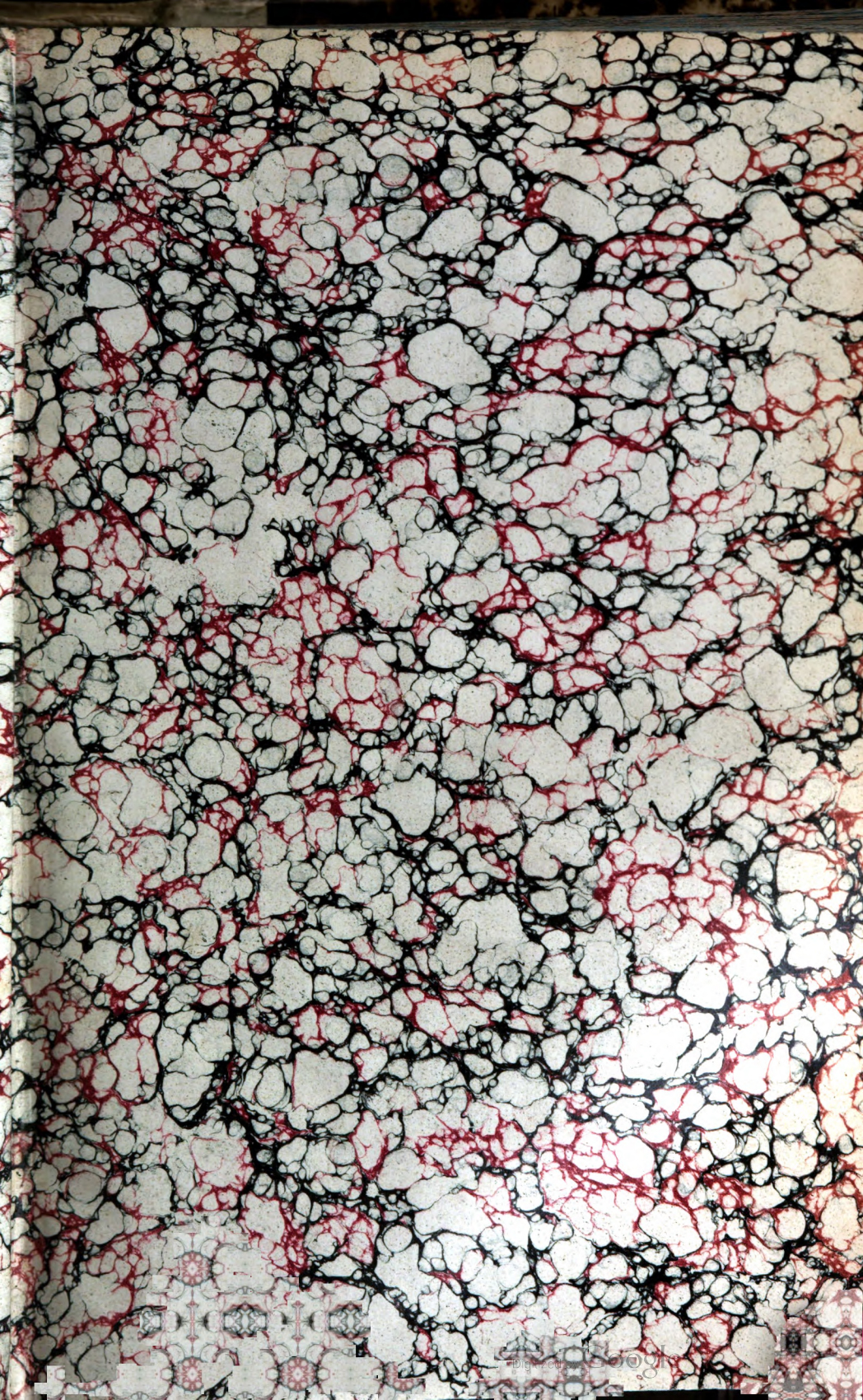

ԳՆՈՒԿՈՒՄԻ ԸՆՆԵՆՈՒՄ

Ս Ե Ն Ե Կ Ը Յ

ՃԸՌՔ ԻՍԸՍՏԸՍԻՐԸԿԸՆՔ

ԳՆՈՒԿԻՈՍԻ ԸՆՆԱԼՈՍԻ

Ս Ե Ն Ե Կ Ը Յ

ՃԵՌԻ ԻՄԸՍՏԱՌԻԸԿԸՆԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼԻ Ի Հ. ՄԿՐՏԻՉ ԱԹՈՌԱԿԱԼ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱԻԳԵՐԵԱՆ

Ի ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԻՆ

Տ Պ Ը Գ Ր Ե Ը Լ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ, Ի ՎԱՆՍ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ

ՅԱՄԻ 1849 ՌՄՂԸ

Տեղադրված

128236-B

Digitized by Google

Յ Ը Ն Կ Գ Ր Ո Յ Ս

Յաղագս Բարեութեան առ Նովատոս

Գիրք Առաջին	1
Գիրք Երկրորդ	28
Գիրք Երրորդ	69
Յաղագս Միեկթարութեան առ մայր իւր Հելլենա	119
Յաղագս Միեկթարութեան առ Մարկիա տիկին 'ի մահ որ գւոյ նորա Մեափղոսի	181
Յաղագս Միեկթարութեան առ Պողոբիոս բարեկամ իւր 'ի մահ եղբոր նորա	182
Յաղագս Նախախնամութեան թէ ընդէր չարիք պատահեն ցեն բարեաց երբ գուցէ վերին տեսչութիւն	223
Յաղագս Անգորրութեան ոգւոյ առ Սերենոս	245
Յաղագս Անաստանութեան իմաստնոյ , թէ չստանան իմաստնոյ ոչ թշնամանք ինչ և ոչ անիրաւութիւն	282
Յաղագս Գթութեան առ Ներոն կայսր	
Գիրք Առաջին	311
Գիրք Երկրորդ	347
Յաղագս Կարճութեան կենաց առ Պաւղինոս	357
Յաղագս Երջանիկ կենաց առ Գաղիոն եղբայր իւր	389
Յաղագս Առանձնութեան իմաստնոյ	427
Յաղագս Բարերարութեանց առ Եբուկիոս Լիբերալիս	
Գիրք Առաջին	437
Գիրք Երկրորդ	458
Գիրք Երրորդ	492
Գիրք Չորրորդ	528
Գիրք Հինգերորդ	569
Գիրք Վեցերորդ	602
Գիրք Եօթներորդ	644

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱԶԳԻՆ

ՅԱՒԵՐԺ ՅԻՇԱՏԱԿ

ՄԵԾԵԼՈՐՀՈՒՐԴ ՀՕՐ ԻՒՐՈՅ

ՄԵՏԵՍԻ ԼՈՒԿԵԼԻՒ ԶԵՏԵՆԸ

ՆՈՒՐԷ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՒՍ ՏԵՏԵՆ

ԹԱՐԳԻՄԱՆԶԻՆ

Ե Ռ Ի Ե Ր Ե Ր Ե Ր Ն

Ո Ւ Ղ Ե Ր Ձ

**ՀԱՍԱԿ ծերունի բոլորանըւէր առ ի սէր ազգին
Վեղ վերընծայէ, ՏԱՏԵԱՆ ՊԱՅԱԶԱՏ, զայս քիր-
տըն վերջին .**

**Սինչ ըստոյիկեանն ի սմա սոփեստէս աշխարհա-
քարոզ**

**Բզվըճիւսըն Վեւ յեղյեղէ ըզգոնս հայերենախօս ,
Բնդ ոլորտս երկրի ուր ճետ հայկազնեան բնակէ
տարագիր ,**

**Կացցէ սոփերս այս հայրասէր գըլթոյ Վո արձանագիր .
Որ առաքինւոյ Հօրդ ըզսա կանգնես ի կոթող վըսեմ,
Օ ազգասիրութեան ցուցեալ համազգեաց զարահետ
ի ճեմ :**

Հապա երթ ընթա տարփողել մատեանդ իմ գեղա-
նակ ,

Վրոշմեալ ի ճակատ քոյին բերելով զանունն զայն
վեհ ,

Որ ի սիրտ ազգին եւ ի պանծալի տարեգիրսն կեայ ,
Վեհազն ՌԻԱՔԵԼ ՕԱՏԱՅԵԱՆ տոհմին փառք
յաւերժակայ :

Հ. ՄԿՐՏԻՉ Վ. ԱԻԳԵՐԵԱՆ

ՅԵՌԵՂԵՐԵՆ

ՅԱՐՏԱՔՆՈՑ իմաստասիրացն 'ի պարս թէ զնա խապատիւ տեղին ունին Հելլենք՝ արք մեծահանձարք և աշխարհաքարոզք խորազնին իմաստութեամբն և գրաւորական մեծագանձ վաստակովք, յետ նոցա՝ ըզՀոռումնցն ասել ոչ դք երկբայեսցի : Օ ի որպէս յայլում ամենայնի զՀելլենան յաջորդեցին Հոռումք, նոյն պէս և յիմաստասիրութեան՝ արս կորովիս թէ ոչ զուգակշիռս առաջնոցն և համապատիւս, բայց և ոչ յոյժ խոնարհագոյնս քան զնոսա յարուցանելով : Արոց թէ պարագլուխ ճանաչին մեծն Սարրոն և բազմահանձարն լիկերոն, ոչ ինչ խղճեմ աւարտ և կատարումն ասել համօրէն իսկ նախնեացն իմաստասիրաց զՍենեկա, որոյ ժամանակակից կացեալ լուսաբայծառ Մետարանին իմաստութեանն ծագման՝ այնպէս ուղղագոյնս և համաձայն քրիստոնէական կատարելութեան աւանդէ կանոնս կենաց և խրատս ուղղութեան, մինչև համարել բազմաց թէ հասեալ իցէ 'ի լուր նորա քարոզութիւն Մետարանին, և յետնոցն քան

զնա վարդապետաց և բեմբասաց քարոզչաց ճմար-
 տութեան կրօնիցս , բազում ուրեք և 'ի նորա բանիցն
 և 'ի վկայութենէ յուզղութիւն յորդորել զհաւա-
 տացեալս : 'Ամին իրի ոչ ինչ երկբայիմ զի թէ նախ-
 նիքն մեր երանաշնորհ իմարզմանիչք որչափ 'Յունացն
 բարբառոյ և մատենագրութեանց , նոյնչափ և հռով-
 մայեցւոցն ծանօթք էին և տեղեակք՝ արդ իսկ ընդ
 Ղրիստոսելի և Պղատոնի նրբաբանութեանցն և Սե-
 նեկայ ճարտարխօսութիւնք յաւելուին զփառս և ըզ-
 ճոխութիւն հայկեանս բարբառոյ և մատենագրու-
 թեան : Եւ զոր անդ ուրեմն ազահեաց բախտն՝
 այժմ ահա ըստ ըղձից և ըստ ցանկութեան Սեծին
 մերոյ Սենեկեանսայ յաջողեցաւ մեզ՝ մասամբ գէթ՝
 ընուլ զնուագրութիւն բախտին , և թէ ոչ նախնեացն
 պերճ և շքեղ հայկաբանութեան շնորհիւն՝ բայց ըստ
 մերումս կարի՝ զՍենեկայ հանճարոյն ճոխութիւնսն 'ի
 մերս փոխաբերել՝ 'ի վայելս մերազնեայ բանասիրաց .
 որոց և նուիրեմք իսկ զվերջին զայս որպիսի և է վա-
 տակս մեր , ակնկալեալ փոխարէն՝ առ 'ի սմանէ եղե-
 լոց օգտութեանցն լինել բաժանորդ :

Եւ զի բնաւորական իմն ցանկութիւն է մարդոյ
 գիտել թէ ի՞նչ և որպիսւոյ ուրուք մատենագրութիւնքն
 իցեն զոր ընթեոնու , կարևոր համարիմք խուն ինչ
 զմատենագրէն կանխաբանել աստ : Եւ զՈւկիոս Եւ-
 նէոս Սենեկա իմաստասէր , ծնեալ 'ի Վորտովա Սպա-
 նիոյ , ամօք ինչ յառաջ քան զԹուականութիւն փրդի-
 չին , նախակրթեցաւ 'ի հօրէն իւրմէ 'ի նախնոյն Սե-
 նեկայ 'ի վարժս հռետորականին , և ապա կացին նմա
 վարժապետք իմաստասիրութեան Սոկրոն և Վոտինոս
 'ի ստոյիկեան աղանդոյ , որով ստոյիկեան վարդապե-

տութեանցն գտաւ ջերմ պաշտօնատար : Կալիգուլայ
կայսեր կատկածեալ զնմանէ վասն ընտանութեան նո-
րա ընդ Բքրիպինայ այրւոյն : Վռոնտիոսի բարերարին
իւրոյ , պքսորեաց զնա 'ի Կորսիկայ , ուր զերկեամ մի կա-
ցեալ 'ի մէջ խուժադուժ ազգին՝ գրեաց ինչ ինչ 'ի ճա-
ռից իւրոց ընդ որս և զԵրիթարութեանն առ մայր իւր :
Իսկ ապա Բքրիպինա լեալ կնութեան Կլոդեայ կայ-
սեր , ետ դարձուցանել զԵրեմեկա յաքսորանաց առ 'ի
դաստիարակութիւն որդւոյ իւրոյ՝ Կերոնի , զոր ցան-
կայր հասուցանել ինքնակալութեան :

Կերոնի պայազատեալ զաթոռն , յառաջին ամս
ինքնակալութեան իւրոյ՝ ըստ արժանի դաստիարակու-
թեանն եկաց օրինակ բարւոք վարելոյ զիշխանութիւն :
Բայկապա զառածեալ 'ի յոռութիւնս , և զգաստիա-
րակին կենցաղավարութիւն համարելով իւր անլռեղի
կշտամբանս՝ խորհեցաւ դեղամահ առնել զնա 'ի ձեռն
միոյ ուրուք յազատելոց նորա ստրկաց : Բայկ կամ 'ի
ստրկին ստունգանելոյ , և կամ յիմաստասիրին զգու-
շութենէ , 'ի դերեւ ելին հնարք նորա . և ապա պատ-
ճառս իմն բաղբաղեալ իւրեւ համախոհ Պիսոնի 'ի
դաւաճանութիւն կենաց իւրոց՝ դատապարտեաց զնա
'ի մահ , 'ի նա ինքն յընտիր առնելով զեղանակ մա-
հուն : Յայնժամ իմաստասերն ետ իւր երակ հատա-
նել . և 'ի հոսել արեանն՝ սփոփէր զարտասուս բարե-
կամացն : Իսկ 'ի յամել մահուն , ինդրեաց դեղ առ-
նուլ , այլ և ոչ թունիցն այնուհետեւ ազդեալ 'ի նա առ
նուազելոյ արեանն , ետ տանել զինքն 'ի ջերմ բաղա-
նիս՝ ուր հեղձամիճուկ զրաւեցաւ 'ի կենաց յամին 68
թուականութեան փրկչին , յութերորդ ամի ինքնակա-
լութեանն՝ Կերոնի :

ԴՆկարագիր վարուց նորա այլազգ 'ի միմեանց տան
 վիպագիրք. ոմանց պարսաւադէտ իմաստասիրին կալով,
 և այլոց Զատագով. յորմէ գուշակել մարթ է՝ խառ-
 նուրդ իմն 'ի բարւոյ և 'ի չարէ զվարս նորա լեալ, ոչ
 կարով ամենեւին 'ի տուեալն յիւրմէ յօրէնս ուղղու-
 թեան և իմաստութեան : Եւ թէպէտ 'ի մահուն իւ-
 րում ինդրեալ ժամանակ գրելոյ զկտակ իւր և ոչ ըն-
 կալեալ՝ աւանդէն ասացեալ առ բարեկամն որ մերձն
 կային նմա՝ թէ Վանգի չիք իմ ազատութիւն այլազգ
 երախտագէտ լինելոյ բարեացդ որ առ իս, զայն և եթ
 թողում ձեզ 'ի ժառանգութիւն՝ որ միայն մնայ ինձ
 յիմոցս, և է պատուականագոյնն քան զամենայն՝ զօ-
 րինակ վարուց իմոց, այլ այդ բանք յիւրում բերանի՝
 քան վարուցն անարատութեան՝ իցեն հաւաստիք ամ-
 բարտաւանութեան նորա, որով գեր 'ի վերոյ ամենե-
 ցուն կամէր երևել, և որ 'ի գրուածս նորա բազում
 ուրեք երևի, և է այն արտաքնոցն ամենեցուն պանծա-
 ցելոց առաքինութեան դիւցազանց սեփական կնիք :

Բազում ինչ 'ի մատենագրութեանց Եկեղեցայ կո-
 րուսեալ՝ և ոչ հասին մինչև առ մեզ. իսկ յորոց ենն
 արդ՝ մեք զիմաստասիրական ճառիցն տամք աստ ըզ-
 թարգմանութիւն, այլում թողեալ վաստակասիրի
 զթարգմանութիւն թղթոցն, որք ոչ ինչ ընդհատք
 յառաջնոցն լաւութեամբք և օգտակարութեամբք ըզ-
 բարոյականաց ճառեն ինդրոց : Եւ ամենայն 'ի գրուածս
 իմաստասիրիս է տեսանել հանձար բազում և բեղնա-
 ւոր, միտք խորազնին, հմուտութիւն ճոխ, պերճութիւն
 բազմակերպ դարձուածոյ բանից, և գերագոյն ամենայ-
 նի՝ ուսումն մարդկայնոյ սրտի, յոր թուի իմն խորա-
 մուխ լեալ նորա և զամենայն ծածկեցելոցն 'ի նմա

կրից և զցանկութեանց զխլրտմունսն վերբերեալ : Եւ
զայս ուսաւ նա 'ի պերճ' արքունիս Հռովմայ , յաքսո-
րանսն , և 'ի բազմօրինակ դէպս յաջողակ և ճախողակ
բախտին , ընդ բարձունս և ընդ խոնարհս՝ ընդ ան-
արգսն և ընդ փառաւորեալս լեալ կենակից : 'Վմին
իրի՝ Սենեկայ մատեանքն ճոխացեալք խորագնին տե-
սութեամբք բարոյականին և ճշգրիտ ճարտար նկարա-
գրութեամբք բազմադէմ կենաց մարդկան , կարեւորա-
գոյնք են 'ի հանապազորդ պիտառութիւն պարապե-
լոցն յիմաստասիրութիւն գործնական :

Բայց և զայս չէ մարթ ժխտել՝ զի որ 'ի միում ու-
րեք 'ի թղթոցն զգեղծանելոյ Հռովմէական պերճախօ-
սութեանն առեալ գրել՝ օրէնս գեղեցիկս զկիրթ ա-
խորժակաց աւանդէ , ինքն ոչ կացեալ 'ի նոսին՝ զհաս-
տոյր հարուածն ետ լատին պերճախօսութեան և ա-
խորժակաց իւրոյ դարուն՝ պաճուճեալ թերութեամբք
պերճախօսութեանն իւրոյ : Շարագրութիւն ա-
րուեստակեալ , խիտ առ խիտ նմանաձայն բառից հա-
կադրութիւնք 'ի բնիկ լեզուին՝ որք չպահին 'ի հայ-
ումն , և բազմայեղանակ կրկնութիւն մի և նոյն
իմաստից 'ի կերպս կերպս մինչ 'ի տաղտկութիւն ,
տիպք են կերպարանաց բանից նորա որովք և ստգտա-
նի . այլ այն ամենայն 'ի բազմնպատիկ առաւելու-
թեանցն յաղթեալք՝ արդարացուցեն արդեօք զասա-
ցեալն թէ Ղիք ինչ 'ի մարդկայնոց որոյ չիցեն թերու-
թիւնք :

ԳՈՒԿԻՈՍԻ Ը. ՍԵՆԵԿԱՆՅ

ԱՌ ՆՈՎԱՏՈՍ

ՅԵՂԱԳՍ ԲԵՐԿՈՒԹԵՆ

ԳՒՐԳ ԸՌԸՋԻՆ

ԳՆՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԳՐԵԼ յինէն խնդրեցեր, ով՛ լույստէ, թէ զիսդ նուաճել մարթիցէ զբարկութիւն : Եւ ոչ վայրապար, որպէս ինձ թուի, առաւելագոյն ահիւ զարհուրեալ է քո՛ ի կրից աստի՝ որ բուռն է և դժոխմբեր քան զամենայն : Օ՛ի յայլ ի կրից է՛ ինչ գէթ դիւր և անդորր հեշտի, իսկ սա խռովութեամբ լի և վնասակար ամենեւին . խժական տապի ցանկութեամբ զինու, արեան և պատուհասի : Եւ իայն զի այլոց վնասիցէ՛ յանձն ինչ ոչ խնայէ . ընդդէմ նետից զիմագրուեալ՝ ցանկայ ՚ի վրէժինդրութիւն որ բազմաղէտ չարեացն է ծնող :

Եւրդ զսա յիմաստնոց ոմանք կոչեցին Յիմարութիւն սուղ, զի հանգոյն իմն յիմարեցելոցն չէ անձին իւրում տէր . ոչ պատշաճից ինչ ակն ածէ և ոչ կարեւոր ծանօթից . յամառեալ պնդեալ ՚ի կամն չարութեան իւրոյ՝ ոչ թելադրութեան անսայ բանին և ոչ խրատուց . ՚ի դոյզն իրաց բորբոքեալ և զայրացեալ՝ անընդունակ է յընտրութիւն արդարութեան և ուղղութեան . նմանեալ իմն աւերակաց՝ որք զորս ճմլեցինն՝ ՚ի վերայ նոցա խորտակին և ինքեանք : Եւ զի գիտասցես թէ չեն ա-

ուող մտօք ըմբռնեալքն 'ի բարկութենէ, հայեաց և 'ի կերպարանս նոցա : Օ 'ի որպէս մոլեգնելոցն սեպհական նշանակք են դէմք յոխորտ և սպառնական, ճակատ կնճռեալ, աչք խոժրուահայեացք, գնացք խուճապեալ, ձեռք անհանդարտ, գոյն թափեալ, ստէպ և ուժգին յոգւոցհանութիւնք, նմանապէս և բարկացողացն նոյն նշանք են : Աչք փայլակնացեալք և բոց արձակեն, երեսք հրացեալք համակ' 'ի յորձնեռանդն յուզելոյ արեանն 'ի խորոց սրտին . ջրթուներն դողդոջեն, աղիւեալ փակին ատամունք, քստմնին հերքն և դիզանան, հատկեալ անձկանայ շունչն, անդամոցն յօդք ճարձատեն ինքնատանջ, հեծումն և մոնչիւն և բարբառ կիսահագագ և կցկտուր, ձեռաց ստէպ ստէպ ընդ իրեարս բախումն, գետինն ընդ ոտիւք դոփեալ և բովանդակ մարմինն դեղևի . որոտայ սպառնալից, և համայն' տեսիլ իմն գարշ և քստմնելի կերպարան անդեղեայց և սոնքացելոց երևի :

Եթէ առաւել նզովելի իցէ ախտն թէ առաւել զարշելի՝ չմարթէ ասել : Օ այլ 'ի կրից թաքուցանել մարթէ և ծածկապէս սպաս տանել նոցա . բայց բարկութիւն անձնամատն նշաւակի յերեսս ցոլացեալ և որչափ բուռն իցէ և սաստիկ՝ այնչափ մեծաբորբոք 'ի յայտ գայ : Այ տեսանես զի և կենդանեաց ամենեցուն ընդ դրդդեն 'ի բարկութիւն և 'ի վնաս՝ անդէն այլափոխին երևոյթք, և թողեալ զքնիկ կերպարանս հեզութեան և հանդարտութեան՝ բովանդակ մարմնովքն դժնէաւնան : Արագուց բերանքն փրփրին և կրճտելով սրին ատամունք . ցլուցն եղջիւրք տատանին ընդ օդս և աւազ ընդ ոտիւքն փոթորկի 'ի բախմանէ . առիւծք մոնչեն, օձից գրգռելոց փրփրուոյց այսնու պարանոց և շանց կատաղելոց դժնէայ է տեսին : Չիք կենդանի այնպէս ահագնատեսիլ և այնպէս վայրագ 'ի բնէ . յոր 'ի բորբոքելոյ բարկութեանն ոչ յաւելցի դժնէութիւն : Եւ են արդարև և այլք 'ի կրից անթաքչելիք ոչ ժխտեմ . ցանկութեանն, երկիւղի և յանդգնութեան են նշանք սեփականք որովք նշաւակին, և սրտի յուզելոյ յուժգնագոյն կրից հարկ է զի գուշակ լիցին երեսք : Օ ինչ ապա խտիրն իցէ . — Այն՝ զի ուր այլք 'ի կրից նշանքն և եթ, սա մերկապարանոց կայ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԻՍԿ Թէ և յարգասիս փնասուցնորա ակնարկելէ կամիցիս՝ քան զամենայն սրածուծիւն աղիտաբեր է ազգի մարդկան : Եւ չունք , ղեղատուութիւնք , դատախազութիւնք զիրերաց , քաղաքաց կործանումն , ազգաց համայնալինջ աւերած , արքայից գլուխք հրապարակաւ 'ի վաճառ եղեալք , հրձգութիւնք յարկաց և հրդեհք բազմաճարակ մոլեալք ոչ 'ի չըջափակս և եթպարսպաց , այլ և ընդ անբաւ տարածութիւնս գաւառաց զոխերիմ բոցն ծաւալելով , սորա արգասիք են համայն : Հայեաց , աղէ , 'ի հիմունս հոյակապ քաղաքաց որոց հետքն հազիւ նշմարին . զայդոսիկ տապալեաց բարկութիւնն : Տես զբազում ասպարիսաց վայրս ամայացեալ անբնակ . բարկութիւնն անմարդացոյց զայնոսիկ : Տես զվեժազօր արանցն խումբ՝ զորս յօրինակ ձախողակ բախտի ընծայեցուցանեն վէպք , զոմն 'ի նոցանէ 'ի մահճի անդ իւրում դաւեաց բարկութիւն , զոմն 'ի խնջոյս սեղանոյ , զոմն 'ի պաշտամունս անդ օրինակաւ նացն՝ ակներև մեծի հրապարակին արար տիգախոց , զոմն ստիպեաց տալ զարիւն իւր 'ի սուր հայրասպան որդւոյն , զայլոյ զծառայական բազուկն զինեաց 'ի փողոտել զպարանոցն արքունի , և զայլոյ զանդամն յօշոտեաց 'ի խաչի : Եւ այս ամենայն դեռ ևս միոյ միոյ առանձինն պատուհապք , իսկ զինչ եթէ թողեալ զայնոսիկ՝ յորս ուրոյն և առանձնաբար մոլեցաւ բարկութիւն՝ ընդ ժողով մարդկանն նայիցիս սրախողխող եղելոյ , և ընդ ամբոխն մատնեալ 'ի սուր զինուորաց , և 'ի փնասապարտութեան բազմաց՝ ընդ քաղաքացիսն համօրէն դատապարտեալս առ 'ի մահ , փոխանակ զի նշկահեալ թողին զմեզ , և կամ զի զիշխանութիւն մեր անարգեցին : . . .

Իսկ զինչ այն իցէ զի ընդ սուսերամարտիկս բարկա-

1 Հատուած մեծ բանից 'ի բաց անկեալ պակասէ աստ , յորում և զահման բարկութեանն տայր մատենագիրն :

նայ ժողովուրդն անազորոյն մտօք՝ անիրաւութիւն հա-
մարեալ և արհամարհանս անձին զի ոչ մտադիւր մար-
տիկքն կորնչին . և որ հանդիսատեսն կայր՝ զԹՀնամեոյ
առնու զկերպարանս և դիմօքն և շարժմամբն և զայրաց
մամբ : — Եւ այն որ ինչ և է , բայց իսկապէս բարկու-
թիւն ոչ է , այլ նմանութիւն իմն բարկութեան . որ-
պէս յորժամ գլթեալ անկանիցին մանկունք՝ կամին զի
զանեսցի գետինն , և բազումայն է՝ զի չգիտեն իսկ ո-
րում բարկանան , այլ բարկանան անպատճառ՝ ոչ ինչ
կրելով զըկանս , բայց ոչ և առանց ինչ առերեւոյթ զըկա-
նաց , զորոյ ցանկան խնդրել զվրէժ : Եւ իմին իրի սուտ
հարուածովքն պատրին , և կեղծ արտասուօք ողբաւո-
րացն հանդարտեն և կերպարանօք վրէժ խնդրութեան՝
կերպարանեալ ցաւքն բառնին :

ԳՂՈՒԽ ԵՐՐՈՐԻ

ՍԱԿԱՅՆ , ասիցէ որ , բազումայն է՝ զի ոչ որոց վը-
նասեցինն բարկանամբ , այլ որոց կամինն փնտել . յորմէ
մարթ է՝ ի միտ առնուլ՝ զի ոչ յեղեւոցն և եթ ի զըր-
կանաց յառաջ գայ բարկութիւն : — Բարկանամբ ար-
դարեւ որոց կամինն փնտսել մեզ . իբրեւ զի նովին իսկ
կամօքն և խորհրդով թուին փնտսեալ . և որ անիրա-
ւեն ցանկայ՝ անդէն անիրաւեցաւ : Բայց զի բարկու-
թիւնն չէ ցանկութիւն վրէժ խնդրելոյ՝ և անտի , ա-
սէ , յայտ է՝ զի և արք տկարք բարկանան յաճախ ի
վերայ հզօրաց , այլ ոչ առ վրիժուց ինչ ցանկութեան ո-
րոց ակն ոչ ունին : — Եւ այդ պատասխանելոք նախ՝
զի մեք զբարկութիւն՝ ցանկութիւն գոլ ասացաք և ոչ
կարողութիւն վրէժ խնդրութեան . արդ ոչ ապաքէն
և որոց չենն ձեռնհաս ցանկանան մարդիկ : Եւ իրողոք՝
չիք որ այնչափ նուաստ՝ որում չիցէ ակնկալութիւն
վրէժ խնդրութեան և ի կարի իսկ հզօրագունէն : Եւ
է մեր արդարեւ կարողութիւն փնտսելոյ :

Եւ այլազգ յոյժ առ ի մէնջ սահմանէ և Եւրիստո-
տէլ զբարկութիւն , յասեն . Բարկութիւնն է ցանկու-
թիւն փոխարինելոյ ցաւոցն : Եւ թէ զինչ խտիր իցէ

ընդ այս սահմանն և ընդ մերն՝ յերկար լիցի հետազոտել : Իայց և երկաքանդիւր իսկ սահմանացս դիմադրեն ոմանք ասելով . Իսկ զազանք բարկանան , այլ ոչ եթէ զրգուեալք յանիրաւութենէ և կամ ցանկութեամբ չարեաց և վրիժուց , որք թէպէտ արգասիք են յաճախ նոցա բարկութեանն , այլ ոչ եթէ ուշ նւապատակի : — Ի՞նչ որ ասելի է՝ թէ անբաժ են՝ ի բարկութենէ զազանք՝ որպէս և ամենայն իսկ կենդանիք՝ բաց ՚ի մարդոյ : Օ՛ր թէպէտ և հակառակ է բանին բարկութիւն , բայց և ուրեք երբէք ոչ ծնանի եթէ ոչ ուր բանին կայցէ տեղի : Ի՛նչ արդարեւ բերումն իմն ՚ի զազանս , կատաղութիւն , մոլեգնութիւն և ուժգնութիւն . բայց բարկութիւն ոչ ինչ աւելի քան զբռնախոհութիւն . թէպէտ և ՚ի հեշտութիւնս անսանձք ևս են և ապաժոյժք քան զմարդիկ : Ի՛նչ արդեօք հաւատայցես որում ասէն .

Ա՛յ վարազ դիտէ ցասնուլ , ոչ եղջերու յուսալ յընթացս ,

Ի՛նչ ոչ արջ արիննախանձ բուռն ՚ի ջուրի դիմել անդեպց :

{ Կասումնն աստ ասացեալ՝ իմա ինձ զգրգռութիւն և զբերումնն . զի ոչ ինչ աւելի բարկանալ գիտեն զազանք քան թէ ներել : Ի՛նչ բան անասունք մարդկայնոցս կրից անբաժք՝ նմանեալս իմն այնոցիկ ունին և եթ բերմունս . ապա թէ ոչ՝ եթէ սէր էր ՚ի նոսա , ապա և աւտելութիւն , եթէ բարեկամութիւն՝ ապա և կեղծաւորութիւն , եթէ տարաձայնութիւն՝ ապա և միաբանութիւն : Հետք իմն այդոցիկ և երևոյթք տեսանին ՚ի նոսա . բայց իսկութեամբ մարդկայնոց սրտից սեփական կիրք են բարութեան և կամ չարութեան : Ի՛նչ արդոյ և եթ տուեալ է ընտրութիւն , խորհուրդ և յառաջատես զգուշութիւն : Ի՛նչ ոչ միայն ՚ի մարդկայնոց առաքինութեանց անբաժք են անասունք , այլ և յախտից . որպէս արտաքին կերպարանօքն անման են մարդոյ՝ նոյնպէս և ըստ ներքնոյն : Զայն իմն է նոցա , այլ անյօգաւոր խառն ՚ի խուռն և աննշան ամենեւին . է և լեզու՝ այլ գծուարաշարժ և ոչ առ ամենայն դար .

ձուածս դիւրաթեք . ըստ այսոցիկ և տիրականն որ
'ի նոսա և իշխանական մասն ոչ ամենակատար ինչ է
և նուրբ . առնուլ առնուլ զտեսութիւն և զկերպարանս
իրացն որովք դրդեալ գրգռի , այլ խառն 'ի խուռն
ինչ և շփոթ , նմին իրի իսկ բուռն է 'ի նոսա և ուժ
գին բերումնն և մերժումն : Իսկ երկիւղի , հոգոց ,
տրտմութեան և բարկութեան չիք բնաւ տեղի 'ի նո
սա , այլ նմանութիւն իմն և եթ նոցին տեսանի : Եւ
որոյ և վաղվադակի փոփոխին և 'ի հակառակն կոյս
միտեն . և թէպէտ կարի յոյժ զայրացեալ իցեն և կամ
զանգիտեալ՝ սակայն և ճարակին և զմոլեգին մոնչիւն
նոցա և զխուճապ հուպ ընդ հուպ յաջորդէ հանդար
տութիւն և անդորրութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

Ի՞նչ զինչ բարկութիւնն իցէ՝ շատ իսկ ցուցեալ ե
ղև . իսկ թէ ինչ զանազանիցի 'ի բարկասրտութենէ՝
յայտնի է և այն՝ թէ այնու որով և արբեալն յարբե
ցողէ , և որ երկնչին յերկչոտէ : Բարկացեալն ոչ միշտ
բարկասիրտ է . և որ բարկասիրտն է՝ ոչ միշտ բարկա
ցեալ : Ի՞նչոցից ասել զազգս ազգս բարկութեան որ առ
հայնս բազմապատիկ անուամբք զանազանեալք և առ
մեզ չեն նոցա բառք սեփականք . թէպէտ և առ մեզ
իսկ ասի դառն , դժնեայ , սրտմտեալ , ցասկոտ , կա
տաղի , պոռոտող , խիստ և անբերելի , որք զազգ ազգ
բարկացողացն յայտ առնեն . յորոց մի և դժգոհն է՝
պատրաստ և դիւրագրգիռ 'ի բարկութիւն : Ի՞նչոքի է
բարկութիւն որ գոչմամբ և եթ և աղաղակաւ գիջանի ,
և է որ դիւրագրգիռ է և յամուռ , ոմն սակաւախոս՝
այլ բուռն 'ի ձգումն ձեռին , և այլ ոմն 'ի դառն անի
ծաբանութիւնս բերեալ . է որ 'ի տրտունջ լուծանի և
'ի հակառակաբանութիւն , և է որ 'ի խորս սրտին
մթերեալ գանձի . և բիւր այլ ևս ազգք են բազմակերպ
չարիս այսորիկ :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՀԱՅՍ վայր խնդիրը եղեն թէ զինչ բարկութիւնն իցէ . և թէ մարդոյ միայնոյ սեփական՝ թէ այլոց ևս 'ի կենդանեաց . և թէ իւ որոշիցի 'ի բարկասրտութենէ և քանիպատիկ իցէ զանազանեալ . ժամ է արդ խընդրել թէ արդեօք ըստ բնութեան ինչ իցէ բարկութիւն և պիտանի՝ եթէ կայցի որ զայն 'ի չափու :

() Ի ոչ ըստ բնութեան ինչ է բարկութիւն , յայտ յանդիման երևի եթէ յառեալ հայիցի որ 'ի մարդ . զի զինչ հեզագոյն քան զնա ցորչափ անայլայլակ կայ ոգւով , և զինչ բուռն և դժնդակագոյն քան զբարկութիւն : () Ինչ քաղցր և մարդասիրագոյն քան զմարդ , և զինչ ոխերիմ քան զբարկութիւն : () արդ յօգնականութիւն ծնեալ ընկերին , բարկութիւնն 'ի կորուստ . նա 'ի համախմբութիւն ջանայ , սա 'ի քակտումն . նա յօգուտ և սա 'ի վնաս . նա անծանօթից իսկ փութայ հասանել յօգնութիւն , սա և 'ի սիրելիսն չինայէ . նա վաճառի ալիք ծախի , սա զանձն իսկ վտանգէ զի և զայլս վտանգեցէ : () րդ իցէ որ այնպէս անձաւնաչող բնութեան , որ չբնաղագեղին և կատարելագունին 'ի գործս նորա պատկանաւոր համարեացի զայդ ախտ մղելկան և վնասակար : () արկութիւնն՝ որպէս ասացաք՝ ծարաւի է վրէժխնդրութեան . և իցէ 'ի դէպ այդպիսոյ ցանկութեան բնաւորապէս ունել տեղի 'ի խաղաղաւտ սրտի մարդկան : () բարերարութեան և 'ի միաբանութեան հաստատեալ են կեանք մարդկան , և ոչ եթէ երկիւղիւ՝ այլ սիրով և օգնականութեամբ միմեանց դաշնաւորեալ՝ կայ յակաստանի հասարակացն ընկերութիւն :

Իսկ զինչ , ասիցես թերևս , չիցեն ուրեք կարևոր և պատիժք : — Եւ կարի իսկ քաջ . սակայն թէ ըստ թելադրութեան բանին իցեն անխառն 'ի կրից , ոչ 'ի վնասել՝ այլ 'ի բժշկել ընդ կերպարանօք վնասու : () որ օրինակ զթիւրեալ ձողս բոցակիզեմբ առ ուղղելոյ , և սեպ 'ի ներքս վարսեալ հարկանեմբ՝ ոչ 'ի խորտակել

այլ յընդարձակել, նոյնպէս և զթիւրեալ միտս յախտից՝ յաւօք մարմնոյ և ոգւոյ ածեմք յուղղութիւն : () որ օրինակ և բժիշկ յախտս մարմնոյ՝ 'ի թեթևս գուն գործէ զառաջինն դոյզն փոփոխութեամբ հանապազորդ սովորութեանց ախտացելոյն և կերակրոցն և ըմպելեաց և մարզից մարմնոյն օրինադրութեամբ և բնաւ իսկ տարազու կենացն յեղափոխութեամբ հաստատել զնա յառողջութիւն : () չաւելու ապա և չափ ևս զնէ նմա : () չ թէ չափովն և կարգադրութեամբ ոչ օգտեսցի, յաւելու և ևս նուազեցուցանել ինչ և յապաւել : () չէ և ոչ այնպէս օգտեսցի՝ արգելու զնա 'ի կերակրոց, և ժուժկալութեամբ պահոց թեթևացուցանէ զմարմինն : () չէ այն ամենայն մեղմական դարմանք 'ի դերև եղիցին՝ երակ հատանէ, և յանդամն իսկ փնասակարս յարակից մասանց և փաղաղիչս մարմնոյն՝ ձեռն արկանէ . և ոչ ինչ 'ի դարմանոց որոց առողջարար իցեն արգասիք, խիստ թուի նմա : () յսպէս վայել է և որում օրինաց կայ իշխան և առաջնորդ քաղաքի, մեղմ և ամոք բանիւք որչափ և հնար իցէ՝ վարել նախ 'ի բժշկութիւն մտաց, յորդորելով զթիւրեալն 'ի գործս պատշաճից, ազդելով 'ի նոսա զցանկութիւն ուղղութեան և զլաւութեան, և ատելի առնելով նոցա զախտս և սիրելի և մեծարոյ զառաքինութիւն : () նտի ապա յառաջ անցէ 'ի բանս խիստս 'ի յանդիմանութիւն և եթ և 'ի խրատ : () չէտ այնորիկ ձեռն արկէ 'ի պատիժս՝ բայց ոչ 'ի ծանունս և անբնդունակս դարմանոյ . և զծանրագոյնն պատուհաս ծայրագունից եղեռնաւորացն ածցէ 'ի վերայ, այնպէս զի կորիցէ և ոչ դժբայց յորժամ և կորուսելոյն իսկ այնպէս օգտակար իցէ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

() ԻՌԱՎՍՍ այսու աննման գտանին միմեանց բժիշկն և իշխան, զինա որոց միանգամ ոչ կարաց տալ կեանս՝ զելն դիւրէ 'ի կենաց, իսկ սա զպարտաւորեալն յատենի՝ մահու անարգութեամբ զրաւէ 'ի կենաց : () բր ոչ եթէ ընդ պատուհաս նորա զուարճանալով, զի օտար է յի-

մաստնոյ խժգժուծիւն այդպիսի , այլ 'ի խրատ ամենեցուն . և զի որ կենդանւոյն չեղև ումեք օգտակար , 'ի մահուն անշուշտ օգտեսցէ քաղաքին :

Ապա ոչ 'ի բնէ վրէժխնդիր է մարդ , նմին իրի իսկ և ոչ բարկուծիւն՝ որ վրէժխնդրուծեան է ցանկացող , ըստ բնութեան ինչ իցէ նմա : Այս առցես ինձ և զՎրդատոնի առասացուծիւն , զի զինչ արգելու զմեզ զայլոցն 'ի վար արկանել ըստ մասինն որ մեզ իսկ 'ի դէպ գայ : Այլ բարի , ասէ , ոչ ումեք փնասէ . իսկ վրէժխնդրուծիւն զի փնասակար է՝ չէ 'ի դէպ բարւոյն , ապա և ոչ վրէժխնդիրն բարկուծիւն : Բն բարւոյ եւ թէ չէ ցանկալի վրէժխնդրուծիւն , ապա և ոչ այն կիրք որ վրէժխնդրուծեան է ցանկացող , ապա և ոչ բարկուծիւնն ըստ բնութեան ինչ իցէ նմա :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ի՞նչո՞ք և ոչ ըստ բնութեան ինչ իցէ մարդոյ բարկուծիւն՝ բայց չիցէ՞ արդեօք արժան վարել նմա այնու՝ որ 'ի բազում ինչ իրս օգտակար է : Ո՞ր նովա գրգռի ոգին և յաւելու 'ի կորով . և թէ ոչ այս բոց վառիցի 'ի նմա և ոչ այս խթան մտրակիցէ զնա դիմադրաւ խիզախել վտանգաց , և ոչ մի ինչ 'ի մեծամեծաց արիասցի գործել 'ի մարտի : Ամին իրի լաւ թուեցաւ ի մաստնոց ոմանց չափաւորել զբարկուծիւն և ոչ անհետ առնել 'ի սպառ . յապաւել զաւելորդն և յօգտակարն վերածեալ զայն 'ի չափ , պինդ պահել . զի առանց այնորիկ լքանին բազուկք և թուլանայ կորով հոգւոյն և զօրութիւն : — (Այց նախ քան զամենայն՝ դիւրագոյն ևս է բնաւ իսկ արտաքսել զփնասակարս քան ուղղել . չտալ նոցա մուտս , քան յետ մտիցն բարեկարգել . զի գամ մի կռուան ոտից գտեալ՝ հզօրագոյնք քան զուղղին լինին և անընդունակք պայմանի և չափոյ : Այլ դարձեալ՝ բանն ինքնին յորոյ 'ի ձեռս զերասանակ սանձիցն աւանդեմք , ցայն վայր զօրաւոր է՝ ցորչափ ազատ 'ի կրից իցէ . իսկ թէ չաղեալ վարակեցաւ նոքօք՝ ոչ ևս սանձել կարէ զորս վանեմն կարող էր : Արաց ինչ

սկիզբն յիշխանութեան մերում է : Ընդ յառաջեւն և բռնանան և ոչ ևս ընկրկին յետս : Ընդ սորբ ընդ գահավէժան հոսիցին չկարեն ընկրկիլ և կամ առնուլ ուրեք զկայ , և ոչ խորհուրդ և ոչ ապաշաւ զթափ վայրբերութեանն խափանել կարասցէ , և արգելուլ 'ի հասանելոյ անդր ուր մարթ էր չեղթալ , ըստ նմին օրինակի և սիրտ մարդոյ անձնատուր լեալ գամ մի 'ի բարկութիւն , 'ի սէր և յայլ ինչ կիրս , ոչ ևս իշխան է սանձելոյ զթափ յարձակման նոցա . հարկ է զի յափշտակեալ վարեցի , հարկ է զի բնիկ ծանրութեամբն և 'ի վայրաբեր ախտիցն բնութենէ մինչ 'ի խորս անդնդոցն հասանիցէ :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԱՒ ևս է անդէն 'ի սկզբան զնախկի խորտմունս բարկութեանն լռեցուցանել , և զբուն իսկ զսերմանսն հէղձուցեալ փութով պնդութեամբ խոյս տալ 'ի բարկութենէ : () 'ի թէ գամ մի յափշտակեալք բերիցիմք գլխիվայր՝ դժուարին դարձն իցէ 'ի փրկութիւն : () 'ի ուր կիրք 'ի ներքս սպրդեալ անկան՝ չիք անդ բանին տեղի . և 'ի հաճութենէ կամաց մերոց իրաւունս իմն 'ի ձեռս առեալ կրից , բռնանան այնուհետեւ առնել որչափ ինչ իւրեանց հաճոյքն հրամայիցեն և ոչ դու : Ընդէն 'ի գլուխս սահմանացն , ասեմ , պարտ է արգելուլ զթնամին . զի թէ միջամուխ լեալ գամ մի և զդրունան կալեալ ունիցի՝ ոչ ևս օրէնս 'ի գերեցոյն իւրոց առնուցու : () 'ի ոչ եթէ ինքնուրոյն բազմեալ հոգին և արտաբուստ դէտ կայ կրիցն չթողուլ նոցա յառաջ խաղալ քան զարժանն , այլ ինքնին իսկ կրէ . նմին իրի անկարանայ դառնալ անդրէն և զբռամբ ածել զօգտակարն զայն և զփրկաւետ զօրութիւն՝ որում մատն եղև և տկարացոյց : () 'ի որպէս ասացի՝ ոչ եթէ ուրոյն յիրերաց և առանձինն գահոյք իցեն սոցա , այլ կիրքն և բան 'ի լաւ անդր կամ 'ի վատթարն փոփոխումն է հոգւոյն : Երդ զիարդ որ տեղի ետ բարկութեան բանն՝ գրաւեալ և նուաճեալ յախտից՝ յառնիցէ անդրէն , կամ որպէս ճողոպրել

զանձն մարթացի 'ի զուգախառնութենէ անտի ուր վատթարագունին աճեաց և զօրացաւ կողմն :

Բայց են , ասես , որ 'ի բարկութեան 'ի չափու ունին զանձինս : — Եւ որպէս . չառնելով և ոչ ինչ յորոց թելադրէ բարկութիւնն , թէ ըստ մասին եւեթ : Եթէ չառնեն և ոչ ինչ՝ ապա յայտ է թէ չիցեն ինչ պէտք բարկութեան 'ի գործել , ուր դուք յօգնութիւն զնա կարդայիք , որպէս եթէ առաւելագոյն քան զբանին՝ ազգեցութիւն ինչ իցէ նորա : Եւ դարձեալ հարցանեմ . հզօրագոյն իցէ բարկութիւնն քան զբան եթէ տկարագոյն . եթէ հզօրագոյն՝ զիմրդ մարթ իցէ բանին չափ դնել նմա , որ զի հզօրագունից բնաւորեցան հրպատակել տկարք . իսկ եթէ տկարագոյն , և առանց իսկ նորա բանն ինքնին բաւական է 'ի գործ և ոչ տկարագունին կարօտի ձեռնտուութեան :

Սակայն են , ասես , 'ի բարկացելոց որք անայլայլակ աւննելին և անսասան նուաճեն զանձինս : — Եւ զիմրդերք ինքնին ցածուցեալ տեղի տայ բարկութիւնն , և ոչ եթէ մինչդեռ յեռանդանն իցէ , որով և բռնագոյն : — Բայց աղէ , ոչ ապաքէն և 'ի բարկութեան անդ՝ է ուրեք զի անփնաս և ողջանդամ արձակեն զատելիս իւրեանց ոչ ինչ արարեալ նոցա չարիս : — Եւ յորպէս է այո . այլ երբ . յորժամ կիրք ընդ կրից դիմամարտեալ՝ յաղթիցէ երկիրդ և կամ ցանկութիւն . և ոչ եթէ յազգեցութենէ ինչ բանին , այլ 'ի կրիցն ընդ միմեանս իրաւաւորելոյ վեր 'ի վերոյ իմն և առ ժամայն լինի խաղաղութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԻ

Ս2 ապա կարևոր ինչ է բարկութիւն , և ոչ 'ի մրցմունս մարտի՝ արութեան գրգիռ : Բայց ինքնութիւն ինքնաբաւ յամենայնի՝ չէ երբեք կարօտ ախտիցն օգնականութեան : Իսկ ուրեք թափոյ և ուժգնութեան պէտք իցեն՝ ոչ զգրգռի բարկութեամբ , այլ խրախուսէ արիութեամբ , և բառ հարկի պիտոյիցն յորդէ և մեղմէ զեռանդանն . հանգոյն իմն սլաքաց արձակելոց 'ի

նետակալաց, որք ձեռինն ձգողի հպատակեալ՝ ըստ ազգելոյ 'ի նոսա զօրութեանն սլանան :

Երեստոտել կարևոր համարի զբարկութիւն, առանց որոյ չէ մարթ, ասէ, յաղթել դժուարութեանց՝ եթէ ոչ նովաւ լցցի սիրտն և վառեսցի ոգին : Բայց որպէս զգօրական ունել զնա հրամայէ և ոչ որպէս զգօրավար : Երկայն սխալէ . զի եթէ անսացող է բանին՝ և նորա առաջնորդութեանն երթայ զհետ, ոչ ևս բարկութիւն իցէ, որում սեփական է անսաստութիւն : Եթէ եթէ դիմադարձի և զհրամայեալ նմա տեղին ոչ ունի, այլ ըստ բերելոյ կրկնյա յարձակեալ դիմէ մոլեգնաբար՝ ոչ աւելի ինչ պիտանացու է յարբանեկութիւն ոգւոյն քան զգօրական անլուր ձայնի փողոյն յետադարձի : Եւ պա ուրեմն եթէ կարգի և օրինաց հպատակէ, յայլ անուն անուանել զնա պարտ է և ոչ բարկութիւն, զոր ապերասան գոլ գիտեմ և աննուաճելի : Եթէ եթէ չհրպատակի՝ փնասակար է և ոչ նիզակակից օգնական : Եւ այսպէս կամ բարկութիւն չէ և կամ անպիտան է : Օյ թէ խնդրէ որ վրէժս՝ ոչ ցանկութեամբ վրէժ խնդրութեան, այլ զի այնպէս պարտ է, ոչ ընդ բարկացողս համարի այնպիսին : Օրական պիտանի է որ գիտէ անսալ խորհրդոց, իսկ կիրք և՛ 'ի զննողութիւն և՛ 'ի զօրավարութիւն միօրինակ անյարմարք են և ան պիտանք : Եւ ասն որոյ մի առնուցու բանն յօգնականութիւն իւր զուժգին և զյախուռն բերմունա կրից որոց իշխել ոչ ունի և ոչ նուաճել զնոսա, բայց եթէ համազօրս նոցին և համանմանս դիմադրելով նոցա կիրս, որպէս բարկութեան՝ զերկիւղ, պղերգութեան՝ զբարկութիւն, և երկիւղի՝ զցանկութիւն :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

()Ն անդր յառաքինութենէ չարիքս այս՝ բանին ապաւինել յախտիցն նպաստ : Երբէ այնուհետեւ հոգւոյն ունել խաղաղութիւն անվրդով : Հանապազօրոյ խռովութեանց և մրկաց նշաւակ կայ՝ որ 'ի կիրս ախտաւորս խնդրեաց իւր ապաւէն, որոյ 'ի բարկութեան

է արիւնթիւն , 'ի ցանկութեան ճարտարութիւն , և յերկիւղի հանգիստ : Եւ որ միում 'ի կրից ծառայանայ՝ հարկ է նմա ընդ ըծով լինել բռնաւորութեան : Եւ չի ցէ՛ ամեթ ընդ խնամեք պաշտպանութեան արտից կարգել զառաքինութիւն : Եւ որից ասել՝ զի [ե] առանց կրից չիցէ իմիք բաւական բանն , ապա անկարող է ամենեւին , և նոցին իսկ կրիցն հաւասարեալ նմանեցի այնուհետև : Վրանգի եթէ անխորհուրդ են կիրք և զաւաջու . զիրկ գոլով 'ի բանէ , և բանն անգործ՝ զիրկ գոլով 'ի կրից , իւ ընդհատք իցեն յիրերաց . երկբանչիւր իսկ հաւասարք են՝ երբ և ոչ մին առանց միւսոյն կարէ լինել : Եւ ո՞ հանդուրժեսցէ այդմ՝ կրից հաւասարել ընդ բանի :

Բարկութիւնն , ասէ , օգտակար է՝ եթէ 'ի չափուն իցէ : — Եւ անաւանդ եթէ ըստ բնութեանն օգտակար իցէ : Իսկ եթէ բնութեամբ ապստամբ է յիշխանութենէ և 'ի բանէ՝ այս և եթ շահ իցէ 'ի չափաւորութենէն՝ զի ըստ նուազութեանն նուազագոյն և փնասէ : Եւ ամն որոյ չափաւորեալ կիրք չափաւոր չարիք են :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ սակայն ընդդէմ [ե] նամեաց կարեւոր է , ասէ , բարկութիւնն : — Բնաւ իսկ ոչ . զի 'ի մագրտի մանաւանդ ոչ յախուռն խնդրի բերումն ոգւոյ , այլ չափաւոր և հլու : Եւ ամն էր , աղէ , խուժքն բարբարոսք՝ հզօրք մարմնով և կորովիք և յաշխատութիւնս տուկունք՝ նկուն լինին առաջի մեր , եթէ ոչ վասն բարկութեանն որ անձամբ անձին փնասակար է : Եւ սուսերամարտիկս գլխովին՝ արուեստին պատսպարէ ճարտարութիւն , իսկ բարկութիւնն վտանգէ : Եւ դարձեալ զինչ պէտք իցեն բարկութեան երբ զնոյն ինչ վճարէ բանն : Եւ՞ արդեօք և զորսորդան հառաքիցիս բարկացեալ ընդ երէվայրիս մինչ փախուցելոցն պնդին զհետ և եկելոցն 'ի վերայ՝ զխնակալին արութեամբ . զայդ ամենայն առանց բարկութեան գործէ բանն : Եւ ինչ զբիւրաւորան իմնաւորաց և յեւտոնաց որք զլայկան

լերինսն ծածկէին՝ այնպէս բնաջինջ արար մինչև զգոյժ կոտորածին մեծի ոչ բօթաբեր՝ այլ համբաւն ինքնին յաշխարհ նոցա հասուցանէր, եթէ ոչ բարկութիւնն որ զարութեան առ նոսա ունէր զտեղի, բարկութիւնն՝ որ ոչ զդիմակացս միայն հարկանէ սատակէ բնաջինջ, այլ յաճախ ևս յանձին իւրում բերի 'ի կորուստ : Ի՞ քան զՎերմանացիան խրոխտ և քաջասիրտ, ո՞ բուռն և գոռ քան զնոսա 'ի յարձակմունս, ո՞ առաւել պատերազմանս եր որք 'ի զէնս ծնեալ և մնանին, և այնց և եթ հոգ է նոցա՝ այլում ամենայնի անփոյթք ամենեկին : Ի՞ իբրև զնոսա տոկուն 'ի վաստակս և բրտացեալ յաշխատութիւն, որոց մեծաւ մասամբ և ծածկոյթ մարմնոյ ոչ է և ոչ պատասպարան ընդդէմ դառնութեան միտասարսուռ ձմերայնոյ զաւառին : Եւ սակայն զնոսա Եպա նիացիքն և Վաղդիացիք, Լսիացիք և Լսորիք՝ արք թուրամորթք և անարիք 'ի մարտի՝ մինչ չև լեզէոնին երևեալ՝ հարեալ կոտորեն վասն բարկութեանն դիւրայաղթս զնոսա առնելոյ : Եւ այց արդ աղէ յայդ մարմինս պնդակազմ և յայդ կորով ոգւոյ որ զփափկութիւն, զգեղեւութիւն և զճոխութիւն ոչ գիտէ՝ յաւել զհանդարտութիւն մտաց, յաւել զհրահանգս կրթութեան. և զի մի վայրապար յերկարեցից, հարկ է ինձ զնախնեացն հռովմայեցւոց զգործնս երկրորդել :

Եւ իւրիք Փաբիոս զանկեալ զօրութիւն տէրութեանն յոտին կացոյց, բայց եթէ դանդաղանօքն, յապաղմամբ և յերկարաձգելով, որք բարկացելոցն անծանօթիքն են : Եւ մօտալուտ օրհասական վտանգին կորուսեալ իսկ էր պետութիւնն եթէ ըստ թելադրելոյ բարկութեանն յանդգնագոյնս խիզախէր Փաբիոս : Եւ այց մտախոհ եղև 'ի հանգամանս տէրութեանն, կշռեաց զգօրութիւնս նորա, որոց թէ այլ ևս հասանէր վտանգ՝ սպառնալու կորուստ աշխարհին 'ի վերայ կայր, 'ի բաց եդ զսրտմտութիւն և զվրէժինդրութիւն և օգտամտոյց պատեհին հանդիպելոյ ուշ եղեալ եկաց ակնկառոյց. նախ բարկութեանն յաղթեաց և ապա Լսնիբաղայ : Օրինչ և Լկիպիոն. ոչ ապաքէն զԼսնիբաղ թուեալ և զբանակն Պունիկեան և զամենեսին զնոսա ընդ որս զայրանալն նմա պարտ էր, և յՎերիկէ զպատերազմնս փոխադրեաց այնու դանդաղանօք մինչև զշուայ :

տերը և զթուլամորթութեան տալ կարծիս չարասիրացն։
 Օրհնէ և երկրորդն Սկիպիոն . ոչ ապաքէն բազմօրեայ
 ժամանակօք յերկարեալ նստաւ զԵրմանտեաւ դիմա-
 մարտեալ համբերութեամբ ցասմանն իւրոյ և հոով-
 մէական ժողովրդեանն ընդ անաքան նուաճումն Եր-
 մանտեայ քան զԵրթեղոնին . և պատնշափակ պաշար-
 մամբն հարկեցոյց հուսկ ուրեմն զթշնամիս ընդ իւրեանց
 սուր ելանել։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Որհնէ ապա պէտք են բարկութեան ոչ 'ի միջանս
 և ոչ 'ի պատերազմի . զի դիւրամէտ 'ի յանդգնութիւն
 է բարկութիւնն և այլոց կամեցեալ քնասել անձին իւ-
 ըումածէ վտանգ։ Եւկապէս արուծիւն այն է՝ որ ան-
 դու անդադար շուրջ զիւրեւ պարագիտեալ զգուշանայ
 անձին և մեղմով և խորհրդով խաղայ յառաջադէմ։

Եւկարգ զորհնէ, ասէ, ոչ բարկացի այր բարի եթէ
 տեսանիցէ խողխողեալ զհայր իւր կամ զմայր իւր հա-
 փափեալ։ — Ոչ բարկացի . այլ վրէժ խնդրեցէ, այլ
 պաշտպանեցէ։ Եւ զի զանգիտես . միթէ և առանց
 իսկ բարկութեան դոյզն ինչ իցէ բարեպաշտութեանն
 գրգիռ։ Եւ զորհնէ արգելուցու ասել նոյնպէս . իսկ արդ
 զորհնէ . այր բարի եթէ տեսանիցէ զհայր իւր և կամ զոր
 դիւ յօշոտեալ՝ ոչ ողբացէ և ոչ քանիցի 'ի սրտի, որ-
 պէս ստեպ պատահէ կանանց զի առ դոյզն կասկած վը-
 տանգի խուլեալ վհատին։ Եւր բարի զպարտս պաշ-
 տամանն իւրոյ ընու անվրդով և անսասան ամենեւին, և
 ըստ արժանի առն բարւոյ գործէ զամենայն՝ ոչ ինչ
 անարժան մարդոյ գործելով։ Հայրն իմ խողխողի,
 պաշտպանեցից նմա . խողխողեցաւ, վրէժ խնդրեցից՝
 ոչ առ բարկութեան ինչ, այլ զի այնպէս պարտք են։
 Օյդոսիկ հակառակաբանելով քո, ինտիրաստէ,
 յատելութիւն գրգռել կամիս զոգիս ընդդէմ բարձրա-
 գունիցն վարդապետութեանց, և թողեալ զգատաւորսն՝
 յորս շուրջ զքեւ կան լինիս ապաստան։ Եւ զի ամե-

1 Օրհնակաւ առեւնական սովորութեան յարմարէ զբանս Սենե-
 կա . զի առեւնաբանք զգատաւորսն թողեալ յաճախ, և առ ժողովուրդն՝

նեցուն է ընդ այդպիսի աղէտս իւրայնոցն զայրանալ, համարիս զի զոր առնենն մարդիկ՝ զնոյն և ամենեցուն սահմանեացեն օրէնս 'ի կանոն : () ի արդարեւ յորոց կրէն ոք՝ զնոյն արդար և իրաւացի համարի կիրս : Բարկանան արք բարիք ընդ անիրաւութիւնն լեալ առ իւրեանցսն . այլ բարկանան նոյնպէս եթէ ոչ ըստ պատշաճի և ըստ ժամուն մատուցի նոցա ջուր ջերմ՝, եթէ բաժակն բեկանիցի, եթէ տիղմ գկօշկօք նոցա ցայտեացէ : Եւ ոչ եթէ 'ի բարութենէ ինչ՝ այլ 'ի տկարութենէ գրգռի 'ի նոսա բարկութիւնն այն . և նման են մանկանց տղայոց որք քան ընդ ծնողայն՝ զընկուզացն իւրեանց ողբան զկորուստ : Եւ ասն իւրոցն բարկանալ ոչ բարեպաշտութեան է գործ՝ այլ տկարութեան ոգւոյ : Եւ որք մի գեղեցիկ է և արժանաւոր ըստ պահանջել հարկի պաշտամանն՝ ծնողաց, որդւոց, բարեկամաց և քաղաքակցաց կալ պաշտպան ոչ յախուռն և մոկեգին բերմամբ, այլ կամաւ, ընտրութեամբ և խորհրդով : () չիք քան զբարկութիւն՝ կիրք ցանկացող վրիժուց, վասն այն իսկ և անկարող 'ի վրէժխնդրութիւն առ խորհրդակորոյս յանդգնութեանն, որպէս և ամենայն ցանկութիւնք գրեթէ ուժգին բերմամբն վրիպին յորոց ցանկանն :

Եւս ուրեմն ոչ 'ի խաղաղութեան և ոչ 'ի պատերազմի օգտակար ինչ է բարկութիւն : () ի 'ի խաղաղութեան որպէս 'ի պատերազմի կայ և 'ի պատերազմի ոչ յիշէ զի Երէս մարտուցելոցն ամենեցուն պաշտպան է . և ինքն անձին իւրում իշխել ոչ կարացեալ՝ ընդ օտարին մատնի իշխանութեամբ : Եւս եւ զի ոչ վասն այնորիկ ընդունելի ինչ իցեն ախտք, զի ուրեք երբեք գտան օգտակարք . զի և տենդք՝ հիւանդութեանց ինչ եղեն վանիչք, սակայն լաւ ևս էր թէ բնաւ իսկ չէին ինքեանք : Եւս ոչ քան զամենայն ազգս դեղոց է հիւանդութեամբ խնդրել զառողջութիւն : Եւս և

որ չուրջն կար՝ զբանսն գարձուցանէին մարգահաճելով իմն զնոսա : Որով առել կամք են մասենադրին թէ Թէոփրաստ և Զեմականք առ հասարակ զժողովրդեան կողմն ունին, զնոսա մասնաւանդ քան թէ զմաստունսն հաճել կամեցեալ :

Եւս Եւս ուրեմն էր առ Հռոմէայեցիս ջուր ջերմ պաշտել 'ի սեղանի :

բարկութիւնն ուրեք երբէք թէ անակնկալ և յեղակարծ օրինակաւ գտցի օգտակար, որպէս և թոյնն և անկումնն և նաւաբեկութիւն, ոչ վասն այնորիկ կենսառիթ համարեսցի: Բազում այն է զի և փաստակարգոյնք յիրաց և մահառիթք՝ կենդանութեան ուրեք գտան պատճառք:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

ԴԱՐՁԵԱԼ սեփական է բարւոյն զի ըստ առաւելութեանն լաւագոյն ևս իցէ և ցանկալի: Եթէ բարի է արդարութիւն՝ ո՞ր կարիցէ ասել թէ նուազեցուցեալ ինչ 'ի նմանէ՝ լաւ ևս լիցի: Եթէ բարի է արիութիւն, ոչ որ ցանկասցի պակասեցուցանել ինչ 'ի նմանէ: Բայառւրեմն և բարկութիւն որչափ մեծ իցէ՝ նոյնչափ և լաւագոյն. զի ո՞ր յառաւելութենէ բարւոյն խորշեսցի: Իսկ արդ առաւելութիւն բարկութեան չար է, ապա և ինքն գլխովին: Եւ բարի որ առաւելութեամբն փոխի 'ի չար:

() Գտակար է, ասէ, բարկութիւն, զի զմարտիկն գոռս առադրէ 'ի պատերազմի: — Իստ այդմ՝ ապա և արբեցութիւնն, զի ապառուսն գործէ և յանդգունս, և բազումք շուայտեալք՝ յանդգնագոյնս արշաւեցին 'ի սուր: Եոյնպէս և զմոլեգնութիւն և զխեղաքարութիւն կարեւորս ասիցես 'ի զօրութիւն, զի բազում ուրեք ուժաւորս ներգործէ կատաղութիւն: Եւ զի՞նչ. ո՞չ և երկիւղ իսկ երբեմն յաւելու զյանդգնութիւն. և մահուն երկիւղ զկարի իսկ վատս ընդոստուցեալ զարթոյց 'ի պատերազմ: Եւսկայն և բարկութիւն և արբեցութիւն և երկիւղ՝ ամօթապարտ և վեր 'ի վերոյ զրգիւթ են և ոչ սատարք առաքինութեան, որ անկարօտն է ախտիցն օգնականութեան. և զտարտամն և զվատս ոգւով՝ առ վայր մի և եթ զրդեալ զրգուն: Եւ առանց բարկանալոյ արի ոչ է՝ զնա միայն արիագոյն գործէ բարկութիւն: Եւմին իրի ոչ սատար գայ արիութեան այլ 'ի փոխանակել զնա: Եւ ողից ասել՝ զի թէ բարի ինչ էր բարկութիւն, հարկ էր գտանիլ այնմ յայր ա-

մենակատար , ուր ընդ հակառակն՝ մանկունք , ծերք և հիւանդք առաւել բարկասիրտք են , և որ տկարագոյնք են բնութեամբ՝ տրտնջողք են :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Չէ մարթ , ասէ թէոփրաստ , առն բարւոյ չբարկանալ ընդ չարս : — Ըստ այդմապա որչափ լաւագոյն որ է՝ նոյնչափ և բարկացող լինել նմա հարկ իցէ : Տես մի արդեօք ընդ հակառակն առաւել հեղագոյն և ազատ 'ի կրից և ոչ ումեք ատեցող : Իսկ զմեղուցեալս զի կայ նորա և ատելոյ , երբ 'ի մոլորութենէ վարեալ բերին նորա 'ի յանցանա : Չէ արժան իմաստնոյ ատել զմոլորեալս , ապա թէ ոչ՝ և անձամբ զանձն ատիցէ : Նու լիցին նմա որչափ ինչ դժպատեհ և հակառակ վարուց բաւեաց գործեալ իցէ , և որչափ ինչ ներութեան կարօտ . և հարկ է զի անձամբ անձին բարկասցի : Եւստաւոր արդար ոչ այլազգ զանձնէ և այլ զայլոց դատի դատաստան . ոչ որ է , ասեմ , որ կարող իցէ արձակել զանձն իւր . և ամենայն որ անմեղ ասէ զանձն 'ի վկայութիւն մարդկան ապաստան և ոչ ըստ մտացն խղճի : Բանի մարդասիրագոյն իցէ հեզ և քաղցր առ մեղուցեալսն գոյ՝ յետս զնոսա ածելով յուղղութիւն , և ոչ եթէ հալածել : Եւ լաւ ևս իցէ զմոլորեալն յանդի անգիտութեամբ ճանապարհաց՝ յուղիղն ածել պողոտայ քան 'ի բաց մերժել : Եւս և զմեղուցեալն ուղղել պարտ է խրատու և գանիւ , մեղմով և խստութեամբ . և անձին իսկ և այլոց լաւ և պիտանի զնա առնել՝ ոչ առանց պատժոյ , այլ առանց բարկութեան :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

ԲԱՅՑ , ասիցես , անուղղայք են , և ոչ ինչ բարւոյ ակնկալութիւն է 'ի նոցանէ : — Բարձցին ապա 'ի միջոյ մահկանացուաց ժանտքն ապականարարք այլոց . և միտն այնու ճանապարհաւ որով մարթ է՝ դադարեացեն 'ի չա

րեանցն իւրեանց . և այս առանց ատելութեան : Այլ ընդէր ընաւ ատիցեմ զնա որում բարերարեմն մեծապէս՝ յանձնէն զնա զերծուցեալ : Այն թէ ատեայ դը զանդամն իւր յորժամ ՚ի բաց հատանէ . ոչ բարկութիւն է այն՝ այլ բժշկութիւն իմն ազետալի : Օ շունս կատաղիս օպանանեմք , զարջառ վայրագ և զանրնդել՝ ՚ի սպանդ վարեմք , և ախտացելոցն ՚ի խաշանց՝ զի մի զհօտն վարակեացեն՝ սուր ՚ի վերայ ածեմք . զայլանդակ վիժած սրն ընկուզանեմք և զճննդոցս իսկ մերոց զանկաժան և զտխեղծս հեղձուցանեմք : Բանն և ոչ բարկութիւն թելադրէ մեզ զանպիտանն ՚ի պիտանեաց ՚ի բաց որոշել : Այլ ինչ այնպէս վայելուչ որում պատժէն՝ որպէս անվրդով կալ ՚ի բարկութենէ . զի որչափ հանդարտութեամբ մտաց տացին պատիժք՝ դոյնչափ առաւել օգտակարք իցեն յուղղութիւն : Ամին իրի ասաց Սոկրատ ընդ ծառայն . Հարկանէի՝ թէ չէր իմ ցասուցեալ : Օ ծառային խրատ այլում եթող պահու՝ և ՚ի ժամուն անձամբ զանձն խրատեաց : Այլ ուրուք բարեկարգ իցեն կիրք՝ յորժամ Սոկրատ ինքնին չիլիտալ զանձն ՚ի բարկութիւն : Բայա ուրեմն ոչ ինչ պէտք են բարկութեան ՚ի պատուհասել զմոլորեալս և զչարագործս առ ՚ի խրատ ուղղութեան . քանզի և բարկութիւն ախտ իմն է հոգւոյ , և չէ օրէն ախտացելումն՝ ախտից լինել ուղղիչ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՍԿ արդ որպէս , ոչ բարկացայց ընդ աւազակն , ոչ և ընդ դեղատուն : — Այլ զի և ոչ ընդ իս ցասնում յորժամ տամ երակ հատանել : Օ ամենայն ազգս պատժոց որպէս դեղ ՚ի վար արկանեմ : Դու դեռ ևս ՚ի սկիզբն ես սխալանաց , չե ևս ծանունս՝ բայց յաճախազոյնս յանցանես . նախ ծածկաբար ազդեցութեամբ և ապա յայտ յանդիմանութեամբ փորձեցից ածել զքեզ

1 Խժական և նոյնի սովորոյթ էր հեթանոսաց յաճախեալ առ Յոյնս և առ Հռովմայեցիս , զտխեղծ և զանկերպարան ծնունդս իւրեանց հեղձուցանել և կամ ՚ի բաց ընկենուլ :

յուզղուծիւն : Իսկ քո հնացեալ և յառաջացեալ է 'ի չարիսդ և յանդիմանութիւնք քեզ ինչ ոչ օգտեացեն յուզղուծիւն և ոչ խալտառակն լինել . ուժգնագոյն ևս և ազդու դեղովք հարկ է խոշտանգել զքեզ և 'ի վայրս անծանօթս տարագրել : Եւ քո հաստարմատ պնդեալ յանօրէնութեան՝ խստագոյն դեղոց քեզ պէտք էն բանտից և կապանաց : Իսկ քո անբուժելի է սիրտ՝ չարեաց 'ի չարիս գահավէժ . զի ոչ եթէ պատճառանօք՝ որ ոչ պակասեն երբէք չարաց՝ բերիս յանօրէնութիւնս , այլ շատ իսկ և հզօրագոյն քեզ պատճառք մեղանչելոյ՝ նոյն ինքն մեղանչելն է : Բնակելով արբեր զանգղամութիւն , և այնպէս թափանցանց յերակունս ընդ արեան քում խառնեալ է՝ զի նովաւ հանդերձ հարկ է թէ փոխեսցի 'ի դուրս : Ի բազմաց հետէ , ով թշուռական , 'ի խնդիր ես մահու , քաջ է՝ արասցուք քեզ զայդ շնորհ , բուժեսցուք զքեզ 'ի մոլեգնութենէ այտի որ լլկէն զքեզ . 'ի պատուհաս անձին և այլոց կեցեր ցարդ , և արդ զմիայն բարին որ մնայ քեզ , շնորհեցուք զմահ : () մէ բարկացայց որում բարերարեմն մեծապէս . է ուրեք զի գթութիւն մեծ և վայելուչ սպանանին է : Եթէ կիրթ և հմուտ արուեստին՝ դէպ լինէր ինձ 'ի հիւանդանոց ուրեք մտանել կամ 'ի տուն մեծատան՝ ոչ գնոյն պատուէր տայի ախտացելոցն ամենեցուն պէս պէս խօթութեամբ : Ի խոտս այլ և այլ տեսանեմ յայնչափ բազմութեան հոգւոց , և ինձ որ 'ի բժշկութիւն կարգեալս եմ քաղաքի՝ դեղս ըստ իւրաքանչիւր ախտից խնդրել պարտ է : Եմն ամօթով բուժեսցի , այլ որ տարագրութեամբ , ոմն ցաւովք , այլ ոմն կարօտութեամբ և այլ ոմն սրով : Երդ թէպէտ և զձե և զկերպարանս դատաւորի արկեալ զանձամբ և 'ի ձայն քարոզի փողոյ համախմբել զամբոխն հրամայեցից , բայց ոչ զարագինս և սրտմտեալ երթայց յատեան , այլ 'ի կերպի օրինաց . և զատենականն զայն ձե բանից լուրջ և ազդու բարբառով՝ այլ ոչ խստագոյնս առից բարբառել .

1 Քանզի զայնու ժամանակօք 'ի տունս մեծատանցն Հռովմայեցւոց գունդագունդ յաճախէին ծառայք , որպէս ասէ և Պլինիոս , յայնչափ բազմութեան հարկ էր և ախտացելոցն յաճախել՝ նմին իրի ոչ վարդապար առ հիւանդանոցին և զտունս մեծատանցն յաւելու կարգել մատենագիրս :

ձայն տաց դահճին ոչ բարկութեամբ այլ ահարկութեամբ : Եւ յորժամ գլխատել զմնասապարտն հրամայեցից , 'ի քրձի զհայրասպանն փակել , 'ի պատուհաս զինուորական տալ զգօրականն , 'ի Տարպեանն ժայռ՝ հանել զմատնիչն և զհասարակաց թշնամին , այնպէս անվերջով կացից ոգւով և անխռով կերպարանօք որպէս եթէ զթունաւոր օձս ջախիցեմ և զմնասակար կենդանիս :

Բարկութեան պէտք են , ասես , 'ի պատուհասել : — Իսկ զհարկ թուի քեզ , միթէ օրէնքն բարկանան որոց ոչն ճանաչեն , զորս ոչն տեսին և զորոց չկարծեն իսկ բնաւ թէ լինիցին : Եւ մեզ ապա պարտ է առնուլ զկերպարանս օրինացն , որ ոչ բարկանայ՝ այլ օրինադրէ : Օ ի եթէ արժան իցէ առն բարւոյ բարկանալ ընդ չարագործս , ապա և ընդ յաջողութիւնս ամբարշտաց : Օ ի զինչ այնպէս դժպատեհ՝ որպէս արժանաւորացն ամենայն չարաբախտութեան բարգաւաճել առատաձեռն պարգևօք բախտին և չարաչար վարել նոքօք : Բայց այր բարի որպէս 'ի բարօրութիւն նոցա աննախանձ հայի , նոյնպէս և յեղեռնաւորութիւն նոցա առանց բարկութեան : 'Խատաւոր բարի՝ դատապարտէ այո զանարժանս , այլ ոչ ատեայ :

Օ քնչ ապա . այր իմաստուն տեսեալ ինչ յայդպիսեաց ոչ զգայցէ ինչ 'ի սրտի և ոչ վերջովեացի ամենեկին : — Օ գայցէ այո ոչ ժխտեմ՝ զգայցէ զդոյզն և զթեթև խլրտումն սրտի . զի որպէս ասէ Օ ենոն , Եւ 'ի սիրտ իմաստնոյ 'ի վիրացն իսկ բժշկել մնան սպիք : Հետք իմն և ստուերք կրից են 'ի նմն այլ ոչ և կիրք : Երիտտոտել զոմանս 'ի կրից իբրև զէնս ասէ տուեալ մարդոյ թէ գիտիցէ վարիլ նոքօք որպէս պարտն է : Նմարտութեամբ արդեօք էինասացեալքն եթէ մարթինչ էր և զկիրս հանգոյն մարտացու զինուց առնուլ զանձամբ և 'ի բաց դնել ըստ կամս վարողին նոքօք : Եւ ոչ զէնք զորս Երիտտոտել ընձեռէ առաքինութեան՝ ինքնին իւրովի մարտնչին առանց ձեռին շարժողի , վարեն և ոչ վարին :

1 Տարպեան ժայռ էր 'ի բլրին Կապիտոլինի ուստի դահավէժ զմատնիչն առնելն :

Եւ յայտը զինուց մեզ չեն պէտք, շատ իսկ սպառազին
 նեաց զմեզ բնութիւնն բանիւ . զայն ետ մեզ զէն ան-
 վանելի, յաւերժական, աներկեան, հլու և անդիմա-
 դարձ և անփնաս ձեռինն վարողի : Բանն ինքնին բաւա-
 կան է ոչ 'ի խորհել և եթ ալ և 'ի գործել : Եւ զինչ
 անմտագոյն կայցէ՝ որպէս բանին ինդրել օգնութիւն
 'ի բարկութենէ . այնմ՝ որ անդրդուելին է՝ 'ի յողզ-
 յողզէն, որ հաւատարիմն է՝ 'ի դրժողէն, և որ առողջն
 է՝ յախտացելոյն : Եւ յայն ինչ իրս, յորս և եթ կա-
 րեոր համարի ձեռնտուութիւն բարկութեան՝ բանն
 ինքնին յոյժ զօրաւորագոյն է, զի հաստատեալ առ-
 նել ինչ՝ անդուլութեամբ հանապազօրդէ 'ի նոյն . քան
 զի և չմարթէ նմա լաւագոյն քան զինքն գոլ զի փո-
 խեցի . նմին իրի իսկ անսասան կայ յառաջադրու-
 թեանն իւրում : Եւ բարկութիւն բազում այն է զի
 յողթեալ ընկրկի 'ի գթութենէ . զի չիբ իւր զօրու-
 թիւն տեական՝ այլ փքացումն է սին : Բտուեն և ուժգին
 'ի սկզբանն է՝ ոչ ընդհատ ինչ 'ի հողմոց յարուցելոց
 յերկրէ, որ 'ի գետոց և 'ի ճահճաց առեալ թափ չն-
 չեն ուժգին և դադարեն առժամայն : Հանգոյն նոցին
 մեծաւ թափով սկսանի և բարկութիւն, և վաղ ընդ
 փոյթ չիջանի պարտասեալ . և որ զանգթութիւն և եթ
 և զազգս ազգս անլուր պատուհասիցն երկնէր, 'ի գործ
 անդր մատուցեալ՝ մեղկի և թուլանայ : Եւրբ վաղվա-
 դակի թողանան, բանն հաստատուն է : Եւ թէ և ու-
 րեք երբեք տեական իցէ բարկութիւն՝ 'ի բազմաց փա-
 սապարտից զերկուցն և զերից հեղեալ զարին, դա-
 դարէ 'ի սպանանելոյ : Եւ իսկին նորա հարուածք
 դժնդակք են . որպէս օձիցն նախայարձակ սողելոց 'ի
 խշտեաց փնասակարագոյն են թոյնք, և ըստ յաճախել
 նոցա 'ի խաճուած՝ ատամանցն սպառեալ ոյժ ոչ ևս
 փնասեն : Եւ վասն այնորիկ հաւասարապէս յանցուցե-
 լոցն չէ հաւասար և պատուհասն, այլ շատ ևս այն է՝
 զի յանցուցեալն սակաւութեամբ պատուհասի մեծապէս նա-
 խայարձակ թափոյ բարկութեան պատահեալ : Եւ պար-
 զաբար՝ ոչ ուրեք 'ի չափուն կայ . մերթ անդր քան
 զարժանն վազեալ անցանէ, և մերթ յայսկոյս զկայ առ-
 նու . քանզի զանձն իւր խնդրէ հաճել, ըստ քիմն դա-
 տի զամենայն և անսալ ումեք ոչ կամի և ոչ իրաւանց

ուրուք տալ տեղի . պինդ ունի որոց հետամուտն է , և չառնու երբէք յանձն 'ի չարեացն իսկ խորհրդոց կալ 'ի բաց : Բանն լսէ երկուստեք և տայ նոցա ժամանակ . խնդրէ իւր պարապ և հնարս 'ի խոյզ և 'ի խնդիր ճրշմարտութեան , իսկ բարկութիւն շտապի : Բանն արդարութեամբ կամի դատել զամենայն , իսկ բարկութիւն զոր դատեցան զայն արդար համարել : Բանն յառաջարկեալն և եթ խնդիր կայ մտադիր , իսկ բարկութիւն բազում սնտոի և օտարոտի . իրօք վրդովի : Երեսք ազատագէմ , բարբառ համարձակաձայն , անվէհեր բանք , յարդարուն կերպարանք , հզօր պաշտպանութիւն և սէր ժողովրդեան գրգռն զնա և ևս : Բազում այն է զի ընդ պաշտպանն զայրացեալ՝ զամբաստանեալն դատապարտէ , և թէպէտ ակնյայտնի և մերկապարանոց ճշմարտութիւնն կացցէ՝ հաճի նա ընդ մարդութիւնն և ջատագով կայ այնմ , չառնու յանձն զպարտութիւն . և 'ի սխալենն իսկ չարաչար՝ լաւ համարի զյամանութիւն քան զապաշաւ :

Ինէոս Պիտոն առ մեօք եկաց այր բազում մասամբ կատարեալ , այլ այնու միւրոնէր՝ զի զյամառ խտութիւն կարծէր գոլ արիութիւն անյողդողդ : Արամտեալ սորա երբեմն՝ հրամայեաց 'ի մահ վարել զգօրականն , որ միայնակ դարձեալ գայր ուստի երթեալն էր , առանց իւրոյ զինուորակցին . համարելով թէ սպանեալ իցէ զնա զոր առաջի առնել ոչ կարէր : Եղաչեաց զնա գօրականն ժամ տալ նմա 'ի ցուցանել զարդարութիւն իւր . այլ ոչ լուաւ նմա Պիտոն : Ե՛ծաւ դատապարտեալն արտաքոյ բանակին , և այն ինչ մատուցանէր սրոյ զպարանոցն՝ և ահա երևեցաւ անդ յանկարծ զինուորակից նորա որ մեռեալն համարէր : Ելայն ժամ հարիւրապետն որ 'ի վերայ կայր պատուհասին , հրամայէ դահճին դարձուցանել զտուրն 'ի պատեան իւր և զմահապարտեալն առեալ ածէ առ Պիտոն զեկուցանել նմա զանմեղութիւն գօրականին յոր խնայեաց բախտն : Ե՛ծան զինուորակիցքն երկուքին փարեալք զմիմեամբք 'ի ձայն աղաղակի ցնծութեան բանակին՝ որք խուռնընթաց ամբոխիւ զհետ ընթանային : Ել նստաւ Պիտոն յատենի լի ցասմամբ , և հրաման ետ 'ի մահ վարել զերկուսին իսկ զօրականան , զնա՝ որոյ չէր սպանեալ զընկերն , և զնա որ ոչն էր

սպանեալ լընկերէն : Եւ զի՛նչ խժդժագոյն քան զայս , զի յանպարտ երևեալ միոյն՝ կորիցեն երկուք . այլ Պիսոն և զերրորդն յաւել 'ի նոսա , և զնոյն ինքն զհարիւրապետն՝ որ առեալ դարձոյց զմահապարտն՝ հրամայեաց վարել 'ի մահ : Ի՞՞՞նչ կացուցին 'ի մի վայր կորուսանել և զերեսեանն վասն միոյն անմեղութեան : Ի՛նչքէ , քանի խորագէտ է բարկութիւն 'ի հայթայթել պատճառանս ցասմանն . Օքեզ , ասէ , մատնեմ 'ի մահ զի դատապարտեալ ես . և զքեզ՝ զի պատճառ դատապարտութեան զինուորակցիդ քում գտար , և զքեզ՝ զի հրաման առեալ սպանանելոյ՝ և սպարապետին ոչ անսացեր : Ինչորեաց հնարեցաւ յանցանս երիս ճարտարել ընդ միումն՝ զոր չէր գտեալ :

Եւ , է այս արդարեւ մեծապէս չար բարկութեանն՝ անընդունակ գոլ սանձից և ուղղութեան : Նմարտութեան իսկ ընդդէմսքացէ յորժամ հակառակեսցի կամաց իւրոց , և աղմկաւ և աղաղակաւ և բովանդակ մարմնոյն տատանմամբ և անիծիւք և թշնամանօք 'ի վրէժ բերի այնոցիկ որոց հետամուտն է : Եւ այդպէս առնէ բանն , այլ 'ի ստիպել հարկին լռիկ և հանդարտութեամբ զտունս 'ի հիմանց տապալէ , զազգատոհմս ժանտախտս հասարակաց՝ կանամբք և որդւովք կորուսանէ և զյարկս նոցա հարթայատակ կործանէ , և զանունն թշնամի ազատութեան ջնջէ անհետ : Եւ զայսուսիկ գործէ ոչ զատաւմունս կրճաելով , ոչ զգլուխն շարժելով և ոչ մի ինչ բերելով յինքեան ցոյցս անվայել դատաւորի , որ որչափ մեծամեծս հրամանատու լինի՝ նոյնչափ և հեզ և անայլայլակ պարտի գոլ դիմօք :

Օրինչ պիտոյ է , ասէ Երոնիմոս , մինչ չե հարեալ զոր նախ զքո շրթունս խածանել . իսկ զի՛նչ եթէ տեսանէր նա զփոխանակ բղեշխին յատենէ անտի՝ի դուրս ոստուցեալ և զխուրձս 'ի ձեռաց դահճացն յափշտակել և զիւր հանդերձսն պատառել զի յամբ և անազան այլոցն պատառէին : Օրինչ է քեզ կործանել զսեղան , զբաժակս հարկանել զգէտնի , ընդ սիւնս ընդհարկանիլ , զհերս ցետել և զծունկս բաղխել և զկուրծս : Եւ պիտի ահագին բարկութիւն իցէ՝ որոյ ոչ կարացեալ վաղազոյն՝ որպէս կամէրն՝ մոլեգնիլ յայլս , յինքն յարձակեսցի . մինչև մերձաւորացն աղաչել զնա զի խնայեսցէ

յանձն իւր և հանդարտեսցի : Այն ինչ յայդպիսեաց գործէ այր ազատ 'ի կրից բարկութեան . իւրաքանչիւր զարժանին 'ի վերայ ածէ պատուհաս : Բազում անգամ թողու արձակէ զմեղսներն 'ի յանցանս , ակնկալութիւն իմն բարեաց տեսեալ 'ի նմա զընդ չարիսն ապաշաւ . կամ խելամուտ լեալ զի ոչ խորամուխ բռնեալ է 'ի հոգւոյ նորա անզգամութիւն , այլ վեր 'ի վերոյ իմն՝ թէ այսպէս օրէն իցէ ասել շփեալ 'ի նա : Շնորհէ զպատուհասն՝ յորժամ ոչ նմա որ շնորհէն և ոչ որում շնորհին 'ի փաս իցեն շնորհքն :

Առերեք զի զմեծեղեուն ոճիրս թեթեազոյն քան զփոքունսն պատուհասէ՝ յորժամ վրիպակաւ և ոչ անազորոյն մտօք ծանունքն իցեն գործեցեալք , և 'ի փոքունսն տեսանի գաղտնածածուկ իմն հնացեալ և խորամանկ չարութիւն : Օնոյն յանցուած ոչ նոյնօրինակ պատուհասէ յամենեւին՝ եթէ 'ի միւսումն անփութութեան իցեն արգասիք , իսկ 'ի միւսումն չարակամութեան առ 'ի փաս : Օ այս միշտ 'ի պատուհասէն դիցէ որ 'ի մտի գիտեմ զի կամ յուղղութիւն չարաց և կամ 'ի բարձումն կարգին պատուհասք . և յերկոսեանն իսկ ոչ յանցեալսն՝ հայել պարտ է այլ յապագայս : Օ ի որպէս ասէ Պղատոն . Երբ իմաստուն ոչ զոր պատժէ զի մեղաւ , այլ զի մի մեղիցէ . քանզի զանցեալս յետս ընկրկել անհնար է , այլ զլինելոցսն խափանել հնարաւոր : Եւ զորս յօրինակ զգաստութեան չարագործաց կարգել կամիցի՝ հրապարակաւ 'ի տեսիլ ամենեցուն սպանցէ , զի ոչ միայն կորիցեն ինքեանք , այլ և զայլս ընկրկեցեն ահիւ 'ի կորստենէ : Եւ որում զայս ամենայն կըշուել և ընտրել առաջի կայ՝ տես թէ որպիսի անխռով ազատութեամբ մտաց պարտ իցէ մատչել 'ի գործ մի դժուարին և բազմավտանգ վարելոյ զիշխանութիւն կենաց և մահու : Չար է սուր 'ի ձեռս տալ բարկացողին :

Եւ ոչ առ մեծանձնութիւն կարեւոր ինչ համարեսցիս զբարկութիւն , զի ոչ եթէ մեծութիւն՝ այլ փքացումն ածէ սրտի : Երպէս և ոչ մարմնոց ուռուցելոց ախտարժարծ հիւթովք՝ 'ի գիրութիւն համարեսցի ախտն , այլ 'ի յորդութիւն մահառիւթ : Եւ մենեքին՝ որոց ցնորենն միտք վերամբարձ քան զհասարակաց մարդկան զխորհուրդսն եղեալք , կարծեն բարձունս

ինչ և դերագոյնս երկնել յահմինս իւրեանց , բայց չիք արտոյիկ հաստատութիւն . որք ոչ 'ի վերայ հիման հաստատոյ վերամբառնան' հուպ ընդ հուպ կործանեսցին : Բարկութեան չիք հիմն հաստատութեան և ոչ սնդուութիւն տեւական , այլ փքալիր և հողմուռոյց . այնչափ հեռի է 'ի մեծասրտութենէ' որչափ յանդրգնութիւն յարիութենէ , յանձնապատանութիւն 'ի վստահութենէ , իստասրտութիւն 'ի խտութենէ , անդթութիւն յանաչառութենէ :

Բազում ինչ խտիր է ասեմ ընդ վեհանքն և ընդ ամբարտաւան : Այն վսեմ և ազնուական երկնէ բարկութիւն . ընդհակառակն՝ ինձ պոսպէս Թուի զի ստէյդ դժկամակութիւնն ցոյց իմն է հիգացեալ և երիթացեալ հոգւոյ՝ որ գիտակն իցէ տկարութեանն իւրոյ : () որ օրինակ մարմին ցաւազնեալ վիրօք դոյզն հպելոյ ձեռին ոչ հանդարտէ , ըստ այսմ և բարկութիւն կանացի և տըղայական ախտ է : Բայց և արանց դէպ լինի բարկանալ , զի և նոքա տղայաբարոյք են յաճախ և կանացի բնութիւն : Այն ահա բարբառս իմն 'ի բարկացողացն է լսել , որք մեծանձնութեան արդեօք Թուեսցին որոց ոչն դիտեն թէ զինչ իսկապէս մեծանձնութիւնն իցէ , որպէս խրժականն այն բարբառ և դժոխալուր . “ () աղ առեսցեն՝ միայն թէ զանգիտեսցեն , , բարբառ արդարև () իղղայի դարուն արժանի : Եւ չգիտեմ թէ որ յերկուց որոց ցանկայր բռնաւորն՝ չարագոյնն իցէ , առեւլին լինել , թէ ահարկու : “ () աղ առեսցեն , , — Բայ և զգուեսցին իօհ , դաւեսցեն և կորուսցեն . բայց տես ինձ , ով արդարադատ դիք , տես զինչ արժանի ատելութեանն փոխարէնս 'ի վերայ ածէ . () աղ առեսցեն՝ միայն թէ . . . զինչ . հնազանդեսցին արդեօք . — ոչ . գովեսցեն . — ոչ : Իսկ զինչ ապա . — Միայն թէ զանգիտեսցեն . զի պայմանաւս այսուիկ և ոչ սիրելի գոյ կամիմ : Բոր մի թէ մեծանձնութեան Թուեսցի քեզ բարբառս . խաբիս . զի ոչ մեծանձնութեան է , այլ անազորոյն մտայ : Մի հաւատար բանից բարկացողաց , որոց որոտընդոստ բուքիւնը սպառնալեաց են՝ և սիրտ անարի 'ի ներքոյ : Մի և բանից հուատասցես տերձախօսի առնն] Իւհոսի որ ասէն . “ Եւր մեծ հոգւով քան լաւութեամբ , , Բանդի անմարթ է երկուց այսոցիկ բաժանիլ յերե-

րաց, զի որ մեծն է հոգւով հարկ է թէ և լաւ իցէ, և կամ թէ և ոչ իսկ հոգւովն մեծ: Եւ մեծութիւն իմն ինձ զանդրդուելին զայն որ 'ի հոգւոջ՝ հաստահիմն ամբարձեալ 'ի վեր, յորմէ անբաժ են չարաբարոյք: Եւ արթ է չարաց ահարկուս գոյ, աղմկայոյցս և փնասակարս, այլ զիրկս ամենեկին 'ի մեծութենէ անտի ուրոյ ամենայն զօրութիւն և ամբութիւն 'ի բարութեան է հաստատեալ, թէպէտ և բանիւք և ճգամբք և ամենայն արտաքնայարդար երեւութիւքն զմեծութեան կերպարանն բերիցեն: Եւ իստան բանիւք որք մեծ ինչ թուեցին քեզ թերեւ, որպէս Եայիս Եեսար՝ որոյ ցասուցեալ ընդդէմ երկնից զի որոտաձայն շառաչմամբ վրդովէր զմեջկատակսն, զորոց ճգրտատիպ քան զտեսին բերէր գնմանութիւն, և զի տարատեպ կշռութեամբ շանթիցն փայլատականց զխրախճանակիցս իւր պակուցանէր՝ ձայն ետ Վիոսի 'ի մարտ աննուէր զՆուերին գոչելով զտող,

Եւ ամ գու զիս բարձ, կամ ես ըզքեզ:

Եւ մեծի իսեւագարութեանն. համարեցաւ արդեօք զի և Վիոսի չիցէ մարթ ստնանել ինքեան, կամ թէ ինքն կարող իցէ ստնանել Վիոսի: Եւ ոչ սակաւ, որպէս կարծեմ, աղքեցին բանքն 'ի գրգռել զոգիս միաբանելոցն ընդդէմնորս. քանզի անմեքերելի թուեցաւ հանդուրժել այնմ՝ որ ոչ հանդուրժէր Վիոսի:

Եւ մեծի ինչ ապա և ոչ ազնուականի իմիք ակընկալութիւն է 'ի բարկութենէ, թէպէտ և բուռն իցէ և ուժգին և աստուածոցն իսկ և մարդկան ընդդէմ կըքրեսցի: Եւ թէ հաճոյ ումեք թուեցի զբարկութիւն ծնող ասել մեծանձնութեան, զնոյն հարկ իցէ ասել և զգեղնութենէ, որ 'ի փղոսկրեայս ցանկայ հանգչել, ծիրանիս զգեհնուլ, յոսկիս համակիլ, զերկիր 'ի ծով փոխադրել և զծով երկրաւ պարագրել, զգետս դարալէժ ընթացուցանել և անտառս ընդ օդս կախել՝: Եւ նոյն հարկ իցէ ասել և զազահոութենէ զի 'ի կոյտս ոսկոյ և

Ի տանիս տանց ուր պարտէզս տնկէին, որպիսիք և կախաղանաւ պարտէզքն էին:

արծաթոյ վերաբազմի, զի ագարակս ըստ գաւառաց մշակէ, զի ընդ ձեռամբ գաւառապետաց ընդարձակագոյն սահմանք են վիճակաց նորա քան զոր երբեմն հիւ պատոսաց։ Օ՛նոյն ասել իցէ և զտուփանաց որ ընդ ծովս ՚ի լող անցանէ, որ զհոյս մանկտւոյն ներքինացուցանէ, և որով զմահ արհամարհեալ կնոջ՝ ընդդէմսրոյ առնն խիզախէ։ Օ՛նոյն և զփառամոլութենէ, որ տարեորական իշխանութեամբ ոչ շատացեալ՝ ցանկայ թէ մարթինչ իցէ զամենայն պերճութիւն իշխանութեան յինքն ունել և փառօք անուան իւրոյ ընդ զտիեզերս ամենայն։ Բայ այս ամենայն ցանկութիւնք թէպէտ և յանբաւ ընդարձակեալ ձկտեսցին՝ սակայն անձուկ են յինքեանս, հէգ և նկուն։ Բարբխնութիւն միայն գերազանց է և վսեմ, և առանց անդորր խաղաղութեան հոգւոյ չիք մեծութիւն։

ԳԻՐՎ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՅԵՂԵԳՍ ԲԵՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԼՅԱՋԵՆՈՅ գրող, ուլ՛ովատէ, հեշտին էին բանք . զի դիւրին են ախտիցն ընթացք ընդ զառ 'ի վայր . այլ արդ ժամէ 'ի նորբինան մատչելոյ : Վրանգի խնդիր առաջի կայ մեզ՝ կամաւորաբար արդեօք եթէ բնաւորապէս ծնցի 'ի մեզ բարկութիւն . կամ թէ ասել, կամնւարդեօք և գիտութեամբ՝ եթէ հանգոյն այլոց ինչ բազմաց որ 'ի մեզս ներգործին, յանգէտս մեզ զբողիցի և բարկութիւն : Վրանգի և 'ի խնդիրս յայտոսիկ հարկ է իջանել, զի անյուստ ապա և 'ի բարձրագոյնն թեալո խեսցէ բանս : Ո՛չ ահա և 'ի մարմնի իսկ մերում ոսկերք և ջիղք և յօղք՝ անարգագոյնքն տեսլեամբ՝ այլ հիմունք հաստատութեան կազմուածոյն և կարեւորագոյնք 'ի կենդանութիւն բոլորին, յարդարեալ կազմին նախ, և ապա որ ինչ 'ի գեղ և 'ի վայելչութիւն դիմացն են և մարմնոյն, և յետ ամենայնի գոյնն՝ որ զօրտէն զաչս, 'ի լրութիւն մարմնոյն ծաւալի :

Օ՛ի երեւութիւ իմն վերահաս անիրաւութեան գորդո՛ր բարկութիւն, չիք երկբայել ընդ այն . բայց թէ ընդ երեւութին առ ժամայն զարթնուցու ինքնին առանց կամացն գործակցութեան՝ եթէ 'ի նորա հաւանութեանէ՝ խնդրելի է : Ո՛րեզ այնպէս թուի՝ թէ չիշխիցէ բարկութիւն առնել ինչ ինքնին առանց կամացն հաւանութեան : Օ՛ի եղելոյ անիրաւութեանն խեղամուտ լինել և ցանկալ վրէժխնդրութեան նորին և կցորդել 'ի մի զերկուս զայտոսիկ՝ զի տարապարտ կրեաց վնաս

և զի արժան է խնդրել վրէժ՝ ոչ բնաւորական իմն բերման է գործ , առանց կամացն արբանեկելոյ ազդեալ 'ի մեզ : () 'ի բերումնն պարզ է , իսկ սա յօդուածոյ 'ի բազմաց տեսութեանց զուգեալ : () քայ անիրաւութեանն , դժպատեհ համարի զայն , դատապարտ առնէ , և բերի 'ի վրէժխնդրութիւն : () յսոցիկ ամենայնի չմարթէ լինել առանց հաւանութեան հոգւոյն յոր ազդին այն ամենայն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԻՍԿ յինչ , ասես , բերիցի խնդիրս : — () այն՝ զի գիտասցուք թէ զինչ բարկութիւնն իցէ : () 'ի թէ ակամայ գրգռի 'ի մեզ , ոչ հպատակեսցի երբէք բանին : Վրանզի ակամայիցն գրգռելոց 'ի մեզ՝ անհրաժեշտ և աննուաճելի բերումն է : () որ օրինակ սարսուռ մարմնոյ 'ի ցուրտ ջրոյ ցանելոյ , ցնցումն առ շօշափմունս ինչ , քստմնիլ հերաց ընդ գոյժ բօթաբեր , շառաքնութիւն երեսաց 'ի լուր անպարկեշտ բանից , և պտոյտ գլխոյ ուրոց 'ի բարձուէ գահաւանդից 'ի խոր անդունդան հայիցին : () ք բանզի չեն յիշխանութեան մերում՝ չկարէ բանն արգելուլ և խափանել զայնոսիկ . բայց ոչ նոյնպէս և բարկութիւնն որ պատուիրանադրութեամբն նուաճի , զի կամաւոր ախտ է հոգւոյ և ոչ 'ի բնաւորականաց անտի որ ըստ պայմանի մարդկայնոյ վիճակիս կրին 'ի մեզ , յորոց չեն գերծք և կարի իսկ իմաստունքն : () նդ բնաւորականն ընդ այնոսիկ համարեսցի և նախկինն այն վրդովումն սրտի որ 'ի տեսիլ եղելոց ինչ անիրաւութեանց ծնանի 'ի մեզ , որ և 'ի տեսարանս թատերական խաղոց և յրնթեռնուն զվաղնջուց վէպս պատահէ յաճախ . զայրանամբ ընդ Վրդոյիս զի տաւազրէ զլիկերոն , և ընդ Լ'նտոնիոս զի սպանանէ զնա : () ոչ սրտմտեսցի ընդ զէնս () արիօսի և ընդ տաւազրութեան օրէնսն () իղղայի , ո՞ ոչ ցասնուցու ընդ թէոդոտոս և ընդ Լ'քիլէս և ընդ մանուկն՝ ինքնին

1 Զարդովայ արքայէն Եգիպտացւոց են բանքն , որ խորհրդով Աբիլէայ և Թէոդոտոսի պաշտօնէիցն իւրոց՝ ետ գլխատել զՊոմպէոս :

գլխովին , որ 'ի վեր քան զտիսն յանդգնեցաւ յեղեռն :
 Եւ զի և ընդ ձայնս արտանուագ երգոց զժկամակիմք և
 'ի հնչիւն պատերազմական փողոց և 'ի տեսիլ ահաւոր
 պատկերաց և արդարադատ իսկ՝ բայց տխրական պա-
 տուհասից՝ յուզեալ շարժին սիրտք մեր : Եւ յար աղա-
 զաւ իսկ խնդամք ընդ խնդացողս , և ընդ տրտմեցելոցն
 բազմութեան տրտմիմք և մեք , և 'ի կուռել այլոց՝ ոչ
 անխուով կամք ոգւով . իբր ոչ եթէ բարկութիւն իցեն
 այսոքիկ՝ որպէս և ոչ տրտմութիւն զի 'ի տես նաւա-
 բեկութեան թշնամոյն իսկ կնճռեմք զձակատ , և ոչ
 երկիւզ , զի յրնթեռնուլ զվէպս Եննիբաղայ բաբախեն
 սիրտք մեր 'ի պատել պաշարել նորա զպարիսպս Հռով-
 մայ յետ Լաննեայ պատերազմին , այլ խլրտմունք իմն
 են հոգւոյ առ 'ի շարժել . չեն կիրք , այլ նախասկիզբն
 կրից : Եւ որպէս և 'ի հնչիւն պատերազմական փողոյ 'ի
 խաղաղութեան իսկ՝ վառին աշխոյժք զօրականին ընդ
 պճղնաւոր հանդերձին , և 'ի շաչիւն զինուց գրգռի
 մարտիկ երիվար : Եւ զԵնեքսանդրէ աւանդեն 'ի նուա-
 գել Բսենոփանտեայ ձեռն 'ի զէն ձգեալ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԻՈՐԴ

() ԱՅԴԳԻՍԻ ինքնադէպ շարժմունս սրտի՝ կիրս կո-
 չել չէ արժան , զի ոչ եթէ ներգործէ ինչ յայն հո-
 գին , այլ կրէ և եթ : Եւ պարտ ուրեմն կիրս համա-
 րել զնախկինն այն զգացումն շարժման 'ի սրտի՝ յեղե-
 լոցն 'ի նմա ազդեցութեանց , այլ գերի լինելն այնմ և
 ինքնադէպ շարժմանցն այնոցիկ զհետ երթալ : Եւ
 թէ որ զայլազունել երեսաց , զբխումն արտասուաց ,
 զգրգռումն մարմնոյ յանմարտուր հիւթոց , զյողոցհա-
 նութիւնս , զաչացն յեղակարծ շրջել և զայլս այսպի-
 սիս նշանակս համարեսցի կրից և ցոյցս հանգամանաց
 հոգւոյն՝ խաբի . ոչ 'ի միտ առեալ զի մարմնոյ և եթ
 շարժմունք են այդոքիկ : Եւ պարէն բազում այն է՝ զի և
 քաջացն քաջի զգէնան զանձամբ առեալ՝ գոյն երեսացն
 շրջի . և 'ի ձայն նշանի պատերազմին՝ արիագունին իսկ
 'ի մարտկաց առ վայր մի բաբախեն ծունկք , և մեծի

սպարապետի՝ մինչև ճակատուցն ընդ իրեարս բաղխեալ՝ տրոփէ սիրտ, և պերճախօսին 'ի հռետորս յատեան ելեալ՝ ծայրք անդամոցն պաղին : Բարկութիւն ոչ շարժ մամբ և եթ բնութեանն վճարի այլ և թափով, զի ուժգին իմն բերումն է՝ որում առանց կամացն հաւանութեան լինել երբէք ոչ է հնար : Բանգի որպէս մարթիցէ առանց հոգւոյն գիտութեան 'ի վրէժխնդրութիւն գալ և 'ի փնաս : Համարեցաւ որ փնասեալ ուստեք, խորհեցաւ վրէժ առնուլ, և ապա յորդորեալ 'ի պատճառաց ինչ՝ 'ի բաց եկաց 'ի խորհրդոյն և հանդարտեցաւ առ ժամայն . զայդ ոչ բարկութիւն կոչեմ ես, այլ շարժումն սրտի հպատակեալ բանին : Բարկութիւն այն է՝ որ հետեւ բանին և զհետ իւր առեալ ձգէ զնա : Ի պա առաջինն այն վրդովումն սրտի վասն անիրաւութեանն եղելոյ՝ ոչ այնչափ բարկութիւն է, որչափ անիրաւութեան 'ի նմա ազդեցութիւն . իսկ բարկութիւն՝ բերումնն է որ առաջնոյն այնմիկ վրդովման զհետ գայ : Եւ ի բնաւ երկբայութիւն զի որպէս երկիւղին զհետ գայ խորշումն՝ նոյնպէս և բարկութեան բերումն . արդ տես թէ մարթ ինչ իցէ առանց հաւանութեան կամաց բերել յինչ և կամ խորշիլ յիմեք :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԻՍԿ Թէ որպէս կիրքն ծնանիցին, աճիցեն և զայլ լանայցեն՝ լուր : Եւ իսկին նոցա շարժումն անկամաւոր է որպէս նախաշաւիղ իմն կամ սպառնալիք կրից : Եւ կրորդն կամաւոր բայց ոչ կամակոր : Եւ երրորդն ապերասան ամենեւին, որ ոչ զի արժան է՝ խնդրէ զվրէժ, այլ զի զօրացաւ և անկուշեաց զբանն : Եւ առաջինն զայն շարժումն սրտի ոչ է մարթ արգելուլ բանին, որպէս և ոչ զբնաւորականս զայնոսիկ՝ զորոց ասացաք՝ զշարժմունս մարմնոց, օրինակ իմն՝ զի յօրանջը այլոց մի և զմերն զրգոնացեն, զի 'ի կարկառել ուրուք յանկարծ զմատուռն՝ անթարթափ կացցեն աչք : Եւ յսոցիկ չկարէ յաղթել բանն, այլ սովորութիւն և ջանք

նուազեցեն թերևս: Երկրորդն այն շարժումն՝ խորհրդով ծնեալ՝ խորհրդով և նուաճի, ...

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Եւ զայն ևս, ասէ, արժան է խնդրել՝ թէ որք հասարակաբար գազանանան առ ամենեսեան և մարդկայնով արեամբն զուարճանան, որպէս Վարդգէորոսն և Փաղարիս, միթէ առ բարկութեան ինչ սպանանիցեն զայնոսիկ՝ յորոց ոչ ինչ թշնամանս կրեցին ոչ իրօք և ոչ կարծեօք: Վանգի այնպիսեացն ոչ եթէ բարկութիւն է, այլ գազանութիւն. զի ոչ եթէ վասն եղելոցն առ ինքեանս թշնամանաց փնասեն, այլ զի փնասեացեն միայն՝ մտադիր և թշնամանս յանձն առնուն. գանեն գիշատեն, յօշոտեն ոչ առ վրիժու՝ այլ՝ ի հեշտութիւն: — Բայց և խժդժութեանդ այդորիկսկիզբն՝ ի բարկութեան է. որ յաճախ սովորութեամբն ընդելացեալ ի չարիս և զյաջուրդ ցանկութեանն իւրոյ ընկալեալ՝ մոռանայ տակաւ զգութ, և զընութիւն մարդկային յանձնէ ի բաց եղեալ՝ ժամանէ յանգութութիւն: Կի՞ծաղի, խընդայ և զուարճանայ յանձին ընդ խժդժութիւնսն, և այլազգ յոյժ ի բարկացողացն են կերպարանք այնպիսումն՝ առ ի զբօսանս գազանացելոյ:

Իննիբազայ տեսեալ զփոս լի արեամբ մարդկան՝ աւանդեն ասացեալ. Ս՛վ տեսիլ գեղեցիկ: Վանի ևս չքնաղագոյն տեսին թուէր նմա թէ զգետ կամ զլիճ լցեալ էր արեամբ: Եւ զի՞նչ զարմանք, ով դու, զի այդպիսեաւ պարարիս տեսլեամբ ծնեալդ յարիւն՝ և ի սպանութիւնս ընդելացեալ ի մանկութենէ: Բախտ աջողակ ընդ ամն քսան աջակից քեզ լիցի ի խժդժութիւնս քո և ամենայն ուրեք ընծայեսցէ քեզ զցանկալին աչացդ տեսիլ. զնոյն տեսցես առ Տրասիմենեաւ, զնոյն ի Լաննա և հունկ ապա զնոյն առ քոյովդ Կարքեդոնաւ:

1) Ուսէոս տակաւիկ մի յառաջ՝ առ դիւցազն () գոս.

: Որպէս և ի կարգէ բանին երեկ յայտնապէս՝ հատուած անկեալ է ի տեղւոյն:

տեաւ՝ փոխանակ կացեալ բղեշխի յԼսիա, յորժամ զէրիս հարիւրս 'ի միում աւուր սակրով ջարդեաց, 'ի մէջ դիականցն ճեմառեալ ամբարտաւանութեամբ, որպէս մեծ ինչ արարեալ և երևելի՝ գոչեաց յունարէն. Ս'վ գործ թագաւորաւայել: Եւ զինչ առնէր արդեօք եթէ էր թագաւոր: Եւ բարկութիւն էր այն՝ այլ մեծ ևս և անբռնելի մոլեգնութիւն:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԼԻԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆ, ասէ, որպէս հաճի ընդ բարին, նոյնպէս հարկ է զի և ընդ չարն բարկացի: — Որ զայդ ասէն՝ հանգոյն իմն է թէ ասէր. հարկ է առաքինութեանն և մեծ գոլ և նուստ, զի ահա բանին այնուիկ բարձրացուցանէ և ցածուցանէ զառաքինութիւն: Վանգի խնդալ և հաճիլ ընդ ուղղութիւն՝ արդարեւ չքեղ իմն է և մեծավայելուչ. իսկ ընդ վրիպակս այլոց բարկանալ՝ փոքրողոյ և ցածուն սրտի գործ: Եւ յանձին կալցի երբէք առաքինութիւն առ ուղղելոյ զախտս նմանող լինել այնոցիկ: հարկ է նմա և զնոյն ինքն նուա ճել զբարկութիւն, որ ոչ լաւագոյն ինչ է՝ նա մանաւանդ բազում անգամ չար ևս քան զյանցուածն ընդ որս բարկանայ: Ինդալ և ուրախ լինել ընդակից է և սեփական առաքինութեան, իսկ բարկութիւնն ոչ ինչ ընդհատ 'ի տրտմութենէ՝ դժպատեհ է մեծութեան նորա: Օ՛ի արդարեւ բարկութիւն անանջրպետ է 'ի տրտմութենէ, և 'ի նոյն յանգի միշտ՝ թէպէտ ստորջանք զնա յաջորդեսցեն, թէպէտ վրէպ 'ի ցանկութենէն գտցի:

Ո՛հ արժան իցէ իմաստնոյ բարկանալ ընդ մեղս, ապա և մեծագունիցն ընդդէմ մեծապէս և ստէպ բարկանալ, որով և հարկ իցէ իմաստնոյն ոչ բարկացող միայն գոլ, այլ և բարկասիրտ: Եւ քանզի ոչ 'ի դէպ և ոչ արժան թուի մեզ մեծապէս և կամ ստէպ բարկանալ իմաստնոյն, զի է զի ոչ 'ի սպառ ազատ կացուացուք զնա 'ի կրից աստի: Եթէ ըստ իւրաքանչիւր գործոց բարկանալ հարկ իցէ՝ անհնար է բարկութեանն 'ի չափուն կալ: Օ՛ի թէ հաւասարապէս ընդ անհաւա-

սար յանցանսն բարկանայցէ՝ անիրաւ է , իսկ թէ ըստ արժանի անձնիւր եղեոնադործութեան ջեռեալ բորբոքեսցի՝ ցասկոտ յոյժ : Եւ զինչ դժպատե՛հ քան զայդ՝ կրից իմաստնոյն կախեալ կալ զայլոցն անզգամութենէ : Եւ զհարդ այնուհետեւ կարասցէ Սոկրատ դառնալ ՚ի տուն անվրդով դիմօք որով ելն՝ :¹

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ

Եւ թէ արդարեւ հարկ իցէ իմաստնոյն բարկանալ ընդ գործս դժպատեհս և վրդովիլ և տրտմիլ ընդ անօրէնութիւնս՝ չիցէ ոք եղկելի քան զնա . ամենայն կեանք նորա անցցեն ցասմամբ : Եւ իցէ վայրկեան յորում՝ չտեսանիցէ զանարժանս . քանիցս դէպ լիցի նմա ելանել ՚ի տանէ՝ հարկ է զի պատահեսցի անօրինաց , ազահից , անառակաց , անամութից , որոց ամենայն երջանկութիւն յախտս իւրեանց է . յոր կոյս և զաչան շրջեսցէ՝ տեսցէ ինչ զայրանալոյ արժանի , և թէ յամենայն դէպս ըստ բերելոյ առթիցն բարկանալ կամեսցի՝ սպառնացին ոգիք նորա : Եւ այն ամբոխ բիւրաւորաց որ ընդ այգն առաւօտուն կանխեն ճեպով յատեան հրապարակին՝ զոր վէճն անիրաւս և քան զվէճն անիրաւագոյն փաստաբանս ոչ տեսանիցէ : Եւ ընդդէմ կամաց կտակի հօրն բողոքէ , որում լաւ ևս էր՝ թէ արժանի զանձն ընծայեցուցանէր . այլ ոմն ընդ մօր իւրում դատի , ոմն զյանցանսն՝ որոց յայտնապէս ինքն է պարտաւոր՝ ամբաստանէ զայլմէ . և որ զնոյն գործեաց մեղանս՝ ՚ի դատել զայլս նստի դատաւոր . և ժողով ատենին՝ ՚ի փաստաբանին բանիցն մոլորեալք՝ արհամարհեն զարդարն և զանիրաւութեան ունին զկողմն : Եւ զի մի մի թուիցեմ , յորժամ տեսանիցես զատեան հրապարակին խիտ առ խիտ լցեալ բազմութեամբ , և զդաշտ լճիսին խռռնրն թաց ամբոխիւ ծածկեալ , և զկրկէսն՝ յորում մեծ կէս ժողովրդեանն տեսանի գումարեալ , յուշ լիցի բեզ՝ զի որչափ մարդիկ են ՚ի նոսա , նոյնչափ և ախտք :

1 Գառման վասն Սոկրատայ իմաստնոյ , եթէ միշտ նոյնօրինակ տեսաւ նա ՚ի գէմն երեսաց . ոչ զուարթ առաւել և ոչ ամբոխեալ ինչ առաւել :

կ) Էպէստ 'ի պատմութեան պաշտօնաւոր տեսանկիցէս զի գնան, բայց չիք խաղաղութիւն և 'ի նոսա, այր 'ի կուրուստ ընկերին վասն դոյզն շահու դարանի:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

||2 Դք ճոխանայ բայց տուժիւք ընկերին, աստի է բարեբախտն և թշուառն արհամարհ, որք ընկձինն 'ի հզօրաց' 'ի տկարս ծանրանան, այր այր 'ի պէսպէս ցանկութեանց վարեալ մղի, վասն դոյզն հաճոյից և աւարի՝ ցանկալի է և աշխարհին կորուստ: ||ուսերամարտկաց՝ հանգոյն իմն են կեանք մարդկան՝ բնականիցք գոյով ընդ որս մարտնչին: Վազանաց է այդ ժողով, այլ և նոքա իսկ խաղաղութեամբ են ընդ համագգիս և նման զնմանն ոչ խաժատէ. իսկ մարդկան յագուրդ 'ի գիշատելոյ զիրեարս է: ||'իովս այսուիկ որոշին յանբան առնանոց՝ զի նոքա ձեռնընդէլք են որոց բուծանենն զինքեանս. իսկ մարդկան կատաղութիւն և 'ի սնուցիչս իւր մոլեգնի:

||3 Թէ գամ մի բարկանալ սկսանիցի իմաստունն, չի ցէ նմա երբէք թոյլ և դադար. անօրէնութեամբք և ախտիւք լի է երկիր, և խուռն յաճախելոց չարեացն դեղք և խափանք ոչ բաւեցեն: ||'րցանք իմն են ամենեցուն զմիմեանս գլելոյ անօրէնութեամբք, օր ըստ օրէ մեղացն յաճախէ ցանկութիւն և նուազէ ամօթ: ||4 Լուութեան և զուղղութեան զկապն խզեալ անառակութիւն՝ ըստ հաճոյս մոլի ապերասան: ||5 Լս գաղտագողի գործին ոճիրք, այլ ակներև համարձակութեամբ: ||մեարշտութիւն զայրացեալ համաձարակ զսիրտս բուրից կալեալ ունի: ||6 Ի ոչ եթէ նուազեալ ինչ է անմեղութիւն, այլ բարձեալ 'ի սպառ: ||'իթէ անք ոմանք, կամ սակաւաւորք թուով օրինազանցքն իցեն. յամենուստ առ հասարակ որպէս 'ի տալ նշանին՝ հորդան տուեալ դիմեն յախուռն 'ի գործել զարժանն և զանարժան:

1 Քանզի բնականիցք միմեանց գոյով սուսերամարտիցն և սեղանակիցք՝ հուպ ընդ հուպ 'ի կռիւ ելանէին յասպարէս սպանանել զմիմեանս:

... Այն հիւրն յիւրմէ հիւրընկալուէն անկասկած
 Եւ ոչ աներ 'ի փեսայէն . սէր յեղբօրէ նուազեաց .
 Եւ յրամուսնոյն իւր դարանի և 'ի կորուստ առնըն կին .
 Ընթու գործնեայ խառնէ անգութ ձեռամբ ըզժանտ
 մոլեխինդ ,
 Եւ կենախուզ ճեպէ զօրհաս հօրն իւր որդին դա-
 ւաճան :

Եւ այսոքիկ դեռ դոյզն 'ի մասնէ են ոճրագործու-
 թեանցն . ոչ նկարագրեաց քերթողն զմիոյ կողման '
 կրկին հակառակամարտ բանակօ , զորդւոցն զէն առ-
 նուլ ընդդէմ ծնողաց , զառն քաղաքացւոյ հրձիգ առնել
 զհայրենիս , զգունդս ոխերիմ հեծելոց յայսկոյս յայն-
 կոյս արշաւասոյր 'ի հետագօտել զապաւէնս տարագրե-
 լոցն , զաղբերացն թունաւորութիւն , զժանտախտս ձե-
 ռագործս , զծնողաց պատնշափակ պաշարումն յորդուոց ,
 զբանտս լցեալ , զքաղաքս համաճարակ 'ի հրդեհէ ,
 զարինահէղ բռնակալութիւնս , զգաղտամեստ խոր-
 հուրդս 'ի կորուստ ազգաց և թագաւորութեանց , զե-
 ղեռնն յաջողեալ անպատուհաս՝ համարել 'ի պարծանս ,
 զառեւանգութիւնս , զպղծութիւնս և զբերանս իսկ
 չինայեալ 'ի զաղրագործութենէ :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԱՅՍՍՈՍԻԿ յաւել և զյայտյանդիման ստերդմնու-
 թիւնս և զուխտազանցութիւնս ազգաց և ազանց . զոր-
 կարագունիցն 'ի ժողովրդոց հզօրագունին լինել յա-
 ւար , զդաւաճանութիւնս , զգողութիւնս , զնենգու-
 թիւնս , զաւանդիցն զլացումն , յորոց ատեանք երեք ոչ
 բաւեն 'ի դատաստան :

Եթէ ըստ յաճախելոց անօրէնութեանց բարկանալ
 պարտ իցէ իմաստնոյն՝ դոյզն ինչ բարկութիւնն իցէ ,
 մոլեգնիլ իսկ հարկ է նմա : Այլ լաւ ևս է անպա բնաւ
 իսկ անպատեհ համարել զբարկանալն ընդ ախտս : Իար

1 Իմն զմիոյ համազգի և համաշխարհիկ բանակի յերկուս հերձա-
 նել բանակս թշնամիս իրերաց :

կանայցէ՛ որ որոց խարխափենն 'ի խաւարի . խլից՝ որք անուր են հրամանաց , մանկանց՝ զի ապախտ արարեալ զկարևոր գործ պարտուցն իւրեանց , և ընդ հասակակից մանկտիւն 'ի խաղս պարապին և 'ի զբօսանս . կամ թէ բարկանայցես ընդ խօթացեալսն մարմնով , ընդ ծերս և ընդ տուայտեալս :

Ի բազմապէմ թշուառութեանց մարդկայնոյ թնու թեանս մի և այս անհրաժեշտ կուրութիւն է մտաց՝ ոչ սխալել և եթ , այլ և ախորժել ընդ սխալանսն : () Ի մի ումեք առանձինն բարկանայցես՝ ամենեցուն ներեա առ հասարակ . համօրէն մարդկան ազգի շնորհեա թողութիւն , ապա թէ ոչ՝ եթէ ընդ երիտասարդս բարկանայցես և ընդ ծերս զի մեղանշեն , բարկացիր և ընդ մանկունս զի մեղանշելոց են : Ի թէ բարկանայց որ ընդ մանկունս զի անբաւականք են տիգօ յընտրութիւն իրաց , և ահա քան զմանկութիւն հզօրագոյն և իրաւացի չքմեղանք մարդկութիւնն է : Ի յնու ծնանիմք պայմանաւ , զի առաւել քան զմարմնոյ՝ հոգւոյ ախտից եմք ներքոյ անկեալք : Եմք թանձրամիտք , չեմք ապուշք , այլ ոչ որպէս պարսն է զսրութիւն մտաց 'ի վարարկեալ՝ յախտս չարեաց օրինակ եմք միմեանց : Երբ ընդ հետս յառաջընթացիցն մոլորին՝ այնու արգեօք արդարացին՝ զի ընդ հասարակաց ուղին մոլորեցան :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՆԵՐՈՐԻ

Օ՞րքն մի 'ի զօրականէն խստագոյնս պատուհասէ սպարապետ , այլ 'ի համագումար յանցանել զօրուն՝ նեութեան անդ պէտք են : () Ինչ է որ արգելուցու զիմաւ տունն 'ի բարկանալոյ , բայց մեղուցելոցն ամբօխ մեծ . խորհի՛ քանի՛ անիրաւ իցէ և բազմավտանգ զայրանալ ընդդէմ հասարակաց ախտից : Հերակղիտոս՝ Թեսեալ շուրջ զիւրե զամբօխ բազմութեան որոց կէինն՝ մանաւանդ թէ կորնչէին չարաչար , լայր և գթայր 'ի վերայ ամենեցուն՝ որք խրախամիտք և զուարթերեսք պատահէին նմա ընդ առաջ . արդարեւ գթութեան արտասուք , բայց փոքրոգի տկարութեամբ հեղեալք , որովք արժանի ողբալոյ էր և ինքն : Իսկ զ՝ Իմակրիտեայ ընդ

Հակառակն աւանդեն ոչ երբէք առանց ծաղու երևեալ 'ի հրապարակի, իբրև զի՝ ոչ ինչ յորոց գործէինն այնքանեաւ խնամով՝ Թուէին նմա արժանի խնամոց իրք :

Այս ո՞ր ապա պատճառք բարկութեանն իցեն՝ երբ ամենայնն ծաղու և կամ լալոյ իրք են : Այս բարկանայ իմաստունն ընդ որս մեղանչենն : Այս ընդէ՞ր . զի զիտէ Թէ ոչ դե է իմաստուն 'ի ծնէ , այլ եղական . զիտէ Թէ յամենայն 'ի դարս սակաւք յոյժ եղանին ի մաստունք . ճանաչէ յայտյանդ իմանութեամբ զմարդկայնոյ բնութեանս պայման , և զիտէ իսկ զի ոչ դե յողջամտաց բարկանայ ընդ բնութիւն : Այս ո՞ր դե զարմացի երբէք զի Թուփք վայրենիք ոչ ծանրանան 'ի պտուղ . կամ զի մացառուտը և փշաբերը չիցեն ծածկեալ յարմախ շահեկանս : Այս դե բարկանայ ընդ Թերութիւնս որոց բնութիւնն կայ պաշտպան : Այս իմաստունն զգոն է և անխռով ընդդէմ ախտից . ոչ Թշնամի այլ կշտամբիչ մեղրեցելոց . զիտէ զի յեկանեն 'ի տանն՝ բազումք պատահեսցեն նմա արբեցողք շուայտոտք , ապաշտորհք , արծաթասէրք և փառամոլք , անվրդով հոգևով ներողամիտ ակնարկէ 'ի նոսա որպէս բժիշկն 'ի հիւանդս իւր : Այս Թէ բարկանայ նաւապետ ընդ նաւաստին կամ ընդ նաւն ինքնին գլխովին Թէ տախտակամածիցն յարմարութիւն քայքայեալ՝ ջուր յորդ 'ի ներքս ընդունիցի . ոչ մանաւանդ հնարս հայթայթէ , աստի զալիսն արգելու , անտի զջուրն 'ի դուրս Թափէ . զլայտնին 'ի ծակտեաց խցանէ , աներևութիցն՝ ընդ որս անզգալապէս ջուրն 'ի ներքս սարդի՝ անդու վաստակօք զգէմ ունի , և ոչ լքանի երբէք 'ի ջանիցն , զի ոչ դադարեն ջուրքն զԹափեցելոցն ընդ զտեղի : Ինդդէմ հանապազորդեան բազմասերունդ չարեաց՝ յուշիկ և մեղմ դարմանոյ պէտք են , ոչ զի դադարեսցեն՝ այլ զի մի յաղթեսցեն :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻԱՐԵՒՈՐ է , ասէ , բարկութիւն 'ի պատապարանս ընդդէմ Թշնամանաց և յահարկութիւն չարաց : — Իայց նախ՝ եթէ բարկութեան՝ ըստ սպառնալեացն է և զօրութիւն՝ նովին իսկ ահարկու է և ասելի ևս , ոչ

րով և վտանգ իսկ է նմա թէ արհամարհեսցի մանաւանդ քան թէ լիցի ահարկու : Իսկ եթէ անզօր բարկութիւնն է՝ արհամարհ ևս իցէ և ծաղրալից : Օ՛ի զի՛նչ առաւել ծաղու արժանի քան զորոտաձայն գոչիւն ապրկար բարկութեան :

Դարձեալ, ոչ ամենայն որ ահարկուն է՝ նոյն և օգտակար իցէ. և իմաստնոյ ոչ պատշաճ համարիմ զահրն կէցն լինել, զի գազանաց այդ զէնք են : Ըն ահա երկնչիւք և ՚ի տենդէ, յոտնացաւ և ՚ի քաղցկեղէ, բայց ոչ ինչ բարւոյ ակնկալութիւն է ՚ի նոցանէ. և զի ահարկուք են՝ նմին իրի իսկ և արհամարհք, գարշք և ատեւիք : Բարկութիւնն դժնէատեսիլ է բնութեամբ և ոչ ահարկու, բայց ահրնկէց ընի բազմաց՝ որպէս տըղայոց դժոխատեսիլ կերպարանք : Նաւել՝ զի երկիւղն միշտ ՚ի պատճառ անդր իւր վերադառնայ. զի որ ահարկուն է՝ չմարթի լինել աներկեան : Նուշ լիցի քեզ աստանօր Լաբերիմեանն այն տող, որ յաւուրս քաղաքական մարտի արտասանեալ ՚ի թատեր, այնպէս զարթոյց զսեղիս ամենայն ժողովրդեանն, որպէս թէ ըստ սրտից ամենեցուն ձայն տայր բարբառն .

Եր ահարկուն է բազմաց՝ ինքն ՚ի բազմաց երկիցէ :

Եւս օրէնք են բնութեան, զի որ ահարկութեամբն յայլս մեծ է՝ ոչ և ինքն աներկիւղ իցէ : Եւ զոյզն զինդիւն սրտաբեկի առիւծ, զգազանս ամեհիս խուճապեցուցանեն ստուերք և ձայն և հոտ անսովօր : Եր դողացուցանէն՝ սարսի և ինքն. մի ապա ցանկասցի ի մաստունն լինել ահարկու :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւս՝ ոք մեծ և կարևոր զբարկութիւնն համարեսցի, այնու զի ահրնկէց է : Վրանգի և բազում ինչ այլ իրք արհամարհք յոյժ՝ զարհուրեցուցիչք են, որպէս թոյնն, պալարք մահաբերք և խայթուածք : Եւ չեն ինչ զարմանք. զի և զջոկս գազանաց խուճապեցուցանէ և թա-

կարգէ լար փետրազարդ՝ խրտուիլակ յարդեանց իրացն կոչեցեալ : Մնտիք մնտեաց են ահացուցիչք . ընթացք կառաց , և հիւ գալ անուոց՝ զառիւծ յորջ իւր ճեպեցուցանեն , և 'ի խանչիւն խոչքորակի սասանի փիղ . ըստ այսմ ահա ահարկու է և բարկութիւն , որպէս մանկանց՝ տուերք , և դազանաց՝ կարմրանիչ փետուրք : Իբր ոչ եթէ 'ի բնէ զօրաւոր ինչ իցէ , այլ զփոքրօգիւն սասանեցուցանէ :

() անգգամութիւն , ասէ , հարկ է բառնալ յաշխարհէ , զի բարձից և բարկութիւն . որոց և երկոքին իսկ անհնարինք են : — 'Եթէ' զի թէպէտ և ձմեռն իցէ 'ի բնութեան իրաց՝ սակայն մարթ է չպաղիլ ումեք . և ոչ տապանալ՝ թէպէտ և ամիսք ամարայնոյ իցեն , պատրսպարեալ յարկօք յեղանակացն անբարեխառնութենէ և կամ մարմնոյն խստամբերութեամբ յաղթեալ ազդեցութեան ցրտոյն և տօթոյ : 'Եւրոպոս չընեա գլխովին զբանդ այսպէս : Հարկ է զառաքինութիւն նախ անհետ առնել 'ի հոգւոյ , զի մարթ իցէ տեղի տալ ցասման . քանզի ախտից ընդ առաքինութիւնս չիք միաբանութիւն . և ոչ ինչ դիւրագոյն իցէ լինել ումեք հիւանդ և առողջ միանգամայն , քան բարկացող և լաւ :

'Մարթի , ասէ , զբարկութիւն բնաջինջ առնել 'ի սրտէ , զի և հակառակ իսկ է այդ բնութեան մարդկան : — Սակայն չիք ինչ այնպէս խիստ և դժուարին՝ որում ոչ յաղթեսցեն միտք մարդոյ , և ոչ ընդելացուցէ զայն խոկումն հանապազորդ . և ոչ մի 'ի կրից այնչափ վայրագ է և ինքնիշխան՝ զի ոչ նուաճեսցի կրթանօք :

() որ ինչ միանգամ անձին իւրում հրամանատու եղև հոգին , ած զայն զբռամբ : Եղեն՝ որք սովորեցան չծիծաղել ամենեւին . այլք հրաժարեցին 'ի սպառ 'ի գինւոյ , յ'Եսողկանէ և 'ի ջրոյ իսկ : Սմանց դոյզն քնով շատացեալ՝ յանխոնջ տքնութիւնս յերկարեցին , այլք ընդ նուրք և ընդ զառ 'ի վեր ձկտեալ լարս սովորեցան ընթանալ , ունիք բառնալ բեռինս ծանունս և դժուարակիրս մարդկեզէն ուժոյ , և այլք խորասոյզ լինել 'ի ծովու և առանց շնչելոյ յերկարել ընդ ջրոջն :

ԿԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԿ

Ի՛նչու և այլ իրք են յորս բռնութիւն կամաց յաղ-
թեաց ամենայն դժուարութեանց՝ յայտ արարեալ թէ
չիք ինչ անհնարին, միայն զի հաստատութեամբ կամե-
ցի զայն հոգին։ Ի նախակարգեալ օրինակսդ ոչ ինչ կամ
դոյզն ինչ վարձուց ակնկալութիւն առաջի կայր այնքա-
նոյ ջանիցն։ () Ի զինչ մեծավայելուչ առաջի կայր ո-
րում ընդ կարկամ լարսն խորհեցաւ ընթանալ կամ ծա-
նու բեռին զպարանոցն՝ ի ներքոյ մատուցանել կամ չտալ
քուն աչաց կամ խորասոյգ լինել՝ ի ծով. սակայն առանց
իսկ ստիպելոյ ուստեք՝ ի լրումն անդր գործոյն ժաման
եղև աշխատութիւն։ Իսկ մեք՝ որոց վարձք մեծ առա-
ջի կայ՝ անսասան անդորրութիւն երջանկաւէտ հոգւոյ,
ոչ կարդացուք մեզ օժանդակ զհամբերութիւն։ Ի՛նչ
նի մեծ է խոյս տալ ի մեծագոյն չարէ անտի, ի բար-
կութենէ, ասեմ, որով և ի կատաղութենէ, ի դրժ-
նէութենէ, յանողորմութենէ, ի մոլեգնութենէ և
յայլոց ևս կրից դաշնաւորելոց ընդ նմա։ Եւ ջատագո-
վութիւնս հայթայթեսցուք անձանց և մի չքմեղանս՝
օգտակար և անխորշելի ասելով զբարկութիւն, զի ոյր
յախտից պակասեցին ջատագովք։

Եւ ասիցես թէ. անվանելի է բարկութիւն. չեմք
ախտացեալք անբժշկելի ցաւօք։ Ինուութիւնն որ յա-
ռաքինութիւն ծնաւ զմեզ՝ նոյն ինքն օգնական մեր է՝
չատ է թէ ուղղել կամիցիմք։ Ի՛նչաքինութեանն ճանա-
պարհ չէ խիստ և դժուարակոխ, որպէս ոմանց հաճոյ
թուեցաւ ասել, այլ հարթ և դիւրադնալի։ Եւ դոյզն
և սնտոի իրաց հրաւիրակ ձեզ հասեալ կամ. դիւրա-
գնալի առ երանելի կեանս է ճանապարհ. ուղւոյ լեռուք
միայն և յաջողեացի ձեզ ի բարի, զիցն իսկ հզօր օգ-
նականութեամբ։ Եւ ահա դժուարագոյն յոյժ է զոր
առնէքդ արդ. զինչ հեշտ և ցանկալի քան զանդորր
խաղաղութիւն հոգւոյ և զինչ դժոխքներ քան զբար-
կութիւն. զինչ դիւրագոյն քան զգթութիւն և զինչ
տարժանելի քան զանողորմութիւն։ Ինչքօս է ժուժ-
կալութիւն և բազմազբաղ անառակութիւն. համայն

ասել՝ դիւրին է յոյժ առաքինութեան պատկառ կալ, քան ախտից սպաս տանել :

Օ ի զբարկութիւն պարտ է 'ի բաց ընկենուլ, խոստովանին իմն և նորա՝ որք չափաւորել զայն պատուիրեն : Ի սպառ բարձցի ապա զի չէ յինչ պիտանացու . առանց իսկ նորա լաւ ևս և դիւրաւ խափանեացին չարիք , պատուհասեցին չարագործք և ածցին յուղղութիւն :

ԿԼՈՒԻ ԶՈՐԵՔՏԱՍՍԱՆԵՐՈՐԻ

Օ ԱՄԵՆԱՑՆ զոր պարտին՝ արասցէ իմաստունն առանց արբանեկութեան ախտից , և ոչ մի ինչ 'ի ներքս խառնելով յայնպիսեաց՝ ընդ որ հոգասցի միշտ ունել զայն 'ի չափու : Ի պա չէ պարտ նմա բնաւ երբէք տեղի տալ բարկութեան : Ի արթ է կեղծել զայն երբեմն առ 'ի զարթուցանելոյ զհեղգալուսն յունկնդրութիւն . որպէս և զձիոց հեղգութի խթանօք և մտրակօք մղեմք յրնթացս : Ի ուրեք զի ահ արկանելոյ պէտք են այնոցիկ՝ առ որս ոչ ինչ օգտէ բանին ազդեցութիւն : Իակ բարկանալ՝ ոչ ինչ առաւել օգտակար է քան զտրամեղն և զանգիտել :

Իակ զիարդ , չիցեն երբէք դէպք գրգռիչք բարկութեան : — Եւն այո՝ այլ անդ առաւել ժուժկալութեան պէտք են : Եւ զինչ դժուարին իցէ՝ ուր և ըմբշամարտիկք ահա յանարգագոյն կուլին նուաստագոյն մասամբն իւրեանց ժուժկալեն ցաւոց և հարուածոց մինչև ցապառել ուժոյ ախոյենին . և ոչ ըստ բերելոյ բարկութեան՝ այլ 'ի պատեհ ժամուն ածեն զհարուածն : Իւանդեն զՊիւռոսէ մեծամուն վարժապետէ ըմբշական հրահանգաց , զի սովոր էր պատուիրել որոց մարզէրն՝ չբարկանալ երբէք . Ի արկութիւն , ասէր , եղծանէ զարհեստն , և 'ի փնասել և եթ ուշ կալեալ՝ չգգուշանայ անձին : Ի պա ուրեմն բանն յորդորէ միշտ 'ի համբերութիւն , բարկութիւնն 'ի վրէժխնդրութիւն . և 'ի խոսափել անդ յառաջնոցն չարեաց՝ յևս մեծագոյնսն ըմբռնիմք : Իմանց միոյ և եթ թշնամանաց բանի ոչ հանդուրժեալ՝ յաքսորս տարագրեցան , և զթեթև նախա-

տինան անմոռնչ տանել ոչ կամեցեալ՝ ծանունց չարեաց
գտան անձնամատն , և որք ընդ դոյզն նուազել համար-
ձակ ազատութեանն իւրեանց զչարէին՝ զծառայականն
յանձինս ընկալան զլուծ :

ԳԼՈՒԽ ԿՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Օ ի գիտացես , ասէ , թէ է ինչ արիական 'ի բար-
կութեան՝ հայեաց յազգս ազատս որպէս ցասմնկոտ են .
զՎերմանացիսն ասեմ' և զՍկիւթացիս . — Եւրոպայտ-
ճառք այս են , զի ուժեղքն և խիստք 'ի բնէ՝ չե կա-
կզեալ կրթանօք՝ դիւրամէտք են 'ի բարկութիւն : Օ ի
են ինչ ինչ որ 'ի լաւաբարոյսն 'ի բնէ ծնանին : Օ որ
օրինակ երկիր բարի բայց անխնամ , թէպէտ և բուսու-
ցանէ ծառատունկս հաստաբետս և ուռնացեալս , բայց
այլ ինչ են մշակեալ երկրին ծառատունկք , նոյնպէս և
բնաւորութիւնք ուժեղք 'ի բնէ՝ ծնանին զբարկու-
թիւն , և անօտրիցն և նրբից չեն ընդունակք . հրայինք
և եռանդունք՝ այլ թերակատարք են զօրութեամբ , որ-
պէս և այն ամենայն որք ինքնաբոյսք 'ի բնէ , զիրկք են
յարուեստիցն կատարմանէ , և թէ ոչ փութապէս սան-
ձեսցին ծնեալքն յարիութիւն՝ զառաժեսցին 'ի համար-
ձակութիւն և 'ի յանդգնութիւն : Եւ ահա և հեզա-
գունիցն բարուք կցորդք են ախտք մեղմագոյնք՝ որպէս
գլթածութիւն , սէր և ամեթ . սակայն և ախտդդ այ-
դորիկ բազում ուրեք բարւոյ բնաւորութեան գուշակք
են և յայտարարք . բայց ոչ վասն այնորիկ չիցեն ախտք :
{ Զաւել՝ զի այդ ամենայն ազինք , վայրագութեամբն
ազատք , հանգոյն իմն առիւծուց և գայլոց՝ որպէս ծա-
ռայել ոչ գիտեն , նոյնպէս և հրամայել : Օ ի ոչ որպէս
մարդոյ բանիւ է զօրութիւն նոցա , այլ գաղանական և
վայրենի : Եւ որ չգիտէ հնազանդել նա և հրամայել
ոչ կարէ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

‘ԼՍԻՆ իրի բնակեալքն՝ ի բարեխառն գաւառս ազինք՝
գողցես կալան միշտ զիշխանութիւն : Խակ ցրտայնոցն
հիւսիսաբնակաց վայրագ և անընդել են բարք , և որ
պէս քերթողն ասէ ,

... Խրեանց երկնից համանմանեալք :

Դաւելեալքն , ասէ , բարկութեամբ ի կենդանիս՝
արիագոյնք համարեալ են : — Խալէ որ զկենդանիս
առնու մարդկան յօրինակ . զի ի նոսա բերումնն զբա-
նին ունի տեղի , ուր ի մարդումն բանն ունի զտեղի բեր-
ման : Եւ ոչ կենդանեացն ամենեցուն նոյն առա-
ւելութիւն է . ցասումն օթանդակէ առիւծու , եղջե-
րուաց՝ երկիւղ , արծուոյ խոյանալ , աղանոյ փախուստ :
Թող զի և այն իսկ չէ ճշմարիտ թէ քաջալաւքն ի
կենդանեաց իցեն առաւելեալքն ի ցասման : () Զա-
զանման՝ որոց ի յափշտակութենէ է կերակուր , ըստ
առաւելութեան ցասմանն լաւագոյնս արդեօք համա-
րեցայց . այլ զարջառոց գովեցից զհամբերութիւն՝ և
զձիոց հլութեամբ բերել սանձից : Եւ զի է քեզ յայդ
նմանութիւն անարդ նուաստացուցանել զմարդ մինչ
առաջի կայ աշխարհ և Եստուած , զոր մարդոյ միայ-
նոյ է ճանաչել՝ զի նմա միայնոյ լիցի նմանող :

Բարկասիրտքն , ասէ , սովորաբար անկեղծք թուին :
— Եւ առ համեմատութեամբ նենգաւորացն և խո-
րամանգից . և թուին այնպէս՝ զի անպատրուակ հոլա-
նեն զսիրտս , զորս անզգոյշ մանաւանդ կոչեցից քան
թէ անկեղծս : Եւ կեղծս կոչեմք և զանմիտս , զզեղիտս
և զռայլս . և զամենայն իսկ զախտաւորս վերջացեալս
ի խորագիտութենէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ՆԱՐՏԱՐԱՌՈՍ , ասէ , քաջագոյն ևս է՝ ի բարկա-
նախ ուրեք : — Ս՝անաւանդ թէ ի ձեանախ զբար-
կութիւն . քանզի և կատակերգակք ոչ եթէ իսկապէս
բարկութեամբ շարժեն զամբօխն , այլ ճարտար նմա-
նաբերելով զկերպարանս բարկացողի : Եւ մեզ ապա՝
եթէ յատենի դատաւորաց , եթէ ի ժողովս ժողովոր-
դոց և ամենայն ուրեք՝ երբ կամք իցեն զսիրտս այլոց ի
մեր կոյս չըջել՝ հարկ է մերթ զբարկութիւն , մերթ
զերկիւղ և մերթ զգթութիւն ի մեզ կերպարանել , զի
և յայլս ազդել զայնս մարթասցուք . և բազում այն է՝
զի առաւել քան զիսկապէս կիրս՝ ներգործէ նմանաբե-
րութիւն նոցին :

Իմուլասիրտ է , ասէ , այր անմասն ի բարկութենէ :
— Էրաւի , եթէ չիցէ ի նմա հզօրագոյն ինչ քան
զբարկութիւն : Եւ է պարտ լինել աւարառու , բայց
և ոչ յաւար . ոչ յոյժ գթած , բայց և ոչ անգութ . զի
միոյն կարի մեղկ է սիրտ , իսկ միւսոյն կարի խիստ .
բարեխառն լիցի իմաստունն , և առ արիանալոյ ի գործ՝
մի բարկութեամբ՝ այլ զօրութեամբ վարեսցի :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Եւ քանզի որ ինչ յազագս բարկութեան խնդիրք
էին սպառեցան , արդ ի դեղս նորա մատիցուք : Արկին
ազգք են դեղոցն՝ որպէս կարծեմ . մին՝ առ ի չանկա-
նել ի բարկութիւն , և միւսն ի սանձահարել զայն :

() որ օրինակ ի դարմանս մարմնոց այլ պատուէրք են
ի պահպանութիւն առողջութեան՝ և այլ ի վերանորո-
գումն նորին , ըստ այնմ և զբարկութիւն այլ ազգ ար-
գելուլ պարտ է և այլ ազգ սանձակոծել և նուաճել :
Եւ ինչ պատուէրք աւանդեալք ի պէտս բովանդակ
կենաց , որոց կէսք ի դաստիարակութիւն պատշաճին
և կէսք ի հասակն որ յետ այնորիկ :

Եւ ե՞տապէս խնամոց պէտք են ի դաստիարակութիւն՝

որոյ բազմապատիկ է առ 'ի կեանս օգտութիւն : Վիւրին է յոյժ զմատաղ հասակն ուղղել, դժուարաւ քան ցին ախտք զարգացեալք ընդ մեզ : Առանդունքն հոգւով 'ի բնէ՝ դիւրագրգիռք են 'ի բարկութիւն : () Ի չորք պոլով տարերք՝ հուր, ջուր, օդ և հող՝ իւրաքանչիւր նոցա են համաբնոյթք ինքեանց զօրութիւնք, ցրտութիւն, ջերմութիւն, չորութիւն և խոնաւութիւն . և ըստ պէսպէս զուգախառնութեան տարերացս այսոցիկ պէսպէս որոշունն է տեղեաց կենդանեաց, մարմնոց և բարուց . և ըստ առաւելուլ զօրութեան միոյ ուրուք 'ի տարերացս 'ի խառնութեանն՝ յայս կամ յայն միտէ բնաւորութիւնն : Աստի և գաւառացն զանազանել 'ի խոնաւ, 'ի չոր, 'ի ջերմին և 'ի ցուրտ : Սովաւ և անասունք և մարդիկ աննմանք են իրերաց :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԱՅՆ հայել պարտ է պալա թէ որչափ ինչ բաժին իցէ իւրաքանչիւր 'ի խոնաւոյ և 'ի ջերմութեան . զի ոյր 'ի տարերաց առաւելու մասն յոք՝ յայն միտէ բնաւորութիւնն : Առաւելեալքն ջերմութեամբ՝ բարկասիրտք են, զի ազդողազոյն է հուր և երազ : Առաւելեալքն ցրտութեամբ՝ երկչոտք են, զի դանդաղ է ցրտութիւն և կծկեալ : Արդ ոմանց 'ի մերոցս հաճոյ թուեցաւ ասել թէ բարկութիւն 'ի կուրծս յուզիցի եռացմամբ արեան զարտիւն : Այս պատճառք են զայն օթարան համարելոյ բարկութեան՝ զի 'ի բովանդակ մարմնի ջերմագոյն են կուրծք : Հորս առաւելու խոնաւն՝ նոցա տակաւ աճէ բարկութիւն . զի պակասէ 'ի նոսա ջերմութիւն բնաւորական, և չարժմամբն արծարծի : Ամին իրի և բարկութիւն տղայոց և կանանց բարկ է քան թէ ծանր, և թէթեւագոյն իսկ 'ի սկզբանն, իսկ 'ի չորային հասակս ուժգին է և կորովի՝ այլ ոչ յոյժ ընդունակ աճման և յաւելուածոյ, զի նուազելոյ ջերմութեանն յաջորդէ ցրտութիւն : Այլք՝ դժուարաբարոյք են և քանքարտողք, նաեւ որոց 'ի տարժանակիր վաստակոց կամ յերակ հատանելոյ նուազեալ իցէ ջերմութիւն, ընդ որս

իման և զտանջեալն 'ի սովէ կամ 'ի ծարաւոյ՝ և որոց առ նուագեւոյ մննդեանն նուագեալ ցամաքէ մարմինն յարենէ : Վինի բորբոքէ զբարկութիւն զի ըստ անձնիւր բնութեան յաւելու զջերմութիւնն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՈՍԱՆ 8 յարեցութենէ բորբոքի բարկութիւն և ումանց 'ի ժուժկալութենէ . . . Եւ այս պատճառք են դիւրագրգիռ գոյոյ 'ի բարկութիւն որոց մաղձագոյն և արիւնատեսակ են դէմք , զի յեռանդան կայ արիւն նոցա և յուզի անդադար . և որ յայլ 'ի մարդկանէ 'ի գրգռելոյ բարկութեանն է գոյնն՝ նոցա բնաւորական : Եւ որպէս զումանս բնութիւնն եղ դիւրապատրաստս 'ի բարկութիւն՝ նոյնպէս և զայլս դէպք բազումք և պատահաբք առնեն բարկասիրտս՝ զբնութեան կատարելով 'ի նոսա զգործ : () ումանս խօթութիւն կամ վէրք արարին բարկասիրտս , զայլս աշխատութիւնք և տընութիւնք անընդհատք , և գիշերք տագնապեցուցիչք , և ցանկութիւն և սէր տարապայման . և այն ամենայն որ մարմնոյ և կամ հոգւոյ փնասակարք են՝ զխօթամիտն լուծանեն 'ի տրտունջ : Եւ այդոքիկ դեռ ևս սկզբունք են և պատճառք բարկութեան , յոր թէ յաճախեցէ որ չարաչար՝ ոյժ մեծ առեալ դառնայ յախտ չար : Եւ որ զբնութիւն փոխել դժուարին է , և զմիանգամ խառնեալ տարերս հողածնելոցն յեղաշըջել՝ անհնարին , բայց օգտէ գիտել և ճանաչել զբնաւորութիւնս՝ զի ջերմացոցն կարճեսցի գինի , զոր Վղատոն արգելու չտալ մանկանց և հրով զհուր արծարծանել : Եւ ոչ կերակրովք խճողել զնոսա , զի մի ընդ ստուարանալ և թանձրանալ մարմնոյն՝ ուռուցեալ փքասցի և հոգին : Եւ խառութիւն առանց խոնջելոյ իցէ նոցա 'ի հրահանգս , զի նուագեացի ջերմութիւն և ոչ զի սպառեսցի . և զի մի առ սաստկութեան եռանդանն յորդեսցի 'ի փրփուր : () դատկար են և խաղք 'ի չափաւոր զբօսանս առ 'ի մեղմել զոգիս և բարեխառնել : Խոնաւագունիցն բնութեամբ և չորայնոց և ցրտագունից թէպէտ չիք վտանգ առ 'ի բարկութենէ , այլ 'ի մեծագոյնս քան զայն հակամէտք

են յախտս, յերկիւղ՝ ի հոգածութիւն, ի յուսահատութիւն և ի կասկածոտութիւն :

ԿԼՈՒԻ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԻ

ՍԱՆ որոյ ընդ այնպիսեացն բնաւորութեամբ՝ զգուշեալ վարել պարտ է, մեղմով և զուարթութեամբ : Եւ քանզի այլ է դեղ բարկութեան և այլ տրտմութեան, և ոչ միայն անմանեօք, այլ և հակառակօք բուժին ախտքն՝ հարկ է զայնր առաջ առնուլ միշտ որ առաւել զօրացեալն է : Եւ ծապէս օգտակար է, որպէս ասացի, վաղագոյն զմանկտին հրահանգել ի բարին : Բայց դժուարին գործ տեսլութեանս է և վտանգ ի վերայ կայ երկուստեք զի մի լիցի մեզ կամ զբարկութիւն տածել ի նոսա և կամ զբնաւորականն աշխոյժ չիջուցանել . առ որ աշարուր զգուշութեան պէտք են . զի երկաքանչիւր իսկ՝ զոր ընկճելն պարտ է և զոր խրախուսել՝ նմանեօք մնանին, և զկարի իսկ աշարուրն նմանութեամբն պատրեն : Եւ քառութիւն յաւելու զգոռոզութիւն, ծառայութիւնն ընկճէ, գովութիւնք խրախուսեն զողի և բարեյոյս առնեն, բայց նոքին իսկ ծնանին զյանձնապաստանութիւն և զբարկասրտութիւն : Եւ իմին իրի զմիջինն երկոցուն պարտ է ունել ճանապարհ՝ մերթ զսանձ և մերթ զիսթան ի վարարկանելով . և ոչ թողուլ երբեք նուաստանալ ծառայաբար : Եւ ի բնաւ լիցի նմա հարկ աղաչելոյ ստրկաբար, և ոչ յաղաչելն օգտեսցի իւրիք . այլ վասն արդարութեան նորա մանաւանդ, և ի շնորհս առաջնոցն իւրոց գնացից և վասն ապագայիցն բարեյոյս խոստման ներեսցի նմա : Եւ մրցանս ընդ հասակակցացն իւրոց մի թոյլ տացի նմա ընկճիլ և ոչ իսկ զայրանալ : Թոյթ կայցուք ընտանեբար վարելոյ նմա միշտ ընդ որս սովորն է վիճել՝ զի ուսցի և ի մրցմունս ոչ ընդ փաս կամիլ հակառակորդին այլ ընդ պարտութիւն : Եւ յաղթելն կամ ի գործելին գովութեան արժանի՝ ներեսցուք նմա խրախուսել, այլ ոչ ցնծալ ծափաձայն . զի ցնծութեանն այնմիկ զճետ զայ խրոխտումն, և խրոխտանացն՝ փքանալ և յանձնապաստան լինել : Եւ իւր արասցուք նմա երբեմն առանց

Թողոյ պղերգանալ և 'ի ծուլութիւն հատանել : Իսկ 'ի փափկութեանց բնաւ իսկ հրաժարեցուցուք զնա . զի ոչ ինչ այնպէս բարկասիրոս գործէ՝ որպէս սնունդ գիրգ և փափուկ : 'Եւմին իրի միամօր որդւոց՝ վասն ծնողացն առաւել ներողութեան , և որքոց՝ վասն համարձակ ազատութեանն , առաւելապէս զեղծեալ ապականին սիրտք : Օ իմրդ հանդուրժել կարասցէ զրկանաց որում ոչ ժխտեցաւ ինչ երբէք , և զորոյ զարտասուս սրբէր հաւապազ մայրն բազմախնամ , և զորոյ զկամսն հաճեաց միշտ վարժապետն :

Ոչ տեսանես զի յորովելոցն 'ի մեծութիւնս բախտի՝ յաւելու և բարկութիւն , որպէս 'ի մեծատունս և յազնուականս և յաւագորեարն տեսանի այս յայտնապէս՝ այն ինչ ընդունայնութիւն նոցա և Թեթեամտութիւն 'ի շնչելոյ յաջողակ բախտին փբացեալ վերամբառնայ : 'Յաջողութիւն տաժէ զբարկասրտութիւն , մանաւանդ երբ մարդեւութեանցն ամբոխ պաշարեալ զամբարտաւան լսելիս զրգուէ ասելով . Իշխեանց նա տալ քեզ պատասխանի . Թէ ոչ ըստ մեծութեան քում հատուցես նմա զարժանն , զանձն քո արհամարհեսցես . և զայլ ինչ յայսպիսեաց , որոց միտք առողջք և 'ի բարւոյն հաստատեալք 'ի մանկութենէ՝ հազիւ կարասցեն զգէմունել : 'Եւմին իրի և 'ի մարդեւութեանց 'ի բաց կաշուք զմանկտին . լուիցէ զճմարտութիւն , երկիցէ իսկ ուրեք և յարգեսցէ զայն միշտ . զերիցագոյնսն պատուեսցէ և մի իմիք կամազիւտ լիցի բարկութեամբ : Որ ինչ ժխտեցաւ նմա 'ի լալն՝ 'ի հանդարտելն տացի նմա . զճոխութիւնս ծնողացն տեսցէ ակներև՝ բայց ոչ վարեսցի նորօք . և 'ի յանցանելն իւրիք՝ յանդիմանեսցի ըստ արժանւոյն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻՒ ԵՐԿՐՈՐԻՒ

ԻՅՍՈՑԻԿ աղագաւ պարտ է ուսուցչաց և դաստիարակաց մանկւոյն հեզ լինել և քաղցրաբարոյ : Ո՛ր տաղատունկն և դեռաբուսիկ յոր մերձն կայ յայն յարի՝ և ըստ նոցին նմանութեան զարգացեալ աճէ : 'Իայեկացն և դաստիարակաց բարք վաղ փոխանցեն 'ի

մանկտին : Ս'անուկ ոմն դաստիարակեալ առ Պղատոնի և դարձ արարեալ առ ծնողսն 'ի տուն՝ իբրև ետես զՀայրն զի գոչէր զայրագին , ասէ . () այդ իմ չիք երբէք տեսեալ առ Պղատոնի . և ոչ ինչ երկբայիմ՝ զի վաղագոյն քան զոր Պղատոնի՝ հօրն իւրում իցէ լեալ նմանող :

() առաջ քան զամենայն՝ մանկտոյն սակաւապէտ լիցի կերակուր , և հանդերձ ոչ մեծագին , ամենայն ինչ դասակցացն իցէ համանման . զի որ 'ի մանկութենէ ուսաւ հաւասարել ընդ բազումս , ոչ ինչ ցանուցու ապա ընդ համեմատելն այլում :

() այց այսոքիկ առ որդիս մեր պատշաճեալք . իսկ մեր քանզի ծննդեանն պայման անփոփոխ է և դաստիարակութեանն պատուէրք անազան , զգարգացելոյ հասակէն բուռն հարցուք բարեկարգել : () արդ ընդդէմ սկզբնապատճառաց բարկութեանն պարտ է մեզ մաքառել . և այս սկզբնապատճառքն են . կարծիք անիրաւութեան եղելոյ . որում չէ պարտ հաւատալ հեշտեալ և ոչ իսկ հաւանել վաղվադակի՝ թէպէտ և յայտնի և ակներև իրքն թուեսցին . զի և սուտ ինչ իրք բերեն երբեմն զկերպարանս ճշմարտութեան . ժամտուր և պարապ , և օրն յայտնեսցէ զճշմարտութիւնն : Ս'ի իցէ քո ունկն դիւրալուր չարախօսութեան : () գուշալի իցէ քեզ և քաջածանօթ ախտն այն մարդկայնոյ բնութեանս , զի զոր լսել չկամիմք՝ հաւատալ ախորժեմք . և չև քննեալ բարկանամք :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

() ոչ եթէ 'ի չարախօսաց միայն զրգուեալք , այլ և կասկածանօք զդէմն և զծիծաղ այլոց 'ի թշնամանս մեզ ընկալեալ՝ տարապարտ բարկանամք : () Է պարտ ապա ճեպել 'ի բարկութիւն , մինչ չև վարեալ զդատ բացականին ընդդէմ մեզ : () ի զվրէժ յապաղեալ մարթ է խնդրել և անազան , բայց զինդրեալն յետոս դարձուցանել անհնարին է : () Բաջածանօթ են ամենեցուն իրք առնն որոյ կամեցեալ սպանանել զբռնաւորն , մինչ չև վճարեալ էր դաւոյն՝ ձերբակալ եղև և

մատուցեալ 'ի տանջանս 'ի Հիպպեայ զի ցուցցէ զՀամախոհն՝ եցոյց յանուանէ զբարեկամն բռնաւորին որ զնովաւն կային և որոց մեծապէս ցանկալի էին կեանք նորա։ Եւ բռնաւորին հրաման տուեալ սպանանել զանուանեալն մի ըստ միջէ, իբրեւ եհարց [Ե]նաց որ այլ ևս։ Եւ յո, ասէ, դու միայն։ զի զայլ որ ոչ [Թողի 'ի սիրելեաց անձինդ։] Այս [Ե]րադրեաց բարկութիւն բռնաւորին՝ զբազուկ իւր տալ յանօթ դաւաճանողին զինքն, և սրով իւրով կոտորել զանճապահապետս իւր։ Բանի քաջասիրտ քան զնա գտաւ Եղբասանդ, որոյ ընթերցեալ զ[Թուղթ մօրն որով ազդ առնէր նմա զգուշանալ անձին 'ի դեղատուութենէ] Վիլիպպեայ բժշկին, առ զբաժակն մատրուակեալ 'ի նմանէ և էարբ անվհէր։ Սակաւտարմութենէ բարեկամին յանձն իւր առաւելեղև վստահ, և արժանի գտաւ բարեկամութեան արդարոյն և այնպիսի իսկ արար զնա։ Եւ այս այնչափ գովելի է յ[Եղբասանդ] որչափ զի չէր որ իբրեւ զնա դիւրագրգիռ 'ի բարկութիւն։ և որչափ դժուարագիտէ 'ի [Թաղաւորս չափաւորութիւն անձին] այնչափ ևս առաւելագոյն դրուատեաց արժանի։ Սակաւ և Վայիտս Վեսար առաքինացաւ զ[Թութեամբ բազմաւ 'ի քաղաքական յաղթութեանն վարեալ։ զի կալեալ զծրարս նամակացն գրելոց առ Վոմպէոս 'ի [Ե]նամեաց իւրոյ կողմանն և յորոց ոչ յայս և ոչ յայն կողմն էին ձեռնտուք, ընկէց 'ի հուր։ և [Ե]պէտ կարող էր ցասնուլ չափով այլ զկարեն լաւագոյն ընտրեաց։ Երողութիւն իմն գեղեցիկ համարեցաւ անգիտանալ զյանցուածս առն իւրաքանչիւր։ Եւ զմասերունդ չարեաց ծնող է դիւրահաւան գոյ չարախօսութեան, զոր յաճախ և լսել իսկ չէ արժան։ զի լաւ ևս է ուրեք խաբիւր քան կասկածել։

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ԶՈՐՐՈՐԻ

Ի բաց [Ե]թափեսցուք 'ի մտաց զամենայն կասկածանս և զկարծիս որք խաբենն զմեզ և գրգռեն։ Եւ որչունեաց զիս անպատուաբար, նա ոչ գրկախառն ընկալաւ զիմ համբոյր, միւսն ընդմիջեաց զբանս իմ

առ ժամայն, նա ոչ հրաւիրեաց զիս 'ի ճաշ, սա խո-
 ժոռ դիմօք հայեցաւ յիս : Այսպէսսեսցին երբէք
 պատճառք կասկածանաց . պարզմտութեան մեզ պէտք
 են և բարեսէր դատման : Այլ ումեք հաւատացուք
 բայց որոց աչօքս մերովք տեսանեմք աներկբայ ստու-
 զութեամբ, և 'ի յանդիմանել ստութեան կասկածա-
 նացն՝ խստիւ կշտամբեսցուք զդիւրահաւանութիւնս
 մեր, զի ուսանիցիմք մի ևս լինել դիւրահաւան :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԱՅՍԵՆԸ զՏԵՍ ԳԱՅ ԵՎ ԱՅՍ՝ չգայրանալ ընդ դոյ-
 զըն ինչ և ընդ անտի, որպէս ընդ այն՝ զի դանդաղա-
 շարժ է ծառայն, զի եղկագոյն պաշտի ջուրն յարբումն,
 զի անյարդար է ակումբ բազմակամին, զի ոչ բարե-
 կարգ սեղանն : Անմտութիւն է վրդովել ընդ այգայի-
 սիս . տկար է և վատառողջ որ 'ի մեղմ հողմոյ փնասի,
 ցաւոտ են աչք որք տանջին 'ի սպիտակ հանդերձից, և
 թուլամորթ ապիկար՝ որոյ 'ի ցաւս այլոց ցաւազնին կողք :
 Այնդիւրիս ոմն՝ ասեն՝ 'ի Արարացւոց քաղաքէ,
 տեսեալ զերկրագործ զի բրէր զերկիր ուժգին և բար-
 ձրագոյնս ամբառնալով զբրին, ասէ վանգատելով . Ահ,
 ես ինքն խոնջեցայ . և արգել մի այլ ևս վաստակել
 յայն հանդէպ աչաց իւրոց : Այն ինքն վանգատէր
 ստէպ զի տերեք վարդից ծալ 'ի ծալոյք անհանգստէին
 զնա յընկողմանէն 'ի նոսա : Արք հոգւով և մարմնով
 լուծեալ և մեղկեալ իցեն 'ի փափկութիւնս՝ նոցա ա-
 մենայն ինչ ծանր թուի և անըմբերելի . ոչ զի խիստ
 են իրեն՝ այլ վասն կրելեացն մեղկութեան : Այլ զինչ
 աղէ, զայրանալոյ իրք իցեն հազալ մարդոյ, կամ փոքն-
 գալ, կամ դոյզն անհոգութիւն 'ի վանել զճանաչ, կամ
 հանդիպումն շան և կամ շառաչուն բանալոյ անկելոյ 'ի
 ձեռաց ծառային : Այլ 'ի ճոխն աթոռոյն ձգելոյ ընդ
 քաղ տանջին լսելիք՝ զիմրդ կարասցէ անդորր սրտիւ
 հանդուրժել այնպիսին հրապարականախատ լինելոյ և
 թշնամանաց յաճախելոյ 'ի ժողովս ժողովրդեան և
 յատեանս : Այլ զիմրդ ժուժկայեսցէ սովու և ծարա-

ւոյ ամարայնոյ արշաւանին՝ որ զայրանայ ընդ ծառայն զի ոչ ըստ պատշաճի զձիւնն հալեցոյց :

ԿԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ՎԵՑԵՐՈՐԻ

Չիք ինչ ապա առաւելագոյն տածիչ բարկութեան որպէս զգեղիւթիւն անպայման և անժուժկալ : Արթութեա զանձն քո՝ ի խտամբերութիւն , զի մի զգայցէ՝ բայց ծանունց յոյժ հարուածոց : Բարկութիւն մեր բերի կամ առ այնոսիկ որոց չէ մարթ փնասել մեզ , կամ որոց է կարողութիւն փնասելոյ : Յառաջինսն են և անզգայք ամենեւին . որպէս զմատեան մանրագիր զգետնեմք յաճախ և զվրիպագրեալն հերձոտեմք , և զհանդերձս անհաճոյս մեզ պատառեմք : Եւ որպիսի անմտութիւն իցէ այս բարկանալ այնպիսեաց որք չեն արժանի բարկութեանս մերում և չգգան իսկ : Բայց , ասիցես , ոչ ընդ այնոսիկ բարկանալ՝ այլ որոց զայնս արարին : — Սակայն բազում այն է՝ զի մինչ չե խորհեալ մեր յայդ՝ զայրանամք . և դարձեալ՝ գուցէ և նոցին իսկ արուեստաւորացն էին պատճառք իրաւացիք ի չբուղանս . ու մեմն՝ զի լաւագունին չէր բաւական առնելոյ , և զի ոչ ՚ի թշնամանել զքեզ չեղև քաջուս . այլում՝ զի ոչ առ դառնացուցանելոյ զքեզ արար զայն : Հուսկ ապա՝ զինչ անմտագոյն քան զայդ կայցէ՝ զմաղձն զառ ՚ի մարդիկ մթերեալ յանշունչսն թափել յոնզգայս : Եւ որպէս ընդ անշունչսն բարկանալ անմտութիւն է՝ նոյնպէս և ընդ անբան անասունս , զի առանց խորհրդոյ և մտաց ա նիրաւութիւն ոչ է : Ապաքէն և երկաթ և քար կարեն փնասել մեզ , բայց անիրաւել ոչ երբէք : Սակայն են որք յանարգանս անձանց համարին թէ երիվար հլու այլոց հեծելոց՝ հետեացէ ինքեանց , որպէս այն՝ թէ կամաւ և խորհրդով և ոչ ՚ի սովորութենէ և կամ ՚ի ճարտարութենէ ձեռինն՝ այլոց առաւել քան թէ ինքեանց հպատակիցեն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

||2 Ինչ ընդհատ յիմարութիւն է բարկանալ և ընդ մանկունս, նա և ընդ այնոսիկ որոց ոչ ինչ աւելի իմաստութիւն է քան զմանկանց : Եւ յախտեացն ամենայն վրիպակք ներելիք են առ արդարակողով դատաւորի՝ զանմտութիւն ունելով իւրեանց ՚ի չքմեղանս :

Եւ ևս որք բնաւ իսկ չկարեն փնասել, և ամենայն զօրութիւն նոցա ՚ի բարերարել է և ՚ի կեցուցանել . որպիսիք են դիքն անմահք որք ոչ կամին և ոչ կարեն փնասել : Օ՛ր հեզք են և խաղաղասէրք ՚ի բնէ, և այնպէս ՚ի բացեալք յանիրաւելոյ՝ որպէս ՚ի կրելոյ զանիրաւութիւն : Բայց տիմօրքն և անբաւականք ՚ի խելամտութիւն ճշմարտութեան, նոցա վերագրեն զամբոխումն ծովու, զյաճախութիւն անձրեաց, զդժնդակութիւն ձմերայնոյ . յորոց և ոչ մին՝ թէպէտ օգտակար մեզ, թէպէտ փնասակար՝ վասն մեր ինչ կարգեցաւ տիրապէս : Օ՛ր ոչ եթէ ՚ի մեր սակս ձմեռն և ամառն զմիմեանս յաջորդեն յաշխարհի, այլ իւրաքանչիւր նոցա օրէնք են որովք վարին երկնայինք : Եւ որի յոյժ մեծարանս դնեմք անձանց, արժանիս զմեզ համարեալ՝ զի վասն մեր մեծամեծքդ այդոքիկ հրաշագործիցին : Եւ ինչ ապա ՚ի փնաս մեր արարեալ, այլ ընդ հակառակն ամենայն ՚ի կենդանութիւն մեր արբանեկեն :

Եւ, ասացաք, որք ոչն կարեն փնասել մեզ, և են որք ոչն կամին . և ՚ի սոցա սակի են ատենակալք առաքինիք, ծնողք, ուսուցիչք և դատաւորք, զորոց զիրատս և զգանս այնպէս պարտ է ընդունել որպէս զբժշկացն նշտրակս և զժուժկալութիւն ՚ի կերակրոց և որ ինչ այլ ևս յօգուտ մեր բերին տանջանք : Եւ ատօժք եղան ՚ի վերայ մեր . մի յայն և եթէ հայեցուք զոր կրեմքս, այլ և զոր արարաքս, և մեզէն արասցուք մեզ իրաւունս : Եւ թէ անաչառք իցեմք՝ մեծագունից ևս պատժապարտ դատեցուք զանձինս : Եւ թէ ուղղութեամբ դատել կամիցիմք զամենայն, զայս նախ դիցուք ՚ի մտի՝ զի չիք որ ՚ի մէնջ առանց յանցանաց . զի մեծի բարկութեան ծնող է ասել՝ “||2 Ինչ մեղայ, ոչ ինչ գործեալ է իմ, .”

մանաւանդ թէ ոչ ինչ լինիս խոստովան : () այրանամբ ընդ խրատ և ընդ ազդարարութիւն ուղղութեան , և նովին իսկ յանցանեմք՝ ՚ի մեղս մեր յաւելեալ և զանսաստ յամառութիւն : () պարծեսցի անարատ յամենայն օրէնս և ՚ի պատուիրանս կացեալ . սակայն թէ և պարծեսցի իսկ որ , յոյժ անձուկ սահման է անմեղութեան ըստ օրինաց և եթ ի կեալ . որչափ ընդարձակագոյն սահմանք են պարտուց և պատշաճից քան զօրինացն : () որչափ առաւելագոյն ինչ օրինադրէ բարեպաշտութիւն , մարդասիրութիւն , առատաձեռնութիւն , արդարութիւն և հաւատարմութիւն , որք ՚ի տախտակս օրինաց ոչ բովանդակին :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ և ոչ ըստ անձկագոյն իսկ այդմ սահմանի օրինացն անստգիւտք իցեմք . որչափ ինչ արարեալ է մեր և կամ խորհեցեալ . որչափ ինչ իրաց ցանկացեալ և կամ ձեռնտու լեալ , որք զի չյաջողեցան յարդիւնս գալ անմեղք համարիմք : () այս զմտաւ ածեալ՝ ներողագոյնք առ յանցաւորս իցեմք և անսացողք խրատուց : Եւ մանաւանդ մի ընդ անձինս մեր զայրասցուք , զի որ ընդ անձն իւր զայրանայ՝ ընդ ո՞ այլ ոչ զայրասցի : () ի և ընդ աստուածս երբէք , զի ոչ եթէ ՚ի նոցա հրամանացն՝ այլ ըստ մահականացուացս օրինաց կրեմք որ ինչ ՚ի չարիս մեզ պատահեն : Իայց հիւանդութիւնս , աւես , կրեմք և ցաւս : — Ի պաքէն որոց փուտ և խարխուլ է տուն բնակութեան , հարկ է թէ կրեսցեն ինչ . լուար զումեքէ զի չարիս խօսեցեալ է զքէն . խորհեաց մի արդեօք կանխեալ իցէ քո խօսել զմանէ , խորհեաց մի արդեօք յողովագոյն ևս դու ինքն խօսեսցիս զայլոց : () այս խորհեացուք ասեմ՝ զի զտրիտուր մերոցն հատուցանեն մեզ այլք մերթ կամաւ , մերթ ՚ի հարկէ և մերթ անգիտութեամբ եկեալք յայն : Եւ նոքին իսկ որք կամաւ և գիտութեամբ անիրաւին առ մեզ՝ ոչ առ չարութեան ինչ գործեն , այլ ոմն ՚ի հրապոյրս քաղցր և շնթող բանից ըմբռնեալ գթէ . և ոչ առ ՚ի

փնասելոյ մեզ առնէ զոր առնէն , այլ զի չէր մարթ նմա յոր ձկտէրն հասանել՝ մինչ չե քարրնդոտնեալ զմեզ : Բազում այն է՝ զի և մարդահաճութիւն 'ի շողորթութեն անդ փնասէ :

Այլ միանգամ մտախոհ լինի յանձն իւր թէ քանիցս անկաւ և ինքն ընդ անիրաւ կասկածանօք , քանիցս բարեգործութեանցն իւրոց ետուն զէպք զկերպարանս աւանդաւորութեան , քանիցս զորս ատեայրն սկսաւ սիրել , կարասցէ այնպիսին երագել 'ի բարկութիւն և ոչ մանաւանդ յամենայն զէպս գրգռիչ ցասման իւրոյ ասիցէ ցանձն իւր . () այդ և ես արարի : Բայց ո՞ր իցէ զտանել այդպիսի արդար դատաւոր : Եւ որ յայրատ ակամբ բերի 'ի կանայս ամենեցուն՝ զայն և եթ շատ համարեալ իւր յիրաւունս սիրելոյ զի օտարին է՝ չներէ ումեք այնպիսին 'ի կին իւր ակնարկել : Եւ որ բարեպաշտութիւն և հաւատոս յայլմէ պահանջէ՝ ինքն ամբարըշտի և դրժէ . ինքն սուտ երդնու և զստախօսն հալածէ . ատենաքարչ լեալ՝ սրտմտի , և ինքն դատափետէ համարձակ . զայրանայ թէ թշնամանս որ զիցէ պարկեշտութեան ծառայիցն իւրոց , և ինքն յիւրն չնայի :

() այլոց ախտս հանդէպ աչաց ունիմք՝ զմերսն 'ի թիկանց . այսր աղագաւ զտարածամեալ կոչունս որդւոյն պատուհասէ հայրն վատթարագոյն քան զորդին . և որ անձին իւրում ժխտէ և ոչ ինչ՝ այլոց ներել ոչ գիտէ : Ինչ այր մարդասպան ցասնու բռնաւորն , և զգողօնս պատուհասէ ամբարիշտն սեղանակապուտ : Բազումք 'ի մարդկանէ ոչ ընդ յանցանսն բարկանան՝ այլ ընդ յանցաւորն : () գաստագոյնք իցեմք եթէ յանձինս մեր հայեցուք տեսանել մի արդեօք և մեր իսկ գործեալ ինչ իցէ յայդպիսեաց . մի արդեօք և մեր իսկ յանցուցեալ իցէ . և զիսորդ համարձակիցիմք դատապարտ առնել զայս : () Եծապէս մեծ դեղ է բարկութեան յապաղումն : () Յոռնէ բարկացողէ մի իսկ և իսկ զներեին պահանջեսցես , այլ զի ժամ առեալ դատեսցի նախ . 'ի յապաղելն հանդարտի : Եւ մի 'ի սպառ հեղձուցանել փորձեսցիս զբարկութիւն . բուռն է նորա նախկին թափ , յաղթեսցի բովանդակ թէ մասնաբար նուաճեսցես :

ԿԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ՅԱՆԻՐԱԽԻԹԵԱՆՑ անտի ընդ որս զայրանամք՝ զոմանս 'ի լրոյ գիտեմք, և այլոց ականջալուրք եմք կամ ականատեսք: Որոց պատմինն մեզ չէ պարտ իսկ և իսկ դիւրահաւան լինել. բազումք ստեն զի խաբեցան և բազումք ևս զի խաբեսցեն: Ա՛ որ զըպարտութեամբք հնարի որսալ չնորհս, և ստեղծանէ անիրաւութիւնս կարեկցելով իմն ընդ քեզ. է և չարակամ որ զսերտ բարեկամութիւնս քակել այնու հնարի. է և անօրէն բանսարկու որ որպէս 'ի խաղս հանդիսատես նստեալ անբոյթ 'ի բացէ՝ զուարճանայ 'ի զնին այնոցիկ զորս ընդ միմեանս գրգռեաց:

Եթէ զգոյզն դրամոց վէճս դատել նստիցիս, ոչ ինչ հաւատարիմութուի քեզ առանց վկայի, և ոչ վկայն առանց երդման. կողմանց երկոցուն ժամ տաս և տեղի փաստաբանութեան, ոչ միով ունկնդրութեամբ վճարես, զի որչափ դարձադարձիւ յեղյեղեսցի՝ այնչափ առաւել բացափայլէ ճշմարտութիւն. իսկ զբարեկամդ դատապարտես վաղվաղակի մինչ չև հարցեալ կամ լուեալ ինչ 'ի նմանէ. և մինչ չև ցուցեալ նմա զյանցանան կամ զամբաստանն՝ զայրանաս ընդ նա, որպէս լուեալ երկուստեք և 'ի վերայ կացեալ ճշմարտութեանն: շարախօսն ստիպեալ տալ զհաւաստիս բանիցն՝ լռէ 'ի չարախօսելոյ. Ո՛ր, ասէ, մի ստիպեր զիս 'ի ցուցանել զհաւաստիսն, ապա թէ ոչ՝ ժխտեցից զամենայն զոր ասացի, և ոչ ևս յաւելից ինչ ասել քեզ: Այսպէս մինչ զրգռէն զքեզ՝ զանձն իւր ապահովէ 'ի կռուոյ և 'ի թշնամութենէ: Որ ծածկաբար և եթ և ընդ գաղտնեօք ասէ ինչ քեզ, այնպէս է՝ որպէս թէ չասիցէ բնաւ: Այլ զինչ այլ անիրաւ քան զայդ՝ հաւատալ ծածկաբար և բարկանալ յայտնապէս:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ

ՈՐՈՑ մեզէն վկայք եմք անիրաւութեանցն՝ յայնոսիկ զընութիւն և զկամս գործելեացն հետազօտեսցուք : Տղայ է, տիրոցն շնորհեսցի . զի չգիտէ իսկ թէ մեղանչէ : Հայր մեր է, առ յաճախութեան բարերարութեանց նորա առ մեզ՝ իցեն նմա ուրեք և փնասելոյ իրաւունք . կամ գուցէ և այն իսկ ընդ որ վշտանամքս՝ այլ իմն առ մեզ երախտիք իցեն : Արն է, դիւրախաբ է : Ի հրամանէ՝ այլոյ գործեաց զոր գործեացն, և ո՞րք բայց եթէ այր անիրաւ՝ զայրասցի ընդ հարկն : Ի քէն զրկեալ եկն յայն, ոչ ինչ անիրաւ իցէ զտրիտուր արդեանցդ ընդունել : Եւատաւոր է, հաւատարիմ իցէ քեզ վճիռ նորա քան զքոյդ : Թագաւոր է, եթէ ընդ յանցաւ նացդ պատուհասէ՝ տուր տեղի արդարութե . իսկ եթէ տարապարտ՝ տուր տեղի բախտիդ : Եւբան անասուն է կամ անասնոյ հանգունատիպ, նման նմա լինիցիս թէ բարկանաս : Հիւանդութիւն է կամ նեղութիւն, դիւրատար իցէ որում համբերէն : Եւտուած է, այնպէս ընդունայն իցէ զայրոյթ քո ընդդէմ նորա, որպէս և ճիգնդ՝ ի զայրացուցանել զնա ընդդէմ այլոյ : Եւյր բարի է որ անիրաւեցաւ առ քեզ, մի հաւատար . չար, մի զարմանար : () վրէժ զոր քեզն պարտի՝ լուծցէ այլում . մանաւանդ թէ անդէն ի մեղանչէն իւրում՝ անձամբ անձին եղծ զվրէժն :

Երկրորումք, որպէս ասացի, գրգռիմք ի բարկութի . մի՛ զի համարիմք լեալ մեզ թշնամանս, և զայսմանէ շատ իսկ ասացաք ցայս վայր . և միւս՝ զի տարապարտ և յանիրաւի զթշնամանսն համարիմք, և զայսմանէ արդժամ է ասելոյ : () արդոյ անիրաւ թուի այն՝ ամենայն զոր չէր պարտ կամ ոչն յուսայր կրել : Եւնայն որ յեղակարծ ի վերայ հասանէ, ծանր թուի և դժպհի . և այս պատճառք են ահա զի զայրանամք մեծապէս ընդ անաղնկալ և ընդ յեղակարծ դէպս . յոր աղազաւ և դոյզն ինչ յընտանեաց կրեալ՝ ծանր թուի մեզ . և զթեթեւ անհոգութիւնս բարեկամին՝ անիրաւութիւնս համարիմք :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Իսկ ապա ընդ թշնամեացն անիրաւութիւնս ընդէր վրդովիմք : — Օ ի ոչ ակն ունէաք այնոցիկ կամ գէթ ոչ այնքանեաց : Եւ այս արգասիք են տարապայման անձնասիրութեանս մերոյ , որով արժանիս համարիմք զանձինս անստնանելիս գոլոյ և 'ի թշնամեաց : Յիւրաքանչիւր որ 'ի մէնջ սիրտ թագաւորի է . կամիմք զի իցէ մեզ ամենայն համարձակութիւն , այլ ոչ ումեք 'ի վերայ մեր : Եւս կանաւ տգիտութեան և կամ առ ամբարտաւանութեան մերոյ զրգռիմք 'ի բարկութիւն : Եւ տգիտութեան ասեմ , զի ո՞ր իմաստուն զարմացի ընդ չարացն չարիս գործել . կամ ո՞ւմ ումեք նոր ինչ թուեսցի զի փնասէ թշնամին , վշտացուցանէ բարեկամն , սխալէ որդին , յանցանէ ծառայն : Փարբոս առն սպարապետի դժպատեհ չբմեղանս համարէր ասել . Ոչ կարծէի : Իսկ ես դժպատեհ ևս մարդոյ համարիմ զայն : Օ ամենայն կարծեա , ամենայնի ակնկալչիր , նա և 'ի բարեբարոյս է ինչ խիստ և դժնեայ : Ի մարդկային բնութեան են միշտ և բարեկամք դաւաճանք , և ապաշնորհք և ընչաքաղցք և անպարիշտք : Ի դատելքո զբնութենէ միոյն՝ հասարակացն քեզ յուշ լիցի : Յորժամ մեծապէս խնդաս՝ երկիր մեծապէս : Յորժամ յանդորրու և 'ի խաղաղութեան համարիս զանձնորդ , փնասակարք քեզ ոչ պակասեն , այլ լռեն հանդարտեալ . գիտեա զի յամենայն ժամանակի դարանին քեզ չարիք . նաւուղիդ իմաստուն ոչ 'ի սպառ աներկեւան համօրէն զգոգս առաքաստիցն տայ հողմոյ , այլ կազմ և պատրաստ ունի զպարանան յամփոփել զայնս ըստ հարկին :

Ի վեր քան զամենայն յուշ լիցի քեզ՝ զի ամենայն զօրութիւն փնասակար ատելի է և դժպէսի , և օտար 'ի բնութենէ մարդկան , որ բարեբար քաղցրութեամբ և զգոգնեայնս ածէ 'ի հլութիւն : Տես զի զփղաց պարանոցս ընկճէ լուծ , զի 'ի նուս ցլուց աներկիւղ վազեալ ոստոստէ մանկտին և կանայք , և վիշապք ընդ գաւաթ թրս և ընդ գոգս կոչնականացն գալարեալ սողին առանց

փնասելոյ, և արջք և առիւծք առնին հեղութեամբ մատուցանեն զբերանս իւրեանց 'ի շօշափումն և գազանք քծնին զտերամբք իւրեանց : Ս' ամօթ իցէ ընդ զազանաց փոխանակել մեզ զգարս :

Ս' ձիւք են փնասել հայրենեաց, ապա և քաղաքակցի, զի և նա մասն է հայրենեաց . թէ պաշտելի է բոլորն՝ նուիրական և մասնն . որով և մարդ մարդոյ պաշտելի է, զի մեծի քաղաքի քաղաքակիցք եմք համայն : Ս' թէ փնասեսցեն՝ ձեռք ոտից կամ աչք ձեռաց . և զոր օրինակ անդամք համօրէն միաբանեն յիւրեանս՝ զի 'ի պահպանութեան իւրաքանչիւրոցն բոլորին է պահպանութիւն, սոյնպէս և մարդկան խնայել պարտ է 'ի միմեանս՝ զի յընկերութիւն հաստեալք են . և ընկերութեան չմարթէ կալ առանց սիրոյ և պահպանութեան անհատիցն իւրաքանչիւր : Մ' պաքէն և ոչ զօծս և զվիշապս և ոչ որք հարուածովքն և խայթուածովք փնասակալք են՝ ջաղխեալ սպանանէաք՝ եթէ մարթ ինչ էր հանգոյն այլոց բազմաց ընդէլացուցանել և զնոսա, և կամ առնել՝ զի ոչ մեզ և ոչ այլոց մեղիցեն : Մ' պա և ոչ զմարդ պատուհասեցուք զի մեղաւ, այլ զի մի ևս մեղիցէ . և մի երբէք վասն անցելոյն՝ այլ վասն յառաջակային կարգեսցին պատուհապք, մի առ բարկութեան, այլ առ 'ի զգուշութիւն : Ս' թէ զամենայն չարաբարոյս և զչարագործս պատուհասել հարկ էր՝ ոչ որ մնայր անպատուհաս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՐԿՐՈՐԴ

Բ' ԱՅՑ է ինչ, ասիցես, և 'ի բարկութեան հեշտութիւն . քաղցր է հատուցանել ցաւս ընդ ցաւոց : — Բ' աւ և մի լիցի . զի ոչ եթէ որպէս 'ի բարերարութեան գովելի է երախտիս ընդ երախտեաց հատուցանել, նոյնպէս և աստ՝ չարիս ընդ չարեաց : Մ' ոչ որ յաղթին ամօթապարտ է . իսկ աստ որ յաղթէն : Խ' ժպական բարբառ է Ս' ըէժինդրութիւն, որ արդարութիւն վեր 'ի վերոյ երեւեալ յետնութեամբ եւ եթ կարգի զանազանի յանիրաւութենէ : Ս' 'ի փոխարէն չարեաց գործէ չարիս՝ պատճառանօք մեղանչէ :

ՕՄ . Եւստոյն եհար ոմն 'ի բաղանիս յանգէտս . զի ո՞րք կամաւ և գիտութեամբ թշնամանէր զայնպիսին . և 'ի խնդրեմն ապա զթողութիւն՝ ասէ ցնա Եւստոյն . “ Եւ չիք բնաւ հարեալ յումեքէ , ” : Եւ աւագոյն համարեցաւ չգիտել քան թէ վրէժխնդիր լինել : Եւ ոչ ինչ , ասիցես , ընդ այնքանոյ տմարդութեանն ընկալաւ չարիս : — Եւ մանաւանդ ընկալաւ բարիս , զի ծանեաւ զԵւստոյն : Եւ եհանաւ սրտի է անտես առնել զթշնամանս : Եւ եծ իմն և թշնամանադիր վրէժխնդրութիւն է՝ վրիժուց իսկ չհամարել արժանի : Եւ ազուլք զթեթեւ ինչ անարգանաց խնդրեալ զվրէժ , յաւելին ծանրացուցանել զայն և ևս : Եւ եհ և ազնուական նա է՝ որ հանգոյն մեծամեծ գազանաց զմանունց սկիզկաց անվրդով արհամարհէ զհաջին : Եւ սիցես թերևս . Եւ թէ եղբւրցն առ մեզ թշնամանաց խնդրիցեմք զվրէժ՝ ոչ ևս յաւելուցուն մեզ նախատինք : — Եւ թէ որպէս 'ի դեղ դարմանոյ գամք 'ի վրէժխնդրութիւն՝ իցէ այն առանց բարկութեան , և ոչ առ հեշտութեան ինչ՝ այլ զի օգտակար է : Եւ ապա բազում ուրեք լաւ ևս է անտես առնել քան խնդրել զվրէժ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՐՐՈՐԴԻ

Օ ԱՌ 'ի հզօրաց թշնամանս և զանիրաւութիւն ոչ համբերատար և եթ այլ և զուարթերես ընդունել հարկ է : Եւ ինչ ևս յաւելուն թշնամանել 'ի գիտեմն թէ թշնամանեցին : Եւ ետին այս վատթարութիւն է ոգւոյ փքացելոցն մեծութեամբ բախտի , զի զորս թշնամանեցին՝ ատեան ևս : Եւ թաժածանօթ է բարբառն՝ որոյ 'ի սպաս արքունեաց ծերացեալ իբրեւ հարցաւ յումեմնէ թէ Օ իմրդ զդժուարագէպն յարքունիս ստացար զծերութիւն , ասէ . Եւ նորհա ընդ թշնամանաց հատուցանելով : Եւ ազումանգամ և յիշել իսկ զընկալեալ չարիսն դժպատեհ է , թող թէ վրէժխնդիր լինել . Եւ այլիոս Եւ սար զՊաստոռի զմեծաշուք ասպետի Զոռվմայեցւոյ զորդի վասն պշտանացն և յարդարուն հերացն՝ ցասուցեալ եդ 'ի դիպահոյ : Եւ յաղաչել հօրն շնորհել ինքեան

զկեանս որդւոյն, իբրու այն թէ պատուհասել զնա խընդրեալ էր, նոյնժամայն հրամանս ետ ածել զնա 'ի մահ: Իայց զի մի 'ի սպառ թուեսցի անգթանալ հօրն' 'ի նմին աւուր հրաւիրեաց զնա յընթրիս: Եկն Պատտու ոչ ինչ խոժոռութիւն 'ի դէմն բերելով: Ե'ատոյց նմա Լեւար գինի հիմենաւ միով յարբումն՝ ոստիկանս 'ի վերայ նորա կարգեալ: Եւ ժպտեաց եղկելին որպէս զարիւն որդւոյն ըմպելով զգինին: Ե'աւել առաքել նմա իւղս անուշտնս և պսակս, և պատուիրեաց տեսանել եթէ առնուցո՞ւ. էառ և զայնոսիկ: Ե'աւուր՝ յորում թաղեալ էր զորդին, մանաւանդ թէ, աւաղ, և թաղելոյ իսկ զնա չէր լեալ արժանի, հարիւրորդ բազմեալ կոչնական, և զըմպելիս՝ զոր և յաւուր ծննդոց զաւակացն ըմպել չէր օրէն՝ ըմպելով ըմպել ծերունին ախտացեալ ոռնառութեամբ, ոչ կարելով և շիթ մի ցողելարտասուաց և կամ ցոյցս իմն արտաբերել զցաւոց սրտին. ընթրեաց որպէս ընկալեալ զչնորհս ազատութեան որդւոյն: Ե' ընդէր, գիտիցես. զի էր նորա միւս ևս որդի: Ե'սկ Պրիամոս զինչ. թագոյց և նա զբարկութիւն, փարեցաւ զծնգովք արքայի, և զօրհասաբեր զձեռնն շաղախեալ յարիւն որդեկին մատոյց 'ի շրթունս իւր 'ի համբոյր. ընթրեաց իսկ ընդ նմա. թէպէտ և առանց օժանելեաց և պսակաց, ստիպեալ 'ի բազում յորդոր և 'ի միսիթար բանից անազորոյն թշնամւոյն որ բռնադատէր զնա առնուլ կերակուր և ոչ եթէ քաւել ցյատակ զահագին բաժակսն՝ ոստիկանս 'ի վերայ գլխոյն կարգելով: Ե'աւառակէր արդեօք և հռովմայեցին այն հայր թէ զանձնէն միայն զանգիտէր, բայց զորով հայրական յաղթեաց անդ բարկութեանն: Ե'րժանի էր այլն զի չնորհեսցի նմա զէթ յելն իւր 'ի կոչնոց անտի երթալ ժողովել զոսկերս որդւոյն, այլ և ոչ այն չնորհեցաւ նմա: Ե'ինչդեռ քաղցր և մարդասէր պատանին՝ ոչ դադարէր խիտ առ խիտ կենդանութեանն նուազօքն սփոփել զծերունին մեղմել զցաւան, նա ընդ հակառակն զուարթաղէմ բերէր կերպարանս որպէս մոռացեալ 'ի սպառ որ ինչ անցք անցին յաւուր յայնմիկ: Ե'որուսեալ էր արդեօք և միւս որդին, եթէ մարդախոշոշ բռնաւորին չէր հաճեցեալ ընդ կոչնականն:

1. Հենգնելով ասէ զբռնաւորէն:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԳԻ ՉՈՐՐՈՐԳԻ

ԸՅԱ չէ և չէ պարտ բարկանալ ոչ ընդ հաւասարն , ոչ ընդ վեհագոյնն և ոչ ընդ ստորինն : Օ՛ր ընդ հաւասարն 'ի վեգ գալ՝ կեղակարծ է և երկիրդալի , ընդ վեհագոյնն՝ մոլեգնութիւն , իսկ ընդ ստորինն՝ ցածութիւն : Հէք և փոքրոգի է որ զխածանողն խածատէ . մկանց և մրջմանց է զբերանս իւրեանց դարձուցանել որոց հպինն 'ի նոսա : Տկարք են որք 'ի հպելոյ ձեռին համարին զանձինս փնասեալ : Հեզագոյնք յոյժ իցեմք եթէ ածեմք զմտաւ որչափ ինչ ընկալեալ է մեր բարիս 'ի նմանէ որում բարկանամք . և բարեացն փոխարէն համարեսցին չարիքն : (Յուշ լիցի մեզ դարձեալ թէ որչափ փառս և գովութիւն յաճախեսցէ մեզ համբաւ բարեգթութեանս մերոյ , և քանի քանի բարեկամս պիտանիս յաւելուցու ներողամտութիւն : ' . . .

Ս) Ի ձգեսցի բարկութիւնս մեր մինչև յորդիս ատելեացն մերոց և թշնամեաց : Ի խժական անգթութեանց Սիւղղայի մի և այն է՝ զի զորդիս տարագրելոցն 'ի բաց վտարեաց յաւագութեանց աշխարհին : Օ՛րնչ անիրաւագոյն քան զայս՝ հայրենի ատելութեանն ժառանգաւոր համարել զորդին : (Յորժամ դժուարիմք 'ի ներել՝ յայն խորհեսցուք թէ զրնչ դիպեսցի մեզ եթէ և այլք ամենեքին անողորբելիք առ մեզ իցեն : Վաննիցս զներումնն զոր ժխտեաց ոք այլում՝ խնդրել հարկ եղև նմա . քաննիցս զոտիւք փարեցաւ զայնորիկ՝ զոր յոտից իւրոց մերժեաց 'ի բաց : Օ՛րնչ փառաւորագոյն քան զբարկութիւն ընդ բարեկամութեան փոխանակել : յողովուրդ Հռովմայ հաւատարմագոյն նիզակակիցս իւր ունի զայնոսիկ , որք երբեմն ոխերիմ թշնամիքն էին : Եւ զրնչ ինքնակալութիւնս մեր լինէր զարդիս եթէ ոչ կենցաղօգուտ և բարեհամբոյր տեսչութիւն զյաղութեալն ընդ յաղթողաց զօդեալ միաւորէր :

Բարկութեամբ բերի՛ ոք ընդ քեզ , դու ընդ հակառակն բարերարութեամբ մրցեսցիր ընդ նմա . 'ի զիջա-

1 Եւ աստ ընդհատեալ և պակասաւոր թուի բանն :

նեւ միոյ կողմանն՝ կործան անկանի թշնամութիւն : շիբ կռիւ ուր չեն դիմամարտք : Ի՞ գրգռել մարտին երկուս տեք՝ առաքինագոյն նա է որ նախկին զոտս 'ի փախուստ առնու . որ յաղթէն՝ յաղթեցաւ : Եւ զհար զքեզ, տեղի տուր . զի մի 'ի փոխադարձել զհարուածն առաւելագոյն հարուածոց տացես նմա պատեհ և պատճառս , և ոչ ևս իցես իշխան հրաժարելոյ 'ի կռուոյն : Իցէ՞ որ ցանկասցի այնպէս կարեւիւր խոցել զթշնամին՝ մինչև 'ի վերս անդ թողուլ զձեռնն և չկարել ամփոփել յետս . և ահա զէն իմն այդպիսի է բարկութիւն՝ որ դժուարաւ յոյժ թէ մարթասցի դառնալ յետս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԶԻՆԳԵՐՈՐԴ

() Էւ Ս. մեզ ընտրեմք թեթեւ , և սուսեր աջողակ և դիւրաշարժ . այլ զինչ քան զբռնութիւն կրից ծանր , ամեհի և դժոխքներ . և չիցէ արժան խուսափել յայնցանէ : Դարձեալ , երագութիւն հաճոյական այն է՝ որ զուգընթաց հրամանին ոտնակառեալ չանցանէ ըստ նշանակեալն սահման . և դիւրադարձ առ ամենայն՝ գիտէ զվազսն յարմարել 'ի քայլափոխ : Եւ թե եւ ջիւղք որք խլրտին ինքնաշարժք : Եւ եր է կամ ախտացեալ մարմնով՝ որ 'ի գնալն արշաւէ ակամայ , Եւստ այսոցիկ և 'ի շարժմունս ոգւոյ՝ քաջառողջքն և կորովիք այնք են՝ որք 'ի մերոց կամացս և ոչ ինքնաշարժք գրգռին :

Եւ այց ոչ ինչ այնպէս օգտակարագոյն իցէ որպէս 'ի տգեղութիւն ախտին ակնարկել նախ և ապա 'ի վիշտս վտանգին : շիբ և ոչ մի 'ի կրից որ հանգոյն բարկութեան ամբոխեալ խանգարեսցէ զդէմն . զվայելուչ գեղ պատկերին եղծանէ , զքաղցրահայեաց տեսիլն ժանտացուցանէ , և յամենայն վայելութենէ կապտէ զբարկացեալն : Եւ բարեյարմար պատմութեանն իցէ՞ ձգձգեալ խաթարէ , ոչ ինչ ամենեւին անձին իւրում խնամ կալեալ . եթէ 'ի բնէ կամ արհեստագործ վարսիցն գանգուրք կախիցին , ընդ սրտին ամբոխել քստմնեալ դիւանան . երակքն այտնուն , բաբախեն լանջք 'ի շնչոյն յորդելոյ . և 'ի բուռն և 'ի մոլեգին ձայնարձակութենէն՝ ուռուցեալ ընդլայնի կոկորդն , զողորմեն ան .

դամբն ամենայն, տատանին ձեռք և համայն մարմնովն երերեալ ծփի ալեկոծ :

Եւ որոյ այսչափ անգեղեայ արտաքին տեսիլն է՝ որպիսի ինչ արդեօք ներքինն նորա իցէ ոգւոյն կերպարան . քանի՞ն առաւել ներքոյ՝ ի կուրծմն իցէ նորա տեսիլ քստմնելի . որպիսի անձկութիւն սրտի և տագնապ, որպիսի ուժգին և դժոխամբեր բռնութիւն՝ մինչ հեղձնուլ ի կրիցն թէ ոչ զեղուցու ի դուրս : Որպիսի մոկեցնելոցն թշնամութեամբ կամ զազանացն դիմելոց ի նախճիր և կամ թաթաւելոցն յարեան ճապաղիս տեսիլ կերպարանացն է, որպիսի զդժոխոցն կատաղիս ստեղծանէն քերթողք բոցաշունչս և օձախռիւս, որպիսիք ժանտքն ելանէն ընգղայք դժոխականք յուզել կռիւս՝ և հերձուած և երկպառակութիւն յազգս և ի ժողովուրդս արկանել և պատառել զխաղաղութիւն՝ այնպիսիս ամենակին կերպարանեսցուք մեզ զբարկութիւն . աչք բոցածաւալք, ձայն քստմնափուշ չչելոյ, բառալման, մոնչելոյ, հեծեծանաց և կրճտելոյ և որ ինչ այլ ևս դժոխալուր ձայնք իցեն . զէնք փնասակարք յերկոսին իսկ ի ձեռսն, որ զի ոչ ինչ փոյթ է նմա ի պատասպարութիւն անձին, հրէշահագնատեսիլ, արիւն, ուշտ, վիրալից և ինքնահարուած կապուտակեալ . միգամած ամենեւին, դեղւեալ յընթացս, յարձակի, հարկանէ, վանէ և քանդէ . չարակամ և թշնամի ամենեցուն և մանաւանդ անձին . եթէ այլազգ ինչ փնասել չիցէ ձեռնհաս՝ զերկինս և զերկիր և զծով առ կատաղութեան վեր ի վայր յուզել ցանկայ . արհաւիրք դժոխատեսիլ : Կամ թէ հաճոյ ումեք թուեսցի ըստ քերթողացն մերոց զնա նկարագրել

Օ արիւնաներկ ըզխարազան յաջում շարժէ (Նել լոնա

Կամ ի հերձեալն իւր ձորձ ի ճեմ հեռ խայտալով ընթանայ :

Կամ որ ինչ այլ դժնէագոյն դէմն ստեղծանել մարթ իցէ դժնդակ կրիցս :

¹ Զայսոսիկ կրկին տողս Ենեականին Վիրգիլեայ (գիրք Ը • 1046 •) այլազգ քան զսովորական ընթերցուածն ի մէջ ածէ մատենագիրս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

||ՄԱՆՑ 'ի բարկացողաց՝ որպէս ասէ ||Էքստիոս՝ մեծապէս օգտեաց տեսանել զանձինս 'ի հայելւոյ, որք այնպէս ընդ յեղաշըջել կերպարանացն իւրեանց խոռվեցան՝ զի չճանաչէին իմն զանձինս 'ի բարկութեան անդ իւրեանց տեսանելով . սակայն պատկերն այն ցուլացեալ 'ի հայելւոյ՝ տակաւին դոյզն ինչ 'ի մասնէ բնիկ տգեղութեանն երևեցուցանէր : Եթէ մարթ ինչ էր երևելի գոլ և հոգւոյն, և որպէս 'ի հայելւոյ ցուցեալ արտափայլել 'ի նիւթ ինչ՝ զահի զամօթի հարկանէաք արդեօք տեսեալ զայն սևացեալ, բծալից, զազրատեալ, եռացեալ և ուռուցեալ : Եթէ և արդ իսկ ընդ այն չափ անջրպետս և ընդ թանձրութիւն ոսկերաց և մարմնոց այսպէս թափանցանց տգեղութիւն նորա երևի, զինչ եթէ անպատրուակ հոլանեալ երևէր մերկիկ : Իայց ես ոչ զօք կարծեմ տեսլեամբ հայելւոյ զարհուրեալ և զգօնացեալ 'ի բարկութենէ, զի որ մատեաւ 'ի հայելին յուղղութիւն անձին, վաղ իսկ ուղղեալ էր : Իսկ բարկացողաց չիք այնպէս ցանկալի և գեղեցիկ պատկեր՝ որպէս ժամտն և ահարկուն, և որպիսիք ենն իսկապէս՝ նոյնպիսիք և երևել ցանկան :

Իայց և յայն պարտ է նոցա հայել թէ որչափ բազումք իցեն վտանգեալքն 'ի նմին իսկ բարկութենէ : ||մանց առ սաստիկ բռնութեանն պայթեցան երակք, այլոց՝ յուժգին գոչմանէն արիւն ընդ բերանն յորդեաց, ոմանց՝ հիւթ մաղձայոյզ վաղեալ 'ի վեր զբիբս աչացն իաւաւրեցոյց, և այլոց վերադարձի հիւանդութեանն եղև պատճառք : Եւ իբ քան զբարկութիւն համառօտ ճանապարհ 'ի մոլեգնութիւն . նմին իրի բազմաց 'ի նմին իսկ կատաղութե՝ յոր բարկութեամբն զրդուցան՝ ցանկորդեալք, ոչ ևս մարթացան զգալ յանձին զբանն զոր մերժեցինն միանգամ : Ի՞յաքս ցասմամբն 'ի մոլեգնութի և մոլեգնութեամբն 'ի մահ վարեցաւ : Ի՞յր ցասուցեալ մաղթէ անիծիւք որդւոյն մահ, անձին չբաւորութիւն և տան զկործանումն . և ժխտէ տակաւին զբարկութիւն իւր՝

Հանգոյն իմն մոլեգնելոցն որք զյիմարութիւն իւրեանց ուրանան, թշնամի բարեկամացն է և ահարկու սիրելեաց, արհամարհոտ ամենայն օրինաց՝ բաց յորոց 'ի վնաս այլոց բերիցին, դիւրափոփոխ յամենայնի, դժուարամտոյց և անողորելի, աղաչանաց և մեծարանաց երեսս ինչ ոչ առնէ: () ամենայն ինչ գործէ առ ուժի՝ և զձեռնն պատրաստ ունի 'ի սուսեր մրցել ընդ այլոց և 'ի ծոց իւր մխել, զի մեծագոյնն 'ի չարեաց և յաղթականն ամենայն կրից կալ և կապ ունի զնա: () Եւ յախտից մեղմով և առ փոքր փոքր սողոսկին 'ի ներքս. իսկ սա յեղակարծ իմն և միահաղոյն բռնանայ և զամենայն կիրս նուաճէ ընդ իւրե: () Կաղթեաց սիրոյն բռնութեան սուր 'ի ձեռս տուեալ զայրացելոց մխել 'ի ծոց սիրելեացն իւրեանց, և 'ի գիրկս այնոցիկ զորս հարինն՝ անկեալ փչել զոգիս. ընդոտնեաց զազահութիւն զխիստն և զանընկճելին և ստիպեաց զնա զժողովեալ մեծութիւնան ցրուել, և տան և ամենայն ճոխութեանցն 'ի մի վայր կուտելոց հուր 'ի ներքոյ մատուցանել: () Եւ փառամոխ ինքնին 'ի բաց ընկէց յիւրմէ զցանկալիս անձինն զնշանակս պատուոյ և մեծութեան և զընծայեալն ինքեան զշուք փառաց և իշխանութեան մերժեաց բարկութեամբ: () Եւ ամենեցուն իշխան է բարկութիւն:

Գ Ի Ր Ի Բ Ե Ր Ր Ո Ր Գ

Յ Ը Ղ Ա Ը Գ Ս Բ Ը Ր Կ Ո Ւ Թ Ե Ը Ն

Գ Լ Ո Ւ Ի Խ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Ե՛կաւ է արդ, 'Լուստէ, ընու զտենչ ցանկութեան արտի քո և մատչել'ի հնարս 'ի բաց հատանելոյ յանձանց զբարկութիւն և կամ գէթ սանձելոյ զայն և զբռնութիւն նորա խորտակելոյ : () այս մերթ յայտնապէս և համարձակ պարտ է առնել ըստ ներելոյ ախտին տկարութեան, և մերթ զգուշութեամբ՝ յորժամ ուժգնագոյն բորբոքեալ չարին՝ անընդունակ է սանձից, և հակառակօք առաւել ևս գրգռեալ զայրանայ : Եւ յռել պարտ է և տեսանել զզօրութիւնս նորա թէ՛ նուազեալ ինչ իցէ յուժոյ, և թէ՛ մաքր իցէ սանձել զնա և ընկրկել, եթէ տեղի տալ նախկին թափոյ ուժգնութեանն զի մի ընդունայն և զգեղսն ընդ իւր առեալ վարեցէ :

Եւ յորժան է դարձեալ և զանձնիւր բարս և զընառութիւն կշռել . զի եհն որ աղաչանօք ամոքին, և եհն որք զիջմամբ ախոյենին և ևս խստանան և ըմբոստանան . զոմանս ցածուցանէ ահարկութիւն, զայլս կշտամբանք, զկէսս խոնարհ խոստովանութիւն . զոմանս ընկրկէ աւել, և զայլս յապաղումն՝ բռնական ախտին դեղ մեղմական, յոր 'ի վերջին հնարս պարտ է բուռն հարկանել : Եւ ամս զի յայլս 'ի կրից մարթ է դանդաղել և յապաղել զի և անագան բժշկին, իսկ սորայս չարագորդիւ և ինքնաքարշ բռնութիւն ոչ տակաւ և մեղմով յառաջ խաղայ, այլ ուր սկիզբն է նորա՝ անդ և կատարած : Եւ ոչ եթէ հանդոյն այլոց ախտից հրապուրէ զսիրտ, այլ առեալ վարէ բռնութեամբ և անբաւականս

առնէ իշխելոյ անձին և գրգռէ զնա 'ի ցանկութիւն վրէժխնդրութեան անձինն իսկ փնասուք . և ոչ նոցա և եթ որոց հետամուտն է փնասէ , այլ և ամենեցուն որոց ընդ առաջ դիպեցցին : Այլ յախտից մղեն և եթ զոգիս , սա գահավէժ հոսէ . այլոց թէպէտ և չիցէ մարթ դիմակալել բռնութեանն՝ բայց նոքա ինքնին զկայ առեալ դադարեն , սա հանգոյն կայծականց և փոթորկաց և որ ինչ այլ աննահանջելիք իցեն զօրութեամբ , զի ոչ եթէ ընթանան՝ այլ հոսին գահավէժ , երթալով երթայ և յաւելու 'ի զօրութիւն : Այլ զիրի են 'ի բանէ , սա և յառողջութենէ . այլ մեղմով զան և յանգագաստից աճեն , իսկ 'ի սա գահավէժ բերի հոգին : Այլ ապա քան զբարկութիւն ախտ չարատանջ , մշտատատան և ինքնակործան : Ի յաջողեն խորհուայ , 'ի դերե ելանեն կատաղի և 'ի մերժեն ոչ 'ի բաց հրաժարէ . և եթէ բախտն գողասցի 'ի ձեռաց նորա զոսինն՝ յանձն իւր բերի և զմարմինս իւր խածատէ : Այլ ինչ խտիր է թէ մեծ ինչ կամ թէ փոքր պատճառք գրգռութեանն իցեն , զի և կարի դուզնաբեայք ուժ գնագոյնս զնա գրգռեալ բորբոքեն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵՄԵՆԱՅՆ հասակաց իշխէ բարկութիւն , զամենայն ազգ մարդկան գրաւեալ ունի ընդ իւրե : Այլեն ազգք որ առ չբաւորութեան ոչ ծանեան զգեղխութիւն . եղեն որք վասն թափառական և անկեաց կենացն ազատ գտան 'ի պղերգութենէ . որ անհրահանգ և շինական վարեն կենցաղ՝ նոցա անծանօթք են նենգք և պատրանք և որ ինչ այլ 'ի հրապարակս ատենից բազմաձևունդ չարեաց իցեն սերունդք . բայց չիք ազգ ազատ 'ի բարկութենէ : Այլուաց և բարբարոսաց իշխէ անխտիր , և միօրինակ փնասակար է և որոց երկնչինն յօրինաց և որոց ամենայն օրէնք և իրաւունք բռնութիւն իւրեանց են :

Հուսկ ապա՝ այլք յախտից զսա և զնա մանաւորաբար վարակեն , բարկութիւն և եթ հատարակաբար ապականէ երբեմն զազգս . ժողովուրդ մի ողջոյն

ուրեք երեք ոչ հարաւ 'ի սէր կնոջ միոյ, և ոչ քաղաք մի համօրէն յինչ և 'ի մեծութիւն եղ զյոյս իւր : Վառամոլութիւն զայս որ և զայն հրապուրեաց, և անգթութիւն ոչ հասարակաբար զօրացաւ յամենեման : Այլ բարկութիւն միագունդ զինուորեաց զքաղաքս, արք և կանայք, ծերք և տղայք, իշխանն և ռամիկ միախուռն դիմեցին ընդ դրօշու նորա . և ժողովուրդ բազմամբոխ դոյզն բանիւք գրգռեալք՝ առաւել քան զգրգռին ջեռան բարկութեամբ, և յախուռն դիմեալք փութապէս 'ի հուր և 'ի սուր ընդ սահմանակիցսն բերին պատերազմ և կամ ընդ քաղաքակիցսն վառեցան 'ի կռիւ : Հրծիգ եղեն տունք բնակչօքն հանդերձ և ազգատոհմաւ : Ար հզօր բանիւք և մեծապանծ յաջողութեամբ գրաւեալ ունէր զսիրտս ամբոխին՝ տեսաւ մնտնեալ 'ի սպանդ բարկութեանն զոր գրգռեաց . լեզէոնք ողջոյն 'ի սպարապետ անդր իւրեանց եղեն տեղ ընկեցք : Առմիկն հերձաւ յաւազանւոյն, ատեանն խորհրդոյ և ծերակոյտ՝ ոչ զօրաժողովոյ սպասեալ և ոչ ընտրութեան սպարապետի, կարգեաց զօրավարս պաշտօնեայս բարկութեանն իւրոյ և դիմեաց նոքօք ընդ քաղաքն յուզել 'ի տունս տունս զնշանաւորս 'ի քաղաքացեաց և առանց հարցափորձի և դատաստանաց ինքնաձեռն սպանանել զնոսա : Այլեզին կատաղութեամբ զաղաքնեալ քաղաք՝ եղծ զիրաւունս ազգաց և ազանց անարգելով զհրեշտակս . և ոչ ժամ տուեալ և պարապ հանդարտելոյ հասարակաց մոլեգնութեանն՝ վաղ ընդ փոյթ կազմեաց նաւատորմ խառն 'ի խուռն լցեալ զայն զօրօք՝ և զցասումն և եթ և զհաճոյս իւրաքանչիւր կալաւ առաջնորդ, և զէն՝ որպէս ինչ իւրաքանչիւրումն ետուն դէպք, և զվրէժ ապերասան և յանդուգն բարկութեանն ելոյծ հուպ ընդ հուպ ահագին կոտորածիւ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Այս եք են ահա խուժիցն՝ յախուռն և մոլեգին դիմելոյ 'ի պատերազմ . դիւրագրգռօք 'ի տեսիլ կարծեցեալ անխրաւութեանց՝ հորդան տան հապշտապ յի և առեալ վարէ զնոսա ցանկութիւն վրէժինդրութեան,

և Հանգոյն իմն աւերակաց հոսեալ անկանին 'ի վերայ քաղաքաց և գաւառաց խառնամբոյք, աներկիւղք և անզգոյշք ամենեւին, զանձանց խնդրելով զկորուստ : յաղը առնեն զվիրօք, խնդան զիմագրաւել զմարմինս իւրեանց սուսերաց և նետից, և ընդդէմ տիգացն խի զախել յորոց հարանն :

() 'ի բռնն զժնդակ և աղիտաբեր է բարկութիւն՝ ոչ որ երկբայեսցի, ասես, այլ զայն դու ինձ ցուցցես թէ իւ մարթ իցէ զգէմ ունել այնմ : — Բայց ոչ ահա Բրիստոտել, որպէս կանխեցի ասել 'ի նախորդ գիրնս, ջատագով կայ բարկութեան և արգելու մի 'ի սպառ 'ի բաց հատանել զայն յանձանց : Իթան է, ասէ, առաքինութեան, զոր թէ 'ի բաց բառնաս՝ անզէն մնայ հոգին և թոյլ և յամր 'ի մեծագործութիւնս է : Հարկ է ապա զգարչութիւն ախտին և զգրծնէութիւնն յանդիման առնել, և ցուցանել ակներև որպիսի այլանդակ հրէշ իցէ մարդ 'ի մարդ զայրազնեալ, և որպիսի թափով ուժգնութեան յարձակի 'ի ֆնասել այլոց անձինն իսկ ֆնասու, և 'ի խորասոյզ առնել յանդունդս՝ ուր որ սուգանէն համանգամայն ընդ սուղելոյն կորիցէ : Ս'իթէ առողջամիտ համարիցի որ զնա՝ որ որպէս 'ի միրկէ փոթորկեալ՝ ոչ է թէ գնայ, այլ տատանի աստանդական 'ի մոլեգին ախտէն գերեալ : Բարկութիւն ոչ ընդ ձեռն այլոյ՝ այլ ինքնին զվրէժ իւր պաւ հանջէ, սրտին և ձեռօք միանգամայն զժնէացեալ և դահիճ կացեալ սիրելեացն և որոց ընդ կորուստն հուպ ընդ հուպ ողբասցէ : Եւ զիմորդ օգնական և ձեռն տու առաքինութեան իցեն կիրք այսպիսի ամբոխիչ բանին և խորհրդոց, առանց որոց ոչ ինչ գործէ առաքինութիւն : Ս'աղանցուկ և չարագուշակ զօրութիւն է աղիտաբեր ախտացելումն, յոր հիւանդութեամբն և 'ի տաքնապէ ախտին բերի :

Ս'ի ուրեմն համարիցիս զիս վայրապար ժամնավաճառ լեալ 'ի պարսաւել զբարկութիւն՝ իբրև զի ոչ ինչ երկմտութիւն է զայնմանն առ մարդիկ . քանզի ահա և այր իմաստասէր՝ և ոչ 'ի դուզնաբէիցն որ՝ գործ և պաշտօն կարգէ նմա և կարևոր համարի զայն 'ի վառել զաշխոյժ և զկորով 'ի մարտի, 'ի գործել զմեծամեծս, և յամենայնի ուր եռանդան պէտք իցեն 'ի գործ : Եւ զի մի որ

խաբէսցի կարեւոր և օգտակար ուրեք երբէք համարել զբարկութիւն , նշաւակել հարկ է զանասնձ և զամեհի կատաղութի նորա , և հանդէս արարեալ ամենայն կազմածոցն նորա՝ շուրջ կարգել զնովաւ զկախաղանս , զգեւլարանս , զբանտ , զխաչ , զհուրն բոցակէզ զկիսաթաղ մարմնովք շրջապատ , զճանկս 'ի քարշէլ ձգել և զգիակունս անգամ , զազգս ազգս կապանաց և զշղթայից և զպատուհասս պէսպէս , զանդամից յօշոտումն , զանթերկաթոյ 'ի ճակատ և զամեհի գազանացն զկաղաղս՝ : (Յայսցանէ ահա պար առեալ բազմեսցի բարկութիւն դժոխատիպ զատամունսն կրճտելով և քստմենելի ևս տեսլեամբ քան զայն ամենայն որովք մոլեղնի :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

(ԹԻԳԻՏ և զայլ աղէտս բարկութեանն երկբայութեամբ ոք կալցի , բայց չիք անշուշտ և ոչ մի 'ի կրից՝ որոյ , որպէս 'ի նախընթաց գիրսդ նկարագրեցաք , ժանտագոյն իցեն կերպարանք , խիտ և դժնահայեաց , մերթ 'ի խուժելոյ արեանն յանկարծ 'ի սիրտն՝ դեղնեալ և գունատեալ , և մերթ 'ի վազելոյ ջերմութեանն և եռանդան համայն յերեսն՝ արիւնըռուշտ կարմրալցեալ . երակք դիզացեալք , ալք մերթ ցցուեալք և շրջընթեալք , և մերթ սևեռեալք և պշուցեալք անթարթափ : (Յաւել և զկրճումն ատամանցն շփելոց ընդ միմեանս որսոյն ցանկութեամբ՝ ձայն ոչ այլազգ քան զվարազուցն ածելով , որք զգէնս ժանեացն ընդ միմեանս հարեալ սրիցեն : (Յաւել և զանդամոցն ճարճատումն 'ի ձեռացն ընդ միմեանս բաղխելոյ և 'ի կրծիցն ստէպ կոծելոյ . զխիտ առ խիտ հառաչանս և զյողոցհանութիւնս 'ի խորոց սրտէն , զմարմնոցն դեղեւել , զբանիցն ընդհատումն յանկարծադու աղաղակաւ , զշրթանցն դողգոջել և կամաղխեալ կալ անշարժ դժոխալուր իմն չչելով : (Այ արդարեւ ոչ այդպէս դժնեայ տեսիլ է գազանաց սովալլուկ գրգռելոց , կամ որոց նետ 'ի կողս ընկալեալ դիմեն օրհասականք 'ի վերայ որսողին

1 Ի՞նչ փակեալ գազանքն յարձակէին 'ի նոցունց 'ի վերայ արկելոցն 'ի կուր նոցա մահապարտաց :

վերջին խաժատմամբ հանել թափել զոգիս իւրեանց , որպէս մարդոյ բորբոքելոյ 'ի ցասումն : Իսկ զինչ եթէ և զբարբառ նորա և զսպառնալիս լսել հանդուրժեացես . որպիսի չարալուկ ոգւոյ բարբառքն իցեն : Եւ ո՞րք ոչ նահանջեացէ զբարկութիւն , տեսեալ՝ զի անձին իւրում բերի այն նախ 'ի կորուստ :

Եւ զիւրդ չթողուս ինձ ազդ առնել այնոցիկ՝ որք 'ի զօրութիւն մեծ զբարկութիւնն համարին և նշանակ իմն արութեան , և զանյապաղ վրէժխնդրութիւն՝ ընդ գերադոյն չնորհս գերագունի բարեբախտութեան , ազդ առնել զի այր գերեալ 'ի բարկութենէ ոչ միայն հզօր չէ , այլ և ոչ արժանի ազատ կոչելոյ : () Իւրդ՝ ասեմ՝ արգելուս զիս ազդ առնել և կարի զգուշաւորացն՝ արթուն և աշալուրջ կալ յանձինս . իբրև զի այլք 'ի կրից չարասէր մարդկան են սեփականք , իսկ բարկութիւն և յիմաստունա և որ յայլում ամենայնի զգօնագոյնք իցեն՝ յարամիի սպրդեալ մտանէ . մինչ զի ոմանք նշանակ իմն համարձակութեան համարին զայն , և զդիւրամէտս 'ի բարկութիւն ընտրեւագոյնս 'ի մարդկանէ :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԻՍԿ յինչ , ասես , բերիցին բանքդ . — (Յայն՝ զի մի որ աներկեւան զանձն իւր համարեսցի 'ի բարկութենէ , որ և զհեզս և զհանդարտս 'ի բնէ առեալ մղէ 'ի դժնեութիւն և յանգութութիւն : () որ օրինակ մարմին պընդակազմ և ինսմբ քաջողջութեան օգտեն ինչ ոչ ընդդէմ ժանտ ախտին սրածութեան , որ և զհզօրս և զտրկարս ճարակէ անխտիր , նոյնպէս և յերեսաց բարկութեան վիշտ վտանգի է ոչ միայն խրոխտիցն և եռանդնոտաց , այլ և այնոցիկ որք հեղաբարոյցն իցեն և հանդարտք , որոց և վնասակարագոյն իսկ է և բազմավտանգ բարկութիւն՝ այնու զի մեծ ևս գործէ 'ի նոսա յեղափոխութիւն :

Եւ զի նախապատիւ չբարկանալն է , և երկրորդ նմին նահանջել զբարկութիւն , և երրորդ ապա զայլոցն ցածուցանել , ասացից նախ վասն չանկանելոյ մեզ 'ի բարկութիւն . և ապա թէ զիւրդ 'ի բայ ընկեսցուք զայն

յանձանց , և հուսկ յետոյ թէ զիարդ 'ի հեզութիւն
հանդարտութեան զգոնացուցուք զբարկացեալն :

() երծք 'ի բարկութենէ իցեմք եթէ ստէպ ստէպ
զամենայն աղէտս չարեաց ախտին կարգ ըստ կարգէ
առաջի մեր կացուցեալ կշռեմք քաջ զգնութիւն նորա .
և դատախազ կացեալ դատապարտեմք զնա յանձինս
մեր , և զվատթարութիւնս նորա զամենայն հետազօ-
տեալ նշաւակեմք : Եւ զի քաջածանօթք նմին իցեմք՝
ընդ վատթարագոյնս 'ի կրից առեալ համեմատեսցուք
զնա :

Եւ հաւութիւն ժողովէ և կուտէ ինչս , բայց այլ ոք
գէթ վայելէ յայնոսիկ . իսկ բարկութիւն վատնէ և
ծախէ զամենայն . և սակաւք յոյժ թէ դիւրագնոյ զերծ-
ցին 'ի նմանէ : Եւ բարկասիրտ զկէսս 'ի ծառայիցն
'ի փախուստ վարէ և զայլս 'ի կորուստ : Եւ ինչ ա-
ռաւել քան որոց վասն բարկանայն՝ բարկութեամբն
կորուսանէ . բարկութիւն 'ի սուգ նստոյց զհայր , զայր
քակեաց 'ի կնոջէ , ատելի կացոյց զաւագանին և զհե-
տամուտն աւագութեանց անարգեաց :

Եւ ատթարագոյն է քան զգեղխութիւն , զի նա գէթ
յանձին փափկութիւնսն հեշտանայ , իսկ բարկութիւն
'ի ցաւս օտարին :

Եւ ռաւելու չարութեամբ քան զնախանձ և զչարասրբ
տութիւն , զի նոքա զթշուառանալ խնդրեն զայլոց՝ սա
թշուառացուցանել . նոքա ընդ ձախողել բախտին խն-
դան , սա հաճոյից բախտին մնալ ոչ կամի . ցանկայ
փնասել ատելոյն և ոչ զի փնասեսցի : () Ինչ չարագոյն
քան զգաղտնի թշնամութիւնս՝ և զայնոսիկ մնուցանէ
բարկութիւն . զինչ աղիտաբեր քան զպատերազմ՝
և զայն գրգռէ բարկութիւն հզօրաց . նա և ռամկին
անձնուրոյն բարկութիւն ոչ ապաքէն պատերազմ իմն է
անգէն և առանց զօրու : Եւ ևս՝ թողեալ 'ի բաց զբազ-
մածնունդ արգասիս չարեաց բարկութեան՝ զղաւազրու-
թիւնս պէսպէս և զյարածուփ հոգս կասկածանաց որ
'ի թշնամութենէ իրերաց , ոչ ապաքէն 'ի խնդրել անդ
վրէժս՝ ինքնին լուծանէ վրէժ : Եւ յուրաստ կայ 'ի մարդ-
կայնոյ բնութենէս , զի նա 'ի սէր՝ իսկ սա յատելու-
թիւն յորդորէ . նա օգտել՝ իսկ սա փնասել հրամայէ :

Հուսկ յետոյ՝ թէպէտ և բարկութիւն՝ ծնունդ ա-

ուսեւրպանաց մեծարանաց անձին՝ արիական իմն թուեսցի, սակայն նկուն է և փոքրողի. զի ո՞րք ոչ նուաստագոյն իցէ քան զայն յորմէ անարգեալ զանձն համարի: Այր մեծանձն և վեհ, որ զյարգ անձինն իսկապէս ճանաչէ, ոչ խնդրէ զվրէժ անարգանաց զի և զգաց իսկ ոչ: () որ օրինակ նետք հարեալք ընդ խիստ և ընդ կարծր ոստնուն ի բաց, և պնդագունիցն հարուածք զհարկանողին բազուկսն ցաւեցուցանեն, նոյնպէս և մեծանձնն՝ հզօրագոյն և գեր ի վերոյ՝ քան զնախատինսն՝ չգայ այնոցիկ: () իմրդ գեղեցիկ է՝ որպէս անթափանց նետից և սլաքաց ի բաց վանել զամենայն անարգանս և զթշնամանս: Այստովանութիւն իմն ցաւոց է վրէժխնդրութիւն. չէ մեծասիրտ որ ընկձի ընդ անարգանօք: Այսմ հզօրագոյն որ է որ փնտսեացն քեզ և կամ՝ տկարագոյն. եթէ տկար՝ խնայեա ի նա, իսկ եթէ հզօր՝ խնայեա յանձն քո:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Այսո՞րք ԳԱԳՈՅՆ հաւաստիք են մեծանձնութեան աներկևան գոլ և անվրդով յամենայն խռովարար պատահարաց: Տիեզերացս վերնագոյն զուսառ և հպաւորագոյն յաստեղս և առաւել բարեկարգ՝ անամպ է, ոչ փոթորկի և ոչ ի մրկաց յուզի՝ զերծ և անբաժ յամենայն ամբոխմանց կալով, ի ստորայնոցն գաւառաց թօթափին կայծակունք: Աստ ամին օրինակի այր վեհանձն յանդորրու կայ և յանխռով խաղաղութեան՝ հեղձուցեալ յանձին զամենայն լուցկիս բարկութեան. զգօն է և մեծարոյ և բարեկարգ, յորոց անբաժ է ամենեւին այր բարկացող: () ի նոր ուրուք անձնատուր եղեալ ի ցաւս բարկութեան և ի մոլեգնութիւն, և ոչ անդէն ի բաց եղ յանձնէ զգգօնութիւն. նոր ուրուք ի թափոյ կրիցն յուզեալ և յարձակեալ յայլով վերայ, և ոչ անարգեաց որ ինչ միանգամ մեծարոյ և պատկառելին էր յինքեան. ո՞րք զայրազնեալ՝ և ի կարգ և ի սահման պատշաճիցն եկաց, ո՞րք զլուսն սանձահարեաց, ո՞ր զանդամ մարմնոյն նուաճեաց, կամ ո՞ր գիտաց ուղղել զանձն իւր:

Ի պահպանութիւն անդորրութեան ոգւոյ մեծապէս օգտեսցէ մեզ և Վեմոկրիտեայ պատուէրն այն կենսաւորութ . Եթէ ի բազում ինչ և ի մեծամեծս ի վեր քան զկար մեր լինել ձեռներէջ , մի յառանձնականս և մի ի հասարակացն : Ըն որ ի բազում ինչ իրս պատաղի՝ չիցէ նորա և ոչ օր մի բարեբաստ , յորում ոչ ի մարդկանէ և ոչ ի ձախողելոյ իրացն չպատահեսցէ ինչ նմա գրգիռ ոգւոյ ի զայրոյթ : Ըն որ օրինակ որ ընդ բազմամբոխ փողոցս քաղաքին շտապաւ ընթանայ՝ հարկ է նմա ի բազումս ընդհարկանիլ , մերթ գլխէլ , մերթ ընկրկիլ և ուրեք տղմով զհանդերձմն աղտեղել , սոյն պէս և յընթացս բազմաղբաղ և թափառական կենաց խոչ բազումք և դժկամակք ընդ առաջ ելանեն , Եթէ որ ի դերև զյոյս մեր հանէ , է որ յերկարաձգէ , և է որ յափշտակէ . և ոչ ըստ մտի յաջողեն խորհուրդք մեր : Եւ ումեք այնպէս դաշնակից գտաւ բախտ՝ զի յամենայնի յոր և ձեռնարկեսցէ՝ յաջողեսցի նմա . նմին իրի պատահէ զի ի չաջողել իրացն որպէս ցանկայր՝ դժկամակեսցի ընդ այս ոք կամ ընդ այն , և վասն դոյզն պատճառաց մերթ ընդ մարդ ցանուցու , մերթ ընդ իրան , մերթ ընդ տեղին , մերթ ընդ բախտն և մերթ ընդ անձն իսկ : Երբին աղաքաւ ի պահպանութիւն անդորրութեան ոգւոյ չէ պարտ ի տագնապի դնել զանձն , բազում ինչ իրաց , որպէս ասացի , լեալ հետա մուտ և ի վեր քան զկար՝ մեծամեծաց լինել ձեռներէջ : Ըն բեռն թեթև դիւրին է յարմարել թիկանց և այսր անդր տեղափոխել առանց սայթաքելոյ , բայց զոր այլոցն ձեռք ծանրաբեռնեն ի մեզ՝ դժուարակիրք են և պարտասեղուցիչք և զընկենումք առ ժամայն , կամ թէ հանդուրժիցեմք՝ ընկճեալք ընդ նոքօք դեղեմք :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՕՆՈՅՆ իմս և ի քաղաքական և յառանին իրս . դիւրինքն և չափաւորք ի գործոց հեշտինք են և հպա տակք գործելեացն . մեծամեծքն և վերագոյնք քան զկար ջօրութեանս մերոյ՝ դիմադարձք են և ապրտաւորք . և թէ ոք զանձն ընդ նոքօք գրաւեսցէ՝ տագ-

նապի և ընկձի, և զորս դիւրահնար զառաջինն համարէր՝ նորօք հանդերձ կործան անկանի: Վին իրի խկ գրգռեալ զայրանայ յաճախ. զի ոչ 'ի դիւրինսն բուռն հարկանէ՝ այլ յորս բուռն եհար՝ կամի զի դիւրահնարք իցեն: Սինչ չե ձեռնարկեալ 'ի գործ՝ հայեաց յանձն քո, և յոր ինչ ձեռնարկեսն՝ կռեա զգորութիւնս քո, զի մի 'ի ձախողել իրացն սորջացեալ դառնացիս: Դայց աստ խտիր իմն է ընդ եռանդնոսն բարուք և ընդ ցուրտն և մեղկ. զի 'ի ձախողել գործոյն՝ խրոխտն զայրանայ, թոյլն և դանդաղ վհատի և տրտմի: Սի ապա վատք և ցածունք իցեմք 'ի գործ և մի յանդգունք և յամուք. մի զանհնարինս յուսասցուք և մի զայնպիսեաց բուռն հարցուք՝ որոց յաջողութիւն 'ի ձեռս մեր՝ զարմացուցէ զմեզ:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՎՈՒՆ գործեսցուք խոյս տալ յանկրաւաց եթէ տանել այնք ոչ կարեմք: Ինդ հեղաբարոյս և ընդ բարեմոյս իցէ կենակցութիւնս մեր, և 'ի կարճամտացն և 'ի դժուարաբարոյից 'ի բաց կացցուք: Սի ընդ որս կենակցիմք՝ զնոցա բարս զգենումք. և զոր օրինակ ախտք ինչ մարմնոյ յայլմէ յայլ վարակին հպելով, նոյնպէս և հոգւոյ ախտք 'ի հպաւորսն անցանեն: Իյր գինեմով և զխրախճանակիցս իւր գինեճանս արար, լիտեացն աղումք և զխիտն ժուժկալ մեղկեալ թուլացոյց, և ագահութիւն 'ի մերձաւորս զթոյն իւր ծաւալեաց: Սնոյն և զառաքինութեանց է ասել 'ի հակառակէն, զի յորս մերձն կան՝ զգոնացուցանեն: Ինդանարար զօրութիւն օգոցն և գաւառին ոչ այնպէս օժանդակեաց 'ի բժշկութիւն, որպէս ընդ լաւացն կենակցութիւն՝ յուղղութիւն տկարացելոցն հոգւով:

(Ը) Ինչպիսի կենակցութեանն իցէ զօրութիւն՝ քաջ խելամուտ լինիցիս եթէ 'ի գազանս հայիցիս ընդեւացեալ մեզ կենակցութեամբ, զի և վայրենադոյնք իսկ 'ի նոցանէ և ամեհիք՝ յերկար դեգերանօքն ընդ մարդկան զգազանութիւն 'ի բաց եդին: Իմեռայն խտտութիւն մեղմի տակաւ և տեղի տայ քաղցրութեան:

Յաւել և զայն՝ զի որ հեշտաբարոյիցն է կենակից՝ ոչ միայն օրինակաւ նոցա 'ի լաւ անդր փոխի , այլ և չգտանէ պատճառս զայրանալոյ և տածելոյ զախտ իւր : Հակապ 'ի բաց փախիր յայնցանէ որք ածեն զքեզ 'ի բարկութիւն :

Եւ հարցանիցես . ո՞րք այդքիկ իցեն : — Բազումք և բազմապատիկ օրինակաւ . գրգռեսցէ զքեզ գոռոզն՝ արհամարհանօք , ճոխն կատականօք , լիրժն՝ թրշնամանօք , նախանձոտն՝ չարակնութեամբ , կռուարարն՝ կագելով , մեծաբանն և ստախօս՝ անապարծութեամբ . անհանդուրժելիք իցեն քեզ կասկածոտն խիթալովն զքէն , կամակորն՝ յաղթասիրութեամբ , փափկակեացն զզուելով : Ինչդրեա զպարզամիտս , զբարեմօյնս և զզգօնս որք առանց գրգռելոյ զքեզ 'ի բարկութիւն՝ տարցին քեզ :

() Գտակարագոյն ևս իցեն քեզ հլուք , մարդաշնորհք և քաղցրաբարոյք առանց մարդելուզութեան . զի և մարդահաճութիւն անցեալ ըստ չափ՝ զայրացուցանէ զբարկասիրտն : Եւ որ բարեկամ մեր այր բարի՝ այլ դիւրագրգիռ 'ի ցասումն , զոր՝ չգիտեմ ասել՝ յանիծանէն եթէ 'ի մարդահաճել առաւելագոյն վտանգ էր : Եւ Եփեսոս փաստաբանն , որպէս քաջածանօթ է ամենեցուն , ցասկոտ ոմն էր . ընդ որում բազմեալ երբեմն յընթրիս առանձինն , որպէս աւանդեն , մի ոմն 'ի նոցանէ զորոց զգասն վարէր , այր՝ թէ պէտ համբերող յոյժ , բայց զի խելամուտ էր դժուարութեան իրացն միայն ընդ միայնում սեղանակից լինել Եփեսոսի և զգուշանալ 'ի կռուելոյ ընդ նմա , եղ 'ի մտի հակատակել բնաւ ասացելոցն 'ի նմանէ և ըստ հաճոյս նորա առնել պատասխանի : Եւ հանդուրժեաց ընդ այն Եփեսոս զի հաւանէր ամենայնի , և գոչեաց . Եւս ինչ հակառակ զի երկու իցեմք : Բայց և 'ի բարկութենէ անտի յոր վասն չբարկանալոցն գրգռեցաւ , դադարեաց առ ժամայն . զի չէր որ հակառակէր :

Եւ որ եթէ գիտեմք զընութիւնս մեր դիւրամէտ 'ի բարկութիւն՝ ընդ այնպիսիս ընտրեսցուք կալ որք գիտիցեն ըստ բանից և ըստ դիմացս մերոց յարմարել զանձինս իւրեանց . և այս արդարեւ ինքնահաճոյս պատսցէ զմեզ և 'ի վատթարն սովորեցուցէ չսել ինչ հակա-

ուակ կամաց մերոց, սակայն և օգտեսցէ գէթ դու և պարապ տուեալ ախտաւոր կրիցս : 'Լա և զգժուարաբարոյն և զանընդեւն ամոքէ քաղցրութիւն, և ոչ ինչ է խիստ և անտեղիտալի մեղմաշօշափ ձեռին, (}երկարել և 'ի ջերմանալ վիճից' անդէն վաղվաղակի զդէմ կալցուք մինչ չև բորբոքեալ իցէ, զի ինքնին զայրանան վէճք . յորս ըմբռնեալք գամ մի՝ ոչ ևս գերծանել կարասցուք : 'Վիւրագոյն է չտալ զանձն 'ի կռիւ, քան ճողպրել 'ի բաց :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

'ԼԱԵՒ 'ի խորին և 'ի դժուարին ուսմանց 'ի բաց հրաժարել պարտ է դիւրագրգիւ բնութեան . կամ գէթ չափով բերիլ յայնս և ոչ 'ի բազումս պարապել, այլ զուարճալեօք զբօսեցուցանել զմիտս . վերծանութեամբ քերթուածոց ամոքել և առասպելախառն պատմութեամբք զբաղեցուցանել . և մի նեղել զնա և աշխատ առնել : 'Վիւթագոր 'ի ձայն քնարի ցածուցանէր զամբոխմունս սրտի . և ո՞ ոչ գիտէ զի փողք և շեփորայք զրգռեն զոգիս և քաղցրանուագերգք ամոքեն զօրիտ : () վշտագնեալ աչս կազդուրեն դալարիք . են գոյնք որոց 'ի տեսիլ հանդարտեն ցաւազնեալ աչք, և են՝ յորոց 'ի փաղփիւն բլբլանին, նոյնպէս և զախտաւոր հոգիս սփոփեն ուսմունք բերկրալիցք : Խոյս տալ պարտ է և յատենից և 'ի փաստաբանութեանց և 'ի դատից և յամենայնէ որ զայրացուցանեն զախտս . նմանապէս մի կարի աշխատ առնել զմարմին, զի մի ոգեսպառ վերջացեալ յամենայն հեղութենէ և 'ի հանդարտութենէ՝ գրգռիցի 'ի խստութիւն : 'Լսար աղաքաւ և որք չենն վստահք 'ի ստամոքս իւրեանց, հանդերձեալք ձեռնարկել 'ի գործ ինչ մեծ և յերկար՝ կերակրով հանդարտեցուցանեն զմաղձն, որ մեծապէս յուզեալ զրգռի յաշխատութենէ և 'ի վաստակոց, կամ զի անսուաղութիւն յաւելու զջերմութիւն և ֆնասէ արեանն կասեցուցեալ զընթացս նորա ընդ խոնջ երակսն, կամ զի մարմինն նիհարացեալ և տկարացեալ ծանրանայ իմն հոգւոյն : 'Լսար աղաքաւ և խոնջն հասակաւ կամ հիւանդութեամբ՝ դիւրագրգիւք են 'ի

բարկութիւն : Եւ զգուշանալ պարտ է և 'ի քաղցոյ
և 'ի ծարաւոյ, զի ժանտացուցանեն և բորբոքեն զոգիս :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍԵՆԵՐՈՐԴ

ԱՆՆԱՅԻՆ զրոյցք են . Եւ խոնջ սրտորաստ է 'ի
կոիւ . զնոյն և զքաղցելոյն է ասել և զծարաւեաց և
զամենեցուն որոց է ինչ տաքնապ 'ի սրտի : Օր
օրինակ 'ի դոյզն հպելոյ ձեռին՝ մերթ նաւ յերկիւղէ
իսկ հպմանն ցաւաքնին վէրք , սոյնպէս և անձն զգա-
ծեալ կրիւք՝ 'ի դոյզն իրաց զայլանայ . մինչ զոմանս՝
ողջոյն , կամ գիր ողջունի կամ աղերս և կամ հայցուած
զրգուեն 'ի կոիւ : Եւ արմին ցաւաքնեալ՝ թէ հպեցի որ
'ի նա , հարկ է թէ հեծեծեացէ , Եւ լաւագոյն այն է
'ի սկզբան ցաւոցն դարման տանել այնմ , չափ դնել ա-
զատութեան լեզուի և զբուռն թափ յարձակմանն սան-
ձահարել : Եւ չէ ինչ դժուարին զսկիզբն և զծագումն
կրիցս գուշակել . ախտից իւրաքանչիւր են ցոյցք յայտ-
արարք : Օր օրինակ զանձրեւ և զմիրիկ ազգեն նը-
շանք յանաջնութացք , նոյնպէս և բարկութեան և
սիրոյ և այլոց ևս ոգետանջ մրկաց՝ են երևոյթք նա-
խագուշակք : Եւ խտացեալքն վերնտուութեամբ վաղա-
գոյն զգան վերահաս ցաւոցն՝ յորժամ անդամոցն ծայրք
պաղին , աչքն մթաքնին , դողդոջն ջիղք , ուշ մտացն
նուազէ և շուրջ գայ գլուխն : Եւ ամեն որոյ սովորական
դեղովք զառաջս առնուն մօտալուտ յարձակման ախ-
տին , և հոտով և ճաշակաւ վանեն 'ի բաց զուշաթա-
փութեանն զպատճառ որ ինչ և էն . կամ եղկացուցիչ
դարմանովք զպաղումն անդամոցն և զախտին խտու-
թիւն մեղմեն , և կամ թէ դեղքն ոչ օգտեսցեն՝ խոյս
տան յամբօխէ և յառանձինն ուրեք անկանին անտես
յաչաց :

Եւ արեւոր ուրեմն իցէ մեզ ճանաչել զիւրաքանչիւր
ախտ , և մինչ չեւ զայրացեալ ընկճել զգօրութիւնս նու-
րա , տեսանել թէ զինչ այն իցէ որ մեծապէս զրգուէ
զմեզ : Եւ անհաւանաց զրգուի առաւել՝ և այլ
ոմն գործովք , սա ազնուականութեան իւրում է վրէժ-
խնդիր և նա համբաւոյն : Եւ որ անձկայ փառաց պեր-

ճուլթեան և է որ իմաստութեան . է որ ընդ խորի տունն զայրանայ և է որ ընդ յամառութիւն . ոմն անարժան բարկութեան իւրոյ զծառայո՞ վարկանի , և այլ ոմն 'ի տան առ ծառայան դժնեայ' հեզ է արտաքոյ :
 Եւ որ ցանաութէ աղաչէ որ զնա , և է որ թէ ոչ աղաչի՝ արհամարհեալ զանձն համարի : Այլ ամենեքեան ընդ նոյն կողմն զվերն առնուն :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ արդ զիտել քեզ պարտ է թէ իւ տկարանաս , զի այնմ առաւել զգուշացիս : Այլ արժան զամենայն տեսանել , զամենայն լսել . անցցեն զմեզք բազում անիրաւութիւնք , որոց և զգայ իսկ ոչ՝ որ անգիտանայ : Այնպէս խուսել 'ի բարկութենէ , մի լինիր հետաքնին : Արդ որ զամենայն ասացեալն զիւրմէ խուզարկէ . որ զծածկաբար խօսեցեալն վերքերէ , անձամբ զանձն վշտազնէ : Հետազօտութեանցն վախճան յանգի յաճախ յերեւոյթս անիրաւութեանց : Եւ ուրեք զի յապաղել պարտ է , ուրեք ծաղրել և ուրեք ներել :

Բազմապատիկ օրինակաւ նուաճի բարկութիւն և յաճախ ծաղու և զուարճաբանութեամբ : Սոքաւ ապատակեալ՝ զայս և եթ աւանդեն ասացեալ . Բնա՞ղ , զի ոչ զիտէ մարդ երբ պահպանակ զերեսօք ելանել արտաքս : Այլ եթէ 'ի թշնամանսն իցէ ինչ՝ այլ յայն թէ որով ոգւով ընդունի զայն որ ընդունին :

Ազտանեմ ասել ընդէր դժուարին իցէ բարեկարգել զանձինս՝ երբ տեսանեմ ուրեք և զպերճացեալն իսկ զօրութեամբ և իշխանութեամբ նուաճել զընտանին իւրեանց զդժնէութիւն : () Պիսիստրատայ զԱթենացոց բռնաւորէն աւանդեն՝ զի յորժամ 'ի կոչնականացն որ զուարթացեալ 'ի գինոյ բազում ինչ զխժոժութեանց նորա խօսեցաւ , և ոչ պակասեցին յակմբին՝ որք կուսակիցք բռնաւորին լեալ աստի և անտի լուցկիս 'ի հուրն յաւելուին , նա ինքն հեզութեամբ հոգւոյ ետ պատասխանի որոց գրգռէինն զնա . Այլ ինչ աւելի ընդ թշնամանսդ զայրանամ՝ քան թէ աչօք կապելովք ընդհարկանէր որ ընդ իս : () Եղովա-

գոյնք 'ի մարդկանէ իւրովի ստեղծանէն իւրեանց պատ-
շառս գանգատանաց կեղակարծ կասկածանօք, և կամ
զդոյզն ինչ և զթէթե ծանրացուցեալ:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻԱԶՈՒԾ այն է զի բարկութիւն առ մեզ եկաւ ո-
րէ, այլ բազմագոյն ևս մեք ինքնին զհետ ընթանամք
նորա, զոր ոչ թէ միայն հրաւիրել առ մեզ օրէն ոչ է,
այլ և 'ի մօտեւն նորա 'ի բաց վանել: Ի՞նչ որ ասիցէ
ցանձն իւր. ինչ որ զայրանամն՝ իմ իսկ արարեալ է
զայն, կամ թէ մարթ էր առնել և ինձ: Չիք որ 'ի սիրտ
հայիցի գործողին՝ այլ 'ի գործն ակնկառոյց կամք ամե-
նեքեան. սակայն 'ի սիրտն պարտ է հայել թէ կաման
արդեօք զայն արար եթէ ըստ դիպաց. 'ի հարկէն բռ-
նադատեալ եթէ վրիպակաւ. առ ատելութեան եթէ
շահու աղաքաւ. յիւրոց կամացն դրդեալ եթէ այլոց
զաջ իւր տուեալ յանօթ: Ի՞նչ յոր 'ի հարկէ հասա-
կին՝ և է յոր 'ի ստիպելոյ բախտին բերի յանցաւորն,
որոց տանել պարտ է կարեկցաբար և կամ արիու-
թեամբ: Համարեսցուք զանձինս փոխանակ այնորիկ
ընդ որ զայրանամքս. անձնասիրութիւն և տարադէպ
վարկ զանձանց դիւրագրգիռս առնէ զմեզ 'ի բարկու-
թիւն, և զոր արդ կրել դժկամակիմք՝ առնել առնեալք
յայնժամ:

Չիք որ ժամ տայ բարկութեանն, և սակայն հզ-
րագոյն դեղ ընդդէմ բարկութեան յապաղումն է,
որով թուլանայ նախկին նորա եռանդն, և մառախուղն
մածեալ զմտօք՝ փարատի և կամ անօտարանայ: Ինչպիսի
այն է զի՝ չասացից օր, այլ ժամ մի և եթէ բաւական
իցէ 'ի մեղմել կամ 'ի շիջուցանել 'ի սպառ զեռանդնն
որ 'ի բարկութիւն զմեզ գահավիժէ. կամ թէ ոչ՝
թէ ժամ առեալ՝ պարապով դատեսցիս զիրմն, իրա-
ւամբք գէթ և ոչ բարկութեամբ լիցիս գործեալ: Ի՞նչ
կամիցիս գիտել որպիսի ինչ իրքն իցեն՝ ժամանակին
զայն յանձն արա. 'ի ծուփս ալեաց ոչ ինչ յստակ
նշմարի: Պղատոնի ցասուցեալ ընդ ծառայ իւր և ոչ
կամեցեալ ժամ տալ բարկութեանն՝ հրամայեաց նմա

'ի բաց դնել զպարեգօտն և տալ զթիկունս իւր 'ի հա-
րուածս , և կամէր ինքնին հարկանել զնա : Եւ այն
ինչ իրազեկ եղև յանձն իւր բարկութեանն , որպէս
զիարդ 'ի վեր ամբարձեալ էր զձեռնն՝ կալաւ անշարժ ,
որպէս այն՝ որ հանդերձեալ իցէ հարկանել : Եւ հար-
ցեալ 'ի բարեկամէն որ անդ դիպաւ՝ թէ զինչ գործի-
ցէ , ասէ . Եւ ընթ խնդրեմ յառնէ բարկացողէ : Եւ զեալ
իմն ընդ ամբոխումն իւր՝ զայն ձև սպառնալեաց զայ-
րազնելոյ առն զանհեղեղն իմաստնոյ՝ ունէր անփոփոխ ,
'ի մոռացոնս արկեալ զծառայն . քանզի զայլ որ եգիտ
առաւելադոյն խրատուց արժանի : Եւ յայնմ հետե
եբարձ յիւրմէ զիշխանութիւն պատուհասեալոյ զիւրնն .
զի և յայլում նուագի ցասուցեալ ընդ յանցանս միոյ
յատրկացն իւրոց , Եւ , ասէ , Եւ պեւսիպպէ , դու խրա-
տեսջիր գանիւ զծառայդ չար , զի ես զայրացեալ եմ :
Եւ յնր իսկ աղագաւ ոյր վամն ինքն ոչ գանեաց՝ այլոյ
ուրուք գանեալ էր զնա . Օ այրացեալ եմ , ասէ . գուցէ
աւելի ինչ քան զարժանն և կամ հաճութեամբ սրտի
արարից զպատիժն . մի իցէ ծառայդ ընդ իշխանու-
թեամբ այնորիկ՝ որ չէ ինքն ընդ իւրով իշխանու-
թեամբ : Եւ ո՞ այն որ համարձակեսցի իշխանութիւն
'ի ձեռս տալ բարկացելոյ անձին վրէժխնդիր լինելոյ՝
մինչ և Պղատոն ինքնին 'ի բաց առնու զայն յիւրմէ :
Եւ ինչ հնարաւոր քեզ իցէ 'ի բարկութեան՝ յորում
պահու կամիս թէ ամենայն ինչ իցէ քեզ հնարաւոր :
Եւ արտիւր ընդ անձն քո . զի թէ յաղթել բարկու-
թեանդ ոչ կարասցես՝ նա ինքն յաղթեսցէ քեզ :
Եւ թէ թաքչի և չգտանէ ուստեք ել՝ հետախաղաղ և
վնշանակս նորա արա , և որչափ 'ի կարի քում է՝ 'ի
խորս թաքստեան կալցես զնա ամբափակ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Եւ Եւստիոս աշխատութեան իցեն քեզ իրքդ , ոչ
ժխտեմ . զի ցանկայ բարկութիւն վազել 'ի դուրս , բո-
ցանալ յաչս և զղէմն այլափոխել . այլ թէ թողասցի
նմա գամ մի երևել արտաքոյ՝ իշխեսցէ մեզ : Եւ որա-
սոյդ թաղեսցի 'ի ներքս 'ի մեզ . մեք նմա և ոչ նա մեզ

իշխեսցէ . նա մանաւանդ և երևոյթս իմն հակառակս երևութից նորա կերպարանեսցուք 'ի մեզ . երեսք 'ի խոնարհ , ձայն մեղմ և դաշն , գնացք հանդարտաբայլ . այսոցիկ և ներքինքն զուգաձայնեսցին տակաւ երևոյթք : || Երրորդ բարկութեանն յայտարար նշանք էին դաշն ձայն և բան հակիրճ , յորոց երևէր յայտնապէս զի ընդ անձին իւրում մրցէր : () այն իմացեալ մտերմացն 'նորա բարեկամաց' յանդիմանէին զնա . և ոչ ծանորանայր նմա աներևոյթ բարկութեանն յանդիմանութիւն . նա մանաւանդ ուրախ ևս լինէր զի ամենեցուն իրազգած լեալ բարկութեանն իւրոյ , և ոչ դր տեսանէր ինչ կամ զգայր : () Զային արդեօք թէ չէր նորա տուեալ իշխանութիւն բարեկամացն կշտամբելոյ զինքն' որպէս իւր էր իշխանութիւն կշտամբելոյ զբարեկամսն : Վանի ևս առաւել մեզ 'ի դէպ է առնել զայդ . աղաչեսցուք զոր 'ի մտերիւմ բարեկամաց , զի յայնժամ առաւելագոյն վարեսցի ընդ մեզ համար ձակութեամբ' յորժամ դժկամակութեամբ տանիմք այնմ , և մի բարկութեանս մերում անսասցէ : || 'Ինչ դեռ զգաստք իցեմք և 'ի միտս' խնդրեսցուք զնոցա օգնականութիւն ընդդէմ հզօրագունին 'ի չարեաց յոր մէտս եմք :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

|| Բ. դոյզն արբեցութեամբ զինեհարին՝ զանգիտեալք 'ի լրբութենէ և 'ի յանդուգն համարձակութենէ արբեցութեանն , պատուիրեն ծառայիցն իւրեանց 'ի բաց հանել զինքեանս 'ի խնջոյից : | Զորոց զփորձ առեալ է զանժուժութեան իւրեանց 'ի հիւանդութիւնս՝ պատուիրեն չանսալ ինքեանց 'ի խօթանալն : () Խիտիցն եկելոց 'ի ծանօթութիւն՝ կանխել և զառաջս ունել պարտ է . և նախ քան զամենայն այն պէս կազմել և յարդարել զսիրտն՝ զի 'ի ծանր և յանազնակալ արկածից իսկ բաղխեալ , ոչ զրգուեսցի 'ի ցաւ սուսն . կամ թէ առ յեղակարծ դիպելոյ մեծի անիւրաւութեանն յուզեսցի ինչ 'ի սրտի՝ խորասոյզ ծածկեալ զայն 'ի ներքոյ , ոչ ինչ իւրք զեկուսցէ արտաքոյ :

Եւ զի ոչ անհնարին իրքդ են՝ յայտ լիցի, եթէ սակաւս 'ի բազմաց 'ի մէջ մատուցից օրինակս, որովք ցուցցի միանգամայն թէ որչափ չար և փնասակար իցէ բարկութիւն աջակցեալ ընդ մեծագոր իշխանութեան հզօրաց. և թէ որպէս հզօրագոյն երկիւղիւ նուաճեալ զսպեացի :

() Կամբիւս արքայ՝ զգինեմոն՝ խրատէր Պոռեշասպ մի 'ի կարեւոր սիրելեաց նորա մի յաճախել 'ի գիներբուս .

() Ի դժպատեհ է, ասէ, արբեցութիւն թագաւորի՝ յոր են աչք և ականջք ամենեցուն : Ի՞նչ որ նա . Որպէս զի գիտասցես, ասէ, թէ ոչ զառանցիմ երբէք 'ի գինւոյ, այժմ իսկ ցուցից քեզ զհաւաստիմն թէ որպէս և յետ գիներբուց աչք իմ և ձեռք անսայթաք պաշտեն զիւրաքանչիւր գործ : Եւ առեալ դաշխուրանաւ մեծաւ արբ գինի բազում առաւել քան զայլ նուազս. և իբրեւ արբեցաւ և ծանրացաւ՝ հրամայեաց որդւոյ խրատ տուին իւրոյ ելանել ընդ դուռնն և արձանանալ հանդէպ՝ զահեակ ձեռն վերամբարձ զգլխոյն ունելով : Եւ լարեալ զաղեղն եհար զնա 'ի սիրտ, որպէս խոտտացեալն էր յառաջագոյն : Եւ հրաման ետ բանալ ըզկուրծս պատանւոյն և եցոյց զսլաքն հարեալ 'ի սիրտ նորա . և դարձեալ առ հայրն հարցանէր թէ իցէ՞ արդարեւ անսայթաք ձեռն իւր : Ի՞նչ որ ետ պատասխանի Պոռեշասպ թէ Եւ ոչ ինքն Սպողոն կշռակի ևս դիպեցուցեալ էր զհարուածն : Ի՞նչ արդարեւ դիցն ցասման արժանի, հոգւոյն առաւել քան մարմնով գերեալ 'ի ծառայութիւն : Որում և ականատես իսկ լինել չէր օրէն, գովաբան լինի այնմ : () Երկփեղկեալ սիրտ որդւոյն որ կարեւլէր դողդոջէր՝ պատճառս արժանի սնարդահաճութեան բանիցն վարկաւ : Պարտ իսկ էր նմա հակառակել բռնաւորին վասն պարծանացն, և երկորդ անգամ գրգռել զնա 'ի փորձ նետաձգութեանն՝ տալով նմա պատեհ և 'ի նոյն ինքն 'ի հայրն զանսայթաքութիւն ձեռնին ցուցանելոյ : Ի՞նչ արեանարբու թագաւոր, արժանաւոր նպատակ կալոյ նետից և սլաքաց իւրոցն ամենեցուն : Ի՞նչի՞ծից և դատապարտութեան արդարեւ արժանի՝ որ մահու պատուհասիւ զբաւ ետ կոչնոցն խրախուծեան . բայց և նետին գովեստ ամբարըշտագոյն քան զձգումնն էր : () Եւ զինչ պարտ էր առնել

Հօր 'ի տեսիլ զիականացեալ մարմնոյ որդւոյն և օրհասաբեր հարուածոյն որում ինքնին ականատեսն էր և պատճառք՝ ոչ է տեղւոյս ասել, այլ զորմէ մեր բանքս են աստանօր՝ ցուցանի յայտնապէս թէ ոչ ինչ անհնաւ ըին է զսպել զբարկութիւն : Պոռնասպ ահա ոչ անէծ զարքայ և ոչ բան մի տրտունջ եհան 'ի բերանոյն՝ մինչ ոչ ինչ ընդհատ յորդւոյն կարեւլէր հարեալ կայր 'ի սիրտ : Սարթ է ասել թէ իրաւամբք եկուլ զբանսն . զի եթէ բանիւ միով ցուցեալ էր զբարկութիւն՝ չէր մարթացեալ զհայրութիւնն ցուցանել : Սարթ է ասել դարձեալ թէ իմաստնագոյն գտաւ նա յայսմ՝ քան յորժամվասն գիներբուացն խրատէր զնա, որում լաւ ևս էր գինւով արբենալ և ոչ արեամբ, և յորոյ ձեռացն զբաղելոց 'ի բաժակս՝ խաղաղութիւն առնոյր աշխարհն : Հաւելաւ ապա և Պոռնասպ 'ի թիւս այնու ցիկ որք մեծապէս տուժիւք իւրեանց յայտ արարին թէ քանի թանկագնոյ իցէ բարեկամաց թագաւորաց խրատս բարեաց տալ նոցա :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

12 Ինչ երկբայիմ և Ղրբակայ այնպիսի իմն խրատ տուեալ տեսառն իւրում Պարսից արքային, որոյ ծանրացասումն լեալ ընդ այն՝ զորդիս՝ նորա 'ի կոչունս նմին պատրաստեաց, և հարցանէր ստեպ թէ Ղխորթե լի խորտիկքն իցեն : Եւ իբրեւ ետես զնա յազեալ մարմնովք որդւոյն, հրամայեաց զգլուխն 'ի մէջ մատուցանել, և հարցանէր դարձեալ թէ Վոհ և հաւալ իցես ընդ կոչունսն : Համրանալ արդեօք պարտ էր եղկելոյն և կապել լեզուին, բայց ետ պատասխանի . Ի կոչունս արքայի ամենայն խորտիկք հաւոյականք են : Եւ զինչ մարդահաճութեան բանիւքն օգտեցաւ, բայց զի մի և զնշխարեալ մնացորդսն ուտել հրաւիրեսցի :

1 Յուդարկաւորութեամբ և թաղմամբ որդւոյն :

2 Փոխան միոյ որդւոյն Արբակայ, որպէս աւանգէ Երոգոտ, բազում զնէ մատենագիրս, փոխելով և զպատճառս ցասմանն Բսերքսեայ ընդ Արբակ :

Ղեն կամք բանիս արգելուլ հօր առ ՚ի չդատապարտելոյ զոճիրս տեառն իւրոյ արքայի , կամ զմեծեղեռն անօրէնութեանց նորա չինդրել զարժանին վրէժ , այլ զայն եւթ կամք են ինձ ցուցանել ՚ի ժամուս թէ հնարաւոր ուրեմն է թաքուցանել զբարկութիւն՝ զգրգռեալն իսկ յայնպիսւոյ մեծեղեռն անիրաւութեանէ , և բանս իսկ ներհակակիրս անձին բարբառել : Եւ այս արդարեւ կարեւոր վիճակելոցն ՚ի սպաս արքունեաց և հրաւիրելոցն ՚ի կոչունս թագաւորաց՝ նուաճել զկիրս իւրեանց : Եւս օրէնք են ահա յարքունիս՝ ուտելոյ և ըմպելոյ և տալոյ պատասխանի , հարկ է և ընդ մահ իսկ իւրոցն ինդալ : Եւ միթէ այդչափ արժիցէն կեանք . բայց և այդ այլ ինդիր է զոր տեսցուք այլուր . իսկ իմ արդ չեն կամք միսթարիչ կալ հիգացելոցն այնոցիկ ինքնակապ զերեաց , և ոչ յորդոր լինել նոցա ժուժկալելոյ բռնակալ իշխանութեան դահճացն իւրեանց , այլ ցուցցուք նոցա մանաւանդ թէ բաց է և անխափան ճանապարհ ազատութեան յամենայն ծառայութեանէ : Եւ թէ խօթ է սիրտ յիւրական ախտիցն կրեալ և թշուառացեալ՝ մարթ է նմա իւրեւ վախճան առնել թշուառութեանցն : Եւսացից ցնա որոյ թագաւորն ըզբարեկամաց իւրոց սիրելեաց նետահար խոցոտէ ըզսիրտս , և որոյ տէրն զհարս՝ իւրաքանչիւր զաւակացն մարմնովք կերակրէ . Օր է քեզ , անմիտ , զի հառաչես և յոգւոց հանես . զի սպասեալ մնաս քինախքնդիր թշնամոյ զի եկեալ ուստեք սատակմամբ համազգեացդ զքո վրէժ ինդրեսցէ . կամ թէ թագաւոր հզօր թռուցեալ գայցէ յօգնութիւն քեզ : Եւ կոյս և ակն արկեսցես՝ անդ վախճան աղիտիցդ կայ : Եւս քեզ

1 Մի ՚ի մօլաւ և ՚ի նոյմէլի սկզբանց աղանգոյն Ստոյիկեանց , որոց աշակերտեցաւ և Սենեկա , էր թոյլառութիւն անձնասպանութեան . յոր ակնարկէ և առաջիկայ բան նորա , և ողջոյն իսկ բանքն հրապուրիչք ՚ի մեզս՝ մինչև ցվերջ գլխոյս այսօրիկ : Եւ զիսորդ ինքնին հիբացեալն Սենեկա , որ այնչափ խրթին վարուքն և այնչափ ճշգրութեամբ զգուշացուցանէ ՚ի մեզաց ՚ի ճառս գրոց իւրոց , յայսմիկ մոլորութեան վարդապետ լինի , ՚ի ծանրագոյնն մեզաց հրապուրելով յանձնասպանութիւն . նաև ընդգէմ ողջամիտ իմաստասիրութեան բանին , որ ուսուցանէ , եթէ ոչ որ է տէր կենաց իւրոց , բաց ՚ի տուողն զայն Աստուծոյ . այլ զի կատարեսցի Առաքելոյն բան վասն հեթանոսաց իմաստասիրացն , եթէ ջանձինս առ իմաստունս ունէին , յիմարեցան . և խաւարեցան անմտութեամբ սիրտք նոցա :

գահաւանդ՝ ընդ այն լիցինք քեզ էջք յազատութիւն .
 ահա ծով , ահա գետ և ահա ջրհոր , 'ի խորս նոցա
 բազմեալ նստի ազատութիւն . ահա ծառ ցածուն ,
 անշուք և անպտուղ . զնմանէ կախեալ կայ ազատու-
 թիւն . ահա և պարանոց քո և կոկորդ և սիրտ՝ հա-
 մայն ապաւէնք ազատութեան : Սակայն թերևս դը-
 ժուարին և տարժանական ելքդ իցեն զոր ցուցանեմ ,
 մեծի արութեան սրտի և զօրութեան կարօտք . խըն-
 դրիցեն զայլ դիւրագոյն ճանապարհ ազատութեան .
 ահաւասիկ քեզ ամենայն երակունք մարմնոյդ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

(ԱՅՅ ցորչափ չիցեն անըմբերելի չարիքն մինչև
 ստիպել զմեզ խոյս տալ 'ի կենաց՝ զբարկութիւն 'ի բաց
 ընկեսցուք որպիսիք ոմանք և իցեմք : Աթէ ծառայք՝
 ֆնասակար է և նոցա բարկութիւն , զի 'ի ցաւ նոցին
 յաւելու և զայրոյթ : Որչափ դժկամակութեամբ բե-
 րիցէ պարտուցն ծանրութեան՝ այնչափ առաւել ծան-
 րասցի նմա : Այդպէս և գազանք 'ի թօթափել ըզ-
 թակարդսն՝ և ևս պնդին 'ի նոյն . և թռչունք ըմբռ-
 նեալք յոստղ՝ բաբախմամբ թևոցն յազատութիւն՝
 զամենայն փետուրսն շաղախեն : Չիք լուծ այնպէս
 խիստ և անձուկ՝ որ ոչ նուազագոյն նեղեցեց զպարա-
 նոց հլու քան զդժոխախեռ :

Սակ եթէ ծառայից կարևոր է սանձահարել զկիրս՝
 մանաւանդ զբուռնն և զամեհի զբարկութիւն , քանի
 ևս թագաւորաց իցէ կարևորագոյն : Ար ուրեք ամե-
 նայն թերադրութեանց բարկութեան արբանեկէ բախ-
 տըն՝ անդ կորուստ 'ի վերայ կայ ամենայնի . և ոչ եր-
 կարատե է իշխանութիւն ֆնասակար բազմաց . զի
 վտանգ է նմա թէ որք հեծենն առանձնաբար՝ հասա-
 րակաց երկիւղիւն համագունդ 'ի վերայ իւր միաբա-
 նեսցին : Ասան որոյ բազումք են որք 'ի միոյ միայնոյ
 անկան խողշողեալք , և բազմագոյնք ևս՝ 'ի բազմամ-
 բոս դաւաճանութենէ , զորս աղէտք հասարակաց միա-
 բանեցին 'ի խնդրել զիւրաքանչիւր վրէժ : Սակայն և
 այնպէս յօլովագոյնք 'ի թագաւորաց որպէս նշանակ

սեփական թագաւորի կալան զբարկութիւն . որպիսի ոք և Վարեհն էր , որ զՍողոմոն դաւաճանեալ յինքն տարաւ զիշխանութիւնն՝ միահեծան կարեալ զՎարսս և զմեծ մասն արեւելից : Սա՛ այն ինչ դիմէր պատերազմաւ ՚ի վերայ սահմանակից ազգացն Սկիւթացւոց՝ սողաչեցեալ յՎերազայ յազնուական ծերունւոյ զի յերկից որդւոցն իւրոց զերկունսն առեալ ՚ի գործ արքունի ծառայութեան և զերրորդն թողցէ ՚ի սփոխանս ծերութեան իւրոյ , խոստացաւ առաւել քան զոր խընդրէրն շնորհել նաւ և զերեսին իսկ թողացուցանել . և դիտապատ ընկէց զնոսա առաջի աչաց ծնողին , որպէս թէ անգթանայր թէ զերեսին ևս տանէր ընդ իւր :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

12 ինչ մարդասիրագոյն քան զնա գտաւ և Վսերբսէս որ ՚ի խնդրել Սկիւթիոսի զի ՚ի հնգից որդւոցն զոր ունէր թողցէ իւր ազատ զմին , հրամայեաց նաւ ընտրել զորն և կամիցի . և զայն ապա առեալ՝ հրամայեաց կտրել յերկուս և կախել աստի և անտի ճանապարհին . զայն զոհ քաւութեան բանակին մատուցանելով : Եւ զարժանահաս փոխարէն չարեացն ընկալաւ չարաչար պարտութեամբն ձիգ ՚ի փախուստ վանեալ ընդ ամենայն ուրեք զաւերածս կործանմանն իւրոյ տեսանելով և ընդ մէջ դիականց իւրայոցն հորդելով ճանապարհ :

Եւս մոլեգնութիւն է ահա բարկութեան խուժադուժ թագաւորաց՝ զիրկ և անբաժ եղելոց յամենայն հրահանգաց և ՚ի դարութենէ : Եւր ցուցից քեզ թագաւոր ձեռասուն լիտտոտելի զՂեքսանդր . որ ըզկարեւոր սիրելին իւր և զդայեկորդին զԵրիտոն ՚ի խրախունս խնջոյից ինքնին եհար տիգաւ , փոխանակ զի ոչ շատ մարդերուգէր , և զի ազատն Սակեդոնացի դժկամակէր զպարսկականն ծառայութիւն յանձն առնուլ : Եւրն ինքն և զմտերիմն իւր և զընտանին զԽախմաք առաջի էարկ առիւծու : Եւս և նոյն ինքն՝ Խախմաքոս ՚ի ժանեաց անտի առիւծուն չհաւատալի զերծեալ բախտիւ , միթէ մարդասիրագոյն ինչ գտաւ այնու ՚ի թա

գաւորեն իւրում: Ոչ ապաքէն զՏեղեսիորոս Հռով-
դացի զբարեկամն իւր ծայրաքաղ յանդամոց և զունչն
և զականջն 'ի բաց կտրեալ և այնպէս ծայրակտուր
յապաւեալ և կրճատեալ դիմօք և յամենայն մարդ-
կայնոց կերպարանաց այլանդակեալ՝ որպէս գազան իմն
նոր և անընդել տայր սնուցանել 'ի գառազդի: Ընդ
տագնապէր հիգացեալն 'ի սովոյ 'ի զազրութենէ և 'ի
գարշութենէ մարմնոյն ընդ կղկղանս իւր թաւալելոյ,
և բրտացեալ ծնգօքն և ձեռօք, որովք յանձկութեան
վայրին փոխանակ ոտից վարէր, և վերալից մարմնովն
'ի հանապազորդ շփմանէ որպէս տեսիլ գարշ և քրտ-
մնելի և որպէս հրէշ այլանդակ զիրկ և 'ի գլծոյ և 'ի
կարեկցութենէ տեսողացն գոյր: Ըրդարեւ անման
յոյժ մարդոյ էր տեսիլն որոյ կրէրն զայն ամենայն, այլ
անմանագոյն ևս նորայն էր՝ որ տայրն կրել զայնոսիկ:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԸԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԻՅԻՒԹԵՒՆՆԵՐՈՐԴՆԵՐԻ ԽԺՈՒԹԱԼԹԻՆԵՐ ԵՄ ՕՏԱՐԱՐ
ԵՒ ԹԱՏԱՐԱՆԵՐԻ ՄԻՆԱԿԻՆ ԵՄ ԵՄ ԵՄ ԵՄ ԵՄ ԵՄ ԵՄ ԵՄ ԵՄ
մուտ ախտս և ցասումն վրէժխնդիր իւրովք խժական
պատուհասիւքն հանդերձ՝ այսր և առ մեզ փոխան-
ցէին: Երբեքսի Երբեքսի՝ որում անդրիս առ 'ի պա-
տիւ 'ի կիցս ճանապարհաց կանգնեաց ժողովուրդն
Հռովմայ և խնկօք և գինեաւ ըղերձէր նմա քաւու-
թիւն, հրաման ետ՝ ուկիտս Երբեքսի զսրունսն ջաղ-
խել, զաչն բրել և զձեռն հատանել, և իբրու այն
թէ որչափ յաւելոյր 'ի նա վերս՝ նոյնչափ մահուան զնա
սպանանէր, յամր և յուշիկ զմի մի յանդամոցն մի
ըստ միովն յօշոտեաց: Եւ զո՞ խժական հրամանացն
կարծիցես ունել պաշտօնեայ, զո՞ այլ՝ բայց զԵրբեքսի-
նաս որոյ ձեռք վաղու ևս ընդերակրթեալ էին յամե-
նայն եղեռնագործութիւնս: Եւ ինքն զնա 'ի վերայ
շիրմին Երբեքսի հեղազունին 'ի մարդկանէ՝ գիշատէր
յարհամարհանս աճիւնացեալ նշխարաց նորա, յորոց
վերայ զկայլակս արեանն շիթ առ շիթ եհեղ Երբեքսի՝
այրն քնասակար թերեւս, բայց ժողովրդախնամ և սի-

րեցեալ արտաքոյ քան զչափ պատշաճին՝ բայց ոչ և արժանեացն : Երբ իսկ էր արդեօք և ՚ի զէպ զայն աւմենայն Սարիոսի կրել, Սիւղղայի հրամայել և Սատիւ լինեայ արքանեկել, բայց Հասարակապետութեանն չէր արժան զժննամեացն և զքաղաքացւոց զսուսերս միանգամայն ՚ի ծոց իւր ընդունել :

Եւ զի է ինձ ՚ի վաղնջուց վէպն ընթանալ, ոչ ահա և առ մեօք Սայիոս Սեսար զՍէքստոս Պապինիոս զորդի առն բռնելիս, և զՆելլինէոս Բասսոս զքանձապետ իւր և զիւրոյ հազարապետի զորդի և զայլս յաւագանոյն և յասպետացն Հռովմայեցւոց ՚ի միում աւուր գանիւք և տանջանօք խոշտանգեաց, ոչ առ ՚ի գաղտնեաց ինչ վերքերութիւն այլ ՚ի զքօսման : Եւ այնպէս ապաժոյժ ՚ի հեշտութիւնս էր և հապճեպ ՚ի մեծաւ մեծ և անհնարին խժդժութիւնս, զի մինչ ճեմէնն ապա և զքնայր ընդ տիկնայս և ընդ աւագանին ՚ի պատշգամբի անդ մայրենի պարտիզացն, որ անջրպետէ ընդ գետափնն և ընդ ճեմելին, հրաման ետ զմանս ՚ի նոցանէ ածել և գլխատել ՚ի լոյս ճրագի : Եւ զինչ շտապէր զնա այնքան, զոր վտանգ սպառնայր նմա կամ աշխարհին՝ գիշեր մի և եթ . համայն ասել՝ զինչ մեծ էր թէ լուսանալոյ աւուրն մնայր, և ոչ կօշիկ յոտնս սպանանէր զաւագանին Հռովմայ :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԻ

Ոչ տարադէպ յառաջարկութենէ իրացս իցէ տեսաւ նել թէ ցոր վայր ըմբոստացաւ խժդժութիւն նորա : Եւ թէպէտ թուիցիմք ումեք զարտուղի անկեալ և ըստ սահման ճառիցս վազեալ, բայց և այն տիպք են անսովոր մոլեգնելոյ բարկութեան : Ոչ գան եհար միայն զաւագանին, այլ և այնչափ յաճախեաց ՚ի նոյն՝ մինչ և տալ ասել ամենեցուն . Ոչ անսովոր ինչ է և այդ : Խոշտանկեաց զնոսա ամենահնար դառն և դժնդակ տանջանարանօք՝ գելարանօք, մամլօք, փշարից տակառօք, հրով և երեսացն երևութիւ : Եւ զինչ մեծ իցէ, ա-

1 Գեղեցիկ է առասացութիւնն . իբրու այն թէ աչնիկեց և գըժոխահայեաց գէմք բռնաւորին վեհագոյն իցէ քան զամենայն գառնադէտ տանջանարանս :

սասցէ որ, զարս երիս յաւազանւոյն հանգոյն անարգ գերեաց զանահար և բոցակէզ խոշտանգել այնմ՝ որ զծերակոյտն ողջոյն խորհէր սրոյ տալ ձարակ, և որ ցանկայր զի մի և եթ զլուխ էր ամենայն ժողովրդեանն հռովմայ, զի զայնչափ աւուրց և զտեղեաց և զհարուածոց զանօրէնութիւնս իւր 'ի մի հարուած բովանդակեսցէ : Իսկ զհնչ անլուր և անսովոր քան զգիշերախառն պատուհաս . ոչ ապաքէն ոճիրք և աւազակութիւնք զաղտագողի գործին 'ի խաւարի . իսկ պատիժք պատուհասից այնչափ առաւել օգտակարք իցեն առ 'ի խրատ և յուղղութիւն, որչափ յայտ յանդիմանութեամբ գործեսցին : Եւլասասցէ որ ինձ աստանօր . զի զարմացեալ է քո, այն ամենայն հանապազորդեան գործ է գազանիդ այդորիկ . յայդ կեայ նա, յայդ տքնի և առ այդ հսկէ : Եւ առ որ երբէք և այլոյ ուրուք հրամայեալ ուրեք զդատապարտելոցն յինքենէ 'ի մահ՝ սպնդաւ խնուլ զբերանս զի մի կարասցեն ճիկ հանել : Եւ ում ումեք 'ի մարդկանէ չեղև համարձակութիւն հեծելոյ և յոգւոց հանելոյ 'ի մահուն իւրում . բայց նա երկեաւ զի մի յետին աղիտիցն բռնութիւն համարձակաձայն տացէ մերկանալ զճմարտութիւն, և զոր ոչն կամէր՝ լսիցէ . գիտէր իսկ զի բազում և անհամար ինչ իրք էին զորս չէր ումեք համարձակութիւն յանդիման առնելոյ ինքեան բայց որում մեռաննելոցն էր : Եւ պակասել սպնդաց՝ հրամայեաց զհանդերձս պատառել զհիգացելոցն և նոքօք զբերանս նոցա խնուլ : Եւ խժոժութիւն, թոյլ արա գոնեայ եղկելեացն տալ զյետին շունչ իւրեանց, տուր եւս հոգւոց նոցա զի մի ընդ վերան ելանիցեն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

Երկուսն մեզ բանս թէ յաւելումք ասել որպէս և զհարս սպանելոցն 'ի նմին գիշերի՝ հարիւրապետս յիւրաքանչիւր տունս արձակեալ էտ սպանանել, որպէս գթալով 'ի նոսա և զերծուցանելով 'ի կոծելոյ զորդիս իւրեանց :

Եւ ոչ եթէ զլայիոսի խժոժութեանցն՝ այլ զչարեաց

բարկութեան բուն հարեալ է մեր ճառել : Բարկութիւն ոչ եթէ մանաբար յայս ոք և յայն մոլեգնի , այլ զազգս ողջոյն համանգամայն հարկանէ , և զքաղաքս և զգետս՝ անզգայս 'ի բնէ և աներկիւղս 'ի ցաւոյ՝ Կանակոծ առնէ : Ի թագաւորաց ոք Պարսից յաշխարհին Եւորոց զբնակչացն ամենեցուն զունչն եհատուրեք , յորմէ և Սփոփոխա անուն տեղւոյն կոչեցաւ որ ընչատ 'ի մեզ լի : Ի՞նչ կարծիցես առ գթութեան ինչ զայն այնպէս արարեալ զի մի զգլուխն հատանիցէ , այլ զի ընդ անսովոր ազգ տանջանացն զուարճացի : Սակաւիկ մի ևս և զնոյն անցս կրէին և Եթէովպացիք Սփորթի վասն երկայնակեցութեանն կոչեցեալք : Բանգի ցասմամբ մեծաւ սրտմտեալ ընդ նոսա Լամբիւս զի ոչ բացաւ ձեռք յանձն առին զծառայութի և զի համարձակ ետուն պատասխանի դեսպանացն յղելոց յիւրմէ՝ զոր 'ի մեծ թշնամանս գրեն թագաւորք , վաղ ընդ փոյթ առանց հանդերձանաց պաշարոյ և առանց զճանապարհն լրտեսելոյ առեալ վարէր ընդ անկոխն և ընդ անջրդի աւազուտն զմարտամբոխ պատերազմին , որում յառաջին շուն պակասեցին կարևորք վասն և ոչ մի ինչ գտանելոյ յանբեր յանգործ և 'ի մարդկային հետոց անկոխ յաշխարհին : () առաջինն դարման մատուցին սովոյն փափկագոյնք 'ի սաղարթաց և ծիղք ծայրից թփոց , ապա մորթք կակղացեալք 'ի հուր և որ ինչ այլ մատուցանէր նոցա հարկն 'ի կերակուր : Եւ 'ի սպառել խոտոցն և արմատոց յաւազուտսն ամայիս , յորս և կենդանեաց չերևէին հետք՝ տասանորդեալ վիճակաւ զզօրն հայթայթեցին ճարակ՝ դժնդակագոյն քան զսով : Սակայն ցասումն դեռ ևս ստիպէր ճեպէր զարքայ 'ի չուն , մինչև տեսեալ ապա զմասն զօրուն 'ի կորուստ և զմասն 'ի կերակուր լեալ սովելոցն , երկեաւ գուցէ և ինքն անկցի ընդ վիճակաւն , և հրամանս ետ տալ զնչան յետադարձին : (Յայնմ տաքնապի սովուն պահէին վասն նորա հաւք ընտիրք 'ի կերակուր , և կահք և սպասք խահամրեացն բարձեալ բերէին ուղտուք , այն ինչ զօրականն վիճակ արկանէր թէ ո՞րդեօք կորիցէ չարաւ և ո՞չ արագոյն ևս կեցցէ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԻ

ԵՍՏԻՍ զայրացաւ ընդ ազգ անծանօթ և ան պարտ արդարեւ՝ այլ ոչ գէթ անբաժ 'ի զգայութենէ . իսկ Երես բարկացաւ ընդ գետ : Օ՛ի ճեպ տուեալ երթայր 'ի Բաբելոն 'ի մարտ պատերազմի՝ որոյ մեծա գոյն յաջողութիւն 'ի պատեհան հաստատեալ է , խոր հեցաւ անցանել ընդ հունն լայնածաւալ գետոյն Վիւն դայ՝ որոյ և յամարայնի իսկ 'ի նուազել ջուրցն ոչ աներ կեան էին անցք : Ենդ 'ի կորզել վարել յորձանացն զմի 'ի կառաձիգ սպիտակ ձիոց արքայի՝ ծանրացա սումն լեալ ընդ այն՝ երդուաւ և կանանցն անգամ 'ի հետիոտս դիւրանցանելի դնել զգետն՝ որ չետ անցս ձիոց արքայի : Եւ անոր զամենայն պատրաստութիւն պատերազմին դարձուցեալ՝ այնպէս զհետ պնդեցաւ գործոյն , զի ընդ հարիւր և ութսուն գետակս և ընդ երեք հարիւր և վաթսուն վտակս զջուրսն բաշխեալ ցամաքեցոյց զգետն : Բայց կորեաւ յայն ժամանակն մեծ և կարեւոր 'ի գործս մեծամեծս , կորեաւ եռանդն զօրականին յընդունայն աշխատութիւնսն լուծեալ , կորեաւ և պատեհն յանպատրաստից 'ի վերայ անկանելոյ քաղաքին . զի զպատերազմն զոր 'ի վերայ լինամեոյն պատրաստեալ ածէր՝ ընդ գետն մղեաց :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ԵՐԿՐՈՐԻ

ԵՍ մոլեգնութիւն , զի զինչ այլ կոչեցից , եղև և առ Հռովմայեցիս . զի Երես Երեսար զգեղեցիկ գիւղն որ 'ի Հերակլեան վիճակի՝ յաղարտ վարեաց վասն մօր նորա 'ի դիպահոջ կալոյ անդ երբեմն . և աշխարհաքարոզ զյիշատակ թշուառութեան նորա յաւերժացոյց : Օ՛ի ցորչափ կայր մնայր գիւղն՝ նաւարկեալ անցանէաք զնովա , այլ արդ զպատճառս կործանմանն հարցանեմք :

Եւ զպիսեացդ օրինակք եթէ օգտեն մեզ 'ի զգուշութիւն , և 'ի հակառակէն ապա յորդոր բարեաց

նախանձու լիցին մեզ հեզոցն և հանդարտաբարոյից , որոց ոչ դէպք պակասեցին 'ի բարկութիւն և ոչ կարողութիւն առ 'ի վրէժ խնդրելոյ : () Ի զինչ դժուարին էր Նտիգոնոսի տալ 'ի պատուհաս զերկունս զայնոսիկ զպահանորդ զօրականս՝ որոց նստեալ առ արքունի խորանաւ պարապէին յայն ինչ՝ զոր հշտեալ յոյժ այլ մեծաւ վտանգաւ առնեն մարդիկ դժկամակք ընդ թապաւորն իւրեանց :] սէր զամենայն Նտիգոնոս , զի ընդ խօսողսն և ընդ լսողն անջրպետէր փեղկ մի և եթ խորանին , զոր շարժւեալ նորա մեղմով ասէ . Հեռագոյն ուրեք մեկնեցարուք աստի , մի գուցէ լուիցէ ձեզ արքայ : [յոյն ինքն 'ի գիշերի միում լուեալ զի ոմանք 'ի զօրականէն անէծս բազումս կարդային արքայի զի ածէր զնոսա ընդ այն ճանապարհ և ընդ տղմուտս անձողալրելիս , մատեաւ առ այնոսիկ որոց խորագոյնս խրեալ էր , և հանեալ զնոսա յազատութիւն մինչդեռ չգիտէինն իսկ ո՞ր բարերարն իցէ , ասէ . [յրթայք արդ անէծս կարդացէք Նտիգոնի որ ած զձեզ յայս աղէտս . և օրհնեցէք զնա որ եհան զձեզ 'ի տղմախոր վտանգէդ :

[] ա ինքն նովին հեզութեան ոգւով և զթշնամեացն և զբաղաբացեաց լուաւ զանէծս : () յոյնք պաշարեալք երբեմն 'ի նմանէ յանձուկ ամրոցի ուրեք որ ամբողջութեամբն յաւելոյր զժպրհուութիւն յուսացելոցն յայն , իբրև անգոսնեալ արհամարհէին զթշնամին և բազում ինչ խեղկատակութեամբ խօսէին 'ի թապաւորն ծաղրելով զտգեղութիւն նորա զի կարճահասակ էր և սաւ փակունչն , ետ նոցա պատասխանի և ասէ . [Երախ եմ և բարութե համարիմ գուշակ՝ զի է 'ի բանակի իմում] իղենոս : [Եւ յորժամ նուաճեաց սովու զթշնամա նողսն զայնոսիկ՝ զայս ընդ գերեալսն արար , զի զկարողսն 'ի նոցանէ 'ի զինուորութիւն՝ գրեաց 'ի գունդ զօրականին և զայլս եհան 'ի վաճառ և ասէ . () այդ իսկ չէր իմարարեալ ընդ նոսա եթէ ոչ յօգուտ նոցա համարէի , զի որոց այդպէս ազատախօս լեզու է՝ իցեն ընդ տերամբ :] որա թոռն էր [Զեքսանդր՝ որ 'ի տէգ

1 Վրիպի աստ Սենեկա զԱղեքսանդր թոռն ասել Անտիգոնոսի զօրմէ աստ բանն է , զի է սա 'ի յաջորդացն Աղեքսանդրի՝ հայր Դեմետրեայ . իսկ Աղեքսանդրի հաւ ըստ հասարակաց աւանդելոյ Ամինտաս էր հայր Փիլիպպեայ :

նիզակի զկոչնականսն շամիրէր, որ յերկուցն իւրոց բարեկամաց՝ որպէս վերագոյնդ ասացի՝ զոմն առիւծուն արկ առաջի և զոմն իւրեան . այլ յերկուց անտի՝ առաջինն ապրեցաւ ՚ի Ժանեաց առիւծուն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Եւ ՔՍԱՆԴՐԻՒՆ զիւրամէսն գոլ ՚ի բարկութիւն ոչ առ ՚ի նախնեացն էր և ոչ առ ՚ի հօրէ . քանզի Փիլիպպեայ մի և այս ուղղութիւն էր՝ համբերել թշնամանաց, որ զօրավիգն մեծ է յամբութիւն թագաւորութեան : Դան առ նա հրեշտակք յԵթենացոց՝ ընդ որս և Դեմոքարէս՝ Լաուրիասի վասն համարձակախօս լեզուին կոչեցեալ : Բաղցրութեամբ ընկալաւ Փիլիպպոս զպատգամաւորսն և հարցանէ . Եսացէք ինձ, զինչ սպաս մեծ և հաճոյական կարիցեմ առնել Եթենացոց : Երում ՚ի վերայ էած Դեմոքարէս . Եւսող անձին առնել : Ի սրտմտութիւն բարկութեան բրդեցան որք մերձն կային ընդ յանդուգն և ընդ տմարդի պատասխանին . բայց Փիլիպպեայ հանդարտեցուցեալ զնոսա, հրամայեաց ողջ և անշնաս զԵրեսիտացին զայն արձակել . և առ այլ հրեշտական ասէ . Եթեայք պատմեցէք Եթենացոց, զի որ զայդպիսիսդ բարբառին՝ ամբարտաւանագոյնք են յոյժ քան որ ներելովն լիցեն :

Բազում ինչ արժանի յիշատակաց աւանդեն և գիւցազինն () գոտեայ արարեալ և ասացեալ՝ յորոց երեւի բարկութեան ոչ իշխեալ ՚ի նմա : Տիմագենեայ վիպագրի խօսեցեալ ինչ էր ՚ի նախատինս նորա և տիկնոջն և համօրէն ազգատոհմին . և ոչ ՚ի ծածուկ մնացեալ էին բանքն, զի վաղագոյն ՚ի բերանս ամենեցուն ծաւալին համարձակախօսութիւնք : Բազում անգամ ազդարար նմա կայսրն չափ դնել լեզուին . այլ ՚ի չանսալ նորա՝ արգել նմա զմուտս արքունեացն : Յետ այնորիկ ծերացաւ Տիմագենէս ընդ յարկաւ Պողիոնի Եսինիոսի՝ ցանկալի լեալ ամենայն քաղաքին : Դուռն կայսեր փակեալ առաջինորա՝ չարգել նմա զմուտս և ոչ միոյ՝ ի սեմոց : Յայնմ հետէ ընթերցեալ Տիմագենէս զգրեալսն յիւրմէ զվէպս այրեաց, և մանաւանդ զյիշատակագիրս գոր-

ծոց () գոստեայ ինքնին արև 'ի հուր՝ զթշնամուծի իւր յայտ արարեալ ընդ կայսեր : Սակայն ոչ որ 'ի բարեկամութենէ նորա զանգիտեաց , ոչ որ որպէս յամբա հար եղելոյ խուսափեաց 'ի նմանէ , նա՛ եղև իսկ որ հոսեցելումն 'ի բարձանց գիրկս եբաց յընդունելութիւն : Եւ յամամենայնի , որպէս ասացի , հեղուծեամբ համբեր () գոստոս , և ոչ ընդ այն զչարեցաւ ինչ զի 'ի գովութիւն գիւրմէ և 'ի յիշատակագիրս վարուցն իւրոց ձեռն արկեալ էր նորա : Եւ ումեք 'ի հիւրոցն եկելոց առ ինքն գանգատ կալաւ զնմանէ . միայն Պողոտնի Մինիտի զայս ասաց յունարէն լիթիթիթիթիթիթի , այն ինքն է Վազանաբոյժ լինիս : Եւ այն ինչ կամէր նա 'ի չքմեղս լի նէ՛ կանխեաց () գոստոս և ասէ . Եւ այելեաց , իմն Պողոտն , վայելեաց 'ի նա : Եւ ասէ Պողոտն . Եւ թէ այդպէս հրաման իցէ տեառնդ իմում՝ այժմ իսկ մերժեցից զնա 'ի տանէ իմմէ : Եւ որ Լեւար . Եւ զհարդ , ասէ , կարիցեմ առնել զայդ , մինչ ես ինքն ածի զձեզ 'ի հաշտութիւն : Վանգի յառաջն ցասմամբ էր Պողոտն ընդ Տիմազենեայ , և ոչ այլ ինչ պատճառք եղեն նորա դադարելոյ 'ի ցասմանէն՝ բայց զի կայսրն ցասեալ ընդ նա :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՒԻ ԶՈՐՐՈՐԻ

ՆԱՊԱ , 'ի զայրանալ ուրուք և 'ի զրգուել 'ի ցասումն ասասցէ ցանձն իւր . Եւ թէ հզորագոյն ինչ որ իցեմ ես քան զ() իրիպոս . սակայն և զնա թշնամանեցին անպատուհաս : Եւ թէ առաւելագոյն իցէ իմ իշխանութիւն 'ի տան քան դիւցազնին () գոստեայ ընդ տիեզերս համօրէն . սակայն և նա շատ համարեցաւ հեռի և եթ առնել յիւրմէ զթշնամանագիրն . և ինձ զի է գանիւք և ոտնակապօք պատուհասել զհամարձակախօսութիւն ծառային իմոյ և զխեղութիւն և զքրթմնջանան , որք ոչ ժամանեն մինչ առ իս : Եւ ո՞ իցեմ ես զի ծանր ինչ և դժուարալուր մի հարցի յունկն իմ : Եւ զուրմէ թշնամեաց իւրեանց ներեցին , իսկ ես ոչ ներիցեմ ծուլիցն , թերահոգ եղելոց և շաղակրատից : Եւ մանուկ է՝ անբասիր արասցէ զնա հասակն . թէ կին՝ տկարութիւն ընուծեանն , թէ եկ՝ օտարութիւնն , թէ ըն-

տանի՝ կենակցութիւնն : Ղևոն ևս թշնամանել սկսաւ նի . յայն հայեսցուք թէ քանի ժամանակք են զի հաւ ճէր զմեզ . յաճախ ևս դառնացուցեալ էր զմեզ, համբերեսցուք այլ ևս որում համբերեցաքս յերկար : Բաւեկամ է, արար զոր ինչ ոչն կամէր . թշնամի, արար որ ինչ իւր անկ էր : Խնաստնոյն տեղի տացուք, աննոյն ներեսցուք . և ընդ ամենեցուն, որ որ և իցէ, զայս տացուք մեզ պատասխանի . Եւ և իմաստնագոյնք ՚ի մարդկանէ յանցանեն յաճախ . չիք որ այնպէս աչալուրջ՝ որ ոչ նիրհիցէ երբէք, չիք որ այնպէս զգօն և անվրդով ՚ի հարուածոց՝ որ ՚ի յեղակարծ դիպաց ոչ ինչ ջեռեալ բորբոքեսցի . չիք որ այնպէս զգուշաւոր առ ՚ի զնասել ումեք՝ որ ոչ ՚ի խուսեցն իւրում ըմբռնիցի ՚ի նոյն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Օ՞ր օրինակ այր նուաստ քաջաւերի ՚ի թշուառութիւնս իւր տեսեալ զի և հզօրաց դեղեկն բախտք, և յաղքատին խղին զգօնաբար ողբայ զորդին որ զարթունեացն զդառնակսկիծ յուղարկաւորութիւնս տեսանէ, սոյնպէս և որ խորհին թէ չիք իշխանութիւն մեծազօր աներկեւան ՚ի թշնամանաց՝ անդորրագոյն ոգւով տանի իւրոցն զրկանաց : Եւ եթէ կարի յոյժ իմաստնագոյնք սխալեն՝ ոյր սխալանք չիցեն ներելիք : Եւ լիցի մեզ քանիցս ՚ի մանկութեանս մերում թերացեալ գտաք ՚ի պարտուց պաշտամանս մերոյ . քանիցս անհամետք ՚ի բանս և անժուժկալք ՚ի գիներբուս : Եւ թէ բարկութեամբ վնասեաց որ մեզ, ժամ տացուք նմա զգօնանալ և ՚ի միտ առնուլ զսխալմանս իւր՝ և անձամբ զանձն կշտամբել :

Որ զթշնամանիցս իւր զկսկծեցուցիցս անձին արհամարհէ՝ ո՞ր երկբայեսցի երբէք զի այնպիսին գեր ՚ի վերոյ յամբօխին բազմութենէ ՚ի բարձու եկաց արձանացեալ : Խկապէս մեծութիւն այն է չզգալ հարուածոց : Դազան ամեհի անվրդով հայի յետս ՚ի հաչիւն շանց, և զժայռ ահագին վայրապար ծեծեն ալիք փրփրադէզք : Որ ոչն բարկանայ՝ անսասանելի ՚ի հարուածոց անիրաւութեանց է . որ բարկանայն՝ սասանեցաւ : Որ գեր ՚ի

վերոյ ամենայն զրկանաց ամբարձեալ կայ՝ որպէս ասացաք, գիրկընդիսառն իմն լեալ երանաւէտ բարւոյն՝ ոչ մարդկան և եթ այլ և բախտին ձայն տայ յասպարէզ. ի՞նչ, ասէ, զոր կամիս, այլ ոչ զպայծառութիւնն իմ նեմացուցանել կարասցես. պատսպարան է ինձ բանն յորոյ առաջնորդութիւն հաւատացեալ եմ զանձն իմ: Ս՝ նասակարագոյն իցէ ինձ բարկութիւնն քան զանիրաւութիւն. զի անիրաւութեան է չափ և սահման. իսկ բարկութիւն թէ ցորվայր առեալ վարեցէ զիս՝ անյայտ է ամենեկին:

ԴԼՈՒԻ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԽԻՍՏ է, ասես, հանդուրժել անիրաւութեանց, համբերել ոչ կարեմ: — Ստես. որ գիտէ տանել կրկն բարկութեան՝ անիրաւութեան տանել զիմորդ ոչ կարասցէ: Եւ աւանիկ ոչ և բարկութեան տանիս արդ և անիրաւութեան: () Իմորդ հանդուրժես կատաղութեան հիւանդին. զիմորդ նախատանաց զառանցելոցն մտօք և տարադէպ հարուածոցն տղայոց. քանզի յայտ իսկ չգիտեն նոքա զոր գործեն: () Ինչ խտիր է թէ այսու կամ թէ այնու ախտիւ իցէ որ խօթամիտ. խօթամտութիւն միօրինակ պատսպարան կայ ամենեցուն:

Իսկ զիմորդ, ասիցես, անպատու համ ուրեմն մնասցէ: — Թէպէտ և այն կամք իցեն քո՝ սակայն նմա չմարթէ կալ անպատու հաս: Ս՝ եծագոյն պատիժ չարեացն գործեցելոց՝ նոյն ինքն չարագործութիւնն է. և որ ի խրդալէ չարեացն տանջի՝ զծանրագոյնն կրէ պատու հաս:

Եւ զի յամենայն դէպս պատահից ուղղութեամբ դատել մարթասցուք՝ հայել պարտ է և ի պարնան մարդկայնոյ բնութեանս. զի զինչ անիրաւ քան զհասարակաց ախտն ամա կամ նմա համարել ի յանցանս: Եթէ ուղկացուց թխութիւն մարմնոյ չհամարի ինչ առ նոսա, և ոչ շիկագոյն հերք առ Վերմանացիս, առ որս ոչ ինչ դժպատեհ է և արանց հիւսս վարսից պնդել ի վարսակալ: Ս՝ ի ապա մեղադիր լիցիս ումեք և մի ի յանցանս գրեցցես զայն ինչ որ հասարակաց է ազգին ողջոյն: () Այսոսիկ զոր ասացի՝ գաւառի միոյ և կամ

կողման արդարացուցանէ սովորութիւն . տես արդ քանի՞ն առաւել ներողութեան իցեն արժանի այն ամենայն որ հասարակաց մարդկան ազգի են թերութիւնք : Վնենքին խորհրդակորոյք եմք և անզգոյք , ամենեքին կասկածողք քրթմնորդք և ամբարհաւաճք . և զի պատ 'ի պատ բանիւք զհասարակաց վէրս թաղուցանեմ . ամենեքին չարք եմք : Եւ որ ինչ որ արժանի կըշտամբութեան տեսանէ յայլս՝ յիւրումճոցի գտցէ զայն : () Ի զսորա տժգունութիւնն նշմարես և զնորա հիւծութիւն , համաճարակ է ախտն ժանտ : Հապա , ներողաւիտք առ միմեանս լիցուք . չարք 'ի մէջ չարաց կեամք . միովս այսուիկ լիցի մեզ անդորր՝ եթէ դաշնաւորիցիմք ներել միմեանց : Սակայն նա , ասես , անիրաւեցաւ առ իս և ես նմա ոչ : — Իայց գուցէ և քո վաղ իսկ անիրաւեալ է այլում կամ թէ անիրաւեսցիս դեռ ևս :

ԳԼՈՒԻ ԲՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

() Ի՛ յօրէ աստի և 'ի ժամէ առնուցուս կշռել զանձնդ . այլ 'ի պայման բնութեան հոգւոյդ հայեաց համօրէն . թէ և չիցէ քո չար ինչ արարեալ՝ սակայն արասցես դեռ ևս : () Եւ ևս իցէ դարման տանել անիրաւութե քան վրէժխնդիր լինել . բազում ժամանակք վատնին 'ի վրէժխնդրութիւն . և միոյ անիրաւութեան քինախնդրութիւն՝ յոլովից այլոց լինի պատճառք : () Երկարատե քան զքնան բարկութիւնս մեր է . քանի՞ն լաւ իցէ տեղի տալ և մի ախտիւ զախտս ցածուցանել : () Ի թէ իմաստութիւն իցէ աքացել զժրի զի աքստոեաց , և խածանել զշուն զի եխած : () Եւ , ասես , չգիտեն իսկ թէ մեղանչեն : — Իայց նախ՝ ո՞րք անիրաւ քան զնա՝ առ որում մարդն գոլ յանցաւորին՝ նուազագոյն շնորհի առնէ զնա արժանի : Եւ դարձեալ , եթէ այլք 'ի կենդանեաց պատսպարին 'ի բարկութենէ քումմէ այնու՝ զի զիրկ են 'ի խորհրդոյ , ըստ նոցին համարեսցին քեզ և ամենայն խորհրդակորոյք : () Ի զինչ անտի թէ այլով մասամբք աննման անբանից իցէ որ՝ երբ այնու որով չհամարին անբանիցն մեղք՝ նմանեանցա՝ միգամած ունելով զմիտս : () Եղան որ առ քեզ ,

ոչ այն առաջին նուագ իցէ յանցանելոյ նորա և ոչ վերջին : Թէպէտ և ասել ասիցէ թէ ոչ ևս յաւելից մեղանշել՝ մի հաւատար նմա, մեղիցէ նա քեզ և այլ ոք նմա . և կեանք մարդկան համօրէն հոլովիցի՝ ի մեղս : Ինդ դժնեայս մեղմով վարել պարտ է . որ ինչ ի ցաւս և ի տրտմութեան՝ զնոյն իրաւամբք ևս ի բարկութեան մարթ է ասել . կամ ժամանակեայ բարկութիւնդ է և կամ մշտնջեան . եթէ առ ժամանակեայ՝ ոչ լաւ ևս իցէ քեզ զնա թողուլ քան թէ նմա զքեզ . ապա թէ մշտնջենաւոր՝ տես թէ որպիսի չարատանջ կեանս ընտրես քեզ . զի որպիսի ինչ իցեն կեանք յաւերժացելունս ի բարկութեան :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Եւստել արդ և զայն՝ զի թէ ոչ զբոց բարկութեանդ անուցանիցես անդուլութեամբ պատճառս նորանորս յաւելլով ի գրգռութիւն, ինքնին իւրովի չիջանիցի՝ ժամանակաւ տկարացեալ զօրութեան նորա . արդ ոչ լաւ ևս իցէ զի ի քէն յաղթեսցի այն և ոչ յիւրմէն : Երթ ընդ սա և մերթ ընդ նա զայրանաս . այսօր ծառայիցդ և վաղիւ ազատագրելոցդ . այժմ ծնողացդ և ապա որդւոցդ, մերթ ծանօթիցդ և մերթ անծանօթից, զի ամենայն ուրեք չպակասեն քեզ պատճառք՝ եթէ ոչ խաղաղարար ընդ մէջ մտանէ սիրտն : Երթ յայսկոյս ձգեսցէ զքեզ զայրոյթ և մերթ յայն . և ի յաճախել նորանոր գրգռութեանց հետզհետէ՝ բնաւորեսցի ի քեզ կատաղութիւն : Էւրջ հիգացելումդ, և երբ ապա ժամ առնուցուս ի սիրել, զիսրդ զպատուական ժամանակդ ի չարն ի վար արկանես : Եւ լաւ ևս էր բարեկամս քեզ ստանալ, զթնամիսդ ընդելացուցանել, աշխարհին սպաս հարկանել և յառտնին տեսչութիւն հսկել արթնութեամբ, քան թէ շուրջ գալ և խնդրել թէ ո՞րպէս մնասեսցես այլում, և թէ զո՞ր հարուածս տացես պատուոյ նորա կամ ընչիցն հայրենականաց և կամ մարմնոյն, որ և այն ոչ առանց մեծի ճգանց և վտանգի՝ թէ յաջողեսցի քեզ, թէպէտ և վայրագոյն ոք քան զքեզ իցէ : Եւ թէպէտ և ձեր-

բակալ զնա կաշկանդեալ՝ և ըստ ամենայն ցանկութեան սրտիդ զցասումն բարկութեանդ՝ ի նա թափեցես, սակայն բազում այն է՝ զի և հարուած մի ուժ գին զհարկանողին յօդան խախտեաց, կամ բազկին կորով ընկրկեալ՝ զատամունսն փշրեաց։ () Բազումն խեղացոյց բարկութիւն և անպիտանս արար առանց իսկ ոտխին դիմամարտութեան։ Իսկ ուր թողից ապա զի չիք կենդանի այնպէս ապիկար ի բնէ զոր անվտանգ ամենեկն մարթ իցէ կորուսանել։ Է՛ զի ցաւք և է՛ զի դէպք զտկարս իսկ խրախուսեցին ընդդէմ հզօրաց։ Եւ եւ և զայն զի բազում ինչ իրք ընդ որս զայրանալք՝ հարկանեն զմեզ, այլ ոչ խոցեն։ () Ի բազում ինչ խտիր է եթէ հակառակեացի որ կամաց մերոց կամ եթէ թերացի ի կատարումն։ յափշտակեացէ ինչ ի մէնջ կամ եթէ տալ չկամիցի, բայց մեզ հաւասար իրք եթէ եթէ բառնայ ինչ որ ի մէնջ և եթէ չկամի տալ։ եթէ ընդունայն առնէ զյոյս մեր՝ և եթէ յապաղեցուցանէ, եթէ թշնամութեամբ հակառակի և եթէ յօգուտ անձին։ եթէ ի սէր այլոց և եթէ առ ատելոյ զմեզ։ Եւ իսկ որք ոչ միայն արդար իրաւամբք՝ այլ և առաքինաբար հակառակին մեզ, ոմն հօր իւրում ջատագով կացեալ, ոմն եղբօրն, ոմն հօրեղբօր և ոմն բարեկամին։ և մեք դժկամակիւք ընդ նոսա զի զայն առնեն, զոր եթէ չառնէին՝ ստգտանէպք զնոսա։ Եւ չհաւատալի ևս այն է՝ զի զգործն գովեալ յաճախ և զգործողն պարսաւելք։

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Ի՞նչ մեծախոհ և արդարակորով զբաժն և զարին որ զոգի ի բռին եղեալ ի վերայ ազատութեան և փրկութեան հայրենեացն մարտնչի՝ եթէպէտ և ի թրշնամեաց իսկ իւրոց իցէ՝ մեծարէ, և ցանկայ այնպիսիս և հայրենեացն իւրոց ունել քաղաքացիս և վերամարտիկս։ () Ար է և վատթար՝ ատել զոր գովեսդ, այլ վատթարագոյն ևս ատել զայն յայն սակա՝ ոյր աղաքաւ զթութեան է մանաւանդ արժանի։ () որ օրինակ է ազատն՝ որ ի գերութիւն ծառայութեան ե-

կեալ յանկարծ՝ Թէ զհետս ինչ ազատութեանն բերցէ յանձին, եթէ յանարգ և ՚ի տարժանական սպասաւորութիւնս ոչ մեծաւ փութով աճապարեսցէ, եթէ յանձնդիւրի սովորեալ՝ զհետ ձիոց և կառաց տեառնն ընթանալ ոչ բաւեսցէ, եթէ ՚ի հանապազորդ տքնութեանցդ խոնջ նիրհեսցէ, եթէ ՚ի քաղաքական անդորր կենաց ՚ի գեղջկական վաստակս եկեալ՝ ՚ի խիստ գործոյն հրաժարեսցի կամ ոչ ժրութեամբ գործեսցէ : Եթէ չկամի ինչ որ Թէ չկարէ՝ զայն քաջ քննեսցուք : Եթէ ոչ յառաջ քան զդատաստան շտապէաք ՚ի բարկութիւն՝ զբազումն արձակէաք անդատապարտ : Եւ մեք արդ զհետ նախկին Թափոյ բերմանն վարեալք միանգամ՝ յետ այնորիկ Թէպէտ և մնտի ինչ իրքն իցեն յորոց գրգռեցաքն՝ ցանկորդեմք ՚ի նոյն, զի մի յանիրաւի Թուիցիմք եկեալք յայն : Եւ որ չար ևս է՝ բարկութիւն անիրաւ առաւել խստասիրտ է և առաւել կամակոր, յոր յամառեալք և յաւելումք գամ քան զգամ. որպէս եթէ հաւաստիք արդար բարկութեան իցեն յաւելուն ՚ի նոյն : Եւ լաւ ևս է զնախկին պատճառս նորին առնուլ ՚ի քնին և տեսանել Թէ որպէս Թեթև իրք են և անմիապք : Եւ ինչ անբանիցն կենդանեաց՝ նոյն և մարդկան տեսանեմք պատահեալ, զի ընդ չնչինս և ընդ մնտիս խռովին :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԵՆԻՐՈՐԴ

Եւ զոյն կարմիր զայրանան ցուք, զբարբա գըրգռեալ կանգնեն ստուերք, ՚ի տեսիլ սպիտակ կտաւոյ խրտուռն արջք և առիւծք. և ամենայն կատաղիքն ՚ի բնէ գազանք՝ ՚ի տեսիլ մնտտեաց զարհուրեալ պակնուն : Եւ իսթամնացն և ամբոխելոց ՚ի մարդկանէ պատահէ. զոյգն կասկածանօք գրգռին և զայրանան այնպէս՝ մինչ և զնուազութիւն երախտեաց զրկանս երբեմն համարել : Եւ արդարեւ յաճախագոյն՝ կամ գէթ՝ դառնագոյն բարկութեան պատճառք երախտիքն եղանին : Եւ այրանամք ընդ սիրելիս զի ոչ որպէս ակնունէաք, կամ որչափ ինչ այլոյն՝ չնորհեցին և մեզ. Թէպէտ և առ երկաքանչիւրն դիւրապատրաստ կայ դեղ :

Ինչպէս և յորովագոյնս առատաձեռնեսցէ որ այլում՝ մեք մերովքս մխիթարեսցուք, ոչ ինչ յայլոցն հայեցեալ: Որ երջանկագունին նախանձու տանջի՝ չիցէ երբէք երջանիկ: Ոչ որչափ ակն ունէի ընկալայ. բայց գուցէ առաւել քան զարժանն ակն կալայ: Այս է ահա յորմէ առաւելապէս երկնչել մեզ պարտ է. աստի ծագեն բարկութիւնք աղիտաբերք որք զամենայն օրէնս ուղղութեան և արդարութեան առ ոտն կոխեն:

Չիւցազնն Յուլիոս յորովագոյնք ՚ի բարեկամացն քան թէ ՚ի թշնամեաց նորա դաւեցին, զի զանյադ տենչ ակնկալութեան նոցա լիացուցանել ոչ կարաց: Ապաքէն ջանացաւ նա բարերարել ամենեցուն, և ոչ որ իբրեւ զնա առատաձեռն գտաւ յաղթութեամբն, յորմէ ոչ ինչ այլ կալաւ անձին՝ բայց զբաշխելոյն զիշխանութիւն: Սակայն զիմրդ մարթ էր լիացուցանել զդժպատեհ ջանկութիւնս այնքանոյ մարդկանն՝ որոց միոյ միոյ այնչափ ցանկութիւնն էր՝ որչափ իւր միայնոյ կարողութիւն: Այլին իրի սուսերամերկս զգահոյիւքն ետես զգինուորակիցս իւր զԱլիմբրոս Տուղդիոս և զայլն ևս զձերմ կուսակիցս իւր յառաջագոյն՝ և յայնժամ Պոմպէտոսեանս, մինչ ոչ ևս էր Պոմպէտոս:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԵՐՈՐԴԻ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ԻՅՍ է ահա որ զթագաւորսն՝ իւրեանց զինուքն եհար, և զմտերիմն նոցա զրգռեաց ՚ի մահ մտաբերել այնոցիկ՝ յորոց վերայ և յառաջ իսկ քան զնոսա ՚ի մահ տալ զանձինս ուխտ եղեալ էին: Որ յայլոցն ահա արձակէ՝ ընդ իւրսն ոչ հաճի: Այս արդաբաւ և ընդ դիմն ցանաւմբ՝ զայլ որ տեսանելով յառաջադէմ քան զմեզ, և ոչ յայն հայիմբ թէ և ամբոխ մեծ նախանձորդաց զկնի մեր գայ: Սակայն ցայն վայր մարդկանն հասանէ անզգամութիւն՝ զի և յառնուին շատ՝ անիրաւութիւն զայն համարի զի շատ ևս կարէր առնուլ:

Պատաւոր կացոյց զիս, ասէ, այլ իմ բղեշխութեան ակն եղեալ էր. խուրձս երկոտասան ետ ինձ յառաջընթաց, բայց ոչ տարւեալ կացոյց զիս բղեաշխ: Յանուն

իմ սահմանեաց կոչել զտարին¹, բայց պակասի ինձ քրմնապետութիւն։ Ի դասակցութիւն պատուոյ քրմնապետութեան եղէ վերառեալ, այլ աւանդ, զի 'ի միում ևեթ դասու։ Ի ծայր լրութեան փառաց և իշխանութեան կացոյց զիս։ այլ ճոխութիւնս ինձ ոչ յաւել։

() այն ինձ արար շնորհս՝ զոր այլում ումեք հարկ երթէ տայր։ ոչ ինչ յիւրոցն ընձեռեաց։ Վոհացիր մանաւանդ վասն որոց առերն, և որոց չառերն անկակաջիր, ինդացեալ՝ զի չև ևս յգփացեալ ես։ քանզի և այն ցանկալի է՝ լաւագունի իմիք դեռ ևս անչ ունել։ Ի՞նչ ամենեցուն գտար գեր 'ի վերոյ՝ ընդ այն ինդասջիր զի զնախապատիւ տեղին ունիս 'ի սիրտ բարեկամիդ։ Թէ յառաջեցին քան գքեզ յուրվք՝ յայն հայեաց՝ Թէ որչափ յուրվագոյնք ևս են զորովք յառաջեցեր քան որոց զհետն երթաս։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՎԻՏԻՑԵՍ Իւ իւր սխալես մեծապէս։ զի վերիպակ առնես հաշիւ, զտուեալոդ մեծ և զառեալոդ փոքր գրելով։ Ի՞յլ ինչ յայլս նահանջեացին զմեզ 'ի բարկութեան։ յովմանս երկիւղ, յովմանս պատկառանք և յովմանս արհամարհութիւն։ Ի՞նչ մեծ ևս ինչ գործէպք՝ զտառապեալն ստրուկ 'ի պահեստ առաքեալ բանտի։ և զի աճապարեմք 'ի զանել և զբարձսն խորտակել։ միթէ բարձցի 'ի մէնջ իշխանութիւն մեր՝ եթէ յապաղիցեմք։ Թող եկեսցէ ժամն յորում մեք ինքնին 'ի ձեռս առցուք իշխանութիւն։ զի այժմս հրամանատու բարկութիւնն է։ յորժամ նա տեղի տացէ՝ յայնժամ արդար դատեսցուք դատաստան։ Է՞յայմահա առաւելապէս սխալեմք՝ զի վաղվաղեմք 'ի սուր և 'ի պատուհասս մեծամեծս, և կապանօք և բանտիւ և սովու քինախնդիր լինիմք յանցանաց՝ որք Թեթև զանից էին արժանի։

Իսկ զիսորդ։ կամին ուրեմն զի զամենայն վնասակարսն

1 Քանզի կրկին ազգ իշխանութեան բգեջից սահմանեցան յՕ. դաստեայ, ոմանց առաւելագոյն փառօք ընդ ամն ողջոյն կալ յիշխանութեան, յորոց անուն և տարին այն կոչեր և Թուէր։ Իսկ այլոց ընդ ամիս երկուս կամ երէս, և ապա այլք զնոսս յաջորդէին։

մեզ իբրև ջնջինս՝ սնտոխ և տղայական արհամարհիցեմք : — Եւ կարևորագոյն խրատ և յորդոր այս է՝ վեհանձն գոլհոգւով, և տեսանիցեմք՝ զի այն ամենայն վասն որոց կագեմք, խռովիմք և յոգւոց ելանեմք, որ պէս արհամարհք են, անարգք և անարժանք ամենեւին . զի որ 'ի մեծամեծացն և 'ի բարձրագունիցն տեսութիւնս յառեալ կայ՝ ակնարկեսցէ իսկ յայնոսիկ :

Ոչ ապաքէն առաւելագոյն մասամբ վասն արծաթոյ յուզին վեճք և կռիւք . սա զատեանս աշխատ առնէ անդուլ, զհարս գրգռէ ընդ որդիս, թոյն 'ի բաժակս խառնէ, սուր 'ի ձեռս տայ հուղկահարացն և լեզունաց . սա արեամբ մերով շաղախի . վասն սորա այր ընդ կնոջ զգիշերս 'ի գլուխ կագեն աղաղակաւ և զատեանս դատաստանաց հեղեղաբար գրաւէ ամբոխ . վասն սորա թագաւորք գազանանան և յափշտակեն, և զբաղաբս կանգնեալս բազմաշխատ ճգամբք և վաստակօք յորով դարուց՝ հիմնովին տապալեն զի յաճիւն նոցին խուզարկեսցեն զոսկի և զարծաթ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

ՏԵՍ, աղէ, 'ի խորշս խորինս զծածկեալ գանձսն . վասն նոցա աչք 'ի դուրս ոստնուն կագելով, և 'ի գոչիւն աղաղակի հնչեն տաճարք ատենից, և 'ի հեռաւոր աշխարհաց կոչեցեալ՝ նստին դատաւորք 'ի դատել . զինչ, թէ ոյր յերկուց արդարացի ազահուծիւնն իցէ : Եւ զինչ ասեմ վասն գանձուց . վասն դոյզն պախրէի, վասն դէնարի միոյնենգելոյ՝ ի ծառայէն՝ ծերունին անժառանգ մերձ 'ի դուրս մահու հեղամղձուկ պայծի բարկութեամբ : Եւ վասն դոյզն վաշխից և տոկոսեաց վաշխառուն ախտակիր հաշմոտիւք և կարկամեալ ձեռօք՝ որք ոչ ևս յայլինչ բայց 'ի հաշիւ են պիտանացուք, յատեան դիմէ աղաղակաւ, օր և ժամ սահմանէ պահանջելոյ զգրաման 'ի տագնապի անդ ախտին հիւանդութեան : Եւ թէ համօրէն զամենայն իսկ հանքաց՝ զորս 'ի բովուցն պեղեմք անդադար՝ զգրաման այսր 'ի մի վայր կուտեսցես, եթէ զծածկեալսն բովանդակ զգանձս զորս ազահուծիւն յերկիր անդր ուստի վեր-

բերեալն էր չարաչար՝ թաղէ վերստին , այսր 'ի մէջ մատուցանիցես , զայն ամենայն դէզ և կոյտ ոչ ինչ արժանի վարկանիմ՝ առ 'ի կնձուել զճակատ առն բարուոյ : Ո՛րչափ ծաղու արժանի իրք են ապա որոց վասն արտասուեմք :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ՉՈՐՐՈՐԴԻ

{ } ՍԻԵԼ յայտսիկ և զայլ ևս գրգիռս բարկութեան՝ զկերակրոցն և զըմպելեաց զեղխութիւն , զհամդերձանաց շքեղ պերճութիւն , զբանս թնամանաց , զամապատուադիր շարժուածս մարմնոյ , զկասկածանս , զգրաստուց հետտութիւն , զստրկաց պղերգութիւն , զօտարին բանից 'ի չարն մեկնութիւն՝ որով և շնորհեալն մարդկան պարգև խօսից ընդ աղիտաբեր թշուառութիւնս բնութեան համարեսցի արդեօք : Ո՛հ , կարի յոյժ թեթև իրք են՝ որոց վասն ծանունս ցաննումք , նմանեալք մանկանց որք վասն չնչնոց 'ի կազ և 'ի կռիւ բորբոքին : Ոչ ինչ յայնցանէ ընդ որս հոգամբն այնչափ՝ մեծ է և կարևոր : Եւ այս են , ասեմ , պատճառք բարկութեանս մերոյ և մոլեգնութեան , զի զչնչինս մեծ համարիմք : Եւս ոք զժառանգութիւնն իմ յինքն շորթել հնարեցաւ . նա յուսով կտակազիր ժառանգութեան զբաղեցուցեալ զիս յերկար և ապա մերժեաց . և միւսն այն սիրուհւոյս իմոյ ցանկացաւ : Եւսպէս միաձայնութիւն կամաց և յօժարութեան 'ի նոյն , որ յաճախ սիրոյ է զօղ և պատճառ , ատելութեան և թնամութեան լինի մեզ գրգիռ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴԻ

{ } ԱՆՁՈՒԿ փողոցի ընդ միմեանս հարեալ գրգռին անցաւորք . 'ի լայն և յրնդարձակ ճանապարհի և ամբոխ մեծ քաղաքին չափաւորէն իսկ իրերաց : Յանկալիքն ձեզ համայն՝ բանդի նուազունք են , յայլմէ յայլ չունին անցանել առանց միումն զրկելոյ . և աստի ահա կազք և կռիւք 'ի ցանկացողս նոցին գրգռին :

Օ այրանաս զի իշխեաց տալ քեզ պատասխանի ծառայ քո կամ ազատագրեալ, կամ ամուսին և կամ հովանաւորեալն առ 'ի քէն և դու ինքն բողոքես ապա զի բարձեալ է ազատութիւն 'ի Հասարակապետութենէ, մինչ քո անհետ իսկ արարեալ է զայն 'ի տանէ բուսմէ : Եւ զինչ թէ լռէր ծառայդ, և հարցեալ՝ չտայր քեզ պատասխանի . ոչ արդեօք ստամբակ և կամակոր զնա կոչէիր : Եւ այլ տուր ապա և՛ խօսել նմա և լռել և ծիծաղիլ : — Երբէս, առաջի տեառնն իւրոյ : — Եւ տեառնն, այլ հօր գերդաստանին : Օ ի աղմկիս, զի գուշես, զի 'ի ժամ ընթերեաց 'ի գաւազան ձեռնարկես զի խօսեցան ծառայք և զի 'ի բազմամբոխ ժողովին չտիրէ լռութիւն ամայութեան : Եւ թէ 'ի լուր մեղմ և աւազ քաղցրաձայնութեանց միայն և յարմարաւոր ներդաշնակ նուագաց հաստեցան քեզ լսելիք . հարկ է քեզ լսել յաճախ և զծաղր և զկական, զփաղաբշնա և զթշնամանա, զաւետալուրս և զտխրականա, զբարբառ մարդոյ և զհաջիւն և զբառաչիւն անասնոց : Օ ի այդպէս ընդոստնուս, ով չուսուական, ընդ գոչել ծառային, ընդ զօղանջել պղնձոյն, ընդ բաղիւն զրան . մի այդպէս փափկալուր լինիր, հարկ է քեզ և զորոտմունս լսել :

Օ որ ինչ զունկանէն ասացաք՝ զնոյն և զաչացն է ի մանալ որք ոչ ինչ ընդհատ նեղին սովորեալք 'ի գրգռութի : Եւ չտաքնին ընդ բիծ և ընդ արատ և ընդ արծաթ անփայլ և ընդ անագ թէ ոչ ցոլայ յարևու : Եւ որք ոչ հանդուրժեն տեսանել առտնին՝ բայց կիճ բազմագունի ջինջ և ողորկ արծնեալ և սեղան յազնիւ փայտից 'ի գունագեղ առէչս պիսակացեալ, և ընդ ոտիւք զայն որ մեծագին քան զոսկի իցէ, անվրդով տեսանեն արտաքոյ զգայուալից խորտաբորտ փողոցան, զգճուճ կերպարանս յողովագունիցն ընդ առաջ ելելոց և զորմունս տանց ծախեալս, կիսաւերս և անհարթս :

Եւ Զի որպէս և արդ սովորութիւն է յԵւրոպայ՝ զանգակ 'ի դուրս տանցն կախէին յորոց 'ի հնչիւն բանային գուրբն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՍԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Եւ արդ զի է զի ընդ որս զայրանան 'ի տան՝ ոչ ինչ նեղին արտաքոյ , բայց զի աստ Հանդարտ և պատրաստ 'ի համբերութիւն է սիրտ նոցա , և 'ի տան դժկամակ և պատրաստ 'ի տրտնջել : Իստամբերութիւն պարտ է կրթել զզգայութիւնս ամենայն որք տոկունքն են և համբերողք 'ի բնէ թէ ոչ սիրտն զնոսա զեղծուցանիցէ . նմին իրի հանապազօր պարտ է համարս պահանջել 'ի նմանէ , որպէս առնէր Սէքստոս : Օ ի 'ի սպառնել աւուրն յորժամ 'ի գիշերայինն դարձ առնէր հանգիստ՝ հարցանէր ցանձն իւր . Օ որ յախտիցդ քոց բժշկեցեր , զոր 'ի կրիցդ նուաճեցեր , իւ լաւագոյն ի ցես : Տեղի տացէ բարկութիւն կամ զգոնագոյն ևս գտցի՝ յուշ ածեալ թէ յերեկոյն յանդիման լինել կայ դատաւորին : Օ ինչ ուրեմն գեղեցիկ քան զայս սովորոյթ խնդրելոյ յանձանց զաւուրն համար : Որպիսիք բուն զքննութիւնն զայն յաջորդեսցէ , քանի խաղաղիկ , խորին և քաղցր՝ եթէ անստգիւտ գտաւ սիրտն կամ թէ խրատեցաւ ծածկաբար . և դէտ ևս քննիչ կացեալ անձին՝ ծանեաւ զգնացս իւր :

Եւստ վարիմ և ես իշխանութեամբ և զօր ամենայն ատեան ուղղեալ առաջի իմ դատ վարեմ : Յորժամ ճիւղն բառնի յաչաց իմոց , յորժամ ամուսինն իմ՝ վաղնջուց գիտակ բարուց իմոց՝ լուեալ դադարէ , խնդրեմ զհամար աւուրն՝ զամենայն զբանս իմ և զգործս 'ի մէջ մատուցեալ : Եւ ինչ թագուցանեմ յինէն և կամ անտեսեմ . զի առիմ իցէ ինձ զանգիտել 'ի խոստովանութենէ յանցանացս իմոց ցորչափ կարող եմասել : Տես , մի ևս յանցանիցես . զայս նուագ ներեալ քեզ . յայն վէճն ջերմագոյնս խօսեցար , մի ևս ընդ տիմարս 'ի պայքար մտանիցես . որոց ուսեալ երբէք չիք՝ ուսանել բնաւ ոչ կամեսցին : Օ այն որ համարձակագոյնս քան զարժանն կշտամբեցեր , վըտագնեալ մանաւանդ քան թէ ուղղեալ . տեսլիր այսուհետեւ զի ոչ միայն ճշմարտութեամբ իցեն ասացեալք , այլ զի և որ լեն՝ ընդունակ ճշմարտութեան իցէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴԻ

Եւ թաւառի խնդայ ընդ խրատ . չարն դժկամակի ընդ յանդիմանիչն : Եւ խնջոյս անդ ծաղրածու թիւր ոմանց և բանք խոցոտիչք զկծեցուցին զքեզ , 'ի բաց կացցես աշտուհետեւ 'ի ռամկական խնջոյից . ազատաբար ևս յետ գինւոյ մոլի համարձակախօսութիւն , զի և զգաստից իսկ չէ այն յամօթ : Տեսեալ զբարեկամ քո զայրացեալ ընդ դռնապանի փաստաբանին կամ մեծատանն զի մերժեալ էր զնա 'ի մտիցն , զայրացար և դու ընդ նմա ընդ ստրուկն անարգ : Օ այրացիր , աղէ , և ընդ շունն ' շղթայակապ , որ յերկար հաջեալ ընտելանայ ապա արատառով միով հացի : Եւ բաց կաց 'ի տեղւոյն և ծիծաղես ջիր' զի մեծ ոմն զանձն իւր համարի փաստաբանն վասն պահպանելոյ սեմոցն 'ի խուռնութաց ամբոխէ վիճողացն և դատափետելոց . զի և մեծատունն 'ի խորս անդ ապաւրանիցն բազմի երջանկաւէտ՝ նշանակ մեծութեանն իւրոյ և բարեբախտութեան զամրապահ դրունսն համարեալ , ոչ գիտելով թէ ամրագոյն ևս պահին դրունքն բանտին :

Օ այս վաղազոյն դիջիր 'ի մտի թէ բազում ինչ մնայ քեզ կրել . եթէ զարմասցի որ զի պաղի 'ի ձմերան , զի ծովահար տանջի 'ի նաւէն , զի 'ի ցունց գայ 'ի ճանապարհորդէն : Եւ իրտ կազմ և յառաջապատրաստ՝ արիագոյն 'ի վիշտս է : Օ ի խոնարհագոյն 'ի բազմակունին տուաւ քեզ տեղի՝ զչարեցար ընդ հրաւիրակն և ընդ կոչնաւէր և ընդ նմա իսկ որ 'ի վերագոյն բարձին պատուեցաւ : Օ ինչ իցէ , անմիտ , թէ զոր կողմն բազմականին ճշդիցես . զի կայ քո ընդ բարձին . մի թէ 'ի նմանէ՝ զմեծութիւն և զանարգութիւն ընկալցիս : Եւ ահամբ հայեցար և ընդ նա՝ որ ոչ գովութեամբ խօսեցաւ զհանձարոյ մտացդ . քաջ է , թէ հաստատութեամբ զայդ օրէնսդ ունիցիս՝ ապա և Եւստիոս զքեզ ատեսցէ զի ոչ նորա քերթուածովքն զուարճանաս , և Հորտենսիոս

1 Զի 'ի տունն աւագաց և շուն մեծ առ գռնապանին կապեր 'ի պահպանութիւն :

որս քեզ պահեցէ , և լիկերոն թշնամացի արդեօք եթէ ծաղրես զտաղս նորա :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԵՆԱԿԵՐՏԵԱԼ քո բանասիրութեան և դժկամակիս ընդ դատաստանաւ անկանել : Բայց թշնամանեաց որ զքեզ . և միթէ առաւել քան զՎիողինէս զիմաստասէրն Ստոյիկեան , որ մինչ զբարկութենէ ճառ արկեալ խօսէր՝ պատանի ոմն լիրբ և ստահակերեսան եթուք : Որում հեղութեամբ և իմաստութեամբ համբերեալ իմաստասէրն և ասէ . Ոչ ինչ զայրանամ , բայց կարծեմ թէ զայրանալ արժան էր : Իմաստութեամբ . ևս մերս կատողն , որոյ յատենաբանեին՝ Ի ենտուլոս ոմն այր զռոռզ և աղմկայոյզ առ ՚ի նախնեաց անտի մերոց ծանուցեալ , խիսով զբերան իւր որպէս մարթն էր լցեալ՝ եթուք ՚ի միջավայր անդր ճակատու նորա . զոր սրբեալ կատողնի ասէ . Հաւաստեալ յայսմ հետէ ցուցից բռլորից , Ի ենտուլէ , զի ստեն որք ասենն զքէն չունել բերան :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ՅԱԶՈՂԵԱՑ մեզ , ու՛րվատէ , ուղղել և յարդարել զսիրտս մեր՝ եթէ չգգայ յանձին զցասումն բարկութեան կամ թէ նուաճէ զայն : Տեսցուք արդ զհարդ և զայլոցն բարկութիւն ցածուցանել մարթիցէ . զի ոչ այն և եթ ցանկութիւն է մեր առողջս ըննել , այլ և զայս առողջացուցանել :

Օնախկին Թափ բարկութեանն նուաճել բանիւք մի յանդգնեսցիս , զի խուլ է և անմիտ . Ժամ տուր նման , ՚ի թողանալ բռնութեան ախտից ազդեն դեղք : Ոչ որ հպի յաչս ուռուցեալս զի մի ցաւոցն սաստկութիւն գրգռեալ զայրացի . զնոյն է իմանալ և զայլոց ախտից մինչդեռ յեռանդանն կան : Օ սկիզբն հիւանդութեանց դարմանէ հանգիստն :

Լսիցես . Լս զինչ արգասիք ազգեցութեան դե-
ղոցդ իցեն՝ եթէ զցածուցեալն իւրովի զբարկութիւն
Հանդարտեցուցանիցէ : — Լսն նախ՝ զի վաղագոյն
Հանդարտեցուցանէ . երկրորդ՝ անգամ՝ զի չթողու նմա
անկանել վերստին . և հուսկ ապա՝ թէ զթափ յար-
ձակմանն ընկրկել ոչ՝ սակայն ուժաթափ առնել կա-
րասցէ . 'ի բայ արասցէ 'ի նմանէ զամենայն գործիս
վրէժինդրութեան : Եւ զծաւորեսցի զբարկութիւն
վշտակից իմն երևեալ նմա և օգնական՝ զի ազդողագոյն
ևս խրատք իւր ներգործեսցեն . և յապաղումն ընդ
մէջ արկեալ՝ պատճառանօք մեծի ևս վրէժինդրու-
թեան՝ յառաջակայիցն զնա կասեցուցէ . և ամենայն
ճարտարութեամբ դու և դադար ցասմանն հնարես-
ցի : Եթէ բուռն և սաստիկ բարկութիւնն իցէ և
անտեղիտարի ամենեւին՝ զամօթ և զերկիրդ առաջի դի-
ցէ նմա : Իսկ եթէ մեղմ՝ և տկար՝ բանս հաճոյականս
և նորալուրս 'ի մէջ արկեալ հետաքնին ցանկութեամբ
նոցին զնա զբաղեցուցէ : Լսանդեն բժշկի ումեմն դէպ
լեալ բժշկել զդուստր արքայորդի , և իբրեւ ետես՝ զի
երկաթոյ պէտք էին նմա 'ի գործ , այն ինչ զուռուցեալ
ստիննն դարմանէր մեղկաշօշափ , նշտրակ ընդ սպնգաւ
թագուցեալ՝ 'ի վերսն միեաց : Լպաբէն հակառակէր
յայնմ՝ աղջիկն թէ անպատրուակ զերկաթն տեսանէր .
բայց յեղակարծ ցաւոցն հանդուրժեալ տարաւ :

ԳԼՈՒԽ ՔԱՌԱՄՆԵՐՈՐԴ

Լ ուրեք զի ոչ այլազգ բայց պատրանօք բուժին
ախտք : Ըմբն ասասցիր . Տես զի մի ընդ ցասումն
քո խնդասցեն թշնամիք . այլում , Տես զի մի բազմա-
հոգակ համբաւ վեհանձնութեան քո և արիութեան
կորիցէ ընդունայն . իմ իսկ զայրացեալ է արդարեւ
ընդ իրսդ և ցաւէ ինձ յոյժ յոյժ , այլ հարկ է մնալ
պատեհին առ 'ի խնդրել զվրէժ . կալ զայդ 'ի մտի
քում և 'ի դէպ ժամուն հատուցես տոկոսեօք :

Իսկ կշտամբել զբարկացողն և ցասմամբ ցասմանն հա-
կառակել՝ զրգուել իցէ և ևս : Եւ զմով վարեսցին միշտ

և պէսպէս հնարիւք, եթէ ոչ՝ գուցէ մեծ ինչ դք իցես հզօր և կարող զօրութեամբ՝ ի նկուն առնել զբարկութիւն, զոր օրինակ դիւցազնն արար () զոստոս մինչ ի կոչունս ընթրեաց կայր առ Վ եղիոսի Վողիմնի : Օ ի ի բեկանել ուրումն ի ծառայիցն գլխ սառնորակ՝ հրաման ետ Վ եղիոս ունել զնա և նորօրինակ պատուհասիւ կորուսանել՝ կուր արկեալ մուրէիցն ձկանց որք ի մեծի աւազանի պահէին ի յազուրդ զեղևութեան նորա որպէս կարծեալ թուէր ամենեցուն, բայց իսկապէս յարբանեկել խժդութեան նորա : Նձնապուրծ եղև մանուկն և յոտս կայսեր դիմեաց ապաստան, ոչ այլ ինչ խնդրելով բայց զի այլ իմն ազգ՝ և մի կուր արկեալ՝ կորիցէ : Խուովեցաւ կայսրն ընդ անլուր անգթութիւնն և հրամայեաց արձակել զմանուկն յազատութիւն և զամենայն շիշս սառնորակս խորտակել առաջի իւր և լիր արկանել աւազանին : Նյսպէս իսկ ի դէպ էր կայսեր խրատել և պատուհասել զբարեկամն : պատշաճապէս յոյժ հզօր զօրութեամբն վարեցաւ : Ի խնջոյից անտի, ով ժպիրհ, հրամայէս ի մահ յափշտակել զմարդիկ և նորանշան պատուհասիւ կորուսանել : զի բաժակ քո բեկաւ՝ մարդկեղէն ուրեմն յօշեցին աղիք : Զայդ վայր հաճել զկիրսդ՝ զի և անդ ուր կայսրն է՝ զայր ի մահ վարեցես :

ԴԼՈՒԽ ՔԱՌԱՄՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ԻՅՍՊԻՍՈՒԾ պէտք են հզօր զօրութեան, զի ի բարձանց ի վերայ անկեալ ուժգին ընկճեցէ զբարկութիւն : մանաւանդ զբարկութի այդպիսի գազանական, անազորոյն և արինահեղ՝ որպիսի եցոյց բանս, որում չմարթէ իսկ այլազգ գտանել բժշկութիւն, բայց բուռն ահիւ հզօրագունին՝

Ի խաղաղութեան հաստատեսցուք զսիրտս մեր, հանապազօրդ իօկմամբ կենսառիթ վարդապետութեանց և գործովք բարեաց և ի ցանկութիւն և եթ

1 Պակաս և աստ ի բնագրին :

առաքինութեան զմիտս մեր վառելով: Ի՞նչարատ զխիզ՝
մոռաց կաջուր՝ ոչ ինչ վասն փառաց և համբառոյ ջա-
նացեալ: — Ի՞նչ ընդ բարձունսն պշտու ամբոխն և
մեծարեալ պատուի յանդգնութիւն, և ընդ վատս և
ընդ անգործս պարտաւին հանդարտաբարոյք: — Ի՞նչ
ռաջնով թերեւ թերի տեսութեամբ, այլ ՚ի վկայել
ապա անայլայլակ վարուց ուղղութեան թէ ոչ վատու-
թիւն է այն այլ անդորր խաղաղութիւն ոգւոյ, ՚ի նմին
իսկ ՚ի ժողովրդենէ մեծարեալ պաշտի:

Եւ մի ինչ ապա յօգտակարաց բերէ յինքեան ախտն
այն զարհուրատեսիլ և ապառուժ. ընդ հակառակն ըզ-
չարիս ամենայն, զհուր, զսուր. արհամարհէ զամօթ,
արեամբ զձեռն շողախէ և զանդամս զաւակաց ցա-
նեալ ցնդէ: Եւ պարտութեանց նորա չիք ինչ աներ-
կեան. զփառաց չէ ինչ նմա փոյթ, ՚ի չարահամբաւելոյ
ոչ զանգիտէ, և ՚ի բարկութենէ յատելութիւն յե-
ղափոխեալ կամակոր ևս է և անբժշկելի:

ԳԼՈՒԽ ԲԱՌԱՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ի բաց ընկեսցուք յանձանց զչարս զայս, յստակես-
ցուք զմիտս և կարճովին խլեսցուք ՚ի մէնջ զչիրան որք
՚ի դոյզն արմատոց ամենուրեք վերընծիւղեն: Եւ
սեմ չափաւորել զբարկութիւն՝ այլ բնաջինջ առնել.
զի ո՞ր չափաւորութիւն իցէ չարին: Եւ կարողք իսկ
եմք՝ միայն թէ ջանասցուք: Եւ մեծապէս օժանդա-
կեսցէ մեզ ՚ի նոյն խոկումն մահկանացու կենացս:
Եւ իւրաքանչիւր ասասցէ ցանձն իւր որպէս առ այլ
ոք. Օ՞ քի է զի իբրեւ անմահ ծնեալք՝ բարկութիւն
և թշնամութիւն միմեանց յայտ առնեմք և զսակաւ-
օրեայ կեանս մեր վայրավատնեմք: Օ՞ քի ուղուտ է զա-
ւուրսն տուեալ մեզ ՚ի պատշաճ զուարճութիւնս՝ ՚ի
ցաւ և ՚ի տանջանս այլոց ՚ի վար արկանել: Եւ մեր
ժամանակ կորուսանելոյ. անձկութիւն կենացս զայդ
մեզ ոչ ներէ: Օ՞ քի է մեզ ընդ կռիւ գալ, պատերազ-
մունս գրգռել. զի զտկարութիւնս մեր մոռացեալ ա-
տելութիւնս անհաշտս անուցանեմք, և կորստականքս

զկորստականաց հնարիմբ կորուստ : Իհա ջերմն կամ այլ ինչ յախտից մարմնոյ 'ի վերայ հասեալ կարճեսցէ զոխութիւն զոր անհաշտ կրեմբ 'ի սրտի . ահա դառնագոյն ևս կրճիմն՝ մահ ընդ մէջ անկեալ հուպ ընդ հուպ վախճան արասցէ կոռոյն : Օ ի աղմկիմբ և ամբոխեալ վրդովմբ զկեանս մեր յուզմամբք : Եօտ առ կուրծս հասեալ կայ օրհաս և զկորստական աւուրս մեր թուէ , և ժամ 'ի ժամէ հարաւորագոյն առ մեզ է : Եամ մահոն զոր դու այլում սահմանես՝ գուցէ անդրագոյն քան զքոյդ է :

ԳԼՈՒԽ ՔԼՈՒԱՄՆԵՐՈՐԿ ԵՐՐՈՐԿ

Օ ի է զի ոչ առաւել փութաս զփախստեայ ժամանակն ըմբռնել և ընծայել զայն 'ի դիւր անձինդ և այլոց : Օ ի է զի ոչ ջանաս մանաւանդ սիրելի ամենեցունս զանձնդ ընծայեցուցանել 'ի կենդանութեան և ցանկալի յետ մահուան : Ին իմէ վայրաբերել ցանկաս և զգետնել զնա որ 'ի բարձու կացեալ՝ խրոխտագոյնս ընդ քեզ վարի . առ իմէ և զցածունն զայն և զարհամարհ որ ընդ դէմ քեզ հաջէ՝ զի դժպհի և անհաճոյ տկարաց են հզօրք՝ ահացուցանել ճգնիս ամենայն զօրութեամբ քով : Հիմ զայրանաս ընդ տէր քո և ընդ ծառայ , ընդ թագաւոր քո և ընդ ինսամարկեալն առ 'ի քէն . համբեր վայր մի և ահա գայ հասանէ մահ հաւասարել զամենեսեան : Եփծադիմբ յաճախ յառաւօտին տեսարանս ասպարիզին՝ զի արջ ընդ ցլու կապեալ լլկեն զմիմեանս յերկար մաքառմամբ , մինչ երկաքանչիւր նոցա սատակինն սպասեալ մնայ : Օնոյն և մեք գործեմք . ընդ կապեցելումն ընդ մեզ՝ մաքառիմք 'ի կռիւ , մինչ յաղթողին և յաղթեցելումն . մօտալուս 'ի վերայ կայ կորուստ կանխաժաման :

Հապա , խաղաղութեամբ և յանդորրու զսակաւօրեայ մնացուած կենացս վարեցուք . մի գուցէ ատելի ումբ և դժպհի դիակս մեր անկեալ դնիցի : Իազում այն է զի 'ի շշուկ աղաղակի հուպ առ երի բորբոքելոյ հրդեհին լուծաւ կռիւն . և գազան 'ի վերայ հասեալ՝

զուղւորն և զհուզկահար զատոյց յիբերաց : Ի բռնա-
նալ հզորագոյն երկիւղին՝ ոչ ևս է պարապ զմանունց
չարեաց խորհելոյ : Եւ բնաւ իսկ զինչ պէտք իցեն
մեզ մարտից և դաւանաց . զինչ աւելի քան զմահ ըղ-
ձանաս այնմ ընդ որում քարկուծեամբ կեաս . և արդ
հանդարտ լեր զի և առանց քոց ջանիցդ մեռցի նա . մի
վայրապար աշխատ լինիր առնել զայն ինչ որ լինելոցն է :

Եւ հաւան նորա չեմ, ասես, ցանկացող, այլ զի տա-
րագրեսցի, չարահամբաւ լիցի և փնասեսցի : — Ի իւ-
րագոյն ներեմ այնմ որ ընդ վերս կամի թշնամոյն քան
ընդ պարար . զի ոչ չարասիրտ միայն է սա՝ այլ և վատ .
սակայն թէպէտ և զծանրագոյնն՝ ի չարեաց ցանկացիս
նմա՝ թէպէտ և զթեթեւ, որչափ ինչ ժամանակս տան-
ջեսցի նա, և դու որչափ ինչ ժամանակս ինդայցես զվայ-
րենամիտ խնդուծիւնդ ընդ չարիս օտարին : Եւ հաւա-
ընդ հուպ փչեսցուք զոգիս . բայց ցորչափ չնչեմքս դեռ,
ցորչափ ի մէջ մարդկան կեամբ՝ մարդկուծեան պատ-
կառ կացցուք : Եւ ումեք ահրնկէցք և մի ումեք փնա-
սակարբ լիցուք : Օ տոյժս, զգրկանս, զթշնամանս և
զչարախօսուծիւն արհամարհեալ՝ մեծանձնուծեամբ
վաղանցուկ վշտացս տարցուք : Եւ ինչև ի թիկունս կոյս
հայեցեալ, որպէս առակն ասէ, և այսրէն դառնայցեմբ՝
ահա հասեալ կայ մահ :

ԳՆՈՒԿԻՈՍԻ Լ. ՍԵՆԵԿԱՅ

ՅԵՂԼԳՍ ՄԻՍԻԹԵՐՈՒԹԵԼՆ

ԸՌ ՄԵՅԻ ԻՒՐ ՀԵԼՈՒԹԵՐ՝

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԼՅՍ քանիցս է, մայր իմ պատուական, զի իղձք եղեն ինձ մխիթարել զքեզ, և այս քանիցս ընկրկեալ կա սեցայ։ Բազում ինչ իրք յորդորք կային ինձ ՚ի նոյն . և նախ այն զի գիւրէին ինձ վիշտքս, եթէ զարտասուս քո՝ թէ և ոչ ՚ի սպառ ցամաքեցուցանել՝ բայց մեղմել քէթառ վայր մի ինձ յաջողէր։ Երկրորդ անգամ, զի գիտէի հաւաստեալ թէ չէր ինձ մարթ ձեռն տալ քեզ ՚ի կանգնումն, եթէ ոչ և ես ինքն ընդ քեզ կանգնէի։ () անգիտէի և ևս մի գուցէ՝ եթէ ոչ յաղթեացի յինէն բախտն՝ միում ումեք յիմաց լիցի յաղթական։ Եւրկն իրի ձեռն զվիրօքս արկեալ գուն գործէի խլրտել գալ ՚ի պատել զվերս քո։

Բայց և ՚ի հակառակէն էին և այլ ինչ իրք, որք ընկրկէին զիս յառաջարկութենէ աստի իմմէ։ Վանդի ոչ ՚ի դէպ համարէի անդատին ՚ի սկզբանէ զքէմ ունել դժնդակութեան ցաւոցդ, զի մի նովին իսկ մխիթարութեամբ գրգռեալ զայրացի և ևս . զի և յախտս մարմնոյ

1 Ձգիր զայս՝ զոր իբրեւ լի աշխուժիւք և ճարտասանութեամբ գրեալ և գեղեցկակարգ ոճով և մրցանակի արժանի՝ գովեն քննիչք յամենայն մասնադրութիւնս Սենեկայի, գրեաց նա ՚ի վայրէ աբսորանաց իւրոց, այն էր՝ կղզին Կորսիկա, ՚ի վերջն առաջնոյ ամի աբսորանացն։ Մխիթարէ զմայրն, և ցուցանէ զանձն քաջաբար բերել արկածին իւրոյ, իբրու պարտաւոր այնմ։

չիք ինչ այնպէս վնասակար՝ որպէս դեղ տարածամ։ Եւ մին իրի սպասեալ մնայի մինչև խորտակեալ առաջնոյ թափոյ ուժգնութեանն և ինքնին մեղմացեալ ժամանակաւ՝ հեշտընկալ իցէ դեղոց և դիւրամատոյց դարմանող ձեռին։ Եւ այսորիւք և ընդ ամենայն մատեանս անցեալ մեծահասակաւ իմաստնոց որք պատուիրենն մեղմել և սանձահարել զցաւս, չգտի ուրեք զօրինակ այնորիկ՝ որ ինքն յիւրոցն արտասուեալ և դիւրն մխիթարեսցէ։ Այր աղագաւ ընդ անսովոր իրացս նորութիւն տարակուսեալ խիթայի իսկ մի գուցէ փոխանակ մխիթարութեան զվէրսդ կեղեքեցից։ Այդ զի և ոչ յաճախեցոց՝ ի բերանս ամենեցուն հետեակ բանից՝ այլ նոր և անսովոր մխիթարութեանց պէտք էին այնմ՝ որ ի փայտակոյտ խարուկէն գլուխ ի վեր ամբառնայր մխիթարել զիւրն։ Բայց առաւելազանց ցաւոց սաստկութիւն որ և զձայնն իսկ սգացելումն գողանայ յաճախ՝ միթէ ընտրութեան բանից թողուցո՞ւ տեղի։

Սակայն ջանացայց որպէս և էն, ոչ ի հանձար յուսացեալ, այլ յայն՝ զի ես ինքն որ մխիթարեմն զքեզ, եղէց քեզ փոխանակ մեծի մխիթարութեան։ Եւ թէ պէտ անլուր և անսաստ իցէ ցաւ, սակայն ակն ունիմ զի որում ոչ ինչ զլացար երբէք՝ և զայս շնորհեսցես որդւոյդ չափ դնել սրտառուչ կրիցդ։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՏԵՍ որչափ ի ներողութիւն քո իցեմ մեծայոյս. ոչ ինչ յերկուացեալ բնաւ զի քան զցաւս քո, քան զոր չիք ինչ բռնադոյն ի թշուառացեալս, զօրիցեմ ես առ քեզ։ Եւ զի մի իսկ և իսկ ոգորեցայց ընդ ցաւոցդ՝ զառաջինն սատար իմն կացեալ նմա՝ յաւելից որովք գրուին. զանցեալն ի մէջ մատուցից և զհնացեալն նորոգեցից։

Բայց, ասասցէ որ, որպիսի ինչ մխիթարութիւնդ այդ իցէ՝ զհնացեալ ցաւս սրտի նորոգել, և որ միումն հաղիւ հանդուրժէ՝ զամենայն իսկ աղէտս նորա միահամուռ ածել թափել նմա զառաջեալ։ — Եւ որ զայդ ասէն՝ գիտասցէ զի յորով ինչ իրք վնասակարք որք հակառա-

կինն դեղոց՝ բազում այն է զի ներհակօքն բժշկին :
 Ս ասն որոյ զամենայն իսկ աղէտս սրտիդ և զեղերական
 ցաւսդ յուզեալ շարժեցից, և ոչ մեղմական հնարիւք
 վարեցայց ՚ի բժշկութիւն, այլ հրով և հատմամբ :

Եւ զինչ այնու շահեցայց : — Օ այն՝ զի սիրտ յաղ-
 թող այնչափ աղիտից ամաչեսցէ չհանդուրժել միոյ վիր-
 առնութեան ՚ի բազմասպի մարմնի : (Ժ)ող լացցեն յեր-
 կար և կոծեսցին թուլասիրտքն մեղկացեալք ՚ի հանա-
 պազորդ բարեբաստութիւնս, և ՚ի դոյզն վնասուցմղեալք
 անկցին ՚ի կործան : Մինչ որոց յաղէտս անցին կեանք՝
 ծանունց իսկ հարուածոց անդրդուելի տանին արու-
 թեամբ : Մշուլ և անրնդհատ թշուառութեանց այս
 օգուտ է՝ զի ստէպ խոշտանգանօքն հուսկ ապա անդա-
 կազմա յարդարեն զկրեւիս :

Ի աղքն անդոտին յօրէ ծննդեանդ չետ քեզ դու և
 դադար ՚ի ծանր ծանր աղիտից : Ինդ ծնանելդ՝ մանա-
 ւանդ թէ ՚ի ծնանելդ՝ զմայր քո կորուսեր, և որպէս
 թէ ընկեցիկ եղեր ՚ի կեանս յայս : Ինդ խնամօք մօ-
 րուի զարգացար, զոր թէպէտ որպէս դուստր հարազատ
 ամենայն որդիապարտ սիրով և մեծարանօք ստիպե-
 ցեր լինել քեզ ՚ի մայր, սակայն և մօրու բարի՝ չեղև ու-
 մեք դիւրագնոյ : Օ քեռի խանդակաթ՝ զայր լաւ և
 զարի՝ մինչ գալստեան նորա սպասեալ մնայիր, կորուսեր :
 Եւ զի մի միջոց և պարապ տուեալ բախտին՝ զարկածիցն
 թէ թէ ևացուսցէ զդժնդակութիւն, մինչ չև անցեալ ա-
 ւուրց երեսնից՝ բարձաւ ՚ի քէն և այր քո ցանկալի, յորմէ
 զերիս որդիսն ծնար : Ի սուգ աղիտիցդ՝ սուգ քեզ գու-
 ժեցաւ մինչ և ոչ դք յորդուոցդ առ քեզ կայր, որպէս
 կամաւ և խորհրդով զայն ժամ ընտրեալ բախտին իւ-
 րոց հարուածոցն, զի ոչ ուստեք գտցի քեզ զօրավիգն ՚ի
 ցաւսդ : (Ժ)ողում և զայլ անբաւ վիշտս վտանգաց և զահ
 և զերկիւղ բազում կուռ զմիմեամբք ՚ի վերայ քո հա-
 սեալ՝ որոց տարար արիաբար : Իսկ զարդիս ՚ի նոյն ծոց՝
 յորմէ զերիս թուռունս ընծայեալ էր քո՝ զերեցունց
 թուռանցդ վերընկալար զոսկերս : Նուղարկաւորեալ զօր
 դեակն իմ, որ ՚ի վերայ բազկացդ և ՚ի համբոյր շրթանցդ
 անշնչացաւ, յետ աւուրց քսանից լուար զգոյժ տարա-
 զրութեանս իմոյ, զի մի և այս պակասիցէ ՚ի վիշտս քո՝
 լալ և զկենդանիս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԻ

() Ի վերջինս այս հարուած ծանրագոյն քան զամենայն վերսդ է զոր 'ի մարմնի քում ընկալար՝ խոստովանիմ և ես . ոչ վեր 'ի վերոյ զմորթդ քերեաց սա , այլ խորամուխ զսիրտդ և զաղիսդ կեղեքեաց : Եւ զոր օրինակ համբակագոյնք 'ի զօրականէն վերս թեթևս ընկալեալ աղաղակեն և 'ի բժշկական դարմանող ձեռացն առաւել քան 'ի սրոյն զանգիտեն , իսկ քաջքն հնացեալք աւուրբք թէպէտ և կարեմէր խոցեացին՝ համբերատար արիութեամբ և առանց հեծութեան տան ըզմարմինս իւրեանց որպէս զայլոյ 'ի հատումն , սոյնպէս և քեզ արդ արիաբար պարտ է տալ զանձն 'ի բժշկութիւն : Եւ զկոծ և զճիչ կանացի և զայն ամենայն զյայտարարս ցաւոց նոցա 'ի բաց արա 'ի քէն . զի մի ընդ ունայն զայնչափ աղէտսդ լիցիս կրեալ , եթէ չև իցէ քո ուսեալ տանել թշուառութեան : Եւ արդ կարծիցեն դեռ ևս թէ խնայելով ընդ քեզ վարիցիմ . ահա ոչ ինչ յաղետիցդ քոց նուազեցուցեալ՝ զամենայն միահամուռ ածեալ թափեցի առաջի քո անվեհեր արութեամբ . քանզի եզի 'ի մոի ոչ ճպտորանօք այլ զօրութեամբ յաղթել ցաւոցդ :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԻ

Եւ յաղթեցից՝ որպէս ինձ թուի , եթէ ցուցից նախ զի չիք ինչ պատահեալ ինձ յայնպիսեաց որով իցեմ թշուառ , և կամ իմոցս թշուառութեան պատճառք : Եւ իրկորդ եթէ և 'ի քեզ դարձուցեալ զբանս՝ ցուցից զի և քո իսկ աղէտքդ որք զիմոցս կախեալ կան բովանդակ՝ ոչ այնպէս ծանր են և դժուարակիր : Եւ նախ անախ սկսայց զոր ցանկայ լսել գութ քո մայրենի՝ զի ոչ ինչ կրեմ ես 'ի չարեաց : Եւ թէ կարող ինչ իցեմ՝ և զայն իսկ ցուցից քեզ յայտնապէս , զի և նոքին իսկ զորս

'ի վերտս ինձ համարիս' ոչ ինչ դժոխքմբերք են ինձ :
 Սակ եթէ անհաւատալի թուեացին քեզ այսորիկ , ընդ
 այն ինդացից և ուրախ եղէց՝ զի որովք թշուառանան
 այլք՝ ես երանելի եմ յայնսիկ : Որ ինչ զինէն է՝ մի այ-
 լում հաւատասցես . ես ինքնին որպէս զի մի վարա-
 նեացիս 'ի հոգս կասկածոտս՝ ցուցանեմ քեզ թէ չեմ
 թշուառ , և յառաւել վստահութիւն քո յաւելում
 ես՝ թէ չմարթէ իսկ ինձ լինել թշուառ :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՊԻԵՂԵՑԻԿ պայման կենաց ընկալաք թէ ոչ 'ի բաց
 քանիցեմք զայն : () այս այսպէս սահմանեաց բնու-
 թիւնն զի առ բարութիւն կենաց ոչ բազմաց ինչ և մե-
 ծամեծաց պէտք իցեն . ամենեցուն մարթ է լինել երա-
 նելի : Վէպք և պատահաք ոչ մեծ ինչ են , և չէ նոցա
 մեծ իմն զօրութիւն յայս կոյս կամ յայն զկշիռն մի-
 տելոյ : Ոչ յաջողութեամբք ամբառնայ իմաստունն և
 ոչ 'ի ձախողակս թուլանայ : () ի այս փոյթ է նորա հա-
 նապազ յանձն իւր լինել մեծայոյս , և 'ի ներքս 'ի սրտի
 իւրում ինդրել զամենայն ուրախութիւն : Սակ արդ մի
 թէ յիմաստութիւն պարծիցիմ . քաւ լիցի . զի թէ եր
 յիս իմաստութիւն՝ ոչ զայն և եթ առէի թէ չեմ թը-
 շուառ , այլ և բարեբախտ քան զամենեսեան և աստուա-
 ծամերձ զանձն իմ համարէի : Բայց արդ շատ է ինձ
 յամօքել զամենայն թշուառութիւնս իմ՝ զի առ իմաս-
 տունս ապաւինեալ եմ . և 'ի պաշտպանութիւն անձին
 անբաւակիան՝ 'ի բանակ այլոց կամ ապաստան որք գիտեն
 քաջ պաշտպանել անձանց և յուսացեալն 'ի նոտս : Վո-
 քա ետուն ինձ պատուէր որպէս դէտ 'ի պահ կալ և դի-
 տել անդուլութեամբ զամենայն հնարս բախտին . և
 զամենայն յարձակմունս նորա՝ մինչ չե՝ 'ի վերայ հա-
 սեալ տեսանել վաղագոյն : Նանք են հարուածք նորա
 յեղակարծք , դիւրատարք են որոց որ դէտ ակն ունիցի
 այնոցիկ : Եւ այսպէս և որք յարշաւանս թշնամեաց զտա-
 նին անպատրաստք՝ վտանգին յեղակարծ : Սակ որք յա-
 ռաջ քան զպատերազմն պատրաստին 'ի նոյն՝ կազմք և

վառեալք՝ դիւրաւ զդէմ ունին նախկին յարձակմանն՝ որ բազմավտանգն է :

Եւ չիք երբեք հաւատացեալ բախտին թէպէտ և հաշտ իսկ երևէր ընդ իս . զամենայն պարգևս նորա առատաձեռնեալս ինձ 'ի նմանէ՝ զինչս, զպատիւ և զփառքս, յայնմ կալայ վայրի ուստի մարթ իցէ նմա առնուլ զայն անդրէն առանց իմոյ խրտեւոյ : Եւ ջրպետ մեծ եդի ընդ իս և ընդ նոսա, նմին իրի իսկ եբարձ զնոսին և ոչ թէ կապտեաց : Եւ զոր կործանէ չարաբախտութիւն՝ բայց զխաբեալն 'ի բարեբախտութէ : Եւ ըրք միանգամ զձիրս պարգևաց բախտին որպէս զիւրեանց ինչ և զյաւերժական սիրեցին, և նորօք հաճեցան առնուլ պատիւ և մեծարանս՝ արք ընդունայնամիտք հոգւով և տղայաբարոյք և յամենայն ճմարիտ բերկրութեանց անձաշակք՝ 'ի թողուլ բանել զնոսա անկայուն և խաբեպատիր բերկրութեանցն վհատին և տխրին : Եւ որ ոչ յուրախախնս փքանայ և ոչ 'ի ձախողակս բանի տրտմութեամբ՝ ընդդէմ երկաքանչիւրոցն ևս անպարտելի կայ ոգւով և աներկեան արիութեամբ . զի 'ի բարեբաստութեան անդ և 'ի յաջողակս զփորձ առեալ գիտաց թէ 'որչափ ինչ ջորութիւն իցէ իւր 'ի թշուառութեան : Եւ յոցիկ աղազաւ ես ոչ համարեցայ երբեք թէ իցէ ինչ իսկապէս բարի յայն ամենայն որոց ցանկան մարդիկ . այլ տեսի մանաւանդ զի սնոտիք են համայն, և պատիր և արտաքնայարդար գեղով պաճուճեալք . որոց ոչ ըստ արտաքին երևութին է և ներքինն նոցա : Եւ ոչ յայնոսիկ որք չարիքն կոչին՝ գտանեմ ինչ այնպէս դժնդակ և ահարկու որպէս ռամիկն կարծէ և գուժէ : Եւ նունն ինքնին՝ կանխակալ իմն պատրանօք և 'ի հաւանութենէ մտաց՝ դժոխալուր հնչէ յունկն, և որպէս տխրական և դժպհի հարկանէ զլսողն . զի զայն այնպէս դատեցաւ ամբոխն, բայց զդատաստան ամբոխին բազում ուրեք եղծանեն իմաստունք :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԸՅԼ արդ 'ի բաց եղեալ զդատաստան ամբոխին, որ 'ի վերին երեսս իրացն հայեցեալ որպէս զիարդ կարծիքն յայն հաւանի, տեսցուք զինչ տարագրութիւնն իցէ. ոչ ապաքէն տեղափոխութիւն իմն է: ԸՅԼ զի մի երևեալ ցուք փոքրկացուցանել զգօրութի նորա և զպարագրեալ սրն ընդ նովաւ զաղէտս գողանալ 'ի տեսութենէ, տեղափոխութեանս այսմիկ զհետ դան վիշտք՝ աղքատութիւն, նախատինք, և արհամարհանք, որոց ընդդէմ բաղխեցայց զինի: Իսկ զարդիս զայն առից նախ տեսանել թէ իւ տեղափոխութիւնն ինքնին իցէ դժնդակ: Ընթերել է օտարանալ 'ի հայրենեաց: — Ընէ, նայեաց 'ի բազմախուռն ամբոխ մարդկանդ որոց մեծի և ծովածաւալ քաղաքիդ չբաւեն յարկք 'ի բնակութիւն. մեծ կէս մասն ամբոխիդ տարաշխարհիկ է յիւրոց հայրենեաց՝ 'ի քաղաքաց քաղաքաց և 'ի գաղթականաց անտի, և պարզաբար՝ յամենայն կողմանց աշխարհի այդր համախմբեալ: Օրմանս 'ի նոցանէ ած ձգեաց փառասիրութիւն, զայլս հարկ իրաց և պաշտամանց աշխարհին. զորմանս գործ պատգամաւորութեան, զայլս զեղխութիւն՝ որպէս 'ի քաղաք ճոխ և յարմար 'ի սպաս ատիցն իւրեանց. զայլս բանասիրական ուսմանց տենչ, զայլս տեսարանք: Ինչ որք բարեկամութեան աղաքաւ ածեալ ձգեցան այդր, և են որ վասն ճարտարութեան՝ առաւելագոյն խնդրելով պատեհ հանդէս առնելոյ ուշիմութեանն իւրեանց, և են դարձեալ որ զտեսիլ կերպարանացն իւրեանց և կամ զպերճախօսութիւն առեալ բերեն 'ի վաճառ: (Նամենայն ազգէ մարդկան խուռն ընթանան 'ի քաղաք այդր որ մեծաքնոյ գնէ և՛ զառաքինութիւնս և զախտս: Տուր հրաման զամենէսին զղոսա կոչել յանուանէ և հարց իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ ուստի իցէ. և տեսցես՝ զի յովազոյն այնորիկ են՝ որոց թողեալ զտեղի բնակութեան իւրեանց՝ եկեալ են այդր 'ի քաղաք մեծ արդարեւ և գեղեցիկ յոյժ, բայց ոչ իւրեանց գաւառ սեփական: Ընչպս յուղի անկեալ

'ի քաղաքէ այտի , զոր հասարակաց ամենեցուն մարթ է ասել հայրենիս , անց շրջեաց ընդ ամենայն քաղաքս . չիք և ոչ մի որոյ մեծ կէս բնակչացն չիցեն եկք և պանդուխտք : (Ժող և զնոսա որք զուարճալի դրիւքն և գաւառին վայելէութեամբ գոյովս հրապուրեալ ձգեն յիւրեանս , անց յամայի վայրս և 'ի դժնեայ կղզիս 'ի Սկիաթոն , և 'ի Սերիփոն , 'ի Վիառ և 'ի Վոսուր . ոչ գրտցես վայր աքսորանաց , յորում չիցէ որ բնակեալ 'ի հաճոյս անձինն :

(Ինչ քան զապառաժս զայս գտցէ որ ուրեք վայր ապալեր և առապար և դժուարակոխ յամենուստ , զինչ անարգասաբեր քան զսա , զինչ դժնեագոյն և անընդել մարդկան , զինչ ըստ դրիցն առաւել քստմանելի , և ըստ օղոցն անհարթութեան առաւել անբարեխառն . սակայն քան զանիկան յաճախեն աստ օտարք : (Խորդ ուրեմն ծանր և դժնդակ իցէ տեղափոխութիւն , եթէ և 'ի տեղի այսր ' տարաշխարհիկ յիւրեանց հայրենեաց դիմեալ գան մարդիկ : Այն իսկ որ ասեն տենչ իմն և գրգիռ ընդաբոյս տնկեալ 'ի մարդիկ փոխելոյ զտեղի իւրեանց և զկայան բնակութեան : (Ի միտք մշտաշարժ և անանդորր տուեալ է մարդոյ և ուրեք երբեք չառնու զկայ . հոլաթեալ սաւառնէ և ամենայն ուրեք 'ի ծանօթս և յանծանօթս բերի խորհրդովք և թափառի անդուլ և 'ի տեսիլս նորանորս զուարճացեալ բերկրի : Այլ ոչ զարմասցիս ընդ այս ' եթէ 'ի նախկին նորա ծագումն աննարկիցես : Այլ 'ի հողեղէն վայրաբեր մասանց է յօդեալ , այլ յերկնային հոգւոյ անտի առնու զծագումն : Իսկ երկնաւորացն բնութիւն մշտաշարժ է , սրբանայ և ճեպլնութաց խոյանայ : Հայեաց յաստեղս 'ի լուսատուս աշխարհի . և ոչ մի 'ի նոցանէ զկայ առնու ուրեք , սահի գնայ և տեղի 'ի տեղւոյն փոփոխի անդադար : (Ժպէտ և զուգրնթաց տիեզերացս համայն շուրջ եկեալ հոլովիցի , բայց և հակառակ իսկ նոցին ընթացիցն ունի պարբերութիւն ընդ ամենայն կայս կենդանակացն անցանելով . մշտաշարժ է և տեղի 'ի տեղւոյն փոփոխի : Ամենեքեան առ հասարակ հոլովին անդադար , անցաւորք են , և որպէս ինչ օրէնքն և բնութեանն հարկ սահմանեցին ' փոփոխեն զկայս : (Երբժամ սահմանեալ ժամանակաւ ամացն կատարեն զշրջանս

իւրեանց, դարձեալ վերստին գնան ընդ որ եկաւորեալն էին : Այլ թայտմաւ համարեալիւր զի հոգի մարդկեղէն որ համարուն աստուածայնոցն է՝ դժկամակիցի ընդ տեղափոխութիւն և ընդ շարժումն, մինչ բնութիւնն աստուածային անդուլ և երազ շարժմամբն զուարճանայ և կամպահպանի :

Հայա յերկնաւորաց անտի էջ 'ի մարդկայինս և տեսցես զազգս և զազինս փոխաբերեալս 'ի կայից իւրեանց : Օր կայր և յոյն քաղաքաց 'ի միջերկրեայս բարբարոսաց. զի կայր մակեդոնացի բարբառոյ ընդ Հընդիկս և ընդ Պարսս : Այլ թիւ և համօրէն գաւառն այն գաղանաբարոյ և վայրենի ազգաց՝ յինքեան բերէ զքաղաքս Լքայեցւոց կառուցեալս 'ի ծովափունս Պոնտոսի : Այլ դժնդակութիւն անընդհատ ձմերայնոյն և ոչ բնակչացն՝ հանգոյն գաւառին իւրեանց վայրագ բարբ կասեցուցին զեկաւորսն 'ի փոխադրելոյ անդր զբնակութիւնս իւրեանց : Լմբոխ աթենացի վկայ առնու յԻսթա . Սիլետոս զեթանասուն և հինգ քաղաքաց զժողովուրդս այսր անդր ցրուեաց : Լիւնը Խտալիոյ առողեալք 'ի ստորին ծովէ համօրէն փոխեցան 'ի Սեծ Յունաստան : ՕՏուսկեանցն որպէս զիւրոց բնակաց բողոքէ Լսիա : Տիւրացիք յԻփրիկէ առնուն բնակութիւն, փիւնիկեցիք 'ի Սպանիա, Յոյնք 'ի Վաղղիա լիւնին միջամուխ, և Վաղղիացիք 'ի Յունաստան : Ետունս Պիրենեան ոչ խափանէ զանցս Վերմանացւոց . ընդ անկոխ և անծանօթ վայրս յածեալ թափառի մարդկութիւն դիւրաշարժ՝ զորդիս և զամուսինս և զծանրացեալն ծերութեամբ զծնողս իւրեանց առեալ բերելով ընդ իւր : Սմանք աստանդական թափառեալ յերկար՝ ոչ խորհրդով և ընտրութեամբ՝ այլ խոնջք և վաստակը ուր և հասինն՝ զայն կալան 'ի բնակութիւն . այլք զինու զօրութեամբ ստացան իւրեանց իրաւունս 'ի վերայ օտարին երկրի : Սմանք անծանօթ ափանց եղեալք 'ի խնդիր՝ ծովակուր եղեն, և կէսք 'ի չքաւորութենէ ստիպեալք վկայ առին ուրեք : Այլ ամենեցունոյն պատճառք եղեն թողոյ և կամխնդրելոյ հայրենիս . ոմանք 'ի համակործան քանդել քաղաքացն իւրեանց՝ մաղապուրք 'ի թշնամեացն զինուց և կապուտք կողոպուտք յամենայնէ վարեցան այլուր . այլք յառանին խռովութեանց փա-

խուցեալք գնացին յօտարութիւն . կէսք առ խուռն յաճախելոյ բնակութեան մարդաշատ երկրին՝ առ 'ի թեթեւութիւն գաղթեցան այլուր : Օայլս ախտ սրածութեան կամ խիտ առ խիտ պատառմունք երկրի և կամ այլ ինչ յայսպիսեաց անբերելի ֆնասակարութեանց դժնդակ գաւառին վարեցին 'ի դուրս , զայլս խաբեաց համբաւ բազմահոգեակ գովութեան արգաւանդահող ափանց ինչ երկրի . և զայլս այլ ինչ դրդուեցուցին պատճառք 'ի տանց իւրեանց :

Եւ արդ ահա յայտնի եղև ոչ ուրուք կացեալ մնացեալ 'ի տեղուջ անդ ուր ծնաւն . ազգ մարդկան տեղափոխի անդու և 'ի մեծի ընդարձակութեան տիեզերացս հանապազօր փոփոխի ինչ : Եւ որոց քաղաքաց արկանին հիմունք . ազգք վաղնջուցք՝ անցեալ շիջանին և կամ ընդ հզօրագունին խառնեալ 'ի միութիւն նորալուր ազգաց լսին անուանք : Եւ այս ամենայն տեղափոխութիւնք ժողովրդոց զինչ այլ իցեն՝ բայց տարազրութիւն իմն հասարակաց :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Օր ևս ընդ երկար յածեցուցից զքեզ . զինչ պէտք իցեն 'ի համար արկանել զՆոտենովր զկառուցող Պատաւիոնի , և զԵանդր զկանգնիչ թագաւորութեանցն Երկադացոց զափամբք Տիբերեայ . կամ զՎիոմեդէս և զայլսն որք 'ի Տրովական պատերազմին յաղթեալք և 'ի տար աշխարհս ցրուեցան յաղթականք : Ոչ ապաքէն Հռովմէականս ինքնակալութիւն նախասկիզբն իւր զիտէ զայր վտարանդի՝ որ 'ի նուաճել հայրենեացն այն ինչ 'ի հարկէն բռնադատեալ և յերկիրդէ յաղթակաւնին և զկաց մնաց իւրոցն զհետ իւր առեալ խուսէր տարաքնաց՝ եկն անկաւ յԱտալիա : Եւ որմէ ապա և այս ժողովուրդ գաղթականս այլ և այլ ընդ ամենայն երկիր առաքեաց . ուրանօր կալաւ յաղթութիւն Հռովմայեցին՝ անդ և բնակեցաւ : Եւ առ այսպիսի տեղափոխութիւն ինքնայորդոր տային զանուանս իւրեանց . և այր ծերունի թողեալ զբազինս իւր՝ յայնկոյս ծովու զհետ այլոց գնայր գաղթական :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Ի հաստատութիւն առաջարկութեան իրացս չեն պէտք բազմախուռն օրինակաց. բայց յաւելից և զմի զայս որ առաջի աչացս կայ : Ի կղզւոջս յայսմիկ՝ բազում անգամ փոխեցան բնակիչք, զորոց թողեալ 'ի բաց զառաջինն զաղօտացեալն հնութեամբ, (}ոյնք բնակեալք այժմ 'ի Սասաիլիա՝ թողեալ զԹովկիս աստ 'ի կղզւոջս բնակեցան զառաջինն : Այլ թէ զինչ զնոսա փախստականս արար և աստի՝ արդեօք օդոյն փասակարութիւն, եթէ բարգաւաճեալն խաւիոյ դէմ յանդիման տեսիլ և կամ աննաւահանգիստ ծովուս բռնութիւն՝ հաւատեալ ասել ոչ ունիմ. բայց զի ոչ 'ի պատճառս բնակչացն վայրագութեան՝ այս և անտի յայտ է, զի քնացեալ միջամուխ եղեն 'ի Վաղղիա, որոյ շղուրտաբարոյք ևս և անհրահանգք էին բնակիչք 'ի ժամանակին : Օհետ նոցա եկին այսր ի իգուրացիք և ապա Սպանիացիք որ և 'ի նմանութենէ իսկ սովորութեանց նոցա յայտ է. զի նոյն ծածկոյթք են զլիսոց առ սոսա և նոյն ազգ կօշկաց որ և առ Սանտաբրայս. են և բառից ինչ ևս մնացորդք, զի բուն իսկ բարբառ սոցա կենակցութեամբն ընդ (}ունաց և ընդ իգուրացւոց օտարացեալ է 'ի հայրենականէն : (}ետ այնորիկ երկիցս գաղթականք հռովմայեցիք եկին այսր յղեալք 'ի Սարիոսէ և 'ի Սիւղղայ : Այսչափ ահա փոխեաց զբնակիչս իւր արուգս այս և փշաբեր ապառաժ : Համայն ասել՝ ոչ գտանիցես ուրեք երկիր 'ի սկզբանէ և այսր բնակեալ յիւրոց բնիկ ծննդոց . խառնուրդք են բովանդակ և այլասեռ ժողովորդոց պատուաստք, և այլք զայլս յաջորդեն փոխանակաւ : (}որմէ տաղտկացաւ մին՝ այնմ ցանկայ միւսն. և որոյ զայլս հալածեալ էր՝ ինքն վարի անտի փախըստեայ . այսպէս հաճոյ թուեցեալ բախտին ոչ ումեք յաւերժանալ 'ի նմին կայի : Սարրոն իմաստնագոյնն 'ի հռովմայեցւոց՝ թողեալ 'ի բաց զայլ վիշտս կցորդեալս ընդ տարագրութեան՝ ընդդէմ բուն իսկ տեղափոխու-

1 Իմանայ զիջին Կորսիկա, յոր տարագրեալն էր :

Թեանն զայս և եթ բառական համարի՝ ի դեղ, զի ուր և երթայցեմք՝ ի նոյն ի բնութիւն էիցս վայելեմք։ Իսկ Սարկոս Իրուտոս զայն շատ համարի զի ոչ ինչ արգելու կարէ տարազրեցելումն զառաքինութիւնս իւր տանել ընդ իւր։ Եւ եթէ մէն մի յասացերոցս ինքնուրոյն անբաւական թուեսցի ումեք ի մխիթարութիւն, սակայն խոստովանել հարկ է՝ զի երկուցն միանգամայն մեծ է զօրութիւն։ Օ ի զինչ է, աղէ, զոր կորուսաքն. երկոքին սղբա՝ բնութիւն էից և առաքինութիւն անձնական՝ պատուականագոյնքն և գեղեցկագոյնք՝ զհետ մեր գան։ Օ այս այսպէս, հաւատա ինձ, սահմանեաց տիեզերացս հաստիչ՝ եթէ Բառուած զնա կոչիցես ամենայնի կարող, եթէ Բան անմարմին հրաշակերտիցս ճարտարապետ, եթէ Հոգի աստուածեղէն համասփիւռ ընդ ամենայն և հաւասարատես ինտանդ ամենայնի մեծաց և փոքունց, և եթէ Ճակատագիր կամ շար իմն պատճառաց որ զմիմեանց ունիցին, որ ինչ և էն՝ զայս այսպէս ասեմ սահմանեաց՝ զի չնչինքն մեր և փանաքիք իցեն ընդ այլոյ իշխանութեամբ. իսկ որ ինչ մեծ և պատուական է ի մարդումն՝ այն ամենայն արտաքոյ եղեալ կայ մարդկեղէն իշխանութեան և ոչ ոք տալ զայն և կամ բաժնալ կարող է։ Օ աշխարհս զայս մեծ և հրաշագեղ քան զամենայն ծնաւ էիցս բնութիւն։ Ի՞նչք տեսող և նկատող սքանչելեաց աշխարհի՝ մասն է նորա հրաշակերտ՝ սեփական մեղ և յաւերժական և մշտնջենաւորակից ընդ մեզ ցորչափ կամքս։ Հապա, զուարթագին և բարձր ի գլուխ ճեպեսցուք անասանս յի և առաջնորդեսցեն մեզ դէպք։

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Ինչ ամենայն աշխարհ յածեալ շրջեսցուք. չիք ուրեք տեղի օտար մարդկութեանս։ Իմենայն ուրեք հաւասարապէս ի բացուստ վերամբարձ յերկինս ուղղին աչք մեր. աստուածայինքն ամենայն ի մարդկայնոցս առհասարակ նովին անջրպետին միջոցաւ։ Իմին իրի ցորչափ աչք իմ ոչ դադարեն ակնկաւոյց գոլ ի տեսիլ անդր որով ոչ յազեսցին երբեք, ցորչափ մարթ է ինձ

վերակնել յարեգակն և 'ի լուսին և յայլոց ևս լուսաւորացն պշնուլ 'ի տեսիլ և զելս նոցա և զմուտս զննել, և զանջրպետութիւն նոցա և զյամր և զերազ խաղացիցն զպատճառն հետազօտել . հայել զցայգ ընդ բոլր նշուլագեղ աստեղաց, որոց կէսք անշարժք, այլք ոչ ընդ լայնածաւալ ասպարէզս բացազնացք, այլ յիւրեանց անձուկ պարունակի վերադարձեալք 'ի շրջան . կէսք յանկարծերեւեաց ցոլացեալք, այլք ակնախտիղ հոսեալք հրացայտ և որպէս գահավէժ բերեալք, կամ ընդ երկայն շաւիղ լուսասփիւռ երազ սլացեալք . ցորչափ ընդ սոսա կամ և ըստ ներելոյ մարդկութեանս ընդ երկնաւորան ոգեխառնիմ, ցորչափ 'ի բարձունս օւնիմ զոգիս համազգեացն իւրոց ձկտեալ 'ի տեսութիւն՝ զինչ փոյթ իցէ ինձ եթէ յոր վայր ոտք իմ կոխիցեն :

Իայց ոչ արգասաբեր է երկիրս և ոչ սնուցանէ տուն կրս մրգաբերս և գեղազուարձս . ոչ 'ի հոսանս լայնածաւալ և նաւագնաց գետոց առողանի . ոչ ինչ բերէ 'ի ցանկալեացն օտար ազգաց, այլ հազիւ զկարեօր պէտս բնակչացն մատակարարէ . ոչ քարինք պատուականք հատանին աստ և ոչ ոսկոյ և արծաթոյ երակք վերբերին : — Ինձուկ է սիրտ որ երկրաւորօքս զուարճանայ . յայնս զնա ձկտեցուցանել պարտ է՝ որ ամենայն ուրեք 'ի վեր երևին, և ընդ ամենայն տեղիս միօրինակ նշողեն . և զայն ևս ածել զմտաւ, զի այլ ընդ այլոյ վերկալաւ կարծեցեալքդ այդոքիկ պատիր բարութիւնք՝ խկապէս բարեացն կան հակառակ : Իբլափ երկայնագոյն զսրահսդ շինեսցես, որչափ բարձրաբերձ զապարանսդ կանգնեսցես, որչափ զգիւղօրէսն ընդարձակեսցես, որչափ խորագոյն զամբաստան գետնափոր նկուղսն գործեսցես, որչափ մեծակառոյց և հոյակապ զվերնատունս ընթրեացն ամբառնայցես, այնչափ առաւել ծածկեսցին 'ի քէն երկինք : Իայն աշխարհ ընկեցին զբեզ դէպք, յորում ընդարձակագոյնս 'ի բնակարանաց հիւղ մի է : Իդարեւ փոքրօգի ոմն ես և սնուտեօք մխիթարիս՝ եթէ որպէս 'ի հիւղ Հռոմուլեայ, արիաբար բնականաս 'ի նմին : Իշա մանաւանդ զի հիւղդ այդ խոնարհ՝ ստպնջական է առաքինութեանց . և շքեղափառ քան զամենայն տաճարս իցէ՝ եթէ պայծառասցի անդ արդարութիւն . եթէ ժուժկալութիւն,

խոհեմութիւն, բարեպաշտութիւն և ամենայն պատշաճիցն պաշտամանց ուղղախոհ տեսչութիւն և ամենայն մարդկայնոց և աստուածայնոց իրաց գիտութիւն արտափայլեցնէն 'ի նմա : Այն անձուկ վայրն որ զայսչափ և զայսպիսի առաքինութեանց հոյս յինքեան պարգևէ, և չէ ինչ ծանր տարագրութիւն այսպիսեալ չքեղ ուղեկցութեամբ :

Բրուտոս 'ի գիրան որ յաղաքս առաքինութեան՝ ասէ տեսեալ զ]] արկեղոս յաքսորս 'ի]] 'իտիլինէ այնպէս երանաւետեալ կենօք՝ որպէս մարդկայնոյ բնութեանս էր հնարաւոր, և զի չէր նորա երբէք տեսչացեալ այնպէս բանասիրականացն արուեստից որպէս յաքսորս անդ : Եւ մին իրի 'ի վերայ ածէ . “ Ինչ մանաւանդ՝ որ մեկնէի 'ի նմանէ՝ առանց նորա թուէր երթալ յաքսորս, քան թէ զնա թողուլ անդ յաքսորս ” : Եւ, որպէս բարեբախտ գտաւ Երկեղոս յաքսորս անդ նախանձելի լեալ Բրուտոսի, քան 'ի բղէշութեանն իւրում՝ ժողովըդ դեանն հռովմայ : Եւ մեծութեան առնն աքսորեցելոյ՝ յորմէ որ մեկնէին համարէր երթալ յաքսորս, որ 'ի զարմացումն իւր էած զայրն որ սքանչելին էր յաչս իսկ իւրումն Երատիլի :

Եւ ինքն Բրուտոս աւանդէ Երատիլի Եսարու 'ի նաւելն իւրում զանց արարեալ զ]] 'իտիլինեալ՝ զի ոչ ժողովայր տեսանել զայրն անջբացեալ : Եւ ասն սորա հրամանս յետադարձի աշխարհապաղատ ինդրուածովք ընկալաւ ծերակոյտն, այնպէս 'ի հոգս վարակեալ և 'ի տրտմութիւն՝ զի թուէր իմն ամենեցուն յայնմ աւուր զգեցեալ զոգի Բրուտոսի . և որպէս թէ ոչ վասն Երկեղոսի՝ այլ վասն անձանց մատուցանէին զաղերս, զի մի առանց նորա որպէս յաքսորս իցեն : Եւ մեծ ևս եղեն նորա փառք՝ յաւուր անդ յորում Բրուտոս յաքսորս քնա թողուլ ոչ կարէր և ոչ Եսար տեսանել : Երկաքանձիւր իսկ վկայութիւնք 'ի փառս եին նմա . Բրուտոս ցաւէր ընդ դարձ իւր առանց Երկեղոսի, և Եսար պատկառէր : Եւ մի թէ երկբայիցն զի այր ոք այնպիսի անձամբ զանձն խրախուսէր յաքսորանս անդ արութեամբ սրտի համբերել այնմ ասելով . “ Եւ 'ի թշուառութիւն թուեսցի քեզ տարագիր կալ 'ի հայրենեաց . վաղ իսկ խրատեալ և ուսեալ է քո զի երկիր

Համօրէն հայրենիք են առն իմաստնոյ : Եւ որ տա-
րագրեացն զքեզ՝ ինքն տասնամեայ ժամանակաւ ՚ի բա-
ցեայ կայր ՚ի հայրենեաց . թէպէտ և վասն ընդարձա-
կելոյ զսահմանս պետութեանն , սակայն ՚ի բացեայ էր :
Եւ զարդիս ահա կոչէ զնա Բիւրիկէ խորհրտացեալ ՚ի
սպառնալիս մօտալուս գրգռութեան մարտի . կոչէ Սպա-
նիա՝ ուր բեկեալքն և խորտակեալք կազդուրեալ զօրա-
ցան միւսանգամ . կոչէ ուխտադրութիւն Եգիպտոս , և
համայն՝ կոչէ աշխարհ ամենայն , որ դէտ ակն կալեալ
սպասէ պատեհին խախտելոյ տէրութեանս . յո՛նախ
դիմեսցէ , զոյր զգէմ կալցի : Եւ յաճեսցի նա ընդ ա-
մենայն երկիր զհետ յաղթութեան . թող ազգք և ա-
զնիք երկիցեն ՚ի նմանէ և պաշտեսցեն զնա . դու կեաց
շատացեալ գովութիւնքն և զարմացմամբ Բրուտոսի , :

Բաջապէս ուրեմն համբեր Սարկեղոս արքայանայն ,
և ոչ ինչ փոփոխումն ազգեաց ՚ի յոգւոյ նորա տեղա-
փոխութիւն՝ թէպէտ և կցորդէր նմին չբաւորութիւն :

Օ ի որոց չիցէ հասեալ ՚ի խելագարութիւն ամենակոր-
ծան ազահուութեան և զեղխութեան՝ դիւրաւ է առնուլ
՚ի միտ թէ չիք ինչ չար ՚ի չբաւորութեան : Օ ի որչափ
սակաւ ինչ պէտք են մարդոյ ՚ի պահպանութիւն , և
ո՞ւմ ումեք՝ յորում իցէ ինչ առաքինութիւն՝ պակասե-
ցին երբէք կարևորք : Իսկ եթէ վասն իմ ինչ բանք իցեն՝
ես այսպէս համարիմ՝ զի ոչ ինչ պակասեցին ինձ , այլ
զբաղանք : Իսկաւ և դուզնաքեայ են կարիք մար-
մնոյ , պատսպարիլ ՚ի ցրտոյ , և քաղցի և ծարաւոյ մատու-
ցանել ճարակ ՚ի յագուրդ . և որ ինչ արտաքոյ այսոցիկ
ցանկութիւնք իցեն՝ ոչ առ ՚ի պէտս ինչ են , այլ ախտից
ճարակ : Օ ինչ պէտք իցեն զամենայն խորս հետազօ-
տելոյ , կամ ՚ի ծագաց ծովու և յանժանօթից ափանց
խեցեմորթս վերբերելոյ : Եւ որուստ ՚ի դիցն և ՚ի դիցու-
հեաց հասցէ այնոցիկ՝ որոց զեղխութիւնն էանց ըստ
սահմանս այսպիսոյ նախանձարկու լայնածաւալ տէրու-
թեան : Ի հանդերձանս պերճութեան խահմոքացն
իւրեանց՝ յայնմ կողմանէ Փիսոնի ածեն խորտիկս ,
և ոչ դանդաղին որսս հաւուց խնդրել ՚ի Սարթեաց՝
յորոց չե ևս զվրէժ մեր խնդրեցաք : Երկիր համօրէն
սպաս հարկանէ որկորոյ յափրացելոցն յամենայն ծա-
նօթ և ՚ի սովորական կերակրոց , և ՚ի ծագաց Սկիանու

բարձեալ բերին այն ամենայն՝ որոց չկարէ տանել ստա-
մոք մեղկեալ և պարտասեալ 'ի գրգանաց : յայթքեն
առ 'ի ուտել և ուտեն 'ի ժայթքել, և մարտելոյ իսկ ան-
արժան համարին զոր յամենայն աշխարհաց փութով
մեծաւ խնդրեցին :

Եթէ որ քամահէ զսորօք՝ զինչ փնտսիցէ նմա աղքա-
տութիւն . իսկ թէ ցանկանայ՝ նմա օգտեսցէ իսկ աղ-
քատութիւն , զի ակամայ կամօք բժշկի : Եւ թէպէտ
բռնի և ակամայ զղեղն ընդունիցի , այլ այնու իսկ զի
զոր կամին չկարէ՝ հանգոյն այնմէ որ չկամիցի : Եւ յիտ
Եսար՝ զոր ծնաւ բնութիւնն 'ի ցուցանել, որպէս կար
ծեմ, թէ յինչ ձեռնհաս իցեն ախտք հզօրք ընդ մեծա-
զօր բարեբախտութեան կցորդեալք , քանքարս հարկը
'ի միումնուազին ընթրեաց՝ զամենեցուն զհանձար օգ-
նակն իւր կալեալ 'ի նոյն . բայց չկարաց գտանել հնարս
զամենայն իսկ զտուրս գաւառաց ընթրելոյ միանգա-
մայն :

Եւ աղ հիգացելոցն , որոց քիմք ոչ ամոքին , բայց մե-
ծածախ խորտկօք . և մեծածախ ոչ վասն համոցն աղ-
նուութեան և ճաշակացն քաղցրութեան , այլ զի սա-
կաւագիւտք են և դժուարին 'ի հանդերձանս : Եւ
թէ ոչ՝ եթէ առողջ մնօք խորհեսցին՝ զինչ պէտք ի-
ցեն այնչափ արհեստից 'ի սպաս որովայնի . զինչ պէտք
վաճառականութեանց , զինչ ասպատակելոյ յանտառս
և զխորս ծովու հետազօտելոյ . առ ձեռն կան մեզ կա-
րէորքն պարէնք , զորս ընդ ամենայն ուրեք սփռեաց
էիցս բնութիւն . այլ զայնոսիկ անտեսեն որպէս կոյրք ,
և յաճեալ շրջին ընդ երկիր , ընդ ծովս անցանեն . և
կարողք գոլով դոյզն իրօք բժշկել զբաղց , յաճախու-
թեամբ իրաց առաւել ևս գրգռեն :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Ընդ որս 'ի դէպ է ասել . զի նաւս ընդ ծով խաղացուցանէք . զի զձեռս զինէք ընդդէմ գաղանաց և մարդկան . զի այդպէս այսր անդր բերիք աղմկաւ , զի զինչս յինչս յաւելուք՝ ոչ ինչ զմտաւ ածեալ թէ քանի փոքրիկ մարմին է ձեր : Այն ապաքէն մոլեգնութիւն է և յետին մոլորութիւն մտաց , սակաւուց գորով ընդունակ՝ այդչափ յուրազունից ցանկալ . զի թէպէտ և զինչսոյ յաճախիցէք , թէպէտ և զսահմանսոյ ընդարձակիցէք՝ սակայն մի թէ ընդարձակեցոյն և մարմինք ձեր : (Թէպէտ և յաջողեացի ձեզ վաճառաշահութիւն , թէպէտ և ճոխառջիք պատերազմաւ , թէպէտ և ցանկալիքն ձեր պարէնք յամենուստ ածեալ կուտեսցին՝ սակայն ուր զայդչափ պատրաստութիւնս ձեր ընտցուք :

Օր այդպէս բազմաց էք 'ի խնդիր . մի թէ նախնիքն մեր , որոց առաքինութեամբ ախտքս մեր կան ցարդ յակաստանի , թշուառք էին զի ձեռք իւրեանց պատրաստէին զիւրեանց կերակուր , որք գետնախշտիքն լինէին , որոց չե ևս ոսկեճաճանչ փայլէին յարկք , և տաճարք նոցա չե շողշողէին 'ի գոհար . այլ 'ի դիտ կաւեղէնս երդնուին երկիւղածութեամբ , և 'ի պահպանութիւն ուխտիցն իւրեանց 'ի թշնամիս անդր դիմէին առ 'ի մահ : Այն թէ իշխանապետն մեր՝ որ զհրեշտակս Վամիրտացոց ընկալաւ առ հրովն ուր նստեալ պատրաստէր ինքնին զաղքատին կերակրիկն իւր այնու ձեռամբն որով բազում անգամ զթշնամիսն էր հարեալ , որով զպակսն դափնիս 'ի գող լապիտութեանն Վիտսի էր աւանդեալ՝ թշուառագոյն վարէր կեանս քան զԱլիկիտ , որոյ առ մեզ կացեալ 'ի քաղաքի անդ ուստի և խնաստատէրք երբեմն 'ի բաց վարեցան որպէս ապականիչք մանկութեան , զխահարար պանդոկի արուեստ պաշտեաց և ուսմամբ իւրով վարակեաց զտիեզերս . որոյ վախճան կատարածին գիտելոյ է արժանի : Վանքարս հազար 'ի խոհակերոց անդր թափեալ և զյաճախաւոր պարգևս իշխանաց և զանհամար հասս լապիտութեայ 'ի

մէն մի խրախուճան ծախեալ և ընդ ծանր պարտուք ընկ-
 ճեալ՝ հուսկ ապա հարկ եղև նմա զայն առաջին նուազ
 զհաշիւան քննելոյ . և համարեալ եգիտ զի քանքարք
 հարիւր մնային իւր դեռ ևս . և որպէս թէ սովալլուկ
 վարէր կեանս թէ հարիւր քանքարոքն ապրէր , դեղ
 առ և մեռաւ : (Վ մեծի շուայլութեանն , որում հարիւր
 քանքարք համարին 'ի չքաւորութիւն : Այլ արդ և
 ասա թէ չափ դրամոց կարևոր իցէ և ոչ չափ սրտի :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՅՍԳԷՍ ահա՛ է որ ընդ մնացորդ հարիւր քանքա-
 րացն զարհուրի , և զոր այլք ինդրեն ուխտիւք՝ նա մեր-
 ժեալ լքանէ դեղամահ : Այլ այնպիսում չարախտաւատ
 առն յետին այն բաժակ գտաւ առողջարար : (Հայնժամ
 դեղակուր լինէր նա և դեղըմպու՝ յորժամ անբաւ խորտ
 կացն յաճախութեամբ ոչ յօրանայր միայն , այլ և
 պարծէր . յորժամ զախտս իւր պանծացուցանէր , յոր-
 ժամ զեղիութեամբն իւրով զքաղաքն զեղծուցանէր ,
 յորժամ 'ի նմանութիւն իւր հրապուրէր զերիտասար-
 դական հասակն որ ինքնին իսկ հակամէտ է 'ի նոյն ա
 ռանց օրինակի չարեացն : Այլ այս աղէտք են ահա որոց
 զմեծութիւնս ոչ չափեն բանիւ՝ որոյ է ինչ սահման ,
 այլ մոլեկան սովորութեամբ՝ որոյ անհաս և անպայման
 է ցանկութիւն հաճոյից : (Հանկութիւն չասէ երբեք
 շատ , բնութիւնն սակաւուք շատանայ :

Իպա աղքատութիւն ոչ տառապեցուցանէ զաքսու-
 րեալն , զի ուր և աքսորեսցի որ՝ չիցէ այնպէս աղքա-
 տին վայրն , որ ոչ բազմաբեղուն առատութեամբ մա-
 տակարարեսցէ զկարևորսն առ 'ի մնունդ : (Եւրոպ
 զուցէ հանդերձք պակասեսցին նմա և կամ բնակութիւն :
 Այլ թէ առ 'ի պէտս և եթ բաւականութեան ցանկայ
 և այնոցիկ՝ ոչ պակասեսցեն նմա ոչ յարկք և ոչ ծած-
 կոյթք . զի որպէս սակաւուք մնանի մարմին , նոյնպէս և
 պատասպարի սակաւուք : (Նուութիւնն զոր ինչ միանգամ
 կարևոր սահմանեաց մարդկայնոյ բնութեանս՝ ոչ դը-
 ժուարագիւտ եղ զայն : Այլ թէ ոսկեթել , երկնեանդ և

բազմաբուռն ճարտարագործեալ և յաճախութեամբ խողունջենեացն կրկնաներկ ծիրանւոյ իցէ որ ցանկացող, ոչ բախտին՝ այլ իւր մեղք են թէ աղքատ է այնպիսին : Թէպէտ և զամենայն յորոց զըկեցեալն դարձուցես՝ ի նա, սակայն ինչ ոչ շահեցիս . ընկալեալ նորա զայն ամենայն, առաւելագոյն ինչ իրք ի ցանկալեացն իւրոց պակասեցին նմա՝ քան զոր պակասէր յաքսորս յորոց տւնէրն : Եթէ կարասեաց ցանկանայցէ ոսկեճաճանչ անօթոց, եթէ ազնիւ արծաթեաց՝ հնոց ճարտարացն անուամբ չքեղացելոց, եթէ պղնձեաց որ ըստ մոլեգնելոյ սակաւուց ոմանց պատուականքն թուին, եթէ ծառայից բազմութեան որոց անձկանան և ընդարձակագոյնք ապարանից, եթէ քաջադարման և գիրապարար յօրացեալ գրաստուց և եթէ քարանց առ ամենայն ազգս գտելոց, բերեալ կուտեսլիր նմա զամենայն . սակայն ոչ ինչ առաւել յագեցուցեն զսիրտն անյագ, քան զկաթիլ մի ջրոյ տուեալ ի զովացումն այնորիկ՝ որ ոչ առ կարօտութեան այլ ի բոցատուոր տապանալոյ փորոտեացն պապակի . զի ոչ ծարաւ է այն, այլ ախտ հիւանդութեան : Եւ այս ոչ յինչս և եթ և կամ ի պատշաճեալն առ սնունդ այսպէս բնաւորեալ է, այլ և յամենայն ցանկութիւնս՝ որք ոչ կարօտութեան, այլ ախտից են ծնունդք . զի որչափ և յաւելուցուս տալ՝ ոչ եթէ շիջցի ցանկութիւնն, այլ զայրասցի և ևս :

Այլ որ ի չափ սահմանի բնութեանն կայ՝ նմա ինչ ոչ ստնանէ աղքատութիւն . իսկ որ անցանէ ըստ բնութեանն չափ՝ այնպիսումն և ի լիութեան անդ ամենայն ճոխութեանց՝ զհետ պնդի աղքատութիւն : Եւ որք չափասեն և յաքսորանս, աւելորդք պակասեն և յարքունիս : Հոգին է որ տայ զլիութիւն . սա ընկերէ մեզ և յաքսորս և ի դժնդակ անապատս ամայիս . և ուր գտանէ զկարեւորն ի սնունդ մարմնոյն՝ ինքն իւրական բարեօքն առատացեալ վայելէ : Եւ արանց չեն ինչ իրք ընդ հոգւոյ, որպէս և ոչ դիցն անմահից՝ ընդ այնց ամենեցուն զորս մեծարեն տխմարքն և անճատութիւն ի խնամս մարմնոյ իւրեանց : Եւ արինք՝ ոսկի և արծաթ և սեղանք մեծամեծք բոլորչիք և գեղափայլք՝ երկրաբար ծանրութիւնք են, զորս չկարէ սիրել ոգի պարզ և գիտակ իւրումն բնութեան, զի թեթեւ է և ընդ ազատա-

նախն 'ի վեր անդր փայլականացայտ ոլորտասցի : Իսկ այժմ ըստ յամրաշարժ անդամոցն ներելոյ և շրջապատ ծանրութեան բեռինն՝ երազաթև խորհրդովք սրաթուխ յաստուածայնոցն լինի 'ի տեսութիւն : Եւրի իրի և ոչ պարտիլ հնար է նմա, զի ազատ է և ազգակից աւտուածոց, և աշխարհի համօրէն և ամենայն յաւիտեանց զուգահաւասար : Ինդ ամենայն երկինս յաժի խորհրդովք, և ընդ ամենայն ժամանակս սլանայ՝ ընդ անցեալն և ընդ ամենայն հանդերձեալս : Ինձուկս այս մարմին՝ բանտ և կապանք հոգւոյ՝ այրո անդր լինի ընկեցիկ, պատուհասք, նենգք և զրկանք և ամենայն խօթութիւնք 'ի սմա ներգործին : Իսկ հոգին սուրբ է և յաւիտենական, յոր ձեռն միեւ ռումք անհնար է :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւր մի համարիր թէ իմաստասիրութիւն և եթ սատար կացցէ ինձ 'ի թեթեացուցանել զտառապանս աղքատութեան՝ որ այնմ և եթ ծանրանայ որ ծանր զայն համարիցի : Հայեաց, աղէ, և տես զի յորվագոյնք յաղքատաց ոչ առաւել ինչ հոգածք են և տխուրք քան զմեծատունս . նա՛ զուցէ ուրախք իսկ են քան զնոսա այնչափ առաւել՝ որչափ զի ոչ առ բազումս ձկտին սիրտք նոցա : Եւրոցուք զաղքատն, եկեսցուք 'ի ճօխս . որչափ բազում դէպք են և ժամանակք՝ յորս հաւասարք աղքատաց գտանին մեծատունք : Եւթէ ուղւոյ լիցի մեծատունն՝ դոյզն ինչ հանդերձանք են նորա, և 'ի ստիպել հարկին երազելոյ զչուն՝ և զուղեկցացն խուժան յետս 'ի բաց արձակէ : Եւ 'ի պատերազմի որչափ սա կաւ ինչ յիւրոցն առեալ ածէ ընդ իւր . զի հրահանգք պատերազմի զամենայն պերճութիւն հանդերձանաց արգելուն 'ի բանակի : Եւ ոչ հանգամանք և եթ ժամանակին և տեղւոյն չբաւորութիւն զճոխսն ընդ աղքատս հաւասարեն, այլ է զի և 'ի մեծութեանց յափրաքեալք՝ ախորժեն երբէք երբէք ընթրել 'ի դալարութիւն, և ոսկեղինացն և արծաթեղինաց փոխան խեցեղինօք վարել սպասուք : Եւնդ անմտութեան նոցա, զի որում

ցանկանն երբեմն՝ զանգիտեն միշտ յայնմանէ : Բարե , որպիսի մէջ մտաց , որպիսի տգիտութիւն ճշմարտութեան մածեալ կայ զնորօք , խուսեն յայնմանէ որում նմանին առ 'ի զուարճութիւն :

Բայ իմ 'ի նախնեացն հայեցեալ օրինակս՝ ամաչեմ խնդրել զսփոփանս աղքատութեան . զի յայն հասեալ է զեղիւութիւնս մեր՝ մինչ մեծ ևս են արդ հանդերձանք պանդխտութեան աքսորելոցն քան զոր երբեմն հայրենի ժառանգութիւն իշխանաց : Բաջայայտ է ամենեցուն զի մի ևեթ ծառայ էր Հոմերոսի , երեք Պղատոնի . իսկ Օենոնի՝ որ ստոյիկեանցն խստամբեր և առնացի իմաստութեան եկաց սկզբնահայր , և ոչ մի : Եւ ո՞րք թշուառս զնոսա համարեսցի վասն այսորիկ , և չիցէ ինքն թշուառագոյն քան զամենեսեան : Եննիսոս Բքրիպպաս որ ընդ աւագանին և ընդ ժողովուրդն եկաց միջնորդ հասարակաց խաղաղութեան , 'ի գանձուց աշխարհին թաղեցաւ : Ետիդիոս Հռեգուդոս մինչդեռ զԵլքեղոնացիսն հարկանէր՝ գրեաց առ Ծերակոյտն զի վարձկանն իւր անխնամ զանդաստանսն թողեալ և 'ի բաց երթեալ է . և հաճեցաւ Ծերակոյտն յարքունուստ դարմանել զանդոսն ցորչափ 'ի բացեայ կայր Հռեգուդոս : Եւ յսչափ ահա 'ի պատիւ եղև նմա առանց ծառային մնալ՝ զի ժողովուրդն հռովմէական եկաց նմա 'ի պաշտօնեայ : Ետերացն Սկեպիոնի յարքունի գանձուց տուան օժիտք , զի չէր ինչ ժառանգեալ նոցա առ 'ի հօրէ : Եւ կարի յիրաւունս , պարտ իսկ էր Հռովմէական ժողովրդեանն գէթ միանգամ հարկատու լինել Սկեպիոնի , որ միշտ հարկապահանջ լինէր 'ի Ելքեղոնէ : Եւ բարեբախտութեան առանց օրիորդացն , որոց որպէս աներ եկաց հռովմէականն ժողովուրդ : Եւ թէ որք զկատակազուսանս իւրեանց զօրիորդս տան քանքարաց օժտիւք ամուսնացուցանեն՝ երանազոյնք թուեսցին քեզ քան զՍկեպիոն , որոյ դու տեղք 'ի խնամակալ իւրեանց աւագանւոյն արծաթ բազում ընկալան 'ի վարձանս : Եւ ո՞րք այսուհետև զայս քան և զայսպիսի շքեղափառ օրինակս աղքատութեան տեսեալ և դժկամակեսցի ընդ այն : Օայրացն երբէք աքսորեալն եթէ պակասեսցէ ինչ նմա , մինչ և Սկեպիոնի պակասեցին վարձանք , Հռեգուդեայ վարձկան ,

Ս'ենենիոսի թաղումն : Որոց ամենեցուն որ ինչ և պակասէրն յայն սակս տուաւ փառօք՝ զի պակասեաց : Եւ արդ այսպիսիս ունելով իւր ջատագովս աղքատութիւն , ոչ աներկեան միայն է՝ այլ և հաճոյական :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՒՍԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

ԻՅԼ ասասցէ դք . () Ի զկցորդեալն բաժանես ճարտարութեամբ . մէն մի՝ ի չարեացդ իցեն դիւրմբերելիք , այլ միախուռն՝ ոչ ևս : Եւ ինչ անհանդուրժելի տեղափոխութիւն եթէ զտեղիդ և եթէ փոխեցես , դիւրատար է աղքատութիւն անմասն ՚ի նախատանաց՝ որ ինքնին միայնակ բնաւորեալ է ընկճել զոգիս : — Ինդդէմ՝ այնպիսոյն որ միախուռն ամբոխիւ չարեաց երկեցուցանել զիս կամի՝ այսգոյն վարեցայց բանիւք : Եթէ է քո զօրութիւն առ ՚ի կարող լինելոյ զդէմ ունել չարեաց բախտին ըստ մասին՝ իցէ և ընդդէմ բոլորին . զորոց միանգամ առաքինութիւն ամրապնդեաց զոգիս՝ անխոցելի ներգործէ զնոսա յամենուստ : Եթէ տեղի ետ ազատութիւն՝ ժանտախտ օրհասաբեր ազգի մարդկութեանս՝ ոչ կարասցէ կալ առաջի քո փառամոլութիւն . եթէ յօր անդր յետին ոչ որպէս ՚ի պատուհաս նայիս՝ այլ որպէս յօրէնս բնութեան , և զերկիւղ մահուան մերժես ՚ի սրտեդ , ոչ ևս երկիւղ այլ իշխեսցէ մուտ ունել անդր : Եթէ խելամուտ լինիս զի ոչ վասն հեշտութեան հաստեցաւ ցանկութիւն ՚ի մարդ , այլ առ ՚ի սերելոյ զարմ և զաւակ , և որ ոչն վատթարի ՚ի կորստական ախտէն՝ որ խորամուխ դարանեալ կայ ՚ի փորոտիս՝ անշաղախ զերծանի յայլ ամենայն ցանկութեանց : Ըջ զայս կամ զայն յախտից՝ այլ զամենայն միօրինակ տապաստ արկանէ բանն . զի եթէ ոչ յաղթէ համօրէն՝ յաղթեսցի :

Համարիցիս թէ նախատինք ստնանել իւրք կարասցեն իմաստնոյն՝ որ զամենայն ինչ յանձին իւրում զանձեալ ունի , և ՚ի կարծեաց խուժանին վազեաց ՚ի բաց : Ըարքան զանարգանս է մահ անարգանաց . սակայն Սոկրատնովին դիմօք՝ որով երբեմն զերեսուն բռնաւորսն

միայնակ էած 'ի կարգ ուղղութեան , եմուտ 'ի բանտ առ 'ի քերելոյ 'ի տեղւոյն զկեղտ անուն նախատա- նաց . զի ուր Սոկրատն էր՝ ոչ ևս բանտ համարէր տե- ղին : Ո՞րդ այնչափ շլացաւ 'ի տեսութիւն ճմարտու- թեան՝ մինչև 'ի նախատինս գրել Սարկոսի Սատովնի՝ զի հետամուտ լեալ Պրետորութեան և Հիւպատոսու- թեան մերժեցաւ երկիցս : Այլ Սատովնի եղեն նախա- տինքն այն , այլ Պրետորութեան և Հիւպատոսու- թեան օրոց 'ի Սատովն յաւելուին փառք : Այլ որ անար- գի յայլմէ՝ մինչ չե իցէ անարգեալ յանձնէ : Սիրտ վատ և արհամարհ նշաւակ կայ այդպիսեաց անարգանաց . իսկ որ արիաքար զդէմունի դժնդակ բախտին , և զչա- րիս յորոց ընկձին այլք՝ զգետնէ , զնոյն իսկ զվշուա- ռութիւնս որպէս նշանազգեստս սուրբս կրէ յանձին ընդդէմ նախատանաց : Այլ արդարեւ զինչ մեծագոյն և առաւել զարմանալի քան զայր յաղթական թշուա- ռութեանց : Բրիտիդէս յԱթէնս մինչ վարեալ եր- թայր առ 'ի մահ , որ միանգամ ընդ առաջ լինէր նմա՝ զաչա 'ի վայր արկեալ յոգւոց ելանէր , ոչ որպէս զայր արդար՝ այլ զնոյն ինքն զարդարութիւն տեսանելով վարեալ առ 'ի մահ : Բայց գտաւ և ոմն որ եթուք յե- քեսս նորա : Եւսնր և դժպհի էին նախատինքն , այնու մանաւանդ՝ զի պիղծն և եթ բերանով կարէր համար- ձակել յայն . սակայն Բրիտիդէայ սրբեալ զեքեսս իւր , ասէ ժպտելով ցնուիրակն որ ուղեկցէրն ընդ նմա . “ Իրատեօջիր զդա մի ևս այդպէս անձահս յօրան- ջել ” : Բայ և թշնամանել և զթշնամանս :

Եւ , ոչ ժխտեմ , որք զնախատինս ծանր համարին քան զամենայն , և չար քան զմահ . առ որս այս է իմ պատասխանի , զի յոյով ուրեք անբաժ 'ի նախատանաց են պքսորանք : Բայր մեծ թէպէտ և անկցի՝ մեծ և յանկմանն է . և ոչ ինչ աւելի կրէ նախատինս՝ քան զսրբանուէր տաճարաց աւերական անկեալս 'ի կոխան , որք կրօնասէր երկիւղածաց որպէս զկանգունան մեծ- արգոյք են :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Լ՛ԵՂ քանզի յինէն կողմանէ չիք ինչ քո, մայր իմ սիրելի, ընդ որ անսպառ հոսեցես արտասուս, հարկ է ապա զի քո աղագաւ բերիցիս 'ի լալ: Երկու ինչ իրք մարթին պատճառք լինել ցաւոցդ. կամ այն զի զպատասպարան քո կորուսեր, և կամ՝ զի անձուկ կարօտոյ սրտիդ անըմբերելի՝ քեզ թուի: () առաջնոյն ոչ յերկարեցից. զի քաջածանօթ է ինձ՝ սիրտդ որ ոչ այլ ինչ սիրէ յիւրան, բայց զանձինս նոցա: () աղ տառապեսցին այնորիկ 'ի մարց, որք կանացի տկարութեան իւրեանց օժանդակ զորդւոցն առնուն զկարողութիւն. որք վասն կանացի բնութեանն զիրկբ գորով յամենայն պատուոյ իշխանութեան, նոքօք փառասիրեն. որք զհայրենի ստացուածս որդւոցն վատնեն՝ և ժառանգել իսկ զնոսա ցանկան, որ զճարտարիօսութիւն նոցա յօգուտ անձանց վարձկանեն այլոց: Բայց դու 'ի մեծութիւնս որդւոցդ խնդացեալ միշտ և ոչ երբէք վարեցար նոքօք. դու առատաձեռն միշտ 'ի քոյսդ՝ մերոյ առատաձեռնութեանս եղիւր չափ և պայման. դու մինչ դեռ ընդ ծնողացդ էիր խնամովք՝ զձոխութիւնս որդւոցդ քոյովքդ ցանկայիր յաւելուլ. դու մերոց հայրենի ստացուածոցս որպէս քոյոցդ խնամածեալ և որպէս յօտարին ընչից զգուշացար. դու և մերով չնորհիւս որպէս օտարին իրօք վարեցար. և յամենայն փառաց իշխանութեանցս մերոց խնդութիւն և եթ և ծախք եղեն քո բաժին: Վթութիւն չետ բնաւ 'ի քեզ տեղի ցանկութեան օգտի և շահու: Լ՛ս պա զրկեալ քո յորդույդ՝ չմարթէ քեզ ցանկալ այնց, զորս՝ և մինչ առ քեզն կայր՝ ոչ քո ինչ համարելիր:

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Ի՞նչ զամենայն միութարութիւն յայն ուղղել ինձ պարտ է որ իսկապէս աղբիւրն է և պատճառք մայրենի ցաւոցդ : Օրկեցայ , ասես , 'ի սիրալիր գրկախառնութեանց ցանկալոյ որդւոյս . ոչ ևս 'ի տեսիլ երեսացն և ոչ 'ի լուր բանից նորա վայելեմ . ուր է նա որոյ տեսլեամբն տխրութիւն դիմացս փարատէր , յոր յամենայն անձկութիւնս իմ յանդարր ելանէի . ուր զրուցատրութիւնքն որովք ոչ յագենայի . ուր երկասիրութիւնքն ուսումնականք որոց ըստ ոչ կանացի բնութեան և 'ի վեր քան զմայրենի մտերմութիւն մտադիւրագոյն կայի առ ընթեր , ուր հանդիպումն մեր իրերաց , ուր մանկաբար հրճուումն քո ընդ տեսութիւն մօրդ : Յայտասիկ յաւելուս և զվայրան յուշածել ուր խնդակիցք միմեանց հրճուէաք 'ի բանս . և որ սաստիկ ևս կեղեքեն զսիրտ և չմարթէ քեզ մոռանալ՝ զպիշատակս վերջնոյ տեսութեանս մերոյ և կենակցութեան : Վասն զի և զայս խժաբար 'ի ցաւս քեզ հնարեցաւ բախոն անողորմ , երիւք աւուրքք յառաջ քան զարկածս չարեացն իմոց դարձուցանել զքեզ առ իս անկասկած ամենեւին և առանց իրիք չարագուշակ երկիւղի : Ինչ որք բաժանեալ էր մեր յիրերաց անջրպետութեամբ վայրաց , հեռաւորութեամբդ առ յինէն զամս ինչ պատրաստեալ իմն էր սիրտ քո 'ի կիրս չարեացդ . դարձար այսրէն ոչ զի բերկրեցիս յորսի քո , այլ զի անմուռաց յաւերժացիս յանձուկ բաղձանացդ : Ինչ յառաջ իսկ ևս հեռացեալ էր քո յինէն՝ արիագոյն ևս հանդուրժելի արդեօք մեղմելով ժամանակին զտեսչ կարօտանացդ . կամ թէ չէր քո մեկնեալ անդրէն՝ վայելելի գէթ 'ի վերջին սփոփանս երկաւորք առաւել տեսանելոյ զորդիդ : Ինչ անողորմ ճակատագրին հրամանք զայս այսպէս սահմանեցին , զի ոչ 'ի յաջողութիւնս իմ խնդացես և ոչ 'ի բացեայ կալ յինէն սովորեցիս : Ինչ որչափ դժնդակ են աղէտքդ՝ դոյնչափ առաւելաբարնի արութեան քեզ պէտք են . և որպէս ընդ նախածա-

նօթ թշնամեոյ ստէպ նկուն եղելոյ առ 'ի քէն՝ հզօրագոյնս կռուել քեզ պարտ է : Այ որպէս յանկէր և յողջանդամ մարմնոյ հոսեաց 'ի քէն արիւնդ այդ, այլ ընդ սպիս քո խոցեցար :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Ա՛յ լիցի քեզ 'ի չքմեղանս անձին զկանացի բնութիւնդ առնուլ, որում թէ շնորհեալ է արտասուաց առաւելութիւն, բայց ոչ և անչափութիւն : Այր աղաքաւ և առաջինքն մեր տասնամեայ ժամանակաւ սահմանեցին ողջալ կանանց զարս իւրեանց, որպէս զի յայտնապէս օրինադրութեամբ նուաճեսցեն զյամարութիւն կանացի սգոյն, ոչ արգելին զսուգ՝ այլ ընդ սահմանաւ փակեցին : Վանգի ընդ մահ սիրելոյ անպայմանաբար զգածիլ ցաւով անմոռութիւն է, իսկ չգգալ բնաւ խստասորտութիւն տմարդի : Վեղեցիկ բարեխառնութիւն է գթութեան ընդ բանին՝ զգալ ցաւոց և նուաճել զայնս : Այ յայնս հայիցիս 'ի կանանց որոց սուգն սկսեալ մահումբ կալաւ զվախճան : Վիտես իսկ զոմանս 'ի նոցանէ որոց կորուսեալ զորդիս ոչ երբէք մերկացան յանձանց զհանդերձս սգոյ : Նոյստին 'ի սկզբանէ արիական կենացդ հանդէս մեծ ևս ինչ պահանջէ 'ի քէն և որ ամենայն կանացի ախտից գտաւ գեր 'ի վերոյ՝ կանացի բնութեամբն արդարանալ ոչ ունի : Նոյստիկէտութիւն բռնագոյնն 'ի չարեաց ժամանակիս՝ ոչ գիտաց հաւասարել զքեզ ընդ այլոց բազմաց . ոչ գոհար ակունք և ոչ մարգարիտք խոտորեցուցին զսիրտ քո, և ոչ ճիսութիւնք՝ գերազոյնքն համարեալք 'ի բարեաց մարդկան՝ շրջուցին զքեզ : Անեալ և վարժեալ 'ի տան 'ի խիստ հրահանգանախնեաց՝ ոչ խոտորեցար երբէք զհետ վատ թարացն օրինակի, որ և լաւացն իսկ առաքինեաց բազմավտանգ է : Այ ամօթ համարեցար երբէք զբազմաճնունդ բեղմնաւորութիւն որպէս յանդիմանիչ հասակիդ . և ոչ ըստ այլոց կանանց՝ որոց ամենայն գովութիւն 'ի ձեւ վայելութեան կերպարանացն է, թագուցեր զուռոյց արգանդիդ որպէս բեռն տգեղ՝ անդատին

յորովայնի զյղացեալ յոյս զաւակացոյ հեղձուցանելով : Այլ 'ի ծարիր և 'ի սնդոյր զերեսս քո ապականեցեր , և ոչ պճնեցար 'ի հանդերձս՝ որք 'ի ցոյց և եթ մերկութեան սպասաւորեն : Այլ 'ի միայն քո զարդ վայելութեան էր գեղեցկութիւն իմն չնաշխարհիկ և յամենայն հասակի անայլայլակ , և շուք փառաց՝ պարկեշտութիւն :

Ապա չէ քեզ օրէն յաւերժանալ 'ի ցաւսդ՝ պատճառելով զկանացի բնութիւնդ յորմէ զատեալ որոշեցար առաքինութեամբդ քով . և որպէս յախտից կանանց՝ նոյնպէս և յարտասուաց նոցա պարտ է քեզ խուսել 'ի բաց : Այլ և ոչ կանայք ներեն քեզ վիրօք ցաւոցդ ծիրիւլ . այլ դոյզն արտասուօք զկարեւոր պարտս բնութեանն հատուցեալ՝ վաղվաղակի արիանալ հրամայեն . միայն թէ կամք իցեն քեզ յայնոսիկ դէտակն ունել 'ի կանանց որք մեծապանծ առաքինութեամբք իւրեանց ընդ աւագ արս դասեցան : Առնենք ըստ դժնդակ բախտին արկածից՝ յերկոտասանիցն զաւակաց երկուցն և եթ մնացեալ էր մայր . զորոյ թէ ըստ թուոյն զադէտն կշռիցես՝ տամնեակս էր կորուսեալ , եթէ ըստ մեծութեանն՝ 'ի Վրակկեանցն էր զրկեալ : Ապայն ուրոյ շուրջ գնովաւ կացեալ կոծէին և զճակատագիր նորա անխճանեին՝ սաստէր ասելով . “ Այլ չարախօս լինիք զբախտէն որ զՎրակկեանսն ետ ինձ որդիս , : Այլ պիտոյ մօր ծնունդ էր արժանաւոր որ գոչէր 'ի ժողովի ամբոխին . “ Այլ իբր իշխես անխճանել զմայրն իմ որ ծնաւն զիս , : Այլ զնագոյն քան զորդոյն թուի ինձ բարբառ մօրն . զի որդին զծնունդ Վրակկեանցն մեծարէր , իսկ մայրն և զմահ նոցա : Հռուտիլիա զհետ որդոյ իւրոյ Ատտայ ընթացաւ յաքսորս , և այնչափ նեղեալ տագնապէր 'ի գթոյն՝ զի լաւ համարեցաւ աքսորանաց հանդուրժել քան կարօտոյ , և ոչ յառաջ քան զորդին դարձաւ 'ի հայրենիս : Այլ այն ինչ դարձեալ որդոյն յաքսորանացն յառաջագէմ զարգանար փառօք 'ի Պետութեանն , կորոյս զնա մայրն նովին արութեան ոգով որով զհետ երթեալ էր նորա յաքսորս , և ոչ որ յետ յուղարկաւորութեանն ետես զարտասուս նորա : Այլ քսորանս նորա զառաքինութիւն իւր եցոյց , և 'ի մահունն զիմաստութիւն . զի ոչ ինչ 'ի մայրական գթոյն

զնա կասեցոյց և ոչ ինչ արգել և կալաւ զնա յանշահ
և յանմիտ տրամուծեանն :

Ինչոք այնպիսեացն կամիմ և զքեզ լինել 'ի համարի
կանանց . որոց վարուցն եղեր միշտ նմանող՝ նոցին
դարձեալ զհետ երթիցես գեղեցիկ օրինակի, մեղմելով
և ցածուցանելով զցաւա քո : Եւ տեմ զի չեն իրքդ ընդ
մերով իշխանութեամբ, և զի՝ եթէ և ոչ մի 'ի կրից
հպատակէ մեզ, ևս առաւել որ ցաւոյն իցէ ծնունդ . զի
դժնեայ է և ապտամբ յամենայն դեղոց : Հայնկամբ
երբեմն նուաճել զայն և զհեծութիւնսն հեղձուցանել,
բայց ընդ նոյն իսկ արտաքնայարդար կեղծեալ երեսն
հոսն արտասուք : Եւ զի և 'ի խաղս կամ 'ի տեսիլ սու-
սերամարտից զբաղեցուցանել հնարիմբ զանձինս, բայց և
'ի տեսարանս անդ յորս սփոփիմքն՝ դոյզն ինչ ցաւոց յի-
շատակ զմեզ վրդովէ, վասն այնորիկ լաւ ևս է պարտել
զնա քան պատրել . զի որ 'ի հեշտալեացն է պատրեալ
կամ զբաղանօք թմրեալ՝ զարթնու անդրէն, և նովին իսկ
հանգստեամբն յաւելու յուժգնութիւն և դժնեանայ .
իսկ որ բանին յաղթահարի՝ լռէ յաւերժ : Եւ մին իրի
չեն ինձ կամբ զայն ինչ իրս քեզ թելադրել որովք զի-
տեմ թէ վարին բազումբ . որպէս յերկար ուղեգնացու-
թեամբ զքեզ զբաղեցուցանել կամ զուարճարեալ զօ-
սեցուցանել, 'ի ինդիր համարոյ և 'ի տեսչութի ստա-
ցուածոց զառաւելագոյն ժամանակս քո անցուցանել,
կամ յիրս նորանորս զանձնդ պատաղեցուցանել : Եւ
ամենայն առ սակաւ մի ժամանակ օգտեալ՝ ոչ կարեն
բժշկել զցաւսդ, այլ արգելու և եթ . իսկ ինձ ցանկալի
է զի վանեսցի այն 'ի սպառ քան թէ խաբեսցի : Եւ մին
իրի անդր առեալ ածեմ զքեզ՝ ուր փախուցելոցն ամե-
նեցուն յերեսաց բախտին հարկ է լինել ապաստան .
յիմաստասիրականսն ասեմ յուսմունս որք զվէրս քո
ապաքինեսցեն, որք զամենայն տրամուծիւնս քո 'ի քէն
'ի բաց պարուրեսցեն : Եւ պէտ և չէր քո բնաւ ընդե-
լացեալ այնոցիկ՝ սակայն զարդիս հարկ էր քեզ պարա-
պել 'ի նոսին : Եւ այց քո՝ ըստ ներելոյ քեզ վաղեմի խըս-
տութեան հօրն իմոյ՝ զամենայն իսկ բարձրագունիցն
գիտութեանց թէ ոչ զխորան հետազօտեալ՝ բայց վեր 'ի
վերոյ առեալ է զճաշակ : Եւ թէ հայրն իմ արանցն քաջ
ոչ կարին նախանձայոյդ գտեալ նախնեացն սովորութեան՝

առաւելագոյն ինամկալեալ էր, ոչ հարեանցի և եթ' այլ ներկուռ հմտանալ քեզ 'ի հրահանգս բանից իմաստասիրաց, որով ոչ զինուց ինչ պատրաստութեան քեզ արդ պէտք էին ընդդէմ բախտին, այլ զպատրաստան 'ի վարարկանելոյ: 'Եւ այց 'ի պատճառս այնոցիկ 'ի կանանց որք զգարութիւնսն ոչ յիմաստութիւն' այլ 'ի զեղծումն 'ի վարարկանէն, ոչ հաճեցաւ կարի յոյժ խորամուխ լինել քեզ յուսմունս, այլ քո քաջառու ուշիմութեամբդ օժանդակեալ 'ի սուղ ժամանակի բազում ինչ զանձեցեր, և գիտութեանց ամենայնի հիմունք արկան 'ի քեզ: 'Եւ արդ դարձ արա 'ի նոսին, և եղիցին քեզ նոքին 'ի պատասպարանա 'ի միութարութիւն և 'ի զբօսանս. և եթ' աներկմիտ 'ի սիրտ քո ընկալցիս զայնոսիկ' ոչ ևս կարասցեն մուտ ունել անդր ոչ ցաւք, ոչ հոգք և ոչ տաւրապարտ վշտաց ընդունայն տագնապք. և սիրտ քո' վաղու ևս ազատացեալ յայլոց ախտից' և ոչ միում 'ի սոցանէ տացէ բնաւ մուտս: 'Տաւասիկ ապաւէն ամուր, յոր և եթ' մարթ իցէ քեզ ունել ապաստան 'ի բռնութենէ բախտին:

'Եւ մինչ չե 'ի նաւահանգիստ անդր գիտութեանց լեալ ժաման, քանզի օժանդակութեան քեզ պէտք են յոր յենուցուս, կամք են ինձ աստանօր ցուցանել քեզ զպատճառս միութարութեանցդ քոց: 'Եւ այեաց աղէ յեղբարս իմ. ցորչափ նոքա կենդանի կան զհարդ մարթ իցէ քեզ բողոք ունել զբախտէ. յերկաքանչիւր 'ի նոսա զուարճացեալ բերկրիս այլ և այլ առաքինութեանցնոցա հանդիսիւ. մին ճարտարմտութեամբն յառաջադէմ յիշխանութիւն, իսկ միւսն իմաստութեամբն զայն արհամարհեաց: 'Եւ ապա, միոյն 'ի նոցանէ իշխանական փառօքն սփոփեցնիր և միւսոյն հանգստեամբն. և երկաքանչիւրոց իսկ բարեպաշտութեամբն: 'Եւ աջաճանօթ են ինձ իղձք սրտից եղբարցն իմոց. մին փառաց իշխանութեան եղև հետամուտ զի զքեզ փառաւորեսցէ, միւսն անդորրաւէտ կենաց խաղաղութեան' զի քեզ ինամ կալցի: 'Եւ եղեցիկ տնօրինեալ կարգեաց բախտն զորդիս քո, տուեալ քեզ զնոսա յօգնականութիւն և 'ի զուարճութիւն. մին իշխանութեամբն լիցի քեզ պատասպարան, միւսն հանդարտութեամբն 'ի վայելս: 'Եւ լեւելս զմիմեամբք պաշտեսցեն զքեզ, և երկոցուն նոցա

ծնողասէր գթովն լցցի և միոյն թերութիւն : Ի՞նչո՞ իշխեմ՝ ասել համարձակ զի բաց ՚ի թուոյ պակասէ քեզ և ոչ ինչ :

Իստ սոցանէ և ՚ի թողունար . ևս ակնարկեա . ՚ի Սարկոս մանուկ կայտառ՝ յորոյ ՚ի տեսիլ փարատեսցին ամենայն տրտմութիւնք . որչափ և մեծ և դեռածին ի ցեն ուրուք ցաւք ՚ի սրտի , ՚ի շուրջ փարել նորա անհնար է թէ ոչ ամեքեսցին : () զոր արտօսը ոչ դադարեցուցէ զուարթութիւն նորա . զոյր զանձուկ տառապանաց սըրտին ոչ սփոփեսցեն բանք նորա հանձարեղք . զոյր զսիրտ թախծեալ ոչ զուարճացուցեն հրճուանք նորա . զո՞ ՚ի բազմահոգ խորհրդոց մտացն ոչ ՚ի բաց քեցեալ յինքն ձգեսցէ քաղցրահնչիւն բարբառ նորա անլուելի , որով չիք յագենալ : Ի՞նչո՞ զի շնորհեսցեն զնա մեզ երկայնակեաց քան զմեզ . զի բախտն դժնդակ խոնջ և վատակ՝ յիս առցէ զկայ իւրովք արկածիւքն . և որ ինչ մօրն և որ ինչ հանուոյն պատրաստեալ կայցեն ցաւք՝ յիմ վրայ տեղասցին , և այլքն համօրէն տամբ՝ երջանկասցին անդորրաւէտ . զմիայնութենէս ես ոչ կալայց զանգատ և ոչ զչարեաց անձինս . միայնակ մատեայց ՚ի զոհքաւութեան տանս իմոյ , և ամենայն ցաւք նորա յիս սահմանեսցին :

Վրկախառն փարեցիւր զՍովատիլաւ որ ՚ի մօտոյ ընծայեսցէ քեզ թողնեայս . այնպէս յանկուցեալ էր իմ զնա յիս և կցորդեալ ընդ իս , զի զրկեալ յինէն՝ կենդանեաւ հօրն համարէր իմն զանձն որբացեալ . զնա սիրեցիւր և ընդ իմ : Ի՞նչո՞ զի բախտն դեռ ևս եբարձ ՚ի նմանէ զմայր . առատացող առ նա զգութ խնամոցող , զի ցաւեցեալ միայն ընդ կորուստն և միայնմ զգայցէ : () վարս նորա ուղղեալ յարդարեա մերթ , և մերթ զկերպարանն : Իտրազոյն տպանան խրատք ՚ի մատաղ տիս դրոշմաւք : Ի՞նչո՞ բանիցող ընդելասցի և ըստ քոց խրատուցող կերպարանեսցի . թէպէտ և զայլ ինչ ոչ բայց զքեզ և եթ տուեալ նմա յօրինակ՝ մեծ ինչ լիցիս տուեալ : Ի՞նչ այս պարտք պատշաճից փոխանակ դեղոց եղիցին քեզ ՚ի վիշտս . սիրտ զգածեալ ցաւով բարեգորով գթութեան՝ ոչ այլազգ սփոփեսցի՝ բայց բանիւ և և կամ համեստ զբաղմամբ :

Ի՞նչ կարգս մեծամեծ մխիթարութեանց քոց մարթ էր

և զհայր քո կարգել, թէ չէր բացական առ 'ի քէն . բայց խորհեաց, աղէ, և 'ի քոց կրիցդ կշռեսլիր զինչ օգուտ իցէ նմա . և տեսցես զի առաւելագոյն պարտք են քո պահել զանձնդ վասն նորա քան ծախել վասն իմ : Քանիցս յարձակեալ 'ի քեզ բռնասցի ցաւոցդ սաստկութիւն՝ յուշ լիցի քեզ հայր քո, որում թէպէտ այնչափ թռուռնս և թռռնեայս ընծայեալ քո, չես նմա միակ . բայց լրումն բարութեան կենաց նորա 'ի քեզ հաստատեալ է . և ցորչափ նո կենդանի է՝ քեզ դժպատեհ իցէ ընդ երկարութիւն կենացդ զանգատել :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԻ

() ԵՒՍ մեծագոյն մխիթարութիւն քո՝ զքոյրդ լռեցի ցարդ . զսիրտն զայն հաւատարիմ և մտերիմ քեզ, յոր ամենայն վիշտք քո ազդին որպէս 'ի մարմին մի . զսիրտըն մայրագորով առ մեզ ամենեսեան : Քեզ նորա արտասուան խառնեցեր զքոյրդ, և 'ի գիրկս նորա ոգեբերեալ շնչեցեր նախ : Այլ թէպէտ յամենայնի է քեզ միշտ վշտակից՝ բայց յաղէտս իմ ոչ վասն քո և եթ վշտագնի : Այլ ես ինքն 'ի գիրկս նորա ածայ 'ի հռովմ, նորին մայրենի գթալիր խնամօքն կազդուրեալ աղջացայ 'ի բազմաժամանակեայ խօթութենէս, նորին սատարութեամբն և շնորհիւ զգանձապետութեանն ընկալայ պատիւ . և որ խօսել իսկ համարձակ և ողջունել յայտնապէս՝ զանգիտէր, վասն սիրոյ իմոյ յաղթեաց ամօթխածութեանն : Այլ ինքնուրոյն զատուցեալ կեանք նորա, ոչ պատկառանք՝ որ 'ի կարի յաճախելոյ լըբութեան կանանց շինականագոյն իմն համարէր, ոչ անդորրաւէտ հանդարտութիւնն և ոչ առտնին պարապումն արգելին զնա առ սէր իմ հետամուտ գոլ փառաց :

Մհարախիկ, մայր իմ սիրելի, մխիթարութիւն քո և զօրավիգն . 'ի նա յարեսլիր և գիրկընդխառն եղեալ զօրեսլիր ընդ նմա : Ազացելոցն այս սովորութիւն է խոյս տալ և 'ի կարևոր սիրելեացն իւրեանց, և յառանձնութեան ազատաբար անձնատուր լինել 'ի ցաւս . բայց դու 'ի նա ինքն հաւատա զանձն քո և զխորհուրդս .

եթէ յերկարել կամիցիս 'ի տրտմութեանդ և եթէ
 [թողուլ 'ի բաց' 'ի նմա գտանիցես կամ վախճան ցա-
 ւոցդ և կամ ցաւակից . բայց եթէ քաջածանօթ
 իցէ ինձ խոհականութիւն գերակատար անձին նորա՝
 ոչ [թողուցու քեզ անօգուտ տրտմութեամբ հաշիւ . և
 յանձնէ իւրմէ տացէ քեզ օրինակ , որում և ես ինքն
 վկայեմականատես : () այր իւր ցանկալի զքեռին մեր՝
 ընդ որում ամուսնացաւ 'ի կուսութեան 'ի նաւարկելն
 ընդ նմա կորուսեալ ժուժկալեաց ցաւոցն և երկիւղին ,
 և ալեկոծ յաղթեալ մրկաց՝ ապրեցոյց զդիակնն 'ի նա-
 ւաբեկութենէ : () Բայց , որպիսեանց կանանց արութիւնը
 ծածկեալ կան 'ի մթան : () Եթէ յաւուրս անդ պարզու-
 թեան կենաց նախնեացն մերոց առ որս զարմանալի էին
 առաքինութիւնը՝ կացեալ էր քեռ քո , քանի քանի
 հանձարք մեծամեծք ելեւել զմիմեամբք մրցէին 'ի պան-
 ծացուցանել զսէրն ամուսնական , որոյ մոռացեալ զտկա-
 րութիւն բնութեանն և զերկիւղ ծովուն՝ քաջաց իսկ
 ահարկու , դիմազրաւէ վտանգաց առ 'ի [թաղումն առն
 իւրոյ . և 'ի փոյթ յուղարկաւորութեան նորա՝ զիւրն
 մոռանայ :

() Եծապէս դրուատի 'ի քերթողաց ամուսինն որ
 ընդ առն իւրոյ փոխանակեաց զկեանս իւր , և ոչ մեծ
 ևս իցէ վասն [թաղման առն իւրոյ տալ զանձն 'ի
 վտանգ , և ոչ առաւելագոյն սիրոյ նշանակ վասն փո-
 քու ևս զնոյն վտանգ յանձն առնուլ : () Ե ո զար-
 մասցի յետ այսորիկ զի ընդ վեշտասան ամս իշխա-
 նութեան առն իւրոյ () Եգիպտոս չերեւցաւ երբէք
 'ի հրապարակի , և ոչ զոք 'ի գաւառականացն 'ի
 տուն իւր ընկալաւ , և ոչ ումեք եհարց ինչ զառնէն և
 կամ եթող այլում հարցանել ցինքն : () Եր աղագաւ գա-
 ւառն այն համբաւեալ 'ի չարախօսութիւն և ճարտար
 'ի [թնամանել զոտիկանս իւր , ուրանօր և կարի յոյժ
 զգուշաւորքն ոչ կարացին խուսել 'ի բամբասանաց և 'ի
 չարահամբաւ լինելոյ , 'ի նա ինքն 'ի քոյր քո հայեցաւ
 որպէս 'ի միակ օրինակ առաքինութեանց . և որ մեծ
 ևսն է և զժուարին յոյժ այնմ՝ որում քաղցր են և
 բազմավտանգքն յերգիծաբանութեանց , կարճեաց և
 լոնցոյց զամենայն համարձակախօսութիւնս իւր զմա-
 նէ , և յաւուր յայսմիկ զմանն նորա խնդրէ միշտ՝ բայց

գտանել երբեք ոչ յուսայ : Եւ իմն է արդարեւ եթէ ընդ ամն վեշտասան հաճոյ լեալ իցէ նորա այնպիսում գաւառի , իսկ մեծ ևս եթէ անծանօթ մնացեալ 'ի նմանէ :

() այսոսիկ իբր ոչ եթէ 'ի դրուատիս գովութե՛ն նորա 'ի մէջ ածեմ . զի այսպիսեաւ հարեանցի բանիւք նուազեցուցից մանաւանդ զփառս նորա , այլ զի խելամուտ լիցիս մեծութեան ոգւոյն , որում ոչ փառք և ոչ ագա-հութիւն՝ ախտք օրհասաբերք անանջրպետ կցորդեալք իշխանութեանց՝ յաղթել նմն ոչ գիտացին . և ոչ մահուն երկիւղ 'ի տեսիլ անպատուարնաւուն և վերահաս նաւակոծութեանն կարաց բաժանել զնա յանշնչացեալ մարմնոյ առնն , զի քան զնա զանձն իւր ջանասցի զերծուցանել : Եւ որա առաքինութեանն պարտ է քեզ լինել նմանող և մի անձնատուր լինել 'ի ցաւս , և կարծիս իմն տալ այնպիսի՝ իբրու թէ ստրջացեալ իցէ քո զի ծնար զորդի :

Եւ զի՛ թէպէտ զայս ամենայն առնիցես , սակայն հարկ է թէ զինն յածեցին խորհուրդք քո , և առաւել քան զեղբարս իմես ինքն ստէպ եկից քեզ 'ի յուշ . իբր ոչ եթէ նուազագոյն սիրոյ իցեն նոքա արժանիք , այլ զի ուր ցաւն է՝ անդր բնաւորապէս իմն բերին ձեռք , լուր թէ զիւրդ կերպարանեսցես զիս քեզ : Եւրախ և զուարթ որպէս յաւուրս բարութեան . իսկ բարութիւն այն է՝ եթէ սիրտանդորր յամենայն հոգոյ յիւրնս պարապեսցէ 'ի գործս , մերթ 'ի հեշտին ուսմունս զուարճացեալ , և մերթ ճմարտասէր փութով 'ի խնդիր ելեալ բնութեան անձինն և տիեզերաց . զերկիր նախ զննելով և զայլ և այլ զիրս նորա , և ապա զհամապարփակ ծովուն զբնութիւն և զանհարթութիւնս նորա փոխանակաւ յաճելն և 'ի նուազել , ապա 'ի գաւառն անհարկեալ արհաւրաց որ ընդ մէջ երկնի և երկրի ասպարէզ կայ ամպրոպայոյզ մրրկաց , որոտընդոտս փայլատականց , շանթաձիգ կայծականց , տեղատարափ անձրեաց , և ձեան և կարկտի . և ապա 'ի խոնարհագունից աստի վերաթեւեալ խոյանայ 'ի բարձունս յերկնայնոցն վայելել տեսիլ գեղազուարճ , և յիշատակաւ յաւիտենականութեանն իւրոյ սլացեալ խաղայ ընդ դարս համօրէն ընդ անցեալն և ընդ որս գալոցն են :

ԳՂՈՒԿԻՈՍՒՄ Ը. ՍՆՆԵԿՆՅ

ՅԵՂ ԼԵԳՍ ՄԻՒԹԵՐՈՒԹԵԼՆ

ԱՌ ԱԶԱՏԱԳՐԵԱԼՆ ԿՂՈՒԵԱՅ ԿԱՅՍԵՐ
ԳՈՂԻԲԻՈՍ ԲԱՐԵԿԱՄ ԻՐԻ

ԿԼՈՒԻ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ

*** ԵՂ մերումն մարմնոյ համեմատեալ՝ հաս-
տատունք են և տեականք, այլ ըստ օրինաց ընութեան
որ զամենայն լուծեալ վերածէ յայն ուստի էացոյցն,
գիւրեղծականք են: Օ՛ի զինչ անմահական գործել
գիտացեն ձեռք մահկանացուք: Եթանքին հրաշա-
կերտքն և զոր ինչ հրաշալիս քան զնոսա կառոյց ամ-
բարհաւաճութիւն յաջորդ դարուց, եկեսցէ ժամանակ
զի հարթյառակ եղիցին: Եւ ինչ մշտատե, սա-
կաւ ինչ յերկարատե. ոչ ամենեցուն նոյն վախճան է,
իւրաքանչիւր այլ ազգ՝ ի միմեանց է կորուստ, բայց որ

*** Զմիթթարականս զայս առ Պոլիքսիոս գրեաց Սենեկա յերրոր-
դում ամի աքսորանացն իւրոց ընկճեալ յաղիտիցն և նկուն լեալ մար-
մնոյն և հոգւով, որպէս գրեալն իսկ ցուցանեն: Եւ էր Պոլիքսիոս ի
հզօրագունիցն ազատագրելոց Կղզեայ կայսեր, պատուեալ և մեծա-
րեալ ի նմանէ և գրականութեամբ լեալ անուանի: Որ և քաջահմուտ
գաղով յունական և լատինական լեզուաց, զերկոսին քերթուածս
երկուց աւագագունիցն քերթողաց՝ Հոմերի և Վիրգիլեայ՝ յարձակն
վերածեաց բան, զոր ի կարգի բանիցն գովութեամբ մեծաւ պանծա-
ցուցանէ Սենեկա: Պակասի սկիզբն գրոցս, այլ ցանկալի էր քննաբա-
նից բազմաց թէ բոլորովմբ պակասէր, որպէս անարժան մեծի մա-
տենագրին և անհամամատ այլոց նորա մատենագրութեանց վասն նկուն
իմաստիցն և յաճախելոցն ի նմա մարգելոյց շողովոյց առ կայսրն և առ
Պոլիքսիոս:

սկսաւն և դարարեսցէ : Եւ և աշխարհի իսկ, որպէս կարծեն ոմանք, սպառնացեալ կայ կործանումն. զի տիեզերք համօրէն, թէ հաւատալ օրէն իցէ, աստուածայնովքն որ 'ի նոսա և մարդկայնովքն համայն քակտեալ՝ սուգեսցին յաւուր միում՝ 'ի իսաւար խառնակութեան վհին առաջնոյ : Հայա, թող երթիցէ՝ որ կամին՝ և զմի մի 'ի մեռելոցն լացցէ, զլարթագինեայ, զլուսմանտեայ և զլորնթոսի, և զայլոցն ևս զկործանելոցն յառաւելագոյն ևս 'ի բարձրութենէ՝ զաշխանն ողբասցէ, մինչ և այնմ իսկ՝ որում չիք տեղի անկանելոյ՝ կորուստ 'ի վերայ կայ : Իսող բողոք բարձցէ զհրամանաց ճակատագրին որ զայն ոճիր աւերածոյն գործելոցն է՝ զի ոչ ինայեաց յինքն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Եւ ո՞ւր այնպէս ամբարտաւան և առաւելեալ յանդրհնութեամբ, զի յանհրաժեշտ օրինաց աստի՝ որ զամենայն 'ի նոյն վարէ վախճան՝ զինքն ևեթ և զիրան կամիցի ճողոպրել, և 'ի համաշխարհական սպառնացեալ կործանմանէն զտուն մի ևեթ ապրեցուցանել : Ի՞նչ իմն միսթարութիւն է ապա խորհել՝ թէ այն ինչ պատահեաց և ինչ՝ զոր յառաջ քան զիս կրեցին ամենեքին և զհետ իմ կրեսցեն բոլորեքին : Եւ յայդ իսկ, որպէս ինչ թուի, բնութիւն էից զծանունսն զամենայն հասարակաց սահմանեաց օրէնս, զի խտութիւն հրամանացն հաւասարութեամբն մեղմացի :

Եւ զոյգն յաւելցէ քեզ սփոփանս և այն՝ զի ոչ քեզ և ոչ այնմ զորոյ զանձուկն կրես՝ օգտեսցեն ինչ ցարդ. և չկարծեմ թէ յանշահսն կամիցիս յերկարել վայրապար : Օ՛ի թէ շահ ինչ մեզ 'ի տրտմութենէ իցէ, ոչ հրաժարեցայց՝ որ ինչ յաղետից չարեացս իմոց յաւելուն ինչ արտասուք՝ 'ի քոյդ հեղուլ : Օ՛ի թէպէտ և յառտնին աղետից կկոցեալ իցեն աչք իմ և սպառեալ արտասուք, սակայն գտից տակաւին առ 'ի հեղուլ, միայն թէ օգտեսցէ քեզ : Հայա զի կաս, արտասուակցորդք իրերաց ողբ 'ի յողբս յաւելուք. ես ինքն

վարեցից զդատ քո . « Ո՛վ բաղդ , ըստ ամենեցուն իսկ դատելոյ անիրաւ , Թուէր իմն այնպէս Թէ ակն ածէիր ցարդ այնմ՝ որ 'ի քոց շնորհացդ զայն մեծարանան ընկալաւ՝ մինչ զի և բարեբախտութե՛ն նորա՝ որ սակաւուցն է՝ ազատ գոյ 'ի նախանձուէ : Ը՛յլ ահա այնպիսեալ հարեր զնա ցաւով , զի մեծագունին ևս չմարԹէր նմա հանդիպել բայց մահուամբն Լեւսարու : { Յամենուստ պատասպարեալ զնա ամրապէս , գիտացեր քաջ՝ զի ընդ այդ ևեթ ընդ որ հարերն՝ մարԹ էր հարուածոյդ խզել 'ի նա : Օ՛ ի զինչ այլ առնել նմա կարէիր : Օ՛ ի նչն բառնալ . բայց ընչից նա չեղև երբէք գերի , նա և արդ իսկ որպէս մարԹն է՝ արհամարհէ զայնոսիկ . և 'ի յաջողութենէ անտի շահուց այս մեծագոյն արգասիք եղեն նորա՝ արհամարհութիւն ընչից : Օ՛ բարեկամն յափշտակել . բայց գիտէիր զի բարեբարոյ է և սիրելի , և վաղ ընդ փոյթ զայլս ընդ պակասելոցն փախանալեացէ : Օ՛ ի յամենեցուն 'ի զօրացելոցն յաբըռնիս՝ զսա միայն , որպէս յիշեմն , տեսի՝ որոյ բարեկամութիւն որչափ օգտակար իցէ ամենեցուն , նոյնչափ ևս և առաւել իսկ ցանկալի և հաճոյական : Օ՛ համբաւ բարեացն եղծանել . բայց այնպէս հաստահիմն ամրացեալ է այն՝ զի և քեզ իսկ զրդուեցուցանել չէ հնար : Օ՛ քաջողջութիւնն վտանգել . բայց իմաստութեան՝ հրահանգօքն՝ յորս ոչ վարժեալ ևեթ այլ ծնեալ իսկ 'ի նոսին էր , այնպէս ամրակուռ զնա տեսանէիր , մինչ զի մարմնոյ ցաւոց լինել նոքօք յաղթական : Օ՛ հոգին հանել Թափել 'ի նմանէ . այլ զինչ փնաս մեծ գործէիր նմա զորոյ զհանձար մտացն անմահացուցանել խոստացեալ է համբաւ 'ի դարս դարուց : { Յայն ջանացաւ նա զի պատուականագոյն մասամբն իւրով յաւերժացի , և չքեղ և պանծալի պերճախօս մատենագրութեամբքն՝ մահուան լիցի յաղթական : { Որչափ մեծարեալ պատուեսցին դպրութիւնք , ցորչափ լատին լեզուին զօրեսցէ իշխանութիւն և յունականին շնորհ վայելչութեան , ընդ մեծագունիցն փայլեսցէ և նա արանց՝ որոց հաւասարեաց հանձարոյն , կամ Թէ համեստութիւն նորա չառնու զայդ յանձն՝ եղև հետեւող :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

„ԱՅՈՒ ԼԵԹ խորհեցար ապա թէ իւ առաւել ստնանել նմա կարիցես : Արչափ որ լաւագոյն է՝ այն չափ առաւել ուսանի տանել Հարուածոցդ որովք խառն 'ի խուռն և անխտրաբար մոլեգնիս : Ա՛նձ ինչ էր քեզ պահել յարկածից աստի զայրն , յոր արժանապէս իմն և ոչ ըստ քո սովորութեանդ անընտրողաբար հեղեր զչնորհս քո „ :

Ա՛գանգատանս յայտոսիկ յաւելցուք , թէ ակորժես , և զայն զի մինչդեռափթիթ հանճարովն բարգաւաճէր՝ յափշտակեցաւ 'ի քէն պատանին : Ա՛ր նա արժանի եղբայր քեզ գորոյ , այլ արժանագոյն ևն էիր դու եղբօր այնպիսւոյ ընդ որ ոչ անարժանաբար ցաւեսցիս : Ա՛մենք ին ուռհասարակ վկայեն զնմանէ . պակասի 'նա քեզ 'ի փառս , յիւր փառան գովի աննիազ : Ա՛յր ինչ 'ի նմա յոր ոչ ակնարկեցես ինդութեամբ : Ա՛նկալէտ և նուաւ զագոյն որ 'ի լաւութեան էր քեզ եղբայր , տակաւին աննիազ զբարութիւնդ ցուցանէիր դու առ նա , բայց զսա արժանի սիրոյդ գտեալ՝ առատաբար ևս վարեցար գթութեամբդ : Ա՛յ որ զչափ զօրութեան նորա էաւ անիրաւութեամբք , ոչ ումեք սպառնացաւ զքեզ ունել իւր եղբայր : Ա՛յ քեզ կալաւ իւր յօրինակ համեստութեան . գիտաց քաջորչափ ինչ յաւելուս դու քոյրդ փառս և պարտս , զորս և ելից անթերի : Ա՛յ մահ գժպհի անօղորելի յամենայն առաքինութեանց , որ կենազրաւ յափշտակեաց զեղբայր քո մինչ չև գիտակն էր իւրոց բարութեանցն :

Ա՛յդն ինչ է ցասումն իմ , ոչ ժխտեմ . և գժուարին է ինձ յոյժ ըստ արժանի մեծի ցաւոցդ գտանել բանս . բայց թէ օգտէ ինչ՝ յաւելցուք և ևս 'ի գանգատանս մեր . “ () Ինչ այդ բռնութիւն քո և անիրաւութիւն , ով բախտ . զի այդպէս վաղվաղակի ստրջացար ընդ չնորհս քո . զի այդպէս խժաբար 'ի մէջ եղբարց յարձակեալ և անգութ աւարաւ զգեղեցիկ ժողովն նուազեցուցեր . և զամրացեալն առաքինութեամբք զազգա-

տոհմն բարեբարոյ երիտասարդաց՝ հարազատ եղբայրութեամբ ընդ միմեանս կցորդելոց՝ վեր'ի վայր հաւրեալ վրդովեցեր և խրամատեցեր անպատճառ : Ո՛հ ինչ ուրեմն օգտէ անմեղութիւն հլու և հպատակ օրինաց . ո՛չ ինչ սակաւապէտ կեանք՝ ըստ նախնեացն օրինի . ո՛չ ինչ չափաւորութիւն մեծ յանչափ երջանկութեան . ո՛չ ինչ տիրապէս և հաստատուն ուսումնասիրութիւն . ո՛չ ինչ անբիծ անարատութիւն բարուց : Սգայ Պողիբիոս , և 'ի միումն յեղբարցն զփորձ առեալ զոր ընդ այլն մարթ է քեզ անցուցանել՝ զանգիտէ և 'ի միութարութեանց անտի իւրոց : Երկածք դժպատեհք , սգայ Պողիբիոս . և թէպէտ սիրեցեալ 'ի յեսարէ , սակայն սգայ . զայդ հնարեցար անշուշտ , ով բախտ անողորմ , առ 'ի ցուցանել զի և ոչ յեսարութեան ինչ է ապրեցուցանել զոր 'ի ձեռաց քոց , :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Ե՛րկուսուս ևս մարթ է մեզ բողբել զբախտէ՝ այլ փոխել զայն ոչ . անդարձ և անողորմի են հրամանք ճակատագրին . ոչ կշտամբանք , ոչ ողբք և ոչ փաստք դրդուեցուցանել զայն կարեն . որք խնայիլ ումեք և կամ'ներել ոչ գիտեն : Սասն որոյ յարտասուս մեր խնայեցուք չհեղուլ ընդ վայր . դիւրագոյն յոյժ ցաւքս այս օծցեն զմեզ առ նա՝ քան զնա առ մեզ . 'ի տանջանս են մեզ ցաւք և ոչ յօգուտ : Եմին իրի անդստին 'ի սկզբանէ պարտ է 'ի բաց մերժել զայն , և 'ի մնոտի միութարութեանց և 'ի դառն հաճութենէ տրտմութեանն հրաժեշտ տալ . եթէ ոչ բանն վախճան տացէ արտասուացս՝ բախտն տալ զայն ոչ ունի : Հայեաց , աղէ , ընդ մահկանացուս համօրէն . ամենայն ուրեք յորդ և անսպառ են արտասուաց պատճառք . զոմն տալնապ կարօտութեան վարեալ մղէ 'ի հանապազորդ աշխատութիւն , զայլ որ զրգուէ մշտատանջ ամբարհաւաճութիւն . ոմն ահիւ ճոխութեանցն զորս ժողովեաց ըմբռնեալ՝ յիւրոցն տանջի ցանկութեանց , ոմն 'ի հոգոց տառապի , այլ որ 'ի վաստակոց , և այլ որ դարձեալ 'ի

խոնկելոյ առ նա աղաչաւոր խուժանին 'ի գաւիթ տանն . ումեմն ցաւէ ընդ զաւակացն ծնունդդ և այլում ընդ մահն : Եւ յորտասուք մեզ պակասեցեն և ոչ արտասուաց պատճառք : Եւ տեսանես որպիսի խոտացաւ մեզ կեանս ընդթիւն էից՝ նախազեկոյց գուշակ ծննդեանս մերոյ զլալին սահմանեալ : Եւ յսպիսումսկզբան կենաց և յաջորդքն համեմատին ամբ , և կեանք մեր ողջոյն 'ի վիշտս անցանեն : Եւ մին իրի չափով պարտ է մեզ վարել յայն ինչ յոր ստէպ հարկ է մեզ գալ , և յայն հայեցեալ թէ ի՞նչպիսի միմեանց զհետ պատրաստեալ կան մեզ աղէտք , պարտ է մեզ թէ ոչ վախճան առնել արտասուացս , գէթ ապագայիցն պահել : Եւ յայն ինչ առաւել ագահել պարտ է որում ստէպ պէտս ունիցիմք :

Եւ ծապէս օգտեցէ քեզ և այն թէ խորհիցիս՝ զի ոչ ումեք այնպէս անհաճոյ են ցաւքդ որպէս որում նուիրել զայնս համարիս , զի նա կամ չիմանայ զկիրոյդ և կամ արգելու : Եւ զինչ պէտք իցեն այդպիսումս պատահարկութեան , զոր թէ չիմանայ որում հարկանեն՝ անպէտ իցն նմա , իսկ թէ իմանայ՝ անհաճոյ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶՈՐՐՈՐԴ

Եւ ԴԳՆԱԳՈՅՆՍ ասացից . չիք որ ընդ ամենայն աշխարհ որ հաճեցի ընդ քո արտասուել : Եւ ինչ , իստասիրտ ուրեմն քան զամենայն մարդ համարիցիս առքեզ զեղբայր քո՝ որպէս եթէ ընդ չարչարանս քո կամիցի և ընդ մնաս . և արգելուլ զքեզ խնդրեսցէ 'ի քոց զբաղմանցդ , 'ի գպրութեանցդ ասեմ և 'ի լեւսարէ : Եւ ո՞ երբէք կարծեսցէ զայդ : Եւ որա՞ որ սիրեացն զքեզ որպէս զեղբայր , մեծարեաց որպէս զհայր , և պաշտեաց որպէս վեհագոյն , կամք են ցանկալի քեզ գուլ , այլ ոչ 'ի ցաւս : Եւ ինչ պէտս իցեն ապա ցաւքդ՝ զորոց , թէ գուցէ ինչ 'ի մեռեալս զգայութիւն , զվախճան խնդրէ եղբայր քո : Եւ այլ որ եղբայր քո էր՝ որոյ ոչ քաջածանօթ էին ինձ բարեսէր կամք , ասէի արդեօք երկբայուլ թեամբ . Եւ թէ այն կամք են եղբօրք զի անսպառ տանջեսցին դու արտասուօք՝ անարժան ցաւոցդ է . իսկ

եթէ չկամի՛նա ընդ ցաւոյ՝ ՚ի բաց թողջիր զայն որ երկաքանչիւրոցդ իսկ անօգուտ է : Այլայր անգուծ ոչ այդպէս ցանկալի քեզ իցէ . բարեգուծն՝ ոչ այդպէս կամեսցի : Այլ զի իմ բանք զեղբօրէ են՝ ոյր քաջածա նօթ է մեզ բարեգթութիւն , ասեմ հաստատութեամբ զի չիք ինչ նմա այնպէս դառն՝ որպէս այն թէ գու ընդ նորա արկածսն դառնասցիս , թէ վշտասցիս ընդ նա , թէ անդուլ արտասուօք տարապարտ հալեալ մաշեսցիս ՚ի սուգ նորա :

Իսայց զեղբայրասէր գորովոյ սրտիդ զանօգուտ արտասուան լուեցուցես վաղագոյն՝ ածեալ զմտաւ զի քեզ պարտ է գոլ օրինակ բարեաց եղբարց քոց արիաբար տանելոյ զրկանաց բախտին : Որպէս զօրավար մեծ ՚ի ձախողել իրացն վեր ՚ի վերոյ զուարթութեամբ և կերպարանեալ ուրախութեամբ թագուցանէ զարկածսն՝ զի մի գուցէ զօրականին սրտաբեկ զզօրավարն տեսեալ՝ լուծեալ լքանիցին սիրտք , զնոյն և քեզ պարտ է արդ առնել . դէմն իմն աննման թախծելոյ սրտիդ բերջիր յանձին , և թէ մարթ ինչ իցէ՝ ՚ի բաց մերժեսջիր ՚ի քէն զամենայն ցաւ . իսկ եթէ ոչ , ՚ի ներքս ՚ի քեզ թագուսջիր , և ժուժկալեալ մի ցուցցես ինչ արտաքոյ՝ և այնմ խնամ կալջիր զի քեզ նմանող լիցին և եղբարք քո՝ , որք զոր ՚ի քեզն տեսանեն՝ զայն արժան համարին և վայելուչ , և ՚ի տեսիլ երեսաց քոց քաջալերեալ սրբտապնդին : Այլ ք պարտ է լինել նոցա և միտթարիչ և ՚ի միտթարութիւն . և որպէս կարասցես զդէմ ունել տրտմութեան նոցա եթէ քոյումդ ներեսցես :

ԳԼՈՒԽ ԲՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶԻՆԳԵՐՈՐԴ

Այս ԶԱՓՈՒԹԵԱՆ ցաւոցդ իցէ և այս զեղ դարմանոյ՝ յուշ առնել անձին զի ոչ ինչ յորոց առնեսդ ծածկեսցի . ՚ի մեծ ինչ կարգեցար ՚ի հասարակաց մարդկան հաւանութենէ , վայելչապէս արժան է քեզ կալ ՚ի նմին : Այն թարսացն քոց բազմակոյտ ամբոխ որք շուրջ կան զքե՛ւ՝ հետազօտեալ լրտեսեն զսիրտ քո տեսանել որչափ իցէ քո զօրութիւն ՚ի տանել ցաւոց , և թէ զի-

տիցեա արդեօք այրաբար զդէմ ունել Հակառակաց, [Թ է 'ի յաջողակս և ե[Թ արիանաս . ամենեցուն աջք 'ի քոյսդ կան ակնկառոյցք :] մենայն ինչ մար[Թ է այնոցիկ՝ որոց կրիցն . հնար իցէ ծածկելոյ . քեզ և ոչ ինչ 'ի գաղտնեաց մար[Թ է , 'ի լոյս տունջեան եդ զքեզ բախտն . ա մենեքին տեսանեն [Թ է որպէս զհարուածդ զայդ ընկալար . արդեօք զոյգ ընդ հարուածոյն եղեր զէնրնկէց ե[Թ է արիաբար արձանացեալ կաս 'ի տեղուջդ :] Յորմէ հետէ սէր լլեսարու և հանձար իմաստութեանդ քո ամբարձին զքեզ յայդ պատիւ բարձրութեան , ոչ 'ի դէպ ոչ արժան քեզ ցածուն ինչ և գռեհիկ բերել յանձին . և զինչ այնպէս ցածուն և կանացի որպէս անձնատուր մարիլ 'ի ցաւս :] Ե որ ինչ եղբարցդ՝ նոյն և քեզ օրէն իցէ 'ի նմանօրինակ աղէտս . բազում ինչ արգելու քեզ համբաւ բարեաց առաքինութեան քո և հանձնարոյ . բազում ինչ պահանջեն 'ի քէն մարդիկ , բազմաց ակն ունին :] Ե[Թ է ցանկայիր ազատ լինել յամենայնի՝ չէր քեզ պարտ զաչս ամենեցուն 'ի քեզ դարձուցանել . այլ արդ հատուցանել քեզ պարտ է զոր խոտացար նոցա ամենեցուն որք իմաստութեան գործոցդ կան գովաբանք , որոց [Թ է չեն ինչ պէտք քոյոյ բախտիդ , սակայն հանձարոյ քո ունին պէտս և պահապանք իսկ են նմին . վասն որոյ [Թ է տեսցի ինչ 'ի քեզ անարժան առն իմաստնոյ և կատարելոյ՝ ստրջասցին զի զարմացան ընդ քեզ :] Ե քեզ օրէն սուգ տարապայման , և ոչ այն միայն՝ այլ և ոչ յերկարել 'ի քուն ցմասն մի տունջեան , կամ 'ի յաճախելոցն զբաղանաց խոյս տալ յանգբաղ անդորրութիւն գեղջ , կամ զխոնջ մարմինդ յանդուլ վաստակոց տարժանելի պաշտամանդ՝ բերկրազուարճ ուղեռութեամբ յախճանձել , կամ 'ի զբօսանս բազմակերպ տեսարանաց զբաղիլ և ըստ հաճոյս անձին տնօրինել զօրդ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԲԱԶՈՒԾ ինչ իրք խոնարհագունից և աներեւոյթ յանկեան ուրեք անկելոց մարթ են՝ այլ քեզ ոչ։ Բախտ մեծ՝ ծառայութիւն մեծ է։ Ամարթէ քեզ հաճոյից անձինդ պարապել։ հարկ է ունին մատուցանել հազարաւորաց մարդկան։ զբազմութիւ աղերսանաց նոցա զգրեանն՝ ի կարգ արկանել, ուշ ունել աշխատութեամբ միախուռն կուտելոցն յամենայն աշխարհէ անբաւութեան իրաց, զի արժանապէս ըստ իւրաքանչիւր կարգի մատուցին յունկնդրութիւն մեծի ինքնակալին։ Եւ, քեզ լալ օրէն ոչ է՝ զի զայլոց լալիւն լուիցես։ և զի ցամաքեացին արտասուք տառապելոցն և կարօտելոց զթութեան մարդասէր ինքնակալին, քեզ նախ պարտ է զբոյսդ ցամաքեցուցանել։

Եւ քո և այլ միտիթարութիւն մեծ։ զի թէ մոռանալ կամիցիս զամենայն, յուշ լիցի քեզ իեսար։ տես որպիսի հաւատարիմ և աշալուրջ ծառայութիւն մատուցանել պարտիս նմա՝ փոխարէն մեծի նորա առ քեզ մարդասիրութեանն։ զմտաւ ած զի չէ քեզ օրէն կորանալ առաւել քան զնա՝ յորոյ, թէ արժան իցէ անսալ առասպելեաց, ի թիկունս յեցեալ կայ աշխարհ։ Եւ մին իսկ իեսարու՝ քանզի ամենայն ինչ մարթ է՝ վասն այնորիկ իսկ բազում ինչ չմարթէ։ Եւ որա տքնութեամբն ամենեցուն պահպանին տունք։ նորա ինամօքն ամենեքին վայելեն ի խաղաղութեան, տառապանօքն՝ ի բերկրութիւնս, և վաստակօքն՝ ի հանգստեան։ Եւ որմէ հետէ նուիրեցաւ իեսար յօգուտ տիեզերաց՝ զանձն իւր զրկեաց, և ըստ օրինի լուսաւորաց որք անդուլութեամբ կատարեն զընթացս իւրեանց, չէ նմա օրէն ոչ զկայ առնուլ և ոչ զանձին ինչ խնդրել։ Եւ որն հարկ և ի վերայ քո կայ ըստ բազում գլխոց։ չէ քեզ օրէն ի շահ օգտի և ի խնամմ հաճոյից անձինդ պարապել։ Եւ որչափ իեսար տիեզերաց կայ տեսուչ չէ քեզ օրէն յայլ ինչ տալ զանձն քո, ոչ ի փափկութիւն, ոչ ի ցաւը և ոչ յայլ ինչ քեզ սեփական։ զանձն քո ողջոյն նմա պարտիս։

{Զաւել արդ և զայս: ոչ ապաքէն զԵսար սիրելի գոլ քեզ քարոզես հանապազ. ապա ցորչափ կենդանի է ան ձըն նորա՝ քեզ չէ մարթ քրթմնջել զբախտէն: } Կենդանութեան նորա ողջ են քեզ քոյքդ, և չիք քո կորուսեալ ինչ: } Անթաց միայն պարտ է գոլ աչացդ, այլ և զուարթահայեաց: } Եւ քեզ ընդ ամենայնի, և ՚ի նմա քեզ ամենայնս: } Եծապէս դժպատեհ է իմաւ տուութեանդ քո և բարեգորով զգացմանց սրտիդ՝ ցայն վայր անձանաչող լինել բարեբախտութեանդ մինչ կենդանեալ Եսարու ողբալ քեզ:

{Յուցից քեզ և այլ իմն դեղ՝ եթէ ոչ ազդողազոյն բայց առաւել ընդելական: Տրտմութիւն դարանակալ կայ քեզ ՚ի տան. ցորչափ յանգիման կաս երեսաց աստուծոյն քո՝ ոչ իշխեսցէ մերձենալ նա առ քեզ. տեաութիւն Եսարու նուաճեսցէ ՚ի քեզ զամենայն կիրս. իսկ ՚ի մեկնել քո ՚ի նմանէ՝ զմիայնութիւն պատեհ կալեալ տրտմութեան, յարձակի ՚ի քեզ և յանգբաղութեքում յարամրի սարդի ՚ի սիրտ քո: } Եւ իբրի գուն գործեսլիք անպարսպ կալ յուսմանց: } Եւ յժամ սիրելիքն քեզ զպրութիւնք զբազմաժամանակեայ հաւատարիմ պաշտօնատարութեանդ քո փոխարէն հատուցեն քեզ զշնորհս. այժմ՝ որպէս խնամակալուի իւրեանց և ոստիկանի պաշտպանեսցեն քեզ. այժմ չունի և Սիրգիլ բարերարքն ազգի մարդկան՝ որպէս դու ինքն ազգաց ամենեցուն և նոցա իսկ գտար բարերար, յոգունց ևս տալով զնոսա յընթերցումն որոց վասն չէր նոցա գրեալ, յաճախեսցեն կալ քեզ առնթեր՝ և ամենայն ժամանակն զոր ՚ի խնամն պաշտպանութեան նոցա առնես ապաստան, անքոյթ եղիցի քեզ և աներկեանս: } Եւ յժամ իսկ և ինքնակալին քո գործոցն արութեան որպէս վկայ առ տնին քարոզ կացեալ քո առ ամենայն դարս՝ տուր ՚ի գիր որչափ ինչ կարես, և նա ինքնին ՚ի գեղեցկայարմար յօրինուած գործոյն սատարեսցէ քեզ արութեամբքն իւրով և օրինակաւ:

ԳԼՈՒԽ ԲՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

||2 իշխեմանդրագոյն ևս ձգել զբանս և յորդորել զքեզ, զի առասպելս խզովբեան բարառնութեամբ՝ յոր չե ևս հռովմէականն փորձեցաւ հանձար, բնիկ քոյոյ ոճոյդ չնորհիւ շարագրեսցես։ () Ի արդարեւ դժուարին է կարեւիւր տրտմեցելոյ անձին այդպէս փութով 'ի զուարճալիսն պարապել զաւելտարար դպրութիւնս . կացցեն այդ վաստակք՝ մինչև զօրացեալ քո և անձին զգացեալ մարթիցէ քեզ 'ի խրթնագունիցն պարապմանց 'ի հեշտալիսն գալ։ () Ի 'ի նոսա՝ նոյն իսկ ճառելեացն դժուարութիւն զբաղեցուցանէ զվաստակաւորն թէպէտ և խօթիցէ սրտիւ և ընդ անձին ոգորիցի . իսկ սոցա՝ յորոց 'ի վաստակս զուարթութեան մտաց պէտք են՝ հակառակի, մինչ չե իցէ յանձն իւր դարձեալ 'ի սպառ։ Եւս պարտ է քեզ խրթնագոյն հրահանգօք նախ աշխատ առնել զմիտսդ և ապա հեշտալեօքն աւարել։

Եւ այն դարձեալ լիցի քեզ 'ի սփոխանս մեծ՝ եթէ հարցցես ստեպ ցանձն քո . || ասն իմ արգեօք ցաւէ ինձ՝ եթէ վասն վախճանելոյն . եթէ վասն իմ, որ պարծանք իցեն իմ կամ զինչ չնորհ . զի որ միտքն այնուիկ արդարանան ցաւք թէ առաքինութեան իցեն ծնունդք, զանձնասիրութիւն կալեալ պատճառս՝ անմասն են 'ի գթութենէ։ Եւ չիք ինչ այնպէս դժպատեհ առն բարւոյ՝ որպէս 'ի սուգ եղբօրն զանձինն նկատել օգուտ։ Իսկ թէ վասն նորա ցաւաքնիմ, հարկ է զմի յերկուց աստի առնուլ ինձ կանոն ուղղութեան . զի կամ չիք բնաւ զգայութիւն 'ի մեռեալս, և եղբայրն իմ զերծեալ յամենայն վշտաց կենցաղոյս դարձաւ անդրէն ուր էրն յառաջ բան զծնանել, և այժմ անփորձ յամենայն չարէ ոչ ուստեք զանգիտէ, ոչ իմիք ցանկայ և ոչ ինչ կրէ . և զի է ինձ ապա մոլեգնութիւնս այս՝ անդադար ցաւաքնիլ վասն նորա՝ որ չէ և չիցէ երբէք ընդունակ ցաւոց։ Եւ կամ թէ զգան ինչ մեռեալք՝ հոգի եղբօրն իմոյ որպէս յերկար բանտարգելութենէ

արձակեալ արդ՝ վայելէ յանձնիշխան ազատութեան ,
 և 'ի տեսիլ բնութեան էից զուարճացեալ՝ անդուստ 'ի
 բարձանց արհամարհէ զմարդկայինս ամենայն . և զաս-
 տուածայինսն զորոց զիսկութիւն վայրապարհեա-
 զօտէր ընդ երկար , նկատէ 'ի մօտոյ : Իսկա առիմէ հիւ-
 ծել ինձ 'ի ցաւս նորա , որ կամ յերանութեան է և
 կամ ոչ ինչ . եթէ յերանութեան՝ ողբալ զնա նախան-
 ձու իրք եմ , եթէ ոչ ինչ՝ անմտութեան :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ՈՒԹԵՐՈՐԻ

Ի՞նչ տրտմեցուցանէ զքեզ արդեօք՝ զի համարիս
 զեղբայր քո մերկացեալ յամենայն բարեաց պերճու-
 թենէ յորոց պարառեալն էր : Բայց 'ի յիշել քո զայդ
 թէ բազում ինչ կորոյս՝ յուշ լիցի քեզ առ նմին զի և 'ի
 բազմաց յերկիւղէ ազատացեալ է ամենեին : Եւ բար-
 կութիւն զնա ամբօխէ , ոչ հիւանդութիւն վշտազնէ ,
 ոչ կասկած տագնապէ , ոչ նախանձ չար՝ ռիսերիմ ձնամի
 յառաջադիմութեան այլոց զնա տանջէ , ոչ երկիւղ զար-
 հուրեցուցանէ , ոչ բախտ յեղյեղուկ՝ որ ընդ պարգևս
 իւր զղջանայ երագ , անհանգիստ առնէ : Եւ թէ քաջ
 խորհիցիս՝ բազում յոյժ քան զկորուսեալսն առաւելու-
 թիւնքն նորա եղեն : Եւս վայելեսցէ 'ի մեծութիւն ,
 ոչ քոյով և ոչ իւրով զօրութեամբն վարեսցի , ոչ ուստեք
 ընկալցի շնորհս և ոչ իսկ արասցէ ումեք : Եւ միթէ 'ի
 թշուառութիւն համարեսցի նմա զի կորոյս զայդօսիկ ,
 եթէ յերանութիւն՝ զի ոչ ինչ իմիք ցանկայ : Ինձ
 հաւատաս՝ երանելի նա է որում չեն ինչ պէտք բախտի
 քան որում յաջողեալն է : Իսկ ամենայն բարութիւնք
 որք վերերևոյթ պատիր գեղովն զմեզ բերկրեցուցանեն
 ինչք , մեծութիւնք , իշխանութիւնք և այլ ինչ բազում
 ընդ որս զաչացու ցանկութեամբ յակճիւս կան մարդիկ՝
 աշխատութեամբ բազմաւ 'ի ձեռս բերեալք և նախան-
 ձու կան նշաւակ , և զնոսին իսկ զորս պճնենն՝ ընկճեն .
 և քան զօգուտ՝ զսպառնալիս յաճախեն . անստոյգք են և
 կորստականք , և չէ մարթ ունել զնոսա հաստատութիւն .
 և թէ պէտ ոչ ինչ երկիւղ յապագայէն իցէ նոցա , բայց

նոյն ինքն պահպանութիւն նոցին բազմահոգ է : Եւ թէ անսալ կամիցիս որոց 'ի ճշմարտութիւն անդր իրացն եղեն խորամուխ՝ կեանքս մեր բովանդակ տանջանք են : Ի խորանդունդս յայս և 'ի մշտակոծ ընկեցեալք 'ի ծով որ իւրով անհարթութեամբն մերթ վերամբառնայ զմեզ յեղակարծ աճմամբ և մերթ մեծագոյն վնասութեալ պարբերեալ փոխանակաւ՝ յուզէ զմեզ ալէտանջ, և ոչ ուրեք կամք 'ի յաստոջ՝ այլ բարձրագէղ յալեացն 'ի ծայր տատանիմք ծփիմք, և ընդ իրեարս հարեալք՝ ստէպ նաւաբեկք լինիմք և միշտ ահաբեկք : (Հայսպիստում ահա մրկածուփ և 'ի բազմալտանդ ծովու նաւարկելոցս՝ մահն է միայն նաւահանգիստ :

II 'ի ապա նախանձիր ընդ եղբայր քո, հանգեաւ նա արդ, արդ ազատ է, արդ աներկեան է, արդ անմահ է : Եւ թող զհետ իւր կենդանի զՎայսրն և զսերունդ նորա, եւ թող զքեզ համօրէն եղբարբք հանդերձ : II 'ինչ չեւ երբախտին եղծեալ ինչ յիւրոցն շնորհաց, մինչ դեռ անդրդուելի կացեալ և լիաձեռն զպարգևսն առատացումներ՝ եւ թող ելիք զնա : Եւ վայելէ արդ 'ի բացարձակ պայծառութեան երկնից, և 'ի ցածուն և 'ի խոնարհ վայրացս յայն վերասլացաւ յօթեվանս անծանօթս մեզ, որ զազատացեալսն 'ի կապանաց զհոգիս յերանաւէտն իւր ընդունի 'ի ծոց : III յԺմ համարձակ սլանայ նա ընդ ամենայն, և 'ի զնին սքանչելեաց բնութեան էից զուարճացեալ բերկրի : IV, մի խաբիր, եղբայր քո ոչ կապտեցաւ 'ի լուսոյ, այլ աներկեան ևս ժառանգէ զնոյն, յոր և մեր իսկ ամենեցուն ուղղեալ են ընթացք : V 'ի զօրհաս նորա ողբամք. ոչ եւ թող նա զմեզ, այլ յառաջեաց :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԻՆԵՐՈՐԴ

ԲԱՐԵԱԱՆՑՈՒԹԻՒՆ մեծ է, հաւատա ինձ, մեռանել 'ի բարեբախտութեան : VI ք յաշխարհի աներկեանութիւն և ոչ օր մի. և ո՞ յայս խաւար թանձրամած որ զհանդերձելոցն գողանայ 'ի մէջ զգիտութիւն՝ գուշակել կարասցէ եւ թէ արդեօք զբարեցաւ մահ ընդ եղբայր քո թէ բարերարեաց նմա :

Եւ քանզի արդարասէր ես յամենայնի՝ հարկաւ օգտեսցէ քեզ խորհել և զայս՝ զի ոչ եթէ զրկանք եղեն քեզ մահուամբ եղբորդ, այլ՝ ի հակառակէն՝ բարերարութիւն մեծ վայելել քո յերկար՝ ի սէր նորա եղբայրական։ Եւ իրաւ է որ ժխտէ զիրաւունս և զիշխանութիւն պարգեւատուին ի վերայ պարգեւացն իւրոց։ ագահ է՝ որ զառնուն ոչ համարեալ իւր ի շահ՝ զգարձուցանեն համարի ի վնաս։ Եւ պերախտ է որ զկատարած վայելիցն համարի անիրաւութիւն։ յիմար է՝ որ բաց յառաջակայիցն բարեաց յորս վայելէ՝ զայն ամենայն յոչնչ համարի։ որ ոչ անդորր սրտիւ ակնարկէ և յանցեալսն որպէս յաներկեանս՝ որոց ոչ ևս է վտանգ կորստեան։ Եւ արի անձուկ սահմանէ զվայելս իւր՝ որ յայն և եթ ամբողջ զոր ի ձեռինն ունի և ընդ աչօք, յոչնչ զանցեալն գրելով։ Եւ անզի վաղանցուկ և խուսափող են բերկրութիւնք, թողուն լքանեն զմեզ վաղվաղակի, և մինչ չև եկեալք՝ մեկնին ի բաց։ Եւ մին իրի հարկ է փոխաբերիլ մտօք յանցեալ ժամանակն, և ստէպ յիշատակաւ այնոցիկ յորս բերկրեցաք՝ վայելել։ Եւ իշատակ բերկրութեանց երկարագոյն և հաւատարմագոյն քան զվայելն է։ Հապա, պարգև գերագոյն համարեսցիր անձին զի տուաւ քեզ եղբայր այն պիսի ցանկալի լաւութեամբք։ Եւ ի յայն խորհիցիս թէ որչափ երկարագոյն ևս մարթ էր քեզ վայելել ի նա, այլ յայն զոր վայելեցեր։ Եւ քից բնութիւն չետ զնա քեզ, որպէս և այլոց իսկ եղբարցդ, ի ժառանգութիւն մշտնջենաւոր՝ այլ յաւանդ և եթ, զոր կամեցեալ արդ յետս պահանջեաց՝ ոչ ի յագուրդ ցանկութեանդ հայեցեալ, այլ յորէնս հրամանացն իւրոց։ Եւ որդ կամակեցի ի հատուցումն արծաթոյն զոր ընկալաւ յայլմէ և մանաւանդ զոր ձրի ի վար արկանէր՝ ոչ ապաքէն անիրաւ է։ Եւ անութիւնն ետ կեանս եղբոր քում, ետ և քեզ, և ապա վաղագոյն յորմէ կամեցան ըստ իրաւանց իւրոց պահանջեաց զիւրն։ ոչ ապա նորա ինչ մեղք են, զի յայտ իսկ պայմանքն էին, այլ անյազ ցանկութեան մահկանացուացս սրտի, որ իսկ և իսկ ի մոռացոնս արկեալ զիրաքանիւր իրաց զբնութիւն՝ չյիշէ ամենեւին զպայման կենաց իւրոց բայց յորժամագդ առնիցի։

Հապա, ուրախ լեր զի եղև քեզ եղբայր այնպիսի .
և զվայելս նորա՝ թէպէտ և կարի սուղ քան զցանկու-
թիւն բաղձանացդ՝ ՚ի շնորհս քեզ համարեսցիր : Խոր
հեաց զի թէ քաղցր վայելքդ էին՝ և կորուստ նորա
մարդկային ինչ էր : Եւ զինչ առաւել ներհակակիր մի-
մեանց քան զգոթկամակել ուրուք ընդ այն՝ զի ոչ տուաւ
նմա յերկար ևս վայելել յեղբայր այնպիսի , և չուրա-
խանալ վասն որոյ վայելեացն :

Բայց յափշտակեցաւ , ասէ , յինէն յեղակարծ : —
Լարաքանչիւր որ յիւրոցն խաբի ՚ի յօժարութեանց
դիւրահաւատ ընալ այնց , և կամաւորապէս մոռացեալ
զի մահկանացուք են զօրս սիրէ : Բնութիւնն ոչ ռւմեք
խոստացաւ շնորհել զլուծումն հարկի հրամանացն իւ-
րոց , Հանապազօր տեսանեմք անցեալ զառաջեաւ ըզ-
յուղարկաւորութիւն ծանօթից և անծանօթից , բայց
զբաղելոցս մեզ յայլ ինչ՝ յեղակարծ թուի այն՝ որ յա-
մենայն կեանս մեր ազդ մեզ լինէր : Եւս ոչ եթէ
հրամանք օրհասին անիրաւ քցեն , այլ վատթար է
սիրտ մարդոյ անյադ ամենեւին , որ դոժկամակի ելանել
անտի ուր մեւրացածոյ կալաւ մուտս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԻ

Ո՛վ հրպէս արդարակորով գտաւ նա որոյ լուեալ
զգոյժ մահուան որդւոյ իւրոյ՝ ըստ արժանի առն մեծի
արձակեաց բարբառ . “ Եւ ՚ի ծնանեւն իմում գիտացի
զնա մահկանացու , : Եւ զինչ զարմանք իցեն թէ այն-
պիսւոյ հօր որդի գիտացէ մեռանել քաջութիւն : Ոչ որ-
պէս նորալուրս ինչ ընկալաւ զգոյժն . զի զինչ նորալուր
իցէ մեռանել մարդոյ՝ որ կեանքն ողջոյն ոչ այլ ինչ է՝
բայց ճանապարհ առ ՚ի մահ : Եւ ՚ի ծնանեւն իմում , ա-
սէ , մահկանացու զնա գիտացի . որում քաջութեամբ
ևս և իմաստութեամբ ածէ ՚ի վերայ . “ Եւ այն իսկ զնա
անուցի , : Եւս , յայն իսկ սնանիմք ամենեքին . որ միան-
գամ ՚ի լոյս կենաց ընծայի՝ սահմանեալ է առ ՚ի մահ :
Եւ ին իրի ուրախացեալք յայն որ տուաւ մեզ , հատու-
ցութեամբ անդրէն յորժամ պահանջիցիմք : () մի մի իւրա-

քանչիւր յայլ և այլ ժամանակի ըմբռնէ օրհաս, ոչ զոր
 թողեալ 'ի բաց: Հայա, իւրաքանչիւր պատրաստ իցէ
 սիրտ, ոչ ինչ զանգիտեալ յայնմանէ որ անհրաժեշտն
 է, դէտակն կալեալ այնմ՝ որ անստոյգն է:

Օ ի է ինձ բանս 'ի մէջ առնուլ զաշխարհակալաց և
 զսերնդոց նոցա և զայլոց բազմաց զհամբաւելոցն բոեշ-
 խութեամբ և կամ յաղթանակօք, որք համայն զանողո-
 քեի օրհասին ընկալան զվախճան, թագաւորութիւնք
 համօրէն թագաւորօք հանդերձ, և ժողովուրդք ազգօք
 ընկալան զիւրաքանչիւր վախճան: Մենքեան՝ մանա-
 ւանդ թէ և ամենայն ինչ վախճանի աւուրցն սպասեն.
 բայց ոչ ամենեցուն նոյն վախճան է. ոմն 'ի կէս ընթա-
 ցիցն անկանի կենազրաւ, ոմն անդէն 'ի մուտան, այլ որ
 'ի ծայր ծերութեան հասեալ խոնջ և վաստակ՝ ցան-
 կայ ելից և հազիւ ընդունի արձակուրդ. ոմն վաղ և ոմն
 անագան, բայց ամենեքին 'ի նոյն դիմեմք վախճան: Այ-
 գիտեմ՝ մեծագոյն յիմարութիւն իցէ անգիտանալ
 մարդոյ զօրէն մահկանացու բնութեան իւրոյ, եթէ
 ժպրհութիւն՝ հակառակել այնմ:

Այս արդ աղէ առ 'ի ձեռն զորս բազմաշխատ եր-
 կամքք հանձարոյ քո ածեր 'ի լոյս՝ գերկոցուն քեր-
 թողաց զափաբերութիւնսն զոր այնպէս յարձակն վեր-
 ածեր՝ զի անեղծ մնալով շնորհի բանին՝ բարձցին չափ-
 քնն: Ասան զի այնու ճարտարութեամբ յայլմէ յայլ
 յեղեր զնոսա 'ի բարբառ, զի որ կարի դժուարինն էր՝
 ամենայն գեղ վայելութեան նոցա անկորուստ ընդ օ-
 տար կերպարանօքն երևեսցին: Մէն մի 'ի գրոց քեր-
 թածացն այնոցիկ բազմօրինակ զմարդկայնոց յեղափո-
 խութեանցս և զանակնկալ արկածից և զբազմապատիկ
 հոսելոցն արտասուաց զնկարագիր պատկերան ածէքեզ
 յանդիման: Մնց ընդ այնոսիկ և տես թէ որով բա-
 ջութեամբ զահագինան որոտացեր, և ամաչեսցես այդ-
 պէս վաղվաղակի թողանալ, և յայնչափ բարձրութենէ
 անտի ճառիցն վայրաբերիլ. և մի հանդուրժեսցես զի
 որք զարմանայինն՝ և արդ ևս զարմանան ընդ գրեալն
 առ 'ի քէն՝ հարցանիցեն թէ զիարդ ոգի տկար և զիւ-
 րայաղթ զմեծամեծան զայնոսիկ և զբարձրագոյն ի-
 մաստան իցէ ծնեալ: Հայա, թող 'ի բաց զայն ամենայն
 որք հարկանեն զսիրտ քո. և դարձուցեալ զաչս քո 'ի մե-

Ծամեծ և 'ի բազմապատիկ միսիթարութիւնսդ՝ հայեաց 'ի պատուական եղբարսդ . յամուսին քո հայեաց և յորդիդ : Ս) ասն ամենեցուն նոցա կենդանութեան զմի զայս խնայրեաց 'ի քէն փոխանակ բախտն . յոլովք կանման քեզ տակաւին յորս միսիթարեսցիս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴԻ

Ի բաց արա 'ի քէն զկեղտ վատութեան , և մի ումբ տացես կարծիս թէ մի միայն ցաւ առաւել քան զամենայն միսիթարութիւնսդ զայդոսիկ ազդեսցէ 'ի քեզ : Տես զի և նոքա ամենեքին նովին հարուածով հարեալք ընդ քեզ՝ չկարեն օգնել քեզ , այլ մանաւանդ առ 'ի քէն միսիթարութեան ակն ունին . և որչափ առաւելուս քան զնոսա հանձարով և գիտութեամբ՝ այնչափ առաւել պարտ է քեզ զդէմ ունել հասարակաց աղետիցդ : Եւ և այդ իսկ ուրիշանք են՝ բազմաց զցաւսդ մասնաւորել , զի որ 'ի բազումս բաշխի՝ դոյզն մասամբ . ծանրանայ 'ի քեզ :

Եւ և զԼեւսար ոչ դադարեցայց յուշ քեզ ածել ստէպ : Երբչափ վարէ նա զտիեզերս և ցուցանէ զի բարերարութեամբք առաւել քան զինու զօրութեամբ 'ի հաստի կայ թագաւորութիւն , ցորչափ նա ինքն է ոստիկան մարդկայնոց իրաց , չիք քեզ երկիւղ թէ զգայցես կորստեան . և այս և եթ շատ իցէ քեզ 'ի միսիթարութիւն և 'ի զօրավիգն : Բաջալերեաց ուրեմն , և քանիցս թացցին արտասուօք աչք քո , դարձո զայնոսիկ 'ի Լեւսար և ցամաքեսցին 'ի ճառագայթից մեծափառ դիւցազնին , և 'ի շողիւն փայլման նորա սևեռեալք անքթիթ՝ բլաւնեսցին հայել յայլ ինչ : Ի նա ինքն ակրն կառօց խորհեսցիր միշտ 'ի տուէ և 'ի գիշերի , և անմեկին լեր առ 'ի նմանէ հոգւով . և զնա կալցիս քեզ զօրավիգն ընդդէմ արկածից բախտի : Եւ ինչ յերկուս նամ զի որ առ իւրմն ամենեսեան այնչափ գթութիւն և մարդասիրութիւն 'ի վար արկանէ , և զքո վերսդ բազմապատիկ սիրտանօք պատեսցէ և սպեղանիս 'ի դարման ցաւոցդ մատուցէ : Եւ այց թէպէտ և ոչ մի ինչ

յայդցանէ ոչ առնէր, սակայն տեսիլ նորա և եթ և խական 'ի Լեւսար ոչ ապաքէն մեծապէս 'ի միութարութիւն քեզ իցէ : Հովանասցին նմա դիք և դիցուհիք համօրէն՝ երկայնաւորքք պարգևել զնա տիեզերաց . արութեամբ գործոց հաւասարեցէ () գոտեայ և առաւելութեամբ ամաց յաղթեսցէ նմա . և ցորչափ ընդ մահկանացուս դեգերիցի՝ զմահկանացութեան ուրուք յիւրոցն մի առցէ զփորձ . Ժառանգ և ուղղիչ հովմէական ինքնակալութեան պայազատ նորա ընտիր և հաւատարիմ փորձ գտեալ յերկար՝ նախ քան զյաջորդել հօրն գահակից նմին կացցէ . և անազան ուրեմն թողունք մեր տեսցեն զօրն զայն՝ յորում զարմնորա յերկինս զնա դասեսցէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա՛յ՛ երբէք ծանրացի 'ի նա ձեռն քո, ով բախտ, և ոչ այլազգ ցուցցես զգօրութիւն քո 'ի նմա բայց 'ի հանդէս առատաձիր շնորհացդ քոց : () Եւ նմա կալ ինամաժու և ապաքինիչ 'ի բազմաց հետէ ախտացելոյ և տառապելոյ մարդկայնոյ բնութեանս . Թող նմա զաւերեալսն և զտապալեալսն 'ի մոլեգնութենէ նախորդին իւրոյ ուղղել և հաստատել վերստին յիւրաքանձիւր կարգ : Աս հոսեցելումն 'ի վիհ խաւարամած աշխարհիս աստղ ծագեալ լուսատու՝ անմուտ լուսափայլեսցէ : Աս խաղաղացուցէ զՎերմանիա, հորդեսցէ մեզ ճանապարհ 'ի Վրիտանիա, և ընդ հայրենականացն զիւրոն ևս յաւելցէ կանգնել զյաղթանակս . որոց հանգիստես լինել ակն ունիմ և ես 'ի գերագոյնն առաքինութեանց նորա յուսացեալ 'ի գթութիւն . քանզի ոչ այնպէս ինչ զգետնեաց զիս թէ չյարուցանիցէ . մանաւանդ եթէ ոչ զգետնեաց զիս, այլ զմղեալս 'ի բախտէն՝ յանկանէն իմում կալաւ, և զգահալէ Ժ զլորմանս թափ՝ ատուածայնոյ ձեռինն չափաւորութեամբ մեղմեալ՝ վայրաբերեաց զիս անվտանգ : Նշաչաւոր եկաց վասն իմ առ ծերակոյտն, և կեանս ոչ ետ ինձ միայն՝ այլ և խրնդրեաց : Ինքն տեսցէ և դատեսցի զդատաստան իմ և

Թէպէտ իրաւասէր ուղղութեամբ արդար գտցէ զայն ,
 Թէպէտ գթութեամբն իւրով արդարացուցէ , Թէ-
 պէտ անմեղ զիս ծանխցէ , Թէպէտ անմեղացուցէ՝ եր-
 կորումբք իսկ միօրինակ բարերար գտցի առ իս :

Եւ յժամն մխիթարութիւն մեծ է ինձ 'ի թշուառու-
 թեանս իմում տեսանել զմարդասիրութիւն նորա տա-
 րածեալ ընդ տիեզերս ամենայն . և որ 'ի ծագաց աստի՝
 ուր անկեալ դնիմս թաղեալ՝ զբազումն ընդ բազմահո-
 լով ամաց փրատակօք ծածկեալսն վերաբերեալ եհան
 'ի լոյս , մեծայոյս եմ զի ոչ զիս միայն անտեսեացէ 'ի
 սպառ : Ինքնքաջ գիտէ երբ իւրաքանչիւր ումբք այցե-
 լութեանն իցէ ժամանակ . իմ ջան և փոյթ այն իցէ՝
 գթութեան նորա լինել արժանի , զի մի ամաչեսցէ զի-
 ջանել առ իս : Ո՛վ մեծի և բարերար գթութեանդ
 քո , քաջդ արմնց , որով պքսորեալք արդ անդորրա-
 գոյն վարեն կեանս առ քե՛ , քան զոր խօն ինչ յառաջ
 աւագանին առ Լյայիօսիւ : Ոչ յերկիւղ կասկածանաց
 տրոփեն սիրտք նոցա , և ոչ ժամ 'ի ժամէ դէտակն ու-
 նին սրոյն շողալոյ , և ոչ 'ի տես ամենայն նաւաց զանգի-
 տեն : Բլէ դժնդակ բախտին նոցա մեղմի զայրոյթ , քե-
 լաւագունին հանդերձելոյ յոյս սփոփէ զնոսա և առա-
 ջակային աներկեանութիւն ապահովէ : Եւ զայս իսկ
 գիտացես 'ի վերջէ՝ զի արդարացի են կայծակո՜ւնք՝
 զորս և որք ամբահարինն՝ յարգեն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՐԲՈՐԴԻ

Ի՛նչոյ այսպիսի դք ինքնակալ որ հասարակաց ամենայն
 մարդկան մխիթարութիւնն է՝ վաղ իսկ , Թէ ոչ խա-
 բիմ , սփոփեալ իցէ զսիրտ քո , և մեծի վերառնութեդ
 մեծագոյն ևս պատրաստեալ դեղ 'ի դարման , վաղ իսկ
 սրտապնդեալ իցէ զքեզ ամենայնիւ , և անմոռաց մտացն
 յիշատակաւ առաջի քո եղեալ զամենայն օրինակս
 անվրդով առաքինութեան ոգւոյ 'ի քաջալերս քեզ ,
 վաղ իսկ՝ զամենայն իմաստնոց զխրատան բնիկ իւրով
 պերճախօսութեամբն պարզեալ առաջի քո : Եւ ում
 ումբք ազդողագոյն քան զԼիւսար մարթ էր խօսել առ

քեզ զբանսն . մեծ իմն 'ի շրթանց նորա առնուցուն ուժգնութիւն բանքն՝ հանգոյն դիցն պատգամաց . յաստուածակերպ իշխանութենէ նորա նկուն լիցի ամենայն զօրութիւն ցաւոցդ : Համարեաց ապա թէ զայս ընդ քեզ ասիցէ Լիսար . “ Այ գքեզ միայն 'ի ձեռս էառ բախտն խոշտանգել այդչափ ծանր աղետիւք . չիք և չեղև իսկ ընդ աշխարհ համօրէն տուն առանց աղիտից : ‘ Եւ յաժեմ քեզ օրինակս 'ի խուժանէն , որք թէ պէտ այնու զի ցածունք են և աննշանք՝ չիցեն նուազ զարմանալիք , այլ 'ի մատենաս յիշատակաց և 'ի տարեգիրս պետութեան առեալ յածեցուցից գքեզ : Տեսանէս զբազմութիւն զայն կենդանագիր պատկերացն որք գրուեալ ունին զսրահս արքունեաց կայսեր . չիք որ 'ի նոցանէ որոյ չիցէ մեծ ինչ կրեալ առտնին աղէտս թշուառութեան . չիք որ 'ի մեծափառ արանց անտի որք 'ի զարդ պայծառութեան դարուցն իւրեանց փայլեցին՝ որոյ չիցէ կամ իւրոցն անձկաւ տանջեալ , կամ իւրոցն չարակսկիծ տենչանօք անձկացեալ :

“ Օ քի է ինձ յուշ քեզ ածել զՎկիպիոն Լ'փրիկեցի որ 'ի տարագրութեանն իւրում լուաւ զգոյժ մահու եղբօրն զոր զերծուցեալ երբեմն 'ի բանտարգելութենէ՝ այլ 'ի ձեռաց օրհասին զերծուցանել ոչ կարաց , և թէ իրպէս արդար իրաւամբք յուզէին գութք նորա՝ յայտ անտի էր ամենեցուն , զի 'ի նմին աւուր յորում թափեաց զեղբայր իւր 'ի ձեռաց նուիրակի ատենին , և ընդ Տրիբունի ժողովրդեանն հակառակեցաւ այր գոլով սոսկական . սակայն այնու արիութեամբ ոգւոյ տաւալ ցաւոց եղբօրն՝ որով և պաշտպանեալն էր նմա : Օ քնչ և զՎկիպիոնէ Լ'միլեայ ասացից , որ համանգամայն զոգցես զյաղթանակ հօրն , և զեղբարցն երկուցուն ետես զմահ : սակայն յերիտասարդական՝ մանաւանդ թէ 'ի մանկական հասակին , զայն յանկարծահաս աւեր կործանման տան իւրոյ անկելոյ 'ի վերայ նորին իսկ յաղթանակին Լ'միլեայ՝ այնու տարաւ քաջութիւն , որպէս վայել էր այնմ՝ որ յայն իսկ էր ծնեալ , զի մի կամ Հռովմայ պակասեցին Վկիպիոնք և կամ կանգուն կացցէ Լ'արքեդոն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԵՐՈՐԴ ԶՈՐՐՈՐԴ

„Օ՛րն 2 և 4՝ ուկուլեանցն ասացից զերկոցուն հա մաշունչ եղբարց զբաժանելոցն յիրերաց մահուամբ : Օ՛րն 4՝ Պոմպէոսեանց՝ որոց և ոչ զայս շնորհ արար բախտն միով հարուածով համակործան առնել զնոսա : Եւկեաց Սեքստոս Պոմպէոս ՚ի տեսանել նախ զաղէտս օրհասի քեռն իւրոյ , որոյ մահուամբն լուծաւ զօգ գեղեցկայարմար խաղաղութեանն հռովմայ . ՚ի տեսա նել դարձեալ զմահ ցանկալոյ եղբօրն՝ զոր յայն սակս ամբարձ բախտն՝ զի մի ՚ի խոնարհագոյն բարձրութե նէ քան զհայրն անկցի որդին , սակայն և յետ աղետիցս այսոցիկ ժուժկալել ժուժկալեաց ոչ ցաւոցն միայն , այլ և պատերազմի :

„Ընթիւ այլ ևս ամենայն ուրեք յաճախեն օրինակք եղբարց անջատելոց յիրերաց մահուամբ . և դուն ուրեք իցէ ՚ի հակառակէն գտանել զոյգս հարազատաց զուգապէս ծերացեալս . այլ ես մերոյ ազգատոհմս օրինակօքն շատացայց : Օ՛ր 6՝ որ այնպէս անզգայ և խօթամիտ որ բողոք ունիցի զբախտէն վասն հասելոցն առ ՚ի նմանէ աղետից՝ մինչ տեսանէ զի և կայսերաց իսկ սուգ ածէ ՚ի վերայ : Վիւցազնն () գոստոս կորոյս զքոյր իւր ամենասիրելի զհոկտաւիա . զի և ոչ զնա որում սահմանեալ էին երկինք , ազատ արար բնութիւնն էից ՚ի հարկէ արտասուաց . մանաւանդ թէ նոյն ինքն բազմայեղանակ տանջեալ որբութեամբ՝ կորոյս և զքեռորդին զոր ՚ի յաջորդութիւն ինքնակալութեանն պատրաստէր : Եւ զի մի ըստ միովէ զամենայն աղէտս նորա թուեցից . կորոյս զփեսայս , կորոյս զորդեգրեալս , կորոյս և զքեռորդիս . և ոչ որ ՚ի մահկանացուաց առաւել քան զնա զփորձ էառ մարդկութեանն իւրոյ ցորչափ ընդ մարդկան դեգերէր : Սակայն զայնչափ և զայնպիսի հարուածան ընկալաւ արիաբար ՚ի լայնատարր սրտին որ բաւականն էր ամենայնի . և ոչ ազգաց և եթօտարաց՝ այլ և իւրոցն աղետից գտաւ յաղթական դիւցազնն () գոստոս :

„Այլիս Աեսար նորին զիւցազինն () գոտեայ քեռայ իմոյ որդեգիր և [Թոռն՝ յառաջին ամն անդ պատանեկութե իւրոյ իշխան մանկահասակ զհասակակիցն իւր կորոյս զիշխան և զեղբայր սիրելի զ] ուկիոս՝ մինչդեռ հանդերձէր ՚ի պատերազմ ընդդէմ Պարթևաց , յորում և հարան իսկ ապա հարեալն կարելի էր յոյժ ՚ի սրտի . այլ երկաքանչիւր իսկ հարուածոց միօրինակ ժուժկալեաց արիութեամբ և բարեպաշտութեամբ :

„Հօրեղբայրն իմ Աեսար կորոյս զեղբայր իւր կրտսեր զՎրուսոս Վերմանիկոս զհայրն իմ , մինչ ՚ի միջերկրեայս Վերմանացոց աշխարհին զազգս ամեհիս ընդ հռովմէականն նուաճէր լծով , և կորոյս ՚ի գիրկս իւր համբուրելով . սակայն իւր և այլոցն իսկ չափ եղ արտասուաց . և համօրէն զօրուն՝ որ սասանեալ կայր ՚ի սուգ և զսիրելւոյ զօրավարին իւրոյ Վրուսոսի խնդրէր ըզդիակն , չետ [Թոյլ ելանել ըստ օրէնս հռովմէական սգոյ . կարևոր համարեցաւ ոչ միայն զինուորութեան՝ այլ և սգաւորութեան հրահանգացն խնամունել ՚ի պահպանութիւն :] Եւ իբր մարթ էր նմա զայլոց արտասուան կարճել մինչ չև զիւրոն զսպեալ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԶԻՆԳԵՐՈՐԴ

„ԱՐԿՈՍ Նտոնինոս հաւն իմ քան զամենայն աւագս աւագագոյն՝ բաց յորմէ յաղթեցան , ՚ի ժամանակի յորժամ բարեկարգեալ հաստատէր զհասարակապետութիւնն , և եռապետական իշխանութեամբ գեր ՚ի վերոյ ճոխացեալ ամենեցուն՝ բաց յերկուց իշխանակցացն՝ զայլս ամենեսեան տեսանէր ընդ իւրե , լուաւ զգոյժ սպանման եղբօր իւրոյ : Վրախտ անագորոյն , զիւրդ խաղ առնես զմարդկայնովքս ալիտիւք : Ի ժամանակի անդ յորում Սարկոս Նտոնինոս բազմէր տէր և դատաւոր կենաց և մահու քաղաքացւոցն իւրոց , եղբայր նորս դատապարտեալ ածէր առ ՚ի մահ : Սակայն այնպիսում դառն հարուածոյ տարաւ նա նովին մեծանձնութեամբ՝ որով այլ ամենայն ձախողակաց տարեալ էր , և զայս կոծ արար մահու եղբօրն՝

քսան լեզենից արեամբ հաշտ առնել զոգի նորա :

„Այլ զանց զայլովք արարեալ բազմապատիկ օրինակօք , լեւալ և զայն ամենայն որ ընդ իս անցին աղէտք , զայս և եւթ ասացից զի երկիցս եհար զիս բախտն հարազատաց օրհասիւ և երկիցս 'ի միտ էառ զի ստնանել ինձ կարող է՝ այլ յաղթել ոչ : Կորուսի զեղբայրն իմ զՎերմանիկոս , որ թէ որպէս սիրելի էր ինձ՝ նա արգեօք առնու 'ի միտ որ զխոիցէ ցորկայր զօրէ գութն հարազատական 'ի սիրտ եղբայրասէր : Եւսկայն այնպէս 'ի չափու կալայ զկիրս , զի պակասեցուցեալ և ոչ ինչ յորոց պահանջինն 'ի գորովագութ եղբօրէ , և ինքնակալի դժպատեհ ինչ ոչ արարի „ :

Օայստիկ քեզ հայրն հասարակաց առաջի արարեալ օրինակս՝ համարեաց թէ յուշ առնիցէ քեզ զի չիք ինչ սուրբ և անմատոյց 'ի բախտէն . որ և յարքունեաց անտի ուստի զգիւցազունսն հանդերձեալ էր վերառնուլ յաստուածութիւն՝ ոչ պատկառեաց զսգալից յուղարկաւորութիւնս հանել : Եւ որ զարմասցի ապա թէ անգթութեամբ և կամանիրաւութեամբ գործիցէ ինչ . զի որ անողորելի դժնէութեամբ օրհասաբեր ոտիցն տայ կոխան զբարձս արքունի՝ զիմրդ հնար իցէ այնպիսուսն իրաւամբք և չափաւորութեամբ առ սոսկականսն բերիլ : Թէպէտ և բիւր կշտամբանս նմա առնիցեմք , ոչ 'ի մերոց և եւթ այլ և 'ի դիմաց հասարակաց , սակայն փոխեսցի նա ոչ . ուղերձք և պաղատանք զնա ոչ ողորեսցեն : Եւրպէս ինչ արարն 'ի սկզբանէ ընդ աշխարհ՝ զնոյն և յայսմ հետէ արասցէ . ոչ ինչ եկաց աղատ 'ի բռնութենէ նորա , ոչ ինչ մնասցէ անմատոյց 'ի ձեռաց նորա : Եւսկայն ուրեք միսի բուռն զօրութեամբ , որպէս է նորա սովորութիւն , և ոչ ակն ածէ աղիտաբեր մտանել և 'ի տունս անդր՝ որոց ընդ տաճարս են անցք , և զդարձնազարդ մուտս արքունեաց համակել 'ի թուխ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

() ԱՅՍ ԼԵԹ զմի աշխարհապաղատ աղօթիւք և ուխտիւք խնդրեսցուք 'ի նմանէ , զի Թէ չև իցեն նմա կամք համայնաջինջ սպառել զազգ մարդկան , եթէ տակաւին սիրելի իցէ նմա անունն հռովմէական , հաճեսցի ըստ մահկանացուացս ամենեցուն որպէս 'ի սուրբ և 'ի նուիրական ակնարկել յանձն ինքնակալին պարգևելոյ մեզ 'ի վատթարել մարդկայնոցս իրաց մերձ 'ի կործանումն : Իւսցի գթուԹիւն առ 'ի նմանէ , և առ մարդասիրագոյնն քան զամենայն իշխանս գտցի մարդասէր :

Իայց քո ակնկառոյց լեալ 'ի նոսա՝ զորս աստ 'ի վերոյ կարգեցի՝ 'ի վերառեալն յերկինս կամ 'ի մերձաւոր գաւառս երկնից՝ պարտ է քեզ անվրդով սրտիւ համբերել բախտին 'ի ձգել նորա և 'ի քո վերայ ըզձեռնս զորս ոչ ամիտփեսաց և 'ի նոցանէ որովք կեամքս և չնչեմք : Եղա արիութեանն պարտ է և քեզ լինել նախանձաւոր 'ի տանել և 'ի յաղթել ցաւոյ , և որչափ հնար իցէ արդ մարդկայնոյ բնութեանս՝ ընդ աստուածային շաւիղսն գնալ : { } Ելումամենայնի՝ 'ի մեծութե և յազնուականութեան խափան ընդ մէջ կայ իրացն գթուարամատոյց հեռաւորութիւն . իսկ առաքինութիւն դիւրամատոյց ամենեցուն՝ ոչ զոք համարի իւր անարժան բայց որ ոչ արժանի ինքեան զնա համարեսցի : () Երինակք արդարեւ գեղեցիկք են նոքա քեզ 'ի նմանութիւն , որոց Թէպէտ մարթ էր ցասնուլ զի ոչ ազատք գտան յաղետիցն չարեաց , սակայն ոչ ինչ անիրաւութիւն համարեալ՝ այլ օրէնս մահկանացուի յայսմ մասին և եթ հաւասարել այլոց 'ի մարդկանէ՝ ոչ խժեւ բար դիմակալութեամբ տարան աղետիցն իւրեանց , և ոչ մեղկ և կանացի վատութեամբ . զի չգալ բնաւ ցաւոյ չէ մարդոյ , իսկ չտոկալ այնմ՝ ոչ առն :

Իչ զի համօրէն անցի ընդ կարգս ինքնակալացն ամենեցուն , զորոց զեղբարս կամ զքորս յափշտակեաց 'ի նոցանէ բախտն , չմարթէ ինձ լռել և 'ի կարգէ անտի նոցա 'ի բաց Թողուլ զնա ինքն զոր բնութիւն էից ծնաւ

'ի կորուստ և 'ի նախատինս ազգի մարդկան , և 'ի տա-
 պալել Հիմն 'ի վեր զպետութիւնն զոր լաւագունին յին-
 քնակալաց յանձանձէ արդ բարեգթութիւն : Այլիոս
 Աեսար զգոյր իւր զ'Վրուսիլիա կորուսեալ՝ քանզի ոչ
 ցաւել գիտեր և ոչ ինդալ որպէս ինքնակալի է վայել,
 խոյս ետ 'ի տեսութենէ և 'ի կենակցութենէ քաղա-
 քացւոց իւրոց, և 'ի հանդէս յուղարկաւորութեան քեռն
 իւրոյ ոչ գտաւ աւրնութեր, և զվերջին պարտս եղբայրու-
 թեանն ոչ հատոյց նմա , այլ յ'Ալեանոն 'ի գեղջ՝ նար-
 տիւ և քուէիւք և այլովք այնպիսեօք զդառնութիւն
 ցաւոցն հնարէր սփոփել : Աւաղ և եղուկ հռովմէական
 ինքնակալութեանն . նարտ և քուեայք եղեն սփոփիչք
 ցաւոց մեծի ինքնակալին 'ի սուգ քեռն իւրոյ : Այն
 ինքն Այլիոս յաւելեալ 'ի մոլեգնութեանն իւրում է
 զի զմօրունն և զհերսն թողոյր երկայնէր անդարման ,
 և է զի զԱտալոյ և զԱիկիլոյ ծովափամբքն յածեալ
 թափառէր . և ոչ որ երբէք գիտաց հաւաստեաւ ընդ
 սոգ արդեօք կամիցի քեռն իւրոյ եթէ ընդ պաշտօն
 դիցական : () Ի մինչ տաճարս նմա նուիրէր և պատիւ
 աստուածական՝ խժաբար պատուհասակոծ առնէր և
 զայնոսիկ որք ոչն զնա սգային : Վանզի նովին անչա-
 փաւորութեամբ ոգւոյ որով 'ի յաջողութիւնս փքա-
 ցեալ գեր 'ի վերոյ քան զմարդկային բնութիւնս ա-
 պարթանէր , նոյն և 'ի ձախողակ դէպսն նկուն լինէր
 անժուժութեամբ : Վաւ 'ի հռովմայեցւոյ դժպա-
 տեհդ այդ գործ՝ տարադէպ խաղութ և ոչ մարդավայե-
 լու , սփոփանօք փարատել զցաւս անձին , կամ զազիր և
 պժգալի սգով տխրութեան գրգռել զայնոսիկ և կամ
 այլոց աղիտիւքն մեղմել : Իսկ քեզ չէ պարտ փոխել
 ինչ 'ի քումմէ սովորութենէդ , զի փոյթ 'ի մտի եդեր
 զուսումնասիրութեան , որով 'ի բարեբաստութեանն
 իւրում երջանկանայ մարդ , և 'ի թշուառութիւնս իւր
 սփոփի . և է նմա այն 'ի զարդ վայելութեան և 'ի մխի-
 թարութիւն ոգւոյ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴԻ

ՀԱՂԱՆԵՐ խորամուխ յուսմունքո, և որպէս ամբողջութեամբ ոգւոյ շուրջ պարսպեա նորօք զանձնքո, և ոչ ուստեք մնատ գտցեն ՚ի քեզ ցաւք : Յաւերժացո և զյիշատակ եղբօր քո արձանագրութեամբ ՚ի մատենի . զի այս և եթ յամենայն ձեռակերտս մարդկան անեղծական յամենայն յեղափոխութեանց ժամանակի ՚ի հնութենէ ոչ ծախեսցի . այլն ամենայն քարագործ կամ կճեայ ամբարտակք , կամ հողակոյտ շիրիմք երկնաբերձք ոչ յոյժ երկարակեացք են , զի է և այնոցիկ կորուստ : Եւ յիշատակ հանձարոյ անմահ է . այնու մեծարեսըիր զեղբայր քո և նովաւ յաւերժացո : Իմաստութեամբ յոյժ գործեսցես մշտատե հանձարով զնա պատուասիրել , քան անօգուտ ցաւով սգալ :

Իսկ որ ինչ վասն բախտին բանք իցեն , թէպէտ և զարդիս չէ մարթ վարել առաջի քո զդատ նորա , զի վասն միոյ և եթ կարծեցեալ զրկանացն ատելի թուին քեզ ամենայն պարգևք նորա , բայց եկեսցէ օրն վարելոյ զայն՝ երբ ժամանակն ինքնին կացուցէ զքեզ իրաւարար նմին դատաւոր , և յայնժամ հաշտեսցիս ընդ նմա : Բանգի բազում ինչ ՚ի դարման զրկանացո հոգացաւ կանխաւ , և բազում ինչ ևս յաւելուցու արդտալ փոխանակ . և համայն ասացեալ՝ ոչ ապաքէն զոր եբարձն՝ իւր պարգև էր : Ի՞նչ ապա ՚ի քնաս անձինդ վարեսցիս հանձարովդ , և մի զօրավիզն և ջատագով կացցես ցաւոցդ : Ի՞պաքէն մարթ է քեզ պերճաբանութեամբ քով մեծացուցանել զփորոնս , և զմեծանուն փորկացուցանել և ընդ չնչեանոցն դնել ՚ի համարի . բայց այլում կացցէ քեզ պահու զօրութիւնդ այդ , և զարդիս միութարութեան անձինդ ամենայնիւ ինամկալձիր : Բայց տես , մի և յայնմ առաւելազանց գտցիս . խուն ինչ տրտմութիւն բնաւորական է մարդոյ , զառաւելն յաճախէ ընդունայնութիւն . ՚ի սպառ արգելով քեզ զայն ոչ կարեմ : Ի՞նչպէտ գիտեմ զի են և ի մաստասերք՝ խստասիրտք մանաւանդ քան քաջասիրտք ,

որ զցաւս դժպատե՛հ համարին իմաստնոյ . որոց, Թուի
ինձ, ոչ երբէք այսպիսեաց հանդիպեալ արկածից . ա-
պա Թէ ոչ ուսուցեալ էր նոցա բախտն 'ի բաց դնել զայդ
ամբարտաւան իմաստութիւն, և ակամայ գալ 'ի խոս-
տովանութիւն ճշմարտութեան : Շատ իցէ բանին
զաւելորդն 'ի ցաւոց և զանցեալն ըստ չափ 'ի բաց հա-
տանել, այլ բնաւ իսկ խափանել զայն ոչ մարթ ինչ է
և ոչ պատշաճ : Ամին իրի չափուն պատշաճի խնամ կալ-
ցի՝ ոչ զանգթութեան և ոչ զանմտութեան տալ ինչ
ցոյց, այլ որպէս ինչ գթասէր գորովոյ անկն է առանց
Թեթեամտութեան, յայնմ կալցի զմեզ 'ի պայմանի :
Հոսեցին արտասուք, բայց և դադարեցն . ելցին
հառաչանք 'ի խորոց սրտէ, բայց և լռեցն : Այնպէս
կալժիր զանձն քո, զի և՛ իմաստնոց և եղբարցդ քոց ա-
ռաջի արդարասցիս : Այնմ խնամ կալ զի ցանկալիքեզ
իցէ խորհել ստեպ զեղբօրէդ, խօսել զմանն և անդու-
լիշատակաւ անմեկին ունել զնա յաչացդ : Այլ յա-
ջողեսցիքեզ այս՝ եթէ յիշատակ նորա 'ի բերկրութիւն
իցէքեզ և ոչ 'ի դառնութիւն . քանզի 'ի տրտմակա-
նաց բնաւորապէս 'ի բաց խուսափէ հոգի : Յուշ լիցի
քեզ համեստութիւն նորա, յուշ լիցի եռանդնն 'ի գոր-
ծել, ճարտարմտութիւնն 'ի կատարել և հաստատու-
թիւնն 'ի խոստմունս : Օ ամենայն բանս նորա և
զգործս յուշ արասջիր և՛ անձին քում և այլոց : Այր-
հեաց որպիսի ոք էր և որպիսի ինչ լինել խոստանայր .
զի զլինչ էր մարթ աներկբայ ակն ունել յայնպիսոյ
եղբօրէ :

Օ այսոսիկ ահա միտք վատթարեալ յերկարատե-
վշտաց և հանձար խրթնացեալ որպէս ինչ կարացին
ծնանել՝ ետու 'ի գիր . որք Թէ ոչ ըստ արժանի քոյոյ
իմաստութեանդ իցեն և կամ 'ի դարման ցաւոցդ ան-
բաւականք՝ յուշ լիցիքեզ զի որ յիւրոցն է դրաւեալ
յաղետից՝ չմարթէ նմա մխիթարիչ կալ այլում . և զի
դժուարաւ յոյժ լատինականն 'ի յուշ գայ բարբառ այնմ՝
զորով հնչէ շուրջանակի խժիցն խաղտալուր զօղանջ
և նոցին իսկ ազնուականագունիցն 'ի բարբարոսաց
դժոխքմբեր :

ԴՈՒՆԻՈՍԻ Լ. ՍԵՆԵԿԱՆՑ

ՅԼԴ ԼԳՍ ՄԻԻԹԱՐՈՒԹԵԼՆ

ԱՌ ՄԱՐԿԻԱ ՏԻԿԻՆ ՀՌՈՎՄԱՅԵՑԻ Ի ՄԱՀ ՈՐԴԻՈՑ
ՆՈՐԱ ՄԵՏԻՂՈՍԻ¹

— 100 —

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Եթե ոչ որպէս ամենայն ախտից, նոյնպէս և կանացի տկարութեան ոգւոյ դեր 'ի վերոյ գրեզ գիտէի, Մարկիա, և զվարս քո որպէս օրինակ ընծայեալ նախ նեացն առաքինութեանց, զիմորդ իշխելի էր ինձ միութարիչ մատչել քեզ 'ի ցաւսդ որ և զարս ինքնին գըլխովին նկուն արարեալ ընկճէ. կամ զիմորդ յուսայի այսպէս անյաջող զժամանակն՝ տեսանելով, և զդատաւորն ոսոխ և զյանցանն դժպհի՝ անդատապարտ զբաղդ քո առնել քեզ յանդիման, եթէ քաջածանօթ

1 Մարկիա տիկին ազնիւ և ճոխ գուտար Կրեմուտիոսի Կոզրոսի առն երեւելոյ գիտութեամբ և մատենագրութեամբ, կորուսեալ զմի յորդուցն՝ զահահասեալն 'ի կատարումն մարդկութեան և 'ի ծայր քրմապետական իշխանութեան, կայր յերկար 'ի սուգ անմիջութար. առ որ առնու գրել Սենեկա զգիրս զայս միութարութեան որ մի 'ի գեղեցիկ մատենագրութեանց նորա է:

Կոզրոսի հօր Մարկիայ գրեալ էր զպատմութիւն քաղաքական և ժփրկապեան պատերազմացն. յորում զԲրուտոս և զԿասիոս վերջինն ասէր կացեալ Հռովմայեցիս. զոր իբրև արգել կայսրն Տիրեր և հրամայեաց կորուսանել զմատենն և զմատենագիրն պատուհասել Մարկիա առեալ թագոյց զօրինակ մատենին, և ապա յինքնակալել Կալիգուլայ հրամանաւ նորա 'ի վեր հանեալ զմատենն՝ կենդանացոյց զհանձար հօր իւրոյ և ապրեցոյց զնա յիսկապէս մահուանէ, որպէս ասէ մատենագիրս:

2 Ձի հնացեալ էր 'ի նմա ցաւն ժամանակաւ, զի դատաւոր ինքն մոլոր էր, և յանցանք բազմին դժպհի՝ մահ որդեկին:

արուծիւն ոգւոյդ և բազմահանդէս առաքինութեանդ ցոյցը ոչ յաւելլուին յիս վստահութիւն :

Վաջածանօթ ամենեցուն է՝ զինչ արարեր և ընդ հայր քո , զոր հաւասար որդւոցդ սիրեցեր , այնու եւթ ընդհատ՝ զի ոչ երկայնակեաց քան զքեզ լինել նմա ցանկացար . թէպէտ և զայն իսկ՝ ո՞ գիտէ՝ ցանկացար թերևս . քանզի առաւելութիւն սիրոյ և մեծարանաց է ուրեք զի և անոր քան զպատշաճն բերի : Որչափ 'ի քեզն էր՝ կացեր հակառակ ինքնակամ մահուան հօր քո լրեմուտի լոյրոսի . և յաղթահարեալ 'ի բանից նորա զի շուրջ պատեալ յարբանեկացն Սէյանոսի՝ այն և եթ մնայր նմա ճանապարհ փոխատեան 'ի ծառայութենէ , լռել լռեցեր , բայց չեղեր նմա խորհրդակից 'ի նոյն . արտասուեցեր յայտնապէս , և 'ի հեծութիւնս քո մաշեցար , և ոչ զուարթութեամբ դիմաց զցաւսդ պատրուակեցեր , և այն յայնմ ժամանակի՝ յորում՝ 'ի բարեպաշտութիւն մեծ համարեալ էր չամբարշտեմ :

Եւ ապա զփոփոխումն հանգամանաց ժամանակին պատեհ քեզ կալեալ , զհանձար իմաստութեան հօր քո՝ զպատշառս աղիտաբեր պատուհասի նորա առ 'ի պէտս մարդկան վերընծայեով՝ յիսկապէս մահուանէ զնա ճողպրեցեր : Եւ 'ի դիւանս յիշատակաց աշխարհին աւանդեալ զմտեանն , զորս այրն այն մեծ՝ արեամբ իւրով էր գրեալ , բարեացապարտ հռովմէականացն զտար դպրութեանց զման մի նոցա զմեծ թափեալ 'ի հրոյ . բարեացապարտ հանդերձելոյ ազգին՝ անեղծ պահելով նոցա զվիպացն ճմարտութիւն՝ որ այնչափ թանկագնոյ լեալ էր մատենագրին . բարեացապարտ և նմին իսկ մատենագրին՝ որոյ անմահ է և անմահասցի յիշատակ՝ ցորչափ հռովմէականքն մեծարեսցին վէպք , ցորչափ ի զէ ոք որ 'ի նախնեացն իւրոց 'ի գործս քաջութեան ակնարկել կամիցի . որ ցանկասցի գիտել՝ որպիսի ոք հռովմայեցին իցէ , և որպիսի ոք նա՝ որ 'ի խոնարհեցուցանել ամենեցուն զսարանոցս ընդ Սէյանեան լծով՝ եկաց մնաց աննկուն և ազատ հանձարովն և ոգւով և ձեռամբ : Որպիսի , բաբէ , կորուստ մեծ հասանէր աշխարհիս՝ եթէ այնպիսի ոք այր 'ի մուացոմս թաղէր , և ոչ քն որպէս վերակենցաղեալ գայր 'ի տեսութիւն կրկին գերապանծ առաւելութեամբքն՝ պերճախօսու-

Թեամբն ասեմ և ազատութեամբ : Այս արդ ընթերցեալ և 'ի ձեռս յածի նա ամենեցուն , և 'ի սիրտս բոլորից է դրոշմեալ և յարկածից ժամանակաց ոչ զանգիտէ :

Այսպիսի հաւաստիք մեծութեան ոգւոյ քո ոչ թողին ինձ հայել 'ի տկարութիւն կանացի բնութեանդ և ոչ 'ի թախծութիւն երեսացդ զոր 'ի բազումամաց հետէ որպէս պատեաց կալաւ տրտմութիւն , նոյնպէս և ունի : Տես որպէս անպատրուակ խօսիմ և ոչ նենգաւ գողանալ 'ի քէն զցաւսդ հնարիմ : Օ հին ցաւսդ քեզ յուշածեալ զի գիտացես թէ և այս քո վէրք չեն անբուժելիք զնոյն օրինակ մեծի վնասուածոյդ զսպիան ցուցի : Թող այլք մեղմով ընդ քեզ վարեցին և փաղաքշեսցեն . իմ 'ի մտի եղեալ է ընդ տրտմութեան քում ոգորել և զխոնջ և զկեղեցեալ աչադ յարտասուաց՝ որք , թէ զճըշմարտութիւն լեւ կամիցիս , 'ի սովորութենէ առաւել քան 'ի հարկէ ցաւոցն հոսեն արդ՝ ցամաքեցուցանել , քոյովդ իսկ սատարելով թէ մարթ ինչ իցէ՝ և մտադիւր ընդունելութեամբ դեղոցն . իսկ եթէ ոչ ուժգին իսկ և ակամայ քեզ . թէպէտ և գիրկս զցաւովքդ արկեալ չկամիցիս թողուլ , զայն կալեալ քեզ փոխանակ որդւոյ : Օ ի երբ իցէ վախճան դորա . ամենայն ինչ փորձեցաւ 'ի զուր , 'ի զուր բարեկամացն սպառեցան սփռ փիչ բանք , մերձաւորացդ քոց աւագ արանց զօրութիւնք , և զբաւորականացն հայրենաժառանգ ձոխութեանց պերճ՝ և պատուական աւանդք ընդ անուր ականջս քո սահեալ անցանեն՝ հազիւ թէ վայրկեան և եթ զբաղեցուցեալ զքեզ 'ի սփոփանս : Այս և ժամանակն ինքնին որ բնաւորապէս դարմանէ զամենայն և զճանաչես իսկ յաղիտից թեթեւացուցանէ , 'ի քեզ միայն անզօր գտաւ : Այս ահա երրորդ ամ է ցաւոցդ և տակաւին չթողանայ յառաջնոյ խտութենէն . նա՛ նորոգի օր ըստ օրէ և զսուգն յաճախէ , և իշխանութի իմն յերկաւրութեամբ ժամանակին 'ի վերայ քո կալեալ՝ յայն հասեալ է արդ զի ամաչէ իմն տեղի տալ 'ի քէն : Օ որ օրինակ ախտք ամենայն եթէ ոչ իսկ և իսկ ընդ յառնելն և ընկճեսցին՝ բռնանան 'ի սպառ , նոյնպէս և տխրականն աղիտաբեր կրից ախտ յանձն իւր մոլեգնեալ յերկար , հուսկ ապա նովին իսկ տխրութեամբ պարարեալ սնանի . և անձին թշուառացելոյ ցաւք դառնան 'ի հեշտու-

Թիւն աղէտալի : Այս անորոյ ցանկալի իսկ էր ինձ անդրստին 'ի սկզբանէ գալ 'ի բժշկութիւնս յայս , զի դոյզն դեղովք մարթ էր ինձ յայնժամ նուաճել զսկրզւնաբոյս ակտին զօրութիւն , և արդ ուժգնագոյն մըր ցանաց պէտք էն ընդ տարրացելումն ժամանակաւ : Այսպէս և վերաց բժշկութիւն դիւրին 'ի սկզբանն է մինչ դեռ ևս դալար յարենէ իցեն . զի յայնժամ և խարել մարթ է և խորագոյնս խիլ արկանել և զգարմանիչ մատունն 'ի ներքս մխել . իսկ յորժամ զայրացեալ ժամանակաւ և խղիայթեալ 'ի կեղ փոխիցին՝ դժուարաբուժեղք են : Այնքան մարթ խնայութեամբ և մեղմով զխտացեալ ցաւսդ դարմանել արդ , պատուելոյ զայն պէտք էն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՊԻՏԱԿ իսկ եմ զի ամենայն խրատ 'ի վարդապետութեանց առեալ սկիզբն և օրինակօք կատարին . այլ արդ զկարգդ զայդ փոփոխել հարկ է . զի այլ ազգ ընդ այլում վարել արժան է : Օ ոմանս նուաճէ բանն . այլոց անուանս չքեղս և օրինակս մեծագօրս պարտ է դնել առաջի զի 'ի տեսիլ նոցին զմայլեալ սանձ դիցէ ազատութեան ոգւոյն : Օ երկուս առաջի եզից քեզ օրինակս երևելիս 'ի քոյոց ժամանակակցացդ և 'ի քում մէ իսկ կանացի բնութենէդ , որոց մին անձնատուր 'ի ցաւն եղև , և միւսն նովիմք զգածեալ կրիւք և ծանրագոյն փնասութ՝ ոչ 'ի սպառ ներեաց ցաւոցն տիրանալ յանձն իւր , այլ փութապէս հանդարտեցոյց զսիրտ իւր :

Հոկտաւիա և իւրիա մին քոյր և միւսն կին () գոտեայ , որք և երկոքին կորուսին զորդիս առոյգս հասակաւ մինչ և երկոցուն աներկբայ էր յոյս ինքնակալելոյ յաւուր միում : Հոկտաւիա կորոյս զ() արկեղոս՝ յոր քեռի նորա և աներ սկսանէր տակաւ զբեռն ծանր ինքնակալութեանն բառնալ . երիտասարդ զուարթաւ միտ և քաջահանձար , սակաւապէտ և ժուժկալ , որ յայն տիս և 'ի ճոխութիւնս մեծապէս զարմանալիք էին . հեռի 'ի փափկութեանց և կարող 'ի կրել որչափ ինչ յաւելոյր քեռի նորա ստանձնել 'ի նա բեռինս , կամ

որպէս կամբ են ասել իմոյ բանիս, որչափ ինչ շինուածս
'ի վերայ նորա կամէր կառուցանել՝ կուռ և անտե-
ղիտալի հիմունքն էին: Օսա Հոկտաւիա զամենայն
Ժամանակս կենաց իւրոց ոչ դադարէր 'ի լալոյ և 'ի
կոծելոյ, չառեալ երբէք յանձն զաւետեաց ինչ լսել
ձայն բերկրարար և կամ սիրտփանս ցաւոցն ընդունել:
Սիայնունն ուշ եդեալ ցաւոց անձինն և հոգւոյն և
մտօք խորասուզեալ 'ի նոյն՝ յամենայն 'ի կեանս իւր ե-
կաց որպէս յաւուր յուղարկաւորութեան որդւոյն, ոչ
կամեցեալ բնաւ՝ չասացից յառնել իւրովի՝ այլ զի և ոչ
ոք զնա յարուցանիցէ, երկրորդ որբութիւն զայն վար-
կուցեալ թէ զարտասուան լքանիցէ: Այլ զպատկեր ինչ
սիրելոյ որդւոյն ունել կամեցաւ, և ոչ զյիշատակ ա-
նուան նորա լսել: Վապհի էին նմա ամենայն մարք.
ևս առաւել ընդդէմ՝ իւրայ դժնէանայր զի զորդի նորա
տեսանէր Ժառանգաւոր բարեացն խոստացելոց իւրումն:
Ինդ խաւար և ընդ առանձնութիւն ընդելացեալ և ոչ
յեղբայր իւր վերակնել կամեցեալ՝ մերժեաց և զտաղս
յօրինեալս 'ի յիշատակ պարծանաց՝ արկեղոսի և զոր
ինչ միանգամ 'ի մեծարանս նորին ընծայեցին դպրու-
թիւնք. եսից զլսելիս իւր առ ամենայն բանս միութա-
րութեան, և 'ի բնաւիցն 'ի բաց հրաժարեալ կենցաղա-
կան վայելութեանց պատշաճիցն կենաց և ատեցող
գերափայլ փառաց իշխանութեան եղբօր իւրոյ՝ ծած-
կեաց և թաքոյց զանձն իւր յառանձնութեան: Պար
առեալ յորդուոց և 'ի թողանց՝ զհանդերձանս գոյ ոչ մեր-
կացաւ 'ի թշնամանս իմն իւրայոցն առ հասարակ, զի
'ի կենդանութեան նոցա՝ որբացեալ յամենայնէ զանձն
համարէր:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԻՐՈՐԴ

Ի իՒՒԱ կորոյս զորդի իւր զՎարդուստ, որում իշխա-
նութիւն ինքնակալութեան հանդերձեալ պատրաս-
տէր, և էր իսկ կացեալ զօրավար մեծ և 'ի խորս Վեր-
մանիոյ լեալ միջամուխ՝ զհռովմայեցի դրօշմն կանգնե-
լով յաշխարհս յորս և հռովմէականն անծանօթ էր ա-
նուն: Այն արշաւանսն մեռաւ նա՝ զոր և թշնամեաց

իսկ մեծարեալ 'ի հիւանդութեանն՝ հաշտ ակամբ հայէին 'ի նա, և ոչ իշխէին ցանկալ նմա զայն ինչ՝ որ ինքեանց օգտակարն էր : Ս'ահուամբն այնուիկ զոր մեռաւ նա 'ի վերայ իւրոյ աշխարհին ցանկալի եղև ամենեցուն՝ քաղաքացւոցն և գաղթականաց և համբռն խտալիոյ . ոյր վասն իսկ ազատքն քաղաքացիք և եկբն գաղթականք ելևել զմիմեամբ մրցելով 'ի սպաս պաշտաման յուղարկաւորութեան նորա՝ որպէս 'ի հանդէս յաղթանակի առեալ ածին զնա մինչև 'ի հռովմ : Ինդ մայրն աղիողորմ որ և վերջին համբուրից որդւոյն չէր լեալ արժանի և ոչ լսելոյ զյետին անուշակ բարբառ բերանոյն, ընդ երկայն ճանապարհ զհետ ընթացեալ նշխարաց 'Վրուսոսին իւրոյ ընդ մէջ լուցելոցն ընդ ամենայն խտալիա խիտ առ խիտ խարուկաց, յորոց 'ի մէն մի որպէս բոցակէզ տեսանելով զորդին մորմուքէր դառնակիծ, իբրև 'ի շիրիմ՝ զնա ամբոսիեաց՝ անդր և զցաւս իւր եթող ընդ նմա . ոչ ինչ առաւել քան զարժանն մօր և քան զպատշաճն տիկնոջ կայսեր վշտագնեալ : Իս ոչ դադարեաց հռչակել զանուն 'Վրուսոսին իւրոյ և ամենայն ուրեք՝ առանձինն և 'ի ժողովս ակմբից յանդիման իւր զնա տեսանել և մտադիւրագոյնս խօսել և լսել զնմանէ . ուր զՍ'արկեղոսին յիշատակ ոչ որ պահել կարող էր և 'ի մէջ ածել առանց զմայրն դառնացուցանելոյ :

Ինդ ընտրեալ քեզէն զոյր յերկուց աստի օրինակաց զհետ երթիցես . եթէ առաջնոյն՝ ոչ ևս համարեսցիս զանձն քո ընդ կենդանիս, ատելի իցեն որդիք քո և օտարաց, և 'ի տխրութեան քում լիցիս գուշակ չարեաց հանդիպելոցն քեզ մարց . յամենայն պատշաճ և յօրինաւոր բերկրութեանց որպէս դժպատեհ քեզ եղելոց 'ի բաց հրաժարիցես, դժպհի իցէ քեզ լոյս, և զկենաց քոց կալցիս բողբ զի ոչ հապաքեալ վախճանաւ գահաւ լիժէ զքեզ 'ի գերեզման . և որ դժպատեհ ևս է և անարժան մեծութեան ոգւոյդ համբաւելոյ լաւութեամբք՝ յայտ իմն այնպէս արասցես՝ զի տաղտկացեալ 'ի կենաց և մեռանել ոչ կարես : Իսկ եթէ զմիւսոյ տիկնոջն զօրինակի զհետ երթիցես՝ զգօն և համեստ 'ի վիշտս քո լեալ և ոչ չարատանջ հիւժեացիս : Օ ի արդարև ոչ անմոութիւն իցէ վրէժս թշուառութեանցն

խնդրեալ յանձնէ և յաւելուլ զաղէտս իւր : Օլաու-
թիւն բարուց և զհամեստութիւն : որոց յամենայն 'ի
կեանս քո պատկառ կացեր , ցուցջիր աղէ և 'ի դէպս
յայս . քանզի է և 'ի ցաւս համեստանալ : Օնոյն ինքն
զերիտասարդն՝ զարժանին հանգստեան՝ անդորր սրտիւ
յուշ քեզ ածեալ և անուանեալ ստէպ՝ յանդորրու զնա
կալցիս և յերջանկաւէտ կայանս զետեղեսցես՝ եթէ որ
պէս կենդանեաւ նորա՝ և 'ի մահուն զուարթամիտ և
ուրախ յիշատական եղիցիս :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԻՅԼ և ոչ ընդ խստազոյն վարդապետութեանց հրա-
հանգս առաջնորդեցից քեզ , 'ի մարդկայինսն 'ի բաց
զմարդկութիւն դնել հրամայելով , և կամ 'ի նմին իսկ
յուղարկաւորութեանն աւուր զարտասուս մօր ցամաքե-
ցուցանել կամելով : Ապցցէ որ մեզ դատաւոր իրաւարար
'ի սահմանել զայս մեր վէճ՝ եթէ իցէ՞ արժան ցաւոց ան-
պայման գոլ և անվախձան : Այ ինչ յերկուանամ զի մե-
ծափառ տիկնոջն | Իւիայ՝ զոր մտերմաբար պաշտեցեր
յարբբունիս , հաճոյագոյն իցէ քեզ օրինակ : Այ արդ
յատեան իւր և 'ի նմանութիւն կոչէ զքեզ : Այ և
յառաջնունն անդ աղիտիցն բորբոքման՝ յորում ապա-
ժոյժ և դժնդակ են ցաւք , տեղի ետ միսիթարութեան
բանից Իքէոսի իմաստասիրի մտերմին առն իւրոյ , և
վկայեաց իսկ զի զնա եգիտ իւր զօրավիգն առաւել քան
զժողովուրդն հռովմէական զոր տրտմութեամբն իւրով
տխրեցուցանել ոչ կամէք , քան զ() գոստոս՝ որ զմի յոր-
դւոցն՝ զնեցուկ իւր կորուսեալ դեղեւէր , և չէր արժան
զի և իւրոցն սգով ընկճեսցի 'ի սպառ . և քան զորդի
իւր զՏիբեր՝ որոյ լաւութեամբն ոչ ինչ այլ տեսանէր
նուազեալ յիւրմէ յայնմ դառն և ախարհակոծ օրհասի
բայց զթիւ եւեթ զորդւոցն : Այ այս՝ որպէս կարծեմ
մուտք և սկիզբն եղեն բանիցն Իքէոսի առ տիկինն , որ
մեծապէս հոգ և խնամունէր համբաւոյն իւրոյ պահ-
պանութեան .

“ Ինչև ցայսօր , | Իւիա , գուն գործեցեր անստգիւտ
զվարս քո ընծայեցուցանել , որպէս գիտեմ զայս հաս-

տատուութեամբ կենակից առնդ գոյով և տեղեակ ամենայնի՝ ոչ այնց ևեթ որ յայտնապէսն գործին՝ այլ և գաղտնեացն իսկ աներևոյթ շարժմանց արտից ձերոց : Եւ ոչ ՚ի մեծ ինչ իրս միայն՝ այլ և ՚ի մանուսն փոյթ կալար չառնել ինչ ոյր վասն կարօտ իցես շնորհի համբաւոյն որ ազատաբար դատի զթագաւորս : Օ ի և ոչ ինչ այլ առաւել վայելչագոյն համարիմ պերճացելոցն գերագոյն իշխանութեամբ՝ որպէս շնորհել բազմաց և ոչ ուստեք կարօտ գոյ շնորհի : Հապա, լեր և արդ քոյոց բարուցդ հետևող, և ոչ մի ինչ գործեսցես յայնպիսեաց՝ ընդ որ ստրկասցիս յաւուր միում, ցանկացեալ զի այլ ազգ կամ թէ բնաւ իսկ չէր քո արարեալ զայն :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

„Եւ զքեզ դարձեալ և երդմնեցուցանեմ մի դժնեայ և անհամբոյր բարեկամացդ իցես : Վիտես իսկ զիարդ շուարեալ իմն են նոքա և չգիտեն որպէս վարել ընդ քեզ . խօսեսցին ինչ արդեօք առաջի քո զ՝ Կրուստէ քումմէ՝ եթէ լռեսցեն . զանգիտեն մի գուցէ անյիշատակ արարեալ զգիւցազն պատանին՝ զնա տրտմեցուցեն, կամ թէ յիշատակեալ՝ զքեզ : Ի քէն ՚ի բաց մեկնեալք՝ յորժամ ՚ի մի վայր ժողովիմք, զարարս նորա և զբանս արժանապէս գովութեամբ հռչակեմք . իսկ քո առաջի խոր լռութիւն է մեզ զմանէ : Ի մեծ է իմն բերկրութենէ զրկեալ գտանիս ապա՝ ՚ի գովութեանց որդւոյդ, զոր թէ յիշխանութեան քում էր՝ ոչ ինչ երկբայիմ զի և կենացդ տուժիւք անմահացուցանել յաւերժ գնա ցանկայիր : Հապա, մտադիւրութեամբ լուիցես, մանաւանդ թէ քեզէն զրոյցս ՚ի մէջ արկեալ պատճառս տալիր դրուատեաց նորա . և բաց իցեն լսելիք քո՝ ի լուր անուան նորա և յիշատակի, և մի դժպշի թուեսցին քեզ բանք մխիթարութեան՝ հանգոյն այնոցիկ որք ՚ի նմանօրինակ աղէտս յաւելուած իմն ցառոց իւրեանց զմխիթարութեան բանսն համարին : Եւ արդ ծայրալեղ միտեալ է ՚ի մի կողմն և զբարիս բախտիդ ոչ յիշես, այլ ըստ չարի մասինն ևեթ ակնարկես յայն : Եւ զընտանի կենակցութիւնս որդւոյդ յուշ ածեալ, ոչ

զբերկրալից գրկախառնութիւնս, ոչ զմանկական քծինսն
և ոչ զառ ՚ի յուսումն յառաջադիմութիւնսն, և ՚ի կա-
տարած ևեթ հայիս վախճանին . և որպէս թէ ինքնին
իւրովի ոչ շատ իսկ աղետալի տեսին նորա իցէ՝ յաւե-
լուս յայն զոր կարես : Ս՝ի, աղաչեմ, մի իցես ցանկացող
դժպհի պարծանաց ամենաթշուառ երևելոյ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

„Եւ և զայն ածցես զմտաւ զի ոչ մեծ ինչ է արիա-
նալ ՚ի յաջողութեան ցորչափ ըստ ըզից յառաջն
կեանք . և ոչ ՚ի խաղաղութեան ծովու և ՚ի շունչ յաջո-
ղակ հողմոց՝ ղեկավարին երևի ճարտարութիւն : Ի՝ ձա-
խողակս փորձեսցի հոգի . վասն որոյ մի լքանիցիս , նա
մանաւանդ պինդ կաց և անդրդուելի հաստատութեամբ
տոկասջիր բռնութեան վերահաս չարեացն որք նախկին
ևեթ խիզախմամբն ահաբեկեն : Զիք ինչ այնպէս
նախանձարկու բախտի որպէս անվրդով խաղաղութիւն
ողւոյ , , : Յայտոսիկ յաւելու ապա և ցուցանէ նմա զոր-
դին իւր զկենդանի և ղթոռունսն որ ՚ի վախճանելոյն :

Եւս բանք առ քեզ էին, Սարկիա . քեզ առննթեր
բազմեցաւ Երէոս և զքեզ յայլոյ դէմն միխթարեաց .
Բայց համարեաց իսկ թէ մեծ քան զամենայն մարց
կորուստ քո իցէ . տես զի ոչ նենգեմ ցաւոցդ և ոչ զա-
ղէտս քո փոքրկացուցանեմ . սակայն եթէ լալեօք յաղ-
թիցի օրհաս , լալով լացցուք միանգամայն . անցցեն
աւուրքս մեր ՚ի սուգ և անքուն տրտմութեամբ մաշեա-
ցին գիշերք ցաւագինք . ՚ի հարուածս ձեռաց կոծեսցին
կուրծք և բռնցի ցետեսցին երեպք և կոծ շայեկան
մոլեսցի յամենայն աղքս դժնդակ կրից . իսկ եթէ ողբ
և լալիք զգնացեալսն ոչ վերակոչեն , եթէ անդարձ և
յաւերժաբար օրհասին կնքեցաւ վճիռ և աղէտք զնա
ոչ ողորեսցեն , և զոր կալաւ մահ զաւարն ոչ տացէ յետս՝
դադարեսցէ ցաւն կորստական : Սղղութեամբ զուղ-
ղեակն վարեսցուք՝ զի մի գլխիվայր հոսեսցէ զմեզ բռ-
նութիւնդ այդ : Դ՝ եկավար վատ է յորոյ ՚ի ձեռաց
զղեակն խլեն ալիք , որ հողմակոծ լքանէ զառագաստն
և ՚ի հաճոյս մըրկին զլաստափայտն թողու . իսկ որ

ձեռն զքեզեօք և ընդ ալիս մրցելով սուղանիցի՝ և ՚ի նաւաբեկութեան անդ գովելի է :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՅԵՐՈՐԴ

ԻԱՅՑ ասիցես , բնաւորական է մարդոյ իւրոցն ան ձուկ : — Եւ կարի իսկ քաջ . միայն թէ ՚ի չափուն կացցէ : Վրանդի և ընդ տարազնաց ուղևորութիւն թող թէ ընդ մահ սիրելեաց՝ ցաւ է և մորմոք սրտից քաջաց գլխովին : Բայց առաւել յոյժ քան զօրինաւորեալն ՚ի բնութենէ յաճախեն զայն միտք : Տես զանբանից կենդանեացն զանձուկ իրպէս բուռն է՝ բայց և վաղանցուկ . կովուց բառալիւն ընդ օր մի լսի կամ ընդ երկուս . ոչ ինչ յերկարատե քան գնոցայն մատակ երկարացն են աստանդական և մոլեգին վազք : Վազանք ամեհիք զՏետ կորեանցն ընդ անտառս թափառեալք ՚ի խնդիր և յաճախ ընդունայն դարձեալք ՚ի խշտին իւրեանց աւարեալս , ՚ի սուղ ժամու ցածնուն ՚ի կատաղութենէ : Եւ հաւք ՚ի կռիւս մեծաձայն մինչ դեռ զթափուր բունովքն թեւածեն՝ հուպ ընդ հուպ հանդարտեալք առնուն վերստին զթռիչս իւրեանց : Ոչ ուրուք ՚ի կենդանեաց այնչափ յերկարատե է անձուկ իւրոցն ծննդոց որպէս մարդոյ որ ցանկորդէ ՚ի ցաւս իւր և զգածնու յորչափ և կամի և ոչ որչափ և զգայ :

Եւ զի խելամոլտ իցես զի ոչ բնաւորական է ընկճիլ մարդոյ ՚ի ցաւոց , տես զի ոչ զամենեսեան միօրինակ հարկանէ մի և նոյն կորուստ . այլ զկանայս առաւել քան զարս , զխուժան քան զբարեկիրթս , զտգէտան քան զիմաստունս : Սակայն որոց ՚ի բնէ է զօրութիւն՝ զնոյն ազգէն յամենեսին , իսկ որ բազմապիսի փոփոխին՝ չեն բնաւորականք : Հուր զամենայն հասակ և զամենայն քաղաքաց քաղաքացի՝ զայր և զկին այրէ միօրինակ . սուր յամենայն մարմինս զհատու զօրութիւնն ազդէ . և ընդէր , զի բնատուր զզօրութիւնսն ունին , և օրէնք բնութեան հասարակաց են : Բայց աղքատութեան , սգոյ և կորստեան այլսզգ ՚ի միմեանց զգան մարդիկ որպէս և զիարդ իցեն սովորեալք . և ըստ կանխակալ կարծեացն յաւելուն յերկիւղ կամ ՚ի խրախոյս :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԴԱՐՁԵԱԼ՝ որ ինչ բնաւորական է՝ ժամանակաւ ոչ նուազի, իսկ ցաւն թուլանայ և նուազի ժամանակաւ . զի թէպէտ և խստամբակ յոյժ իցէ, թէպէտ և նորոգեացի օր ըստ օրէ և անընդունակ ամենայն դեղոց իցէ՝ սակայն նուաճէ զնա ժամանակն ամենազօր 'ի մեղմել զամենայն վայրագութիւն : Իսկապէն տրտմութիւն մեծ բնաւորեալ իմն տեսանի 'ի քեզ դեռ ևս Սարկիս, ոչ բռն և ուժգին որպէս 'ի սկզբանն էր, այլ խիստ և կամակոր . սակայն և զայդ գողասցի 'ի քէն ժամանակն առ սակաւ սակաւ : Իսկապէն զբաղումն սփոփէր զսիրտդ, թէ ոչ հրաժարէիր յամենայնէ : Իսկապէս ինչ խտրէ է թէ ներեացէ որ ցաւոց և թէ հրաւեր նոցին կարդասցէ : Ո՛վ, զիմորդ 'ի դէպ և վայելուչ վեհանձնութեան բարուցդ իցէ քեզէն առնել վախճան ցաւոցդ և մի սպասեալ մնալ այնմ : Ինչպէն տուր հրաժեշտ յայնմանէ՝ որ և առանցքոց կամաց թողլոց է զքեզ յաւուր միում :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Եւ թէ ոչ յազդեցութենէ բնութեանն՝ ուստի իցէ մեզ ապա այս խստութիւն ցաւոց : — Ինտի զի անակրնկալ մեզ հասանեն չարիք, յորոց իբրեւ ազատս համարիմք զանձինս . և որպէս աներկեան քան զայլս 'ի մարդկանէ կալեալ ճանապարհ՝ ոչ ինչ նոցա չարեօքն խրատիմք՝ հասարակաց և մեզ զայնս համարեալ : Ինչպիսիք քանի յուղարկաւորութիւնք զառաջեաւ տանց մերոց անցանեն և մեք զմահուանէ ինչ ոչ խորհիմք . քանի օրհասք տարաժամք, և մեք զպաշտօնաւորն և զսուր որդւոցս հանդերձեմք և պատանէն խորհիմք 'ի ժառանգութիւն հայրենի : Եւ ծառայեմք բազում առաջի աչաց մերոց մնանկացեալք յաճախ, և մեք չառնումք իսկ 'ի միտ զի անկայուն են ինչք մեր և կորստականք, նմին

իրի իսկ և յեղակարծ զհարուածան ընկալեալ՝ ուժգնա-
գոյնս զգեանիմք : Նառաջածանութ մեզ չարեաց՝ թու-
լագոյն են յարձակմունք : Վիտասըիր ապա զի նշաւակ
կաս ամենայն հարուածոց , և որ զայլս հարկանեն նետք՝
գլխէ թուցեալք անցանեն . և որպէս թէ ընդ քաղաք-
որմն կամ ընդ վայր դժուարամատոց պատեալ պաշա-
րեալ յամբոխէ թշնամեաց՝ անդէն և անպատուար
վերելակիցես՝ դէտակն կալըիր հարուածոց , և զնետ և
զնիզակ և գբարինս թուցեալս ընդ օդ՝ ՚ի քեզ հա-
մարեալըիր ուղղեալ : Եւ քանիցս յաջմէ կամ ՚ի թի-
կանց զհարուածան տեսանիցես անկեալ՝ գոչեա . Ոչ
խաբեսցես զիս , ով բախտ , և ոչ յանհոգս և ՚ի վստա-
հութեան զիս ըմբռնեսցես . ծանութ են ինձ հաղթ-
քո , առ իս զհարուածոց ուղղեալ և զայլ որ հարեր :

|| որ ՚ի մէջ որպէս մահկանացու ակնարկեաց յիւր-
սին . ո՞ր զաքսորանս , զքաւորութիւն կամ զսուգ իւ-
րոցն մտաբերեաց , կամ յայլմէ իսկ ազդեալ՝ որպէս գու-
շակութիւն չարեաց զբանսն չմերժեաց , և թշնամեացն
իւրոց կամ նորին իսկ որ տարադէպ գուշակն եղև՝ ոչ
մաղթեաց զայն ՚ի գլուխ : — Օայս ես ոչ կարծէի :
— Եւ զինչ այն իցէ զոր ոչ կարծիցես՝ երբ հնարաւոր
իրքն են և բազմաց իսկ տեսանես հանդիպեալ : Ի՞հա
քեզ իմաստ գերապանծ՝ ոչ Պրբղեայ , այլ վսեմախօս
ևս բերանոյ արժանաւոր .

|| ր միում ումք՝ նոյն և բոլորից մարթի հանդիպել :

Ի՞որա որդիքն կորեան՝ մարթ է և քոյոցդ կորնչել .
նա պարտաւորեցաւ , և քո անմեղութեանդ մօտալուտ
՚ի վերայ կայ հարուած : Ի՞յսուիկ ահա սխալեմք , խա-
բիմք և լքանիմք ՚ի վիշտս , զի անակնկալ հասանեն մեզ
չարիք , և զոր ոչն կարծէաք՝ կրեմք : || ր զհանդերձեալ
չարին կանխէ նկատել , զվերահաս զօրութիւն նոցա
ջլատէ :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

Որ ինչ միանգամ՝ի ստացականաց շուրջ զմեօք նշողեն, Սարկիա, եթէ որդիք իցեն, եթէ փառք, եթէ մեծութիւնք, եթէ սրահք ընդարձակք և գաւիթք լցեալք յամբօսէ անտի հովանաւորելոցն առ ՚ի մէնջ և ցանկացելոց տեսութեան մերում, կամ ամուսին շքեղ, ազնուազարմ և չքնաղագեղ և որ ինչ այլ ևս յեղճեղուկ և անկայուն բախտին պարգևք՝ օտարին հանդերձանք են յանօթ մեզ տուեալք և ոչ ՚ի պարգև։ Որպէս ՚ի զարդս մուրացածոյս յանօթ առեալս զարդարին տեսարանքս մեր, զորոց զկէսս առ օրին և զկէսս ՚ի վաղիւ անդր առ իւրաքանչիւր տեսարս դարձուցանել հարկ է, և սակաւք յոյժ թէ մնացեն առ մեզ մինչև ցվախճան։ Սի ապա համարեսցուք ինչ որպէս զմեր. յանօթ տուեալ է մեզ ամենայն. մարթ է մեզ ՚ի վարարկանել զայնոսիկ ցորչափ ժամանակս ներեսցէ մեզ պարգևացն տէր. և ՚ի պահանջելն զտուեալսն անպայման աւուրբք՝ պատրաստք իցեմք հատուցանել անտրրտունջ։ շար է և վատշուէք պարտապան որ ՚ի թշնամանս պարտատեառնն բերիցի։

Եւ արդ զմերսն զամենեսեան՝ եթէ զնոսա որոց ըստ կարգի և ըստ օրինաց ծննդեան ցանկամք երկայնակեացս գողզհետ մեր, և եթէ զնոսա որք արդարապէս ցանկան յառաջագնաց լինել քան զմեզ, այնպէս սիրեացուք ոչ որպէս մշտնջենաւորս, նա և ոչ երկարատևս մեզ խոստացեալ։ Ստէպ յուշ լիցի մեզ ՚ի սիրելս մերում՝ զի անցաւորք են համայն՝ մանաւանդ թէ և անցանեն իսկ. և զտուրս բախտին որպէս վաղանցուկս ընկալցուք։ Հսկա, վայելեալիք ՚ի սէր որդւոցդ և տուք նոցա փոխարէն ՚ի ձեզ վայելել. և զանձուկ սիրոյ ձերոյ լիացուցիք անյապաղ. չէ ձեզ խոստացեալ և օրս այս, և զինչ ասեմ օր, կարի շատ շնորհեմ, և ժամս այս։ Ի՞նչապարել հարկ է, ահա հասեալ կայ մահ ՚ի թիկանց, ահա քակտի կենակցութիւնս մեր, ահա ՚ի ձայն նշանի լուծանին երախանք և ամփոփին խորանք։ Սի թէ ոչ զիտիցէք, ով եղկելիք, զի փախուստ իմն են կեանք և

ամենայն ինչ կայ յաւար և 'ի յափշտակութիւն : Աթէ ցաւէ քեզ ընդ մահ որդւոյդ, զծննդենէ նորա բողոք կալըիր զի անդէն 'ի ծնանեւն սահմանեցաւ նմա մեռանել . սովին պայմանաւ ընծայեցաւ նա քեզ և անդրստին յարգանդէ զՏէտ պնդէր նորա այս օրհաս : Ինդ խիստ և ընդ բռնակալ իշխանութեամբ բախտին անկեալ կամք , և ըստ նորա հաճութեանն հարկ է մեզ ընդունել զգարն և զբարին : Այս ինքն խժոժութեամբ զմարմինս մեր խոշտանկեցէ անխնայ . զմանա հրով կիզուցու 'ի պատուհաս կամ 'ի բժշկութիւն , զմանա 'ի կապանս կաշկանդեցէ թշնամեացն և կամ քաղաքակցաց ձեռօք , զայս մերկանդամ ծովամոյն արարեալ և կոհակակած բազմատանջ ալեացն տուեալ խաղալիկ ոչ 'ի ծովափն և կամ յաւազուտս 'ի դուրս ընկենուցաւ , այլ 'ի փոր վիթխարի կիտին արկեալ ծածկեցէ . զայլս պէսպէս ախտիւք հիւծեալ և մաշեալ ընդ մէջ մահու և կենաց կալցի յերկար : Այս որպէս տիկին յեղյեղուկ և շուայտոտ , անկարեկիր յաղէտս իւրոցն ստրկաց՝ խառն 'ի խուռն վարեցի պարգևօք և պատուհասիւք որպէս ընդ խաղ : Այս զի է մեզ մասնաբար զկենաց աղէտսն ողբալ . համայն իսկ ողբալի են կեանք : Եւ ինչչև զհասելոցն վշտաց զաղէտսն ողբացեալ՝ այլք 'ի նորայ 'ի վերայ հասանեն : Այս որք 'ի բնէ ծայրայեղ 'ի կիրսդ էք , պարտ է ձեզ զսիրտս ձեր բարեկարգել , և 'ի վիշտս և յերկիւղալիս պատրաստ կալ միշտ :

ԳԼՈՒԻ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Այս զի այդպէս մեռացոնք եղեն քեզ քոյդ և հասարակաց ամենեցուն պայման կենաց : Եւ ասկանացու ծնեալ՝ ծնար զմահկանացուս : Եւ արմին տկար՝ փուտ և ապականացու , ընդ պէսպէս ախտիւք գրաւեալ և առկածից բախտին անդուլ նշաւակ՝ միթէ անկն ունելիր տւեական ինչ և յաւերժ մնացուն տալ 'ի լցս . վախճանեցաւ որդի քո , այն է՝ եհաս 'ի վախճան անդր յոր ճեպին հանապազօր երջանկագոյնքն քեզ թաւեցեալք քան զորդի քո : Եւ վախճան անդր զիմեն առ հասարակ անհաւասար ոտամբ՝ որք յատեանս վիճեն

ամբոխ , որք 'ի թատերս ցանկորդեն և որք 'ի տաճարս աղօթեն : Եւ զորս յարգեսն և զորս անարգես' 'ի նոյն լուծցին յաճին : () այս ազգէ ահա բարբառն այն ընծայեալ Պիւթեան պատգամաց “ () անիր զքեզ , ” : () Ինչ է մարդ , բայց անօթ ջախջախ և դիւրաբեկ , նաւ խարխուլ՝ որ ոչ եթէ 'ի մրկէ' այլ և 'ի դոյզն ալեաց բախեալ քայքայի և ընդհարեալ փշրի : () Ինչ է մարդ , բայց մարմին տկար և դիւրեղծանելի , մերկ և անպատասպար 'ի ընէ , այլոց կարօտ օգնականութեան , ամենայն արկածից բախտի նշաւակ , և համայն իսկ իւրով ջլապինդ զօրութեամբն՝ որս և ճարակ գազանաց . գործած թոյլ և լոյծ վեր 'ի վերոյ և եթ աւտափայլեալ երևութիւ , անբաւական 'ի տոկ ցրտոյ և սոթոյ և աշխատութեան , և հանգստեամբն դարձեալ և անգործութեամբ հիւծական : Ենունդ իսկ նորա բաղմամբանդ , մերթ առաւելութեամբ և մերթ նուազութեամբ կերակրոցն փնտի : Պահպանութիւն նորա բաղմահոգ և տարժանելի , մուրացածոյ և առանց հաւտատութեան զօրութիւն նորա , յանկարծ երկիրդիւ սասանի և յեղակարծ ձայնիւ ընդոստնու , իւր միայնոյ անպիտան և փնասակար 'ի անունդ : Եւ ո՞ ապա ընդ մեռանել միոյն զարմասցի , մինչ ամենեցուն իսկ հարկ 'ի վերայ կայ մեռանել : Եւ մեծի ինչ զօրութեան պետք են 'ի կորուստ նորա . հոտ և ճաշակ և աշխատութիւն և տքնութիւն և կերակուր և ըմպելի և այլն առնեալսն առ 'ի կեանս պիտանացուք՝ մահառիթք են նմա : Եւ չարժեքն ուրեք՝ իսկ և իսկ իրազգած լինի տկարութեանն իւրում . ընդ ամենայն երկնիւք կեալ ոչ կարէ , 'ի ջուրցն փոփոխելոյ և յանսովոր օդոց և 'ի դոյզն արկածից և 'ի պատճառաց դիւրամշատելի : Եւ նոյնի աղկաղի , փուտ և ախտաւոր՝ լալեօք եկեալ 'ի կեանս , սակայն որչափ աղմուկս յուզէ , յորախի խորհուրդս մտաբերի մոռացեալ 'ի սպառ զիւրոյ տկարութեանն զպայման : Եւ մահահանա երկնէ և յաւերժականս , և մինչ 'ի թողունս և 'ի թողնեալս դէտ ակն կայ և տեսութիւն : Եւ այն ինչ զապագայիցն հոգայ զհեռաւորաց՝ դայ հասանէ մահ զգետնել զնա . զի և անուանեալս այն ծերութիւն զինչ է , բայց սակաւօրեայ ամաց շրջան :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻՒ

ԹԻԳԵՏ և բանաւոր և իրաւացի իսկ ցաւքդ իցեն ,
 Սարկիա , սակայն ընդ քո աղէտս է եթէ ընդ վախ-
 ճանելոյն : Ինդ այն ցաւէ քեզ արդեօք զի մահուամբ
 որդւոյդ չկարացեր բնաւ վայելել 'ի նա , թէ զի առա-
 ւելագոյն ակն ունէիր վայելել եթէ յաւելեալ էր լինել
 երկայնակեաց : Եթէ բնաւ իսկ ոչ վայելեցեր 'ի նա՝
 ապա դիւրմբերելի կորուստդ իցէ , զի ո՞րք ցանկաս-
 ցի այնմ՝ յոր ոչն բերկրեցաւ և ոչ ուրախ եղև : Իսկ
 եթէ խոստովան լիցիս զի մեծապէս բերկրեցար նովաւ
 և ուրախ եղեր , ապա ոչ ընդ կորուստ նորա ողբալ
 քեզ պարտ է , այլ ընդ վայելադ գոհանալ : Սի և 'ի
 սնուցանել քո զնա՝ ընկալար զքաղցր փոխարէնս վաս-
 տակոցդ . զի և որ զսկունդան , կամ զթռչնիկս և
 զայլ ինչ յայդպիսեաց 'ի զօսանս անձանց սնուցանեն
 խնամով , ոչ ահա 'ի տեսանել զնոսա , 'ի գգուել և 'ի
 քծինս նոցա անմուռնս՝ բերկրանս իմն զգան յանձին ,
 ապա և որ զորդիսն սնուցանեն՝ նովին իսկ սննդեամբն
 զփոխարէնս վաստակոցն ընդունին : Իրդ թէպէտ և
 չիցէ քո օգտեալ բնաւ 'ի ճարտարութենէ որդւոյդ ,
 և ոչ 'ի խնամոց նորա պահպանեալ , և ոչ խոհակա-
 նութեամբն նպաստաւորեալ , սակայն զի եղև քեզ որ-
 դի և զի սիրեցեր զնա՝ շատ իսկ վայելք քո եղեն :

Իայց մարթ էր երկարատև և առաւելագոյն ևս
 լինել վայելիցդ : — Իայց մարթ էր և բնաւ իսկ
 չլինել . և ոչ ահա լաւագոյն քան զայն այժմեան
 վայելքդ են : Եթէ յընտիր քեզ լինէր կամ կարճ
 ժամանակեայ ունել երջանկութիւն և կամ բնաւ իսկ
 ոչ , ոչ ապաքէն լաւագոյն ընտրէիր զժամանակաւորն
 ունել քան թէ չունել բնաւ : Ինտրէիր ունել քեզ
 զաւակ խորթաբարոյ՝ որ զթիւ և զանուն և եթ ունէր
 զորդւոյ , եթէ չքնաղագեղ հանձարով որպիսի քո որ-
 դին էր : Երիտասարդ փութկոտ և երազ յամենայնի ,
 փութով խոհական , փութով բարեպաշտ , փութով
 այր , փութով հայր , փութով յամենայն պաշտամունս

աջողակ և փութով պատուեալ քրմութեամբ : Սե-
ծագոյնք 'ի բարեաց կարճատեք են, և ոչ 'ի սպառ յա-
ջողէ երջանկութիւն թէ չէ հանդարտաբայ : Վիքն
անմահք՝ որոց կամք էին տալ քեզ որդի ոչ երկայնա-
կեաց, զայնպիսին ետուն փութապէս՝ որպիսումն
երկար ժամանակաց պէտք էին 'ի լինել : Եւ ոչ զայդ
բողոք զդիցն կալցիս զի քեզ միայնոյ չետուն վայելել
յերկար յորդիդ : Եւ, շուրջ զաչադ յածեցո ընդ
ամենայն բազմութիւն ծանօթիցն քեզ և անծանօթից,
և տեսցես ամենայն ուրեք որք մեծամեծս ևս քան ըզ-
քեզ կրեցին : Տեսցես զօրավարս անուանիս, տեսցես
և թագաւորս նմանավիշտս քեզ : Եւ ոչ զդիս ա-
զատս յաղետից այտի կացուցին առասպելք, որպէս
ինձ թուի՝ 'ի սփոփանս ցաւոց մերոց, տեսեալ զի և
աստուածազարմք իսկ զբաւին մահուամբ : Հայեաց
ասեմ շուրջ զամենեքումք, և չգտցես տուն մի այն-
չափ թշուառ որոյ ոչ 'ի թշուառագոյնն հայեցեալ քան
զինքն և սփոփեսցի :

Վաւ, ոչ բերեմ զքէն այնպիսի նուաստ կարծիս,
որպէս թէ 'ի տեսիլ բազմամբոյս սգաւորաց թեթեաւ
ցի քեզ կորուստ քո մեծ : Վժնեայ և չարակամ սփո-
փանք են թշուառացելոցն ամբոյս : Սակայն սակաւս 'ի
բազմաց յառաջ ածից քեզ օրինակս, ոչ առ 'ի ցու-
ցանել զի ամենայն մարդկան հասարակաց են աղէտքդ,
քանզի ծաղու իրք են մահկանացութեան մարդկան
օրինակս 'ի մէջ առնուլ, այլ զի գիտացես թէ որպէս
համբերատար ժուժկալութեամբ զխստութիւն աղի-
տիցն մեղմացուցին յոլովք :

Եւ զի յերջանկագունէն կալայց սկիզբն, Վ ուկիոսի
Սիողայի մեռաւ որդին . այլ կորստեամբն այնուիկ ոչ
ընկճեցաւ նա և ոչ զահաւոր զէնան թուլացոյց առ
թշնամիսն և առ քաղաքակիցս . և ոչ զայն կարծիս
ետ զանձնէ՝ որպէս 'ի կենդանութեան որդւոյն ըն-
կալեալ զառաւելութեան անունն Երմիայի՝ զոր յետ
մահու նորա ընկալեալ էր, ոչ ինչ երկուցեալ ամենեւին՝
ոչ յատելութենէ մարդկան յորոց 'ի թշուառութիւնս
բարեբախտութիւն իւր յեցեալ էր . և ոչ 'ի ցասմանէ
դիցն՝ որոց 'ի յանցանս համարէր Սիողա բարեբախտ :
Թէ որպիսի ոք էր Սիողա՝ խնդիր է դեռ ևս ընդ երկ-

բայութեամբ անկեալ. ըստ հակառակորդաց իսկ վկայելէ՝ պատշաճապէս զէն առեալ նորա, պատշաճաբար ևս 'ի բաց եդ զայնս : Բայց զայն ինչ, զորմէ մեր բանքս են, յայտնէ մեզ օրինակս՝ զի ոչ մեծ ինչ չար է այն որ և երջանկագունիցն պատահէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Ս' յոյժ պանծասցի Խլադա 'ի հայրն՝ որ 'ի ժամ զոհից զօրհասի որդւոյն զգոյժն առեալ՝ սրնգահարին և եթ հրաման ետ լռելոյ, և զպատկն 'ի գլխոյն 'ի բաց եդեալ՝ զայն ամենայն յառաջ մատոյց ըստ օրինի : Օ ի զնոյն գործեաց և քրմապետն Պուլուիլոս . որոյ 'ի սրբազանեմն զԽապիտոլիոն այն ինչ ձեռն զսեմօք տաճարին էր արկեալ՝ բօթ հնչեաց առ նա մահուան որդւոյն, այլ չլռելոյն արարեալ զայն՝ զհանդիսի պաշտամունան կատարեաց առանց իրիք հեծութեան ըզքրմապետական մաղթանան պաշտեալ և 'ի կոչ անուան որդւոյն՝ Լ'րամազդայ զքաւութիւնսն ըղերձելով : Ս'արթ էր գուշակել զի դիւրաւ վախճան լիցի ցաւոցն որ յառաջնումն անդ աւուր և առաջնոյն իւրով ուժգնութեամբ ոչ զօրեաց սասանեցուցանել զհայրն և 'ի բաց քեցել 'ի բազնաց անտի զոհիցն և 'ի բարեբաստ նաւակատեաց տաճարին : Լ'յր արդարեւ արժանի մեծահոգակ նուիրագործութեանն. արժանի գերակատար քրմութեանն՝ որ ոչ հրաժարեցաւ ցասուցելոցն իսկ դից պաշտօն մատուցանել : Եւ ինքն ապա յորժամ եկն 'ի տուն՝ խուն ինչ զաչսն ելից արսասուօք և ձայնս իմն ողորմն արձակեալ՝ զպատշաճ պարտոն հատոյց վախճանելոցն՝ և զուարթագէմ դարձաւ անդրէն 'ի Խապիտոլիոն :

Պաւղոս Եւսիլիոս զաւուրբք իսկ շքեղ յաղթանակին՝ յորում շղթայակապ առաջի կառացն ընթացցց զՊերսէոս զգերահռչակն անուամբ. Թադաւոր, զերկուս յորդւոցն ետ յորդեգրութիւն, և զորս պահեալն էր առ իւր՝ 'ի մահ : Եւ զոյս կարծիցես պահեալ առ իւր՝ յորժամ 'ի տուեալն յորդեգրութիւն էր Սկե-

պիտոն : Այն անվրդով սրտիւ ետես ժողովուրդն Հռովմայ Թափուր զկառս յաղթականին¹ . սակայն նա ինքն հրապարակախօս եղև և զոհացաւ զաստուածոց զի ընկալան զուխտ իւր : Վանդի զայս ինդրեալ էր նորա զի Թէ փոխարէն մեծապանծ և շքեղ յաղթութեանն հարկել ինչ մասանաց² պարտ էր՝ ինքն իւրովքն տու ժեսցի զայն , և աշխարհն պահեսցի անջնաս : Տեսնոր որպիսի մեծանշանութեամբ տարաւ աղետիցն . որբացեալ յորդուոց և զոհութիւնս ևս զիցն մատուցանէ : Այս ում այլ առաւել անըմբերելի և դժուարընդէլ մարթ էր լինել աղետիցն , քան հօրն՝ որ զգերկրութիւնս իւր և զօգնականութիւնս կորոյս միանգամայն : Ասկայն Պերսեայ ոչ յաջողեցաւ տխուր տեսանել զՊաւլոս :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Այս զի է ինձ ընդ յաճախաւոր օրինակս արանց աւագաց յածեցուցանել զքեզ՝ Թշուառացեալս ամենուրեք ինդրելով , մինչ դժուարագոյն յոյժ է զերջանկացեալն գտանել : Վանի և կամ որ այն տուն իցէ որ աննիազ ամենայն մասամբն յաւերժացեալ ցվախճան վայելեսցէ՝ ի խաղաղութեան ոչ ինչ ի հակառակաց կրելով : Այլ աղէ՝ զմի յամաց զոր և կամիս , և մատո՝ ի մէջ զիշխանաւորս տարւոյն . զ) ուկիոս Բիբուլոս Թէ ախորժես , և զԱյսիոս Աեսար , և տեսցես իշխանակիցս հաւառակամարտս իրերաց՝ այլ բախտիւ դաշնաւորեալս և համանմանս իրերաց . Ա ուկիոսի Բիբուլոսի որդիք երկու միանգամայն սպանան եգիպտացի զօրականին եղեալք նշաւակ . որոց քան զկորուստն ոչ ինչ ընդհատ արտասուաց արժանի պատճառք կորստեանն էին : Բայց Բիբուլոս որ ընդ ամն ողջոյն իշխանութեան իւրոյ

1 Քանզի այս սովորութիւն էր ի յաղթանակս՝ զի որդիք յաղթանակողին ընկերէին ի հանգիսին՝ կրսերագոյնք ի նոյն կառս ընդ հօրն իւրեանց բազմաւոք , և երիցագոյնք ուրոյն ի կառս կամ հեծեալ :

2 Համարէին հեթանոսք նախանձու կամ չարակնութեանն դարանել յաջողութեանց և ուրախալեաց , և հակառակօք ինչ վրդովել զայնոսիկ :

Ծածկեալ կայր 'ի տան վասն ատելի առնելոյ զիշխանա-
կից իւր, առեալ զգոյժ կրկին օրհասիցն՝ 'ի վաղիւ անդր
եկն երևեցաւ յատենի 'ի գործ պաշտաման իւրոյ : Եւ
զինչ նուազագոյն քան զմի օր մարթ էր նմա երկուց
որդւոցն շնորհել : Եւ զամ մի զսուգ իշխանութեանն
ունէր՝ զսուգ որդւոցն այսպէս համառօտ վճարեաց :
Կայիտս Կեսար այն ինչ խաղայր գնայր 'ի Բրիտա-
նիա՝ կոխելով և զսահմանս Եվկիանու որ զբախտ իւր
պարագրէր, լուաւ զգոյժ մահուան դստերն իւրոյ՝ որ
և զաշխարհին օրհաս առեալ բերէր ընդ իւր : Եւ աջ
իսկ տեսանէր անհանդուրժելի գոլ Լինէոսի Պոմպէի զի
այլ դե բաց յիւրմէ զօրացեալ իշխեսցէ աշխարհին, և
զի խափան լիցի զարգացմանն որ դժպէսն էր նմա, Թէ-
պէտ և իւր իսկ էր, սակայն և այնու ամենայնիւ յեր-
րորդուն մնաւուր ձեռն էարկ վերստին 'ի գործս սպա-
րապետութեանն, և այնու երազութեամբ որով յաղ-
թական էր ամենեցուն՝ և ցաւոցն յաղթեաց :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆՆԵՐՈՐԻԿ

() ևս յառաջ ածից քեզ զայլոց իսկ կայսերաց
զսուգ օրհասական, որով յայն սակս Թուի ինձ երբէք
երբէք հարեալ զնոսա բախտին, զի և այնու մասամբ
օգտակարք իցեն ազգի մարդկան . ցուցանելով՝ զի և նո-
քին իսկ աստուածորդիքն կոչեցեալք և աստուածոց
ծնողք՝ ոչ որպէս զայլոցն և զիւրեանց բախտ ունին 'ի
բռին : Եւ Կուցազնն () զոստոս կորուսեալ զորդիան և
զքեռորդիս՝ իբրև զկայսերականն իւր տոհմ ետես շի-
ջեալ, որդեգրութեամբ զանմարդացեալ տունն փայլեցոյց
և քաջութեամբ տարաւ աղետիցն որպէս օգտի անձինն
խնամ ածելով՝, խելամուտ իմն լեալ՝ զի ոչ ումեք այնպէս
դժպատեհ էր տրտունջ զգիցն ունել որպէս ինքեան :
Տիրէր կայսր կորոյս և զոր ծնաւն և զոր որդեգրեաց .

1 Իբրև զի որպէս գուշակէրն Օգոստոս 'ի սրտի իւրում՝ մնայր և
ինքեան դասել 'ի կարգս աստուածոց, նմին իրի որպէս իւրոյ օգտին
խնամ ածեալ՝ դժպատեհ զարտնջէն համարէր զգից :

սակայն ինքնին յատենի դամբանականաւ ներքողեաց զորդին հուպ առննթեր կացեալ մարմնոյն՝ անջրպետութեամբ և եթ քօղոյն, որ 'ի տեսութենէ քրմապետին զմեռեալն ծածկէր . և անվրդով 'ի լալեաց ժողովրդեանն Հռովմայ՝ եցոյց Սէյանտսի որ առ նմա կայր, թէ զիարդ և զիւրոցն կորուստ գիտէր տանել համբերութեամբ : Տեսանէս զամբոխ մեծ բազմութեան արանց մեծամեծաց՝ զճոխացելոցն բազմադէմ բարեմասնութեամբք հոգւոյ 'ի զարդ և 'ի շքեղութիւն անձանց և աշխարհին, յորս ոչ խնայեաց աղիտաբերդ այդ օրհաս սատակչական՝ որ զօրէն մըրկի փութորկեալ ընդ հանուր յաղարտ և յապականութիւն դնէ անխտիր, և որպէս զիւր ինչ առեալ վարէ զամենայն . հարց և խնդրեա զյիշատակագիրս նոցա ամենեցուն, և ոչ զղբ գտցես ծնեալ անպատու հաս :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՐՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՎԻՏԵՄ զինչ ասիցես, Սարկիա . իբրև զի մոռացեալ իմ թէ զկին զմարդ մխիթարեմ, զարանց յաճախեմ քեզ օրինակս : Իայց ո՞ այն որ ասիցէ բնութեան յաչաղեալ կանանց զպարգևս իւր և յանձուկ զառաքինութիւն նոցա սահմանեալ : Եւ կանանց, հաւատա ինձ, զօրութիւն զուգահաւասար, և նոյնօրինակ՝ թէ կամին՝ առ պատշաճն կարողութիւն . և զուգապէս՝ թէ սովորիցին՝ գիտասցեն տանել աշխատութեան և ցաւոց : Եւ ո՞ր, բարէ, խօսիմք զայսոսիկ . 'ի քաղաքի աստ յորում՝ ուկրետիա և Իրուտոս 'ի հռովմական պարանոցաց թթափեցին զլուծ թագաւորաց : Իրուտոսի երախտապարտ եմք վասն ազատութեան, և ուկրետեայ՝ վասն Իրուտոսի . յորում լլեւիա քաջայանդուգն արիութեամբ խիզախեալ ընդդէմ թշնամեաց և գետոյ՝ իբրև դիւցազն պատուեցաւ, և այն և եթ պակասէ նմա՝ զի ընդ արս ոչ համարի : Եւ զորի հեծեալ յերևելի տեղւոջ 'ի սրբազան ճանապարհին կանգնեալ լլեւիայ՝ անդուստ 'ի բարձունց զերիտասարդս մեր յանդիմանէ, որք 'ի գահաւորակս բարձեալ բերին՝ ի քաղաք այսր, ուր

և կանայք՝ հեծեալք 'ի ձի պատուեցան : Իսկ թէ և 'ի կանանց օրինակս քեզ ընծայել հարկ իցէ՝ ոչ դուռն 'ի դրանէ յածեալ խնդրեցից . 'ի միոյ գերդաստանէ երկուս քեզ ընծայեցից՝ զՎրուռնելիայն : Դաջին զգուստր Սկեպիոնի զՎրականացն մայր որ զերկոտասանն որդիս մի ըստ միոջէ մատոյց 'ի խարոյկ : Տասանցն 'ի նոցանէ , զորոց ոչ զծնունդ և ոչ զմեռանել գիտաց հոռով , դիւր ըմբեր թերևս ցաւքն էին . բայց զՏիտոս Վրակոս և զՎայիոս որոց թէ ոչ լաւութեանն՝ սակայն մեծութեանն վկայեացէ ամենայն ոք , դիակնացեալ ետես և անթաղ . և 'ի միւրթարել զնա այլոց և յողբալ զԹշուռութիւն նորա , ասէ . (Ա զադարեցայց երբէք երանել զանձն իմ զի ծնայ զՎրականս : Երևան Վրուռնելիա՝ զ իւրիս Վրուսոս զպատանին չքեղ և մեծապայծառ հանձարով զնախանձաւորն Վրականաց մինչ չև հաստատեալ էր զօրէնսն՝ 'ի հայրենի տանն եգիտ սպանեալ յանձանօթ բազկէ : Եսկայն զդառն զայն մահ որդւոյն , որոյ և վրէժն ոչ խնդրեցաւ , այնու մեծանձնութեամբ տարաւ՝ որով որդին զօրէնսն տայր :

Երբ ուրեմն հաշտեցիս , Երկիւս , ընդ բախտին , որ զնետն զորս 'ի Սկեպիոնեայսն ձգեաց և 'ի մարս նոցա և յորդիս և 'ի կայսերս իսկ՝ 'ի քէն ևս ոչ 'ի բաց դարձոյց . լի է կենցաղս մեր բազմադէմ արկածիւք , յորոց չիք ումեք խաղաղութիւն ընդ երկար , այլ թէ աւելի՝ դուռ իմն կարճժամանակեայ : Օ որդիս չորս սնուցեալ էր քո , Երկիւս , և զրոյցք են թէ Ա ընդունայն անկանի նետ ընկեցեալ 'ի խուժան . և զի՞նչ զարմանք իցեն չկարել այնչափ բազմութեանն խուսել յաչաց մահուն : Եսայց այնու առաւել անիրաւ զբախտն համարեցիս զի ոչ խառն 'ի խուռն այլ ընտրանաւ յորդուող յափշտակեաց : Եւ միթէ անիրաւութիւն համարեսցի հաւասար ընդ հզօրագունին բաժանել . երկուս քեզ եթող դատերս և զառ 'ի նոցանէ զթողունսդ . և զնա իսկ՝ զոր այդչափ լաս և սգաս 'ի մոռացօնս զառաջինն արկեալ՝ ոչ 'ի սպառ յափշտակեաց . գոն քեզ 'ի նմանէ դատրիկք երկուս որք 'ի միւրթարութիւն մեծ իցեն քեզ՝ եթէ սրտապնդեցիս , իսկ եթէ ոչ՝ բեռն ծանրակիր : Եսայդ իսկ պարգևեցան քեզ նոքա , զի 'ի տեսիլ նոցին յուշ լիցի քեզ որդիդ և ոչ ցաւ սրտիդ : Եւսկ երկրա-

գործ՝ 'ի տապալել ծառոց զորս յարմատոց խել մորիկ , կամ փոթորիկ յեղակարծ ոլորտապտոյտ լծափով հա-
րեալ խորտակէ , զառ 'ի նոցանէ մնացեալ ծնունդան ստա-
ծէ և զկորուսելոցն զսերունդս և զշառաւեղս դարմանէ .
որոց վաղ ընդ փոյթ ուռձացեալ , որ զի՝ երազ է և վաղ-
վաղկոտ ժամանակ որպէս յեղծանել նոյնպէս և 'ի նո-
րոգել , բարգաւաճեն վայելագոյն քան զառաջինսն :
Հապա , զգատրիկադ զայդոսիկ Ս'ետեղոսին քում հա-
մարեաց փոխանակ , և զպակասելոյն զտեղի Եղիւր նոգօք .
զմիակ ցաւսդ կրկնակի մխիթարութեամբ լծելուացո :
Լ'պաքէն այս բնութիւն է մարդկան , զի զոր կորուսա-
նենն՝ ընդ այն հաճին առաւել և ցանկան , և կորուսելոցն
անձկանօք՝ առ մնացեալսն անխրաւեն : Լ'ալ լծէ քաջ
միտ դիցես որպէս և 'ի դժնէանալ անդ իւրում խնայեաց
'ի քեզ բախտն , խելամուտ լիցիս զի բազում ինչ մնայ
քեզ տակաւին 'ի մխիթարութիւն : Հայեաց 'ի դըս-
տերսդ և 'ի լծուանցդ բազմութիւն :

ԳԼՈՒԻ ԵՕԹՆԵԻՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Եւ զայս իսկ ասացես ցանձն քո , Ս'արկիա . Եւ
լծէ բաղդ մարդոյ ըստ անձնիւր բարուցն էր և լաւաց
ոչ երբէք դիպէին չարիք՝ վրդովէի արդեօք ընդ աղէտս
իմ . այլ արդ տեսանեմ զչարս և զբարիս անխտիր տան-
ջեալ նոյնօրինակ : Սակայն խիստ է և ծանր զոր անոյցն
դք մինչև ցպատանեկութիւն , զնեցուկ ծնողացն և ըզ-
վայելութիւն ազգատոհմին կորուսանել տարաժամ :
Խիստ է արդարեւ , բայց ոչ ինչ օտար 'ի մարդկայնոցս :
Յայդ իսկ ծնար՝ կորուսանել և կորնչել , յուսալ և եր-
կրնչել , անձին և այլոց լինել 'ի ցաւս . զանգիտել 'ի մա-
հուանէ և այնմ ցանկալ , և որ չար ևսն է՝ զկենաց ան-
ձին չգիտել զպայման :

Եւ լծէ ուղեորելումն 'ի Սիկիլիա ասէր դք , գիտանի ի-
ցես ամենայն տառապանաց և բերկրութեանց պանդրխ-
տութեանդ յոր հանդերձիս . աղէ , վաղազոյն ած զայնս
զմտաւ և այնպէս ապա ուղեորեացիս : Լ'հաւասիկ զոր
գիտել քեզ պարտ է : Տեսցես նախ զկղզին զայն անձուկ

կրճիւ ծովու անջրպետեալ յԻտալիոյ յոր միահետ կցորդէր երբեմն , և ապա

Նոյ միջամուխ արկ բուռն արեօք անջրպետ
(Յերեկորնեայց ըզկողմն հերձեալ Սիկուղեան ' :

Տեսանիցես դարձեալ (քանզի մարթ է քեզ զբազմափտանգ ժայռիւ ծովուն հուպ քերել) , զառասպելեալն զայն զԲարիբգիս , որ 'ի լռել հարաւոյ հանդարտէ խաղաղիկ , այլ 'ի շնչելոյ հողմոցն յուզեալ խորանդունդ՝ ոլորտապտոյտ յորձանօքն կլանէ զնաւս : Տեսանիցես զգերահռչակեալն 'ի քերթողաց զաղբիւրն Լ՛րեթուսայ որ 'ի լիճ յստակ ցյատակն և վճիտ զականակիտ զսառնակերպ ջուրմն թափէ , անդստին 'ի տեղւոյն առեալ զծագումնն կամ երկրասոյց ընդ անբաւ ծովանցեալ գետօրէն անխառն և անայլայլակ յաղտաղտուկ արեաց զհոսանսն վերբերելով : Տեսանիցես նաւահանգիստ անդորր և խաղաղաւէտ քան զամենայն հանգրուանս նաւաց՝ 'ի բնէ կամ արուեստագործ ձեռին օժանդակութեամբ պատրաստեալս 'ի պատսպարան հանդիսից նաւաց՝ անբոյթ և աներկեան յամենայն կատաղութենէ մոլեգնելոցն մրկաց : Տեսանիցես ուր Լ՛րեթնացւոցն վատթարեալ խորտակեցան զօրութիւնք , ուր ամբոխ մեծ գերեացն հազարաւորաց արգելեալ պահէին 'ի վիմափոր բանտին ահաւոր խորութեամբ : Տեսանիցես և զքաղաքն ինքնին լայնանիստ և ընդարձակածաւալ քան զքաղաքաց բազմաց համագումար ընդարձակութիւն՝ շուրջանակի ամրացեալ աշտարակօք , ուր մեղմ և բարեխառն են ձմերունք և չիք օր անարև :

Լ՛յլ առ սորօք և զայն գիտասջիւր զի ամառն ծանր և վատառողջ զձմերայնոյ բարիսն խանգարէ . գտանիցես անդ Վիոնեսիոս զոմն բռնաւոր՝ ազատութեան օրինաց և արդարութեան օրհաս աղիտաբեր . իշխանասիրութեամբ մոլեալ՝ զՎլատոն իսկ առ իւր ունելով , կենաց ցանկացող և յաքսորս անդ . զոմանս հրով դատեսցի , զայլս գննիւ և զայլս վասն թեթեւ յանցանաց ծայրաքաղ առնել հրամայեսցէ , ընդ արուաց և ընդ իգաց

անխտիր մոլեգնեացի ցանկութեամբ, և 'ի խռան անդ վատ և պիղծ խուժանին՝ արբանեկացն արքունի զեղծագործութեանց՝ սակաւ ինչ թուեսցի նմա ընդ երկուց միանգամայն շաղաշարիլ :

Ընա լուար զամենայն որ ինչ մարթին յօժարեցուցանել զքեզ յայդ ուղևորութիւն և որ ինչ 'ի բաց ընկրդ կել . արդ ընտրեա զոր կամիս՝ ուղևորել և կամ ոչ : () Ետ ամենայն ազգարարութեանցս այսոցիկ եթէ յանձն առցէ որ տակաւին ուղևորել 'ի Սիրակուսա , չիցեն նմա իրաւունք զայլմէ բողոք ունելոյ բայց զանձնէ , զի ոչ յանգէտս և յանգգաստից բերաւ յայն , այլ խորհրդով և գիտութեամբ :

Եւ մեզ ամենեցուն ասէ բնութիւնն . () Են ինձ կամք խաբել զոր . դու թէ ցանկաս որդւոց՝ իցեն քեզ և՛ գեղեցիկք և տգեղք , և թէ յոլովք ևս իցեն՝ յարիցեն թերեւ 'ի նոցանէ և փրկիչք և մատնիչք հայրենեաց : Ս'ի անյոյս լիցիս թէ չլինիցին քեզ որդիք այնպէս մեծարոյք և պատուականք՝ զի 'ի չնորհս նոցա ոչ որ իշխեսցէ նա խատել զքեզ . բայց և զայն դիր 'ի մտի թէ իցեն և վատք այնպիսիք որք ինքնին 'ի նախատինս քեզ լինիցին : Ս'արթ է քեզ 'ի նոցանէ ընդունել զվերջին սպաս յուղարկաւորութեանդ և յորդւոցդ քոց պատուիլ ներքզ զենիւ , բայց դու պատրաստ լեր և 'ի խարոյկ զնոսա մատուցանել թէպէտ 'ի մանկութեան թէպէտ յերիտասարդութեան թէպէտ 'ի ծերութեան : () Ի զինչ յամացն է խտիր . դառն է և տարաժամ ամենայն օրհաս կանխեալ քան զծնողին : () Եյսասիկ քո որպէս պայմանս 'ի մտի կալեալ՝ եթէ տակաւին զաւակս սնուցանես , մի երբեք զդիցն կալցիս բողոք որոց չիք քեզ արարեալ խոստումն :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Եւ արդ , աղէ , յայս ձև նմանութեան պատկերեսցուք զմուտս մեր յաշխարհ : Ս'ահա յուղևորելն քո 'ի Սիրակուսա առաջի արարի քեզ որ ինչ 'ի բերկրալեաց և կամ 'ի վշտալեաց մարթ էր քեզ դիպել յուղևորութենէ անտի . արդ համարեաց զի և 'ի ծնա

նեւ քո յաշխարհ՝ խրատտու քեզ մերձ կացեալ ասիցեմ. Մէա մտանես ՚ի քաղաք՝ որ հասարակաց է աստուածոց և մարդկան, և ամենայն ինչ բովանդակեալ է ՚ի նմա հաստատուն և յաւիտենական օրինօք, որովք և երկնայնոցն արբանեկութեանց անդուլ պարբերութեամբ կատարին շրջանք: Տեսցես անդ զբոլոս աստեղաց որոց ոչ գոյ թիւ. և զարմասցիս ընդ լուսաւորն՝ որ միայն գրաւեալ ընդ գոլիեղերս, ընդ արեգակն՝ ասեմ, որ հանապազորդ ընթացիւքն սահմանէ զտիւ և զգիշեր և տարեկորական շրջանաւ զուգահաւասար զամառն և զձմեռն բաժանէ: Տեսցես և որ յաջորդէն զնա զլուսաւորն գիշերական զլուսին որ սիրալիկ հանդիպաւ. լուութեամբ լոյս մեղմ և աղօտ առ ՚ի նմանէ որպէս յեղբօրէն ընկալեալ ՚ի փոխ՝ մերթ թաքի և մերթ երեւի լուսալիւր. աճէ և նուազի և յար զկերպարանսն փոփոխէ: Տեսանիցես այլ ևս լուսաւորս հինգ ընդ այլ և այլ շաւիղս՝ հակառակ ընթացից տիեզերացս առեալ շրջան, յորոց ՚ի մեղմ ընթացիցն՝ ազգաց և ազանց տնօրինին բախտք. և ամենայն ինչ մեծ կամ փոքր ըստ բարոյ կամ ըստ չարի աստեղն հանդիպելոյ առնուն ազդեցութիւն: Սքանչասցիս և ընդ ամպոցն գումարել, ընդ տեղալ ջուրց, ընդ գալարուն շանթիցն հետս և ընդ որոտընդոտ շառաչիւն երկնից:

Եւ այն ինչ երկնայնոցն յագեալ տեսութեամբ յերկիր ՚ի խոնարհ զաչօղ դարձուցանիցես, այլ իմն նորապեանչ տեսարան բացցի քեզ զառաջեալ: Մտի ընդորձակածաւաղ դաշտաց անհուն տարածութիւն. անտի լայնանիստ և ձիննապատ լեռանց երկնաբերձ գագաթունք. գետք յորդախաղացք անդստին ՚ի միոյ աղբերակնէ ընդ արեւել և ընդ արեւմուտս բազմալտակ ծաւալեալք. գագաթունք բարձրաբերձք մշտատատանք ՚ի մայրիս, և անտառք թանձրախիտք բազմազգի լցեալ կենդանեօք և յայլաձայն հաւուց ՚ի ներդաշնակ երգս հնչեցեալք: Վաղաքաց տեսիլք բազմակերպք և ազգք բազմատեղեղք վայրացն դժուարութեամբ անջրպետեալք յիրերաց, ոմանց ՚ի դժուարս լեռանց ՚ի բարձու կալեալք զենակութիւն և այլոց ՚ի ձորս և յեղերս ծովուց գետոց և լճից: Հունձք արմտեաց մշակութեան արդասիք և ծառք պտղաբերք առանց ձեռին մշակողի.

առուաց ընդ մարգս հեզասահ կարկաջք, ծոցք զուար-
 ճատեսիլք, և ծովեզերք գոգ առեալք 'ի կայս նաւաց :
 Նոյ համատարած զարդարեալ բազմութեամբ կրդ-
 զեաց որք զմիայար և զնոյնատեսիլ ընդարձակութիւն
 նորա ընդ միջեալ զարդարեն : Իսկ զինչ զազդողելոցն
 ասացից գոհար ականց և զաւազախառն թակերեր ուղ-
 խից յորձանաց . զինչ զբոցաշունչ հրաբուխ ցոլացու-
 թեանց որ 'ի ծոցոյ երկրի և որ յանդնդոց իսկ ծովու .
 զինչ և զհամապարփակն Ովկիանեայ որ զերկիր ընդ
 երկրի կցորդեալ և զմիութիւն ազգաց երկւք բաժա-
 նէ ծոցովք, և մորկեալ մոլեգնի սանձակոտոր : Ի յա-
 րածուփ և առանց իսկ հողմոց յալետանջ ջուրս անդ
 տեսցես զազանա սոսկավիթիսարս առաւել յոյժ քան
 զորս եմն 'ի ցամաքի . որոց կէսք կարի ծանրադան-
 դազք՝ այլոց կարօտին օգնականութեան 'ի շարժել .
 այլք և քան զբուռն թիափարեալ նաւական սրբնութացք .
 են և այլք՝ որք զարինս կլեալ ժայթքեն ուժգնութեամբ
 'ի վտանգ մեծ նաւորդաց : Տեսցես 'ի նմանաւս անծա-
 նօթ ափանց ելեալ 'ի խնդիր : Տեսանիցես և զմարդ-
 կան յանդգնութիւն յամենայն դժուարինս ձեռներեց,
 որոց ոչ հանդիսատես միայն այլ և վատաւակալից ճգնու-
 թեանցն լիցիս մեծապէս : Ուսանիցիս և ուսուցանիցես
 որ 'ի պէտս կենաց իցեն, և որ 'ի վայելութիւն և որ
 յուղղութիւն :

Իսկ իցեն անդ և բիւրազգի ժանտախտք ապիտաբերք
 մարմնոց և հոգւոց . պատերազմունք, աւազակութիւնք,
 դեղատուութիւնք, նաւակծութիւնք, օդոց և մար-
 մնոց ապականութիւնք, դառն կորուստ սիրելեաց և
 մահ անհաւատի՝ բնաւորական արդեօք և խաղաղա-
 ւետ եթէ բուռն և չարատանջ պատահասիլք : Ի՞նչ
 խորհեաց յանձնքո և տես զինչ ընտրեսցես : Ի՞նչ յայն
 մտանես քաղաք, ընդ այս ելանելքեզ հարկ է : Ի՞նչ
 սացես անշուշտ . Եկեալն կամիմ . քանզի չկարծեմ
 իսկ հրաժարել քեզ յայնչափ բերկրութեանց առ եր-
 կիւղի զի մի գուցէ բարձցի ինչ 'ի քէն : Ի՞նչաց ապա
 որպէս սրարտն է : Ի՞նչաց ասիցես . Ի՞նչ դէհարց ինչ մեզ
 յայդպիսեաց : — Հարցան ընդ մեր ծնողք մեր, որոց
 գիտելով չափ զամենայն հանգամանս կենցաղոյս՝ ծնան
 զմեզ 'ի սոյն :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Ընկարդ 'ի սփոփել զցաւոյ մատուցեալ տեսցուք նախ զինչ պատճառք ցաւոցդ իցեն և զինչ ապանոցին դարման : Տանջէ զսգաւորն անձուկ սիրելոյն . այլ այդ ոչ անբարեբերելի ինչ թուի յինքեան . զի ահա զտարագնացս 'ի մէջ յերկար զսիրելիս՝ ցորչափ կենդանի են՝ ոչ ողբամբ , թէպէտ և 'ի տեսութենէ նոցա և 'ի վայելիցն իցեմք զրկեալք : Երբեք ուրեմն տանջիմք առաւել , և այնչափ ծանրանան մեզ աղէտքս մեր՝ որչափ յաւելումք տալ նոցա կշիռ : Ի մեր ձեռս է դարման չարեացդ . տարագնացս առ 'ի մէջ համարեսցուք զվախճանեալսն . և ոչ խաբիցիմք . մեզն յղեցաք զնոսա այլուր , մանաւանդ թէ յառաջնութացս մեզ առաքեցաք , և մեք ինքնին զհետ ընթացուք նոցա :

Տանջէ դարձեալ զսգաւորն խորհել թէ ջիբ իմ որ պատահեաւ պաշտպան և պատասպարան յերեսաց արհամարհողաց : — Ընկարդ մատուցից քեզ 'ի մխիթարութիւն զայն՝ որ անկարծելին է արդարեւ , բայց և ճշմարիտ յոյժ . իբրեւ զի 'ի քաղաքի աստ մերուման զաւակութիւն ոչ արհամարհեալ ինչ է , այլ մեծարի մանաւանդ . այնպէս զի ծերութիւն անօգնական փոխանակ նկուն լինելոյ՝ որպէս արժանն էր , յաւելու 'ի զօրութիւն , մինչև ոմանց ատելութիւն առ որդիսն կեղծեալ՝ մերժել զնոսա , և իւրովի անզաւակել զանձինս :

Վիտեմ զոր ասիցես . Ընկարդ տոյժս անձին ցաւէ ինձ և ոչ մխիթարութեան իսկ արժանի համարիմ զնա որ ընդ որդւոյն կորուստ որպէս ընդ ծառային վշտանայ , և որում մարթ է զայլ ինչ նկատել յորդին բաց յիւր մէջ : — Ընկարդ որ ինչ ապա ցաւէ քեզ , Ընկարդ , ընդ այն զի մեռաւ որդիդ , եթէ ընդ այն զի ոչ երկայնակեաց ևս եղև : Ընկարդ մեռաննն ողբաս՝ միշտ իսկ ողբալ քեզ պարտ էր զի մահկանացու միշտ գիտէիր զնա : Օայս գիտասջիր զի մեռելոց ոչ պատահեն չարիք . և այն ամենայն որ ահաւորս գործեն մեզ զսանդարամետս , առասպելք են : Ընկարդ մեռելոյ ոչ խաւար , ոչ բանտ , ոչ գետք հրահոսանք , ոչ վտակ մոռացու .

թեան , ոչ ատեանք , ոչ դատախազութիւնք և ոչ անդանօր ևս դարձեալ բռնաւորք յայնպիսում անդորր ազատութեան : Ի՞նչոքիւք մոտի արհաւիրք խաղ արարին զմեզք քերթողք 'ի պակուցանել զմեզ : Ի՞նչնայնցաւոց վախճան և արձակուրդ է մահ . անդորագոյն ևս քան զնա ոչ ձգին աղէտքս մեր . նովաւ դառնաւք անդրէն յայն հանդիստ՝ յոր անկեալ դնէպք մինչ չե եպք ծնեալ : Եթէ ցաւէ ումեք ընդ մեռեալս , ցաւեսցի և ընդ այնոսիկ որք չենն ծնեալ : Ի՞նչ ոչ բարի ինչ է և ոչ չար . զի որ էն՝ մարթի լինել բարի կամ չար . իսկ որ ինքն ոչ ինչ և զամենայն յուշութիւն դարձուցանէ , զիմրդ կարիցէ բարւոյ կամ չարի լինել մեզ տուիչ . քանզի հարկ է գոյ իրաց ինչ յոր բարիքն կամ չարիք բերիցին . իսկ զոր բնութիւնն յուշութիւն դարձուցանէ՝ զնա բախտն ունել ոչ կարէ . և որ ոչ ինչն է զիմրդ կարասցէ լինել թշուառ :

Եւ ինչ կատարեաց որդին քո զչափ ժամանակի վաստակոցն իւրոց . ծրարեցաւ 'ի ծոց անդորր և յաւիտենական խաղաղութեան , ոչ ևս յաղքատութենէ զանդիտէ , ոչ զմեծութեանց հոգայ , ոչ 'ի մարմնալ ցանկութեան՝ որ հեշտութեամբ մաշէ զորդին՝ ջեռեալ տապի , ոչ ընդ օտարին բարեբախտութիւնս նախանձաբեկ մաշի և ոչ իւրովքն ընկճեալ պարանի , և ոչ 'ի լուր դժպատեհ բանից թշնամանաց տանջին պարկեշտ լսելիք նորա . ոչ զհասարակաց և զառտնին աղետից խիթայ և ոչ 'ի հանդերձելոցն հոգս վարանեալ՝ ակնկառոյց 'ի գէպս կայ 'ի չարեաց միտելով միշտ 'ի կասկած : Եւ համայն ասել զոտս 'ի յաստով կացոյց անդ՝ ուստի ոչ ինչ զնա գրգռեցուցանել կարասցէ և ոչ երկեւուցանել :

ԳԼՈՒԽ ԲՍԱՆԵՐՈՐԻ

Ի՞նչ որպէս անգէտք են աղետից չարեացն իւրեանց՝ որք ոչ գովելի համարին զմահ որպէս գիւտ գեղեցիկ հնարից բնութեան : () Ի թէպէտ երջանկութեան իցէ պատճառ , թէպէտ թշուառութեանց կատարած , եթէ խոնջ և տաղտկոտ ծերութեան ածիցէ վախճան , և ե-

Թէ զառոյգ պատանեկութիւն՝ զգուարձացեալն 'ի յոյս վայելից՝ 'ի ծաղկի անդ հասակին իլեալ տանիցի , և եթէ զմանկութիւն՝ մինչ չև զխիստ քայլափոխման արարեալ յետս կոչեացէ՝ ամենեցուն կատարած է , բազմաց դեղ՝ ոմանց ցանկալի և այլոց բարերար , մանաւանդ այնոցիկ՝ առ որս կանխէ ժամանել մինչ չև իցէ կոչեցեալ : Սա տայ ազատութիւն ստրկաց 'ի բռնութենէ տերանց նոցա , սա զգերեաց շղթայսն խզէ , սա հանէ 'ի բանտէ զորս հրաման բռնութեան արգելեալ պահէր անել . սա ուսորելոցն՝ որոց աչք և սիրտ ցանկութեամբ հայրենեացն հալին , ցուցանէ զի չիք ինչ խտիր Թէ աստ որ կամ անդ անկեալ դնիցի . սա զանհաւասարսն բախտիւ՝ որ զհասարակաց պարգևսն չարաչար բաշխէ և զծնեալսն նովին իրաւամբք զայլ որ ընդ այլոյ արկանէ իշխանութեամբ՝ հաւասարէ ուհասարակ . սա է որ ոչ գործեաց ինչ երբէք ըստ հաճոյս այլոց , սա է յորում ոչ որ զնուաստութիւն իւր ծանեալ , որ ոչ յուսմբէ ակնածեաց . սա է , Սարկիս , որում հայր քո ցանկացաւ : Սորա շնորհ է զի ոչ առ 'ի պատիժ ծնանիմք . սովաւ ընդդէմ սպառնալեաց բախտին խիզախեմք՝ ինքն իշխան և անբռնաբարելի պահեալ զոգիս . զսա ունիմ ինձ ապաւէն և պատսպարան : Տեսանեմ աստանօր փայտրս պատուհասից պէսպէս և բազմօրինակ հնարադործեալ՝ ոմանց զլիսիւյր զկախեալսն յինքեանս բերելով , այլոց սրածայր ընդ սրբանան վարսեալ , և այլոց բազկատարած զխաչեալսն յիւրեանս տանջելով : Տեսանեմ եղեգունս սրեալս , ձաղկիչս և կազմածս տանջանարանաց ըստ իւրաքանչիւր անդամոց և յօդից . բայց առ նոքօք տեսանեմ և զմահ : Ստանօր կան աւասիկ Թշնամիք արեանարբուք , քաղաքակիցք գոռոզք , այլ աւրնթեր նոցա կայ և մահ : Եւ տարժանելի ծառայութիւն որոյ տաղտկացեալ 'ի դժնդակ տեառնէն՝ միով քայլափոխիւ ելանել կարէ յազատութիւն : Ինդդէմ անիրաւութեանց կենաց՝ բարերար ինձ առննթեր կայ մահ : Իննեա և տես որչափ բարեաց օճան իցէ մահ բարեպատեհ , և որչափ չարեաց պատահեցին բազումք յերկարեալք 'ի կեանս :

Ինչոս Պոմպէոս իսառք և պատսպարան պետութեանս եթէ անդ 'ի Վեպոլիս հիւանդութեամբն

զկեանսն վճարէր, Հոռվմայեցւոց ամենեցուն գերազոյն մեռանէր աներկբայ . բայց դոյզն յաւելուած կենաց 'ի բարձրութենէ անտի փառացն գահավէժ գնա կործանեաց : () լեզէոնս զօրաց առաջի աչաց իւրոց ետես խորտակեալ, և համայնաջինջ բանակին՝ որոյ նախամարտիկ ճակատ ինքն իսկ աւագանին էր, մնացորդ հէք զինքն և եթ որ սպարապետ էր նորին : Ետես առ իւր զդահիճն եգիպտացի, և զմարմինն՝ յաղթականաց իսկ պատկառելի՝ մատնեաց 'ի ձեռս վատ արբանեկին : Եւ թէպէտ ողջանդամ իսկ ապրէր՝ տորջանայր ընդ կեանսն . զի զինչ այլ դժնգակազոյն քան Պոմպէի 'ի չնորհաց թագաւորի կեալ :

Սարկոս Լիկերոյն եթէ ոչ խոյս տուեալ էր 'ի սրոյ Լատիլինայ, որ ընդ հայրենեաց դարանէր և նմա, զպետութիւնն ապրեցուցեալ և որպէս ազատարար նմին անկեալ էր : Եւ թէ և զհետ մահուան դատերն իւրոյ հետեւէր՝ բարեբաստ զկեանս իւր վճարէր և յայնժամ : Ոչ տեսանէր զվաղակաւորսն շողացեալս 'ի վերայ գլխոց քաղաքացեաց, և ոչ զկոտորելոցն զինչ՝ որպէս գինք և մրցանակ կորստեան նոցա 'ի մէջ սպանողացն բաժանեալ . ոչ զբռնելիցն կապուտ կողոպուտ 'ի ձայն քարոզի ածեալ 'ի վաճառ, ոչ զկոտորածս, ոչ զաւագակութիւնս պատուեալս մրցանակօք, ոչ զպատեւրազմունս, ոչ զյափշտակութիւնս և ոչ զԼատիլինայս բազումս միանգամայն :

Սարկոս Լատոյն 'ի դարձին իւրում՝ 'ի Լիպրոսէ, ուր երթեալ էր 'ի տնօրինել զյաջորդութիւն արքունի գահուն, թէ ծովակուր լինէր ամենայն գանձիւքն հանդերձ զորս բարձեալ բերէր ընդ իւր 'ի ծախս քաղաքական մարտի, ոչ ապաքէն բարեբաստիկ ևս մեռանէր, զայս գէթ պարծանս տարեալ ընդ իւր արդարապէս՝ զի առաջի Լատոյնի չէր ումեք համարձակութիւն մեղանչելոյ : Եւլ ամս սակաւ յերկարեալ 'ի կեանս, նա որ յազատութիւն անձին և աշխարհին ծնեալն էր՝ հարկեցաւ խոյս տալ յերեսաց Լեսարու և զհետ երթալ Պոմպէոսի :

Ոչ ինչ ապա տոյժք են որդւոյդ 'ի վաղահաս մահուանէն, նա՝ զերծաւ իսկ այնու յամենայն չարեաց : — Իաց վաղամեռիկ եղև յոյժ և արագավախձան : Ի՞նչ

է, համարեսցիր զնա լեալ երկայնակեաց, յաւել նմա ամս որչափ և մարթ իցէ մարդոյ կեալ. սակայն որչափ ինչ իցէ այն : Եւրձժամանակեայ եկեալք յաշխարհ, յորմէ հուպ ընդ հուպ մնայ մեզ հրաժարել և տալ տեղի եկեղոցն զհետ մերնովին պայմանաւ, որպէս 'ի հիւրանոցի կամք : () այս ասեմ զամաց կենացս մերոց, որք որպէս յայտ է՝ անհաւատալի խուսեն երազութեամբ. այլ դու և զքաղաքաց դարս բեր ինձ 'ի համար, և տեսցես թէ քանի սակաւակեացք եղեն պանծացեալքն իսկ կարի հնուութեամբ : () արդկոյնքս համօրէն վաղանցուէք են և դիւրեղծանելիք, զմասահման ժամանակին և ոչ զմի մասն գրաւելով : () երկիր համօրէն ազգօք հանդերձ և քաղաքօք և գետովք և շրջաբերութեամբ ծովու որպէս կէտ մի գիտեմք առաջի տիեզերաց : () կենացս ասպարէզ փոքրագոյն ևս է քան զկէտ առ համեմատութեամբ համապարփակ ժամանակին որոյ մեծ ևս է չափ քան զաշխարհի. զի 'ի ժամանակի անդ բազմապատիկ դարձադարձիւ շրջաբերի աշխարհ : () ոչ զինչ օգուտ իցէ ձգել երկայնել զչափ ժամանակի կենաց, որ որչափ և յերկարաձգեսցի չէ 'ի բացեայ յոյնչէ. այլ միով և եթաշխարհ մարթ է յերկարել կենացս՝ եթէ շատանայցեմք նովաւ : () Եւսկէտ և զգուշական՝ ինձ 'ի մէջ ածցես և զհամբաւեալսն բազմաժամանակեայ ծերութեամբ՝ ոչ ինչ աւելի քան զամս հարիւր և տասն բերցես ինձ 'ի համար. այլ ընդ յաւիտեանական անսահման ժամանակին եղեալ 'ի կշիռ՝ զինչ խտիրն այն իցէ երկայնութեանն կամ կարճութեան՝ թէ զչափ ժամանակին զոր եկեաց որ մերձ դիցես այնմ զոր ոչն եկեաց :

() Եւ դարձեալ՝ ոչ տաքաժամ մեռաւ որդի քո. զի եկեաց որչափ և սահմանեալն էր նմա կեալ, և ոչ գոյր նորա այլ ժամանակ : () Եւ ոյն չափ ծերութեանն է մարդկան ամենեցուն, որպէս և ոչ անասնոց՝ յորոց ոմանք չորեքտասանամեայք ընկճին և պակասեն, և յերկարագոյն կեանք նոցա ոչ հասանէ 'ի չափ մահուութեանս մերոյ : () Եւ ամենեցուն զուգահաւասար տուեալ է զօրութի 'ի կեալ, և ոչ կանուխ որ մեռանի՝ յորժամ աւելի քան

1 Գուշակ զՍիրիլլայսն է խմանալ զմարգարէութիս, որոց շնորհեալ էր լինել երկայնակեաց :

զոր եկեացն՝ կեալ ոչ կարէր: Արաքանչիւր կենաց սահման կնքեալ է և ոչ փոխեսցի, և ոչ հոգք և կամ շնորհք ընդարձակել զայն կարասցեն, և կամ փոյթ և հանձար՝ ամփոփել: Աւրոյ բախտին հպատակեաց և որդի քո,

Ա սահմանեալ կենացն իւրոց ՚ի վախճան
Ա յերկարեաց գոլ և նա ինքըն ժաման:

Ա ՚ի ապա դիցես ՚ի սրտի քում որպէս եթէ մարթ էր նմա յերկարակեաց ևս լինել: Ա ընդմիջեցան կեանք նորա և ոչ արկածք նուազեցին զամս նորա: Արաքանչիւր ումեք ըստ եղելոյ առ նա խոստմանն և հատուցումն է. յրնթացս իւր ճեպի օրհաս ոչ ինչ ՚ի խոստացելոցն յաւելեալ և կամ նուազեցուցեալ. ընդունայն իցեն ամենայն ջանք և ուխտք: Այր այր ընկալցի որչափ ինչ յառաջնումն առուր սահմանեցաւ նմա. յօրէ յորմէ զաչս իւր ՚ի լոյս եբաց, զմահուն կալաւ ճանապարհ և մերձեցաւ առ օրհասն. և որ ՚ի մանկութեանն տուան նմա ամբ՝ ՚ի կենաց նորա պակասեցին:

Այսմ սխալեմք ամենեքին զի զծերս և եթ և զկորացեալս մարմնով համարիմք դիմեալս առ ՚ի մահ. մինչ և տղայութիւն և մանկութիւն և ամենայն չափ հասակի ՚ի նոյն դիմեն անդուլութեամբ: () րհաս զիւրն կատարէ գգործ՝ յանդգաստից վարեալ զմեզ յեղծումն. մահ ընդ անուամբ կենաց պատրուակեալ՝ դիւրագոյն ևս սողոսկեալ սպրդի ՚ի ներքս: () տղայութիւնն եղծանէ մանկութիւն, զմանկութիւնն՝ պատանեկութիւն, զպատանեկութիւնն՝ երիտասարդութիւն, և զերիտասարդութիւնն բառնայ ծերութիւն: Այթ քաջ խելամուտ իցես՝ նոյն իսկ զարգացումն կորուստ է:

Ա Լերդիւ. Ենէակ. Ժ. 741:

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ԳԱՆԳԱՏԵՍ, Սարկիա, զի ոչ որչափ մարմն էր՝
 յերկարակեաց եղև որդին քո : Բայց ուստի գիտիցես
 զի լաւ էր նմա երկայնակեաց լինել, և զի ոչ՝ի ճահճ դի-
 պեցաւ նմա մահ : Եւ այց ինձ զոք, թէ կարես, որոյ այն-
 պէս ստոյգ և անյեղի իցէ բախտ մինչև աներկեւան և
 աներկիւղ յապապայիցն գոլ : Եւ նշաղականքս համայն
 անկայունք են և հոսանուտք, և որ առաւել ցանկալին
 է մեզ՝ի կեանա մեր՝ բազմավտանգ ևս է և դիւրեղծա-
 կան . նմին իրի յաջողելոցն՝ի բարեբախտութեան ցան-
 կալ պարտ էր մահու . զի՝ի բազմաշփոթ անհաստատու-
 թեան իրաց՝ չիք ինչ ստոյգ և հաւաստիքան զանցեալն :
 Ս եկաց քեզ երաշխաւոր զի անձնագեղ վայելութիւն
 որդւոյդ՝ պարկեշտութեանն խնամիտ զգուշութեամբ
 անարատ պահպանեալ յայրատ աչաց զեղծ և անառակ
 քաղաքիս, կարող ինչ էր ապրել նոյնպէս յարկածից
 հիւանդութեանց, և անտխեղծ գեղովն փայլել մինչև
 ցծերութիւն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՀԱՅԵԱՑ՝ի բիւրաւոր զեղծմունս ոգւոյ, և տես զի
 և բարեբարոյքն՝ի բնէ ոչ որպէս անկալութիւն էր
 զնոցանէ՝ի մատաղ հասակին՝ յառաջեցին ցծերու-
 թիւն . այլ բազում այն է՝ զի՝ի կիսոյ ճանապարհին
 զառածեալ զեղծան : Եւ ամանագան ուրեմն՝ բայց զաղ-
 րազոյն անառակութիւն ուժգին՝ի վերայ յարձակեալ՝
 զգեղեցիկ սկիզբնն անարգեաց : Եւ կամ շուայտու-
 թեամբ՝ պորտոյ և որովայնի անձնատուրք՝ ոչ այլ ինչ
 հոգ էր նոցա բայց զկերակրոց և զըմպելեաց : Եւ առել
 յայտոսիկ և զհրդեհս և զկործանմունս, զնաւաբե-
 կութիւնս, զչարատանջ դարմանս բժշկաց որք կեն-
 դանւոյն զոսկերսն քաղեն, ձեռն և՝ի ներքս՝ի
 փորոտիս անդր արկանեն, և դառնակսկիծ անսովոր

ցաւովք զամօթոյն բուժեն : Ի վերայ ամենայնի այսու-
ցիկ յաւել և զարտասահմանութիւն թէպէտ և անմեղ
իբրև զՏօլտիլիոս էր որդի քո, զբանտ՝ թէպէտ և ի
մաստուն էր իբրև զՍոկրատ . զինքնաձեռն հարուած
ընդ սիրտ՝ թէպէտ և սրբագոյն էր իբրև զԱստուիւն :
(Հայսոսիկ քո ակնարկեալ՝ խելամուտ իցես զի շնորհս
իմն բնութիւնն առնէ այնոցիկ զորս վաղագոյն զերծու-
ցեալ՝ ի տուժից չարեաց կենցաղոյս՝ յանքոյթն պատըս
պարէ աներկեւանութիւն :

Հիբ ինչ քան զկեանս մարդոյ խաբուսիկ և նենգա-
ւոր, զոր թէ ոչ յանգէտս, օն և օն ասեմ, ոչ որ առնոյր
բնաւ : Երդ եթէ երջանկագոյն է չծնանենն բնաւ,
հպաւորագոյն նմին համարեաց վաղալախձանն կենօք
ընդ կրունկն դարձ առնել ի նոյն : (Յուշ քեզ լիցին ա-
ւուրքն դառնութեան յորս Սէյանոս զհայր քո շնոր-
հեաց ի ծառայութիւն Սատրիոսի Սեկունդոսի սանին
իւրոյ : Օ պրացեալ էր Սէյանոս ընդ հայր քո վասն
համարձակախօս բանից ինչ նորա, և մանաւանդ ան-
հանգուրժելի թուէր նմա այն զոր ասաց՝ թէ Սէյանոս
ոչ եթէ ի գլուխս մեր եղեալ կայ՝ այլ ելանէ . և այն
դարձեալ զի ի սահմանել Վայսեր անդրի կանգնել
Սէյանոսի ի թէատրոնն Պոմպէի զոր ի հրէիզութե-
նէն նորոգէր, գոչեաց իորդոս . Ստուգապէս յայնժամ
բնաջինջ լիցի թէատրոնն : Եւ արդարև պայթելոյ իրք
էին՝ ի վերայ աճիւնացեալ նշխարաց ին . Պոմպէի տե-
սանել կանգնեալ զՍէյանոս, և ի տեղւոյ՝ յիշատակի
մեծայաղթ սպարապետին սրբազանեալ զգինաւորն ամ-
բարիչտ : Եւ սակայն սրբազանի ներքնագիր արձանա-
գրաւ հանդերձ : Իսկ և իսկ շունքն դժնդակք զորս
մարդկեղէն արեամբ մնուցանէր Սէյանոս՝ զի անու-
ղղքելիք առ ամենեսեան ընդ իւր միայնոյ ընդելասցին,
սկսան հաջել շուրջ զՍտրդոսիւ մինչ կայր նա անկաս-
կած : Եւ զինչ առնել էր նմա . եթէ ցանկայր կենաց՝
հարկ էր նմա աղաչել զՍէյանոս, իսկ եթէ մահու՝
զգլուատրն, որոց և երկաքանչիւր անամոքելիք էին : Երդ
ի մոի խաբել զգլուատրն . լոգացաւ ի բաղանիս, և առ ի
գիւրախաբ զպատրանսն գործելոյ՝ եմուտ առանձնացաւ
ի սենեակ առնուլ ինչ կերակուր . և արձակեալ յիւր
մէ զմանկունսն ընկէց ի կերակրոցն ընդ պատուհանն

զի երևեսցի ճաշակեալ. ապա հրաժարեցաւ յընթերեաց որպէս շատ իսկ ճաշակեալ 'ի սենեկին . զնոյն արար և յերկրորդումն աւուր և յերրորդում. իսկ 'ի չորրորդումն քանզի տկարութիւն մարմնոյն մատն լինէր խաբկանացն, գիրկս արկեալ զքե՛ւ՝ ասէ . “Վուստր իմ սիրելի, ահա զոր միայն յամենայն կեանս իմ թաքուցի 'ի քէն . գիտասջիր՝ զի առ 'ի մահ ուղևորեալ է իմ և 'ի կէս իսկ հասեալ ուղւոյն . և քեզ չէ մարթ և ոչ արժան ընկրր. կեղ զիս յընթացիցս ,” : Եւ հրամայեաց փակել զլուսամուտն զամենայն և նստէր 'ի խաւարի : Եբրե լուեղև արտաքոյ խորհուրդ նորա՝ ուրախ լինէին ամենեքեան զի 'ի կոկորդաց անյազ գայլոց փրծանէր որսն : Վատախազք առաջնորդութեամբ Սէյանոսի դիմեն յատեան բդեշխից՝ բողոք բարձեալ զի ահա ինքնակամ մեռանի Վորդոս . և զայն ինչ ամբաստան լինին զնմանէ յոր ինքեանք զնա ստիպեցին . քանզի տեսանէին յայտնապէս զի զերծանէր որսն 'ի ձեռաց իւրեանց : Ինդիր մեծ յուզեցաւ յայնժամ թէ ինքնակամ մահումբ պարտաւորին վրիպեսցին արդեօք ամբաստանքն 'ի մրցանակէն : Եւ ինչ 'ի խորհրդեան էին իրքն, այն ինչ միւսանգամ յատեան դիմէին ամբաստանքն՝ Վորդոս անձամբ անձին տայր արձակուրդ : Տեսանէս, Սարկիս, զյեղակարծ փոփոխմունս եղեռնաւոր ժամանակին : Օմիոյն 'ի քոյոց զկանուխ զօրհասն ողբաս, և զմիւսոյն գոգցես զանագանն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Եւ թող զայն զի հանգերձեալքն ամենայն անստոյգք են և 'ի չար անդր յաւէտ ստուգագոյնք, դիւրագոյն է ճանապարհ առ դիմն վերելից հոգւոցն այնոցիկ՝ որոց փութով արձակեալք 'ի կենցաղականաց՝ չիցեն ծանրացեալք և թաթաւեալք աղտեղութեամբ : Եւ ինչ չէ իցէ նոցա ընկղմեալ և խորասուզեալ յերկրաւորս, ազատացեալք թեթեւաբեռն վերաթեւեն առ սկիզբն իւրեանց, և անարգել լուղան համարձակ յեթերական հոսանուտին՝ որպիսի ինչ և իցէ այն :

Վա՛մին իրի և արբ մեծահանձարբ տաղտկան յամել 'ի մարմնի, ցանկացեալք ելանել և սլանալ 'ի վեր. սովորելոցն յածիլ ընդ երկինս և անդուստ 'ի բարձանց արհամարհել զերկրաւորս ամենայն՝ ծանր թուին անձկութիւնք կենցաղոյս : Ոյր աղաքաւ գոչէ Պղատոն . խմաստունն ամենայն ոգւով ճեպէ 'ի մահ. այնմ ցանկայ, զայն խորհի, և 'ի նոյն՝ որպէս յուշ նպատակի բերի անդադար :

Եւ զի՛նչ, Սարկիա . տեսեալ զորդի քո յերիտասարդութե ալևորեալ իմաստութեամբ, անբիծ և անախտ հոգւով և ամենայն փափկութեանց աշխարհի յաղթական, ցանկացող մեծութեանց առանց ագահութեան, փառայ՝ առանց փառամոլութեան, բերկրութեանց՝ առանց զեղխութեան, կարծէի՛ր յերկար ժամանակաւ վայելել 'ի կենդանութի նորա : Որ ինչ 'ի ծայրն ժամանկատարման՝ մերձ յեղծումն է : Եւ արքինութիւն ամենակատար աներևոյթ ծածկի 'ի տեսութենէ . և կան խահապ 'ի պտղոց ոչ յերկար տւեն : Բոց ուժգին փայլեալ վաղաքոյն շիջանի, յերկարատե է որ դժուարակէզ առեալ ճարակ՝ յամր վառի և ծխախառն փայլէ նսեմութեամբ . զի նովին իսկ որով յամր սնանի՝ պահպանի յերկար : Բստ նմին օրինակի և հանձարբ պայծառափայլք վաղանցուկք են . զի որ 'ի ծայրն եհաս բարձրութեան մերձ է 'ի խոնարհել : Եւ անդէ Փարիա նոս, զոր և ծնողք մեր տեսին, մանուկ ոմն կացեալ 'ի Հռովմ՝ 'ի չափ հասակի առն կատարելոյ, և լեալ վաղամեռիկ որպէս իմաստնոց ամենեցուն գուշակեալ էր զայն զի արագալսխձան եղիցի . զի չէր մարթ ժամանել նմա յայնչափ հասակին յոր կանխեալ և աճապարեալն էր : Եւ յայպէս ահա մօտալուտ անկման է նշանակ վաղահասն գոլ . և որ 'ի կատար հասեալ է զարգացման ճեպէ 'ի վախճան :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶՈՐՐՈՐԴ

Ս'ի ևս ապա յամսն թուոյ՝ այլ յառաքինութեանցն զկեանս որդւոյդ հաշուեսցես : Ըստ իսկ յերկարակեաց եղև . որբացեալ 'ի հօրէ՝ մինչև ցտորեքտասաներորդ ամ հասակին եկաց ընդ խնամակալութեամբ ընդ մայրենի թեօքդ պատսպարեալ միշտ , և թէպէտ էր նորա տուն հայրենի՝ սակայն ոչ կամեցաւ թողուլ զքոյդ : Պատանի անձնագեղ և թիկնաւէտ , քաջակորով մարմնովն և աւմեհայն հանգամանօք ծնեալ 'ի զինուորութիւն՝ չէառ յանձն զինուորիլ զի մի 'ի քէն մեկնեսցի :

Վիտես , որչափ սակաւս տեսանեն մարք զորդիս իւրեանց որք ուրոյն բնակեալք իցեն 'ի տունս . և թէ 'ի պատերազմի իցեն՝ քանի քանի ամբ կենաց նոցա չհամարին 'ի մարց և 'ի հոգս անցանեն . տես ապա արչափ երկայնակեաց եղև քեզ որդիդ զի ոչ ինչ յայդցանէ կորուսեր : Ուրեք երբէք ոչ մեկնեցաւ նա 'ի քէն , և առաջի աչաց քոյ յառաջադէմ վարժեցաւ յուսմունս պանծալի ուշիմութեամբն՝ որով հաւասարէր արդեօք հաւուն իւրում 'ի թէ ոչ արգելոյր զնա համեստութիւն , որ զգար Կացմունս բազմաց ծածկեաց 'ի լուութեան :

Պատանի չքնաղագեղ 'ի խռան բազմութեան կանանց որք և զարս ապականեն հրապուրանօք՝ չէտ նոցա բնաւ տեղի ակնկալութեան զանձնէն : Եւ 'ի լարշել ոմանց և 'ի փորձել զնա՝ շառագունեցաւ ամօթով՝ որպէս յանցանս համարեալ անձին զի հաճոյ գտաւ : Եւ յպիսի մաքրութեամբ վարուց դեռ ևս մանուկ տիօք քորմութեան գտաւ արժանի , պատարելով անուշտ մօրն . բայց և ոչ նորա զօրէին բանք եթէ նուիրեցելումն լաւութիւն ոչ օժանդակէր 'ի նոյն : Եւ իշատակաւ առաքի նութեանցս այսոցիկ անմեկին կալ զքեզ յորդւոյդ , և առաւելագոյն այժմ համարեսցիր զնա անձնանուէր քեզ և խնամակալու : Եւ ինչ նորա արդ որով տարաբնաց առ 'ի քէն՝ հոգոց և թախծութեանց եղիցի քեզ պատճառք : Ս'ի զայն ցաւ զոր մարթ էր քեզ կրել յառաքինի որդւոյդ՝ ցաւեցար : Եւ ըդ մնայ քեզ բերկրութիւն

անխառն յարկածից . միայն թէ գիտիցես վայելել որ-
դուով . միայն թէ 'ի միտ առնուցուս որ ինչ առաւել
մեծարգոյ և պատուական էր 'ի նմա : Այստեղ և եթ
կերպարանաց որդւոյդ կորեալ , և պատկեր ոչ ճշգրտ-
ատիպ . ինքն յամենայն օտարոտի ծանրութեանց
թեթեւացեալ 'ի լաւագոյն կեանս յաւերժացեալ կայ
'ի վայելիս ազատութեան : Այսոքիկ ամենայն որ 'ի
մեզս տեսանին ոսկերք ջլապատք մորթով ծածկեալք
և երեպք և ձեռք սպասահարկուք և այլն ամենայն ո-
րովք պարապնդեալս իմք՝ խաւարարդել կապանք են ո-
րովք բանտեալ հոգին նսեմանայ և տաքնապի , և յիւ-
րոց անտի 'ի սեփական ճշմարտութեանցն ուծացեալ՝ 'ի
խաբեպատիր մոլորութիւնս զառածանի : Հանապազորդ
մարտ է նորա ընդ վայրաբարշ մարմնոյ՝ զի մի ընկճեալ
նուաճեսցի ընդ նովա . ուստի եկնն անդր ձկտի հա-
նապազ . անդ է նորա հանգիստ յաւիտենական , և 'ի
թանձրամած խաւարէ աստի խառնակութեան՝ զանտի
պայծառ և զյստակ լոյսն տեսանէ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Այս ապա 'ի գերեզման ընթանար որդւոյդ . անդ
անարգագոյնքն նորա մասունք դժուարակիրք հոգւոյն
անկեալ գնին՝ ոսկերքն և աճիւն , ոչ ինչ աւելի քան
զգգեստան և քան զայլ ծածկոյթս մարմնոյ՝ իւր ինչ հա-
մարիւիք : Իսկ ինքն խոյս ետ ողջիկ և մեկնեցաւ 'ի
սպառ առ 'ի մէջ ոչ ինչ յիւրոցն թողեալ յերկրի :
Եւ սուղ ինչ 'ի վերոյ մեր գեգերեալ՝ զի զտեալ մաք-
րեսցի 'ի կենցաղականացս համայն յանհրաժեշտ ախ-
տից յարեւոյ 'ի նա , բարձրաթուից խոյացաւ 'ի բար-
ձունս և խառնեցաւ յերջանկացն պարս փառաւորեալ
հոգւոց Ալիպիոնեանցն և Կատովեանց որոց արհամար-
հեալ զկեանս շնորհիւ մահու ստացան զազատութիւն :

Այդ , Արկիա , թէպէտ և ամենեքին ծանօթ իրե-
րաց և հոգեկցորդք , բայց հայր քո գրկախառն ընդու-
նի զթոռնն իւր նորանշոյլ լուսով զարդարեալ , և հուպ
եղելոցն աստեղաց զընթացան ուսուցանէ նմա և գաղտ-

նեաց ընութեան առնէ զնա խելամուտ ոչ 'ի կարծս այլ ճգրտապատում բանիւք : Այս գոր օրինակ հիւր եւ զելումն յանձանութ քաղաքի ցանկալի է . յոյժ թէ զչքնաղազեղն ոք ցուցանիցէ , նոյնպէս և որում զերկ նայնոցն զպատճառմն հարցասիրէ՝ թարգման ընտանի : Անդուստ կորովաբիւ տեսութեամբ և 'ի խորս երկրի յառեալ բերկրեացի , զի քաղցր է ակնարկել 'ի բարձունց զորս թողեալ վերացաւ :

Հապա , այնպէս կալիւր զանձն քո , Սարկիա , որպէս եթէ առաջի աչաց կաս հօրդ և որդւոյդ , որք ոչ որպէս ծանեարն զնոսա իցեն արդ , այլ գերազանցեալք յոյժ և վերամբարձք : Ար ինչ նուաստն է և գռեհիկ՝ զայն քեզ ամութ համարեսլիր , և մի ողբասցես զգեղեցիկ փոխակերպութիւն քոյոցդ 'ի լաւագոյնն : Արոց 'ի ծոց յաւիտեանականութեան ընդ անհուն ասպարէզս արձակածաւալ ընութեան խաղան անարգել՝ զնոսա ոչ ծովուն ալիք , ոչ լեռանց բարձրութիւն , ոչ ձորոց խորութիւն և ոչ բազմավտանդ Սիւրդեան աւազուտք արգելու կարեն և բաժանել , ամենայն ճանապարհք հարթեալք են առաջի նոցա , հեշտիւք , դիւրագնալիք և դիւրամատոյցք յիրեարս և աստեղազարդ ճեմիւլք :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՀԱՂԱ համարեսլիր , Սարկիա , զի հայր քո , որոյ այնչափ է 'ի վերայ քո իշխանութիւն որչափ քո յորդւոյդ , յեթերական ամրէ անտի ձայն տուեալ ոչ այնու բարբառով որով զքաղաքական պատերազմուննն ողբաց և որով զտարագրողն տարագրեաց յաւերժաբար , այլ վսեմմախօս յոյժ որչափ վերամբարձ կայ արդ , ասիցէ ցքեզ . “ Օր է քեզ , դուստր իմ , զի այդպէս անմխիթար կաս 'ի թախծութեան . զի՛ այդպէս հեռի 'ի ճրշմարտութենէ 'ի տգիտութեան դանդաչես՝ անիրաւութիւն իմն կարծելով լեալ որդւոյդ զի տաղտկացեալ 'ի կենաց 'ի գիրկս նախահարցն իւրոց դիմեալ անկաւ : Այթէ ոչ գիտես զիւնրդ որպէս մրթիկ յուգեալ բախտ՝ վեր 'ի վայր հարեալ՝ վրդովէ զամենայն , և ոչ ումեք այն

պէս քաղցրութեամբ մարդասիրէ , որպէս որոց ոչ երբէք դաշնաւորեցան ընդ նմա : () յիս կամիս թէ ցուցից քեզ , զթագաւորս արդեօք՝ որք բարեբախտիկ յոյժ էին թէ վաղագոյն 'ի մօտալուտ չարեաց կորզեալ էր զնոսա մահ . զգօրավարս հռովմայեցիս որոց ոչ ինչ նուազեր 'ի մեծութենէն եթէ ամբ ինչ 'ի կենաց նոցա նուազէին . զաւրս անուանիս և զպատուականս որք մատնեցան 'ի սայր զինուորական սուսերին :

Նայեաց ընդ հայր քո և ընդ հաւ . նա օտարաց մատնեցաւ 'ի ձեռս 'ի սպանդ . իսկ ես ոչ ումեք թողացուցի առնել ինչ ընդ իս , այլ սովամահ եղեալ ցուցի թէ զիարդ մեծի և արիական ոգւոյ իցէ մեռանել ինքն իշխանաբար , և ընդէր բնաւ այդպէս անմխիթար արտասուի արդ 'ի տան մերումոր երջանկագոյն ընկալաւ օրհաս : () Եր արդ համախմբեալ աստ՝ հայեցեալ տեսանեմք զձեզ 'ի խոր գիշեր ստուերամածեալ : () Իբ ինչ առ ձեզ 'ի ցանկալեաց՝ որպէս կարծեք՝ չիք ինչ գերապանծ , չիք ինչ չքեղ , այլ համայն ցածունք , դժուարակիրք և բազմահոգք , և անհամեմատ յոյժ մերոց գեղանշոյլ պերճութեանց : () յիս ածից քեզ 'ի համար . չեն աստ առ մեզ ոչ դիմամարտ զինուց մղեզին զայրոյթք , ոչ նաւատորմից միմեանցահար խորտակումն , ոչ սպանութեանց ոճիրք և կամ խորհուրդք և ոչ ատեանք հնչեցեալք հանապազօր 'ի վէճս և 'ի կռիւս : () Ինչ 'ի ծածուկ գործի առ մեզ , բացերև են միտք և մերկապարանոց սիրտք և որսէս 'ի հրապարակամիջի կեանք . և բազմայորով դարուց դէպք և պատահարք կան մեզ ակներև : () Ուարձալի թուէր ինձ տալ 'ի գիր զմիոյ և եթ դարու դէպս 'ի սակաւուց ոմանց 'ի ծայր մի աշխարհի գործեցեալս , աստ անսահման դարուց և ժամանակաց դէպք և պատահարք համախուռն կան ինձ զառաջեալ . զհանդերձեւոց մեծազօր թաղաւորութեանց տեսանեմ զկանգնումն և զկործանումն , զհոյակապ քաղաքաց տապալումն , և զսահմանափոխ արշաւանս ծովու : () Եւ եթէ հասարակաց ամենեցուն օրհաս օգտէ ինչ քեզ 'ի սփոփումն ցաւոցդ , գիտասցիր զի ոչ ինչ յեղեւոցդ կացցէ մնասցէ որպէս և էն . զամենայն տապալեացէ ժամանակ և առեալ վարեացէ ընդ իւր , և ոչ ընդ մարդկան միայն որ դոյզն ինչ մասն է

Թագաւորութեան բախտին, այլ և ընդ տեղեաց և ընդ գաւառաց և ընդ մասանց աշխարհի զքօնուցու 'ի խաղ: Եւստ անդնդասոյզ զլերինս տապալեացէ, անդ ժայռս ահաւորս 'ի խորոց վերբերցէ, զծովս ցամաքեցուցէ, զգետոց զընթացսն փոխեացէ, և զկցորդութիւնս ազգաց քակեալ՝ զմիաժողով ընկերութիւնս մարդկան ցրուեացէ: Եւստ ուժգին դղորդմամբ սասանեցուցէ զքաղաքս և սուղեացէ խորանդունդ, և 'ի ստորէ սղոխս ժանտս և փնասակարս վերբերցէ. հեղեղաւ ջուրց ծածկեացէ զընակութիւնս և համայնաջինջ ապականեացէ զամենայն շունչ կենդանի, և համաճարակ հրով հրգեհեալ ծախեացէ զամենայն մահկանացուս: Եւստ 'ի գալ հասանել սահմանեալ ժամուն յորում շիջեալ լուծցին տիեզերք 'ի միւսանգամ՝ նորոգումն, ամենայն ինչ բնիկ զօրութեամբն ընկճեալ լուծցի իւրովի. աստեղք ընդ աստեղս հարցին, և նիւթականքն համայն և որ կարգաւորաբար լուսափայլենն արդ՝ համաճարակ բոցակիզեալ բորբոքեացին:

„Եւ մեք ինքնին հոգիք երջանիկք յաւիտեանական օթեւանաց բնակք, յորժամ հաճոյ թուեցի Եւստուծոյ վերանորոգել զտիեզերս՝ 'ի համակործան յահագին աւերական դոյզն ինչ գործեացուք և մեք յաւելուած՝ յառաջինման մեր դառնալով 'ի տարերս: Եւստանի, Սարկիս, Երանի որդւոյդ որ այսոցիկ ամենայնի խելամուտն է արդ:

ԳՆՈՒԿԻՈՍԻ Ը. ՍՆՆԵԿԼՅՑ

ՅԼԳ ԸԳՍ ՆԼԽԵԽՆԵԼՍՈՒԹԵԼՆ

ԹԻ ԸՆԴԵՐԻ ՉԱՐԻՔ ՊԱՏԱՀԵՍՑԵՆ ԲԱՐԵԱՑ ԵՐԲ ԳՈՒՑԻ
ՎԵՐԻՆ ՏԵՍՉՈՒԹԻՒՆ ¹

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻ,

ԽՆԴԵՑԵՐ յինէն, Լուկիլիէ, ասել թէ ընդէր
արանց բարեաց յոլով պատահեն չարիք՝ եթէ գոյ ինա-
մակալութիւն որ վարէ զաշխարհ: Լադր ինդրոյ լու-
ծումն պատշաճագոյն ևս ՚ի դէպ գայր ուր զինամակա-
լութենէ ճառ արկեալ ցուցանէաք զի է տեսչութիւն որ
ընդհանուր վարէ զտիեզերս և ինամէ զմեզ յամենայ-
նի: Լայց քանզի այսպէս հաճոյ թուի քեզ զատանել
զմասնն ՚ի բոլորէն, և թողեալ զբովանդակութիւն մե-
ծի ինդրոյն՝ զմի և եթ ՚ի դիմագրութեանց լուծանել,
ոչ ինչ դժուարին իցէ ինձ գործդ. աստուածոց կացից
ջատագով:

Ըրտաքոյ է ապա առաջարկութեանս ցուցանել՝ զի
մեծի այսմ հրաշակերտի առանց ինամակալութիւն կալ ոչ է
մարթ, և ոչ լուսաւորացն բարեյարմար ընթացից յաջո-
ղել ըստ դիպաց: Վանզի դիպաց արգասիք խառն ՚ի
խուռն են յաճախ և դիմամարտք. և զի այդմ անսպ-
թաք երագութեան, որով ըստ սահմանելոցն յաւի-
տենականն օրինաց ուղղեալ վարին ամենայն որ ՚ի ծո-

¹ Յազգա Նախախնամութեան գիրք՝ գրեալ ՚ի Սենեկայե առ
Լուկիլիոս իմաստասէր բարեկամ իւր, իբրեւ ոսկեզննիկ համարեալ
է ՚ի քննչաց ՚ի մատենագրութիւնս նորա:

վու և որ 'ի ցամաքի են հրաշարէք և որով նշուլագեղ գունտքն 'ի լուսաւորութիւն մեր կարգեալ շրջաբերին պատշաճապէս , չմարթէ 'ի թափառական ընթացից խառն 'ի խուռն հիւլէիցն յաջողել : Եւ ոչ թէ ըստ զի պաց ինչ զուգաւորէին այսոքիկ՝ այս կարգ սքանչելի երևէր 'ի նոսա . ծանրադանդաղ երկրի զետեղ առնուլ անշարժ և զհասլճեպ փախտեայ ընթացս երկնից շուրջ զիւրև պարադիտել , և ծովու 'ի ծործորս զեղուլ և տամ կացուցանել զերկիր ոչ մի ինչ աճումն 'ի գետոցն ընդունելով , և 'ի փոքունց աներևոյթ սերմանց մեծամեծաց յառաջ գալ : Եւ և ոչ թուեցեալքն մեզ թէ խառն 'ի խուռն ինչ իցեն և անկարգ՝ զանձրևս ասեմ և զամպս և զկայծակնացայտ փայլատակունս և զհրահոսան ժայթքմունս 'ի գագաթանց լեռանց սեպացելոց , զսասանութիւնս երերուն երկրի և որ ինչ այլ ևս 'ի միրկայոյզ գաւառին յեղակարծ փոթորկին զերկրաւ՝ ամխորհրդաբար պատահիցեն . այլ են և նոցա պատճառք որպէս և որոց յայլ և այլ կողմանս երկրի սքանչելագործին երևոյթք . օրինակ իմն ջերմաջրոց 'ի ծովու եռացումն և լայնանիստ կղզեաց նորոգ վերբերութիւնք յանդնդախոր ալեաց :

Եւ պաբէն յընկրկել ալեաց տեսեալ ուրուք զծովափունսն ցամաքեալ և սուղ ինչ յետոյ ծածկեալս անդրէն՝ կարծեսցէ արդեօք թէ խառն 'ի խուռն շրջանաւ մերթ կծկիցին ալիք և տեղի տացեն ամբոփելով , և մերթ ուռուցեալ հեղեղաբար 'ի դադարս իւրեանց զի մեծցեն . մինչ նոցա մեղմաբար աճեալ ըստ աւուրն և ըստ ժամու յորդեն յաւէտ կամ նուազ որպէս և զիարդ ազդէ 'ի նոսա լուսնականն զօրութիւն որ ըստ կամս իւր յուզէ զ()վկիան :

Եւ յայսոքիկ այլում կացցեն ժամանակի , մանաւանդ զի քո ոչ երկմտութիւն ինչ է ընդ խնամակալութիւնն , այլ բողոք . և արդ խնամ կալայց հաշտ առնել զքեզ ընդ զիս , որք բարերարք առ բարիս են . զի և հակառակ իսկ է բնութեան բարեաց վնասակար գոլ առ բարիս : Ինչ Իստուած և ընդ արս բարիս բարեկամութիւն իմն է կցորդեալ առաքինութեամբ : Եւ զինչ ասեմ բարեկամութիւն . նա՝ ազգակցութիւն իսկ և նմանութիւն . զի անձն բարի ժամանակաւ և եթ ընդհատ է

յ) Եստուծոյ . աշակերտ է նորա և նմանող և ճմարտապէս որդի , զոր նա ինքն հայր մեծաւայելուչ՝ սաստկապահանջ առաքելութեանց՝ որպէս հայր անաչառ խստագոյնս դաստիարակէ : Եւս ՚ի տեսանել քո զարս բարիս և զաստուածահաճոյս յաշխատութեան և ՚ի բրտունս և ՚ի տարժանաւոր վերելս , իսկ զչարս ՚ի զեղխութիւնս և ՚ի փափկութիւնս լուղեալ , յուշ լիցի քեզ զի և մեր ընդ համեստութիւն որդւոց մերոց զուարճացեալ՝ ընդ համարձակութիւն ընդոծնացն ոչ ինչ է մեզ փոյթ . զմերսն ընդ խիստ կրթանօք մարդեմք և զնոցա յանդգնութիւնն անտեսեմք : Օնոյն իմա և զ) Եստուծոյ . առն բարւոյ չներէ կալ ՚ի փափկութեան . փորձէ զնա , պնդակազմ և արժանաւոր իւր պատրաստէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԿ

ԻԱՅՅ զի է զի բազում ինչ ձախողակ պատահեն բարեաց : — Եւս բարւոյ չարիք երբեք ոչ հանդիպին . ներհականաց ընդ ներհականս չիք կցորդութիւն : Օ որ օրինակ բազմութիւնք գետոց , յաճախութիւնք երկնաւ տեղաց անձրեաց և յորդութիւնք բժշկական ջրոց , զծովուն ճաշակ փոխել ոչ կարեն և ոչ այլայլել , նոյն պէս և բազմախուռն արկածք չարեաց գեղջի առն զսիրտ յեղաշրջել ոչ ունին : Եւս փոփոխ ՚ի բարւոյն կացեալ և զամենայն դէպս յիւրն փոխարկէ ՚ի գոյն , զի հզօրագոյն է քան զարտաքինսն համայն . իբր ոչ եթէ անզգայ իցէ այնոցիկ , այլ յաղթող . և յայլում ամենայնի հեզ գոլով և հանդարտ՝ առ հակառակսն գողայ : Օ ամենայն դիմամարտ ՚ի կրթանս իւր համարի : Եւ ո՞րք , միայն թէ այր իցէ և առաքելութեանց նախանձաւոր , ոչ ցանկացի բարեաց վաստակոց , և ոչ ՚ի գործս պատշաճից՝ վտանգաւ իսկ անձինն լիցի դիմադրաւ . ո՞րք ժիր և գործունեայ ոչ ՚ի պատիժ զդատարկութիւնն համարեսցի : Եւ ահա տեսանեմք և զըմբշամարտս որոց փոյթ մեծ է զուժոյ , զի ընդ ամենայն ուժաւորս ոգորին և խնդրեն ՚ի վարժապետացն զի ամենայն զօրութեամբն իւրեանց մրցեսցին ընդ իւրեանս . գանից և խոշտան-

գանաց ժուժկալեն, և եթէ չգտանիցի որ հաւատարա-
զօր ինքեանց, յորունց միանգամայն ելանեն ախոյեան .
Վաջութիւն անդիմամարտ խամրի . 'ի փորձ հանդիսի
ճգնութեան յայտնեացի թէ քանիօն իցէ զօրութիւն
նորա, որչափ ուժիցէ և ոյց դիմակալեսցէ : () նոյն առ-
նել պարտ է և առն բարւոյ, 'ի հակառակաց ոչ զան-
գիտել և ոչ զինամակալութենէ բողոք ունել . այլ զա-
մենայն դէպս 'ի բարւոյ մասին ընկալեալ և 'ի բարի
յեղաշըջել : Այն ինչ է զոր կրէ որ, այլ այն՝ թէ որ-
պէս կրիցէ : Տես զծնողս զհարդ այլազգ յիրերաց խնա-
մեն զորդիս իւրեանց : Հարբ ձայն տան նոցա վաղայա-
րոյց լինել և փութալ յուսումն . և յաւուրս իսկ պա-
րապոյ չներեն նոցա կալ պարապորդ . և ստիպեն զնոսա
'ի քիրտն, է զի և յարտասուս : Իսկ մարբ 'ի գիրկս
գգուեն, 'ի հովանւոյ պատսպարեն և չթողուն նոցա
լալ կամ տրտմել և կամ խոնջել : Ինչ արս բարիս հայ-
րագութ և արիական սիրով վարի Բստուած . “ { } Յաշ-
խատութիւն, ասէ, և 'ի ցաւս և 'ի տոյժս մարգեացին
զի իսկապէս կորովիւ իցեն ” : Պարարեալքն յանգոր-
ծութեան մեղիին և թուլանան, և առանց իսկ աշխա-
տութեան՝ 'ի շարժեղն և եթ ծանու բեռամբն իւրեանց
պարտասին : Երջանկութիւն անընդհատ 'ի դոյզն հա-
րուածոյ ընկճի, իսկ որ անդուլ ընդ հակառակսն մրցի՝
բրտացեալ իմն չզգայ հարուածոց և ոչ 'ի չարեաց ինչ
ընկճի . այլ թէ անկցի ևս՝ 'ի գուժս մարտնչի :

() արմանաւ դու զի Բստուած բարեացն մեծապէս
սիրեցող և որ կամի 'ի գերակատարն ածել զնոսա 'ի
մեծութիւն, զբոսանս իմն տացէ նոցա 'ի կրթութիւն .
այլ ինձ ոչ զարմանաց իրբ թուին զի և Բստուած ինչ-
նին ցանկասցի երբեմն հանդիսատես կալ ճգնութեան
քաջացն իւրոց ընդ վիշտս մրցելոյ : Այնչա և մեք ինքնին
զուարճանամք երբեմն տեսեալ 'ի գազանամարտի զե-
րիտասարդ քաջասիրտ զի յեցեալ 'ի տէգ նիզակին խի-
զախէ ընդդէմ բուն գազանին և անվնահեր զդէմ ունի
յարձակման առիւծու . և այնչափ առաւել հաճոյական
է տեսին որչափ յազնուականագունից որ և շքեղ նա
հատակն իցէ : Եւ այդոքիկ ամենայն տղայոց խաղք
են մարդկայնոյ ընդունայնութեանս զբօսեցուցիչք և
ոչ աստուածայնոյ տեսութեանն արժանիք : Տեսարան

աստուածավայելու՛ք՝ յոր բերկրեսցի խնամակալուն իւրոց ձեռակերտաց՝ ահաւասիկ է . ահա ըմբիշ Լստուծոյ արժանաւոր՝ այրքաջ ընդ ձախողակ բախտի մրցական, մանաւանդ թէ և ձայնատու նմին յասպարէզ : Զիք, որպէս կարծեմ, չիք յերկրի աստ տեսարան այնպէս չքնաղազեղ յոր հաճեսցի ակնարկել Լստամազդ, որպէս զԼստոյն յետ կրկին բեկման իւրոյ կողմանն՝ ՚ի համակործան աւերակս անդ արձանացեալ անսասան .

“ (Թող ասէ՝) նուաճեսցին տիեզերք ընդ իշխանութեամբ միոյն . Թող զցամաք կայքի լեզէնոսխախումբն և նաւատորմն զծով . Թող և զդրունս պահեսցեն գունդք Լիեսարու, Լստոյնի եւք ոչ պակասեսցին : Բազկաւ իմով բացից ինձ ճանապարհ լայն յազատութիւն . սուսերս այս ցայս վայր սուրբ և անարատ յարեմէ քաղաքակցաց՝ գործ մեծ և չքեղ կատարեսցէ արդ . զազատութիւն զոր ոչ կարաց ընձեռել հայրենեաց, տացէ Լստոյնի : Հապա, անձն իմ՝ ձեռն ՚ի գործ արա յերկնեան ՚ի վաղուց, խոյս տուր ՚ի կենցաղականաց աստի : Լհա Պետրէյոս և Յովաս պատահեցին միմեանց, և այր յեղծօրէ հարեալ անկան դիտապատ . չքնաղ և չքեղ զաշնաւորութիւն առ ՚ի մահ, այլ դժպատէ՛հ մեծ անձնութեանս մերոյ : Լստոյնի միօրինակ նուաստութիւն իցէ և մահ և կեանս յայլմէ խնդրել ,” :

(Թուի ինձ մեծապէս զուարճացեալ զից ՚ի տեսանել անդ զայրն մեծ որ ազատութեան անձին այնպէս նախանձաւոր՝ իւրոցն խնամ տանէր փրկութեան զփախըստեանն ցուցանելով նոցա ճանապարհ, որ և ՚ի վերջնումն գիշերին պարապէր յընթերցումն, որ զսուրն ՚ի սուրբ լանջման մէկը, որ զաղիսն իւրովի ՚ի դուրս բերեալ՝ ձեռամբ իւրով կորզէր զսրբանուէր հոգին յորմէ ակնածեաց սուրն : Եւ յայս իսկ, որպէս կարծեմ, վրիպեալ հարուածոյն և ոչ զօրեալ առ ՚ի մահ՝ զի ոչ բաւական համարեցան զիք միանգամ և եթ ՚ի զնին կալ Լստոյնի, այլ պահեցին զոգի նորա ՚ի միւսանգամ տեսիլ դժուարագոյն հանդիսի . զի քան զանձնամահն լինել՝ առաւել լազունի արութեան ոգւոյ պէտք են կրկին դառնալ ՚ի

1 Զի զՊատմիկ զրուցատրութիւնն ընթեռնոյր զանուանեալն Փեդոն, որ վասն անմահութեան հոգւոյ . զոր և երկիցս ասեն ընթերցեալ ՚ի գիշերին յայնմիկ :

նոյն : Եւ զհարդ ոչ հաճութեամբ մեծաւ ակնարկէին զիբ 'ի սանն իւրեանց , որ այնու չքեղ և յաւերժ պանծալի ելիւք ճեպէր յաշխարհէ : Ս'ահ արդարեւ դիւցազնական , գովելի և այնոցիկ՝ որք երկնչինն յայնմանէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Եւ թէ զհարդ չարիքն կարծեցեալք ոչ են չարիք՝ ցուցից 'ի վերջկոյս ճառիս . այժմ զայն առից ցուցանել զի այն ամենայն զոր դու դժնդակս կոչես , ձախողակս և դժպհիս , օգտակարք են նախ՝ որոց պատահենն , և երկրորդ՝ համօրէն իսկ մարդկութեան որում առաւելաւ գոյն ինամբ են դից քան թէ առ մէն մի 'ի մարդկանէ : Եւ այդքիւք դարձեալ՝ զի 'ի հաճոյս կրելեացն պատահեն , և որք դժկամակինն՝ արժանի իսկ չարեացն են : Եւ աւելից և զայն զի յանհրաժեշտ հրամանաց սահմանեալք և 'ի ձահ պատահեն բարեաց ըստ նոցին իսկ օրինաց՝ որովք և բարիքն են : Սովմբք հուսի ապա հաւանեցուցից զքեզ՝ մի երբէք եղկելի համարել զայր բարի . զի թէպէտ և այնպէս իսկ կարծեսցի՝ սակայն չէ և չմարթէ նմա լինել թշուառ :

Վառարագոյն յասացեալքս այն թուեսցի թերեւ զոր նախն ասացի՝ եթէ յորոց դողամքն և զարհուրիմք՝ օգտակարք իցեն : Եւ զհարդ , ասիցես , օգտակար իցէ տարագրիլ յաքսորս , տուայտիլ չքաւորութեամբ , զկին և զորդիս կորուսանել , նախատակոծ լինել , ախտակրութեամբ ծիրիլ : — Եւ թէ ընդ օգտակարութիւն այդոցիկ զարմանաս՝ զարմացիր ապա զի և սուր և հուր , սով և ծարաւ ախտացելոցն օգտեն 'ի բժշկութիւն : Իսկ եթէ կարեւոր առ 'ի բժշկութիւն համարիս զի քրեեսցին ոսկերք և քանցեսցին , զի հատցին երակք և կտրեսցին անդամք մնասակարք բուժանդակութեան մար

1 Ըստ որում վերագոյնդ ազգեցաք 'ի ծանօթութեան՝ ծանրագոյն մեղաց անձնասպանութեան ջատագով մասնէ Սենեկա մորբեալն 'ի սուտ սկզբանց աղանդոյն ստոյիկեանց :

2 Այս յետին մասն ճառիս պակասի 'ի կատարածին հնութեամբ ժամանակաց ծախեալ և ոչ 'ի գրչացն անհոգանալոյ :

մնոյն, մի ինչ դժուարահաւատալի թուեսցի քեզ եթէ և զչարիս օգտակարս կրելեացն ցուցանիցեմք. այնպէս ամենեւին որպէս և 'ի հակառակէն՝ բազում ինչ ցանկալիք և բերկրարարք փնասակարք վայելելոցն են նոքօք, որպիսի ինչ արբեցութիւնն է և շուայտութիւն և այլ ինչ իրք հեշտութեամբն փնասակարք :

Ի բազում գերահրաշ ասացուածոց մերոյս 'Դեմետրեայ՝ մի և այն է զոր դեռ ևս լուեալ և տակաւին հնչէ յունկն իմ. "Ոք, ասէ, թուի ինձ թշուառագոյն քան զնա որում չիցեն երբեք դիպեալ ձախողակք", : Ի՞նչպիսին չէառ երբեք զանձինն փորձ : Ի՞նչպէտ և ըստ ցանկութեան սրտի իւրոյ, թէպէտ և յառաջ իսկ քան զցանկանալ յորդեսցեն 'ի նա բարութիւնք համայն՝ սակայն յաջ վեհից անարգ է այնպիսին և անարժան յաղթական գոլոյ բախտին, որ անգոմնեալ զվատան անարիս՝ 'ի բաց խուսէ 'ի նոցանէ ասելով իմն. "Օ ի է ինձ մրցել ընդ այնպիսումն որ իսկ և իսկ լիցի զէնընկէց. ոչ մեծի ինչ զօրութեան ինձ պէտք են 'ի նուաճել զնա. դոյզն սպառնալեօք սասանեսցի և ոչ հանդուրժեսցէ կալ առաջի երեսաց իմոց : Օ այլ դր ինդրեսցուք ընդ որում մարթ իցէ ինձ գալ 'ի վէգ. դժպատեհ է ինձ ընդ այնպիսումն ոգորիլ որ պատրաստ կայ 'ի պարտութիւն", : Ի՞մբիշ արի նուաստութիւն անձին համարի տկարագունին քան զինքն կալ ախոյան, և գիտէ զի անփառունակ է յաղթութիւն ուր չիք վտանգ յաղթողին : Օ նոյն առնէ և բախտն. արժանիս իւր ընտրէ ախոյանս՝ քաջակորովս՝ արհամարհեալ զայլովք : Ինդ տօկունսն և ընդ առաքինիս գրգռի 'ի վէգ 'ի հանդէս իւրոյ զօրութեանն : Հրով փորձէ զԴ՛ուկիոս՝, աղքատութեամբ զԴ՛աբրիկիոս, տարագրութեամբ զՀռուտիկիոս, խոշտանգանօք զՀռեգուղոս, դեղատուութեամբ զԴ՛ուկրատ, մահուամբ զԴ՛ատոմն : Չիք օրինակ պանծագոյն բայց զորս ընծայեցուցանէ բախտ հակառակ : Ի՞նչ եթէ թշուառ թուեսցի քեզ Դ՛ուկիոս որ աջով զհուր թշնամեացն ճմլեալ՝ անձամբ յանձնէ զվրէժ

1 Դեմետրիոս էր իմաստասեր կիւնիկեան, զոր և այլուր գովութեամբ բազմաւ յիշատակէ Սենեկա :

2 Դուկիոս Հուովմայեցի որ զձեռնն զբոցով էած փոխանակ զի սը. խալէայց 'ի սպանանել զթագաւորն Պոքսենա :

վրիպանացն խնդրեաց, և զթագաւորն զոր զինեալ բազկաւն չէր կարացեալ՝ այրեցելոյն վանեաց: Ս'իթէ երջանիկ ևս էր թէ՛ ի ծոց սիրուհւոյն զձեռնն զայն հանգուցանէր: Ս'ի ծառայութենէ պետութեան՝ ի հերկագործութիւն անդոցն նուիրէր, որ որպէս ընդ Պիւռոսի նոյնպէս և ընդ մեծութեանց մղէր պատերազմ, որ առհրով վառարանին իւրոյ նստեալ ընթերէր արմատովքն և բանջարօք զորս ի մաքրագործեալ անդոցն յաղթական ձեռօքն քաղէր ծերունին: Ս'իթէ երջանիկ ևս էր թէ ձկամք օտար ծովափանց և տարաշխարհիկ որսովք հաւուց զորովայն իւր խճողէր. եթէ վերին և ստորին ծովուցն ժամակօք զյափրացեալ ստամբեացն գրգռէր զթուլութիւն. եթէ շար՝ ի շար մրգացն կարգօք զարդարէր շուրջանակի զնաշխարհիկ որսս յաղթէրէոց բազմապատիկ վտանգօք կենաց որսորդացն որսացելոց: Ս'ի ծառայութեան և հռութիւնս՝ զի որք դատապարտեցինն զնա՝ ամօթապարտք նշաւակեսցին ընդ դարս համօրէն. զի անվրդով սրտիւ յանձն էառ ի հայրենեացն զրկիլ քան ի փառաց աքսորանացն, որ միայն իշխեաց չանսալ իշխանապետին Սիւղայի, և կօչեցեալ յաքսորանացն ոչ միայն չդարձաւ այսրէն, այլ հեռագոյն ևս փախեաւ: “Ս'ող տեսցեն, ասէ, որք ի պատրանս մեծի բարեբախտութեանց քոյ ըմբռնեալ կան ի հռովմ, տեսցեն զարեան ճապաղիւն ի հրապարակամիջի, և ի վերայ Սերուիլեան լճին՝ ուր մերկացեալ և խողխողին տարագրեալքն առ ի քէն՝ զգլուխս աւազանւոյն, տեսցեն զխումբս սատակչացն սփռու ընդ քաղաքն յարձակեալ և զբազմութիւն հազարաւորաց հռովմայեցւոց ի միում վայրի սրախողխող ընդդէմ ուխտիցն խոստմանց մանաւանդ թէ նոցին իսկ նենգաւոր ուխտիցն պատրանօք. զայդ ամենայն տեսցեն որք չկարենն զաքսորանս յանձն առնուլ”: Եւ զի՞նչ, միթէ երջանիկ է Սիւղա, զի յիջանել նորա յատեան առսերք յառաջնութեաց բանան նմա անցս. զի զգլուխ իշխանազանց ժուժէ դնել ի նշաւակ ամբոխին և զգինս սպառնութեանց ըստ իւրաքանչիւր սակին հրամայէ զանձապետին հատուցանել և արձանագրել ի մատենան յիշատակաց. և զայս ամենայն առնէ նա ինքն՝ որ զլուռնելեան օրէնսն սահմանեաց:

Իշկեսցուք 'ի Հռեգուղոս . զինչ չար արար նմա բախտն ձախողակ , կացուցեալ զնա օրինակ չբեղ հաւատարիմ ուխտապահութեան և համբերութեան : Իւեռք սայրասուրք խոցոտեն զնա , և յոր կողմն զպարտասեալ մարմինն չըջէ՝ վերս գտանէ . տքնի անընդհատ և ոչ փակին երբէք արտեանունք նորա . ըստ տանջանայն առաւելութեան մեծ եղիցին և փառք նորա : Կամիցիս գիտել զի այնքանոյ գնեալ զառաքինութիւն և ոչ ստորջացաւ երբէք . աղէ , դարձո զնա 'ի կեանս և առաքեա միւսանգամ առ ծերակոյտն , և զնոյն տացէ պատգամն բանի : Երբէ երջանկագոյն համարիցիս դու զՄեկենաս , որ տանջեալ 'ի սիրոյ և ընդ հանապազորդեան արհամարհանս դժուարաբարոյ կնոջն Թախծեալ անմխիթար՝ 'ի մեղմաւաչ ներդաշնակ երգոց հնչեցելոց 'ի բացուստ հրաւիրէր զբուն : Կակայն Թէպէտ և անապակաւ զմրեսցի , Թէպէտ և 'ի կարկաչանս ջուրց և 'ի բիրազգի գրգանս զանձկութիւն սրբտին սփոփել հնարեսցի՝ ոչ նուազ ինչ հսկեսցէ տքնութեամբ 'ի փետրալից անկողինսն քան զՀռեգուղոս 'ի խաչին : Իայց Հռեգուղեայ 'ի սփոփանս էր վասն ուղղութեան համբերել դժնդակաց , և 'ի տանջանսն անդ 'ի պատճառս համբերութեանն վերակնել : Իսկ զսա՝ զծիրեալն 'ի գրգանս և զվաստակեալն 'ի յաջողութեանց առաւել քան զկիրան , կրիցն պատճառք տանջէին : Երբդկայինս բնութիւն ոչ ցայն վայր գերեցաւ յախտից՝ մինչև երկբայել զի 'ի կացուցանել հրամանաց ճակատագրին զայր իւրաքանչիւր տէր ընտրոյն , յովմագոյն այնք էին որք ցանկային ծնանել Հռեգուղոս քան Թէ Մեկենաս : Իսկ Թէ գտցի որ որ իշխեսցէ ասել , Թէ ինձ ցանկալի է գոյ Մեկենաս և ոչ Հռեգուղոս , այնպիսումն՝ Թէպէտ և չասացէ իսկ ինքն՝ սակայն ցանկալի իցէ անշուշտ Տերենտիա ծնանել : Երբ Թէ Թուամութեանցի քեզ Սոկրատ որ զբաժակն խառնեալ նմա յայտնապէս՝ արբւ քամեաց իբրև զդեղ անմահութեան , և մինչև ցմահ ճառեաց զմահ հուանէ : () Ինչ զնաս եղև նմա զի պաղեցաւ արիւն

1 Տերենտիա էր կին Մեկենեսայ , որով զկնաբարոյն լինել այնպիսումն կամի յուշանել մատենագիրն :

նորա, և ցուրտ յերակունսն սողոսկեալ կապեցան տակաւ : Որչափ առաւել նսխանձելի է Սոկրատ քան զայնոսիկ որք գոհար բաժակաւ ըմպեն և որոց պատանին ցոփ և իգացեալ ամենապատրաստ կայ՝ ձիւնալիւր՝ զոսկի բաժակն իրառնելով նոցա յարբումն : Որքա զոր արբենանն վերբերեն անդրէն նողովալի ժայթքմամբ զգառնութիւն մաղձին իւրեանց ծաւրելով : Իսկ Սոկրատ մտադիւր և զուարթագին զթոյնն ըմպէ :

Սասն Սատոյնի շատ իսկ ասացաք յառաջագոյն, և երջանկութիւն նորա մեծ խոստովանեալ է յամենեցունց և սակայն էիցս բնութիւն ահաւոր հարուածոց կարգեաց զնա նշաւակ . “ Իսկուն է, ասէ, թշնամութիւն հզօրաց . բայց Սատոյն ընդ Պոմպէի, ընդ Սեսարու և ընդ Լրասոսի ոգորեսցի միանգամայն : Իսկուն է վատթարագունից գոյ յետագաս, Սատոյն անարգեսցի և քան զՍատինիոս : Իժուարին է ի քաղաքական պատերազմունս լինել միջամուխ . Սատոյն ընդ աշխարհ համօրէն վասն արդարութեան տացէ պատերազմ ի ձախողակս անընկճելի արիացեալ առաւել : Իժնդակ է ձեռն անձին առնել, երթալ զիւրովի, Սատոյն երթիցէ : Եւ որ օգուտ յայդցանէ . այն զի գիտասցեն ամենեքեան թէ չեն չարիք որոց արժանի համարեցայ ես զՍատոյն ” :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ՍԱՄԿԱՑ է և ծանծաղամիտ մարդկան յաջողութեամբ ճոխանալ : Իսկ զաղէտս և զարհաւիրս մահկանացուաց ընկճել ընդ լծով՝ առն մեծի է սեփական : Որ ցանկայ յաւերժ երջանկութեամբ և անխռով սրտիւ անցուցանել զաւուրս իւր ի բարութեան, մասամբ և երթանալէ զաշխարհ : Սեծ ոմն ես, այլ ուստի գիտացից զայն թէ չտայ քեզ բախտն պատեհ հանդէս առնելոյ զօրութեանդ : Իջեր յողիմակիականն ասպարէզ, բայց

1 Գանդի ի բաժակ գինւոյն՝ ձիւն կամ սառն ի զովացուցանել արկանէին նախնիք, որպէս և ցարդ զօրեաց սովորութիւնն :

չգտաւ որ քեզ անդ ախոյան . քո է պսակն այլ ոչ և յադ-
 թուութիւն : Դեծարեցից զքեզ ոչ որպէս քաջ նահա-
 տակ , այլ որպէս պատուեալ փառօք հանգոյն իմն թէ
 բղեշխութեան կամ դատաւորութեան հասեալ էր քո :
 Օնոյն է ինձ ասել և առ այր բարի որում դէպք դժուա-
 րինք չետուն երբէք պատե՛հ ցուցանելոյ զգօրութիւն
 հոգւոյն : “ Թշուառ համարիմ զքեզ զի ոչ երբէք
 թշուառացար . յամենայն 'ի կեանս քո ոչ ինչ եկաց
 քեզ դիմամարտ . ոչ որ գիտաց զկորով զօրութեան քո
 և ոչ դու ինքն գլխովին . զի փորձոյ պէտք են 'ի ճանա-
 չել զանձն : “ Ի՞նչ որ ինչ ոք իցէ բաւական՝ փորձն ուսուցէ , :
 Եւ յոր աղաղաւ եղեն ոմանք որք ինքնակամ 'ի խնդիր
 ելին խուսեցելոցն 'ի նոցանէ չարեաց , և 'ի խաւարի
 ծածկեալ առաքինութեանն իւրեանց խնդրեցին պա-
 տե՛հ 'ի լուսափայլութիւն : Ի՞նչք դիւցազանց խնդան
 ընդ ձախողակս որպէս զօրականք քաջք ընդ պատե-
 րազմն : Եւ առ իսկ իսկ իսկ արեւ զուրումն 'ի սու-
 սերամարտկաց լուայ գտրտունջ զի ասէր ընդ նուա-
 զել մրցանակացն դժուարելով . “ Ի՞նչ , որպիսի պա-
 տուական ժամանակք կորնչին , : Եւ իրութիւն ցանկայ
 վտանգաց , և ոչ յայն խորհի զոր կրէն՝ այլ յոր ինչ
 դէտ ակն ունի , քանզի և զոր կրէն՝ 'ի փառս իւր հա-
 մարի : Ի՞նչք իւր պարծի զօրական մարտիկ , և ցուցա-
 նէ 'ի դէպ ժամուն զարիւն իւր հեղեալ , և թէպէտ
 հանգոյն նմին իցեն մարտուցեալ և ողջանդամքն դար-
 ձեալք 'ի մարտէն , բայց վիրաւորեցելումն յաճախեն
 փառք : Եւ քանզի և դարձեալ ասացից , զորս կամի Եւ-
 տուած յառաջադէմ զարգացուցանել յառաքինութեան՝
 յօգուտ նոցա և 'ի փառս տայ պատե՛հ և պատճառս
 հանդիսից քաջութեան որ 'ի դժուարինս և 'ի ներհա-
 կանս հարկ է թէ երևեսցի : Օղեկավարն 'ի մրկի և
 զգօրականն 'ի ճակատու ծանիցես : Եւ ստի կարիցեմ
 ճանաչել որչափ իցէ քո արիութիւն 'ի տոկ աղքատու-
 թեան եթէ յղիպեալ ես 'ի մեծութիւնս . ուստի
 զհամբերութիւն քո նախատանաց և չարահամբաւ լի
 նելոյ և ատելութեան ամբոխին՝ եթէ 'ի ծափաձայն
 գովութիւնս ծերանաս և բնաւորապէս իմն պատուեալ
 մեծարիս յամենեցունց : Եւ ստի կարացից գիտել զի
 անվերջով սրտիւ կորստեան որդւոցդ տարցիս՝ եթէ զորս

ծնարհն և սնուցեր շուրջ զքեւ ունիս . լուայ զոր 'ի միւթ-
թարու թիւն այլոց խօսէիր , այլ զի և զանձն քո կարող
ես միւթարել՝ յայնժամ գիտացից յորժամ զցաւս քո
սանձահարեացես : Ս'ի աղաչեմ , մի երկնչիջիք յայնցա-
նէ՝ զորս որպէս խթանս ոգւոց 'ի վար արկանեն զիք .
վիշտք և աղէտք մտրակք են առաքինութեան : Իսկա-
պէս թշուառ այնորիկ են՝ որք անշափութեամբ բարեաց
ընդարմացեալք՝ որպէս յանշարժութեան ծովու ան-
կեալ զնին յանգործ հանդարտութեան : Ի մենայն ար-
կածք՝ նորք թուին նոցա և անսովորք . և զանփորձս
առաւել տանջեն դժնդակք . ծանր է լուծ պարանոցի
էրէոց : Յերկիւղէ վիրաց ահաբեկի զօրական համբակ ,
'ի ճապաղիս արեան իւրոյ ակնարկէ անվեհեր մարտիկ
հինաւուրց , յուշ ածեալ զի հեղմամբ արեան կալաւ
յաճախ զյաղթութիւն : Իսպաէս ահա Իստուած
զընտրեալս իւր զսիրելիս փորձէ , մարգէ և սրտապնդէ .
իսկ որոց ներքին թուի և ինայել՝ զգիրզան՝ հանդերձե-
լոց չարեաց պատրաստեալ պահէ : Իսբիք եթէ կար-
ծիցէք զոք ազատ 'ի չարեաց . է և բազմաժամանակեաց
երջանկացելումն մասն իւր և բաժին զոր ընկալցի 'ի
ժամանակի իւրում : Ի ցատութիւնն կարծեցեալ՝ յա-
պաղումն և եթէ է : — Ի նդէր զլաւս 'ի մարդկանէ ծանր
ախտակրութեամբ և բազմադէմ վշտօք խոշտանկէ Իս-
տուած : — Ի նդէր 'ի բանակս զօրաց քաջագունից հրա-
մային արութիւնք բազմավտանգք : Եթէ գիշերախառն
դաւով յարձակելոյ պէտք իցեն 'ի թշնամիս , եթէ
լրտեսել զճանապարհս և կամ վանել ուստեք զպահ-
նակս , զընտիրս 'ի քաջաց առաքէ զօրավարն . և ոչ որ 'ի
նոցանէ ասիցէ երբէք թէ “ Ի նիրաւեցաւ առ իս սպա-
րապետն ” . այլ զի “ Ի ջապէս խորհեցաւ ” : Օնոյն
ասացեն և նոքա որոց ծանունքն հրամային և աղետա-
լիքն թուեցեալք վատաց և անարեաց . “ Ի թժանիք ե-
րևեցաք Իստուծոյ հանդէս առնելոյ 'ի մեզ զօրութեան
մարդկայնոյ բնութեանս՝ թէ որչափ ինչ կարող իցէ
տանիլ ” :

Փախերուք 'ի գրգանաց , փախերուք 'ի մեղկացուցիչ
բարեբախտութենէ որով թուլացեալք և որպէս յա-
ւերժական արեւցութեամբ թմբեալք ընդարմանան
ոգիք՝ եթէ ոչ 'ի վերայ հասցեն դէպք ազգարարք տկա-

ըռութեան մարդկայնոյ բնութեանս : Օ որ յամենայն օրոց փչմանէ պատասպարեն փեղկք թափանցիկք 'ի լուսամուտսն , որոց ոտք ջերմութեամբ փոխանակեալ բարձկներոյն եղկանան , զորոյ զճաշարանն ջեռուցանէ հուր 'ի ներքուստ և ընդ որմունս ածեալ շուրջանակի , այնպիսին 'ի դոյզն շարժմանէ օդոց վտանգեսցի : Յամենայն ծայրայեղ անչափութեանց բազմավտանգ է փափկութեանցն անչափութիւն որ խանգարէ զուղեղն , ընդ զմիտսն 'ի պատկերս սնտոխ և մառախուղ թանձր անջրպետ ընդ մէջ արկանէ ճշմարտութեան և ստութեան : Սչ ապաքէն լաւ ևս իցէ կալ հանապազ 'ի թշուառութեան որ յառաքինութիւն անոր առաջնորդէ , քան մշտատե բարութեանցն անչափութեամբ պարպատիլ : Հեշտագոյն է մահ որ 'ի պահոցն պնդութենէ , իսկ որ 'ի տհալ կերակրոցն՝ դժնդակ է :

Ինդ արս բարիս այնու օրինակաւ վարի Իստուած՝ որպէս վարժապետ ընդ աշակերտս իւր . զի յորս մեծայոյսն է՝ առաւելագոյն 'ի նոցանէ պահանջէ վաստակս : Ի թէ համարիցին եթէ Լակեդեմոնացիք ատեցողք իցեն զաւակաց իւրեանց , զի 'ի փորձ արութեան նոցա 'ի հարուածս գանից մատուցանեն զնոսա հրապարակաւ . և առնթեր կացեալ յորդորեն զնոսա՝ արիաբար տանել հարուածոցն խարազանաց և զպատառոտեալսն մարմնով զկիսամեռս աղաչեն ժուժկալել և վէրս 'ի վերայ վիրաց ընդունել : Օ ինչ զարմանք եթէ և Իստուած խստիւ հրահանգէ զառաքինեացն ոգիս : Եթէ և ինչ է և հեշտին ուսումն առաքինութեան : Խոշտանգէ՞ զմեզ բախտն և կեղեքէ՞ ժուժկալեսցուք . մրցանք են և ոչ եթէ անգթութեան ցոյցք . որչափ յաճախ մրցիցիմք՝ այնչափ առաւել արիազոյնք իցեմք : Երրովագոյն է մասն մարմնոյ որ յաճախ վարի 'ի գործ : Ինչնատուր լիցուք 'ի կամս բախտին զի նովաւ ընդդէմ նորա լիցուք պնդակազմք և հաւասարագօրք իսկ տակաւ : Եր ստէպ դիմագրաւէ վտանգաց՝ ուսանի արհամարհել զնոքօք : Իսպէս և նաւաստեացն բրտանայ մարմին 'ի ծովու , հողագործացն փապարին ձեռք և զօրականաց պնդին ջիւք 'ի կորովի նետաձգութիւն և սուրհանդակաց երագաշարժ են անդամք : Եր ինչ և մարզիցի դք՝ յայնմ առաւել պնդակազմ է : Իսպում համբերու-

Թեամբ ժամանեսցէ հոգին յարհամարհութիւն բրու-
նութեան չարեաց : Եւ թէ գիտել կամիցիս որչափ մեծ
իցէ համբերութեանն զօրութիւն՝ հայեաց յազգս
մերկս և անինչս, և տես թէ որպէս օգտին աշխատու-
թեամբ, և չքաւորութեամբն յաւելուն 'ի զօրութիւն :
Հայեաց յազինս ամենայն առ որս ոչ ընդ հռովմէա-
կան խաղաղաւէտ պետութեամբս են, 'ի՝ անբնականացիս
ասեմ՝ և յորս միանգամ շուրջ զխտրաւ թափառականք
են ազգք . ընդ տխուր երկնիւք ձմեռն յաւերժական
տագնապէ՝ զնոսս՝ յանբեր երկրի որ դառն աշխատու-
թեամբ ընձեռէ նոցա զդոյզն պարէն 'ի մնունդ : Յօղ-
նովք և տերեւովք պատասպարին յանձրեւոյ, և 'ի վերայ
սալայատակ սառուցեալ լճից կայտուեն և որսովք էրէոց
պարենաւորին : Եղկելիք ուննք թուեսցինք թէ զարդեօք .
բայց չեն : Եւ յովորութիւնն փոխի 'ի բնութիւն, և որ 'ի
հարկէն կալաւ սկիզբն՝ դառնայ տակաւ 'ի հեշտու-
թիւն : Եւ նոցա տուն բնակութեան և ոչ հանգրուան՝
բայց զօր աւուրն վաստակ պատրաստէ նոցա հանգոյց
առօրեայ : Եւ աստակօք ձեռաց զաղքատին պարէնն
հայթհայթ են, անվերարկու և անպատասպար մարմնով
դժնդակութեան օդոց կան նշաւակք, և այնքանոյ
բազմութեան ազգաց այս պայման է կենաց որ յա-
ղէտս թէ զհամարի : Եւ զարմանաս ապա զի ցնցմամբ
և տատանմամբ ամրապնդին արք բարիք . ծառ թէ ոչ
ստէպ բաղնիցի 'ի հողմոց ոչ պնդի . զի որով տատանին՝
նովին արմատս 'ի խոր արձակեալ կայկային : Եւ աղփաղ
փուն են որ 'ի ծմակին ծործորսն աճեն ծառք : Եւ
ծապէս ուրեմն օգտէ արանց բարեաց յերկիւղալիս դե-
գերիլ յաճախ զի կարասցեն կեալ աներկիւղք և անսա-
սանք, և անդորր սրտիւ տանել այնմ ամենայնի որք
չեն չարիք՝ բայց որոց չարեան կրիցեն :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԿԵՐՈՐԴ

ՅԱՒԵԼ արդ և զայն զի և հասարակաց օգուտ պահանջել լաւաց ամենեցուն կազմեալ, և զի այսպէս ասացից՝ սպառազէն նահատակել ՚ի գործ : Այս առաջադրութիւն է Մտուծոյ՝ որ և առն իմաստնոյ, ցուցանել զի որ ինչ միանգամ ցանկալի կայցէ ուսմկին, և որ ինչ ահաւոր, ոչ բարիք են և ոչ չարիք : Իսկ արդ բարիք թուէին թէ բարեաց և եթ չնորհէր զայնս, և չարիք՝ թէ չարաց և եթ ածէր ՚ի վերայ : Ինիծապարտ համարէր կուրութիւն եթէ նոցա միայն վտանգէին աչք որոց արժանի էր զաչան բրելոյ . վասն որոյ կուրացցին և Մպլիոս և Մետելլոս : Շոխութիւնք ընդ չեն բարիք . վասն որոյ ճոխասցի և Լալիոս ցոխակեաց, որպէս զի գիտասցեն մարդիկ զի և ՚ի տաճարս նուիրին ինչք և ՚ի բողանոցս : Ըմարթէր Մտուծոյ լաւագոյն ևս նշաւակել զանարգութիւն ցանկալեացն մարդկան, որպէս յորժամ բարձեալ զայնս ՚ի բարեաց ընձեռէր չարաց : Բայց չեն իրաւունք առն բարւոյ տուայտիլ ՚ի ցաւս, ՚ի վիրաւունութիւնս և ՚ի կապանս . իսկ չարաց քաջաւորջ մարմնով ՚ի գրգանս և ՚ի զբօսանս վայելել համար ձակ : — Իսկ զիարդ . ոչ անիրաւ իցէ և քաջաց զէն առնու զանձամբ, զգիշերս ողջոյն տքնել ՚ի բանակի և պատատեալ վիրօք ՚ի պահ պատնշացն կալ . մինչ վատքըն ցանկասէրք և հեշտութեան անձնատուրք անդորր աներկևանութեամբ վայելեն ՚ի քաղաքի : Լա դար-

1 Ապլիոս Կղդդիոս մականուանեալն Կղր եկաց առ ժամանակք Պիւռոսի՝ այր մեծահանձար և նախանձախնդիր փառաց Հռոմայ . որ ՚ի ծերութեանն կուրացեալ՝ պատգարակաւ ածաւ ՚ի ծերակոյտն և չեթող ՚ի խորհրդեան առնել հաշտութիւն ընդ Պիւռոսի :

Իսկ Մետելլոս այր կրօնասէր քրմապետ մեծ կացեալ ՚ի Հռոմ՝ ՚ի հրայրեացն յորում ծախեցաւ և տաճար դիցն Վեստայ, ՚ի թողուլ զամենայն Վեստեան կուսանաց և փախտեամբ ապրեցուցանել զանձինս, սա ինքն Մետելլոս անվեհեր արութեամբ միջամուխ անցեալ ընդ բոց եմուտ ՚ի տաճարն և թափեաց ՚ի հրոյն զգինն և զարբութիւնն : Բայց ՚ի մեծի վտանգին կորոյս զաչան և կուրացաւ և մի ՚ի բողկաց նորա խանձողեաց կիսայրեաց :

ձեալ՝ ո՛չ անիրաւ իցէ ազնուութեացն սրբասէր կուսանաց գիշերայարոյց լինել 'ի սուրբ պաշտամունա , իսկ պղծոցն խոր 'ի քուն յօրանալ :

Աւբն և ընտիրք կան 'ի պաշտաման : Աւագանին՝ բազում այն է՝ զի զտիւն ողջոյն յերկարէ 'ի խորհրդեան , մինչ յետինն 'ի սինքորաց ճեմի պարապորդ 'ի զբօսանս , կամ շուայտի 'ի կապելայս և կամ 'ի խաղս կրկիսաց վատնէ զժամանակն : Այն իրք պատահեն ամենեւին և 'ի մեծի յայսմ տիեզերական տէրութեան . լաւն 'ի մարդկանէ աշխատին , ծախեն և ծախին և այն մտադիւրութեամբ . ոչ որպէս ընդ քարշ բերեալք 'ի բախան , այլ հետամուտք այնմ և զուգընթացք , նա՛ և յառաջընթացք իսկ՝ թէ նախազեկոյցք լինէին : Այլ զայս իսկ արիական բարբառ գբաջի առնն՝ Աետորեայ յիշեմ դարձեալ զի ասաց . “ () այս ևեթ մարթ է ինձ բողոք ունել զձէնջ , ով անմահ աստուածք , զի ոչ վաղագոյն ազդեցէք ինձ զկամս ձեր զի կանխեալ գայի յայտոսիկ յորս հասեալ կամարդ կոչեցեալ : () որդիս իմ իմնդէք յինէն . ձեզ ծնայ զնոսա : () մասն մի կամիք զմարմնոյս . ընկալարուք զոր կամիք . ոչ մեծ ինչ տուրքս են , հուպ ընդ հուպ և զբողոքն իսկ թողից : () կեանս իմ ինդրէք . և զիմորդ դանդաղեցայց հատուցանել զոր ընկալայն . տամ զայն մտադիւր . այլ ցանկալի էր ինձ ընծայել քան թէ հատուցանել : () որ առնուլ ձեզ մարթ էր ընդէր խլիցէք . բայց և արդ իսկ ոչ խլէք . զի ոչ դք խլէ ինչ բայց յորոց չտանն : () բունի և ոչ առ հարկի կրեմ ինչ , այլ 'ի հաւանութենէ մտաց հպատակեմ ըստուծոյ : () այնչափ առաւել՝ որչափ զի գիտեմ թէ ըստ յաւիտենից անյեղլի սահմանեալ օրինաց պատահէ ամենայն : Հրամանք յաւիտենականք առաջնորդեն մեզ . և զչափ ժամանակի կենաց իւրաքանչիւր՝ ծննդեանն սահմանէ օր : () միմեանց ունին պատճառք և երկայնաձիգ իմն կարգ գործոց առեալ բերէ զառանձնականսն ամենայն և զհասարակացն : () մին իրի պարտ է մեզ արիաբար տանել ամենայնի . զի ոչ եթէ՛ որպէս կարծեմք՝ դէպք պատահեն , այլ ըստ սահմանելոյն գան : () անխաւ յոյժ սահմանեալ է յոր ինչ ինդայցեան և յոր ինչ լացեան . և թէպէտ իւրաքանչիւր ուրուք կեննք մեծապէս զանազանեալ թուիցին յիրերաց՝

բայց 'ի նոյն միաբանին առ հասարակ . կորստականքս ընկալաք կորստականս : Օ՛խապա զայրանամք և տրտնջեմք . 'ի սոյն իսկ կարգեցաք : (Թող վարեսցի բնութիւն իւրովքն որպէս և կամի, և մեք խնդամիտ արիութեամբ ածցուք զմտաւ թէ ոչ մեր ինչ է որ կորնչին : Օ՛խչ գործ իցէ առն բարւոյ բայց հպատակել հրամանաց ճակատագրին : Սխիթարութիւն մեծ է անցաւորակից գոլ ընդ աշխարհի : Որպիսի ինչ և օրէնքն իցեն որ հրամայեն մեզ կեալ և մեռանել այսպէս՝ նոյն և զդիմն անհրաժեշտ հարկաւ կապեալ ունին : Հոսանք իմն անսահմանընթ զաստուածայինսն և զմարդկայինս համանգամայն առեալ վարեն : Եւ ինքն ամենայնի հաստիչ և ուղղիչ որ գրել գրեաց զհրամանս ճակատագրին, անսայ այնոցիկ . և որ հրամայեացն միանգամ՝ հպատակի միշտ :

(Բայց ընդէր պղպէս անիրաւ զբաշխն արար Իստուած՝ զաղքատութիւն, զվերս, և զգառնակսկիծ մահունս բաժին կարգեալ արանց բարեաց :— Շարտաւրին ոչ է մարթ փոխել զնիւթն որ կրողն է : Յաւել զի են ինչ ինչ անմեկին կցորդեալք իրերաց և ոչ բաժանին : (Եւ) և քնէած միտք, կամ որոց արթնութիւնն ոչ ինչ ընդհատ է 'ի քնոյ՝ յանարգացն յօդին 'ի տարեւոյց . իսկ յարտադրութիւն առն մեծի որպէս արժանն է՝ հզօրագոյն ճակատագրի պէտք են : Ոչ իցէ նմա երբէք ընդ հարթն ընթանալ ճանապարհ, այլ 'ի վեր և 'ի վայր, ծփեսցի ալեկոծ և 'ի մրկի դեկավարեսցէ և ընդդէմ հակառակաշունչ բախտին ընթասցի : Յօլվք դիպեսցին նմա խոքք և խութք և ամփափայք դժուարինք զորս հարկ իցէ նմա հարթել և ուղղել : Հուր փորձէ զոսկի և թշուառութիւն զարս առաքինիս : Տես յոր բարձրութիւն պարտ է վերելս առնել առաքինութեան, և գիտասցես զի ոչ ընդ անբոյթն ունի գնալ ճանապարհ՝ :

1 Յովիդեայ Այլակերպութեանց գրոցն են յետագայ տողքն (գիրք Բ . տ . 63) ուր Արեգակն խրատէ զորդի իւր զՓայետոն՝ որ ինքնին զօրակիւռ կռուսն ցանկայր վարել ընդ գժուարին և ընդ բազմափառն ուղին . զոր յօրինակ բանիցն իւրոց առեալ յարմարէ Սենեկա 'ի ցուցանել թէ որպէս 'ի բարձունս վերածեւ առաքինութիւն և ընդ որ ուղի գժուարին առաջի կայ նմա ընթանալ :

Ղլրժուարակոխ ընդ զառ 'ի վեր է ճանապարհն
առաջին ,
Ընդ որ այգուն այգուն առոյգ 'ի յոյժ նըժոյգքն
ճըգնին :
Ի միջակին յերկնից կըշիւ կայ վերամբարձ 'ի կա-
տար ,
Ուստի յաճախ զաչս 'ի ցամաքն արկեալ է 'ի ծով
'ի խոնարհ ,
Խնձ իսկ տեսիլն է ահարկու , և սիրտս 'ի դող կայ
յերեր .
Սերջ զառ 'ի թափ ուղւոյն խընդրէ վարիւ ըզգոյշ
անվեհեր :
Ընդ 'ի ծաւալ վերանըստեալ ջուրց ընդունել զիս
Տեթիս՝
Կայ սրտաթունդ մի գահավէժ թէ հոսեցայց ընդ
ալիս :

Օ այս իբրեւ լուաւ քաջայանդուգն պատանին ,
Հաճեալ եմ ասէ՛ ընդ ճանապարհդ , ելից 'ի կառսդ :
Սեժ է ինձ երթալ ընդ այն թէ և անկանել հասա-
նիցէ : Յաւելու երկեղուկս արկանել 'ի սիրտ քա-
ջաղինն՝ .

Թէ և կըշիւ կալցիս զուղին յո դէմն եղեր ան-
սայթաք ,
Իայց քեզ խըլուն կան հանդիպոյ վազել զնորօք
գոռ վրիժակք ,
Եւ Եսմնեանն՝ ընդ լայնալիճ՝ սէգ Լճիւծուն ընդ
բերան :

Ի լուր այսոցիկ “] Ժեա , ասէ , զկառսդ . որովք
համարիսդ ինձ ահ արկանել՝ գրգռիմ մանաւանդ : Յան
կամ ելանել անդդ ուր և արեգակն ինքնին 'ի զողման
կայ , : Ընարի վատաց է ընդ անբոյթն բերիւ . 'ի բար-
ձունս վերաթեւէ առաքինութիւն :

1 Խմա՝ Արեգակն փայտոնի :

2 Եսմնեայ , այսինքն Թեսաղոյ , որ այսպէս կոչեցաւ 'ի Լեւնէն
Եսմն անուն :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ ընդէր՝ Թողու Բստուած՝ բարեաց ընդունել զչարիս : — Բստուած զայդ ոչ Թողու . նա՛ զամենայն չար ՚ի բաց տանի ՚ի նոցանէ՝ զանօրէնութիւնս , զապիրատութիւնս , զմիտս չարութեան , և զխորհուրդս ամբարտաւանութեան , զգաչացու ցանկութիւն հեշտախտութեան և զաչարձակութիւն ագահութեան : Հովանի լինի նոցա և պաշտպան : ԲԱԼ միթէ զայդ ևս որ պահանջիցէ յԲստուծոյ՝ զկարասին ևս պահէլ զարանց բարեաց . զայդ հոգ բարձցեն յԲստուծոյ արհամարհեալ զարտաքինս ամենայն : Վեմոկրիտոս զճոխութիւնս ամենայն ՚ի բաց ընկէց որպէս բեռն համարեալ առաքինութեան : Բոր զոր այր բարի անձամբ անձին Թողացուցանէ երբեմն , զի զարմանաս զի զնոյն և Բստուած նմին Թողացուցէ : Որդիք կորնչին նոցա . և զհնչ այն իցէ երբ և ինքեանք իսկ երբեմն սպանանեն զնոսա : Տարապրին յաքսորս , և զհնչ եթէ և ինքնին երբեմն անդարձ օտարութեամբ մեկնին ՚ի հայրենեաց : Ի մահ վարին , և զհնչ եթէ և զիւրովին իսկ երթան երբէք :

Ինդէր կրեն ինչ ՚ի դժնդակաց : — Օ ի և այլոց ուսուցեն կրել . զի յօրինակ ծնան այլոց . առ որս այսպէս իմն գոպցես բարբառի Բստուած . “ Ի՛նքթմնջիցէք զինէն դուք՝ որք սիրեցիք զուղղութիւն : Օ այլս խաբուսիկ բարեօք շուրջ պատեցի և զընդունայնութեան միտս նոցա որպէս յերկար և պատիր երազովք զքօսեցուցի , սսկուով և արծաթով և փողոսկրէիւք զնոսա զարդարեցի . այլ ՚ի ներքոյ անմասն են ՚ի բարեաց : Իոքա՝ Թուեցեալքն ձեզ երջանիկք , թէ ոչ վեր ՚ի վերոյ՝ այլ որպիսիք ենն ծածկեալ ՚ի ներքոյ ձեզ երևեսցին՝ ողորմելիք են , գարշք և յոռիք . հանգոյն իմն որմոցն իւրեանց բռելոց արտաքոյ : Այլ նոցայն սեռն և ստոյգ երջանկութիւն . այլ պատրուակ իմն է և պատրուակ նուրբ : Զորչափ տոկալ կարիցեն և ըստ ցանկութեան իւրեանց երևեցուցանել զանձինս՝ փայլեն

և խտտղեն զաչա . այլ թէ ինչ մի խռովարար 'ի ներքս անկեալ 'ի բաց առցէ զպատրուակն , յայնժամ որ ինչ ենն 'ի վեր երևեսցին , և որ ընդ մուրացածոյ փայլմամբն քողասուղեալ կայր 'ի ներքոյ իսկապէսն գարշութիւն՝ մերկասցի : Ս'եծութիւն այնպիսի ետու ձեզ ճշմարիտ և անանց , յոր որչափ մանր և շրջշրջելով յամենուստ հայեւջիբ՝ այնչափ շքեղ երևեսցի և գեղափայլ : Ետու ձեզ արհամարհել զերկիւղալիս , տաղտկալ 'ի ցանկութեանց : Սիբ ձեր փաղփիւն արտաքոյ , զամենայն մեծութիւնդ 'ի ներքս 'ի ձեզ ամբարեցի . և բարութիւն ձեր այն է՝ անկարօտ գոլ բարութեանց :

« Իայց յորովք պատահեն սխրականք , քստմենիլք և դժուարակիրք : — Վանդի չէր մարթ զերծ կացուցաւ նել զձեզ յայդցանէ՝ զոգիս ձեր սպառազինեցի 'ի դիմակալել այնոցիկ : Տարայք քաջութեամբ և այնու գերազանցիցէք և քան զՍտուած՝ . նա արտաքոյ 'ի կրից չարեաց կայ , դուք գեր 'ի վերոյ : Երհամարհեցէք զաղքատութիւն . ոչ որ որպէս ծնաւն այնպէս աղքատ կեայ : Երհամարհեցէք զցաւ . կամ լուծցի կամ լուծցի : Երհամարհեցէք զբախտ . չետու նմա զէնս , որովք վերո 'ի հոգիս ձեր ազդեսցէ : Երհամարհեցէք զմահ , որ կամ վախճան և կամ փոխումն ձեզ ածէ : Ս'եծապէս այնմ իննամ կալայ զի մի որ յակամայս զձեզ կայցի : Իայց են առաջի ձեր ճանապարհք ելից . եթէ պատեւրազմել ոչ կարէք՝ խուսել ձեզ մարթ է : Յայդ իսկ քան զամենայն կարևորսն , որոց կարօտս զձեզ արարի , դիւրագոյն եդի զմահ : Ի դիւրասահ վայրի կացուցի զհոգի , ունելոյ միշտ զնա պէտք են : Ս'իտ դիբ միայն և տեսանիցէք որչափ կարճ և յաջողակ ճանապարհ է որ ածէ յազատութիւն : Սչ որպէս մոխրդ՝ յապաղումն ընդ մէջ արկի և ելիցդ 'ի կենաց . ապա թէ ոչ՝ եթէ որպէս ծնանի մարդ՝ այնպէս յամր մեռանէր , ընդ խիստ թագաւորութեամբ բախտի ընկձէիք համայն : Եմենայն ուրեք և յամենայն ժամանակի տեսլիք և ուսաւնիլիք որչափ դիւրին է հրաժեշտ տալ բնութեան և

¹ Ստոյիկեան մեծաբանութիւն՝ մանաւանդ թէ յիմարաբանութիւն , մարդոյ գերազանցել քան զՍտուած , բայց վայելուչ 'ի բերան գիցապաշտ հեթանոսի , որոյ ատուածք նուստապոյնք յոյժ են քան զմարդիկ :

զտուրս նորա յերեսս նորա ընկենուլ : Ի մեծահանդէս պաշտամունս զոհից անդ առ բապնովք ուր վասն կենաց ըղերձին մաղթանք , ուսարուք զմահ : () ուարակք գէրք և ստուարք զոյգն վիրօք անկանին խոցահար . և զմեծագօր կենդանիս հարուած մի ձեռին մարդոյ տապալէ . երկաթ փոքրիկ զպարանոցին յօղուած խանգարէ և մարմինն ստուար հողանայ 'ի գետնի : Ոչ 'ի խորս զուղակէ հոգին և ոչ երկաթոյ պէտք են 'ի կորցել զնա և ոչ ուժգին և խորամուխ հարուածոց առ 'ի զփորոտիսն հետազօտելոյ . առ ընթեր կայ մահ : Ոչ սահմանեցի զխոցուածոյն տեղի , ընդ ամենայն կողմն բաց են ճանապարհք : Եւ նոյն ինքն կոչեցեալն մահ , որով հոգին անջատի 'ի մարմնոյ , այնչափ երազ է՝ զի երազագոյն ինչ քան զնա չիք խմանալ : Եթէ խեղդ զնչափողսն պարանէ , եթէ ջուր զշունչն խափանէ , եթէ սալայա տակ խիստ զանկեւոցն զգլուխս ջաղիւնէ , եթէ հուր կրլեալ զնչոյն տուրևառ ընդմիջէ՝ որպէս ինչ և իցէ՝ 'ի բթբեւ ական վճարի : Եւ ոչ ամաչեսջիք զանգիտել յերկար յորմէ այդպէս երազն վճարի , :

ԳՆՈՒԿԻՈՍՒՒ Լ. ՍՆԵՆԿՆՅ

ԼՈՒ ՍԵՐԵՆՈՍ

ՅԱՂԱԳՍ ԱՆԳՈՐՐՈՒԹԵԱՆ ՈԳԻՈՅ :

ԳՆՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Ի ՀԵՏԱՔՆԵԼ իմում յանձինս , ու Սերենէ , ախտք ինչ յայտ յանդիման երեւին անպատրուակ՝ զորս իբրեւ ձեռամբ շօշափէի . ինչ ինչ նսեմագոյն և բացաւ կան , և ինչ ինչ ոչ հանապազորդ , այլ մերթ ընդ մերթ դարձական , որ առաւել դժպհի թուին ինձ՝ ոչ ինչ ընդհատ 'ի թշնամեաց թափառականաց , ըստ բերման առթից 'ի վերայ յարձակելոց . ընդ որս չէ մարթ ոչ այսպէս և ոչ այնպէս վարիլ , ոչ իբրեւ յառուր պատեւրազմի պատրաստ կալ և ոչ իբրեւ 'ի խաղաղութեան աներկեան մնալ : Բայց սակայն առաւելապէս զայս ինչ կիրս յանձին տեսանեմ , զի զի է ինձ ոչ գծչմարիտն լինել խոստովան իբրեւ բժշկի , իբր զի ոչ անկասկած գտանիմ ազատացեալ՝ յորոց երկնչէի և ատէի , և ոչ դարձեալ գերի եղեալ նոցին : Յայնպիսի կամ վիճակի , որ որպէս ոչ է յետին չար , նոյնպէս և է զանգատելի և դժպատեհ . ոչ հիւանդ եմ և ոչ առողջ :

1 Գրեաց զայս ճառ Սենեկա առ բարեկամ իւր իմաստասէր Սերենոս յետ գարձին իւրոյ յաքսորանաց . յորում ժամանակի եմուտն առաջին յարգունիս՝ 'ի լինել դատաւարակ Ներոնի . յորում և զարգունեացն գրգանս և զղեղնութիւն ճարտար նկարագրէ : Բայց 'ի գրչացն թերութենէ կամ առ հնութեան ժամանակին բազում ուրիշք ընդհատ և խառն 'ի խուռն թուի ճառս :

Եւ չափցես, թէ սկզբունք առաքինութեանց ամենայնի մատաղք են, ժամանակաւ 'ի վերայ գայ 'նոցա սերտութիւն և զօրութիւն: Ոչ անգիտանամ, զի և այն ինչ իրք՝ որք առ 'ի ցոյցս երկասիրեն, զիշխանականն ասեմ շուք և զհամբաւ պերճախօսութեան, և որ ինչ միանգամ յօտարին հայի ձեռնտուութիւն, հետզհետէ զօրանան. և որ ինչ իրք ստուգապէս զօրութեան են ցարդարիչք և որ 'ի հաճել սեթեթութիւք ունամբք բարեբին՝ ամաց կարօտին, մինչև առ սակաւ սակաւ երկարութիւն ժամանակին գոյն 'ի վերայ ածիցէ. այլ ես խիթամ, մի արդեօք սովորութիւն՝ որ տայ իրաց հաստատութիւն, զայս ախտ՝ հաստարմատ յիս գործիցէ: Եթէ բարեաց և եթէ չարեաց ընտանութիւնն յերկար՝ ծնանի զսէր: Եւրդ թէ որպիսի ինչ իցէ այս հիւանդութիւն հոգւոյ՝ որ վարանեալ կայ ընդ մէջ երկուց կողմանց, ոչ քաջութեամբ 'ի լաւ անդր դառնայ և ոչ 'ի վատթարն նկրտի, անմարթ է ինձ միանգամայն յայտնաբանել, եթէ ոչ մասն առ մասն. ես պատմեցից զիմ անցա, դու անուն գտջիր ախտին:

Իսկ յիս անչափ սէր չափաւորութեան, զայս ոչ ուրանամ. հաճոյ է ինձ սենեակ ոչ 'ի ցոյց հաքարտութեան յօրինեալ, և ոչ հանդերձ յարկեղաց 'ի դուրս հանեալ, կամ բիւրազգի ծանրոցիւք և ցոլացուցիչ գործեօք արտախայեալ, այլ առտնին և ցածուն և ոչ այնչափ ինչ հոգողութեամբ պահեալ և կամ 'ի կիր տրկանելի: Հաճոյ է կերակուր, յոր ոչ վատասկեացին յաճախաւորք և ոչ պշտօցուն. ոչ բաղում առուրք յառաջ ապսպարեալ և ոչ ձեռամբ բաղմնց մատակարարեալ, այլ զիւրազտորաստ և դիւրագիւտ, ամսման 'ի յաւելուածոց և 'ի ծանր դնոց, ամենայն ուրեք ան անպակասելի ոչ ընչից և ոչ մարմնոյ ծանրացուցիչ՝ զի մի ընդ որ եմուտն՝ ընդ այն ելցէ: Հաճոյ է ծառայ անշուք և ընդոծին անպաճոյճ, արծաթ ծանր՝ 'ի շինական հօրէ, առանց իրիք գործուածոց և առանց անուան արհեստագործի. և սեղան ոչ պէսպիսեակ խայտիւք նշանաւոր և ոչ ծանուցեալ ընդ քաղաքն ամենայն՝ անցանելով ձեռաց 'ի ձեռս ականաւոր տերանց. այլ յանկաւոր 'ի պէտս որ՝ ոչ զաչս զօշոտեսցէ ուրուք

ի բազմականաց, և ոչ զսիրտս նոցա վառեսցէ ՚ի նախանձ :

Եթէ այս ամենայն քաջահաճոյ եղիցի, նեղէ զոգիս հանդերձանք իմն մանկտւոյն զգեցելոյ խնամով առաւել քան զոր ՚ի ներքս ՚ի տան, և ոսկեգիւպակ ծառայք, և գունդ պաշտօնէից շողշողելոց : Տունն ամենայն մինչև ցյատական կոխելի՝ մեծագնի . ձեղունք ճաճանչաւութոյ, և ժողովուրդ հետևորդ և ընթացակից հայրենի ժառանգութեանցն վասնելեաց :

Օրինչ ասացից զականակիտ ջրոց ցյատակ ջինջ փայլելոց և շրջահոսելոց զկոշնականօք . զինչ ըզխորտկաց՝ իւրեանց տեսարանին արժանեաց : Եւրջ պատէ զինչ՝ որ եկեալս եմ ՚ի հեռագոյն վայրէ պահեցողութեան, զեղիութիւն մեծապայծառ և յամենայն կողմանց տարփողէ : Ի՞նչ փոքր մի դեղևի ճակատն . զիւրազոյն ևս զոգիս քան թէ զայս ՚ի նոյն ամբառնամ : Եւ այսպէս ՚ի բաց մեկնիմ՝ ոչ վատթարազոյն այլ տխրազոյն, և ոչ ՚ի մէջ իմոցս սնոտեաց գնամ ինդամիտ, և խայթ իմն լռիկ և երկմտութիւն ունի զիս, միթէ լաւ ևս իցեն արդեօք իրդդ . ոչ ինչ յայդջանէ այլափոխէ զիս, բայց և ոչ թողու անստան :

Հաճոյ թուի զհետ երթալ խրատուց վարդապետութեան, և միջամուխ լինել յիրս Հասարակաց տէրութեան . հաճոյ թուի զիշխանական պատիւս և զգաւաղանս՝ ոչ ՚ի հրապոյրս ծիրանեացն կամ ոսկի մականաց զբաւառն ածել, այլ զի մերձաւորագոյն և դիւրապատրաստ գտայց նոքօք ծառայել և օգտակար լինել բարեկամաց, մերձաւորաց և ամենայն քաղաքակցաց, ևս և ամենայն մահկանացուաց : Օհետ երթամ Օենոնի, Եղէանթեայ և Երուսիմպոսի, յորոց թէպէտ և ոչ մին միջամուխ եղև ՚ի պաշտօն տէրութեան, բայց և ոչ մին հրաժարեցոյց : Եւր ինչ մի անսովոր թէ բախի ոգորմամբ ընդ ոգւոյ, թէ պատահէ ինչ՝ կամ անարժան (որպիսի շատ ինչ կայ յամենայն կեանս մարդոյ) կամ դժուարէնկալ կամ թէ չնչին ինչ իրք բազում ժամանակաց կարօտիցին, ՚ի հանգարտութիւն դառնամ, և զոր օրինակ խաշանց՝ թէպէտ և յոգնեալ իցեն՝ երազաքայլ լինի դարձ ՚ի տուն, (նոյնպէս և ինձ) հաճոյ է ՚ի մէջ իւրոյն որմոց հրահանգել զկեանս :

Ս'ի որ կապտեցէ՛ և ոչ զմի օր, ուր 'ի փոխարէն այդմ մեծի տուգանաց ոչ ինչ ունի արժանաւոր հատուցանել. անձամբ յանձն յարեսցի հոգին, անձին պաշտօն տարցի, ոչինչ օտարին գործիցէ և ոչ մի ինչ որ ընդ դատաստանաւ անկցի: Սիրելի լիցի անորորութիւնն անմասն յառանձնակեան և 'ի հասարակաց հոգոց: Այլ յորժամ ընթերցուած զօրաւոր արիացոյց զոգին, և խթանս վարեցին 'ի ներքուստ օրինակք ազնուականք, արժան է ընդոստնու 'ի հրապարակ ասեանին՝ առ 'ի փոխ տալ ումեք զբարբառ, այլում զվաստակ, որ թէ և ոչինչ օգտեսցէ, բայց առ օգտել գուն գործեսցէ. և զայլոյ ուրուք չարաչար փքացելոյ յաջողութեամբ ըմբերանել յատենի զամբարտաւութիւն: Ապաքէն՝ որպէս ինձ թուի՝ լաւ ևս է յուսման անդ նկատող լինել իրաց, և խօսել 'ի պատճառս նոցին. ապա թէ ոչ՝ զբանս թողացուցանել բանից, զի յի և տանին, անդր անաշխատ ընթացի ատենաբանութիւնն: () Ինչ պէտք են շարագրել զուսականս 'ի դարս: Կամիս արդ առնել զայդ, զի մի լուսոցն զբէն յետնորդք. առ 'ի մահ էս ծնեալ. սակաւ աշխատութիւն ունի լուրեայն թաղումն: Ապա ուրեմն առ 'ի զբաղիլ ժամանակաւ 'ի քո պէտս և ոչ 'ի հոչակ համբաւոյ, գրեալ ինչ յոճ պարզ. սակաւ աշխատութեան պէտք են՝ որոց առօրեայ են Զանք: Այլ դարձեալ ուր միտք ամբառնան մեծութեամբ խորհրդոյ՝ ամբարտաւանագոյն լինին 'ի բանս. և բարձրագոյնս կամի հոգին՝ որպէս վերակնել, նոյնպէս. և բարբառել, և 'ի բարձրութիւն խորհրդոցն վերելակէ ճառն. յայնժամ 'ի մոռացոնս արկեալ իմ զօրէնս և զդատաստանս ցածուն, գերաթուի խոյանամ և ոչ ևս իմով բերանով: Այլ զի մի մի առ մի անցից ընդ ամենայն, յամենայն իրս այս հիւանդութիւն բարւոյ մտաց զհետ գայ իմ. և էս խիթամ զի մի նովին առ փոքր փոքր վայրաբերիցիմ, կամ որ առաւել զգուշալին է, զի մի հանապազ 'ի կախ կայցեմ որպէս մերձ յանկանիլ. և գուցէ առաւել ևս է՝ քան զոր եսս յանձին տեսանեմ: Ս' ան զի յառանին իրս ընտանեբար ակնարկեմք, և միշտ փնասէ դատման նպաստաւորութիւնն (այսինքն կուսակցութիւնն): Ինձ այսպէս թուի թէ բազումք կարող

էին ժաման լինել յիմաստութիւն եթէ ոչ թուէր
 'նոցա՝ թէ ժամանեալ իցեն . եթէ ոչ քողասուզէին ինչ
 ինչ յանձինս , և զիւիք իւիք զանցանէին աչօք բացօք :
 Ս ասն զի մի լիցի քեզ կարծել թէ մեք առաւել
 կորնչիմք յօտարին մարդահաճութենէ , որչափ յանձ
 նահաճութենէ . ո՞րք համարձակեցաւ զճշմարիտն
 ասել անձին իւրում . ո՞րք՝ թէ և չիցէ 'ի հանդիսի
 բազմութեան գովչաց և մարդելուզաց , սակայն բազմօք
 անձամբ անձին չհաճոյացաւ : Երդ աղաչեմ , եթէ ունիս
 ինչ դեղ 'ի հանդարտել զայս իմ ծփանս , արժան հա
 մարեաջիւր շնորհել , զի վասն անդորրութեան ոգւոյս
 շնորհապարտ քեզ գտայց . գիտեմ , զի այսօրիկ չեն
 վտանգաւոր շարժութիւնք սրտի և ոչ խռովայոյժք ,
 այլ զի ճգրիտ նմանութեամբ պարզաբանեցից քեզ
 զայն՝ զօրմէ գանգատեմն , գիտեա զի ոչ աբեկոծու
 թեամբ տագնապիմ , այլ սրտխառնութեամբ : Երդ
 ազատեա զիս 'ի չարէ աստի , որպիսի և իցէ ախտս ,
 ձեռնտու ինձ լինելով՝ որ ցաւազնիմն յանդիման տիե
 ղերաց :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԳ

ՍՏՈՒԳՈՒԹԵԱՄԲ ասեմ , Սերենէ , խնդրել խնդրեմ
 ես յանձին իմում թէ իմ իմիք նմանեցուցանել ար
 ժան է ինձ զայս կիրս . և ոչ գտանեմ զայլ օրինակ մեր
 ձաւորագոյն , որպէս զայնոցիկ , որոց յերկար և 'ի ծանր
 հիւանդութենէ ազատացեալ՝ տակաւին նեղին յերե
 սաց դոյզն շարժութեանց և թեթեւ վշտազնութեանց .
 և թէ և յայլմէ ամենայնէ զերծք իցեն , բայց 'ի կա
 կածանաց անհանգիստ լինին . և յողջութեան անդ
 դիմեն առ բժիշկս և զամենայն ջերմութենէ մարմնոց
 իւրեանց գանգատեն , Եսպիսեացս մարմին , Սերենէ ,
 ոչ եթէ անառողջ է , այլ ոչ այնչափ սովորեալ յառող
 ջութեան . զոր օրինակ է և ծածանումն ծովու խաղա
 ղելոյ կամ լճի՝ յետ հանդարտելոյ յերեսաց մրկի :
 Եւ արդ պէտք են ոչ այնց խտաագունից դեղոց , բնդ որս
 և անցաք , զի երբեմն դիմակալ լինիցիս անձինդ , եր

բեմն լարկասցիս, երբեմն ծանառան բռնադատեսցես. այլ այնմ՝ որ վերջինն է ըստ կարգի. իբր զի հաւատացես անձին քում և աներկբայ իցես թէ ընդ ուղիղ գնաս ճանապարհ, ոչ իւրք նահանջեալ խոստորակի շաղօք բաղմաց՝ որք այսր անոր ընթանան յողովակի, և ուսմաց ուսմաց՝ որք մոլորեալ են ՚ի բուն իսկ ճանապարհի:

Եւ որում ցանկացեալն ես, մեծ ինչ է և գերազոյն և աստուածամերձ. այս է՝ ոչ բախիլ և հողմակոծիլ: Օայս հատատուուն վիճակ ոգւոյ Հիլենք Եւթիֆա վերաձայնեն, այս ինքն վեհանշնոթիան, զորմէ կայ պանծալի մատենան՝ Վեմոկրիտեայ: Եւ ՚ի մերն՝ Եւստիւքաս կոչեմ, այն է անդորրութիան. զի չէ հարկ նմանող լինել և փոխաբերել զբառն ըստ նոցուն կերպի. բուն իրն, զորմէ բանն է, անուամբ իւրք է նշառակելի, որ պարտի ունել զյուշական ձայնին զգորութիւն և ոչ զկերպարան: Եւ արդ խնդրեղին մեր այս է թէ զիմոր իցէ հողւոյն միշտ միօրինակ գու և յաջողընթաց, հաշտ ընդ անձին, և ուրախամիտ ակնարկեսցէ յիւրան. և ոչ ընդհատեսցի ուրախութիւնս այս, այլ մնասցէ ՚ի վիճակ խաղաղական, ոչ փրացի երբէք և ոչ ընկճեսցի: Եւս է ըստ իս Նորորութիւնն: Եւ թէ զիմոր մարթ է ՚ի սոյն հասանել, խնդրեսցուք ընդ հանրապէս. առցես դու քեզ ՚ի հասարակայս դեղոյ, որչափ և կամիցիս: Եւամէ զախան բովանդակ հրապարակել, յորմէ ծանիցէ այր իւրաքանչիւր զիւր բաժինն. միանգամայն և դու ՚ի միտ առնուցուս թէ որքան սա կտու իցէ քո աշխատութիւն ՚ի տաղտուութենէ անձինդ, քան զայնոցիկ՝ որք յարուեստ գեղեցիկ պարապեսաք և շքեղ անուամբ ճոխացեալք, առ ամբթոյ մանաւանդ քան թէ ՚ի յօժարութենէ բերին կեղծել զանձինս:

Եւմենքին ընդ նովին են դատիւ, եթէ նոքա ոյք թեթեւութեամբն նեղին և ձանձրութեամբ և անդադար փոփոխութեամբ առաջադրելոցն, որոց միշտ առաւել հաճոյագոյն է այն զոր թողինն. և եթէ նոքա որք հաշին և յորանջեն: Եւսել և զայնոսիկ որք ոչ ինչ ընդ հատ ՚ի դժուարացուն եղելոց՝ շրջըջեն զանձինս և այսպէս և այնպէս յարմարեն մինչև յողմութեամբ հանգիստ գտանդցեն. այնուհետև յարմա

ընտել զվիճակ կենաց իւրեանց՝ հռակ յետոյ յարեալ նան ՚ի նմին, ըմբռնեալք ոչ յատելութենէ փոփոխութեանն, այլ առ ծերութեան որ յոյն է առ նորոգութիւն : Եւր թողից և զայնոսիկ որք ոչ եթէ անյող-դողդուութեամբ դժուարաշարժ են ՚ի վիճակէ կենաց իւրեանց, այլ անկադրութեամբ . կեանս ոչ որդէս կամին, այլ որպէս և սկսանն :

Եւ այլ անհամար յատկութիւնք, այլ մի արդասիւք է ախտին, անհաճոյ լինել անձինն : Եւ այս ծագի յանբարեխառնութենէ ոգւոյն և ՚ի կասկածոտ կամ յանյաջողակ յօժարութեանց . զի ուր չէ նոցա հաժարձակելի որչափ ցանկամտան, կամ ոչ հառան են ՚ի խնդրելին և ՚ի յոյս անդ բողբոջակ կախեալ կան, համապազ անհաստատք են և շարժունք . որպէս պատահէ հարկաւ որոց կախինն զբաղձանաց իւրեանց : Համեմայն ՚ի կեանս ՚ի կախ կան և միանգամայն տողրին և օտիպին յանհամեմատ և ՚ի դժուարին ցանկութեանց . և երբ ընդունայն լինի աշխատութիւնն տանջեմտօս ամթմն անպտուղ . և ցաւէ նոցա, ոչ զի վատթաւրաց՝ այլ զի զբաշմաւ եղեն ՚ի խնդիր : Հայնժամ պաշարեզնոսա և ապաշաւ ընդ սկսեալն և երկուդ ընդ սկսանելին . և յարամի ՚ի ներքս մտանէ տատանումն այն ոգւոյ՝ վասն չգտանելոյն զելս, վասն զի ոչ հրաժեպել կարող են ցանկութեանց իւրեանց և ոչ դամազիւտ լինել . և դանդաղութիւն կենաց՝ որ է վիճակ անյաջող ոգւոյ ընդարմացելոյ ՚ի մէջ բաղձանաց ՚ի դերեւ ելելոց : Եւք առհասարակ ծանունք են որոց առ ատելութեան բազմապատակ անյաջողութեանն ՚ի հանդարտութիւն լինին Կարաստան և յառմինն ուսմունս, զի ոչ կարէ տանել այնց անձն կարգեալ առ քաղաքականս և գործատեր և բնութեամբ անհանդարտ, այսինքն է որոյ չիք միեթարուութիւն յանձին . նմին իրի ՚ի պակասիլ զուարճութեանց՝ զորս զբաղանքն տան աստանդականաց, ոչ հանդուրժէ ընդ տուն, ընդ աւանանութիւն և ընդ որմունս . այլ դժկամակութեամբ հայի յանձն իբրեւ թողեալ լքեալ յանձին : Եւ յայնմանէ է տաղակութիւնն այն և տհաճութիւն անձին և յուզումն ոգւոյ անխաղաղելի, և ախտը դժուարակրութիւն հանդարտութեան անձին : Եւ կարի յիշաւունս . ուր

ամբթ համարին զպատճառան խոստովանել, և ամբթն խորամուխ տանջէ, այնուհետեւ ցանկութիւնք 'ի նեղ անդ փակեալք առ չունելոյ ելս՝ անձամբ յանձինս հեղձամղձկին։ (Յայսմանէ՝) Թախծութիւն և հիւժուութիւն, և բիւրապատիկ ծուփք անորոշ մտաց, զոր սկսեալքն 'ի կախ ունին, և անյոյսքն տխրեցուցանեն։ (Յայսմանէ է կիրքն այն տաղտկացեղցն 'ի հանդարտութենէ իւրեանց և զանգատելոյ՝ որպէս թէ չունիցին ինչ առ առնել, և նախանձ ոխերիմ ընդ բարգաւաճութիւն այլոց։) Ամն զի սնուցիչ է մախանաց հէգ անգործութիւն, և իղձ լինին ընդ կործանումն ամենեցուն։ Վասն զի ինքեանք չեղեն կարող վերբերիլ։ Այնուհետեւ 'ի դժկամակութենէ աստի ընդ այլոցն յառաջադիմութիւն, և 'ի յուսահատութենէ զարգացման իւրոյ, ծանւրացասումն լեալ մարդոյ ընդ բախտն, և ցասուցեալ աշխարհի և ծակամուտ լեալ է 'ի վիշտս իւր խորամուխ, տաղտկանայ յանձնէ և ծաղտապի։) Ամն զի ոգին մարդոյ գործունեայ է 'ի բնէ և մէտ 'ի շարժումն։ Հաճոյական է նմա ամենայն առիթ արծարծելոյ զանձն և զբաղեցուցանելոյ։ Հաճոյագոյն ևս անպիտան հանձնարոց որք զբաղանօք մտադիւր ողորկին։

(1) որ օրինակ կեդք ինչ իղձ լինին ֆրասակար ձեռին և ախորժեն ընդ շօշափումն, և գարշ խղիւսթից մարմնոյ հեշտալի թուին կծողականք։ Նոյնօրինակ կարծեմ՝ և այսպիսեաց մտաց յորս ցանկութիւնք իբրեւ չար կեղ ճարակեցան, 'ի հեշտութիւն համարեալ զցաւս և զվաստակս։ Վանգի են և ինչ ինչ որք և ըզմարմին մեր ցաւով իւրք հեշտացուցանեն, որպէս շրջել զանձն և փոխել զլե խոնջեալ կողմն, և յայլեայլ դիրս հողմակոծիլ։ Այսպիսի որ է հոմերականն այն Վքիղէս՝ մերթ յորսայս, մերթ երեսիվայր յազգի ազգի կերպարանս յեղափոխեալ։ որ սեպհական է հիւանդի, ոչ իմիք յերկար ժուժել և զփոփոխմունս 'ի դեղ համարել։ Աստի լինի յանձն առնուլ զթափառական վտարանդութիւնս, մոլորական շրջիլ ընդ ծովեզերս, և է զի գծով և է զի զցամաք չափէ թեթեւամտութիւնն դժկամակ միշտ ընդ առաջիկայն վիշակ։ Արդ ասեմք, 'ի կրանկանիա երթիցուք, տաղտկացեալ 'ի փափկալեաց՝ յանշէնսն, ասեմք, փոխես,

ցուք . ընդ Բրուտեան և ընդ Սուլանեան անտառս
յաճեսցուք : Բայց յամայի վայրս անդ ինչ մի զուար-
ճալի մեզ գտցուք , յորում աչք փափկասէրք յերե-
սաց անշքութեան ահաւոր վայրացն դիւրացին : Ի
Տարենտոն անցցուք՝ ուր նաւահանգիստն է գովելի և
ձմեռն մեղմ , և յաճախութիւն յարկաց բաւական
նախնայ իսկ ամբոխին : Եւրդ 'ի քաղաք անդր 'ի Հռովմ
փոխեսցուք զոտս , զի շատ ժամանակ դատարկացան
լեւիք մեր 'ի ծափաձայն և 'ի դղրդաձայն շաւաղմանց .
հաճոյական է և մարդկայնով արեամբն զուարճանալ :
Օայլս ընդ այլոց փոխանակեմք և տեսարանս ընդ
տեսարանաց , որպէս ասէ Սուկրետոս .

Օայսօրինակ մարդ անդադար
ձանձնէ փոխի միշտ վայրապար :

Եւ զինչ օգուտ եթէ ոչ լինի անձնապէս . ինքն
զհետ իւր ընթանայ և ստիպէ ընդակից անբերելի :
Ասան որոյ պարտ է մեզ գիտակ լինել թէ ոչ տե-
ղեաց ինչ մեզ է՝ որով չարչարիմք , այլ մեր : Հիւան-
դամուտ եմք 'ի տանել ամենայնի , ոչ աշխատանաց եր-
կար համբերեմք և ոչ գրգանաց . ոչ մերոցն և ոչ
իրաց ինչ երբէք : Եւ իսկ զոմանս 'ի մահ խարդա-
ւանեաց , զի զառաջարկեալ իրան ստեպ փոփոխելով
'ի նոյնս անդրէն հորովէին , մինչև չթողուլ նորութեան
տեղի . սկսաւ տաղտուկ լինել նոցա կեանքն և աշ-
խարհ գլխովին . և բուռն և կատաղի զուարճութեանց
զհետ եկն բանն այն ինչն յերբ նոյն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Եւ ինչորեւ թէ ընդդէմ այդմ տաղտուկութեան
զինչ դեղ դարմանոյ լաւ դատի յինէն : Եւ քան
զամենայն այն էր , որպէս ասէ Բենեդիկտոս , 'ի գոր-
ծառնութիւնս և յիրս պարսպել տէրութեան , և
'ի քաղաքական պաշտամունս : Ասան զի զոր օրինակ
ոմանք յարեաւ և 'ի կրթմանս և 'ի դարմանս մար-

մնոյ անցուցանեն զօրն , և ըմբռնամարտկաց կարի օգտակար է զջիղս իւրեանց և զոյժ՝ որում և եթ զան ձինս նուիրեցին , մեծագոյն մասամբ ժամանակի տա ծել , սոյնպէս և մեզ՝ որոց կամ է պատրաստել զան ձինս 'ի ճիգն մրցանաց քաղաքական իրաց , 'ի սոյն պատաղիլ գործ ոչ բազմօք գեղեցիկ իցէ առաւել : Վրանջի փոյթ 'ի մտի եղեալ է պիտանի զանձն ընծայել քաղաքակցաց և մահկանացուաց , միանգամայն և կրթի և զարգանայ նա որ միջամուխ եղև 'ի պաշտամունս գործոց , ըստ կարի տնտեսելով զհասարակացն և զառանձնականն : Այլ քանզի , ասէ , յայսպիսի անմիտ ամբարհաւածութեան մարդկան և 'ի մէջ այսչափ զրպարտչաց՝ որ և զուղիղն խեղաթիւրեն , չէ այնչափ անքոյթ պարզմտութիւնն , և միշտ առաւել հանդերձեալ է լինել դիմադարձութիւն քան յաջողութիւն , ապաքէն լաւ ևս է 'ի բաց կալ յատենէ և 'ի հրապարակէ : Այլ ունի մեծանձնն և յառանձին տան արտափայլել , և ոչ որպէս առիւծու և այլ կենդանեաց բռնութիւն սանձի 'ի կաղաղս , սոյնպէս կարծիցես և զմարդիկ , որոց արարուածք առաւել են 'ի միայնանալ անդ : Իայց սակայն այնպէս ղօղեսցի , զի ուր և հանդարտեսցի 'ի թաքստի , օգտել կամիցի եթէ միում միում և եթէ բոլորից՝ հանձարով , բարբառով և խորհրդով : Ասան զի ոչ նա և եթ օգտէ տէրութեան որ զսպիտակազգեստ աշակերտեալս 'ի դուրս հանէ և պաշտպանէ յանցաւորաց , և իրաւարար լինի պատերազմի և խաղաղութեան , այլ և որ խրատիչ լինի մանկութեան , որ յայսչափ կարօտութեան բարեաց դաստիարակաց առաքինութեամբ մարզէ զոգիս , որ զառ արծաթսիրութիւն և յանառակութիւն յարձակ յարձակ խաղացեալս բուռն հարեալ ըմբռնէ և յետս նհանջէ , և եթէ ոչինչ այլ հայթհայթէ , անշուշտ յառանձնականն զհասարակաց գործէ գործ : Արթէ առաւել արդիւնաշատ իցէ այն որ 'ի մէջ օտարականաց և քաղաքացւոց՝ կամ թէ քաղաքական կացեալ հազարապետ , եկեղոցն առ ինքն զգատաստանականացն ճառեսցէ , քան զայն որ ուսուցանէ թէ զինչ իցէ արդարութիւն , զինչ բարեպաշտութիւն , զինչ համբերութիւն , զինչ արիւթութիւն , զինչ մահու արհամարհութիւն , զինչ աս-

տուածածանթութիւն (կամ ճանաչումն աստուածոց), և թէ քանի քաջահաճոյ բարիք է բարի խիղճ մտաց: Այս ուրեմն եթէ փոխես զժամանակդ յուսումնասիրութիւն, զոր կորզեցեր յարտաքին գործոցդ, ոչ բքանես և ոչ թողուս զպաշտօնդ: Օ ի ոչ եթէ նա միայն զինուորի որ 'ի ճակատու կայ և եղջերաւ զաջ և զահեակ պաշտպանէ, այլ և որ զդրունս պահէ՝ ունելով զկայս ոչ այնչափ վտանգաւոր, բայց ոչ և դատարկապօրտ. տքնի 'ի պահպանութիւն, և վերակացու լինի աղետամաղխի. արդ այս օպատահարկութիւնք թէպէտ և անարիւն են, բայց 'ի համարի թուշակաւուաց:

Եթէ տացես զանձն քո յուսումնասիրութիւն, անձնապօրժ լինիս յամենայն ձանձրութենէ կենաց. ոչ գիշերոյ ցանկանաս առ տաղտկալոյ 'ի լուսոյ տուրնջեան, ոչ անձին ծանր և ոչ այլոց աւելորդ գտանիս. զբազումն ձգես 'ի բարեկամութիւն, և գունդագունդ դիմեացեն առ քեզ քաջք յարանց: Օ ի ոչ երբեք ծածկի առաքինութիւն՝ թէպէտ և աղօտանշոյլ, այլ արձակէ արտաքս զնշողս. որ որ կայցէ արժանի, 'ի հետոց նորա գտցէ զնա: Օ ի թէ բարձրօք զամենայն կենակցութիւն և հրաժեշտ տացուք մարդկան ազգի, և կեցցուք մտադիրք անձանց և եթ, զհետ գայ այսմ առանձնակեցութեան զիրկ եղելոյ յուսումնասիրութենէ, կարօտութիւն իրաց առնելեաց: Ահա նիմք այնուհետև զայն ինչ շինուածս կառուցանել և զայն տապալել հիմն 'ի վեր, և զծովս տեղափոխել, և ջուր ածել հակառակ վայրացն դժուարութեան. և զժամանակն՝ զոր ետ բնութիւնն ծախել 'ի պէտս մեր, չարաչար տնօրինել: Ամանք 'ի մէնջ ճշգրելով վարեն զայն, և ոմանք վատնելով շուայլութեամբ. ոմանք 'ի մէնջ այնպէս ծախեն զի մարթացին համար տալ, և կէպք՝ որպէս թէ ոչ ինչ կացցէ նոցա մնացուած: Ամին իրի չիք ինչ վատթարագոյն՝ որպէս ծեր բազմամեայ որ ոչն ունի զայլ նշանակ ցուցանելոյ զերկարակեցութիւն իւր՝ բաց 'ի թուոյ ամաց հասակին:

Ինձ, ով սիրեցեալդ Աերենէ, այնպէս թուի թէ Աթենոդորոս կարի շատ հպատակեաց ժամանակաց, և կարի փութապէս խոյս ետ: Այլ ուրաստ լինիմ և

ես թէ պարտ իցէ տեղի տալ երբեմն , այլ տակաւ ոտն առ ոտն և ողջ պահելով զդրօշ , և զպատիւ զինուորութեան : Դաւել անաբատ և անքոյթ են քան զթըշնամիս իւրեանց որք միանգամ հաւատարիմ են առ զէնս իւրեանց : () այս կարծեմ պարտի առնել և առաքինութիւնն և ամենայն առաքինասէր . եթէ զօրացի դժբաղդութիւն և կարճեցէ զգօրութիւն գործելոյ , ոչ վաղվաղակի թիկնադարձոյց և անզէն փախստեայ լինիցի , խորշ անձին խնդրելով թաքստեան , որպէս թէ կայցէ ինչ տեղի՝ ուր ոչ կարիցէ բախտն հասանել . այլ ճշգեղով միջամուխ լիցի 'ի գործս և ընտրանաւ գտցէ ինչ մի՝ որով կարող լինիցի օգտակար լինել քաղաքի : () կարէ զինուորել , զգուշացի պատուոյն . առանձնակեանց լինել ստիպի , ճարտարախօս լիցի . լուութեան տալ զանձն , լուիկ փաստաբանութեամբ օգնական լիցի քաղաքակցաց . վտանգաւոր է մուտք անգամ ատենին կամ հրապարակին , 'ի տունս , 'ի տեսարանս , 'ի կոչունս վարեցէ զբարի ընդելակցի զպաշտօն և զհաւատարիմ բարեկամի և զգգաստ կոնականի : Եւ թէ կորոյս զպաշտօն քաղաքացւոյ , պաշտօն զմարդոյ վարեցէ :

II անս այնորիկ մեք զմեծանձնն ոչ փակեցաք 'ի մէջ պարսպաց միոյ քաղաքի , այլ 'ի աւերւառ համօրէն տիեզերաց արձակեցաք զնա , և հայրենիս մեզ զաշխարհ դաւանեցաք . զի մարթասցաւ ընդարձակ ասպարէզ դաշտի բանալ առաքինութեան : Թակեցաւ քեզ ա տեանն և արգելար 'ի բեմէ կամ 'ի ժողովոց . հայեաց 'ի թիկունս կոյս քանի արձակածաւալ նահանգք են , որչափ ժողովք ժողովրդոց . ոչ երբէք այնպէս մեծ խցանի քեզ մասն , զի ոչ մնացէ մեծագոյնն : Եւ տես , մի արդեօք քո իցէ բովանդակ յանցանք՝ զի ոչ այլազգ կամիս սպաս հարկանել տէրութեան եթէ ոչ որպէս Կոնստուլ , կամ որպէս Պրիւտանէս , կամ որպէս Կերիքս , կամ որպէս Սուփէս : Եւ զինչ , եթէ չկա միցիս զինուորիլ , եթէ ոչ որպէս սպարապետ կամ հա-

1 Կոնստուլ առ Հռովմայեցիս , Պրիւտանէս առ Աթենացիս և Սուփէս՝ առ Կարթագինեցիս էին իւրաքանչիւր անուանք իշխանութեան և բարձի : Իսկ Կերիքս առ Յոյն էր անուն աւագ սրբազան պաշտաման :

զարապետ : ինչպէտ և այլք զառաջին ճակատն ունիցին , զքեզ վիճակն վիճակեցոյց 'ի կարգ երրորդաւորաց . անտուտ զինուորեսլիր ձայնիւ , խրախուսելով , օրինակաւ և ոգւով արութեան : Ձեռնատեալն անգամ 'ի մարտի անդ գտանէ հնարս նիզակակից լինելոյ՝ ուր կայ և եթ և գոյնամբ ձայնի օգնական լինի : Եւ յապիտի ինչ և դու առնիջիր . եթէ յառաջակողմանէ տէրութեան 'ի բաց օցտեցոյց զքեզ բախտն , յոսին կաց և օգնեա ազաղակաւ . եթէ դք և զփողսդ կաշկանդեսցէ , տակաւին կաց մնա և լուութեամբ օգնեա : Եւ երբէք անպիտան գտանի գործ բարի քաղաքացւոյ . վասն զի լսելեօք , տեսանելեօք , երեսօք , ակնարկութեամբ , լսիկ դիմակալութեամբ և գնացիւք զլեւոյթն օգտէ : Որ օրինակ իրք ինչ առաջաբարբ առանց ճաշակելոյ և շօշափելոյ իսկ օգտեն հոռով , ըստ սմին օրինակի առաքինութիւնն զօգուտ իւր և 'ի հեռատանէ և 'ի գաղտնութեան ծառայէ , եթէ պարապեսցի և իրաւամբք անձինն վարեսցի , եթէ 'ի մատչիլ ուրուք առ նա աղերսարկուստիպեսցի բանալ զվարագոյր (զբանն) , և եթէ հանդարտեալ 'ի լուութեան կայցէ՝ յանձուկ վայր փակեալ և կամ յարձակ , յորում վիճակի և իցէ՝ օգտաւ մատոյց լինի :

Եւ իթէ փոքր օգուտ կարծիցես դու զօրինակ բարւոք հանգստեան : Եւ արդ կարի յոյժ լաւ է հանգիստ ընդ գործս խառնել , յորժամ բազմազգաղ կենաց խոչընդոտն յառնեն դէպք պատահականք , կամ հանգամանք քաղաքի : Որ ոչ երբէք այնպէս չըմպիակեալ լինին ամենայն իրք , մինչև չմնալոյ տեղի և ոչ միում 'ի համեստ գործառնութեանց : Եւ իթէ մարթ ինչ իցէ քեզ առաւել թշուառացեալ գտանել զքաղաք՝ քան զոր եղև Եւ իթէ 'ի ժամանակին յորում կեղէին գերփէին զնա երեսուն բռնաւորք . հազար և երեքհարիւր անձինա 'ի քաղաքացւոց՝ արս ընտիրս սպանեալ էր նոցա , և ոչ վախճան լինէր տակաւին գազանութեանն , այլ ևս քան զևս զայրանայր : Եւ որում քաղաքի էր Երիտապագոս դատարան պատկառելի ըստ կրօնից , ուր ծերակոյտն էր և ժողովուրդ նման ծերակուտի , անդ ժողովէր հանապաղօր անգութ փաղանդ դահճաց ,

և հէգ դահլիճն անձուկ թուէր բռնաւորացն : Ս'ի-
 թէ մարթ ինչ էր հանգչել քաղաքին յորում այն-
 չափ բռնաւորք էին , որչափ արբանեակք : Եւ ոչ յոյս
 ակնկալութեան կայր ումեք բնաւին , անդրէն ստանալոյ
 զազատութիւն , և ոչ դեղ դարմանոյ երևէր ուստեք
 ընդդէմ այնչափ բուռն չարեաց . զի ուստի էր գտանել
 չուառական քաղաքին այնչափ Հարմողիոսս : Սակայն
 Սոկրատէս 'ի միջի արձանացեալ կայր և միւթար լինէր
 հարց սգաւորաց և յորդոր մատուցանէր անյուսացե-
 լոցն 'ի Հասարակաց տէրութենէ և մեծատանց զան-
 գիտելոց յընչից իւրեանց՝ յանդիման հարկանէր զանա-
 զան ապաշաւ բազմավտանդ ազահուութեան . կամեցո-
 դացն նմանող լինել ինքեան՝ օրինակ մեծ զանձն առա-
 ջի առնէր շուրջանակի յածեալ , ուր 'ի մէջ տերանց
 երեսնից ազատաբայլ ճեմէր : Սակայն զայսպիսի այր
 նոյն ինքն քաղաքն աթենացւոց սպան 'ի բանտի , և այն
 որ աներկեւան ընդ գունդս բռնաւորաց խիզախէր , ան-
 տանելի եղև ազատ քաղաքին առ ազատութեան իւրոյ .
 զի գիտացես թէ և 'ի տէրութեան վարակելոյ 'ի
 վիշտս՝ գտանի պատեհ առն իմաստնոյ օգտելոյ ին-
 քեան և 'ի ծաղկեալ և յերջանիկ տէրութեան՝ ար-
 ծաթսիրութիւն և նախանձ և այլ բիւրազգի ախտք
 անգէն թագաւորեն :

Եւս ուրեմն որպէս և զիարդ ընծայեցուցէ զանձն
 տէրութիւնն , որպէս և թողացուցէ բախտն , ըստ
 նմին և մեք կամ տարածեսցուք զանձինս և կամ ամ-
 փոփեսցուք . միայն շարժեսցուք զմեզ և մի կապեալք
 ահիւ ընդարմացուք : Ս'անաւանդ թէ նա է այր որ
 'ի մօտալուտ գոռալ վտանգաց յամենայն կողմանց և
 'ի սպառնալ զինուց և շղթայից շուրջանակի , ոչ զգետ-
 նեսցէ զառաքինութիւն և ոչ թաքուցէ , զի ոչ պար-
 տի կենդանեաւ թաղիլ : Որպէս կարծեմ , Սուրիոս
 'Ենտատոս ասէր . Նտրեմ ընդ մեռեալս գոլ քան
 կեալ : Յետինն 'ի չարեաց է 'ի կենդանեաց համարոյ
 ելանել , մինչ չև մեռեալ իցես : Եւ թէ պատահե-
 ցիս յանմերձենալի ժամանակ տէրութեան՝ պարտ է
 քեզ յայնժամ հանդարտութեան առաւել տալ զանձն

1 Հարմողիոս անուն էր ուրումն յերեւել բռնաւորասպանից :

և ուսումնասիրութեան : Սինչ ընդհատ 'ի ժամանակէ վտանգաւոր նաւակոծութեան՝ իսկ և իսկ 'ի նաւահանգիստ փութասցիր , և մի սպասեր զի իրք թողացուցեն զքեզ , այլ զի դու որոշեսցես 'ի նոցանէ զանձնքո :

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ

ՀԱՅԵԼ պարտ է մեզ նախ յանձինս , ապա յերս զորոց բուռն հարկանեմք , յետոյ 'ի նոսա՝ որոց պատճառաւ կամ ընդ որս պարտ է առնել : Յառաջ քան զամենայն հարկ է զանձն կշռել , զի յաճախ առաւել քան զոր կարեմքս՝ կարծեմք կարող լինել : Սին յանձնապատանութեամբ պերճախօսութեան գլորի , ոմն 'ի հայրենի ստացուածս իւր՝ առաւել քան զոր կարողն էր տանել՝ հրամանատար եղև , այլ որ զխօթագին մարմինն տարժանելի գործով ճնշեաց , ոմանց ամօթխածութիւնն չէ այնչափ 'ի ճահ քաղաքական իրաց՝ որք տոկուն ճակատ խնդրեն , ոմանց գոռոզութիւնն ոչ ծառայէ պաշտան . են և որոց բարկութիւնն չէ ընդ իւրեանց իշխանութեամբ , և ամենայն զայրոյթ ձգէ զնոսա 'ի բանս յանդգունս , և են որ զգուշանան 'ի վտանգաւոր աղուաբանութեանց : Սինեցուն սոցա օգտակար է յոյժ հանդարտութիւն քան գործառնութիւն . բուռն և անժոյժ բնութիւն խորշեսցի 'ի գրգռուած վնասակար ազատութեան :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԵԼՈՒԵԼ պարտ է և ևս զիրսն յորս ձեռնամուխ լինիմք , 'ի կշիռ դնել զոյժ մեր ընդ իրաց զորոց կամիմք բուռն հարկանել : Սին ան զի պարտի միշտ առաւելու ոյժ 'ի բառնալին քան 'ի բեռին . հարկաւ ճմլեն բեռինք զբեռնակիրն , ուր մեծ իցեն քան զնա : Սին և իրք ինչ ոչ այնչափ մեծամեծք , որչափ բազմածինք և բազ-

մնաց պարունակողը բանից . պարտ է խորշիլ և 'ի սոցա նէ , յորոց ծնանին նորանոր զբազանք և բազմապատիկ : Եւ չէ պարտ մատչիլ անդր ուստի ոչ լինի յետոս դառնալ ազատօրէն . յայն ինչ իրս պարտ է ձեռն 'ի գործ առնել , զորս գլխաւորել կամ կարիցես և կամ յուսալ կարասցես անշուշտ . 'ի բաց թողուլ պարտ է զայն ինչ իրս որք երթալով երթան և ընդարձակին 'ի գործ անդր . և ոչ յանգին , ուր քո կամք էին :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Եւրի իսկ քաջ ընտրութիւն պիտի և մարդկանն . արդեօք արժանի իցեն զի զմասն կենաց մերոց ծախեւցուք նոցա , եթէ ժամաւաճառ լինել կայ առաջի յանպէտս . վասն զի ոմանք յանչափս մեզ զրեն զմեր ծառայութիւնս : Եթե՞նադորոս ասէ թէ յընթրիս անգամ չերթամ առ նա որ ոչն ունիցի զանձն չնորհապարտ համարել ընդ երթն իմ : Եւ միտ առնուա , որպէս ինձ թուի , թէ ևս առաւել չէր երթալոց առ նոսա որք զտրիտուր ծառայութեան բարեկամաց սեղանոյն առնեն , որք զխորտիկս իբրեւ առ ընծայս համարին , որպէս թէ 'ի պատիւ օտարին անբարեխառն իցեն : Բարձ 'ի դոցանէ զվկայս և զհանդիսատեսս , ոչ է զուարճացուցիչ կոչունք անհոչակ :

Տեսանել պարտ է , արդեօք զնութիւն քո յոր ինչ առաւել քաջայարմար իցէ . 'ի գործառնութիւնս' եթէ 'ի հանդարտեալ ուսումնասիրութիւն և 'ի տեսականութիւն . և յայն հակամիտել' յոր տանի զքեզ զօրութիւն հանձարոյդ : Եւսկրատէս բուռն հարեալ 'ի դուրս ձգեաց զԵփորոս յատենէ հրապարակին , պիտանացու առաւել քնա դատեալ 'ի շարագրութիւն պատմական յիշատակաց . վասն զի անպտուղ լինին ուշիմութիւնք բռնաբարեալք , և յընդգէմ կալ բնութեան 'ի զուր է աշխատութիւն :

ժանտագործք՝ ամենայն չարեաց մեծամեծաց գտակք . վասն զի պէտք էին երկաքանչիւր խմբից , զի ծանիցի լիստովն . պէտք էին լինել բարեաց , որոց ընդունելի զանձն ընծայեսցէ , և չարաց՝ յորս ցուցցէ զգօրութիւն իւր : Եւ այժմ յայսչափ չքաւորութեան բարեաց՝ նուազ ծանրատաղտուկ լիցի ընտրութիւնն . բայց առաւել զգուշալի են տխուր բարք և տօգոհք ընդ ամենայն , որոց և ոչ մի պատճառ է անհաճոյ առ ի գանգաւ տել : Թէ և անտարակուսելի իցէ հաւատարմութիւն նորա և բարեսիրութիւն , բայց թշնամի է անդորրութեան ընկեր պլեկոծ և հեծեծող վասն ամենայնի :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Եւ ՅՅՈՒԹԷ՝ ի ստացուածս ընչից , որ մեծն է ի նիւթս մարդկային թշուառութեան : Օի թէ զայլ ամենայն իրս՝ յորոց նեղիմք , զոր օրինակ են մահք , հիւանդութիւնք , երկիւղ , ցանկութիւնք , համբերութիւն ցաւոց և վաստակոց , բողբոսիցես ընդ այնոսիկ ի չարեաց՝ զորս առթէ մեզ արծաթսիրութիւն մեր , այս մասն ծանրակշիռ գտցի բազմք : Եւ ամս որոյ արժան է ածել զմտաւ թէ ոչափ թեթեւագոյն է ցաւ՝ չունենն քան զկորուսանել : Եւ ի միտ առցուք թէ աղքատութեանն տանջանք այնչափ փոքրագոյն են , որչափ սակաւագոյն է նորա նիւթ տուգանաց : Բանդի խաբիս եթէ համարիցիս թէ մեծատունք առաւել արիւքար տանին փնասուց . եթէ մեծամեծ և եթէ փոքրիկ մարմնոց՝ հաւասար է ցաւ վիրաց : Կեղեցիկ ասէ Բիոն . Ոչ պակաս ցաւագին է փետումն հերաց կրնտոյն և գիսաւորին : Եւ նոյն իմա ինձ և յաղաքս աղքատաց և փարթամաց . հաւասար են տանջանք նոցա , վասն զի յերկոսին ևս տարրացեալ են դրամք իւրեանց , և չէ՛ մարթ ի բաց քաղել առանց վշտագնութեան : Եւ առաւել տանելի է , որպէս ասացի , և զիւրագոյն չտանալն քան թէ կորուսանել : Եւ մին իրի առաւել ուրախ տեսանես զայնոսիկ , յորս ոչ երբէք ակնարկեաց բախտն , քան զորս եթող և ելլէ : Եւ միտ էառ

զայս 'Վիոգինէս' մեծանձն այն այր՝ և անկողողպտելի յամենայնէ կացոյց զանձն : 'Վու զայդ աղքատութիւն կոչեսջիր' չքաւորութիւն, կարօտութիւն . և զիւր անուն վատութեան և կամիս կարդա աներկեանութեամբ . համարեցայց և ես ոչ երջանիկ զսա գոյ, եթէ զոր ինձ այլ գտցես, որում կորնչիցի և ոչ ինչ : Եւսմ ես խաբիմ . և կամ թագաւորութիւն իմն է՝ եթէ գտցի 'ի մէջ ագահաց, խարդախողաց, աւազակաց և հուղկահարաց մի որ՝ որում չիցէ մարթ ստնանել : Եթէ որ յերկուանայ ընդ երջանկութիւն դիողինեան, կարող է նա յերկմիտս լինել և ընդ վիճակ աստուածոց անմահից, թէ գուցէ թերի իցէ երջանկութիւն նոցա . զի չեն նոցա ոչ կալուածք և ոչ դրախտք, և ոչ անդաստանք մեծագինք յօտարին բնակութեան, և ոչ վաշխ մեծաշահ 'ի հրապարակի : Եւ իցէ քեզ ամօթ, ով ապշեալդ ընդ մեծութիւնս . աղէ հայեաց ընդ աշխարհ . մերկ տեսցես զաստուածս, զամենայն ինչ տան, և ոչ ինչ ունին : Եւ քանի համարիս դու եթէ աստուածանման զայն՝ որ մերկանայ յանձնէ զամենայն դիպուածոյ իրս . երջանկագոյն դու կարդաս ըզ' Վեմետրիոս 'Սոմպէանոս որ ոչն ամաչեաց հարստագոյն լինել քան զ'Սոմպէոս : Եւ հանապազորդեան ծառայից նորա էր որպէս բանակ զօրու սպարապետի . այլ այն պիտում մեծութեան պիտէին և երկու փոխանորդք և սենեակ ընդարձակագոյն : Եւս 'Վիոգինէս' ծառայ մի էր 'Սանէս անուն, և այն եղև փախստական . և ոչ այն չափ փոյթ կալաւ դարձուցանել զնա յորժամ մատն և գուշակ լինէին : Եւ անգի ասաց . Եթէ մեծ է եթէ 'Սանէս կարող իցէ կեալ առանց 'Վիոգինէսայ, և 'Վիոգինէս չիցէ կարող կեալ առանց 'Սանէսի : Եւ ըրով թուի ինձ ասել . Եւս զոր գիտես, ով բախտ, չկայ ինչ քո առ 'Վիոգինէսայ . փախեալ յինէն ծառայն . տի՛ նա ազատաբար գնաց : Եւ երդաստանն պահանջէ զհանդերձանս զգեստուց և կերակրոց, զայնչափ որովայնս անյագ կենդանեաց պիտի դարմանել, հանդերձ պիտի գնել և զգուշալի են ձեռք յափշտակիչք . և հարկ է վարիլ արբանեկութեամբ լացողաց և անիծողաց : Եւ անիծոն առաւել երջանիկ է նա որ ոչ պարտի ինչ ումեք, եթէ ոչ այնմ՝ որում կարի հեշտեալ կարէ զլանալ, ինքեան

ասեմ: Եւ քանզի չիք 'ի մեզ այդչափ զօրութիւն ,
անշուշտ պարտ է նուազեցուցանել զգոյս , զի նուազա-
գոյն ներքոյ անկցուք փորձանաց բախտի : Եւ ջողագոյն
են 'ի մարտի մարմինք որք մարթին ամփոփիլ 'ի զէնս
իւրեանց , քան որ առաւել ծաւալին ; և մեծանիստ
դրիւք յամենայն կողմանց են դիւրամիասելի 'ի խո-
ցուածոց : Եւ աւագոյն չափ ընչից այն է , որ ոչ յաղ-
քատութիւն համակեալ և ոչ հեռագոյն յաղքատու-
թենէ գտանի :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ՀԱՃՈՑԱԿԱՆ լիցի մեզ այս չափ , եթէ կանխաւ
հաճոյացի սակաւապիտութիւն . առանց որոյ ոչ ինչ
գանձք բաւական լինին և ոչ ինչ ճոխութիւնք լիութի
առաւելուն . մանաւանդ ուր դեղն մօտ կայ և կարող է
աղքատութիւնն ինքնին 'ի մեծութիւն փոխարկիլ միջ-
նորդութեամբ չափաւորութեան : Սովորեցուք մեր-
ժեւ յանձանց զշուք փառացի , և պիտոյիւք՝ պաճուճա-
նացն չափ դնել : Երակուր զքաղցն անցուցէ և ըմ-
պելին զճարաւ . ցանկութիւն՝ ուր հարկ է , անդր բե-
րիցի : Եւսցուք ծանրանալ՝ մարմնոյ մերոյ , և զուտեղիս
և զագանելիս ոչ ըստ նորանոր օրինակաց յարդա-
րել , ըստ որում խրատեն ընթացք նախնեաց : Եւսցուք
աճեցուցանել զժուժկալութիւն , սանձահարել զգեղ-
խութիւն , չափաւորել զօրկոր , մեղմել զքարկութիւն ,
քաղցր աչօք ակնարկել յաղքատութիւն , պաշտել
զպարկեշտութիւն . թէպէտ և ամօթ թուեացի մեզ՝
բնական ցանկութեանց մատուցանել դեղս՝ դիւրա-
պատրաստս , զանձանց ակնկալութիւնս և զսիրտ՝ որ
լինելեաց է ցանկացող , իբրեւ ընդ կապանօք կաշկան-
դել . և այնպէս առնել զի զճոխութիւնս ոչ այնչափ 'ի
բախտէ որչափ յանձանց պահանջեցուք :

Եւ հնար , ասեմ , զայնչափ պէսպիսութիւն դիպուա-

1 Ծանրանալ մարմնոյ մերոյ և ոչ օտարին ուսոց գահաւորակօք
կրելէօք 'ի ծառայից :

ծոց այնպէս 'ի բաց պարուրել, զի ոչ 'ի վեր յարիցեն միրիկք մեծամեծք՝ 'ի վերայ պարզողացն առաջատու մեծամեծս . ամփոփելոյ տէտը են, զի 'ի դերև ելցեն յարձակմունք զինուց : Սորին աղադաւ արտորանք և այլ արկածք եղեն երբեմն 'ի դեղ, և թեթև փորձանօք ծանունքն բուժեցան . ուր անսաստ դտանի խրատուց հոգին և չկարէ մեղմ իրօք ապաքինիլ : Եւ զինչ թէ և աղքատութիւն և վատանունութիւն և ձախողութիւն 'ի դոյն օժանդակեսցեն . չար 'ի չարէն նկուն լինի : Հապա ուսցուք ճաշել առանց բազմութեան, և 'ի սակաւութիւ արբանեկիլ 'ի ծառայից, և հանդերձս կազմել յոր պէտս և հնարեցան, և յանձուկ վայրի բնականալ : Ոչ 'ի ձիրնթացս միայն և յասպարիզի, այլ և յընթացս առաջիկայ կենացս՝ 'ի ներքսակողմն կոյս պարտ է խոտորիլ :

Սամանց գիտովին, որ է ամենայնիւ ազատական պաշտօն, չափաւորութեամբ հանդերձ լիցիք զպարապումն : Եւ իմէ իցեն ինձ անթիւ մատեանք և մատենադարանք, որոց տէրն հազիւ զցանկն ընթեռնու յամենայն կեանս իւր : Եւ անբաբեռնէ զուսանողն և ոչ մարդէ խուժան գրոց . և շատ լաւ է սակաւ հեղինակաց անձնատուր լինել քեզ, քան թափառիլ մոլորական ընդ բազումս : Երեքհարիւր հազար մատեանք այրեցան յԱղքատնորիս, գեղապանծ յիշատակ արքունի հարստութեան . թող գովեսցէ որ, որպէս ի խիտս, որ զայդ գործ ասէ լինել պանծալի և արքայավայել ինսամակալութիւն : Ոչ պանծալի և ոչ բարեխնամ էս կօչեմ, այլ ուսումնասիրական զեղխութիւն . տինա և ոչ ուսումնասիրական, զի ոչ 'ի պէտս ուսման, այլ 'ի տեսիլ կահաւորեալ էին . որպէս և յուրուց անգէտ եղելոց ծառայական տառից անգամ՝ գրեանք են ոչ 'ի հանդերձանու ուսումնասիրութեան, այլ 'ի զարդ վերնատան ընթերցաց : Եւ արդ պատրաստեալին զիրք՝ որչափ և բաւական իցեն, այլ և ոչ մին 'ի ցոյց հանդիսի :

Եւ ևս է, ասես, 'ի ստին ծախել և վաճառել ինձ զըրան, քան 'ի կորնթեան քանդակս և 'ի տախտակս նկարեալս . յամենայնի վատթար է աւելորդն : Եւ աղաքաւ ոչ այնպէս ներողամիտ իցես այնմ՝ որ

կճիւք և փղոսկրէիւք խնդրէ առնել իւր անուն , որպէս որ զանծանօթից և զվատթար մատենագրաց ըզգործան հաւաքէ և 'ի մէջ այնչափ բազմութեան հազարաւոր մատենից նստեալ յօրանջէ , և որում առաւել հաճոյ են ճակատք և մակագրութիւնք մատենիցն իւրոց : Իսկ առ առաւել յոյս տեսցես զյաճախութիւն ճառից և վիպասանութեանց , և խորշս մինչև յառաստաղս կազմեալ : Իւսնիկ և 'ի մէջ բաղանեաց և ջերմիաց է տեսանել զմատենագարան , որ յարգարի իբրև կարևոր զարդ տան : Երէի արդեօք եթէ յառաւելութենէ ուսումնասիրութեան յառաջագայէր , այլ արդ այդ իրք հետաքնինք և գործք ճարտարհիկ հանձարոց՝ իւրաքանչիւր պատկերօքն կենդանագրեալք՝ 'ի տեսիլ հանդիսի և 'ի պաճուճանս որմոց 'ի կիրարկանին :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄԵՐՈՐԴ

ԻԱՅՑ դիցուք թէ անկար 'ի դժուարին ինչ վիճակ կենաց , և առանց քո գիտութեան կամ բախան հասարակաց կամ առանձնականն արկ զքեզ յայն թակարդ , զոր ոչ լուծանել կարող ես և ոչ խզել : Խորհեաց թէ որոց կապինն յոտնակապս՝ զառաջինն դժոխքներ թուի ծանրութիւն շղթայից և արգելք ոտից . յետ այնորիկ յորժամ դնեն 'ի մտի՝ թէ չէ պարտ զայրանալ՝ այլ համբերել , հարկն ուսուցանէ արիաբար տանել , և սովորութիւնն՝ հեշտեալ : Իսկ մենայն վիճակ կենաց գտցես զուարճութիւնս և թոյլ տուութիւնս և փափկութիւնս , եթէ ոչ կամիցիս մանաւանդ չար համարել զկեանս՝ քան նախանձեղի ընծայեցուցանել : Այլ իւրք այնպէս բարեացապարտ է մեզ բնութիւն , որպէս այնու՝ զի գիտելով չափ թէ յորպիսի աղետաւոր կեանս ծնանիմք , 'ի դեղ թշուառութեանց եգիտ զսովորութիւն , որ փութով ընտելացուցանէ զամենայն ծանունս : Այլ զք տոկայր եթէ ձախողութեանց նոյն բուռն զօրութիւն էր հանապազորդ որ ինչ յառաջում բաղխանան :

Իմենեքին զօրեալ եմք կապանօք ընդ բախտի . ու

մանց ոսկի է շղթայն և արձակ, ումանց անձուկ և ան-
շուք. այլ զինչ իցէ խտիր. ուր մի և նոյն է բանա՝ որ
փակեալ պաշարեալ ունի զամենեւին առհասարակ.
կապեալ իսկ են և կապողք գլխովին. եթէ ոչ գուցէ
թեթեալոյն համարիցիս դու զշղթայն որ 'ի ձա-
խումն': () ոմն փառք և զոմն մեծութիւնք կապեն.
զոմանս ազնուականութիւն, զայլս խոնարհութիւն
ճշնէ. ումանց օտարին լուծք ծանրանան 'ի պարանոցս,
իսկ այլոց իւրեանցն, զոմանս արտասահմանութիւն
և զոմանս քրմութիւն կալ և կապ ունի 'ի միում տեղ-
ւոջ: Իբեանք ամենայն է ծառայութիւն: Իպա ուրեմն
պարտ է իւրաքանչիւր իւրումն ընդերանալ վիճակի և
ոչ իւրք զանգատել զայնմանէ, և որ ինչ դիւրութիւն է
'ի նմա, 'ի նոյն վայելել: () Իք ինչ այնպէս դառն, յու-
րում ոչ գտցէ միեթարութիւն սիրտ անդորր: Իա-
զում անգամ դոյզն միջոց վայրաց ճարտարագրու-
թեամբ արհեստի ընդարձակեցաւ 'ի շինուած բազում
պիտոյից, և թէպէտ անձուկ էր տեղին՝ տրամադրու-
թիւնն արար զայն յարմար 'ի բնակութիւն: Ի՛եր
ձեցո և դու 'ի դժուարինս գշափ բանին, և խիստքն
կակղասցին և նեղքն ընդարձակեցին և ծանուցք ոչ
այնչափ ճմլեսցեն զբարձողս կամաւ:

Իբարձեալ չէ պարտ զցանկութիւնս 'ի հեռագոյնս
արձակել, այլ 'ի մօտաւոր վայրս (թողացուցուք ելանել.
որ զի չկարեն 'ի սպառ ընդ փականօք հանդարտել: Ի)տ-
ղեալ զանկարելիս և զդժուարինս՝ զառձեռն պատրաստ
տականս և զամիգիչս յուսոյ մերոյ խնդրեսցուք, այլ գի-
տացուք թէ ամենայն ինչ միօրինակ թեթեւ է. ար-
տաքուստ են այլակերպարանք և 'ի ներքուստ են զու-
գապէս ունայնք: Իչ մի նախանձեսցուք ընդ որս կանն
'ի բարձու. բարձունքն կարծեցեալք՝ խախտեալ կոր-
ծան անկան: Իչ դարձեալ զորս բազդն անիրաւ եղ 'ի
կեղակարծ կայի, առաւել անքոյթ լինին՝ 'ի բաց պա-
րուրելով զամբարտաւանութիւն յիրաց անտի 'ի բնէ
ամբարտաւանից, և յաղթող գտանին 'ի վերայ բախ-

1 Նմանութեամբ են ասացեալքս կապելոցն 'ի հնումն յանցաւո-
րաց, ընդ որս զօգէին և մէն մի զինուոր պահապան նովին կապանք
զյանցաւորին զաջն պնդեալ և զքնուորին զձախն:

տի իւրեանց 'ի հարթավայրի դեգերելով : Եւսպէն բազումք են որոց հարկ է պինդ ունել զկայս իւրեանց 'ի բարձու , ուստի ոչ կարեն իջանել եթէ ոչ անկանելով . այլ զդոյն զայդ վկայեացեն թէ մեծ ևս բեռն իւրեանց այս է՝ զի հարկաւորին ծանրանալ այլոց . ուր ինքեանք չեն թեթեւացեալ , այլ հեղուակք պնդեալ : Երդարու թեամբ , հեղու թեամբ , մարդավայել օրինօք և բարեբար ձեռօք , կանխաւ պատրաստեացեն բազում ինչ ամրութիւնս առ առաջիկայ անկմունս . և յուսով սոցին առաւել աներկեւան 'ի կախ կայցեն : Եւսոյ ոչինչ այլ այնպէս զերծ կացուցէ զդոսա յայսպիսեաց աստի ծփանաց ոգւոյ , որպէս սահման ինչ հաստատուն դնել միշտ աճելութեան իւրեանց , և ոչ թողուլ 'ի կամս բախտի զգաղարումն , այլ առաւել անձամբ զանձինս խրատեացեն զգալ դադարել և մի մինչև 'ի ծագն ամբառնալ . թէպէտ և այնպէս ցանկութիւնք ինչ գրգռիցեն զոգի , բայց սահմանաւորք են և ոչ ձգեն յանչափն և յանստոյգ :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Եւսպէսւրիճ և միջատահման գտելոց և թերաւորջից են 'ի ճահ այս իմ ասացուածք և ոչ իմաստնոյ : Եւսն չէ արժան երկնտութեամբ և զբայլափոխութեւն շրջիլ . զի այնչափ է նորա յանձնապատանութիւն , մինչև ոչինչ թերեհաւատել ընդ առաջ ելանել բախտի . և ոչ ուրեք երբէք տեղի տայ յերեսաց նորա , և ոչ ուրեք զանգիտէ 'ի նմանէ : Եւսն զի ոչ միայն զարծաթագին արբանեկութիւնս իւր և զստացուածս և զարժանապատուութիւն , այլ և զմարմին իւր զլիովին և զաչս և զձեռս , և որ ինչ այլ՝ որ սիրելի առնիցէ զկեանս , որպէս և զանձն իւր իսկ՝ յաւանդ առեալ համարի , և կեայ որպէս թէ յանօթ տուեալ իցէ ինքն ինքեան , պատրաստ 'ի հատուցանել անտրրտում՝ որոց պահանջեն : Եւսն չէ անարգ յաչս իւր՝ վասն գիտելոյն թէ չէ ինքն իւր , այլ զամենայն ինչ այնպէս փութով պնդութեան և լըմտութեամբ առ-

նէ, զոր օրինակ այր կրօնասէր և սուրբ բնասրեալ է զինքեան հաւատացեալ աւանդան պահել: Եւ յորժամ հրամայեցի նմա տալ անդրէն, ոչ քանքարտայ ընդ բախտն, այլ ասէ. « Եւրհ ունիմ ընդ ամենայնի օր տուաւն ինձ և զոր ստացայ. մեծաց վարձուց կշռով պաշտեցի զքո իրսդ. այլ քանդի հրամայես, տամ գոհ և մտազիւր. եթէ կան իցէ քեզ ունել ինձ ինչ տալաւն 'ի քոյոցդ, պահեցից և ևս. իսկ եթէ պղազգ ինչ հաճոյ իցէ, ես ահա զարծաթիմն իմ զձեռագործ և զինքեալ, և զտուն և զգերդաստան տամ անգրէն և հատուցանեմ: Պահանջեցէ 'ի մէջ և բնութիւնն զոր նախն ետ, գոգցուք և նմա. ինկալ զօգի իմ լաւ ևս քան զոր ետուրն, ոչ թիկնադարձոյց լինիմ և ոչ խուսափեմ. գիւրասրատրատ ընկալ յինէն իմովն կամաւ, զոր ետուրդ առանց իմոյ գիտակցութեան. առ և տար: () Ինչ ծանր իցէ դառնալ անդր ուստի եկիր: Դարաչար ապրի, օր ոչն գիտէ բարեօք մեռանել: Իշխա ուրեմն զայս բանի զգինն պարտ է նախ նուազել և ընդ անարգա համարել զունն: Իսկ ինկեւրն. Դժկամակ լինիմք ընդ տուերանարտա, եթէ ամենեւին ամենայն իրօք իղձ լինին գտանել զկեանս. սիրեմք, եթէ արհամարհանօք արհամարհեն զայն. գիտեա, զի նոյն անցք և ընդ մեզ անցանեն. վասն զի բազում անգամ պատճառ մեռանելոյ է վատասիրտն մեռանել:

Բախտն այն խաղաւեր ասէ. Ինչ քեզ պահեցից կենդանի վատ և երկչոտ. այնու առաւել վիրաւորեցիս և խոցոտեցիս՝ զի չգիտես մատուցանել սրոյ զպարանոցդ: Բայց դու շատ ապրեցիս և լաւ մեռանիցիս, որ ոչ 'ի բաց տանելով զպարանոցդ և ոչ ձեռն ընդդէմ դնելով, այլ՝ արիաբար ընդառաջես սրոյն: Որ 'ի մահուանէ երկնչի, ոչ երբէք զմարդոյ կենդանոյ գործէ զգործ. բայց որ գիտէ թէ ընդ յղանալ իւր անդ՝ իսկ և իսկ սահմանեցաւ նմա մահ, կեայ բոտ կանանի. և միանգամայն զայն ևս առնէ նովին արաւ. թեամք օգուց, զի չիցէ ինչ յանկարծազէալ յամենայն

1 Դարձեալ թողաւ թիւն անձնապատմութեան որ յառաջոյ և որ զինի 'ի բանդ՝ ըստ մուր սկզբանց Սողեկեանց:

անցից՝ որ ընդ նա անցանեն : Ս ամս զի որ ինչ կարէ լինել, իբրև լինելոց նախատեսեալ՝ մեղմէ զյարձակումն ամենայն չարեաց, որք առ նախապատրաստս և ակնկալուս ոչինչ բերեն նորութիւն . և միայն նոցանէն ծանր՝ որք յաջողութեանց ակնկալեալ մնան : Ս ի ոչ հիւանդութիւն, ոչ գերութիւն, ոչ կործանումն, ոչ հուր, և ոչ մի ինչ յայսպիսեաց աստի է անակնկալ : Ս փտակ իսկ էի թէ յորպիսի աղմկալից բնականցութիւն ած փակեաց զիս բնութիւնն . քանիցս բողբոջայ ի դրացեացս, քանիցս ընդ սեամս դրացս վաղաժաման օրհասիւք մեռեալք անցին՝ յառաջընթաց ջահիւք և մոմեղինք, բազում անգամ շառաչին հընչեաց շինուածոյ ի բարձանց կործանելոյ դղորդմամբ . զբազումս ի նոցանէ որք ընդ իս բերեալ լինէին ի հրապարակ, յարքունիս և ի բանս, գիշեր ի միջոյ երարձ, և զձեռս կապեալս՝ զօղիւք ընկերութեան մի ջակտուր արար : Ս արանցայց արդեօք ընդ հասանել երբեք յիմ վերայ արկածիցս որք հանապազ շուրջ զինև թափառէին : Բազումք այն են ի մարդկանէ որոց նաւարկել հանդերձեալ՝ չածեն զմտաւ զարեկոծութիւն : Ս էրբեք ի բարւոյն եղելումն ամօթ համարեցայց ինձ զչար որ սատար : Ս որդիոս քաջուշիմ ի նուագս եղերերգականս և կատակերգականս, որ չափ ինչ եթող գրով ի կարգի միմսական խեղկատակութեանց՝ նա և լուրջ տեսարանաց, ի մէջ այլոց բազմաց՝ ոչ գիրգ միայն բանից այլ և կորովեաց, ասաց և զայս .

Ի մենեցուն մարթի դիպել,
Ի յն որ միում կարաց լինել :

Եթէ որ դրոշմեսցէ զայս ի խելս, և զամենայն օտարին չարիս՝ որք զօր ամենայն յորդեն յաճախութեամբ, այնպէս նկատեսցէ որպէս թէ արձակ ճանապարհ կայ նոցին և յինքն եկաւորելոյ, բազմօք վաղազոյն սպառազինէ զանձն՝ մինչ չև է յարձակեալ արկածից :

Ս Իմա, ընդ որս ձեռն բարեկամութեան տուեալ զօրեցար յեղաւարձ մահուամբ բառնին :

Լնագան է հոգւոյն կազմիլ վառիլ յետ փորձանաց՝ ի համբերութիւն փորձանաց :

Ոչ կարծէի (ասեն), թէ այդպէս լինելոց իցէ . ոչ հաւատայի թէ այդ պատահել ունի երբէք : Եւ ընդէր ոչ : Ո՛ր այն մեծութիւնք իցեն, զորոց զհետ ոչ գայցեն շտապաւ չքաւորութիւն և սով և մուրողութիւն : Ո՛ր այն շուք և մեծութիւն, որոց իշխանական պատմութեանն և հմայականացն և պատրկական կօշկաց՝ չիցեն զուգընթաց և զարշուծիւնք և տարազրութիւնք և անարգանք և բազմադէմ սոգտանք և յետին արհամարհութիւն : Ո՛ր այն թագաւորութիւն է, որում ոչ դարանեսցին կործանումն և ոտնհարութիւն և տէր և դահիճ : Եւ ոչ մեծ ինչ անջրպետ է ընդ նա և ընդ սոսա, այլ վայրկեան ժամու է ընդ մէջ գահոյից և ծնգաց օտարին :

Եւ արդ զիտեա, զի ամենայն վիճակ է դիւրափոփոխ . և որ այլում պատահեաց՝ կարէ և քեզ հանդիպել : Ո՞րն իցես . այլ ոչ ճոխագոյն քան զՍոմայէոս, որում յորժամ Սայիոս՝ վաղնջուց ազգակից և նոր հիւր՝ զկայսերականն եբաց տուն զի զնորայն փակեսցէ, պակասեաց նմա հաց և ջուր . և որ իշխանն էր բազմութեան ինքնաբուղիս և ինքնահոսան գետոց, մուրողապէս ինդրեաց զկաթիլս ջրոյ . սովու և ծարաւու սատակեցաւ ի պալատան ազգականին, և սովելոյն այնմիկ ժառանգն (Սայիոս) ի վարձու տայ ըզհանդիսական թաղումն :

Ի ծայրագոյնն ես հասեալ պատիւ . այլ միթէ յայնչափ մեծ, յայնչափ անաւնեկալ և կամ յայնչափ հանրական, որպէս զՍեյանոս : Զաւուր յորում ծերակոյտն ի բարձրութենէն զնա կործանէր, ամբոխն զիշագէշ յօշոտեաց . և այն՝ յոր դից և մարդկան կուտակեալ էր զամենայն որչափ ինչ հնարն էր, ոչ ինչ մնացուած եթող զոր կորզեսցէ դահիճն :

Թագաւոր ես . ոչ առ Սրեսոս առաքեմ զքեզ, որ ի խարոյկ իւր ելեալ ըստ հրամանին, և ետես զայն չի-

1 Զերիս ազգս մեծութեանց իւրաքանչիւր նշանադրեալութեան թուիցոյանն՝ զաւագանոյն, զբրնութեանն և զաշնուականութեան :

2 Զի որ ի գահոյս նստէր թագաւոր, ի ծունկս օտարին անկցի աղաչաւոր :

ջեալ, յերկարակեաց լինելով ոչ միայն քան զթագաւորութիւն, այլ և քան զմահ իւր իսկ: Եւ ոչ առ Յուդաւթաս, զոր ժողովուրդն Հռովմայեցւոյ 'ի միում ամի որպէս ոչն կարծէր՝ ետես 'ի տեսարանի: Օ՛ղտղ մէոս աղբայ ամիրիկեցւոյ և զ՛) 'ի հրգատ Հայոց, 'ի Կայիտեան դիպահս առաքեցաւ, միւսոյն ցանկալի էր արդեօք՝ զի առանց դրժանաց՝ առաքեսցի:

Հայսչափ փոփոխութեան իրաց՝ 'ի վեր և 'ի վայր յուզելոց, եթէ ոչ իբրև լինելոց համարեցիս զկարեւրս, 'ի քո կողմանէ ոյժ տաս ձախողութեանց, զորս խորտակեաց նախատեսն: Պոքին սակի է և այն զի մի ընդունայն և յրնդունայն աշխատ լիցուք. այս ինքն է՝ զի ոչ այնց ցանկացող լինիցիմք զորս չկարեմք 'ի ձեռս բերել, և թէ 'ի ձեռս բերիցեմք՝ անագան 'ի միտ առնուցումք՝ բազում ամօթով հանգեմք՝ զու նայնութիւն ցանկութեանց մերոց՝ այս է, մի արդեօք կամ մնալաստակ աշխատութիւնն անգործ գտանիցի, կամ գործն չարժիցէ զաշխատութիւնն, վասն զի միւրինակ գողցես տրտմութիւն ծնանի յայսցանէ, եթէ ոչ յաջողեսցի և եթէ յաջողեալն ամօթալի իցէ:

ԳԼՈՒԻ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

ԻՍԲՃԵՒ, պարտ է զատտանդակնն թափառումն զոր տեսանեմք՝ 'ի մեծագոյն մնալն մարդկան, որք յաժին չըջին 'ի տաւն և 'ի տեսարանն և 'ի հրապարակս: Եւ ձնաանստոյց լինին 'ի գործս օտարին՝ հանգոյն իմն ան դուլ գործունէից: Եւ թէ զոք 'ի սոցանէ հարցանիցես յեւանեւն 'ի տանէ: Եւ երթաս, զինչ խորհարդ է քո տացէ պատասխանի: () Եւ օն առեմ զի և ոչ ես գիտեմ. այլ տեսից զմանա, արարից ինչ: Եւ խորհրդաբար թափառին՝ գործ խնդրելով. և ոչ զոր 'ի մտի եղինն՝ առնեն, այլ որ ինչ իրաց և պատահեն: Խորհրդակորոյս և ընդունայնամիտ են ընթացք նորոյ՝ հանգոյն մըջանաց

1. Քանզի Պողոմէոս զատապարտեալ յաքսորս՝ սպանաւ յուզեռ:

ընդ տունկս զեռելոց , որք ցգագաթ բարձրութեան և անտի 'ի ստորոտս կոյս ընդունայն երթեւեկէն : Օ այս օրինակ կեանս վարեն յոլովք , զորս ոչ յանիրաւի անհանդարտ անգործութիւն կոչիցէ որ : Սմանց ողորմեացիս արդեօք՝ որպէս ընթացելոց 'ի հրդեհս . այնպէս խթեն մղեն զընդառաջ ելեալս և զանձինս և զայլս յերկիր գլորեն . իսկ վախճան ընթացից նոցա այն է , զի կամ ունին ողջունել զոր՝ որ ոչն ունի փոխարէն ողջունել գնոսա , կամ զհետ երթալ դագաղաց անծանօթի ուրուք մարդոյ , կամ երթալ 'ի դատ ստէպ բանակուողի , կամ 'ի հարսնախօսութիւն ստէպ ստէպ ամուսնացելոյ , և զկնի երթալ զահաւորակաց , զոր 'ի տեղիս տեղիս և ինքեանք բառնան : Այնուհետեւ աւելորդ խոնջութեամբ դարձ արարեալ 'ի տուն՝ երդնուն անգիտանալ յանձինս թէ էր վասն երկն 'ի տանէ , և ուր էին (զօրն ողջոյն) . այլ 'ի վաղիւ անդր ընդ նոյն շաւիղս ունին մորթական թափառիլ :

Բայց արդ ամենայն աշխատութեան հարկ է զի իցէ նպատակ ինչ յոր և բերիցի : Այլ եթէ ճարտարութիւն տատանէ զանհանդարտսն և զանմիտս , այլ աւելեւոյթ պատկերք իրաց . զի և ոչ նոքա առանց ակնկալութեան իրիք շարժին . գրգռէ գնոսա երևոյթ իրի իմիք , զորոյ զունայնութիւն ոչ յանդիմանէ միտք որսացեալ : Այլ ինչ օրինակաւ զայր իւրաքանչիւր յայնցանէ՝ որք 'ի դուրս ելանեն առ աշեցուցանել զամբոխ , մնոտի և թեթեւ պատճառք յաճեցուցանեն ընդ քաղաքն , և զնա գլխովին՝ որոյ ոչ ինչ աշխատութիւն է , ծագումն առաւօտու ընդոստուցանէ . և որ 'ի զուրյալ ծեալ ընդ սեամս բազմաց՝ յանուանէ ողջունեաց , 'ի բազմաց արծաթեալ՝ ոչ զոր 'ի նոցանէ եգիտ առաւելքան զինքն անհանդարտ 'ի տան :

Օ այսմ չարէ կախեալ է վատթարագոյնն այն ախտ , ունինդրութիւն հետաքրքիր և հասարակաց (կամ տէրութեան) գաղտնեացն ընդվայրաքնմութիւն և յոլովից իրաց գիտութիւն , զորս ոչ է յապահովի պատմել և ոչ յապահովի լսել : Այսմ , որպէս ինձ թուի , հասու եղև Վեմկերիտոս , ուր այսպէսն սկսանի (խօսեւ) . Որ որ կամի խաղաղիկ կեալ , ոչ առանձինն բազում ինչ առնիցէ և ոչ հրապարակաւ . յայտ է թէ որ

ինչ յաւելորդս բերի : Օյ թէ հարկաւորք են , եթէ առանձինն և եթէ հրապարակաւ՝ ոչ միայն բազումս առնել պարտ է , այլ և անթիւս . իսկ ուր ոչ ինչ հարկ պաշտաման հանդիսապէս զմեզ կոչէ , կարճել պիտի զաբարս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Օյ որ բազումս գործէ , բազում անգամ զիշխանութիւն բախտին նուաճէ ընդ իւրև . ապահով քան զաւենայն այն է՝ դուն ուրեք փորձ փորձել զբաղդի , բայց միշտ խորհել զայնմանէ և ոչ երբեք խոտտանալ անձին զհաւատարմութենէ նորա : Ելաւեցից , եթէ ոչ պատահեսցէ ինչ . պրետոր եղէց , եթէ ոչ արգել ինչ լինիցի . և տուրևառքս յաջողեսցին , եթէ ոչ խափան ինչ ընդ մէջ մտանիցէ : Եւս է՝ որոյ վասն ասեմք , թէ իմաստնոյ ոչ ինչ հանդիպի ընդդէմ իւրոցն կարծեաց . ոչ արտաքոյ հանեմք զնա դիպուածոց մարդկան , այլ մոլորութեանց նոցա , և ոչ ամենայն յաջողէ նմա ըստ կամս , այլ ըստ մտածութեանն . վասն զի կանխաւ էած զմտաւ թէ մարթի ընդդէմ ինչ յառնել իւրումն առաջարկութեան : Եւ հարկաւ թեթև լինի ցաւ սրտի ընդ անյաջողութիւն բաղձանացն , որում չիցէ որ խոտացեալ գյաջողութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՊԻՒՐԱԳԱՏՐԱՍ ևս պարտիմք առնել զանձինս զի մի կարի յամառեալ յիրս զորս 'ի մտի եղաք՝ անցուք յայնս , յորս դիպուածն առեալ տանի զմեզ : Եւ մի զանգիտեսցուք 'ի փոփոխմանէ խորհրդոյ կամ վիճակի . միայն թէ մի աստանդեսցէ զմեզ թեթևաբարոյութիւնն՝ ախտ յետին թշնամի հանդարտութեան : Վանգի և յամառութիւնն հարկաւորապէս նեղաբարի և չուառանայ , երբ բախտն յորովակի կապտէ ինչ 'ի ձեռաց նորա . իսկ թեթևութիւնն ևս ծանրագոյն , ոչ

ուրեք երեք զկայ առեալ : Արկորին ևս յիսերիմ էն անդորրութեան . եթէ չկարել փոխել ինչ և եթէ չկարել կրել : Ապաքէն պարտ է զոգին յամենայն արտաքին իրաց յինքն 'ի ներքս կոչել, յինքն վստահացի, իւրև խնդասցէ, յիւրսն հայեսցի, 'ի բաց հրաժարեսցէ ըստ կարի յօտարին իրաց և յանձն լիցի մտադիր, ոչ զժկամակեսցի ընդ տուգանս և զհակառակս անգամ 'ի բարուց մասին ընկալցի :

Իբրև պատմեցաւ () ենոնի մերում՝ նաւաբեկութիւնն ուր ընկղմեցան ամենայն ինչք նորա, ասաց . հրամայէ ինձ բախտն առաւել ազատօրէն իմաստասիրել : Ապառնայր բռնաւորն (Թէոդորոսի իմաստասիրի զմահ, և այն՝ անթաղ . ետ պատասխանի . Աստիկ 'ի ձեռս քո հաճոյք քո, ' հիմենաւ իսկ՝ արին ընդ քո իշխանութեամբ և . իսկ որ ինչ վասն թաղման բանք իցեն, վա՛շ անմտութեան քում, եթէ կարծիցես թէ հոգացեմ ինչ ընդ երկրաւ արդեօք թէ յերեսս երկրի ապականեցայց : Աստու (Յուլիոս այր արդարև մեծ, որոյ փառացն ոչ ինչ ըստնանէ ծնանին նորա 'ի մերումն դարու, յորժամ վիճեալ յերկար ընդ Վայիտսի, ապա այն ինչ յերթալն նորա ասաց ցնա վաղարիսն այն, () 'ի արդեօք մտտի յուսով զանձն քո խաբեսցես, զի ահա հրաման ետու 'ի մահ տանել զքեզ . զայս արար պատասխանի . (Նորհա քեզ ունիմ, քաջդ արանց : () Ինչ իմաստք էին բանիցն, տարակուսեալ եմ . զի բազում ինչ անցանէ ընդ միտս իմ : (Ընամանադիր լինել կամեցաւ արդեօք և ցուցանել թէ քանի էր նորա անողորմութիւն, զի մահն 'ի բարերարութիւն համարեսցի, կամ թէ յերեսս իսկ յանդիմանեաց զհանապազ զորդեան յիմարութիւն նորա . քանզի շնորհ ունէին նմա, որոց միանգամ զաւակք սպանեալ լինէին և որոց զօքք զրաւեալ լինէին . և կամ գուցէ զմահ որպէս զազատութիւն մտադիւր ընկալաւ : () Ինչ և է, մեծանձնութեամբ ետ պատասխանի : Ասիցէ որ . Վարդ էր Վայիտս յետ այնորիկ հրաման տալ, զի կենդանի մնաոցէ : Այլ զանդիտեաց յայսմանէ Վանոս . յայտնի էր հաւատարմութիւն Վայիտսի յայդպիսի հրամանա-

1 Իբրև զի հիմենաւ արին հոռեալ յերակաց՝ սպառին և կեանք :

տրուծիւնս : Հաւատայցես թէ զտսան աւուրսն՝ որք
 ընդմիջեցին մինչև ցապանումն , առանց իրիք հոգոց իցէ
 անցուցեալ Վանոս : Ինչհաւատալի է արդարև զոր միան
 գամ այրն այն ասաց և արար , և իրպէս անդորր եկաց
 սրտիւ : Եւ արտ խաղայր , յորժամ հարիւրապետն որ
 զգլխապարտիցն վարէր զջողիր , հրաման ետ և նմա յառ
 նել և գալ 'ի մահ : Ինչ կողին հաշուեաց զքուեայս և
 ասէ ցրնկեր իւր . Տես , զի մի յետ մահուան իմոյ ստեա
 ցես թէ դու յաղթեցեր . և ցհարիւրապետն ակնար
 կեալ , ասէ . Եւ կայ իջիր զի ես միով առաւելում : Եւ ար
 ծես թէ Վանոս 'ի տախտակի անդ խաղս խաղաց . ոչ ,
 այլ խաղ արար : Տրտում էին բարեկամքն՝ հանդեր
 ձեալք զայնպիսի այր կորուսանել . Եւ տրտմեալ կայք ,
 ասէ . դուք խնդրէք , թէ արդեօք անմահ իցեն հոգիք .
 աւասիկ ես 'ի մօտոյ գիտակ եղէց : Այդպէս արեաց և 'ի
 կատարածի անդ իւրում խուզարկու լինել շչմարտու
 թեան , և ըստ սովորութեան իւրում խնդիր յուզել :
 Եւ հետ երթայր նորա փիլիսոփայն իւր . և իբրև ոչ ինչ
 կարի հետի էին 'ի շիրմէն ուր Վեսարու՝ աստուծոյն
 մերում հանապազօրեայ զոհք մատչէին , ասէ . Եւ ինչ
 խորհիս այժմ , ուր Վանոս , կամ յոր միտս իցես : Եւ
 տասխանի ետ Վանոս . Եւ զի 'ի մօր ուշ ունել այնմ
 երագաթուիչ վայրկենի ; թէ արդեօք զգայցն հոգին
 զելս իւր : Եւ խոստացաւ , զի թէ խելամուտ ինչ լինիցի ,
 շուրջ թողցեալ զբարեկամքն՝ ցուցանիցէ նոցա թէ
 զինչ վիճակ իցէ հոգւոյն :

Իհաւասիկ յաւեկոծութեան անդ անդորրութիւն ,
 ահաւասիկ հոգի արժանի յաւիտենականութեան ,
 որ զձակատագիր իւր վերածէ 'ի ցոյց շչմարտութեան .
 որ 'ի յետին օրհասի զելս հոգւոյն հետազօտէ . ոչ
 միայն մինչև ցմահ , այլ և 'ի մահուան անդ ուսանի
 ինչ զմահուանէ : Այդ յերկարագոյն քան զնա իմաս
 տասիրեաց . այլ չէ պարտ հարեանցի զմեծ արամբն
 առնել , առաւելագոյն խնամով արժան է ասել զնմա
 նէ : Եւ յի , յաւերժացուցուք զյիշատակ քո , զլուսդ
 գերափայլ . կայիոսեան կոտորածին մասն պանծալի :

1 Հենգնաբար ասէ զՎայիոսն որ զաստուածութեան թեկն ածեալ
 զայնչափ և զայնպիսի սպանդան իւր մատուցանէր :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ ոչ ինչ օգնէ տարագիրն առնել զպատճառս առանձնական տրտմութեան . քանզի պաշարէ երբեմն զանձն քո ատելութիւն ազգի մարդկան, և ընդ առաջ ելանէ խուժան իմն յաջողելոց ապիրատութեանց, յածելն զմտաւ թէ քանի սակաւագիւտ է պարզմտութի, քանի անծանօթ անմեղութիւն, և հաւատք ոչ ուրեք, բայց ուր յօգուտ անձին բերիցի . և շահք անառակութեան և տուգանք միօրինակ գարշելիք, և ամբարտաւանութիւն տարապայման՝ մինչև դժպատեհ և անարժան օրինակաւ արտափայլեալ : Վիշեր պատէ զողին, և որպէս թէ կործան անկեալ իցեն առաքինութիւնք, որոց ոչ ակնկալութիւն է և ոչ ունեին ինչ օգտէ, խաւարաւ մածի անձն : Եւ արդ այսմ պարտ է մեզ ուշ ունել զի ամենայն մոլութիւնք ռամկին ոչ ՚ի բարկութիւն, այլ ՚ի ծաղր շարժեսցեն զմեզ, հետեւող լինելով առաւել Վեմոկրիտոսի քան Հերակլիտոսի : Օի սա ցորչափ ՚ի հրապարակ ելանէր՝ լայր, իսկ նա ծիծաղէր . միւսմն ամենայն գործք մեր թշուառութիւնք թուէին, միւսումն խաղալիք : Կա ուրեմն թեթեւացուցանել պարտ է զամենայն և մտադիւր բառնալ . առաւել վայելչական է մարդոյ ՚ի ծաղր գալ ընդ կենցաղս, քան ողբալ : Ըր թողից զայն զի և մարդկան ազգի առաւել բարեացաւ պարտ գտանի՝ որ ծիծաղին, քան որ լայ : Եւ թողու և տեղի ինչ յուսոյ, իսկ սա անմտաբար ողբայ ընդ այն՝ զորոյ զուղղութենէն անյոյս գտանի : Եւ համանգամայն տեսութեամբ ամենայնի՝ առաւել մեծանձն է որ ծիծաղին քան որ լայն . զկարի թեթեւ կիրս ոգւոյն շարժէ, և ոչ ինչ զարմանալի կամ մեծ կամ իսկական առդնէ զամենայն հանդերձանս և զաղմուկս աշխարհի : Օմի մի յիրաց անտի, ընդ որս խնդամոտիմբ կամ տխրիմբ, յածեսցէ դը ընդ միտս և ՚ի միտ առցէ թէ ճշմարիտ է ասացեալն ՚ի Ռոմիւսէ . Իմենայն արարք մարդկան նման են ծագման նոցա, և ոչ է կեանք նոցա առաւել սուրբ կամ իսկազոյն քան զյղութիւնն սկզբնաւորեալ :

ԼՂԼ լաւ ևս է զհասարակաց բարս և զմարդկային միութիւնս խաղաղ սրտիւ տանել, և ոչ 'ի ծաղր և ոչ յարտասուս բերիլ : Այսան զի այլոցն չարեօք տանջիլ է յաւերժական թշուառութիւն . այլոցն չարեօք խնդամտիլ՝ տմարդի հեշտութիւն , որպէս անօգուտ մարդավարութիւն է այն , ողբալ ընդ մահ զաւակի օտարին և կնճռել զձակատ առ 'ի ցոյցս : Եւ 'ի քո չարիս գլխովին պարտ է քեզ այնչափ ինչ տեղի տալ ցաւոյ՝ որչափ նա պահանջէ և ոչ որչափ սովորութիւնն : Օ՛ի բազումք այն են որք առ 'ի ցոյց հեղուն զարտօսր , և ցորչափ չէք դք տեսող , ցամաքեալ են աչք նոցա , ամօթ վարկուցեալ չարաստել՝ ուր ամենեքեան զայն գործեն : Լինչափ արմատացեալ է չարս այս զայլոցն կախիլ կարծեաց , զի և ցաւն՝ կիրք անկեղծ ամենեկին՝ 'ի կեղծաւորութիւն է դարձեալ :

Բայց կան և որք սովոր են ոչ յանիրաւի տրտման կից լինել և հոգալ երբ բարեացն չարաչար լինին ելք . օրինակ իմն երբ Սոկրատէս բռնադատի 'ի բանտի մեռանել , հռուտիղիոս յաքսորանս կեալ , Պոմպէոս և Լիկերոն՝ որոց բարերարեցիկն տալ զպարանոցս : Եւ տո՞ւնն այն կենդանի պատկեր առաքինութեանց՝ յեցեալ 'ի սուր՝ զանձին և զհասարակաց տէրութեան սահմանել զբաղդ : Հարկ է նեղիլ յանձն զի բախտն այսպէս անիրաւութեամբ վարձահատոյց լինի , և որ յոյս մնայ անձին իւրաքանչիւր , 'ի տեսանելն զի բաւազոյնքն զայնպիսի չարաչար անցս կրեցին : Եւ արդ զինչ իցէ . տես թէ որպէս համբերեաց մի մի 'ի նոցանէ . եթէ քաջ գտան , նոցուն քաջատրտութեան լեր տենչող , եթէ կնամարդի և վատասիրտ օրինակաւ կորեան , ոչինչ կորեաւ : Ամ արժանի են զի առաքինութիւն նոցա քեզ հաճոյասցի , կամ անարժան՝ զի ցանկալի լինիցի քեզ վատասրտութիւն նոցա : Օ՛ի զինչ դժպատեհ քան զայս , եթէ արք անուանիք քաջութեամբ մեռանելով՝ երկչոտս զայլս գործիցեն : Այլ վեսցուք զայնպիսի արժանաւորս գովութեան և առասցուք . Որչափ առաւել քաջ նոյնչափ և բարերջանիկ բերեանաւութեամբ 'ի մարդկայնոցս խոյս ետուր դիպուածոց , 'ի յաչաղանաց և յախտաւորութեց . ելեր 'ի բանտէ , ոչ եթէ արժանի չար բախտի երեւցար դու յաչ

աստուածոց , այլ անարժան ընդ տէրութեամբ լինելոյ բախտին : Իսկ որոց խուսափենն , և 'ի մահու անդ ըզկեանա ինդրեն' ձեռն զօձեօք նոցա պարտ է արկանել : Եւ զոր 'ի ինդացելոց լացից և ոչ 'ի լացողաց զոր , նա զարտասուս իմ ինքնին սրբեաց , սա արտասուօք իւրովք անարժան կացոյց զանձն արտասուաց իմոց . զՆերակլէս լացից ես զի կենդանւոյն այրի , կամ զՆուեգուղոս զի բազմահեղոյս բւեռի , կամ զՎատնիկոս որ զանձին խոցուած արիաբար տանի : Սորա ամենեքին 'ի սակաւ ժամանակի գիտացին լինել յաւիտենական , յանմահութիւն մահուամբ ճանապարհորդեցին :

Եւ ' փոքր ինչ պատճառք են հոգածութեան և տատամնիլն այն 'ի յարդարումն անձին ոչ ումեք անկեղծութեամբ ցուցանելով զինքն . այսպիսի են կեանք բազմաց կեղծաւորեալ և 'ի ցոյցս կերպարանեալ , վասն զի նեղէ զանձն հանապազորդեան գիտողութիւն անձին , և զանգիտէ այլազգ քան զսովորականն երևել : Եւ երբեք ազատանամք 'ի հոգոց ցորչափ համարիմք՝ թէ այնչափ համարումն ստանամք , որչափ և տեսանիմք : Եւ ասն զի և բազում ինչ իրք հանդիպին , որ և յակամայ կամ նշաւակեն զմեզ . և թէ և կարի զգուշաւոր լինիցի որ անձին , բայց ոչ է կեանք զուարճալի և ոչ անբոյթ՝ կեալ ընդ պատրուակաւ միշտ օտար կերպարանաց : Բանի հեշտալի է այն պարզ և իւրեւ զարդարեալն անկեղծութիւն , ոչինչ առաքատ 'ի վերայ արկեալ բարոյից իւրոց : Բայց և այս կեանք ընդ վտանգաւ է արհամարհութեան , եթէ ամենայն ինչ ամենեցուն յայտնի լինիցի . զի են որ զգուին 'ի հուպ մատուցելոցն : Եւ այն չիք վտանգ և առաքինութեան անարգ երևելոյ աչաց 'ի մօտ մատչիլ անդ . և լաւ ևս է անկեղծութեամբ արհամարհիլ քան հանապազորդեան տանջիլ կեղծաւորութեամբ :

Եւ չափ դիցուք իրացդ . բազում խտիր կայ ընդ կեանն անկեղծութեամբ և ընդ կեանն անհոգութեամբ : Եւ ատ ևս պարտ է առանձնանալ յանձին . վասն զի կենսկցութիւն անմահեաց խառնախաղտէ

1 Եւ աստ դարձեալ՝ որպէս բազում ուրեք 'ի գրին' ոչ զփմանն ունին բանքն :

զբարեկարգութիւն, արծարծէ զկիրս, և որ ինչ կայ յողով տկար և ոչ քաջ դարմանեալ, զայրացուցանէ : Եւ սակայն պարտ է խառնել զայսոսիկ ընդ իրեարս, և փոխանակաւ վարել զառանձնութիւն և զկենակցութիւն : Բռանձնութիւնն քաղցրացուցանէ մեզ զմարդիկ, կենակցութիւնն՝ զանձինս, և լինիցին դեղ իրերաց . զատելութիւն ամբոխին բուժեսցէ առանձնութիւն, զառանձնութեանն ձանձրոյթ՝ կենակցութիւն :

Եւ ոչ 'ի նոյն ուշադրութեան անընդհատ պարտ է ունել զմիտս, այլ դարձուցանել 'ի զուարճախօսութիւն : Սկըատես ոչ ամթ համարէր խաղալ ընդ տղայս, և լատովն գինեաւ սփոփէր զոգի վաստակեալ 'ի հոգոց հասարակաց, և Սկեպիոն զյաղթողական և զգինուորական զայն մարմին ետ 'ի չափս (ոտից) . ոչ իգաբար բեկբեկելով զանձն, որպէս յարգիս է սովորութիւն, ուր և 'ի քնացս անդ առաւել քան զկանացի թուլութիւն ծեքծեքին, այլ որպէս առաջին այն արք սովոր էին՝ 'ի մէջ խաղու և 'ի տօնական աւուրս՝ առնացի շարժմամբ կայթել, և ոչ մի զեան ունելով թէ և 'ի թշնամեաց անգամ տեսանիցին :

Բրժան է թուլութիւն առնել երբեմն ոգւոց, զի որ հանգչին՝ լաւ ևս և զօրագոյն յառնեն : () որ օրինակ չէ պարտ բուռն առնել արգաւանդ անդաստանաց, ապա թէ ոչ փութով տկարացուցանէ զնոսա անընդհատ պտղաբերութիւնն . սոյնպէս և զաշխոյժ ոգւոց սպառէ անընդհատ աշխատութիւն : () օրասցին առ փոքր մի թոյլտուութեամբ և դիւրութեամբ : Ի հանապազօրգութենէ վաստակոց ծնանի բթութիւն իմն ոգւոց և ընդարմացումն . և ոչ ձկտէր 'ի նոյն այնչափ ցանկութիւն մարդկան, եթէ չունէր խաղն և զուարճաբանութիւնն զբնաւորական ինչ հեշտութիւն . որոց յաճախ կիրառութիւնն կապտէ զամենայն ծանրութիւն և զամենայն զօրութիւն ոգւոյն : Որպէս և քունն իսկ կարեւոր է 'ի հանգիստ մարմնոյ, բայց թէ զտիւ և զգիշեր ննջեսցես՝ մահ լինի գլխովին :

Բազում ինչ ընդ մէջ է՝ թողացուցանելոյն և թուլացուցանելոյն : () րէնսդիրք աւուրս սահմանեցին տօնականա զի մարդիկ հաւաքեսցին 'ի հանդիսապէս

զուարթութիւն , որպէս հարկաւոր բարեխառնութիւն ընդ մէջ արկանելով զայն աշխատութեանց : Եւ 'ի մեծամեծ արանց՝ որպէս ասացի , ոմանք աւուրս պարապոյ ամնոյ յամիս սահմանէին անձանց , ոմանք ևս զամենայն օր բաժանէին ընդ հանդարտութիւն և ընդ հոգս . որպիսի ոք Սողղիոն Բլինիոսն էր ճարտարախօսն մեծ զոր յիշեմք , որ յուսն զբաղէր քործ յետ տասներորդ ժամու . և ոչ իսկ նամակս անգամ ընթեռնոյր զի մի նոր ինչ հոգ ծնանիցի . այլ զողջոյն իսկ աւուրն զվաստակ երկդրումք ժամօքն սփոփէր : Ոմանք զմիջաւորք հանգիստ տային անձանց և զկնի միջօրէին 'ի թեթեւ ինչ գործս պարապէին : Վախնիք իսկ մեր արգելուն զկնի ժամուն տասներորդի չառնել ինչ նոր առաջարկութիւն 'ի ծերակուտին :

() օրականն բաժանէ զպահս գիշերապահս , և դարձեալոյն յարշաւանաց պատերազմի ապատ է գիշեր : Վերել արժան է ոգւոց և պարտ է տալ ըստ ժամու հանդարտութիւն , որ իցէ նմա 'ի սնունդ և 'ի զօրութիւն . պէտք են և շրջագայիլ 'ի բացօթեայ վայրս , որպէս զի ընդ արձակ երկնիւք և յորդաշունչ օդովք արծարծեսցի և զօրացի ոգին : Եւ զի և հեծելութիւն և ճանապարհորդութիւն և փոփոխումն գաւառաց ոյժ տան , որպէս և խրախուճք և գինեբուք , արբենալով երբեմն մինչև ցզուարթանալ՝ ոչ զի ընկճեսցէ զմեզ , այլ զի վայրաբերցէ ('ի բարձրագունիցն հոգոց) : Ս ան զի փարատէ զհոգս , և 'ի խոր վայրէ 'ի վեր շարժէ զոգի . և որպէս ախտից ոմանց , նոյնպէս և տրտմութեան դեղ լինի : Վտակ գինւոյ լ'ջատ՝ կոչեցաւ ոչ ըստ ազատութեան լեզուի , այլ զի ազատ առնէ զոգին 'ի ծառայութենէ հոգոց , և զօրացուցանէ և սրտապնդէ և յանդգնագոյն գործէ յամենայն աշխատութիւնս : Եւ որպէս ազատութեան , սոյնպէս և առողջարար գինւոյ չափ կայ : Կարծի և Սողոնի և Բրկեսիղեայ վարել գինեաւ : Կատովն յանդիմանեցաւ վասն արբեցութեան . այլ որ յանդիմանեացն զնա՝ զյանցանան յաւէտ պարկեշտացոյց քան

1 Լիդեւ , Աւուր ըստ լատինացւոց կոչեցեալ Բաքոս կամ Դիոնիսոս աստուածն գինւոյ :

Թէ արատ մարթացաւ զնել լլատողնի . բայց չէ պարտ յաճախել , զի մի ոգին ձգեսցէ յինքն զգար սովորութիւն . այլ երբեմն միայն 'ի ցնծութիւն և յուրախութիւն և առ 'ի բաց առնելոյ յանձնէ խուն ինչ զտխուր զգաստութիւնն : () Ի եթէ քերթողին Հէլլենացոյ հաւատամբ , խրբեմն և անմտանալն է ախորժեւի . եթէ Պղատոնի , ի զուր մերձի զգօնն 'ի քերթողական զրուսա . և եթէ Միստոտելի , (շեղե երբէք հանճար մեծ անխառն յանմտութենէ : Ոչ կարէ մեծ ինչ և գեր 'ի վեր քան զայլն խօսել , եթէ ոչ միտք յուզեալ : Որ զհետեակ և զսովորական բանիւք արհամարհեալ և սրբազան իմն ազգամբ վերամբարձաւ , յայնժամ ապա գիտասցէ նուազել բարձրագոյնս քան զչափ մահականացու բերանոյ : Ոչ կարէ գր 'ի բարձրագոյն ինչ և 'ի դժուարամատոյց հասանել , ցորչափ ինքն յինքեան կայ : Պէտք են օտարանալ 'ի սովորականէն , մոլիլ , ծամել զսանձ և յափշտակել վարել զկառավարիւր յոր վայր զանգիտէր ինքնին վերելակել :

Աստիկ քեզ , սիրեցեալդ Սերենէ , որ ինչ միանգամ մարթին պահել զանդորրութիւն , որ ինչ դարձուցանել զայն , և որ ինչ դիմակալել մոլութեանցն յարամրի 'ի ներքս սարդելոց : (Բայց այսմ գիտակ լինիջիր զի ոչ ինչ յայսցանէ բաւական է որոց ունին պահել ինչ մի դիւրաբեկ , եթէ ոչ անդու և անձանձիր փութով շուրջ պարսպեսցեն զոգին դիւրասահ :

ԴՈՒԿԻՈՍԻ Ը. ՍՆՆԵԿՆՅ

ՅԵՂԱԳՈՍ ԸՆՍԵՍԸՆՈՒԹԵԼՆ

ԻՄԱՍՏՆՈՅ

ԱՅՍ Է՝ ԹԷ ՉՍՏԵԱՆԵՆ ԻՄԱՍՏՆՈՅ
ՈՉ ԹՇՆԱՄԱՆՔ ԻՆՉ ԵՒ ՈՉ ԱՆԻՐԱԽՈՒԹԻՒՆ 1 :

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԸՅՆՉԱՓ խաիր է , Սերենէ , ընդ Ստոյիկեանս և ընդ այլ իմաստասերս , որչափ ընդ էգս և ընդ արուս , և յիրաւի արդեօք . զի թէպէտ և երկաքանչիւր դասք միօրինակ սատար լինին յընկերութիւն կենաց , այլ մին ծնեալ է 'ի հպատակութիւն և միւսն 'ի հրամա՛նատարութիւն : Եւ յիմաստնոց մեղմով և քաղցրութեամբ՝ որպէս արդեօք առտնին և ընտանի բըժիշկք , դարման տանին հիւանդացեալ մարմնոց , ոչ որպէս քաջալաւ և երազաբուժիչ թուի , այլ որպէս մարթի լինել : Իսկ Ստոյիկեանք յուղի անկեալ առնացի՝ ոչ ինչ փոյթ տանին եթէ ուղին զուարճալի երևեսցի ուղևորելոց , այլ զի վաղ ընդ փոյթ զվեզ կորզեսցեն և 'ի բարձրագիտակ գաղաթն 'ի վեր հանիցեն . որ այնչափ արտաքոյ ամբարձեալ կայ 'ի յարձակմանց զի-

1 Այս ճառ գրեալ 'ի Սենեկայէ առ նոյն Սերենոս բարեկամ՝ բազում գովութեանց նպատակ է առ քննիչս , և է 'ի նախապատիւս մառենագրութեանց նորա : Այլ քաջ իսկ 'ի կուսակցութենէ աղանդոյն 'ի գովութիւն զեղի նա անդէն իւրոց Ստոյիկեանց :

նուց ամենայնի, մինչև գեր 'ի վերոյ նստել քան զբախտոն գլխովին :

Բայց ասիցես . դժուարակոխ են ճանապարհքս յոր հրաւիրիմք , և առապարք անհարթք : Սակայն և ընդ հարթն զիմորդ լինիցին վերելք : Բայց և ոչ այնչափ զառ 'ի վեր են , որպէս ոմանց թուի . սկիզբն և եթ ուղղոյն քարուտ է և ապառաժուտ և իբրու անկոխ . ըստ որում և յորովք 'ի վայրաց' որոց 'ի հեռաստանէ ակնարկիցեն' խորտաբորտ և խանիխուռն սովոր են երևել , զի հեռաւորութիւնն պատրիէ զաչս . այլ մերձ երթեալ վայրացն՝ պատրանք աչացն լուծանին և զօդեալքն 'ի մի' տակաւ անջատին , և որք 'ի հեռուտ գահք և դարաւանդքն երևէին , դառնան 'ի գազաթն հեշտին :

Եւ ինչ գեռ ևս յիշատակութիւն լինէր Սարկոսի լատովնի , դժկամակ լինէիր , ըստ որում չհամարուէս ընդ անիրաւութիւն , զի զլատովնի յարգ չիմացաւ ըստ արժանւոյն դար նորա . զի զգեր 'ի վերոյն քան զՍոմ պէս և քան զԵսար՝ խոնարհագոյն եղ քան զԼա տինիոս . և դժպատեհ քեզ թուէր զի վասն հակառակելոյ նորա օրինացն առաջարկելոց՝ զպարեգօտն 'ի բաց մերկացին 'ի նմանէ , և յատենէ անտի մինչև 'ի կամարն Փաբեան՝ ձգեալ ձեռամբք խռովայոյզ խուժանին՝ յանձին կալաւ նախատինս , թուքս և զայլաւնայն թշնամանս անմիտ բազմութեանն : Յայնժամ ետու ես պատասխանի . Յիրաւի է քեզ զայրանալ յանուն Հասարակաց պետութեան , զոր աստի լղողիոս , անտի Սատինիոս և արք չարախտավարք 'ի վաճառ հանէին . և հարեալք ցանկութեանն շլացութեամբ՝ չառնուին 'ի միտ թէ 'ի վաճառել անդ զպետութիւնն վաճառին և ինքեանք :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ո՛ր ԵՍԵ Վատո՞ւնի ասացի քեզ ապահով լինել . վասն զի առն իմաստնոյ չմարթէ ընդունել ոչ զըկանս և ոչ թշնամանս . իսկ զՎատո՞ւն անշուշտ դիքն անմահք ետուն մեզ յօրինակ առն իմաստնոյ՝ քան զՍգիսևս և զՀերակլէս՝ ՚ի դարսն առաջինս : Վանգի Ստոյիկեան մեր իմաստունք՝ զսոսա հռչակ հարին իբրև զանապարտելիս ՚ի վաստակոց, և զարհամարհողս փափկութեան, և զյաղթականս ամենայն երկիւղի : Վատո՞ւն ոչ ոգորեցաւ ընդ գազանս , որոց զհետ անդիլ գործ է որսորդ և վայրագասուն առն . և ոչ զհրէշից այլանդակաց զինի անդեցաւ հրով և սրով, և ոչ յայն ժամանակս դիպեցաւ , յորում էր հաւատալ՝ զերկին ՚ի վերայ ուսոց՝ առն միոյ յեցեալ . զի առ նովաւ փարատեալ էր ՚ի բաց հին դիւրահաւատութիւնն, և աշխարհ ՚ի ծայրագոյնն հասեալ խորագիտութիւն : Ինչ ամբարհաւաճութեան մրցեալ՝ ընդ բազմակերպարան չարի՝ և ընդ անչափ իշխանասիրութեան , զոր աշխարհ համօրէն յերիս բաժանեալ՝ անկարանայր յագեցուցանել , ընդդէմ մոլութեանց քաղաքի ՚ի վատութար անդր նկրտելոյ և իւրով ծանրութեամբ վայրաբերելոյ , արձանացաւ միայնակ , և զհասարակաց տէրութիւնն կործանական՝ որչափ և մարթ էր միով ձեռամբ յետս ձգել՝ պինդ կալաւ . մինչև իսկեալ կամ շորթեալ, ընկերեաց աւերածոյն որում ցայնչափ ժամանակս դիմակալէր , և այնպէս միանգամայն . շիջան՝ որոց դժպատեհ էր բաժանումն ՚ի միմեանց զի ոչ Վատո՞ւն յետ ազատութեան մնաց կենդանի և ոչ ազատութիւնն յետ Վատո՞ւնի : Եւրոպայի սումբ համարիցին դու թէ հնար իցէ թշնամանս ընդունել ՚ի ժողովրդենէ , այնու՝ զի կապտեաց ՚ի նմանէ զՍրետորութիւնն կամ զպատմութեան , և զնուիրաւ .

1 Առաջայ կամ Հերակլի որ զնա յաջորդեաց ՚ի բառնալ :

2 Յերէի Բաթանէալ՝ այս ինքն է ՚ի Վեսար ՚ի Պոմպէոս և ՚ի Վրասոս յեռապետս :

կան գլուխ նորա թքով ծեփեաց բերանոյ : Ինքոյթ է իմաստունն . ոչ անիրաւութիւն ինչ և ոչ թշնամանք կարող են երբէք ՚ի նա հասանել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԲՈՐԴ

ԽՈՒՒԻ ինձ տեսանել զոգի քո զայրացեալ և բորբոքեալ և որպէս թէ ձայն բարձեալ բողբոջեցէ : Եւս բանք են , որք նուաստացուցանեն զզօրութիւն խրատուց վարդապետութեան ձերոյ . մեծամեծս խոստանայք , որք կամ անակնունելիք են և կամ անհաւատարմիք : Եւ և հրաշարեալ բարբառեալ , ուր ուրաստ լինիք՝ թէ իմաստնոյն չմարթնել լինել աղքատ , ոչ ուրանայք՝ թէ սովոր է պակասիլ նմա և ծառայ և հանգերձ և յարկ և կերակուր : Իւր ուրաստ լինիք թէ իմաստունն ոչ անմտմտայ , ոչ ուրանայք՝ թէ լինի նմա և յաղղ խելո իմն լինել և բարբառել բանա ոչ ողջամիտս , և համար ձակիլ՝ յոր ինչ և ՚ի բռնութենէ արտին ձգեցի : Իւր ուրաստ լինիք , թէ իմաստունն ոչ ծառայանայ , տակաւին ոչ ժխտէք թէ մարթի վաճառիլ և լինել կատարիչ հրամանաց այլոց և արբանեկել տեսան իւրում զամենայն սպաս ծառայական : Եւ այսպէս յետ բարձրայոն լինելոյ՝ ՚ի նոյն իջանէք վաղի հաւասարեալ այլոց , փոփոխմամբ անուանց իրացն : Եւրդ այսպիսի ինչ կասկածեմ գոյ և աստ ՚ի բանսդ , որք յառաջնունն անդ տեսութեան գեղեցիկ են և մեծավայելուչ . իբրեւ զի իմաստունն չէ ընդունակ ոչ անիրաւութեան և ոչ թշնամանադրութեան : Եւ խտիր մեծ է , արդեօք զիմաստունն արտաբոյ դնես զայրանալոյ , եթէ անիրաւութեան և զրկանաց : Եւ ասն զի՝ եթէ ոտես թէ նա անդորրամիտ տանի , ոչ ինչ ապա առանձինն չնորհք են նորա , զի նոյն անցք հասարակաց և ընդ նա անցանեն . և նոյն համբերութիւն՝ յոր անդու չարակրութեամբ կրթեցի որ : Եւ թէ ասես թէ չընդունի ինչ զրկանս և անիրաւութիւն , այս է՝ ոչ որ կարէ լլկել զնա , թողեալ զամենայն զգործս իմ՝ եղէց ստոյիկեան :

Եւս իս զիմաստունն ոչ առերևոյթ պատուասիրու-

Թեամբ բանից եղի 'ի մտի պաճուճել, այլ յայնմ վայրի զնել յոր ոչ հասանիցէ անիրաւութիւն և ոչ մի : Իսկ արդ զիսորդ . միթէ ոչ որ լինիցի որ զնա հարստահարիցէ կամ նեղիցէ : Չիք ինչ սուրբ 'ի բնութեան , որ չունիցի իւր հակառակորդ զանսուրբ սեղանակապուտ : Իսկ ոչ եթէ յայն սակս չիցէ աստուածականն 'ի բարձրութեան իւրում, զի գտանին՝ որք զնորա մեծութիւնն անմատոյց գլխովին և անխոցելի՝ փորձին հարկանել : Ինխոցուտելի է , ոչ զի չհարկանի , այլ զի անստնանելի է :

Յօրինակէ աստի տամ քեզ զնշանակ իմաստնայ . ոչ ապաքէն ստոյգ և աներկբայելի է կորով որ ոչն յաղթի , քան ընդ որում ոչ որ բաղխի , որովհետեւ զօրութիւն անփորձ չէ ստոյգ : Իսկ որ զամենայն յարձակմամբ քամահէ , իրաւամբք և հաւատեգք քաջագործանաչի : Իստ այսմ օրինակի բարեբուն ինձ ծանիր զի մտտունն , եթէ ոչ ինչ անիրաւութիւն վնասիցէ նմա , քան թէ ոչ ինչ անիրաւութիւն կրիցէ : Եւ զայն կոչեմ ես այր քաջ , զոր ոչ նկուն առնեն մարտք և ոչ երկեղուկս արկանէ 'ի նա վերահաս զօրութիւն թշնամու . Եւ ոչ զայն՝ որ պարարի 'ի հանդարտութեան 'ի մէջ անարի ամբոխին : Եւ ահա զայս օրինակ անընդունակ անիրաւութեան գոյ ասեմք զիմաստունն :

Իսկ ուրեմն չէ ինչ փոյթ թէ նետք բազումք ձգեսցին 'ի նա , յոր և ոչ մի թափանցէ : Օր օրինակ կարծրութիւն ունեց 'ի քարանց անդձելի է յերկաթոյ , չէ հնար կտրել զանդամանդ կամ քանդակել կամ մաշել , այլ զորս մերձին 'ի նա՝ յետս ընդ կրունկն դարձուցանէ . որպէս և ոմանք անծախելի են 'ի հրոյ և 'ի մէջ բոցոյ բորբոքելոյ պահեն զսերտութիւն և զորակ իւրեանց . որպէս և ժայռք խորանիստք 'ի ծովու զաղիս խորտակեն , այլ ինքեանք յայնչափ դարուց հետէ ծեծեալք՝ ոչինչ նշմարանս ցուցանեն վնասու . սոյնպէս ամբողջոյն է սիրտ իմաստնայ , և այնպէս քաջակորով զի ոչ ինչ ընդհատ յառաջ բերեալ օրինակացդ աներկեան է յերեսաց անիրաւութեանց :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԻՍԿ արդ զիարդ . ոչ գտանի որ որ իշխեսցէ անիրաւել իմաստնոյն : Իշխեսցէ , այլ ոչ կարասցէ հասուցանել 'ի նա անդր : Ը ամս զի մեծաւ միջոցաւ տարատրոհեալ ամբարձաւ 'ի վայրաբարշից աստի . և զերծ է 'ի ֆնասակար զօրութեանց անտի նոցա : Թող և հզօրք և իշխանութեամբ պերճացեալք և արբանեկօք զօրացեալք փորձեսցեն ֆնասել նմա . այնչափ յիմաստնոյ և այսր մնասցեն ամենայն բուռն յարձակմունք նոցա , որչափ իրք 'ի բարձունս ձգեալք աղեղամբ և բազատրիւք թէպէտ և աներևոյթ լինին յաչաց , բայց յերկնից և 'ի վայր է սահման նոցա :

Եւ զինչ . կարծիցէս գու , թէ յորժամ ախմարն այն արքայ բազմութեամբ նետից խաւարեցոյց զտիւ , նետ մի 'ի նետից հասեալ իցէ յարեգակն . կամ թէ յընկենուկ անդ շղթայս 'ի խորս ծովու՝ կապեաց արդեօք զՍոսիդոն : Օ որ օրինակ երկինք անմատոյց են ձեռին մարդոյ , և յորոց գտաճարս քանդեն կամ զդրօշեալս ձուլեն՝ անֆնասելի է աստուածութիւնն , սոյնօրինակ որ ինչ չարաչար անցք անցանեն ընդ իմաստունն յապիրատ և յամբարտաւան մարդկանէ , 'ի զուր փորձին :

Եւ լաւ ևս լինէր , ասես , եթէ և չլինէր որ որ փորձեսցի : Իժուարինս ցանկաս վասն ազգի մարդկան . զանմեղանչականութիւնն ասեմ : Եւ չլինելն իսկ 'ի նոսա անդր հայի՝ որք առնելիքն են և ոչ 'ի կրեղին . որ ոչն իսկ կարէ առնել , զի մի լինիցի : Թող զի ոչ ապաքէն առաւել ցուցանէ իմաստութիւնն զզօրութիւն անդորրութեան 'ի մէջ լլկողաց , որպէս մեծ նշան է քաջազէն և քաջազօր սպարապետի՝ աներկիւղ աներկեանութիւնն և յերկրի անդ թշնամեաց :

Բաժանեսցուք , եթէ հաճոյ թուի Երեսնէ , զանի բաւութիւնն 'ի թշնամանաց : Եւ զինն այն բնութեամբ է ծանր , երկրորդն թեթեւ , և միայն փափկավարիցն ծանր . որով ոչ ֆնասին , այլ դառնանան : Բայց այն

չափ է մեղկութիւն և ունայնամտութիւն ոգւոցն , մինչ զի առ ոմանս չիք ինչ դառնագոյն քան զայս : Եւ յսպէս գտանիցես և զճառայ որ յանձն առնու քան ըմպել և ապտակիլ , տինա և հարուածոց և մահուան տանել քան բանից թշնամանաց և նախատանաց : Եւ յայսչափ անմտութիւն հասաք զի ոչ ցաւովք և եթայլ և կարծեօք ցաւոց տանջիմք , ըստ օրինակի տղայոց՝ որոց ահարկանէ ստուերն և տգեղութիւն և ճառադիմութիւն . և յարաստուս ցնդին՝ ի լուր անուանց որք չեն այնչափ ախորժ լսելեաց , և ի տատանմանց մատանց և յայլոց իրաց , յորոց վայրապար թափով անհանձաւաբար հարթուցեալք ի բաց վազեն :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԻՆՐՈՐԴ

Եւ իբրև ի թեւս այս է նպատակ՝ չարիս հասուցանել ումեք , իսկ իմաստութիւնն ոչ թողու տեղի չարի : Եւ ասն զի մի միայն չար է յաչս նորա՝ վատթարութիւն . որում անհնար է մուտ ունել անդր ուր տեղակայեալ է առաքինութիւնն և համեստութիւն . ապա ուրեմն անիրաւութիւնն չկարէ ժաման լինել առ իմաստունն : Եւ ասն զի եթէ անիրաւութիւնն է կրելութիւն չարի իրիւք , իսկ իմաստունն չէ կրող իրիւք չարի , ապա ոչ ինչ անիրաւութիւն հասանէ յիմաստուն անդր : Եւ մեւնայն անիրաւութիւն ի մշտս է անձինն յոր բերի , և չէ մարթ ումեք ընդունել զանիրաւութիւն կամ զգորկանս առանց տուգանաց իրիւք կամ արժանապատուութեան իւրոյ , կամ մարմնոյն , կամ իրաց արտաքոյ մեր եղելոց . իսկ արդ իմաստունն չկարէ կորուսանել և ոչ ինչ զի զամենայն ինչ յինքեան ամբարեաց , ոչ հաւատայ զիմն բախտի , զգոյս իւր յամբի ունի , շատացեալ առաքինութեամբ՝ որ անկարօտն է դիպուածոյից . սորին աղաղաւ չէ մարթ նմա առաւելուլ կամ նուազիլ . զի ծայրացեալքն՝ չունին տեղի աճելութեան : Եւ ինչ կապտէ բախտն , բայց զոր ետն . իսկ արդ ոչ տայ զառաքինութիւն , վասն որոյ և ոչ ի բաց առնու :

Իցատ է առաքինութիւն, անեղծ, անշարժ, անսասան. այնպէս տոկուն առնէ զառաքինին ընդդէմ դիպուածոց, զի և ոչ կորանալ ունի, թող թէ յաղթիլ: Ինդդէմ պատրաստութեանց արհաւիրաց՝ անմէհներ դէտակն ունի, ոչ փոխէ իւր զդէմն եթէ խիստք և եթէ յաջողակք երևութասցին նմա: Ը ասն որոյ և ոչ ինչ կորուսանէ, զորոյ զկորուստ յանձին զգալ ունիցի: Ը ասն զի զառաքինութիւն և եթ ժառանգեալ ունի, յորմէ ոչ երբէք կապտեսցի. զայլ իրս իբրև մուրացածոյ առեալս ՚ի կիր արկանէ, և ո՞րք վրդովեսցի օտարին տուգանօք: Ը րդ եթէ անիրաւութիւնն ոչ կարէ իւր ստնանել այնմ ամենայնի որ սեպհական ինչք են իմաստնոյն, վասն զի առաքինութեամբ նորա պարհին անթերի, ապա ոչ կարէ անիրաւութիւն լինել իմաստնոյ:

Յորժամ էառ զքաղաքն Ը եգարայ Ը և մետրիոս անուանեալն Պողիորկետէս, եհարց զԸ Թիլպոն փիլիսոփայ, թէ կորուսեալ ինչ իցէ քո. և նա ասէ. Ը ոչ ինչ. զի իմքս ամենայն ընդ իս են: Ը սակայն նաև ստացուածք նորա յաւարի երթեալ էին, և զգտերս նորա յափշտակեալ էր թշնամոյն և զհայրենիսն յաղարտ վարեալ. բայց նա զյաղթութիւնն կորզեաց ՚ի ձեռաց թշնամոյն, և զանձն՝ յառման անդ քաղաքին ոչ միայն անպարտելի վիպեաց, այլ և անշնասելի. վասն զի ընդ իւր ունէր զձշմարիտ գոյս անձեռնարկելիս: Ը սկ որ ինչ ցրեցան խլեցան և օտարացան՝ ոչ իւր համարէր, այլ պատահականս և բախտին ակնարկութեան հետևորդս, ուստի և ոչ էր նորա սիրեալ զնոսա որպէս զիւրականս: Ը ասն զի ամենայն իրաց արտաքուստ յորդերոց ժառանգութիւնն դիւրասահ է և անհաւատի: Ը արդ խորհեաջիր, միթէ կարող ինչ էր անիրաւել առնա այսմիկ կամ գող, կամ զլապարտող, կամ դրացի հզօր, կամ մեծատուն ոք՝ որ վարէ զթագաւորութիւն անժառանգ՝ ծերութեան այնմ, ասեմ, յորմէ ոչ ինչ կարողացաւ կապտել պատերազմն և թշնա-

1 Ը թերութիւն անորդի պատուական էր յոյժ և ՚ի շնորհս առհռովմայելիս, որով և բռնանային իմն այնպիսիքն:

մին գլխովին՝ ճարտարն յարհեստ քանդուածոյ քաղաքաց : Ի մէջ սուսերաց յամենայն կողմանց շողացելոց , և զինուորական խուժանացն խուժմանց 'ի կապուտ կողոպուտ , և 'ի մէջ բոցոյ և արեան և կոտորածի քաղաքին մասն եղելոյ , և 'ի մէջ դղրդմանց մեհէնացն կործանելոց 'ի վերայ աստուածոց իւրեանց , նա միայն էր որ կայր 'ի խաղաղութեան : Եւս մի յանդուգն համարիցիս զմեր խոստումն . որում , եթէ ինձ թերեհաւատ լինիս , տամ երաշխաւոր : Եւս հաւատալի թուի քեզ թէ այնչափ հաստատութիւն իցէ 'ի մարդ , կամ այսչափ մեծանձնութիւն . այլ զինչ եթէ 'ի մէջ մատուցեալ նորա ասիցէ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԻՎ

Եւս իցի քեզ երկուանալ թէ արդեօք մարդ հողածին կարող իցէ ամբառնալ զանձն գեր 'ի վերոյ քան զմարդկեղէնս . կամ թէ աներկիւղ ակնարկել 'ի ցաւ , 'ի սուգանս , 'ի խոցմունս , 'ի վերս և յահագին դղրդիւն իրաց զիւրս խուժելոց , և խաղաղիկ տանել դժընդակաց , և 'ի յաջողակս 'ի չափու ունել զանձն . ոչ 'ի նոցունց նպարտասեալ և ոչ 'ի սոսին ապաստան , միօրինակ և անփոփոխ 'ի մէջ երկաքանչիւրոցն կալով . և ոչ մի ինչ իւր հոռեարիցի , բայց զանձն միայն . և զայն՝ այնու մասամբ , որով լաւն է : Եւսսիկ հասեալ կամ առ 'ի զսոյն ձեզ հաւատարիմ կացուցանել . զի առ սովին քաղաքաւեր իշխանաւ՝ խախտին ամուրք բախմամբ խոյոց , և ամբարտակք բարձրաբերձ աշտարակաց՝ ալ կան հատանելով և փոս ընդերկրեայս փորելով յանկարծակի ուրեմն նստին 'ի գետին , և 'ի հաւասարութիւն բարձրակառոյց բերդից բարձրանայ հողաբլուր . բայց ոչ ինչ մանգղիոն մենքենայել հնար է որ զհաստահիմն հողի մարթասցի խախտել : Եւս իսկ կորզեցի

1 Վասն այնորիկ իսկ կոչեցաւ Պոլիդիէր այն է Քաղաքապետը , որ և զհամբաւեալ քաղաքաւեր կազմածն մենքենայեաց 'ի կործանումն պարտպաց :

զայն յաւերակաց տան և 'ի հրձգութեանց շուրջ ճարակելոց և ընդ հուր արեամբ անցեալ խուսափեցի : Այլ գիտեմ յոր վիճակ իցեն իմ դատերը , արդեօք չարարողդ քան զհասարակացն : Այս միայն , թէպէտ և ծեր հասակաւ , թէպէտ և յամենայն կողմանց շուրջ պատեալ 'ի թշնամեաց , մեղապար զերծայ . այլ խոստովան լինիմ զի ողջ և անթերի են ամենայն գոյք իմ 'ի և ձեռս իմեն , և ունիմ զամենայն որ ինչ միանգամ իմքն էին : Այլ լիցի քեզ կարծել զիս յաղթեալ և զքեզ յաղթական , յաղթել յաղթեաց բախտ քո բախտի իմում : Վիւրակործան և դիւրափոփոխ այն իրը՝ ոչ գիտեմ ո՞ր իցեն . այլ եթէ վասն իմոց իրաց բանք իցեն , ընդ իս են և ընդ իս եղիցին : Այսուսին մեծատունքդ այդ զստացուածս իւրեանց , տուփոտք զսէր իւրեանց , և մեծաժախ ամօթով հանդերձ զհոմանիս իւրեանց . փառասէրք զդուռն արքունի և զատեան և զտեղիս սահմանեալս 'ի պաշտել հրապարակաւ զախտս իւրեանց . վախառուք կորուսին զմուրհակս իւրեանց , յորս վարապար խրախամիտ լեալ ազահութեամբ՝ նորօք հաշուին զմեծութիւնս իւրեանց . իսկ ես զամենայն ինչ ամբողջ և անարատ ունիմ 'ի ձեռին : Հարց և զայգօսիկ որք ողբան և արտասուեն , և սուսերաց մերկելոց զմերկ մարմինս մատնեն վասն դրամոց . որք ծանրացեալ ծոցիւք 'ի փախուստ գնան յերեսաց թշնամոցն :

Այս ուրեմն զայս այսպէս գիտեա , ուր յերենէ , թէ մարդն կատարեալ մարդկային և աստուածային առաքինութեամբք լի՝ կորուսանէ և ոչ ինչ . զի ինչքն որս յամուր ամուր անառիկս են ամրացեալ : Այլ ընդ Ռաբելոնի պարսպաց ունիս համեմատել , յորս միջամուխ եղև լճեքսանդր , ոչ ընդ պատուարս Արքեդեոնի կամ լուսմանտիոյ , որ գնդաւ միով առաւ , ոչ ընդ Ապպետուրոնի կամ ընդ ակառն . յայս ամենայն են հետք թշնամոյ : Վարիսպք որ զիմաստունս պարսպեն , անքոյթ են 'ի հրոյ և յարշաւանաց . ոչ ինչ մուտս տան , բարձունք են , անմարտնչելիք և դիցահաւասարք :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ս' ասիցես , որպէս է քո սովորութիւն , թէ չիք ուրեք գտանել իմաստուն այսպիսի : Ոչ կեղծեմք զայդ շուք մնտի մարդկեղէն հանճարոյ , և ոչ զմեծի իմն պատկեր ստայօդ ստեղծանեմք . այլ որպիսի հաստատեցաքն , ընծայեցաք և ընծայեսցուք : Վժուարագիւտ արդեօք , և 'ի միջոցս դարուց և դարուց գտանիցի , զի և ոչ մեծամարմին յաղթ հսկայք զանցեալք զսովորական և զհասարակ չափու՝ յաճախ ծնանին . սակայն նոյն իսկ ինքն Սատովն , յորոյ յիշատակէ պատճառս էառ այս ճառ , երկնսլիմ՝ գուցէ 'ի վեր քան զմերն օրինակ գտանիցի :

Հուսկ՝ յետոյ՝ զօրագոյն պարտի լինել փնասողն քան զփնասեալն . իսկ արդ մտգգամութիւնն ոչ է զօրագոյն քան զառաքինութիւն , ապա ուրեմն առաքինին է անփնասելի : Ներաւութիւն ոչ ուստեք գործի ընդ բարիս , եթէ ոչ 'ի չարաց . խաղաղութիւն է 'ի բարեաց միջի , չարք՝ որպէս բարեաց , նոյնպէս և իրերաց են փնասակարք : Նորդ եթէ ոչ փնասի եթէ ոչ տկարագոյնն , իսկ չարն տկարագոյն է քան զբարին , և ոչ է խիթալի բարեաց ուստեք անիրաւութիւն , եթէ ոչ յաննմանեաց . ապա ուրեմն այր իմաստուն չանկանի ընդ անիրաւութեամբ : Այլ ինչ հարկ և զայն ազդել քեզ թէ չիք որ բարի բայց միայն իմաստունն :

Եսիցես , եթէ յանիրաւի դատապարտեցաւ Սոկրատէս , ապա ընկալաւ զանիրաւութիւն : Մտանօր պէտք են 'ի միտ առնուլ թէ մարթի ումեք անիրաւել յիս , բայց ոչ և ես կալայց յանձին զանիրաւութիւն . օրինակ իմն եթէ զոր յափշտակեացն որ գողութեամբ 'ի գեղջէ իմնէ , առեալ դիցէ 'ի տուն իմ , նա արար գողութիւն , այլ ես կորուսի և ոչ ինչ : Ս'արթի ուրուք

1 Ոմանց ընդհատութիւն թուեցաւ լինել 'ի բանիս , այլ ինձ թուի մանաւանդ 'ի զարտուղութենէ և յօրինակէն դառնալ և առնուլ միւս անգամ զմեզ բանին :

փնասակար գոլ բայց ոչ և փնասել : Եթէ այր որ լինի
 ցի ընդ կնոջ իւրում որպէս ընդ օտարի , պոռնիկ գտա-
 նի , թէպէտ և ամուսինն չիցէ շուն : Դեղ մահու ինձ
 որ մատուակեաց . այլ ընդ խառնիլն 'ի կերակուր' կո-
 րոյս զիւր զօրութիւն . ապաքէն դեղատուն անօրինե-
 ցաւ , թէպէտ և փնասեաց ոչ . ոչ արդարացի երբէք
 աւագակ մարդասպան , որոյ զէնն անգեան գտաւ դի-
 մակայլութեամբ զգետու . չարագործութիւնք ամե-
 նայն՝ նաւ յառաջ քան զել զործոյն կատարեալ են
 'ի բանի յանցաւորութեան : Ինչ ինչ այսպիսի ունին
 պայման և այսպիսեաւ զուգին փոխանակաւ , զի մին
 առանց միւսոյն կարէ լինել , բայց միւսն չկարէ առանց
 սորա լինել : () որ ասացիդ՝ յայտնագոյն առնել գուն
 գործեցից : Երբոք եմ շարժել զոտս՝ առանց ընթա-
 նալոյ , այլ ընթանալ չկարեմ առանց ոտնաշարժու-
 թեան : Երբոք եմ կալ 'ի ջուր և ոչ լողալ . այլ
 թէ լողիմ , չկարեմ չլինել 'ի մէջ ջրոյ : Ի սոյն սակի
 է և զորմէ բանս է . եթէ ընկալայ զանիրաւութիւն ,
 հարկ է թէ իցէ լեալ անիրաւութեան . այլ թէ ելլ
 անիրաւութիւն , չէ հարկ թէ ընկալեալ իցէ իմ զգն .
 վասն զի բազում ինչ կարէ դիպիլ՝ խափանիչ անիրա-
 ւութեան . զոր օրինակ զձեռն ձգեալ 'ի հարուած կա-
 րող է 'ի դերև հանել դիպուածն , և 'ի նետից ձգելոց
 անձնապահ լինել . նմանապէս զոր և է անիրաւու-
 թիւնս կարէ ինչ մի յետս նհանջել և խափանել , այն-
 պէս զի եղեալ իցեն , այլ ընկալեալ ոչ :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԻՒ

ԴԱՐՁԵԱԼ արդարութիւնն չկարէ ընդունել ինչ մի
 անարդար , վասն զի ներհականք չմիաբանին . իսկ արդ-
 չկարէ լինել անիրաւութիւն՝ բայց անարդարութեամբ ,
 ապա ուրեմն չկարէ արդարոյն լինել անիրաւութիւն :
 Եւ մի զարմացիս թէ ոչ որ կարէ առնել նմա զանի-
 րաւութիւն , ուր և օգտել իսկ ոչ կարէ . զի իմաստ-
 նոյն ինչ ոչ պակասէ , զոր կարասցէ առնուլ 'ի պար-
 գեի մասին . և զի չարն ոչ ինչ կարէ պարգեւել իմաստ-

նոյն : Այսին զի նախ ունեւ պարտի՝ զի տալ կարասցէ . բայց արդ չիք ինչ նորա ընդ որ մարթացի խորնդալ իմաստունն՝ թէ տացի ինքեան : Եւս ուրեմն ոչ որ կարէ փնասել իմաստնոյ և ոչ օգտել . որպէս աստուածայինքն ոչ օգնականութեան կարօտին և ոչ փնասիլ մարթին . արդ իմաստունն մօտաւոր և մերձաւոր վեհից կայ , և բաց 'ի մահականացու գոլոյն՝ է նման Բոտոժոյ : Ի բարձունս անդր ձկտեալ և դիմեալ , 'ի կարգաւորեալս , յանասանելիս , 'ի միօրինակ և 'ի միաբան ընթացիւք խաղացեալս , յաներկեանս , 'ի քաղցունս , իբրև յօգուտ հասարակաց ծնեալ և անձին և այլոց բարեացապարտ , ոչ ցանկայ չնչին ինչ իրաց , ոչ ողբայ ընդ իրս ինչ , այն որ 'ի բանականութիւն յեցեալ , ընդ մարդկային անցս դիպուածոյս աստուածեղէն ոգւով ճանապարհորդէ :

Եւս և չիք ինչ ուստի ընկալցի զանիրաւութիւն . ոչ 'ի մարդոյ եւթ յոր առցես արգեօք զասացեալս , այլ և ոչ 'ի բախտէ , որ ցորչափ ոգորեցաւ ընդ առաքինութեան , ոչ երբէք աննկուն 'ի բաց մեկնեցաւ : Եւթ զմեծագոյնն զայն քան զոր աւելի ինչ ոչ ունին սպառնալ ցատումն օրինաց և անգութ տեարք , և յորում կատարած է իշխանութեան բախտին , անդորր և խաղաղ սրտիւ ընդունիմք , և գիտեմք զմահն ոչ չար ինչ գոյ , ուստի և ոչ անիրաւութիւն , ևս առաւել զիւրաւ այլոցն տարցուք , տուգանաց , ցառոց , վատահամբաւութեանց , տեղափոխութեանց , որբութեանց և բաժանմանց . որք զիմաստունն՝ թէպէտ և համանգամայն պատեալ պաշարեսցեն , ոչ ընկրուանեն . թող թէ առ յարձակումն միոյ միոյ առանձինն վշտագնեսցի : Եւ եթէ անիրաւութեանց բախտի հանդարտութեամբ տանի , քանի առաւել հզօրացն 'ի մարդկանէ , զորս գիտէ լինել բազուկս բախտի :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԻ

Եւ արդ զամենայն ինչ այնպէս կրէ, որպէս զձմեռայնոյ դժնդակութիւն, որպէս զերկնից անբարեխառնութիւն, որպէս զջերմախտութիւնս և զհիւանդութիւնս և զայլ պատահարս դիպուածոյ: Եւ ոչ զումեքէ այնպէս բարիորդ բերէ դատաստան, մինչև համարել թէ խորհրդով գործեսցէ, որ միայն իմաստնոյ է. իսկ այլոցն ամենեցուն ոչ խորհուրդք են, այլ նենգութիւնք և դաւաճանութիւնք և անկարգ շարժութիւնք սրտից, զորս 'ի դիպուածոց դնէ համարի. իսկ ամենայն ինչ դիպուածական' 'ի մէջ և անորդ դժնէանայ և անիրաւի: Եւ զայն ևս ած զմտաւ զի շատ ինչ իրք են որովք մարթ է անիրաւելնոցա՝ յորոց ձեռն վտանգ մեզ հայթհայթի. օրինակ իմն նենգաւոր դատախազութեամբ, սուտ զրպարտութեամբ, կամ գրգռութեամբ հզօրաց ընդդէմ մեր, և այլովք ևս դաւաճանութեամբք որ յարքունիսն գործին: Եւ այլ անիրաւութիւն յաճախեալ՝ որ զայլոյ շահսն կարճէ, կամ զվարձսն յապաղէ տալ և կամ զժառանգութիւն բազում վաստակօք հայթհայթեալ տապալէ, և ըզբազմաշատանն վայելչութիւն կապտէ. յորոց ամենեցուն զերծ է իմաստունն, որ ոչ գիտէ կեալ ոչ յուսով և ոչ երկիրղիւ:

Նաւել ինձ և զայն զի ցորչափան վրդով կայ ոք մտօք՝ չհամարի ընկալեալ զանիրաւութիւն, այլ յանձին զգալ զնոյն՝ յայնժամ վրդովի. իսկ այր ուղիղ զեկափար անձին իւրոյ և 'ի խոր խաղաղութեան հանդարտեալ՝ անմասն է 'ի վրդովմանէ: Օ՛ի թէ ազդէր 'ի նա անիրաւութիւն՝ վրդովէր արդեօք և խափանէր. այլ իմաստունն անբաժ է 'ի բարկութենէ, որ 'ի տեսիլ անիրաւութեանն գրգռի. և ոչ այլազգ անբաժ լինէր 'ի բարկութենէ, եթէ ոչ և յանիրաւութենէ, զոր անհնարին գիտէ լինել ինքեան: Եւ յոր աղաքաւ այնպէս աննկուն է և զուարթամիտ և հանապազօրդեան խընդութեամբ վերամբարձ, այնչափ անկքելի է յընդդի-

մութեանց իրաց և մարդոց, մինչ զի անիրաւութիւնն գլխովին շահեկան է ինքեան, զի նովին զփորձ առնու զանձին և փորձի յառաքինութիւն :

Ս) Իտ դիցուք, աղաչեմ, առաջարկութեան իրացս, և ուղիղ մտօք և ունկամբ լուիցուք՝ զի զիմաստունն անրն դունակ դնելով անիրաւութեան, ոչ վասն այնորիկ պակասեցուցանեմք ինչ 'ի մերմէ վատթարութենէս կամ 'ի բուռն ցանկութեանց կամ 'ի կոյր յանդգնութենէ և 'ի հպարտութենէ : Ողջ և անթերի մնալով մերոցն մոլութեանց՝ խնդրի իմաստնոյն ազատութիւնս այս . չեն մեր բանք՝ որպէս թէ անմարթ իցէ ձեզ առնել զանիրաւութիւն, այլ զի նա զամենայն անիրաւութիւնս բացէ 'ի բաց ընդոստուցանէ, պաշտպանելով անձին իւրում համբերութեամբ և մեծանձնութեամբ : Բստ այսմ օրինակի 'ի սուրբ՝ միջութիւնն յոլովք գտան յաղթական, զբազուկս հարկանողացն անվկանդ համբերութեամբ վատթարեալ : Բստ այսմ համարեալի զիմաստունն յագգէ անտի նոցա՝ ոյք ընդերկար և հաւատարիմ փորձիւ կրթութեան ստացան զգօրութիւն տանելոյ և խոնջեցուցանելոյ զամենայն զօրութիւնս թշնամոյն :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Ի՛նչեւ շտանցաք ընդ առաջին մասնն, յերկրորդն դիմեցուք, 'ի յանդիմանել զթշնամանս՝ որ ոմանց առանձինն են և որ հասարակաց բազմաց . նախատինքն է դոյզն անիրաւութիւն ընդ որ առաւել գանգատել կարեմք՝ քան թէ վրէժխնդիր լինել . զոր և օրէնք ոչ ինչ վրէժխնդրութեան արժանի դատեցան : Այս կիրս շարժէ նուաստութիւն ոգւոյ, որ տրտմի յաղաքս անպատիւ ինչ արարուածոյ կամ ասացուածոյ : Ինչ որ զիս չընկալաւ այսօր, ուր զայլն ընկալաւ . յիմոց բանից կամ հպարտութեամբ երեսս դարձոյց, կամ յայտ-

1 Սուրբ կոչէին ասպարիսականք միջութիւնք առ Յոյն երբե սրբազանեալք Դից և Դիւցազանց :

նապէս ծիծաղեցաւ . և ոչ 'ի միջին տեղւոջ բազմոցի , այլ 'ի յետին տեղւոջ նստոյց , և այլ այսպիսիք : Եւ զինչ կոչեցից զայդոսիկ , եթէ ոչ քրթմնիւնս տաղտկալից ոգւոյ , յորս յաճախ բերին փափկակեացքն և բարեկեցիկք . զի չիք պարապ այդպիսեաց միտ դնելոյ , որում վատթարագոյնքն 'ի վերայ կան : Որք միանգամ պարտապորդքն են , տկարամիտք , կնատք և զերծք յիսկնապէսն անիրաւութեանց , նոքա վրդովին յայդպիսի անպատուութեանց . որք մեծաւ մասամբ յառաջ գան 'ի չարն մեկնելոյ : Որքին վասն ոչ խոհեմութեան տայ ցոյցս և ոչ յանձն իւր վստահութեան , որ դժկամակ լինի ընդ նախատինս . վասն զի աներկ բայ համարի զանձն արհամարհեալ . և այս խայթ խղճի ոչ լինի առանց նուաստութեան իրիք ոգւոյ , որ ցածուցանէ զանձն և վայրաբերի : Իսկ իմաստունն ոչ արհամարհի յումեքէ . գիտակ է մեծութեան անձինն , և խելամուտ առնէ զանձն , թէ ոչ որ ունի այնչափ իշխանութիւն յիւր վերայ . և այսոցիկ ամենայնի՝ զորս ոչ այնչափ թշուառութիւնս , որչափ ծանրութիւնս ուզւոց արժան է կոչել , ոչ եթէ յաղթէ՝ այլ և զգայ իսկ ոչ : Եւ իրք՝ որք զիմաստունն վիրաւորեն , թէպէտ և ոչ տապառոտ արկանեն . զոր օրինակ ցաւ մարմնոյ և տկարութիւն , կամ կորուստ բարեկամաց և զաւակաց , և աղէտք հայրենեաց 'ի բորբոքմունս պատերազմի : Ոչ ուրաստ լինիմ թէ իմաստունն զգայ այսոցիկ , զի չընծայեմք նմա զկարծրութիւն քարի կամ երկաթոյ . ոչ ինչ առաքինութիւն է՝ համբերել որոց ոչն զգաս :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Օրն 2 ապա : Ինչ ինչ հարուածս ընդունի , այլ զընկալեալ վէրսն պատէ , դարմանէ և հետախաղաղ ծածկէ . իսկ զփոքունադ զայդոսիկ և ոչ իսկ զգայ , և ոչ 'ի կիր արկանէ ընդդէմ նոցա զսովորականն առաքինութիւն համբերելոյ խստից . այլ կամ անտես առնէ , կամ ծաղու արժանի համարի : Եւ զի զմեծ մասն անարգանաց հպարտք և ամբարտաւանք առնեն , և

չարացար երջանկացեալքն , է ինչ նորա՝ որով զայս կիրս յարծարծիլ անդ ՚ի բաց արհամարհիցէ , զգեղեցիկն աւսեմ՝ ամենայն առաքինութեանց՝ զառողջութիւն ոգւոյ և զմեծանձնութիւն . սա զանց առնէ զայսպիսեօք առհասարակ , համարելով զնոսա սնտոի երևոյթս երազոց , և տեսիլս գիշերայինս , անմասն յիսկութենէ և ՚ի ճիշմարտութենէ : Ս՝ իսնգամայն և զայն ածէ զմտաւ թէ սոքա ամենեքեան խոնարհագոյնք են , և չէ նոցա համարձակելի ոտնհար լինել այնչափ բարձրածայրելոց :

Նարգանք ասի յանարգ համարելոյ . զի ոչ դր առնէ զանիրաւութիւն թշնամանաց , եթէ ոչ պնմ՝ զոր անարգ համարի . արդ ոչ դր անարգ համարի զմեծն և զլաւն քան զինքն , թէ և ըստ անարգողացն օրինի աւրացէ ինչ : Քանզի և աղայք հարկանեն ընդ բերանս ծնողաց , է զի և մանուկ զգէսս մօրն խառնախաղտեաց և ճողեաց և եթուք ևս , կամ մերկացաւ յանդիման իւրոյն զծածկելիս , և ՚ի բանս անգամ աղտեղիս ոչ ինայեաց . բայց և ոչ զմի յայնցանէ ընդ անարգանս գրեմք : Ն՝ վասն . վասն զի որ արարն՝ ոչ կարէ անարգել : Ս՝ աննորին պատճառի՝ անմարդի համարձակախօսութիւն ծաղրածուացն մերոց ծառայից որ ՚ի թըշնամանս հայի տերանց , զուարճալի մեզ ընծայի . սրոց համարձակութիւնն յայնժամ օրինաւոր է ՚ի կոչունս՝ յորժամ ՚ի կոչնատեառնէն սկսանիցի : Որչափ դր անարգ է և այսպանելի , այնչափ և արձակ լեզուով : Քպարէն զմանկունս ՚ի սոյն վարձեն ցոփակեացք , և գրգռեն զանամթութիւն նոցա , և ընդ վարժապետօք մարզեն ՚ի դուրս բերել խորհրդով բանս կծանողականս . և ոչ զայստիկ անարգանս կոչեմք՝ այլ ճարտարութիւնս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

ՍԿ արդ որչափ անմտութիւն է՝ ընդ նոյն բանս երբեմն զուարճանալ , երբեմն դառնանալ , և զառ ՚ի բարեկամէ ասացեալն՝ անիծաբանութիւն կոչել , և զառ ՚ի ծառայէն՝ զուարճախօսութիւն : Որով ոգւով հայիմք

մեք ընդ տղայս , նովին հայի իմաստունն յամենայն մարդիկ , յորս միանգամ և յետ երիտասարդութեան և ալեաց գտանի տղայութիւն : Ս'իթէ այսպիսիք յառաջագէմեղեն իւիք , որոց չար են սիրտք և զարգացեալք 'ի մեծագոյն սխալմունս , ուր 'ի մանկանց տղայոց մեծութեամբ և եթ և կերպարանօք մարմնոց են զանազանեալ : Այլով մասամբ՝ ոչ նուազ թափառութեան և թեթեամբիտք , անխտիրք 'ի ցանկասիրութիւնս , սրտատրոփք և ոչ խելօք՝ այլ ահարկութեամբ հանդարտելիք : Ս' ասն որոյ ոչ այլ ինչ խտիր կայ գողցես ընդ այնպիսիս և ընդ տղայս , եթէ ոչ զի տղայոց ագահութիւնն է 'ի վէգս , յընկոյզս և 'ի պղինձս մանունս . իսկ սոցայս յոսկի և յարծաթ և 'ի քաղաքս , զի տղայք 'ի մէջ իւրեանց իշխանս և դատաւորս կարգեն , և եզրաժիրանիս և խուրձս և ատեան 'ի նմանութիւն ածեն . իսկ սոքա զնոյնս խաղան լըջմոութեամբ 'ի հրապարակի , յատենի և յարքունիս : Այդքս 'ի ծովեզերին կուտակութեամբ աւագոյ կանգնեն զմանութիւնս տանց . իսկ սոքա որպէս թէ մեծ ինչ առնիցեն՝ 'ի քարինս և յոր մունս և 'ի յարկս զբաղնուն հայթհայթանօք , զհնարեալն 'ի պատսպարանս մարմնոյ փոխեալ 'ի վտանգ : Այս ուրեմն տղայոցն հաւասար , նա և աւելի ևս զարգացելոցն է մոլորութիւն՝ բայց յայլ ինչ և 'ի մեծագոյն իրա : Ս' ասն որոյ իրաւամբք իմաստունն զսոցին թշնամանս՝ իբրեւ խաղս կամ կատակս ընդունի . և երբեմն զնոսա որպէս զտղայս՝ խրատէ և պատժէ բանիւք և գանիւք , ոչ զի ընկալաւ զանիրաւութիւն , այլ զի արարին , և զի մի ևս առնիցեն : Վանգի զայս օրինակ և զբաստք գանիւ նուաճին , և ոչ ցասնութիւն նոցա յորժամ անսաստ լինին հեծելոյն , այլ սանձակոծեմք , զի ցան յաղթեսցէ ապարասանութեանն : Այս ուրեմն և զայն ևս լուծեալ ծանիլիք , որ մեզն առարկեալ լինէր , այս է՝ թէ էր վասն իմաստունն պատժէ զորս անիրաւինն , երբ ինքն չառնու յանձն իւր զանիրաւութիւն և զթշնամանս . զի ոչ եթէ զանձին խնդրէ զվրէժ , այլ զնոսա խրատէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ զի է քեզ անհաւատանալ թէ այսպիսի անսա-
տանութիւն իցէ առն իմաստնոյ, ուր մարթ է քեզ և
յայլս զնոյն նշմարել, թէպէտ և ոչ 'ի նոյն պատճառէ :
Ս ասն զի որ այն բժիշկ է որ բարկասցի ընդ ցնորեալն,
և կամ 'ի չարաչար միտս ընկալցի զանիծաբանութիւնս
տապացելոյն 'ի տենդէ՝ ում արգելուն զճուր ցուրտ :
Օ սոյն ունի սիրտ իմաստունն դէպ յամենեւին, զոր
ունի բժիշկն առ իւր հիւանդս . զորոց և ոչ զգարշե-
լիսն, եթէ պէտս ունիցին բժշկութեան՝ զմեկ, և ոչ
'ի կղկղանս և 'ի գոգն ակնարկել դժուարի, և ոչ զթըշ-
նամանադրութիւնս առ զայրոյթ սրտից բարբառեալս
յանձն առնուլ : Վիտէ իմաստունն թէ նոքա ամենե-
քին՝ որք զնան 'ի հանդերձս պճղնաւորս և 'ի ծիրանիս,
քաջաւորջ և գունեղք՝ անաւորջք են . և ոչ այլազգ
հայի 'ի նոսա, բայց իբրև 'ի հիւանդս պակասեալս 'ի
բարեխառնութենէ : Ս ասն որոյ և ոչ զայրանայ եթէ
յանդգնին անկարգս ինչ բարբառիլ 'ի խօթութեան
ընդդէմ դարմանողին, և որով ոգւով զպատիւս նոցա
յոչինչ համարի, նովին և զանպատուութիւնս :

Օ որ օրինակ ոչ ամբարհաւաճէ եթէ պաշտիցէ
զնա մուրացիկ որ, և ոչ անարգանս անձին համարի՝ ե-
թէ 'ի տալ իւրում ողջոյն, ոչ տացէ նմա ողջոյն փոխա-
դարձ այր որ 'ի յետին ուամկաց, սոյնպէս ոչ ինչ հպար-
տանայ եթէ բազումք 'ի մեծատանց պատուով նայիցին
ընդ նա . վասն զի գիտէ զնոսա ոչ իւրք զանազանեալս
'ի մուրողաց, մանաւանդ թէ ևս հիգացեալս գոյ, զի
նոքա սակաւուց, իսկ սոքա բազմաց կարօտին : Եւ
դարձեալ ոչ երգիծանի, եթէ արքայն Սարաց կամ
Լտտաղոմն ասիացւոց յընդունիլ զողջոյն իւր՝ զանց
առնիցէ լուծեամբ և յոխորտ դիմօք : Ս ասն զի գի-
տէ թէ վիճակ նորա ոչ ինչ առաւել է նախանձեղի քան
զնորայն, որում հոգ մեծ հասեալ է մեծի զերդաս-
տանի՝ զհիւանդս և զհիւանդամիտս դարմանելոյ :

Ո՛ր թէ արժանի իցէ ինձ դժկամակ լինել, եթէ ոչ տայցէ ինձ զանուան իմ դը յայնցանէ որք 'ի Վաստովրի' 'ի տուրեաւոս կան չարաչար գնելով և վաճառելով զծառայս, որոց գործարանք լի են բազմութեամբ չարախտավատ ծառայից: Եթէ ոչ. զի զինչ լաւութիւն իցէ նորա որոյ ընդ ձեռամբ միայն չարք կան: Եթէ որպէս զտորայս մարդավարութիւն և զտմարդութիւն յոյժնէ գրէ, նոյնպէս և զթագաւորին: Ունիս ընդ քեզ զՍարգիս, զՍարս և զՎաստրիացիս. այլ սակայն ահիւ նուաճես զնոսա ընդ ձեռամբ. այլ վասն նոցա ոչ լինի քեզ թուացուցանել զաղեղն. այլ անարգք են, այլ գերիք են, այլ նորոյ տէրութեան ցանկացողք: Եթա ուրեմն և ոչ միոյ ուրուք թշնամանօք զրգոյի, զի թէպէտ զանազանեալ իցեն նոքա յիւրեանս. բայց իմաստունն հաւասարս վարկանի զամենեւին զնոսա առ հաւասար անմոռութեանն: Եթաքէն եթէ միանգամ ցայնվայր թողացուցանէր զանձն, մինչև շարժիլ յերեսաց անիրաւութեան կամ անարգանաց, ոչ ունէր երբէք անբոյթ լինել. իսկ անբոյթն լինել է սեպհական բարին իմաստնոյն: Եւ ոչ առնու յանձն՝ վրէժ ինդրելով զանարգանաց անձին պատուասիրել զանարգուն. քանզի յորմէ անարգեալ դը և դժկամակի, հալկաւ տեսանէ զնա իմացեալ ընդ մեծարանսն:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եթաք յանմոռութիւն անկղիտանան ոմանք, մինչև համարիլ թէ հնար իցէ ինքեանց անարգիլ և 'ի կնուքէ: Օրինչ օգուտ է, թէ որչափ ճոխ իցէ, քանի՞ գահաւորաբարձս ունիցի, որչափ ծանրաբեռնեալ իցեն ականջքն, քանի՞ մեծագահոյք իցէ. տակաւին է լիւրք կենդանի. և եթէ չունիցի զյաւելուած գիտութեան և բազում հմտութեան, զազան է ապաժոյժ ցանկասէր: Ոմանք դժուարին ընդ մերժիլ իւրեանց 'ի նաժշտէ,

1 Էր 'ի հրապարակին հռովմայ մհհեան կաստովրի գիցն, ուր ընէին տուրեաւիկէ գնածոյ ծառայից:

և անարգանս անուանեն զերեսդարձութիւն դռնապանին , զամբարտաւանութիւն հրաւիրակին և զբարձրայօնութիւն սենեկապետին : Լաբէ քանի բարձրաձայն ծիծաղել պարտ է յայսպիսեաց միջի , որչափ հեշտանալ յանձին ընդ խուռն սխալմաս այլոց , այնմ որ զանձին հանգիստ խորհիցի :

Օ ինչ ապա . ոչ մատիցէ իմաստունն 'ի դուրս , զոր պահէ բարապան դժներես : Ի պահանջել հարկին փորձ փորձեսցէ , և իբրեւ բուռն շան կերակուր առաջի արկեալ մեղմեսցէ զնա որպիսի որ և իցէ , և մի դժուարեսցի ծախել ինչ առ 'ի մտանել ընդ սեամս , զխտելով թէ և 'ի կամուրջ ուրեք տուրք կան վասն անցից : Լոյնպէս և նմին՝ ո՞ր և իցէ , որ իբրեւ մաքսապետ 'ի վերայ կայ ողջունից՝ , տացէ ինչ մի . ապաքէն գիտէ գնոց առնուլ զվաճառելիս : Փոքրոգի է այն որ անձնահաճութեամբ խիստ պատասխանի տայ զռնապանին , կամ զգաւազան նորա խորտակէ . և առ տէրն մատուցեալ խնդրէ և զմորթն՝ : Հակառակորդ առնէ զանձն վիճողն , և առ 'ի յաղթական լինել՝ հաւասարորդ լինի :

Իայց իմաստունն և յապտակիլ անգամ զինչ առնէ . զայն՝ զոր արար Վատուն յորժամ հարաւ ընդ բերանն . ոչ վառեցաւ 'ի սրտմտութիւն , ոչ եղև վրէժխրն . դիր անարգանացն , և ոչ իսկ ներեաց , այլ ժխտեաց թէ անարգանք լեալ իցեն ինքեան . և քան 'ի ներել մեծանձն գտաւ ժխտելոյն : Ի՞նչ յերկարեսցուք 'ի սոսին . զի ո՞չ գիտէ թէ ոչինչ յայսցանէ՝ որ կարծին բարիք կամ չարիք , այնպէս երեւի իմաստնոյն՝ որպէս այլոցն ամենեցուն : Ի՞չ հայի թէ զի՞նչ ինչ առ մարդիկ յոռի դատի կամ աւաղելի . ոչ գնայ ընդ ճանապարհ խառնիճաղանջին , այլ զոր օրինակ լուսաւորք խաղան ընդ ճանապարհ հակառակ աշխարհի , սոյնպէս և նա ընթանայ հակառակ կարծեաց հասարակաց :

1 Կանոնութեամբ իմն վարի . զի որպէս մաքսից և բաժից և տրոց ամենայնի վերակացուք և մաքսապետք 'ի վերայ կան , նոյնպէս և զողջունից առե՛ զուարճաբանելով . իբրև զի պախրէիւ և տրովք մարթ էր ընդունել զողջոյն :

2 Խնդրէ զի գան հարցի և 'ի մորթ նորա լիցի ինքեան հատուցումն :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆՆԵՐՈՐԴ

Եւ ի արդ դադարեցէք յասելոյ . միթէ ոչ կրէ իմաստունն զանիրաւութիւն եթէ զան հարկանիցի , եթէ բրեցցին աչք նորա . միթէ չընկալցի անարգանս եթէ անարժան բանիւք ցոփաբանից հրապարականախառ լինիցի , եթէ 'ի կոչունս թագաւորի հրամայեցցի նստիլ 'ի սեղանոյ և 'ի վայր և ուտել ընդ ծառայս կարգեալս յանարգ սպասաւորութիւնս . եթէ և այլ ինչ այնպիսի հարկեացի կրել որ դժոխքներեղին է առ իսկական ամօթոյ : Որչափ և շատ իցեն թուով այսպիսի իրք , և որչափ ծանր մեծութեամբ , համարուն են : Եւ ինչ ոչ շարժեն զնա փոքունք , և ոչ մեծամեծք շարժեսցեն . եթէ ոչ կծաննեն զնա սակաւք , ապաքէն և ոչ բազումք : Եւ յի ձերմէ տկարութենէ կշռադատէք զմեծանձն . և յածեն զմտաւ թէ դուք որչափ ինչ իրաց կարող լիցէք համբերել , համբերութեան իմաստնոյն փոքր մի ևս անդր դնէք սահման : Իայց զնա յայլ սահմանս աշխարհի կացոյց առաքինութիւն իւր , որոյ չիք բնաւին ընդ ձեզ հաղորդակցութիւն : Եւ ան որոյ որչափ դժբնդակք իցեն և անտանելիք և խորշելիք լսելեաց և տեսանելեաց , ոչ ընկճի 'ի խուռն բազմութենէ նոցա . և որպէս միոյ միոյ , նոյնպէս և բոլորիցն զիմակալէ :

Եւ միանգամ ասէ թէ այս ինչ տանելի է իմաստնոյ և այն ինչ անտանելի , և մեծանձնութեանն չափ և պայման դնէ , ոչ բարւոք գործէ՝ յաղթէ մեզ բախտըն եթէ ոչ յաղթի բոլորովին : Եւ մի կարծիցես զայս լինել Եւտիկեան խտուութիւն : Եւ իսկուրոս՝ զոր դուքդ առնուք 'ի պաշտպան յուլութեան ձերոյ , և համարիք՝ թէ թուլութիւնս և թուլամորթութիւնս պատուիրանադրիցէ և զորս տանին 'ի հեշտութիւնս , տես զինչ ասէ . Եւ ուրեք օգտէ իմաստնոյ բախտն : Եւ աղիկ բարբառ առնացի : Եւ ամիս դու արիագոյնս խօսել , և զայն 'ի սպառ անհետ առնել : Տունս այս իմաստնոյ՝ նեղ , անզարդ , անշունջ , անսպաս , առանց դռնապանաց նեղչաց ամբոխին զնոց զմուտսն տալով ,

այլ ընդ այս անպահապան և անբարդապան սեռան՝ չան-
ցանէ բախտն . գիտէ զի չիք ինքեան անդ տեղի , ուր
չիք ինչ յիւրոցն : Եւ ինչ եթէ և յայիկուրոս մարմնա-
պաշտ՝ ընդդէմ յառնէ անիրաւութեան , զի՞նչ առ մեզ
անհաւատալի մարթի երևիլ , կամ անդր քան զչափ
մարդկային բնութեան : Եւ տանելի ասաց գոլ իմաստ-
նոյ զանիրաւութիւն , և մեք ասեմք՝ չլինել իսկ նմա
անիրաւութեան :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՉԱՍԻՑԵՍ Թէ ընդդէմ բնութեան է այդ : Եւ
ժխտեմք մշտամբեր գոլ զգանա , զմերժումն և զխե-
ղութիւն . այլ ուրանամք Թէ այդոքիկ անիրաւութիւն
իցեն . ոչ բառնամք յայդցանէ զզգայութիւն ցաւոյ ,
այլ զանտն անիրաւութեան , զոր չէ մարթ ընդունել
ցորչափ ողջ է առաքինութիւն : Տեսցուք ո՞ յերկուց
առաւել ճշմարտախօս իցէ . ապաքէն և երկուքեան միա-
բանին յարհամարհել զանիրաւութիւն : Եւսմիցիս գի-
տել , զի՞նչ խտիր կայցէ ընդ այս և ընդ այն . այն ինչ որ
կայ՝ ի մէջ քաջ լաւբանարտաց , յորոց մին զսպէ զվէրա ,
և արձանացեալ կայ առ ետեղ . միւսն հայեցեալ ընդ
ամբխն՝ որ գոչէ , ազգ առնէ նոցա Թէ չիք ինչ , և
չառնու յանձն՝ զաարեխօսութիւն : Եւսմիցիս կարծեր Թէ
բազմեք ապրաձայնիցիմք : Եւսմիցիս՝ զորմէ բանքս են և
որ միայն խնդրելին է մեր , երկաքանչիւր ևս օրինակք
յորդոր լինին . արհամարհել զանիրաւութիւնս , և
զորս մարթ իցէ սառուերս կռել և կասկածանա անիրա-
ւութեանց՝ զթշնամանս . զորովք առ ՚ի քամահել չեն
սկտք առն իմաստնոյ , այլ միայն կորովատեա եղելոյ ,
որ կարող լինիցի առն ցանձն իւր . արդեօք իրաւամբք
անցանեն ընդ իս այս անցք , եթէ յանիրաւի : Եւթէ
իրաւամբք , ոչ են թշնամանք՝ այլ դատաստան արգասք .
և եթէ յանիրաւի , նա օր անարգար ինչ գործէ , ինքն

1 Զի սովոր էր ժողովուրդն բարեխօս կալ առ հանդիսադիւն և
փրկել զբռնամբան յոր գլխայր :

պարտի ամաչել : Եւ զինչ այն իցէ որ թշնամանքն կոչին . զկնտութիւն գլխոյս ծաղր արար , և զտկարութեամբ աչացս , և զնրբութեամբ ծիծաղեցաւ սրունիցս , և զհասակաւ : Օրնչ անարգանք իցեն լսել զայն ինչ , որ և աչօք երեւի . ընդ բան ինչ ասացեալ՝ առաջի միոյն ծիծաղիմք և առաջի բազմութեան զայրանամք : Եւ ոչ տամք այլոց ազատութիւն ասելոյ զայն ինչ բանս , զորս մեք մեղէն սովոր եմք ասել մեզ . ընդ չափաւոր կատակս ախորժեմք , ընդ անչափաւորս ծանրացասումն լինիմք :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ՊԱՏԾԻ Խրիւստիպոս թէ սրտմտեցաւ որ ընդ կոչել ուրուք զինքն նոխազ ծովային : Եւ ծերակուտին ատենի լացեալ տեսաք զՓիղոս Կոռնելիոս գլխեայն՝ Եւստինի վասն կոչելոյ զնա Կորբուղոնի ստեալթափ ընձուղտ :

Ինդդէմ՝ այլոց անխժաբանութեանց՝ որք նետաձիգ լինէին՝ ի բարս և ի վարս՝ անայլայլակ կային դէմք նա . ընդդէմ՝ այսմ չնչին բանի յարտասուս ցնդեցաւ . ահա այսչափ է տկարութիւն սրտի , ուր տեղի ետ բանականութիւն :

Իւր թողից զայն զի դառնանամք եթէ որ ձեւացուցանէ զմեր զրոյցս , եթէ որ զմեր գնացս , եթէ որ զպակասութիւն ինչ մարմնոյ կամ լեզուի նմանաբերէ : Եւ իսկ թէ յորժամ այլ որ կերպարանէ զնոյն՝ առաւել հրապարակիցին , քան յորժամ մեք մեղէն առնեմք : Եւ որ դժկամակ լինին՝ ի լսել զծերութիւն անձանց և զաւելորութիւն և զայլ իրս , որք ուխտիւք խնդրին : Եւ ատանուութիւն աղքատութեան զխժեցուցանէ զումնս , զոր յայտնի ևս ցուցանէ՝ որ որ թաքուցանէ զայն : Եւս կարճես զառիթ շողակրատից և կժանողաց բանիւք ընդ խաղս , եթէ դու ինքն մտադիւր և վաղագոյն յանձին կալցիս զայն . ոչ որ լինի այլոց ի ծաղր , եթէ ինքն նախ զանձն ծաղրիցէ : Պատմի յաւանդութեանց թէ Եւստինիոս էր այր բնածին ի ծաղր և յատելութիւն , կատակաբան վայելչաբոս և

չատախօս , զոտից իւրոց ինքնին բազմամբանէր ' և զհատակոտոր փողոցն . այսու օրինակաւ զերծոյց զանձն 'ի լեզուէ թշնամեաց իւրոց՝ որք բազում էին թուով քան զախտս իւր , ևս առաւել 'ի ճարտար թշնամանադրութեանց լիկերոնի : Եթէ նա կարաց առնել զայդ կծաւ նողական բերանովն , որ 'ի հանապազորդեան թշնամանս լրբիլ էր սովորեալ , հիմ չկարիցէ զնոյն առնել նա՝ որ ազատական արուեստիւք և իմաստասիրութեամբ խուն ինչ զարգացեալ իցէ : Իսող զի , ազգ ինչ վրէժ խնդրութեան է զրկել զթշնամանադիրն 'ի հեշտութեանէն իւրմէ : Սովոր իսկ են ասել . Լ՛ւաղ , կարծեմ ' թէ չիմացաւ : Լ՛հա այսպէս արգասիք անարգանաց կախեալ են զիմանալոյ և զզայրանալոյ կրողին : Հուսկ յետոյ՝ ոչ պակասեցի և նմա դք որ զփոխարէնն հատուցէ և զքո իսկ խնդրեսցէ զվրէժ :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԻ

ԽԱՅԻՈՍ Խեսար՝ բաց յայլոց բազմագումար մուլութեանց իւրոց , զարմանալի էր 'ի թշնամանադիր լինել ամենեցուն՝ նետաձիգ լինելով իւիք իւիք արատադրութեամբ , ուր ինքն գլխովին էր գեղեցիկ տեսարան ծաղու : Լ՛յնչափ էր նորա գեղներեսութիւն գարշ՝ վկայ անմոռութեան նորա , այնչափ խեղաթիւրութիւն աչաց ընդ պառաւատեսիլ ճակատու զուղակելոյ , այնչափ տգեղութիւն կունտ զլիսոյ՝ մուրացածոյ մազիւք քօղարկելոյ , թող զպարանոցն խոզանաստե և զվտտութիւն սրունից և զանհեթեթութիւն ոտից : Լ՛ըդ չիք չափ թշնամանացն , զորս չկամիմ մի առ մի յառաջ բերել որովք թշնամանէր նա զհարս իւր և զհաւա , և զամենայն կարգ և զաստիճան . զայնս և եթ նշանակեցից՝ որ եղեն պատճառք կորստեան անձին նորա :

Ինդ առաջին բարեկամս ունէր սա զԼ՝ ազերիոս ասիալցի , զայր յոխորտաբարոյ և անհամբեր բանից անարգա-

1 Զի տոնաւութեամբ ախտանայր և խոյլ բազումս ունէր կտրատեալ 'ի պարանոցին :

նաց այլոց : Սման 'ի մէջ բազմականին սեղանոց, դարձեալ և յատենի ժողովոյ յստակ ձայնիւ 'ի դէմն էած եթէ որով օրինակաւ ինի կին նորա ընդ առն : Բաբէ , դժպէտի իրք , լսել զայս առնն և լսել 'ի կայսերէ , և ցայնվայր տեսանել Համարձակեալ զըբուծիւն՝ մինչև ոչ հիւարտոսի ումեք և ոչ բարեկամի , այլ նմին իսկ ամուսնոյն օրատմել կայսերն և զնուծիւն իւր և ըզզուանն : Բերեաս Հազարապետ զօրու , որոյ ոչ ըստ քաջութեան ձեռինն էին և բանք , նրաձայն էր և խեցբեկազոյն լեզուաւ : Ի խնդրել սորա զնշան՝ Վայրիոս մերթ զՎստղկանն՝ տայր նմա և մերթ զՊրիապոսին , այլ և այլ օրինակաւ երգիծանելով զկնատուծիւն զինուորեալմն : Եւ զայստիկ , յորժամ ինքն էր պայծառազգեաց փողփողեալ , կօշկազարդ և մանեակ զպարանոցաւ : Եւ յսպէս ստիպեաց զնա սուր առնուլ , զի մի ստէպ նշան խնդրեսցէ : Եւ առաջին 'ի համախոհից ամբարձ զձեռն ('ի Վայրիոս) . նա 'ի մի հարուած կտրեաց ընդ մէջ զպարանոց նորա , և զհետ այնորիկ յամենայն կողմանց խաղացին 'ի վերայ նորա բազմութիւնք սուսերաց խնդրել զվրէժ թշնամանաց զանձանցն և զհասարակաց . այլ առաջին նա եղև այր , որոյ չէր երևեալ թէ իցէ :

Սա ինքն Վայրիոս զամենայն ինչ 'ի թշնամանս անձին գրէր , և որչափ անժողժ էր 'ի տանել՝ նոյնչափ յառնել դիւրամէտ : Եւ արմտեցաւ ընդ Հերենիոս Սակրոս , զի ողջունեալ էր նորա զնա ինքն զՎայրիոս (յառաջինէ) , և ոչ անպատիժ եղև գնդապետն որ յալիգուղա զնա անուանեաց : Օի յայս անուն սովոր էր կոչիլ ծնեալն 'ի բանակս , և համբալն լեգէոնից , և այնու անուամբ ծանօթագոյն էր գտեալ զօրացն . բայց կօշկաւորն անարգանս և թշնամանս անձին համարէր զկօշկաբեղն՝ կոչիլ :

Երբ և այս իսկ 'ի սփոփանս համարիցի , զի թէպէտ և մեք ներողամիտ լեալ անտես առնիցեմք զվրէժիւրն .

1 Ի խնդրել նորա ըստ փնտուրական օրինի և որպէս արիւթուն նշան 'ի կայսերէ , նա զՎստղկանն տայր իբրև կնոջ 'ի նախապիսն նմա , և զՊրիապոսին՝ որ Վստղկանն և Բաբոսի էր որգի , իբրև զի խնդրեսցէ իւր այր :

2 Եւ ինքն է Վալիգուղա :

դրութեամբ, բայց եկեսցէ ժամանակ՝ զի գտցի ոք որ առնուցու զվրէժ 'ի հարստահարողէն, յամբարտաւանէն և յանիրաւէն, զի այս մոլութիւնք ոչ 'ի մի մարդ և միով թշնամանադրութեամբ սպառին: Հայեսցուք յօրինակս այնոցիկ՝ զորոց գովեմք զհամբերութիւն. որպէս զՍոկրատայն, որ զխեղկատակ հանդիսից և զաղուաբան երգիծանաց եղելոց ընդդէմ իւր զտեսարանս՝ 'ի բարոյ մասին ընկալաւ, և ծիծաղեցաւ. որպէս յորժամ և կինն իւր Քսանթիպպէ թափեաց 'ի վերայ նորա ջուր աղտեղի: Եւ Սփիկրատեայ իբրև 'ի դէմն ածէին թէ (կ)րեսացի է մայր քո և բարբարոս, ետ պատասխանի. Սպաքէն և աստուածոցն մայր է Սդէացի:

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Չէ արժան 'ի կագ և 'ի կռիւ բերիլ. պարտ է առնուլ զոտս և փախիլ հեռի 'ի տեղւոյն, և որ ինչ այսպիսի գործի յանմտաց, (քանզի անմտաց և եթ գործք են), չէ պարտ համարել ինչ. զպատիւս և զանարգանս ամբոխին ընդ մի համար դասել, ոչ ընդ անարգանս ցաւել և ոչ ընդ պատիւն խնդալ: Սպա թէ ոչ՝ բազում ինչ կորուսանեմք կարևոր, առ երկիւղի կամ առ դժկամակութեան անարգանաց. և ոչ բաւական լինիմք հասարակաց և առանձինն գործոց պիտանեաց, է՛ զի և կենսառիթմ եղելոց, ցորչափ կանացի հողածութիւն նեղէ զմեզ, առ 'ի չլսելոյ ինչ ընդդէմ անձին մերոյ. թող զի երբեմն և ընդ հզօրս զայրագնեալք՝ 'ի դուրս բերեմք զայս կիրս մեր դժպատեհ ազատութեամբ:

Չէ ազատութիւն չկրելն ինչ. խաբիմք. ազատութիւն է ներքոյ արկանել զանձն զրկանաց, և այնպիսի յարգարել զանձն, զի յիւրմէ և եթ յառաջ եկեսցին ուրախարարք անձինն. զարտաքինսն 'ի բաց վարել յանձնէ, զի մի լինիցի անհանգիստ վարել կեանս այնմ՝ որ զանգիտէ 'ի ծաղուէ և 'ի լեզուաց ամենեցուն: Օ՛ր ո՛ր է որ չկարիցէ թշնամանել, երբ այլ ոք առնէ զնոյն: Սլլ իմաստունն և իմաստասէր այլօրինակ վա-

րեացին դեղով . վասն զի անկատարիցն և դեռ ևս անկեղցն ընդ դատաստանաւ հասարակաց՝ զայս պարտ է դնել առաջի թէ հարկ է նոցա 'ի մէջ անիրաւութեանց կալ և անարգանաց . ամենայն ինչ թեթեւեղի ակնկալեղցն : Որչափ ոք աւելի ազնուատոհմ իցէ , մեծանուն և մեծատուն , այնչափ առաւել արիւղոյն ցոյցի , ածեալ զմտաւ թէ յառաջնում ճակատուկան բարձրագոյն աստիճանք : () Թշնամանս և զբանս նախատանաց և զվատահամբաւութիւնս և զայլ անպատուութիւնս ընկալցի որպէս զգոչիւն աղաղակի թշնամեաց , և որպէս զնետս 'ի հեռաստանէ արձակեալս և զբարինս՝ որք առանց վէրս տալոյ տեղան զսաղաւարտիւ : Իսկ զանիրաւութիւնս կամ զգրկանս՝ իբրեւ զվէրս ընկալցի , ոչ վայրանկեալ և ոչ ոտնփոխ 'ի տեղեղջէն , այլ զոմանս զինուք և զոմանս լանջիւք դիմակալելով : () Կէպէտ և ճմլեսցիս և նկուն լինիցիս 'ի վերահաս բռնութենէ , այլ վատութիւն է թողուլ զտեղիդ և խոյս տալ . պինդ ունել պարտ է զիրաքան չիւր տեղի կարգեալ 'ի բնութենէ : Ինդրիցես՝ որ այն տեղի իցէ . Ի՞նչ :

Իայց իմաստնոյն այլ ինչ է օժանդակ սմին հակառակ . զի դուք մրցիք , իսկ նորուն կատարեալ է յաղթութիւն : () 'ի ընդդէմ զինիք ձերումդ բարւոյ , և զայս յոյս՝ մինչև յիսկութիւն անդր ճշմարտութեանն հասանիցէք , սնուցիք յանձինս . և մտադիւրագոյն ընկալիք ըզլաւագոյնս , և կարծեօք և փափաքանօք օժանդակեսցիք . զի 'ի տէրութեան հասարակաց մարդկայնոյ ազգիս՝ հարկ է զի իցէ ոք անպարտելի , զի իցէ՝ որում ոչ կարիցէ բախտն ստնանել :

ԴՈՒԿԻՈՍԻ Լ. ՍՆՆԵԿՆՅ

ԱՌՆԵՐՈՆ ԿԱՅՍՐ

ՅԵՂԵԳՍ ԳԹՈՒԹԵԼՆ՝

ԳՒՐԳՐ ԼՈՒԼՋՒՆ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԳՐԵԼ յանձին կալայ յաղագս գթութեան, ու
ինքնակալդ լերոն, որպէս զի հայելոյ իմն օրինակա-
ցուցից քեզ զքեզ, որով ի տեսիլ ամենայնի զուարճաս-
ցիս յոյժ : Օ ի թէպէտ և ճշմարիտ արգասիք ուղիղ
գործոց նոքին իսկ գործքն իցեն, և չիք արժանի մըր-
ցանակ առաքինութեան բաց յիւրմէն, սակայն օգտէ
հայել և տեսանել զբարի խիղճ՝ մտաց, և դարձեալ
ակնկառոյց լինել յայս ամբոխ մեծ անմիաբան, խոռ-
վայոյզ և ապաժոյժ բազմութեան, որ թէ գամ մի
խորտակեսցէ զլուծս զայս՝ ի վտանգ իւր և այլոց մոլեգ-
նեսցի, և այսպէս խօսել ընդ անձին :

Եւ յամենայն մահկանացուաց հաճոյ գտայ և ըն-

1 Գրեալ ի Սենեկայէ ի սկզբան անդ թագաւորութեանն Ներո-
նի : Երկու այս գիրք գթութեան, ըստ քննաց՝ են արժանիք առն
թագաւորի, նոյն և արժանիք յընթերցանութիւն ամենայն արքայից,
առնուլ ի սոցանէ զճոգի հեղութեան և գթութեան միանգամայն և
զմեծանունութեան : Ի սկզբան անդ գովութիւնս հիւսէ զլերոնէ, և
յիւրաք զի գովանի եր սկիզբն կենաց նորա :

տրեցայ՝ զատուածոցն փոխանորդութիւն ունել յերկրի եւ զատուորք եւ իշխան մահու եւ կենաց, ամենեցուն բաղդ եւ վիճակ յիմում ձեռին կայ. զոր ինչ միանգամ կաժէ իցեն բաղդի շնորհել ումեք՝ ի մահկանացուաց, իմոյս բերանով բարբառի. ի մերոց պատգամաց ընդունին աղգք եւ ազինք եւ քաղաքք զուրախութեան ըզպատճառս, եւ առանց իմոց կամացս եւ հաճութեան՝ բարգաւաճէ եւ ոչ ինչ։ Սուսերք բիւրաւորք՝ զորս առ ինե զսպէ խաղաղութիւն, ընդ ակնարկել իմում մերկին՝ ի պատենից։ Եւ զտուեալ է զոմանս յազգաց քակել ի հիմանց, զայլս տարապիր փոխել ի տեղեաց, ումանց շնորհել ազատութիւն եւ յայլոց բառնալ, զոմանս ի թագաւորաց վարել ի գերութիւն եւ զայլոց զգլուխն արքունական՝ չքեղադարդել սոսակաւ. զոմանս ի քաղաքաց կործանել եւ զայլս կանգնել։ Օ այսպիսի եւ զայլ չափ կայեալ իշխանութիւն՝ ոչ բարկութիւն դրդեաց զիս յանիրաւ պատուհաս, ոչ գրգիռ երիտասարդական, ոչ մարդկան յանդգնութիւն եւ ապերասանութիւն, որ բազում այն է զի եւ զամենախաղաղ սրտից սպառնցին զհամբերութիւն. եւ ոչ փառասիրութիւն դժնեայ՝ յաճախեալն ի մեծազօր տէրութիւնս՝ արհաւիրք ցուցանելոյ զսաստ իշխանութեանն։ Սուսերք առ ինե յիւրաքանչիւր պատեանս կան եղեալ, մանաւանդ թէ եւ պնդեալ. ոչ հեղանի վայրապար եւ անարգ արին. թէ եւ յամենայնէ նուազեալ ոք իցէ, այլ զի մարդ է՝ շնորհ ունի առաջի իմ։ Օ խրատութիւն ի բաց եղեալ՝ զգլութիւն ածեալ եւ՝ ընդ մէջ. այնպէս վարիմ յամենայնի՝ որպէս թէ համարս տալոց իցեմ օրինաց, զորս յանգործութենէ եւ ի իսւարէ ածի ի լոյս։ Սրբումն առոյգութեան հասակին գլութ ածի, այլում ծերութեան, կիսոց ի պատիւ երեսացն ինայեցի եւ այլոց հիգութեանն, եւ ուր ոչ ինչ գտի տեղի ներութեան, անձամբ անձին շնորհեցի։ Եւ յօրք եթէ դիքն անմահք համարս յինէն պահանջեսցեն, պատրաստ կամ ի թիւ արկանել զազգ մարդկան։

Եւարող եւ համարձակաձայն գոչել զայս, ով Վայսր, զի եւ ոչ մի ինչ յամենայնէ որ ի քո խնամս հաւատացան՝ ծածկապէս եւ կամ բռնութեամբ կապտեցեր ի հասարակաց տէրութենէ։ Եւ աշխարհիկ գովու-

Թեան՝ ոչ ումեք 'ի Թագաւորաց չնորհելոյ ցարդ տենլացար՝ անմեղութեան։ Այլ ընդունայն ինչ են վատակքքո, և ոչ բարութիւն քո այդ անզուգական՝ անարգեցաւ յապաշնորհ կամ 'ի վատթար մարդկանէ։ Չնորհակալիքքեղ անբաւ։ Այլ որ երբէք 'ի մարդկանէ այնչափ սիրելի եղև այլում, որպէս դուդ ժողովրդեանն հռովմայեցւոյ՝ երջանկութիւն նորա մեծ և յաւերժական։ Այլ բեռն ծանր ըստանձնեցեր։ ոչ որ արդ զգիւցազնն () Գոստոս, և ոչ զառաջին աւուրս Տիբերեայ կայսեր յուշածէ։ ոչ որ նմանեցուցանել զքեզ կամեցեալ՝ արտաքոյքո ինդրէ օրինակ։

Բստ նախընծայ ճաշակին իցէ միշտ իշխանութիւնդ։ Դժուարին արդարև իրքդ էին, Թէ ոչ բնաւորական էր քեզ լաւութիւնդ, այլ առ ժամանակեայ յանձին երևեցուցեալ։ վասն զի ոչ կարէ որ ընդ երկար կեղծաւորիլ։ Այլ զձիք վաղ ընդ փոյթ 'ի բնիկն իւրեանց դառնան յերևոյթ։ այլ որ ճշմարտութեամբ ինչ իցէ, և որպէս բանիս կամք են ասել, հաստատուն զհիմն ունիցի, 'ի լաւն և յառաջադէմ ժամանակաւան զարգանայ։ Այլ տանգ մեծ առաջի բացեալ կայր հռովմէական ժողովրդեան՝ մինչ դեռ անհաւաստին էր Թէ յոր կոյս հանձարդ մեծ միտիցէ առ ժամայն։ անքոյթ են այսուհետև իղձք հասարակաց, զի չիք վտանգ Թէ յանկարծ մուսցօնք անձին տիրեսցենքեզ։

Իպարէն բարօրութիւնն առաւելազանց յագահութիւն կրթէ զմարդ։ չիք ուրեք ցանկութիւն այնպէս 'ի չափու՝ զի որովք 'ի ձեռինն են շատասցի։ 'ի մեծաց առ մեծազոյնս յառաջէ տակաւ, և որք զանազնկարն ստացան՝ յանհրարիցն ձկտին 'ի յոյս։ Իայց այժմ՝ ամենայն քո քաղաքակիցք զայս ըղձաձայնեն խոստովանութիւն, Թէ 'ի բարօրութեան են, և Թէ բարեացն իւրեանց չմարթէ այլ ինչ լինել յաւելուած, բայց զի յաւերժականք իցեն։ Իագլում ինչ իրքստիպեն զնոսա յայս խոստովանութիւն։ յոր դժուարաւ յոյժ Թէ բերին մարդիկ։ խորին ապահովութիւն առաւելեալ ամենայնիւ, արդարութիւն յաղթական 'ի վերայ ամենայն անիրաւութեանց։ Իկներև տեսանի զուարթատեսիլ կերպարան հասարակաց տէրութեանն, որոյ գերազոյն ազատութեանն ոչ ինչ այլ պակասէ՝ բայց

առ 'ի կորուստն' համարձակութիւն : (Բայց 'ի վեր քան զամենայն՝ գթութիւն քո սքանչելի ամենեցուն և բար ճրագունիցն և խոնարհագունից : Աման զի զայլոցն 'ի բարութեանց այր իւրարաքանչիւր ըստ իւրում բախտի յաւէտ կամ նուազ առնու զչափ և կամ ակն ունի , բայց 'ի գթութենէ ամենեքեան զնոյն ակն ունին : Այլ քիբ որ այնչափ յանմեղութիւն իւր պանծացեալ , որ ոչ խնդասցէ զի մարդկօրէն սխալանաց պատրաստ կայ գթութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Այն են ոմանք՝ գիտեմ , որք 'ի պատսպարանս և եթ եղեռնաւորին համարին զգթութիւն . վասն զի ուր չեն յանցանք , և գթութեան անդ չեն պէտք , և այս միայն առաքինութիւն 'ի մէջ անմեղաց անգործ դադարէ : Այլ յառաջ քան զամենայն , զոր օրինակ դեղն 'ի պէտս կարգեալ հիւանդաց , բայց և առ առողջս է 'ի յարգի , սոյնպէս և զգթութիւնն թէպէտ և արժանիքն պատժող յօգնութիւն կարդան , բայց և անմեղք պաշտեն : Այլ դարձեալ ունի սա զտեղի նաև յանմեղ անձինս . վասն զի երբեմն և բախտն 'ի յանցանաց համարի է . և ոչ անմեղութեան և եթ 'ի թիկունս հասանէ գթութիւնն , այլ բազում անգամ և առաքինութեան . վասն զի դէպ լինի նմա երբեմն ըստ հանգամանաց ժամանակին յայնպիսի ինչ իրս անկանիլ , որք թէպէտ և գովելիք՝ բայց պատժելի գտանիցին : Այլ թողից զայն , զի յովազոյնք այնք են 'ի մարդկանէ , որոց մարթ իցէ դառնալ յանմեղութիւն , սակայն չէ օրէն հասարակ օրինօք ներել . վասն զի ուր չլինի ինչ խտիր ընդ չարս և ընդ բարիս , զհետ գայ խառնակութիւն , և խուռն արձակուրդ մոլութեանց : Բայա ուրեմն չափաւորութեան պէտք են , որ գիտասցէ որոշել զառողջանալի բարս յանուղղայից : Այլ խառնիխուռն

1 Իբրև զի չթողոյր կայսրն տարապայման և գժպատեհ սղաթութեամբ , այն է՝ յանդուպն համարձակութեամբ կորնչել նմին :

2 Ոչ յոյժ կցորդին ասա ընդ միմեանս բանք , գուցէ արգեօք հառուած 'ի բաց անկեալ :

պարտ է ունել զգթութիւն անխտիր առ ամենեւին, և ոչ կրճատեալ. զի միօրինակ անգթութիւն է ամենեցուն ներել, և ոչ միում ումեք: Սպարտ է մեզ 'ի չափու կալ և 'ի պայմանի. այլ քանզի դժուարին է 'ի միջասահմանին կալ, արդարութիւն արտաքոյ բերեալ սահմանին՝ միտազոյն 'ի մարդասիրութեան կողմն իցէ:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԻՅԼ զայսցանէ լաւ ևս յիւրում տեղոջ. յայժմուս զբովանդակութիւն առաջարկութեանս յերիս տրոհեցուք մասունս: Ի՛նչոք լիցի զթողութենէ՝, երկրորդն յայտարար եղիցի բնութեան և հանգամանաց գթութեան¹. զի որովհետեւ են մոլութիւնք ինչ 'ի նմանութիւն առաքինութեանց, հարկ է տալ զիւրաքանչիւր ճշգրտատիպ կնիքս առ 'ի ճանաչելոյ զնոսա. երրորդ խնդրեսցի թէ որով օրինակաւ հասանէ մարդն յայս առաքինութիւն, որպէս հաստատուն գործէ զայն և կրթութեամբ սեփականէ: Ի՛նչոք հարկաւ պարտ է հաւատի լինել թէ և ոչ մի ինչ յառաքինութեանց այնպէս պատշաճագոյն է մարդոյ որպէս զսա, զի չիք այլ մարդավայել քան զսա: Հաւաստի, ասեմ, ոչ միայն 'ի մէջ մեր², որք ընտրեմք անուանել զմարդն կենդանի ընկերական՝ ծնեալ 'ի բարին հասարակաց, այլ և առ այնուսիկ՝ որք առ հեշտութիւն ծնեալ համարին զմարդ, և որոց ամենայն բանք և գործք յանձնդիւրութիւն հային, զի հանգստասէր և անդորրասէր բնութեան 'ի դէպ զայ այս առաքինութիւն, որ խաղաղութեան է սիրող և սանձէ զթափ:

Ի՛նչոք ոչ ումեք յամենեցունց այնչափ կարեւոր և

1 Ի բնագրին Manumissio, որ նշանակէ ազնւորութիւն ծառայութենէ կամ քրտնութենէ, այլ աղաւաղեալ թուի բառդ և կամ հաւուած անկեալ և աստ, զի չափ զտեսութիւն առաջարկութեան առաջնոյ գրոցն:

2 Որ սկսանի յերրորդէ գլխոյ երկրորդի գրոցն: Իսկ գիրքն երրորդ բնաւ իսկ պակասէ:

3 Ստոյիկեանց:

4 Առ Եպիկուրեանս:

վայելչական է գթութիւնն , որպէս Թագաւորի կամ իշխանի : Ասան զի այսու օրինակաւ պանծալի և փառացի է մեծագոր զօրութիւն , եթէ իցէ միանգամայն կենսառիթ կարողութիւն . ապա թէ ոչ մահառիթ զօրութիւն է կարողութիւնն փնտսելոյ : Այս պարզաբար՝ նորայն մեծութիւն հաստահիմն է և անդրդուելի , զոր ամենեքին ճանաչեն որպէս գեր ՚ի վերոյ քան զանձինս , նոյնպէս և յօգուտ անձանց , զորոյ և զհոգ և զտքնութիւն ՚ի փրկութիւն հասարակաց և իւրաքանչիւրոց՝ փորձիւ տեսանեն հանապազօր . յորմէ առաջնորդեալք՝ ոչ որպէս ՚ի յարձակմանէ չար և փնասակար զազանի փախչին վայրավատին , այլ որպէս առ աստղ բարերար և լուսապայծառ խոյանան՝ ելեւելս զմիմեամբք առնելով . մտադիւր պատրաստք դնել զանձինս ՚ի վերայ նորա ընդդէմ դարանակալ սայրից սուսերաց , և դիտապաստ տալ ռաճանել զմարմինս իւրեանց , եթէ այնպէս հարկ իցէ , և մարդակոտոր ճապաղեօք հորդել նմա ճանապարհ կենդանութեան : () քուն նորա գիշերապահ տքնութեամբ շուրջ պարսպեն , զկողիւք նորա կան շուրջանակի անձնամատոյցք ՚ի պաշտպանութիւն , և ՚ի մօտալուտ վտանգս՝ դիմագրաւ տան զանձինս : Այս ոչ վայրապար միաբանեցան այսպէս ազգք և ազինք ՚ի պատրաստութեւ և ՚ի սիրել զԹագաւորս , և զանձինս և զամենայն ինչ զիւրեանց տուժել՝ ուր և պէտքն պահանջիցեն՝ կենաց իշխանին : Այս չէ այս . արհամարհութիւն անձանց և կամ խելագարութիւն , վասն միոյ գլխոյ այնչափ հազարաւորաց մասնել զանձինս սուսերաց , և բազմաց մահաւամբք զմի դք փրկանաւորել , և այն երբեմն զանցեալն զաւուրբք և զանառողջն : () որ օրինակ մարմինն ողջոյն ծառայէ հոգւոյ , և թէպէտ մեծ և գեղապանծ իցէ մարմին , իսկ հոգի փոքրիկ և թաքուն , և անյայտ իսկ ուր կայք նորա իցեն ծածկեալ , սակայն ձեռք և ոտք և աչք պաշտեն գիւս . մորթն ամրափակէ գնա , նորին ակնարկութեամբ անկեալ դնիմք և կամ ընթանամք անհանգիստ : Այրժամ նա հրամայէ , եթէ արժաթասէր դք տէր է , ընդ ծով յածիմք շահու վասն . և եթէ բարձրամիտ ,՝ զաջ անգամ ՚ի բոց կարկառեմք ,

1 Որպէս զՄուկիոս :

կամ մտադիւր հոսիմք գահալէժ : Ըստ դմին օրինակի այս անթիւ բազմութիւն շուրջ փարեալ զմիով նորուն ուղղի ոգւով, նորին բանին ընկրկի . և թէ ոչ նորին խորհրդոյն կազդուրէր՝ ինքնին իսկ իւրով զօրութեամբն ընկձէր և խորտակէր :

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԻ

Ըստ ուրեմն զիւրեանցն սիրեն ողջանգամ պահպանութիւն, յորժամ վասն միոյ առնն տասնեակ լեզէոնս հանեն ՚ի ճակատ, յորժամ նախագրաւ շահատակին ՚ի մարտի և դիմագրաւ տան զկուրծս ՚ի հարուած, զի մի դրօշք ինքնակալին իւրեանց յետս ընկրկեացին : Եւ ամս զի նա է զօդ՝ որով շաղկապեալ մնայ պետութիւն հասարակաց . նա է շունչ կենդանութեան, զոր ձգեն բիւրաւորքս այս, որ յաւար և ՚ի կողոպուտ արդեօք լինէին իւրովի, եթէ բառնայր հոգին այն տէրութեան .

. . . . Ըմենեցուն մի են խորհուրդք ,

Եւ ինչ ողջոյն է արքային, իսկ կորուսեալ՝ զուխտսրն ջրեն :

Ըստ արկածք օրհասաբեր են խաղաղութեանն հաւովմայ, այս է որ զանհամար ժողովրդեան զբախտ տապալէ : Յայնվայր հեռի է ՚ի վտանգէ այտի ժողովուրդդ, ցորչափ գիտասցէ տանել սանձի . ապա եթէ կոտորեսցէ, կամ զընկեցեալն ըստ դիպաց ինչ՝ ոչ հանդուրժեսցէ առնուլ միւսանգամ Գմիութիւնս այս և հիւսուած մեծի ինքնակալութեանս ՚ի յովով մասունս քայքայեսցի . և ՚ի բառնիլ հպատակութեան ՚ի քաղաքէս՝ բարձցի ՚ի նմանէ և տիրապետութիւն : Եւ մին իրի ոչ ինչ են զարմանք զի և առանց իրիք անձնիւր պիտոյիցսիրելիք ամենեցուն իցեն իշխանք և թագաւորք, և որ այլ ևս անուամբք տեսուչք են հասարակաց տէրութեան : Եւ ի եթէ առ ողջամիտս ՚ի մարդկանէ՝ գեր ՚ի

վերոյ ճանաչին հասարակացն իրք քան զմանաւորաց , ապա ուրեմն և առաւել սիրելի լինել ունի սա՝ յոր ակն կառոյց կայ Պետութիւն հասարակաց : Վանգի այնպէս երբեմն ընդխառնեցաւ Կեսար ընդ հասարակապետութեանն , մինչև անմարթ է բառնալ զմին յերկուց՝ առանց և երկաքանչիւրոցն փաստու . զի որպէս նա զօրութեան պէտս ունի , նոյնպէս և սա գլխոյ :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Օ ԱՐՏՈՒՂԻ յառաջարկութենէ ընթանալ թուի բանս , այլհաւատա ինչ զի հաստատագոյնս պնդէ զնոյն : Օ ի թէ , ըստ որում է իմաստասիրել յասացելոցս , հոգի ես դու հասարակապետութեան , և այն՝ քո մարմին , տեսանես՝ որպէս կարծեմ՝ թէ քանի կարևոր իցէ քեզ գթութիւն . զի այլոց երևեալ խնայել՝ յանձն քո խնայես : Իայց խնայել պարտ է և յանարժան քաղաքացիս իբրև ի խօթանդամս . և թէ երբեք արիւն հանելոյ պէտք իցեն , պարտ է զգոյշ լինել զի մի առաւել քան զհարկն երակ հատանիցես : Իպա ուրեմն , որպէս ասացի , թէպէտ և ամենայն մարդոյ համաբնական է գթութիւն , այլ վայելագոյն ևս ինքնակալաց . որչափ զի մեծագոյն ինչ է՝ զոր ունի պահպանել ի նոսա , և զի ի մեծամեծ իրս հանդիսանայ : Օ ի որ քան դուզնաքեայ իցէ փնասն որ յանգթութենէ սոսկականի ուրուք առն , իսկ իշխանացն դժնեութիւն՝ պատերազմ է : Իս թէպէտ դաշնակիցք միմեանց իցեն առաքինութիւնք , և ոչ մի քան զմիւսն լաւագոյն կամ համեստագոյն , բայց է որ միումն և է որ միւսում առաւել ի ճահ գայ . իսկ մեծանձնութիւն վայել է ամենայն մարդոյ , թէպէտ և վայրագոյն ինչ որ իցէ քան զամենեսեան : Եւ ասն զի զինչ այլ այնպէս մեծ կամ արիական , որպէս դիմակաց լինել ձախողութեան : Եւ սակայն մեծանձնութիւնս այս ընդարձակագոյն ունի տեղի ի յաջողութեան , և լաւ ևս երևի ի բարձու՝ քան ի

1 Այս ինքն է յայր՝ որ ի բարձու տեղւոյ կայ մեծութեամբն և իշխանութեամբ , քան որ ի գիւրի՝ ի խոնարհ տեղւոյ :

դիւրի : (Նոր տուն և օթեւանեացի գթութիւն , երջանիկ և անդորր զնա կացուցանէ . այլ յարեունիս որչափ և սա կաւագիւտ , նոյնչափ ևս զարմանալի :) Ի զինչ առաւել գովութեան արժանի , քան զնա՝ որոյ ցասմանն յորժամ ոչինչ կայ հակառակ և ահագին վճռոյ նորա հպատակեն նոքին իսկ ոյք կորնչինն , և չմարթէ բողբէլ զնմանէ , մեծաւանդ թէ և 'ի հրափայլ ցասմանն աղաչել անգամ չիշխէ որ զնա , անձամբ զանձն սանձահարեալ ցածուցանիցէ , և 'ի բաւ անդր զիշխանութիւն իւր վարեցէ հեզութեամբ . զայս ինչ յանձին խորհելով՝ զի սպանանել զոր ընդդէմ օրինաց ոչ ումեք է իշխանութիւն , իսկ ապրեցուցանել իւր միայնոյ : Եւ թի բախտի մեծ սիրտ է վայելուչ . յոր թէ ոչ ձկտեցի որ և բարձրագոյն քան զբախտն լինիցի , ապաքէն և զայն վայրաբերէ և զգետնէ : Իսկ մեծ սրտի սեպհական է հեզ և հանդարտ լինել , և զանխրաւութիւնս և զթշնամանս անդուստ 'ի բարձրաց արհամարհել : Եւ անացի է մոլիլ 'ի բարկութիւն . և գազանաց՝ բայց ոչ վեհից , խածատել և ընդոսնել զանկեալն . փիղը և առիւծը զանց առնեն զորովը զգետնեցիին . անարգ երէք անագորունք են : Եւ վայել է թագաւորի բարկութիւն դժնդակ և անողորելի . զի ոչ շատ վերագոյն գտանի քան զնա , ում հաւասարէ զանձն բարկանալով . բայց թէ կեանս պարզէ և կամ պատիւս բաշխէ վտանգեցելոցն և արժանաւորաց կորուսանելոյ զայնոսիկ , զայն ինչ գործէ առ որ հզօրք և եթ ձեռն հաս են . քանզի և զվերնագունի ուրուք մարթ իցէ բառնալ զկեանս , բայց չնորհել՝ զստորնագունիցն միայն : Եւ հպանելն սեպհական է գերաթիւնձ բախտի , որում չմարթէ երբէք լինել բարեբաստագոյն , որպէս յորժամ դէպ լիցի նմա կարողութի հանգոյն աստուածոց , որոց չնորհիլ 'ի լոյս եկաւորեմբ՝ եթէ բարիք և եթէ չարք : Եւ արդ թագաւոր զաստուածոցն բերելով յինքնան զոգի , յոմանս 'ի քաղաքացոց զի բարիք են և պիտանիք՝ մտադիւր ակնարկեացէ , զայլս առ 'ի թիւ համարոյ թողցէ . ընդ առաջինն զուարճացի , յետնոցն համբերեցէ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԻ

ՕՒՏԱՒ ածըիք թէ 'ի քաղաքի աստ՝ յորում այն-
չափ է բազմամբնութիւն ժողով մարդկան , զի հանգոյն
ինն գետոյ անընդհատ հոսեցելոյ ընդ լայնափողոցս՝
գտեալ ինչ գիւնակաց ընթացից՝ զօրէն երազավազ ուղ-
իւից զկայ առեալ դիզանայ , յորում 'ի միում պահու-
երից տեսարանաց ճանապարհք խնդրին , յորում ծա-
խի՝ որ ինչ միանգամ ընդ ամենայն երկիր ցանի և վա-
րի , տեսէք ասեմ , որպիսի առանձնութիւն և սոնայու-
թիւն լինէր եթէ չմնայր որ այլ՝ բայց զոր թողոյր դա-
տաւոր անաչառ : Վասնիք ոմանք իցեն 'ի դատաւորաց
որ չիցեն կապեալ ընդ նովին օրինօք՝ որովք դատինն .
քանիք ոմանք յամբաստանողաց ազատ իցեն 'ի յանցա-
նաց . և չգիտեմ , գուցէ և ոչ որ այնպէս դժուարաշարժ
է 'ի ներել , որպէս այն՝ որ յաճախ կարօտ եղև ներու-
թեան : Վնենքին մեղաք , որ ծանր և որ թեթև .
կէսք կամու և կէսք թերևս բռնադատեալք , կամ
յօտարին անզգամութենէ ձգեալք . է՛ զի և 'ի բարի
խորհուրդս ոչ այնչափ արիւթեամբ կացար մնացար ,
և զանմեղութիւնն յակամայս և դժկամակելով հան-
դերձ կորուսար : Եւ ոչ եթէ յանցեալք միայն , այլ և
յանցանելոց եմք մինչ 'ի կատարած կենաց . թէպէտ և
որ այնպէս քաջ մարտադրեալ իցէ զոգին , մինչև ոչ
իմիք այնուհետև կարող լինել վթղովել զնա կամ դաւել ,
բայց սակայն յանմեղութիւն անոր՝ մեղանելով եղև
ժաման :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ

Եւ քանզի զաստուածս յիշատակեցի , զնոսա տաց
քաջաւայելուչ օրինակ նմանութեան իշխանի . իբր զի
այնպիսի եղիցի ինքն առ քաղաքակիցս , որպիսի կամի
զի իցեն առ ինքն աստուածք : Եւ միթէ կամիցի ու-
նել զգիս անողորելիս ընդդէմ մեղաց և սխալմանց .

միթէ կամիցի՝ ունել զնոսա վրէժինդիրս մինչև ցլետին՝
 փնաս : Եւ ո՞րք 'ի թագաւորաց վստահ իցէ զի ոչ 'ի
 հաւահամայից ժողովեցին անդամք նորա՝ : Իսկ եթէ
 աստուածք դիւրահաշտք և արդարադատք՝ ոչ առ ժա-
 մայն շանթահար պատուհասեն զյանցուածս հզօրաց ,
 որչափ ևս առաւել արդարացի է մարդոյ որ իշխեն
 մարդկան՝ հեզութեամբ ոգւոյ վարել զիշխանութիւն ,
 և զմտաւ ածել թէ որ արդեօք երեսք երկնից գե-
 դեցկազոյն իցեն և հաճոյ աչաց հայելոյ , որ պարզ և
 յստակ տունջեամբն լուսափայլեաց , եթէ խիտ առ
 խիտ շառաւմամբ դղորդեալ համայն և հուր շուրջանակի
 փայլատակեցէ : Եւ արդ հանդարտ և բարեկարգ տե-
 րութեան հանգունատիպ իմն պարզ և լուսապայծառ
 երկնից են երեսք . իսկ անգութ թագաւորութիւն ամ
 պրոպային է և խաւարամած . անդ արհաւիրք և սօսաւ
 փիւնք առ յեղակարծ շաչիւն՝ ոչ անսասան մնայով և
 այնմ որ խռովէն զամենայն : Երբեք իցէ արդեօք սոս-
 կականաց թէ խիտ վրիժառուք իցեն , զի մարթ է նոցա
 փնասիլ , և ցաւ նոցա յառաջագայի՝ ի զրկանաց . թող զի
 երկնչին յարհամարհանաց , զի ոչն հատուցանել զտրի-
 տուն հարստահարողաց՝ տկարութիւն թուի նոցա և
 ոչ գթութիւն : Իայց որում առձեռն իցէ վրէժինդրու-
 թիւն և ներէ՝ զհեզութեանն արժանապէս ընդունի
 զգովութիւն : Ի ցածուն վիճակի եղելոյ՝ համարձակե-
 լի է արդեօք բուռն հարկանել զմիմեանց , մաքառիլ ,
 'ի կազ և 'ի կոխ մտանել և զհետ երթալ կամաց
 բարկութեան իւրեանց , թեթեւ են հարուածք 'ի մէջ
 հաւասարից . թագաւորի և ձայնարձակութիւն իսկ և
 բանից խոշորութիւն՝ չէ 'ի ճահ չքոյ մեծութեանն :

1 Իմա թէ ոչ կայծակնահար լինիցի . քանզի զայնպիսեանց զգրու-
 եալ անդամն ժողովեալ հաւահամայից 'ի հնուն՝ թաղէին 'ի տեղւորն .
 զի չէր օրէն փոխադրել պլուր . և զտեղին ցանկապատեալ սրբէին
 զենմամբ երկեմեան կամ երկատամն ոչխարի , որոյ վասն և Նրկատամն
 տեղին կոչէր :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԻ

ՆԱՆՐ Թուիցի քեզ զի արգելումք Թագաւորաց
 զհամարձակութօսութիւն, որ նուաստատոհմիցն օրէն
 է : Եւիցես . ծառայութիւն է այդ և ոչ տէրութիւն :
 Իսկ զհարդ . չգիտիցեն զի մեր է ազատութիւն, իսկ
 քոյդ ծառայութիւն : Եւ վիճակ է այնոցիկ որք ծած-
 կեալք յամբօխին, զորով ոչ ինչ գերազանցեն, և առա-
 քինութիւնք նոցա դժուարութեամբ բազմաւ թէ ե-
 կեսցեն 'ի լոյս, և մոլութիւնքն կան մնան 'ի մթան :
 Ար բանք և գործք զհամբաւի հարկանին . սմին իրի ոչ
 այլ ումք այնպէս հոգալ պարտ է թէ զինչպիսի հաւ-
 բաւ ունիցին, որպէս այնոցիկ ոչք զորպիաւոյ և իցէ՝
 զմեծն ունեւոյ են : Եւ ինչ իրք են որք չեն քեզ
 օրէն, այլ մեզ օրէն է քոյին չնորհիւդ : Եւ որոյ եմ են
 յոր և է կողմն քաղաքիս միայնակ չըջիլ աներկիւղ,
 թէպէտ և ոչ որ ինձ ընկերեսցէ, թէ և ոչ որ կայցէ 'ի
 տան, թէ և չկայցէ իմ՝ սուսեր յազգեր . քեզ և 'ի
 խաղաղութեանդ պահու պարտ է կեալ զինավառեալ :
 Եւ կարես խոտորիլ 'ի բախտեդ, շուրջ կայ զքե . և
 յոր վայր և երթիցես՝ մեծաւ հանդերձանօք զհետ ըն-
 թանայ : Եւ այս ծայրագոյն ծառայութիւն է մե-
 ծութեան, չկարել փոքրկանալ : Եւ որպէս քեզ՝ և
 զից 'ի վերայ կայ հարկդ այդ, զի և գնոսա կապեալ
 ունին երկինք . և ոչ ապահովագոյն քան զքեզ մարթ-
 իցէ նոցա վայրաբերիլ : Եւ ծայր բարձրութեանդ հա-
 տատեալ կաս . զմեր շարժմունս սակաւք իմանան,
 մարթ է մեզ յառաջել և ընկրկել, և փոխել զձե առանց
 'ի գիտութիւն գալոյ հասարակաց . քեզ ոչ ինչ առաւել
 քան զարեգակն մարթ իցէ ծածկիլ . լոյս մեծ վառի
 զքե, ամենեցուն 'ի նոյն բերին աչք : Եւ ելանիցես
 ուրեք՝ ծագես . թէ խօսիս՝ ազգք և ազկնք որ ընդ տիե-
 ղերս՝ ընկալցին զբարբառ քո . թէ բարկանաս՝ դող-
 ցուցանես զամենեսին . նոյնպէս և ոչ կարես խոշտան-
 գել զոր առանց դորդելոյ զամենայն շրջակայս : Օ որ
 օրինակ յանկանիլ կայծական՝ սակաւուց է վտանգ

և բոլորից սարսափ, սոյնպէս պատուհասակոծութիւնք մեծամեծ իշխանաց՝ առաւել ահբնկէց լինին քան թէ սոնանէն . և կարի իսկ քաջ . զի ոչ որչափ ինչ աւարտն , այլ որչափ ինչ առնելոցն իցէ՝ որ ամենայնի է կարող՝ խորհին ամենեքեան : Տես ինձ և զայն զի առանձնաւորք 'ի մարդկանէ պատրաստագոյնք գտանին յընգունելութիւն զրկանաց՝ համբերութեամբ առելոցն . թագաւորացն ստուգագոյն ապահովութիւն 'ի հեզութենէ է . վասն զի ստէպ վրէժխնդրութիւն զսակաւուց ընկճեալ զատելութիւն , զբաղմանց զգրգռէ . հարկ է զի վաղագոյն պակասեցին կամք , քան թէ պատճառք խստանալոյ : Ի՞պա թէ ոչ՝ զոր օրինակ ծառք կտրեալք շատ ևս շառաւիղս արձակեն , և յոլովագոյնք 'ի տնկոց առ առաւել թաւանալ և ուռճանալ՝ կտրին և սրբին , ըստ նմին օրինակի և խստութիւն թագաւորին կարճելոյն յաճախէ զթշնամիս : Այսն զի ծնողք և զուակք սպանելոցն , և մերձաւորք և բարեկամք զնոցա տեղին փոխանակեն :

ԳԼԱԻԽ ԻՆՆԵՐՈՐԻՒ

ՕՃԸՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ իրացս առից ցուցանել քեզ ընտանի օրինակաւ : Դիւցազնն () գոսոսս՝ եթէ 'ի միահեծան իշխանութենէն առնուցու դք զնա կշռել՝ թագաւոր հեզաբարոյ էր , բայց ընդ իշխանակիցն սուր խաղացոյց 'ի Հասարակապետութեան : Ի՞նչ ինչ՝ հասակակից քեզ՝ զութուտասնամենիւքն անցեալ էր , զգալոյն 'ի ծոցին առ բարեկամն թագոյց , զԱ՛յ . Ինտոնիոս հիւպատ դաւով 'ի կողմն եհար և բազմաց տալազրութեան եղև գործակից : Ի՞յլ զբառանամենիւքն անցեալ՝ մինչ դեգերէրն 'ի Դադղիա՝ ազդ եղև նմա թէ Դ . Երննա այր խօթամիտ՝ դարանակալ լինի քեզ . և որ գուշակն եղև մի 'ի դաւակցացն էր , և զտեղի դաւոյն և զժամանակն և զորպէսն եցոյց ճշգրտիւ : (Զայնժամ խորհեցաւ վրէժ առնուլ 'ի նմանէ . հրաման ետ 'ի խորհուրդ կոչել զբարեկամն : Տաքնապեցաւ զգիշերն ողջոյն զնոաւ ածեալ զի դատապարտելոց էր զազնուա-

տոհմ էրիտասարդն զքեռորդի լին . «Պոմպեոսի՝ զան-
պարտն այլով մասամբ : Առ ահա չկարէր սպանանել
զայր մի՝ որ յրնթրիս ընդ Ս՝ . Դնտոնինոսի զտարա-
գրութեանն թելադրեալ էր դատակնիք : Երգւոց հա-
նէր ստէպ, բարբառս արձակէր պէսպէս և միմեանց
հակառակս : Իսկ զիսորդ . Թողացուցից զդաւաճանն
կենաց իմոց գնալ աներկեան , և ես ՚ի ծոնփս եղէց . և
միթէ ոչ լուծցէ զվրէժ նա որ զայս գլուխ՝ զինդրեալն
վայրապար յայնչափ քաղաքական կռիւս , և զպահեալն
ողջանդամ յայնչափ ծովային և ցամաքային պատերազ-
մունս , ՚ի ծագել արդ խաղաղութեանն ընդ ծով և ընդ
ցամաք , ՚ի մտի եղեալ է ոչ եթէ սպանանել այլ զոհել .
քանզի ՚ի ժամ զոհագործութեան նորա ունէր ՚ի վերայ
յարձակիլ : Իարձեալ յետ լռելոյ պահ մի , մեծ ևս
ձայնիւ բարբառոյ՝ ընդ անձին ոգորէր բարկութեամբ
քան ընդ լիննայի . Օ ի ևս կեաս եթէ կորուստ քո
օգտէ այնչափ բազմութեան , իւ վախճան եղիցի պատու-
հասից , իւ արեան ճապաղեաց : Ելուիս իմ՝ նշաւակ
եղեալ կայ աղնուատոհմիկ պատանեկաց որք սրեն ըզ-
սուսերս իւրեանց ՚ի վերայ իմ : Այնչափ մեծագին
են կեանք՝ մինչ առ ՚ի չկորուսանելոյ ինձ զայն , այնչափ
բազմութեան հարկ իցէ կորնչիլ : Ենդ ուրեմն յողոր
մատեալ առ նա կինն իւր՝ իւրիս և ասէ . Եթէ հաճոյ
իցէ քեզ խորհուրդ կանացի . արա ըստ բժշկացն օրի-
նակի , որք յոչն օգտել սովորական դեղոց՝ զհակառակն
փորձեն : Ենչև ցարդ խստութեամբ ինչ ոչ շահեցար .
զԱղուիդեն յաջորդեաց՝ եպիդոս , Եպիդոսի Սու-
րենա , Սուրենայի Եպիդոն և Եպիդոնի Եգնատիոս ,
զի զայլն լռեցից , որոց ամօթ մեծ էր յայնչափն յան-
դրգնիլ . փորձ փորձեալ այժմ՝ զթութեան , թէ որպէս
յաջողեցէ . ներեալ լիննայի . բմբունեցաւ ՚ի յան-
ցանսն՝ այսուհետեւ չկարէ ստնանել ինչ քեզ , բայց կա-
րող է յաւելուլ զփառսդ : Օ ուարթացաւ յոգի իւր ,
զի եգիտ փաստաբան ինքնամատոյց . շնորհս կալաւ
կնոջն և անդէն վաղվաղակի արձակեալ զԺողով բարե-
կամացն , զլիննա միայն առ ինքն կոչեաց . և հանեալ
զամենեսին ՚ի սենեկէ անտի և հրաման տուեալ թող-
արկանել լիննայի , խօսել սկսաւ և ասէ . “ Օ այս ինչ ՚ի
սկզբանէ խնդրեմ ՚ի քէն . զիսոս իմ մի ընդմիջեսցես և

յընթացս բանից խնոց մի՛ բողոք արկանիցես . տացի՛ քեզ ժամանակ խօսելոյ համաձակ : Օքեզ Վիննա՛ ի՛ ժամանակին՝ յորում գտի՛ ի բանակի անդ թշնամեաց , զքեզ ասեմ՝ ոչ զեղեալդ ևեթ , այլ և զծնեալդ ինձ թշնամի , ապրեցուցի . և զհայրենի քո ժառանգութիւն բովանդակ քեզ շնորհացի . և յաւուր յայսմիկ այնչափ բարեբախտ ես և այնչափ ճոխ , մինչ զի յաղթեցելոյդ յաղթականքն նախանձին : Վրմութիւն քեզ ետուրատ քումդ խնդրոյ , զանց զայլովք արարեալ բազմոք՝ որոց ծնողք զինուորակիցք իմէին : Միշտ այսչափ առ քեզ երախտեացս՝ սպանանել զիս եղեր ի մտի : Եւ ի գոչել նորա յայս բան . Հեռի է յինէն խեղազարութիւն այդպիսի , ի վերայ էած () գոստոս . Լաց ի դաշինդ Վիննա . քանզի յանձն առեր չնդմիջել զքանս իմ : Եպանանել , ասեմ , զիս խորհիս : Եւ ած ևս ի մէջ զտեղին , զընկերոն , զօրն , զկարգ դաւադրութեանն , և զայրն՝ որում ապստրեալ էր զսուրն : Եւ իբրեւ ետես՝ զի գերկիր նշմարէր , և լուռ ևեթ կայր՝ ոչ ըստ հարկի դաշանցն , այլ առ մտացն խղճի , ասէ դարձեալ . Եւ որով հոգւով գործես զայդ , զի դու արդեօք ինքնակալեսցես . ծն և ծն ասեմ , եղուկ ժողովորեանն հռովմէականի , եթէ բաց յինէն չիցէ այլ ինչ խափան առ ի թագաւորելոյ քեզ : () Ես բաւական և տան քում պաշտպանել : դեռ ևս իսկ ընդ առն միոյ ազատագրելոյ յառանձին դատ մտեալ յաղթեցար : Միշտ գիւրիս քան զամենայն ինչ համարիցիս ընդդէմ՝ Լայսեր խիզախել : Երեալ քեզ՝ եթէ ես միայն իցեմ՝ զիմամարտ յուսոյ քո . այլ միթէ տանիցին քեզ Պաւղոս և Փաւլոս () Եսսիմոս և Լուսեանք և Երուիղեանք և այնչափ բազմութիւն աւագ արանց , որք ոչ ընդունայն անուամբք պանծան , այլ որ պատկերօքն իւրեանց են շքեղապանծք : Լայց զի մի՛ զստուարադոյն մասն մատենիս գրաւեսցեն բանք նորա , թէ երկրորդեցից բովանդակ , քանզի ընդ ժամն երկուս և աւելի խօսեցաւ , յերկարել կամեցեալ զայս պատիժ (կշտամբութեան) , որով ևեթ ունէր շատանալ , ասէ ապա . “Մհաւասիկ կեանս քեզ՝ Վիննա՛ շնորհեմ վերստին . երբեմն թշնամւոյ , այժմ՝ դաւաճանի և հայրատպանի : () Եսսիմ օրէ սկիզբն եղիցի բարեկամութեան

ընդ իս և ընդ քեզ, և այս պայքար կացցէ 'ի մեզ թէ
էս արդեօք հաւատարմագոյն գտայ 'ի շնորհել քեզ
զկեանսդ, թէ դու երախտապարտ ինձ գողով, : Յետ
այնորիկ կամակարու թեամբ ետ նմա հիւպատոսու
թիւն . շնորհ՝ զոր ոչն համարձակէր խնդրել . և եղև
նմա այնուհետև հաւատարիմ բարեկամ, և միայնակ
ժառանգորդ, և ոչ մի ինչ դաւ գործեցաւ այնուհետև
'ի նմանէ :

ԳԼՈՒԻՒ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ՎԵՐՈՂԱՄԻՏ գտաւ նախահաւ քո առ յաղթեալս,
զի թէ ներէր ոչ, ոյց ումանց իշխան լինէր : Օ Սաղուս-
տիոս, զՂովկեանս, զՂուղեանս և զհամբռնէն գունդն
նախընկալ՝ 'ի բանակէ անտի հակառակորդաց վերա-
գրեաց 'ի դասս զօրականին : Ս աղու ևս Ղումեստիոս,
Ս՝եսաղ, Սինիոս, Սիկերոն, և որ այլ ևս ծաղիկքն
էին քաղաքին, շնորհապարտ գտան զթու թեան նորա :
Եւ նորին իսկ Ս եպիդոսի որչափ երկայնամտեաց մա-
հուանն : Ինդ բազում ամս թոյլ ետ նմա պինդ ունել
զփառս իշխանութեանն, և մինչև մեռեալ չէառ
յանձն՝ յինքն շորթել 'ի նմանէ զքրմապետութիւնն
մեծ, քանզի ընտրելի համարեցաւ՝ զի պատիւ քան
թէ կողոպուտ կոչեսցի այն : Վթութեամբս այսուիկ
ժաման եղև նա 'ի փրկութիւն և յապահովութիւն .
սովաւ հաճոյ գտաւ և սիրելի, թէպէտ ձեռն ևս ար-
կեալ էր 'ի նուաճել զպարանոցս չև ընդ ըով մտեալս
տէրութեան հասարակաց . սովաւ և յաւուր յայսմիկ
մեծարի նա այնու համբաւով, որով հազիւ թէ 'ի
կենդանութեան պաշտին թագաւորք : Ստուած ո՞նձ
ոչ որպէս 'ի հրամանէ՝ հաւատամբ գոլ զնա : Խոստովան
լինիմք զ() գոստոս իշխան բարի, և քաջ՝ի դէպ եկեալ
նմին ասեմք զանուն ծնողի՝ . այս ոչ վասն այլ ինչ իրիք,
բայց զի ոչ անգթութեամբ վրէժխնդիր լինէր թշնամա-
նաց իսկ անձին, որք և քան զանիրաւութիւնս դառ-

1 Քանզի Հայր հայրենեաց կոչեցաւ նա :

նազդոյն թուին իշխանաց . և զի զծաղու գայր առ բանս նախատաղիրս անձին , և զի 'ի պատուհասել զայս զանձն համարէր պատուհասել , և զի զորս միանգամ դատապարտեալն էր յաղագս շնութեան ընդ ընտանիս իւր , ոչ միայն չապան , այլ և հրովարտակօք աներկեալնութեան 'ի բաց տարագրեաց : Եւ յս է ահա ներել . զի 'ի զայրանալ բազմաց փոխանակ քօ , և 'ի կամել օտարին արեամբ շնորհուկս քեզ առնել , դու ոչ միայն կեանս պարգևեացես , այլ և ըստ խոստմանդ կատարիցես :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Օ ԱՅՍՈՍԻԿ () գոստոս 'ի ծերութեան կամ մերձ 'ի ծերութիւն . այն՝ որ յերիտասարդութեան ջեռաւ բորբոքեցաւ բարկութեամբ , և բազում ինչ իրս արար , յորս ահամայ ահնարկէր : Այդ իշխեսցէ ընդ հեզութեան քում 'ի կշիռ դնել զգիւցազնն () գոստոս , թէ պէտ և ընդ երիտասարդական ամաց ածիցէ 'ի պայքար զարեօք ծաղկեալ զծերութիւն : Թող բարեմոյն և գրթած գրեսցի նա յետ ներկանելոյ արեամբ Հոովմայեցւոց զծոյն 'ի չտիական , յետ խորտակելոյ 'ի Սիկիլիա գիւր և զայլոց նաւատորմիդն , յետ Պերուսեան զոհարանացն՝ և տարագրութեանց : Եւ եօ գթութիւն չկոչեմ զիսն զանգթութիւն : Եւ յս է , իսկ Սայար , գթութիւն ճշմարիտ , զոր դուդ առնես . որ ոչ 'ի ստրջաւ նաց դժնեութեանն սկսանիցի , որ չունիցի ինչ արատ , որոյ ոչ երբէք հեղեալ իցէ զարիւն քաղաքացւոյ : Եւ յս է մեծագոր իշխանութիւն , տիրապէս չափաւորութիւն անձին և մարդասիրութիւն համատարած . ոչ ցանկութեամբ իւր և ոչ յանդգնութեամբ բորբոքիլ . ոչ առաջնոց իշխանացն օրինակօք վարակեալ , զամենայն զօրութիւն իշխանութեանն առ քաղաքակիցսն 'ի վարարկանել , այլ բթացուցանել զայր սուսերի իշխանութեան իւրոյ : Եւ չաղախ յարենէ պահեցեր զքաղաքդ ,

1 Բանդի անդ 'ի Պերուսեան բազինս երեքհարիւրովք չափ և աւելի անձնատուրք՝ զենան իբրև ոգևորք :

ով կայսր . և յոր պարծեցարն մեծանձնութեամբ թէ
 “Եւ չիթ մի մարդկայնոյ արեան չիք քո հեղեալ ընդ
 տիեզերս , , այնչափ է մեծ և այնչափ զարմանալի , որ-
 չափ զի ոչ այլում ումեք այդպէս վաղաքոյն 'ի ձեռս ա-
 ւանդեցաւ սուսեր : Եւս ուրեմն գլխութիւն ոչ միայն
 համեստագոյն կացուցանէ զթագաւորս , այլ և ապահո-
 վագոյն . և է զարդ իշխանութեանց և միանգամայն
 կենդանութիւն աներկեան : Վանգի առ իմէ՞ թագա-
 ւորք ծերանան և որդւոց և թոռանց թողուն զթագա-
 ւորութիւնս . իսկ բռնաւորացն պժգալի և սակաւօրեայ
 է տէրութիւն : Օրնչ խտիր կայցէ ընդ բռնաւոր և
 ընդ թագաւոր , ուր զուգահաւասար է կերպարան
 բախտին և ինքնիշխանութիւնն . եթէ ոչ՝ զի բռնա-
 ւորք ըստ հաճոյս խտտանան , թագաւորք յերաւանց
 և եթէ և 'ի հարկէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ զինչ . իչ ահա և թագաւորք սովոր են սպա-
 նանել . այլ ցորչափ օգուտ հասարակաց յորդորէ զնոսա
 'ի նոյն . ուր բռնաւորաց ընդաբոյս է անողորմութիւն :
 Բռնաւորն զանազանեալ է 'ի թագաւորէ ոչ անուամբ ,
 այլ արդեամբք . քանզի և Վիոնեսիոս մեծն իրաւամբք
 և արդեամբք մարթի նախապատիւ համարիլ քան զբա-
 զումն 'ի թագաւորաց : Իսկ զ' . Սիդղա զինչ արդե-
 լուցու բռնաւոր կոչել , որ 'ի սպառելոյ թշնամեաց վախ-
 ճան ետ սպանութեանց : Եւոլ իջցէ 'ի պատուոյ դիկ-
 տատորութեան և 'ի կարգ մտցէ պատմութեանազգե-
 ցից . սակայն ո՞րք երբէք 'ի բռնաւորաց այնչափ ան-
 յագութեամբ արք զարին մարդկային՝ որպէս զնա , որ
 հրաման եա սրախողեող առնել զեօթն հազարս 'ի քա-
 ղաքացւոց անտի Հռովմայ : Եւ մինչ մօտ առ տեղեան
 բազմեալ 'ի տաճարին Վեղոնայ՝ լսէր զմիաձայն գոչիւն
 աղաղակի հազարաւորացն որք հեծէին ընդ սրով , 'ի
 սոսկալ ծերակուտին՝ ասէ . “ Եւք մերոցս ուշ դիցուք ,
 հարք ատենակալք . սակաւք ուննք խռովարարք 'ի մահ
 մատնին իմովս հրամանաւ , , : Օ այդ ոչ ստեաց , զի յաչ

Վիզլայի սակաւք թուէին : Մէջը հուպ զՎիզլայէ ճառեալ զննեսցուք , որպէս արժան իցէ բարկանալ 'ի վերայ թշնամեաց , մանաւանդ յորժամ 'ի մի և 'ի նոյն մարմնոյ հատուածեալ քաղաքացիք ընդ անուամբ թշնամեոյ գրեսցին : Իսկ զարդիս այս է զոր ասէի թէ գթութեամբ և եթ մեծապէս որոշին 'ի միմեանց թափաւորն և բռնաւոր . թէպէտ և երկոքին նովին զինուք են ամրացեալ , բայց առաջինն 'ի պատասպարանս խաղաղութեան վարի նոքօք . իսկ երկրորդն առ 'ի սանձել մեծաւ ահարկութեամբ զատելութիւն մեծ : Եւ ոչ 'ի ձեռս անդր աներկեւան ակնարկէ՝ որոց զանձն իւր հաւատաց . հակառակօք 'ի հակառական վարի . ատելի է՝ քանզի ահշնկէց է , և կամի ահշնկէց լինել , վասն զի ատելի է . և այնու դժպհի առածին վարի՝ որ զբազումս խարդաւանեաց 'ի վիհ :

“Ի՞նչ ատեսցեն , միայն թէ զանգիտեսցեն ,” : Եւ ոչ գիտէ , թէ 'ի զայրանալ ատելութեանն քան զգափ՝ որպիսի գրգռի կատաղութիւն : Օ՛ր երկիւղ չափաւոր սանձէ զոգիս , իսկ հանապազորդեանն և խիստ և տարապայման՝ 'ի յանդգնութիւն գրգռէ զբուցեալս և ստիպէ զնոսա զյետին փորձ փորձել : Օ՛ր օրինակ փետրօք՝ և խրտուիլակօք ահաբեկ պարուրեսցեն զգազանս , բայց թէ հեծեալ 'ի թիկանց նետիւք և աղեղամբք ստիպեսցէ զնոսա , փորձին 'ի փախուստ և ընդ այնս իսկ՝ յորոց խրտէին , ոտնակոխ զխրտուիլակսն առնելով : Եւ առն է և ամեհի զօրութիւն , զոր գրգռէ հարկն յետին : Հարկէ երկիւղին տալ ինչ տեղի փախըստի և աներկեւանութեան , և քան զվտանգսն յաճախել զյոյս , ապա թէ ոչ ուր հանդարտեցելոյ անձին միօրինակ երկիւղ կայ առաջի , լաւագոյն ընտրեսցէ տալ զանձն 'ի վտանգ և ահացուցանել զահշնկէցն : Խաղաղասէր և հանդարտամիտ թափաւորի աներկեւան 'ի պատրաստի կան օգնականութիւնք յապահովել նոքօք զհասարակացն փրկութիւն . և զօրականն պանծանօք՝ քանզի տեսանէ զանձն գործունեայ հասարակաց ապա հովութեան , զամենայն աշխատութիւն մտադիր :

1 Քանզի փետուրս հաւուց երկնեւանգս կապեալ զառասանօք 'ի մի շար , 'ի խրտուիլակս կարգէին գազանաց և թռչնոց :

յանձն առնու՝ որպէս 'ի պահպանութիւն ծնողի . իսկ զժաման և զարիւնտրբուն հարկաւ լքանեն նողկանօք թիկնապահք նորա :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՆՏԵՆՍԻՆ ԵՆՈՒՄԵՐ ՈՒՆԵԼ ԲԱՐԻ ԵՆ ՀԱՆԱՏԱՐԻՄ՝ ԿԱՇՏՈՇՆԵԱՅԻ ԿԱՄԱՆՑ ՂԱՅՆՈՍԻԿ՝ զՈՐՍ ՎԱՐԷ 'Ի ԿԱՏՈՐԱՍՏԵԼ ԱՅԼՈՅ ԽԱՆՁԱՆԱՐԱՆՈՍ ԵՆ ԿԱԽԱՂԱՆՈՍ ԵՆ ԵՐԿԱԹԻ ԳՈՐԾԻՍ ՄԱՀՈՒ . ԵՆ ՕՐԱՊԷՍ ԳԱՂԱՆԱՅ՝ ԱՌԱՋԻ ԱՐԿԱՆԷՆՆՈՅԱ ՂԱՄԱՐՂԻԿ : ԻՆՅԱԿԻՍԻՆ ՔԱՆ ՂԱՄԵՆԱՅԻՆ յԱՆՑԱՆՈՐԱ ՖԻՆԱՍԱԿԱՐԱԳՈՅԻՆ ԵՆ ԵՆ ԽՈՒՃԱՎԵԱԼ . ՔԱՆՂԻ ԹԷՎԵՏ ԵՆ յԱՍՏՈՒՆԸՈՅ ԵՆ 'Ի ՄԱՐՈՂԿԱՆԷՆ ՂՈՂԱՅ ԻՐԵԼ յԱԿԱՆԱՏԵՍ ՎԼԿԱՅԻՅ ԵՆ 'Ի ՎՐԻԺԱՌՈՒՆԱՅ ՀԱՐՈՒԹԵԱՆ ԻՐՈՅ , ԲԱՅՅ յԱՅՆ ՀԱՍԵԱԼ ԵՆ ՍԱՀՄԱՆ , ՂԻ ՀՄԱՐԹԷ ՆԱՄ ՓՈԽԵԼ ՂԵԱՐՍՆ . ՎԱՍՆ ՂԻ ՖԻՆԱՍԱԿԱՐԱԳՈՅԻՆ 'Ի ՀԱՐԵԱՅ ԱՆՂԹՈՒԹԵԱՆ ԱՅՆ ԵՆ ՂԻ ԱՆՂԱՐԾ 'Ի ԼԱՆ ԱՆՂՐ՝ ՀԱՐԿ ԵՆ ՀԱՆԱԿԱՂՈՐՈՂԵԼ 'Ի ՆՈՅՆ . ՂԻ ԱԿԻՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆՔ ԱԿԻՐԱՍՏՈՒԹԵԱՆՔ ԵՆ ԿԱՇՏԱՊԱՆԵԼԻ . ԵՆ Ո՞ՅԼ ՀՈՒՆԱԿԱՆ ՔԱՆՂՆԱ , ՈՐՈՒՄ ՀԱՐԿ ԵՆ ՀԱՐՈՂԵԼ : ԻՆՈՂՈՐՈՒՄ ՎԻՃԱԿ , ԱՅԼ ԱՆՃԱՄՔ ԱՆՃԻՆ ՈՂՈՐՈՒՄԻՆ . ՂԻ ԵՆՆ՝ ՄԱՐԹ ԱՅԼՈՅ ՈՂՈՐՈՒՄԵԼ ԱՅՆԱԿԻՍՏՈՒՄՆ՝ ՈՐ ԱՐԻՆՏԵԴՈՒԹԵԱՄՔ ԵՆ յԱՓԻՆԱԿՈՒԹԵԱՄՔ ՎԱՐԵԱՅ ՂԻՂԵԱՆԱՍԹԻՒՆՆԱ , ԵՆ ԽԻԹԱՂԻՍ ԱՆՃԻՆ ԿԱՅՈՅ ՂԱՄԵՆԵՍԻՆ , ՂՈՒՄԱՐՍ ԵՆ ՂՐՆԱՄԱՆԻՍ . 'Ի ՂԻՆՈՒՅ ԵՐԿՈՒՑԵԱԼ 'Ի ՂԷՆԱՍ ԱՆՂՐ ԵՂԵ ԱԿԱՍՏԱՆ . Ո՞Յ 'Ի ՀԱՆԱՍՏԱՐԱՐԵԿԱՄԱՅՆ յՈՒՍԱՅԵԱԼ , ԵՆ Ո՞Յ 'Ի ՂԱՆԱԿԱՅՆ ԲԱՐԵԿԱՇՏՈՒԹԻՒՆ : ԻՐՈՅ ՆՈՒՂ ՀԱՅԵՑԵԱԼ յՈՐԱ ԱՐԱՐՆ ԵՆ զՈՐԱ ԱՌՆԵԼՈՅՆ ԵՆ , ԵՆ ՂԵԽԻՂԾ՝ ՄՈՒՄԱՅՆ ՏԵՍԵԱԼ յԱՅՆԱԿԵՍԻՆ ԵՆ ԵՆ ԾԱՆՐԱՑԵԱԼ ԺԱՆՏԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՄՔ ԵՆ ՏԱՆՁԱՆՈՐ , ՄԵՐԹ ԵՐԼԻՂԻՆ 'Ի ՄԱՀՈՒՆԵՆ , ԵՆ ՄԵՐԹ ԵՆ ԻՂԾ ԼԻՆԻ ԱՅՄՈՒ . ԱՌԵԼԻ ԱՆՃԻՆ՝ ՔԱՆ ԻՐՈՅ ԾԱՌԱՅԻՅ : ԱՍՈՐԻՆ ՀԱԿԱՌԱՔԻՆ ԱՅՆ՝ ՈՐ ՀՈՒՄ 'Ի ՄՈՒՄ ՂԵՆ ՂՀԱՍԱՐԱՆԿԱՅՆ , ԹԷՎԵՏ ԵՆ ՈՒՄԱՆՑ ՀԱՌ ԵՆ ՈՒՄԱՆՑ ՍԱԿԱՆ ԱՐԳԱՀԱՍՏԵՑԵՆ , ՂԱՄԵՆԱՅԻՆ ԻՍԿ ՂԱՍՏՈՒՆՈՍ ՀԱՍԱՐԱՆԿԱՎԵՏՈՒԹԵԱՆ ԻՐԵԼ ՂԻՐ ՄԱՍՆ ՍՆՈՒՑԱՆԷ ԵՆ ՂԱՐՄԱՆՆ՝ ՄԻՍԱԳՈՅՆ ՂՈՂՈՎ՝ 'Ի ՂԹՈՒԹԻՒՆ , ԹԷՎԵՏ ԵՆ ԿԱՍՏՈՒՀԱՍԵԼ ԻՍԿ ՀԱՐԿ ԻՅԵՆ՝ յԱՅՏ ԱՌՆԷ ԹԷ ՕՐԱՊԷՍ յԱԿԱՆԱՅՈՅ ՃԵՌ .

նարկէ 'ի դեղս դժնդակս նա՝ յորոյ 'ի սիրտ չիք ինչ ոխերիմ և զազանային : Որ զիշխանութիւն իւր վարէ խաղաղա սէր և փրկարար օրինօք՝ ցանկացեալ հաճոյ և սիրելի ընծայեցուցանել քաղաքացւոց զհրամանս իւր : Ս'եծապէս երանելի զանձն համարի եթէ բախտին իւրում կցորդս գիտաց առնել զամենեսեան . քաղցրաբան , զիւրամերձենալի , սիրելի երեսօք՝ որ մեծապէս շահեցողն է ժողովրդեան , արդարակորով 'ի ցանկութիւնս և դժպհի չարաց , սիրելի է բովանդակ քաղաքին որ պաշտէն գնա և պաշտպանէ : Սոյնօրինակ խօսին գնաւնէ մարդիկ հրապարակաւ և 'ի ծածուկ . ցանկանանուցանել որդիս , և ընդ հասարակաց չարիս համարի անգլաւակութիւն . ոչ երկուանայ որ բարեացապարտ լինել առ զաւակս իւր , ցուցանելով նոցա զայնպիսի դար : Նշխան այդպիսի՝ իւրովքն պատսպարեալ բարերարութեամբ , ոչ իւրեք կարօտ գտանի թիկնապահ հաց . և առ 'ի զարդ և եթ կրէ զգէնսն :

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐԻՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ զինչ գործ նորա իցէ : — Որ ինչ բարի ծնողացն է , որք բնաւորեալ են խրատել զզաւակս է զի մեղմով և է զի սպառնայեօք , որպէս երբեմն և զանիւք 'ի զգաստութիւն : Որ այն հայր ողջամիտ , որ ընդ առաջնոյ յանցանացն՝ անժառանգեսցէ զորդին . եթէ ոչ յանցանք մեծամեծք և բազմապատիկք յաղթեսցեն հաճեցողութեան նորա , և եթէ ոչ առաւելուցուն չարիքն յորոց երկնչի , քան զորս դատապարտէն , ոչ մատչի 'ի վճիռ դատողական : Ինչպիսիք ինչ փորձէ կանխաւ առ 'ի դարձուցանելոյ գնա 'ի խիթալի բարուցն և 'ի չար ճանապարհէն յորում գտանի , և յուսահատ լեալ՝ ապա թէ 'ի յետինն ձեռնարկէ փորձ : Ոչ որ աճապարէ 'ի պատուհասել մինչ չե նախ զգեղմն սպառեալ : Եւս գործք են որպէս հօր նոյնպէս և ինքնակալի , զոր հայրենեաց կոչեմք հայր , ոչ 'ի սնտոի մարդահաճութեանէ հրապարեալք : Ս'ամս զի այլք յանուանց՝ պատուոյ սակս տուան . Ս'եծ և Լորջանիկ կամ Լարեյաղթ ,

() գոստոս կամ Սեբաստոս յորջորջեմք զկայսերս . և յամբարտաւան մեծութիւն անդր նոցա որքան ինչ տիտղոսս մարթ իցէ՝ կուտակեմք այդպիսի անուանա- կոչութեամբք . իսկ Հայր Հայրենեաց կարգամբ , զի գիտասցէ թէ Հայրական տուեալ է նմա իշխանութիւն՝ բարեխառն ամենեւին , խնամարկու զաւակաց . զնոցայն առաւել քան զանձինն խնդրելով : () Կամ բերի Հայր 'ի հատանել յիւրմէ զանդամս 'ի բաց . և թէպէտ հատանիցէ ևս՝ ցանկայ վերստին յօդելոյ զնոյն , և բազում հեծութեամբ հատանէ , յապաղեալ շատ և յերկար : () Ի որ վաղվաղակի՝ նոյն գոգցես և կա- մակարութեամբ պատուհասէ . և որ սաստիկ՝ նոյն և անզգամութեամբ : () Երիբսոն ասպետ հռովմայեցի յաւուրս մեր՝ վասն սպանանելոյ զորդի իւր ընդ հարուս- ծովք զանից , Ժողովուրդն 'ի հրապարակ ատենին եր- կաթի գրչովք խոցոտեաց . և հազիւ ուրեմն մեծազօր հրաման () գոստոս կայսեր կարաց կորզել զնա 'ի վրէժխնդիր ձեռաց հարց և որդւոց միանգամայն :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Օ ԱՐԻՈՍ , որ զորդին իւր զըմբռնեալն 'ի խորհուրդս Հայրասպանութեան յաքսորս տարագրեաց , ամենեքին յետ հասու լինելոյ պատճառացն գովեցին զի շատ հա- մարեցաւ զաքսորումնն և այն՝ յաքսոր քաղցր : () Ի 'ի Սասիլիա զՀայրանենգն տարագրեաց և ոռձիկ տա- րեւորական նմին կարգեաց՝ որչափ ինչ սովոր էր տալ 'ի լաւութեանն : Սյուս մարդասիրութեամբ ամենայն ոք 'ի քաղաքին յայնմիկ , յորում ոչ պակասի պաշտպան չարագործաց , զիտաց աներկբայ զի իրաւամբք պատու- հասեցաւ յանցաւորն զի հայրն ինքնին կարաց դատա- պարտել , զոր ատենն ոչ կարէր : () այդ օրինակ ինձ առ- ցես և 'ի բաղդատել ընդ հօր բարւոյ զիշխան բարի : Հանդերձեալ Տ . Միոսի փուրսիշ առնել որդւոյ իւ- րում , 'ի խորհուրդ Ժողովոյ կոչեաց զ() գոստոս կայսր . եկն 'ի տուն նորա , նստաւ որպէս խորհրդակից լոկ օտա- րին : Ոչ յիւր ապարանսն զնա կոչեաց . զի թէ զայդ արա-

րեալ էր՝ ինքն կայսրն լինէր դատաւոր քննիչ և ոչ հայրն :
 Ի ուեալ զդատն , և հետազտեալ զամենայն , և զոր ինչ
 պատմանոյն ասացեալ էր՝ ի ջատագովութիւն անձին , և
 զոր ընդդէմնորա դատախազութիւն , խնդրեաց կայսրն
 զի այր իւրաքանչիւր գրով տայցէ զիւր կարծիս . զի մի
 կարծիք կայսերն զօրացեալ հասարակաց լինիցի : Եւ
 այսորիկ մինչև բացեալ էին տոմսակքն՝ երդուաւ թէ
 չառից յանձն մտանել ի ժառանգութիւն ճոխի առն
 Տ . Լճրիոսի : Իմերևս վատասիրտ որ ասիցէ զնա որ եր
 կեաւ զի մի առ ի յոյս շահու անձին թուեսցի դատա
 պարտել զորդին : Լճր ինձ հակառակն թուի , զի իւրա
 քանչիւր ումեք ի մէնջ պարտք են ըստ բարիոք խղճի
 մտաց իւրոց վատահ լինել յանձն ընդդէմ չար կարծեաց .
 բայց իշխանաց պարտք ևս են զգուշանալ և բարի համ
 բաւոյ : Երդուաւ չմտանել ի ժառանգութիւն անդր .
 ապաքէն Լճրիոս յաւուր յայնմիկ և զմիւս ժառանգն
 իւր կորոյս , այլ կայսրն պահեաց այնու զազատութիւն
 վճռոյ իւրոյ . յետ գովելոյ զազատակամ զհօրն խրս
 տութիւն , ապա որ միշտ հոգալին է իշխանի , ասէ :
 “Պարտ է արտասահմանել ուր և կամք իցեն հօրն ,” :
 Ոչ ի պարկ՝ դատակնքէ , ոչ ի զեռուս իժից և ոչ ի
 բանտ , յուչ ածեալ զի ոչ ի դատել եկն այլ ի խորհրդա
 կան լինել : “Պարտ է քեզ , ասէր հօրն , շատանալ մեղմ
 օրինակ պատժով ընդդէմ որդւոյդ՝ որ ի բուռն թա
 փոյ երիտասարդական հասակին բերեալ յայդ ոճիր ,
 և զի ոչ յոյժ ի բացեայ էր յանմեղութենէ՝ երկիւ
 ղին յայտ արար և զանգիտելովն ի գործ . պարտ է հե
 ոացուցանել զնա ի քաղաքէ և յաչաց ծնողին :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Ո՛վ խորհրդական արժանաւոր և խրատտու հարց ,
 ո՛վ արժանաւոր ժառանգակից գրելոյ ընտրելոց զաւա
 կաց : Լճրպիսի վայելէ գթութիւն իշխանի զի ուր և
 երթիցէ , յառաւելագոյն հեղութիւն յորդորեսցէ զա
 մենայն : Ոչ որ այնպէս խտտան իցէ յաչս թագաւորի

1 Բանջի ի պարկ արկեալ զհայրասպանն բրածեծ առնէին :

մինչև չգգալոյ կորստեան նորա . որպիսի որ և իցէ՝ մասն է տէրութեան : Ի փոքունց՝ մեծամեծ տէրութեանց առցուք օրինակ : Ը մի ազգ է իշխանութեան . Թագաւորն իշխէ քաղաքացւոց իւրոց , հայրն զաւակաց , վարժապետն ուսանողաց , հազարապետն կամ հարիւրապետն՝ զինուորաց : Ը վատթարագոյն ճանաչի 'ի հարս՝ որ հանապազորդ ձաղկանօք և առ Թեթև ինչ փնասու սանձակոծէ զգաւակս . որ այն յերկուց վարժապետաց իցէ արժանաւոր ուսուցիչ ազատական արուեստի . այն որ դահճօրէն կեղեքէ զմարմինս աշակերտացն , երբ չպահիցեն ինչ յուշի , կամ աչք ուրուք չիցեն աշոգակ 'ի վերժանութեան . եթէ այն՝ որ ընտրէ ազգաբարութեամբ և պատկառանք ուղղել և ուսուցանել : Կարգեա հազարապետ և հարիւրապետ զայր դաժան , անդէն և անդ սարտուցանէ զջօրականն : Ը ոյք իցեն ներութեան արժանիք : Ը անիրաւ ինչ իցէ ծանունա և խտագոյնս իշխել 'ի վերայ մարդոց քան անասնոց անբանից : Ը աւ հեծեալ ճարտար ոչ տուէպ գանիւք ահաբեկ առնէ զերիվար , զի ստուերախիրտ լինի և խստերախ եթէ ոչ ամօքես զնա մեզմ շօշափիւք : Օ նոյն գործէ և որսորդ , որ զսկունդսն վարժէ 'ի հետընթացութիւն և կամ զվարժեալսն առեալ ածէ 'ի գրգռել զերէ վայրիս և զհետ պնդիլ նոցա . ոչ տուէպ սաստէ 'ի նոսա զի մի լքանիցին և Թուլասցի աշխոյժ նոցա և ճարտարութիւն և նկուն լիցին վատ երկիւղիւ . այլ և ոչ Թողու նոցա համարձակ և յանդէպս այսր անդր Թափառիլ և մոլորիլ : Ը սոցին սակի իմա և զորս վարեն զգանդաղաշարժ գրաստան , որք Թէպետ և գողցես 'ի նախատինս և 'ի Թշուառութիւն են ծնեալ , այլ սակայն յերեսաց տարապայման դժնէութեան հարկաւորին լծնկէց լինել :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Այս կենդանի յոյլ որպէս զմարդ, և ոչ առաւել ճարտարութեամբ վարելի՝ որպէս ընդ մարդ, և ոչ առաւել խնայելի որպէս ՚ի մարդ։ Օ՛ր զի՛նչ անանտազոյն քան զայդ, որպէս ամօթ համարել ցասմամբ գնալ ընդ գրաստըս և ընդ շունս, և մարդոյ ՚ի վատթարագոյն լինել վիճակի։ Հիւանդութեանց դեղ մատուցանեմք և ոչ եթէ բարկանամք, և աստ զհիւանդութենէ՝ ոգւոյ են բանք, մեղմ դեղոյ պէտս ունի և բժշկի՝ որ չիցէ ռիսելիմ հիւանդին։ Ատթար բժշկի է անյոյս լինել և ՚ի բաց կալ ՚ի դարմանելոյ։ Այլ ալազգ ինչ ամենեւին և ընդ սոսա, որոց ոգիքն հիւանդացեալ են, վարել պարտ է՝ որում հաւատացաւ հասարակաց կենդանութիւն, ոչ իսկ և իսկ գոյոյն ՚ի բաց դնել, և ոչ զմահաութեանն տարփողել։ Արցեսցի ընդ ախտից, դիմակալ քիցի. կիսոց զցաւս իւրեանց յանդիմանեսցէ, զայլս պատրեսցէ մեղմ դարմանօք, վաղագոյն և լաւ ևս պատրանօքն յաջողելով ՚ի բժշկութիւն։ Հոգ տարցի իշխանն ոչ կենդանութեան միայն, այլ և զի մի ՚ի նախատինս սպիքն կացցեն։ Այլ ինչ փառք պարծանաց են թաղաւորի թէ դատակնիք խիստ տալցէ, զի ո՞ր ոչ գիտէ՝ թէ կարող է. ուր ընդ հակառակն՝ մեծապէս մեծ են փառք եթէ զուսպ կալցի զկար զօրութեան իւրոյ, եթէ զբազումն կորզեսցէ ՚ի բարկութենէ՝ այլոց, և ոչ զոք իւրումն զոհեսցէ բարկութեան։

1 Իմա զի մի վատ անուն ժառանգեսցէ։

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄԵՐՈՐԴ

() ԱՓՈՎ իշխել ծառայից՝ ՚ի գովութեան մասին է .
 և ՚ի ստրուկն նկատել սլարտ է ոչ զայն թէ որչափ ինչ
 կարող իցէ տանել անշնաս , այլ թէ որչափ թողացու
 ցանեն քեզ արդարութեան և լաւութեան օրէնք , որ
 հրամայեն խնայել և ՚ի գերիս և յարծաթագինս : Բա
 նիօն ևս իրաւամբք պատուիրեն զազատ և զաղնուական
 և զհամեստ որեար ոչ որպէս ստրուկս վարել չարաչար ,
 այլ որպէս պատուով միայն խոնարհագոյնս քան զքեզ ,
 որք ոչ ՚ի ծառայութիւն քեզ , այլ ՚ի խնամող են հաւա
 տացեալ : () րէն է ծառայից յարձանս՝ լինել ապաստան .
 թէպէտ ամենայն ինչ օրէն իցէ ընդ ծառայս , սակայն
 է ինչ զոր հասարակաց օրէնք կենդանեաց՝ արդելուն
 ընդ մարդ , վասն զի բնութեանակից քեզ է : () որ ոչ
 առաւել քան զծառայսն ատեայր զ() եղիոս () ողիոն
 որ զմուրենայ ձկունս մարդկային արեամբ պարարէր ,
 և զորս դառնացուցանէին զնա փոքու իւրք՝ հրաման
 տայր ՚ի ձկնարան անդր իբրեւ օձից ՚ի կուր արկանել :
 () ուսուական այր՝ բիւրուց արժանի մահունց , թէպէտ
 ՚ի կերակուր իւր պատրաստէր զմուրենայսն , որոց զծա
 ռայսն արկանէր ՚ի կուր , թէպէտ յայն և եթ բուծա
 նէր զձկունսն՝ զի զայսօրինակ բուծանիցէ : () որ օրի
 նակ անողորմ տեարք մատամբ ցուցանին ընդ քաղաքն
 ամենայն , և են ատելի և նողկալի . սոյնպէս և թա
 զաւորացն անօրէնութիւն առաւելագոյն նշաւակի , և
 անուն վատութեան նոցա և ատելութիւն դարուց ՚ի
 դարս ձգին : () րքան լաւագոյն իցէ չլինել ծնեալ , քան
 ՚ի համար գրիւ ծնելոցն ՚ի պատուհաս հասարակաց :

1 Եարձանս Թագաւորաց ՚ի հրապարակս և ՚ի կէցս ճանապարհաց
 կանգնելոց , յորս իբրեւ ՚ի տաճարս մարթ էր ապաւինել յանցուցե
 լոցն ծառայից :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԸ ՄՆԵՐՈՐԴ

Այս քան զգթութիւն վայելչագոյն ինչ զմտաւ ածել անձին իշխեցողի՝ որ և է օրինակաւ և իրաւամբք գերաւ գոյն եղելոյ այլոց : Այս այնչափ առաւել գեղեցիկ և մեծավայելուչ գոյլ ասեմք զգոյն , որչափ մեծագոյն իշխանութեամբ գերազանցէ . զի չէ պարտ մնասակար լինել իշխանութեանն , եթէ ըստ օրինաց բնութեան յարդարի : Այս ան զի բնութիւնն հնարեցաւ զթագաւոր . զոր և յայլոց կենդանեաց է իմանալ և 'ի մեղուաց , որոց թագաւորի յարկն է 'ի միջին և յանբոյթ վայրի , և ինքն ազատ յաշխատութենէ և հարկապահանջ այլոցն վաստակոյ : Այս կորնչիլ թագաւորին՝ բովանդակ կործան անկանի մեղուացն պար , և ոչ հանդարտեն աւելի քան զմի ունել թագաւոր , և զլաւագոյնն ինդրեն պատերազմելով : Այս և ելի է շքով և կերպարան թագաւորին . և անմանն այլոց՝ եթէ մեծութեամբ և եթէ փայլմամբ . և սովին առաւելապէս զանազանի : Այսպէն կարի բարկասիրտք են մեղուք , և ըստ տանելոյ փորրկութեան մարմնոց բուռն մարտիկք . որ և զխայթոցս 'ի վէրս անդ թողուն . միայն ինքն թագաւորն է անխայթոց : Այս մեցաւ բնութիւնն լինել նմա դժնեայ , և ծանրագնոյ լինել քինախնդիր . 'ի բաց կապտեաց 'ի նմանէ զնետ և զսլաք , և անզէն թողացոյց զբարկութիւն նորա : () Երկնակ է այս մեծ թագաւորաց մեծաց : Այս ան զի այս օրէնք են բնութեան 'ի փորձուս երևեցուցանել զինքն , և զմեծամեծ իրաց զխրատս 'ի դուզնաքեայս ցուցանել : Այս թէ 'ի չնչին կենդանեաց չառնուլ զխրատ վարուց . ուր այնչափ առաւել սլարտ է մարդոյ բարեզգեաց լինել սրտիւ , որչափ առաւել ուժգնագոյն կարէ մնասել : Այս թէ նոյն օրէնք էին և մարդուն , և բարկութիւն նորա զոյգ ընդ խայթոցի իւրում բեկանէր և ոչ աւելի քան զմի նուագ օրէն լինէր նմա մնասել այլում , և ոչ այլոց ուժով յառաջ վարել զօխս իւր . վասն զի հեշտեաւ խոնջէր ցասումն , եթէ անձամբ զանձին խնդրէր զվրէժ և վտանգաւ մահու վատնէր զոյժ իւր :

Լ՝այլ և ոչ այդպէս աներկեւան են ընթացք նորա . քան զի հարկ է նմա այնչափ յահի լինել, որչափ ահրկէցն լինել կամի, և դէտալին ունել և զգոյշ կալ 'ի ձեռաց բոլորից . և 'ի կալն իսկ ազատ և անըմբռնելի՝ համարել թէ խնդրիցի անձն իւր, և զի չիք իւր և ոչ վայրկեան մի ազատ յերկիւղէ : Եւ ո՞ հանդուրժիցէ զայսօրինակ վարել կեանս, ուր 'ի դէպ է անմիասա այլոց, որով և աներկեւան՝ զփրկականն վարել զիրաւունս իշխանութեան յուրախութիւն ամենեցուն : Լ՝ասն զի խաբի որ միանգամ ապահով կարծէ զթագաւորն անդ՝ ուր չիք ինչ ապահովութիւն 'ի թագաւորէն : Լ՝պահովութիւն ապահովութեամբ դաշնաւորեսցի : Եւն պէտք կանգնելոյ բարձրաբերձ ամուրս, և ոչ ամրացուցանել զգոռարամատոյց բլուրս, ոչ զկողս լերանց հատանել և բազմապատիկ պարսպօք և աշտարակօք զանձն պարսպել . գթութիւն՝ անպատասպար ապահովէ զփրկութիւն թագաւորի : Լ՝իայն ամրութիւն անպարտելի, սէր քաղաքացւոցն է : Լ՝բրև՝ զի գեղեցիկ է կեալ փափաքմամբ բոլորեցուն, որոց և ուխտք սրտից՝ ոչ լու 'ի լու ոստիկանաց իցեն . և թէ դոյզն ինչ գեղեցեցի առողջութիւն, ոչ յոյս արծարծեսցի 'ի մարդիկ, այլ երկիւղ . չկայցէ ինչ ուրուք այնչափ պատուական, զոր ոչն յօժարեսցի փոխանակել ընդ կենդանութեան իշխանին իւրոյ . զամենայն որ ընդ նա անցանէ, ընդ անձն իւր զլսովին անցեալ համարեսցի : Լ՝յսպիսօրէն անդուլցուցակութեամբ լաւութեան յայտ առնէ զի ոչ եթէ տէրութիւնն է իւր, այլ ինքն տէրութեան հասարակաց : Լ՝ համարձակեսցի դաւ ինչ՝ գործել նմա . ո՞ որ՝ եթէ 'ի ձեռս իւր իցէ՝ զչարաբաղդութիւնս անգամ չկամիցի յետս նահանջել 'ի նմանէ, առ որով ծաղկին արդարութիւն, խաղաղութիւն, ամօթխաճութիւն, ապահովութիւն և փառք . և քաղաքն ճոխացեալ՝ յորդեալ զեղու առատութեամբ ամենայն բարութեանց : Եւ ոչ այլով ոգւով նայեսցի ընդ առաջնորդ իւր, բայց որպէս 'ի դիմն անմահս՝ թէ զային մեզ յանկարծ 'ի տեսութիւն՝ պատկառմանօք և բարեպաշտութեամբ : Իսկ արդ զի՞նչ իցէ . միթէ չիցէ՞ նոցին մերձաւոր ետեղակալ նա որ աստուածանման երևի վարուք, բարերար և բազմապարգև և կարող 'ի լաւ անդր : Լ՝յսոցիկ

արժան է իղձ լինել և զայսոցիկ զհետ երթալ, և այնպէս մեծանուն եղանիլ, զի և լաւանուն միանգամայն եղիցիս :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

1) ԱՍՆ երկուց պատճառաց պատժել բնաւորեալ է իշխանն՝ իբր զի կամ զանձին վրէժ խնդրեսցէ, կամ զայլոք . նախ զառաջնոյն ճառեցից որ յինքն հայի . վասն զի առաւել դժուարին է 'ի չափու ունել զանձն, յորժամ քցաւոց (անձին) վրէժ խնդրեսցէ, քան յորժամ առ օրինակէ : Եւ երրոյ է յուշ առնել յայսմ վայրի, զի մի դիւրահաւան գտցի, և զի քաջ խուզարկեսցէ զճմարտութիւնն, և զի թեկն ածցէ անմեղութեան և խելաւորութեան զի ոչ ինչ բնդհատ քան զտառապելոյն՝ զատաւորին վարի դատ . այս ամենայն յարդարութիւն անդր ակնարկէ և ոչ 'ի գթութիւն : Զայժմուս յորդար լինիմք նմին զի թեպէտ և յայտնապէս թշնամանս իցէ կրեալ, ընդ իշխանութեամբ կալցի զոգին, և ըզպատիժն՝ եթէ կարող է անվտանգ՝ շնորհեսցէ, ապա թէ ոչ՝ չափաւորեսցէ . և բազմօք աւելի դիւրամօքեի իցէ 'ի զըկանս անձին քան օտարին : Բանզի զոր օրինակ ոչ է մեծանձնութիւն յօտարին ընչից առատաձեռնել, այլ յիւրմէ տալ՝ զոր այլումն պարգեւէ, սոյնպէս գթած կոչեցից ոչ զայն որ ներողամիտ լինի զիւրաւ վասն ցաւոց օտարին, այլ որ ինքն խթանօք մտրակեալ՝ չքնդոսանու . և որ 'ի միտ առնու թէ մեծանձնութիւն է զըկանս կրել 'ի գերազահ իշխանութեան, և թէ չիք ինչ փառացի քան զթաղաւոր որ փնասեալ և ոչ պատուհասէ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Երգո՛ւ ինչ իրս բնաւորեալ է առթել վրէժխնդրութիւն, կամ սիրտինս զրկելոյն և կամ ապահովութիւն յայլս : Եւ ինչպէ՛ս մեծի է վիճակեալ բախտի և անկարօտ սիրտութեան . և այնչափ յայտնի է զօրութիւն նորա մեծ, մինչև չունել պէտս այլոցն չարակրօնութեամբ տալ հաւաստիս զօրութեան իւրոյ : Օայս ասեմ եթէ վայրագոյնք իցեն՝ որք ընդհարան ընդ նա և վշտացուցին . ապա եթէ հաւասարք իւր իցեն, և տեսանեն զնոսա ընդ իւրե՛լ շատ իսկ վրէժխնդրութիւն է : ՕԹագաւորն սպանանէ և ծառայն և օճն և նետ, այլ ամբողջանէ և ոչ դք, եթէ ոչ որ մեծն է քան զնա զոր պահեացն : Եւ ուրեմն մեծանձնօրէն պարտի վարել այնպիսեալ աստուածատուր իշխանութեամբ տալոյ և բառնալոյ զկեանս . մանաւանդ ՚ի նոսա, զորս գիտիցէ դիմամարտս երբեմն լեալ փառաց իշխանութեան իւրոյ . այսպիսում հասեալ դատողական իշխանութեան՝ ելոյ և կատարեաց զվրէժխնդրութիւն, և զարժանին ետ պատուհաս : Եւ ամն զի որ այլում պարտի զկեանսն՝ կորոյս զնոյն . և որ միանգամ ՚ի բարձրութենէ յոտս Թշնամոյն անկեալ՝ օտարին ակն ունի վճռոյ յաղաքս գլխոյ իւրոյ և Թագաւորութեան, այնպիսին կեայ ՚ի պարծանս ազատարարին իւրոյ . և ողջանդամ պահեալ՝ առաւել մեծացուցանէ զանուն նորա, քան եթէ բարձեալ լինէր յաչաց : Եւ ամն զի հանապազօրեան տեսարան է նա զօրութեան ամբողջօրէն . ուր եթէ ՚ի հանդէս յաղթանակի ածեալ լինէր, առ օրին անցանէր : Իսկ եթէ և զԹագաւորութիւն իւր գլխովին մարթացի անքոյթ ունել և վերստին հաստատիլ ՚ի բարձրութեանն՝ ուստի անկաւ, յաւելու և ևս վերամբառնալ զգովութիւն բարեբարին, որ շատ համարեցաւ զփառս և եթ պարծանաց պարտեցելոյ արքային կապտել ՚ի նմանէ : Եւ յս իսկ է և ՚ի վերայ յաղթութեան իւրոյ յաղթանակել . և զնել վկայութիւն, եթ չգտաւ ինչ առ յաղթեալն յիւրմէ՝ արժանաւոր յաղ-

Թականին : Ի՞նչ քաղաքացիս և առ անծանօթս և ցածունս՝ այնչափ առաւել չափով պարտ է վարիլ, որչափ դուզնաքեայ իմն է նկուն առնել զնոսա : Ո՞մանց կամակար խնայեալի, յոմանց՝ վրէժխնդրութիւնն իսկ նողկալի Թուեսցի քեզ . և ոչ ընդհատ ինչ՝ ի մանունց կենդանեաց որք պղծեն զձեռս ճմլողին զնոսա, ՚ի բաց դարձուսլի զձեռսդ . այլ ՚ի նոսա՝ որք վկայութեամբ քաղաքին պահելոյ և պատժելոյ իցեն արժանի, պատեհ կալլի ճանդէս առնել մեծի զթութեանդ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵԿԵՍՑՈՒԲ յայլոցն զըկանս յորոց ՚ի վրէժխնդրութիւն զերիս զայսոսիկ պատուիրեն օրէնք, և իշխանին պարտ է զհետ երթալ այնց . իբր զի յուղղութիւն յանցուցելոյն իցէ պատուհասն . կամ զի նորա պատուհասին լաւագոյնս յարդարեսցէ զայլսն և կամ զի բարձմամբ չարաց ՚ի միջոյ աներկեան կեցցեն այլք :

Օ՞ յանցուցեալն դիւրագոյն ևս թեթեւագոյն պատժովք ածցես յուղղութիւն . վասն զի առաւել զգուշութեամբ կեայ նա՝ յորում դեռ կայ տեղի ինչ ողջմտութեան : Ոչ որ խնայէ ՚ի պատին կորուսեալ . ազատութիւն իմն ՚ի պատժոց է՝ եթէ չմնայ ինչ այլ ումեք որով պատուհասեսցի : Իսկ յուղղութիւն բարուց քաղաքացւոց օգտէ մանաւանդ պատժոցն խնայութիւն . զի մեղուցելոցն յաճախութիւն ՚ի սովորութիւն զմեղսն դարձուցանէ, և թեթեւագոյն Թուին նախատինքն զօր ամբօխ դատապարտելոցն բառնայ . և խրտութիւնն՝ դեղ ազդու՝ յաճախութեամբն կորուսանէ զհաւորութիւնն : Օ՞ բարս բարիս հաստատէ իշխան ՚ի քաղաքացիսն և զմոլութիւնս նոցա սանձահարէ դիւրաւ, եթէ հանդուրժէ այնոցիկ ոչ իբրեւ ՚ի հաւանութենէ այլ իբրեւ յակամայս . և մեծապէս սրտցաւութեամբ թէ գայցէ ՚ի պատուհասել : Եւրոյն ինքն զթութիւն առաջնորդին առաւելագոյն ազգէ ամօթ ՚ի մեղանչել, և ծանրագոյն Թուի պատիժն տուեալ ՚ի հեղահամբոյր իշխանէ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

‘ԵԱՐՁԵԱԼ տես ինձ և զայն զի յաճախագոյն ևս
 Կործին չարիքն՝ յաճախութեամբ պատուհասեալք :
 չայր քո յրնթացս հնգից ամաց զբաղմագոյնս քան զոր
 ՚ի սկզբանէ և այսր լուեալն էաք , ետ փակել ՚ի պարկս ’ :
 ‘Եւազագոյնք յոյժ ՚ի զաւակաց յանդգնէին յայն
 եղեռն ապիրատութեան , ցորչափ առանց օրինաց էր
 ոճիրն : 1) ամն զի ալք աւագք և ներհունք բնութեան
 իրաց , ծայրագոյն խոհեմութեամբ լաւ համարեցան
 իբրև ոճիր իմն անլուր և անյանդգնելի լուել զայն ՚ի
 սպառ , քան թէ պատուհասել կամեցեալ՝ մարթելի
 զիրան ցուցանել : 1) պա հայրասպանութիւն յօրինացն
 էառ սկիզբն և պատուհասն ուսողց զեղեռնն : 1) չ վատ
 թարացաւ բարեպաշտութիւն՝ յորմէ հետէ քան զխաչս
 յաճախեցին պարկք : 1) քաղաքի յորում դուն ուրեք
 պատուհասին մարդիկ , յաճախէ անմեղութիւն , և
 որպէս հասարակաց բարւոյ ինամ ունին այնմ : 1) ող
 անմեղ համարեսցի զինքն քաղաքն՝ և լինի . առաւել
 զայրանայ ընդ խոտորեալն ՚ի հասարակաց համեստու
 թենէ , եթէ սակաւս զնոսա տեսանիցէ գոյ : 1) տան
 գաւոր է , հաւատա ինձ , ցուցանել քաղաքին թէ յո
 լովք են չարագործք :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԵՐԴԻՐ եղև երբեմն յատենի սինկղիստոսին , զի իցէ
 ինչ զանազանութիւն տարազու ընդ ծառայ և ընդ
 ազատ . այլ ապա յայտնի եղև թէ քանի վտանգ ՚ի
 վերայ կայր եթէ ծառայք մեր սկսանէին ՚ի թիւ
 արկանել զմեզ : 1) յնօրինակ գիտեա երկիւղալի գոյ ,

1 Զի որպէս և յառաջն ասացաք , զգատապարտելոցն հայրասպա
 նից վաղվազակի պատեալ զայն և զգլուխ և ածեալ ՚ի բանտ , փա
 կէին զնոսա ՚ի պարկս մարթեղէն և ընկենուին ՚ի ծով :

եթէ չներեցի ումեք . իսկ և իսկ յայտնի լինիցի թէ վատթարագոյն մասն քաղաքին քանիպատիկ ծանրեցի 'ի կշիռս : Օոր օրինակ վատթարութիւն համարեալ է բժշկի՝ յուղարկաւորելոցն բազմութիւն , նոյնպէս և իշխանի՝ պատժաւորացն : Ար հրամայէն քաղցրութեամբ՝ լաւ ևս լինի լսելի :

Բնութեամբ խստապարանոց է հոգին մարդոյ և 'ի հակառակ անդր և յառապարս զոգցես բերի . և դիւրագոյնս զհետ երթայ քան թէ ձգի : Եւ որպէս քաջալանջ և պատուական երիվարք լաւ ևս ուղղին մեղմ սանձիւ , սոյնպէս զհետ գթութեան ինքնակամ բերի անմեղութիւն անբռնադատ . և արժանի համարի քաղաքն պահել զնա ինքեան . ապա ուրեմն այս ճանապարհ է շահաւետ : Եւ գթութիւն արտաքոյ է մարդկեղէն մոլութեանց իբրեւ կարի իմն դժպատեհ հեզութեան հոգւոյ : Վազանական մոլեգնութիւն է ընդ արիւն բերկրիւ և ընդ վերս . և թողեալ զմարդկութիւն՝ յերէ վայրի փոխիլ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Օ՛ր զինչ խտիր է , քեզ ասեմ ո՛վ լ'ընթսանդրէ , եթէ առիւծուց առաջի արկանիցես զի իւսիմաքոս , կամ թէ գու քեզէն ատամամբ քո գիշատեսցես . քո են այդ ժանիք , քո է այդ գազանութիւն : Բաւե , քանի ցանկալի էր քեզ արդեօք ճիրանս ունել և ցուկ լայնաբաց՝ յուտել զմարդիկ : Այս պահանջեմք 'ի քէն , զի այդ ձեռն՝ տիրապէս գործարան մահու ընտանեացդ՝ փրկարար ումեք լինիցի . ոչ՝ զի այդ սիրտ գազանային՝ անյազն 'ի չարիս ազգաց և ազանց , առանց արեան և կոտորածի յագեսցի , այլ գթութիւն իցէ՝ թէ 'ի սպանութիւն բարեկամաց 'ի մարդկանէ կարգեսցին դահիճք : Եւ իսկ պատճառք են ատելի լինելոյ անգթութեան յոյժ յոյժ՝ զի ելանէ ըստ սահման , և ըստ սովորականն և ըստ մարդկային : Եւ որպէս պատիժս հետազօտէ , սրէ զուշն , տանջանարանս հնարի առ փոփոխելոյ զցաւսն և յերկարելոյ և յաղէտս

մարդկան զուարճանալոյ : Եւ 'ի փոխել անգթութեան 'ի հեշտութիւն՝ յայնժամ՝ դժնդակն այն ախտ հոգւոյ ժամանէ 'ի յետին մոլեգնութիւն : Եւ 'ի ճահ պատահէ այնուհետեւ սատակել զմարդն զայն : Քանզի այն պիտոյն զհետ պնդին կործանումն , ատելութիւն , թոյն և սուսերը , և այնչափ բիւրաւոր դարանին նմա վտանգը , որչափ բիւրաւորաց ինքն է 'ի վտանգ : Եւ զի մասնաւորաց ոմանց համախոհութեամբ , և է զի հասարակաց դաւով թակարդապատի . վասն զի քնաս թեթեւ և առանձնական՝ ոչ համօրէն գրգռէ գթաղաքս . այլ որ արձակ համարձակ մոլեգնիլ սկսանի և յամենեցուն վերայ յարձակի , յամենայն կողմանց կարեւելի խոցոտի : () Զքմանրիկք անտեսին և ոչ հետազօտին 'ի բազմութենէ , բայց թէ ըստ սովորականն չափ անցեալ և անճոռնի իցէ մեծութեամբ , թէ զաղբիւրս թունեսցէ յըմպելն , թէ չմամբ տոչորեալ ապականեսցէ զամենայն ընդ որ և անցանէ , մեքենայիւք բաղիստրաց հետամուտ լինին նմա : Փոքունք 'ի չարեաց կարեն խաբել և անտես լինել , մեծամեծաց ընդ առաջ ելանեմք : Եւրպէս և մի հիւանդ ոչ վրդովէ զտուն , այլ 'ի յաճախել մահունց և յերևել սրածութեանն , գոչէ քաղաքն համօրէն և ճեպին ամենեքեան 'ի փախուստ՝ ձեռս 'ի վեր ընդդէմ դիցն ձգելով 'ի բողոք : Եւ փայլել բոցոյ ընդ յարկաւ միով , բնակիչք տանն և դրացիք փութան առ 'ի ջուր . իսկ հրդեհ՝ արձակածաւալ՝ որ զբազմութիւն տանցն ճարակէ , մասամբ ամբոխի քաղաքին հեղձուցիկ լինի :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Օ ԱՆԳԹՈՒԹԵԱՆ մասնաւորաց զվրէժ խնդրեցին և ձեռք ծառայից , յանձն առեալ զվտանգ խաչին . իսկ զբռնաւորացն՝ ազգք և ժողովուրդք , եթէ հարստահարեալքն և եթէ որոց 'ի վերայ կային չարիքն , միահամուռ գրոհ ետուն 'ի կտրել արմատաքի : Եւ զի թիկնապահք նոցա յարեան 'ի վերայ նոցա , և զհաւատադրութիւն և զանգթութիւն և , զգազանութիւն և զոր ինչ միանգամ 'ի նոցանէ ուսեալ էր , 'ի

վերայ նոցա 'ի կիր արկին : 1) ամն զի իմ իմիք ակնկալել ունի որ 'ի նմանէ , որում ուսոյց զչարագործութիւն : 2) յերկար հպատակէ անզգամութիւն , և ոչ վասն որոց հրամայեցաւ մեղանչէ : 3) այց եկ և համարեաց դու ինձ թէ անքոյթ իցէ անգթութիւնն . և որպիսի արդեօք թագաւորութիւն նորա իցէ : Հանգոյն կերպարանաց քաղաքի նուաճելոյ 'ի գերութիւն և ասարկու տեսլեան պակուցելոց առ հասարակ յերկիւղէ : Համայն տխրութիւն , վարանք և դողումն , և հեշտալիքն անգամ երկիւղալի : 4) են աներկեան կոչունք , յորս խնամով պահ զնելի է լեզուի և արբեցելոց իսկ գլխովին . և ոչ տեսարանք , յորս յուզին պատճառք յանցաւորութեան և վտանգի : 5) էպէտ մեծաժախ իսկ հանդերձանքն իցեն , թէպէտ և թագաւորավայելք և ճարտարարուեստք՝ բայց ում հաճոյսցի 'ի խաղուց 'ի բանտ երթալ : 6) րպիսի չարիք իցեն այս , ով բարերար դիք , սպանանել , դժնէանալ , զուարճանալ 'ի ձայն շղթայից և զգլուխս կառափել զքաղաքացւոց , և ամենայն ուրեք ուր և հասանիցէ՝ ճապաղիս առնել արեան և տեսլեամբ իւրով ահճնկէց լինել և հարթուցանել : 7) Ինչ այլ կեանք էին մարդկան , եթէ առիւծք և արջք թագաւորէին . եթէ վիշապաց կամ այլոց ևս փնասակարագունից 'ի կենդանեաց տուեալ լինէր իշխաւ նութիւն : 8) րքա անբաժք 'ի բանէ , և զազանական անուամբ դատապարտեալք առ 'ի մէջը , սակայն յիւրայինսն ոչ մերձենան , և աներկեան է նմանութիւն 'ի մէջ նոցա : 9) Իսկ մարդկան կատաղութիւն և ոչ կարեոր ծանօթից ակն ածէ . այլ ընդ մի համար գրէ զիւրսն և զարտաքինս , որպէս զի 'ի մասնաւորացն կոտորած վարժեալ և սովորեալ , մարթասցի ապա 'ի կորուստ և 'ի սատակումն ազգաց հորդել ճանապարհ : 10) Զձիգ առնել զտունս և արօրադիր առնել զհին քաղաքս , իշխանութիւն առդնէ . իսկ զայս որ կամ զայն միայնակ սպանանել ոչ յոյժ արքայավայել . եթէ ոչ հոյլք չուառականաց միանգամայն տապաստ անկեալ զնիցին , համարի զանգթութիւն իւր ընդ սահմանաւ փակեալ : 11) Զջանկութիւն այս է , բազմաց կեանս չնորհել , և անդատին իսկ 'ի մահուանէ 'ի կեանս վերակոչել , և գթութեամբ արժանի լինել քաղաքական պսակին :

Ոչ ինչ այլ զարդ այնպէս գեղեցիկ է և վայելագոյն
 'ի փառս գլխոյ իշխանին , որպէս պսակն այն նուիրեալ
 վառն պահպանութեան քաղաքացւոց : Ոչ պատերազ-
 մական զէնք կորգեալք 'ի ձեռաց պարտեւոցն , ոչ կառք
 բարբարոսաց արեամբ թաթաւեալք , ոչ աւարք յաղ-
 թականք : Այս է կարողութիւն աստուածամանն ,
 միահամուռ և ամենակեցոյց պահպանողութիւն . իսկ
 յախուռն և անխտիր կորուստ յովովից , հրոյ և կոր-
 ծանմանն ածէ բռնութիւն :

ԳԻՐՎ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Ի ՄԻՈՅ ԼԵԹ քոյոյ բարբառոյ, ու ինքնակալդ՝ լե-
րոն, յորդորեալ եկի ՚ի գրել զգլխութենէ. բարբառ, զոր՝
որպէս յիշեմն՝ ոչ առանց զարմացման լուեալ ՚ի քէն
և այլոց ևս պատմեցի ապա. բարբառ առաքինի,
վեհ և հեզահամբոյր. որ ոչ յերիւրեալ և ոչ յայլոց
լսելիս հասեալ՝ յանկարծակի հնչեաց, և զքո բարու-
թիւնդ ՚ի պայքար ընդ իշխանութեանդ մտեալ՝ հանդի-
սացոյց : Վախարարն քո Նուռոս՝ այրն պանծալի և ար-
ժանաւոր ինքնակալիդ, հանդերձեալ ՚ի մահ մատնել
զերկուս յաւազակաց՝ խնդրէր ՚ի քէն գրել թէ զոյս և
էր վասն պատուհասիցես. և ՚ի յապաղել քո զիրան բա-
զում անգամ՝ ՚ի միում նուագի իբրև կարի ստիպէր և
յոչ կամաց առ չկամեցողդ զքարտէսն յառաջ մատու-
տուցեալ զնէր, զայս բարբառ արձակեցեր. յորանի թէ
չգիտէի զգիր : Բարբառ արժանի լսելի լինելոյ յամենայն
ազինս բնակեալս ՚ի հռովմէական տէրութեան, և յորս
սահմանակիցք նոցին՝ ընդ ազատութիւն իւրեանց երկ-
մտեն, և որք ոգւով կամ զօրութեամբ զիմամարտ են
նոցա : Բարբառ արժանի հնչեցուցանելոյ ՚ի ժողովս
ամենայն մահկանացուաց, և երդնոյ իշխանաց և թա-
գաւորաց ՚ի վերայ նորին : Բարբառ արժանի անմեղու-
թեան համօրէն ազգի մարդկան, և վաղեմի դարուն :
Վպաքէն այժմ ՚ի դէպ էր միաձայնիլ ամենեցուն ընդ
ուղղութիւն և ընդ լաւութիւն, և տարազիր առնել
զջանկութիւն իրաց օտարին, ուստի յառաջ գան ամե-
նայն չարիք սրտի. վայել էր վերականգնիլ բարեպաշ-
տութեան՝ հաւատով հանդերձ և պարկեշտութեամբ.

և մոլուժեանց , որովք ընդ երկար զեղծաւ թագաւորութիւնն՝ տեղի տալ այսուհետեւ երջանիկ և անախտ դարուն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԿ

Եւ արժան իսկ է յուսալ մեծապէս , իւր իշխար , և վստահ լինել ընդ յաջողութիւն իրացդ . այդ քո հեզութիւն հոգւոյ՝ հռչակ հարեալ և ծաւալեցցի տակաւ ընդ բովանդակ մարմին տէրութեանդ , և ՚ի քոյդ նմանութիւն կերպարանակից լիցին ամենեքեան : Ի գլխոյ անտի է քաջողջութիւնն , անտի է ամենեցուն ուռձանալ և զօրանալ , և կամ թօշնիլ տկարութեամբ , ըստ որում ոգի կենդանի և կամ հիւժեալ ներգործէ ՚ի նոսա : Եւ եղիցին քաղաքակիցքն և նիզակակիցք համընդ արժանիքոյ բարելաւութեանդ . և ընդ ամենայն տիեզերս նորոգեցի ուղղութիւն վարուց , և չիցեն պէտք բռնութեան ձեռաց : (Երկարեցի ապաքէն ՚ի բանս , ոչ առ ամոքելոյ մարդահաճութեամբ զլսելիս քո , զի չիք իմայդ սովորութիւն . ընտրեմ մանաւանդ դառնացուցանել ճշմարտութեամբ բանից , քան հաճել մարդեւելութեամբ . իսկ առ ինչ ապա կամիցիմ խելամուտ լինել քեզ բարեաց գործոցդ և բանից . որպէս զի որ զարդիս ՚ի բերմանէ բնութեան գործին , գործեցին ընտրութեամբ և բանիւ : (Եւ այս խորհիմ արդ յանձն իմ , թէ որչափ մեծաբանութիւնք իցեն բազմահռչակ համբաւեալք և զօրացեալք ՚ի մարդիկ , բայց և ատելիք . որպէս այն . “ Եւ որ ատեսցեն , միայն թէ զանգիտեսցեն ” . Եւ ինչ ընդ հատ և հեղեանականն տող , “ Եւ տ իմոյ մեռանելոյ ” թող երկիր ճարակ լիցի հրոյ ” , և որ ՚ի սոցին սակի են : Եւ ոչ զիտեմ որպիսի անազորոյն և ապառու միտք ճողով ճողովաբանութեան յառաջ բերին իմաստս այսպիսիս յանդգունս և ուժգինս . չիք իմցարդ ՚ի բարոյ և ՚ի հեղաբարոյ առնէ լուեալ բարբառ յանդուգն և ուժգին : Իսկ արդ զինչ իցէ . այն զի՝ թէպէտ և դուն ուրեք ակամայ և մեծաւ դանդաղանօք , սակայն հարկ իցէ

քեզ երբեմն գրել զդոյն, որ ատելի քեզ կացոյց զգիր. բայց՝ և որպէս առնեսդ իսկ, մեծաւ յապաղմամբ և յերկար դանդաղանօք:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Եւ զի մի երբէք պատրեսցէ զմեզ գեղեցիկ անուն գթութեան և ՚ի ծայրայեղն կոյս խոտորեցուցէ, տեսցուք զինչ գթութիւնն իցէ, և որպիսի և զինչ նորա վախճան: Գթութիւնն է չափաւորութիւն ոգւոյ ՚ի կարողութեան ինդրելոյ զվրէժ. կամ մեղմութիւն վերնագունի առ ստորնագոյնն ՚ի սահմանել անդ զպատուհաս: Կպահովագոյն է բազմօրինակ սահմանել, գուցէ միակ սահման ոչ քաջ ճշգրտեսցէ զիրան. կամ թէ ասել՝ զի մի պարականոն իցէ: Եւ ասն որոյ մարթ է և այսպէս սահմանել: Յօժարութիւն հոգւոյ առ հեղութիւն ՚ի պատուհասելն: Իսկ եթէ ասիցեմք թէ Գթութիւնն է չափաւորութիւն՝ որ նուազեցուցանէ ինչ յարժանահաս և ՚ի պարտուպատշաճ պատուհասէն. թէպէտ և մերձաւորագոյն ճմարտութեան է սահմանս, բայց կրէ ինչ ընդդիմութիւն, և մարթ իցէ բողոքել թէ չիք առաքինութիւն որ գործիցէ նուազ քան զարժանն:

Իայց այս ամենեցուն յայտնի է զի գթութիւնն չկայ ՚ի չափու սահմանին զոր մարթ էր իրաւամբք սահմանել: Եւ մին հակառակել համարին անհմուտք զանաչառ խստութիւնն. այլ սակայն առաքինութիւնն չկարէ հակառակել առաքինութեան:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

Օ) Ի՞նչ ուրեմն դիմակաց գթութեանն իցէ . ի՞նչ գթութիւն , որ ոչ այլ ինչ է՝ բայց գազանաբարոյութիւն՝ի պատժել : Ի՞յլ են ևս՝ որք ոչ առ վրէժինդրութեան ինչ պատժեն , և սակայն անգութք են . որպէս որք զանժանութս ոմանս և որոց հանդիպինն՝ ոչ՝ի դարձ փոխարինի , այլ սպանանելոյ սակս ապանանեն : Եւ ոչ շատացեալ խողխողել , դժնդակագոյնս մատնեն ի մահ . որպիսի դք Սինիան էր և Պոսկրոստէս և հէնք առնայն , որք զըմբռնեալն զանահարեալ՝ ի հուր արկանեն : Ի՞պպքէն անգթութիւն է և այդ , այլ քանզի ոչ ընդ զրկանաց ինչ է անդ պատուհասն , և ոչ դարձեալ ընդ յանցանաց ցասումն , զի ոչ կանխեցին ինչ մեղք , արտաքոյ է այն մերումս սահմանի , որով է իմանալ միայն զանչափաւորութի՝ի պատուհասել զյանցաւորն : Ի՞արթ իցէ ասել ևս թէ ոչ անգթութիւն է այդ՝ այլ գազանութի , որ դժնէութեամբն հէշտանայ . մարթ իցէ և մոլեգնութիւն առձայնել . պէսպէս ազգ են նորա և իսկապէս այն որ հասանէ ցկոտորումն և ցգիշատումն մարդկան : Ի՞րդ ես անգութս զնոսա կոչեմ՝ որոց են պատճառք պատուհասելոյ , և չափ ոչ ունին : Ի՞րպիսի դք Փաղարիսն էր , որ թէպէտ և ոչ տարապարտ՝ որպէս ասեն , բայց չհաւատալի օրինակաւ և անդրքան զմարդկային բնութիւն գազանանայր : Ի՞արթ է առ ի խոյս տալոյ յընդդիմաբանութեանց՝ այսպէս ևս սահմանել : Ի՞նչգթութիւնն է յօժարութիւն հոգւոյ առ դժնդակագոյնս : Ի՞րում բացէ ի բաց հակառակի գթութիւնն ուր արդար և անաչառ խստութիւնն մերձաւորագոյն է և միաբանի ընդ նմա : Ի՞ դէպ է յայսմ վայրի խնդրել թէ զինչ ողորմածութիւնն իցէ . քանզի բազումք գովեն զայն որպէս առաքինութիւն և զայր բարի ողորմած կարգան . և սակայն ախտ՝ իմն

1 Իմա գթութեամբն ողորմածութենէ :

է հոգւոյ : Եւ երկոքեանն՝ իսկ առ երի կան անաչառութեան և գթութեան . և պարտ է մեզ զգուշանալ ՚ի նոցունց՝ զի մի ընդ կերպարանօք անաչառութեան յանգթութիւն , և կերպարանօք գթութեան յողորմածութիւն անկցուք : Ի վերջնումն թեթեալոյն սրխալմանն է վտանգ, բայց խոտորելոցն ՚ի ճշմարտութենէ , զուգահաւասար է սխալումն :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Եւ արդ զոր օրինակ կրօնն է աստուածապաշտութիւն՝ իսկ աւելորդապաշտութիւնն զեղծումն նորին , սոյնպէս զգթութիւն և զհեգութիւն թող պաշտեսցեն ալք բարիք , իսկ յողորմելոյ խորշեցին : Եւ ամն զի ախտ է փոքրոգի անձին , որ ՚ի տեսիլ չարեաց այլոց գորովեալ նկուն լինի , որ և ՚ի կարի իսկ վատթարագոյնս ՚ի մարդկանէ մարթի երևել : Պառաւունք և մանկամարդիկք են , որք շարժին յարտասուաց չարեացապարտից . և եթէ հնար ինչ էր և զբանտն անգամ խորտակէին : Ողորմելն ոչ ՚ի պատճառն հայի , այլ ՚ի չարաբախտութիւնն . իսկ գթութիւնն բանիւ վարի : Վիտեմ՝ զի անախորժ հնչէ յունկն անգրագիտաց աղանդն սոոյիկեանց՝ որպէս կարի խիստ և ոչ քաջ խորհրդական իշխանաց և թագաւորաց : Բանգի ստգտանէն զնա իբրեւ թէ ժխտիցէ իմաստնոյն զողորմելն և զներել : Եւ ստքիկ եթէ այդպէս առցին ճշմարտութեամբ , ատելիք են . քանզի թուին չթողուլ ինչ տեղի ակնկալութեան մարդկայնոց սխալանաց , այլ զառնայն յանցմունս արկանել ընդ պատժով : Եւ թէ արդարեւ այդպէս իցէ , զինչ խտագոյն քան զաղանդն զայն կայցէ , որ պատուիրէ մարդկան մոռանալ զմարդկութիւն , և փակէ ՚ի սպառնդդէմ դժբախտութեան զանքոյթն նաւահանգիստ՝ որ առ ՚ի միմեանց ձեռնտուութենէ : Բայց չիք աղանդայլ մարդասիրագոյն , բարեսէր և մտադիր հասարակաց բարւոյ , մինչև կէտ նպատակի ունել առաջի օգ-

1. Երկոքեանն՝ իմա զանգթութիւն և զողորմածութիւն :

տեղ կամ օգնել ոչ անձին և եթ, այլ բոլորեցուն և միոյ միոյ : Ողորմե՛ն հիւանդութիւն է հոգւոյ 'ի տես թը շուտութեան այլոց, կամ տրտմութիւն որով զգածի որ 'ի չարեաց այլոց : Համարելով թէ ոչ ըստ արժանեաց հասեալ իցեն չարիքն : Եւ հիւանդութիւն հոգւոյ չունի զտեղի յանձին իմաստնոյ . պարզ և վսեմ է ոգի նորա . և չիք ինչ որ մարթասցի նսեմացուցանել զնա : Եւ արդարեւ ոչ ինչ այնպէս վայելեալն է մարդոյ որ պէս մեծանձնութիւն . և չմարթի մեծանձն լինել, եթէ ահ կամ տրտմութիւն խռովէ զնա կամ ստուերածս 'ի վերայ ածէ մտաց և լքուցանէ : Եւ և ոչ ընդ աղէտս անձին պատահէ այդ առն իմաստնոյ, որ ընկրկէ զամենայն սպառնալիս բախտին, և խորտակէ առաջի երեսաց իւրոց . զնոյն պահելով միշտ տեսիլ երեսաց հեզիկ և անսասան, որ չմարթէր նմա եթէ տեղի տայր տրտմութեան : Եւ յող զի նախատես է իմաստունն, և առձեռնպատրաստ կան նորա խորհուրդք աջողակք . և միթէ 'ի պղտոր ականէ գայցէ յառաջ յստակ ինչ և պարզ : Քանզի տրտմութիւնն անկարող է յընտրութիւն իրաց, 'ի խորհրդածութիւն պիտանեաց, 'ի խորշումն վտանգաւորաց և 'ի կշռել զուղիղն : Եւ ոչ գործով ողորմաբար, զի և առանց ողորմելի գոյց ոգւոյն չէ մարթ այդմ լինել . այլ զայն ամենայն զոր բնաւորեալքն ողորմել զիմակալութեամբ առնեն և ցաւով սրտի, սա մտադիւրութեամբ գործէ և զուարթութեամբ հոգւոյ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ.

Եւ Երեսնորդին ժամանէ յարտասուս այլոց՝ այլ ոչ արտասուակցորդ լինի . ձեռն կարկառէ նաւաբեկելումն, ասպնջական լինի վտարանդի եղելոյն, օժանդակէ կարօտելոյն, ոչ զգուշելով իմն ըստ որում մեծ մասն կամեցողացն ողորմած երևել 'ի բացէ զտուեալն ընկենուն և տաղտկացուցանեն որոց օգնենն, զանգիտելով իմն զի մի հպեսցին 'ի նոսա, այլ որպէս մարդ մարդոյ զհասարակացն տայ : Եւ նորհէ զորդին արտասուաց մօրն, և հրաման տայ արձակել 'ի կապանաց, և 'ի սրախաղաց

վտանգէ կորզէ , և զյանցաւորն անգամ ղիականացեալ՝
 թաղէ . այլ զայս ամենայն գործէ անդորր մտօք և ան-
 այլայլակ ղիմօք : Եւս ուրեմն իմաստունն ոչ յողորմ
 շարժի , այլ օգնէ , այլ օգտէ , իբրև յօգնականութիւն
 մարդկան ծնեալ և 'ի բարին հասարակաց , յորմէ տայ
 իւրաքանչիւր զիւր բաժին . ևս և առ թշուառականս ըստ
 չափու թողացուցանելով զիւր լաւութիւն 'ի յանդի-
 մանել և յուղղել : Իսկ վշտատեսիցն և փորձանաւորաց
 մծաղիւրագոյն 'ի թիկունս հասանէ : Որքան ձեռն նորա
 բուական իցէ՝ հակառակ կայ ձախողակ բախտի . քան
 զի ուր այլ ուրեք ծախիցէ զինչս իւր կամ զոյժ , որպէս
 'ի կազդուրել զխանգարեալսն յարկածից : Եւս
 ոչ ակնկորէ և ոչ սրտաբեկ լինի ընդ հիւծեալ և ընդ
 բրդգգեալ կերպարանս մուրողի քաղաքացւոյ , և ընդ ա-
 լիս յեցեալս 'ի ցուպ . բայց սակայն օգտամատոյց լինի
 արժանաւորաց ամենեցուն . և աստուածօրէն կարգօք
 առաւել ներողամտութեամբ ակն արկանէ 'ի թշուա-
 ռականս : Ողորմածութիւնն դրացի է ողորմելիութեան
 կամ թշուառութեան . քանզի ունի կցորդութիւն իմն
 և առնու ինչ 'ի նմանէ : Եւ աստուեսս գիտեա ինձ զայ-
 նոսիկ , որք ընդ գիճակնութիւն այլոց և ինքեանք բըլ-
 շակնանան . նոյնպէս խօթութիւն է և ոչ զուարթու-
 թիւն ծիծաղիլ միշտ ընդ ծիծաղողս , և ընդ յօրան-
 ջել ամենեցուն տատանել զբերան իւր : Ողորմածու-
 թիւնն խօթութիւն է ոգւոց կարի նպաստաւոր եղելոց
 առ ողորմելիս . զոր թէ ոք պահանջէ յիմաստնոյ , հան-
 գոյն իմն է թէ պահանջեսցէ և զկոծ և զաշխարումն
 'ի թաղման այլոց : Իսկ թէ ընդէր չտանիցի այդմ՝
 ասացից :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ԻԱՅՑ արդ սահմանեսցսւք և զիսկութիւն ներողա-
 մտութեան , որպէս զի ծանիցուք թէ իմաստնոյ չէ
 պարտ տեղի տալ այնմ : Եւս ուրեմն է թողացուցումն ար-
 ժանահաս պատուհասի : Իսկ թէ ընդէր չառնիցէ զայդ
 իմաստունն՝ ճոխագոյն տան զպատճառսն որ միանգամ
 խօսին զիրացս : Եւս ես 'ի կարճոյ , որպէս 'ի դատ

օտարի, ասացից: Վերել լինի այնմ, զոր պատուհասեն պարտ էր. իսկ իմաստունն չառնէ ինչ, զոր չէ պարտ. և ոչ զանց առնէ ինչ, զոր պարտի. ապա ուրեմն և զպատիժն զոր պարտ է պահանջել, չնորհէ ոչ. այլ զոր ներողութեամբ կամէքեզ ի ձեռս բերել, համեստագոյն ճանապարհաւ ընձեռէ. վասն զի ինայե իմաստունն, խորհուրդ տայ և խրատէ: () որ ինչ ներելովն էր առ ներոյ՝ առանց ներելոյ գործէ զնոյնս. վասն զի ներողն խոստովան լինի թէ նուազեցոյց ինչ յորոց պարտն էր առնել: () ոմն բանիւ և եթ խրատէ և ոչ պատուհասէ, հայեցեալ ՚ի տիւս նորա զի ուղղութեան է ընդունակ. զայլ ոք զյայտնապէս յանցուցեալն թշնամութեամբ, ողջանդամ հրամայէ արձակել. իբր զի պատրանօք է յանցուցեալ, կամ գինեհարութեամբ սահեալ: Ողջա արձակէ և զթշնամիս, է զի գովելով ևս զնոսա, եթէ յարդար իրաւանց հաւատարմութեան, դաշնաւորութեան և ազատութեան, գրգռեալ իցեն ՚ի պատեւրազմն: Միս ամենայն ոչ ներողութեան, այլ գթութեան են գործք: Վթութիւն ազատաբար դատի՝ ոչ ըստ ձեռն կանոնացն դատախազից, այլ ըստ արդարութեան և ըստ լաւութեան. և օրէն է նմա արձակել զոք, և որքանոյ կամք իցեն՝ սահմանել զվէճն: Մի զոր առնէն՝ իբր ոչ եթէ նուազեցուցանելով յարդարութենէ առնէ, այլ զի արդարագոյն ևս է սահմանեալն յիւրմէ: Սկ ներելն է չպատուհասել՝ զոր արժանի դատիս պատուհասի: Վերողութիւնն է թողացուցումն պարտուպատշաճ պատուհասի. գթութիւնն այսու առաւելու, զի զորս ազատս արձակէ՝ կանխէ և վճիռ հատանէ զնոցանէ, թէ չեն պարտական կրելոյ ինչ այլ: Միս ուրեմն լրագոյն է և համեստագոյն քան զներողութիւն: Մայց որպէս կամք են ասել իմոյ բանիս, վէճն է ՚ի վերայ բառի և բայի. ուր զիրացն չիք տարածայնութիւն: Իմաստունն ներէ բազմաց և պահպանէ զբազումն ոչ իբրեւ ողջամիտս, այլ զի է յոյս ողջ մտութեան նոցա. նմանող լինելով քաջ մեակաց, որք ոչ միայն զուղղորդ և զգեղաշիտակ ծառս դարմանեն, այլ և խեղձ իւրեւրոյն ՚ի պատճառաց ուստեք՝ նեցուկս մերձ դնեն առ ՚ի յուղղութիւն: () այլ սրբեն շուրջանակի, զի մի լիցի ոստոց խափանել զվերելս նոցին ՚ի

բարձրութիւն՝ զայլն՝ զտկարացեալսն առ ախտաւորութեան տեղւոյն՝ ստածեն . և կիսոց 'ի հովանւոյ օտարէ մնասելոց՝ բանան զերկինս : Ըստ սոցին սակի տեսցէ ինձ կատարեալ իմաստունն զայր այր ըստ իւրաքանչիւր բնաւորութեան տնտեսել , և թիւրեւոցն մատուցանել զպատշաճ դարման յուղղութիւն ' :

! Պակասի մնացուած գրոցս :

ԴՆՈՒԿԻՈՍԻ Ը. ՍԵՆԵԿԱՅ

ԱՌ ՊԱՆՉԻՆՈՍ

ՅԵՂԱԳՍ ԿԵՐՃՈՒԹԵԸՆ ԿՆՆԸՑ

Գ Ի Ր Վ Ս Ի Ը Կ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՅՈՒՈՎԱԳՈՑԵՔ 'ի մահկանացուաց , ո՛ր Պաւղինէ ,
զանգատեն զչարականութենէ ընութեան , զի սակաւ-
օրեայս ծնանի զմեզ 'ի կեանս , և դոյզն այն չնորհեալ
մեզ միջոց ժամանակի այնպէս երազընթաց և հապ-
ճեալ սահեալ անցանէ , զի բաց 'ի սակաւուց ոմանց ,
այլք առ հասարակ մինչև պատրաստեալ 'ի կեանս՝
կառձին 'ի կենաց : Եւ ընդ այս՝ որպէս կարծեն՝ աղէտս
հասարակաց ոչ ամբոխն միայն և տխմար ռամիկն հե-
ծէ , այլ և արք երևելիք և հոյակապք նովին ցանկու-
թեամբ յայս լուծան տրտունջ : Զորմէ և մեծին այն
'ի բժիշկս բացազանչութիւն . “ Կենիք սուղ , արուեստ
երկայն , , : Իստի է և Ի յիստոտելին վէճ՝ Թախան-
ձարկու ընդ ընութեան՝ զժպատեհ առն իմաստնոյ .
իբրև զի այնչափ ներողամիտ գտեալ նորա առ կենդա-
նիս , մինչև հնգեակ կամ տասնեակ դարուց տալ նոցա

1 Յայս ճառ Սենեկա բովանդակ զայն ճգնի իմաստնապէս ցու-
ցանել եթէ ոչ այնչափ ինքնին կարճ են կեանք մեր , որչափ մեք գրե-
խովին մերով յանցաւորութեամբս կարճեմք զնոյն 'ի բազմօրինակ
պատճառաց :

կեանս , իսկ մարդոյ՝ որ առ բազում ինչ և մեծամեծս է ծնեալ , այնպէս հակիրճ կարգեալ իցէ սահման՝ և իջ այդպէս . ոչ եթէ ժամանակս մեր կարճ է , այլ մեծաւ մասամբ կորուսանեմք զայն : Շատ իսկ երկար են կեանքս , և լիովի տուեալ մեզ 'ի նատարումն մեծամեծ գործոց , շատ է զի պատշաճապէս 'ի վար արկցուք զայն : Եւ յորժամ զեղխութեամբ և յանհոգս վատնեսցուք , ոչ 'ի բարի ինչ 'ի վար արկեալ , այնուհետեւ 'ի ստիպել յետին հարկին , յոր ոչն խորհեալ , տեսանեմք անցեալ զկեանս : Տես ապա , զի ոչ եթէ կարճ կենաց վիճակեցաք , այլ մեզէն կարճեմք զայն , և ոչ եթէ չքաւորիմք 'ի ժամանակէ , այլ վատնեմք զայն շուրջօրէն : () որ օրինակ մեծազանձ իսկ և թաղաւորական ճոխութիւնք 'ի ձեռս անպիտան տեառն 'ի սուղ ժամու վատնեալ ցրուին , իսկ թէ պատշաճապէս գիտացցէ որ ունել՝ և սակաւքն աճեն յարգելով , սոյն օրինակ և ժամանակ կենաց մերոց աճէ և երկայնաձգի , որում բարեպէսն վարեսցի նովա :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

() Ի՞ զանգատեմք զբնութենէ . յոյժ մարդասիրապէս վարեցաւ նա . երկայն են կեանք եթէ գիտիցես վարիչ նովա : Ոմն հարեալ է զանյազ ազահութեամբ , այլ ոմն 'ի սնոտիալաստակ գործս տարժանի զօրհանաւ պաղ . ոմն թաթաւեալ 'ի գինւոյ , այլ ոմն անկեալ դնի անգործութեամբ . ոմն տանջի փառասիրութեամբ՝ զայլոցն միշտ կախեալ զղատմանէ , այլ ոմն ուժգին ցանկութեամբ վաճառաց 'ի խնդիր շահու յաճի ընդ ամե-

1 Սխալէ մեծապէս Սենեկա , զի չիք ուրեք ասացեալ զայս մեծին Արիստոտելի , այլ որպէս Կիկերոն վկայէ 'ի Տուսկուղեան ճառս իւր , « Թէոփրաստէս ճեմական , ասէ , 'ի մեռանել իւրում՝ որպէս ասեն՝ ամբաստան եկաց զբնութենէ , զի եղջերուաց և կաքաւուց կեանս երկար շնորհեաց , իսկ մարդկան այնչափ սուղ » : Իսկ Արիստոտել 'ի Պատմ . կենդանեաց , զայս շքգրուէ եթէ « Մարդ երկայնակեաց է , ասէ , առաւել քան զամենայն կենդանի , քաց 'ի փղէ միայնոյ , որչափ ինչ մք ջարդ 'ի փորձոյ ծանեալք ինչ արժանահաւատ » : Իսկ Կլեանս փղաց առ առաւելն ձգէ նա մինչև ցերեք հարիւր ամ :

նայն ծով և ընդ ցամաք : Եւ որք սիրով զինուորու-
թեան ջեռեալք՝ կամ 'ի վտանս այլոց դարանին միշտ
և կամ ընդ իւրեանցն հոգան վարանեալք : Եւ են որք
'ի սպաս ապաշնորհ վերնագունից կամուտր ծառայու-
թեամբ յողիս լինին ապաստան : () Բազումն կաշկան-
դեալ ունի կամ 'ի բախտ այլոց աշարձակութիւն և
կամ ընդ անձանցն դժկամակութիւն . և բազմազոյնք
ևս այնորիկ են՝ որք և ոչ մի ինչ ունելով ուշ նպատակի՝
տարտամ, յողորդդ և անձանց իսկ դժպէի թեթեւու-
թեամբ՝ 'ի նորանոր խորհուրդս տարուբերեալ տատա-
նին : Իսկ և այլոց չիք և ոչ մի ինչ հաճոյական յոր ուղ-
ղիցեն զգնացս , այլ ծնգեալ և պղերդ կենօք հասանեն
օրհասի . մինչև ոչ ինչ յերկուանալ ինձ ընդ ճմարտու-
թիւն բանիցն ամենամեծին 'ի քերթողս՝ պատգամա-
բար բարբառելոյ .

“ Եւ յիցն ինչ մասն է կենաց զոր կեամբ ” :

1) ասն զի մնացեալ միջոցն բովանդակ ոչ կեանք է , այլ
ժամանակ : () ուրջ պատեալ կան յամենայն կողմանց
ախտք նեղացոյցիք ոչ թոյլ տան յառնել , կամ 'ի
տեսութիւն անդր ճմարտութեան վերականել , այլ
ճնշեալ պահեն ընկղմեալ և բեռեալս 'ի ցանկու-
թիւնս : () Իքնոցա անձին զգալ բնաւ . և եթէ երբէք
հանգիստ ևս դիպեսցի յանկարծ , որպէս յանդնդա-
խոր ծովու որ և յետ միջկաց տատանի , ծփան արեկոծ
և ոչ զոյ նոցա խաղաղութիւն յերեսաց ցանկութեանց
իւրեանց : Կարծիցես արդեօք թէ գնոցանէ իցեն
բանքս որոց ակն յայտնի տեսանին աղէտքն . հայեաց
և ընդ նոսա , որոց երջանկութիւն նախանձելի է բազ-
մաց և 'ի ճախութիւնս անդ իւրեանց հեղձանին : Վանի
քանի մեծատանց բեռն են մեծութիւնք նոցա . որքա-
նեաց պերճախօտութիւնն արիւն ետ ժայթքել 'ի հա-
նապազորդեան ցոյցս հանձարոյ իւրեանց . որքանիք
անգնորհատ փափկութեամբքն դալկանան . և որքա-
նեաց ունանց չիք պարապ և աղատութիւն 'ի բազմու-
թեանէ դիմելոցն 'ի հովանաւորութիւն նոցա : Եւնց
յաճեաց և ընդ այլս ամենեսին 'ի փոքունց մինչև ցմե-

1 20 կողից Սենեկա « Ամենամեծ 'ի քերթողս » ցարդ ոչ որ 'ի
բննաց գիտաց ասել , ըստ յառաջբերեալ տողին :

ծամեծս , և ահա սա յօգնութիւն կարդայ , նա յօգնութիւն դիմէ , ոմն վտանգի , այլ որ պաշտպանէ , և միւս այլ դատաստան առնէ : Այլ որ է որ զանձին իրս 'ի գլուխ տանիցի . միմեամբք միմեանց ծախիմք : Նարց զնոցանէ , որոց քաջածանօթ են անուանք , և տեսցես զի 'ի յայտնագունից անտի այլքն ճանաչին : Այլ դորա է պաշտօնատար և նա նորա . ոչ որ անձին իւրում : Այնտագոյն ևս է զայրոյթ ոմանց , որք տաղտկացեալք տրտնջեն զվերնագունից , իբր զի ոչ պարապիցեն տալ ինքեանց մուտ առ նոսա : Այլ զհարդ իշխէ որ գանգատել զամբարտաւանութենէ ընկերին , ուր ինքն ոչ երբէք անձին պարապէ : Այլ սակայն նա որպիսի որ և իցէ , թէպէտ և խոժոռ դիմօք՝ գէթ հայեցաւ 'ի քեզ երբէք և մատոյց զլսելիս իւր 'ի բանս քո , և մերձեցոյց զքեզ առ իւր . իսկ դու ոչ երբէք արժան համարեցար ակն արկանել 'ի քեզ և ունկնդիր լինել անձին քում :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Այլ արդ մի լիցի քեզ մեղ զնել ումեք վաճառ գործոցդ այդոցիկ , ուր դու 'ի գործել զնոյն՝ թէպէտ և չկամէիր լինել ընդ այլում , այլ չկարէիր ևս ընդ քեզ լինել : Թէպէտ և ամենայն միտք նրբափայլք միաբանեսցին 'ի մի , ոչ երբէք ըստ արժանւոյն զարմասցին ընդ այս մուսլ մէք մարդկեղէն մտաց : Այլ հանդուրժեն ընդ գրաւումն կալուածոցն իւրեանց . և եթէ դոյզն վէճք իցեն զսահմանատեղեաց , 'ի վիրգս և 'ի զէնս ընթանան , ուր թողացուցանեն այլոց գրաւել զկեանս իւրեանց . մանաւանդ թէ ինքեանք իսկ հրաւիրեն զնոսա լինել տէր և ժառանգ կենաց իւրեանց : Այլ որ է որ կամիցի բաժանել յայլ զինչս իւր . այլ զկեանս այլ իւրաքանչիւր բաշխէ առ բազումս : Այլմենայն պահպանութեամբ պահեն զհայրենի ժառանգութիւնս . իսկ 'ի կորուստ ժամանակի , որոյ միայնոյ գովելի է ագահութիւն , զեղին են և շուրջ բոլորովին : Այլժամն է 'ի մէջ առնուլ զմի ոմն յամբոխէ ծերոց . Այլևոր դու տեսաւ

նեմք զքեզ 'ի ծայրն հասեալ մարդկան հասակի , զհա-
րիւրամենիւք ուրեմն գոս և ևս աւելի . աղէ 'ի հաշիւ
մեզ արկ զաւուրս կենաց քոյ : Ի՞նչ որքան ինչ արդեօք
'ի ժամանակէ այտի կապտեաց 'ի քէն պարտատէրն .
որքան բարեկամուհին , որքան ամբաստանեալ յանցա-
ւորն , որքան հովանաւորեալն առ 'ի քէն , որքան վէճ
կնոջ , որքան ծառայիցն ստահակութիւն , որքան ընդ
քաղաքամէջն հապճեպ երթեկէք պաշտօնատարու-
թեամբ : Եւ որ զխօթութիւնս զորս ձեռօք մերովք
առթեցաք , թող և զոր անգործութեամբ անցուցաք ,
և տեսցես զի սակաւամեայ գտար քան զոր թուեսդ :
Եւ ածջիր ընդ միտս քո 'ի զգաստութեանդ պահու ,
և տես թէ քանի ինչ յաւուրցդ անցեալ իցեն որպէս
և 'ի մտի եղեալ էր քո . քանիք 'ի պէտս անձինդ՝ երբ
և կամ ցորչափ անայլայլակ կացեր դիմօք . ցորչափ ան
դրդուելի սրտիւ . զինչ ինչ գործեալ է քո յայնչափ
բազմամեայ աւուրս . քանիք գողացան զկեանս քո՝
առանց զգալոյ քո կորստեանդ . որչափ ինչ խլեցին 'ի
քէն տրտմութիւն վայրապար , ուրախութիւն անմիտ ,
անյադ ցանկութիւն և շողմարար կենակցութիւն .
որքան դոյզն ինչ 'ի քոյոյդ թողաւ քեզ . և իմասցիս զի
վաղամեռիկ լինիս :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

Ի՞նչ զիմորդ այս . վասն զի այնպէս կեայք որպէս
թէ միշտ ունիցիք կեալ . ոչ երբէք յուշ լինի ձեզ զի
դիւրաթառամ էք . ոչ տեսանէք թէ որչափ ժամանակ
անցեալ իսկ է . իբրև յառատութենէ և յաւելորդաց
վատեալ կորուսանէք . ուր գուցէ յետին իցէ օրն այն՝
զոր յայս ինչ կամ յայն ոք առնուք ծախել : Եւ ամե-
նայնի որպէս մահկանացուք երկնից . ամենայնի որպէս
անմահ ցանկանայք : Եւ եւալ իցէ քո զի ասեն բա-
ղումք . “ Եւ անամենից և անոր տաց զանձն հանդար-
տութեան . ամն վաթմաներորդ ազատ կացուցէ զիս 'ի
զգաղմանց ” , Եւ ո՞ր երաշխաւորեսցէ քեզ զայդչափ եր-
կարութիւն կենաց , կամ ո՞ հանդուրժեսցէ քեզ ըստ

եղեղոց կարգացդ գնալ յամենայնի : (Զամաչէն զնշխար
րըս կենացդ քեզ պահել . և զայն և եթ ժամանակ սահ-
մանել յողջմտութիւն , որ յոչինչ է պիտանայու : Ի՞բր
անագան է սկիզբն առնել կենաց՝ երբ դադարելն պարտ
էր : Երպիսի անմիտ մոռացոնք իցեն մահկանացու գողոյ՝
'ի յիմներորդ և 'ի վաթսներորդ ամ յերկարաձգել զա-
ռողջ խորհուրդա և անտուտ կամել սկիզբն առնել
կենաց , յոր վայր սակաւուց եղև հասանել : Հօգօրա-
գունից և բարձրագունից 'ի մարդկանէ՝ տեսցես զի
նուազեալ են ձայնք , առ ցանկալոյ հանդարտութեան
և գովելոյ զայն և նախապատիւ առնելոյ քան զամե-
նայն բարութիւնս իւրեանց : Իղձ ևս լինին երբեք եր-
բեք՝ թէ մարթ ինչ իցէ անվտանգ՝ իջանել 'ի բար-
ձրութենէ անտի . զի թէ և չիցէ ինչ արտաբուստ որ
լնդհարցի ընդ նոսա և դրդուեցուցէ , սակայն բախտն
ինքնին ծանրանայ 'ի վերայ նոցա և ճմլէ :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՊԻՒՌՑԱԶՆՆ () Գոստոս , որում առաւելագոյն շնոր-
հեցին զիք քան այլում ումեք 'ի մարդկանէ , ոչ դա-
դարեաց աղերսել անձին զհանգիստ՝ և խնդրել զսրա-
րապումն 'ի տէրութենէ հասարակաց : Իմենայն բանք
նորս յայն յանկէին՝ 'ի յոյս հանդարտութեան անձին :
Ինչու անստոյգ՝ բայց քաղցր մխիթարութեամբ սփռ-
փէր զվաստակս իւր թէ լիցի նմա կեալ անձին : Իմեում
'ի նամակաց իւրոց որ առ ծերակոյտն , յետ խոստովա-
նելոյն թէ հանգիստ իւր չիցէ անշուք , և ոչ ընդհատ
ինչ՝ 'ի նախկին փառաւորութենէն , գտի գրեալ այսպէս .
“ Ի՞յլ քան զխոստումնն այտոցիկ՝ փառաւորագոյն ի-
րացն կատարումն մարթի լինել . բայց ես անձկաւ ցանկա-
կալոյն իմոյ ժամանակին այնորիկ ածայ յայտ , զի ուր
իրացն անագանէ բերկրութիւն , քաղցրութեամբ բա-
նիցն գէթ խռն ինչ հեշտացայց , : Ինչպի մեծ թուե-
ցաւ նմա հանդարտութիւնն , մինչ զի ոչ կարացեալ
վայելել յայն իսկապէս՝ մտօքն փութայր 'ի վայելոն :
Ինչ՝ որ ինքնիշխան 'ի բռին իւրում ունէր զամենայն ,

որ զազգաց և զազանց զբախտան տնօրինէր, խնդամիա ցանկայր առւերն՝ յորում՝ ՚ի բաց դիցէ յանձնէ զմեծութիւն իւր : () փորձ առեալ գիտէր թէ՛ որքան քրտանց եղեն նմա մեծութիւնքն նշողեալք ընդ ամենայն երկիր . քանի՞ գաղտնորոգայթ հոգք և վարանք դարանեալ կային ընդ նոքօք : ՚Նդ քաղաքակիցան նախ, ապա ընդ բարձակիցան և հուսկ ապա ընդ ազգակիցս հարկաւորեալ մաքառիլ զինուք, արեան եհեղ ճապաղիս ընդ ծով և ընդ ցամաք, ընդ Սակեդոնիա, ընդ Սիկիլիա, ընդ Լաբիպոսս, ընդ Լսորիս և ընդ Լսիա, և ընդ համօրէն գոգցես սահմանս շրջան առեալ պատերազմաւ՝ զգօրականն վաստակեալ ՚ի կոտորածէ Հռովմայեցոց դարձոյց յարտաքին պատերազմունս : Սինչ ինքն զ՝ Լսկայան խաղաղէ, և զթշնամիս նուաճէ զընդ մէջ խաղաղութեան և տէրութեան խառնեալք, մինչ յայնկոյս Հռենոսի, Լափրատայ և Ղանոբայ զգառառն դղրդէ, ՚ի քաղաքի անդ սուսերք սրին ընդդէմ նորա ՚ի Սուրենայ, ՚ի Լեպիոնէ, ՚ի Լեպիդոսէ և յԼգնատեանց : Սինչ և զերծեալ ՚ի դաւաճանութենէ անտի նոցա, դուստրն և ազնուական երիտասարդացն խումբ՝ շնութեամբն որպէս երդմամբ դաշնաւորեալք՝ ահ և դուռն արկանէին զխոնջ հասակաւն . և դարձեալ միւս անգամ կին՝ ոմն ընդ Ստոնիոսի ահարկու լինէին ՚ի նա : ՚Նդ հատանել զվերան՝ անդամքն հանդերձ՝ այլք ՚ի վեր ընձիւղէին . որպէս ՚ի մարմնի ծանրացելոյ յորդութեամբ արեան ՚ի վեր կամ ՚ի վայր գործին պատառւածք : Լս վասն այսորիկ իղձ լինէր հանդարտութեան, և ակնկալութեամբ նորին և խոկմամբ սփոփէր ՚ի վատտակս իւր . այս իղձք էին այնորիկ որ կարողն էր զայլոցն ընուլ զիղձս :

Սարկոս Լիկերոն յաղմուկս անդ Սատիլինեանցն և Կղոդեանց, Պոմպէոսեանցն և Լրասոսեանց, որոց կէսք յայտնի թշնամիք էին նորա և կէսք բարեկամք խիթալիք՝ ալեկոծ ծփեալ յերկար ընդ Հասարակա-

1 Որպէս յառաջնումն Կղէոպատար ընդ Մ. Անտոնիոսի, և աստ դարձեալ ահարկու լինէին Օգոստոսայ Դուստրն ընդ Յուլեայ Անտոնիոսի որդւոյ Մ. Անտոնիոսի ծնեալն ՚ի Փուլուիայ :

2 « Զվերան անդամքն հանդերձ » իմա զշագործն դատերբն հանդերձ և թուամբն զորս ապրագրեաց յաբոբոս :

պետութեանն՝ որում 'ի բազմակտանդ ժամանակին առաջնորդէր 'ի պահպանութիւն, և ընդ որում համա-կործան 'ի վերջոյ անկաւ և ինքն, ոչ յաջողութեամբ իրաց հանգիստ գտեալ և ոչ ձախողակացն հանդուր ժեալ, քանիցս տրտունջ ունի տաղտկացեալ 'ի հիւպատոսութենէ իւրմէ, զոր յիրաւի արդեօք, բայց առաւելագանց ներբողէ գովութեամբ : Օ որպիսի աւաղելի ձայնս արձակէ 'ի թղթի իւրում գրելոյ առ Ստիկոս՝ յետ պարտութեան մեծին Պոմպէոսի, մինչդեռ որդի նորա զպարտեալ զէնսն վերականգնէր 'ի Սպանիա : Հարցանես, ասէ, թէ զինչ գործիցեմ ես աստանօր . դեգերիմ կիսազատ 'ի Տուսկուղեան ազարակի իմում : Եւ յաւելու ողբալ զառաջին հասակ իւր, և քանքար տալ զներկայէն, և անյոյս լինել զառաջիկայէն : Սիսազատ զինքն կոչէ Սիկերոն . բայց քաւ իմաստնոյն յայն պիտի խոնարհիլ անուն ցածութեան՝ և լինել կիսազատ . անթերի է միշտ նորայն ազատութիւն և անասան, արձակ և ինքնիշխան, գեր 'ի վերոյ այլոց : Օ ի զինչ կարէ վերագոյն գոլ քան զնա, որ 'ի վերոյ է քան զբախտն գլխովին :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Եւ ի ինքն 'Երուսոս՝ այր խիստ և սաստիկ, յորժամ զնորոց օրինադրութեանց վէճն և զգրական գրգռեաց չարիսն, ամբոխ բազում յամենայն Ստալիոյ ածեալ զիւրեւ, և անստոյգ զելից իրացն՝ յորս չէր պարտ նմա ձեռն արկանել և ոչ ձեռնարկեալ գամ մի յետս կարէր կալ, տաղտկացեալ ընդ անհանդարտ կեանսն որ 'ի մանկութենէ՝ աւանդի ասացեալ . Ինձ միայնոյ և ոչ 'ի տղայ տիս վիճակեցաւ օր մի պարապոյ : Վանգի մինչ դեռ ևս ընդ դաստիարակաւ էր և զեզրածիրանին զգնոյր, համարձակեցաւ ընծայեցուցանել դատաւորաց առաջի զպարտաւորս, և այնպիսի ազդուութեամբ ծաւալեաց յատենի զշնորհս շրթանց իւրոց, մինչև՝ որպէս յայտ է՝ յաղթեաց 'ի քանի ինչ դատս : Էր վայր ոչ զառաժանէր այդպիսի տարաժամ փառասիրութիւն :

ամենեցուն էր 'ի միտ առնուլ՝ զի այդչափ վաղահաս յանդգնութիւն մեծապէս 'ի միտս եղիցի և առանձնաւորաց և հասարակաց։ Ի նազան զանգատէր ապա թէ ոչ վիճակեցաւ ինձ օր մի պարապոյ, որ 'ի տղայ տիող աղմկայոյզն էր և վրդովիչ ատենին։ Եւ է՛ք է թէ զիւրովի արդեօք երթեալ իցէ։ Քանզի յեղակարծուց վէրս առեալ ընդ երանսն՝ տապալեցաւ։ Են որ երկուսնան ընդ կամաւոր մահ նորա, բայց ոչ դք տարադէպ զայն համարեցաւ։ Իւելորդ է յիշատակ առնել բազմաց, որք թէպէտ յաչա այլոց երջանիկ թուեցեալք՝ բայց ինքեանք ետուն զստոյգ վկայութիւն հակառակ անձանց զգուեալք յամենայն անցից ամացն իւրեանց։ Իսկ սակայն այնպիսի զանգատանօք ոչ զայս փոխել մարթացան և ոչ զանձինս։ Օ՛ի թէպէտ ընդ բերան նոցա սարդին բանքն, այլ յօժարութիւնք 'ի սովորութիւն անդր բերին։ ()ն և օն ասեմ՝ ձեզ, զի թէպէտ և զհազարամենիւք անցանիցեն կեանք ձեր, 'ի հակիրճն յոյժ համառօտին։ Իսկ մոլութիւնք ծախեն կլանեն զամենայն դարս, և ժամանակն այն որ սահականն է 'ի բնէ և բանիւ և եթ ընդարձակի, անցցէ զձեօք փութապէս։ Եւ ամեն զի ոչ բուռն հարեալ զնրմանէ պինդ ունիք, և ոչ զերագագունին քան զամենայն ինչ՝ յամեցուցանէք զընթացսն, այլ իբրեւ զաւելորդ ինչ և դիւրաստաց թողուք երթալ։ Եւ ընդ առաջինսն ընդ այնոսիկ իմա ինձ, և զորս ոչ այլում իմիք պարապեն բայց գինւոյ և ցանկութեան։ զի զինչ զբաղումն վատթարագոյն քան զնոցայն, ուր ըմբռնելոցն 'ի պատրանս ունայն փառաց, զեղեցիկ գէթ ըստ երևութին պատրանքն են։ Իսկ եթէ զարծաթասէրսն ասիցես, եթէ զբարկացողս, որպէս և զորս յանիրաւի բերին 'ի թշնամութիւնս կամ 'ի պատերազմունս, սորա առ հաւարակ՝ առնաբար մեղանչեն։ Իսկ ընկղմելոցն 'ի պորտ և 'ի ցանկութիւն՝ զազիր է ախտաւորութիւն։ Եւ արդ քննեա զամենայն ժամանակս կենաց նոցա և արկ 'ի հաշիւ՝ որչափ ինչ 'ի հաշուել զճոխութիւնս իւրեանց անցուցանիցեն, որչափ 'ի դաւաճանել, որչափ 'ի զանգիտել, որչափ 'ի պաշտել, որչափ 'ի պաշտօն առնուլ, որքան յերաշխաւորութիւնս անձանց և այլոց, որքան 'ի կոչունս՝ որք 'ի պատշաճից սակի համարեալ

են արդ, և տեսանիցես թէ՛ որպէս չտան նոցա ոգի առնուլ եթէ չարիք իւրեանց և եթէ բարիք: Եւ որ զի վկայեալ է յամենեցուն՝ զի առն զբաղելոյ չմարթէ պարապել յինչ որպէս պարտ է . ոչ՝ ի պերճախօսութիւն և ոչ յազատական հրահանգս . վասն զի ոգի ցնդեալ անընդունակ է բարձրագունից, այլ զամենայն քամահէ՛ իբր առ աթուր կոխելով: Եւ յայլ ինչ այնպէս սակաւ զբաղնու մարդ՝ որպէս ՚ի կեալ, և այն զի չիք գիտուլ թիւն դժուարին քան զայն:

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԳ

Ի՛հէՅՍՏԻՑ ամենեցուն վարժապետք բազումք են և ուսուցիչք հրապարակաւ, և զմանս յայնցանէ տղայք անգամ այնպէս սերտիւ ուսեալ գտան, մինչև կարող լինել և դաս տալ այլոց: Ի՛այց սուղ են կեանք յուսումն կենաց . և որ գուցէ առաւել զարմանալի քեզ երևեսցի, սուղ են և յուսումն մահու: Ի՛նչպիսիք արք աւագք թուղեալ զամենայն արգելս և բարեաւ մնալ ասացեալ մեծութեանց, գործառնութեանց և հեշտութեանց, միտմայամփոյթ կալան ցվախճան կենաց իւրեանց, զի ուսցին կեալ . և սակայն բազումք ՚ի նոցանէ խոստովան լեալ՝ թէ չև ևս ուսան, այնպէս ելին ՚ի կենաց . և զիսորդ այլքն գիտակ լինիցին: Եւ ի՛նչի առն է, հաւատա ինձ, և գեր ՚ի վերոյ եղելոյ զմարդկեղէն սխալանօք, չթողուլ զի խորեսցի ինչ յիւրմէ ժամանակէն . և վասն այսորիկ կարի երկայն են կեանք նորա . զի իւր միայնոյ նուիրեալ են բովանդակ ցոր վայր և յերկարաձգեսցին . և ոչ դոյզն ինչ նորա մասն անգործ և ընդ վայր անցանէ և ոչ ըստ կամն այլոց . վասն զի ճիշդ և պնդապահ պահապան ժամանակին չգտանէ ինչ արժանաւոր ՚ի փոխանակել զայն ընդ այնր, ոյր վասն իսկ շատանայ այնու . և պակասէ հարկաւ այնոցիկ՝ զորոց զմեծագոյն մասն գողանայ ամբոխն: Եւ մի լիցի քեզ կարծել թէ այդպիսիք չմանան զտոյժս իւրեանց . ապաքէն լեսա զի յորովք իսկ ծանրացեալք մեծամեծ յաջողուածովք, ՚ի խռան անդ հովանաւորելոցն յիւրեանց, կամ դատաւ

սացութեանցն և այլոց շքեղ թշուառութեանց՝ ձայն
 արձակեն երբէք երբէք. ինձ չմարթէ կեալ: Եւ ըն-
 դէր չիցէ մարթ, զի ամենեքեան դոքա՝ որ զքեզ յին-
 քեանս կորզեն՝ բառնան զքեզ առ ՚ի քէն: Պարտա-
 ւորն այն քանի՜ ինչ աւուրս եբարձ ՚ի քէն. քանիս
 պայծառագգեացն այն. քանիս պառաւն այն՝ խոնջ ՚ի
 թաղելոյ զժառանգսն. քանիս հիւանդն այն կեղծեալ
 ՚ի գրգռել զազահոութիւն ժառանգողացն զնա. քանիս
 մեծագորն այն բարեկամ, որ առ ՚ի շուք և եթ. և ոչ ՚ի
 պէտս բարեկամութեան ունի զքեզ: Եւ մարդնեա
 ասեմ, և հաշուեա զաւուրս կենաց քոց. և տեսցես զի
 սակաւք յոյժ և խոտանք են մնացեալքն ՚ի քում ձե-
 ոին: Եւ զբաւմբ ածեալ զիշխանական՝ գաւազանս՝ և
 ցանկայ ՚ի բաց դնել զայնոսիկ, և ասէ ստեպ. Եւրբ
 անցցէ տարիս այս. այլ որ հանդիսադիր կայ խաղուց վի-
 ճակաւ որում ցանկայրն՝ փառս մեծ համարեալ անձին,
 և ահա սկսանի ասել. Եւրբ իցէ ինձ զերծ լինել յայս
 ցանկ: Օայլ որ այր զարամբ ելեալ յափշտակեն պաշտ
 պան կալ ինքեանց յատենի, և խուռնրնթաց ամբոխ
 զեղու զնովալ՝ մինչև չբաւել ձայնին լինել լսելի, և
 ասէ. Եւրբ դադարեցին ատեանք: Եւ իւրաքանչիւր
 երազէ զիւր կեանս և յառաջիկայիցն տաղտկացեալ՝
 ապագայիցն մաշի ցանկութեամբ. ուր նա որ զամենայն
 ժամանակն յիւր պէտս վարէ և զաւուրս իւրաքան-
 չիւր համարի որպէս եթէ այն իցեն կեանք իւր, ոչ
 ցանկանայ վաղուին և ոչ երկնի: Եւ զի է կարծել
 մարդոյ թէ իցէ ժամ որում մարթ իցէ առթել նմա
 նոր իմն բերկրութիւն: Եւ մենայն ակներեւ կայ նմա,
 ամենայնիւ յագեալ իսկ է. թող զայն ամենայն կար-
 զաւորեսցէ բերումն բախտի որպէս և զիարդ կամիցի,
 կեանքն յապահովի է. մարթ է յաւելուլ ինչ յայն՝
 այլ բառնալ և ոչինչ. և յաւելուլ իսկ այնպէս՝ որպէս
 եթէ յագեցելոյ անձին և լիացելոյ՝ տացի ինչ կերա-
 կուր, զոր առնու առանց ցանկանալոյ:

1 Իսկ զհիւպատոսութիւն, զի իրձունք գաւազանաց յառաջն
 թաց լինէին հիւպատոսաց, և տարեորական էր իշխանութիւն նոցա:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԻ

Ս'ի՛ զոր ապա վասն արեացն և երեսացն խորշուկեց երկայնակեաց կարծիցես դու. զի ոչ շատ եկեաց այն պիսին՝ այլ շատ եկաց. իսկ արդ զիսորդ. միթէ շատ նաւարկեալ համարիցիս զայն, զոր մորիկ դժնդակ 'ի նաւահանգստէ անտի առեալ՝ այսր և անդր տարուբերեաց, և բռնութեամբ հողմոց 'ի զանազան կողմանց փոթորկելոց ընդ նոյն վայրս պտոյտքեաց. ոչ շատ նաւեաց այնպիսին, այլ շատ ծփեցաւ։ Օ արմանամ յորժամ տեսանեմ զոմանս Թախանձանօք խնդրել զայլոց ժամանակս և սոցա դիւրալուր գտանել այնմ։ Երկրբեանն իսկ յայն ակն եղեալ ունին, ոյր վասն ժամանակն խնդրեցաւ. այլ 'ի ժամանակն և ոչ մին։ Որպէս այն Թէ՛ չիցէ ինչ խնդրեալն, և տուեալն ոչ ինչ. խաղ համարին զայն՝ որ պատուականագոյն է քան զամենայն ինչ։ Եւ այնու խաբին զի անմարմին է և աներևոյթ. նմին իրի և անարդ իմն համարեալ, որոյ չիցեն իսկ ինչ արժէք։ Պարզեա տարևորականս առնուն աւագանին և ջանս ընդ այնր կամ վաստակս կամ զգործ փոխարինեն. ոչ որ է որ յարգէ զժամանակն. շոայլաբար վարին նովաւ՝ որպէս ձրի առեալ։ Եւ տես դու ինձ զնոսա հիւանդացեալս և մերձ 'ի դուրս հասեալ մահու ո՞րպէս զծնդօք փարին բժշկաց. և եթէ 'ի գլխապարտութենէ զանդիտեն, պատրաստ են ծախել զամենայն ինչս իւրեանց՝ միայն զի կեցցեն. այսչափ դէմ ընդ դէմ կիրք են 'ի նոսա։ Եւ Թէ հնար ինչ էր զի որպէս անցելոց ամացն Թիւ համարոյ՝ նոյնպէս և մնացելոցն իւրաքանչիւր ումեք կայր առաջի, ո՞րպէս արդեօք զդողանի հարկանէին որոց սակաւ մնացորդն էր. և զիսորդ խնայելով վարէին զայն. բայց արդ դիւրին է իբրև դուզնաքեայ զստոյգն 'ի վար արկանել. առաւելագոյն զգուշութեամբ պահել պարտ է զոր ոչն գիտես՝ Թէ երբ սպառեսցի։ Եւ մի կարծիցես չգիտել նոցա Թէ որքանոյ իրքն իցեն։ Օ ի սովոր են ասել իւրեանցն սերտ սիրելեաց Թէ զկէս ամաց իմոց տաց քեզ մտա.

գիր : Տալով տան և ոչ իմանան . և տան այնպէս , զի առանց յաւելլոյ ինչ 'ի նոսա նուագեցուցանեն յանձանց , բայց և ոչ զայն իմանան՝ թէ պակասէ ինչ յինքեանց , յայն սակս իսկ ոչ ինչ ծանր թուի նոցա տոյժ անյայտ փնասուն : Ոչ որ է որ հատուկէ քեզ զտարիս . ոչ որ է՝ որ զքեզ անդրէն առ քեզ դարձուցէ : Վնայ ժամանակն յի և դէմ եղեալն է . ոչ ընկրկեալ յընթացիցն և ոչ զկայ առեալ . անցանէ անշունչ և ոչ զերագընթացութիւն իւր ազդեալ . այլ լռիկ սահեալ քնայ : Ոչ արքունի հրամանաւ և ոչ 'ի շնորհս ամբոխին յերկարաձգի . նովին ուժգնութեամբ որով մղեցան 'ի սկզբանէ՝ ընթանայ անդու . ոչ ագանի ուրեք և ոչ դեգերի : Իսկ զի՛նչ ապա . դու զբաղեալ ես , կեանքդ վաղվադէ և մինչ այս մինչ այն՝ դայ հասանէ մահ որում կամայ և սկամայ նկարտ է հպատակել :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Եւ արդ պանծացելոցն իսկ 'ի խոհեմութիւն և կարի իմն զբաղելոցն 'ի բազում հոգս՝ զինչ այլ դիտումն իցէ և փոյթ և ջան բայց լաւագոյն յարդարել զկեանս : Ս' նասուք կենաց կեանս հայթհայթեն . յերկարաձգեն զշնորհուրդո մտաց իւրեանց , ուր մեծագոյն տուգանք կենաց՝ յապաղումն է : Իսկ է որ զայսօրն գողանայ միշտ . դա է որ ապագայիցն խոստմամբ զառաջակայն յափշտակէ : Ս' եծապէս խափան է կենաց անկեալութիւնն վաղուին : Երբուսանես զայսօրն , և զոր 'ի ձեռս է բախտին տնօրինեալ՝ զոր 'ի քում ձեռինդ ունիս լքանես : Ի՛մ իմիք սպասեալ մնաս , յո՞ ձկտեցուցանես զքեզ . ամենայն որ դալոցն է , անստոյգ է . արդ իսկ կեաց : Ի՛ւանիկ գոչէ մեծն 'ի քերթողս , և աստուածայնով գողցես մոլութեամբ մոլեալ՝ զփրկարարն նուագէ քերթուած .

Ս' այելուչ աւուրք տիոց հէգ մահացուայ փախչին վաղվադ :

1 Վերսիւնն է տողն , 'ի Մշակ . գիրք Գ . 68 :

() ի կաս , ասէ , զի յապաղես . թէ ոչ բուռն հարկանես , փախչի . և յունելդ իսկ տակաւին փախիցէ : Լ'պա ուրեմն ընդ երազութեան ժամանակի՝ երազութեամբ արարտ է մնալուիլ . և հանգոյն իմն 'ի սրընթաց և յառժամայն ուղիսից փութալ և առնուլ զջուր : Եւ այս ևս կարի վայելուչ առ 'ի կշտամբութիւն անսպառ յերկարաձգողաց զխորհուրդս , զի ոչ ասէ վայելուչ դարձ , այլ աւուրք : () Ինչ յուսացեալ դանդաղիս և յայդպիսում փախստեան ժամանակաց խոստանաս քեզ ամիսս և տարիս և շարս երկայնս , որպէս զիարդ և հաճոյ թուի բուռն անյազութեան : () Եր ասէ քեզ՝ և այն խուսափեալ : Լ'պա չիք տարակոյս , զի ընտրելապոյնն յաւուրս՝ նախ խուսափէ 'ի ձեռաց հէգ մարդկանն , իման զբաղելոցն , զորոց զտրդայամիտ դեռ զոգրիսն ընկճէ ծերութիւն , անպատրաստիցն և անզէն եղելոց հասեալ 'ի վերայ : Վ'անզի չեղեն նախատես՝ յանկարծակի և յեղակարծուց ըմբռնեցան 'ի նմանէ , զորոյ զմտեին օր յօրէ ոչ զգային : () Եր օրինակ զրոյցք կամ ընթերցումն և կամ մտածութիւն իմն խորախորհուրդ խաբէ զուղեւորս , և մինչ չե զմտեին իմացեալ 'ի ծայր ուղւոյն գտանին ժաման , ըստ դմին օրինակի և կենցաղոյս անդու և երազընթաց ճանապարհին , զոր յարթմնի և 'ի բուն նովին քայլիւք հատանեմք , չզգան զբաղեալքն բայց 'ի կատարածին :

ԳԼՈՒԻ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Եթէ զառաջարկութենէ իրացս 'ի մասունս մասունս ճառել կամիցիմ ցուցակութեամբք , բազում ինչ իրք ընդ առաջ ելանեն ինձ 'ի ցուցանել թէ կարի սուղ է կեանք զբաղելոցն : () Խաբիանոս իմաստասէր՝ ոչ 'ի թուոյ անտի՝ նոցա որոց աթոռք՝ էին , այլ 'ի հնոցն և 'ի ճշմարտից՝ ասել սովոր էր թէ Լ'նդդէմ յօժարութեանց ոչ մեղմով այլ ուժգին է կուռելի . և ոչ 'ի հարուածս թե-

1 Որոց աթոռք վարժապետութեան էին և դասասացք 'ի դպրոցս :

Թեւս, այլ բուն յարձակմամբ պարտ է հարկանել վանել զճակատ: () ստուծիւնս հերքել պարտ է և ոչ կծանել: Վայց արդ՝ ի կշտամբել զմոլորութիւննոցա . ուստեանս պէտք էն, և ոչ ողբալ և եծ: () երիւ բաժանի ժամանակս կեանքն . որ էն, որ եղևն, և որ լինելոցն է . ի սոցանէ՝ զոր վարեմքս, սուղ է, անստոյգ՝ զոր վարելոցն եմք, և զոր վարեցաքն՝ ստոյգ . զի ոչ ևս իշխէ այնմ բախտն և ոչ ընդ իշխանութեամբ հաճոյից ուրուք մարծի անկանել: () սա կորուսանեն զբաղեալքն . զի և ոչ պարապ գոյ նոցա յանցեալսն ակնարկելոյ, և եծէ իցէ ևս, անախորժ է ապաշաւելեացն յիշատակ . վտն զի դժոյզակ մտօք յուշ ածեն զժամանակս՝ զորս չարաչար վարեցին . և ոչ իշխեն որոճել զայնս, որոց պակասութիւնքն՝ առ ժամայն հեշտութեանն հրապուրանօք ծածկեալք ի պահուն, ի յիշատակելն վերստին՝ զան յերևան: Այդ մտադիւր յանցելոցն վերադառնայ ի յիշատակ՝ բայց որ զամենայն արար ըստ վճռոյ և ըստ Թեւադրութեան իւրոյ ատենին՝, որ ոչ երբէք խաբի: Այդ միանգամ ցանկացաւ փառասիրութեամբ, արհամարհեաց ամբարտաւանութեամբ, յաղթեաց ժպրհութեամբ, նենգեաց դաւաճանութեամբ, յափշտակեաց ագահութեամբ, վատնեաց անառակութեամբ, այնպիսին զանգիտէ հարկաւ ի յիշողականէն իւրմէ: Վայց սրբազանեալ և նուիրական մասն ժամանակին մերոյ այն է, որ գեր ի վերոյ զամենայն մարդկային պատահարօք լեալ՝ ոչ ևս է ընդ Թագաւորութեամբ բախտի . և որում ոչ կարօտութիւն, ոչ երկիւղ և ոչ կասկած խօթութեանց կարեն ստնանել . և չկապտի իսկ ուստեք և կամ վրդովի, այլ մշտնջենաւոր է և անսասան ժառանգութիւն նորին: Վպաքէն աւուրք իւրաքանչիւր ըստ միոյ և եծ վայրկենի առաջի կան մեզ . ուր անցելոյ ժամանակին աւուրք ամենայն՝ ընդ հրամայելո՞ զան զառաջեալ, և Թոյլ տան քեզ ըստ հաճոյս քո զմենել զնոսա ցորչափ և կամք իցեն, զոր ոչն պարսպին առնել զբաղեալքն: Վերոյթ և հանդարտ մտաց է խաղալ անցանել ընդ ամենայն մասունս կենաց իւրոց . իսկ զբաղելոցն միտք ընդ լծով իմն էն, և ոչ

1 Իմն ըստ Թեւադրութեան ուղիղ բանի :

կարեն դառնալ և հայել յետս : Խորասոյզ ուրեմն եղեն կեանք նոցա . և զոր օրինակ յանօթ անյատակ որչափ յաւելուցուս ընդ վայրապար է՝ զի չիք որ ընդունիցի զարկեան և պահիցէ , սոյնպէս և ուր ուրք չմարթէ ժամանակին զկայ առնուլ՝ վայրապար է որչափ և տացի . ընդ բեկ և ընդ ծակոտ ոգիս հոսեալ անցանէ : Երկայս ժամանակ կարի յոյժ սուղ է՝ մինչև անգոյ իմն և ոչինչ համարել զայն ոմանց . վասն զի անդուլ է ՚ի գնացս , հոսի սրբութաց , և մինչ չև եկեալ՝ դառնայ ՚ի չիք , և ոչ ինչ աւելի զկայ առնու քան զերկինս և կամ զաստեղս , որք անդադար ՚ի շարժման կան , ոչ ուրեք երբեք զկայ առեալ : Կա զբաղելոց և եթ անկ է ներկայն ժամանակ , որ այնչափ վաղանցուկ է մինչև չէ մարթ զբռամբ ածել . նմին իրի և սպրդեալ խուսէ ՚ի տարացնդելոցն ՚ի բազումն :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Եւ արդ գիտե՛լ կամիցիս թէ քանի կարճատե է կեանք նոցա . տես քանի իղձ լինին երկար կենաց : Երբ զառամեալք՝ ուխտիւք ժտեն զքանի մի ամաց յաւելուած , սակաւամեայս կեղծեն գոլ զանձինս , ստուծեամբ համոզեն զինքեանս , և այնպէս կամակար խաբին՝ որպէս եթէ և զօրհասն իսկ պատրեցեն : Եւ ինչ տկարութիւն իմն ազդ առնէ նոցա զմահկանացուն գոլ , այնպէս ահաբեկ մեռանին , զի իբր ոչ եթէ ելանիցեն ՚ի կենաց , այլ ընդ քարշ ձգիցին : Եւ միտս կոչեն զանձինս , զի ոչ կեցին ՚ի հանդարտութեան , այլ խոստանան կեալ եթէ ապրեացին միայն ՚ի հիւանդութենէ անտի : Եւ այնժամ ՚ի միտ առնուն թէ որպէս ՚ի զուր պատրաստեցին՝ յորս չունէին վայելել , և որպէս զբաժան և անավաստակ գտան : Իսկ որոց կեանքն ազատ է յամենայն զբաղանաց , զիւրդ չիցէ բազմորեայ , յորմէ չբառնի ինչ մասն ամենեւին , և ոչ յայս կամ յայն բաշխեալ ցրուի , ոչինչ բախտին՝ նուր

1. Զի խորհրդով կեայ իմաստունն և ոչ ըստ բախտի և ըստ դիպացն բերելոյ . նմին իրի չունի ինչ բախտն ՚ի նմա :

րի և ոչ կորնչի անհոգութեամբ, ոչ վատնի շռայլութեամբ և ոչ անցանկ վայրապար. այլ համայն՝ որպէս բանիս կամբ են ասել՝ եղեալ կայ՝ ի շահու։ Ս ամս որոյ որչափ և դոյզն իցէ, բաւէ լիութեամբ. և ի՛ գալ աւուրն յետնում, ոչ դանդաղի այր իմաստուն անվեհեր ընդ առաջ ելանել մահու։ Հարցանիցես արդեօք թէ զոյս կոչիցեմ զբաղեալ։ Ս՝ ի կարծիցես թէ զնոսա միայն ասիցեմ զորս յատենական ապարանիցն հուսկ յետոյ հանեն շունքն՝ արձակեալք, զորս տեսանես կամ պատուասիրաբար ածեալս յամբոխէ իւրեանց, և կամ թշնամանօք յամբոխէ այլոց. զորս գործառնութիւնք հանեն ի տանց իւրեանց, առ ի բաղխելոյ զգուրս այլոց, զորս ի ձայն քարոզի վաճառք դատաւորին ձգեն ի յոյս վատ և անարգ՝ մերթ ևս փուտ և ապականարար շահու։ Եւ ևս որք հանդարտեալ կան ի գեղջ կամ յանկողնի առանձնութեան, և թէպէտ յամենայն հրաժարեալք՝ այլ անձամբ անձանց են ծանրատաղտուկ, զոր ոչ հանդարտութիւն է կոչելի, այլ անգործ զբաղանք։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ միթէ ի հանդարտութեան համարիցիս դու զնա որ ոգեսպառ նրբահայեցութեամբ՝ զկորնթականսն, ըստ սակաւուց մոլեգնութեան ծանրագին թուեցեալա հոթան մաքրազարդէ և զմեծ կէս աւուրցն ի ժանգաւ հար պախրէսն ծախէ։ Սր յիւղարան հելլենացի, ո՛վ ապիրատութեանս, զի և ոչ հռովմայեցւոց ախտիւ վարակիմք, հանդիսատես նստի մանկանց ըմբշամարտից. որ զքերեացն իւրոց զերամն ըստ հասակացն և ըստ գունոցն նմանութեան ջուկէ, որ ըմբշամարտիկս նորանորս բուծանէ։ Օ ինչ արդեօք. զայնոսիկ կոչիցես հանդարտեալս, որոց նստեալ առ վարսավիրային՝ մինչ զաճե-

1 Ընդ զորս պահապանք կամ գռնապանք թողուին ի գիշերի, կամ արձակէին ի վերայ յապաղելոցն յետամնացից. զի ընդ պահապանացն և ընդ պահ ունէին հասարակաց վայրաց և տանց աւագաց։

ցեալն 'ի զիշերին զմազան խրեն, մինչ զհերաց իւրաքան
չիւր աւուռն խորհուրդ, մինչ զթօթափեալն կարկառեն
և կամ ընդ պակասելոցն երկուստեք միցեն 'ի ճակատ,
անցանեն ժամք նոցա յորովք: Ո՞րպէս զայրանան եթէ
փոքր ինչ անհոգասցի վարսավիրայն՝ որպէս զայր խու
զելով. զիարդ բորբոքին բարկութեամբ՝ եթէ խուն ինչ
գիտակէն կրճատեսցին, եթէ անյարդար թողցի ինչ, ե
թէ ոչ յիւրաքանչիւր մանեակս գանգուրքն յօրինեսցին
համայն: Ո՞ր 'ի սոցանէ ոչ ընտրեսցէ առաւել զհասա
րակապետութեանն՝ քան թէ զիւրոց հերաց զխառնա
կումն. ո՞ր ոչ առաւելագոյն խնամ կալցի վայելութեան
գլխոյ իւրոյ՝ քան զկենդանութեան. ո՞ր ոչ ընտրեսցէ
մանաւանդ 'ի յօրինուածս զարդուց քան 'ի պարկեշտու
թեան լինել երևելի: () Նոսմ կոչիցես դու հանդար
տեալս որք ընդ սանտր և ընդ հայելի անցուցանեն
զաւուրս: Իսկ զի՛նչ և նոքա՝ որք 'ի յօրինումն, 'ի լուր
և յուսումն պարապեն երգոց, արտանուագ և անա
րուեստ գեղգեղմամբ ոլորելով զձայնս, որոց բնութիւնն
եստ հնչումն անսայթաք, պարզ և ամենալաւ. կամ որոց
մատուցն անդուլ չափակցութեամբ յիւրեանս՝ հնչեն
միշտ տաղս, որոց և 'ի պարապեն կարեւոր ինչ իրաց՝
բազում անգամ և տխրականաց իսկ՝ մեղմ աւուս ձայնիցն
լինի լսելի. այդպիսեացն ոչ հանդարտութիւն է՝ այլ
զբաղումն անգործ: Իսկ զինջոյիցն նոցա չկարեմարդա
րև անզբաղ համարել զժամս՝ երբ տեսանեմ թէ որ
պիսի տատամսութեամբ հոգոց զարծաթիւն կարգա
ւորեն, որպիսի խնամով զլերկ պատանեկացն իւրեանց
զպարեգօտսն գօտեպինդ հանդրիճեն. որպէս 'ի կախ
են սիրտք նոցա թէ որպիսի արդեօք մատուցցի 'ի խո
հակերէն, կինջն խորովեալ. որպիսի արագութեամբ
սպրկիկ մանկտին 'ի ձայն նշանին ընթացին 'ի սպա
սաւորութիւն. որպէս ճարտարարուեստ յօշեսցին հաւք
'ի մատունս վայելուչս, որքան աչալթուութեամբ հէգ
մանկտին զարեցելոցն սրբեսցեն զլորձունս: Ըստքիւք
ձօխ և պայծառ և յարդարուն կոչունքն համբաւես
ցին. և այնպէս յամենայն ընթաց կենաց զուգընթաց
են նոցա չարիք իւրեանց, զի առանց մաափառելոյ՝ և
ուտել իսկ և ըմպել ոչ գիտեն: Ո՞ր և զայնոսիկ 'ի
հանդարտութեան համարիցիս որք զահաւորակօք և

պատգարակօք այսր անդր բերին ըստ սահմանեալ ժա-
մուց անխափան՝ որպէս թէ չիցէ մարթ զանց առնել
զնոքօք : Ս'ի և զայնոսիկ որք այլոց կարօտին ազդելոյ
թէ երբ լոգանալ պարտ իցէ, երբ լողալ, երբ ճաշել
կամ ընթրել : Եւ ցայն վայր գրգանօքն և փափկու-
թեամբ թուլացեալ մեղկին, մինչև չկարել իմանալ
ինքնին թէ արդեօք քաղցնուցո՞ւն : Եւ այ գումեմնէ 'ի
փափկակեցից' (եթէ արդարև փափկութիւն համա-
րեսցի մոռացումն մարդկային կենաց և սովորութեան),
զի յորժամ վերամբարձ 'ի ծառայից հանեալ 'ի բաղա-
նեաց' եղաւ 'ի գահաւորակի' եհարց, ասեն, թէ արդ
նստեա՞լ իցեմ : Եւ դ նա որ զնստել իւր ոչ գիտէ, հա-
մարիցին թէ զկեա՞լ իւր գիտիցէ և զտեսանելն և զպա-
րապորդն ընել : Եւ իմ ասել թէ իւ թշուառագոյն
իցէ . անգիտանալովն արդեօք զնստել իւր, եթէ կեղ-
ծելովն զանգիտութիւն : Բազում ինչ իրք մոռացոնք
են նոցա, ոչ ժխտեմ, բայց և զբազմացն ևս կեղծեն .
են ախտք ինչ՝ ընդ որս իբրև ընդ նշանակս երջանկու-
թեան խնդան և բերկրին : Վարի իմն նուաստ և ար-
համարճ մարդոյ թուի նոցա գիտելն թէ զինչ առնիցէ :
Եւ դ աղէ երթ և համարեաց թէ բազում ինչ ստու-
թեամբ յօղեսցեն մեջկատակք 'ի կշտամբանս զեղբու-
թեան . արդարև ասեմ քեզ, նուազագոյն յոյժ քան
զճնմարտութիւն կեղծիք նոցա են . և այնչափ չհաւա-
տալի յաճախեցին մոլութիւնք յայսմ և յայսպիսիս
և եթ բազմահանձար դարու, մինչև մարթ իցէ զմեջկա-
տակացն ստգտանել զպղերգութիւն : Օ'ի ահա գտա-
նի և ցայնվայր անզգայացեալ որ 'ի փափկութիւնս'
մինչև զնստել իւր յայլմէ ստուգել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Ո՞ր ապա հանդարտեալ, այլ այլով անուամբ հիւանդ կոչելի է զայնպիսին՝ մանաւանդ թէ և մեռեալ իսկ : Հանդարտեալ այն է որ զգայ իւրումն հանդարտութեան, իսկ սա կիսակենդան՝ ազգարարի ունի պէտս 'ի գիտել զկիրս մարմնոյ իւրոյ . զիմրդ մարթ իցէ այնպիսումն իշխել իւրոյ ժամանակի : (}Երկարէ բանս 'ի ճառել զմիոյ միոյ որք 'ի խաղս քուէից, կամ յարդննկէց տէգընկէց լինել, կամ 'ի փոյթ պնդելոյ զմարմինս իւրեանց յարեու՝ անցուցանեն զկեանս : Ան հանդարտեալ՝ որոց բազմազբաղ է փափկասիրութիւնս : Աիք երկբայել ումեք թէ ոչինչ շայեկանս գործիցեն և նոքա, որք յընդունայն ընթերցասիրութիւնս մաշեն զաւուրս . և այսպիսեաց հոյք ոչ սակաւ են արդ և առ Հոռով մայեցիս : (}Յունաց էր այդ ախտ, զրախնդիր լինել թէ քանի թիւովարք էին Ոգիսեայ, իղիականն վաղազոյն իցէ գրեալ եթէ Ոգիսականն, և թէ նորին մատենադրի գործ իցեն և երկոքեան, և որ այլ ևս այսպիսիք, զորս եթէ յանձին պահեսցես, ոչ ինչ օգտեսցիս լուիկ գիտութեամբ . և եթէ 'ի դուրս բերես, ոչինչ իմաստ նագոյն երևեալ՝ ձանձրալի ևս համարեսցիս : Անանիկ և Հռովմայեցւոց տիրեաց սնտոի փոյթ զաւելորդս ուսանելոյ : (}Յաւուրս յայտոսիկ լուայ յիմաստնոյ ումեմնէ զի պատմէր զգօրավարացն Հռովմայեցւոց թէ ո՞րն նոցանէ որոց իրաց նախասկիզբն գտաւ . զի առաջին 'ի նաւամարտի յաղթեաց Վուիդիոս . զի Վուուիոս Վե նատոս նախ ած զփիղս 'ի հանդէս յաղթանակի : Ի՞րդ թէպէտ և այսոքիկ ոչ են 'ի ճմարիտ փառաց մասին, սակայն իցեն յօրինակս կենցաղօգուտ գործոց : (}Էպէտ չիցէ ինչ օգուտ յայդպիսեացդ գիտութենէ, բայց գեղեցկատեսիլ ունայնութեամբ գէթ զբօսեցուցանէ զմեզ :

Երեսցուք որոց և զայն հարցանեն . Ո՞ր նախ հաւանեցոյց զՀռովմայեցիս 'ի նաւ մտանել . Վլաւդիոս, յորմէ և Վաւաթէս անուն ընկալաւ . քանզի տախ

տակացն առ միմեանս շարայարութիւն Վապէս առ նախնիսն կոչուր, յորմէ և դիւանական մատենաք Վապէս կոչեցան. նա և նաւք իսկ որ ըստ վաղըն ջուց սովորութեան պարէնս կրեն ընդ Տիբերիս, Վապէսի ասին: Թող և այն ընդ գիտելիս համարեսցի, զի Սաղերիոս Լորվինոս եղև առաջին յաղթական Սեսանայ, և ՚ի վաղերեանցն զարմէ ինքն նախ ընկալեալ զանուն նուաճելոյ քաղաքին՝ Կոչեցաւ Սեսանա, որ և ըստ տառից ինչ այլափոխեալ տակաւ ՚ի ռամկէն՝ ձայնեցաւ Սեսալա: Եւ միթէ ներեսցի և որում փոյթ յանձին ունի գիտելոյ թէ Վ. Սաղայ առաջին եթող զառիւծս արձակ ՚ի կրկէս, ուր ՚ի սկզբանէ կապեալս հանէին, որպէս զի նետաձիգ լինիցին ՚ի նոսա աղեղնաւորք առաքեալք յարքայէն Բողոս. ներեսցի և այդ: Եւ միթէ և այն յօգուտ իցէ գիտել զի Սոմպէոս նախ փիղս ութ և տասն ՚ի կռիւ եհան ՚ի կրկէս օրինօք պատերազմի ընդ Վիսասպարտոս մատուցեալ ՚ի մարտ: Եւ նախն քաղաքին և ՚ի մէջ իշխանացն առաջնոց՝ որպէս համբաւն աւանդէ՝ պանծալին լաւութեամբ, յիշատակաց արժանի տեսարան համարեցաւ նորանշան օրինակաւ կորուսանել զմարդիկ: Եւ նախն ՚ի մարտի՝ չէ ինչ. խորտակին՝ զոգն ինչ է և այն. հարկ է զի և ընդ ահագին ծանրութեամբ անարդիլ զազանացն ճմլեսցին: Եւ ևս եր անյիշատակ ՚ի մոռացոնս լինել այդոցիկ, զի մի ոք յապա եկելոցն ՚ի հզօրաց ուսանիցի և նախն ձ բերիցէ ընդ խժդժութիւնն անմարդի:

ԴԼՈՒԻ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Ս. քանի մնայլ մթութեան արկանէ զմօք մարդկութեան կարի իմն բարեբաստութիւն: Եւ պարէն ՚ի վեր քան զընութիւն համարեցաւ զանձն Սոմպէոս յորժամ զայնչափ բազմութիւն եղկելի մարդկանն կոխան դնէր զազանաց ծնելոց ընդ օտար երկնիւք. յորժամ զկենդանիս այդչափ անհաւասարս՝ միմեանց ընդդէմ ՚ի կռիւ մատուցանէր. յորժամ զարեան ճապաղիսն

հեղուր 'ի տեսիլ ժողովրդեան Հռովմայ, որում բազմագոյն ևս տալոցն էր հեղուլ ընդ հուպ: Բայց սակայն նոյն ինքն ապա յ' զեքսանդրիա դաւաճանեալ նենգաւ՝ յանարգագունէն 'ի ստրկացն զհարուածն ընկալաւ, անդ ուրեմն 'ի միտ առեալ զմտտի պարծանս մակակոչ անուանն իւրոյ: Ըսլ դարձեալ անդրէն 'ի կարգ բանիս՝ ցուցից և զայլոց ոմանց զտարապարտ փոյթ 'ի նմանօրինակ իրս:

Նոյն ինքն պատմէր իմաստունն զի Ստեղոս յաղթեալ լարթագինեցւոց 'ի Սիկիլիա՝ իբրև յաղթանակ առնէր, ինքն միայն յամ Հռովմայեցւոց՝ փիղս հարիւր և քսան կալանաւորս 'ի յաղթանակին առաջի կառացն գնացուցանէր: Եւ զի Սիղդա վերջին 'ի Հռովմայեցիս յաւել տեղի 'ի շրջափակ քաղաքին Հռովմայ, որ նոցա միայն օրէն էր առ նախնեօք որ 'ի սահմանս Խաղիոյ աշխարհակալէին և ոչ 'ի գաւառսն: Եւ այս արդեօք կարևորագոյն իցէ 'ի գիտել քան զայն՝ զոր նոյն ինքն հաստատէր դարձեալ թէ Մէնտին լեռնաբոսաբոյ իցէ շրջափակի քաղաքին վասն միոյ յերկուց պատճառացս՝ կամ վասն տեղի տալոյ անտի ամբոխին, և կամ զի 'ի հմայել հրեմոսի 'ի տեղւոյն հաւք չետուն բարբառ: Իսկ և զայլ անբաւ բանս որք կամ ստայօդք են և կամ ոչ ինչ ընդհատք 'ի ստուծենէ: Սկսան զի հաւաստի իսկ զգրեալսն համարեալ և 'ի գրողացն երաշխաւորեալ՝ սակայն զոյր ուրուք սխալանա ուղղեսցեն այդոքիկ, զոյր ցանկութիւնսն նուաճեսցեն, զո՞ առնիցեն առաւել քաջ, առաւել արդար և առաւել մարդասէր: Սկսէր մերս Փաբիանոս. (հերկբայս լինիմ երբեմն, արդեօք լա՞ւ ևս իցէ բնաւ իսկ չպարապել յուսումն, քան թէ յայդպիսիս: (Համենայն մարդկանէ նոքա միայն են հանդարտեալ, որք միանգամ իմաստութեան պարապեն: Նոքա և եթ կեան. զի ոչ միայն զիւրեանց կենացն զժամանակ քաջիկ պահպանեն, այլ և զամենայն դարս՝ 'ի դարս իւրեանց յաւելուն: Որչափ ինչ ամբանցեալ իցեն յառաջ քան զնոսա՝ նոցա ստացուածք են: Ինչ չեմք կարի ապաշնորհք, ամենայն արք մեծապաշտօնք որք իմաստս գերապանծս մեզ աւանդեցին՝ վասն մեր ծնան և վաղագոյն յարդարեցին զմեր կեանան: Ըսլոցն վաստակօք առաջնորդիմք յոր ինչ չբնադադեղ

'ի խաւարէ ածան 'ի լոյս : Դարը ամենայն բացեալ
 կան առաջի մեր ընդունել զմեզ, և թէ կամք իցեն մեծ
 անձնութեամբ գեր 'ի վերոյ հանդիսանալ քան զան
 ձուկ վիճակ մարդկայնոյ տկարութեան, բազում ժա
 մանակք են մեզ ընդ որս ճեմ առեալ զբոսնուցումք :
 Երբ իցէ մեզ վիճել ընդ Երևանայ, յերկրայս լինել
 ընդ Երևանայ, հանգիստ խնդրել ընդ Երևանայ .
 ընդ Երևանայն յաղթել մարդկայնոյ բնութեանս,
 ընդ Երևանայն բարձրագոյն ևս վերամբառնալ, և
 ընդ համառարած բնութեան՝ կենակից գոլ ամենայն
 դարուց առ հասարակ : Եւ ընդէր չիցէ մեզ 'ի դուզ
 նաբեայ և 'ի վաղանցուկ ժամանակէ աստի թեւածել
 զօրութեամբ յանաճմանս և 'ի յաւիտենականս, և
 լաւագունից ամենեցուն գոլ հաղորդակից : Եւ միան
 գամ հետամուտք պատուոյ պաշտաման յածեալ չըլին
 'ի տաղտուկ անձանց և այլոց, քաջ իսկ յիմարաբար
 զօր ամենայն 'ի սեամս բոլորից յաճախելով, ոչ զանց
 արարեալ և ոչ զմիով 'ի դրանց 'ի բաց գտելոց, և ընդ
 տունս տունս չըջաբերեալ յաճին յողջայն շահախն
 դիր, զճիս ոմանս և զքանին կարիցեն արդեօք տեսանել
 յընդարձակածաւալ քաղաքիս զբաղելոյ 'ի պէս պէս
 ցանկութիւնս : Վրանիք այնոքիկ իցեն, որոց բունն
 կամ շուայտութիւն և կամ տմարդութի գորունս ընդ
 դէմ նոցա փակեացէ . քանիք որք յետ չարչարելոյ զնոսա
 յերկար՝ շտապաւ իմն զանց զնոքօք արարեալ և մեկնին .
 քանիք որոց թողեալ զգաւիթն լի բազմութեամբ դի
 մելոցն առ նոսա, ընդ միթին եւս ապարանիցն խուսեն
 գաղտագողի, որպէս թէ նուազ ինչ տմարդութիւն իցէ
 խաբէն քան զարտաքսել . քանիք որք յերկեանս գի
 ներթուացն ծանրացեալք և կիսարթունք, զտառապե
 լոցն այնոցիկ, որք զիւրեանց զբունն հատին՝ զի այլոցն
 սպասեցեն քնոյ, հաղիւ հաղ բացեալ զըթունս՝ բար
 ձրայօն յօրանիւք տան զարձագանգ անուանն հազա
 րիցս յունկն նոցա հնչելոյ : () այնոսիկ օրէն իցէ ա
 սել իսկապէս պաշտօնատարս, ոյք զ () նոն և զ ()
 թագորաս, զ () քանկրիտոս և զ () իստոտել և զ ()
 փրատոս և զայլ ևս առաջնորդս լաւագունիցն գիտու
 թեանց ընտրեն ունել իւրեանց հանապազորդ կենա
 կիցս . չիցէ որ 'ի նոցանէ՝ որոց չիցէ պարտալ, և ոչ որ

զմատուցեալն առ ինքն ոչ առաւել երանելիս և առաւել սիրողս իւր արձակեսցէ . ոչ որ է՝ որ դատարկածուն զոր թողուցու երթալ յիւրմէ . 'ի տուէ և 'ի գիշերի դիւրամատոյցք են ամենայն մահկանացուաց : Ոչ որ 'ի նոցանէ ստիպեսցէ զքեզ մեռանել, այլ ամենեքեան առ հասարակ ուսուցեն քեզ զայն . ոչ որ զքո ամեն նուազեցուցէ, այլ զիւրեանցն 'ի քեզ յաւելցեն . ոչ ուրուք 'ի նոցանէ բանքն քեզ 'ի վտանգ եղիցին, ոչ ուրուք բարեկամութիւնն վնասակար, ոչ ուրուք սպառնալովութիւնն բազմաճախ :

ԳԼՈՒԽ ՀԵՒԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Ի՞նչ և տար 'ի սոցանէ որ զինչ և կամիցիս, ոչ ինչ արգելուն զքեզ՝ զի առաւել յոյժ քան զոր առեին առնուցուս : Որ երջանկութիւն և որպիսի գեղեցիկ ծերութիւն կայ մնայ այնմ, որ ընդ հովանեալ թեոց նոցա է ամբացեալ . իցէ նորա ընդ որս զմանունց իրաց և զմեծամեծաց լիցի խորհրդակից և յորոց զօր ամենայն զօգուտ անձինն հարցանիցէ . յորոց լիցէ զճշմարտութիւն առանց թշնամանաց, գովեսցի առանց մարդահաճութեան և 'ի նմանութիւն նոցա կերպարանեսցէ զանձն : Ուր եմք ասել թէ զի չէր յիշխանութեան մերում ընտրել զծնողս մեր տուեալս մեզ ըստ բախտի . այլ ահա մարթ է մեզ ծնանիլ ըստ հաճոյս : Ի պարէն գոն գերդաստանք ազնուականք և հանձարեղք . ընտրեա 'ի նոցանէ զոր կամիս՝ յարիլ 'ի նոյն և ոչ անուանն և եթ գոյ ժառանգ, այլ և գոյիցն բարեաց, զորս չէ պարտ չարակնելով և ազահաբար պահպանել . այնչափ առատաման, որչափ 'ի յղբունս բաշխեսցին : Իրբա հորդեսցեն քեզ ճանապարհ 'ի յաւիտենականութիւն անդր . և յայն վայր զքեզ ամբառնայցեն, ուստի ոչ որ ընկեսցէ արտաքս . այսուիկ և եթ հնար է յաւերժանալ մահկանացուի, մանաւանդ թէ և յանմահութիւն անդր յեղափոխիլ : Իրձանք փառաց, շիրիմք հոյակապք և զոր միանգամ ամբարտաւանութիւնն սահմանէ վճռովք կամ կառուցանէ արդեամբ, վաղափուլ

են . զամենայն ծախէ հնութիւն բազմաժամանակեայ ,
 և զոր սրբազանեացն՝ վաղ ընդ փոյթ և տապալէ : Իսկ
 իմաստութեան յաղթէ և ոչ ինչ . ոչ յառաջակայն ջնջէ
 զնա ժամանակ , և ոչ ապագայն նուազեցուցանէ , ինչ
 'ի փառաց նորա , այլ հետզհետէ ևս քան զևս արգոյ
 ընծայեցուցանէ . զի առ մերձաւորս զրգոյի նախանձ ,
 յստակահայեաց ընդ հեռաւորսն պշտումք : Իսկա եր-
 կայնակեաց է յոյժ իմաստունն և ոչ ընդ սահմանաւ
 այլոց փակեալ . ինքն միայն ազատ է յօրինաց մարդ-
 կութեան . դարբ ամենայն 'ի սպասու կան նմա իբրեւ
 աստուծոյ : Օ անցեալն պարուրէ յիշատակաւ , զառա-
 ջակայն 'ի գործ արկանէ և զգալոցն նախադրաւ ըմբռնէ :
 Եւ 'ի համագումար բովանդակելոց 'ի նա ամենայն
 ժամանակաց երկարեն կեանք նորա : Երցա կեանք
 կարի սուղ են և տատամների , ոյք զանցեալսն 'ի մոռա-
 ցոնս արկանեն , զառաջակայիւքն ապախտ առնեն , 'ի
 հանդերձելոցն զանգիտեն և 'ի ծայր վախճանին հա-
 սեալ՝ անազան ուրեմն 'ի միտ առնուն հիգացեալքն թէ
 այնչափ առաւել զբաղեալ էին՝ որչափ զի գործէին և
 ոչ ինչ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ մի կարծիցես երկայնակեացս գոլ զնոսա վասն
 այնորիկ զի երբէք երբէք իղձ լինին մահու : Օ ի կեղա-
 կարծ ցանկութեամբ յերկիւղալիս բերեալք՝ տանջին
 անխորհրդաբար և առ ահին ստեպ ցանկան մահու :
 Եւ ոչ այն դարձեալ ցոյց իմն է երկարութեան կենաց ,
 զի բազում անգամ երկայն թուի նոցա օրն , և 'ի սահ-
 մանեալ ժամ ընթրեացն դէտակն կալեալ՝ զանգատեն
 զյամբընթաց գոյոյ ժամուց : Ասան զի թէ դադար-
 կանցին երբեմն 'ի զբաղանաց , դատարկ մնացեալք՝
 տագնապին և ոչ գիտեն զինչ առնել և կամ որպէս կար-
 ճել զժամն պարապորդ : Ամին իրի խնդրեն զբաղումն
 ինչ . և անզբաղ մնացեալ ժամանակն բովանդակ ծանր
 է նոցա . այնպէս ամենեւին՝ որպէս յորժամ սրախաղիցն
 կամ այլոց ինչ տեսարանաց և կամ զուարճութեանց
 սահմանեալ իցէ օր հանդիսին՝ ակնկալելոցն այնմ ցան-

կալի է զի ընդոստ անցանիցեն աւուրքն որ 'ի միջոցին . զի և դոյլն յապաղումն անձկացելոցն իրաց յերկար թուի նոցա : Իսկ ժամանակն զոր սիրեն , կարճ է և երազաթուիչ , և վաղանցուկ ևս մոլութեամբն լինի . վասն զի յայլմէ յայլ ուտոստեն և 'ի միոյ ցանկութեան վերայ կալ ոչ կարեն . ոչ եթէ երկար են աւուրք յաչ նոցա , այլ ատելիք : Եւր ընդ հակառակն՝ քանի սուղ երեւին նոցա գիշերք զորս 'ի գիրկս հոմանեացն ան ցուցանեն և կամ 'ի գինեբրուս . յորմէ և մոլեգնութիւնն այն քերթողաց՝ որք առասպելեօք զմարդկան մոլորութիւնն բուծանեն , թէ Ղրամագդ հեշտատութեամբ գուգաւորութեանն մեղկեալ՝ երկրորդեաց զգիշերն : Օհնչ այլ դիպողագոյն 'ի վառել բորբոքել զախտս մեր , որպէս զդիսն կարգել նոցին հեղինակս և օրինակաւ աստուածոցն անստգիւտ համարձակութիւն տալ ախտից : Եւ զիարդ ոչ կարի հակիրճ թուեսցին այդպիսեաց գիշերք զորս այնչափ թանկագնոյ գնեն . զտիւն կորուսանեն ակնկալութեամբ գիշերոյ , և զգիշերն երկիւղիւ լուսոյ : Հեշտութիւնք իսկ նոցա երկիւղալիք են , և պէսպէս արհաւրօք խռովեալք . և յա մենակատար ուրախութիւնս նոցա սարդեալ մտանեն այս վարանք հոգոց թէ չոր վայր արդեօք : Ուրի տեսութեամբ թագաւորք լացին զփառս իշխանութեան իւրեանց . և ոչ ընդ մեծութիւն բախտին իւրեանց զուարճացեալք՝ հանդերձելոյ կատարածին ահիւն զարհուրեցան : Եւ իւրոխտ արքայն Պարսից այն ինչ բազմութեամբ զօրաց զլայնածաւալ դաշտավայրն ծածկէր՝ ոչ թուով այլ տարածութեամբն զնոսա չափեալ , յարտասուս հարաւ՝ զի յետ ամաց հարիւրոց և ոչ մի յանհամար երիտասարդաց անտի մնալոց էր : Եւ որ լայրն՝ ինքն զօրհաս նոցա ճեպելոց էր , զոմանս ծովակուր , զայլս 'ի ցամաքի կորուսանելով՝ 'ի մարտի կամ 'ի փախստեան , և 'ի սուղ ժամանակի սպառելով զնոսա , զորոց 'ի հարիւր ասն զանգիտէր թէ սպառեսցին :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԻ

ԻՍԿ զինչ ապա զի և ուրախութիւնը նոցա զաղփաղփուկը են չունելով ինչ հաստատութիւն, այլ նովին իսկ ունայնութեամբ, յորմէ զծագումն ունին՝ վերդովեալք։ Երկուսն ինչ համարեցիս զժամանակսն, զորս և ինքեանք ևս թշուառս անուանեն՝ եթէ և այնորիկ իսկ յորս փրացեալ սոնքան և անդր քան զընութիւն մարդկան ապարթանէն, չեն ինչ յստակ և անապակ։ Եւ ծագոյնք իսկ ՚ի բարեաց լի են հոգովք, և ՚ի բարեբաղդութիւն ամենամեծ՝ նուազագոյն է յուսալ։

Ի պահպանութի բարեբախտութեան այլում պէտք են բարեբախտութեան, և յաջողեալն ուխտիւք՝ ուխտից դարձեալ ունին պէտս։ Եւ ան զի ամենայն որ բախտովի գայ, անհաստատ է. որ ՚ի բարձունս վերացաւ՝ պատրաստագոյն է յանկուծի, և որ անկանելոցն է՝ ոչ զուարճացանէ։ Հարկ է ապա զի ոչ սուղ միայն այլ և հէգ և ողորմելի իցէ կեանք նոցա, որք մեծաւ տարժանամբ հայթայթեն զայն՝ որոյ տարժանագոյն ևս վայելքն իցեն. տարժանամբ ստանան որում ցանկան, տատամութեամբ ունին՝ զոր ստացան։ Եւ յայս յամենայն չինի նոցա երբէք յուշ թէ անդարձ է ժամանակն։ Եւ իցելոցն զբաղանաց յաջորդեն այլք. յոյս զյոյս զարթուցանէ, փառասիրութիւն զփառասիրութիւն, չեն կամք վախճան առնել թշուառութեանց՝ այլ զպատճառսն փոփոխել։ Տառապեցաւ ՚ի պատիւ իշխանութեան անձանց մերոց, առաւելագոյն ևս վասն այլոցն լիցուք ժամավաճառ։ Հետամուտք պաշտամանց՝ խոնջեցաւ յարխատութենէ, պաշտպանք այլոց կացեալ և քուէարկուք՝ անդրէն սկսանիմք։ Օգտաւարագութեանն ՚ի բաց եղաք զտաղտուկ, դատաւորութեան լի նիմք հետամուտ։ Ի դատաւորութենէ՝ որ դադարեաց, գանձապետ կայ. ՚ի տնտեսութիւն ընչից օտարին վարձկանութեամբ ծերացաւ, իւրոցն կայ տնտես։ Եւ արիւս զգինուորութեանն ՚ի բաց եհան զկօշիկ, հիւպատոսութեան թեկն ածէ։ Եւ ինտիմ խուսել փութայ ՚ի դիկ

տատորութենէ, յարօրոյ իւրմէ կողմ վերստին: Ի գործ վերագոյն քան զտիս նահատակի Սկիպիոն ընդդէմ լիպրեդոնացւոց՝ յաղթող լեալ Նինիբաղայ, յաղթող Նաիդոսի, և փառաւորէ զհիւպատոսութիւն իւր երաշխաւոր կայեղօրն՝ և ընդ Ռոմանդայ իսկ առնոյր պատիւ թէ չէր ինքն՝ ի բաց հրաժարեալ, սակայն աղմուկք քաղաքացւոց հարածեն զփրկիչն իւրեանց՝ որ յերիտասարդութեան յաստուածամանն պատուոյ հրաժարեալ, ի ծերութեան իւրում զանդարձ արտասահմանութեան պարծանան խնդրէ: Սերբէք պակասեցին բարեբաստ և կամ ձախողակի պատճառք հոգոյ. զբաղանք գողասցին ի մէնջ զհանդարտութիւնն ցանկացեալ միշտ այլ ոչ երբէք վայելեալ:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ՀԱՂԱ՝ ի բաց կաց յամբոխէ՝ սիրեցեալդ իմ Պաւլինէ, և յետ հողմակոծելոյդ ըստ ոչ չափու հասակիդ, փութա մեկուսանալ ի խաղաղ նաւահանգիստ: () մտաւած քանիցս ալէկոծ եղեր, զորպիսի մորիկս առանձնաւ կանս կրեցեր կամ զհասարակացսն յանձն ձգեցեր: Ըստ են ցոյցք հանդիսից առաքինութեանդ ի տարժանելի և յանդուլ վաստակսդ, փորձեա արդ թէ զի՞նչ և ի հանդարտութեան գործեցէ: () մեծագոյն մասն հասակիդ և զլաւագոյնն անշուշտ՝ անանիկ նուիրեցեր հասարակապետութեան, մասն մի և քեզ կայցիս ի ժամանակէդ: Իս ոչ եթէ ի յոյլ և ի պարապորդ հանգիստ զքեզ կռիցեմ՝ ի քուն և ի փափկութիւնս ցանկալիս ռամկին մեղկել զոր ի քեզն է աշխոյժ հանձարոյ, ոչ հանդարտել է այդ. քան զգործեցեալսն ի քէն ցայս վայր արիաբար՝ կարեւորագոյնք ևս և մեծամեծք առաջի կան քեզ աներկեան խաղաղութեամբ: Լպաբէն զտիեզերաց վարես զտնտեսութիւն՝ անձնաւ պահ լինելով յայնմ որպէս յօտարին ընկից, ինամ ածելով իբրեւ ի քոյսդ, երկիւղածութեամբ որպէս ի

1 Քանզի ոստիկան էր կարգեալ ի վերայ համբարաց և պարենից:

Հասարակաց : Սիրելի ամենեցուն եղեր 'ի գործակալութեանդ յորում դժուարին է խուսել յատելութենէ : Եւ չհաւատա ինձ՝ լաւ ևս է զկենաց անձին ունել զհաշիւ , քան զհասարակաց ցորենոյ : Օչոյք քո կորով մտաց մեծագունից ձեռնհաս՝ յանձն քո դարձո՛ 'ի սպասաւորութենէ այտի , որ թէ և փառաւոր , այլ ոչ առերանութիւն կենաց է յանկաւոր : Խորհեաց զի ոչ յայն սակս աշխատ եղեր 'ի մանկութենէ զհետ կրթութեալամենայն ազատական ուսմանց՝ զի յաճախութիւն բազում ցորենոյ 'ի քո խնաման լիցի յանձն . մեծամեծս ևս և բարձրագոյնս մեզ խոստանայիր : Այս պակասեցին երբէք ոչ արք ծայրացեալք չափաւորութեամբ , և ոչ տարժանակիր աշխատութեանց տոկունք : Բայժ ևս յարմարագոյն են 'ի բեռնաբարձութիւն յամբ գրաստք , քան ազնիւ երիվարք . զորոց զերագաշարժութեան աշխոյժ ո՞րք երբէք ճշնեաց ընդ ծանրութեամբ բեռանց : Եւ դարձեալ խորհեաց որչափ հոգոց իրք իցեն այնպիսում ծանրութեան ներքոյ դնել զանձն . զի ընդ որկորոյ մարդկան է գործ քո . ժողովուրդ քաղցեալ՝ ոչ իրաւանց անսայ , ոչ արդարութեամբ ամօքի և ոչ աղաչանաց երեսս առնէ : Եւ պարէն 'ի սակաւ աւուրման յորս կորեաւ լայիոս լիսար , թէ իցէ զգալ իմիք՝ 'ի դժոխս , ընդ այն դժուարէր մանաւանդ , զի ողջս զհետ իւր թողոյր զժողովուրդն Հռովմայ , և թողոյր համբարաւ եօթանց կամ թէ աւելի ութից այլ ևս աւուրց 'ի պարէն : Եւ ինչ ինքն կամուրջ 'ի նաւաց գործեալ և զամենայն զօրութիւն ինքնակալութեանն 'ի խաղ արկեալ զբռնոյր , մօտալուտ 'ի վերայ հասանէր չքաւորութիւն պարենից՝ որ և պաշարելոցն իսկ յետինն է 'ի չարեաց . նմանել իմն կամեցեալ մոլեգնեցելոյ և ամբարտաւանութեամբ հիգացելոյ օտարագգի՝ արքային՝ կորստական սովորն , և որ սովորն են արգասիք՝ համակործան աղիտիւք : Օ՛րնչ սիրտ էր արդեօք յայնժամ՝ 'ի հոգաբարձուս համբարաց , որոց քան 'ի սրոյ , 'ի քարանց և 'ի հրոյ՝ 'ի ցասմանէն լայիոսի բուռն 'ի վերայ կայր տաքնապ , և զայնքանոյ չարեացն զաղէտս 'ի ներքս յինքեանս ծածկէին վեր 'ի վերոյ կեղծեօք . և յիրաւի արդեօք՝

1 Բերքսեայ Պարսից արքային :

զի են ախտք՝ որոց բժշկութիւն յաջողէ առանց զիտելոյ ախտացելոյն, բազմաց պատճառք մահուն՝ ախտիցն իւրեանց եղև զհտութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Ի բարձրագոյնս ապա պատասպարեա զանճն քո աներկեան անդորրութեամբ : Եթէ հաւասար ինչ թուեսցի քեզ խնամ ունել ցորենոյ՝ զի աննենգ և անփնաս ի կրելեացն անհոգութենէ ածեալ համբարեսցի ի շտեմարանս, և զի մի տամկացեալ ի խոնաւոյ ջերմասցի և փոխեսցէ զչափն և զկշիռ, և այն դարձեալ զի բարձրագունիցն և սրբազանից միտ եղեալ քննեսցես թէ զինչ բնութիւն իցէ դից, զինչ կամք, զինչ պայման կենաց և որ կերպարան, զինչ դէպք պատրաստեալ կայցեն հոգւոյդ՝ երբ ի մարմնոյ աստի փոխադրիցէ զքեզ բնութիւնն . զինչ զօրութիւն իցէ որ զծանոուն աշխարհիս կալ և կապ ունի ի միջավայրին և զթեթևան առկախեալ ի վերոյ . իւր բարձունքս սլանայ հուր և աստեղք առնուն զիւրաքանչիւր շրջան և որ ինչ այլ մեծամեծք իցեն և հրաշալիք : Զանկանայցեն յետ քանելոյ զերկիր յառիւ մտօք ի սոսին՝ այժմէն մինչդեռ ջերմ է արիւնդ, բուռն զօրութեամբ ի լաւագոյնս անդր թեւակոխեսցես : Եւսպիսի կենօք զուարճացիս մեծապէս յախորժակս օգտակար զիտութեանց, ի սէր և ի վարժս առաքինութեանց, ի մոռացումն ցանկութեանց, ի զիտութիւն կենաց և մահուան, և ի խորին հանդարտութեան : Եւպքէն հէգ և տառապեալ է ամենայն զբաղելոցն վիճակ . այլ մանաւանդ այնոցիկ, որք ոչ գէթ իւրեանց զբաղանօքն տանջին, այլ ըստ ննջելոյ այլոցն ննջեն, ըստ քայլափոխից այլոց ընթանան, ըստ ախորժակաց այլոց ուտեն և յազատագոյնս քան զամենայն՝ հրամային սիրել և ատել : Եւսպիսեաց եթէ կամք իցեն գիտել զչափ կարճութեան կենաց իւրեանց, տեսցեն՝ որչափ ինչ իւրեանցն իցէ մասն : Եւ արդ յորժամ տեսցես զոք զիշխանական պատմութեանն ստեպ

ստեպ վերարկեալ, և կամ զանուն բազմահոգակ կալեալ յատենի, մի նախանձիցիս, այդ ամենայն վնասուք կենաց հայթայթին. զի ամ մի՝ ևեթ իւրեանց անուամբն թուեսցի՝ զամենայն ամս իւրեանց ծախեն : Սմանք 'ի նախադրունս անդ փառատենչիկ ճգանցն ելին 'ի կենաց . ոմանք 'ի կատար անդր իշխանական պատուոյ անպատուութեամբ բազմաւ վերելակեալ՝ անկան 'ի խորհուրդս տխրութեան՝ զի ամենայն վաստակք իւրեանց 'ի փառս աւարտեսցին շիրմին . և այլք 'ի խոր ծերութեան երիտասարդաց հանգոյն մինչ յոյսս նորանորս անձանց պատրաստելին՝ 'ի դժպատեհ և 'ի տարապայման ջանսն պակասեալ շիջան :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԼՊՐՈԹԱԳԱՐՏ է՝ որ 'ի ծերութեան անարդ դատխազից կացեալ ջատագով և խաժամուժ տխմար ամբոխին գովութեանցն ակն ունելով շնչեսցէ զոգին : Լ՛մօթապարտ է՝ որ 'ի կենացն մանաւանդ քան յարխատութեանցն խոնջեալ՝ 'ի վաստակն անդ տապաստ անկանիցի : Լ՛մօթալի է որ 'ի հաշուել զճոխութիւնսն մեռանիցի 'ի ծաղը ժառանգին որ համբերեաց նմա ժամանակս բազումս : Չկարեմ զանց առնել զօրինական որ ինձ 'ի յուշ գայ : Տուրաննէտս ծերունի աչալուրջ անցեալ զիննմնամենիւք, հրաման հրաժեշտի 'ի գործակալութեան պաշտամանէն ընկալեալ 'ի Լեւսարէ, պատուէր ետ ընտանեացն տարածել զինքն 'ի մահիճս որպէս մեռեալ : Սուգ առնոյր տունն ողջոյն ընդ դատարկանալ ծերունոյ տանուտեառն 'ի գործոյն, և ոչ դադարեաց 'ի տխրութեանէն, մինչ չև ետես զնա հաստատեալ վերստին 'ի նոյն գործ պաշտամանն : Լ՛յոգափ ցանկալի իցէ 'ի զբաղանս մեռանել : Լ՛յոս ցանկութիւն է բազմաց . և քան զկարգօրութեան՝ տենչ վաստակոց յերկարէ 'ի նոսա : Լ՛նդ տկարութեան մարմնոյ մաքառին, զծերութիւնն

1 Իմա զի ամ մի ևեթ լիցին հիւպատոս :

իսկ ոչ այլով իւր ծանր համարին՝ բայց զի բոլորանէ զնոսա : Օգորական յիմնամեան ոչ ևս բռնադատեն օրէնք . զվաթմնամենին ոչ ևս կարգեն յաւազանին 'ի խորհրդական : 'Եթուարագոյն է մարդկան յանձանց քան յօրինաց առնուլ զհրաման հանդարտելոյ : Եւ ինչ ձգին և ձգեն՝ այն ինչ զմիմեանց վրդովեն զհանգիստ և 'ի թշուառութիւն են իրերաց , անպտուղ անցանեն կեանք նոցա առանց բերկրութեան և առանց ինչ առաւելութեան հոգւոյ :

Այդ է որ առաջի աչաց ունիցի զմահ . ոչ դք է որ ոչ անդրագոյն ևս բերիցի յուսով : Եւ և որ անդր ևս քան զկեանս տան հրաման ամբարտակս հոյակապս շիրմաց և արձանս առ յիշատակէ նուիրել հասարակաց և մրցանակս խաղուց կարգել զխարուկաւ և պերճապայծառ յուղարկաւորութիւնս : Եւլ ես ասեմ՝ քեզ այդ պիտեաց յուղարկաւորութիւն իբրեւ զսակաւօրեայ՝ մեռելոյ՝ ջահիւք և մոմեղինօք արժան էր լինել :

1 Նմանեցուցանէ զնոսա վաղամեռիկ մանկանց՝ որոց յուղարկաւորութիւն ջահիւք և մոմեղինօք կատարէր 'ի գիշերի :

ԳՆՈՒԿԻՈՍՄԻ Ը. ՍՆՆԵԿԸՅ

ԱՌ ԳԱՂԻՈՆ ԵՂԲԱՅՐ ԻՌ 1

ՅԸԳԱԳՍ ԵՐՋԸՆԻԿ ԿՆԵԸՑ

Գ Ի Ր Ք Մ Ի Ը Կ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԼՄԵՆԵՔԻՆ, եղբայր իմ Գաղիոն, 'ի խնդիր են երանական կենաց, այլ միգաւ մածեալ՝ չտեսանեն զքնչ այն իցէ որ զերանելի կեանան յարդարիցէ: ԼՄնպէս իմն դժուարին է երանելի կենաց հանդիպել, մինչ զի դամմի սխալեալ զուղին՝ որչափ հապճեալ ոք փութասցի 'ի նոյն, նովին չափով բացազոյնս հեռանայ 'ի նմանէ. զի ներհակաբար ընթացեալ՝ նովին ճեպովն մեծագոյն ևս անջրպետի միջոցաւ: Սորին վասն նախ զայն պարտ է առաջի դնել թէ զքնչ իցէ որում ցանկամբն, և ապա շուրջ հայել թէ ընդ որ ճանապարհ կարող իցեմք վաղագոյն դիմել 'ի նոյն. ուշ եդեալ ընթացիցս՝ միայն զի ուղիղ իցէ՝ թէ որչափ օր ըստ օրէ յառաջագէմ խաղամք և որչափ մերձենամք այնմ՝ յոր բնաւորական ցանկութեամբն բերիմք: Օ՛ի ցորչափ այսր անդր

1 Զայս գիրս 'ի ծերութեան գրեաց Սենեկա առ եղբայր իւր, և ցուցանէ 'ի ամա գեղեցիկս եթէ յառաքինութեան են հաստատեալ կեանք երջանիկ: Ըստ քննչաց վսեմախօս է Սենեկա յայս գիրս և չքնաղ յասացուածս. և ունի յինքեան խրատս և իմաստս ոսկեղենիկս:

Թափառիցիմք, ոչ երթալով զհետ առաջնորդի, այլ խառնաձայն գոչմանց և դէմ ընդդէմ հրաւիրանաց՝ ի մոլորութիւնս ծախեսցին կեանք մեր սուղ՝ Թէպէտ և զցայգ և զցերեկ վասն բարոյ վաստակեսցուք: Հաստատութեամբ ինդրեսցի ապա Թէ յո՞ դիմիցեմք և ընդ որ. և այն ոչ առանց հմուտ առաջնորդի, որում քաջածանօթ իցեն ամենայն յոր ընթանամքս: () Ի ոչ որ ինչ յայլ ուղեգնացութիւնս՝ նոյնն և աստ հանդիպի. յայնս՝ դէմ եղեալ ոք ուրեք և զքնակոն հարցեալ, մոլորիցի. իսկ աստանօր և արահետն անգամ և խուռնընթաց ճանապարհ՝ մեծապէս խաբէ: Եւ արդ չիք ինչ առաւել զգուշալի որպէս այն՝ զի մի հանգոյն իմն ոչխարաց յառաջադնաց հօտին զհետ գնացուք, ոչ ընդ որ երթալին է գնալով՝ այլ ընդ որ երթանն: Եւ չիք ինչ որ այնպէս զառածանէ զմեզ ՚ի մեծագոյն չարիս, որպէս ըստ համբաւոյ տնօրինել զանձինս, լաւագոյն զայն վարկանելով՝ որ միանգամ հաճոյն և ընդունելին է բազմաց և որոց յաճախեն օրինակք, և կեամք ոչ բանիւ այլ նմանութեամբ. յորմէ և կործանելոցն զմիմեամբք բազմակոյտ ամբօխ: () որ օրինակ է տեսանել ՚ի մեծի կոտորածի մարդկան յորժամ ամբօխ բազում զմիմեանս մղիցեն՝ և յանկանել ուրուք զհետ նորա անկանին և այլք, առաջինքն յետնոց լինելով պատճառք կորստեան, զնոյն է տեսանել և յամենայն ՚ի կեանս, զի ոչ ոք ինքնին միայնակ սխալէ, այլ և այլոցն մոլորելոյ պատճառք է և առաջնորդ: Վանդի մնասակար է յառաջընթացիցն միշտ զհետ երթալ. և առն իւրաքանչիւր յորժամ հաւատալ հաճոյ իցէ քան դատել, չիցէ երբեք գիտութեամբ դատաստան առնել զկենաց, այլ հաւատալ միայն. և այնպէս առ ՚ի միմեանց աւանդեալ մոլորութեամբն կործանիմք գահավէժ, և օտարին կորնչիմք օրինակօք: Եւ ողջացուք Թէ որդիցիմք և եթ ՚ի խուժանէն. ամբօխն ջատագով չարեացն իւրոց՝ հակառակ կայ բանին: Եւ այնպէս պատահէ ամենեւին որ ինչ յընտրութիւն դատաւորացն ՚ի ժողովս ժողովրդոց, յորժամ ՚ի դադարել բազմահար յուզմանց հետամտիցն՝ և ընտրողք ինքնին ընդ ընտրեալն զարմանան: Ինչ որ հաճիմքն՝ զնոյն և անարգեմք. այս ելք են ահա յամենայն դատմանց եղելոց ըստ յորունց:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԻՅԼ ուր զերանելի կենաց են բանք՝ մի լիցի քեզ ըստ ատենակալացն օրինի տալ պատասխանի . Եւս կողմն առաւելու թուով . զի վասն այնորիկ իսկ վատ թարագոյն ևս է . ոչ այն յաջողութիւն է մարդկայնոց իրաց , զի լաւ ինչ իրք հաճոյ յօլովագունից թուեսցին , և վատթարագունից իրաց ապացոյց՝ խուռն բազմութիւնն է : () այն խնդրեսցուք որ լաւագոյնն է և ոչ որ առաւել յաճախեալ , որ հաւաստէ մեզ զժառանգութիւն յաւիտենական երջանկութեան , և ոչ զոր ռամիկն՝ վրիպակ թարգման ճմարտութեան՝ ընտրելագոյն համարի : Եւս ռամիկ կոչեմ ես եթէ որ զքղամիդան զգենուն , և եթէ զպսակաւորսն : () ի ոչ ՚ի գոյնս նայիմ՝ հանդերձից՝ որովք իբր վերջաւորօք զարդարեալ են մարմինք . և ոչ իսկ աչացս հաւատամ ՚ի կշեւել զմարդ . է իմ լաւագոյն և յստակագոյն լոյս յընտրել զճշմարիտն ՚ի ստոյ : () հոգւոյ բարիսն հոգւոյն է ճանաչել . սմա եթէ լիցի երբեք պարապ ոգի առնուլ և մտախորհ լինել յանձն իւր , ո՛վ , իբր արդեօք թերացեալ յանձնէ խոստովան լիցի՝ թէ զոր ինչ միանգամ գործեցի ցայսվայր՝ իցիւ թէ չէր իմ գործեալ . զոր ինչ խօսեցայ , յուշ ածեալ՝ ընդ համերս նախանձիմ . որոց ցանկացայն , անիծադրութիւնս թշնամեաց վարկանիմ , և յորոց զանգիտեցի՝ բաժէ , քանի լաւագոյնք էին քան որոց փափաքեցի : () Յօլովից թշնամացեալ՝ դարձայ անդրէն ՚ի շնորհս նոցա , եթէ իցէ արդարեւ գտանել ինչ շնորհս ՚ի չարաց . իսկ անձին իմում չեւ եմ բարեկամ : Ս անացայ ամենայն փութով ՚ի բաց որոշել զանձն իմ ՚ի բազմութենէ , և առաւելութեամբ իւրիք լինել նշանաւոր , և զայս և եթ շահեցայ զի նետից կացի նշաւակ , և չարակնութեան ետու զանձն ՚ի խաժատումն : Տեսանէս զդոսա , ոյք գովեն զպերճախօսութիւն , ոյք ճոխութեանց զհետ երթան , ոյք մարդէլուզեն շնորհազարդից , ոյք մեծացուցանեն զիշխանութիւն ուրուք .

առ հասարակ թշնամիք են և կամ՝ որ չէ ինչ ընդհատ, կարեն լինել։ Արշափ զարմացողացն է ամբոխ նոյնչափ և նախանձոտաց։

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՌԱՅԵԼ կամիմ ունել ինչ բարի՝ ի ներքս ի յիս, քան առ ի ցոյցս արտաքոյ։ Այն ամենայն յորս ակնկառոյց և յակճիռս կան մարդիկ, և սքանչացեալ մատնանիչ ցուցանեն միմեանց՝ արտաքոյ նշողեալք և ի ներքոյ ողորմելիք են։ Ինդրեսցուք մի զառերևոյթ բարին, այլ զհաստատունն և զանյեղ լին, և զգեղեցիկն ըստ աներևոյթ մասին։ Օ այն զբռամբ ածցուք որ և չէ ինչ ի բացեալ։ Կիւրմբռնելի է՝ միայն թէ դիտիցեմք ուր ձեռնաձիգն լինել։ Այժմ որպէս ի խաւարի մօտ քերեալ անցանեմք՝ ընդհարեալք յորս խնդրեմքն։ Այլ զի մի շուրջ դեգերեցուցից զքեզ, զանց առնեմ զայլոցն կարծեօք։ Քանզի և թուել իսկ զայնս յերկար լինի՝ թող թէ հերքել։ Դու զմերսն ընկալ։ Այլ յորժամ զմերսն ասեմ, ոչ զայն իմանամ զմիոյ ուրուք յաւագացն ստոյիկեանց անմեկին երթալ զհետ։ Են և իմ իրաւունք դատելոյ զարժանն։ Ասն որոյ զմիոյ զհետ երթամ, այլում հրաման տամ զկարծիսն զանազանելոյ, և յետ ամենեցուն յատեան կոչեցեալ և իմ՝ գուցէ չընտրեցից և ոչ զմին յայնցանէ, զոր առաջինքն վճռեցին։ Եւ ասացից՝ Այս ինձ առաւել բարիոք թուի։ Բայց որպէս և ամենայն ստոյիկեանք միաբանին, ձայնակից լինիմ բնութեան։ Իմաստութիւն չեղտորիլ ի նմանէ, այլ օրինաց և օրինակի նորա հպատակել։ Այլ արդ կեանք երանելի համապատշաճն է բնութեանն իւրում, որում չմարթէ այլազգ յաջողել, բայց զի նախ քան զամենայն՝ առողջ իցեն միտք և առներկեան հաստատեալ միշտ յառողջութեան իւրում։ Բարձեալ՝ զի արի իցէ և զօրաւոր ևս և ազնիւ և համբերող, դիւրայարմար ժամանակաց, մտադիր մարմնոյն և մարմնականացն՝ բայց առանց հոգոց և անձկութեանց, հետամուտ ամենայնի որք յարգարիչք են

կենաց՝ այլ առանց զարմանաց, բախտին պարգևացն վայելող և ոչ ծառայ։ Եւ թէպէտև ես ոչ յաւելից, զիւրաւ իցէ քեզ իմանալ՝ զի 'ի մերժելն 'ի բաց զայն ամենայն որք զրգունն զմեզ և կամ ահաբեկ առնեն, զհետ գայ անդորրութիւն մշտատև և ազատութիւն։ Վասն զի փոխանակ հեշտականացն և փոխանակ դուզնաքէից և վաղանցուկ իրաց և յապիրատութիւնս գլխովին վնասակար եղեբոց, 'ի ներքս մտանէ բերկրութիւն անպայման, անսասան և անյեղ լի։ Թրով և խաղաղութիւն և անդորրութիւն ոգւոյ և մեծանձնութիւն հեզութեամբ հանդերձ։ Եւ ամեն զի ամենայն գոռոզութիւն 'ի տկարութենէ է։

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԳ

Արթէ և այլազգ սահմանել զբարին մեր, իմանովին իմաստիւք այլ ոչ նովին բառիւք բովանդակեալ։ () որ օրինակ գունդ մի զօրաց է զի լայնամիտ տարածանի, է զի յանձուկն ամփոփի կամ եղջերաձև կորանայ գոգեալ 'ի միջավայրին, և կամ տողեալ պարզի 'ի ճակատ։ և զօրութիւն նորա որպէս և զիարդ կարգեսցի նոյն է, նոյն և զիտումն պնդակազմ լինելոյ կողմանցն ամենեցուն, այսպէս իմն ինձ և զսահման ծայրագոյն բարւոյն՝ որում մարթի մերթ ճապաղել և ընդարձակիլ, և մերթ ամփոփիլ և յինքն գումարիլ։ Ապաքէն նոյն է եթէ ասացից. ծայրագոյն բարին է սիրտ արհամարհող պատահից՝ առաքինութեամբ խրախամիտ։ Եւ ամպարտելի զօրութիւն ոգւոյ, խելամուտ իրաց, հանդարտ 'ի գործս, հանդերձ բազում մարդասիրութեամբ և խնամովք կենակցաց։ Արթ է և զայսօրինակ սահմանել։ Եւրանելի 'ի մարդկանէ նա է՝ որում չիք այլ բարի կամ չար, բայց որ ինչ հոգւոյն է։ Համեստութե սիրող, առաքինութեամբ շատացեալ, զոր ոչ վեցացուցանեն դէպք և ոչ լքուցանեն, որում չիք այլ բարի մեծագոյն քան զոր անձամբ անձին հայթայթիցէ. որում հեշտութիւն ճշմարիտ՝ հեշտութեանցն է արհամարհութիւն։ Արթ է՝ եթէ թափառել կամիցիս, զնոյն

բան յայլալ կերպարանս յեղաշրջել, ողջ և անարատ զգօրութիւնն պահելով: Վնանդի զինչ արգելու զմեզ երանելի կոչել զկեանսն, որոյ ազատ իցէ սիրտ անընկ ճելի և անյօղդողդ և կայուն, զերծ յերկիւղէ, և անմասն 'ի ցանկութենէ. որում միակ բարի համեստութիւնն իցէ, և միայն չար վատթարութիւնն: Ըյն ամենայն անարգ խուժան իրաց՝ ոչ կարձէ ինչ յերանելի կենաց և ոչ յաւելու, առանց աճելութեան և նուազութեան ծայրագոյն բարւոյն երթեկեալ: Ըյս պիտումն հաստատութեամբ եղելոյ, թէ կամիցի և թէ ոչ զհետ գայ հարկաւ զուարթութիւն հանապազօրէան, և վեհ իմն ուրախութիւն 'ի վեհից առեալ սկիզբն. զի իւրովքն բերկրեալ, և ոչ զառաւեին ցանկայ ընտանեաց իւրոց: () Ինչ՝ եթէ քաջ 'ի կշիռ դիցէ զայսօտիկ ընդ մանունցն և ընդ ջնջենոց և ընդ յեղյեղուկ շարժմանց շամանդաղից: () Ըն որ եղիցի նմա 'ի հեշտութիւնս, եղիցի և 'ի ցաւս:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՏԵՍԱՆԵՍՍ որպիսի դառն և փնասակար ծառայութիւն 'ի վերայ կայ գերելոցն գամ մի ընդ անստոյգ և անզօր տէրութեամբ հեշտութեանց և ցաւոց՝ որք փոխանակաւ տիրեսցեն նոցա: Պարտ է ապա յազատութիւն անդր 'ի վեր ելանել, որ ոչ այլազգ յաջողեսցէ՝ բայց անփոյթ առնելով զբախտիւ: Յայնժամ ծագեսցի անզուգական բարին այն, հանդարտութիւն յաներկեանութեան հաստատեալ մտաց և վսեմութիւն. և 'ի բաց վանել երկիւղին՝ բերկրութիւն մեծ և անշարժ, յառաջ եկեալ 'ի գիտութենէ ճշմարտութեան, և քաղցրաբարոյութիւն և զեղումն սրտի, որովք զուարճանայ՝ ոչ իբրեւ 'ի բարիս, այլ իբրեւ յարդիւնս բարութեանն իւրոյ: Եւ զի ազատօրէն սկսայ վարիլ 'ի բանս, երանելի մարթի ասիլ՝ որ ոչ ցանկայ և ոչ երկնքի, օժանդակելով բանին: Ա) ասն զի և քարինք անբաժ են յերկիւղէ և 'ի տրտմութենէ, որպէս և ոչխարք իսկ. բայց օչ վասն այդորիկ երջանիկս ոք կոչեսցէ զնոսա որք

չգգան երջանկու[թեանն իւրեանց : Ի նոյն կարգ դասեցես և զմարդիկ , զորս 'ի [թիւ համարոյ խաշանց և անասնոց վերագրեաց բ[թամիտ բնութիւնն և անգիտութիւն զանձանց : 'Չիք խտիր ընդ սոսա և ընդ նոսա . զի 'ի նոսա բնաւ իսկ չիք բանականութիւն , և 'ի սոսա խեղա[թիւր և փոյ[թ 'ի փնաս անձանց և 'ի մոլորութիւն : () Ի ցորչափ որ տարամերժեալ է 'ի ճշմարտութենէ , անմար[թ է երանելի կոչել զայնպիսին : Լիցա ուրեմն երանելի կեանքն է՝ հաստատեալ և անփոխելի առկայացեալ յուղիղ և 'ի ճգրիտ դատման : Լ) ասն զի յայնժամ մաքուր է միտքն և ազատ յամենայն չարեաց , յորժամ զերծ գտանիցի ոչ 'ի յօշոտելոյ միայն այլ և 'ի կծանելոյ . անդդուելի 'ի տեղւոջն արձանացեալ և անտեղիտալի 'ի բուռն յարձակմանց ցատկերոյ բաղդին : Իսկ ըստ հեշտութեանց մասին՝ [թէպէտ և յորդեսցեն յամենուստ , [թէպէտ և ընդ ամենայն՝ անցս 'ի ներքս զեղուցուն , և հրապուրանօք իւրեանց ամօքեսցեն զոգին , և զամենայն ինչ հնարեսցին 'ի գրգռել զմեզ բովանդակ և կամ մասամբ , 'ո այն որ իցէ 'ի մահկանացուաց՝ յորում [թէ հետք ինչ մարդկութեան իցեն մնացեալ , զտիւ և զգիշեր 'ի մարմնջ ցանկութեան ջեռանիցի , և [թողեալ զհոգին՝ մարմնոյ պաշտօն տարցի :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԼՅԸ և հոգւոյն , ասէ ' , իցեն իւր հեշտութիւնք : ԼԿԴպէս իցէ . [թող նստցի նա իշխան զեղիութեանց և հեշտութեանց , և լցցէ զանձն այնու ամենայնիւ որ սովոր են ամօքել զգգայութիւնս . և զառաջինն յուշածեալ զփախստեայ գրգանսն՝ անցելովքն բերկրեսցի , և ապագայից դէտ ալն կայցի և ալնկալելոցն կարգդիցէ . և մինչ յառաջակայսն յղփացեալ յօրանայ մարմնով 'ի հանդերձեալսն կանխեսցէ մտօք : ԼԿԼ այնու

1 Իմ ընդ ամենայն զգայութիւնս :

2 Յեղիկուրեանց որ , ընդգէմ որոց ճառէ յերկար :

ինձ չուսուագոյն թուի՝ զի չարիս փոխան բարոյ քաղել խելագարութիւն է։ Աւանց առողջութեան չիցէ զք երանելի, և առողջ ոչ է՝ որում քնասակարքն որպէս կարի լաւք ցանկալի իցեն։ Արանելի է ապա ուղղադատն. երանելի որ բաւականանայն առաջիկայիւն՝ որպէս և իցեն, և որ բարեկամն իցէ անձին. երանելի է՝ որում բանն գովելի ընծայեցուցանէ զամենայն հանգամանս իրացն իւրոց։ Այս նոքին իսկ որ ծայրագոյն բարի զհեշտութիւնն ասացին, տեսանեն թէ յոր աւարգութիւն իջուցին զնա։ Ապաքէն անհնար է, ասեն, զատանել զհեշտութիւնն յառաքինութենէ. և զի չիցէ մարթ ումք համեստ կեանս կեալ և ոչ՝ ի զուարճութեան լինել, նա և ոչ զուարճանալ՝ առանց համեստանայոյ։ Ազիտեմ որպէս զանմանսն՝ ի մի զօդեն։ Հիմ չիցէ մարթ, ասացէք ինձ, զատանել զհեշտութիւնն յառաքինութենէ. մի արդեօք զի ամենայն բարոյ սկիզբն յառաքինութենէ է, և յարմատոց անտի նորա բղիւիցեն օրոց դուքդ ցանկայք և սիրէք։ Վայց արդեթէ սոքա անբաժանք ի միմեանց էին՝ չէր մեզ տեսանել հեշտալի ինչ բայց ոչ համեստ, և ի հակառակէն համեստագոյն ինչ՝ այլ խիստ և վշտամբեր։

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ

Այս թողից և զայն զի հեշտութիւնն բերի և ի կեանս յետին վաթարութեան, ուր առաքինութիւնն անընդունակ է չարաշուք կենաց, և են իսկ բազումք ժամանեալք ի թշուառութիւն ոչ առանց հեշտութեան, այլ մանաւանդ ի պատճառս հեշտութեան. որում չմարթէր լինել, եթէ առաքինութիւն ամբաժան էր ի հեշտութենէ, յորմէ բազում անգամ զիրկ է առաքինութիւն և ոչ երբէք կարօտ։ Իբր զանմանս՝ մանաւանդ թէ և զհաղառակս ի մի կցորդէք։ Վարձր է առաքինութիւն և վեժմ, թագաւորական, աննկուն, անխոնջ. իսկ հեշտութիւնն ցածուն անյարգ, տկար և դիւրակործան, որոյ կաղաղ և բնալուծիւն ի պոռնկանոցս է և ի կապելայս։ Առաւ.

քինութիւն 'ի տաճարի գտցես , յատեան հրապարակի , յարքունիս , 'ի տեղի պարսպաց արձանացեալ , փոշեից , կարմրերես և բրտացեալ ձեռօք : Իսկ զհեշտութիւն զուղակեալ յաճախ և խաւարարգել , 'ի բաղանիս , 'ի քրտնարանս , և 'ի տեղիս՝՝ յորս երկիւղ է յոստիկանաց . մեղկեալ , թուլացեալ , յիւղ և 'ի գինի թաթաւեալ , դարկահար կամ շպարեալ և դեղովք խանդարեալ : յայրագոյն բարին անմահ է և անկորուստ , անյագելի և անապաշաւ . զի միտք ողջախոհ չփոխին երբէք . ոչ ատեայ զանձն և ոչ լաւագոյն ինչ է ընդ որում փոխանակիցէ . իսկ հեշտութիւնն յառաւելն բերկրեցուցանել՝ շիջանի : Եւ ոչ գոյ նորա տեղի բնգում , վասն որոյ փութով ընու և յափրացուցանէ , և յետ նախկին յարձակման կթոտի : Եւ չիք վստահել յայն՝ որ յար 'ի շարժման կայ բնութեամբ . որով և ջմարթէ լինել ինչ նորա իսկութիւն , զի հարեանցի եկեալ շտապաւ և 'ի վայելան անդ կորնչի : Ընչ չեւ ժամանեալ և մեկնի , և ընդ սկսանելն բերի 'ի կատարած :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Եւ զինչ ապա զի բարեաց և չարաց հասարակ է հեշտութիւն . և ոչ նուազ բերկրի վատթարն ընդ դժպատեհս իւր քան զհամեստն ընդ գործսն պանծալիս : Եւ մին իրի պատուէր ետուն նախնիք՝ ճանապարհ զլաւագոյնն երթալ և ոչ զգուարձալին . որպէս զի ուղիղ և բարի կամաց՝ ոչ առաջնորդ այլ ուղեկից լիցի հեշտութիւն : Եւ ասն զի զբնութիւնն պարտ է ունել առաջնորդ . զնա կայցի բանն իւր օրինակ և խորհրդական : Եւ պա նոյն է երանելի կեանս կեալ և կեալ ըստ բնութեան : Եւ թէ զբարդ՝ յայտնաբանեցից :

Եւ թէ ինամով և անպեհեր պահեացոք զմարմնոյ ձիրս և զբնութեան սեփականսն որպէս առօրեայս տուեալս մեզ և անցաւորս . եւ թէ ոչ ընդ ծառայու-

1 Զի շինուածապետաց յանձն էր հսկել 'ի վերայ կապելայից , պողանկանոցաց և այլոց ևս զեղխութեան վարաց :

Թեամբ լիցուք նոցին , և ոչ տիրեսցեն մեզ օտարոտիք . եթէ հաճոյականքն մարմնոյ և դիպուածոյք համայն այնպէս իցեն մեզ՝ որպէս գունդք օժանդակք և զօրականք թեթեակէնք՝ ի բանակս . այն ամենայն արբանեկեսցեն մեզ և ոչ հրամանատու լիցին . այնու օրինակաւ պիտանի իցեն հոգւոյ : Եւ աղախ լիցի այր արտաքնովք և անպարտելի , յանձն և եթ մտադիր , վստահ ի հոգի իւր , յայս՝ և յայն պատրաստ և ճարտարապետ՝ կենաց : Եւ յանձնապատասխանութիւն գիտութեամբ իցէ և անդորուելի , հաճոյացեալքն նմա իցեն միշտ հաճոյք՝ և անեղծ միշտ վճիռք նորա լինիցին : Եւ թէպէտ լռեցից ես՝ սակայն խելամուտ լիցի ամենայն դը զի այր այդպիսի՝ բարեկարգ և յարգարուն իցէ յամենայնի , և բարեմոյն և մեծագործ յամենայն գործս իւր : Եւ զղուծեամբ բանին վարեսցին զգայութիւնք նորա , և նոքօք՝ քանզի և այլազգ չմարթէ նմա՝ սկիզբն կալցի և զօրութիւն ի ճշմարտութիւն անդր՝ ի վեր ելանելոյ և անդէն ապա յանձն իւր դառնալոյ : Եւ քանզի և որ զամենայնն բովանդակէն տիեզերք և տիեզերացս վարիչ՝ Եւստուած , թէպէտ և արտաքս քան զինքն բերիցի , սակայն յամենուստ անդրէն բովանդակ յինքն առնէ դարձ : Եւստ նմին օրինակի և միտք մեր թէպէտ և առաջնորդեալ ի զգայութեանց յարտաքինս բերիցի՝ և նոցա ինքնին իշխեսցէ , և զի այսպէս ասացից՝ նոքօք կալցի և ըմբռնեսցէ զծայրագոյն բարին : Եւ ի միաբանութենէ աստի զօրութեանց և իշխանութեանց ի մի՝ ծնցի բանն այն՝ ճշմարիտ և ստոյգ՝ անայլայլակ ամենեւին և անփոփոխ ի կարծիս իւր և ի ճանաչմունս և աներկբայ ի դատաստանս : Եւ ի յարգարել այսր ամենայնի այսպէս , և ի համաձայնել կամ՝ զի այսպէս ասացից՝ ի դաշնակաւորել մասանցն յիւրեանս , ժաման լիցի ի ծայրագոյն բարին : Եւ ի չմնայ ինչ՝ ի վատթարաց և ի պատրողականաց և ոչ ինչ յոր ընդհարեալ գթեսցէ և կործանեսցի : Եւ ամենայն ինչ ինքնահրաման գործէ և ոչ ինչ յեղակարծ պատու հէ նմա . այլ յօժարութեամբ բարւոյն գործէ զոր գոր-

1 Ի կեալ և ի մեռանել , կամ յաջողակս և ի ձախողակս :

2 Որ գիտիցէ զիւր կեանսն յարգարել և քաջբարեպետն անձին զամենայն :

ծէն՝ մտադիւր, անխափան և առանց յապաղանայ . զի յապաղումն և երկմտութիւն զդիմամարտութիւն յայտ առնեն և զյողդողութիւն : Աման որոյ մարթ է քեզ համարձակ լինել խոստովան, [թէ՛] ՚ի միաբանութեան հոգւոյն է ծայրագոյն բարին . զի զուգութիւն և միութիւն ասանջական են ամենայն առաքինութեանց, ախտք և մոլութիւնք երկպառակին յիւրեանս :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ և դու ինքնին, ասէ, ոչ վասն այլ իրիք պաշտեա զառաքինութիւն, բայց հեշտութեան ինչ առ ՚ի նմանէ ակն ունելով : Բայց նախ քան զամենայն՝ ոչ զի հեշտութեան ծնող իցէ առաքինութիւն՝ վասն այն է ցանկալի . զի ոչ եթէ այդմ է ծնող, այլ զի և զայդ ծնանի . և ոչ եթէ յայդ ճգնի առաքինութիւն . այլ [թէ] պէտ և յայլ ինչ բերիցի ճիգն նորա, սակայն և զայդ գտանէ : () որ օրինակ յանդաստան արօրադրեալ վասն սերմանեաց՝ բուսանին ուրեք և ծաղկունք, սակայն ոչ վասն այնորիկ՝ [թէ] պէտ և ակնապարարք իցեն՝ աշխատութիւնքն եղեն . այլ դիտումն էր սերմանացանին, և այդ ՚ի վերայ՝ յաւելաւ . սոյնպէս և հեշտութիւնն չէ վարձք և ոչ պատճառք առաքինութեան, այլ յաւելուած . և ոչ զի զուարճացուցանէ՝ է հաճոյական, այլ զի հաճոյական է՝ վասն այն և զուարճացուցանէ : () Բայրագոյն բարին ՚ի բուն իսկ ՚ի դատման կայ ամենակատար մտաց, և ՚ի սովորոյթ առաքինութեան . որ յորժամ ընու զողին, և ՚ի սահմանին իւրում պարապրի, կատարեալ է ծայրագոյն բարին, և առաւելագունի իմիք չիք ցանկալ : () ի և արտաքոյ բողորին չմնայ ինչ, և ոչ անդրագոյն ինչ քան զսահմանն : () Խալես ապա ՚ի հարցանելոյ, [թէ] զինչ այն իցէ՝ ոյր վասն բերիցիմ՝ յառաքինութիւն . վասն զի ինդրես ինչ ՚ի վեր քան զծայրագոյնն : Հարցանես, [թէ] զինչ ինդրիցեմ յառաքինութեան . — () նա ինքն . զի չիք ինչ քան զնա լուազոյն . ինքն է իւր վարձք : () Եւ մի[թէ] [թէ] [թէ] ինչ [թուեսցի] քեզ մեծութիւնս : () Երժամ ասեմ

ցքեզ, թէ ծայրագոյն բարին է աննկուն իմն կորով ոգւոյ, և նախահայեաց տեսութիւն, և վսեմութիւն, և ողջմտութիւն, և ազատութիւն, և միաձայնութիւն, և վայելչութիւն, զի՛նչ ևս այլ խնդրես մեծագոյն յուրում բովանդակեցին այդ ամենայն : Օ) Խ անուանես ինձ զհեշտութիւն . զմարդոյ խնդրեմ ես զբարին և ոչ զորովայնի, որով առաւելուն գրաստք և անասունք :

ԳԼՈՒԻՒ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Ի՛նչԳԻՏԱՆԱԼ ձեանաս, ասէ, զբանս իմ. քանզի հաւանեալ եմ ես թէ ոչ կարէ որ բերկրութեամբ կեալ առանց համեստութեան, որ ոչ 'ի դէպ գայ անասնոց անբանից, և ոչ որոց կերակրովք չափեն զերանութիւն իւրեանց : Համարձակագոյնս ասեմ և դնեմ վկայութիւն, զի անկցորդ յառաքինութենէ չմարթ յաջողէ բերկրալի կենացն զորմէ ասացի : — Ի՛նչո՞ք ո՞ր ոչ գիտիցէ զի անմտագոյնք 'ի մարդկանէ առաւել լիացեալք են ձերովքդ հեշտութեամբք . զի չարութիւն լուրի 'ի բերկրանս և զի ինքն իսկ հոգին ոչ միայն ազգս իմն վատթար հեշտութեանց թելադրէ, այլ բազում ինչ այլ ևս : Եւ նախ զամբարհաւաճութիւն, վարկ մեծ զանձնէ, զփքացումն և գեր 'ի վերոյ այլոց ամբարտաւանել, զանձնասիրութիւն կոյր և զաչացու, զմեղկ փափկութիւնս և դուզնաքէիւք և խաղալեօք զուարճանալ . թող զլեզուազարութիւն և զհպարտութիւն թշնամանադիր, զյուլութիւն և զթուլամորթութիւն՝ որ է նշանակ անզգայ թմբերելոյ հոգւոյն յանձն իւր : Ո՞ւրս ամենայն վանէ հալածէ առաքինութիւն, զգաստ կայ և մինչ չև մոռտ տուեալ՝ փորձէ և կշռէ զհեշտութիւնսն, և ընդ որ հաճի՛ ընկալեալ և եթ' ոչ մեծ ինչ գրէ . և քան 'ի վայելս նոցին՝ չափաւորութեամբն զուարճանայ . թէպէտ և չափաւորութիւն նուազեցուցեալ զհեշտութիւնս, անիրաւի առ ծայրագոյն բարին :

1 Իմա ըստ Եպիփուրեանց, որք 'ի հեշտութիւնս կացուցանէին զծայրագոյն բարին :

Վառ գիրկ ընդխառն լինիս ընդ հեշտութիւնս , ես ընդ սանձիւ նուաճեմ . դու վայելես 'ի նոսին , ես վարիմ նոքօք . դու ծայրագոյն բարի առդնես , ես և ոչ իսկ բարի վարկանիմ . դու զամենայն ինչ վասն նոցա առնես , ես և ոչինչ : Բայց յորժամ զանձնէ ասեմ չառնել ինչ վասն հեշտութեան , իմա դու զխնաստնոյն զայնմանէ , որում միայնոյ վարկանիս զհեշտութիւն :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ ես չասացից երբէք զնա իմաստուն որում իշխէն ինչ , թող թէ հեշտութիւնն : Եւ արդարեւ գերեալն 'ի հեշտութենէ զիմորդ տոկասցէ աշխատութեանց և վշտաց վտանգի , չբաւորութեան և բազմադէմ սպառնալեաց որք գոռան շառաւիմաք զմարդկային կենօքս : Եւրպէս 'ի տեսիլ մահուն և վերահաս ցաւոյն հանդարտեացէ , զիմորդ աշխարհի դողորմանց և այնչափ դժնեայ թշնամեաց յաղթեացէ՝ յաղթեալն յայնպիսոյ մեղկ ոտիս : Օր ինչ և թելադրէ հեշտութիւն՝ հարկ է զի կատարեացէ . և չգիտիցեն , աղէ , թէ որչափ ինչ թելադրեացէ նա : Եւ ասիցես ոչ դժպատեհս ինչ թելադրեացէ զի կենակից է ընդ առաքինութեան : Եւ բնաւ իսկ չտեսանես դու թէ որպիսի ինչ ծայրագոյն բարիդ այդ իցէ՝ որում պահապանի են պէտք առ 'ի բարւոյն կալոյ :

Եւ զիմորդ առաքինութիւն ուղղիչ լիցի հեշտութեան , զորոյ զհետ երթայ . զի հետեւին հնազանդողին է , իսկ ուղղել՝ հրամայողին . դուք յետ կուսէ զառաջնորդն կարգէք : Եւստ ձեզ՝ գերագոյն պաշտօն առաքինութեան է ճաշակաւուն լինել հեշտութեանց : Եւստ տեսցուք թէ առաքինութիւնն յայդչափնուաստացեալ առ դոսա՝ բնաւ իսկ իցէ՝ առաքինութիւն . զի փոխեալ զտեղին՝ փոխեացէ և զանունն : Բայց արդ առնու բանս ցուցանել զբազումս յղփացեալս հեշտութեամբք և լիացեալս ամենայն պարգեօք բախտին , զորոց զարութիւն հարկ իցէ քեզ լինել խոստովան : Հայեաց 'ի Լոմենտիանոս և յԱբիկիոս որք զծովու և զցամաքի

բարութիւնսն, որպէս ինքեանք անուանեն, շեղջակուտեալ և 'ի սեղանի իւրեանց հանդէս առնեն զկենդանեաց ամենայն ազգաց: Տես թէ որպէս 'ի քնքուշ բաղնականին համադամ խորտկացն դէտակն ունին, և 'ի նուազս ձայնից զլսելիսն հեշտացուցանեն և զաչս պէսպէս տեսարանօք և զքիմն իւրեանց 'ի համադամն. 'ի գրգանս և 'ի փափկութեան պարարի մարմին նոցա ողջոյն. և զի մի անգործ կացցեն և ռնգունք՝ բուրմունս անուշից ածեն զվայրօքն ուր պարանոցաթաղ 'ի զեղխութիւնսն ընկղմին: Հեշտալիցս արդարեւ գնոսս ասիցես, այլ ոչ և 'ի բարութեան, զի ոչ բարութեամբ վայելեն:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՉԵՆ, ասես, 'ի բարութեան, զի բազում ինչ խափան ընդ մէջ անկեալ ամբոխեն զողորմն և հակառակամարտ կարծեօք վրդովին միտք նոցա: Այդպէս է՝ գիտեմ և ես. սակայն անմիտքն այնոքիկ և յեղեղուկք և 'ի խղճէ մտացն խարեալք հանապաղ՝ զբօսնուն տակաւին 'ի մեծասպաս հեշտութիւնս. մինչև հարկ իցէ ասել, թէ այնչափ հեռի իցեն նոքա յամենայն վրդովմանց, որչափ և յաւողջ մտաց. և որպէս յողովից պատահէ՝ յիմարին գլխմարութիւն իմն զուարճախառն և մօլին ծիծաղելով: Աւր ընդ հակառակն՝ իմաստնոցն հեշտութիւնք ցածունք են և համեստք, նուազեալք և ճրնչեալք և անզգալիք իմն. զի ոչ հրաւիրանաւ զան, և ոչ ինքնամատոյցք լեալ՝ մեծարին, և ոչ ընդունելութիւնս ինդալիցս գտանեն առ որս մատչին. քանզի իմաստունք բարեխառնեն և եթ և ընդմիջեն նոքօք զկեանս, որպէս զխաղ և զկատակ 'ի լուրջսն խառնեալ: Առդարեսցին ապա զանկցորդսն յընդ միմեանս կցորդելոյ և զհեշտութիւն ընդ առաքինութեան զուգելոյ 'ի շողումն վատթարագունիցն իսկ 'ի մարդկանէ: Այլ վարակեալ 'ի հեշտութիւնս, արբեալ միշտ և իբրև ընդ քարշ բերեալ՝ քանզի գիտէ թէ կեայ հեշտութեամբ, կարծէ կեալ և առաքինութեամբ. իբրև զի լսէ զհեշտութիւն անբաժան գոյ յառաքինութենէ. և յայնմ

հետէ իմաստութիւն զախտս իւր համարեալ՝ ամօթալեօքն պանծայ : Եւ իբր ոչ եթէ յԱպիկուրոսէ խրատեալք զեղիւին , այլ անձնատուրք 'ի մոլութիւնս' 'ի ծոց իմաստասիրութեան զախտս իւրեանց ինդրեն զուղակել և խուռնընթաց լինին անդ ուր զգովութիւնս հեշտութեանն լսեն : Եւ ոչ այնմ միտ դնեն թէ զիւրդ Եւ պիկուրեանն հեշտութիւն՝ որպէս ինձ թուի՝ արդարեւ ժուժկալ իցէ և զգաստ . այլ յանուն անդր և եթ ընթալ նան՝ պատրուակ իմն և ջատագով անատակութեանցն իւրեանց ինդրելով : Եւ այնպէս կորուսանեն և զմիակ բարին՝ զոր 'ի չարիսն իւրեանց ունէին , զպատկառանսն մեղանչելոյ : Եւ ամն զի յորոց ամաչէինն՝ զովել սկսանին , և պարծին ընդ մոլութիւնս , յոր վասն իսկ անյարիր կայ երիտասարդութիւն , զի համեստ անուամբ պատուեցաւ զազիր մեղկութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ վասն այսորիկ մնասակար է այս գովեստ հեշտութեան , զի համեստութիւն վարդապետութեանցն ծածկեալ 'ի ներքոյ , և որ ապականարարն է՝ այն և եթ երեւի արտաքոյ : Վանզի այնպէս համարիմ ես , զոր ասեմ իսկ համարձակ ընդդէմ կամաց մերոյ ամբօխիս՝ զի Ապիկուրոսի պատուիրանադրութիւնք սուրբ են և ուղիղ և խիստ իսկ՝ թէ մանր 'ի մօտոյ քննիցես . քան զի 'ի դոյզն ինչ և 'ի չնչին սահմանի առ 'ի նմանէ հեշտութիւնն այն . և զոր օրէնս առաքինութեան դնեմք մեք , նա հեշտութեան սահմանէ զայն : Հրամայէ այնմ՝ զի հպատակեսցի բնութեան , բայց որով շատանայ բնութիւնն չէ այն բաւական զեղխութեան : () Ինչ ապա , որ միանգամ զթուլամորթ պարապորդութիւն և զորկորոյ և զվալաշ ցանկութեանցն փոխանակաւ զվայելսն երջանկութիւն կոչեսցէ , չարին զբարւոյն խնդրէ պաշտպանութիւն . և քաղցր անուամբն հրապուրեալ՝ իբրեւ յայն լինի ժաման՝ զհեշտութեան զհետ երթայ .

1 « Մերոյ ամբօխիս » . իմա ստոյիկեանցն :

ոչ որում ուսան, այլ որում ինքն ծառայէ . և այն ինչ սկսանի զախտս իւր հանգէտ պատուիրանադրութեցն առնել՝ թոյլ տայ այնոցիկ ոչ երկիւղիւ և ոչ ծածկաբար և զաղտագողի, այլ յայտնապէս և մերկ գլխով անառակի : Եւ ապա, որպէս յովմբ 'ի մերոցն, զյալիկուրայ աղանդն վարդապետ գոլ ասեմ՝ զաղրագործութեանց, այլ յանիրաւի զրպարտեալ՝ չարահամբաւեալ և վատանուն : Եւ ոչ որ այսմ խելամուտ լիցի մինչ չեմ 'ի խորս մոեալ վարդապետութեանցն . զի վեր 'ի վերոյ երևուած իւն առասպելեաց տայ տեղի և զչարեանց զոյս արծարծէ և է որպէս այր արի 'ի կերպ կանացի : Եւ զորդուելի ամօթխածութեամբդ անարատ իցէ 'ի քեզ առաքինութիւն և մարմնով իցես ժուժկալ . բայց թընթուկ 'ի ձեռին քում է' : Եւ արդ անուն ընտրեսցի համեստ, և մակագրութիւնն ինքնին զարթուցէ զոգին 'ի վանել զախտսն, որովք ընդ վարակեցն թուլացեալ մեղկի : Եւ առաքինութեան լինի հետամուտ՝ զարիական և զազնուական ոգւոյ տայ հաւաստիս . իսկ հեշտասէրն մեղկեալ թուլացեալ և կնամարդի երևեսցի, և մերձ 'ի կործանումն եթէ որ ուսուցէ նմա խտիրդնել ընդ հեշտութիւնս, և գիտել ոյք 'ի նոցանէ կարեօք ընութեանս սահմանին, և ոյք վաղեալ ըստ սահման գահավէժ բերին ոչ չափ գիտելով և ոչ պայման, այլ որչափ և ուտեն այնչափ քաղցենան . հակա, առաջնորդեսցէ քեզ առաքինութիւն և աներկեան իցէ ուղին : Հեշտութիւն առաւելազանց՝ փաստակար է . յառաքինութեան չիք երկիւղ թէ լիցի ինչ առաւելազանցութիւն . զի ինքն իսկ է չափ և կանոն . որ ինչ առաւելութեամբն փաստէ՝ չէ բարի :

1 Գաղղիացիք կամ Գուրմբ Կիւպեղեայ անուանիք անառակ զեղխութեամբք թմբուկ 'ի ձեռին՝ 'ի ձայն նոցա դաշնակաւոր զխայծառոյն յարմարէին 'ի պարս լիտութեան :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՆԱՍՎԱՆԻ վիճակերոցն բնութեան, զինչ այլ պա-
տուականագոյն կայցէ առաջի քան զբան. և եթէ հա-
ճոյ իցէ այդ զուգութիւն, և կամ թէ գովին ընկերա-
կցութեամբ հաճեսցի որ յերանելի կեանսն ուղեո-
րել՝ գոնեայ յառաջընթաց իցէ առաքինութիւն և զհետ
երթիցէ նմա հեշտութիւնն. և որպէս զստուեր շուրջ
զմարմնովն յածիցի : Իսկ զառաքինութիւնն զպան-
ծալին քան զամենայն՝ յաղախնութիւն տալ հեշտու-
թեան ոչ վսեմախոհ մտաց է : Եւ առաջոյ երթիցէ ա-
ռաքինութիւն, նա բարձցէ զգրօշակն, և թէպէտ իցէ
ընդ մեզ և հեշտութիւն, այլ ընդ մերովս իշխանու-
թեամբ ուղղեալ և բարեկարգեալ, ժտեսցէ ինչ 'ի
մէն՝ այլ բռնասցի ոչ : Իսկ որք տան հեշտութեան զա-
ռաջնորդութիւնն, և յերկոցունց իսկ վերիպին. զի զա-
ռաքինութիւնն կորուսեալ և զհեշտութիւնն ոչ եթէ
ինքեանք ունին, այլ զնոսա ունի հեշտութիւն, որոյ
կամ չբաւորութեամբն տանջին, և կամ յորդու-
թեամբն յղփացեալք հեղձնուն : Եւ շուռառականք են՝
եթէ թողասցին 'ի նմանէ, թշուառագոյնք ևս՝ եթէ
ընկճեսցին ընդ նովաւ. հանգոյն իմն խրեւոցն 'ի Սիր-
տեան աւազուտսն, որք է զի թողեալ մնան ցամաքեալք
և է զի ուղիւսջուր կոհակօք կոծին : Եւ այս արգասիք
են բուռնանժուժկալութեան և կոյր ցանկութեան առ
հեշտութիւն, զի որ ցանկայ չարի փոխանակ բարւոյ՝ 'ի
վտանգ անձին ստասցի զցանկալին : () որ օրինակ գա-
ղանք վարդենիք աշխատութեամբ մեծաւ և վտանգօք
որսացեալք՝ նա և յետ ըմբռնելոյն բազմահոգ է նոցայն
պահպանութիւն, քանզի բազում այն է զի գիշատեն
զտեարս իւրեանց, սոյնպէս և որք զմեծամեծ հեշտու-
թիւնսն ըմբռնեն՝ մեծամեծ չարեաց դիմադրաւեն և
'ի գերելոցն գերին : Եւ որչափ բազում և մեծամեծ
հեշտութիւնքն իցեն, այնչափ տկար է և յովագունից
ծառայանայ զոր երջանիկ կարգայ ռամիկն : Եւ զի

նովին օրինակաւն վարեսցուք, զոր օրինակ որ զխշտիս գազանաց հետազօտէ, և մեծ ինչ համարի ըմբռնել զնոսա 'ի հաղթս, և ահագին գամբռօք շուրջ պատէ զանտառս զի հասցէ 'ի վերայ հետոց նոցա, թողու լքանէ զկարեւորագոյն գործսն, և հրաժեշտ տայ 'ի բազմապատիկ պաշտամանոյն՝ սոյնպէս և զակատեալն զհետ հեշտութեան, 'ի թիկունս կոյս թողու զամենայն, և զնախկին ազատութեամբն ապախտ արարեալ՝ պորտոյ և որովայնի ծառայանայ. և ոչ եթէ զնոց առնու իւր զհեշտութիւնսն, այլ ինքն վաճառի հեշտութեանց:

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻԱՅՑ զինչ արգելուցու, ասէ, 'ի մի խառնել զառաքինութիւն ընդ հեշտութեան որով իցի ծայրագոյն բարւոյն և համեստ գոլ և բերկրալի: Ի՞նչ՝ զի որ համեստն է հարկ է զի ամենայն մասամբքն իցէ համեստ, և ոչ ծայրագոյն բարւոյն մարթ է լինել անխառն և յստակ, եթէ իցէ ինչ 'ի նմա խառնուրդ ոչ 'ի բարւոյ: Ի՞չ ոչ իսկ բերկրութիւն ծնեալ յառաքինութենէ, թէպէտ և բարի ինչ իցէ, մասն է իսկապէս բարւոյ, որպէս և ոչ ուրախութիւնն և անդորրութիւն, թէպէտ և 'ի գեղեցկագունից պատճառաց ունիցին զծագումն. զի թէպէտ բարիք իցեն և այդոքիկ, բայց հետևորդք ծայրագունի բարւոյն, և ոչ կատարիչք նորուն: Իսկ որ զհեշտութիւն ընդ առաքինութեան կցորդէ, (և այն ոչ հաւասարութեամբ), տկարութեամբ միոյ բարւոյն՝ տասպալէ և զզօրութիւն միւսոյն՝ և զազատութիւն նորա զայն անյաղթելի՝ ցորչալի չիցէ ինչ վերադասեալ քան զնա, արկանէ ընդ լծով. վասն զի սկսանի այնուհետև առաքինութիւն դէտ ակն ունել բախտի որ է արգարև յետին ծառայութիւն. և այնմ զհետ զայ կեանք անհանդարտ, կասկածոտ, խռո-

1 «Տկարութեամբ միոյ բարւոյն» այսինքն հեշտութեանն:

2 «Միւսոյն» այս ինքն առաքինութեանն:

վեալ, երկչոտ 'ի դիպուածոց, և 'ի վայրկեանս ժամանակաց ականառոյց: Առաս այնուհետև առաքինութեան հիմն և հաստատութիւն անդրդուելի, այլ յերերուն և 'ի յարափոփոխ վայրի կացուցանես զնա. զի զինչ այնպէս դիւրափոփոխ, որպէս ականալութիւն դիպուածոյից, և յեղափոխութիւն մարմնոյ և որոց առ մարմինն պատկանին:

Ար 'ի դոյզն մարմնալ հեշտութեանց և ցաւոց զբզու՝ զհարդ մարթիցէ նմա հպատակել Աստուծոյ, և մտադիւր սրտիւ ընդունել որ զինչ և տացի նմա, և ոչ տրտնջել զձակատագրէն՝ 'ի բարին ընկալեալ զամենայն զէպա նորա: Այս և ոչ հայրենեաց քաջ վերամարտիկ և վրէժխնդիր իցէ և ոչ բարեկամաց հզօր պաշտպան միտեալն 'ի հեշտութիւնս: Անդ ապա հարկ է վերամբարձ լինել ծայրագոյն բարւոյն, ուր ոչ հասցէ նմա բռնութիւն և ոչ ցաւք, ոչ յոյս և ոչ երկիւղ մուտ կալցին անդր, և ոչ այլ ինչ որում մարթիցէ ստնանել իրաւանց նորա: Արդ առաքինութեան միայնոյ է վերամբառնալ ցայն վայր, ընդ ոտիւք նորա հարթեցին ելքն այն զառ 'ի վեր: Այս արձանացեալ արիաքար տարցի եկելոցն ամենայնի 'ի վերայ, ոչ համբերութեամբ միայն, այլ և յօժարութեամբ. և զամենայն դժնդակութիւնս ժամանակաց՝ օրէնս համարեսցի բնութեան, և որպէս քաջ զօրական՝ տարցի վերաց, թուեսցէ զսպիս, և թափանցանց հարեալ նետիւք՝ և 'ի մեռանել անդ սիրեսցէ զսպարապետն, ոյր վասն տապաստ անկանի, և անջինջ կալցի 'ի սրտի զվաղնջուցն զայն պատուէր: Աստուծոյ լեր հետևող: Իսկ որ տրտնջէ, լայ և հեծէ, բռնի կատարէ զհրամայեալն, և ոսկամայ ձգեալ բերի 'ի ընուլ զպատուէրն: Արդ զինչ անմոռութիւն իցէ, ձգիլ առաւել քան թէ հետևիլ. որպիսի անմոռութիւն և անգիտութիւն իւրոյ բնութեանն՝ ցաւիլ եթէ խիստ ինչ քեզ դիպեսցի, կամ զարմանալ կամ դժկամակ լինել ընդ այն ինչ որ և բարեաց և չարաց հանդիպին անխտիր, զհիւանդութիւնս ասեմ, զմահ, զտկարութիւնս և զայլ ձախող պատահարս մարդկային կենաց: Անծանձնութեամբ յանձին կալցուք որ ինչ միանգամ ըստ տիեզերական օրինացն սահմանադրութեան կրել հարկ իցէ. յայս իսկ եր-

դուաք՝ տանել կենցաղականացս ամենայնի և ոչ խռո
վիլ յորոց չեմք իշխան խուսելոյ : Ինչ Թագաւորու
թեամբ ծնաք : Հնազանդիլ (Կտուծոյ) ազատութի է :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՅԱ երջանկութիւն ճշմարիտ հաստատեալ է յա
ռաքինութեան : Եւ զի՞նչ խրատ տայ սա քեզ : Հա
մարել ինչ բարի կամ չար որ ոչ յառաքինութենէ և
կամ ի չարութենէ ունիցի սկիզբն . և զի անդորուելի
'ի բարւոյն զդէմ կացեալ չարին 'ի նմանութիւն Կտու
ծոյ, որպէս ինչ մարթ է, բերիցիս : Եւ զի՞նչ փոխարէն
չահատակութեանցդ առաջի դնին քեզ խոտովունք . մե
ծամեծք յոյժ և աստուածեղէնք զողջես : () ի ազատ
իցես, անբռնադատ, անկարօտ ամենեւին, աներկեան
և անջնասեղի . չիցէ ինչ քեզ խափան 'ի գործող և ոչ
ուրեք վաստակեսցիս ընդունայն : Կենայն ինչ ըստ
մտի քեզ յաջողեսցէ, ոչ ինչ 'ի ներհակաց հան
դիպեսցի, ոչ ինչ ընդդէմ կարծեացդ և կամաց : Իսկ
զի՞նչ, առաքինութիւնն՝ աստուածայինն այն և գերա
կատար՝ բաւական ուրեմն իցէ առ երանելի կեանս . և
ընդէր ոչ, նա և առաւել իսկ քան զբաւական : () ի
զի՞նչ պակասիցի այնմ որ արտաբոյ է ամենայն ցանկու
թեան . իմ իմիք կարօտիցի արտաբուստ, որ զամենայն
ինչ զիւր յինքն ամբարեաց : Իսկայն և որ յառաքինու
թիւն անդր դէմ եղեալ և յառաջադէմ յոյժ լեալ իսկ
իցէ 'ի նմին, տակաւին ունի ինչ պէտս ներութեան
բախտի դեռ ևս ընդ մարդկայինն 'ի կենցաղումն մըր
ցելով՝ մինչև զամենայն մահկանացու կապանն խղեալ
խուսեսցէ 'ի բաց : Եւ իւր իւր առաւելուցու ապա
այնու՝ զի ուր ոմանք կապեալք, կէպք պնդեալք և այլք
կաշկանդեալք են գլխովին, իսկ այնմ որ յառաջադէմ
խոյացեալ 'ի բարձունս թեւապարէ, թոյլ են շղթայքն
զկնի . թեպէտ չև ևս է ազատ, բայց յազատաց է 'ի
համարի :

1 Օգինտիալ զինուորութեան զբանս յարմարէ . զի որպէս եր
դումն է զօրականին զհետ երթալ դրօշուն և հպատակելոյ զօրավարին,
նոյնպէս և մարդկան, տանելոյ մարդկայնոցն ամենայնի :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՅԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ Թերևս որ, յորոց հաջենն ընդդէմ իմաստասիրութեան, ասիցէ ըստ նոցին սովորական բարբառոյ. Խակ արդ ընդէր դու լաւ քան զոր կեասդ խօսիս. ընդէր վերնագունի հպատակ կարգես զբանսդ, և գործի կարևոր համարիս քեզ զարծաթ, և ընդ կորուստ նորին վըղովիս. ՚ի լուր մահու ամուսնոյդ կամ բարեկամիդ արտասուես, տենչաս համբաւոյ, ընդ նախատանաց բանս զկծիս. ընդէր յարդարուն են ագարակք քո քան զոր բնութեանն պահանջեն պէտք. հիմ ըստ ոչ պատուիրանադրութեանդ են ընթրիք քո և շքեղագոյն կահք և կարասիք. հիմ հնագոյն քան զհասակդ պաշտի գինի ՚ի սեղանիդ. զինչ այդ բարեզարդութիւնք տանդ. առ ինչ տնկին ծառք որոց պտղաբերութիւնք ստուերք միայն են. էր վասն կին քո զհաստ ճոխ և հարուստ տան միոյ յականջ իւր կրէ. էր վասն մանուկն որ ընդ դաստիարակաւ ՚ի մեծագին պճնի պատմուչան. զինչ այդ արուեստ պաշտելոյ սպասուցն ՚ի սեղանիդ. հիմ ոչ յախուռն որպէս զհարդ և իցէ արծաթիքն զետեղին, այլ ճարտարութեամբ մեծաւ յարմարեալ. է քո ահա և վարժապետ զիտրտիկան յօշելոյ. (Նաւել, եթէ կամիս, թէ ընդէր և յայնկոյս ծովու կարուածք իցեն քո, ընդէր առաւելագոյն քան զոր մարթ իցէ քեզ ճանաչել. կամ զի անփոյթես յոյժ և զսակաւ ծառայսդ չճանաչես, և կամ կարի զեղի, և այնչափ զթիւ նոցա յաւելուս՝ մինչև չկարել յուշի ունել զնոսա, որոց և երկաքանչիւրն չար է : — Եւ ես ինքնին սատարեցից քեզ ՚ի կշտամբանսդ, յոր վագոյնս քան զոր կարծես ինձ ՚ի դէմն բերելով. այլ այժմ զայս տամ քեզ պատասխանի. (Եմ ես իմաստուն, և զի ըստ չարութեան սրտիդ խօսեցայց, և ոչ իսկ եղէց : (1) այն արդ պահանջեմ յանձնէս, ոչ զի գերակատարիցն իցեմ հաւասար, այլ զի լաւ քան զվտթարան գտայց : (2) Ե՛ւ է ինձ և այն թէ օր ըստ օրէ կարճել ինչ յախտիցս մարթացայց և զսխալանս իմ յանդիմա-

նել։ Անդէ ժաման յառողջութիւն և ոչ իսկ եղէց արդեօք․ այլ մեղմացուցանել մանաւանդ քան թէ բուժել զոտնառութիւնն իմ հնարիմ, շատ համարեալ զի ոչ ստէպ զայրասցի և զբռնեցի ցաւովք։ Ինդ ձեզ թէ համեմատեցայց՝ ընթանամես, թէպէտ և մեղմով։

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

||2 զանձնէ ասեմ զայստիկ, զի ես ՚ի խորս եմ ախտից, այլ զնմանէ՝ որ յառաջադէմն իսկ է։ — Ելազգ խօսիս ասէ, և այլազգ կեաս։ — Ելա իսկ, ով խեղաւ թիւրեալդ մտօք և ամենայն բարեաց թշնամի, և Պղատոնի և Եպիկուրայ և Օնոնի ՚ի դէմն ածաւ, զի և նոքա առհասարակ ոչ որպէս կէլինն վարդապետէին, այլ թէ որպէս արժան իցէ կեալ։ Օ առաքինութենէ է բանս և ոչ զանձնէս․ և ՚ի նշաւակել խնամ զմիտութիւնս՝ յիմոցն նախ սկսայց, և երբ կարող եղէց՝ կեցից որպէս պարտն է։ Եւ ոչ վասն թունալից չարաբանութեանցդ կասեցայց ինչ ՚ի լաւագունից անտի, և ոչ մահադեղդ այդ՝ որով զայլս վարակեալ՝ զանձինս սպանանէք, ոչ ինչ արգելուցու զիս առ ՚ի չգովելոյ զկեանսն, ոչ զոր եմն վարեմ, այլ զոր պատշաճ համարիմ ՚ի վարել, և առ ՚ի չպաշտելոյ զառաքինութիւնն, որում ՚ի բացուստ՝ իբրեւ ընդ քարը բերեալ՝ զհետ ընթանամ։ Իսկ զիսորդ․ իցէ՞ բնաւ ակն ունել թէ գտցի ինչ վերծ և անբռնաբարելի ՚ի չարակամութենէ անտի՝ որ և ոչ ՚ի հռուտիղիսա խնայեաց, և ոչ ՚ի խտովն։ Եւ որոց Վեմետրիոս Վինիկեան ոչ որպէս պարտն էր աղքատ թուեցաւ՝ ո՞րք ոչ ճոխագոյն քան զարժանն թուեսցի։ Օ այրն զայն խստակեաց և միցող ընդդէմ ամենայն ցանկութեանց բնութեան, և այնու ևս աղքատագոյն քան զայլս ՚ի Վինիկեանց՝ զի ոչ միայն զունենլ՝ այլ և զինդրեն ինչ արգելոյր անձին, տակաւին Համարին տիրապէս աղքատ։ Տեսանէս զաղփաղփանսդ․ որպէս թէ ոչ առաքինութեան զհետ կրթեալ էր Վեմետրեայ այլ աղքատութեան։

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Օ ԴԻՈՂՈՐ խնաստասէր Եպիսկոսեան որ 'ի սակաւ աւուրս իւրովի վախճան արար կենացն, ստգտանէն ոչ ըստ Եպիսկոսայ պատուիրանին արարեալ կարճելով ինքնին զպէտս կերակրոյն, և համարին կէսք ամստու թեամբ գործեցեալ և կէսք յանդգնութեամբ: Եւ ինքն երանելի և լի վատահաւութեամբ յանստգիւտ խիղճ մտացն՝ յետ իւր 'ի կենաց վկայեաց զանձնէ զովելով զանդորրութեան կեանան՝ որպէս 'ի նաւահանգստի խարխախ 'ի ծով ամրացեալ. և առաց զբանն զայն զանհաճոյն ձեզ, որպէս թէ գնոյն և ձեզ պարտ իցէ առնել:

“ Ինցի, զբախտին լըցեալ սահման կենազրաւ ”:

Օ միոյն կենացն, և զմիւսոյն մահուանէն վիճէք. և 'ի լուր անուան մեծարոյ արանց նշանաւոր եղեկոց պանծալի զովութեամբք, որպէս անծանօթից դիպեալք՝ իբրև զսկունդս հաջէք: Եւ ասն զի տեսիլ բարւոյն դժպհի է ձեզ, և այլոցն առաքինութիւնք 'ի յանդիմանութիւն են ախտիցդ ձերոց. ծանր է ձեզ զվէհման նշողեայս՝ ընդ գաղտնիքն ձեր համեմատել, և չիմանայք և ոչ առնուք 'ի միտ թէ յանդգնութիւն ձեր այդ որպէս զձեր կողմն ճգնիցէ: Օ ի թէ որք առաքինութեանց են հետամուտք՝ արծաթասէրք իցեն և ցանկասէրք և փառամեղք, զինչ դուք իցէք ապա, որոց և անուն իսկ առաքինութեան ատելի է: Եւ որք, ասէք, որ զբանսն պահեացէ և հանգոյն ասացելոցն զկեանսն յարդարեացէ: Եւ զինչ զարմանք իցեն. չտեսանիցէք որպէս զբարձրագունից և զարիականաց խօսիցին և զգեր 'ի վերոյ ամբարձելոց զամենայն կենցաղական յեղափոխութեամբք. որպէս կորզել հնարին զանձինս 'ի խաչից անտի, յորս իւրաքանչիւր որ 'ի ձէնջ ամրապինդ ևս բւեռոյն օր ըստօրէ, և թէ տանջիցին ևս՝ մէն մի զմիոյ փայտէ կախեալ տանջին: Եւ նոցա որք անձամբ զանձինս պատուհասեն, որչափ ցանկութիւնք իցեն՝ նոյն.

չափ և փայտը տանջանաց, և սակայն 'ի Թնամանել զայս տակաւին զուարճախօս են չարալեզուքն : Ի զատս յայնմանէ համարէի զնոսա արդարեւ եթէ չտեսնէի զոմանս զի 'ի կախաղանէ անտի փայտին Թքանէին ընդ հայեցողն 'ի նոսա :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

() ՈՐ ասենն՝ չառնեն իմաստասէրք . բայց բազում ինչ առնեն զի ասեն և զի խորհին ողջախոհ մտօք :
 () Ի Թէ և զամենայն ասացեալն առնէին , ո՞րք երանելի գոյր քան զնոսա : Իայց քեզ չէր պարտ անգոսնել զբանս բարիս , և զսիրտս լցեալս խորհրդովք բարեաց : Կովելի են ճառք փրկաւէտ վարդապետու Թեանց , Թէպէտ և վրէպք 'ի գործոց գոանիցին :
 () Ինչ զարմանք եթէ չերանիցեն 'ի բարձունս դիմեալքն ընդ առապարս . այլ դու նայեաց ընդ մեծ ճիգն արանցն՝ Թէպէտ և անկանիցին իսկ : Ի լաջազանց է գործ ոչ յիւրականն այլ 'ի բնութեանն իւրոյ հայեցեալ ոյժ , 'ի բարձրագոյնս ձկտիլ , փորձ փորձել և բերիլ մտօք 'ի խորհուրդս վեհագոյն քան զկար զօրու Թեան ճոխացելոյն իսկ բարձրագոյն հանձարով : Որ ուխտ եղ ընդ անձին՝ զի այնու դիմօք որով լեն՝ ընկալի զմահ . զի տոկացէ աշխատութեանց ամենայնի որչափ և բազումք իցեն՝ զտկարութիւն մարմնոյն հոգւով կազդուրեալ . զի արհամարհեսցէ ըզձոխութիւնս՝ եթէ զմերձուորսն և եթէ զհեռաւորս , ոչ 'ի խուսափել նոցա յիւրմէ՝ տրտմելով , և ոչ 'ի նշողեն զիւրեւ խրոխտալով . զի չհոգասցէ ամենեւին ընդ մօտել և ընդ հեռանալ բախտին յիւրմէ . զի զերկիր համօրէն իւր համարեցի և զիւրսն այլոց . զի կեցցէ որպէս վասն այլոց ծնեալ , և վասն այնորիկ իսկ չնորհս կալի բնութեան , որ զի չմարթէր մեծ ևս ինչ առնել նմա չորհ , զինքն միայնակ պարգեւելով ամենեցուն և միում ինքեան զամենեսին . զի զոր ունին ոչ սրահեսցէ ազահաբար և ոչ վատնեսցէ շոտյալութեամբ , ոչ աւելի գրելով իւր ստացուած՝ բայց զոր

պարգեւէն արժանապէս . զի ոչ չափով և կշռով բարերարեսցէ , և ոչ աւելի ինչ քան զերախառառուն զերախտիան մեծարեսցէ , և ոչ ինչ երբեք շատ համարեսցի զոր արժանապէս ընդունի գը . զի ոչ ըստ հաճոյից ինչ գործեսցէ , այլ զամենայն խղճի մտօք ակներև աշխարհի համարեալ՝ զոր գործէն 'ի ծածուկ . զի ոչ կերիցէ և ոչ զգեհուցու առ 'ի խուլ և դատարկել զորովայն , այլ 'ի պէտս կարեաց բնութեան . զի զուարթամիտ իցէ առ բարեկամս և հեզահամբոյր առ թշնամիս՝ զիջանելով մինչ չև իցէ աղաչեցեալ և կանխելով 'ի կատարումն պատշաճ հայցուածոց . զի զաշխարհ համօրէն համարեսցի իւր գաւառ հայրենի և տեսուչ ամենայնի զգիս , որք շուրջ զիւրև և 'ի վերայ իւր կան քննիչք և ոստիկան ամենայն բանից և գործոց . և զի 'ի պահանջել բնութեան զհոգին և կամ յարձակել զայն բանին՝ երանիցէ անդիմադարձ՝ վկայութիւն եղեալ զի սիրեաց միշտ զարդար խիղճ մտաց և զառ 'ի բարին ջանսն , և զի ոչ ուրուք զազատութիւնն զրկեաց թող լծէ զիւրն .

ԳԼՈՒԻՍ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

|| Բ զայս ամենայն առնել 'ի մտի եդ՝ կամի և ջանայ այնպիսին 'ի նմանութիւն անդր աստուածոց հորդել ճանապարհ . և թէպէտ ոչ համօրէն ածցէ ըզբռամբ՝ զորոց բուռն հարեալն է , սակայն 'ի բարձրագունիցն գէթ յետնեսցի : Եւ զուրք ատեցողք առաքիչնութեան և որոց այնմ իցեն հետամուտք՝ ոչ նոր ինչ առնէք . քանզի և աչացաւք զանգիտեն յարեգակնէ . և գիշերասէրք 'ի կենդանեաց՝ ատեան գտիւ լուսապայծառ . և 'ի ծագմանէ նորին հարթուցեալք փութան 'ի խշտիս , և 'ի ծերպս ուրեք զուղակին ահաբեկք 'ի լուսոյ : Հեծեցարուք աղէ և զլէզուս ձեր ժանտս սրեցէք 'ի թշնամանա լուաց . յամուեցարուք պնդեցարուք և խածատեցէք , այլ վաղ ընդ փոյթ խորտակեսցին ստոամուկք ձեր մինչ չև ազդեալ 'ի նոսա : — Ինդէր այն ոք իմաստասէր պանծացեալ և փարթամագոյն վարէ

կեանս . Էր վարդապետէ արհամարհել զինչա , և ինքն վարի նորօք . զկեանս անգամ ուսուցանէ արհամարհել , և սակայն կեայ . զառողջութիւն առէ արհամարհել , և սակայն պահպանէ ինամով լաւագոյն զքաջողջութիւնն համարեալ : () աքտորանս անուն լոկ վարկանի . զինչ չար իցէ , ասէ , փոխել զգաւառս . և սակայն 'ի հայրենիսն ցանկայ ծերանալ : () նոք երկար և ընդ սուղ կեանս չգնէ ինչ խտր . սակայն հնարի յերկարաձգել զաւուրս իւր և 'ի խոր ծերութեան առողջանալ ախորժէ : — () րհամարհել զայդոսիկ ասաց , ով դու , ոչ զի չու նիցի ' այլ զի մի հոգասցի ընդ այնոսիկ , ոչ զի յանձնէ 'ի բաց վարեցէ , այլ փախուցելոցն անխուով զհետ երութիցէ : () Եւ իւր այլ յապահոյի աւանդեցէ բախտն զմեծութիւնս իւր , որպէս անդր՝ ուստի աւանուցու անդրէն յետս անտրտունջ յաւանդառուէն : () արկոսի () ատովնի 'ի գովել անդ զ() ուռիոս և զ() ուռնկանիոս , և զգարն զայն յորում 'ի մեղս համարեալ էր և ընդ դատաստանաւ անկեալ համարակարաց՝ ունել () ի () թղունս ինչարծաթիս , էին իւր քառասուն բիւրք սեւտերտից . նուազագոյն արդարև քան զ() րասոսին , այլ աւելի քան զ() ատովնի համարակալի : () Եւ եթէ 'ի կշիռ համեմատութեան ձգեցէ որ՝ մեծաւ առաւելութեամբ յաղթէ () ատովն հաւուն իւրոյ քան () Երասոս () ատովնի : () Եւ () Եպէտ հարստագոյն ևս գային նմա մեծութիւնը , ոչ մերժէր . զի ոչ եթէ անարժան պարգեաց բախտի համարի զանձն իմաստունն : () Եւ սիրէ զմեծութիւնս , այլ ընտրելագոյն համարի . ոչ 'ի հոգին , այլ 'ի տունն ընդունի զնոսին . ոչ 'ի բաց ընկենու զոր ունին , այլ պահէ և ինչորէ նորօք պատեհ 'ի ցոյց մեծագունի իւրումն առաքինութեան :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

() Եւ երկբայեցի երբէք զի մեծ ևս պատեհ առաջի կայ առն իմաստնոյ 'ի հանդէս առաքինութեանց հոգւոյ իւրոյ 'ի մեծութեան քան յաղթատութեան . զի յաղթատութեան միոյ և եթ առաքինութեան է հանդէս՝ չընկճելոյ և չվհատելոյ . իսկ 'ի մեծութեան

ասպարէզ լայնածաւալ բացեալ կայ առաջի բարեխառնութեան, առատաձեռնութեան, երկասիրութեան, տնտեսութեան և մեծագործութեան: Անգոմնէ զանձն իւր իմաստուն, զի կարճ է հասակաւ. բայց հաջոյագոյն ևս էր նմա լինել բարձրահասակ. տկար իսկ մարմնով և զիրկ յաչաց՝ թէպէտ և կեցցէ, բայց ցանկայր մանաւանդ կորովի դոլ մարմնով. և այս ոչ վայրապար արդեօք, այլ զի լաւագոյն և կարեւորագոյն զայն համարի: Ատառողջութեան տարեալ, քաջողութեան ցանկայ. քանզի և են ինչ առաւելութիւնք որք թէպէտ ոչ մեծ ինչ իրք իցեն և առանց իսկ այնոցիկ մարթ իցէ տիրապէս բարւոյն կալ մնալ անեղծ և անկործան, սակայն յաւելուն ինչ յայն առ ՚ի բերկրութիւն յաւերժական, որ ծնունդն է առաքինութեան: Այսպէս ցանկալի և զուարթարար են իմաստնայ ճոխութիւնք, որպէս նաւորդի հողմն աջողակ և ուղղաշունչ. որպէս օր արայծառ ՚ի ձմերանի և ՚ի սառնամանիս տեղի արեգդէմ: Արդ իցէ՞ որ յիմաստնոց, զմերոցն աւսեմ, առ որս միայն բարի առաքինութիւնն է, որ ուրաստ լինիցի թէ և այնոցիկ անկարեւոր առ ՚ի մէնջ կոչեցեալ առաւելութեանց իցէ ինչ յարգ և միոյն առաւել քան զմիւսոյն. են յայնցանէ որ պատուականք հաւմարին և են որ պատուականագոյնք. և զի մի խաբիցիս՝ գիտեա զի մեծութիւնք յընտրականաց անտի են: Իսկ առ ինչ ապա, ասիցես, ծաղրես զի՝ երբ որպէս ինձ՝ և քեզ իսկ նոյնպէս պատուականագոյն թուին այնոքիկ: — Եթանցիս գիտել, թէ ոչ ամենեւին նոյնպէս թուիցին. յինէն եթէ պակասեսցին մեծութիւնք՝ այլ ինչ չառնան ընդ իւրեանս. իսկ ՚ի քէն թէ մեկնեսցին՝ շուարեալ տագնապիս, և դքեզ ՚ի քէն համարիս բարձեալ: Առ իս մեծութիւնքն ունին ինչ տեղի. իսկ առ քեզ զգերագոյնն. և համայն ասել, մեծութիւնքն իմ են, իսկ դու մեծութեանց.

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Ս' ապա արգելուր իմաստասիրաց զինչս . ոչ որ զիմաստութիւնն դատապարտեաց յաղքատութիւն : Ս' արթ է իմաստասիրին ունել ճոխութիւնս բազումս, բայց ոչ 'ի յափշտակութենէ, և ոչ արեամբ այլոց շաղախեալ, այլ առանց զրկելոյ զոր և առանց ամեթալի շահուց . և որպէս մուտք նոցին, համեատագոյն և ելքն իցեն, ընդ որս ոչ որ դժկամակեացի՝ բայց չարակնն : չաւել կուտել զայնոսիկ որչափ և կամիցիս՝ չիցեն երբէք անհամեստք . և թէպէտ իցեն որք ցանկանայցեն մասին ինչ այնոցիկ, բայց չիցէ և ոչ որ որ կարասցէ ասել թէ իցէ ինչ իւր մասն 'ի նոսա : Ոչ մերժէ իմաստունն զշնորհս բախտին . և ընդ ժառանգութի պատշաճադէս ստացեալ համեստութեամբ՝ ոչ պարծի և ոչ ամանէ : Լ՝ յլ յայն պարծեացի եթէ բացեալ զտունն և ընկալեալ անոր զբաղանքացիսն և հանդէս արարեալ իւրոց ընչից՝ կարասցէ ասել . () որ ինչ որ զիւր տեսցէ 'ի սոսա, բարձցէ : Ո՛վ մեծի առնն, ո՛վ ամենալաւ մեծատան, եթէ զուգաձայն բարբառոյն և արդիւնքն գտցին . և յետ բարբառոյն իսկ նոյնչափ կացցեն մնասցեն ճախութիւնքն : Լ՝ յո, եթէ աներկեւան վստահութեամբ տեղի տայցէ խուզարկութեան ժողովրդեանն, եթէ չգտցի ինչ առ նմա յոր ձեռն որ ձգիցէ, այնպիսին համարձակութեամբ և յայտ յանդիման աշխարհի լիցի մեծատուն : Որպէս զարծաթ անիրաւ և անարժան ընդ սեւան իսկ տանն չընդունի իմաստունն, նոյնպէս չարտաքսէ և չհանէ 'ի բաց զճոխ մեծութիւնս, զպարգէս բախտին և զարգասիս առաքինութեան : Իսկ ընդէր իցէ նմա չարակնն և չտալ նոցա զպատուական տեղին . թող գայցեն և օթեցին : Ոչ ցրուեսցէ գնոսա, և ոչ դիցէ 'ի թաքստի . զի մին ցնորելոյ է գործ և միւսն երկչտոյ և փոքրողոյ, որպէս թէ մեծ ինչ և ճաշխարհիկ ծրարիցէ 'ի ծոցին : Բայց և ոչ, որպէս ասացի, արտաքս ընկենու գնոսա՝ ի տանէ . զի զինչ ասիցէ ցնոսա թէ “զի անպիտանք էք ինձ”, եթէ “չգիտեմ ես

վարել մեծութեամբք, : () որ օրինակ և հետիոտս իսկ ճանապարհորդել կարացեալ, բայց ընտրէ ելանել 'ի կառս, սոյնպէս եթէ կարող իցէ մեծանալ՝ մեծանայ և ունի զձոխութիւնսն որպէս թեթևս ինչ և փախըստեայս, և չառնու յանձն՝ զի ծանրասցին ինքեան կամ այլում: Պարգեւէ Եւ զի ուղղեցէք զականջսդ, և զգոգս ձեր բանայք: Պարգեւէ բարեաց, կամ զորս յուսայ ածել 'ի բարութիւն: Պարգեւէ իմաստութեամբ մեծաւ զարժանաւորսն ընտրելով, զի գիտէ թէ որպէս զառելոցն՝ նոյնպէս և զտուելոցն պահանջեսցի համարս: Պարգեւէ ուղղութեամբ և 'ի հաւանութենէ մտաց. զի չարաչար պարգեւաբաշխութիւն՝ շռայլութիւն իմն է ամթալի: Ի՛աց են գոգք նորա՝ այլ ոչ ծակոտեալ, շատ ինչ ելանէ անտի, այլ չանկանի 'ի բաց և ոչ ինչ:

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶՈՐՐՈՐԴ

Ի՞՞թի որ դիւրին ինչ զպարգեւաբաշխութիւնն համարիցի՝ սխալէ: Ի՛ագմապատիկ դժուարութիւնք են յայնմ, միայն թէ իմաստութեամբ որ պարգեւել կամիցի և ոչ յախուռն և ըստ դէպս ցրուել: () այս որ 'ի սէր յանկուցանեմ, այլում հատուցանեմ՝ զսէր. միում 'ի թիկունս հասանեմ, միուսումն գթամ, զայն որ կազդուրեմ, զի մի անձնն արժանաւոր գրաւեալ ընկճեսցի ընդ աղքատութեամբ: Իմանց ոչ տամ թէ և չունիցին. զի թէ տաց ևս՝ 'ի չիք դարձցի. եւ որոց ընծայեմ, և եւ զորս ստիպեմ առնուլ: Ի՛նմարթ է ինձ անփոյթ լինել յայս գործ կարեոր. ոչ ուրեք այնպէս շահաբեր իցէ ինձ արծաթ որպէս 'ի պարգեւէն: Եւ զինչ մեծ իցէ, ասիցես. տան ուրեմն զի առնուցուս անդրէն զկշիռն. — Ի՛չ, այլ տամ զի մի կորուսից: Ի՛մա պարտ է տալ զպարգեւսն, յորմէ չիցէ օրէն յետս պահանջել, բայց բաւական իցէ 'ի հատուցումն:

Ի՛նչպէս գետեղեսցի բարերարութիւն, որպէս գանձ 'ի խորս թաղեալ, զոր մի՛ լիցի քեզ հանել մինչ չև ստիպեալ 'ի հարկէն: Ի՛չ ահա և գերդաստանն ինքնին ճոխ մեծատանն պատեհս յաճախաւորս մատուցանէ 'ի բա

րերարել: () ի զոր զառատաձեռնութիւն առ ազատ քաղաքացիան և եթ սահմանեցէ . հրաման է մեզ 'ի բնութենէ օգտակար լինել ամենայն մարդկան՝ եթէ ծառայք իցեն և եթէ ազատք , ընդէ կամ ազատագրեալք , լիութի կամ ստոյգ՝ ազատութեամբ կամ թէ առաջի բարեկամաց և եթ ազատացեալք , չէ ինչ փոյլ . զի ուր մարդ է՝ անդ և տեղի բարերարելոյ : Իսկ ուրեմն մարթ է իմաստնոյն և յիւրում սահմանին և 'ի տան բաշխել զինչն՝ զառատաձեռնութիւն 'ի վար արկեալ՝ որ և Ի՞նչ զատականութիւն՝ յորջորջի՝ ոչ զի ազատաց տալ պարտ իցէ՝ այլ ազատութեամբ ոգւոյ : Իմաստնոյն առատաձեռնութիւն ոչ 'ի վատթարս բերի երբէք և յանարժանս , և ոչ տկարանայ ցայն վայր զի 'ի պատահելարժանաւորին ոչ լիութի զպարգևսն զեղուցու : Իսկ զի այսոքիկ այսպէս՝ մի լիցի ձեզ ապա գթալայանդուգն , զարիական և զպատշաճապէս ասացեալսն յիմաստասիրաց չարաչար իմանալ : Իսկ այս ինչ նախ յուշ լիցի ձեզ զի խտիր մեծ է ընդ հետամուտն իմաստութեան և ընդ իմաստուն որ կատարեալ իցէ 'ի նմին : Ինչպիսին 'ի նոցանէ ասիցէ ցեղ . “ Իարի են յոյժ բանքս , այլ ես դեռ 'ի բազում չարիս թարթափիմ , մի ըստ բանից վարդապետութեանս զիս դատիցիս՝ մինչդեռ ջանամ և հնարիմ կրթութել զանձն իմ և յարգարել և 'ի գերակատարն թեալ կոխել օրինակ . յորժամ՝ յառաջադիրն իմ նպատակ եղէց ժաման՝ յայնժամ՝ պահանջեալ յինչն զի բանիցս հաւասարեցին և գործք , : Իսկ որ 'ի կատարն հասեալ է մարդկայնոյ լաւութեան , այլազգաբար խօսեցի ընդ քեզ և ասիցէ . “ Իսկ քան զամենայն չէ քեզ իշխանութիւն զաւագոյնս քան զքեզ դատելոյ , և այն իսկ զի անհաճոյ եմ չարաց՝ նշանակ ուղղութեանս իմոյ է և առաքինութեանս : Իսկ զի տաց քեզ հաւաստիս թէ ոչ ումեք 'ի մահկանացուացս բերիմ 'ի նախանձ՝ լուր զոր յանձն առեալս է իմ և թէ որքա-

1 Եւ և այլ օրինակաւ ազատագրէին ստրուկք առ հռոմէացիս , մերթ օրինոք և ատենական կարգօք որ և կոչէր Ստոյգ կամ Լիւթ ազատութիւն . մերթ կոտակաւ և մերթ ևս 'ի ժողովի բարեկամաց յայտարար խոստամբ . և յայտոսիկ ակնարկեն բանք Սենեկայի :

2 Ի Լատին Լիւթ-ալիս ուր 'ի Լիւթ , ազա բառէն ածանցեալ զնոյն ունի նշանակութիւն որ ինչ ազաբառն-իս 'ի մեզ :

նոյ համարիցիմ զիրս իւրաքանչիւր : () Ճոխութիւնս
 Համարիմ բարի ինչ, զի թէ էին՝ բարիս առնէին
 և զստացողս . և արդ քանզի անմարթ է բարի ասել
 զայն ինչ՝ որ ստգտանելի է առ չարս, չտամ՝ նոցա զայդ
 անոն , այլ խոստովանիմ և եթ զի ստանալ մարթ է
 զայնոսիկ . քանզի պիտանիք են և մեծապէս դիւրիցք
 կենաց , :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶԻՆԳԵՐՈՐԴ

Եւ զի կողմանք երկաքանչիւր միաբանիմք յայնմ թէ
 մարթ իցէ ստանալ Ճոխութիւնս , ընդէր ապա ոչ ընդ
 բարիս համարիցիմ ես զայնոսիկ , կամ թէ իւ այլազ-
 գաբար 'ի քէն բերիցեմ կարծիս զնոցանէ՝ լուր : Եւ
 կացո գիս 'ի տուն իրացեալ Ճոխութեամբ՝ ուր ոսկի և
 արծաթ խառն 'ի խուռն վարիցին 'ի պէտս , ոչ պա-
 տուական զանձն իմ համարեցայց վասն այնոցիկ , որք
 թէպէտ և շուրջ զինև կան՝ բայց արտաքոյ իմ են : Եւ
 զիս անտի և տարեալ կացուցես 'ի փայտեայ կամրջին
 'ի խումբս մուրողացն , և ոչ վասն այնորիկ անարգեցից
 զանձն իմ՝ զի ընդ այնոսիկ նստիմ որք ձեռս յողորմու-
 թիւն կարկառեն : () Ինչ փոյթ իցէ զի կոտորակ հացի
 պակասիցի այնմ որում առ ձեռն կայցէ մեռանել : Եւ
 սակայն ընտրելագոյն քան զկամուրջն համարիմ զտունն
 մեծապայծառ : Նանդերձանք շքեղք և ազնիւ սպապ
 թող վառեացին զինև , ոչ առաւել ինչ երանելի զանձն
 իմ գրեցից զի փափուկս զգենում և ծիրանիք 'ի ներ-
 քոյ իմ տարածանին 'ի խնջոյս . և ոչ թշուառագոյն
 դարձեալ՝ եթէ խոնջ պարանոց հանգիցէ 'ի բարձ խո-
 տեղէն , կամ զմարմին իմ առցէ խշտեակ կրկիսեան՝ ,
 ընդ որոյ հնոտի և կարկատուն կտաւոյն կարանսն ներ-
 քինքն 'ի դուրս բերիցին : Եւ սակայն զինչ . հաճոյա-

1 Կրկիսեան խշտեկաւ զնիստ և զկարծր անկողինս է իմանալ . և
 պաաճառք կրկիսեան անուանակոչութեանս այն իցէ թերեւ , զի 'ի
 կրկիսեան խաղա երբեմն աղքատքն այնպիսեղք սովոր էին վարել իւր-
 տեկոք :

գոյն է ինձ հանդէս առնել ողւոյ իմոյ՝ նորս և պարկեշտս զգեցեալ քան մերկ կամ կիսաբաց թիկամբք։ Եթէ աւուրք իմ համօրէն ըստ հաճոյս իմ անցանիցեն, և բարօրութիւնք նորանորք զմիմեանս յաջորդեսցեն, ոչ վասն այդորիկ հաճեսցի անձն իմ ընդ իս։ Ինչ հակառակն՝ յեղափոխեսցին երեսք ժամանակին։ աստի և անտի յաճախեսցեն՝ ի վերայ իմ հարուածք ֆնասուց, սգոյ, պէսպէս աղիտից, և չիցէ ինձ և ոչ ժամմի առանց անձկութեանց։ ոչ վասն այդորիկ թշուառ զանձն իմ ասացից և ոչ զմի յաւուրցս անիծեցից։ քանզի վաղու ևս յառաջատես լեալ է իմ զի չիցէ վասն իմ օր սեաւ։ Եւ սակայն զինչ. ընտրեմ մանաւանդ զուրախութիւն ի չափու ունել քան ցաւոց հանդուրժել։

Օ այդ քեզ և Սոկրատէս ինքնին ասասցէ. «Դիր զիս յաղթող ազգաց և ազանց. և դիմնիսեանն կառք բեր կրաքից՝ ձգեսցեն զիս յաղթական ի դրանցն արևու մինչ և ց(կ)եբէ. օրէնս յինէն իննորեսցեն թազաւորք Պարսից. և ընդ ամենայն ուրեք աստուածաբար պատուեալ յայնժամ մանաւանդ յուշ լիցի ինձ զի մարդ եմ մահ կանացու։ Գերածայրեալ բարձրութեանն այնմիկ հուպ ընդ հուպ թող յաջորդեսցէ կործանումն գահա վէժ, և ի սայլակ գերեվար թշնամոյն ածայց ի շուք փառաց հանդիսի գոռոզ և վայրագ յաղթականին. այլ ոչ նկուռ ինչ գտայց ոգւով զհետ կառաց յաղթականին ձգեալ՝ քան զոր յիմումն էի։ Եւ սակայն զինչ. զյաղթութիւն ընտրեմ առաւել քան զգերութիւն։ Օ ամենայն թազաւորութեամբ բախտին քամահեմ. այլ եթէ ընտրոյն տէր իցեմ, զևս բերկրալիցսն աւից ինձ անտի։ Որ ինչ և տացին ինձ՝ ի բարիս ինձ եղիցին. այլ ցանկամ մանաւանդ զի հեշտինքն տացին և բերկրականք, և որք դոյզն աշխատութիւն հասուցեն որոց վարինն նոքօք։

Ի՞նչն աշխատութեան և ճգանց և ոչ մի ինչ յառաքինութեանց ոչ յաջողեսցի. զայդ մի կարծիցես, այլ են որ խթանի ունին պէտս, և են որ սանձից։ Օ որ օրինակ ընդ զառ ի թափսն ընդ կրունկն՝ և ի վերելս յառաջկոյս հակել պարտ է մարմնով, զնոյն է իմանալ և զառաքինութեանց՝ յորոց են որք ընդ զառ ի վաղն բերին, և են որք ընդ վերելսն ընթանան։ Եւ բնաւ

իսկ ո՞ր երկուանայցէ զի համբերութիւն, արիութիւն, անդուլութիւն և որ այլ ևս առաքինութիւնք, որ առ հակառակն հանդիսանան և ընդ բախտին մաքատին, ո՞չ ընդ վերելն ընթանայցեն, ճգնեսցին և մրցեսցին անդուլ : Ըստպէն և առատաձեռնութիւն, ժուժկալութիւն և հեզութիւն՝ յայտնապէս ընդ զառ ՚ի վայրն բերին : Ի սոսա պինդ կալուք զոգիս, զի մի գորեսցի . ՚ի նոսին խրախոյս տուեալ յորդորեսցուք . հապա ընդդէմ աղքատութեան ուժգնագունիւք վարեսցուք՝ որք հզօրագոյնք են ՚ի մարտի . և ՚ի մեծութիւնս զգօնագունիւք, որք զառ ՚ի վայր զընթացն հաստատեալ և զբերումն ծանրութեանն ընկրկեն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Եւ զի այսոքիկ այսպէս զանազանեալ են՝ ընտրեմ առաւել ընդ զիւրագունիցն ՚ի նոցանէ խաղաղիկ և հանդարտութեամբ անցանել ընդ կիրթ, քան ընդ դժուարագունիցն՝ ընդ քիրտն գալով և ընդ ապաժոյժ : Ըստ ինչ ապա, ասէ իմաստուն, այլազգ քան զոր խօսինս՝ կեամ, այլ դուք այլ ընդ այլոյ իմանայք : Ի ձայն և եթ բարբառոյն հնչեն լսելիք ձեր, և իմաստից նոցին չլինիք խելամուտ : Եւ զինչ խտիր է, ասիցես, ընդ յիմարս ընդ իս՝ և ընդ քեզ ընդ իմաստունդ, զի և երկաքանչիւր իսկ ախորժեմք ընդ ճոխութիւն : — Բազում ինչ ամենայն իրօք : Եւ ասն զի մեծութիւնք առ առն իմաստնոյ ՚ի ծառայութեան կան . առ յիմարին՝ ինքնակալեն : Իմաստունն չներէ մեծութեանց և ոչ ինչ . ձեզ ամենայն ինչ ներեալ է ՚ի մեծութեանց : Եւ որպէս այն թէ մշտնջենաւոր որ խոստացեալ իցէ ձեզ զժառանգութիւն մեծութեանց՝ այնպէս ընտելանայք և յարիք ՚ի նոսա . իսկ իմաստունն ՚ի խոնել անդ մեծութեանց զիւրեւ՝ յայնժամ մանաւանդ զաղքատութիւն յուշ ածէ : Եւ ասի և հաստատուն համարիցի սպարապետ զխաղաղութիւնն, սակայն պատրաստ կայ ՚ի պատերազմ, որ թէ և ոչ սկսեալ՝ բայց յայտնեալ իսկ է : Զեր որպէս թէ ան-

կէզ և անկործան իցէ տուն գեղեցկակերտ՝ յանհոգս կայք յանդգնութեամբ . և ճոխութիւնք՝ որպէս թէ զամենայն վտանգօք վազեալ և յաճախութեամբն իսկ արկածից բախտին յաղթականք՝ այնպէս զձեզ ապշեցուցանեն : Իսկայք յանհոգս և զբօսութեամբ ճոխութեամբք և ոչ յուշ լինին ձեզ վտանգք նոցուն : () որ օրինակ խուժիցն պատահէ յաճախ պաշարելոց , որք անգէտ մենքենայիցն զօրութեան՝ տեսանեն ըզվաստակս պաշարողացն , և ոչ ՚ի միտ առնուն թէ առ ինչ անդ ՚ի բացեայ կազմեսցին այնորիկ . նոյն անցք և ընդ ձեզ անցանեն . յաջողութեամբքդ ձերովք ընդարմացեալք ոչ խորհիք թէ քանի՞ յամենուստ մօտալուտ դարանին ձեզ վտանգք հուպ ընդ հուպ բառնալ ՚ի ձէնջ զճոխ և զպատուական աւարդ : Իմաստնոյն՝ թէ և ամենայն ճոխութիւնք բարձցին ՚ի նմանէ՝ սակայն կացցեն մնացեն նմա իւրքն սեփհականք . զի գոհ և խրախամիտ առաջակայիւքն կացեալ և զհանդերձելոցն ինչ ոչ հոգայ : Երկրատէս՝ և կամ այլ դք հանգունատիպ նմին ճոխացեալ զօրութեամբ և իշխանութեամբ ՚ի վերայ մարդկայնոց իրաց՝ ասէր . « Ի վերքան զամենայն զայս ՚ի մոռ եդի հաստատութեամբ՝ ոչ ըստ կարծեաց և ըստ վարդապետութեան ձերոյ զկեանս իմ ուղղել : Օսովորականն ձեր յաճախեցէք յամենուստ զբանս . ոչ ՚ի թշնամանս համարեսցին ինձ այնորիկ՝ այլ ապիկար տղայոց ճիւղք » : Օայս ասէ վիճակեալն իմաստութեան՝ որոյ անախտութիւն ոգւոյն համարձակութիւն տայ նմա և իրաւունս յանդիմանելոյ զայս ոչ առ ատելութեան ինչ այլ առ ՚ի դարման ուղղութեան : Եւսելու և ևս . ոչ վտան իմ ինչ՝ այլ վտան ձեր ցաւ է ինձ զի յայդ խորհուրդս կայք . որ ատեայն և նախատէ զառաքինութիւն , ուրաստ լինի յամենայն ակնկալութենէ բարեաց : Եւսխատինք ձեր չազդեն ինչ յիս որպէս և ոչ ՚ի գիւ՝ որոց զսեղանս նոցա տոսպալիցեն , սակայն չարութիւն սրտի և կամաց և յոչ կարելն փնասել նշաւակի : Եւսայէս հանդուրժեմ լուտանաց ձերոց , որպէս ամենամեծն Եւսամագդ՝ շաղփաղփութեանց քերթողաց , յորոց ոմն թեւս նմա ստեղծանէ , այլ ոմն եղջիւրս , ոմն ՚ի շնութիւն գիշերաքնաց զնա յանդիմանէ , և միւս ոմն

իրբն զԺնէացեալ մոլեգնութեամբ 'ի զիս . ոմն անա-
գորոյն ասէ զնա յու մարդիկ , ոմն որպէս հափափիչ և
ապականիչ պատանեաց և ազգապիղծ անգամ . և այլ
ոմն հայրասպան և աւարառու թագաւորութեան հօր
իւրոյ և օտարի . կեղծիք ամբարշտութեան որք բառ-
նան 'ի սպառ 'ի մարդկանէ զպատկառանս և զամօթ
մեղանչելոյ՝ եթէ այնպիսեաց հաւատացքն աստուա-
ծոց : Եւ թէպէտ և ինձ ինչ ոչ ստնանեն այդոքիկ , սա
կայն խրատ տամ ձեզ վասն ձերոյ օգտի՝ բուն հար-
կանել զառաքինութենէ : Հաւատասջիք այնոցիկ որք
յերկար զհետ կրթեալ նորա և աղաղակեն՝ իբրև մե-
ծի իմիք լեալ հետամուտ , որ օր քան զօր մեծագոյն
ևս երևի : Որպէս աստուածս պաշտեցէք զառաքինու-
թիւն և զհետամուտս նորա որպէս զպաշտօնեայս , և
'ի լուր սրբանուէր յիշատակի նոցուն օժանդակեցէք
լեզուաւ : Իայց օժանդակել՝ իմա ինձ ոչ 'ի նպաստ
խօսելով՝ որպէս համարին բազումք , այլ լուութեամբ ,
որպէս հրամայէր բանին այնուիկ , զի անշփոթ 'ի
խառնաձայնից՝ պատշաճապէս և ըստ օրինի սրբազանքն
պաշտեցին :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Օր առաւել ևս ձեզ պատուիրել պէտք են զի
'ի իննել բարբառոյ 'ի դաբիրայն յայնմանէ՝ մտադիր
լուութեամբ ընկալջիք զայն : Եւ յորժամ ծնծղայս որ
իրբն երկնազդեցիկ հարկանել կեղծիցէ , յորժամ
ճարտար որ 'ի ցետել զմարմինս իւր՝ թեթև ձեռամբ
յարիւն զբազուկն և զուս իւր ներկանիցէ , յորժամ
ընդ փողոցս 'ի վերայ ծնգացն սողալով որ բանս ինչ

1 Վաղբնոց սովորութիւն էր առ հռովմայեցիս 'ի ժամ գիցա-
նուէր սրբազան պաշտամանցն լուութիւն քարոզել բանիւս Ֆա-
լէիւն կամ Օռէ այն ինքն է Ընդհեյէ կամ օթանդալեյէ լեզու-
կամ Բեբանլ : Եւ զի Ֆա-եռէ ածանցի 'ի բառէն Ֆա-օս որ նշանակէ
Պաշտպանութիւն , ընդհ , անտի առեալ յարմարէ զբանս իւր Սենե-
կայ . և զառաքինութիւն աստուածաբայ իմն և սրբանուէր համա-
բեալ ակնածու լուութեամբ հրամայէ պաշտել զայն և զհետեոյս
նորին զառաքինիս :

կաղկանձեացէ, և կամ այր՝ ծեր զգեցեալ կտաւիս, դաբնի՝ ի գլուխ և լապտեր՝ ի ձեռին զմիջառուրք ձայն բարձեալ զցասումն միոյ ուրուք ի դիցն գուժեացէ, խուռն ընթանայք ի լուր և զմիմեանց արհաւիրս յաւելեալ աստուածազդեցիկ զիրմն համարիք։ Եւ ահա Սոկրատէս ի բանտէ անտի՝ զոր յոտին իւրում մաքրազարդեաց, և քան զամենայն արքունիս եղ պատուական, ձայն բարձեալ գոչէ. « Սի բնութիւն թշնամի աստուածոց և մարդկան. զինչ մոլեգնութիւնդ այդ իցէ՝ չարահամբաւել զառաքինութիւն, և հայհոյիչ լեզուաւ պրծել զարքութիւնս։ Ի՞նչ գովել զլաւ ոչ կարէք՝ ի բաց կացէք ի նոցանէ. իսկ եթէ լրբենի համարձակութեամբ վարել ախորժիցէք, ի միմեանց վերայ յարձակեցարուք. զի եթէ յերկինս ի վեր մոլեգնիցիք, չասացից թէ սեղանակապուտք՝ այլ թէ սնավաստակք գտանիցիք։ Եւ աղը և նշաւակ կացի ես երբեմն կատականացն լճիստոփանեայ, և բովանդակ կատակերգակ քերթողացն այն պար յիմ վերայ թափեցին զթունալից զաւելտս իւրեանց։ Եւ որովք ծաղրէինն՝ պայծառացաւ առաքինութիւնս իմ. զի յասպարէս մատուցեալ և ի փորձ մեծ ևս հանդիսանայ առաքինութիւն, և ոչ որ այնպէս զլափ առցէ զօրութեան նորա որպէս որք ընդհարանն ընդ նմա։ Որ հարկանէ զգայլախազ՝ ծանիցէ զանդութիւն նորա։ Հանգոյն իմն համարեցայց զանձն իմ ժայռի սեպացելոյ յալէտանջ ծովու, զոր յամենուստ բաղխեն այլք անդուլութեամբ, բայց չկարեն ոչ ի տեղւոյնն զնա դրդուեցուցանել, և ոչ յաճախութեամբ ժամանակաց և ստեպ յարձակմամբ մնալ և ծախել։ (Եւ արիք, գրոհ տուեալ յարձակեցարուք, հանդուրժելով յաղթեցից ձեզ։ Որ ընդ կարծրագոյնս ընդհարկանի և ընդ անվկանդս, ի քնաս իւր վատնէ զօրութիւնս անձին։ Ինչդրեցէք ինչ ձեզ ապա կակուղ և տեղիտալի, յոր հարցին նետք ձեր։ Եւ զի է ձեզ զայլոց չարինն խուզարկել և տալ վճիռ զնոցանէ։ — Ինչէր իմաստասէրդ այդ բնականայ յանդորրու. էր միւսն այն ուստէ առատապէս։ — Համո-

1 Ի բունն Եգիպտացոց թուի ակնարկել Սենեկայ որք այնու նորանշան ահարկու ձեռնէ և կերպարանք հարեին առաւելագոյն աղքեցութիւն առնել ի խուժանն ռամիկ և սնապաշտ։

րէն լցեալք կեղովք՝ և զգոյզն արածս այլոց զննէք . ոչ ինչ ընդհատք ամենեւին յորոց ինքեանք զազիր բորոտու թեամբ հարեալք՝ զնիշս իմն կամ զպիսակս մաքրափայլ մարմնոցն ծաղրիցեն : Նանդիմանէք զՊղատոն , զի խրն դրեաց զարծաթ . զՂրիստոտէլ , զի էառ . զՎեմոկրիտոս , զի արհամարհեաց . զՆափիկուրոս , զի ծախեաց . և ինձ զՄիկիթիադէս և զՓեդրոս ՚ի դէմս բերէք : Ո՛վ , որպէս բարեբախտ իցէք թէ յաջողեսցէ ձեզ մեքոցս նմանել մոլութեանց : Եւ ընդէր ոչ ՚ի թշուառութիւնս ձեր շուրջ հայիք մանաւանդ՝ որք յամենայն կողմանց խոցոտենն զձեզ , է՛ որ արտաքուստ յարձակեալ ՚ի վերայ , և է՛ որ ՚ի ներքս ՚ի ձեզ բորբոքեալ : Թէպէտ և անգէտք ևս իցէք ձերոյ թշուառութեանդ , սակայն ոչ ներեսցէ մարդկայնոց իրացս սահման զի իցէ ձեզ դիւր և պարապ յածելոյ զլեզուս ՚ի նախատինս լաւաց :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՌԻԹԵՐՈՐԴ

ՍԵՍ դուք ոչ առնուք ՚ի միտ և ոչ ըստ պատշաճի բախտիդ ձերոյ բերէք կերպարանս , նմանեալք որոց ՚ի թատերս կամ ՚ի կրկէս զուարճանայցեն՝ մինչդեռ աղետք ՚ի տունս նոցա հասեալ , և գոյժն չև ևս ազդեալ իցէ յունկն նոցա : Եւ իմ հայեցեալ ՚ի բարձրութենէ՝ տեսանեմ սպառնալիս իմն ամպրոպաց մօտալուտ ՚ի վերայ ձեր հասեալ , որք թէ ոչ հուպ ընդ հուպ , սակայն ոչ անադանեսցեն ճայթել քան զտեղ քան զտարափ և հարկանել ջնջել զձեզ և զձերդ համայն : Եւ զինչ ասեմ՝ նա այժմէն իսկ , թէպէտ և չգայցէք դուք , մրրիկ իմն փոթորկեալ ոլորտացուցանէ զոգիս ձեր՝ այն ինչ մերթ խուսափէքդ և մերթ դիմէք ՚ի նոյնս , և վերառեալ ՚ի բարձունս և դարձեալ վայրաբերեալ զգետնէ գահավէժ՝ :

1 Գականն մնացուածք բանից գրոցս , և թէպէտ իցեն օրինակք ինչ որք գաջորգի ճառին զբանս ընդ սմա շարայարիցեն , բայց ոչ ինչ կցորդութիւն է բանից ընդ այս և ընդ այն : Միայն գլխակարգութիւնն շարունակի՝ վասն սովորելոյ ոմանց ՚ի վկայութիւն կոչել զերկոսին ճառս իբրև մի համարեալ :

ԴՈՒԿԻՈՍԻ Լ. ՍՆՆԵԿՆՅ

ՀԱՏՈՒՆԺ ԳՐՈՑ

ՈՐ ՅԵՂ ԼՂԻՍ ԷՌԵՆԶՆՈՒԹԵԼՆ ԻՍԵՄՏՆՈՅ

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐԴՐՈ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

.... Երբեք առ հասարակ գովելի ընծայեցուցանեն մեզ զախտս : (Ժ) Էպէտ և չիցէ մեզ յայլ ինչ օգտակար պարապել յառանձնութեան , բայց առանձնութիւնն ինքնին օգտակար իցէ . լաւագոյնք 'ի միայնանալս իցեմք : Իսկ զինչ եթէ և առ ընտրելագոյնս ումանս 'ի մարդկանէ մեկուսացեալք 'ի նոցանէ կալցուք մեզ զոք օրինակ ուղղութեան ըստ նմին զվարս մեր յարդարել . զինչ ոչ լինիցի յառանձնութեան : Եւ լիցի մեզ անխափան ըզհետ երթալ զայնորիկ ընդ որ հաճեցաքն , զի չիցէ ոք որ բազմութեամբ ամբոխին շրջեսցէ զմեզ 'ի դեռակիրթ խորհրդոց մտացս . անդ յայնժամ մարթ իցէ մեզ միօրինակ և անայլայլակ վարուք յառաջ խաղալ , ոչ ևս պէսպէս և այլ ընդ այլոյ տեսութեամբք վրդովեալք : Վրանզի չարեաց չար այն է՝ մոլութիւնս ընդ մոլութեանց փոխանակել . զի և ոչ յընտելականն մեր յախտ կամք մնամք անփոփոխ : Եւ իսկ ընդ այլոց փոխանակեն հաճոյք և չարչարեն զմեզ . և ոչ եթէ թիւրութեամբ և եթ խորհրդոցս տանջիմք , այլ և յեղյեղուկ թեթեւութեամբն : Եւ արանեալ ծփիմք և այլ յայլմէ փոփոխիմք , զոր ընտրեցաքն թողումք , և զթողեալն խնդրեմք վերստին . ցանկութիւն և ապաշաւ զմիմեանս

փոխանակեն անդադար : Օ՛ի 'ի տեսութիւնս այլոց կամք ակնկառոյցք , և լաւ քան զամենայն այն թուի մեզ՝ որոյ բազումք իցեն ցանկացողք և գովաբանք , և ոչ որ իսկապէս գովելին իցէ և ցանկալի : Օ ուղիղն և զթիւր ճանապարհ ոչ գիտութեամբ ընտրեմք , այլ 'ի յաճախութենէ հետոց , յորս չիք բնաւ դշտադարձիցն նշմարել : Երբեք ոք ցիս . “ Օ քործես , Սենեկաւրանէն զքո կողմն . ապաքէն անլ բարբառ է Ստոյիկեանցդ , : Սինչև ցվախճան կենաց մերոց պարապեսցուք , ասեն , 'ի գործ . մի դադարեսցուք երբէք գործել զհասարակաց օգուտ , ձեռնտու լինել միոյ միոյ , 'ի թիկունս հասանել և թշնամեաց և վատապիւր ձեռօք : Սեք եմք , որք յոր և է հասակի չառնումք երբէք պարապ , և որպէս պերճախօսն այն ասէ այլ ,

“ Սաղաւարտիւ ըզհերս ընկճեմք ալևորս , ”¹ .

Սեք եմք որոց չիք և ոչ վայրիկ մի դադար մինչև ցմահ . նա թէ գոյր հնար՝ և 'ի մահուն իսկ ոչ դադարէպք , “ Օ քէ քեզ զ]պիկուրեայ օրինադրութեանցն ճառել 'ի բանակին Օ ենոնի . թէ ընդ քո կողմն տաղտկացեալ իցէ քո՝ էր չանցանես դասալիք 'ի միւս կողմն յայտնապէս . այլ մատն լինիս քոյոցդ , ” — Եւ քեզ 'ի Ժամուս պատասխանի . Օ քնչ աւելի խնդրես դու յինէն քան նմանող լինել իմոցս առաջնորդաց . և իցէ՛ ինչ՝ թէ ոչ ուր առաքիցենն զիս՝ այլ ուր ածիցենն երթայց :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ՅՈՒՑԻՑ քեզ արդ զի չիք իմ օտարացեալ երբէք 'ի վարդապետութեանցն Ստոյիկեանց , զի և ոչ նոքա օտարացան յիւրեանցն . թէպէտ արդարանայի իսկ թէ ոչ վարդապետութեանցն՝ այլ զօրինակաց նոցա երթայի զհետ : Եւ զոր ասեմս յերկուս տրոհեցից մասունս . նախ զայն ճառելով թէ մարթ է ումեք յառաջին տիոց

¹ Վերգիլ . Ենեակ . գիրք Թ . 963 :

տալ զանձն բոլորովին 'ի խոկումն ճշմարտութեան , խնդրել զկանոն կենաց և 'ի նոյն կրթել զանձն յառանձնութեան : Երկրորդ՝ թէ առաւելագոյն ևս իրաւամբ մարթ իցէ առնել զայդ ումբ 'ի ծանրացեալ հասակի լցեալ զչափ ժամանակի պաշտամանցն իւրոց . և տալ զանձն յայլօրինակ գործս , ոչ ինչ ընդհատ 'ի Ս եստեան՝ կուսանաց , որոց բաժանեալ զամս պաշտամանցն՝ ուսանին նախ պաշտել զխորհրդականսն , և վարժեալք 'ի նոյն՝ զայլ ուսուցանեն :

ԳԼՈՒԻ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԻ

ՅՈՒՑԻՑ ապա թէ և Ստոյիկեանցն համաձայն է այս վարդապետութիւն , ոչ որպէս օրէնս իմն դնելով անձին անսալ յամենայնի բանիցն Օ եհոնի կամ Երիւսիւպեայ , այլ զի իրացն հարկ ստիպէ բերել ինձ 'ի նոցա կարծիս . զի զմիոյ ուրուք կարծեաց միշտ զհետ երթալ՝ ոչ արբունեաց և խորհրդականութեան է գործ , այլ կուսակցութեան : Իցէ թէ ամենայն ինչ սահմանեալ էր հաստատութեամբ և անպատրուակ խոստովանեալ ճշմարտութիւն , և ոչ ինչ 'ի սահմանելոցն փոխէին . այլ արդ զճշմարտութիւնն խնդրեմք ընդ այնոսիկ որք ուսուցանեն զայն :

Երկին աղանդք գլխաւորապէս հակառակին միմեանց վասն իրացս . Եպիկուրեանցն և Ստոյիկեանց . այլ և երկաքանչիւրն ընդ այլ և այլ ճանապարհ ածէ զմեզ 'ի հանդարտութիւն : Եպիկուրոս ասէ . “ Լմաստունն ոչ միեսցի երբէք 'ի գործս հասարակաց պետութեան , բայց 'ի հարկէ իրացն բռնադատեալ , ” Օ եհոն ասէ . “ Եթեսցի 'ի գործ հասարակապետութեան՝ եթէ չար գելցի ուսուէք , ” Եթէ տիրապէս ասէ խնդրել զհանդարտութիւն , և միւսն պատճառաւ : Երդ յայտնի իսկ են պատճառքն բազմապատիկք . եթէ անդարմանելի զեղ

1 Զերեանամայ ուխտէին Վ եստեանք զկուսութիւն , զտասն ամսն յուսումն պարապելով , զտասն 'ի կրթութիւն գործոց պաշտամանցն , և զմիւս տասն 'ի վարժապետել այլոց :

ծեալ իցէ հասարակապետութիւնն, եթէ յաւար լեալ չարաց՝ զի ոչ վայրապար ճգնեսցի իմաստունն և ոչ յանօգուտ ծախեսցի. յաւել ևս թէ չունիցի իշխանութիւն կամ զօրութիւն բաւական. զի և ոչ հասարակապետութեանն ընդունելի է, որ տկարութեամբ մարմնոյ ախտանայցէ : () որ օրինակ խարխալեալ նաւուք չմխիցի որ 'ի ծով, և ոչ տկարութեամբ մարմնոյ տացէ զանձն 'ի զինուորութիւն, սոյնպէս յանկոխն և յանգնալի ճանապարհ ոչ դիցէ զոտն իւր : () արթ իսկ իցէ ապա մինչ չև ուրուք վտանգեալ իւրիք և մինչ չև զփորձ առեալ արկածից միրկաց՝ պատսպարել յապահովի և կանուխ տալ զանձն 'ի վարժս իմաստութեան և յայն երանելի հանդարտութիւն, զհետ կրթելով առաքինութեանց՝ որք կարի իսկ հանդարտեցելոցն 'ի դէպ զան : Վանգի և այդ իսկ է պարտք մարդոյ՝ օգտել այլոց, և թէ հնար ինչ իցէ բազմաց, իսկ եթէ ոչ՝ գէթ սակաւուց, գէթ մերձաւորաց, ապա թէ և այն ևս ոչ՝ անձին : () ի որ որ օգտակար զանձն ընծայեցուցանէ այլոց, զհասարակաց վարէ գործ : () րպէս որ վառ թարացուցանէ զանձն, ոչ անձին և եթ զնաստ, այլ և ամենեցուն նոցա, որոց բարութեամբն կարող էր օգտել, սոյնպէս եթ որ 'ի լաւութիւն անձինն ճգնի՝ նովին իսկ օգտել այլոց, զի պատրաստէ նոցա օգտամտոյց զոր :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Երբ ԿԻՆ հասարակապետութիւնս ածցուք զմտաւ, մին մեծ և իսկապէս հասարակաց տէրութիւն, յորում բոլ վանդակին դիք և մարդիկ, որում ոչ այլ ծառ է և սահման՝ բայց զոր արեգակնն սահմանեն ընթացք. և միւսն՝ այն յոր ծննդեամբս վիճակեցաք. և իցէ այն թէ թեանացուցն կամ Վարդեղոնացոց կամ որ և է այլոյ պետութեան, որ ոչ հասարակաց իցէ մարդկանն համօրէն, այլ մասին և եթ : Վրդ են որ երկոցուն հասարակապետութեանցս միանգամայն կան 'ի սպասու և մեծին և փոքուն, են որ փոքուն միայն և են որ մեծին

ևեթ : Սեծիս այսմ հասարակապետութեան կարող
եմք և 'ի հանդարտութեան ծառայել . նա մանաւանդ
գուցէ լաւ ևս 'ի հանդարտութեան , 'ի խնդիր լինելով
թէ զինչ առաքինութիւնն իցէ , մի՞ եթէ բազմապատիկ ,
և թէ բնութիւնն արդեօք՝ եթէ արհեստ և կրթու-
թիւն բարիս գործեսցեն զմարդիկ . մի՞ միայն իցէ աշ-
խարհ պարունակիչ ծովու և ցամաքի և որոց 'ի նոսա՝
եթէ բազումք ևոպլայսպիսի ցանեալք իցեն յ'ստուծոյ
ընդ երկինս . նիւթն ծնող ամենայնի անընդհատ գրա-
ւեալ ընուցու զտիեզերս համայն , եթէ ընդհատ և դա-
տարկութեամբ խառնեալ : Եթէ 'ստուած 'ի զին
ևեթ գործոց իւրոց նստիցի՝ յանդորրու՝ եթէ և ներ-
գործեսցէ ինչ : Երդեօք արտաքնուստ պարագրիցէ զա-
մենայն , եթէ 'ի ներքոյ հոգևորիցէ բովանդակ : Ենմի՞նչ
իցէ աշխարհս եթէ ժամանակաւոր ստեղծեալ՝ և ընդ
եղծանելիս համարեալ : Եւ որ խորհին յայսոսիկ զինչ
ընծայեսցէ 'ստուծոյ՝ բայց զայն զի մի անվկայ լիցին
գործք նորա : Եսեմք յաճախ . չապրագոյն բարին է
կեալ ըստ բնութեան . արդ յերկուս յայսոսիկ ծնաւ
զմեզ բնութիւնն 'ի խորհել և 'ի գործել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵԱՄ է արդ ցուցանել զոր նախն ասացաք : Եւ
աղէ ոչ շատ իցեն 'ի ցոյց իրացդ առն իւրաքանչիւր
խորագգած լինել յանձին և տեսանել զընդակից իւր
զցանկութիւնն զայն մեծ իրագէտ գոյոյ անծանօթից՝
մինչև յառասպելս անգամ զուարճանալ : Են իսկ բա-
զումք որք նաւարկեալք ընդ ծով՝ յերկար և բազմա-
տաժան պանդխտութեան իւրեանց շատ համարին 'ի
վարձս զգիտութիւն հեռաւոր ինչ գաղտնեաց : Եյս
ցանկութիւն է որ զբազմամբոխն ածէ ձգէ 'ի տեսա-
րանս . սա ստիպէ զմարդիկ հետազօտել զխորս և քնն
նել զգաղտնիս բնութեան , խուզարկել զհնութիւնս և
խելամուտ լինել բարուց խուժադուժ աղգաց : Հանձար
հետաքնին ետ մեզ բնութիւնն . և իրագէտ գեղղյն
իւրոյ և ճարտարութեան՝ հանդիսատեսս զմեզ ծնաւ

բազմայեղանակ տեսարանացն իւրոց . և վայրապարարդեօք և անարգասաւոր լինէին այնչափ մեծամեծքն նորա շքեղ և պայծառ հրաշակերտք , պանչելարուեստ և բիւրազգի փողփողեալք գեղեցկութեամբք՝ եթէ յամանորդի միայնութեան նշողէին : Եւ զի գիտասցես՝ եթէ ոչ՝ի տեսութիւն և եթէ այլ և ի քննութիւն տուան մեզ այն ամենայն , տես զոր կայանս ետ մեզ բնութիւնն : Ի միջավայրին առ կացոյց պարադիտել շուրջանակի զամենայն . ոչ միայն կանգուն եղ զմարդն , այլ և պատշաճեալ ամենեւին ի դիտողութիւն ի բարձու զգուխն ունելով ի դիւրաշուրջ պարանոցի՝ զի ըստ պարբերելոյ տիեզերաց շուրջ գերեւան յածեալ յեղից մինչև ցմուտս զլուսաւորացն զննեսցէ զսահեցմունս : Եւ դարձեալ կենդանակս վեց կարգեաց ի տուէ և վեց ի գիշերի և զմի մի ի մասանցն ած ի տեսութիւն , որպէս զի ցուցելովք՝ յանտեսիցն ևս ի ցանկութիւն ձգեսցէ զմարդ : Օ ի ոչ եթէ համօրէն որպիսի ինչ և իցենն տեսանեմք բովանդակ , այլ տեսութիւն մեր մտադիր հետազօտութեամբ հորդէ իւր ճանապարհ , և արկանէ զհիմունս ճշմարտութեան , որպէս զի ի յայտնագունից յանյայտիցն յառաջ անցեալ ի խնդիր՝ գտցէ հնագոյն ինչ քան զաշխարհս : Ուստի լուսաւորացող այդոցիկ սկիզբն իցէ և ծագումն . զինչ կերպարանք էին տիեզերաց՝ մինչ չև մասանց յիւրաքանչիւր կայեանս զատուցեալ . որ միտք զսուզեալն ի վհին խառնակութեան վերբերեաց և իրաց ամենայնի սահմանեաց զիւրաքանչիւր տեղի . մի եթէ ինքնին ի բնէ ծանունքն վայրաբերիցին և եթէ եւք սլանայցեն ի վեր՝ եթէ զօրութիւն իմն գերազոյն օրէնս ետ մարմնոց իւրաքանչիւր նուաճելով զբերումն նոցա և զծանրութիւն : Նշմարտութեամբ իցէ արդեօք , (որով հաստատագոյն ևս ցուցանի հոգի աստուածեղէն գոլ ի մարդ ,) զի մասունք իմն կամ ցնցուղք եթերական սուրբ հրոյն եփեալք յերկիր և տարաբնակ օթազայիցին : Ոչ շատացեալք գիտութեամբ որոց երևինն մեզ եփեալ անցանց լինիմք մտօք ընդ ամուրս երկնից հետազօտել և զոր ինչ անդր քան զաշխարհս է . եթէ արդեօք տարածութիւն իմն իցէ անդնդախոր և անբաւ՝ եթէ յեզերս իւր սահմանափակ . զինչ բնութիւն իցէ արտաքոյ եղելոցն . խառն ի խռնն ինչ իցեն և անկերպարան և

ընդ ամենայն ուրեք տարածեալ, թէ իցէ ինչ և նոցա ձև և կարգ և կերպարան։ Հաղորդակիցք ընդ աշխարհիս իցեն, եթէ բացագոյնս մեկուսացեալք և 'ի դատարկութեան թափառիցին։ Եւրաթանեիլք իցեն տարեք եղելոցն ամենայնի և որոց լինելոցն են, եթէ բազաղրեալք և փոփոխելիք ամենեին։ Եւրդեօք դիմաւմարտք միմեանց տարեքդ իցեն, թէ հաշտք և անկոխ՝ ընդ այլեայլ ճանապարհս 'ի նոյն բերիցին։

Եւրդ որում 'ի հետազօտութիւն ծնեալն է այսոցիկ տես թէ որչափ սուղ է ժամանակ, թէպէտ և մեծաւ խնայութեամբ իսկ վարեցի նովաւ։ զի թէպէտ և չթողուցու ումք խորել անտի՝ և ոչ անհոգութեամբ վատնեցէ ինչ, թէպէտ և ագահաբար և 'ի վայրկեանս ժամուցն խնայեցէ և յառաջադէմ իսկ գտցի մինչև ցլրումն սահմանի հասակի մարդկութեանս, և ոչ ինչ յորմէ ետ նմա բնութիւնն՝ կապտեցէ 'ի նմանէ բախտըն, սակացն և այնպէս 'ի ճանաչումն անմահականացն կարի յոյժ մահկանացու է մարդ։ Եւր ուրեմն ըստ բնութեան կեամ՝ թէ 'ի նա ինքն բողբոջի լինիմ անձնատուր և պաշտեմ զնա և մեծարեմ սքանչացեալ ընդ նա։ Եւ և բնութեանն կամք այն են՝ յերկաքանչիւրն իսկ պարապել ինձ՝ 'ի գործ և 'ի տեսողական կեանս։ և զերկոսեանն իսկ առնեմ, քանզի և տեսողական կեանք չեն անգործ։

Եւլ հարցանիցես։ Եւ հեշտութեան ինչ արգեօք գայցեմ 'ի սոյն, ոչ այլ ինչ խնդրելով 'ի հայեցողութեան, բայց զանդուլ և զանարգասաւոր իմն հայեցողութիւն, որ քաղցր է և ունի զիւր զրգանս։ Եւ այդ հարցից և ես նոյնպէս։ Որով ոգւով վարիցիս և դու 'ի քաղաքական կեանսդ։ զի անդուլ և անհանգիստ միշտ՝ չառնուցու երբէք ժամ և պարապ 'ի մարդկայնոցս առաստուածայինսն վերակնելոյ։ Օ որ օրինակ չէ գովելի գործ անմասն ամենեին 'ի սիրոյ առաքինութեան, և անօգուտ 'ի կիրթ հանձարոյ, և իբրեւ գործ մերկ ծնեալ, այլ հարկ է խառնիլ սոցա և զուգիլ ընդ միմեանս, սոյնպէս և առաքինութիւն ընդունայն և անգործ որ զարդինս վաստակոցն երբէք ոչ ցուցանէ՝ թերակատար և անկենդան է բարի։ Եւ ո՞ ժխտեցէ երբէք թէ պարտ է նմա արդեամբք և զյառաջադիմու-

Թիւնս իւր ցուցանել և ոչ յայն ևեթ խորհել թէ զինչ արժան իցէ առնել, այլ և երբէք երբէք ձեռն 'ի գործ առնել և զխորհեալն յարդիւնս ածել :

Իսկ եթէ իւրովանն չդանդաղի երբէք իմաստունն, եթէ ոչ գործօն այլ գործք պակասեն, զիսորդ արգելուցուս զնա 'ի պարապելոյ յանձն իւր : Եւ առ ինչ բնաւ առանձնանայցէ իմաստունն՝ բայց առ 'ի գիտել զի և յառանձնութեան անդ յայնս պարտի պարտպել որովք յետնոցն օգտեսցէ : Ոչ մեք ինքնին խոստովանիմք մեծամեծս ևս գործեալ Օ եհոնի և Խրիստիպապոսի քան թէ 'ի զօրավարութեան կային և յիշխանութեան, և օրէնսդիր լինէին . զի ահա ոչ քաղաքի միում ևեթ, այլ համօրէն ազգի մարդկան եղեն օրէնսդիրք : Եւ արդ ընդէր իցէ առն բարուց դժպատեհ համարել զհանդարտութիւն այդպիսի՝ որով հանդերձեալոց դարուց լիցի տնօրէն, և ոչ սակաւուց ոմանց լիցի քարոզ՝ այլ համօրէն ազգաց և ազանց, որոց ենն և որոց լինելոցն են :

Հուսկ ապա հարցանեմ . Ի՞նչեօք ըստ վարդապետելոյ իւրեանց կեցին իշէանթէս, Խրիստիպապոս և Օ եհոն : Ինքեքայ տացես պատասխանի . Ի՞նչպէս կեցին ամենեկն որպէս և արժան համարեցան կեալ : Եւ սակայն ոչ որ 'ի նոցանէ տեսուչ եկաց Հասարակապետութեան : — Բանգի չեղև նոցա, ասիցես, ոչ այն բախտ և ոչ մեծութիւն որ պահանջին յաճախ յրնդունելութիւն տեսչութեան հասարակաց պետութեան : — Բայց և այնպէս ոչ կեցին անգործ . Զանահնար եղեն որով օրինակաւ առանձնութիւն իւրեանց օգտակարագոյն գտցի մարդկան քան զերթեկես և զքրտունս այլոց : Բազում ինչ ապա գործեցին նոքա, թէպէտ հրապարակաւ և ոչ ինչ :

Վարձեալ երբեակ ազգք են կենաց, և որ լաւագոյն իցէ 'ի նոսա՝ ինդրի յաճախ . առաջինն՝ հեշտութեանց զբաղել, երկրորդն՝ 'ի հայեցողութիւն, և երրորդն՝ 'ի գործս : Եւ նախ 'ի բաց եղեալ զվէճ և զատելութիւնն անհաշտ զոր ընդ այլս յաղանդաւորացն բերեմք, տեսցուք թէ ոչ արդեօք սոքա երեքեանն ընդ այլ և այլ ճանապարհ 'ի մի և 'ի նոյն բերիցին ուշ նպատակի : Ոչ որ զհեշտութիւնն ընտրեաց՝ առանց

հայեցողութեան է , և ոչ հայեցողութիւն առանց հեշտութեան , և ոչ դարձեալ որ 'ի գործառնութիւնս պարսպէ առանց հայեցողութեան իցէ :

Բազում ինչ խտիր է՝ ասիցես , ընդ բուն իսկ առաջադիր ուշ նպատակին և ընդ պատահն 'ի վերայ այնր յաւելեալ : Եւրպէս է արդարեւ . սակայն և ոչ մին առանց միւսոյն յաջողէ . ոչ սա անգործութեամբ հայեցողութեան պարսպիցէ և ոչ նա գործեսցէ ինչ առանց հայեցողութեան . որպէս և ոչ միւսն՝ զորմէ ոչ բարիօք բերեմք կարծիս , գովելի համարի զհեշտութիւնն անգործ . այլ որ 'ի բանէն առնու զհաստատութիւն որով և նոյն ինքն հեշտականացն աղանդ՝ է 'ի ներգործութեան : Եւ զհարգ չիցէ 'ի ներգործութեան , ուր ինքն իսկ Եպիսկոպոս ասէ . “ Եւրպէն հրաժարելի 'ի հեշտութեան և ցաւոց իսկ ցանկայի եթէ հեշտութեան յաջորդելոց էր ապաշաւ , կամ զոյգն ցաւք 'ի մեծագունիցն զիս ապահովէին , : Եւ յինչ ակնարկիցեն բանքս . բայց յայն՝ զի ամենեցուն հաճոյական է հայեցողութիւն : Եւրպէ 'ի նոյն դիմեն , մեք 'ի նմին իսկ կամք , և է այն տեղի մեր և ոչ նաւահանգիստ : Եւրեւ արդ և զայն զոր Խրիստիպապոսն հրամայէ հանդարտեցելուն , կեալ 'ի նմին ոչ իբրեւ 'ի հարկէ այլ կամաւոր ընտրութեամբ : Հրամայեն մերքն 'ի բաց կալ իմաստնոյն յոր և է հասարակապետութենէ : Եւ զի փոյթ է թէ որով օրինակաւ զայցէ իմաստունն 'ի հանդարտութիւն . արդեօք զի պակասի նմա հասարակապետութիւն , եթէ ինքն հասարակապետութեան : Եւ թէ չիցէ հաճ իմաստունն ընդ հասարակապետութիւն իւր՝ որպէս և չիցէ իսկ թէ խուն ինչ նրբա հայեաց իցէ և խիստ , հարցանեմ՝ յոր հասարակապետութիւն երթեալ յարիցի : Եւ թէնացեոցն , յորում Սոկրատ դատապարտի , և Բրիստոտէլ խոյս տայ՝ զի մի դատապարտեսցի . ուր առաքելութիւն ընկձի 'ի նախանձուէ : Բաւ , ասիցես , մի մատիցէ իմաստունն 'ի հասարակապետութիւն այդպիսի : Եւ յարքեղնացեոցն ուրեմն յարեսցի յաղմկայոյզն հանապազ , յորում ազատութիւն աղիտաբեր է լաւաց , յորում արհամարհութիւն ուղղութեան և արդարութեան , խժոժութիւն ընդդէմ թշնամեաց , և առ իւրսն իսկ

Թշնամութիւն : Փախիցէ և անտի : Եթէ զմի մի
 'ի հասարակապետութեանց ածից 'ի մէջ՝ չիցէ և ոչ
 մի որ հանդուրժել կարասցէ իմաստնոյն և կամ
 իմաստունն նմա : Իսկ եթէ չիք հասարակապետու-
 թիւն այնպիսի , որպիսի ստեղծանեմքս մտօք , այնու-
 հետև ամենեցուն կարևոր իցէ հանդարտութիւն ա-
 ռանձնութեան . զի չիք ինչ ուրեք զոր մարթ իցէ վե-
 րադասել քան զնա : Եթէ գովեալ ուրուք զնաւար-
 կութիւն իբրև բարի ինչ յոյժ , և առ նմին յաւելու-
 ցու թէ չէ պարտ նաւարկել 'ի ծով ուր ստէպ պա-
 տահեն նաւաբեկութիւնք՝ և միրիկք յեղակարծք
 յափշտակեալ վարեն յաճախ զղեկավարն 'ի հակա-
 ռակն կոյս , թուի ինձ թէ արգելուցու բնաւ իսկ չար-
 ձակել զնաւն թէպէտ և գովիցէ զնաւարկութիւն՝ :

.

1 Մնայ և այս ճառ պակասաւոր :

ԳՈՒԿԻՈՍԻ Ը. ՍՆՆԵԿՆՅ

ԱՌԵՐՈՒԿԻՈՍ ԼԻԲԵՐԱԼԻՍ

ՅՆՊ ԼԳՍ ԲՆԴՆԵՐՈՒԹԵՆՆԵՅ

ԳԻՐՔ ԸՌԸ ԶԻՆ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Ի մէջ բազմադիմի մոլորութեանց՝ որոց կեանն յախուռն և անխորհրդաբար, ոչ ինչ արդեօք այնպէս դժպատե՛հ իցէ, որպէս ինձ թուի, ընտրեալդ յարանց **Ի** իբերալիս, իբրև այն զի զբարերարութիւնս ոչ առնել զիտեմք և ոչ առնուլ: Եւ զի ոչ պատշաճապէս տամք՝ հարկ է զի և ոչ ըստ պատշաճի լիցի երախտագիտութիւն, և 'ի չընդունել զգարձ փոխարինին տրտնջեմք անազան, զի վաղ իսկ 'ի բարերարելս մերում՝ կորուսեալ էին այնոքիկ: Եւ չեն ինչ զարմանք զիքան զբազմախուռն և զմեծամեծ մոլութիւնս համայն յաճախեալ իցէ ապերախտութիւն: Եւ այս որպէս ինձ թուի 'ի յոքունց յառաջ գայ պատճառաց. նախ՝ զի ոչ արժանաւորաց բարերարեմք ընտրութեամբ, ուր 'ի տալս ումեք փոխ՝ փութով պնդութեան հետազօտեմք զհայրենի ինչս և զկահ կարասի պարտապանին. յերկիր անբեր և ամուլ ոչ սերմանեմք, իսկ զբարերա-

1 Եթեմեակ այս գիրք Յաղագս Բարերարութեանց անուանիք են 'ի մատենագրութիւնս Սենեկայի: Եւ գրեաց նա զայսոսիկ առ հոյակապ բարեկամիւր Եբուկիոս յետ մահուն Վոդոփոսի կայսեր 'ի ժամանակս Ներոնի:

ըուծիւնս տամք անխտրաբար, մանաւանդ թէ 'ի բաց ընկենումք : Այլարեմ իսկ ընտրել հետեաւ ո՞ր վատ թարագոյն իցէ՝ զլանալ զբարերարուծիւն՝ եթէ զփոխարէնն պահանջել : Վանգի այնպիսի իմն է այս փոխատուութիւն՝ յորմէ որչափ ինչ և հատուցանիցէ որ կամակար, զայն և եթ արժան է ընդունել : Իսկ ապերախտութիւն չար է և գարշելի, մանաւանդ զի ոչ ընչից պէտք են առ հաւատարմութիւն՝ այլ սրտի . և որ մտադիւրութեամբ պարտապան զանձն խոստովանի՝ երախտահատոյց է : Իսկ եթէ յանցաւորք իցեն որք և ոչ բանիւ գերախտագիտութիւն յայտ առնեն՝ նոցին յանցանացն հաղորդակիցք եմք և մեք : Եւ պարտք բազումք են, այլ առաւել ևս մեք յաճախեմք . քանզի է զի ծանուան կշտամբեմք որոց բարերարեցաքն և պահանջեմք իսկ, է զի թեթեամուծութեամբ իսկ և իսկ ստորջացեալ թուիմք ընդ պարգևսն մեր . և է զի տրոնջեմք, և զդոյզն պատեհին խուսել՝ յերեսս տամք կշտամբելով : Եւսու օրինակաւ եղծանեմք զշնորհսն, ոչ յետ բարերարելոյն միայն՝ այլ և 'ի բարերարելն անդ : Օ՛ր ո՞ր 'ի մէջ առ դոյզն աղաչանաց իսկ և իսկ շնորհեաց ինչ ումեք . ո՞ր գիտացեալ թէ ինդրեացէ ինչ որ 'ի նմանէ և ոչ զճակատն կնճռեաց, ոչ զերեսն դարձոյց, ոչ զզբաղանսն պատճառեաց և ճարտարութեամբ յերկարացոյն նուագօք զանհնարից ինչ իրաց զբանիւք անկեալ վայրապար՝ ոչ 'ի դերև եհան զպատեհ աղաչաւորին, և ոչ ազգի ազգի հնարիւք ապախտ արար զմօտալուտ կարեօք ընկերին : Իսկ յանհնարս լեալ՝ կամ յապաղեցոյց՝ այն ինքն է զլացաւ երկիւղիւ, կամ թէ խոստացաւ՝ այլ դժուարութեամբ մեծաւ՝ այլ զյօնսն կնճռելով՝ այլ պատ 'ի պատ և կցկտուր բանիւք : Եւ ո՞ր մտադիւր հատուցէ զայն ինչ զոր ոչն էաւ, այլ շորթեաց : Եւ շնորհապարտ լիցի այնմ՝ որ գերախտիս իւր 'ի բաց ընկէց հպարտութեամբ, յերես եհար զայրացմամբ և կամ 'ի թախանձանաց և 'ի ժտութենէ տաղտկացեալ ետ : Իսկ որ կարծեն թէ երախտահատոյց լինիցի նա՝ զոր յապաղմամբն տանջեաց և յերկար ակնկալութեամբ յոգիս արար ապաստան : Երախտեացն հանգոյն և երախտագիտութիւնն լիցի նովին հոգւով . նմին իրի չէ պարտ անհոգութեամբ բա-

բերարել . զի անձին իւրում երախտապարտ է որ յանգէտս տուողին գողանայ զերախտիս : Եւ ոչ յապագել պարտ է, զի ՚ի տուչութիւնս ամենայն տուողին կամք մեծ համարին . և որ ոք յապաղէ ՚ի տալ՝ չկամեցաւ յերկար : Եւս առաւել առանց թշնամադրութե լիցին երախտիք . քանզի բնաւորապէս խորագոյնս ազդեն ՚ի սիրտ նախաւ տինք . քան զերախտիս, սորայն դիւրանցուկ է յիշատակ . իսկ նորայն պնդագոյն պահի յուշի, և որ ՚ի բարերարեն և զկծեցուցանէ զոք՝ իմ իմիք ակն ունիցի ՚ի նմանէ : Ըստ իսկ երախտագէտ իցէ ոք առ նա՝ եթէ այնպիսումն երախտեաց նորա ներեսցէ : Եւ ոչ վասն ապաշնորհ մարդկանն յաճախութեան պարտ իցէ մեզ յամր բերիլ ՚ի բարերարել . նախ՝ զի որպէս ասացի, մեք եմք որ յաճախեմք զթիւս նոցա . դարձեալ զի և ոչ ամբարիշտ քրն սեղանակապուտք և արհամարհոտք զաստուածմն անմահս կասեցուցանեն երբէք յիւրեանց առատապարգեւ բարերարութենէն, որք ընդաբոյս բարութեամբն բարերարեն ամենեցուն, ևս և որոց չարաչար պարգեւօքն իւրեանց վարիցին : Եւսպիսեաց զհետ երթիցուք առաջնորդաց՝ ըստ ներելոյ մարդկայնոյ տկարութեանս : Եւ պարգևի տացուք զերախտիս և մի ՚ի վաշխի : Եւ յուսով փոխարինին ետ՝ արժանի է զի խաբեսցի : Եւ խաբեցայ, ասիցես : Եւ պաքէն է ուրեք զի և որդիք և կանայք ՚ի դերև հանին զակնկալութիւնս մեր, և սակայն մնուցանեմք զնոսա և խնամեմք . և է երբէք զի յաղթեալք ՚ի պատերազմի և նաւաբեկք ՚ի ծովի՝ յամառեալ պնդիմք և արհամարհեալ զփորձ՝ դարձեալ վերստին ՚ի նոյնս միսիմք : Եւս որչափ ևս առաւել չէ պարտ դադարել ՚ի բարերարելոյ : Եթէ չտայ ոք զի չընկալաւ զփոխարէնն, ապա ուրեմն ետ զի ընկալցի . և արդարացուցանէ այնու զապերախտս . ոյք յայն սակս ամաչեն ընդ չառնեմն փոխարէնս, զի մարթ իսկ է չառնել : Եւրչափ բազումք իցեն անարժանք լուսոյ, և սակայն ծագէ տիւն . քանիք ընդ ծնանիլ իւրեանց դանգատեն, և սակայն ծնունդս ՚ի

1 Զի երախտագիտութեան իսկապէս օրէնք ոչ են, այլ կամաւոր է ամենեկին . իսկ եթէ ստիպիցես զոք ՚ի հատուցումն երախտեաց՝ կորեաւ շնորհն և վայելութիւն, ընդ նմին և ապերախտութեանն ամեն :

նորոյ յարուցանէ բնութիւն , և որոց ընդ ոչեութիւն իւրեանց ցանկային՝ հանդուրժէ : Եւր մեծանձն և բարի ոչ զարգասիս խնդրէ զբարերարութեան՝ այլ զնա ինքն . և չարաց իսկ հանդիպեալ խնդրէ զբարին : Օ ինչ մեծ էր բարերարել բազմաց , եթէ չէր որ իսաբէր . իսկ այժմ՝ առաքինութիւն է առանց ակնկալութեան փոխարինաց՝ առնել զերախտիս , զորոց զարգասիսն այր առաքինի անդէն յառնելն իւրում ընկալաւ : Եւս չէ և չէ արժան վասն այսորիկ կասել և հեղգագոյնս վարիլ յայդ գործ գեղեցիկ . և թէ բնաւ իսկ անյոյս եղէց ՚ի գտանելոյ զոք երախտագէտ՝ ընտրեմ մանաւանդ չընդունել ինչ հասուցումն , քան թէ չբարերարել . զի որ ոչն տայ՝ կարապետ իմն լինի մոլութեան ապաշնորհաց : Եւսացից իսկ համարձակ՝ այր ապերախտ մեծագոյնս մեղանչէ , իսկ վաղագոյն՝ որ ոչն առնէ երախտիս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Եւսաց մին ՚ի Վերթողաց՝

« Թէ խուժանին շռայլես բարիս ՚ի պարգեւ
Շատք կորիցեն զի չելցէ մին ՚ի դերեւ » :

Եւս88 երկու ինչ իրք ստգտանելիք են յառաջնում տողին . նախ՝ զի չէ պարտ առատանալ ՚ի խուժանն , և երկրորդ՝ զի որպէս յամենայնի դժպատեհ է շռայլութիւն ևս առաւել ՚ի բարերարել , որում թէ ընտրութիւն և դատումն մերձ ոչ իցեն՝ ոչ ևս է բարերարութիւն , այլ այլով անուամբ կոչելի : Իսկ զարմանալի են յաջորդի տողին իմաստքն որ միով պատշաճ բարերարութեամբն՝ զյոյովիցն տոյժս սփոփէ : Տես ինձ , աղաչեմ , ոչ ճշմարտութեամբ ուրեմն իցէ և ՚ի դէպ իսկ մեծանձնութեան բարերարին եթէ յորդո-

1 Աստ Սենեկա յայլմէ յայլ անցանէ իմաստս՝ մանաւանդ թէ ոստնու , կամ թէ ոչ՝ խրամատ է ՚ի տեղւոյն որպէս և այլուր ՚ի գիրս յայտոսիկ :

րեմբ քնա 'ի տալ, թէպէտ և 'ի դերև իսկ տուեալքն ելանիցեն. զի ոչ ճմարտութիւն է ասացեալն, “ Եւստի կորիցեն ” : Ապաքէն կորնչի և ոչ ինչ՝ զի որ կորուսանէն՝ զհաշիւ ուրեմն ունէր զկորուսեցոցն : Արդ և անկեղծ է բարերարութիւն. պարզեք միայն են, որում թէ լինիցին ինչ փոխարէնք, համարեցի այն 'ի շահ. իսկ եթէ ոչ՝ չիցէ ինչ կորուստ : Ի տալ ետու զայն. ոչ որ 'ի տոմար յիշատակաց զբարերարութիւնս իւր զըրշմեացէ, և ոչ իբրև պահանջող խիստ՝ ըստ աւուրն և ըստ ժամուն արձանագրեսցէ : Այլ բարի չյիշէ երբէք զայնոսիկ բայց 'ի չնորհակալուէն ազդեալ. ապա թէ ոչ 'ի փոխաւ տուութիւն դառնային : Արդեղի վաշխառութիւն է՝ զերախտիսն ընդ փոխան համարել : Արդիսի ինչ և լեալ իցեն առաջնոց բարերարութեանցդ դէպք՝ յաւել դու 'ի բարերարել. վայելչապէս և անկորուստ կացցեն և առ ապաշնորհս երախտիք, և մարթ իսկ է զի առ ամօթոյ կամ 'ի տալ պատեհին և կամ օրինակաւ այլոց ածցի յերախտագիտութիւն : Այլ դադարիր, յաւել 'ի վաստակսդ և զառն բարւոյ վճարեա զգործ : Ամեմն արդեամբք, ումեմն խոստմամբ, այլում չնորհիւ, միւսումն խորհրդով, և այլում փրկարար խրատութիւն լիցիս ձեռնտու :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԲՈՐԴ

Օ ԵՐԱՅԻՍ նաև գազանք ճանաչեն. չիք կենդանի այնպէս վայրագ, զոր ոչ ընտելացուցեն խնամք և ոչ ածցեն 'ի համբոյր : Օ բերանս առիւծուց անվտանգ շօշափեն վերակացուք նոցա. զփղացն գազանութիւն մինչև յարբանեկութիւն ծառայութեան նուաճէ կերակուր : Այսպէս ահա անդուլ և հանապազորդ երախտիք նուաճեն և զայնոսիկ որոց բնաւ իսկ անձանթ է բարերարութիւն և յարգ նորա. թէ առ նախկին երախտիս գտաւ ապաշնորհ, տեղի տացէ երկրորդին. մոռացաւ և զերկրորդն, երրորդն յուշ ածցէ նմա և զմոռացեալն : Այլ վաղ ընդ փոյթ կորուսեալ համարի զբարերարութիւն, կորուսանէ զայն արդարև : Իսկ որ պրնդին և ցանկորդէ 'ի նոյն՝ և զառաջինս յետնովքն ամ-

րապնդէ, և 'ի խիստ և յապառումն արտէ իսկ բղխեցուցանէ զերախտագիտութիւն : Ի՞նչ յաճախութեան երախտեացոյ ոչ իշխեսցէ բազում ուրեք և զայս 'ի վեր ամբառնալ . 'ի յիշատակէ նոցին խուսափեալ յոր կողմն և դարձցի՝ անդ տեսանիցէ գրեզ . շուրջ պատեալ պաշարեա զնա երախտեօք քովք : Իսկ թէ զինչ զօրութիւն իցէ բարերարութեան և զինչ բնութիւն, ասացից, թէ ներեսցի ինձ խուն ինչ ըստ կարգ բանիցս արտաքս ելանել և թէ օրէն իցէ՝ ասել նախ թէ ընդէր քորք իցեն Շնորհք, և երբեակ թուով . ընդէր ձեռն 'ի ձեռն տուեալ և զուարթ երեսք, էր երիտասարդուհիք, կուսանք և գօտեղջծք պայծառ զգեստուք : Իմանց թուեցաւ ասել զմին շնորհատու՝ զմիւսն շնորհընկալ և զերրորդն շնորհահատոյց, այլոց թէ զերիս զայսոսիկ նշանակիցեն՝ զարժանաւորսն շնորհի, զշնորհակալուսն և զօրս ընկալեալ միանգամայն և հատուցանեն զշնորհսն : Իսկ թէ ոչք յերկուց այտի ուղղութեամբ դատիցին՝ զինչ օգուտ իցէ մեզ գիտել : Իսկ զինչ այն նոցա ձեռն 'ի ձեռն տալ և չըջադարձ բոլորել 'ի պար : Իբրեւ զի նովին օրինակաւ և շնորհք կամ բարերարութիւնք ձեռն 'ի ձեռանէ անդրէն 'ի տուողն վերադառնան, և թէ ընդհատեսցին ինչ՝ կորեաւ 'ի սպառ վայելութիւնն . այլ վայելապէղ յոյժ է թէ անընդհատ և անխզելի զկարգն բերիցեն : Իսկ զուարթ երեսք . զի արժանաւորացն երեսք զուարթագին են, որպէս սովոր են լինել որոց տանն և առնուն զշնորհս : Երիտասարդուհիք . զի զյիշատակ բարերարութեանց չէ պարտ թողուլ լքանել զի ծերացին : Երեսանք են . վասն զի պարզ և անխառն է բարերարութիւն և ամենասուրբ : Եւ բարերարութեանց ոչ կապ ինչ է և ոչ պարաւանդ, նմին իրի գօտեղջծք են և պայծառազգեստք, զի հանդիսանալ ախորժին բարերարութիւնք : Իցէ որ թերեւս այնչափ յունասէր որ կարեւոր համարեսցի զայսոցիկ գիտութիւն . բայց չիցէ որ և զայն արժան համարեսցի ինչորեւ թէ յինչ անուն կոչէ զնոսա Հեսիողոս, այն է զանդրանիկն Դլայիս, զմիջինն Լափրոսինէ և զկրսերն Խալիս, զորս և որպէս զիարդ հաճոյ ունեք թուի մեկնաբանէ և պատճառս իմն հնարի տալ անուանցն զորս Հեսիողոս ըստ հաճոյս եղ գտե-

բայն իւրոց : Բայց Հոմերոս զմիոյն փոխեալ զանուն 'ի Պասիթէա ետ յամուսնութիւն . զի գիտասցես՝ Թէ ոչ 'ի Սէստեանց իցեն սոքա :] և այլ դէ 'ի քերթողաց որ գտնեալինդ և փոխգացի Թաւ զգետուք 'ի հանդէս ածէ զնոսա :] և Զերմէս աւրնթեր նոցա զտաւ ուրեք նկարեալ, իբր ոչ եթէ ճարտարիսուութիւնն յաւելուցու զգեղ բարերարութեան, այլ զի այնպէս հաճոյ Թուեցաւ նկարչին :] և Խորիւսիպպոս իսկ՝ նրբամիտն և խորամուխ 'ի գիտութիւն ճմարտութեան որ ըզգործնականաց և եթ ճառէ ոչ ինչ աւելի քան զկարևորն 'ի բացայայտութիւն իմաստից բանս 'ի վարարկեալ, սա ինքն զգիրս իւր ողջոյն լնու աղճատանօք . սակաւ ինչ յոյժ յաղաքս երախտեաց առնելոյ և ընդունելոյ և երախտահատոյց լինելոյ ասացեալ կարճ՝ 'ի կարճոյ, ոչ եթէ զառասպելս 'ի սոսա այլ զսոսա յառասպելս Թուի պատուաստել : Օ 'ի Թողեալ 'ի բաց զորս առ 'ի նմանէ առեալ աւանդէ] Կատողն, ըստ Խորիւսիպպոսի Խարիթայքն երեքին կամ Շնորհք, դատելք են՝] փոսի և] Երինոմեայ, և կրտսերագոյնք հասակաւ քան զԾամն, այլ չքնաղագեղք, վասն որոյ և 'ի կենակցութիւն տուեալք Բսողկան :] և զմօր նոցա անուն պատշաճապէս ասէ կոչեցեալ] Երինոմէ, զի ճոխացելումն փարթամ մեծութեամբք սեփական է առատանալ 'ի տուրս երախտեաց, որպէս Թէ յետոյ քան զդատերացն սովորութիւն իցէ զմօրն անուն կոչել կամ Թէ քերթողք բուն իսկ սեփական անուամբն վարիցին : Օ 'ի որպէս անուա նակոն զյանդգնութիւն ընդ յիշողութեան փոխանակեալ՝ զոր ուրուք չյիշիցէ զանունն կցկցէ՝ . սոյնպէս և քերթողաց ոչ ինչ փոյթ է ստուգագունին . այլ 'ի հարկէն ստիպեալք, և կամ առ վայելութեան՝ այնու վարին անուամբ, զոր չափ և քաղցրութիւն տաղիցն իւրեանց պահանջեն :] և Համարի նոցա այն 'ի նենգ զի այլով անուամբ յաշխարհամար դիւանան նշանակիցի . զի և այլ դէ 'ի քերթողաց զհետ եկեալ ըստ հաճոյս իւր կոչէ զնա յայլ անուն . զայս հաւաստեսցէ քեզ Թալիս

1 Անուանակոյք էին առ մեծամեծս Հռովմայեցոց ծառայք յուշարարք անուանց դիպելոյն զճանապարհայն . որոց և 'ի չիշել երբեմն մոռացութեամբ զանուն ուրուք յօգուածոյ ինչ կցկցէին առ ժամայն :

զորմէ բանս է, զի առ Հեսիողեայ ընդ Խարիթայս, և առ Հովներոսի ընդ Սուզայնս յորջորջի :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԻՅԼ զի մի լիցի ինձ զոր կշտամբեմն ախտանալ, թողից անդր ՚ի բաց զայս ամենայն իբրև օտարս ՚ի բանէս, և անկցորդս ամենեկին առաջարկութեանս մերում: Իայց դու լեր ինձ ջատագով թէ որ սողտանիցէ զիս, զի ՚ի խռան նշաւակիցեմ և զԽրիւսիպպոս, զայր մեծ արդարև, բայց յոյն . որոյ սրութիւն նուրբ հանձարոյն՝ բթի յաճախ և յինքն ընկրկի. և ուր թուին թէ ներգործիցէ ինչ՝ խայթէ և ոչ թափանցէ: Եւ առ ինչ բնաւ նրբութիւնդ այդ . յաղաքս բարերարութեանց առաջի կայ մեզ ասել և ուղղել զայն ինչ որ մեծապէս զօդին է մարդկայնոյ ընկերութեան . հարկ է տալ կանոնս կենաց, զի մի ընդ կերպարանօք մարդասիրութեան ՚ի ներքս սպրդեսցի մեղկութիւն անխորհուրդ, և զի մի դարձեալ օրինադրութեամբ չափաւորել կամեցեալ՝ պակասեսցի առատաձեռնութիւնն, որում ոչ առաւելու պարտ է և ոչ նուազել . ուսուցանել առաջի կայ մեզ մտադիւր ընդունել և մտադիւրագոյն ևս հատուցանել և մեծ իմն մրցանս երախտառուացն կարգել առաջի արդեամբք և յօժարութեամբ հաւասարելոյ և յաղթելոյ իսկ երախտեաց բարերարին . զի երախտագիտութիւն ոչ յաջողի եթէ ոչ յառաջագէմն բերիցի: Երախտառորացն ուսուցանել պարտ է զի չպահանջեսցեն ինչ . և երախտառորելոցն, զի առաւել քան զոր ընկալանն պարտին: Եայս պանծալի պայքար երախտեօք երախտեաց յաղթելոյ՝ զայսօրինակ յորդորէ զմեզ Խրիւսիպպոս յասեմն: Ինչաժեղ պարտ է և զգորշ կալ զի մի ապաշնորհք երևեալ սրբապիղծք ամբարշտեսցուք առ Խարիթայսն դստերս Դիայ և լիցի այն յարհամարհութիւն գեղապանծ օրիորդացն: Եւ ինձ, ով Խրիւսիպպէ, ինչ մի ուսոյ յայնպիսեաց անտի, որովք մարթացայց լինել առաւել բարերար և առաւել երախտագէտ առ բարերարս . և որով երախտաւորքն և երախ-

տառուք զմիմեամբք ելեալ մրցիցին . սոքա՝ զի զպարգևան մոռասցին , և նոքա՝ զի պնդագոյնս կալցին յուշի : Իսկ զաղճատանսդ՝ ՚ի քերթողս անդր թող , որոց ուշ նպատակի առաջի կայ ամոքել զլսելիս և առասպելս քաղցրալուրս հիւսել : Իայց որոց կամք իցեն առողջագոյնս յարդարել զմիտս և առաքինութեամբ ուղղել զմարդկայինսն և խորագոյնս տպաւորել ՚ի հոգիս գլխատակ երախտագիտութեան , լրջութեամբ և զգծնագոյնս բարբառին և զամենայն զօրութիւն յայն ՚ի վարարկանեն . եթէ ոչ՝ գուցէ համարիցիս թէ ծանծաղ և յօդուածոյ առասպելեօք և պառուսկան զրուցիւք մարթինչ իցէ խափանել զմնասակարագոյնս ՚ի չարեաց , և չթողուլ զի բարերարութեանցն սրբեսցին յիշատակազիր տախտակք՝ :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԻՆՈՐԴ

ՀԱՅԱ զանց զաւելորդօք արարեալ՝ զկարեւորագոյնս առցուք ասել թէ նախ քան՝ զամենայն զմնչ պարտք իցեն երախտաւորելումն : Դ ամս զի է որ ընդ արծաթոյ և եթ տուելոյ համարի զանձն պարտական , է որ ընդ հիւպատոսութեան , է որ ընդ քրմութեան , և այլ ոմն վասն կուսակալութեան : Իայց այդոքիկ համայն բարեացն նշանակք են և ոչ բուն իսկ բարիք : Բարերարութիւնն անշօշափելի է և հոգւոյ աչաց տեսանելի . խտիր մեծ է ընդ բարերարութիւն , և ընդ այն ինչ որով բարերարութիւնն երևի : Դմին իրի ոչ ոսկին և ոչ արծաթն , և ոչ այն ամենայն պարգևեալ յայլմէ՝ բարերարութիւն է , այլ կամքն պարգևողին :

Իայց տխմարք յայն և եթ զկայ առնուն որ ընդ ա-

1 Ի գրամականաց առեալ յարմարէ զբանն նմանութեամբ . և կամ ասել զի մի համայնաբինջ մոռացումն իցի երախտեաց : Քանզի տվորութիւն էր առ հռովմայեցիս թողութիւն պարտուց առնել երբեմն . որով ոչ փոխատուքն մնային այլ ևս պարտատեարք և ոչ փոխառութեան պարտապանք՝ ազատացեալք յիւրաքանչիւր պարտուց , և որքեալ նորոգէին յայնժամ տախտակքն ցուցակք պարտուց կամ արծաթոյն տուելոյ ՚ի փոխ , և կոչէին «Կոր տախտակք» :

կամք անկանի և զոր մարթ իցէ տալ և առնուլ, իսկ որ պատուականագոյն է և մեծարգոյ 'ի բնէ՝ չերևի իսկ ինչ նոցա : () որ ունիմք և շօշափեմք, զոր տեսանեմք և յորս բերիմք ցանկութեամբ՝ կորստականք են. բաղժն կամ զրկանք կապտեսցեն 'ի մէջ զայնոսիկ . բայց բարերարութիւնն և յետ կորնչելոյ պարգևին կայ մնայ անկորուստ, վասն զի ուղղութեան է գործ . և չիք զօրութիւն որ կարասցէ եղծանել զայն : () այլ բարեկամ փրկանաւորեցի 'ի հինից ծովու . այլ կալաւ զնա թշնամի՝ և արգել 'ի բանտի, ոչ զբարերարութիւն այլ զարգասիս եբարձ բարերարութեանս իմոյ : () այլ ուրուք զորդիան 'ի նաւաբեկութենէ՝ ասրեցուցեալ կամ 'ի հրկիզութենէ՝ դարձուցի 'ի նա, և ահա հիւանդութիւն կամ արկածք այլ 'ի վերայ հասեալ յափշտակեցին զնոսա . կայ մնայ և առանց նոցա՝ զոր նոքօքն բարերարեցի : Վստայն ամենայն որ յանձահս յափշտակեցին զանուն բարերարութեան, արբանեկեն և եթ 'ի ցոյց բարեսէր կանաց բարերարին : () այդ և յայլ ինչ իրս է տեսանել խտիր ընդ իսկութիւն իրացն և ընդ երևոյթ : Վստամանեակս և պտակս՝ քաղաքական և պարսպային պարգևէ զինուորի օպարապետ . զինչ 'ի բնէ իցեն պատկէն, զինչ եղբածիրանին, ' զինչ գաւազանապն՝ խուրձ, զինչ ատեանն՝ և զինչ կառք . այդոքիկ համայն պատուոյ նշանակք են և ոչ պատիւ . սոյնպէս ցոյցք են և նշանակք բարերարութեան որ ինչ աչաց երևին և ոչ բարերարութիւն :

1 Պտակ քաղաքական 'ի կողմնոյ շնորհէր այնմ՝ որ զմեռք 'ի քաղաքացւոց ասրեցուցանէր 'ի մահուանէ :

2 Նշանագգեատ աւագաննոյ :

3 Նշանակք հիւպատոսութեան :

4 Նշան Պրետորի 'ի գառաւորութեան :

5 Կառք յաղթական որ զյաղթողն բերէր 'ի հանգիսին :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՕՐԻՉ ապա բարերարութիւնն իցէ : Վարժ բարեսէր կամաց, որով զայս ուրախացուցեալ ուրախանայ և ինքն մտադիւր և ամենապատրաստ յօժարութեամբ եկեալ 'ի նոյն : Այսն որոյ ոչ է այն որ խնդրին, թէ զինչ տայցէ կամ զինչ առնիցէ, այլ թէ որով ոգւով : Այսն զի բարերարութիւնն ոչ 'ի տուեալն է կամ յարարեալ, այլ 'ի սիրտն որ տայն և առնէ : Եւ զի խտիր մեծ է ընդ այս և ընդ այն, անտի ևս է 'ի միտ առնուլ զի բարերարութիւնն բարի է միշտ . իսկ որ ինչ տուեալ լինի կամ պարգևի՝ ոչ բարի է և ոչ չար : Այստն է որ զփոքունս մեծացուցանէ, զանարգան ազնուացուցանէ և զմեծամեծս և զպատուականս արհամարհ կացուցանէ :

Այն ամենայն որոց ցանկամբս ոչ բարիք են 'ի բնէ և ոչ չարք, այլ յոր ինչ և վարիցինն 'ի հոգւոյ՝ անտի զկերպարանսն առնուն : Այսա ոչ այն որ թուին և ոչ այն որ պարգևին՝ իցէ բարերարութիւն . որպէս և ոչ 'ի սպանդա զոհից՝ թէպէտ պարարակք իցեն յոյժ և ուկեալանք՝ պատիւ աստուածոցն է հաստատեալ, այլ 'ի նուիրողոցն կանս՝ ուղղութեան և բարեպաշտութեան . վասն որոյ լաքն բարեպաշտք և ցորենովք և արմտեօք կրօնասէրք են . իսկ չարք թէպէտ և 'ի ճապաղիս արեան զսեղանս ողորեսցեն, տակաւին ամբաւրիշտք են :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Եթէ բարերարութիւնք ոչ 'ի բուն իսկ 'ի բարեսէր կանս՝ այլ յիսն անդ էին հաստատեալք, ապաքէն ըստ մեծութեան իրացն տուելոց և բարերարութիւնքն լինէին, որ ոչ այդպէս է : Վանգի է ուրեք զի առաւել երախտապարտս զմեզ կացուցանէ որ զփոքրն տայ մեծանձնութեամբ՝ հաւասարեալ սրտին մեծութեանց թագաւորի, որ զսական տայ յօժարութեամբ, որ

զիւր աղքատութիւնն մոռանայ յիմն հայեցեալ, որ ոչ կամօք ևեթ, այլ և ցանկութեամբ փութայ օգնել, որ 'ի բարերարելն համարի գտեալ զբարիս, որ տայ առանց իրիք անկաղութեան և առնու որպէս տուեալ և ոչինչ, որ ինդրեալ եզիտ զպատեհ օգտելոյ: Ինչ հակառակն անհաճոյ է և դժպէի բարերարութիւն, թեպէտ և մեծ յոյժ տեսեամբ և իրօք՝ եթէ բռնազբօս իցէ և կամ խուսեալ 'ի տուողէն: Հաճոյագոյն են յոյժ դիւրաձեռն քան լիաձեռն պարգևք: Դոյզն ինչ է զոր պարգևեայն, բայց առաւելագունին չէր ձեռնհաս. այլ որ մեծ ինչ ետ, այլ երկմտեաց, այլ յապաղեաց, այլ հառաչելով ետ, այլ ամբարտաւանեաց 'ի տալն, այլ առ 'ի ցոյցս ետ, և ոչ 'ի հաճոյս որում տայրն. փառասիրութեան իւրում ետ և ոչ ինձ:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՈՍԿԱՏԱՑ յորժամ բազումք բազում ինչ ընծայաբերք լինէին ըստ իւրաքանչիւր կարի, Լաբինէս աղքատագոյնն յաշակերտաց նորա ասէ ցնա. “Ըզտանեմ ինչ յիս ըստ քոց արժանեացդ տալ քեզ. և այսուիկ ևեթ զգամ աղքատութեանս իմոյ. վասն որոյ զմին զոր ունիմս տաց քեզ. Օ անձն իմ. և աղաչեմ զնուէրս զայս որպիսի և իցէ ընդունել քեզ 'ի հաճոյս, յուչ ածեալ զի այլոց բազում ինչ քեզ ընծայեալ՝ բազմագոյն ևս անձանց պահեցին”, Ի՞նչ որ Սոկրատ. “Լա ոչ դոյզն ինչ է, ասէ, նուէրդ քո, բայց եթէ՝ զի նուաստ թերևս զանձնդ համարիցիս. և արդ իմ խնամք իցեն լաւագոյն քան զոր ընկալայ դարձուցանել քեզ զքեզ”, Սովին ընծայիւք յաղթեաց Լաբինէս Լիկիբիադեայ՝ որոյ զուգահաւասար հարստութեանն էր և սիրտ. յաղթեաց և առատաձեռնութեան ճոխագունիցն աւերեցուն 'ի պատանեկաց:

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ՏԵՍ ինձ որպէս և 'ի կարօտութեան իսկ հնարիցի հոգին 'ի լրումն առատաձեռնութեան իւրոյ : (Թուի ինձ ասացեալ յայնժամ) Եփեսայ առ բախտն . « Եւ զի՞նչ օգտեցար կամեւովդ զիս աղքատ . ահա գտից ես նուէր արժանաւոր այնքանոյ առնն . և ոչ ինչ 'ի քոյոցդ ունելով՝ յիմոց տաց նմա : (Ս'ի կարծիցես թէ անարգ ինչ համարեալ էր յաչս իւր , որ զանձն արժանի ինքեան մատոյց 'ի նուէր : Ուշիմ պատանին եգիտ հնարս թէ որպէս պարգևեցէ անձին զ) յոկրատ : (Ս'ի յայն հայի , ցիս ապա թէ որքանոյ պարգևքն իցեն , այլ թէ յորմէ սրտէ յառաջ եկեալք ¹ *** :

Եւր խորամանկ հեշտալուր տայ ունին որոց զգժպատեհսն խնդրիցեն , և զլոյսն անպատեհ տածէ խոստմամբ զորս ոչ երբէք ածցէ յարդիւնս , բայց վատթաւրադոյն քան զայն թուի ինձ այր չարալեզու և դժոխերես՝ որ յաչաղանօք հանդէս առնէ զիւրոյ՝ բախտին . զի թէպէտ և մեծարեալ պաշտիցի պերճացեալ ճոխութեամբ՝ սակայն գարշելի է և ատելի այնոցիկ իսկ՝ որոց թէ մարթ էր՝ հանգոյն նմին զոր ատեանն գործէին *** :

(Սմանք ոչ գաղտագողի այլ յայտնապէս ընդ օտարին ամուսինս խաղացեալ ցանկութեամբ՝ և զիւրեանցն այլոց թողին 'ի խաղ : Եւ ինականադոյն , տմարդի և չարակամ համարեալ է առ տիկնայս և այր վատատոհմիկ՝ որ չթողու ամուսնոյ իւրում յայտնապէս բազմեալ 'ի գահաւորակի՝ բերիլ 'ի տեսիլ ամբոխին : Եւ թէ չիցէ ուրուք սիրուհի չքեղ , և թէ ոչ նախաձորդ կացցէ կնոջ օտարի , զայնպիսին շուայտոտ կարդան տիկնայք , և ցանկասէր վատ և աղախնայց սիրահար : Եւստի հարսնախօսութիւն իմն վայելուչ համարի չնութիւն . և երկուստեք հաւանութեամբ այրիացեալ դը իբրև

¹ Յերկոսին ևս յաստղանիչ տեղիսդ թերի են բանքն և ընդհատեալ և որպէս թուի՝ հատուած անկեալ 'ի բաց :

ամուրի՝ զոր զողացան յայլմէ՝ զնա ածէ իւր 'ի կին : Եւ զարամբ ելանեն ցրուել զյափշտակեալսն և զցրուեալսն դարձեալ վերստին նովին յափշտակութեամբ ժողովել : Բարձեալ են չափ և կշիռ , անգոմնելի է այլոցն աղքատութիւն և անձինն զարհուրելի համարեալ և քան զամենայն աղէտս չարագոյն . խաղաղութիւն անիրաւութեամբ վրդովեալ , և տկարք հարստահարին ահարկութեամբ և ուժով : Իսկ կողոպտել զգաւառս , և կաշառոյ տալ զիրաւունս սրում շատն խօթիցէ՝ չեն ինչ զարմանալիք , զի զգնեալն վաճառել իրաւունք ազգաց են :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ հեռագոյնս ած ձգեաց զմեզ ուժգնութիւն բաւին ըստ իրացն պատշաճի : Եւ արդ յայս յանգեսցուք զբանս , ոչ համօրէն մերումն դարու գրելով զամենայն յանցաւորութիւն : Օայս բողոքեցին առաջինքն մեր , զայս բողոքեմք մեք , զայս բողոքեսցեն և յետինք , թէ ապականեալ են բարք , թագաւորէ անզգամութիւն , 'ի վատթարն բերին ընթացք մարդկան և յամենայն գործս դժպատեհս : Եւ այց այդ ամենայն որպէս ինչ էինն 'ի սկզբանէ և 'ի նմին կայի կան և կացցեն դոյզն ինչ յետ և յառաջ խաղացեալք՝ հանգոյն իմն ալեաց ծովու որք ուժգնութեամբ միրկին անդրագոյնս վարեալք՝ ընկրկին անդրէն յիւրեանց ամենաժիր սահման . Է զի շնութեանն յաճախեալ զօրասցի ոճիր , և ամօթ խածութիւնն խզեսցէ զամենայն սանձ . Է զի կոչնոց և խրախանաց զայրասցի մոլեգնութիւն , և խոհակերութիւն կորուստ ամօթալի 'ի վերայ ածցէ հայրենի ժառանգութեան : Երբեմն առաւելազանց յորդեսցեն մարմնոյ պճնութիւնք և խնամ գեղոյ որ զհոգին տգեղացուցանեն . և երբեմն ազատութիւն տարադէպ 'ի ցոփութիւն կրթեսցի և 'ի յանդգնութիւն : Երբեք ևս առանձնաբար և կամ աշխարհօրէն մոլեսցի անգթութիւն , և 'ի կատաղութեան քաղաքական պատերազմաց պղծեսցին համայն սրբութիւնքն նուիրականք : Եւ եծարեալ պատուեսցի երբեք և արբեցու-

Թիւն, և առաւելագոյն արբենալ անապակաւ՝ համա-
րեսցի 'ի քաջութիւն . մոլութեանց չիբ ուրեք դադար՝
այլ անկայ տատանմամբ միմեանց ընդդէմ մպքառին
մերթ զօրացեալք և մերթ վնասալք : Եւ մեք զնոյն միշտ
ստիպիմք ասել զմէնը, զի չարք եմք, չարք էաք, յաւե-
լից և զոր չկամէի ասել՝ Թէ և լինելոց իսկ եմք : Նպա-
կասեսցին երբեք ոչ մարդասպանք, ոչ բռնաւորք, ոչ
գողք, ոչ շունք, ոչ յախշտակողք, ոչ սեղանակապուտք,
ոչ մատնիչք, յաւելուի Թէ և ոչ ապերախտք, եթէ ոչ
այդ ամենայն ինչ յապերախտութենէ առնուին սկիզբն,
առանց որոյ ոչ զայրասցի անօրէնութիւն : { Կայմանէ
զգուշաջիւր դու իբրեւ 'ի մեծեղեւն ապիրատութենէ
զի մի ումեք ապերախտեսցիս . իսկ եթէ առ քեզ դք ապե-
րախտացաւ՝ Թեթև Թուեսցի քեզ և լեր ներողամիտ :
() Ի յի՞նչ յանկեսցի անիրաւութիւն նորա . ո՞չ յայն
զի զբարերարութիւնդ կորուսեր . այլ ողջ կայ առ քեզ
կարեւորագոյնն զի ետուր : Եւ որպէս առաւելագոյն
բարերարել արժան է յորոց երախտագիտութեան ակն
ունիմք, նոյնպէս և այնոցիկ երբեմն յորոց չիցէ բնաւ
ակնկալութիւն, Թէպէտ և ոչ կարծեօք և եթէ այլ և
հաւատեալ զապերախտութիւն նոցա գիտիցեմք :

() որ օրինակ Թէ կարող ինչ իցեմ առանց տուժից
անձին շնորհել հօր զորդիս 'ի մեծաց ապրեցուցեալ
վտանգաց, ոչ դանդաղեցայց : () այր արժանաւոր Թէ
տեսից վտանգեալ՝ արեամբ չափ պաշտպանեցից նմա,
զանձն 'ի վտանգ տուեալ . իսկ Թէ անարժան դք իցէ
և կարող իցեմ բարձրագոյն աղաղակաւ և եթէ փրկել
զնա 'ի ձեռաց աւազակաց, ոչ զլացայց և նմա զձայնն
փրկարար :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

() ԱՄ է արդ ասել Թէ զոր բարերարութիւնս առ-
նել պարտ իցէ և իրպէս : Եւ իսկ կարեւորսն տացուք,
ապա զօգտակարս և ապա զզուարճալիս՝ բայց ոչ դիւ-
րալաննելիս : Եւ կարեւորաց պարտ է սկիզբն առնել . զի
այլ աղք ազգէ 'ի սիրտ որ 'ի պահպանութիւն կենաց
է կարեւոր, քան որ 'ի զարդ իցէ և 'ի զուարճութիւն :

Պիւրաւ մարթ է արհամարհել ումք զայն ինչ որում չէն կարօտ և ասել. Մ'ա ընկալ զպարգևսդ որոց չեն ինչ ինձ պէտք. շատացեալ եմ իմովքս : Եւ ոչ միայն չկամի փոխարէնս տուելոցն առնել, այլ և զառեալն տայ 'ի բաց :

Եւ 'ի կարևորս անդ էն որք զառաջին ունին տեղի առանց որոց չմարթի կեալ, են որք զերկրորդն՝ առանց որոց չէ պարտ կեալ, և այլք զերրորդն՝ առանց որոց չեն կամք կեալ : (Յառաջնոց սակի են ազատել զդք 'ի ձեռաց թշնամեաց, 'ի ցասմանէ բռնաւորաց և յայլոց բազմախուռն և 'ի յեղակարծ վտանգաց, որք մարդկայնոց կենացս են դարանակալք :) Իր և 'ի սոցանէ վանեսցուք՝ ըստ ահաւոր մեծութեան վտանգին, մեծագոյն և շնորհք երախտեացս եղիցին :

Օի 'ի յիշատակ անցելոց ահաւոր չարեացն և կանխելոյ երկիւղին քաղցրանան և ևս երախտեացն պարգևք : Բայց ոչ վանս այդորիկ դանդաղիլ պարտ է մեզ յազատութիւն ուրուք՝ որպէս զի առաւելութիւն երկիւղին յաւելուցու զկշիռ երախտեացս մերոց :

Նանգունակից իմն ասացելոցս են և այնորիկ առանց որոց թէպէտ և մարթ իցէ կեալ, բայց լաւագոյն զմեռանն չամարելով : Արպիսիք են ազատութիւն, պարկեշտութիւն և ուղղութիւն մտաց : Արոց զհետ գան և սիրելիքն մեզ կենակցութեամբ, արենակցութեամբ, պիտանութեամբ և յերկար սովորութեամբ, զոր օրինակ են զաւակք, ամուսինք, առտնին դիք և այլք սոյնպիսիք, որոց այնպէս անձուկ կցորդութիւն է ընդ հոգւոյ, մինչև յանձն առնուլ 'ի կենաց քան 'ի նոցանէ հրաժարել :

Երբորացն զհետ գան օգտակարք բազմութիւք և բազմադիմի զանազանեալք : Ինդ որովք է իմանալ և զարծաթ ոչ առաւելութեամբ յաւելորդս շեղջակուտեալ, այլ ըստ չափու պատշաճին 'ի վայելուչ պէտս. ևս և աւագութիւնքն բարձի և պատուոյ և մանաւանդ զառ 'ի բարձրագոյնսն յառաջադիմութիւն յառաքինութիւնս և 'ի գիտութիւնս, զի օգտակարագոյն քան զամենայն է օգտակար լինել անձին : Իսկ այլք 'ի զուարճութիւն կարգեալք յաւելորդաց անտի են, յորս այնմ պարտ է ինսամ ունել, զի վայելութեամբն հա-

Ճոյասցին . և զի չիցեն յաճախեալք , այլ կամսակաւուց իցեն և կամ ոչ բազմաց յիւրոցն հաւասարից . և թէ չիցեն մեծագինք 'ի բնէ , տեղեաւն գէթ և ժամանակաւ լիցին մեծարգոյք : Ս'իտ դիցուք թէ ո՞ր այն պարգև հաճոյագոյն իցէ և ցանկալի . ո՞ր ինչ յաճախագոյն ընդ ախամբ անկեալ պարգևառուին , զի 'ի նուէրսն անդ զմեզ յաճախեսցէ տեսանել : Եւ զգուշանալ պարտ է չընծայել ինչ յուժնէս . զոր օրինակ կնոջ կամ ծերոյ գործիս որսականս , շինականի գիրս և ուսումնասիրի և գրասիրի ցանցս : Եւ 'ի հակառակէն զգուշալի է նոյնպէս զի մի հաճոյական ինչ պարգևել կամեցեալ ցոյցս իմն տացուք ախտիցն յանդիմանութեան , զոր օրինակ արբեցողի գինի պարգևեալ և դեղս ախտացելոյ , զի 'ի նախատինս համարի և ոչ 'ի պարգև նուէրն , որով ընդունողին յանդիմանի ախտ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եթէ ընտրութիւն պարգևին 'ի մեզ թողեալ իցէ , զմնայունսն առաւել ընտրեսցուք , զի երկայնակեաց պարգևս մեր լինիցի : Բանգի սակաւք են յոյժ այնպէս երախտագէտք , զի զոր առինն՝ ոչ տեսեալ և յի չիցեն : Եւ և ապերախտից ևս յուշարար յիշատակի լիցի պարգևն տւական , և ցորչափ առաջի աչաց կացցէ՝ չթողուցու նմա մոռանալ զպարգևատուն , այլ յի շեցուցէ անդադար : Եւ այնչափ առաւել զտեղականսն ինդրել պարտ է , որչափ զի չիցէ մեզ օրէն յիշեցուցանել զպարգևսն , այլ իրն ինքնին արծարծանիցէ զյիշատակն անհետացեալ . մտադիւր տաց ապա արծաթ ձեռագործեալ քան դրոշմածոյ , արձանս քան զգեստս և քան զայլ ինչ դիւրածախ : Եւ սակաւս յոյժ երկայնակեաց քան զպարգևսն են շնորհք . առ բազումս զուգատե վայելիցն է պարգևին յիշատակ : Ս' ասն որոյ անանցականս՝ որպէս մարթն է՝ զպարգևս իմ կամիմ՝ զի մինչև 'ի սպառ կեցցէ ընդ բարեկամիս :

Չիցէ ոք այնչափ անմիտ մինչև հարկ համարեցայց յուշ առնել նմա զի մի սուսերամարտիկս և կամ գա-

զանա յետ խաղուցն վճարելոյ յղեսցէ 'ի պարզե , և ոչ զգեստս ամառնայինս 'ի ձմեռնամիջի , և ձմեռնայինս յամարային յեղեղակին : Իտհական ընտրութեամբ լիցի բարերարութիւն՝ կշռելով զժամանակն , զտեղին և զանձնն . զի բազում ինչ հաճոյ կամ անհաճոյ ժամանակն ընծայեցուցանէ : Որչափ ընդունելի իցէ տալ ումեք զոր չունին քան զայն որով լիացեալ իցէ . զայն՝ զոր խնդրեալ յաճախ և ոչ գտանէ , քան զայն զոր ամենայն ուրեք տեսցէ յաճախեալ : Ոչ այնչափ մեծագինք իցեն պարզեք որչափ չքնաղագիւտք և ընտիրք , մինչև ճոխից անգամ լինել ընդունելի . զոր օրինակ և միրգք սովորականք որք յետ սակաւուց յաճախութեամբն լիցին 'ի տաղտուկ , եթէ երեխայրիք իցեն կանխահապ՝ զուարճացուցիչք են : Վատուական են և նուէլք զորս չիցէ բնաւ ընկալեալ ուրուք յայլմէ , կամ զորս մեր իսկ չիցէ երբեք տուեալ այլով :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՅԱՍՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԲՆԵՔՍԱՆԴԻ Սակեդոնացի այն ինչ յաղթական Բռնելիք՝ սոնքացեալ գեր 'ի վերոյ քան զմարդկայինոն ամբարտաւանէր , հրեշտակք 'ի Կորնթացւոց եկին առ նա 'ի խնդակցութիւն , բերելով առ նա և զպատիւ քաղաքակցութեան քաղաքին իւրեանց : Վիժտղեցաւ Բղէքսանդր ընդ այնպիսի նուէրն , և մի ոմն 'ի հրեշտակաց ասէ ցնա . Ոչ ումեք երբեք արարեալ է մեր զնուէրս բայց քեզ և Հերակլի : Հաճութեամբ ընկալաւ յայնժամ Բղէքսանդր զնուէրն յուշ ածեալ ոչ թէ միք ոմանք նուիրողքն էին , այլ թէ ում նուիրեալ էր այն յառաջագոյն :

Բյսպէս այրն փառամոլ , որ ոչ զընութիւն և ոչ զպայման գիտէր զփառաց , զՀերակլի և զՏաքոսի հետոցն զհետ երթալով և ոչ իսկ անդ զհայ առեալ ուր ոչ ևս նշմարէին հետք , հայեցեալ թէ ընդ ում մեծարի զուգապատիւ 'ի փառս՝ համարեցաւ որպէս զբռնածեալ զերկինս , որում ունայնասէր մնօք անշայր , զի Հերակլէայ զնա հաւասարէին : Իսկ զինչ

նմանութիւն էր ընդ Հերակլ և ընդ անմիտ պատանին յորում յաջողութիւն զյանդգնութեան և զգօրութեանէր զտեղի : Հերակլէս ոչ վասն իւր ինչ կանգնեաց յաղթութիւն . յածեալ շրջեցաւ ընդ երկիր ոչ աշխարհակալութեան տենչանօք այլ 'ի վրէժխնդրութիւն : Եւ որպիսի ինչ առնէր յաղթութիւնս ոսոխն չարաց , վրիժառուն բարեաց և խաղաղարարն ծովու և ցամաքի : Եւ սա աւազակ 'ի մանկութենէ , աւարառու ազգաց , փնասակար թշնամեաց և բարեկամաց՝ որում լրումն ամենայն բարութեանց համարեալ էր ահարկու լինել մահկանացուաց համօրէն՝ մոռացեալ զայն թէ ոչ գազանազոյնք և եթ 'ի կենդանեաց , այլ և վաղէն անարիւր չարութոյն հարուածովք ահարկուք են :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ արդ դարձցուք անդրէն 'ի կարգ բանիս : Եւ յախուռն և անխտրաբար բարերարի ամենեցուն , ոչ զոր կալցի իւր շնորհապարտ : Եւ որ համարեսցի զանձն պատուասիրեալ ասպնջականութեամբ յախոռապետէ կամ 'ի պանդոկապետէ և ոչ իսկ 'ի կոչնատեառնէ հասարակաց կոչնոց՝ մինչ մարթի ասել . Օրինչ շնորհս ինձ արար . բայց զայն զոր և անծանօթիցն արար և թշնամեաց և ասիրատից : Եւ թէ արժանի մեծարանաց համարեցաւ զիս . ոչ երբէք , այլ զսովորութեան ախտսն մեծարեաց : Եւ հաճոյական զպարգևսդ առնել կամիցիս՝ սակաւուց պարգևեա և դուն ուրեք . ոչ որ զյաւախեսան առ ամենեսեան համարեսցի իւր 'ի շնորհս : Եւ որ այնպէս համարեսցի զասացեալս , որպէս թէ ընդ խիստ և անձուկ սանձիւ զսպեալ ընկրկիցեմ զթափ առատաձեռնութեան : Եւ այդպէս . վազս առցէ որպէս և կամի՝ միայն զի ընթացի և ոչ մոլորեսցի : Եւ արթ իսկ է և այնպէս առատաձեռնել զի այր իւրաքանչիւր թէպէտ և հասարակաբար զշնորհս ընկալեալ , բայց ոչ և հաւատարեալ ամբոխին զանձն համարեսցի , այր այր ընկալցի ցոյցս իմն մտերմութեան , որով իցէ նմա համարել զանձն առաւելագունի հանդիպեալ մարդասիրու .

Թեան և ասել . () որ ինչ այլում՝ զնոյն ետ և ինձ ,
այլ մտադիրագոյնս . զնոյն՝ այլ փութով . ուր նմա
վաղագոյն ևս պարտ էր տալ վասն ծառայութեանցն :
Եւ և այլոց զնոյն՝ այլ ոչ նովիմք պատուասիրա-
կան բանիւք և ոչ նովին քաղցրութեամբ : Վրն ետ՝
աղաչանացն զիջեալ . իսկ ինձ աղերսելով . նմա ետ
ակնկալութեամբ դիւրապատրաստ փոխարինին , և զի
ծերութիւն նորա և անզաւակութիւն բազում ինչ
խոստանային նմա . իսկ ինձ զնոյն տուեալ՝ առաւել ետ ,
զի առանց ակնկալութեան փոխարինաց ետ : () որ օրի-
նակ կին պոռնիկ պար առեալ՝ ի հոմանեաց այնու ճար-
տարութեամբ բաժանէ զանձն ամենեցուն , զի մէն մի՝ ի
նոցանէ համարի ընկալեալ ուրոյն զհաւաստիս ընտա-
նութեանն , սոյնպէս և որ կամի սիրելի զերախտիս իւր
ընծայեցուցանել՝ յայն խորհեսցի թէ որպէս բազմաց
բարերարեալ և միոյ միոյ՝ ի նոցանէ առաւելագոյն իմն
մեծարանաց տացէ հաւաստիս : Վաւ յինէն խափան
լինել բարերարութեանց , որք ըստ չափոյ առաւելու-
թեանն և մեծութեան՝ առաւելագունից գովութեանց
զոն արժանիք : () իայն զի խորհրդով իցեն և ընտրու-
թեամբ , զի յախուն և անխորհրդաբար տուեալք չի-
ցեն երբէք սիրելիք : () ասն որոյ չարաչար ընդեւացի որ
ասացերոցս , եթէ համարի զի ամփոփել կամք իցեն մեզ
օրինադրութեամբքս զսահմանս բարերար մարդասի-
րութեան և անձուկ կոպարաւ պարագրել զայն : () ի
զոր այլ յառաքինութեանց այնպէս մեծարիցեմք և
առաւել յորդոր լինիցիմք՝ ի նոյն , և ո՞ւր այլ պատշա-
ճագոյն իցէ այս յորդոր՝ որպէս մեզ որ պատասպարանքս
եմք մարդկայնոյ ընկերութեան :

ԳԼՈՒԽ ՀԵԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

() Ի՞նչ ապա . քանզի որ և է ճիգն հոգւոյ՝ թէպէտ
և յուղղութենէ . կամաց առաջնորդեալ՝ չհամարեսցի
յառաքինութիւն եթէ ոչ՝ ի չափու պայմանին կացցէ ,
ապա չէ օրէն շոյլել և զառատաձեռնութիւն : () Իրեւի
են և հաճոյական յոյժ չնորհք ընտրութեամբ բանին

պարգևեալք արժանաւորաց և ոչ յախուռն և ըստ
դիպաց տուեալք անխտրաբար . և յորս պանծալ մարթ
իցէ և անձին իւրում վերագրել զայնոսիկ : Եւ բնաւ
իսկ բարերարութիւն թուեսցին քեզ այնոքիկ՝ որոց և որ
բարերարեացն ամօթ անձին համարի երևել գործօն :
Եւ քանի՞ն հաճոյական իցեն երախտիք , և որպէս
անջնջելի տպաւորեսցին 'ի խորս սրտի , յորժամ ա-
ռաւել քան զպարգևսն՝ զպարգևատուն յուշ ածեալ
դք և զուարճասցի : Երիսպոս Պասսիէնոս ասէր ստէպ
թէ զոմանց զընտրութիւնն կամիմ և զդատումն քան
թէ զբարերարութիւն . և զոմանց զբարերարու-
թիւնն քան թէ զընտրութիւն . և օրինակս 'ի մէջ
մատուցեալ ասէր . () դիւցազինն () գոստեայ զըն-
տրութիւնն կամիմ մանաւանդ , իսկ զՎղոդեայ զբա-
րերարութիւն : Իսկ ինձ արհամարհ թուի բարե-
րարութիւն այնորիկ՝ որոյ վատթար է ընտրութիւնն :
Եւ զի՞նչ . մերժե՞լ ինչ պարտ էր զպարգևս Վղոդեայ .
ոչ , այլ որպէս զպարգևս ընդունել բախտի , որ հուպ
ընդ հուպ՝ որպէս յայտ է՝ դառնալ գիտէ և 'ի թշնա-
մութիւն : Իսկ ընդէր իցէ ապա զերկոսին կցորդեալսն
'ի մի՝ բաժանել յիրերաց : Եւ բարերարութիւն , որ
ոչ ընտրութեամբ լեալ՝ զիրկ է 'ի կարեւորագունէն
որով մեծարին : () ի և արծաթ բազում անընտրողա-
բար և առանց ուղղութեան կամաց պարգևեալ՝ ոչ այն-
չափ բարերարութիւն իցէ՝ որչափ գանձ : Բազում ինչ
իրք են զոր մարթ է ընդունել , այլ առանց երախտա-
պարտ լինելոյ :

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՏԵՍՑՈՒՔ արդ, քաջդ յարանց **I** իբերալիս, որ ինչ այլ ևս մնայ մեզ յառաջնոյ մասնէ առաջարկու թեանս, զայն՝ թէ որպէս բարերարել պարտ իցէ. զորոյ ակն ունիմ՝ զգիւրին ճանապարհ ցուցանել քեզ:

Եւ յայէս տացուք զբարերարութիւն, որպէս առնուն կամէսք. նախ քան զամենայն յօժարութեամբ, փութով և աներկմիտ: Եւ հաճոյ են պարգևք յապաղեալք յերկար՝ ի տարտամ ձեռս տուողին, զորս որպէս բռնի և խելով իմն յանձնէ թուիցի պարգևել: Եւ թէպէտ յապաղել իսկ հարկ իցէ, զգոյշ լիցուք չտալ ինչ ցոյցս ամենեւին զյապաղմանն: Եւ ընդ հատ ինչ՝ ի զլանալոյ է և երկմտելն, որով անհաճոյ լինի շնորհն: Օ՛ր որ բարերարէն՝ հարկ է զի լըջմտութեամբ բարերարեսցէ. իսկ որ յապաղեացն՝ զէկամութիւն իւր յայտ արարեալ, վկայեաց զի ոչ ետ, այլ թուութեամբ կալեալ՝ քարշողին տեղի ետ: Բազումք առ չտուալոյ երեսացն լինին առատաձեռն: Հաճոյագոյնքն յերախտիս դիւրապատրաստքն են և ինքնամատոյցք, որոց միայն յապաղումն յամօթխածութենէ առողին իցէ: Եւ աւագոյն քան զամենայն է յառաջել քան զցանկութիւն, և մերձաւորագոյն այնմ՝ զհետ երթալ ցանկութեան: Եւ առ է ասեմ՝ կանխել մինչ չև աղաչեցեալ. զի առն բարոյ՝ ի թովթովել շրթանցն յաղաչանս՝ և երեսքն շառագունին ամօ

¹ «Թուութեամբ կալեալ» . օրինակաւ առասանի յարմարէ զբանն զորոյ զմի՝ ի ծայրիցն կալեալ ուրուք թուութեամբ, և այլ ոք՝ ի հանդիպոյ քարշեալ խելցէ զայն՝ ի ձեռաց նորա:

Թուլ . և որ խնայէ նմա զամօթն զայն՝ բազմապատկէ զշնորհս իւր : Այլ ձրի էառ զոր ինչ որ աղաչանօքն ընկալաւ : () ի որպէս առաջնոցն մերոց հանձարեղ արանց հաճոյ Թուեցաւ ասել , “ Այլ Թանկագին ինչ քան զգնեալն աղաչանօք , , : “ Իսկ ուրեք ուխտս դնէին մարդիկ եթէ հրապարակաւ հարկ էր ուխտել . այսպէս և աստուածոց իսկ , որոց Համարիմք ինչ ամօթ աղերս արկանել , լռելեայն և ՚ի սրտէ ակործեմք կալ յաղօթս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՆԱՆԻ յոյժ և դժպէտ է բարբառս Լճաչեմ , զոր երեսք ՚ի գետին բարբառին չըթուեք : () այդ շնորհեա բարեկամիդ , և որոց միանգամ ցանկաս երախտեօքդ առնել քեզ բարեկամն : Լճապարել արժան է . անազան բարերարեաց՝ որ աղաչաւորին ետ : () անն որոյ գուշակել պարտ է զկամս իւրաքանչիւր և ընդ գիտելն՝ ազատ կացուցանել զնա ՚ի ծանր հարկէ աղաչանաց : () այնուօրիկ ՚ի բարերարութեանց բերկրադիս համարեալիւր և երկայնակեացս ՚ի սրտի՝ որ կանխեն ելանել ընդ առաջ : ի) Ե ոչ յաջողեաց մեզ կանխել՝ կարճեսցուք զեթ գլա . ճախտութիւն բանից աղաչաւորին , զի մի յաղաչանացն երևեսցուք շարժեալք , այլ իրագէտք խնդրոյն՝ խոտասցուք վաղվադակի , և աչապարեալ ՚ի նոյն՝ յայտնի արասցուք թէ և առանց աղաչանաց ինքնայօժարք էաք ՚ի տալ : () որորինակ հիւանդաց առողջարար է կերակուր ՚ի ժամու , և ջուր տուեալ ՚ի ժամուն զդեղոյ կալցի զօրութիւն , սոյնօրինակ և բարերարութիւն թէպէտ դոյզն և սովորական՝ փութապէս և ՚ի պատեհ ժամուն լեալ անյապաղ՝ զօրաւոր է յոյժ , և յաղթէ մեծապարգև շնորհի՝ որ բազմալարան զանդաղանօքն պարգևի : () Երազն է ՚ի տալ՝ տայ և մտադիւր , ընդ այս չիք երկբայել նմին իրի իսկ և գուարթագին բարեբարէ զհոգւոյն իւրոյ զկերպարան ՚ի դէմն ածեալ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԻՐՈՐԴ

ՕՈՄԱՆՑ զմեծամեծ երախտիս եղծանեն լու-
թիւն և յամրախօս շրթունք, զտրտմութեան և զդրժ-
կամակութեան տալով ցոյցս, երբ 'ի կերպս զլանալոյ
խոստանան: Ս'ջլաւ ևս իցէ բանս բարիս 'ի բարի գործսն
յաւելլու, և քաղցր բռնիւք մարդասիրութեան յա-
ճախել զյարգ շնորհիդ, որով և անձամբ զանձն կըշ-
տամբեսցէ երախտաւորեալն զի յապաղեաց աղաչել:
Ս'արթ է յաւելլու խառնել 'ի բանսդ և զսիրալիր
զանգատանս՝ ասելով. « Զաւէ ինձ ընդ այն զի այդպէս
կարօտ գոլով քո՝ ոչ վաղ զգացուցեր ինձ զայդ, և զի
այդպէս դժուարաւ եկիր յաղաչանս, և զի միջնորդ ևս
և բարեխօս 'ի մէջ մատուցեր. բայց արդ ուրախ
եմ՝ զի զփորձ առեր սրտի իմոյ, յայսմ հետէ իմ իմիք
և կարօտ իցես պահանջեսցես յինչն համարձակ: զայս
մինուազ ներեալ լիցի պարզմտութեան քում:», Եստու-
օրինակաւ՝ քան զպարզեանդ, որպիսի ինչ և իցեն որք
ինչորեցանն 'ի քէն, մեծարեսցին իմաստք սրտիդ:
Եւաքինութիւն պարզեատուին և մարդասիրութիւն
նորա գերաճայրեալ փայլեսցի՝ եթէ որ մեկնին 'ի
նմանէ՝ ասիցէ ցանձն իւր. « Ս'եծ ինչ շահեցայ այսօր.
ուրախ եմ յոյժ զի զայնպիսի ոք գտի բարերար, քան
եթէ ճոխագոյն ևս յայլմէ հասանէին ինձ պարգևք.
և չիցէ ինձ երբէք ըստ արժանւոյն երախտագէտ գոյ
այնպիսումն բարերար սրտի »:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ շատ ևս այնք են որք խստութեամբ բանից և
ամբարտաւանութեամբ ատելի առնեն զբարերարու-
թիւնս իւրեանց, այնու ամբարտաւանութեամբ վա-
րեալ և բանիւք, մինչև ստրջանալ ինչորոգին ընդ պար-
գէսն: (Թ)ող և զյապաղումն յետ խոստմանն, զի դառ-

նազոյն ևս այն է՝ եթէ յետ ընդունելութեան խնդրոյն՝ դարձեալ վերստին աղաչել հարկ իցէ։ Հարկ իցէ՝ դնոց առնուլ զբարերարութիւնսն, զորոց զխոստումնն ընկալեալ և չկարեմք ՚ի ձեռս բերել։ Օայս ոք պարտ է աղաչել զի յուշ արասցէ, զայն ոք՝ զի ընկալցի։ Այսպէս ընդ բազմաց ձեռս յաճեալ մնալին պարգևք և նուազեն յոյժ շնորհք երախտեաց խոստացողին, զի բառնան ինչ ՚ի պարգևատուէն՝ առ որս յետ նորա մատչին աղերսք։ Աման որոյ եթէ հաճոյաւն կամ իմիցիս ընծայեցուցանել զտուրսդ, այնմ խնամ կալ ջիր զի ողջ և աննիազ՝ և որպէս ասի՝ աննենդ ամենին հասցեն պարգևքդ որոց խոստացար։ Այլ ոք միջամուխ լիցի յայնս, մի ոք կասեցուսցէ։ Այլ ոք ՚ի քո պարգևսդ յաւելուլ կարասցէ զիւր շնորհն առանց նուազեցուցանելոյ զքոյս։

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՎԱՐՁԵԱԼ չիք ինչ դառնագոյն, որպէս յերկար ՚ի վարանս կալ։ Այն իսկ որոց հաճոյագոյն ևս է յուսահատ լինել ՚ի սպառ՝ քան յուսալ յերկար։ Ա և այս ախտ բազմաց վատ փառասիրութեամբ յերկարելոյ զխոստմունս իւրեանց՝ զի մի ամբոխ աղաչաւորացն պակասեցի։ Այսպիսիք են արքունական մեծութեանն սպասաւորք որոց ցանկալի է յերկարել զհանդէս ամբարտաւանութեան իւրեանց. և նուազեալ համարին յիշխանութենէ եթէ ոչ միում միում ցուցցեն յերկար և բազմօրինակ զկար զօրութեան իւրեանց։ Չառնեն ինչ փութով և միանգամայն. երազունք ՚ի չարիս՝ և յամիշարժք ՚ի բարերարել։ Այլին իրի ստոյգ թուեսցի քեզ ասացեալն ՚ի կատակերգակ քերթողէն.

“Չիցէն, աղէ, դեռ խելամուտ զի շնորհք քոյին
Իստ յերկարել դանդաղանացրդ տուժեսցին”։

Իստի և այն բանք սրտառուք յայտարարք ցաւոց,
“Ինչ զոր առնելոցդ ես”, և թէ, “Այլ քանի իրքդ

են . լաւ եւ էր թէ զլանայիր համարձակ , : լաւ Դ երախ տագէտ լիցի շնորհին՝ զոր ատենն սկսանի յերկար ակընկալու թեամբն տաղտկացեալ : () որ օրինակ խժդժու թիւն մեծ է յերկարել զտանջանս , և գլխու թիւն իմն՝ սպանանել առ ժամայն (զի յետինն՝ ՚ի տանջանաց ածէ ընդ իւր և զկատարած , իսկ որ յառաջէն ժամանակ՝ դժնդակագոյն մասն է հանդերձելոյ պատուհասին) ըստ դմին օրինակի մեծ իցեն շնորհք պարգեւաց՝ որչափ անդամդաղ մատուցին : Վանդի և բարեաց իսկ ակընկալու թիւն չէ գերծ՝ ՚ի հոգոց . և զի բարերարութիւնք յաճախ ՚ի գեղ դարմանոյ են չարեաց , որ դք թողու տանջել յերկար՝ զոր փութապէս ազատել կարող էր , կամ անազան ուրեմն տայ ինդալ , հեղձուցանէ զիւր ե . րախտիս : () արդասիրութիւն յապաղել ոչ գիտէ , և որ մտադիրն գործէ ինչ՝ գործէ անյապաղ : () յապաղանքն և՛ օր յօրէ առնելով օգտեցաւ ինչ՝ ոչ ՚ի յօժարութենէ սրտի արար . որով և զերկուս ինչ մեծամեծս կորոյս , զժամանակն և զցոյցս բարեսէր կամայն , զի որ դանդաղի ՚ի կամել՝ ոչ կամի :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

() ՅԱՄԵՆԱՅԻ ինչ իրա , ուլ | իբերայիս , գործ այն է գիտել , թէ զինչ և որով օրինակաւ ասել պարտ իցէ և կամ առնել : Բազում ինչ յաւելու երազութիւն . և բազում ինչ նուազեցուցանէ յապագումն : () Որպէս նետից նոյն զօրութիւն երկաթոյ է յամենեսին , այլ խտիր մեծ է՝ արդեօք բռնուն և ջլապինդ բազկաւ արձակեցին եթէ՝ ՚ի թոյլ ձեռանէ թափիցին . սուսեր նոյն՝ գծէ և թափանցանց լինի ըստ զօրութեան բազկին յորմէ իջանէ : () յապէս և պարգեւք նոյն են , այլ ըստ տուչութեանն տարաբաւ զանազանին : () Որպէս քաղցր են և մեծարգոյք յորժամ որ պարգեւէն չտայ թոյլ շնորհակալեաց , յորժամ ընդ տալն և մոռանայ . իսկ զմեծութիւն տուելոց երախտեացն յերեսս հարկանել , անանութիւն է և նախատինս ընդ շնորհան խառնել :

Ի՛պա չէ արժան դառնացուցանել զբարերարութիւնս
և ոչ ինչ դժպհի խառնել 'ի նոսին . այլ թէ և ազդա-
րարութեան ինչ իրք իցեն , այլում պահեա ժամանակի :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՓԱԲԻՈՍ ՍԻ Երրուկ զառն ժանտի զգժկամակ պար-
գեան՝ քարեայ հաց կոչէր . զոր հարկ է առնուլ սովե-
լոյն , և ուտել դառնութեամբ : Տիբեր Վայսր աղաչե-
ցեալ 'ի ՍԻ . Ի՛յիոսէ պրետորէ՝ որ վատնողն էր ընչից՝
ձեռնառու լինել ինքեան 'ի հատուցումն պարտուց իւ-
րոց , հրամայեաց նմա ցուցանել զանուանս որոց պար-
տէրն : Ի՛յս ոչ պարգեք են , այլ համախմբել զպար-
տատեարս : Եւ 'ի նշանակել նորա՝ գրեաց Վայսրն , զի
“ Հատուցին Ի՛սառակին պարտքն ” . և նախադալից
յաւելուածովն այնուիկ որպէս 'ի պարտուցն՝ նոյնպէս
և յերախտագիտութենէ կացոյց զնա ազատ : Օ եր-
ծոյց զնա 'ի պարտատեարցն , այլ ոչ շնորհապարտ իւր
արար երախտօքն : Ի՛յլ ինչ , որպէս Թուի , խոր-
հուրդք էին Տիբերեայ՝ զի մի և այլք յաճախեցեն
ինդրել զնոյն . և իցէ արդեօք լեալ այն հնարք
զօրաւոր առ 'ի զսպել ամեթով զվատ ցանկութիւնս
մարդկանն . այլ որ բարերարէն՝ այլ ազգ ամենեւին
կալցի ճանապարհ :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Օ՛ր հաճոյ և ընդունելի իցէ բարերարութիւն
հարկ է նմա ըստ ամենայնի գոլ բարեյարուար . իսկ
Տիբերեայն ոչ բարերարել է այլ նախատալից յան-
դիմանութիւն : Եւ զի յայտմ մասին ևս զոր խոր-
հիմն ասացից հարեանցի , նաեւ Թազաւորի իսկ ոչ
'ի պատիւ իցէ պարգեւել ինչ առ 'ի նախատինս :
(Ի)էպէտ և ոչ այսու օրինակաւ խուսել կարաց Տիբե-
րիոս , որպէս կարծէրն , 'ի Թախանձողացն տալտկու-

Թեհէ . քանզի հուպ ընդ հուպ գտան որք զնոյն աղա-
չանս մատուցին նմա . և նա հրամայեաց ամենեցուն
նոցա տալ զհամար պարտուցն իւրեանց յատեան ծե-
րակուտին , և այնպէս ետ նոցա գումար ինչ չափով :
Այն առատաձեռնութիւն էր այն՝ այլ համարառութիւն,
ոչ օգնութիւն այլ հարկ թագաւորի : Այլ բարերա-
րութիւն , զոր չմարթէ յիշել առանց ամօթոյ : Յա-
տեան կոչեցայ , դատ վարեցի զի առից զխնդրելին :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Այսն այնորիկ օրինադրեն ամենայն վարդա-
պետք իմաստութեան , ինչ ինչ 'ի բարերարութեանց
յայտնապէս տալ , և ինչ ինչ 'ի ծածուկ : Նայտնա-
պէս , զորս 'ի փառս են ընդունողին , որպիսիք են
պարգևք զինուորականք , բարձ և պատիւ , և որ
ինչ միանգամ յայտնութեամբն յաւելուն 'ի պայծա-
ռութիւն : Իսկ որ ինչ ոչ 'ի պատիւ իցեն և 'ի փառս
ընդունողին , այլ 'ի դարման տկարութեան նորա , չքա-
ւորութեան կամ վատանունութեան , լուելայն տալի
են . զի նոցա միայն որոց օգտենն լիցին գիտելի : Այլ ի
և զնա իսկ որ օժանդակին՝ խաբել պարտ իցէ . իբր
զի ընկալեալ զպէտմն և զուստն չգիտիցէ :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Ի՞նչն ԳԵՆ զԱ՛րկեսիդայոսէ զի կամեցեալ ծածկա-
բար նպաստամատոյց լինել բարեկամին , որ զաղքատու-
թիւն իւր ծածկէր , և հիւանդ գողով և անձեռն-
հաս 'ի ծախս կարևոր պիտոյիցն չյայտնէր ինչ , քսակ
արծաթոյ եղ ընդ բարձին , զի այրն որ վայրապար
ամաչէր՝ գտցէ զխնդրելին քան թէ ընկալցի : Իսկ զԲ-
արդ , ասիցես , անգիտասցի՞ յորմէ ընկալան . — Ի՞նչ
անգիտասցի , զի և այն մասն է բարերարութեան .
և երկրորդ զի այնչափ այլ ևս բարերարեցից նմա և

այնչափ ինչ պարգևեցից՝ մինչև զառաջնոցն իսկ 'ի միտ առցէ զտուիչն : Հուսկ ապա , թող անգիտասցի նա զառաւելիւր . բայց ես գիտացից զտալն իմ : Այլ այդ դոյզն ինչ է ասիցես : — 'Նոյզն է այդ եթէ վաշխառու լինել կամիցիս . իսկ եթէ տալ՝ տուր այնպէս զի առաւել օգտակար իցէ առողին , և դու վկայութեամբ անձինդ շատասցիս : Այա թէ ոչ՝ ոչ եթէ բարերարութեան իցես ցանկացող , այլ բարերար երևելոյ : Ամիմ , ասես , զի գիտասցէ : — Պարտապան ուրեմն քեզ խնդրես : Ամեռով կամիմ զի գիտասցէ : — Իսկ զհարդ . եթէ նմա լան ևս իցէ չգիտեն , եթէ առաւել հաճոյական իցէ և առաւել 'ի պատիւ , ոչ փոխեսցիս 'ի մտացդ : Ամիմ զի գիտասցէ : — Այլ կամիցիս դու ուրեմն և 'ի մթան փրկել զմարդ : Այլ ժխտեմ զի ըստ տանելոյ իրացն օրէն իցէ զուարճանալ երախտագիտութեամբ պարգևատուին , այլ եթէ նպաստն որում կարօտի յայտնապէս լեալ՝ ամօթ ածիցէ նմա և 'ի դառնութիւն պարգևս իմ եղիցի , չարարից հանդէս բարերարութեանս իմոյ : Այլ բնաւ իսկ իցէ՞ օրէն ցուցանել նմա զանձն իմ պարգևատու՝ երբ 'ի կարևորագունից և 'ի զխաւոր օրինաց բարերարութեան մի և այն է չերախտել զղջ երբէք , և ոչ յուշ ածել նմա զերախտիսն : Օյ այս օրէնք են բարերարութեան երկուստեք . միոյն իսկ և իսկ մոռանալ զտուեալն , և միւսոյն չմոռանալ երբէք զառեալն . երախտեացն ստէպ յիշատակութիւն տագնապէ զայր և նկուն առնէ :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Ի ԴԵՊ իցէ բարբառել աստանօր զոր այրն այն պահեալ 'ի տարագրութենէ Առապետաց ձեռամբ միոյ ուրուք 'ի բարեկամացն Աեսարու , գոչեաց առ վշտին , ոչ հանդուրժեալ ամբարտաւանութեան ազատարարին . “Տուր զիս անդրէն 'ի ձեռս Աեսարու . և մինչև ցերբ ասիցես , ես զքեզ պահեցի , ես զքեզ ապրեցուցի 'ի մահուանէ . զայդ ես ինձէն յուշ ածեալ լիցի ինձ 'ի կեանս . իսկ 'ի քէն՝ մահ է ինձ : ” Այլ քեզ երախտապարտ

Թէ առ ցոյց ինչ բարերարութեանցդ պահեցեր զիս . մինչև ցերեք շուրջ բերցես զիս 'ի հանդէս , մինչև ցերեք չեմողուցուս մոռանալ ինձ զգոթբախտութիւն իմ . 'ի հանդէս իսկ յաղթանակի գէթ միանգամ ածեալ ձաղէի . , : Օր տուաքն չէ պարտ յիշել , զի որ յիշէն՝ յետս պահանջէ . և ոչ յեղչեղել պարտ է և ոչ նորոգել զյիշատակ երախտեացն , բայց եթէ նոր ինչ 'ի պարգևսդ յաւելլով առաջնոցն յուշարար : Եւ ոչ այլոց պատմել պարտ է . որ ետն լուսցէ . խօսեսցի որ էառն : Եւ պա թէ ոչ 'ի դէպ զայցէ ասացեալն յումեմնէ առ այն՝ որ ամենայն ուրեք պարծէր ընդ երախտիս իւր , Ս'իթէ կարիցէս ուրաւստ լինել թէ չընկալար զփոխաբէնն : Եւ յասել նորա թէ երբ , լուաւ պատասխանի . Բազում անգամ և 'ի բազում դէպս . այն է՝ ուր և քա նիցս քարոզ եղեր այնմ : Եւ զինչ պէտք իցեն քեզ խօսելոյ և զայլոյ զգործ կատարելոյ : Եւ 'որ պատշաճապէս յոյժ քան զքեզ կարասցէ ընդ զայդ պաշտօն , որոյ 'ի խօսելն՝ և լուութիւնդ քո գովեսցի : Եւ աշխոհ ուրեմն վարկանիս զիս կարծելով թէ 'ի լուել քո զայդ՝ գիտասցէ և ոչ որ : Եւ այնչափ դժպատեհ և զգուշալի են իրքդ՝ զի և այլոյ ուրուք 'ի պատմել զայն առաջի մեր զայս պարտ է առնել պատասխանի . “ Ս'եծաց արդարեւ բարերարութեանց արժանի է այրն , այլ իմ չիք ինչ տուեալ նման տակաւին , բայց միայն զի ցանկացեալ եմ տալ նման զամենայն , : Եւ զայսոսիկ ոչ իբրեւ կեղծու պատիր համեստութեամբ , և ոչ այնու ձեով որպէս սովոր են ոմանք . զի զոր ձգէլ յինքեանս ցանկան՝ մերժեն : Եւ յլ և զամենայն ինամս և զմարդասիրութիւն պարտ է 'ի վար արկանել : Եւ իրազգործք եթէ զամենայն վաստակն 'ի սերմանելն ամբոփէին՝ կորնչէին սերմանեալքն : Բազում ժամանակի պէտք են հասանելոյ սերմանցն յոճ և 'ի հունձս : Եւ թէ ոչ 'ի սկզբանէ մինչև ցլախձան անդուլ և անխոնջ մշակութեամբ ինամարկեսցին տունկք՝ ոչ պտղաբերեն . նոյնպէս իմա և ըզբարերարութենէ : Օրնչ այլ ինամբ մեծագոյն քան զծնողացն առ որդիս . բայց 'ի դերեւ ելանեն և այսուքիկ , եթէ մանկութեամբն նոցա և եթ տահմանեցին , և ոչ սէրն ծնողական 'ի ինամս իւր յաւելուցու յերկարել : Օնոյն իմա ինձ և զայլոց երախտեաց , յորս

եթէ ոչ յաւերացուս 'ի նպաստ՝ կորիցեն . ոչ մեծ ինչ է տալն , եթէ ոչ 'ի նոյն յաւելցին խնամք : Եթէ չնորհաւարտ ցանկաս ունել զերախտաւորեալն առ 'ի քէն , ոչ բարերարել միայն պարտ իցէ քեզ , այլ և սիրել : Ինչայեա մանաւանդ , որպէս ասացի , 'ի լեւիս նոցա . յիշատակութիւն երախտեաց տաղտուկ ածէ . յանդիմանութիւն գրգռէ զատելութիւն : Եւ ինչ այնպէս զգուշալի է 'ի բարերարելն որպէս յամբարտաւանութենէ : () Ինչ պէտք իցեն խրոխտ կերպարանաց , զինչ պէտք փրօցուոյց բանից . արդիւնքն ինքնին բարձր առնեն զքեզ : Եւ բացէ 'ի մէջ սնապարծութիւն . 'ի լուծեանս մերում գոչեցեն արդիւնք : Եւ ամբարտաւանութեան՝ երախտիք ոչ Կժպչիք միայն այլ և ատելիք են :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւստիոս Եսար զՊոմպէի Պենեայ զկեանսն շնորհեաց (Եթէ չնորհիցէ արդարեւ որ չբառնայն) : Եւ իբրեւ մատուցեալ շնորհս ունէր նմա ազատեալն , զձախոյ ոտնն մատոյց նմա 'ի համբոյր : Եւ ջատագովքն են Եսարու՝ չընդունին ամբարտաւանութեամբ արարեալ զայն , այլ առ 'ի ցուցանելոյ նմա զոսկեզարդ՝ մանաւանդ եթէ զմարդարտայեւ զոսկի կօշիկսն : Եւ այդպէս , բայց ոչ 'ի նուաստութիւն իցէ առն հիւպատոսի 'ի համբոյր խոնարհել ոսկւոյ և մարգարտի . քանզի և չէր իսկ 'ի բովանդակ մարմնի նորա մանաւանդաբան 'ի համբոյր : Եւ յրն ծնեալ 'ի փոխանակել զսովորոյթս ազատ քաղաքի ընդ պարսկայնոյ ծառայութեանն , ոչ շատ համարեցաւ զի ծերունին և խորհրդականն մեծ՝ 'ի ծայրագոյն փառացն խոնարհեալ յանդիման աւագանւոյն գետնատարած կայցէ աղաչաւոր՝ որպէս 'ի պարտելոց որ եթէնամեաց յոտս յաղթականին , հնարեցաւ և 'ի վայր քան զծունկսն նուաստացուցանել զնա և նկուն առնել զազատութիւն . և չար ևս այն էր , որպէս 'ի դէպ իսկ ասիցէ որ արդեօք , զի զձախոյ ոտնն մատուցանէր : Եւ ունէր և դժպիսի զոռոգութեամբն

ոչ շատացեալ ինքնական՝ կօշիկ յոտմն՝ կալ և ըսել զփութիւն զատապարտութեան առն հիւպատոսի, այլ և զբւեռս կօշկացն՝ ի բերան նորա միտեր:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Ո՛վ անմիտ և չարասէր ամբարտաւանութեան հզօրաց. որպէս ընդունայն են պարգևք քո. զիմորդ ի նախատինս զբարերարութիւնսդ յեղափոխես. որպէս առաւելազանց մոլելովդ զուարճանաս, և չիք ինչ քեզ վայելուչ: Որչափ բարձրագոյն ի վեր ամբառնաս՝ այնչափ նուաստագոյն ես, և յայտ իսկ ցուցանես թէ անծանօթ են քեզ բարիքդ որովք այդպէս փքանաս և եղծանես զշնորհսդ: Եւ ինձ, իւ խորոխտաս այդպէս և բարձրակիս. հիմ յեղաշրջես զտեսիլ զիմացդ և զկերպարան՝ զիմակ իմն զերեսօքդ արկեալ: Վաղցր են պարգևք մարդավայելուչ կերպարանօք շնորհեալք հեզութեամբ և քաղցրութեամբ. պարգևք՝ զորս ոչ իշխանութեամբն ի վերայ իմ յոխորտալով տացէ ինձ հզօրն, այլ մարդասէր քաղցրութեամբ՝ որպէս մարթէրն՝ ի տկարութիւնս իմ զիջանելով, զպերճութիւն փառացն ի բաց եղեալ և զգէպ ժամանակն զիտելով, այնպէս՝ զի զպատեհէն մանաւանդ թուիցի բուռն հարկանելքան թէ կարօտութեան ի թիկունս հասանել: Եւսու և եթ մարթ իցէ հաւանեցուցանել զդուսա առ ի չկորուսանելոյ տմարդութեամբ զերախտիս իւրեանց եթ ցուցանիցեմք զի ոչ ինչ աւելի մեծացին պարգևք նոցա հանդիսապէս տուեալք. և ոչ այնու մեծ ինչ երևեսցին և ինքեանք. և զի սուտ է և ընդունայն՝ պերճութիւն ամբարտաւանութեան, և զարժանիսն սիրոյ ատելիս կացուցանէ:

1 Դժպատեհ էր յոյժ առ հռովմայեցիս կօշկօք կալ յատենական և ի հրապարակական տեղիս, որպէս և Նիկիերոն վասն այսորիկ կշտամբէ խստիւ զՎատիկնա:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Եւ ուրեք զի փնասակար խնդրողաց են պարգեւքն , զորս թէ չտամք՝ բարերարեմք . նմին իրի առաւել քան 'ի կամս խնդրողին օգտի նորա խնամ կալցուք : Օ ի փնասակարաց եմք յաճախ ցանկացողք . և չկարեմք իսկ տեսանել որով չափով փնասակարք իցեն . զի ցանկութիւն թիւրէ զգատաստան . այլ ընդ զիջանիլ ցանկութեանն և ընդ դադարել ուժգնութեան կրիցն բորբոքելոց՝ որք չանսան խորհրդոց , նզովս զհետ արկանեմք որոց զփնասակար պարգեւսն ետուն մեզ : Օ որ օրինակ չտամք խօթացելոց ջուր ցուրտ , և ոչ սուր 'ի ձեռս կոծողաց և ընդ անձինս ոգորելոց , և ոչ սիրողաց զոր ինչ միանգամ յեռանդան կրից խնդրիցեն առ 'ի վարելն ոքօք հակառակ անձանց , սոյնպէս և զփնասակարսն թէ պէտ և խոնարհութեամբ , թախանձանօք և սրտառուչս որ խնդրեսցէ՝ պարտիմք պինդ կալ և չտալ : Եւրպէս 'ի 'ի սկիզբն նոյնպէս և 'ի վախճան բարերարութեանն պարտ է հայել . և զայն և եթ տալ ընդ որ ոչ յառնուլն միայն՝ այլ և յետ առնոյցն խնդասցէ որ առնուն : Եւ զուրմէն են որ ասեն . “ Գիտեմ զի 'ի փնաս իցեն նմա իրքորդ . բայց զինչ առնել իցէ . աղաչէ պաղատի . ոչ կարեմ զղէմ ունել թախանձանացն . թող զանձնէ գանգատեսցի և ոչ զինէն , : Եւրպէս . զքէն մանաւանդ և ոչ յանիրաւի գանգատեսցի երբ 'ի թողանալ եռանդնաւ բորբոք կրիցն՝ անձին իւրում զգայցէ : Օ իմրդ ոչ աւտիցէ զնա , յորմէ 'ի տոյժս և 'ի կորուստ անձին եգիտ օգնականութիւն : Եւ թական բարութիւն է զիջանել 'ի փնաս աղաչողին : Օ որ օրինակ գործ մի գեղեցիկ է և զորս չկամիցին և հակառակիցին իրկել և պահել , սոյն պէս և զմահացու պարգեւսն տալ խնդրողին՝ ատելութիւն իմն է մարդահաճոյ և շողմմարար :

Եւ յափսի արասցուք բարերարութիւն , որ 'ի վայելք անդ ևս քան զևս հաճոյացի , և ոչ 'ի չարս երբէք փոխեսցի : Եւ տաց ումեք երբէք արծաթ , զոր գիտեմ թէ 'ի կապէնս տացէ պոռնկի , զի մի գործակից

գտայց գործոցն կամ խորհրդոցն անարժանութեան :
 Թէ կարող ինչ իցեմ՝ արգելից , իսկ եթէ ոչ՝ չեղէց
 նմա ձեռնտու և օգնական 'ի չարագործութիւն : Եւ
 թէ բարկութեամբ բորբոքեալ բերիցի յանարժանս ,
 և եթէ 'ի տենչ սնափառութեան ուժասցի յուղղու-
 թենէ , ոչ թողացուցից նմա անձամբ անձինն քնատել ,
 և ասել ապա յաւուր միում թէ “ Սիրելով սպան
 զիս ” . բազումայն է , զի չիք խտիր ընդ տուրս բարե-
 կամաց և ընդ ուխտս թշնամեաց : Օ որ ինչ ուխտիւք
 խնդրէին թշնամիք իմ զի անցցէ ընդ իս , 'ի նոյն մղէ
 և հոսէ զիս բարեկամացս տարադէպ ներողութիւն :
 Եւ զի՞նչ վատթարագոյն քան զայս , որ և ստէպ պա-
 տահէ , զի ընդ ատելութիւն և ընդ բարերարութիւն
 չիցէ ինչ խտիր :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԻՏԱՍԱՆՆԵՐՈՐԴ

Ս'ի ինչ տացուք երբէք , որում մարթ իցէ լինել մեզ
 'ի նախատինս : Ս'անգի լրումն բարեկամութեան է
 հաւատարել անձին զբարեկամն , ապա և երկաքանչիւ-
 րումն օգտի միանգամայն պարտ է խնամ ունել : Տաց
 կարօտելումն , այլ այնպէս՝ զի ոչ կարօտ մնացից . 'ի թի-
 կունս հասից կորստականին , այլ այնպէս՝ զի և ես ոչ
 կորեայց , բայց եթէ 'ի փրկանս մեծի ուրուք առն , և
 կամ վասն մեծաց ինչ գործոց : Այ տաց զայն շնորհ ,
 զոր և ինձ դժպատեհ է խնդրել : Այ զոչոյն ինչ և զփոքր
 մեծացուցից . և ոչ զմեծն որպէս ոչոյն ինչ և չնչին տաց
 ընդունել : Օ ի որպէս որ զպարգևն հաշուէ՝ անարգէ
 զշնորհն , սոյնպէս և որ զյարգ պարգևին զեկուցանէ ,
 գովելի ընծայեցուցանէ և ոչ անարգէ : Եւրաքանչիւր
 ումեք հայել պարտ է 'ի կար զօրութեան անձին , զի մի
 աւելի ինչ կամ նուազ քան զարժանն տացուք : Ս'արտ
 է և 'ի նա ինքն հայել որում տամք , զի են ինչ պարգեք
 փոքունք և դուզնաքեայք դժպատեհք մեծապարգև
 ձեռին . և են դարձեալ որ ստորեք քան զարժանն են
 որում պարգևին : Եւ արդ զերկաքանչիւր անձինն
 կշռեալ և զպարգևդ՝ տեսլիր մի արդեօք ծանր իցէ կամ

խոնարհաբար քան զարժանն տուողիդ, և զի որ առնուն՝ համարեացի զայն արժանի ընդունելութեան կամ բաւական իցէ այնմ:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՎՆԱՂԱՔ պարգևէր ումեմն մողին լ'ջէքսանդր, որ մեծամեծս միշտ երկնէր ՚ի սրտին: Իսկ այլն որում պարգևէր՝ յանձն իւր հայեցեալ հրաժարեաց ՚ի յաշաղանաց այնքանոյ պարգևին և ասէ. « Ոչ ՚ի դէպ են պարգևքդ իմումն բախտի », առ որ թագաւորն. « Ընէ ինչ ինձ փոյթ, ասէ, թէ զինչ վայել իցէ քեզ առնուլ, այլ թէ զինչ ինձ ՚ի տալ, »: Եւ թանձնութեան թուիցի բարբառս և արդարեւ թագաւորի. և սակայն լի է յիմարութեամբ: Եւ ասն զի չիք ինչ վայելուչ և անկաւոր ՚ի բնէ, այլ ամենայնն ըստ իրացն է, ըստ անձինն, ըստ տեղւոյն, ըստ պատշաճին այլովքն հանդերձ, առանց որոց անյայտ իմն և աննշան է գործն: Եւ վիքացեալք ամբարտաւանութեամբ. եթէ դմա չիցէ անկ առնուլ զպարգևդ, ապա և ոչ քեզ տալ. ըստ անձին և ըստ արժանւոյն կշռեսցի ամենայն. և զի յամենայնի ՚ի չափու կայ առաքինութիւն, որ յաւելուն և որ պակասէ՝ միօրինակ մեղանչէ: Եւ ինչպէտ և արժանի քեզ պարգևդ իցէ, թէպէտ յայն հասեալ իցես բարեբախտութիւն՝ մինչև քաղաքս ՚ի պարգևի տալ, սակայն մեծի ևս վեհանձնութեան է գործ չառնուլ յանձն պարգևս այնպիսի՝ քան թէ շուայլել, թող զի ոչ ամենայն գող բաւական իցէ յընդունելութիւն քաղաքի:

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵԻՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ՅԱՆՏԻԳՈՆՈՍԵ տաղանդ մի արծաթոյ խնդրեաց Նիւնիկեանն¹. Ետ նա պատասխանի. « ատ է այդ և ՚ի վեր քան զարժանն Նիւնիկեան իմաստասիրի: Եւ եւ յայն յայնժամ խնդրել դենար մի, ասէ Նիտիգոնոս:

¹ Թրասիւղլոս իմաստասէր Նիւնիկեան:

Եւ այդ դոյզն ինչ է և ոչ ըստ արժանեաց թագաւորի : Իսաղ անարգ և փախուստ վատ՝ որով հնարեցաւ չտալ և ոչ ինչ, 'ի գէնարն զարքայն և 'ի քանքարն զՎիւնիկեանն նկատելով . երբ մարթ իսկ էր նմա տալ զգէնարն որպէս Վիւնիկեանն առն, և իբրեւ թագաւոր զքանքարն . թէպէտ և իցէ ինչ մեծ և առաւելեալ քան զարժանն յընդունելութիւն Վիւնիկեանն առն, սակայն չիք ինչ այնպէս փոքր զոր չիցէ կարող տալ վայելչապէս մարդասիրութիւն թագաւորի՝

. . . Եթէ զիս հարցանես, հաճեալ եմ ընդ այդ . վասն զի դժպատեհ իմն է արհամարհել զարծաթ և խնդրել զնոյն : Իտելով ատեցեր զինչս, ուխտ եղեր, զայդ կերպարանս կալար յանձին . կաց սոպա 'ի նմին :

Ինիրաւիս մեծապէս թէ աղքատութեամբ պանծացեալ և հետամուտ ընչից իցես : Իպա այր իւրաքանչիւր ոչ զանձն իւր և եթ պարտի նկատել՝ այլ և զնա որում կամիցի լինել ձեռնտու : Եւսմ է ինձ զմերոյն Խրիստիպապոսի 'ի մէջ առնուլ զօրինակ զնդախաղու թեան . ապաքէն չիք երկբայել զի չանկցի երբէք զնդակն 'ի գետին բայց առ թերութեան այնոցիկ որ ձգենն զայն և կամ ըմբռնեն : Իսկ յորժամ պատշաճապէս ճարտարութեամբ երկաքանչիւրն ձեռաց 'ի ձեռս ձգեալ և ըմբռնիցէ՝ պարբերիցի անընդհատ :

Իպա ճարտար խաղալիի պէտք են զի ըստ երկայնութեան կամ ըստ կարճութեան հանդիպակաց խաղակցին զգնդակն ձգեսցէ : Իստ այսմ իմն և զբարեւրարութենէ, որ թէ երկաքանչիւրումն իսկ տուողին և առողի չիցէ համապատշաճ՝ ոչ աստի որպէս պարտն է լիցի տուեալ և ոչ առ նա ժամանեցէ պատշաճապէս : Եթէ կիրթ դք և հմուտ կացցէ 'ի հանդիպոյ, յանդգնագոյնս արձակեսցուք զգնդակն . զի որպէս զիարդ և ընկեսցի՝ կալցի զայն ձեռնն ճարտար և աջողակ : Իսկ եթէ համբակ դք և անհմուտ՝ ոչ յանդուգն և ոչ ուժգին, այլ մեղմով և թուլագոյն 'ի ձեռս անդր նորա զձգումնն ուղղեսցուք : Օնոյն պարտ է առնել և 'ի բարեբարութիւնս, և զոմանս իսկ ուսուցանել շատ համարեալ եթէ ջանասցին, փորձեսցին և կամեսցին՝ :

1 Պակասէ և աստ 'ի բնագրին :

2 « ջանասցին փորձեսցին և կամեսցին » ըստ արժանւոյն ընդունել զերախտիս և երախտահատոյց լինել :

Բայց շատ ևս այն է զի մեք յաճախեմք զապերախոս , և սատար լինիմք նոցա 'ի նոյն . որպէս այն թէ յայնժամ մեծ իցեն երախտիքն մեր , եթէ չկարիցէ որ շնորհահատոյց լինել նոցին . նմանեալք չարակամ գնդակախաղից որք ընդ խայտառակել կամին հանդիպակաց խաղակցին , նաև 'ի ֆնաս իսկ խաղուն , որում չմարթէ յերկարել եթէ երկուստեք չիցէ համաձայնութիւն :

Ին իսկ բազումք այնպէս խեղաթիւրեալք մտօք զի լաւագոյն համարին կորուսանել զերախտիս իւրեանց՝ քան թէ ընդունել յայտնապէս զփոխարէնսն . ամբարտաւանք և նախատադիրք այլոց : Բանի լաւագոյն է և մարդասիրագոյն թոյլ տալ և երախտաւորելումն առնել զիւրն , ձեռնառու լինել նմա 'ի հատուցումն շնորհացն , մարդասիրաբար 'ի բարին վերագրել զամենայն , զշնորհակալեաց բանսն որպէս փոխարէնս շնորհացն ընդունել և զիւրապատրաստ ընծայեցուցանել զանձն ընդունելութեամբ փոխարինաց ազատս առնելոյ գնոսս զորս երախտեօքն արար իւր պարտական : Դժպէտ է վաշխաւուն , եթէ խստիւ զտոկոսինս պահանջեսցէ . նոյնպէս թէ զանդաղեսցի ևս և պատճառանս պատճառեսցի չառնուլ յետս զարծաթ իւր . այսպէս և զհատուցումն երախտեացն ընդունել պարտ է , բայց ոչ պահանջել : Եւր արդարեւ բարերար նա է որ տայն մտադիւր և ինչ ոչ պահանջէ . որ խնդայ ընդ հատուցումն և զոր ետն մոռացեալ՝ բարեսէր մտօք իբրեւ զերախտիս զփոխարէնսն ընդունի :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Եւ ևս որք ոչ 'ի տալն միայն զտուրս երախտեաց ամբարտաւանեն՝ այլ և յառնուլն , որ ստգտանելի է յոյժ . քանզի ժամ է արդ անցանելոյ յերկրորդ մասն առաջարկութեանս ճառելով թէ զիարդ և որով օրինակաւ պարտ իցէ ընդունել զբարերարութիւնս : Յա մենայն զործս պատշաճից՝ որ 'ի մէջ երկուց վճարին , նոյնչափ ինչ պահանջին և յերկուստեք : Եթէ 'ի հայրական պարտան հայիցիս թէ որպիսի պարտ իցէ նմա

լինել, 'ի միտ առնուցուս թէ ոչ ինչ ընդհատ և որդւոյն են պարտք լինելոյ որպէս պարտն է : (Որպէս առնն նոյն և կնոջն են պարտք, և զոր պահանջենն՝ հատուցանեն միմեանց փոխանակաւ, և զնոյն խնդրեն օրէնս հաւասարութեան, և այն է ահա դժուարինն, որպէս ասէ Հեկատոն : 1) ասն զի 'ի դժուարինս է առաքինութիւն և որ ինչ առաքինութեան է ազգակից . զի չէ բաւական գործել միայն զբարին, այլ և որպէս պարտն է գործել բանիւ : (Երա առաջնորդութեամբ զնասցուք զՀանսպարհն ողջոյն . զամենայն ինչ մեծ և կամ զփոքր նորին խորհրդով գործեսցուք . և որպէս զտախ ուսուցանէ նա մեզ՝ նոյն ինքն օրինադրէ դարձեալ նախ քան զամենայն մի յամենեցունց առնուլ անխրտրաբար : (Երոց առցուք ապա : Օ) ի առացից քեզ համառօտ . 'ի նոցանէ՝ որոց տալն ցանկայաք : (Ե միթէ ոչ առաւելագոյն խնամոց պէտք իցեն յընտրութիւն այնորիկ որում լիցուք պարտապան քան որում տամքն : Օ) ի թէպէտ և ոչ այլ ինչ հասցեն մեզ անտի վիշտք, յորոց հասանեն բազումք, բայց ոչ ծանր տանջանք իցեն պարտապան գոլ՝ որում ոչն կամիմք : (Եդ հակառակն՝ որպէս քաղցր իցէ 'ի նմանէ ընդունել զբարերարութիւն՝ յորմէ թշնամանեալ իսկ և սիրեսցես . որով և ցանկալին 'ի բնէ բարեկամութիւն արդարանայ և իրաւամբք : (Եսկ բարւոյ առն և համեւտի զինչ թշուառագոյն որպէս հարկ սիրելոյ զնա՝ զոր դժպատեհն իցէ սիրել : Հարկ է ինձ ազգ առնել ստէպ զի ոչ զիմասանոց են բանք իմ, որոց ամենայն ինչ 'ի դէպ է և պատշաճ, որք իշխեն սրտից իւրեանց, և զոր կամին սահմանեն անձանց օրէնս, և զսահմանեալն պահեն, այլ զանկատարից 'ի մարդկանէ, որք զառաքինութեան կրթին զհետ և զյօժարութիւնս իւրեանց ստամբակս բռնութեամբ նուաճեն՝ յաճախ : (Եարդ ընտրելի է յումմէ՝ զբարերարութիւնս ընկալայց : (Ե առաւելագոյն փութոյ և խնամոց պէտք են յընտրութիւն բարերարին՝ քան զփոխատուին . զի ամա զոր առին պարտիմ հատուցանել . և թէ հատուցի՝ արձակեալ եմ և ազատ յամենայն պարտուց . բայց նմա առաւել ինչ պարտապան եմք . զի և շնորհահատոյց ևս լեալ չեմք տակաւին զերծք 'ի պարտուց, այլ հա-

տուղեալ միանգամ՝ դարձեալ վերստին սկսանել պարտ է : Օ՛ր զոր օրինակ զայր անարժան չէ օրէն ընդունել՝ ի բարեկամութիւն , նոյն անբռնաբարելի օրէնք են և բարերարութեան՝ որ ծնողն է բարեկամութեան :

Եւսլ ասիցես . Ոչ միշտ մարթ իցէ ինձ ասել . Ոչ կամիմ . է ուրեք զի ակամայ պարտ է ընդունել զբարերարութիւն : Պարզեւ է ինչ ինձ բռնաւոր անգութ և բարկասիրտ , որ զմերժումն պարզեին նախատինս անձին համարեսցի՝ և հարկ իցէ ինձ ընդունել զայն : Իբրև զաւազակն և զհէնս ծովու համարեսցի քեզ թագաւոր որ զնոցին կրէ զսիրտ . բայց զինչ . իցէ՞ նա երախտապարտութեանս իմոյ արժանի . իսկ ես յորժամ ընտրել ասիցեմ՝ ի բաց տանիմ՝ զերկիւղ և զբռնութիւն , որոց ի ներքս սարդեալ՝ բառնի ընտրութիւն : Եթէ ազատ իցես և ինքնիշխան ընդունելոյ և կամ ոչ , զայդ կշռեա քեզէն . ապա եթէ հարկն բառնայ ի քէն զազատութիւն , գիտեա զի չառնուս , այլ հնազանդիս : Ոչ որ շնորհապարտ իցէ ընդ այնր՝ զոր մերժել չկարէր : Եթէ խնդրիցես գիտել եթէ կամիմ , տուր ինձ ազատութիւն և չկամելոյ : Բայց կեանս ետ քեզ . չէ ինչ որ զինչ և տայցէ . զի որ տայն և որ առնուն ոչ ի կամաց է : Ի՞նչպէտ և կեցուցեր զիս , բայց չես կեցուցիչ . նաև թոյնն եղև ուրեք ի դեղ դարմանոյ , բայց ոչ վասն այնորիկ ընդ առողջարարս համարեսցի : Ոչ ամենայնի որ օգտեն՝ երախտապարտք իցեմք :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Որ ի սպանութիւն եկեալ էր բռնաւորին՝ , զիոյն ճեղքեաց սուսերաւ , յոր բժշկացն ձեռք ոչ իշխեցեալ էին հպել . այլ ոչ վասն այնորիկ շնորհս ինչ կալաւ նմա բռնաւորն , զի ի մնասելն արար բժշկութիւն : Տեսանէս զի բնաւ իսկ չարժեն ինչ իրքն . զի ահա և չամա-

1 Յասովնի ֆերէացւոյ , որպէս պատմէ Կիկերոն ի գիրն որ յընդունեան աստուածոց . բայց Պլուտարքոս զՊրոմէթեայ թեստազացւոյ աւանդէ ընդն :

ըի իսկ բարերարեալ, որ չարակամութեամբն օգտեաց . դէպք 'ի բարի պատահեցին , իսկ մարդն անիրաւեաց : Օ առիւծ 'ի կրկիսի տեսաք զի ծանուցեալ զոր 'ի գազանաբուծից՝ որոյ լեալ էր երբեմն իւր մարդիչ , պաշտպանեաց նմա 'ի յարձակմանէ գազանաց : Այ միթէ 'ի բարերարութիւն ինչ համարեսցի օգնութիւն գազանին . և ոչ երբէք . զի ոչ 'ի կամաց ինչ բարերարութեան արար զոր արար նա : Արդ փոխանակ գազանին եղիցի քեզ բռնաւորն . երկաքանչիւր ևս ետուն կեանս՝ բայց և ոչ մին բարերարեաց : Օ ի չէ բարերարութիւն զոր ընդունի որ բռնութեամբ . չէ բարերարութիւն ընդ որոց շնորհապարտ գտանի որում ոչն կամի : Այս գազատութիւնն իմինձ շնորհեա , և ապա թէ զբարերարութիւն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՆԴԻՐ Է ՂԻ՝ . Իրուտոսէ թէ արդեօք պարտ էր նմա զկեանս իւր ընդունել պարգև 'ի Դ . Յուլիոսէ , զոր արժանի մահու համարէր : Թէ որպէս և առ ինչ սպան զնա՝ ճառեսցուք այլուր . բայց ինձ այսպէս թուի զի թէպէտ և այլովն ամենայնիւ մեծ որ իցէ Իրուտոս , այլ յայդ գործ մեծապէս սխալեաց , և ոչ ըստ Ստոյիկեանց վարեցաւ վարդապետութեան . զի ընդէր էր նմա զանգիտել յանուանէ թագաւորի , երբ չիք քաղաք երջանկագոյն քան որ ընդ տեսչութեամբ իցէ արդար թագաւորի . կամ որպէս ակն ունէր պահելոյ ազատութեան , ուր խոստմունք մեծամեծք առաջի կային իշխեցողացն և նոցին արբանեկաց . կամ իբր հնարաւոր համարէր վերադառնալ քաղաքին յիւր յառաջին կերպարան , յետ եղծանելոյ նախկին բարուց և սովութեանց . և կամ զիարդ յուսայր թէ լիցի անդ հաւասարութիւն քաղաքական իրաւանց և զօրացեալ հաստատեսցին անդրէն օրէնք , երբ տեսանէր զբիւրաւորաց մարդկանն մարտնչել՝ ոչ որպէս 'ի վերայ ազատութեան , այլ թէ ում ծառայեսցեն : Այ որպիսի մոռացոնք լեալ իցեն նմա բնութեան մարդկայնոցս իրաց , և կամ

իւրում քաղաքին . զի սպանեալ զվին՝ համարեցաւ եթէ չգտանիցի որ այլ որ 'ի նոյն ջանասցի , ուր և յետ այնչափ շանթահար և սրախողխող սպանման թագաւորաց գտաւ որ Տարկունիոս : Եւ թէպէտ զկեանան պարտ էր ընդունել առ 'ի նմանէ , այլ ոչ վասն այնորիկ իբրեւ հայր իւր ունել զնա , որ անիրաւութեամբ թռնացեալ ունէր զիրաւունս բարերարելոյ : Օյ որ չսպանանէն՝ ոչ եթէ կեցուցանիցէ . քանզի ոչ բարերարութիւն , այլ արձակուրդ՝ շնորհեաց :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ՊԺՌՈՒԱՐԱԳՈՅՆ ևս խնդիր այն է թէ զճնչ արժան իցէ առնել գերելոյն , եթէ այր պղծագործ և զազիր գերեթափ առնել զնա խոստանայցէ : Այլայց յանձին զի պիղծն այն լիցի իմ ազատարար . և յետ ազատութեան զոր շնորհս կալայց նմա , կեցից ընդ զազրագործին , մերժեցից զազատարարն : Նհաւասիկ որ ինչ ինձ թուի . առնուլ առից և յայնախառջ անտի զարծաթն կարեւոր 'ի փրկանս խնձին . այլ առից որպէս 'ի փոխ , և ոչ որպէս 'ի պարգև : Հատուցից նմա զարծաթըն . և եթէ դէպք տացեն ինձ պատեհ փրկելոյ զվճարանգեալն , փրկեցից փոխարէն . ոչ եկից ընդ նմա 'ի բարեկամութիւն , որ զօդին է նմանեաց . ոչ կալայց զնա իբրեւ ազատարար , այլ իբրեւ վաշխառու , եղեալ 'ի մտի հատուցանել նմա զոր առի :

Եւ որ այր արժանաւոր յորմէ ընկալայց երախտիս . այլ լիցի նմա այն 'ի վնաս . նմին իրի ոչ ընկալայց , զի 'ի վիշտս և վտանգաւ իսկ անձինն հանդերձի օգտել ինձ . խոստանայ պաշտպան կալ ինձ յանցաւորիս , այլ նովին պաշտպանութեամբ թշնամի իւր կայցի զթագաւորն : (Թշնամի իմն եղէց նմա եթէ թողից դնել զանձն 'ի վտանգ վասն իմ և թէ ոչ ես ինձէն մանաւանդ ,

1 Որպէս և այլուր ազգեցաք՝ 'ի սուսերամարտս Արձակուրդ կամ Ներուռն ըստ խնդրոյ՝ հանդիսատեսիցն շնորհէր պարտեցելոյն , որով ապրէր յանհրաժեշտ մահուանէն , և Աններելի կոչէր մարտն՝ յորում հարկ էր պարտեցելոյն մեռանել :

որ դիւրագոյն ևսն է, վտանգեցայց առանց նորա : Այնչ դժպատեհ և մնտոի քան զոր 'ի մէջ առնու հեկա տողն զօրինակն Ղրկեսիղայ որ չընկալաւ ասէ զարծաթն պարգևեալ յորդոյն զի մի ցասուցէ զհայրն ագահ : Օրնչ արժանի գովութեան գործեաց նա, զի զգողօնան չընկալաւ, զի լաւ համարեցաւ բնաւ իսկ չառնուլ քան թէ յետս դարձուցանել զառեախն . քանզի զինչ առաքինութիւն իցէ չառնուլ զինչս օտարին : Եթէ օրինակի պէտք իցեն մեծանձնութեան, բեր աղէ 'ի մէջ առցուք զհօլիոսի Վրեկինեայ զպանծալի առնն զոր յայն սակս և եթ սպան լի . լիսար զի էր այր լաւ յոյժ, որով չմարթեր հաճոյ լինել բռնաւորին : Սորա ընկալեալ զտուրս արծաթոյ բարեկամացն 'ի ծախս խաղուցն՝ զյղեալն 'ի Վաբիոսէ Պերսիկայ զարծաթ բազում ոչ ընկալաւ : Եւ իբրեւ նախատէին զնա որք ոչ 'ի տուողն հայէին այլ 'ի տուրն զորս մերժեաց՝ ասէ . Իսկ զի արդ . ընկալայց ես երախտիս 'ի նմանէ, յորմէ և զբաժակ մատրուակեալ ոչ առից : Եւ ևս քան զՎաբիոս յղեաց գումար դրամոց հռեբիղոս այր հիւպատոս և վատանուն իբրեւ զՎաբիոս, և իբրեւ ստիպէր առնուլ ասէ . Երեսջիր ինձ, աղաչեմ . զի և զՊերսիկայն ոչ ընկալայ : Եւ իցէ՝ այս ընդունելութիւն պարգևաց, եթէ ընտրութիւն ատենակալաց :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

Իսկ արժանի ընդունելութեան համարեալ զպարգևս ուրուք, ընկալցուք զայն յայտ առնելով զուրախութիւն սրտից մերոց և առաջի պարգևատուին զի վայելեացէ անդէն յարգասիս երախտեացն : Օր թէ ուրախ զբարեկամն տեսեալ խնդամք՝ որչափ ևս յառնելս մերում բերկրեսցուք : Օ հաճութիւն սրտից մերոց յայտ արասցուք զեղմամբ կրից խնդութեան, ոչ 'ի լուր նորա և եթ, այլ ամենայն ուրեք վկայելով : Արախորժ հաճութեամբ ընդունի զերախտիս՝ հատուցանէ զնախկին փոխարէնն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Եւ որ ծածկապէս ընդունել կամին զերախտիս ,
 և չախորժեն ունել զոր տեսող և վկայ բարերարու-
 թեանն , գիտեա զի չար է խորհուրդ նոցա : Եւ թէ
 պարգեւատուին անկ է ոչ այլում ումեք յայտնել
 զտուչութիւն շնորհին բայց որոց առողին հաճոյ իցէ
 և ախորժելի , ապա և պարգեւատուին անկ է քարոզ
 լինել առ ամենեսին : Եւ առնուցուս զայն ինչ ընդ ու-
 թում ամօթ համարիս լինել պարտապան : Եւ և այլք
 որ գաղտագողի յանկեան ուրեք և կամ յունկանէ
 զշնորհակալիս մատուցանեն : Եւ այդ ամօթխածու-
 թիւն , այլ զլացութիւն իմն շնորհին : Եւ շնորհ է
 շնորհակալուն անվկայ : Եւ ամբ են ոմանց ծածկաբար առ-
 նու փոխ առանց միջնորդաց և կնքադիր վկայից և ձեռ-
 նագրեալ մուրհակաց . զնոյն առնեն և ոյք ջանանն և
 դուն գործեն զի երախտիքն եղեալ առ ինքեանս՝ հե-
 տախադաղ ծածկեցին : Եւ անգիտեն ՚ի յայտ բերել
 զի անձանց քաջութեամբ քան ձեռնտուութեամբ
 այլոց կարծեսցին ստացեալ : Եւ ուրեք մատչին ՚ի
 մեծարանս առ այնոսիկ որոց պարտապան են զկեանս
 իւրեանց և զպատիւ . և երկուցեալք չերեւել պաշտ-
 պանեալ յուրեքէ՝ զչարագոյնն առնուն յանձն երեւել
 ապաշնորհ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՉՈՐՐՈՐԴ

Եւ չարախօսեն զկարի յոյժ երախտաւորացն իւ-
 րեանց . և զայնպիսիս ապահովագոյն յոյժ իցէ դառ-
 նացուցանել քան շնորհապարտս ստանալ երախտեօք ,
 որք առելութեամբ ջանան հաւատել թէ չեն իմիք
 պարտապան : Եւ յամ առաւելապէս ինամ ունել պարտ
 է զի անմոռաց կացցէ ՚ի մեզ երախտեացն յիշատակ , և
 ստէպ ստէպ արծարծանել զնոյն . քանզի և ոչ երախ-

տաճատոյց մարթի դռնէն, եթէ ոչ՝ որ յիշէն . և որ յիշէն՝ նովին իսկ երախտաճատոյց լինի : Այս պարտ կարի իմն նազել և ծանրանալ յընդունելութիւն երախտեաց և ոչ դարձեալ անարգաբար ցածութեամբ ընդունել . զի որ դանդաղանօք և ցրտութեամբ ընդունի զերախտիս , որք հաճոյագոյնք 'ի սկզբանն են , զինչ գործիցէ ապա 'ի թողանալնախկին հեշտութեանն : Այս որ դժկամակութեամբ ընդունի , որպէս թէ ասել . « Ի՞նչպէս և չեն ինձ պիտոյ պարգևքդ , բայց քանզի բռնադատես առնուլ հաճեցից զկամս քո : Այլ որ ծանրադանդաղ յապաղմամբ յերկբայս թողու զտուղն , եթէ զգաց երախտեացն : Այլ որ հազիւ զշրթունսն շարժեալ չար ևս երևի ապերախտ քան թէ բնաւ իսկ լռեալ էր : Բայտ երախտեացն մեծութեան յարմարել պարտ է և զչնորհակալեացն բանս , յաւելլով և զայսոսիկ . “ Օ քաղումն յոյժ քան զոր կարծեսդ երախտապարտ քեզ կացուցեր , ” : Այլ ոչ որ է՝ որ ոչ ինդայցէ ընդ ծաւալել երախտեաց իւրոց առ քաղումն : “ Ինչմանօթ է քեզ մեծութիւն շնորհիդ որ առ իս , բայց գիտեա զի մեծագոյն է յոյժ քան զոր կարծես , ” : Ար առաւել պարտապան զանձն ցուցանէ երազէ 'ի շնորհակալութիւն : “ Աեղէ երբէք բաւական ըստ արժանւոյն շնորհաճատոյց քեզ լինել , և ոչ դադարեցայց ընդ ամենայն ուրեք զանբաւականութիւն իմ լինել խոստովան , ” :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Այս իւրիք այնպէս շնորհս եգիտ Փռուհնոս առաջի () գոստեայ կայսեր , և առաւելագոյն առ 'ի նմանէ բարերարութեանց եղև արժանի՝ որպէս այնու զի 'ի խորն դրել զթողութիւն յանցանաց հօր իւրոյ , որոյ համախոհ եղեալ էր ընդ Իստոնինեանց , ասաց . “ Ի՞յսու և եթէ զըկեցեր զիս , ով ի՞նչսար , զի ետուր ինձ կեալ և մեռանել անշնորհակալու , ” : Այնչ երախտագիտութիւն մեծագոյն որպէս անբաւական համարել զանձն 'ի հատուցումն , և ոչ ակն ունել երբէք ըստ արժանի երախտեացն երախ-

տագէտ լինելոյ : Սովիմբք և սոյնպիսի բանիւք մերկացեալ զյօժարութիւն սրտից մերոց՝ ակն յայտնի ցուցցուք զբարեսէր կամ մեր : Եւ թէ զգացեալ իցեմք որ պէս պարտն է երախտագիտութեամբ՝ ՚ի կարճել իսկ բանից բերանոյ՝ վկայութիւն սրտին յերեսան արտափայլեսցէ : Եւ արդարեւ երախտագէտ անդէն ընդ առնուն զշնորհման խորհի թէ որպէս երախտահատոյց լիցի : Եւ Լուսիսիպպոս նմանեցուցանէ զայնպիսին որոյ ՚ի մրցմունս ընթացից ասպարիզին իբրեւ ՚ի փակարանին արգելեալ՝ ուշ կայցի պահուն յորում ընդ լինել նշանին ՚ի դուրս վազեսցէ : Եւ յիրաւի մեծի արագութեան պէտք են նմա և բուռն ճգանց առ հասանելոյ յառաջնութաց եղելումն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՍԱՄ է տեսանել թէ իւր լինիցի որ առաւել ապերախտ , եթէ վարկ մեծ ունիցի որ զանձնէ , և ըստ ընդաբոյս ախտի մահկանացուաց զինքն և զիւրոն մեծ համարեսցի . կամ թէ հարեալ իցէ զագահութեամբ , և կամ նախանձկոտ : Յառաջնոյն սկիզբն արասցուք : Եւ որ որ անաչառ դատաւոր անձին , նմին իրի արժանաւոր ամենայնի զանձն վարկանի և իբրեւ հատուցումն զշնորհման ընդունի , և ոչ երբէք համարի մեծաբեալ զանձն որպէս արժանն էր : “ Ուր ուրեմն յետ այնչափ աշխատութեանցս զայս ինչ ընկալայ , ասէ , որչափ առաւել մարթ էր ինձ ՚ի ձեռս բերել եթէ սմա կամ նմա և կամ անձին իմոյ սպաս տանէի : Այսպէս յուսայի . ՚ի խռան ընդ այլ համարեալ՝ այդչափ դոյզն իրաց գտայ արժանի , լաւ ևս էր թէ բնաւ իսկ անտեսէի :

1 « Եառաջնութաց եղելումն » . այն ինքն է բարերարին որ յառաջեացն ՚ի բարերարել :

ԳԼՈՒԽ ԲՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Եւ ԵՈՍ Լ Էնտուլոս Լ Էգուր օրինակն փարթամ ճոխութեանց, մինչ չե աղքատացուցեալ էր զնա ազատագրելոց, զի հարիւր բիւրս սեստերտից տեսին աչք նորա, (ստուգութեամբ ասեմ զի տեսին միայն), էր այր ապուշ մտօք և փոքրոգի: Եւ թէպէտ ագահ էր յոյժ, այլ այնչափ ևս աղքատ 'ի բանից՝ զի դիւրագոյնս տայր 'ի դուրս զարծաթ քան զբանս: Եւ որ զամենայն հարատութիւն իւր ունէր 'ի դիւցազն () գոստեայ, յոր եկեալ յեցեալ էր աղքատութեամբ և մինչ ընդ փառօք ազնուատօհմութեանն հեծէր, և գեր 'ի վերոյ ամենեցուն կացեալ 'ի քաղաքին ընչիւք և պատուով, զան զատէր ստէպ զ() գոստեայ զի 'ի պարապմանց իւրոց 'ի բաց քեցեալ զինքն՝ և ոչ որպէս պարտն էր փոխարինեաց կորստեանն զոր արար՝ 'ի բաց թողեալ զպերճախօտութիւն: Եւ սակայն դիւցազնն () գոստոս 'ի վերայ ամենայնի զայդ ևս շնորհ արարեալ էր նմա, զբռնուցանելով զնա 'ի ծաղուէ, և յընդունայն աշխատութեան: Եւ քահուութիւն չնեղէ ումեք գոհ լինել: զի ցանկութիւն անյագ որ զինչ և ընկալցի՝ չասէ երբէք շատ: Եւ յորպէս ընկալեալ յորովագունից ևս ցանկեամբ, և 'ի լիութեան բազմակոյտ ճօխութեանց՝ ուժգնագոյն ևս զբզոյի ագահութիւն, որպէս և բռնութիւն բոցոյն 'ի մեծաբորբօք խարուկէն ցոլացեալ ուժգնագոյն է: Եւ և սնափառութիւն չթողու ումեք 'ի նմին չափու հանգաբոնել պատուոյ, որում օւխտիւք չափ հեռամուտ էր անմտութեամբ: Եւ որ շնորհս մատուցանէ ընդ հազարապետութեանն շնորհի, այլ զանգատէ զի դատաւորութեան ոչ եհաս. և ոչ յայն հասեալ՝ հաճ է և գոհ՝ զի պակասի հիւպատոսութիւն, և ոչ հիւպատոսութիւն զնա յագեցուցանէ, եթէ առ մի և եթէ նուազ իցէ: Եւ զոր ևս և յառաւելագոյնն ձգտի միշտ ցանկութիւն և չգգայ երբէք երջանկութեանն իւրոյ. զի ոչ յայն հայի թէ ուստի եկն՝ այլ թէ յո՞ դիմէ. բայց բուն և դժնդակագոյն քան զայս ամենայն չար է նախանձն, որ տանջէ զմեզ ընդ այլս ձգեալ 'ի կշիռ:

ԳԼՈՒԽ ՔՅԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Օ ԱՅՍ ետ ինձ, ասէ, այլ զմա առաւել, նմա վաղագոյն. և ոչ ուժեք տայ իրաւունս, այլ հաճառակ բռնրից՝ անձին ինի պաշտպան և ձեռնառու: Վանի պատշաճագոյն է համեստ պարզմտութեամբ զտուալ երախտիսն մեծացուցանել, և խորհել զի ոչ որ այնպէս մեծարոյ է յաչս այլոց որպէս անձին: Բռաւեւագոյն ինչ ինձ պարտ էր առնուլ, այլ նմա չէր դիւրին աւելի ինչ տալ. զի և այլոց բազմաց հարկ էր նմա առատաձեռնել: Բայ սկիզբն է պարգեացն. ընկալցուք զայն՝ ի բարին, և երախտագէտ ընդունելութեամբ յանկուսցուք ի մեզ զսիրտ նորա: Իոյզն ինչ է զոր ետ, բայց տացէ տեղաւ. զայն որ մեծարեաց քան զիս, այլ և զիս քան զյոքունս: Ի՞նչն այն չէ ինձ զուգահաւասար առաքինութեամբ, և ոչ իսկ արդեամբ, բայց է՝ որ պաշտպան կայ նմա: Ի՞նչն գանգատիմ՝ մեծագունիցն չեղէջ արժանի, նա և առելոցն գլխովին տնարժան, և ի՞նչն աղքատութարք առաւելագոյն յոյժ ընկալան. և զինչ այտի, երբ ուղղութեամբ դատեցաւ բախտն: Օ օրհանապաղ տրանջեմբ բողբերով գեթմանկութենէ չարացն. բազում այն է զի և կարկուտ զանց արարեալ զանդուք անօրինաց՝ զլաւացն եհար զհունձս: Երբէս յայլ ինչ իրա՝ նոյնպէս և ի բարեկամութեան է իւրաքանչիւր բախա: Երբ բարերարութիւն մեծ և կատարեալ զոր չկարիցէ անարգել չարամտութիւն. և ոչ այնպէս դուզնաբեայ՝ զոր բարեսրտութեամբն ընկալեալ որ և չմեծարիցէ: Երբ վատ ահամբ յերախտիսն հայի՝ գտցէ միշտ պատճառս տրանջելոյ:

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԽՆԵՐՈՐԴ

ՏԵՍ ինձ որպէս և յիմաստնոց իսկ ոմանք արհամարհոտք աստուածայնոց պարգեւացն բողոքեն յանիրաւի . զի չեմք մարմնով վիթխարի իբրեւ զփիղս , երազունք որպէս զեղջերուս , թեթեասլացք իբրեւ զհաւս , կորովիք որպէս զցուլս , և զի ամրագոյն է երէնցն մերթ , վայելչագոյն այծեմանցն , թաւագոյն արջուց , փափկագոյն բէշկամեկաց , և զի հոտոտելոք յաղթեն մեզ շունք , սրատեսուութեամբ արծուիք , երկայնակեաց կենօք ազուաւք և ճարտարութեամբ 'ի լիւզ' յորովք յանամնոց : Ոչ յայն հայեցեալ զի են ինչ իրք անկցորդք 'ի բնէ , որպէս երազութիւն մարմնոյ ընդ պաճարացն կորովոյ , զրկանս իմն համարին լեալ մարդոյ զի ոչ հակառակօք պերճացեալ է ձրիւք . և իբրեւ թերահոգս ամբաստանեն զզիս , զի չետուն մարդկան քաջողջութիւն և զօրութիւն անվկանդ և նախահայեաց գիտութիւն : Եւ անդրագոյն ևս բերեալք՝ անպատկառաբար յանդգնին ատել և զբնութիւնն , զի խոնարհագոյնս եղ զմարդիկ և ոչ զուգահաւասարս դից : Ոչ լաւ ևս էր 'ի տեսութիւն այնչափ և այնպիսի պարգեւաց գոհանալ զդից , զի երկրորդապատիւս զմեզ արարեալ յայսպիսում՝ զեղեցիկ բնակութեան՝ երկրաւորացս ամենայնի եղին գեր 'ի վերոյ : Եւ ո՞ զմեզ 'ի կշիռ ձգիցէ ընդ կենդանեացն , որ ընդ մերովս կան իշխանութեամբ : Որ ինչ ոչ տուաւ մեզ՝ չմարթէր տալ : Եւ պաքեզ ասեմ , ո՞վ արհամարհոտ բարեաց մարդկայնոյ բնութեանս , տես և զմտաւած , որչափ ինչ շնորհեաց մեզ հայրն հասարակաց . ոչ ահա զհօրագոյնս քան զմեզ 'ի կենդանեաց նուաճեմք ընդ լծով , ոչ երագընթացիցն հասանեմք զհետ , և չիք ինչ 'ի մահկանացուաց որ ոչ ակնարկութեանս մերում հպատակեսցի : Տես զայնչափ առաքի նութեանց և զարհեստից պարգեւան զորս ընկալաք , և 'ի վերայ ամենայնի զհոգիս , յորոյ 'ի կամեն և եթ 'ի խորհել՝ ամենայն ինչ 'ի բթթել ական լինին մեզ յանդիման . որ արագաշարժ քան զլուսաւորան է , յա-

ռաջընթաց քան զբազմամեայ դարուց զՀանդերձեալ շրջանս նոցա լինելով. յաւել և զայնչափ բերս արմտեաց և զճոխութիւնս, և զկուտակութիւն ամենայն բաւեաց: Ինչ մտօք քովք ընդ ամենայն. և չգտեալ յամենայնէ և ոչ մի ինչ ընդ որում փոխանակել զանձնդ ընտրելի, գտցես ինչ յամենայնի զոր ունել ցանկասցիս: Իսկա խելամուտ լեալ պարգեաց բնութեան, հարկ է քեզ լինել խոստովան թէ ցանկալի եղեր նմա. և կարի իսկ քաջ, մեծապէս սիրեցին զմեզ դիքն և սիրեն. և զմեծագոյնն որչափ մարթ էր շնորհեցին մեզ զպատիւ՝ աստուածամորձ զմեզ կացուցեալ: Ի՞նչմեծութիւն կալաք անբաւականքս մեծագունից:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ

Օ ԱՅՍՈՍԻԿ հարկ համարեցայ ասել, սիրեցեալդ իմ՝ իբերալիս, քանզի զմանունց բարերարութեանց առեալ ճառել հասարակաբար՝ դժպատեհ իմն էր զմեծագունիցն լռել ՚ի սպառ. և զի անդուստ դարձեալ սկիզբն կալեալ ապերախտութեան դարչ ախտին և յայլս անցանէ. զի որ զծայրագոյնսն ՚ի բարութեանց արհամարհէ, զոր պարգևս մեծարիցէ, կամ որո՞ւմ երախտապարտ զանձն համարեսցի՝ լինել նմա շնորհա հատոյց: Ի՞նչ երախտապարտ զանձն խոստովանեսցի ընդ կենդանութեանն և ընդ շնչոյն որ ուրանայ ընկալեալ յԻստուծոյ զկեանսն, զոր ՚ի նմանէ իսկ խնդրէ զօրհանապազ: Իսկա որ երախտագէտն լինել ուսուցանէ՝ ոչ զմարդկան և եթ վարէ դատ, այլ և զաստուածոցն. որք թէպէտ և անկարօտք իցեն բնութեամբ և ամենայն ցանկութեանց գեր ՚ի վերոյ, սակայն զշնորհակալիս մեր ընդունին:

Իսկ մի ոք ՚ի չքմեղանս ապերախտութեանն գտկարութիւն իւր և զչքաւորութիւն ՚ի մէջ ածցէ, ասելով. Օ քն, արարից, զիարդ կամ որպէս շնորհահատոյց եղէց վնճիցն և տերանց համօրէն աշխարհի: Իսկաւ յոյժ, և եթէ ազահ իցես՝ առանց իսկ ծախուց, և եթէ ծոյլ և անգործ իսկ և անաշխատ ամենաւին անդէն իսկ ՚ի

պահու ընդունելու թեան երախտեաց, եթէ կամիցիս, որում և է զկշիւն հատուցանիցես . զի որ խրախամիտ հաճութեամբ ընդունի զերախտիս՝ հատուցանէ առ ժամայն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՍՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

]] Ի և այս է, որպէս ինձ թուի, ՚ի հրաշալւոր վարդապետութեանց ստոյիկեան աղանդոյ, ոչ յոյժ զարմանալի կամ դժուարահաւատալի . թէ որ հաճութեամբ ընդունի զերախտիս՝ հատուցանէ զտրիտուն : Օ ի եթէ ամենայն ինչ ըստ կամաց և ըստ յօժարութեան հոգւոյ է կշռելի, և զոր ինչ որ կամեցան՝ համարի իմն արարեալ . և զի բարեպաշտութիւն, հաւատք, արդարութիւն և համայն իսկ առաքինութիւնք թէպէտ ոչ յարդիւնս եկեալ՝ կատարեալք ասին յինքեանս, ապա և երախտագիտութիւն կամօք և յօժարութեամբ վճարեսցի : Ար որ յառաջադիր ուշնր պատակին լինի ժաման՝ ըմբռնէ զարդիւնս վաստակոցն իւրոց . և որ բարերարէն՝ յի՞նչ այլ ունիցի դիտումն, բայց օգտել այլում և զուարճանալ յանձն իւր : Այլ թէ յաջողեցաւ ՚ի կամս իւր, և ըստ ցանկութեան սրտի իւրոյ ազգեցին յիս երախտիք նորա և երկուստեք ուրախութեան եղէն պատճառք, կալաւ զինդրելին : Օ ի ոչ եթէ այն կամք էին նորա փոխանակաւ տալ ինչ, ապա թէ ոչ չլինէր իսկ բարերարութիւն, այլ տուրեառիկ փոխանակութիւն : Բարւոք նաւարկեաց որ ՚ի դէմ եղեալ նաւահանգիստն եղև ժաման, քաջ նետաձիգ եղև որ եհար զնպատակն : Ար բարերարէն՝ ցանկայ ընդունելի լինելոյ երախտեացն, որ թէ հաճոյ գրտաւ՝ կալաւ զոր ինդրէրն : Եւ ապա եթէ շահու իմիք ակն ունէր՝ չհամարեսցի երախտիք, որում սեպհական է չտրհել ինչ զփոխարինաց : Այլ թէ ըստ ցանկութեան սրտի բարերարին զերախտիսն ընկալայ, հատուցի զփոխարէնն . ապա թէ ոչ՝ գեղեցկապոյնն յառաքինութեանց ամենաթշուառ էր, եթէ երախտագիտութիւն ՚ի բախտ անդր մնայր ապաստան : Այլ թէ հաճոյք

բախտին ոչ ներեն ինձ այլազգ փոխարինել, շատ իցէ սիրտ ընդ սրտի փոխարինել : () Ինչ ապա . ոչ ինչ փոյթ կալայց զոր կարեմն առնելոյ և հատուցանելոյ , ոչ դէտն կալայց ժամուն և պատեհին և ոչ ցանկացայց լնուլ զգոգ նորա , յորմէ ընկալայ ինչ , — Ոչ . դժբախտ իցէ բարերարութիւն , եթէ և ունայնաձեւն չկարիցէ որ երախտադէտ լինել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ ասիցես . Թէպէտ և խրախամիտ հաճուլ թեամբ ընկալաւ զքեզբախտիս , ոչ անթերի զպարտսն երկ . զի Հատոյց ինչ : () որ օրինակ 'ի գնդակախաղս մեծ իմն է արդարեւ ճարտարութեամբ զգնգակն ըմբռնել , այլ Համարեսցի քաջ , եթէ ոչ նովին ճարտարութեամբ պատշաճապէս զկարեան անդրէն յետս դարձուցանիցէ : — Ենհանգէտ է օրինակ , և գիտեցեն թէ ընդէր , զի գնդակախաղութեանն գովութիւն յերազաշարժութենէ մարմնոյ է և 'ի ճարտարութենէ' և ոչ 'ի հոգւոյն . և հարկ է զի անթերի իցէ յամենայնի որ ինչ ընդ դատաստանաւ անկանին աչաց . այլ ոչ եթէ վաճն այնորիկ անարգեցից զնա , որոյ պատշաճապէս ճարտարութեամբ կալեալ զգնգակն' և ոչ առ դանդաղութեան իւրոյ չժամանեաց դարձուցանել անդրէն : ԲԱՅՑ ասիցես , Թէպէտ և արհեստ և ճարտարութիւն անթերի իցեն 'ի խաղացողն , որ զիւրն զամենայն արար անվրէպ և զայն ևս յոր չժամանեացն' կարող էր առնել , սակայն անկատար մնաց խաղն , որ անդրադարձ ձգմամբ վճարեսցի : — Են ինձ կամք յերկարագոյն նուագօք դեգերել 'ի ցրումն բանիցդ , համարեա թէ այդպէս իցէ և թերի իցէ խաղն , այլ ոչ և խաղացողն . սոյնպէս և յառաջարկեալս մեր ինդիր' է ինչ արդարեւ որ պակասի 'ի բարերարութեան' այն է հատուցումն փոխարինին . այլ ոչ և 'ի պոսին' որ եգիտ զպիտ համանման իւրումն . իբրեւ զի զոր կամեցան ինչ զք' արար իւրովսանն և կատարեսց :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՐՐՈՐԴԻ

ԻԱՐԵՐԱՐԵԱՑ ինչ ինձ ոք, և ես ընկալայ զայն այն պէս որպէս և կամէրն. և ահա ընկալաւ նա զոր խնդրէրն և որում միայնոյ ցանկայր, և ես գտայ երախտագէտ: Այն ինչ այլ մնաց բարերարին՝ բայց սպաս ինչ ընդունել ծառայութեան և օգուտ ՚ի շնորհապարտ սրբտէ երախտաւորելումն. և այն ոչ իբրև ՚ի լրումն պարտուց թերացելոյ երախտագիտութեան, այլ իբրև յաւելում: Ինչորի գործէ Վիդիաս, այլ է ՚ի նման գործ արհեստին և այլ ճարտարին. արհեստին գործ այն է՝ յառաջ բերել զոր խորհին, իսկ ճարտարին՝ առնել իւր նովաւ օգուտ: յատարեաց Վիդիաս զգործն, և թէ պէտ չէ ևս վաճառեալ, սակայն երրակի օգտեցաւ նա այնու. մի՛ զի կատարեալ ետես զգործն և հաճեցաւ յանձն իւր. երկրորդ՝ զի արար իւր անուն, և երրորդ զի պարգևեալ զայն կամ վաճառեալ, և կամ յայլ ինչ ՚ի վար արկեալ՝ շահեսցի այնու: Եւ յսպէս և բարերարութեան առաջին արգասիք են՝ անձինն հաճութիւն զոր ընկալաւ բարերարն ՚ի բարերարել անդ որում կամէր: Երկրորդն է համբաւ բարեացն, և երրորդն տրիտուր փոխարինին որում մարթ է լինել: Եւս հաճոյ և ընդունելի լեալ երախտեացն, բարերարն ընկալաւ զփոխադարձ շնորհն, իսկ զվարձան օչ. վասն որոյ զոր պարտիմն այսուհետեւ՝ յաւելում իմն է արտաքոյ բարերարութեան, որում վաղ իսկ հատուցի բարւոք ընդունելութեամբս:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԶՈՐՐՈՐԴԻ

ԻՍԿ զիարդ. երախտահատոյց եղև ասեն՝ որ չարար և ոչ ինչ: — Բազում ինչ արար որ սրտի բարւոյ՝ բարութեամբ սրտի փոխարինեաց ըստ օրինաց բարեկամական հաւասարութեան, զի և ոչ հատուցումն երախտեաց իբրև զպարտուցն է: Այլ կարծիցես թէ

մուրհակս պարտուց և հատուցման ցուցից քեզ . սրտէ 'ի սիրտ է տուրեալս : Եւ զոր ասեմն , մի թուեսցի քեզ խիստ , զի թէպէտ և դիմամարտ կարծեացդ երևեսցի քեզ զառաջինն , այլ հանդարտութեամբ ունկն մատուցեալ բանիցս՝ 'ի միտ առցես զի քան զբանս առաւելուն իրք : Եւ արդարեւ բազում ինչ իրաց պակասեն սեպհական անուանք , և պիտակաբար և ըստ յարմարութեան անուանակոչեմք : Ստն ասեմք և զմարդոյ և զմահաց և զառագաստի՝ և զտաղի . շուն կոչեմք և զորսականն և զծովայինն և զհամաստեղութիւնն : Օ ի չեմք բաւական միոյ միոյ այլ և այլ անուանս սեպհականել , ըստ հարկի պիտոյիցն 'ի փոխ առեալ վարեմք : Եւ թիութիւնն առաքինութիւն է՝ որ խիզախէ ընդդէմ ստոյգ վտանգաց , կամ է գիտութիւն վանելոյ կամ ընդունելոյ և արհամարհելոյ զվտանգս : Իսկ և զսրախաղացն արի անուանեմք , որպէս և զծառայ չար և անօրէն որ յանդգնութեամբ արհամարհէ զմահ : Ինչպոլութիւն է գիտութիւն զգուշանալոյ յաւելորդ ծախուց , կամ արհեստ չափաւորութեամբ վարելոյ յառանին իրս . բայց խնայող կոչեմք և զճիշիմն և զազաչ . ուր խախտ մեծ է ընդ չափաւորն և ընդ անչափ . և թէպէտ երկու ինչ իրք իցեն զանազանեալք բնութեամբ , այլ առ չբաւորութեան բառից է ուրեք զի և զնա կոչեմք խնայող , որպէս և քաջ կոչեմք զնա՝ որ իմաստութեամբ և բանիւ խիզախէ ընդդէմ արկածից , և զնա դարձեալ որ յախուռն և յանդգնաբար դիմագրաւէ վտանգաց : Իստ նմին օրինակի բարերարութիւն ասի և նոյն ինքն գործն բարութեան և որ ինչ բարեգործութեամբն այնուիկ պարգևի , որպէս են արծաթ , տուն , պատմութեան , ծիրանի . միով անուամբ կոչին և երկաքանչիւրն՝ այլ զանազանեալ են յոյժ զօրութեամբ և իրօք :

Ի Կրկին ստորին ծայրք առագաստից յորոց ձգին երկուստեք կապեալ չուանօք , որք առագաստից 'ի Յունաց և 'ի Լատինացուց ասացան :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԷԻՆԳԵՐՈՐԴ

Եւ ապա միտ գիր , և տեսանիցես զի ոչ ինչ օտարոտի 'ի քոց կարծեացդ խօսեցայց : Բարեգործութեան բարերարին շնորհաստոցը գտանիմք՝ եթէ մտադիր հաճութեմբ զերախտիւն ընկալաք . իսկ ընդ տուեցելումն 'ի բարեգործէն չեւ եւ ինչ հատուցեալ՝ բայց ցանկամբ հատուցանել : Եւստի ընդ կամաց և յօժարութիւն ընդ յօժարութեան փոխարինեալ , և իրս ընդ իրացն տուեցելոց պարտիմք : Եւստի իրի որ որ ախորժ հաճութեամբ զերախտիւն ընկալաւ , թէպէտ և հատոց ասացաք շնորհօ ընդ շնորհաց , սակայն և առեցելումն փոխարէն պատուիրեմք տալ ինչ զուգահաւատար : Եւստի յասացելոցս օտար թուեցեալք 'ի հատարակաց ասկորութենէ . բայց ընդ այլ ճանապարհ 'ի նոյն առնեն դարձ : Եւստի իմաստնոյն չընդունել երբէք զանիրաւութիւն և զթշնամանս , և ստեղծող որ կռիւհարէն զնա , դատի որպէս անիրաւ և թշնամանող : Եւստի չեն ասեմք ստացուածք . և տակայն որ կողով տէն զնա՝ դատապարտի որպէս գող : Եւստի եւս ասեմք զյիմարան զամենեւին . բայց ոչ զամենեւին բռնեմք եղբորուս , այլ և նոցին իսկ կոչեցելոցն 'ի մէջ ցնորելոց՝ գործ 'ի ձեռս տալմք քուեացս արկանել և առնել իրաւունս : Եւստի այսմ օրինակի որ հաճութեամբ սրտի ընկալաւ զշնորհօ երախտեաց , հատոց ասեմք զշնորհօն , ստեղծող և պարտադան ևս համարիմք զնա հատուցանելոյ ինչ տրիտուր , թէպէտ և փոխարինեալ իցէ շնորհս ընդ շնորհի : Եւստի երախտադրութեան են բանքս և ոչ 'ի զլացումն երախտեաց : Եւստի վեհերեցողք և մի ընդ ծանր և ընդ անբառնալի ճմլեալ բռնամբ վհատեցողք ասելով՝ Բարիք եղեն ինձ , պատիւ անձինս ոչ անարգեցաւ , կարօտութիւն ոչ եւս տառնապէ զիս , յաւելան ինձ կեանք և ազատութիւն առաւել քան զկեանս և զկարգ մարթացայց լինել երախտագէտ . որ այն օր իցէ յորում յայտնի արարից բարերարին իմց զիմ սիրտ : — Եւստի ինքն օրն այն է՝ յորում եցոյց նա

քեզ զիւրն : Ինկալ զերախտիսն , մեծարեա զայն ,
ինդա և ուրախ լեր , ոչ քի առնուսգ , այլ զի պար-
տական գտանիս և հասուցանիցես և դէպք զքեզ ոչ
արկցեն 'ի վտանգ մեծ ապաշնորհ գտանելոյ : Ոչ ինչ
դժուարինս առաջի առնեմ քեզ , զի մի լքանիցիս սրտիւ
և վհատիցիս զանգիտելով 'ի վատտակոց և յերկար
ծառայութեանց . և ոչ յապաղել ինչ պէտք իցեն
քեզ , այլ առ ժամայն վճարեսցի ամենայն : Շիցես
երբէք երախտագէտ թէ չեղեր առ ժամայն : Օ ինչ
ապա առնել իցէ քեզ . զէն առնուլ , առցես և զայն
թերեւս յաւուր միում . ընդ ծոյլ անցանել , անցցես և
ընդ այն թերեւս միրկալից իսկ հողմովք . բայց 'ի ժա-
մուն թէ կամիցիս քինել երախտագէտ , ընկալ զայն սի-
րալիր հաճութեամբ և զտար ջնորհահաստոյց , ոչ իբրեւ
ազատացեալ զանձնդ համարելով 'ի պարտուց փոխա-
րինացն , այլ հաստատագոյն ևս զպարտոսդ խոստովա-
նելով :

Գ Ի Բ Բ Ե Ր Բ Ո Ր Դ

Յ Ե Գ Լ Գ Ս Բ Ե Ր Ե Ր Ը Ր Ո Ւ Թ Ե Ը Ն Յ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

ՉՓՈԽԱՐԻՆ ԵՒ չնորհա ընդ երախտեաց, ով Աբու-
կէ իբերալիս, ապերախտութիւն է, չար համարեալ
առ ամենեսին: Այն իրի և ապերախտը ինքնին դանգա-
տեն զապերախտից: Այլ թէպէտ ատելի ամենեցուն իցէ՝
սակայն և համօրէն գրաւեալ ունի զսիրտս ամենեցուն.
և այնպէս բանիցն հակառակին գործք՝ մինչև առ յե-
տին թշնամիս ունել մեզ երբեմն զբարերարսն ոչ յետ
բարերարելոյն միայն, այլ և վասն բարերարութեանն:
'Վիտեմ', զի ոմանց 'ի վատթարութենէ բնութեան
պատահէ այդ. բայց յորովագունից ևս 'ի մոռացու-
թենէ և 'ի բազում ժամանակաց 'ի վերայ անցանելոյ.
զի ուր զառաջինն ստէպ յուշ լինէին նոցա երախտիքն՝
յետոյ ուրեմն անյիշատակ լինին 'ի սպառ: () որոց և
վիճեալ քո երբեմն ընդ իս՝ ոչ ապերախտս կոչէիր զայն
պիսիս, այլ մոռացկոտս. որպէս թէ այնու իսկ որով ա-
պերախտինն՝ արդարանայցեն: Այլ զհարդ որ մոռանայն
չիցէ ապերախտ, ուր ապերախտին միայնոյ է մոռա-
նալ: Ապերախտից բազում ազգք են, որպէս և գողոց
և մարդասպանաց. որոց թէպէտ նոյն են յանցանք,
այլ ըստ հանգամանացն զանազանին: Ապերախտ է՝ որ
զընկալեալ երախտիսն զլանայ. ապերախտ է՝ որ կեղ-
ծաւորի չգիտել. ապերախտ է՝ որ ոչն հատուցանէ. այլ
բան զամենեսին ապերախտ՝ որ մոռանայ զերախտիս:

Վանդի առաջինքն թէպէտ և չհատուցանիցեն , բայց հետք իմն երախտեացն անջնջելի են 'ի խայթ խղճի մտաց նոցա և կան մնան պարտապանք , և մարթիցէ նոցա զգաստանալ իւիք և լինել երախտագէտ , եթէ ազդեսցէ 'ի նոսա ամօթ և կամ յեղակարծ իմն տենչ առաքինութեան որ և 'ի չար սիրտս զարթնու երբեմն , կամ թէ պատեհ իմն դիւրամտոյց յոր դոր լիցի նոցա 'ի նոյն : Իսկ որ մոռանայն՝ չկարասցէ երբէք լինել երախտագէտ , զի բնաւ իսկ զերախտինն չլիէ : Եւ որ յերկուց աստի վատթարագոյն քեզ թուեսցի . որ զհատուցումն երախտեացն մոռացաւ , թէ բնաւ իսկ և զերախտիս : Հաւոտ են աչք՝ որք խուսափեն 'ի լուսոյ , կողք՝ որք բնաւ իսկ չտեսանեն : Զսիրել զծնողս՝ ամպարչտութիւն է . չճանաչել յիմարութիւն : Ի՞նչ որ ապերախտ իբրեւ զնա , որ հեռագոյնս 'ի բաց 'ի մտացն եղեալ անգիտացաւ 'ի սպառ զայն ինչ որում պարտ էր զնախապատիւ տեղին տալ և ստէպ ստէպ յուշ ածել : Իրում 'ի մոռացոնս եղեն երախտիք՝ յայտ է զի չխորհէր բնաւ 'ի հատուցումն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՀԱՅԵԼ և զայն , զի առ 'ի շնորհահատոյց լինել և՛ առաքինութեան պէտք են , և ժամանակի և կարողութեան և յաջողելոյ բախտին : Իսկ որ յիշէն զերախտիս՝ առանց ինչ ծախուց երախտագէտ է : Ի՞նչն չքմեղանաց է և ջատագովութեան որ որ զանց առնէ և զայնու՝ առ որ ոչ աշխատութեանց ինչ պէտք են , ոչ ընչից և ոչ բարեբախտութեան : Եւ որ այնպէս 'ի բաց ընկէց զերախտիս մինչև չտեսանել զայն , ոչ կամեցաւ երբէք լինել երախտագէտ : Օր օրինակ և գործիք հանապազօր յածեալք 'ի ձեռս և շօշափեալք ոչ ժանգահարին երբէք և ոչ փոշոտին , իսկ որք իբրեւ անպէտ ինչ և վարկաբարգի յանկեան ուրեք անտես աչաց ինքն ընկեցիկ՝ նովին իսկ հնութեամբն ապականին , ըստ սմին օրինակի և որ ինչ ստէպ յիշատակաւ յեղձելի և նորոգի , ոչ երբէք անկանի 'ի յուշոյ , զի զորս ոչն յիշէ ստէպ՝ զայնսիկ և եթ մոռանայ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԲՈՐԴ

ԻՆՑ աստի են և այլ պատճառք որ գողանան 'ի մէջ երբեմն և զմեծամեծ երախտեացն զյիշատակ : Նորոց մեծ և առաջին քան զածենայն այն է, զի 'ի նորանոր ցանկութիւնս զբաղեալք միշտ՝ ոչ յոր ունիմքս կտմք անկեառոյցք, այլ թէ յինչ ձկտցիմք ցանկալեացն յաւէտ ուշ եղեալ քան որոց 'ի ձեռինս ունիմք, զի որ ինչ առանկն կայ՝ անարգ է : Իսկսպէս նորազունիցն ցանկութեամբ զառեալ պարզեալ արհամարհեալ՝ և զպարզեալսն նոցա արհամարհես յաճախ : Իսկա ընկալեալ յումեքէ՝ ցորչալի հաճոյ և սիրելի մեզ բարիքն էին՝ ցանկալի և մեծարոյ էր մեզ և բարեբարն՝ իբրեւ սկիզբն և պատճառ բարեբախտութեանս մերոյ, այլ ցանկութիւն ինն գրաւեաց կապալանկարծ զսիրտս մեր, և որպէս մահկանացուացս է սովորութիւն 'ի մեծաց յես մեծագոյնս ձկտելոյ, այնմ եղեալ հետամոռեալ, և անդէն վաղվաղակի 'ի մոռացոնս եղեն անուանեալքն յառաջագոյն 'ի մէջ բարերարութիւնք, և ոչ ևս յայն հայիմք որով յառաջադէմ քան զայլսն գտաք, այլ յայնս և եթ՝ որովք յետնիմք քան զայլս 'ի բարեբախտութեան :

Սիկ որ նախանձատ օր և շնորհակալու իցէ. զի որ նախանձին՝ տխուր է և արտնջող, իսկ շնորհակալուն բերկրեալ արտիւ : Եւ դարձեալ՝ քանզի յաճախ սովորութեամբ 'ի ներկայն պաշտօնեալ ժամանակ օր արագ արագ սահեալ անցանէ, դուն ալեք յանցեալսն անխարկեմք և 'ի մոռացոնս իննին մեզ վարժապետք և դաստիարակք և երախտիք նոցին, զի մոռացաք 'ի սպառ զմանկութեանն. այսպէս և զոր 'ի պատանեկութեան մերում ընկալաք զշնորհս մոռանալք. զի չգառնալք անխարկել յայն հասակ : Սիկ որ օր զեղեալսն իբրեւ անցեալս համարեացէ և ոչ իբրեւ կորուսեալս. նմին իցի իսկ և որ զհանդերձեալքն միշտ հօգտն՝ նոցա դիւրաստահ է յիշողութիւն :

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ

ԼՍՏԱՆՕՐ հարկ է իրաւունս տալ Լայկութեայ, որ բողոքէ անդու ընդ ապերախտութիւն մեր առ անցեալն . իբրեւ զի զգարինս զօրս ընկալաք՝ ոչ ևս յիշեմք, և ոչ ընդ հեշտալինս մեր դնեմք՝ ի համարի . փոխանակ զի չիք քան զայնոսիկ հեշտութիւն աներկեան, որ բնաւ իսկ անկապտելիք են առ ՚ի մէնջ : () ի որ առաջի մեր կան բարիք՝ չե ևս հաստատունք են և աներկեանք . դէպք ինչ մարթ է թէ եղծցեն զայնոսիկ, ապառապքն անսոցքք են և յերկբայս, անցեալքն միայն կան յապահովի : Եւ զիսորդ երախտագէտ որ իցէ որ ընդօրոս ընդ առննայն կեանս իւր անցանէ : Եւ արդիկայիցն տեսութեամբ և անցելոցն յիշատակաւ յորգործիք յերախտագիտութիւն : Իր յաւելուն ՚ի յոյս՝ նուազէ յուշի :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

() ՈՐ օրինակ են ինչ յուսմանց, իսկ ի երեալէ, զոր ասեալ գամ մի և յարեւմանս ՚ի միտս, և են՝ յորոց ՚ի գիտութիւն չէ բաւական ուսանելն և եթ, զի եթէ ոչ հանապազօրգեացէս ՚ի նոսին՝ խաւենն ՚ի մտաց, որպէս երկրաչափութիւնն է և երկնայնոցն ընթացից գիտութիւն, և որ ինչ պը ևս դիւրասահ կայցէ առ նորութեանն . սոյնպէս և ՚ի բարեբարութեանց, ոմանք առ մեծութեան անմոռանալիք են, և օմանք թէպէտ մաւնունք՝ բայց յաճախաւորք թառով, և ժամանակօք զանազանեալք, հոսեալ ամիսնին ՚ի մտաց . զի օրպէս ասացի, ոչ ստէպ յիշատակեմք զայնոսիկ, և ոչ մտադիւր ածեմք զմտաւ՝ զինչ իւրաքանչիւր ումեք իցեմք պարտական : Եւ որ աղէ՛ զբարբառ արեւրաբնուաց . ամենեքեան խոստանան անջինջ պահել միշտ ՚ի սրտի զյիշատակ երախտեացն . ամենեքեան ճառայս անճանաչորս դաւանեն զինքեանս և քերթ պաշտօնեայս, և զամենայն ցածութեան անուանան յանձն առնուն ՚ի հաւապտիւս և

'ի գրաւական երախտագիտութեան իւրեանց : Այլ կաց մնա վայր մի , և ահա ատելի իցէ նոցա բարբառն այն իբրև ցածութեան և ծառայութեան . յայն ժամանեսցեն տակաւ , զի և 'ի սպառ մոռասցին զերախտիս , որ որպէս ասացաք , վատթարագունից և յետին ապաշնորհաց է : Օյ թէ երախտագէտ է այր , որ զյիշատակ երախտեացն կրէ 'ի սրտին , ապա և որ մոռանայն զայն՝ ապերախտ է :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԽՆԴԻՐ է թէ արժան ինչ էր արդեօք թողուլ անպատուհաս զայս ախտ գարշելի , եթէ որ ինչ 'ի դպրոցս՝ զնոյն և 'ի քաղաքի կարգել օրէնս 'ի դատ կոչելոյ զապերախտս , որպէս իրաւացի թուի ամենեցուն : Այլ կարի իսկ քաջ . քանզի քաղաքք քաղաքաց 'ի դէմն ածեն զբարիսն զոր ցուցին , յորդուոց պահանջելով և 'ի թուանց՝ զոր նախնեաց նոցա արարին : Առջինքն մեր՝ արք արդարև նահապետականք , 'ի թշնամեաց միայն պահանջէին յետս զբարիսն , մեծանձնութեամբ առնէին զերախտիս , մեծանձնութեամբ և կորուսանէին : Այլ որ յազգաց բաց 'ի Ասկեդոնացուոց՝ սահմանեաց օրէնս և դատաստանս ընդդէմ ապերախտից : Այլ այս ցոյց մեծ է թէ չէր պարտ սահմանել . վասն զի ընդդէմ ամենայն չարագործութեան միաբանիմք համըրէն , և թէպէտ և ոչ միօրինակ՝ սակայն ամենայն ուրեք սահմանեալ գոն պատուհապք ընդդէմ մարդասպանութեան , սեղանակապտութեան : Այս և եթ ոճիր ապիրատութեան յաճախեալ յոյժ , և ընդ ամենայն ուրեք յամենեցունց պարսաւեալ՝ կայ անպատուհաս , բայց ոչ և անդատապարտ : Օյ անձանթութ յանցանացն դժուարին գոլով դատաստան , յատելութիւն և եթ դատապարտեմք , և զպատուհասն որպէս զայլոց ինչ իւրաց , 'ի դիցն վրէժխնդրութիւն առնեմք ապաստան :

1 Գրեացն կամ մատենագրին վրիպակաւ՝ սարգեալ թուի աստ Մակեդոնացուն անուն փոխանակ Մարաց կամ Պարսից , առ որս ըստ վկայելոյ Քսենոփոնի , սահմանեալ կային օրէնք խիստ ընդդէմ ապերախտութեան :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ընկ թէ առ ինչ չիցէ պարտ ընդ օրինգը դատաստանի արկանել զայս եղեւն յանցանաց, բազում յոյժ թուին ինչ գոլ պատճառք: Եւ այն իսկ զի թէ հանգոյն իմն փոխոց և վաշխից ընդ դատաստանաւ անկեալ՝ արծաթով սահմանէր և բարերարութիւն, պատուականագոյն մասն նորա անարգէր և ՚ի կորուստ երթայր: Քանզի գեղեցկագոյն ՚ի նմա և պանծալի այն է՝ զի և զկորուստ նորին յանձն առեալ տուաք, ՚ի կամս ընդունողացն թողեալ բովանդակ:

Եւ թէ բողոքեմք և ՚ի դատ կոչեմք՝ ոչ ևս բարերարութիւն իցէ՝ այլ փոխ. և ՚ի հակառակէն դարձեալ՝ քանզի և երախտագիտութիւն ինքնին առաքինութեան է գործ, ՚ի հարկէ լեալ և ՚ի բռնադատութենէ՝ ոչ ևս իցէ առաքինութիւն. զի և ոչ առաւելագոյն ինչ գովութեան իցէ արժանաւոր այր երախտագէտ՝ քան զայն որ զաւանդն դարձոյց, կամ զպարտոն հատոյց առանց դատաստանաց: Եւստ օրինակաւ զերկոսին գեղեցկագոյնս ՚ի մարդկայնոցն առաքինութեանց՝ զբարերարութիւն և զերախտագիտութիւն եղծեալ աղաւաղեմք: Օյ զինչ մեծ իցէ միւսմն ոչ ճրի այլ ՚ի փոխտալ զբարերարութիւն. և կամ միւսումն ոչ ՚ի կամաց այլ ՚ի հարկէ հատուցանել զփոխարէնն: Եւն ինչ փառք երախտագիտութեան՝ թէ ոչ աներկկան իցէ ապերախտութիւն:

Յաւել արդ և զայն զի ատեանք համօրէն ոչ բաւէին յայս օրինադրութիւն: Ըմենեքեան առ հասարակ դատափետեալք և դատափետէին զայլս: Օյ ո՞րք ոչ զիւրն պանծացուցանիցէ. ո՞րք և զգոյցն ինչ զոր արար այլում՝ ոչ մեծացուցանիցէ: Եւ զի որ ինչ ընդ ճանաչմամբ անկանի՝ մարթի գալ ՚ի ծանօթութիւն, և դատաւորին չմնայ անդ ազատութիւն անսահման՝ նմին իրի իսկ և ՚ի հաւաստի դատս լաւագոյն իցէ յոյժ թէ առ դատաւորն առաքիցիմք քան թէ առ իրաւարար. զի դատաւորն կարգօք օրինացն սահմանափակ՝

չկարիցէ՝ արտաքս ըստ սահմանն ելանել . իսկ իրաւարարն ազատ յամենայն կապից՝ համարձակ խղճիւ յաւելուցու ինչ կամ նուազեցուցէ , ոչ ըստ թելադրութեան օրինաց և իրաւանց դատաստանի զվճիռն տալով , այլ ըստ ազգելոյ՝ ի նա գլխութեանն և մարդասիրութեան : Ի դատս ապերախտութեան՝ ազատ յամենայն կապից է դատաւորն , և է նմա իշխանութիւն անսահման : Օ ի որչափ և որպիսի ինչ բարերարութիւնն իցէ՝ չէ յայտ . և թէպէտ իցէ որչափ ինչ էն , բայց ըստ բարեգութ ակնարկելոյ՝ ի նա դատաւորին առցէ զիւր չափ և կշիռ : Իսկ թէ ո՞ր կամ զինչ ապերախտն իցէ՝ ոչ ուրեք սահմանեն օրէնք : Իսկ պատահէ իսկ յաճախ զի և որ զտրիտուր երախտեացն հատոյց՝ ապերախտ իցէ , և որ ոչն հատոյց՝ երախտագէտ : Ինչ դատքորս և դատաւոր տգէտ կարող է տալ վճիռ , երբ զգործոց և զարարոց իցեն իրքն և վաւերականօք վէճքն սահմանեսցին . բայց ուր երկուստեք բանն է դատասաց , խեղամտութեան անդ պէտք են . և ուր իմաստութեան միայնոյ է սահմանել զվէճն՝ չիցէ առայն բաւական՝ որ յամբոխէ անտի վիճակելոցն վառն ճոխութեան ընչիցն և ժառանգութեան կացցէ դատաւոր :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Եւ թէ անարժան ինչ թուեցաւ ապա զապերախտութիւն ձգել ի դատաստան , այլ զի պահասեն դատաւորք՝ կարողք ի դատել զայն . և ընդ այս ոչ զարմասցիս եթէ քննիցես թէ որպիսեաց հանդիպեսցի դժուարութեանց որում հասանէ դատել զայդ դատ : Երծամ բազում շնորհեաց որ ումեք , բայց զի ճոխ էր՝ չզգաց ինչ տոյժս . այլ որ պարգևեաց զնոյն՝ համօրէն յիւրոց գոյիցն մերկացեալ . պարգևք նոյն են՝ բայց ոչ և բարերարութիւն : Օ առաւելն ասացից . հատոյց որ զպարտս այլոյ յազատութիւն պարտաւորելոյն , բայց արծամ ի տանէն ածեալ . զնոյն արար և այլ որ , բայց արծամ ի փոխ առեալ կամ յաղաչանս մատուցեալ զանձն իւր տալով պարտապան մեծի շնորհին : Եւ որ

միթէ հաւասար թուեսցին քեզ՝ որ 'ի պատրաստ զանձուց անաշխատ զպարգևան առատաձեռնեաց , և որ էառն զի տացէ :

Ոչ չափ և կշիռ պարգևին՝ այլ ժամանակն և հանգամանք բազում ուրեք մեծացուցանեն զնոյն : Բարերարութիւն է պարգևել կալուածս՝ որոց առատ պտղաբերութեամբ նուազեսցին պարենիցն զինք : Բարերարութիւն է և հաց մի տալ սովեւոյն : Բարերարութիւն է պարգևել զաւառս ընդ որս հոսեսցին գետք բազումք և նաւագնացք . բարերարութիւն է և սլաքեւոյն 'ի ծառայ և որ ընդ չորացեալ կոկորդոսն հազիւ չնչիցեն՝ ցուցանել աղբիւր : Եւ ո՞ր կշիռ համեմատութեան առեալ կշուեսցէ զայսոսիկ . դժուարին է յոյժ տալ վճիռ , ուր ոչ զիրաց՝ այլ զգորութենէ իրաց իցէ ինչիւրն . Թէպէտ և նոյն ինչ պարգևքն իցեն՝ այլ ոչ նոյնօրինակ տուեալք՝ ոչ զնոյն կշիռ ունիցին : Բարերարեաց ինձ ինչ դ՞ բայց ոչ յօժարութեամբ , բայց տրտնջելով ընդ տուրսն , բայց խոժոռ և ամբարտաւան հայեցիւք ըստ ոչ սովութեանն . բայց այնպէս անազան և դանդաղանօք՝ զի թէ զլանայր վաղագոյն՝ առաւել ինչ պարգևէր : Եւ ո՞ր բաւական իցէ 'ի կշուել և 'ի դատել զայսոսիկ , ուր և բան մի և երկմտութիւն և տեսիլ երեսաց եղծանեն զչնորհա երախտեաց :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԱՆԻՆ , ևս զի են ինչ բարերարութիւնք անուանեալք և երևելիք առ մեծի ցանկութեանս մերում , և են ևս ոչ նոյնպիսիք հասարակաբար թուեսցեալք . բայց մեծագոյնք են թէպէտ և փոքունք իսկ թուեսցին : Բարերարութիւն թուի քեզ մեծագոր քաղաքի գրել զոք քաղաքացի , յասպետութեան ամբառնալ կարգ , զլիսապարտ եղելումն պաշտպանել . իսկ թէ զինչ իցէ խրատս բարիս տալ ումեք , զինչ արգելուլ զոք 'ի մեծեղեռն չարագործութենէ , յափշտակել զսուր 'ի ձեռաց անձնասպանին , զսգացեան և որ ցանկայ սիրեցելոյն իւրոյ ինքնակամ լինել մահակից՝ ազդու դեզովք

ի զգոնութիւն ածել և ՚ի կեանա, առնութիւն կալ խօ-
թացելումն և ՚ի մեծի վտանգի հիւանդութեանն և
կենաց ՚ի գէպ ժամու մատուցանել կերակուր, և զթու-
լացեալ երախն կազդուրել զինեալ, վտանգեցելումն
առ ՚ի մահ ածել բժիշկ, ո՛ր է որ ՚ի միտ առեալ կշռեսցէ
զայստիկ, ո՛ր է որ համազօր բարերարութեամբ զհատու-
ցումն նոցին հրամայեսցէ: Պարզեեաց որ քեզ տուն .
բայց ես նախագուշակ քեզ եղէ թէ ահա ՚ի վերայ քո
կործանի տունդ: Եւ ետ քեզ ժառանգութիւն . իսկ
ես տախտակ ետու ՚ի նաւաբեկութեանդ: Եւ փոխա-
նակ քո մարտուցեալ վէրս ընկալաւ, այլ ես լուութեամբ
ետու քեզ կեանս: Եւ զի այլ ինչ ազգ բարերարու-
թիւնքն են և այլ ինչ ազգ փոխարէնքն, դժուարին է
յոյժ հաւասարել զնոսին:

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄՆԵՐՈՐԻ

Եւ և ոչ որպէս փոխառիկ դրամոց օր սահմանեալ
իցէ ՚ի հատուցումն բարերարութեան, և որ չէ հատու-
ցեալ իցէ՝ կարող է հատուցանել, զի ո՞ր, աղէ ասա, սահ-
ման ժամանակի իցէ ապերախտութեան: Եւ ծամեծքն
ի բարերարութեանց ծածկապէս գործին յաճախ յեր-
կոցուն ՚ի միտս թաղեալք ՚ի լուութեան: Եւ միթէ
ստիպիցինք վկայս ունել միշտ բարերարութեանցս մե-
րոց: Իսկ զինչ պատիժ սահմանեսցուք ապերախտից,
մի ինչ ամենեցուն ուր անհաւասար են երախտիք, ե-
թէ ըստ չափոյ երախտեացն զանազանեալս ՚ի ծանր և
ի թեթեւ: Եւ տուգանս և եթ արծաթոյ սահմանե-
ցին արդեօք պատիժքն. և զիսորդ, մինչ կենօք չափ և
առաւել իսկ քան զկեանս լինին ուրեք բարերարու-
թիւնք: Եւ զո՞ր այսպիսեացս սահմանեսցուք պատիժ .
զփոքրն քան զերախտիս, այլ անիրաւ իցէ. զհաւասարն
կենօք փոխարինելոյ, այլ զինչ խժդժագոյն քան զայն՝
արեան ճապաղեօք վախճան առնել բարերարութեանն:

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՂԱՔԷՆ, ասիցես, են ինչ ինչ ըստ ոչ հասարակաց օրինի շնորհեալք ծնողաց, հանգոյն նոցա պարտ է և այլոց երախտաւորացն լինել։ Նոողացն սրբազանեալ է առ 'ի մէջը պաշտօն 'ի կարեւոր պէտս որդեծնու թեան, յոր և խրախուսել պարտ էր զնոսա 'ի յանձն առութիւն ծանու բեռինն և կեղեկարծ և բազմաւտանգ բախտին։ Նէր մարթ ասելնոցա, զոր ինչ բարերարացն ասեմք. ընտրեա քեզէն որում բարերարեսցես. և եթէ խաբեցար՝ ընդ անձին ոգորես)իր, և արժանաւորին լեր ձեռնտու։ Նորդեծնութեան չիք բնաւ ընտրութիւն առ 'ի ծնողաց, ամենայն ինչ ուխտիւք վճարի. վասն որոյ հարկ էր շնորհել ինչ նոցա իշխանութիւն՝ որով յորդորամիտ գտցին տալոյ զանձինս 'ի վտանգ։ Բաց աստի է և այս առաւելութիւն ծնողաց, զի որոց բարերարեցինն՝ բարերարեն անդուլ և բարերարեսցեն. և չիք կասկած ստելոյ նոցա 'ի բանս իւրեանց։ Բայց յայլս քննել հարկ է և ստուգել ոչ զայն միայն թէ ընկալան ինչ փոխարէն, այլ թէ բնաւ և ետուն իսկ։ Նոողացն խոստովանեալ են երախտիք. և զի օգտակար է մանկութեան լինել ընդ տեսչութեամբ, զծնողս կացուցանեմք 'ի վերայ նոցա իբրեւ առտնին դատաւորս, 'ի տեսչութիւն պահպանութեան նոցա հաւատացեալ զնոսա։ Ի՞նչ այսոքիւք ծնողաց ամենեցուն միօրինակ են երախտիք. ուստի և հասարակաբար սահմանել ինչ մարթ էր, իսկ այլք առ հասարակ պէսպէս են և անման և անբաւ խտրոցաւ զանազանեալք 'ի միմեանց. նմին իրի անմարթ էր ընդ միով կանոնաւ սահմանել զնոսա, զի արդարացի ևս էր բնաւ իսկ անսահմանս թողուլ զնոսա, քան զամենայն հաւատարեւ 'ի մի։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ ինչ որ մեծ և ծանրագին է տուողին, և է որ թէ
 պէտ չարժէ ինչ նմա՝ բայց մեծ է յոյժ և պատուական
 որում պարգևին. է զոր տամբ բարեկամաց, և է զոր
 անծանօթից: Եւ պէտ և նոյն իցէ բարերարութիւն՝
 բայց յաւելու ի յարգ՝ տուեալ այնմ զոր բարերարու-
 թեամբդ այդուիկ սկսանիցիս ճանաչել: Եւ զկարևոր-
 սնն ընձեռն յօգնականութիւն. այլ որ զօճան պերճու-
 թեան, և միւսն ի սփոփանս: Եւ որ ոչ զայլ ինչ խնդրէ
 և մեծագորէ՝ բայց զայն որով մարթասցի սփոփանս
 և սրտի դիւր ի վիշտս իւր գտանել: Եւ դարձեալ որ
 պերճութեան և փառաց առաւել ինամ ունի, քան կե-
 նացն ապահովութեան. և է որ երախտապարտ խոս-
 տովանի զանձն այնմ՝ որ զկեանս իւր ապահովէ, քան
 որ փառաւորէն զայն պատուով: Եւ ըստ այսմ յաւելուն
 կամ նուազին երախտիք ըստ միտելոյ յօժարութեան
 հոգւոյ դատաւորին յայս կամ յայն: Եւ դարձեալ,
 զփոխատուն ինձ՝ ես ինձէն ընտրեմ. իսկ զերախտիս
 բազում այն է զի յորմէ ոչն կամիմ ընդունիմ. է զի
 և յանգէտս իսկ պարտական գտանիմ: Եւ զի՞նչ ասի-
 ցես. ապերախտ համարիցիս զնա որ յանգէտս ընկա-
 լաւ զբարերարութիւն զոր թէ գիտէր ոչ ընդունէր.
 և ոչ նոյնպիսի կոչիցես զայն, կամ համարիցիս զնա
 ապերախտ՝ որոյ որ և է օրինակաւ ընկալեալ զերախտիս
 և չիւնիցի երախտահատոյց:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԲԱՐԵՐԱՐԵԱՑ Ինձ որ, բայց ապա և անիրաւեցաւ.
 ստիպիցիմ արդեօք վասն միոյ բարերարութեանն զա-
 մենայն անիրաւութիւնսն համբերութեամբ յանձն
 առնուլ, կամ թէ զերծ ի պարտուց երախտագիտու-
 թեան համարեցայց զիս այնու զի յաւել անիրաւու-

Թեամբն եղծանել զպարզևս իւր : Եւ դարձեալ պարզեքն արդեօք եթէ անիրաւութեանն տոյժք առաւելուցուն՝ զհարդ ընտրեսցէ : Եւ թէ մի մի զամենայն դժուարութիւնսն թուել կամեցայց՝ չաւեն ինձ աւուրք : Բայց ասիցես , 'ի չպահանջել զիրաւունս տուելոցն 'ի մէջ երախտեաց և 'ի չպատուհասել զպարախտսն՝ դանդաղագոյնս բերիցիմք 'ի բարերարել : Եւ ակայն յուշիցի քեզ զի և 'ի հակառակէն դանդաղագոյնս յընդունելութիւն երախտեացն բերիցին , եթէ վտանգ դատաստանաց 'ի վերայ կայցէ , և անմեղութիւնն իսկ չիցէ զերծ 'ի հոգոց : Եւ եւել զի և մեք ինքնին վասն այսորիկ յամրաշարժք գտցուք 'ի բարերարել , զի ոչ որ յօժարութեամբ տայ որոց դժկամակինն ընդունել , այլ որ 'ի բարութենէ սրտի և յիրացն գեղեցկութենէ յորդորի 'ի բարերարութիւն՝ յօժարագոյնս բարերարէ և այնոցիկ որք ոչ 'ի պարտուց այլ 'ի կամաց թէ արասցեն փոխարէն : Օ՛հ որչափ առաւել զգուշացի որ բարերարութեանցն , այնչափ նուազին երախտեացն փառք :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԴԱՐՁԵԱԼ Թէպէտ և նուազեսցին բարերարութիւնք՝ բայց ճմարտագոյնք եղիցին , և զինչ փնաս իցէ եթէ կարճեսցի յախուռն համարձակութիւն 'ի բարերարել : Եւ յայդ իսկ չսահմանեցան զայնմանէ օրէնք , որպէս զի առաւել աշարուրջ իցեմք և զգաստք 'ի տուրս , և առաւել զգուշաւորք յընտրութեան այնոցիկ որոց տայցեմք : Տես քաջ , ասացի և դարձեալ ասացից . տես քաջ , որում պարզեւես , ոչ դատք գոն և ոչ պահանջմունք : Եւ քիս , եթէ յօգնականութիւն դատաւորին յուսացիս : Եւ քիս օրէնք որք զքոյդ քեզ դարձուցեն անկորուստ . 'ի հաւատարմութիւն և եթէ ընդունողին ահնկալիք :

Եւ յսու օրինակաւ մեծարոյ իցեն և պատուական երախտիքն , զորս թէ վիճից և հակառակութեանց դիցես պատճառ՝ անարգեցեր զնոսա : Եւ դարութեան վճիռ է հիմնեալ յիրաւունս ազգաց , հատո զոր պարտիսդ .

բայց 'ի բարերարութեան դժոխալուր բարբառ է ,
Հատու : Լա զինչ հատուսցէ . զկեանսն զոր պարտի ,
զիշխանութիւն , զապահովութիւն , զառողջութիւն և
որ ինչ այլ մեծամեծքն իցեն և անկշռելիք : Վէթ այլ
ինչ զուգաչափ հատուսցէ , ասիցես , ընդ այդոցիկ :
Լադ իսկ էր ահա՝ զոր եսն ասէի , թէ շահավաճառ
արարեալ զբարերարութիւն՝ անարգեալ կորիցէ յարգ
մեծի առաքինութեանն : (Են պէտք գրգռելոյ զսիրտ
յազահուութիւն , 'ի քրթմնջիւն և յերկպառակութիւն
յորս մտադիւր բերի 'ի բնէ , նա մանաւանդ զգէմ
կալցուք յամենայն զօրութենէ և զպատճառս պատ-
ճառախնդրացն հատցուք :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Թե՛ թէ կարող իցէ որ հաւանեցուցանել և զպար-
տատեարս չառնուլ 'ի բաց զարծաթն տուեալ 'ի փոխ՝ բաց
յորոց մտադիւրն հատուցանիցեն . իցէ՞ թէ ոչ դնողն
վաճառողին սակարկութեանն դաշամբ լինէր պարտա-
պան , և ոչ դաշինք և պայմանք կնքօք հաստատեալ պա-
հէին . այլ հաւատարմութիւն և հոգի արդարակորով
հաստատութիւն էր և պահապան ամենայնի : Բայց
քան զլաւն նախապատիւ արարին մարդիկ զհարկաւորն՝
և ընտրեցին պահանջել հաւատս , քան վստահ լինել
յայն : Երկուստեք յառաջ բերին վկայք , սա բազմա-
նուն հաստատեալ տախտակօք և երաշխաւորացն միջ-
նորդութեամբ վճարէ զամենայն , նա և զդաշնադրու-
թիւն չհամարի բաւական՝ եթէ ոչ գրով զխոստումն
ունիցի 'ի ձեռին : Ո՛վ որպիսի ամօթապարտ խոստո-
վանութիւն իցէ այս վկայեալ հրապարակաւ դրժանաց
և անիրաւութեան մարդկան ազգի . մատանեաց առա-
ւել քան թէ բանից ընծային հաւատք : Իսկ զինչ գոր-
ծիցեն արքայդդիկ չքեղազարդք , առ ինչ կնիքս դրոշ-
մեն . զի մի զոր էառն դա՛ ուրաստ լիցի իբրեւ չառեալ :
Լա միթէ անկաշմօք ոմանք իցեն դոքա և պաշտօնեայք
վրէժխնդիրք արդարութեան . ոչ և դոցին իսկ ընդ
հուպ այդու օրինակաւ հաւատասցի արծաթ : Լա

եթէ այդպէս իցէ՝ ոչ լաւ ևս էր խաբիլ յանհաւատարմութենէ ոմանց՝ քան յամենեցունցն թերմալ 'ի հաւատոց : Եւ լուսն իցէ ազահութեան եթէ և երախտիք առանց երաշխաւորի ոչ տացին : Եւ արքինի և մեծագործ անձին է՝ օգնել և օգտել . որ բարերարէն՝ աստուածոց է համանման , իսկ որ պահանջէ՝ վաշխաւուի . և ընդէր իցէ պատճառանօք ապահովութեան անարգագունիցն 'ի մարդկանէ զբարերարսն դնել հաւասար :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ ասացես . Յաճախեցեն ապերախոք յանպատուհաս մնալ ապերախտութեանն : — Եւ ազեցին մանաւանդ , զի առաւելագոյն ընտրութեամբ լիցին բարերարութիւնք : Եւ յոյն ասել , զի զյաճախել ապերախտիցն հրապարակագոյժ առնել ոչ յօգուտ ինչ իցէ . զի յաճախութիւն յանցուցելոցն բառնայ զամօթ յանցանացն , և նշովեալն 'ի հասարակաց ոչ ևս լինի յարհամարհանս : Եւ ո՞ր 'ի կանանց պատկառեսցէ լինել այրաթող՝ տեսեալ զմեծութիւն և զպատուական տիկնայս զի զամս իւրեանց հաշուեն՝ ոչ հիւպատոսաց այլ արանցն թուովք . թողուն զարս զի ամուսնացին , և ամուսնանան զի թողցեն : Եւ իսկ թուէին ուշիւքն մինչ չեւէին յաճախեալք . այլ արդ քանզի յամենայն ատեանս յորդեցին կնաթողացն վէճք , ստէպ լրովքն ընդելացեալ՝ 'ի նոյն սովորեցին մարդիկ : Եւ ո՞ր ամաւեցէ արդ ընդ շուրթին , ուր յայն հասեալ են իրքն՝ զի առ 'ի զրգուել և եթ զհոմանին ամուսնանայցէ որ . և հաւաստիք իմն տգեղութեան համարեալ է ամօթ խածութիւն : Եւ ո՞ր 'ի կանանց այնպէս հէգ և փցուն , որում չիցեն աւելի քան զգոյգ մի հոմանեաց . և որոյ զժամն աւուրն բաժանեալ միոյ միոյ 'ի հոմանեացն , և ոչ կարճեցի օրն ողջոյն , որոյ ոչ երեկօթեալ առ միում և գիշերեցէ առ այլում : Տխմար է և պարզամիտ և 'ի հնոց մնացեալ ժամանակաց որ չգիտիցէ թէ շուրթին ընդ միոյ միայնոյ՝ յամուսնութեան է 'ի համարի : Եւ որպէս 'ի համաճարակ ծաւալել ախտին բարձաւ

ամբթ մեղանացն , սոյնպէս և ապերախտութիւն լարը շեալ յորդեսցէ համարձակ 'ի նշաւակել թուոյ բազմութեան ապերախտից :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԻ

ԻՍԿ զհարդ . անպատուհաս ուրեմն լիցի ապերախտն :
 — Եւ զհարդ . անպատուհաս ուրեմն է ամպարիշտն .
 անպատուհաս չարասիրտն , անպատուհաս ազահն ,
 և անժուժկալն և անգութ : Եւ միթէ անպատուհաս
 համարիցիս դու զատեցեալն յամենեցունց . կամ թէ
 գուցէ ինչ պատուհաս խտտագոյն քան զհասարակացն
 ատելութիւն : Եւ ատ իսկ է ապերախտին պատուհասն
 զի ոչ ուստեք համարձակեալ ընդունել երախտիս և ոչ
 առնել ումեք իշխէ . զի ամենեցուն նշաւակ կայ կամ
 համարի գոլ զանձն . և զի անմասն է ամենեւին և ան-
 ճաշակ 'ի քաղցրութենէ լաւագունին յառաքինու-
 թեանց : Եւ շուառ թուեսցի քեզ արդեօք բշխնն և
 ծանրալուր . և ոչ թշուառ համարիցիս զվրիպեալն 'ի
 զգայութենէ երախտեաց : Հանապազորդ խղճիւ ըն-
 կալեալ բարերարութեանցն խարեալ և տանջեալ զան-
 գիտէ 'ի վրիժառու ցասմանէ դիցն թշնամեաց ապա-
 շնորհաց : Եւ համայն , որպէս ասացի , շատ իսկ էր նմա
 պատուհասն մեծ զիրկ գոլոյ 'ի վայելից քաղցրագունին
 յառաքինութեանց : Իսկ որ արժանապէս զերախտիսն
 ընդունի՝ յանայլայլակ իմն վայելէ միշտ 'ի զուարճու-
 թեան , և քան 'ի տուրսն 'ի տուողին հայեցեալ սիրտ
 բերկրի : Բարերարութիւն զայր երախտագէտ ուրախ
 առնէ միշտ , իսկ զապերախտն միանգամ և եթ : Ի՜նք
 աղէ թէ կամիս և զերկաքանչիւր նոցա զկերպարանս
 մերձ դիցուք իրերաց . մին տրտում է և հոգած երեսօք ,
 որպէս դրժողն և նենգաւոր . որ և ոչ զպարտուպատշաճ
 պատինն հատուցանէ ծնողացն , դաստիարակաց և վար-
 ժապետաց . իսկ միւսն ուրախ և զուարթ՝ խնդրէ պա-
 տեհ երախտահատոյց լինելոյ , և այնու մանաւանդ
 զուարճանայ . ոչ ջանահնար լինի խորել և կամ ժխտել
 զերախտիսն , այլ թէ իրպէս լիուր առատութեամբ

զփոխարկենան հատուցէ ոչ ծնողաց միայն և բարեկամաց՝ այլ և խոնարհագունիցն ևս և նուաստից : Օ՛ի թէպէտ և 'ի ծառայէն իւրմէ ընկալցի երախտիս՝ ոչ զտուողն կշռէ այլ զտուրն :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԱՆՎԱՅՆ խնդիր է առ ոմանս, զոր և 'ի մէջ առնու և հեկատուն, թէ մարթ ինչ իցէ ծառային երախտաւոր լինել տեառն իւրում : Օ՛ի ըստ ոմանց այլ է բարերարութիւն, այլ պարտք պատշաճից և այլ սպասահարկութիւն : Բարերարութիւն է զոր ընդունի որ յօտարէն, և օտար է՝ որում մարթ իցէ անստգիւտ և չբարերարել : Պարտք պատշաճից են զաւակացն, կնոջ և այնոցիկ ամենեցուն՝ զորս կարևոր կցորդութիւն ստիպէ լինել նպաստամատոյց : Սպասահարկութիւնն է ծառային, որ ըստ հարկի ծառայական պայմանին զամենայն զոր ինչ և առնէ՝ ոչ 'ի շնորհս համարեսցի տեառն իւրում՝ :

... (Յաւել՝ զի և որ ժխտէն թէ չիցէ մարթ ծառայից երախտաւոր գոյ երբէք առ տեարս իւրեանց, անգէտ է իրաւանց մարդկութեանս . ոչ եթէ պայման անձինն է որ խնդրի 'ի բարերարութեան՝ այլ սիրտն : Այլ պահեստ ինչ յումեքէ է առաքինութիւն՝ այլ դիւրապատրաստ ամենեցուն . զամենեսին ընդունի, զամենեսեան հրաւիրէ, զազատս և զազատազրեալ, զծառայս, զթագաւորս և զվտարանդիս . ոչ զտունս ընտրէ և ոչ զձոխութիւնս մեծարէ, այլ զմարդ լոկ : Օ՛ի զինչ այլ գոյր աներկեանս յերեսաց արկածից, և կամ յինչ այլ բարձրագոյն գոյր վստահանալ մարդոյ եթէ և առաքինութեանն հաստատութիւն ընդ յեղափոխութեամբ անկանէր բախտի : Օ՛ի եթէ ոչ ծառայ տեսուն իւրում, ապա և ոչ թագաւորին որ, և ոչ զօրական իւրում զօրավարի չկարասցեն լինել երախտաւոր : Օ՛ի զինչ փոյթ է թէ ընդ որպիսեանս իցէ որ իշխանութեամբ, մինչ ընդ ծայրագունիւն կայ : Օ՛ի

1 Պակասէ և աստ 'ի բնագրին :

Թէ ծառայ 'ի հարկէն խախտեալ և յերկիւղէ յետին պատուհասից՝ չժամանիցէ լինել երախտաւոր , նոյն խախտան կայ և այնմ որ ընդ Թագաւորաւ իցէ կամ ընդ զօրավարաւ . զի ընդ այլ և այլ կերպարանօք ընդ նովին անկեալ կան իշխանութեամբ : Իսկ արդ մարթ է երախտաւոր գոլ առ Թագաւորս և առ զօրավարս , ապա և առ տեարս : Երթ է ծառայի արդար լինել , արի և մեծանձն , ապա և բարերարել ևս . զի և այն առաքինութեան է արգասիք . և զի մարթ է ծառայից երախտաւորս գոլ տերանց իւրեանց , յայտ և անտի է զի բազումք բազում անգամ շնորհապարտք գտան իւրեանց ծառայից : Եւ Թէ հնար է ծառային բարերարել ում և է 'ի մարդկանէ , որպէս չիք երկբայութիւն , ընդէր չկարիցէ բարերարել և տեառն իւրում :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Օ Ի չկարէ , ասես , տեառն իւրում լինել պարտատէր , Թէպէտ արծաթ իսկ 'ի փոխ տայցէ նմա . ապա Թէ ոչ՝ բարերարէ նմա զօրհանապազ նշդեհակից լեալ նմա , 'ի հիւանդութեանն սպասաւորեալ և անբաւ վաստակօք պաշտօն տարեալ նմա : Եւ սակայն այդ ամենայն յայլմէ ումեքէ լեալ Թէ համարեսցին յերախտիս , ծառային սպասք պաշտամանն են : Օ ի բարերարութիւն այն է , զոր ազատաբար առնէ որ կարող գորով և չառնել . իսկ ծառայի չէ այս ազատութիւն չառնելոյ . ուստի և չնորհէ ինչ , այլ հպատակի . և չմարթէ նմա պարծիլ յայն ինչ՝ զորով չկարէր զանց առնել : — Եւ որպէս իցէ . բայց և ըստ այդմ տեսութեան ևս եղէց յաղթող , և ցուցից զծառայն 'ի բազում ինչ իրս՝ ազատ ամենեւին : Եւ արդ աղէ ասա ինձ , եթէ 'ի հանդէս ածից քեզ զայր ծառայ , որ 'ի փրկութիւն կենաց տեառն իւրոյ արհամարեալ զիւրն՝ մարտ եղեալ կռուիցի և վէրս բազումն ընկալեալ 'ի հեղուլ անդ զյետին շիթս կենդանական արեանն , յամր մահուամբ հնարեսցի ժամ տալ և պարսպ փախստեան տեառնն , զայդ պիսի որ այր ժխտեսցեն գոլ երախտաւոր , զի ծառայ

է : Եւ եթէ զայլ զքցուցից քեզ, որոյ ոչ խոստմամբ բռնաւորին հրապուրեալ, ոչ ՚ի սպառնալեացն զանդիտեալ, և ոչ տանջանօքն յաղթահարեալ, չառնուցու յանձն մատն լինել զաղտնեաց տեառն իւրոյ, և մինչև ցմահ հաւատարիմ գտեալ փարատեսցէ զամենայն կասկածանս մտաց հարցաքննողին, ժխտեսցեն դու զնա չլինել երախտաւոր տեառն իւրում, զի ծառայ է : Տես մանաւանդ գուցէ այնչափ առաւել երախտաւոր իցէ՝ որչափ դժուարադէպ է առաքինութեան օրինակ ՚ի ծառայս . և այնչափ առաւել պատուական՝ որչափ զի ամենայն գողցես տէրութիւն ատելի իմն գողով ՚ի բնէ և ամենայն հարկ ծանր, նա միայն գտաւ որ թէպէտ ծառայ, բայց տիրասիրութեամբն յաղթեաց ատելութեանն՝ որ հասարակաց է ծառայից ամենեցուն : Արդ ոչ միայն անժխտելի երախտիքն են, թէպէտ ՚ի ծառայէն ընձեռնեալք, այլ և մեծարգոյք յոյժ այնու՝ զի և ոչ ծառայութիւն կարաց կասեցուցանել զնա անտի :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

Ար զմարդն ողջոյն համարի գրաւեալ ընդ ծառայութեամբ՝ սխալէ, ազնուագոյն նորա մասն ազատ է : Արմնով միայն է վաճառեալ և ընդ իշխանութեամբ անկեալ տերանց . իսկ հոգին ինքնիշխան կայ, և այնպէս ազատ է և աննուաճելի, զի և ոչ բանտս այս յոր արգելեալ է՝ կարող է կալ և կապ ունել զնա, այլ ուժ գինս սլանայ, գործէ մեծամեծս, և յանսահման բարձրութիւնն՝ երկնայնոցն լինի զուգապար : Ապա զմարմինն և եթ աւանդէ բախտն ՚ի ծառայութիւն, զայն զնէ տէրն և զայն վաճառէ . իսկ ներքինն այն մասն աներեւոյթ, չմարթի երբէք նուաճիլ ՚ի ստրկութիւն : Եւ յամենայն ՚ի գործս իւր ազատ է ամենեւին, զի և ոչ մեր իշխանութիւն է զամենայն ինչ հրամայել ծառայից, և ոչ նոցա պարտք հնազանդելոյ ամենայնի . ՚ի զնաս հասարակապետութեանն հրամայեալք՝ ոչ հնազանդեսցին, և գործակից ապիրատութեանց երբէք ոչ լիցին :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Եւ ինչ իրք զորս ոչ հրամայեն օրէնք և ոչ արգելուն, և յայնոսիկ մարթ է ծառային երախտաւոր լինել տեսանն : Զորչափ զհրամայեալն՝ զորս օրէն իցէ պահանջել ՚ի ծառայէ՝ կատարիցէ, զպարտս ծառայութեանն հատուցանէ . իսկ յորժամ աւելի ինչ քան զպարտս պաշտամանն առնիցէ, երախտիք են : Զորժամ զբարեկամութեան բերիցէ զսիրտ և զկերպարանս, ոչ ևս համարեսցի ծառայութիւն : Եւ ինչ զոր տեսանն պարտք են տալ ծառային, որպէս զկերակուր և զզգեստ . և ոչ համարեսցի զայն դք երախտիս, բայց թէ մարդասիրեաց առ նա, և ազնուագոյն հրահանգօք կրթեաց զնա, և ՚ի վարժս արհեստից իբրև զմի յազատորդուոց ուսոյց զնա, բարերար գտաւ նմա : Օտոյն և ՚ի հակառակէն է իմանալ և ՚ի ծառայն, զի որ ինչ անցանէ ըստ չափ ծառայական պաշտամանն՝ զոր ոչ ՚ի պարտուց, այլ ՚ի կամաց մատուցանիցէ, բարերարութիւն է, միայն թէ իցէ ինչ այնպիսի, որ և յայլմէ ումեքէ լեալ կոչեսցի բարերարութիւն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՆԱՌԱՅՆ, որպէս Խրիւսիպպոսի կամք եղեն ասել, է մշտնջենաւոր վարձկան : Ընդ որպէս վարձկանն յորժամ առաւել քան զսակ գործոյն՝ յոր վարձկանեցաւն վաստակիցի՝ երախտաւոր է, նոյնպէս և ծառայ յորժամ առ սէր տեսան իւրոյ ՚ի բարձրագոյնս քան զչափ պայմանի ծառայական բախտին բերեալ և ՚ի վեր քան զակնկալութիւն տեսան իւրոյ զարժանին ազատ ազգւոյ գործեսցէ գործ, երախտաւոր է և ընտանի բարերար : Եւ իթէ արդարութիւն թուեսցի քեզ զի ընդ թերացեալն ՚ի պարտուպատշաճ՝ ծառայութենէ ցատուցեալք, և որոց առաւել քան զօրինաւոր զպարտսն

վաստակիցին՝ չունիցիմք ինչ չնորհա : Ամիցին գիտել
 թէ երբ չիցէ բարերարութիւն . երբ մարթ իցէ ասել ,
 (Թող թէ կարէր՝ չառնէր զայդ : Իսկ յորժամ զոր չառ-
 նե՛ն կարէր՝ կամեցաւ և արար , գովութեան է արժա-
 նի : Բարերարութիւն և անիրաւութիւն դիմադրեալ
 են իրերաց : Եթէ մարթ իցէ ծառայի կրել անիրաւու-
 թիւն՝ ի տեսնէն , ապա և բարերարել նմա կարէ :
 Եւ ոչ ահա դատաւոր կարգեալ կայ լսել զանիրաւու-
 թիւնս տերանց ընդդէմ ծառայից , և ի զսպել զգոհեալու
 թիւն նոցա , զանգթութիւն և զազահոութիւն ի տալ
 զկարեւոր պէտս կենաց ծառայից : Օրինչ ապա . երախ-
 տիս ուրեմն ընդունի տէրն ի ծառայէն . — Ընստանդ
 թէ մարդ ի մարդոյ : Եւ զի համայն ասացից , նա զոր
 ունէրն՝ արար , բարերարեաց տեսն իւրում . քեզ անկ
 է ընդունել զայն և կամ ոչ՝ ի ծառայէդ : Եւ ո՛րիցէ ի
 մարդկանէ այնչափ մեծ՝ զոր ոչ հարկեսցէ բախտն և
 յետնազունից անգամ լինել կարօտ : Բազումն ի մէջ
 մատուցից օրինակս բարերարութեան , զանազանեալս
 յոյժ և հակառակս իսկ իրերաց : Եւ որ կեանս տայ
 տեսն իւրում , և է որ զմահ . ոմն ի վերահաս կորուս-
 տենէ ապրեցուցանէ , և թէ փոքր ինչ թուեսցի քեզ
 այդ , կորստեամբ իսկ անձինն ապրեցուցանէ զտէրն .
 այլ ոք օժանդակէ տեսն իւրում ի մահ , և միւս այլ
 արգելու զայն պատրանօք :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՂՈՒԴԻՈՍ Արարիչար յութեամբերորդումն ի
 տարեգրութեանցն իւրոց աւանդէ զի ի պաշարել
 Լճրմունտն քաղաքի և յանկանել ի յետին անյու-
 սութիւն , ծառայք երկու փախստեայք անկան առ թըշ-
 նամիս , և գտին ի նոցանէ ընդունելութիւն : Իբրեւ
 առաւ քաղաքն և այսր անդր ընթանայր յաղթականն ,
 նոքա ընդ ծանօթ պողոտայս յառաջնութեաց եղեն ի
 տուն անդր՝ ուր ծառայէինն , և առեալ զտիկինն իւ-
 րեանց վարէին զառաջեալ . և որոց հարցանէինն թէ
 ո՞րիցէ , տային պատասխանի թէ Տիկին մեր է , այլ

անգուծ յոյժ, զոր և վարեմք 'ի պատուհաս : Ի պա-
 իբրև արտաքս ըստ պարիսպան հանին, թագուցին զնա
 ուրեք ամենայն զգուշութեամբ մինչև անցել ցասումն
 թշնամւոյն : Եւ այն ինչ յագեալ կատաղութեան
 զօրականին վաղ ընդ փոյթ 'ի հռովմէականն դարձաւ
 զքօնութիւն, նոցա ևս յիւրեանցն դարձ արարեալ 'ի
 ծառայութիւն, ածեալ կացուցին ինքեանց անդրէն
 զտիկինն : Եւ նա իսկ և իսկ ազատ արար և զերկո-
 սեանն . և ոչ դժպշի համարեցաւ զկեանս իւր առնուլ
 պարգև 'ի նոցանէ, զորոց զմահուն և զկենաց ունէր
 զիշխանութիւն : Եւ հաճոյագոյն ևս էր նմա չնորհն
 այնու՝ զի այլազգ պահեալ 'ի կոտորածէն՝ ոչ նոր ինչ
 և անսովոր գթութեանն լինէր առ նա պարգև . իսկ
 այսու օրինակաւ պահեալ 'ի զրոյցս եղև և յօրինակ
 շքեղ կրկին քաղաքաց : Եւ այնչափ աղմուկս առման
 քաղաքին, ուր այր իւրաքանչիւր զանձնէ հոգայր, ամե-
 նեքին թողին զնա և փախեան, բաց յերկուց անտի փա-
 խըստէիցն որոց ցուցանել կամեցեալ զսիրտս իւրեանց
 և զպատճառս նախկին փախստեանն, 'ի յաղթակա-
 նաց անտի անցին անդրէն առ գերեալն, յանձն առեալ
 երևել իսկ տիրասպանք . որ արդարև գերապանծ մասն
 էր բարերարութեանն իւրեանց . զի առ 'ի ապրեցու-
 ցանելոյ զտիկինն, ոչ ինչ դժպատեհ համարեցան և
 կենաց նորա երևել դաւաճանք : Եւ և չէ իսկ, հա-
 լատա ինձ, ծառայական սրտի թելադրութիւն, ընդ
 կերպարանօք ապիրատութեան գործ պանծալի 'ի զուխ
 հանել :

Եւ ի տտիոս պրետորն յարսաց մինչ գերի ածեալ
 վարէր 'ի հռովմէականն տէրութիւն, ծառայ նորա յա-
 փըշտակեալ զսուսեր գերեվար զօրականին, եհար նախ
 զտէր իւր . և ապա ասէ . “ Ի զատեցի զտէրն իմ . ժամ
 է արդ հոգալ և զանձնէ ” . և 'ի մի հարուած չոքաւ
 զիւրովի : Եւ յոյց ինձ աղէ զայլ ոք որոյ պանծագոյն ևս
 օրինակաւ ապրեցուցեալ իցէ զտէր իւր :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԿԵՍԱՐ պաշարէր զՎորժենիոն քաղաք, ուր ամրացեալ կայր Ղաւմետիոս . սա հրամանն ետ բժշկին որ մի 'ի ծառայիցն էր՝ տալ ինքեան դեղ մահու . և տեսեալ զնա թիկնադարձոյց, ասէ . Օ՛րդանդաղիս, միթէ համայն 'ի քու՛մ իշխանութեան իցեն իրդդ, սպառազէն անձամբ՝ մահ խնդրեմ 'ի քէն : Յայնժամ խոստացաւ նա կատարել զխնդրելին, և մատոյց նմա դեղ անշնաս յարբումն . և 'ի թմբիւ նորա դեղովն, մատեաւ ինքն առ որդի նորա, և ասէ . Հրաման տուր պահել զիս 'ի դիպահոջ, մինչև յելլոյ իրացն լիցիս խելամուտ եթէ է՛ իմ դեղ մահու արբուցեալ հօր քո : Ոչ մեռաւ Ղաւմետիոս, և ապրեցոյց զնա Կեսար . այլ նախկին ապրեցուցիչ եղև նմա ծառայն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Ի՛ քաղաքական պատերազմի մի ոմն 'ի ծառայից թագուցեալ զտէր իւր, որ 'ի տարագրելոցն էր, եղաւ զմատանիս նորա և զհանդերձն զգեցեալ, ել ընդ առաջ խնդրակացն և ասէ . “Ոչ չնորհս ինչ խնդրեմ 'ի ձէնջ, այլ զի զհրամայեալն ձեզ կատարեսցիք”, և մատոյց անդէն զպարանոցն 'ի բերան սրոյ : Ոչ դոյզն ումեք իցէ տալ զկէանա փոխանակ տեառնն՝ 'ի ժամանակի յորում հաւատարմութիւն մեծ և չնաշխարհիկ համարեալ էր չլինել դաւաճան կենաց տեառնն, 'ի համար խնարհական անգթութեան երևել բարեգութ և 'ի հասարակաց անհաւատարմութեան՝ հաւատարիմ . և ուր վարձք մեծամեծ մոռնչաց կային առաջի, 'ի մըրցանակ հաւատարմութեանն ընդունել զմահ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

112 զանց արարից և զօրինակօք մերուան դարու :
 Ըն կայսերութեամբ Տիբերեայ մոլեգնութիւն իմն
 մատնութեան և քսութեան յաճախեալ և որպէս
 համաձայնակ ծաւալեալ՝ չար ևս քան զամենայն ըն-
 տանի պատերազմունս՝ ի խաղաղութեան աղետաբեր
 լինէր քաղաքին : Ետ իսկ էին յամբաստանութիւն
 և արբեցելոցն բանք՝ և պարզամտացն զուարճաբանու-
 թիւնք . չկայր ինչ աներկեան , ամենայն պատէ՛հ ի
 ճահ թուէր առ խժոժութիւն , և ոչ անցայտ ինչ յան-
 ցաւորացն էին ելք . զի մի էր ամենեցուն նոցա կասա-
 րած մահ : Պաւղոս՝ երբեմն պրեւօր՝ ի խնջոյս կոչաց
 բազմեալ կայր ուրեք . և մատանի ականաւորայ ի ձե-
 ոին՝ որ զՏիբերեայ կայսեր զքանդակագործ պատկերն
 բերէր : Եւ պատէ՛հ իցէ արդեօք ի խնդիր լինել այլա-
 բանութեանց՝ ի նշանակել զի էառ նա ի ձեռս զմի
 զանոցն : Օր իբրեւ դիտէր Սարմիս յականաւորացն որ
 ի լրտեսաց ժամանակին , ծառայն արբեցելոյ տեառնն
 որում դաւն այն գործէր , կորզեաց ի նմանէ զմատանին .
 և այն ինչ Սարմիս վկայութիւն զնէր կոչնականաց զի
 պատկեր ինքնակալին ընդ ազտեղիան շփեցաւ և զփուր-
 սիշ ամբաստանութեանն պատրաստէր , մատեաւ ծա-
 ռայն և եցոյց զմատանին յիւրում ձեռին : Էլ թէ որ
 զսա ծառայ , և զՍարմիս համարեսցի կոչնական :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ըն դիւցազն () գոտեաւ չև ևս աղետաբերք էին
 խօսեցելոցն իւրաքանչիւր բանք , այլ գժուարալուրք
 միայն և դժպէ՛ք : Հռուփոս ոմն ի խմբէ աւազանացն
 յընթրիս ուրեք ցանկանալով իմն զի մի ողջանդամ
 դարձցի Կեսար ի չուոյն յոր պատրաստէր , յաւելեալ
 էր , թէ “ Օղյդ ինդրէն և ցուրք և զուարակք առ հա-

սարակ , ' : Լոլեն անդ ոմանք որք ուշի ուշով լուան զբանան : Ընդ լուսանալ աւուրն՝ ծառայն որ 'ի Ժամ՝ ընթրեացն առ ոտսն կայր տեառն իւրոյ , պատմէ նմա զերեկոյի ընթրեաց զարթեցութեան բանն . յորդորէ վնաս կանխել առ Եսար և անձամբ զանձնէ լինել ամբաստան : Հաճի Հռուփոս ընդ խորհուրդն , և յիջա նել կայրեր յարքունեացն՝ ընդ առաջ երթայ և երդամբ խոստովան եղեալ զյերիկէ խօթամտութիւն իւր , ասէ .

« Իմ վերայ և 'ի վերայ որդւոց իմոց եղիցին անէծքն . և պաղատի թողուլ զյանցանսն , և հաշտել ընդ իւր : Եւ 'ի հաւանել ընդ այն կայսերն , ասէ Հռուփոս . Եւ զհ հաւատասցէ ընդ հաշտութիւն քո ընդ իս , մինչև ոչ պարգևեացես ինչ ինձ . և ինդրեաց գումար որչափ բաւական էր 'ի նուէր ընդունելի՝ եղելունմն 'ի շնորհս ինքնակալին . զոր և շնորհեալ նմա կայսեր ասէ . Փայթ կալայց մի բնաւ բարկանալ քեզ վասն իմ : Գեղեցիկս առաքինացաւ () գոստո՞ զի ներել ներեաց , և 'ի դթութիւնն յաւել և զառատաճեունութիւն : Եր միանգամ իսկ զօրինակս զայս , գովել գովեսցէ զկայսրն , բայց նախ զծառայն գովեալ : Եւ զինչ ևս մնայցես լնել , զի որ զայն գործեաց թողան յազատութիւն . — Եւ 'ի բայց ոչ ձրի , զի վաղ իսկ հատոյց Եսար զգրկանա ազատութեան նորա :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

« Եւ այսքանեաց օրինակաց երկբայեսցի ոք դեռ ևս թէ մարթ իցէ տերանց ընդունել երբեմն երախտիս 'ի ծառայից : Եւ ընդէր իցէ անձին նուաստացուցանել զգործն . և ոչ մանաւանդ գործոյն ազնուացուցանել զանձնն : Եւ 'ի սկիզբն է բողոքեցուն և նոյն ծագումն , և ոչ այր քան զայր պատուականազոյն , բայց ուղղութեամբ հանձարոյ և յարմարութեամբ առ ազնուագոյնս արհեստից : Եւ միանգամ զգաւթիման զարդարեն պատկերօք , և շարս իմն զանուանց ազգատոհմին իւ-

1 Ընդ խաղ իմն և զուարճարանութեամբ ասացեալ , իբրև զի յողմանդամ գարձին Կեսարու և ցլուց և զուարակաց հասանէր կոտորած մեծ 'ի զոհս գահութեան :

բեանց կարգ ըստ կարգէ և պսակաձև նշանակօք 'ի մուտս ապարանիցն իւրեանց կարգեն՝ երևելիք են աղ-
գաւ , այլ ոչ աղնուականք : Ս'ի է ծնող հասարակաց՝
աշխարհս , և յայն սկիզբն և 'ի ծագումն հարկ է 'ի վեր
ելանել ամենեցուն ընդ չքեղ և ընդ անշուք աստիճանս
աղգատոհմից : Ս'ի պատրեսցեն զքեզ արք , որոց 'ի
թիւ արկեալ զաղգահամար նախնեացն իւրեանց , ուր
ուրեք պակասէ անուն չքեղ և փառաւոր՝ դիս իմն ա-
ռեալ ածեն 'ի ներքս : Ս'ի զոր արհամարհիցես , թէ-
պէտ և անշուք իցէ և անանուն ըստ ազգի , և անտե-
սեալ 'ի բաղդէն : Եթէ ազատորդիք իցեն ձեր յա-
ռաջնութացք , եթէ ծառայք և եթէ օտարածինք ,
միօրինակ խրախուսեսցիք . և վսեմախոհ մտօք անտե-
սեալ որ ինչ ցածուն և անշուք կայցէ 'ի միջոցին , 'ի
ծայրն հայեցարուք և 'ի սկիզբն թէ որպիսի առաջի
կայ ձեզ աղնուականութիւն : Ինդէր իցէ մեզ այնչափ
յոխորտալ ամբարտաւանութեամբ , մինչև դժպատեհ
համարել երախտիս 'ի ծառայիցն ընդունել , և 'ի բախտ
նոցա հայեցեալ արհամարհել զարդիւնս վաստակոց
նոցա : Եւ բնաւ իսկ ծառայ կոչեսցես դու զոր որ
ծառայդ ես ցանկութեան և որկորոյ և պոռնկի , մա-
նաւանդ թէ ստրուկ պոռնկաց : Դառայ կոչես դու
զոր ... Եւ ուր բարձեալ տանին զքեզ արքդ այդոքիկ ,
որք դուռն 'ի դրանէ զդեսպակդ շրջեցուցանեն . ուր զգե-
ցեալքդ այդոքիկ միաձև և ըստ զինուորաց օրինի պեր-
շաբար ևս չքեղազարդեալք . ուր , ասեմ , բարձեալ
տանին զքեզ դորա . 'ի դուրս դռնապանի ուրուք կամ
'ի պարտեզ ստորնադունի ուրուք 'ի ծառայից որ 'ի ձե-
ռանէ կայ այլոյ : Եւ ժխտես դու տակաւին եթէ չկա-
րիցէ ծառայ քո երախտիս առնել քեզ , որ և զհամբոյր
օտարին ծառայի համարիս քեզ յերախտիս : Օ ինչ
այդ ներհակութիւն խորհրդոց 'ի քեզ . արհամարհես
զծառայս՝ միանգամայն և պաշտես : Ի ներքոյ սեմոցդ
խրոխտ և ստամբակ , իսկ արտաքոյ վատ և ցածուն .
արհամարհեալ միանգամայն և արհամարհոտ : Օ ի
ոչ որ այնպէս արհամարհէ զանձն՝ որպէս որ յանպա-
տեհս ամբարհաւաճեալ ամբառնայ . և չիք որ այն-
պէս դիւրապատրաստ յոտնհարութիւն այլոց , որպէս
որ անձին նախատանօք ուսաւ նախատել զայլս :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԻՆԵՐՈՐԴ

Օ ԱՅՍՈՍԻԿ արժան համարեցայ ասել առ 'ի ջաղխելոյ զբարձրամտութիւն այնոցիկ որոց 'ի բախտն և եթ կան ակնկառոյցք , և 'ի լինել վրէժխնդիր իրաւանց երախտաւոր ծառայից , զի և որդիական երախտեաց յայտնեսցին իրաւունք : Վանգի և այն ընդ խնդրով է թէ արդեօք կարիցեն որդիք երախտաւոր լինել ծնողացն իւրեանց առաւել քան զոր երախտաւորեալքն են 'ի նոցանէ : Ի պաքէն չմարթէ ժխտել թէ որդիք բազումք եղեն որք առաւելան քան զծնողս իւրեանց 'ի մեծութիւն և 'ի զօրութիւն . և ոչ զայն դարձեալ՝ զի և լաւութեամբ գեր 'ի վերոյ գտան քան զնոսա : Եւ եթէ հաւատարիմ է բանս , առաւելեալ որդւոցն բարեբախտութեամբ և բարեւեր կամօք՝ մարթէ զի առաւելուցուն և երախտեօք առ ծնողս իւրեանց : Ի սիցէ ոք . զոր ինչ և տայցէ հօրն որդին , փոքր իցէ միշտ , զի և զկարողութիւն զայն տալոյ՝ 'ի հօրէ անտի իւրմէ ունի . և այսպէս ոչ երբէք յաղթեսցի բարերարութեամբ որդւոյն որոյ և յաղթութիւնն իսկ իւր բարերարութիւն է : Ի՞նչ այդ զայս նախ տաց պատասխանի . զի են ինչ իրք որք յայլոց անտի ունելով զծագումնն , առաւելուն քան զսկիզբն իւրեանց . և ոչ վասն այնորիկ՝ զի թէ չէր առեալ զծագումնն չկարէր մեծանալ այնչափ՝ չկարիցէ լինել մեծ քան զսկիզբն իւր : Եւ ինչ 'ի բնականաց որ ոչ մեծաւ առաւելութեամբ առաւելուցու քան զսկզբունս իւր : Ի վնայն իրաց պատճառք սերմանքն են , սակայն փոքրագոյն են յոյժ քան զորս ծնանինն : Հայեաց ընդ Հռենոս , տես զԵփրատէս , և զամենայն իսկ գետս մեծամեծս . զինչ են եթէ յաղբերակն նոցա հայիցիս . այլ յառաջ խաղացեալք՝ ահարկուք են և անուանիք : Բարձ զարմատն , ոչ ևս յարիցեն անտառք և մերկացեալ անշքասցին լերինք : Հայեաց 'ի բունանն որպէս երկնաբերձ ծրարին յամպս , և որպէս աճիւնաւ ճիւղ տարածանեն շուրջանակի զստեղունս իւրեանց , և

տեն քանի անձուկ իցէ առ նորօք զոր մանրութիւնն գրաւէ արմատն : Տաճարք հոյակապք և պարիսպք քաղաքաց 'ի հիմունն են հաստատեալք , այլ որ ինչ 'ի հիմն և 'ի հաստատութիւն բովանդակ շինուածոցն արկան՝ անյայտք են և աներևոյթք : Օայս և յայլ ինչ իրս է տեսանել . զարգացումն և մեծութիւն հետեորդ յաղթէ սկզբանն : Եթէ ոչ ծնողացս կանխէին երախտիք , չկարէի ունել և ոչ ինչ . այլ ոչ վասն այնորիկ զոր ինչ և ստացայն , փոքր իցէ քան զայն՝ առանց որոյ չմարթէր ինձ ստանալ : Եթէ ոչ դայեակ սնուցանէր զիս 'ի տղայութեան , չմարթէր ինձ առնել և ոչ ինչ յորոց գործեմն արդ մտօք և ձեռօք , և ոչ վայելել յայս համբաւ փառաց , զոր քաղաքական և զքնուորական ճարտարութեամբ ինձ հայթհայթեցի : Եւ միթէ վասն այնորիկ քան զամենայն զգործս իմ մեծամեծս գերագոյն համարիցիր զմտունդ դայեկիս : Եւրդ զինչ խորհկայցէ ընդ այս և ընդ այն , զի որպէս առանց երախտեաց ծնողիս չմարթէր ինձ յառաջադէմ զարգանալ , նոյնպէս և ոչ առանց խնամոց դայեկիս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԵՐՈՐԴ

Եթէ վասն ամենայնի զոր կարեմն շնորհապարտ իցեմ սկզբանս իմում , համարեաց թէ ոչ 'ի հօրէ և ոչ 'ի հաւէ իմմէ իցէ իմ սկիզբն , քանզի և ամենայն իսկ մերձաւորագոյն ծագման՝ իցէ հարկաւ սկիզբն անդրազոյն : Եւրդ ո՞րք ասիցէ զիս անծանօթիցն այնոցիկ և անյիշատակ մոռացելոցն նախնեաց երախտապարտ գոլ առաւել քան հօրն իմոյ : Եւ սակայն իցեմ արգեօք առաւել երախտապարտ , եթէ և հայրն իմ վասն ծնանելոցն իսկ զիս իցէ երախտապարտ նախնեացն այնոցիկ :

Ար զինչ և շնորհեցից հօր իմոյ՝ թէպէտ և մեծամեծս , ոչ հաւասարեացեն հայրականի բարերարութեանն . զի թէ ոչ նորա ծնեալ էր զիս՝ ոչ էի : — Իմէ այդպէս իցէ՝ ապա և ոչ բժշկին , որոյ թէ 'ի մահացու հիւանդութենէ կեցուցեալ իցէ զհայրն իմ ,

չկարիցեմ առնել ինչ հաւասար երախտեաց նորա , զի եթէ ոչ նովաւ կեայր հայր իմ , ոչ ևս ծնանէր զիս : Այլ դու տես զուցէ իրաւացի ևս իցէ քննել թէ զոր կարացին և արարի , իմ ինչ իցէ արդեօք , յիմմէ զօրութենէ և յիմմց կամաց : Հայեաց 'ի ծնունդն իմ և տես զի՞նչ իցէ 'ի բնէ . և գտցես դոյզն իմն և անստոյգ . բարւոյ և չարի անխտիր պատճառք . ակիզքն այս և առաջին ոտնփոխ 'ի գերելոյ ամենայնի , այլ ոչ փասն այնորիկ և մեծագոյն քան զամենայն : Ապրեցուցի զհայրն իմ , և 'ի ծայրագոյնն ամբարձի պատիւ , իշխան կացուցի զնա իւրոյ քաղաքին , ոչ միայն գործովք իմովք փառաւորեցի զնա , այլ ետու ևս նմա պատեհ իւրովք իսկ մեծագործութեամբք դիւրաւ և անաշխատ յաւելուլ իւր փառաւորեցի ևս : Այլ զնա ճոխութեամբ և պատուով և ամենայն ցանկալեօք՝ որ գրուեն զսիրտս մահչկանացուաց . և ես որ գեր 'ի վերոյ կայի բոլորից , կացի ստորեւ քան զնա : Արդ ասա՝ եթէ կարես՝ թէ այդ ամենայն զի կարացեր՝ հօրդ երախտիք են : Այլ ես տաց քեզ պատասխանի , թէ 'յո , եթէ ծնանելն եւ եթ իցէ բաւական 'ի գործել զայդ ամենայն . ապա թէ կեալն դոյզն ինչ 'ի կարեւորացն է առ 'ի կեալ բարւոյ , և դու զայն ինչ ետուր ինձ , որ և զազանացն ամենեցուն և կենդանեաց չնչնոց և զազրալեացն իսկ հատարակաց է , մի անձին ինչ վերադրեացես զայն՝ իբրեւ 'ի քումմէ չնորհեալ բարերարութենէ , թէպէտ և ոչ առանց քոյոյ գործակցութեանդ տուեալ : Համարեաց թէ և ես ետու քեզ կեանս ընդ կենաց , և այնու իսկ յաղթող եղէ քում բարերարութեանդ , զի ոչ յանդգաստից քեզ ետու զայն , այլ քոյովդ և իմովս իսկ գիտութեամբ և իմանալով՝ զի ոչ առհեշտութեան ինչ անձին կամ գէթ հեշտութեամբ ետու քեզ զայն . և զի քան զընդունելութիւն շնչոյ կենդանութեան՝ այնչափ մեծ է պահպանութիւն նորին , որչափ դիւրին իմն է և թեթեւ մեռանել յառաջ քան զմահուն երկիւղ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Ետու քեզ կեանս, մինչ կարողն էիր և բաւական վայելել յայն առ ժամայն, իսկ դու ետուր ինձ մինչ գիտէի իսկ ոչ թէ կայցեմ. ես ետու քեզ կեանս 'ի վերահաս մահուանէ զքեզ ապրեցուցեալ. իսկ դու ետուր ինձ կեանս 'ի մեռանել: Եւ ետու քեզ կեանս անթերի և կատարեալ. իսկ դու անբանաւոր ծնար զիս 'ի բռն օտարին: Եւ միցիս գիտել թէ որպիսի ինչ իցեն այդօրինակ ծննդեանդ երախտիք. թէ ընկեցիկ առնէիր զիս, ոչ ապաքէն պարգևդ քո լինէր ինձ 'ի չարիս: Եւ մարթ է իմաստասիրել, զի ոչ մեծ ինչ բարերարութիւն է հօրն և մօր զուգաւորութիւն 'ի մի, եթէ ոչ սկզբանն այնորիկ 'ի վերայ յաւելցին և այլ պարգևք և խնամք յաճումն և 'ի հաստատութիւն առաջնոյն: Եւ եթէ բարի ինչ կեան իցէ, այլ բարւոյն կեալ: Իսկ արդ ասիցես. Իարիոք կեաս. այլ մարթ էր ինձ չարաչար կեալ. ապա մի ինչ է զոր ունիմն 'ի քէն՝ զկեան: Եւ թէ և զապիկար և զտակապէս կեանսն հաւմարիցիս ինձ 'ի պարգևս և որպէս մեծ ինչ պարծիցիս ընդ այն, գիտեա զի ոչ ինչ աւելի քան զճանճիցն և զորդանցն են բարիքդ: Կուսկ ապա, զի զայլոց ամենեցուն լռեցից, վարժեալ իմ 'ի հրահանգս բարձրագոյն մարգից առ 'ի յուղղութիւն ընթացից կենացս, զնոյն իսկ զպարգևսդ առաւելաւն հանդերձ հատուցի քեզ. տխմար ամենեւին և անհրահանգ ետուր զիս ինձ. իսկ ես եղէ քեզ զաւակ այնպիսի՝ ընդ որ ուրախ լինիցիս զի ծնար զիս:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՍՆՈՅՑ զիս հայր իմ. եթէ և ես զնա մնուցից, առաւելան հանդերձ հատուցանեմ նմա. զի ոչ միայն ընդ մնունդ իւր խնդասցէ, այլ և ընդ այն զի յորդոց իւրմէ դարմանի. և առաւել քան ընդ խնամն մննդեան ընդ սիրտ իմ զուարճացեալ բերկրեսցի. ուր նորայն դարմանն մննդեան առ մարմին իմ և եթ սահմանէր : Իսկ եթէ և յառաջադէմ զարգացաւ որ այնպէս մինչև պերճախօսութեամբ կամ արդարութեամբ և կամ պատերազմական արութեամբ հռչակաւոր լինել ընդ տիեզերս, և զհօրն ևս համբաւ մեծացուցանել, և զանշուք մթութիւն զարմին գեղանշոյլ պայծառացուցանել, ոչ ապաքէն անհամեմատ երախտաւոր գտաւ առ ծնողս իւր : Ո՞րքանաչէր երբէք զՄիստոն և զԵրիւղոս, եթէ ոչ Վսենոփոն և Պղատոն որդիք նոցա էին : Օ՞յ յիշատակ Սոփրոնիսկեայ անմահացուցէ միշտ Սոկրատ : Եւ զի մի մի թուիցեմ զամենեսեան, որոց ոչ գոյր արդ յիշատակ, եթէ ոչ պանծալի առաքինութիւնք որդւոց նոցա աւանդէին զայն յետնոց : Ի՞նչեք արաւել երախտաւոր գտաւ Սարկոսի Իքզրիպասայ հայր նորա՝ անծանօթ մնացեալն և յետ որդւոյն, եթէ հօր իւրում Իքզրիպաս, համբաւեալն նաւայաղթ պսակաւ, որում միայնոյ պարգեւեցաւ զինուորականն այն մրցանակ փառաց՝ որ այնպիսեօք չբեզացոյց զքաղաքն մեծագործութեամբ, զի առաջնոց ամենեցուն յաղթական և ի յետնոցն չգտաւ որ նմին հաւասար : Հոկտաւիոն արդեօք առաւել բարերարեաց որդւոյ իւրում, եթէ գիւցազնն () գոստոս հօր իւրում, թէպէտ և հայրազրին նորա փառք՝ ստուերածս ածին նմա : Վսնի բերկրութեամբ զեղծարդեօք սիրտ նորա, թէ տեսանէր զորդին ընթադրեալ զքաղաքական պատերազմունս և վերաբազմեալ յաներկեան խաղա-

1 Փառք մեծ և համբաւ Յուլիոսի Կեսարու, որոյ որդեգրեալ էր իւր զՕգոստոս և հայր նորա համարէր, մթացուցին զհամբաւ Հոկտաւիոսի հարազատ հօր նորա :

ղուծեան . անծանօթ իւրոյ բախտին և 'ի չափ անձինն հայեցեալ՝ չկամէր հաւատալ թէ մարթինէ իցէ այնքա նոյ առնն 'ի տան իւրում ծնանիլ : Եւ զի թուիցեմ զա մենեսեան որոց 'ի խորս խաւարին մոռացուծեան ծած կեալ էր արդ , եթէ ոչ որդւոցն փառք հանեալ զնոսա 'ի խաւարէ յաւերժացուցանէին 'ի լոյս : (1) Եւ զի ոչ զայն արդ կամք են մեզ ցուցանել թէ իցէ լեալ դք յորդուց որոյ առաւել քան զընկալեալն բարեբաղեալ իցէ հօր իւրում : այլ թէ իցեն արդեօք հնարաւոր իրքն : Եւ թէպէտ օրինակք յառաջ բերեալք՝ չիցեն իսկ բաւա կանք 'ի ցոյց իրացդ և ոչ ուրուք երախտիք առաւելու ցուն քան զծնողացն , սակայն զոր դարք համօրէն զև ևս ածին 'ի հանդէս , մարթ է բնութեանն յարու ցանել զայն : Եւ թէ մէն մի յերախտեաց ոչ յաղթէ մեծութեան հայրականի բարեբաղուծեանն , յորք 'ի մի հաւաքեալք զօրացին յաղթել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՍՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

ՍԿԻՊԻՈՆ ապրեցոյց զհայր իւր 'ի պատերազմի , և այն ինչ զպատանեկուծեանն արկեալ զանձամբ զեղ ըստծիրանին ձիարշաւ խոյացաւ 'ի խաւան թշնամեաց՝ գոյզն ինչ էր զի արհամարհեալ զայնչափ վտանգա՝ որ և զբաջյաղթ զօրավարս մեծապէս շքնէին և յաղթեալ դժուարութեանց ամենայնի՝ եհաս առ հայր իւր , զի նախկին մտեալ 'ի ճակատամարտ՝ համբալին 'ի վերայ դիականց հինուորաց զօրականաց ընթացաւ , գեր 'ի վերոյ քան զհասակ իւր արիւնցեալ . յաւել և ևս ջա տազով կացեալ հօր իւրում 'ի դատաստանի , և 'ի հա մախոհութենէ բուռն ոտոխաց թափեաց զնա և գեր կրորդն և զերրորդն իսկ հիւպատոսութիւն բազմաթիւի այլ ևս փառօք որք և հիւպատոսականացն իսկ ցանկալի էին արանց , նաւթեաց նմա , և յաղթատութեանն նորա ճոխացոյց զնա արդատեօք պատերազմին , և որ ցանկալին է և շքեղ առն զօրաժարի՝ յաւարէ թշնա մեաց լիացոյց զնա : Եւ թէ ոչ շատ իցեն այդ ամե նայն , յաւել և զայն զի իշխան գաւառաց կացոյց զնա անսովոր փառօք . և զի քաղաքս մեծազօրս քանդեալ

և զհռովմէականն պետութիւն 'ի մտիցն արեւու մինչև ցեղս՝ անդիմակաց հաստատեալ և որպէս նեցուկ իմն լեալ նման և հաստարան՝ յաւել չքեղազարդել զազնուականութիւն հօրն : Պանծացո արդ , աղէ , զհօրն Սկիպիոնի զբարերարութիւն . բայց ո՞ երկբայեսցի երբէք զի սովորական երախտեաց ծննդեանն յաղթեաց գերապանծ բարեպաշտութիւն և քաջութիւն որդւոյն , որ 'ի պատսպարանս առաւել թէ 'ի պարծանս վայելչութեան եղև քաղաքին՝ ստել ոչ ունիմ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՉՈՐՐՈՐԴ

Եթէ և այս չիցէ բաւական՝ համարեաց զերծուցեալ ուրուք զհայր իւր 'ի տանջանաց , նա և զանձն իսկ տուեալ փոխանակ : Սարթ իցէ քեզ որչափ և կամք իցեն , յաւելուլ և մեծացուցանել զերախտիս որդւոյ , ուր հայրականն պարզ և պարզ է և դիւրին և ոչ առանց հեշտութեան տուողին : Եւ զինչ պէտք իցեն յաճախութեան բանից . ետ իսկ զնոյն և այնոցիկ , որոց չը գիտէ և զտախ . էր իւր և այլ ոք լծակից 'ի տուրման . և քան զնա որում զերախտիս առնէր , այլ ինչ յոր դորք էին նմա 'ի նոյնս , օրէնք աշխարհին , վարձք խոստացեալք հարց , և այլ ինչ բազում : Իսկ եթէ ոք իմաստութեան լեալ ժառանգաւոր , զնոյն և հօր իւրում աւանդեսցէ՝ վիճիցենք տակաւին զի առաւել քան զոր էառն ետ . ընդ սոսկապէս կենացն զերանաւէտ կեանսն նմա փոխարինեալ : Սյլ և այն , ասիցես , հօրդ երախտիք են՝ զոր առնեսդ , և զոր կարես շնորհել նմա : Եւ վարժապետիս արդեօք երախտիք են , զի յառաջադէմ եղէ յազատական հրահանգս : Բայց զնոսա որք աւանդեսցին մեզ զայնոսիկ զլեմք . մանաւանդ զնոսա որք զառաջին սկզբունան ուսուցին : Սի թէ պէտ և առանց այնոցիկ ոչ որ ուսանել ինչ կարէր , այլ ոչ եթէ որ ինչ և ուսանն՝ խոնարհագոյն քան զայնոսիկ իցեն : Սը որ ինչ առաջինքն են՝ նոյն և մեծազոյնք իցեն . և ոչ՝ զի առանց սկիզբն ունելոյ չմարթէ աճել իմիք և մեծանալ , վասն այնորիկ և սկզբունք հաւասարք մեծամեծացն իցեն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԿԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՍԱՄ է արդ և 'ի մերոց գանձուց, զի այսպէս ասացից, բանս ինչ յառաջ բերել: Որ զայնպիսի առնէ այլում երախտիս, քան զոր գուցէ ինչ լաւագոյն, կարէ յաղթիլ արդ հայրն կեանս ետ որդւոյն, և է ինչ լաւագոյն քան զկեանսն. ապա կարէ յաղթիլ հայրն, զի զայնպիսի արար երախտիս՝ քան զոր գտանի ինչ լաւագոյն: Վարձեալ՝ որ կեանս ետ այլում, եթէ և ինքն միանգամ՝ և երկիցս ընդ ձեռն նորա զերծաւ 'ի վտանգէ մահու, մեծագոյն քան զոր ետն ընկալաւ երախտիս. արդ հայրն կեանս ետ որդւոյն և թէ ընդ ձեռն նորա ապրեսցի յաճախ 'ի վտանգից մահու, մեծ ևս երախտիս քան զոր ետն ընկալցի: Որ ընդունի ինչ երախտիս, ըստ չափոյ կարօտութեանն առ այն՝ մեծ իցնէ և երախտիքն. արդ որ կեայն՝ առաւել կարօտի կենաց, քան զայն որ չէ է ծնեալ և ոչ կարօտել իմիք կարէ, ապա մեծ ևս ընկալցի երախտիս հայրն ապրեցուցեալ յորդւոյն, քան որդին 'ի հօրէ ծննդեամբն:

Բարերարութիւնք որդւոյն չկարեն յաղթել հօրն բարերարութեանց. էր վասն. զի կեանս ընկալաւ 'ի հօրէն, առանց որոյ չէր մարթ նմա բարերարել ամենեւին: — Եւ այդ հասարակաց է և հօրն և այլոց ամենեցուն որ տան ումեք կեանս. զի թէ չէր նոցա տուեալ զկեանսն՝ չկարէին նոքա երախտահատոյց լինել, և ոչ երախտեաց բժշկին մարթ իցէ փոխարինել առաւելութեամբ, քանզի և բժիշկն սովոր է կեանս տալ. և ոչ նաւաղին, եթէ զնաւաբեկն յարեաց յափշտակեաց: Իսկ արդ և սոցայն և այլոցն ևս՝ որք օրինակաւ իմն կեանս մեզ ետուն՝ մարթ իցէ յաղթել բարերարութեանց, ապա և հարցն: Եթէ ոք այնպիսի արար ինձ բարերարութիւն, յոր և այլոց բազմաց օգնականութեան ունէր պէտտ, իսկ ես բարերարեցի նմա չունելով ինչ պէտտ օգնականութեան այլոյ, առաւել քան զընկալեալն ետու նմա: Եւ որդ հայրն այնպիսի ետ որդւոյն կեանս, որում թէ ոչ և այլք բազումք ձեռնառու լինէին

'ի պահպանութիւն՝ կորնէր . իսկ որդին թէ ետ կեանս հօրն , այնպիսի ետ որ ոչ ուրուք օգնականութեան կարօտէր 'ի պահպանութիւն . ապա մեծ ևս քան ըզտուեալն յիւրմէ որդւոյն՝ ընկալաւ երախտիս 'ի նմանէ հայրն յընդունելն զկեանսն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

||2 զմեծարանս ծնողաց՝ նուաղեցուցանեն ասացեալքս և ոչ վատթարագոյնս առ նոսա յարդարեն զորդիս , նա մանաւանդ լաւագոյնս . զի է 'ի բնէ ցանկացող փառաց առաքինութիւն , և ցանկայ գերազանցել զամենեքումք որք յառաջնութաց իւր իցեն . զուարթամիտ առաքինանայ որդիականն բարեպաշտութիւն , յուսով յաղթութեան 'ի հատուցումն երախտեացն յորդորեալ : Եւ եթէ ծնողաց ևս ցանկալի իցեն իրքն , որ զի 'ի բազում ինչ իրս յօգուտ մեր է պարտութիւնս մեր , զինչ այնուհետև մրցանք պանծալի քան զայդ , զինչ մեծագոյն երջանկութիւն ծնողաց որպէս խոստովան լինել թէ յաղթեցաք երախտեօք յորդւոց մերոց : Եթէ ոչ զայդ այդպէս դատեսցուք , տեղի տամք չքմեղութեան զաւակաց , և հեղգագոյնս գործիցեմք զնոսա յերախտահատոյց լինել . զորս մտրակել պարտ է մանաւանդ ասելով . Քաջալերեցարուք , ընտիր պատահեալք , պայքար գեղեցիկ կայ ձեր առաջի ընդ ծնողս ձեր . նոցա՛ արդեօք առ ձեզ , թէ ձեր առ նոսա առաւելուն երախտիք : ||3 զի յառաջեցին քան զձեզ՝ յաղթողք իցեն . քաջացարուք միայն որպէս պարտ է և մի լքանիք , և յաղթես՞իք որոց ցանկալի է պարտութիւն : {} Եւ չքնաղ մարտ ոչ պակասեն ձեզ և առաջնորդք որք օրինակաւ իւրեանց յորդորեն զձեզ և խրախուսեն զհետ իւրեանց ընթանալ 'ի յաղթութիւն , զոր ինքեանք կալան յաճախ 'ի վերայ ծնողացն իւրեանց :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ԵՆԻՆՍ յաղթեաց հօր իւրում. զի որ 'ի մանկու
 Թեան որպէս բեռն Թեթեւ և անկասկած բառնայր 'ի
 նմանէ, զծերունին ծանրացեալ բարձեալ տանէր ընդ
 մէջ խմբից Թշնամեաց և ընդ աւերակս քաղաքին
 հոսեցելոցն շուրջ զիւրեւ, մինչ կրօնասէր ծերունին
 գրկեալ զնուիրական սպասս և զառտնին դիտ՝ կրկին
 բեռամբք ծանրանայր որդւոյն յԹեացոյն : Տարաւ ան-
 ցոյց զնա ընդ հուր, զի առ ինչ տկարանայցէ բարեպաշ-
 տութիւն, և ածեալ կացոյց 'ի պաշտօն ընդ հիմար-
 կոս հռովմէական պետութեանն : Եւ յաղթեցին և
 սիկիլեան պատանիք, յորժամ 'ի զայրանալ բողբոջել
 Եթնայ լերինն, և 'ի հրահոսան ծածկել զքաղաքս,
 զազարակս, և զմեծ մասն կղզւոյն, բառանձնեալ տա-
 բան զծնողս իւրեանց : Իսկուր իմն այնպէս եթէ
 տեղի տացէ հուրն, և յայսկոյս և յայնկոյս խու-
 տափեալ բոցոյն՝ ճանապարհ տրասցէ անցից քաջացն
 պատանեաց յաներկեւան կատարումն մեծի գործոյն :
 Եւ յաղթեաց և Մանիգոնոս¹, որոյ ահագին պատերազմաւ
 պարտեալ զԹշնամին՝ զարգասիտ յաղթութեանն շնոր-
 հեաց հօրն 'ի նա Թողեալ գտերութիւն Սիպրոսի : Եւ
 իսկ է ահա Թազաւորութիւն, Թազաւորել կարացեալ
 և ոչ Թազաւորել : Եւ և Ս. Մանիգոս յաղթեաց հօր
 իւրում որ խիտն իսկ էր, զի արտասահման լեալ 'ի նմա-
 նէ առ ժամանակ մի, քանզի գրաստամիտ և ապուշ
 յերիտասարդութեանն Թուէր, եկն եհաս առ հազա-
 րապետ ժողովորեան, որոյ ժամանակը եղեալ էր հօրն
 րա 'ի դատաստան. և ժամ պարապոյ խնդրեաց 'ի նմա-
 նէ 'ի տեսութիւն, զոր և շնորհեաց նմա հազարազեան
 տին ունեւորութէ տոեւոյ հօրն լիցի նա մնամել. և զի
 դարձեալ երախտապարտ նմին հառնարէր զանձն զի և

1 Վրիպակ իմն մատենագրին և կամ գրչաց է 'ի բանին, փոխանակ
 ասելոյ՝ « Եւ յաղթեաց Մանիգոնոսի որդի նորա », զի որպէս աւանդէ
 պատմութիւնն՝ Դեմետր որդի Մանիգոնոսի մեծաւ պատերազմաւ
 յաղթեալ Պաղոմնայ կալաւ զՍիպրոս և պարգևեաց զայն հօր իւրում :

զարտասահմանութիւն նորա որպէս եղեռն մեծ ընդ այլ ամբաստանութիւնսն 'ի դէմն ածէր հօր նորա : Եւ այն ինչ միայն ընդ միայնումն էր՝ մերկացեալ երիտասարդին զսուսերն թաքուցեալ 'ի ծոցին , ասէ . “ Երդուիր ինձ 'ի բաց կալ 'ի թշնամութենէ հօր իմոյ , ապա թէ ոչ՝ միեցից զսուսերս 'ի կողս քո . զերծցի հայր իմ 'ի դատախազութենէ քումնէ , բայց թէ այսպէս և կամ այն՝ քեզ մնայ ընտրել : Երդուաւ հազարապետն , և ոչ ստեաց . և հրապարակաբօս եղեալ եցոյց զպատճառս թողլոյն զդատն : Եւ այլում ումեք յաջողեցաւ երբէք անպատու հաս ստիպել այսպէս զայր հազարապետ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Ի ԱԶՈՒՄ և այլ օրինակք են որոց զծնալոյ իւրեանց ստորեցուցին 'ի վտանգաց , և որ 'ի ցածութենէ 'ի բարձրութիւն վերառեալ , և 'ի դուռհիկ ամենշան ամբօխէ անարդ խուժանին յաւերժայիշատակս եղին զնսսս յազգաց յազգս , Եւ մարթ բացատրել բանիւք և ոչ զօրութեամբ հանձնարայ որպէս մեծ իցէ և գովելի և յաւերժ յիշատակաց արժանի զի կարասցէ որ ասել . Հրե եղէ և հնադանդ ծնողացս , և զամենայն հրաժմանս նոցա թէպէտ արդար թէպէտ անխրաւ և խիստ՝ անդիմադարձ ընկարաց հպատակութեամբ , յայտն եւեթ յատեալ զի մի 'ի բարերարութեանց յաղթեցայց : Հապա քաջացարուք 'ի պայքար , և թէպէտ պարտեալք՝ խրախուսեալիք անդրէն 'ի նոր ճակատասմարտ . երանի որոց յաղթենն , երանի և որոց յաղթինն : Ո՛րնչ պանծալի քան զայր երիտասարդ որ կողիցէ տեսլ ցանձն խոր , քանի որ ասել զայն այլում օրէն ոչ է . Եւ յաղթեցի հօր իմում բարերարութեամբք : Եւ զինչ բարեբախտ քան զճերտանին , որ ամենեցուն ամենայն ուրեք լիցի բարող թէ Եւ յաղթեցայ յորդոյ իմնէ բարերարութեամբք : Եւ երջանկութիւն մեծ քան զայս պարտութիւն :

Գ Ի Ր Վ Չ Ո Ր Ր Ո Ր Գ

ՅԵՂԼԳՈՒ ԲԱՐԵՐԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՅԱՄԵՆԱՅԵՆԻ զորոց ճառեցաքս ցայս վայր , ո՛ր
Լառուկէ Լիբերալիս , ոչ ինչ այնպէս մեծ և կարևոր ,
կամ որպէս Սալուստիանն ասէ , առաւելագոյն ինա-
մով խնդրելի , որպէս այն՝ զորմէ առաջի կայ մեղ
ճառել թէ Լիբերալ բարերարութիւն և երախտա-
գիտութիւն իցէն ինչ իսկապէս փափաքելիք : Եւ
որք առ 'ի շահ պաշտեն զուղղութիւն , և չէ նոցա
հաճոյական առաքինութիւն ձրի որ 'ի շահաւաճառ
փոխեալ կապտի յամենայն մեծութենէն : Վնագի
զինչ այլ դժպատեհ քան զսակ արկանել թէ որքանոց
եղիցի այր բարի . զի առաքինութիւն ոչ շահու զոք
հրապուրէ և ոչ մնասուք խորշեցուցանէ , ոչ յուսով և
խոստմամբ զոք պատրէ , այլ ընդ հակառակն յիւր-
մէ իսկ ծախել և յաճախ ևս հարկատուութիւնս կա-
մաւորս օրինադրէ : Լիբերալ հարեալ զշահ և զօգուտ
պարտ է դիմել յառաքինութիւն անդր , յոր վայր և
կոչիցէ , յոր վայր և առաջնորդեացէ , առանց հայելոյ
յառնին պէտս , է զի և առանց խնայելոյ յարին
իւր՝ ընթանալ պարտ է և ըստ բան հրամանի նորա
չերանել երբէք : Եւ զինչ շահեցայց , ասիցէ որ , եթէ
ձրի գործեցից զայդ : Օայն իսկ , զի գործեցեր : Եւ
այլ ինչ քան զայդ խոստումն կայ քեզ : Եւ պա եթէ և
օգտի ինչ առ 'ի նմանէ հանդիպեսցիս՝ յաւելուած իմն
համարեսցի քեզ այն : Եւ զղղութեանցն զինք՝ նոքին իսկ

ուղղութիւնքն են : Եթէ առաքինութիւն ցանկալի է յինքեան , և եթէ բարերարութիւնն առաքինութիւն իցէ , ապա չգանազանին յիրերաց , զի համաբունք են : Իսկ զի առաքինութիւն ցանկալի է յինքեան՝ բազում ուրեք և ճոխագոյն ցուցեալ է հաւաստեօք :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՅԱՅՍՄ մասին մանաւուսն է ընդ մեզ և ընդ Եպիկուրեանցն մեղի և հեշտակեաց ամբոյս , որք ՚ի խնջոյս իւրեանց իմաստասիրեն . և առ որս առաքինութիւն ծառայ է , և հեշտութեանց իւրեանց անսայ . նոցա ծառայէ , և ընդ իշխանութեամբ կայ նոցա : Եթէ , ասեն , հեշտութիւն առանց առաքինութեան : Իայց առ իմք նախապատիւ իցէ քան զառաքինութիւն : Եւ զնախապատուութենէ և զկարգաց են վէճք , այլ զքնութենէ իրին և զցօրութենէ նորա : Եւ առաքինութիւն , եթէ կարիցէ լինել յետնութեաց . նորա են ամենայն նախամանութիւնք , առաջնորդել անկ է նմա , հրաման տալ և գերադաս բազմել . իսկ դու ստիպես զնա հրաման առնուլ : Իայց ասիցես . Օր փոյթ է քեզ՝ խոստովանիմ և ես զի առանց առաքինութեան չիցէ երբեք կեանք երանելի . հեշտութիւնն գլխովին , որում հետամուտ լեալ և պաշտեմ , անմասն յառաքինութենէ խոտելի է ինձ և դատապարտ : Եւս և եթ խնդիր է մեր եթէ արդեօք առաքինութիւնն պատճառ իցէ ծայրագոյն բարւոյ , եթէ ինքն իսկ ծայրագոյն բարին : — Իկպէտ և այս և եթ խնդիր իցէ մեր , ոչ ապաքէն փոփոխութեան կարգաց թուին քեզ վէճքս : Եւ այդ իսկ յայտնի կուրութիւն է և վեր ՚ի վայր խառնակել զամենայն . առաջնոցն նախադասել զյետինս : Եւ ընդ այն զայրանամ զի հեշտութիւն նախադաս իցէ առաքինութեան , այլ զի բնաւ իսկ ընդ հեշտութեան դնի ՚ի կշիռ , որ թշնամի է նորա և արհամարհող և բացագոյն խուսէ առ ՚ի նմանէ , սիրող է առաւել վաստակոց և ցաւոց և առնացի խստամբերութեանց՝ քան այնպիսում կանացի մեղի բարւոյ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ՕՆՅՍՈՍԻԿ հարկ եղև ասել, ինչ իրերայէ . վասն զի բարերարութիւնն՝ զորմէ է ճառս՝ գործ է առաքինութեան . և որ յայլ ինչ պատճառս և ոչ վասն բարերարելոյ և եթ բարերարէ՝ չար ինչ գործէ : Օյ եթէ յուսով հատուցման պարգևատու լինէաք, ճոխից մանաւանդ պարտ էր տալ քան արժանաւորացն . և սակայն նախապատիւ առնեմք զաղքատն քան զճոխն անարժան : Այ բարերարութիւն եթէ 'ի պայման բախտի ուրուք հայիցի : Դարձեալ եթէ առ 'ի շահ և եթ անձանց յորդորէաք 'ի բարեգործել այլոց, բնաւ իսկ չէր պարտ բարերարել՝ որոց դիւրին էր յոյժ բարերարելն, ճոխիցն, ասեմ, և հզօրաց և թագաւորաց, որոց ոչ ինչ են պէտք բարեաց օտարի : Այ և դիք գլխովին՝ որ անդադար 'ի տուէ և 'ի գիշերի զայնչափ պարգևացն բարխեն լիութիւն, չունէին ինչ տալ . զի անկարօտք են 'ի բնութենէ լիացեալք ամենայնիւ, աներկեանք և ապէնիազք : Այ եթ միայն պատճառք էին բարերարելոյ զանձինն խնդրել և զիւր դիւրութիւն, չէր պարտ բարերարել նոցա և ոչ ումեք : Այ բարերարութիւն իցէ այդ՝ այլ վաշխառութիւն . շուրջ հայիլ և տեսանել ոչ եթ ուր արդեօք պատշաճապէս՝ այլ եթ ուր օգտակարագոյնս զետեղեսցես զայնս ուստի և դիւրութեամբ մարթ իցէ առնուլ յետս : Այ զի այդ տեսութիւն ամենեւին օտար է 'ի դից, վասն այնորիկ և առատաձեռնէն զբարիս . ուր եթ մի միայն պատճառք բարերարութեան էր օգուտ բարերարողին, քանզի չմարթէր դից օգտի ինչ առ 'ի մէջն ակն ունել, ապա և չմնայր ինչ նոցա պատճառք առ մեզ բարերարութեան :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԿ

ՊԻՏԵՄ զինչ առ այս տան պատասխանի . Եւ վասն այնորիկ իսկ , ասեն , չբարերարէ ինչ աստուած , այլ յաներկեանութեան հաստատեալ՝ անփոյթ ըզմէնջ և զաչս 'ի բաց դարձուցեալ յաշխարհէ՝ այլ ինչ գործէ , կամ որ մեծ ևս երջանկութիւնն է համարեալ ըստ Եպիկուրեանց , գործէ և ոչ ինչ . և որպէս չազգեն ինչ 'ի նա նախատինք՝ նոյնպէս և ոչ երախտիք : — Եւ որ զայս ասէն՝ խցեալ է զլսելիս առ 'ի չլսելոյ զաղերսարկուացն զձայնս , և զոր ընդ ամենայն ուրեք համբարձմամբ ձեռաց յերկինս վերառաքեն զուխտս՝ հրապարակաւ և առանձինն : Եւ զհաւորդ մարթ էր այդմ լինել և 'ի նոյն ցնորս միաբանել մահկանացուաց ամենեցուն , կարդալոյ առ անյուր աստուածս և առ անգործ դիս՝ եթէ ոչ գիտէին զի մերթ ինքնակամ պարգեզք և մերթ յաղաչանս ինդրերեացն զիջեալ բարերարեն մեծապէս , և 'ի դէպ ժամանակի՝ 'ի թիկունս հասեալ փարատեն զահագին սպառնալիս : Եւ ո՞ իցէ այնպէս թշուառական , այնպէս հեղգասիրտ , կամ ո՞ այնպէս չարաբախտ և 'ի վիշտս ծնեալ , որ ոչ յանձին զգայցէ զայնչափ ձիրս աստուածայնոցն պարգեաց : Հայեաց , աղէ , և ընդ որս ողբանն և գանգատեն ընդ բախտ իւրեանց , և զնոսին իսկ տեսցես ոչ 'ի սպառ զիրկ յերկնառաք բարերարութեանց . և չիք դրոյ չիցէ արբեալ ամենեւին յառատաբուղի հոսանաց անտի աղբերն մարդասիրութեան : Եւ միթէ զոյզն ինչ իցեն պարգեքն ծնելոց ամենեցուն հաւասարապէս բաշխեալք . իսկ զորս յետ այնորիկ անհաւասար բաշխին ձեռամբ՝ ո՞ թուեսցէ . միթէ սակաւ ինչ իցէ զոր շնորհէ մեզ բնութիւն 'ի տալն զինքն գլխովին :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

(12) Ինչ բարիս, ասես, պարգևէ մեզ աստուած: Եւ ուստի իցենք եղ ապա բարութիւնք զորս տաս և կամ զլանաս, զոր պահեսդ և զոր յափշտակես. ուստի այդ անհամար պարգևք հրապուրիչք աչաց և ունկան և սրտի. ուստի և առատագեղ բարութեանցն սպասք 'ի զեղ խութիւնս. զի ոչ եթէ զկարեւորան և եթէ հոգացաւ մեզ 'ի պէտս, այլ և մինչ 'ի փափկութիւնս անգամ եղեաք նմա սիրելիք: Հայեաց, աղէ, յայնչափ ծառատունկս պտղաբերս ըստ ազգս ազգաց, 'ի դալարիս առողջարարս, յազգի ազգի արմտեացն յաճախութիւն՝ 'ի կերակուր ըստ իւրաքանչիւր եղանակաց տարւոյն պատրաստեալ, մինչև ծուլիցն իսկ անգործից ինքնաբոյս մատուցանել երկրի զսնունդ: Տես և զազգս ազգս կենդանեաց, որոց կէսք զհաստատուն զցամաքն ունին, կէսք զջուրցն խոնաւութիւն, և այլք 'ի բարձունս սաւառնէն, որպէս զի բնութեանն համայն ըստ իւրաքանչիւր մասանց՝ հարկատու լինել մեզ: Տես և զգետս յորոց կէսք գալարուն և զուարճալի դարձուածովք շուրջ պատեն զգաշտօրէիւք, և կէսք լայնանիստ ընթացիւք 'ի գնացս վաճառաշահ նաւուց հորդեն ճանապարհ. յորոց և ոմանք սահմանեալ ժամանակաւ յորդեալ զեղուն սքանչելապէս, և զովարար ուղիւիցն յանկարծահաս հոսանքօք ողողանեն զանջրդի և զտօթակէզ երաշտացեալ վայրս: Եւ զինչ ասացից և զբժշկական ջուրցն լճակաց, զինչ և զջերմաջրոցն յափունս իսկ ծովու բղիւնեցեոց:

. . . Բզբեզ ըզմեծրդ Երիոս

Եւ ըզբեզ ծովակուտակ ալեօք գոչմամբ յոխորտ Բենակ:

1 Ի Վերսիլեայ Մշակականացն են տողքն, (Բ. 160) որոց ոչ ինչ կցորդութիւն է ընդ նախնութաց բանիցն. նմին իրի գուշակի զի և հատուած մի այլ բանից զլճից և զծովակաց անկեալ իցէ 'ի բաց:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Եթե ածու փոքր պարգևէր որ քեզ, երախտիս մեծ համարէիր ընկալեալ, և զլայնածաւալ տարածութիւն անսահման վայրաց՝ չհամարիցնիս յերախտիս : Եթէ որ դրամն տայր քեզ ՚ի պարգև, և որ մեծ թուի քեզ, զարկդ քո ընդր՝ բարերարութիւն համարէիր, և ահա այնչափ բովն հանքաց պատրաստեաց քեզ բնութիւն, այնչափ գետս գնացոյց՝ որք աւազախառն ընդ յատակսն թաւալեն զոսկին, զպղնձոյ և զերկաթոյ կշիռս անբաւ յամենայն ուրեք ՚ի գաղտնիս ընդ երկրաւ մը թերեալ՝ հետաքոտելոյ և պեղելոյ զայնոսիկ ետ քեզ զօրութիւն, զծածկեցելոցն գանձուց զհետան յերեսս երկրին նշանակեալ, և դու չհամարիցնիս ինչ ընկալեալ բարերարութիւն : Եթէ տուն քեզ պարգևեացի փայլեալ ՚ի դոյզն կճեայս և ոսկեձեղուն երկնեանց շողշողեալ, ոչ փոքր զպարգևսն համարիս . և ահա պատրաստեալ քեզ բնակութիւն անսահման, անծախ ՚ի հրոյ և աներկիւղ ՚ի կործանմանէ, յորում ոչ դոյզն թերթս տեսանես . քարանց պատուականաց նրբագոյնս . քան զթիթեղնն որով հատանի, այլ զանգուածս ողջօրն ստուարս՝ բազմադիմիս տեսլեամբ ՚ի գեղ և ՚ի նիւթ, որոց և ընդ դոյզն կոտորական սքանչանաս . որոյ և ձեղունքն այլազգ ՚ի գիշերի և այլազգ ՚ի տունջեան լուսափայլեն . և դու չհամարիս ինչ ընկալեալ ՚ի պարգև : Եւ թէ մեծ թուին քեզ համայն զոր ունիսդ, ոչ ապերախտութիւն մեծ իցէ ոչ ունեք շնորհապարտ ընդ այնոցիկ զանձնդ համարել : Ո՞ր տայ քեզ զօդդ ՚ի շընչել, ո՞ զլոյսդ, որով զգործս կենացդ տնօրինես . ուստի ունիցիս զարիւնդ որ շրջաբերութեամբ շաղի ՚ի քեզ ջերմութիւնն կենդանական . ուստի զայն ամենայն որ բազմահամ ագնիւ ճաշակօքն զքիմնդ պարարեն առանց յափրանաց . ուստի և զարծարծիչն համայն կթուցելոցն ցանկութեանց . ուստի և զայդ անդորր հանգրստեան յոր յօրանաս և թուլացեալ վատթարիս : Ոչ ապաքէն եթէ երախտագէտ իցես՝ ասիցես .

“Օ այս մեզ պարապ, Սեղբէէ, աստուած 'ի դիր պատրաստեաց .

Եստուած իմ ինքն իցէ յաւերժ, և ըզսեղան իւր յա. ճախ

Ի փարախէս մերմէ 'ի ձօն գառնիկ մատաղ գունեսցէ .
Երվաւ իմ այդ՝ զոր տեսանես, արջառք 'ի ճեմ թափա. ռին

Եւ գեղջկայնով ես եղեգամք յերգս ըստ հաճոյս ըզ. բօսնում” :

Եւ յո՛ւ նոյն ինքն աստուած է որ ոչ զսակաւ արջառ. սըն, այլ զջուկս պախրէից ընդ տիեզերս արձակեաց, որ հօտից ընդ ամենայն ուրեք սփռեցեց ճարակս ընձե. ուէ, որ զարօտս ամարայնոյ՝ 'ի պարէն ձմերայնոյն պատ. րաստէ . որ ոչ եղեգամք և եթ ուսոյց նուագել, և տաղս գեղջուկս և անհարթս 'ի դոյզն հեշտութիւն եղանա. կել, այլ և զայնչափ արհեստից հոյս, և զձայնս պէս. պէս, և զհնչմունս ներգաշնակս, եթէ մարդկեղէն շնչով և եթէ արտաբոլստ օգնականութեամբ յարմա. րել աւանդեաց : Օ ի ոչ մեր ինչ են զոր ինչ ճարտա. րեմքս, որպէս և ոչ աճումն մեր, և ոչ ըստ իւրաքան. չիւր պայմանեալ ժամանակի մարմնոյս մերոյ յեղափո. խութիւնք, մերթ 'ի տղայութեան ատամանց անկումն, մերթ 'ի զարգանալ հասակին և 'ի զօրանալ բնութեան՝ յարբօւնս եկաւորութիւն . և հուսկ ապա վերջինն այն ատամն՝ որ սահման կարգէ խուսափող հասակին : Որ. պէս հասակաց նոյն և արուեստից ամենեցուն տնկակից են 'ի մեզ սերմանք . և ճարտարապետն աստուած յան. երևութիցն ծածկեցեց զարտադրէ զհանձարս :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Եւ յո՛ւ ամենայն, ասես, բնութեանն ինձ տուրք են . և ոչ առնուս 'ի միտ զի զանունն և եթ զաստուծոյ փոխես բանիւքդ : Օ ի զինչ այլ բնութիւնն իցէ, եթէ ոչ աս. տուած, և բան աստուածեղէն համատարած սփռեալ ընդ աշխարհ և յամենայն մասունս նորա : Յոր անուն և կամիցիս՝ օրէն իցէ քեզ կոչել զարարիչն մերոցս իրաց .

որպէս Մշտանգոյ ամենամեծ և ամենաբարի՝ կոչի իրաւապէս ևս և Շանթընկէց և Հաստիչ, իբր ոչ եթէ, որպէս վիպասանքն աւանդեցին, զի Հռովմայեցւոցն փախստէից ճակատ՝ յետ ուխտադրութեանն զտեղի առեալ եկաց հաստատուն, այլ զի նորա բարերարութեամբն հաստատեալ կայ ամենայն, նմին իրի և հաստիչ և հաստատող ճանաչի։ () նոյն ինքն եթէ և ճակատագիր անուանեցես՝ ոչ սխալես, քանզի ոչ այլ ինչ է ճակատագիրն, բայց կարգ իմն և յաջորդութիւն պատճառաց որք զմիմեամբ ունիցին. և աստուած աւարին պատճառ է ամենայնի, յորմէ այլքն ամենայն աւնուն սկիզբն։ () որ և է անուն յայտարար զօրութեան և կամ ներգործութեան ինչ երկնից՝ պատշաճապէս կոչեցես նմա։ Որչափ ձիւրք պարգևաց նորա իցեն, նոյնչափ և անուանա մարթիցէ ընծայել նմա։

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

() ՆՈՅՆ ինքն և Մշտ հայր կամ՝ Դիոնիսոս և Հերակլէս և Հերմէս մերքն վարկանին։ Մշտ հայր, զի ծնող է ամենեցուն և նախագտակ սերմանցն բեղմնաւորութեան հեշտութեամբն նախատաւորելով։ Եւ Հերակլէս՝ զի անպարտելի է զօրութեամբն, և ՚ի թուլահալն ՚ի գործոց՝ ՚ի հուր լուծցի զօրութիւն նորա։ Եւ Հերմէս զի ՚ի նմանէ է հանձար և թիւ, կարգ և գիտութիւն։ () Յոր կողմն և դարձցիս՝ գտցես զնա քեզ յանդիման. չիք վայր թափուր ՚ի նմանէ, ինքնին գրաւեալ ընու գգործս իւր։ Եւ զի այս այսպէս՝ ՚ի զուր է քեզ, ով ապերախտդ և յետին ապերախտ ՚ի մարդկանէ, ոչ աստուծոյ՝ այլ բնութեան ասել զանձն շնորհապարտ. զի ոչ բնութիւն առանց աստուծոյ է, և ոչ աստուած առանց բնութեան. երկոքին մի են և նոյն երկաբան. չիւրոցն գործ։ () որ օրինակ թէ առեալ քո ինչ ՚ի Սենեկայ՝՝ Մենեսուի կամ՝ Ուկիոսի պարտապան զանձ.

1 Բանդի եռանունք սովոր էին լինել Հռովմայեցեք, զհօրն և զհաւուն ևս զանուանան կրելով, նմին իրի և Սենեկա կոչէր Ղուկիոս Սենեոս Սենեկա, որով և անուանք երեքն զնա ինքն ցուցանեցին։

նորդ ասելիք , ոչ պարտատեառնն՝ այլ անուանն առնէիր փոփոխումն . զի թէպէտ նախանուամբն , թէպէտ անուամբն՝ թէպէտ և մականուամբն զնա կոչեցես , նոյն ինքն իցէ միշտ . նոյնպէս , եթէ բնութիւն ասիցես ե . թէ ճակատագիր և թէ բախտ , միոյն աստուծոյ այլ և այլ անուանք են պէսպէս զօրութեան նորին յայտարարք : Եւ արդարութիւն , լաւութիւն , խոհեմութիւն , արիութիւն և պարկեշտութիւն , միոյ հոգւոյ առաքինութիւնք են . և որ ի նոցանէ հաճոյսացի քեզ , հոգին է որ հաճոյանայ :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Եւ զի մի զարտուղի անկայց յայլ խնդիր , առից ասել . Բազմապատիկ և մեծամեծս բարերարէ մեզ աստուած առանց իրիք փոխարինաց ակնկալութեան , զի ոչ ինքն կարօտ է հատուցման , և ոչ մեք կարողք ՚ի հատուցանել ինչ նմա : Եւ ինքնին ցանկալի է բարերարութիւնն , միայն ուշ նպատակի զբարերարելոյն ունելով զօգուտ . սմին այսմիկ ուշ կայցուք և մեք՝ ՚ի բաց դնելով զանձանց օգուտ : Բայց դուք ինքնին պատուիրէք , ասեն , խնամով ընտրել որոց բարերարիցեմբն . զի և ոչ երկրագործք յաւազուտս զսերմանիսն աւանդեն . և թէ արդարեւ այդ այդպէս է , ապա զօգուտ անձանց խնդրեմք ՚ի բարերարել՝ որպէս ՚ի վարելն և ՚ի սերմանել . զի և ոչ սերմանելն ինքնին ցանկալի ինչ է : Եւ ամս այսորիկ իսկ ընտրէք որոց բարերարիցէքն , զի թէ ինքնին ցանկալի էր բարերարութիւն՝ այդմ ընտրութեան չէին պէտք , այլ ամենայն ուրեք և որպէս և զիարդ տուեալ՝ բարերարութիւն էր : — () առաքինութեան զհետ կրթիմք զնոյն ինքն զառաքինութիւն խնդրելով և ոչ զայլ ինչ . և թէպէտ այդպէս իսկ օրէն իցէ և արժան՝ սակայն խնդրեմք տակաւին զի՞նչ առնել իցէ՝ երբ և որպէս , զի ՚ի տալին հաստատեալ կայ առաքինութիւն : Բստ այսմ և յընտրել իմում զարժանին բարերարութեան՝ յայն բերի ճիգն իմ զի բարերարութիւնն իմ լիցի բարերարութիւն , զի թէ առն վատթարի բարերարեցից՝ ոչ առաքինութիւն իցէ և ոչ բարերարութիւն :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄՆԵՐՈՐԻ

ՀԱՏՈՒՑԱՆԵՆ, զաւանդն՝ գովելի է ըստ ինքեան, բայց ոչ միշտ և յամենայն ուրեք և յամենայն ժամա նակի հատուցից անխտիր. քանզի է իսկ ուրեք զի ընդ զբանախ և ընդ հատուցանել յայտնապէս՝ չիք ինչ խրտիր: Եւ պա յօգուտ տուողին հայեցեալ, ժխտեցից դարձուցանել որ ինչ 'ի փնաս եղիցի նմա: Օնոյն արարից և 'ի բարերարութեան, ինամ կալեալ թէ երբ, ում, զիսդդ և առ ինչ բարերարեցից: Օ ի առանց ընտրութեան բանին չէ պարտ առնել և ոչ ինչ, և ուր չիք ընտրութիւն՝ բարերարութիւն անդ ոչ է. զի և յառաքինութիւնս ամենայն՝ բանն է առաջնորդ: Օ բազմաց իսկ յաճախ ստրջացելոցն ընդ անխորհուրդ տուրս պարգեւացն իւրեանց լուաք զբողոք՝ թէ | աւ էր զի բնաւ իսկ կորուսեալ էր իմ, զոր այնպիսունն ետու 'ի պարգև: Տոյժ իմն է ամօթալի պարգեւել անընտրողաբար, և վատթարագոյն իսկ է բարերարել չարաչար, քան չառնուլ ինչ փոխարէն հատուցումն: Օ ի այլոց մեղք են թէ չընկալաք ինչ փոխարէնս, բայց թէ յախուռն բարերարեցաք ումեք՝ մեր մեղք են:

Եւ յընտրութեան անդ՝ ոչ որպէս դուդ կարծես, զայն ինդրիցեմ թէ յուսմէ ակնկալութիւն իցէ փոխարինաց, այլ քան զերախտահատոյցն ընտրեմ զայր երախտագէտ: Բազումայն է, զի չհատուցեալ ինչ ոք՝ սակայն երախտագէտ է. և որ հատուցանէն՝ ապերախտ: Արտից առնեմ ընտրութիւն, նմին իրի թողեալ 'ի բաց զճոխն և զանարժան, աղքատին բարերարեմ առն բարւոյ, որ և 'ի յետին չբաւորութեանն իւրում լիցի երախտագէտ, զի յամենայնէ նուազեալ՝ ոչ պակասեսցի նմա սիրտ իւր: Աչ առ 'ի շահ ինչ բարերարեմ և ոչ վանհեշտութեան և ոչ վանս փառաց, այլ առ 'ի հաճոյս և եթ որում ընդունին. և վանս այնր և եթ բարերարեմ՝ զի զոր արժանն է առնել արարից. և առ 'ի գիտել զարժանն՝ ընտրութեան պէտք են. իսկ թէ որպիսի ինչ ընտրութիւնն իցէ՝ լուր:

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՆՏՐԵՑԻՑ զայր անստգիւտ, անկեղծ, յիշեցող, երախտագէտ, բարեսէր, անձնապահ յօտարին ընչից, և յիւրան ոչ ագահաբար խնայող: Օայնպիսին ընտրեալ թէ և անձեռնհաս իցէ 'ի հատուցումն երախտեացն, սակայն իմ ըստ ըղձիցս վճարեալ է ամենայն: Թէ յօգուտ և եթ անձին և 'ի հաշիւս անարգ շահախնդրութեան բերիցիմ առատաձեռնել, եթէ առանց փոխարէն ակնկալութեան չիցեմ ումեք օգտամտոյց՝ ապա չբարերարեցից ոչ որում ճանապարհորդէն 'ի տար աշխարհ, և ոչ մեկնեցելումն անդարձ առ յինէն, և ոչ խօթացելումն անյոյս յառողջութենէ. նա և ես իսկ մերձ 'ի մահ չարարից ինչ բարերարութիւն, զի ոչ ևս է ինձ ժամանակ զփոխարէնն ընդունելոյ: Եւ զի գիտասցես թէ ինքնին ցանկալի է բարերարութիւն, եկաւորացն իսկ հարեւանցի 'ի մեր նաւահանգիստ՝ յորմէ հուպ ընդ հուպ մեկնեցող իցեն, առնեմք մարդասիրութիւն: Եւ ծանօթին նաւաբեկ եղելոյ հանդերձեալ կազմեմք նաւ և տամք նան 'ի նաւարկել. չուէ այրն հաղիւ զապրեցուցիչ իւր ծանուցեալ, և ոչ ակնկալեալ տեսանել զմեզ միւսանգամ, զգիսն աղերսէ, զնոսա կացուցանէ իւր փոխանակ զառ ինքն երախտեացն հատուցանել զտրիտուր: Իսկ մեք գիտութեամբ և եթ ամուլ երախտեացն մերոց զուարճանամք: Եւ զինչ այն իցէ զոր 'ի վախճանի կենացս առնեմք, կտակս գրեալ և հրամանս տուեալ. ոչ ապաքէն երախտիս բաշխեմք անօգուտս մեզ: Եւ ըբան ժամանակս ծախեմք 'ի նոյն. որչափ խորհուրդս զաղտնիս 'ի մէջ առնումք թէ ում զինչ և որչափ թողուցումք: Եւ քանզի չիք մեզ և ոչ յումեքէ առնուլ փոխարէն, բնաւ իսկ ընդէր էր մեզ հոգալ թէ որոնց տայցեմք: Եւ սակայն ոչ երբէք այնպէս զգուշագոյնս տամք և ոչ ուրեք այնպէս յերկարեմք յընտրութեան, որպէս յորժամ յամենայն շահասիրութենէ մերեկացեալք՝ արժանւոյն և եթ և համեստին պատկառ կամք: Եւ

չափ յոյս կամ երկիւղ կամ հեշտութեանն ախտ ապականարար թիւրեն զմիտս, չեմք արդար դատաւորք պատշաճից, այլ 'ի լռեցուցանել մահուն զամենայն և 'ի կարգել դատաւոր անաչառ վճռատու ամենայնի, արժանաւորագունիցն լինիմք 'ի խնդիր՝ աւանդել նոցա զինչա մեր . և ոչ ինչ 'ի մերոցն այնքանեաւ սրբազնաբար փութով տնօրինեմք՝ որպէս զայն որ ոչ ևս մեր իցէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Լքի արդարեւ որպիսի զուարճութիւն մեծ որում զմտաւ ածիցէ թէ ահա զայս որ մեծացուցից, զմիւսոյն չբեղափառ պայծառացուցից զսրատիւ՝ ճոխութիւնս 'ի նոյն յաւելեալ : Եթէ առանց ակնկալութեան փոխարինաց չբարերարեալք ումեք, և անկտակ իսկ պարտ էր մեռանել : Բայց զբարերարութիւնն փոխ անվճարելի ասէք, ասէ ոտին, իսկ փոխն չէ ինչ ըստ ինքեան ցանկալի : — Եւ մեր փոխ ասել զբարերութիւնն, նմանութեամբ է և փոխաբերութեամբ . զոր օրինակ և զօրէնս կանոն գոյ ասեմք արդարոյ և անարդարոյ, իսկ կանոն չէ ցանկալի ինչ ըստ ինքեան . 'ի յայտնաբանել զիրան զիջանիմք վարել բանիւքդ, և փոխ ասելով՝ որպէս փոխ իմն է իմանալ : Եւ հաւաստիք քեզ 'ի նոյն յաւելուածդ անվճարելի, զի չիք փոխ զոր չիցէ մարթ և կամ օրէն հատուցանել : Եւ զի ոչ առ շահասիրութեան բարերարեմք, յայտ անտի է՝ որպէս ասացի, զի տուժիւք իսկ և վտանգաւ անձանց բարերարեմք : Որպէս տեսեալ զոր պաշարեալ յաւազակաց՝ 'ի թիկունս հատանեմ նմա, մինչ մարթէր ինձ անցանել զնովաւ անվտանգ . պարտապանին ընկճելոյ 'ի դատախազից պաշտպան կամ և զոտիւսաց նորա խումբ հզօր 'ի վերայ իմ յարուցանեմ, գուցէ և զաղտեղիան՝ զորս 'ի բաց հանեմ՝ 'ի նմանէ, 'ի դատախա.

1 Զաղաւորին իմա զհանգերձն աղտեղիս զոր՝ յանցաւորացն ամբաստանելոց զգեցուցանելին, և չէր մարթ մերկանալ զայնոսիկ մինչ չեաւարտեալ դատին . նմին իբի մերկանալ կամ փոխել զաղաւորին ամբաստանելոցն կամ յանցաւորին՝ է գերծուցանել զնա յամբաստանութեանցն :

զինքն բռնադատութենէ ստիպիցիմ առնուլ զանձամբ , մինչ մարթէր ինձ 'ի միւս կողմն անցանել , և անվտանգ 'ի գնին կալ այլոցն կռուոյ : Երաշխաւոր պարտապանին կամ անկեղոյ ընդ դատաստանաւ և զկախեալն ցուցակ ' ընչից բարեկամին 'ի բաց առեալ ընկնում , պարտապան պարտուց նորա զանձն իմ տուեալ . և զի մի այլոց ինչք ածցին 'ի վաճառ , զիմնն արկանեմ 'ի նոյն վտանգ : Եւ զի 'ի տուսկուղեան կամ 'ի տիբուրտեան զիւղօրէս առողջութեան աղաքաւ կամ 'ի պէտս ամարայնոյ խնդրեալ տեղի' և վաճառ գնոյն նստեալ վիճիցի . և թէ գնեաց' հարկ է զի և պահպանութեանն խնամ կացի : Օնոյն է իմանալ և զբարերարութենէ . զի թէ հարցանիցես , զինչ տացէ ինձ փոխարէն բարերարութիւն այդպիսի , տաց քեզ պատասխանի . Օ բարիոք խիղճ մտաց : Օ ինչ տացէ քեզ փոխարէն բարերարութիւնն . և դու ասա ինձ՝ զինչ տացէ արդարութիւնն , զինչ անմեղութիւնն , զինչ մեծանձնութիւնն , զինչ պարկեշտութիւն , զինչ ժուժկալութիւնն , թէ խնդրես ինչ բաց 'ի նոցանէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ ինչ տիեզերաց անդու և անդադար զհանապազորդեան պաշտամունսն կատարել , առ ինչ արեգական երկայնել և կարճել զտիւն . ոչ ապաքէն բարերարութիւնք են այդ ամենայն առ 'ի մեր օգուտ : Եւ զոր օրինակ տիեզերք 'ի հարկէ պաշտաման պարբերեն զերկինս , և արեգակն զերկնս և զմտից փոփոխէ զտեղի ճրիաբար կենդանութիւն մեզ պարզեւեալ , սոյնպէս և մարդոյ պարտք են ընդ այլ ինչ իրա և ճրի բարերարել : Եւ ընդէր բարերարիցէ . — Օ ի մի յետնեսցի 'ի բարերարութենէ . զի մի կորուսցէ զպատեհն : Զեզ՝

1 Տախտակ կամ գիր կամ ցուցակ ընչից էր՝ յորում նշանակեալ մի ըստ միոյն իւրաքանչիւր գնովն և տեղեաւ զամենայն ինչս պարտապանին որ չկարէր հատուցանել զպարտան՝ կախելն 'ի սահմանեալ տեղով 'ի տես և 'ի վաճառ պարտատեարց :

2 Առ Եպիկուրեանսն են բանքն :

ի հեշտութիւն համարեալ է զիւրել մարմնոցն ձերոց անգործ յուլութեամբ, և հանգոյն իմն թմբերեցելոց ինդրել զառ ՚ի նոյն աներկեանութիւն՝ և ընդ թանձրախիտ հովանեաւ զուղակիլ, և զհիւծելոց հոգւոցդ զմահահանգոյն թմբի՝ զքօսեցուցանել ՚ի խորհուրդս մեղկութեան՝ զոր և անդորրութիւն անուանէք. և ՚ի խորշս պարտիկաց կերակրօք և ընկելօք զհէգ և ըզգունատեալ մարմինսդ պարարել : Իսկ մեր հեշտութիւն այս է՝ բարիս առնել այլոց, յանձն առեալ զամենայն աշխատութիւն՝ միայն զի անդորր լիցի այլոց, և զվտանգ, միայն զի այլք ապրեսցին ՚ի վտանգաց, և զծախուց առաւելութիւն, միայն զի զայլոց պէտս լցուցեալ և զիւր արասցուք նոցա :

Օ ինչ փոյթ է ինձ զփոխարինաց, զորս թէ և ընկալայց իսկ տալոց եմ միւսանգամ : Բարերարութիւն յօգուտ այնոցիկ իցէ որոց չնորհին՝ և ոչ ՚ի մեր, ապա թէ ոչ՝ անձամբ անձին բարերարէաք : Սմին իրի բազում ինչ իրք ՚ի սպաս կենաց մարդկան օգտակարագոյնք՝ գնովք սահմանեալք՝ չհամարին ՚ի չնորհս : Եւ առաւականն զօգուտ գործէ զբաղաբաց, բժիշկն ըզհիւանդաց, մարդավաճառն զգերեաց. բայց զի սոքա ամենեքեան առ ՚ի շահ անձանց զայլոցն գործեն զօգուտ, ոչ զորք ստանան իւրեանց երախտապարտս :

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Զէ և չէ բարերարութիւն որ ինչ առ ՚ի շահ գործի : Օ այս տաց, զայն առից, ահա տուրեւառիկ շահավաճառութիւն : Եւ պարկեշտ կոչեմ զկինն որ մերթէ զհոմանին առ ՚ի զրգուել և ևս, և որ յօրինաց կամ յառնէն զանգիտէ ըստ ասից Ովիզիոսի .

“Որ չէտ զի տալն օրէն ոչ էր, գիտեա զի ետ այնպիսին” :

Եւ յանիրաւի ընդ մեղապարտս համարի որ առահին պարկեշտանայ և ոչ վառն պարկեշտութեան .

ապա և որ բարերարէ զի ընկալցի զփոխարէնն՝ ոչ բարերարէ : Ի՞նչա թէ ոչ՝ միթէ երախտին ինչ առնիցեմք անասնոց, զորս առ 'ի պէտս մեր կամ' 'ի կերակուր բուծանեմք . միթէ երախտին ինչ առնիցեմք և տնկոց՝ 'ի դարմանելն զնոսա զի մի վնասեսցին յերաշոյ և կամ 'ի պնդութենէ անխնամ կոշտացելոյ երկրին : Եւ որ առ սէր արդարութեան և կամ 'ի պատշաճից բերի 'ի մշակել զերկիր և կամ յայլ ինչ, որոց բաց յիւր մէն իցեն ինչ այլ արգասիք : Իսկ 'ի բարերարել ոչ ազահութեան բերիմք խորհրդով, և ոչ վատ և անարգ շահասիրութեամբ, այլ 'ի մարդասիրութենէ և յառատութենէ սրտի՝ որով բարերարեալ և փափաքիմք բարերարել և ևս, և երախտիս նորանորս յանցեալն յաւելու 'ի հնացեալն . ոչ այլում իմիք ուշ եղեալ՝ բայց առաւելագոյն օգտի այնորիկ որում բարերարեմք . քանզի և վատութիւն իսկ է անբաժ 'ի զովութենէ և 'ի փռաց՝ յօգուտ անձին օգտել այլոց : () Ինչ մեծանձնութիւն իցէ սիրել զանձն, խնայել անձին, զանձինն խնդրել շահ : Նշմարիտ սէր բարերարութեան յայսպիսեաց աստի 'ի բաց մերժի՝ հրաժարեալ 'ի շահասիրութենէ . նա և տոյժս յանձն առնու նովին իսկ բարերարութեամբն լեալ խրախա միտ :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Չիք ինչ երկբայութիւն՝ զի բարերարութեան հակառակի անիրաւութիւն . արդ զոր օրինակ անիրաւեն ինքնին 'ի բնէ ատելի է և խորշելի, սոյնպէս և բարերարելն ցանկալի բոտ ինքեան . յառաջնումն իրացն վատութարութիւն առաւելու յաղթել ամենայն հրապուրանաց չարագրգիռ վարձուց եղեռանն, յերկրորդն յորդորէ առաքինութեանն ինքնաբոլն վայելչութիւն : Եւ ինչ սխալեմ յասելս թէ չիք որ որում չիցեն սիրելի բարերարութիւնքն իւր, չիք որ ոչ խրախա միտ հայեսցի ընդ նա՝ յորում երախտիս բազումն ամբարեաց, և որոյ նախկին բարերարութիւնք չիցեն պատճառք վերապին բարերարելոյ . որ ոչն ընէր ար-

դեօք , եթէ ոչ 'ի բարեգործութիւնս մեր զուարճանայաք : Վնանիցս լուեալ իցէ քո ասել . 'Շանդուրժեմ' թողուլ չքանել զայրդ որում կեանս ետու , և զոր 'ի վտանգէ ապրեցուցի . աղաչէ զիս վարել զդատ իւր ընդդէմ : Հօր ոսոխաց , զինչ գործեցից , չառնից յանձն . բայց միանգամ և երկիցս ձեռն տուեալ է իմ նմա : Տեսանեն ապաքէն զի է ինչ զօրութիւն յիրիդ յայդմիկ' որ ստիպէ զմեզ 'ի բարերարել . մի զի արժան է , և միւս ևս՝ զի բարերարեցաք միանգամ : Որում անպատճառ բարերարեցաք 'ի սկզբանէ , ապա բարերարեմք վասն առաջնոյ բարերարութեանս : 'Եւ չափ հեռի եմք 'ի բարերարելոյ առ շահասիրութեան՝ զի առ գութ և եթ նախկին բարերարութեանս մերոյ յաւելումք այլ ևս վայրապար և յանօգուտս իսկ տալ 'ի վերայ , որք թէպէտ չարաչարք և ոչ ըստ պատշաճի տուեալք , բայց հանգոյն տխեղծ զաւակաց բնաւորապէս իմն սիրելիք են մեզ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆՆԵՐՈՐԴ

'ՆՈՔԻՆ իսկ Նախկուրեանք և զայս դարձեալ խոստովանին զի զիտխարէնս երախտեաց ոչ վասն համեստութեան ինչ՝ այլ առ 'ի շահ օգտի և եթ հատուցանեն , զորոյ դիւրագոյն ևս առաջի կայ մեզ ցուցանել զանտեղութիւն : Ս' ասն զի որովք միանգամ ցուցաք զբարերարութիւն ցանկալի գոլ յինքեան , 'նովիմք ցուցցուք և զայս : 'Նստիտելի է առաժս , զոր և 'ի հաւաստիս այլոց իրաց 'ի մէջ մատուցաք , զի ինքնին համեստութեամբն պաշտելի է առաքինութիւն , և ոչ այլ ինչ աղազաւ : 'Եւ որ օ որ իշխեսցէ հակառակել թէ և երախտագիտութիւն չիցէ զործ համեստութեան : Ո' որ ոչ դարչեացի յապերախտ մարդկանէ , որ անձին իսկ իւրում փնասակար է : 'Եթէ պտտմեսցի քեզ զի առ մեծամեծ երախտիս բարերարին դատուք ապաշնորհ , զիարդ թուեսցին քեզ իրքն . համարիցիս արդեօք չար ինչ գործեցեալ 'նորա , եթէ զանց և եթ արարեալ զօգտակարաւն և զշահ անձինն ան .

գիտացեալ: ի՞նչ զի այր ապերախտ զնա վարկանէիր, պատժոյ յաւէտ քան խնամակալութեան և խրատուց արժանի. իսկ առ ինչ այդ եթէ երախտագիտութիւն չէր համեստ ինչ և ցանկալի ըստ ինքեան. իցեն թերեւ յառաքինութեանց որք ոչ այդպէս ակնբերեւ բերիցեն զգոյցս լաւութեանն իւրեանց, և ի հաւաստիս համեստութեանն՝ թարգմանի իցեն կարօտք, այլ սորայս ակներեւ կայ, և քան զլոյս անաղօտ և անմալլ փայլէ գեղով: Օ ինչ առաւել գովելի և ամենեցուն առ հասարակ ցանկալի՝ որպէս չնորհակալու առ երախտաւորս գոյ:

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

Եւ իւ աղէ բերիցիմք ՚ի գոյն, միթէ առ ՚ի շահ. այլ որ զշահ անձինն ոչ արհամարհէ՝ ապերախտ է: Փառասիրութեան աղաքաւ. և զինչ պարծանք իցեն հատուցանել զոր պարտիս. յերկիւղէ՝ այլ չիք ուստեք երկիւղ ապերախտին. զի այդմ և եթ յանցանաց չեղան օրէնք, որ զի բնութիւնն ինքնին շատ իսկ ըզգուշացաւ այնմ: Օ որ օրինակ չեն օրէնք սիրելոյ զծրնողս, խնամ ունելոյ որդւոց, քանզի վայրապար իսկ էր ստիպել յայն ինչ՝ յոր բերիմքս ՚ի բնէ, որպէս և ոչ յորդորել զոք ՚ի սէր անձին որ տնկակիցն է նմա, սոյնպէս և ոչ ՚ի սիրել զառաքինութիւն որ ինքնին ՚ի բնէ սիրելին է. և այնչափ գեղեցիկ և հաճոյական, զի և չարագործաց իսկ ընդաբոյս է՝ զուղղութիւնսն գովել: Եւ որ ոչն կամիցի երեւել բարերար. որ ՚ի վերայ ամենայն ապիրատութեանցն և անիրաւութեանց՝ չիցէ ցանկացող համբաւոյ բարութեան, և ըզմեծեղեուն ոճրագործութիւնս իւր ոչ ընդ կերպարանօք իմն ուղղութեան պատրուակեսցէ, և այնոցիկ իսկ որոց փնասեաց չկամիցի երեւել բարերար: Եւ յայն ահա և յորոց վշտացուցինն՝ չամաչեն ընդունել չնորհակալիս. և ոչ կարացեալ բարերարել իսկպպէս՝ ըզբարւոյ և զբարերարի առնուն զանձամբ զկերպարանս: Օ որ չառնէին արդեօք եթէ ոչ ընդաբոյս սէր ինքնա

բռն գեղոյ առաքինութեանն՝ ստիպէր զնոսա հակառակ անբարի գնացից վարուց իւրեանց՝ բարւոյ անուան լինել 'ի խնդիր . և թագուցանել զանգաւորութիւն , որոյ արգասիքն ևեթ ցանկալի են , իսկ ինքն ատելի և ամօթալից : Չիցէ որ երբեք այնչափ օտարացեալ 'ի բնական օրինաց և այնպէս վերջացեալ 'ի մարդկութենէ՝ մինչև ախորժելով չարանալ :

Հարց զայնոսիկ որք 'ի յափշտակութենէ կեան . միթէ ոչ հաճոյազոյն իցէ նոցա արդար օրինօք ստանալ զայն զոր գողութեամբ և աւազակութեամբ զբռամբ ածեն : Եւ որ անցաւորացն 'ի վերայ յարձակեալ յաւարէ նոցա լնու զանձն , ոչ ապաքէն ցանկայր մանաւանդ գտանել զճոխութիւն՝ քան աւարել հուղկահարաբար : Ոչ զոք գտցես որ ոչ ցանկասցի յարգասիս անգգաւորութեան առանց անգգաւորելոյ վայելել : Եւս մեզ մեծապէս երախտիք են բնութեանն , զի առաքինութեանն նշոյլ ծագէ 'ի սիրտս ամենեցուն , մինչև տեսանել զայն և որոց ոչ զհետ նորա երթան :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Եւ զի ինքն ըստ ինքեան ցանկալի է երախտագիտութիւն՝ և անտի առցես 'ի միտ զի ինքն ըստ ինքեան ատելի է ապերախտութիւն . քանզի չիք ինչ որ իբրև զչար ախտս զայս քակեսցէ և ցրուեսցէ զմիայնօր յարմարութիւն ազգի մարդկութեանս : Եւ ամն զի որովայլ իւրից իցեմբ աներկեան՝ որպէս առ 'ի միմեանց նպաստաւորեալք : Եւ իովս այսուիկ՝ այն է սուրևառութեամբ բարերարութեանց , յարդարուն է կեանքս մեր՝ և ամրացեալ յերեսաց յեղակարծ արկածից : Եւ մի մի 'ի մէնջ կացո ինքնուրոյն , զի՞նչ այլ իցեմբ , բայց որս էրէոց և սպանդ , և մարմին տկար և դիւրածախ : Եւ ամն զի այլոց կենդանեաց է զօրութիւն բաւական 'ի պաշտպանութիւն իւրեանց : Եւ թափառականքն ծնանին և մեռաւորք յինքնուրոյն կեանս՝ սպառազէնք են . իսկ մարդս տկար և անղէն ամենեւին , ոչ ճիրանք են նորա կամ մագիլք , և ոչ ժանիք ահար

կու լինել այլոց . այլ անգէնն այն և տկար՝ ընկերու թեամբն պատասպարեալ ամրանայ : Արկղումբը պրնդեաց և զօրացոյց զնա բնութիւնն ընդդէմ վնասակարութեանց . բանիւ և ընկերութեամբ : Արու անգօրն և անբաւական ամենայնի 'ի միայնութեան , իշխան է աշխարհի : Ինկերութեամբն զօրացեալ տիրէ 'ի վերայ ամենայն անասնոց . նա՝ զցամաքաբնակն ծնեալ՝ ընդ այլազոյ տարերն խառնեալ ընդ իշխանութիւն , հրաման տայ նմա տիրանալ և 'ի ծովու : Այս զախտիցն նուաճէ զբռնութիւն , ցուպ և նեցուկ պատրաստէ ծերութեան , և սփոփանս ընդդէմ ցաւոց . նա խրախուսէ զմեզ յարիութիւն՝ մինչև ընդդէմ արկածից բախտի խիզախել : Իարձ զնա , և ահա հերձեալ պատուեցեր զմիութիւն ազգի մարդկան , զմիակ պատասպարանն կենաց . և բարձցես , եթէ ոչ ինքնին գլխովն ատելի համարիցիս զապերախտութիւն , այլ վասն այլոց ինչ երկիւղի . այլ ոչ ահա բազումք իսկ են որոց մարթ է աներկիւղ լինել ապերախտ : Համայն ասել՝ ապերախտ է որ առ ահի լինի երախտագէտ :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

||2 որ յողջամտաց երկնչի յաստուածոց , զի խելագարութիւն է զանգիտել՝ յորոց ունիմք զկենդանութիւն . և որ երկնչին յումեքէ՝ սիրել զնա ոչ կարէ : Խակ արդ դու ու՛ր . Ապիկուրէ , անգէն կացուցանես զաստուած . զամենայն կապտեցեր 'ի նմանէ զգէն և զգօրութիւն , և զի չիցէ, ումեք ահարկու՝ տարագիր հաներ զնա 'ի շարժականացս համայն . և անսահման իմն և անթափանց անջրպետաւ պարփակեալ զնա՝ անհուպ և անտես 'ի մահկանացուաց , չմայ ինչ քեզ տեղի երկիւղի , ոչ բարւոյ և ոչ չարի ունելով ինչ 'ի նմանէ ակնկալութիւն : Ամիջցի անդ որ անջրպետէն զերկինս յերկնից՝ լքեալ մենաւոր , ոչ ինչ ունելով առ իւր՝ ոչ կենդանի , ոչ մարդ և ոչ այլ ինչ ամենեւին , թափառեալ շրջի զգուշութեամբ յաւերակս աշխարհացն՝ զիւրեւ և 'ի վերայ իւր հոսեցելոց , անլուր ուխ-

տից մարդկան և անփոյթ զմէնջ : Ըրդ զնա ասես զու պաշտել իբրև զհայր , շնորհակալու մտօք որպէս կարծեմ : Իսկ եթէ չկամիս շնորհապարտ գոլ նմա , որպէս ոչ ինչ երախտիս 'ի նմանէ ընկալեալ , այլ 'ի հիւլէիցն քոց և 'ի մասնկաց խառն 'ի խուռն յուզելոց ըստ զի պաց բաղկացեալ , բնաւ իսկ ընդէր պաշտես զնա : — Ետհազս զերահրաշ մեծվայելութեան նորա , ասես , և անհամեմատ բնութեանն : — Ըյդպէս իցէ , բայց պաշտես ուրեմն զնա՝ առանց իրիք ակնկալութեան և վարձուց փոխարինաց : Ի ինչ ապա ցանկալի ըստ ինքեան , յոր ըստ արժանեացն բերիս , այն ինքն է համեստն : Ըրդ զինչ համեստագոյն քան զերախտագիտութիւն՝ որոյ կենօք չափ է սահման :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԸՅԼ ոչ 'ի սպառ անմասն յօգտութենէ է , ասէ , առաքինութիւնդ այդ : — Եւ որ յառաքինութեանց իցէ 'ի սպառ անօգուտ . այլ այն ինչ ցանկալի ասի և ըստ ինքեան՝ որոյ բաց յիւրմէն թէ և իցէ ինչ այլ շահօգտի , այլ և առանց այնորիկ ինքնին միայնակ հաճոյ գտանի : () Գտակար է երախտագիտութիւն . բայց թէ և փնտսակար ևս իցէ , եղեց երախտագէտ : Իմ իմիջ հետամուտ իցէ այր երախտագէտ . ոչ ապաքէն զի յաւելցէ իւր նովաւ բարեկամս , և այլոց ևս հանդիպեսցի երախտեաց : Ըյլ թէ վտանգ իցէ նմա գրգռելոյ նովաւ իւր թշնամիս , եթէ փոխան օգտի երկիւղ իցէ նմա կորուսանելոյ բազում ինչ և յիւրոցն զոր ունի , միթէ կամակար առցէ՞ յանձն զտոյժսն : Ըպերախտ է որ միանգամ յերախտահատոյցն լինել՝ այլոց դէտ ակն ունի երախտեաց . և որ միանգամ ակն կալութեամբ հատուցանէ : Ըպերախտ կոչեմ և զայն որ առինթեր նստեալ հիւանդին , որ զի գրելոց է զկրտակ իւր , և յածի 'ի խորհուրդս ժառանգութեան և հրիտակի : () Եւ առնել արասցէ զամենայն որ ինչ 'ի դէպ իցէ երախտագէտ և ճմարիտ բարեկամի՝ սակայն թէ է նորա ակնկալութիւն ինչ 'ի սրտի՝ շա-

Հասեր է և կարթընկէց . զոր օրինակ հաւք գիշակերք զախտացեալս ղիտեն 'ի խաշանց որ ղիտապաստն ան կանիցին , սոյնպէս և նա մահացելուն հասանէ 'ի վերայ , և թոիչս առնու զդիակամբ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Երախտագէտ 'ի սիրոյ և եթ առաքինութեան վառեալ , և ոչ 'ի հրապոյրս շահասիրութեան բերի 'ի նոյն . և այս քեզ հաւաստիք՝ թէ կամիցիս , զի կրկին ազգ են երախտագիտութեան . երախտագէտ է որ փոխարէն ընկալեալ երախտեացն հատուցանէ ինչ տրիտուր . և այդպիսուն մարթ իցէ առնել 'ի ցոյցս , ունելով ինչ տեղի պարծանաց և ճոխանալոյ : Երախտագէտ ասի դարձեալ որոյ բարիոք սրտիւ զերախտին ընկալեալ և պարտապան զանձն համարի : Եւ զի մտաւորաբար վճարի աստ ամենայն , զինչ 'ի զաղտնի յօժարութենէ սրտին լիցի նմա օգուտ : Եւ այց թեպէտ և չկարիցէ առնել ինչ այլ այնպիսին՝ երախտագէտ է . սիրէ , չնորհապարտ զանձն ճանաչէ , և ցանկայ լինել երախտահատոյց , և թէ այլում ինչ ևս ցանկայ անձն քո , ոչ պակասի նմա : Եւ թէ չիցէ՞ որ արուեստագէտ այնու՝ զի պակասեն նմա գործիք պատկանաւորք 'ի գործ արհեստին . կամ աներաժիշտ որ՝ զի խառնաձայն աղաղակ խափանէ զձայն նորա : Եւ յիս ցանկութիւն 'ի հատուցումն երախտեաց . պակասէ ինչ՝ այլ ոչ առ 'ի լինելոյ երախտագէտ , այլ 'ի հատուցումն և եթ : Եւ անգի և բազում այն է զի որ փոխարինեացն՝ ապերախտ է , և որ ոչն փոխարինեաց՝ երախտագէտ : Եւ որպէս այլ ամենայն առաքինութիւնք , նոյնպէս և երախտագիտութիւն ըստ յօժարութեան հոգւոյն է կռուի . եթէ սա ոչ թերացաւ 'ի պարտուցն , այլ ամենայն թերութիւնք՝ բախտին գրեցին 'ի յանցանս : Եւ որ օրինակ ոչ զի լուէ որ չիցէ պերճախօս , և ոչ զի ձեռնամած կայ , կամ կապեալ ձեռք՝ չիցէ քաջաբազուկ , և ոչ ղեկավար ճարտար՝ թէ 'ի ցամաքի դեգերիցի նուազեալ ինչ իցէ 'ի հմուտութենէ

արհեստին , թէպէտ և խափանեալ՝ չկարիցէ 'ի վար արկանել զայն , ըստ այսմ և երախտագէտ է որ ոգւով և եթ յօժարի 'ի նոյն , թէպէտ և յօժարութեան իւրոյ չունի զոր ոյլ վկայ բաց յիւրմէն : 'Եւ զառաւելագոյնն ասացից , է ուրեք զի և ապաշնորհ իսկ կարծեցեալ որ՝ սակայն երախտագէտ է . զի կարծիք՝ թարգման չար՝ ներհակաբար առնէ զմանն դատաստան : Եւ յիստ ոչ այլում ումեք անսայ՝ բայց մտացն խղճի որ ծածկապէս սփոփէն 'ի ներքուստ , որ ուժ գնագոյն ևս քան զամբոխ բազմութեան և քան զհամբաւ բառնայ զաղաղակ , որ յինքեան քանձէ զամենայն , և որ 'ի տես ներհակախոհ և դիմամարտ ամբոխին ոչ 'ի թիւ համարոյ նոցա հայի , այլ մենաւոր՝ կարծեաց ամենեցուն յաղթէ : Եւ թէ տեսանիցէ զբարութիւն մատն լեալ՝ 'ի պատուհաս նենգաւոր չարութեան՝ չնուստանայ երբեք յիւրմէ բարձրութենէն , այլ գեր 'ի վերոյ քան զպատուհաս իւր կայ անդորդուելի :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

Եւստ ասէ զոր խնդրէի և որում ցանկայի . ոչ զղձանամ և ոչ զղձացայց երբեք ընդ այն , և ոչ ցայն վայր մղեսցէ զիս բախտն ամենայն անիրաւութեամբն իւրով մինչև լսել յինէն զայս բարբառ . Օ ինչ էր զոր խնդրեցի , և զինչ օգուտ իցէ ինձ արդ 'ի բարութենէ կամացս . բազում ինչ օգուտ է և 'ի փորձ տանջանարանաց և 'ի բոց հրոյ , որ եթէ յամենայն անդամն մատուցեալ և ճարակեցի տակաւ ընդ մարմինն ողջոյն , թէպէտ և ճենճերել ճենճերեցի կենդանոյն , այլ լի վստահութեամբ բարիոր մտացն խղճի՝ սիրելի իցէ նմա բոցն՝ յորում բարութիւն նորա և հաւատարմութիւն գերափայլեն :

Եստ իսկ երկրորդել հարկ է գիտաճառեալն առ 'ի մէջ պատճառաբանութիւն , թէ առ ինչ 'ի մեռանել մերում ցանկամբ լինել երախտագէտ . ընդէր զմիոյ միոյ զառ մեզ ծառայութիւնն մանր կշռադատեմք , և ընդ

ամենայն կեանս մեր անցեալ մտօք՝ զգուշանամք զի մի ուրուք երախտիք մոռացօնք լիցին մեզ : Այլ ևս այլ ակն կալութեան ինչ տեղի է յայնժամ, սակայն և առ դուրս հասեալ կենաց՝ երախտագէտք որպէս մարթն է ցանկամբ մեկնիլ ի կենցաղոյս : Այստ ուրեմն է ապա զի նոյն ինքն երախտագիտութիւն և զվարձան ընդ իւր ունի, և զի բուռն և հզօր է առաքինութեան զօրութիւն առ ի գերել զմիտս մարդկան, զի գեղեցկութեամբն հրապուրէ զողիս, և ի հիացումն ճաճան չազեղ նշուլից փայլմանն յինքն պարուրէ :

Ի այց և առաւելութիւնք բազում են երախտագիտութեանն : Եւր լաւ անկասկած կեայ, սիրելի է և մեծարոյ ամենեցուն, անդորրաւէտ վարէ կեանս՝ յանմեղութեան և յերախտագիտութեան հաստատեալ : Բանդի մեծապէս անիրաւէր բնութիւնն եթէ զայս պիտի և զայսքան առաքինութիւն հէզ և կասկածոտ և անարգասաւոր առնէր : Եւր դու յայն հայեմքի՝ զի առ այս գեղեցիկ առաքինութիւն, յոր ընդ դիւրինն և ընդ ապահով մարթ է եկաւորել յաճախ՝ ուղեւորեսցիս և ընդ քարուտս և ընդ ապառաժուտս ընդ միջ գազանաց և օձից :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Այլ զի իրաց ինչ կից են այլ ևս առաւելութիւնք արտաբուստ՝ չիցէ այնու ցանկալի ըստ ինքեան . չիք գրեթէ և ոչ մի ինչ ի չքնաղագեղիցն որում չիցեն յարակից բազմապատիկ ձրից ճոխութիւնք . այլ ինքն յառաջ ընթաց զհետ իւր առեալ ձգէ զայնոսիկ : Եւր չիք երկբայութիւն՝ զի զբնակութիւնս զայս ազգի մարդկութեանս արեգակն և լուսին պարբերեալ բարեխառնեն փոխանակաւ . միոյն ջերմութեամբ բուծանին մարմինք, փափկանան հողք, առաւելալանց հիւթոցն ցնդի խոնաւութիւն, տխրութեան ձմեռայնոյ խզին կապանք կաշկանդիչք . և միւսոյն ազդու և արգասաբեր եղկութեամբ առողջացեալ հասունանան արմտիք, և ըստ նորին յեղափոխութեանց՝ մարդկանն

յաջողէ բեղմնաւորութիւն . միոյն շրջաբերութեամբ սահմանի տարի , և միւսոյն անձուկ շրջանաւ ամիսքն թուին : Իայց և առանց իսկ այսոցիկ միթէ ոչ ակնապարար տեսեամբն լոկով զօշոտէր զաչս արեգակնն և արժանի գոյր պաշտաման , և ոչ լուսին յինքն գրաւէր զաչս եթէ որպէս լուսաւոր անարգասաբեր քերեալ անցանէր զմեօք : Տիեզերք գլխովին՝ մինչ զցոլմունան հրեղէնս թօթափեն ի գիշերի և ի պարս անհամար աստեղացն շողողեն , զո՞րք ոչ յակճիւս կացուցանեն . և ո՞ այն իցէ որ ի պշուլն ի նոսա զօգտակարութենէ նոցին խորհիցի : Հայեաց աղէ յորս յանբաւ բարձրութեան երկնից սահեալ գնան ի լուութեան , զհարդ զանչափ երազութիւն ընթացիցն իւրեանց ծածկեն իբրեւ անշարժ առկայացեալք : Որչափ ինչ ի գիշերական պահուն յայնմիկ գործին՝ որ ի թիւ համարոյ և ի խտրանս աւուրց կարգին առ ի քէն , որչափ իրաց անբաւութիւնք խուռն վերբերին ի ծոցի անդ լուութեան , որչափ աղթարաց բազմանշանակ կարգք ի սահմանափակ ծրին նկատին . այնմ ամենայնի՝ զոր դուռ ի զարդ վայելչութեան և եթ համարիս ցանեալ և սփռեալ՝ իւրաքանչիւր գործք են սեպհականք : Սի այնպէս համարիցիս , որպէս թէ եօթանքերն և եթ գնայունք և մոյորականք՝ իսկ այլքն անշարժ կայցեն . սակաւուց ընթացքն զգալի են մեզ . այլանհամարք դիք՝ բացագոյնս ի մերմէ տեսութենէս երթ և եկեն , և յայնցանէ իսկ որք ընդ տեսութեամբ մերով անկանին՝ յօլովագունից անծանօթ են մեզ ընթացք և զանխուլ շրջան : Եւ արդ աղէ ի տեսիլ և եթ սքանչելեաց այդբանոյ հաստատութեանն՝ ոչ զմայլեալ յափշտակէիր , թէպէտ և ոչ ի տեսչութիւն քո , ոչ ի պահպանութիւն , ոչ ի սնունդ և ոչ ի ծննդագործութիւն օժանդակէր ինչ , և ոչ կենսաձիր ազդեցութեամբն կազդուրէր զքեզ :

1 Այս վարդապետութիւն է Ստոյիկեանց որք զաստեղան աստուածս համարէին :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶՈՐՐՈՐԴ

ՄԻՂ զոր օրինակ այսօրիկ թէպէտ անհրաժեշտ մեզ
'ի պէտս և կարևորը 'ի կենդանութիւն , բայց ահաւոր
մեծութեամբքն գրաւեն բովանդակ զմիտս մեր , սոյն
պէս և ամենայն առաքինութիւնք , մանաւանդ երախ
տագիտութիւն , թէպէտ և բազում ինչ ընծայէ բա
րիս , այլ ոչ եթէ վասն այնր իցէ սիրելի . է ինչ այլ
առաւելութիւն 'ի նմա ոչ ըստ արժան բաւականին
ծանուցեալ այնմ որ յօգուտ 'ի վար արկանէ զերախ
տագիտութիւն : Արախտագէտ է վասն զի օգտի , ապա
չիցէ՝ եթէ չօգտեսցի : Առաքինութիւն չընդունի զսի
րեցողս իւր վասն անարգ շահասիրութեան . բացաւ
գոգով պարտ է դիմել առ նա : Ապերախտն զայստիկ
խորհի 'ի միտս իւր . “ Ամէի երախտահատոյց լինել ,
այլ զանգիտեմ 'ի ծախուց , խիթամ 'ի վտանգէ , կաւ
կածեմ 'ի թշնամութենէ . զայն ինչ արարից մանա
ւանդ որ օգտէ , : Ամարթէ և երախտագիտութեան
և ապերախտութեան նովին վարել խորհրդով . որպէս
զմանազանեալ են 'ի գործս՝ նոյնպէս և 'ի դիտաւորու
թեան խորհրդոց : Այն ապերախտ է՝ զի օգտի այնու ,
թէպէտ և 'ի պարտուցն վերջացի . միւսն երախտա
գէտ թէ և չօգտիցի ինչ՝ զի պարտք իւր պահանջեն
զայն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Այլ նպատակի առաջի կայ մեր ըստ օրինաց բնու
թեան քաղաքավարիլ , և զաստուածոցն զհետ երթալ
օրինակի . արդ յայնմ ամենայնի զոր առնեն աս
տուածքն , ոչ ինչ այլ խնդրեն՝ բայց զառնելն և եթ .
բայց եթէ համարիցիս թերեւս զի նորա զարդինս
գործոց իւրեանց ընդունիցին 'ի ճենձերս զոհից և 'ի
բուրմունս կնդրկաց : Տես որչափ ինչ բարեգործեն
զօրհանապազ , որքան պարգևս բաշխեն , որքանեաւ

առատութեամբ պտղոց ընուն զերկիր, որպիսի աջողակ հողմովք՝ որ ընդ ամենայն ծովափունս կոյս չնչիցեն, տատանեն զծով. որպիսի տեղատարափ անձրևովք ըզգետինն կակղեն, և զցամաքեալ ակունս աղբերաց ջրակուտակ արբուցանեն, դարձեալ և ընդ գողոզի անցս պատրաստեալ նոցա մնունդ վերանորոգեն :

() այս ամենայն անվարձ գործեն նոքա և առանց ինչ օգտի ակնկալութեան : Երբին պարտ է նախանձաւոր լինել և մեզ բանիւ, եթէ չեն կամք օտարանալ 'ի նախատիպ մերոց օրինակաց և ոչ վարձկանութեամբ գալ 'ի բարեգործութիւն : Մնացեցուք զնոց վաճառել զբարերարութիւնս՝ զոր ձրիատուր ընդունիմք յաստուածոց :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Եթի աստուածոց, ասեն, նմանել կամիցիս, բարերարեա և առ ապերախտս . քանզի և չարագործաց ծագէ արև, և հինից բաց են ծովք : () այսմ վայրի հարցանեն, արդեօք պարտ իցէ առն բարւոյ բարերարել և ապերախտին, գիտելով չափ զապերախտութիւն նորա : Այլ առ 'ի ճշդպրելոյ 'ի նենգաւոր հարցուածոցդ՝ ներեսցի ինձ բանս ինչ ընդ մէջ արկանել : Եպերախտութեանց կրկին ազգ են ըստ Սողիկեանց : Ոմն է ապերախտ, զի անմիտ է, և անմիտն քանզի չար է, և չարն լի ամենայն ախտիւք՝ ապա ապերախտ ևս է : Այս աղազաւ զչարս ամենայն անժուժկալս կոչեմք, ագահս, հեշտասէրս և նենգաւորս . իբր ոչ եթէ յամենեսին 'ի նոսա տիրացեալ իցեն ախտքս և երևիցին յայտնապէս, այլ զի կարեն լինել, և են իսկ՝ թէպէտ անյայտք : Իսկ այլ ոք ապերախտ է և կոչի 'ի ռամկէն, 'ի բնէ մէտ և յօժար գոլով յայն ախտ : Երդ առաջնոց ապերախտին յոր ոչ ինչ աւելի քան զայլ ախտս է և ապերախտութիւն, առնել առնէ երախտիս այր բարի . զի թէ և զայնապիսին 'ի բաց հանէր՝ ոչ ումեք բարերարելոց էր : Իսկ երկրորդին՝ որ դրժողն է երախտեաց և 'ի բնէ միտեալ յայն, ոչ արասցէ երախ-

տիս , որպէս և ոչ փոխ տացէ վատնողին , կամ աւանդ այնմ՝ որոյ բազմաց զլացեալ է զաւանդն : Եւրկոտ ասի որ զի անմիտ է , և անմտութիւն սեփական է չարաց՝ յորս անխտիր ամենայն ախտից է պարառութիւն : Եւ տիրապէս երկոտ այն է՝ որ վեհերոտ 'ի բնէ՝ 'ի դոյզն հնչմանէ դողայ : Եւ մենայն ախտք բովանդակին յանմիտն , այլ ոչ առ ամենայն միտեալ է 'ի բնէ . զի է որ յազահութիւն , է որ 'ի վավաշոտութիւն , և է որ 'ի զեղխութիւն հակամիտէ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՍԽԱԼԵՆ ապա ոյք հարցանեն զՍտոյիկեանս՝ Թէ Օրնչ , երկոտ ուրեմն էր Եւրիլէս , անիրաւ Եւրիստիդէս՝ որ զարդարութեան անուն ժառանգեաց , յանդուգն Փաբիոս՝ որ դանդաղանօք վերականգնեաց ըզհասարակապետութիւնն , երկոտ 'ի մահուանէ՝ Գեկոս , մատնիչ Սուկիոս և դասալիք Կամիլլոս : — Ոչ զայդ ասեմք Թէ ախտք համօրէն այնպէս զօրացեալ իցեն յամենեւին՝ որպէս մէն մի յայնցանէ յոմանս : Եւ զի չարն և անմիտ չեն գերծք և ոչ 'ի միոյ յախտից , այնպէս զի և ոչ զյանդուգն ազատ կացուցանեմք յերկոտութենէ , և ոչ զշուայն յազահութենէ : Օր օրինակ զգայութիւնք ամենայն բովանդակին 'ի մարդումն , բայց ոչ ամենեցուն է սրակն լինել իբրև զլուսանուն , սոյնպէս և ոչ ախտք համօրէն այնպէս բուռն և հզօրացեալք են յանմիտսն , որպէս ոմանք յոմանս : Եւ ախտք ամենայն բովանդակին յամենեւին , այլ ոչ ամենայն զօրանայ յիւրաքանչիւր որ : Օրմն յազահութիւն մղէ բնութիւնն , զայլ որ յանառակութիւն , ոմն գինւոյ տայ զանձն , կամ Թէ չե իցէ անձնատուր , սակայն յայն բերի 'ի բնաւորութենէ : Եւ զի այս այսպէս՝ յառաջարկեալս մեր դարձ արարեալ 'ի բանս , չիք որ չար որ չիցէ ապերախտ . զի ախտից ամենեցուն սերմանք բովանդակին 'ի նմա . այլ տիրապէս ապերախտ նա է , որ 'ի բնութենէ հակամիտէ 'ի նոյն . արդ այնպիսումն բարեբարեցից ոչ : Որ

պէս անիրաւի դատեր իւրում հայր՝ որ առն թշնաման, նողի և ստէպ կնաթողի տայ զնա կնուծեան, և ան միտ է տանուտէր, որ առն փնասապարտի 'ի գործս տնտեսութեան՝ յանձն առնէ զխնամն ընչից և ժառանգութեան իւրոյ, և խելագար է կտակագիր՝ որ զկողոպտիչն որբոց հաղարապետ հոգաբարձու կարգիցէ որդւոյն, սոյնպէս բարերարէ չարաչար՝ որ զսպեւրախտս ընտրէ 'ի բաշխել նոցա զերախտիսն 'ի կորուստ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ և աստուածք, ասեն, բազում ինչ պարգևեն պարախտից : Եւ վառն բարեաց պատրաստեալ նոցա զայն՝ մասնաւորին այնոցիկ և չարք՝ որք անբաժան են 'ի բարեաց . լաւ ևս է 'ի շնորհս բարեաց՝ օգտել և չարաց, քան 'ի պատճառս չարաց զրկել և զբարիս : Եւ ըստ այսմ՝ ահա զյառաջբերեալսն առ 'ի քէն, զլոյս տունջեան, զարեգակն, զամարայնոյ և զձմերայնոյ յեղափոխութիւնսն, և զբարեխառնութիւնս գարնայնոյ և աշնայնոյ, զհոսմունս անձրևաց և զդիւմունս աղբերաց, և զսահմանեալ ժամանակաւ շնչմունս հողմոց, հասարակաց ամենեցուն կարգեալ գոլով 'ի պէտս, չմարթէր արգելուլ զայն յոմանց : Եւ ազաւորն արժանաւորաց տայ զպատիւս, իսկ զպարգևս և անարժանից : () Հասարակաց ցորենոյն բաշխ եթէ գողն և եթէ պոռնիկ և եթէ ուխտադրուծ և ամենայն իսկ քաղաքացիք՝ ընդունին անխտիր առանց ընտրութեան բարոյից : Եւ յայն ամենայն որ շնորհի որպէս քաղաքացւոյ՝ և ոչ որպէս առն բարւոյ, չարք և բարիք վայելեն միօրինակ : Եւ անապէս և աստուած պարգևս ինչ հասարակաց ետ ազգի մարդկան, յորոց զրկի և ոչ որ . քանզի և անմարթ իսկ էր թէ հողմն աջողակ բարեաց՝ չարացն շնչեացէ ձախողակ . յօգուտ հասարակաց հարկ էր թագաւորութեանն ծովու բաց գոլ 'ի վաճառաշահութիւն և անարգել առաջի մարդկութեանս համայն : Եւ անձրևացն իջեացէ չէր մարթ տալ օրէնս, զի մի և յանդուստանս չարացն և անզգաւ

մաց ցողեսցեն : Եւ ինչ իրք հասարակաց կարգեալք 'ի պէտս : Բարեաց և չարաց 'ի բնակութիւն կանգնին քաղաքք . հրաշալիքն հանձարոյ՝ գրով հանդիսացեալք՝ և յանարժանիցն հասանեն 'ի ձեռս . բժշկութիւն և եղեռնաւորացն իսկ մատուցանէ զիւր օգուտ : Եւ որ զառողջարար դեղոցն արգել զկազմութիւն՝ զի մի բուժեսցին և անարժանք : Օրնտրութիւն անձանց և զխտիր յայն ինչ իրս խնդրեսցիր՝ որք ուրոյն որպէս արժանաւորաց շնորհին , և ոչ յայնս՝ որ անխտրաբար բաշխին ամբոխին : Բանգի և ընդ ընտրելն զոք և ընդ մերժել ընկենուլ 'ի դուրս՝ մեծապէս է խտիր : Եւ և զողոց լինին իրաւունք 'ի դատաստանի , և մարդասպանք զլիսովին վայելեն 'ի խաղաղութեան , և որք զայլոցն յափշտակեցին՝ զիւրեանցն պահանջեն : Եւ և որ զայլս հարկանեն և առ ընտանիսն լինին սուսերաւ ձիգ՝ նովին պատսպարին պարսպաւ յերեսաց թշաււոյն , նա և կարի օրինազանցքն նոցին իսկ օրինացն պաշտպանին օգնականութեամբ : Եւ ինչ 'ի բարեաց յորս չվայելին արդեօք ոմանք եթէ ոչ ամենեցուն հասարակաբար էր տուեալ : Եւ 'ի ապա զայն ինչ իրս ինձ 'ի դէմն բերցես՝ յորս հասարակաբար գտաք հրաւիրեալք : Օր ինչ 'ի կամս իմ է տալ որում ընտրիցեմ , ոչ տաց այնմ՝ զոր ապաշնորհ ճանաչեմ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ԻՆՆԵՐՈՐԻ

Թի պղպէս իցէ , ասիցես , ապա և ոչ խորհրդակից բարեաց լիցիս ապերախտին , և ոչ ջուր տացես նմա ըմպելոյ և ոչ մտորելոյն ցուցցես ճանապարհ . և զի զայսոսիկ առնես , ընդէր և զայլ ինչ չշնորհիցես : Օրնազանեմ կամ գէթ ջանացայց զանազանել զայլոսիկ : Եւրախտիքն է բարեգործութիւն , այլ ոչ ամենայն բարեգործութիւն իցէ երախտիք . զի են և դուզնաբեայ ինչ իրք որ չեն իսկ արժանի զի կոչեսցին երախտիք : Բանգի երկու ինչ խնդրին 'ի բարերարութեան . առաջին՝ մեծութիւն իրին . զի են և իրք՝ խոնարհաբոյնք յոյժ քան զարժանիս մեծի անուանն :

Եւ ո՛րքէք համարեացի յերախտիս զկոտորակ հացի , կամ զխերեւէշ մի ընկեցեալ յողորմութիւն , կամ թողուլ ումեք զի լուցցէ զձրագ . և այն զի սոքա երբեմն օգտակարագոյնք քան զմեծամեծ ինչ իրս են , այլ փոքրկութեամբ նուազի յարգ նոցին , թէպէտ և ՚ի կարևոր իսկ ժամու շնորհեացին : Երկրորդն և կարևորագոյն այն է՝ զի նմա տաց զերախտիսն որում բարերարէն ցանկայի , արժանաւոր վարկուցեալ զնա շնորհին , և զի մտադիւր և յօժար կամօք տուեալ ուրախ ևս եղէց ընդ տուրս իմ . և յայսցանէ ամենեցուն վերջացեալ են նախասացեալքդ : Օ՛ր ոչ եթէ որպէս արժանաւորաց տամք զայնոսիկ , այլ ՚ի հարեանցի որպէս դոյզն ինչ և թեթև , և ոչ մարդոյ տամք , այլ մարդկութեան :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ

Ո՛ր ժխտեմ՝ զի և անարժանից ևս բարերարեցից ուրեք ՚ի պատիւ երեսաց այլոց . զոր օրինակ յընդունելութիւն բարձի և պատուոյ՝ բազում ուրեք ազնուութիւն տոհմին նախապատիւ եդ զվատութարս քան ըզլաւսն՝ այլ երիկեանս ազգաւ : Եւ այս ոչ վայրապար . զի նուիրական է յիշատակ մեծամեծ առաքինութեանց . և յոյովագոյնք յորդորին ՚ի բարութիւն եթէ լաւացն փառք և պատիւ ոչ ընդ նոսա շիջանիցին : Օ՛ր իկերոնի զորդին զԼիկերոն զինչ այլ կացոյց հիւպատոս , բայց պատիւ երեսաց հօրն : Օ՛րնչ զԼիննա յառաջ քան զաւուրս զայսոսիկ՝ ՚ի բանակէ անտի թշնամեաց վերառեալ ամբարձ ՚ի հիւպատոսութիւն . զինչ զԼիքստոս Պոմպէոս և զայլ ևս Պոմպէոսեանսն՝ եթէ ոչ միոյն գերամբարձ մեծութիւն , որոյ և աւերակք իսկ բաւականք գտան յայն բարձրութիւն զիւրսն ամբառնալ : Օ՛րնչ և զարդիս զՓաբիոս Պերսիկոս՝ յորոյ ՚ի համբուրիցն և անմաքուրքն պժգային , քուրմ կացոյց , և այն ոչ ՚ի միում ևեթ ժողովարանի , եթէ ոչ ՚ի Վերուկեանցն և յԵլլորդագաց գոլ սերունդ , յերից հարիւրոցն որք ՚ի պաշտպանութիւն

Հասարակապետութեան զաղգատոհմ մի զիւրեանց
 Թումբ ընդդէմ եղին յարձակման Թնամեաց : Ոչ 'ի
 մտոյ և եթ յարտիմք պաշտել զառաքինութիւն՝ այլ
 և 'ի հեռանալն իսկ յաչացս տեսութենէ : Որպէս նո-
 քա առաքինութեամբն իւրեանց ոչ միում և եթ օգ-
 տեալ դարու և յետնոցն իսկ ժամանակաց զբարերա-
 րութիւնսն Թողին , նոյնպէս չէ պարտ և մեզ միով
 դարու զերախտադիտութիւնս մեր սահմանել : Ոմն զի
 ծնող եղև աւագ արանց՝ որպիսի որ և իցէ՝ արժանի
 երախտեաց է զի արս արժանաւորս ընծայեցոյց : Եւ
 որ 'ի պանծալի նախնեաց ծնունդ՝ որպիսի որ և ինքն
 իցէ՝ ընդ հովանեաւ իւրոցն Թագիցէ : Որպէս աղ-
 ջամի ջին վայրք՝ 'ի ցոլացեալ նշուից արեւու լուսառ-
 րին , նոյնպէս և վերջացեալքն յարդեանց 'ի նշոյլ փա-
 ռաց նախնեացն իւրեանց փայլեսցին :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ԵՐԵՄԱՆՕՐ կամք են ինձ , իմն Լ իբերալէ , և աս-
 տուածոցն տեսչութեան կալ ջատագով : Բանգի լսելք
 ասել Հանապաղ . () Ի է , զի տեսչութիւնն ետ Լ ի-
 դէոսի զգաւազան Թագաւորութեան : — Եւ նմա՝
 Համարիցիս տուեալ զայն . ոչ , այլ հօր նորա և եղբօր :
 — Հիմ զԼայիոս Լեւսար իշխան կացոյց տիեզերաց ,
 զանյագ ծարաւին մարդկեղէն արեան , որ որպէս ար-
 բենալ կամելով նովաւ՝ հրամայէր հեղուլ առաջի աչաց
 իւրոց : — Եւ նմա՝ կարծիցես տուեալ զշնորհդ . ոչ , այլ
 հօր նորա տուաւ Երեմանիկոսի և հաւուն և նախա-
 հաւուն , և այլոցն ևս նախնեաց նոցին հանգունատիպ
 արանց ընտրելոց , Թէպէտ հանգոյն ամենեցուն տու-
 կական վարէին կեանս . իսկ զինչ դու՝ յորժամ ըզ-
 լի՝ ամերկոս Եկաւրոս կացուցեր հիւպատոս . անգիտա-
 նայիր զառնն զազրութիւն և զպաղշտութիւն : Եւ
 միթէ պատրուակէր նա զիւր չարիս կամ Թէ ցանկնր
 բնաւ երևել պարկեշտագոյն . պատմեցիք քեզ զլոյց

1 Առ տեսչութիւնն են բանքն բացադարձութեան ձեով :

ինչ նորա զանձնէն, զհռչակեալն առ ամենեսեան և իւր իսկ լու 'ի լու երկրորդեալ. քանզի բարբառեալ նորա առ Պոլ լիոն Մինիոս առ տարածեալն 'ի մահիւն՝ ասէ զազրութեան բանիւք. Մարից քեզ զայն զոր կրելն ցանկայի. և 'ի կնձուել Մինիոսի զձապատ իւր ասէ. Յիմ վերայ և 'ի վերայ գլխոյ իմոյ չարիքն զորս խօսեցայ. և զայս ինքնին իսկ պատմէր ասացեալ. Եւ զայդպիսի ոք այր զազիր և զանպատկառ ամբարձեր 'ի պատիւ և 'ի բարձ հիւպատոսութեան. զի 'ի նախ նին յայն Սկաւրոս՝ յիշխանն ատենին՝ անն արկեալ մտօք, դժպատեհ իմն թուէր զգլուակ նորա լքեալ թողուլ ընկեցիկ:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

Եւ որպէս ընդ ոմանս ներողութեամբ վարին դիք 'ի շնորհս երեսաց հարց նոցա և հաւուց, նոյնպէս և ընդ այլս 'ի շնորհս լաւութեան թողանցն և թողնեայց և հանդերձելոյ նոցա ազգատոհմին: Սի ամենայն հանդէսք գործոց նոցա ակներև կան դից՝ և ոչ ինչ յորոց ընդ ձեռն նոցա լինելոց են ծածկի 'ի նոցանէ, այլ 'ի մէջ ծածկեալ է ամենայն, և որ ինչ յեղակարծ և անակնկալ մեզ թուին՝ նախածանօթք են դից և ընտելականք: Սող կայցին սղբա զթագաւորութիւն զոր ոչ կալան նախնիք նոցա, զարդարութիւն և զժուժկալութիւն նախապատիւ քան զգերադոյն իշխանութիւնն համարեալ, և զի ոչ զհասարակապետութիւնն ինքեանց, այլ զինքեանս ձօնեցին հասարակապետութեան: Սագաւորեացն և դոքա, զի այր ոք բարի էր նախահաւ նոցա և սրտին յաղթական բախտին. որ 'ի քաղաքական կռիւնս յանձն առ յօգուտ հասարակապետութեան յաղթիլ քան յաղթել: Եւ դմա 'ի բազում ժամանակաց հետէ չեղև պատեհ հատուցանելոյ ինչ փոխարէն, արդ 'ի պատիւ երեսաց նորա լիցի սա իշխան ժողովրդեան. ոչ զի կարող ինչ ոք է և հմուտ, այլ զի այլ ոք փոխան նորա գտաւ այնմ արժանի: Սա անդեղեայ է մարմնով և զաղբատեսիլ, որ է

զսպասս արքունական զարդուցն դիցէ 'ի ծաղը և յան-
արգու[թիւն , [թող մեղադիր լիցին ինձ մարդիկ , կոյր և
անխորհուրդ զիս կարդայցեն , որպէս [թէ չգիտիցեմ
ո՞ւմ տալ՝ յոր վայր զետեղել , զոր քաջալաւացն և գեր-
աստիճանից տալարժան էր : Բայց ճարտար գիտեմ
ես [թէ ո՞ւմ տամ և ո՞ւմ զվաղնջուց պարտսն հատու-
ցանեմ : Եւ ուստի գիտիցեն դոքա զդիւցազնն զայն որ
'ի հետամուտ իւր փառացն խուսափէր , որ այնու դիմօք
դիմադրաւէր վտանգաց՝ որով այլք 'ի բաց վազէին յայն-
ցանէ , որ զանձին օգուտ զհասարակացն համարէր : Ո՛ր
իցէ , հարցանիցես , այրդ այդ՝ կամ ո՞ իցէ և ուստի :
Ձեզ անծանօթ է այրն , այլ առ իս ճշգիւ նշանակեալ
կան այդ հաշիւք առից և տրոց . գիտեմ ես ո՞ւմ զինչ
պարտիցիմ . ոմանց կանխեմ հատուցանել և այլոց ա-
նազան յետ աւուրց բազմաց , որպէս և զխորդ դէպք
և տեսչութիւն պետութեանս իմոյ բերիցեն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

ԲԱՐԵՐԱՐԵՑԻՑ ապա երբեմն և ապերախտին ,
բայց ոչ վասն իւր : Իսկ զինչ , հարցանիցէ որ [թե-
րևա , ե[թէ չգիտիցես՝ երախտագէտ արդեօք [թէ ա-
պերախտ որ լինելոց իցէ . սպասեալ մնայցես մինչև գի-
տասցես , ե[թէ չկորուսանիցես զպատեհն բարերարե-
լոյ : Ապասեալ յերկարեսցեն յոյժ իրքն . զի որպէս
Պլատոն ասէ , դժուարին է յոյժ տեսութիւն մարդ-
կայնոյ սրտին , իսկ և աճապարեալ յանդգնութիւն եղի-
ցի : — Ի՞նչ այդ այս է մեր պատասխանի [թէ ոչ կացուք
մնասցուք հաւաստեօք և ստուգութեամբ հասու լինելոյ
իրացն , քանզի դժուարին է հետազօտութիւն ճմար-
տութեան , այլ ընդ հաւանականագոյնն գնամք ուղի :
Օ այս ճանապարհ ունիմք և յամենայն գործս պատշա-
ճից , այսու օրինակաւ սերմանեմք , նաւեմք , զինուո-
րիմք , կիւն ածեմք , որդիս ծնանիմք . որոց ամենեցուն
եւք անստոյգ են : Օ այնցանէ բուռն հարկանեմք՝ յորոց
առաւելագոյն իցէ մեզ ակնկալութիւն : Օ ի ո՞ է որ
խոստանայցէ սերմանողին զառաոտ պտղաբերութիւն ,

նաւերդն զնաւահանգիստ, զինուորերդն զյաղթութի, փեսայի զհարսն պարկեշտ, հօր զաւակս առաքինիս : Ընաջնորդութեան բանին քան եթէ ճմարտութեան զհետ երթամք աներկեւան ստուգութեամբ : Ապա սեալ՝ զի դատեսցիս զամենայն և հաւաստեօք ճմարտութեան բերիցիս՝ ի գործ՝ յանգործութեան անցցեն կեանք քո : Աւր ուրեք տիպք կերպարանաց ճմարտութեան հաւանեցուցեն զիս յայս կամ յայն՝ ոչ ինչ զանգիտեցից բարերարել այնմ որոյ հաւանականութունի երախտագիտութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ և ՚ի բազում ինչ դէպս, ասէ, մարթ իցէ չարին ընդ կերպարանօք բարւոյ յարամիի ՚ի ներքս սարդիլ, և բարւոյն որպէս զչար անհաճոյ լինել. զի պատիւը են երեւոյթք իրաց՝ որոց հաւատս ընծայեմք : Եւ ո՞ ժխտեսցէ զայդ. բայց սակայն չգտանեմ ինչ այլ կանոն ուղղութեան խորհրդոց : Ինդ այս և եթ ուղի հարկ է ինձ հետամուտ լինել ճմարտութեան, ստուգագոյն քան զայս չիք ինձ ցուցանել : Եւ զի ըզգուշութեամբ դատեցայց յայտոսիկ, փոյթ կալայց չլինել դիրահաւան : Եւ և ՚ի մարտս պատերազմի պատահեսցէ ուրեք զի վրիպակ կարծեօք սխալեալ ձեռն իմ՝ ՚ի զինուորակից անդր լիցի նետաձիգ, և ՚ի թշնամին խնայեսցէ որպէս ՚ի զինուորակից : Բայց դուն ուրեք հանդիպեալ այդ, և ոչ ՚ի յանցանս ինձ գրեսցի. զի իմ կամք էին զթշնամին հարկանել և քաղաքացւոյն կալ պաշտպան : Եթէ գիտացից զպերախտութիւն ուրուք՝ ոչ բարերարեցից, բայց թէ սարդի հնարի խաբել զիս, ոչ իմ մեղ է անդանօր, զի ես որպէս երախտագիտի բարերարեցի :

Բայց թերևս հարցանիցէ դք. իոտսացեալ քո բարերարել ումեք, եթէ ստուգեսցես ապա զպերախտութիւն առնն՝ բարերարեսցեն թէ ոչ : Եթէ բարերարես, գիտութեամբ մեղանչես. զի տաս՝ ում չէր պարտ տալ. իսկ եթէ զլանաս՝ մեղանչես դարձեալ.

զի չտաս՝ որում խոստացար : (Յայսմ վայրի երեքեալ դեղեւի անդրդուելին ձեր հաստատութիւն հոգւոյ և մեծաբան խոստմունքդ թէ իմաստունն ոչ զղջացի երբեք ընդ գործս իւր , ոչ ուղղագրեսցէ զոր արար միանգամ , և ոչ զխորհուրդ մտացն փոխեսցէ : —) (Եւ փոխեսցի իմաստունն 'ի խորհրդոց իւրոց ' ցորչափ ամենայն ինչ կայ մնայ որպէս էրն 'ի սկզբանէ ' մինչ կալաւ նա զայն խորհուրդ :) (մին իրի իսկ ոչ ստորջացի երբեք զի լաւագոյն քան զոր արարաւն ' չմարթէր առնել 'ի ժամուն յայնմիկ . և ոչ լաւագոյն ինչ քան զհաստատեալն խորհել :) (Բայց և առ ամենայն ինչ բերի պայմանաւս այսուիկ ' եթէ ոչ խափան ինչ պատահեսցի :) (Յայս միտս ասեմք թէ յաջողէ նմա ամենայն , և զի ոչ ինչ հակառակ կարծեաց նորա պատահէ . քանզի կանխեաց եղ 'ի մտի թէ մարթի խափանարար ինչ խորհրդոց կամացն պատահել :) (նմոաց է այդ յանդուգն վստահութիւն 'ի բախտ աջողակ . իմաստունն զերկաքանչիւր իսկ զերեսն բախտին տեսանէ . գիտէ , որչափ դիւրին իցէ սխալել , քանի անստոյգ իցեն իրք մարդկեղէնք , և որքան խափանարարք խորհրդոց :) (Ինդ յեղ . յեղուկ և դիւրասահ բախտին հետս գայթ 'ի գայթի ընթանայ , և հաստատութեամբ մտաց ' անստոյգ ելլցն հետեւի , և պայմանաւոր որոշմամբն այնուիկ որով զամենայնէ բուռն հարկանէ ' պատսպարի և յայսմ մասին :

ԳԼՈՒԻ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԻ ԶԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԽՈՍՏԱՑԱՑ ումեք բարերարել , եթէ ոչ խափան ինչ ընդ մէջ անկեալ արգելուցու զիս 'ի խոստմանէս . իսկ զինչ , եթէ զոր նմին խոստացայ՝ հայրենիք զնոյն յինէն պահանջեսցեն . եթէ օրէնք 'ի վերայ եկեալ՝ արգելուցուն չառնել զայն ինչ զոր խոստացեալ էր իմ բարեկամին : (Օգուտոր իմ խոստացայ քեզ 'ի կնութիւն , և ապա գիտացի զի եկ իցես և օտարական , և չմարթէ ինձ ընդ օտարին առնել ինսամութիւն :) (Երէնք որ արգելուն ինձ զայն՝ նոքին են իմ ջատա

գով : Եթէ ամենայն ինչ որպէս 'ի խոստանալս իմում էին՝ կացցեն մնասցեն , և ես պակասեցայց 'ի խոստմանէս , յայնժամ գտայց հաւատադրութ և որպէս փոփոխամիտ կշտամբեցայց . իսկ եթէ ոչ՝ 'ի փոփոխել իրաց տացի և ինձ ազատութիւն խորհելոյ վերստին , և արձակուրդ 'ի խոստմանէս : Խոստացայ փաստաբաւնել յատենի , բայց ապա գիտացի զի 'ի փնաս հօրն իմոյ վարէր դատն այն . խոստացայ ուղեկից քեզ լինել 'ի տար աշխարհ , այլ պատմեցաւ ապա թէ աւագակք ունին զճանապարհս . խոստացայ անձամբ դալ առ քեզ , այլ խօթացաւ որդի իմ , այլ երկունք կալան զկինն իմ : Օ ի հաւատարիմ կացից 'ի խոստմանս իմում՝ հարկ է ամենայնի կալ մնալ անփոփոխ որպէս 'ի խոստանալս իմում էին : Իսկ զինչ այլ փոփոխութիւն մեծ որպէս 'ի վերայ կալ ապիրատութեանդ և ապերախտութեան . ապաքէն զոր տալոցն էի որպէս արժանոյ , զճանամ որպէս անարժանի . նա և զայրանալոյ իսկ պատճառք են ինձ այն զի խաբեցեր զիս :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԻԱՅԻՆ ԳԼԽԵՐՈՐԴ

ՍԱԿԱՅԸ և յայն հայեցայց թէ որքանոյ ինչ իրքն իցեն . և չափ և կշիռ խոստացելոցն լիցին ինձ խորհրդակից . զի եթէ դուզնաքեայ ինչ իրքն են՝ տալով տաց , ոչ զի արժանի այնմ իցես՝ այլ զի խոստացայ . և ոչ որպէս պարգև տաց , այլ 'ի գին խոստմանս որ ել ընդ շրթունս իմ , և 'ի խրատ ինձ՝ իմովս փնասու պատուհասելով զյախուռն խոստումն իմ . և ասացից ցանձն իմ . Եւ է զի ցաւեսցի քեզ , զի խոհականաւ գոյն ևս յայսմ հետէ խօսեսցիս . և տաց զպարգևսն որպէս տուգանս լեզուի : Իսկ եթէ մեծ ինչ իրքն իցեն՝ ոչ առից յանձն , որպէս Սեկենաս ասէ , զի խրատ մի արժիցէ ինձ հարիւր սեստերտից : Արկուստեք 'ի կշիռ մատուցեալ քննեցից զայսոսիկ . իբր զի մեծ ինչ է հաւատարիմ 'ի խոստմանն կալ , այլ մեծ ևս է չառնել երախտիս անարժանին . բայց և 'ի կշիռս երախտեացն հայեցեալ՝ եթէ թեթեւ ինչ իցէ , զիջայց . ապա եթէ

’ի փնաս մեծ կամ’ի շառագունանս անձին՝ լաւ իցէ ինձ առ մի նուազ յանձն առնուլ զստգտանս ժխտելոյ՝ քան զամօթ տալոյս կրել միշտ : Օ ի որպէս ասացի՝ յայն հաստատեալ է ամենայն թէ որքանոյ խոստումն իմ իցէ : Այ միայն զանխորհրդաբար խոստացեալն չհատուցից , այլ և զոր ոչն ետու ուղղութեամբ՝ պահանջեցից յետս : Ինմիտ է որ հաւատարիմ’ի սխալանան կամիցի կալ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴԻ

ՓԻԼԻԳՊՈՍԻ ԵՄԿԵՂՈՆԱՅԼՈՅ արքայի էր զօրական քաջաբազուկ , զորոյ զարիական հանդիսիցն ’ի բազում պատերազմունս զփորձ առեալ՝ ’ի մրցանակ քաջութեանն շնորհէր ինչ յաւարացն , և ստէպ պարգևօք խրախուսէր զսիրտն վարձկան : Վէպ եղև ամա անկանել նաւաբեկութեամբ ’ի կարուածս ԵՄԿԵՂՈՆԱՅԼՈՅ ուրումն . որ ’ի լուր արկածիցն ընթացաւ առ նա վաղվաղակի , սփոփեաց զնա և ժողովեալ ած յազարակ իւր ’ի տուն . հանգոյց զնա յանկողնի իւրում , կազդուրեաց զառ ’ի մահ կոչկոծեալն , և զաւուրս երեսուն դարման տարեալ նմա իւրովք ծախուք՝ ապաքինեաց , և պարենաւորեալ թոշակօք ուղւոյ արար զնա , որ ’ի հրաժարել իւրում ասէր ստէպ . Այ մոռացայց զերախտիս քո , միայն զի լիցի ինձ գամ մի հանդիպել ինքնակալին իմում : Պատմեաց Փիլիպպոսի գնաւաբեկութիւն իւր , իսկ զերախտիս օգնականութեանն լռեալ ամենեւին՝ յաւել իսկ և խնդրեաց յարքայէ շնորհել ինքեան զկալուածս ուրումն . այն ինքն է զիւրոյ ասանջականին՝ յորմէ հիւրընկալեալ և դարմանեալ էր : Ինչպէս ինչ աչօք փակելովք պարգևեն թագաւոր՝ մանաւանդ ’ի պատերազմի . այր մի արդար ոչ բաւեսցէ ընդդէմ սպառազէն ցանկութեանց այնքանոյ ամբոխին , և ոչ դիւրին ինչ իցէ այր լաւ և զօրավար քաջ լինել միանգամայն . Բւ յագեացին բիրաւաւորացն ամբոխ անյազ , զինչ զբռամբ ածցեն եթէ իւրաքանչիւր զիւրն կալցի : Օ յայ խորհէր յանձն իւր

Փիլիպպոս, մինչ հրաման ետ ածել զայրն 'ի ժառանգութիւն ցանկացելոյ կալուածոյն : Իսկ այրն կապտեալ 'ի ստացուածոց իւրոց՝ ոչ իբրեւ տխմար ոք և ապուշ՝ լուութեամբ տարաւ զըկանացն, մեծ ինչ համարեալ՝ զի և ոչ անձն իւր տուաւ նմա 'ի ստրկութիւն, այլ զրեաց առ Փիլիպպոս գիր հակիրճ և ազդու . զոր իբրեւ ընթերցաւ թագաւորն՝ ջեռաւ բորբոքեցաւ բարկութեամբ, և անդէն վաղվաղակի հրաման ետ Պաւսանիայ դարձուցանել զայրն 'ի ժառանգութիւն իւր սեպհական, և զգօրականն զայն չարասիրտ զհիւրն ապաշնորհ և մինչ 'ի նաւաբեկութեան իսկ ագահ, խարանաւ դրողմել 'ի ճակատ 'ի նշանակապետութեան նորա : Եւ արդարեւ արժանի իսկ էր՝ ոչ լոկ դրողմելոյ այլ և փորագրելոյ տառիցն 'ի ճակատ նորա, որ զսպնջականն իւր հանգոյն իմն նաւաբեկելոյ մերկ և կողոպուտ եղ ընկեցիկ անդ 'ի ծովափն ուր ինքն էր անկեալ : Եւ զոր դատակնիք պատուհասի արժան էր կապել 'ի վերայ այնպիսումն . պարտ էր այդ բառնալ 'ի նմանէ գլափշտակեալն մեծեղեռն անզգամութեամբ . և ո՞ր կարեկից լինէր ընդ պատուհաս նորա, որոյ խժոժութեամբ կասէր ամենայն ոք յողորմելոյ կարօտելոց :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Ի՞րդ միթէ տացէ՞ քեզ Փիլիպպոս զի խոստացաւ՝ թէպէտ և չիցէ արժան տալ, թէպէտ և անիրաւեսցի 'ի տալն և եղեռն մեծ գործիցէ, թէպէտ և արգելեալ փակեսցէ այնու նաւաբեկելոցն զծովեզերս աւմենայն : Ի ծանուցեալ և 'ի դարովելի սխալմանց յետս կալ ոչ ինչ թեթեւամտութիւն իցէ . նա արժան իսկ է անկեղծութեամբ լինել խոստովան թէ Եւլազգ կարծէի, խաբեցայ : Եւ 'ի հակառակէն՝ ամբարտաւանութիւն է խօլական յամառել պնդել 'ի նոյն՝ ասելով . Որ ընդ շրթունս իմ ել, որպիսի ինչ և իցէ, մի դարձցի յետս : Եւ փոփոխել իրացն ոչ ինչ ամօթ իցէ և խորհրդոց փոփոխումն : Եւ թէ Փիլ-

լիպակայ թողացուցեալ էր զժառանգութիւն ծովէ-
զերեայցն այնմ որ նաւաբեկութեամբն զըռամբ ան,
նչ ապաքէն կարօտելոց ամենեցուն զլանայր զհաց և
զջուր : Եւ ևս իցէ, ասէ, զի մինչև 'ի ծայրս սահ-
մանաց թագաւորութեան իմոյ կրիցես 'ի պնդադոյն ճա-
կատուդ զտառսդ՝ զորս արժան իսկ էր արդեօք յայ-
քո զըռմեւ . ցոյց դովին թէ քանի նուիրական իցէ
հիւրամեծար ասպնջականութիւն . 'ի դէմն քո ըն-
թերցցին ամենեքեան զվճիւն որով վստահ լիցին թէ
չիք ինչ վտանգ յասպնջական լինելոյ հիգացելոց : Եւ
առեւ քան թէ 'ի տախտակս պղնձիս փորագրեալ
այդու օրինակաւ հաստատագոյն լիցի օրէնսդրու-
թիւնդ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԵՆԵՐՈՐԴԻ ԻՆՆԵՐՈՐԴԻ

ԻՆԴԻՐ ապա, ասեն, պարագլուխն ձեր () ենոն դե-
նարս հինգ հարիւր խոստացեալ ումեք տալ 'ի փոխ և զի
տացեալ ապա զի չմարթէ վստահանալ 'ի նա, և 'ի բա-
րեկամաց իսկ յորդորեալ չտալ, ոչ անսաց և ետ զփոխն
զի խոստացեալ էր : — Եւ քան զամենայն՝ ընդ փոխն
և ընդ բարերարութիւն խտիր մեծ է . զի զարծաթն
անխորհրդաբար տուեալ 'ի փոխ, մարթ է պահանջել,
մարթ է յատեան կոչել զպարտապանն . և թէ ման-
կացեալ ևս իցէ՝ զմասն ինչ արծաթոյն առնուլ . իսկ բա-
րերարութիւնն նոյնժամայն կորնչի 'ի սպառ . թողից
ասել զի 'ի միումն է վատթարութիւն, իսկ 'ի միւսումն
վատ տնտեսութիւն : Եւ թողից զայն, զի և ոչ () ենոն
տայր զարծաթն զայն 'ի փոխ եթէ բազմագումար ինչ
էր . զի դենարս հինգ հարիւր, որպէս սովորութիւն է
ասել, և 'ի հիւանդութեան ոք ծախեսցէ . և ոչ այն-
չափ ինչ էր գումարն մինչև յետս կոչել զխոստումն
իւր : Եւ թամ յընթրիս՝ թէպէտ և ցուրտ իցէ օրն,
զի խոստացայ . բայց ոչ եթէ և ձիւնեսցէ . երթաց 'ի
հարսանիս զի խոստացայ, թէպէտ և չիցէ իմ մար-
տեալ զոր կերայ 'ի տան . բայց ոչ եթէ և տենդ գիւ
կալի . կացից ումեք երաշխաւոր՝ զի խոստացայ . այլ ոչ

եթէ և անյայտ իցէ ինձ գումարն , և կամ գոյիւ չափ արասցէ որ զիս պարտապան : Վ՛անգի պայմանաւոր են խոստմունքը և է իմանալ լուեւեայն՝ եթէ կարացից , եթէ օրէն իցէ ինձ , եթէ անփոփոխ մնասցէ ամենայնն : Եթէ զամենայնն վերածիցես յիւրեանց առաջին կերպարան , որպէս 'ի խոստանալս իմում էին , օրէն իցէ քեզ ստիպել զիս , և ինձ 'ի ծանոթաղամտութիւն համարեսցի 'ի բաց կալ 'ի խոստմանէս : Եթէ նոր ինչ իրը դիպեցան՝ զի՛ զարմանաս զի 'ի փոփոխել հանգամանաց խոստացելումն՝ և խոստացողին փոխեսցին խորհուրդը : Եւ ինձ զամենայնն նոյն ընծայեցո , և ես նոյն ինքն իցեմ : Եւ ապաքէն օր սահմանեմք և երաշխաւորութիւն տամք յանդիման լինելոյ ատենին . այլ ոչ ամենեքեան որք չերեւինն՝ անկանին ընդ դատաստանաւ , զի զօրութիւն բռնազոյն անպարտ առնէ զնոսա :

ԳԼՈՒԽ ՔԱՌԱՄՆԵՐՈՐԴ

Օ՛ՆՈՅ ընկալջիր և 'ի պատասխանի խնդրոյն այնորիկ եթէ արդեօք պարտ իցէ երախտագէտ լինել յամենայնի և բարերարութիւն ընդ բարերարութեան հատուցանել միշտ : Երտ երախտագէտ յամենայնի պարտիմ ընծայեցուցանել . բայց երախտահատոյց լինել չներէ ինձ երբեմն իմն դժբաղդութիւն , և երբեմն բարեբաղդութիւն այնորիկ որում երախտապարտ եմ : Օ՛ ի զինչ տաց տրիտուր թագաւորի , կամ աղքատս մեծատան . նա և ես իսկ որք նախատինս անձանց համարին յետս առնուլ զերախտին , և նորանոր բարերարութիւնս 'ի կշիռ առաջնոցն յաւելուն իսկոյն : Եւ յապիսեացն զինչ այլ կարիցեմ փոխարինել , բայց զյօժարութիւն կամաց . զի և չէ ինձ արժան մեթեւ զոր երախտին վասն չե ևս առաջնոցն փոխարինելոյ : Եւ յնու մտադիւրութեամբ ընկալայց՝ որով և շնորհին . և պատճառս տաց բարեկամին իմում յիս 'ի վարարկանելոյ զմարդասիրութիւն իւր : Եւ զնոր երախտին չնդունի , ընդ առեալսն երեւի դժկամակեալ : Բայց չկարեմ լինել երախտահատոյց . և զինչ . միթէ

իմ ինչ մեղք իցեն եթէ պակասէ ինձ պատեհ կամ կարողութիւն : Եւ այց նա բարերարեաց առ իս , զի եղև նմա պատեհ և կարողութիւն : Եւ որքեօք այր բարի իցէ եթէ չար . եթէ բարի՝ յաջող է ինձ դատն իմ . իսկ ընդ չարին և 'ի դատ ոչ մտանեմ : Եւ ոչ դարձեալ՝ զայն արժան համարիմ փութալ հատուցանել զփոխաբէնա երախտեաց այնոցիկ՝ որ դժկամակին , և կամ զորս հրաժարինն բռնադատել : Եւ այդ փոխարէնք իցեն երախտեաց , զի զոր դու յօժար կամօք ընկալար՝ հատուցես բռնի որում ոչն կամիցի : Եւ որոց պարգևս ինչ ընկալեալ ուստեք՝ անդէն 'ի տարադէպ ժամու փութան այլ ինչ առաքել փոխարէն և համարին զերծեալ 'ի պարտուց : Եւ այց այլ իմն ազգ մերժելոյ է փոյթ ընդ փոյթ յղել զփոխարէնն , և զպարգէն պարգևաւ վանել : Եւ ուրեք զի կարող իսկ գոյով չառնեմ փոխաբէնա երախտեաց , երբ առաւել քան զոր օգտեմն այլում՝ անձին փնասեցից . երբ բազում ինչ տուժեցիցես՝ ոչ ինչ յաւելուած բարեաց առնելով որում տամն : Եւ աճապարէ 'ի հատուցումն փոխարինին՝ ոչ զերախտագիտի առն՝ այլ զպարտապանի կրէ զսիրտ : Համայն ասել՝ որ աճապարէ հատուցանել փութով չկամի լինել պարտապան . և որ չկամին՝ ապերախտ է :

ԳԻՐՔ ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ

ՅԵՂԵԳՍ ԲԵՐԵՐԵՐՈՒԹԵԱՆՑ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՅԱՅՍ վայր որպէս ինձ թուի՝ յանգ հանեալ կատարեցաք զառաջարկեալս մեր բան ճառելով զբարերարութենէ՝ թէ որպէս առնել զայն պարտ իցէ և ընդունել։ Օ ի՛ի սոսա համայն բարերարութեանն բռնականին պատշաճք, և թէ յաւելումք այլ ևս դեգերել՝ ի նոյն, ոչ ըստ հարկի՝ այլ ըստ զիջանելոյ իրացն իցէ, որոց զհետ երթալ պարտ է ուր տանինն զմեզ և ոչ ուր հրաւիրեն։ Վասնզի և զայնպիսիս առաջի առնեն մեզ, որք թէ ոչ ի սպառ անօգուտք, սակայն և ոչ ի կարևորացն գոլով՝ քաղցրութեամբ իւրք գրգռեն զգիս։ Բայց արդ, զի այդպէս հաճոյ է քեզ, յառաջ մատուցուք զբանս, և զկարևորացն վճարեալ ասել՝ զայնոցիկ ճառեսցուք, որոց՝ զի զձմարիսն ասացից՝ ոչ ինչ կարևոր միութիւն է ընդ իրան, այլ կցորդութիւն և եթ. և յորոց ի քննութիւն պարապեալ ուրուք՝ թէպէտ և ոչ մեծ ինչ գործեսցէ, բայց և ոչ վայրապար վատնեսցէ զաշխատութիւն։

ԲԱՂՂՈՒ, ով մեծդ Երուկիէ Ի իբերալիս, բարերարոյ վիճակեալ բնութեան և սիրող բարերարութեանց, ոչ յագեսցիս երբէք նոցին գովութեամբք։ Չտեսի զոք ուրեք իբրև զքեզ մարդասէր և դոյզն իսկ երախտեաց մեծարող, և այնչափ առաւելեալ ի բարութեան՝ մինչև անձին համարել որ ինչ այլում բարեգործին. և զի մի լիցի ումեք ընդ երախտիս իւր

ստորջանալ՝ պատրաստ ես մտադիր 'ի հատուցումն փոխանակ ապաշնորհաց : Եւ այնչափ հեռի գոս 'ի սնապարծութենէ , և այնչափ խնամուտ առ 'ի չծանրանալոյ որոց բարերարեան , մինչ զի ոչ իբրեւ շնորհս՝ այլ որպէս զհատուցումն զերախտիսդ տաս : Եւ վասն այնորիկ իսկ տոկոսեօք վերադառնան առ քեզ տուեալքդ այդօրինակ , զի երախտագիտութիւն զհետ նոցա պնդի յաճախ որոց չխնդրենն զնա : Եւ զոր օրինակ փառք՝ փախստէիցն 'ի նոցանէ պնդագոյնս լինին հետամուտ , նոյնպէս և երախտեացն փոխարէն արգասիք՝ առատապէս յորդեն այնոցիկ՝ առ որս և ապերախտ լինել մարթ է : Եւ ինչ 'ի քո կողմանէ որ արգելուցու ըզբարերարեալն առ 'ի քէն մնացել միւսանգամ 'ի խնդիր շնորհաց , և ոչ վերջացիս երբէք մեծամեծս ևս ընծեռել՝ յաճախութեամբ ընդ մոռացելոցն և ընդ ծածկեցելոց 'ի լուութեան : Եւ լաւ և մեծանձն ջան 'ի մօր եղեալ երկայնամտէ ապերախտին՝ մինչև ածիցէ զնա յերախտագիտութիւն : Եւ այդ փոյթ յանձին կալեալ ոչ խաբեսցիս երբէք 'ի խորհուրդս քո . զի առաքինութիւն հուսկ ուրեմն նուաճեսցէ զախտս եթէ ոչ շտապեսցիս ատելութեամբ բերիլ առ նոսա :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Եւ ևեթ տիրապէս հաճոյական քեզ թուի որպէս ասացուած իմն մեծավայելուչ՝ եթէ Եւթ թէ յաղթիլ բարերարութեամբք . որ թէ չշմարտութեամբ արդեօք իցէ ասացեալ , արժանապէս ընդ խնդրով անկանի . զի այլազգ ամենեւին քան զոր կարծեսդ իրեն են : Եւ անգի 'ի թրցանս առաքինութեան չիցէ անթ և վատութիւն թէ յաղթեսցի դք . միայն զի մի լիցի զէն ընկէց՝ այլ ջանասցի լինել յաղթական . 'ի կատարումն գեղեցիկ առաջադրութեանց՝ ոչ ամենեցուն նոյն զութիւն է , նոյն կար և նոյն բախտ՝ առանց որոց և ամենաբարի խորհրդոց կատարումնն ոչ յաջողեսցէ . գովելի է միշտ կամքն հետամուտ ուղղութեանց թէ և այլ դք երազեալ յառաջեսցէ քան զնա . ոչ որպէս 'ի

Հանդիսի մրցանան՝ արմաւենին իցէ քաջագունին նշանակ . նաւ անդ իսկ բազում անգամ զտկարագոյնն նախապատիւ եղին դէպք : (Երբեք ար իւրաքանչիւր զպարտս պատշաճից ցանկայ իւրովսանն որպէս կարէն՝ հատուցանել լիուլի , թէպէտ և մին առաւելեալ զօրու թեամբ ձեռնհաս գտցի 'ի լրումն փափաքանաց սըրտին , և ջանից նորա օժանդակեսցէ բախտն , սակայն ոչ ընդհատ ինչ 'ի նմանէ իցէ և միւսն յօժարու թեամբ կամացն , որ թէպէտ սակաւ յոյժ քան զոր էառն փոխարինեաց՝ կամ թէ բնաւ իսկ ոչ , այլ ցանկայ փոխարինել , և այնմ դէտակն ունի յամենայն զօրութենէ . նման է այնպիսին անկեւումն 'ի մարտի զէն 'ի ձեռին , զոր եհար և սպան թշնամին բայց ընկրկել ոչ կարաց : Ի՞նչ լաւի չմարթէ երբեք յանձն առնուլ զպարտութիւնն զայն՝ զոր դուդ ամօթ համարիս , զի ոչ ընկճեսցի բնաւ և ոչ թիկնադարձոյց լինիցի , այլ մինչև ցօրն վերջին կենաց իւրոց կացցէ կազմ և պատրաստ , և 'ի կայի իւրում անկցի՝ խոստովանելով համարձակ զի բարիս մեծամեծս ընկալեալ և ըզփոխարէնան ցանկայ հատուցանել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԱԿԵԴԵՄՈՆԱՑԻՔ արգելին յիւրեանս զբռնամարտն և զկռփամարտ , վատութիւն համարեալ ըզպարտեցելոցն 'ի նոսա զամօթապարտ խոստովանութիւն : Որ յընթացս ասպարիզին 'ի նպատակ անդր յառաջեաց՝ երազութեամբ ոտիցն առաւելաւ քան զընթացակիցան և ոչ սրտիւ : Իմբիշն զօտեկոիւ երկիցս զգետնեալ կորոյս զմրցանակն , այլ ոչ տեղի ետ : Եւ զի ալկեդեմոնացւոց փոյթ մեծ այն էր՝ անյաղթս և աննշկունս գործել զքաղաքացիսն , 'ի բաց հրաժարեցուցին զնոսա յայնպիսի մրցանաց , յորս ոչ դատաւոր և ոչ կռուցն ելք զյաղթողն ցուցանէին , այլ պարտեցելոցն բարբառ հրաժեշտի և տեղի տալոյ վատութեամբ յասպարիզէն : Ի՞րդ զոր նոքա քաղաքացեացն իւրեանց հոգացան՝ աննկունս առնել զնոսա յամենայնի , առա-

քիմուլթիւն և կամք բարեյօժար՝ զնոյն հայթհայթեն ամենեցուն՝ զպարտեալն իսկ անյաղթս արարեալ և անընկճեիս հոգւով : Սմին իրի ոչ որ զժաբիոսեանն զերեքհարիւրս յաղթեալս ասիցէ , այլ անկեալս ՚ի սրոյ , և զՀռեգուղոս ձերբակալ ՚ի Վարքեդոնացոյ , այլ ոչ յաղթեալ . զնոյն պարտ է ասել և զամենեցուն՝ որք բուռն զօրութեամբ դժնդակ բախտին ընկճեալք՝ ոչ լքան սրտիւ : Օ այս այսպէս է իմանալ և ՚ի մըր ցանս բարերարութեան . զի թէպէտ և երախտիս բազումն և մեծագոյնս ընկալցի որ յաճախութեամբ չիցէ յաղթեալ . թէ զերկուստեք բարերարութիւնս ինքնուրոյն կշռեսցես՝ թերևս մին միւսումն յաղթեսցէ , բայց թէ զբարերարոյն և զբարերարեալ ըստ յօժարութեան սրտից նոցա դիցես ՚ի կշիռ , ոչ միումն և ոչ միւսումն զյաղթութեանն տայցես մրցանակ : Որպէս և ՚ի սուսերամարտս պատահէ երբեմն զի միումն բազմագոյն առեալ վէրս սաստիկս , և միւսումն հարեալ թեթևագոյն , հաւասարք և անպարտեիք համարին և երկոքեանն , թէպէտ մին տկարագոյն քան զմիւսն թուեսցի :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

Որ որ ապա ՚ի մրցանս բարերարութեան յաղթեսցի յայլմէ ցորչափ պարտապան զանձն խոստովանի և ցանկայ հատուցանել փոխարէն . և զոր ոչն կարէ արդեամբք՝ հատուցանէ սրտիւ : Գորչափ կայ մնայ յայդ խորհուրդս , ցորչափ հաստատուն ունի զկամեն , զերախտագիտութիւն սրտին յայտ առնէ և արտաբոյ . և զինչ պէտք իցեն զերկուստեք զընծայիցն յաճախութիւն ՚ի թիւ արկանել : Վրեզ մարթ է բազում ինչ պարգևել , իսկ ինձ ընդունել միայն . քեզ ձեռնառու է բախտն , իսկ ինձ կամք բարեյօժար . և որպէս սպառազէն մարտիկ՝ թեթևազէն կամ անզէն եղելումն՝ այնպէս և ես հաւասարիմ քեզ : Ոչ որ ուրեմն յաղթի յերախտեաց . զի ըստ ցանկութեան սրտին և ըստ յօժարութեան կամացն իցէ երախտագէտ : Օ ի եթէ

ամօթոյ իրք էին յաղթիլ երախտեօք՝ չէր պարտ բա-
րիս ընդունել 'ի հզօրագունից , որոց չէ մարթ փոխա-
րէնս առնել , յիշխանաց ասեմ , և 'ի թագաւորաց ,
զորս յայն մեծութիւն ամբարձ բախտն , զի բազում
ինչ կարեն առատաձեռնել , սակաւս յոյժ և անհաւա-
սարս պարզեացն իւրեանց ընդունելով փոխարէնս :
Բայց և նոցա մարթ իցէ սպաս ծառայութեան հար-
կանել , և գերագոյնն այն նոցա իշխանութիւն 'ի հա-
ճութենէ և 'ի հպատակելոյ ստորակայիցն է : Եւ և
այնպիսիք ոմանք այնչափ գեր 'ի վերոյք մարդկայ-
նոցս կրից և յամենայն ցանկութեանց գերծք , զի և
բախտն ինքնին գլխովին չկարէ առնել ինչնոցա շնորհս :
Հաղթեացէ ինձ բարերարութեամբ Սոկրատ , յաղ-
թեացէ 'Վիոգինէս , որ ընդ մեծութիւն զանձուցն Սա-
կեդոնացւոց անց գնաց մերկ և անինչ առ ոտն կոխելով
զարքունի ճոխութիւնս : Ինքնին նա յայնժամ և անձին
և այլոց , որոց չէին խաւարեալ միտք 'ի տեսութիւն
Ճմարտութեան , երևեցաւ գեր 'ի վերոյ այն՝ որ զտիե-
զերս համօրէն նուաճեալ ունէր ընդ իւրե : Ղոխա-
գոյն յոյժ և հզօրագոյն գտաւ քան զՂեքսանդր , որ
տիեզերակայէրն յայնժամ . զի , շատ ևս այն էր , զոր
չկամէր առնուլ 'Վիոգինէս , քան զոր կարող էր տալ
Ղեքսանդր :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Այս ամօթ իցէ յայնպիսեացն յաղթիլ . զի ոչ
ինչ պակաս իցէ յիս քաջութիւն եթէ անխոցոտելի
թշնամոյ հանցես զիս դիմամարտ . քանզի և ոչ հուր
չիցէ այրեցող՝ անբոցակէզ նիւթոց պատահեալ , և ոչ
երկաթ 'ի հատու զօրութենէն թուլանայցէ այնու՝
զի տկարանայ հերձանել զանգծելին վէմ որձաքար և
զանտեղիտալիսն 'ի բնէ կարծրակուռ պնդութեամբ :
Սոյն իմա և վասն երախտագէտ անձին . զի ոչ ամօթ
ինչ իցէ նմա թէ յաղթեցի երախտեօք այնոցիկ՝
որոց մեծութիւն բախտին և կամ առաքինութիւն
գերապանծ արգելուն առաջի նորա զամենայն ճանա-

պարհս փոխարինելոյ երախտեաց նոցա : Ի ծնողաց մե-
րոց զթեթէ միշտ յաղթիմք բարերարութեամբք . զի
ցորչափ կենդանի են՝ ծանունա զնոսա մեզ վարկա-
նիմք , և չառնումք 'ի միտ զերախտիս նոցա . և այն
ինչ 'ի զարգանալ հասակին զգոնացեալք՝ սկսանիմք
խելամուտ լինել , թէ վասն որոց ատէաքն զնոսա՝ սիրել
պարտիմք մանաւանդ , վասն խրատուցն ասեմ , և
խտութեանցն և խնամոտ զգուշութեանն 'ի վերայ
խորհրդակորոյս մանկական հասակին , և ահա յափը-
տակին առ 'ի մէջ : Եւսկաւուց է կեալ ցայն վայր մի-
ջև վայելեսցեն իսկապէս յարգասիս արդեանց զաւ-
կացն իւրեանց . այլք առ հասարակ զծանրութիւն և եթ
բառնան զնոցա : Իայց չէ ինչ ամօթ երախտեօք 'ի
ծնողացն յաղթիլ . և ընդէր բնաւ իցէ այն ամօթ ուր
և յայլոց իսկ յաղթիմք առանց ամօթոյ : Վանդի
բազում այն է զի հաւասարք և անհաւասարք գտանիմք
միանգամայն . հաւասարք սրտիւ , որ միայն պահանքի
'ի բարերարութեան , և զոր միայն մարթ իցէ մեզ
խոտանալ . իսկ և անհաւասարք՝ բախտիւն , որ թէ
արգելուցու զոր 'ի հատուցանելոյ զտրիտուր երախ-
տեացն , չէ պարտ նմա ամաչել իբրև զպարտեալ : Եւ
ամօթ ինչ է եթէ չժամանէ որ , միայն զի ընթանայցէ :
Հարկ է բազում անգամ զայլ ևս խնդրել չնորհս՝ չև
առաջնոցն փոխարինեալ . և ոչ եթէ նահանջիմք 'ի
խնդրելոյ և կամ խնդրեմք ամօթով , անկարողս տե-
սանելով զմեզ 'ի հատուցումն . քանզի ոչ մեր մեղք
են թէ պակասիմք յերախտագիտութենէ , այլ զի այլ
ինչ արտաբուստ խափան ընդ մէջ մտանէ : Ը առ է թէ
մեք անպարտելիք իցեմք ոգւով և ոչ յաղթիցիմք վա-
տութեամբ յորոց չենն ընդ մերովս իշխանութեամբ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Եւսկաւուց արքայ Եւսկեղոնացւոց պարծէր ստէպ
իբրև ոչ յուժեքէ յաղթեալ երախտեօք : Եւ զն այն
և գուռ ոչ ինչ համարէր արդեօք զԵւսկեղոնացիսն , և
զԵւսկայն , և զԵւսկարիացիս , և զԵւսկարիկս , և զայլ ևս ազնա՝
զԵւսկաւորեալն ընդ իւրև , և ոչ զոր նոցա օգնականու-

Թեամբն ստացեալ ունէր զարքայութիւնն՝ ՚ի ծագաց
 Թրակիոյ մինչև յափունս ծովուն անձանութի : Օ այդ
 կարող էր պարծել Սոկրատ , կարող էր և Վիոգինէս ,
 յորմէ նա ինքն արդարև յաղթեցաւ : Օ ի ո՞չ աղէ
 փեացեալն այն ամբարտաւանութեամբ ՚ի վեր քան ըզ-
 մարդկայինս բնութիւն՝ յաղթեցաւ յաւուր յայնմիկ
 յորում ետես զայր ոք որում չկարէր պարգևել ինչ և
 ոչ բառնալ ՚ի նմանէ :

Բրքեղայոս արքայ աղաչեաց զՍոկրատէս զալ առ
 ինքն . առ որ զայս ասեն տուեալ պատասխանի Սոկրա-
 տայ . շէն ինձ կամք երթալ առ նա , յորմէ ընկալեալ
 ինչ ՚ի պարգև՝ ոչ կարիցեմ զփոխարէնն հատուցանել
 նմա : Բայց Սոկրատայ յիշխանութեան իւրում էր
 նախ՝ չընդունել զպարգևսն , և երկրորդ՝ ինքն յառա-
 ջէր երախտաւոր լինել նմա , քանզի յաղաչանս նորա
 զիջեալ երթայր զայն ինչ առնելով նմա չնորհս՝ զոր
 Բրքեղայոսի չէր մարթ առնել Սոկրատայ : Եւ զինչ .
 ոսկի և արծաթ տայր նմա Բրքեղայոս . սակայն զար-
 համարհանս այնոցիկ ընդունէր փոխարէն : Որպէս
 ապա չմարթէր Սոկրատայ երախտահատոյց լինել
 Բրքեղայոսի . և զինչ կարէր ընդունել առ ՚ի նմանէ
 հաւասար տուեցելոցն յիւրմէն , եթէ ցուցանէր նմա
 զայր որ զկենաց և զմահու ունէր զգիտութիւն , և զեր
 կաքանչիւրոցն գիտէր քաջ զսահման : Եթէ զմոլո-
 բեալն ՚ի լոյս տուրնջեան զթագաւորն՝ խորհրդագգած
 առնէր խորոցն բնութեան , որոց այնպէս տգիտանայր՝
 մինչև յաւուր խաւարելոյ արեգականն փակել զարքու-
 նիս և փոքրել զհերս որդւոյն իբրև յաւուր սգոյ և
 աղետից : Որպիսի ինչ բարերարութիւնն էր եթէ
 զսասանեալն ահիւ և զծակամուտ՝ արտաքս ձգեալ
 քաջալերէր սրտապնդել ասելով . Ոչ եթէ նուազումն
 արեգական իցէ այդ , այլ երկուց լուսաւորաց զուգըն-
 թացութիւն , զի լուսինն խոնարհագոյն քան զարե-
 գականն գործելով պարունակ՝ զսկաւառակ իւր բոլոր-
 չի խափան ընդ մէջ արկեալ գողանայ զնա առ ՚ի մէնջ ,
 մերթ զգոյզն ինչ զնորա մասն ծածկելով եթէ հա-
 րեանցի և եթ ջերեալ անցանիցէ առ նովաւ , մերթ
 զառաւելագոյնն՝ եթէ մեծագոյն մասամբ իւրով պա-
 տահեսցէ նմա , և մերթ ևս ՚ի սպառ ծածկէ զնա , եթէ

կշիռ ընդ մէջ անկցի արեգականն և երկրի : Բայց հուպ ընդ հուպ մեկնեալ լուսաւորացդ երազութեամբ իւրեանց ընդ այլ և այլ դէմն , անդրէն վերստին դառնայ երկիր 'ի լոյս տուրնջեան . և այս օրէնք պահեսցին անսխալ 'ի դարս դարուց , և ըստ սահմանեալ և ըստ նշաւ նակեալ աւուրցն արգելցի արեգակն անջրպետութեամբ լուսնի սփռել համօրէն զճառագայթս իւր յերկիր : Կաց վայրիկ մի , և ահա բարձցի անջրպետն , յայտնեսցի ծածկեալն և որպէս յամպոց վերբերեալ արձա կեսցէ անարգել զճառագայթս իւր :

Ս'իթէ դոյզն ինչ հատուցանէր Սոկրատ փոխարէնս Բրքեղայոսի եթէ ուսուցանէր նմա զօրէնս թագաւորելոյ . նա և այդ իսկ զի կարող լինէր պարգևել ինչ Սոկրատայ ո՛չ ապաքէն մեծ ինչ շնորհք էին առ 'ի նմանէ : Ինդէր ապա զայն պատասխանի արար Սոկրատէս : Բայն զուարճախօս և ճարտար 'ի ձեռ բաւից որովք վարէր յաճախ՝ ծաղըր առնելով զամենեւեան մանաւանդ զմեծամեծս , լաւ համարեցաւ զլաւնալ զուարճաբանելով՝ քան գոռոզ ամբարտաւանութեամբ , և ասաց . Չկամիմ ընդունել երախտիս 'ի նմանէ , որում ոչ կարեմ զփոխարէնն հատուցանել : Խիթայր արդեօք , զի մի բռնադատեսցի ընդունել զոր ոչն կամէր , երկեաւ մի գուցէ ընկալցի ինչ անվայել Սոկրատայ : Իսկիցէ որ . Թող չառնոյր , եթէ չկամէր : Բայց զրգուէր 'ի վերայ իւր զթագաւորն մեծամիտ՝ որ կամէր զի ամենայն պարգևք իւր յարգեսցին : Օ լաւնալ ինչ արքայի և կամ մերժել և չառնուլ 'ի նմանէ՝ միօրինակ յարհամարհանս համարեսցին նմա ոչ ինչ խտրելով ընդ այս և ընդ այն . և առն ամբարտաւանի դժոխսբներ ևս է թէ արհամարհեսցէ որ զնա քան թէ չերկիցէ 'ի նմանէ : Կամիցիս գիտել ստուգութեամբ թէ առ ինչ հրաժարեցաւ Սոկրատ . զի չկամէր երթալ 'ի ծառայութիւն կամաւոր . նա՝ զորոյ զհամար ձակ ազատութիւնն չկարաց տանել քաղաքն ազատ :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ահ իսկ, որպէս կարծեմ, ճառեցաք զայսմանէ թէ արդեօք ամօթ ինչ իցէ յաղթիլն երախտեօք. և որ զայդ ասէն՝ հարկ է թէ գիտիցէ զի ոչ որ անձամբ անձին բարերարէ. ապա թէ ոչ՝ ո՞ր ոչ գիտէ զի չէ ամօթ յաղթիլն. յանձնէ : Եւ այց առ ոմանս 'ի Ստոյիկեանց երկբայութիւն է և զայսմանէ թէ արդեօք մարթ իցէ ումեք անձամբ անձին բարերարել, և թէ պարտակա՞ն իցէ երախտահատոյց լինել անձին իւրում. և պատճառք երկբայելոյ նոցա են բանքն յաճախեալք 'ի բերանս ամենեցուն թէ Լ'նձին իմում շնորհապարտ եմ. և թէ Չկարեմ գանգատել զայլմէ բայց զանձնէս. Եւ ինքնին ընդ անձին ոգորիմ. Սրէժ ինդրեցից յանձնէս. Ետեամ զանձն իմ, և որ այլ ևս բանք այսպիսիք. որովք իւրաքանչիւր որ զանձնէ իբրև զայլմէ բարբառի : Եթէ մարթ է, ասացէ որ, փնասել անձին, ընդէր ոչ և բարերարել. և դարձեալ՝ որ ինչ արարեալ այլում թէ համարէր յերախտիս, ընդէր ոչ նոյն պէս համարիցի եթէ անձին իմում արարից զայն. եթէ յայլմէ առեալ ինչ՝ երախտապարտ էի նմա, ընդէր յանձնէ ընկալեալ զնոյն՝ չիցեմ անձին երախտապարտ : Հիմ ապերախտ և ասպաշնորհ զտայց առ իս՝ որ այնպէս ամօթալի է որպէս թէ ագահեցէ որ անձին, կամ անգթասցի խստութեամբ և կամ անփոյթ իցէ և թերահոգ : Եւ պէտ զիւր իսկ մարմին վարեալ ձգեսցէ որ 'ի պղծութիւն՝ թէպէտ զայլոյ՝ միօրինակ չարահամբաւի : Իրաւամբք պարսաւի մարդելոյզն և շողջորթ՝ դիւրապատրաստ 'ի սուտակասպաս գովութիւնս այլոց. այլ ոչ ինչ ընդհատ պարսաւելի է և անձնահաճն և ինքնահաւան, և զի այսպէս ասացից, մարդելոյզն անձին : Ետելիք են ախտք ոչ 'ի փնասելն և եթ արտաքոյ՝ այլ և յորժամ ներքոյ անձանց իցեն փնասակարք : Եւ այլ որ առաւել զարմանալի քան զայր որ գիտիցէ անձին հրամայել և անձին իւրում իշխել : Իւրաքանչէր է նուաճել զազգս խուժադուժս և լծն.

կէցս՝ քան սանձ դնել հոգւոյն և զանձն իւր նուաճել։ Պղատոն շնորհս ունի Սոկրատայ զի 'ի նմանէ ուսաւ . իսկ Սոկրատ ընդէր չիցէ անձին իւրում շնորհակալու , զի ինքնուսոյց գտաւ : Իսկէր Ս . Կատոն . Օ որ ինչ պակասի քեզ՝ յանձնէ քումմէ 'ի փոխ առջիւր : արդ թէ մարթ է փոխ տալ անձին՝ ընդէր ոչ և պարգևս : Ի բազում ինչ դէպս յանձինս մեր բաժանիմք յաճախ . և ասեմք , (Ի)տղ զիս խօսակից լինել ընդ անձին , և թէ Լ'նձամբ զանձն կշտամբեցից : Եւ թէ արդարացեալ են բանքդ , ապա զոր օրինակ զայրանայ որ ընդ անձին , նոյնպէս և շնորհս ունեւ պարտի . որպէս նախա տէն՝ նոյնպէս և գովեսցէ . և որպէս փնասել կարէ անձին՝ նոյնպէս և օգտել : Լ'նիրաւութիւն և բարերարութիւն հակադրեալք են իրերաց . արդ եթէ մարթ իցէ ասել թէ անիրաւեցաւ որ անձին , ապա թէ և բարերարեաց :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԿ

(12) որ անձին իւրում լիցի երբէք պարտապան , և երախտապարտ որ ոչ է՝ մինչ չև իցէ նախ պարտապան : Իւր չիք փոխատու՝ չիք և պարտապան . որպէս չիք այր առանց կնոջ և ոչ հայր առանց որդւոյ : Եւ թէ չէ որ տայ , զիարդ առնուցու որ . ոչ տալ իցէ և ոչ առնուլ՝ յաջմէ 'ի ձախն փոխանցել ինչ : Օ որ օրինակ թէ պէտ և տեղափոխեալ շարժեսցէ որ զմարմին իւր՝ չիցէ այնու բարձող և կրող անձին իւրոյ , և որ ջատագով կայ անձին՝ չիցէ ինքն իւր պաշտպան , և ոչ որպէս տեառն բարերարի և խնամակալուի կանգնեսցէ ինքն իւր արձան , և ոչ ախտացեալն թէ իւրով ինամար կու թեամբն առողջանայ՝ պահանջեսցէ յիւրմէ վարձս , նոյնպէս և յայն ամենայն դէպս յորս անձամբ անձին օգտեսցէ որ չիցէ ինքն իւր շնորհապարտ , զի չիք որում շնորհս մատուցէ : (Ի)է և հաւանեցայց ասել թէ բարերարէ ինչ անձին , սակայն ոչ ապաքէն ընդ տալն և ընդունի . թէ և հաւանեցայց ասել թէ ընդունի ինչ երախտիս յանձնէ , սակայն ոչ ապաքէն ընդ առնուլն

և հատուցանէ : Ըստնին , որպէս ասի , պարտուք հատուցանին պարտք , և կեղծ մուրհակքն մինչ չև կրնքեալք՝ պատառին : () Ի ոչ էթէ այլ դք է որ տայն և այլ որ առնու , այլ մի և նոյն երկդքեանն : Պարտք յորժամ ասին՝ միոյ առ այլ է իմանալ . և զհարդ ապա բովանդակեսցի այն 'ի միում՝ որ ընդ լինելն պարտապան և արձակի : () որ օրինակ զնոյոյ և բողորակի ոչ վերին կողմն է և ոչ ստորին՝ ոչ ծայր և ոչ կատարած , վասն զի 'ի շարժման անդ փոփոխին կարգք , և յետնորդքն յառաջն և խոնարհեալքն վերբերին , և ամենայնն ընդ որ կոյս և շարժեսցին 'ի նոյն դառնան , սոյնպէս իմա և զմարդոյ որ թէպէտ 'ի բիւր դէմն կերպարանեսցի՝ սակայն մի և նոյն է : Վանակոծ արար զանձն , չունի բողդքել զումեքէ . կապեաց և եդ յարգելանս , չիցէ պարտաւոր վասն բռնութեանն . բարին արար անձին իւրում , անդէն հատոյց բարերարին :

Վիցս բնութիւն չկորուսանէ , որպէս ասեն , և ոչ ինչ . զի անջատեալքն 'ի նմանէ , առ նոյն ինքն առնեն դարձ . և չէ մարթ կորնչել իմիք , երբ չիք այլ տեղի ուր անկցի , այլ ուստի մեկնեցան վերագառնայ 'ի նոյն : () Ինչ նմանութիւն է , ասիցես , ընդ օրինակդ և ընդ առաջարկեալս խնդիր . լուր : Համարեաց թէ ապերախտ գտար անձին . ոչ կորնչին երախտիքն , այլ վայելէ յայն որ եսն զնա . համարեաց թէ չկամիս ընդունել զփոխարէնն , այլ առ քեզ իսկ է այն մինչ չև փոխարինեալ : Ինմարթ է քեզ կորուսանել ինչ . զի որ բառնի 'ի քէն , անդրէն 'ի քեզ դառնայ , յանձին քում առնէ շրջան . յառնուլդ տաս , և 'ի տալդ առնուս :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ՊԱՐՏ է , ասես , բարերարել անձին , ապա և երախտահատոյց լինել : Վախ այն իսկ սուտ է , որում զհետեւորդդ ածես 'ի վերայ : () Ի ոչ դք երախտիս առնէ անձին , այլ հպատակէ բնութեան իւրում որ զսէր անձին տնկեաց 'ի մարդումն , որով մեծապէս փոյթ է նմա խորշել 'ի վնասակարաց և օգտակարացն զհետ

կրթել : Ս ամս որոյ չիցէ որ առատաձեռն՝ զի պարզէէ ինչ անձին , և ոչ գթած՝ զի ներէ , և ոչ կարեկից՝ զի յաղէտս իւր գորովի : Որ ինչ այլոցն արարեալ՝ առատաձեռնութիւն իցէ գթութիւն և ողորմածութիւն , 'ի լինելն առ մեզ բերումն է բնութեան : Բարերարութիւնն գործ կամաւոր է . իսկ օգտել անձին՝ Հարկաւոր : Որչափ առաւել բարերարէ որ՝ այնչափ բազմերախտ համարեսցի . իսկ ո՞ որ գովեցաւ զի պաշտպանեաց անձին , զի ապրեցոյց 'ի ձեռաց աւազակաց : Որ բարերարէ անձին , լինիցի և ասպնջական . և որ պարզէէ ինչ ինքեան , ապա և փոխ ևս տացէ : Եթէ բարերարել կարէ որ անձին , բարերարէ միշտ , բարերարէ անընդհատ , և ոչ կարացէ գիտել զհամար բարերարութեանց իւրոց : Եւ երբ և զիմորդ երախտահատոյց լինիցի մինչ և 'ի հատուցանելն անդ բարերարէ դարձեալ : Օ Խաբոյ կարացէ ընտրել՝ երախտիս առնէ արդեօք եթէ երախտահատոյց լինի , որ զի 'ի միում անձին գործին համայն : Եւ պրեցուցեալ զանձն իմ 'ի վտանգէ՝ համարեաց թէ բարերարեցի անձին . ապրեցուցանեմ միւսանգամ , այլ երախտիս առնեմ արդեօք եթէ երախտահատոյց լինիմ : Եւ վերայ ամենայնի ացսոցիկ՝ թէպէտ և ներեցից առաջնոյ մասին առաջարկութեանդ թէ բարերարել կարիցեմք անձանց , բայց չկարեմ ներել և այնմ զոր 'ի վերայ ածես : Օ Եւ թէ և բարիս ինչ արասցուք , չիցեմք պարտական . էր վասն . զի 'ի տալն և ընդունիմք : Հարկ է ընդունել մեզ նախ երախտիս և ապա լինել երախտապարտ և հուսկ ապա հատուցանել . իսկ ուր ընդ տալն ընդունիմք առժամայն և զփոխարէնն , չմայ ինչ տեղի պարտականութեան : Որ տայն՝ այլում տայ , և որ պարտին՝ այլում պարտի , և որ հատուցանէն՝ այլում հատուցանէ . և այս ամենայն որ 'ի մէջ երկուց վճարին , 'ի միում անձին լինել ոչ կարեն :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՆԵՐՈՐԻ

ԻԱՐԵՐԱՐՈՒԹԻՒՆ է շնորհել ինչ յօգուտ . իսկ շնորհեն առինչունակ է : Ոչ ապաքէն յիմար կոչեմք զնա որ ասիցէ զանձնէ վաճառեալ ինչ անձին , վասն զի վաճառումն է հրաժեշտ 'ի վաճառելոցն և յիրաւանց նոցա , փոխանցելով զայնս յայլ որ : Ըդ որպէս 'ի վաճառելդ նոյնպէս և 'ի տալդ ինչ՝ բառնաս զայն 'ի քէն , և որ ինչ քո էր՝ այլում շնորհես 'ի վայելս : Եւ զի այս այսպէս , ոչ որ տպա բարերարէ անձին զի չկարէ անձամբ անձին տալ ինչ : Եւ թէ ոչ՝ երկու հակառակք միաւորին 'ի մի , որպէս թէ նոյն ինչ իցէ տալն և առնուլ , ուր բազում ինչ խտիր է ընդ տալն և ընդ առնուլ . և յիրաւի , քանզի դիմադրեալք են իրեւրաց ձայնքս . այլ թէ բարերարէր որ անձին իւրում , ոչ ինչ խտիր լինէր ընդ տալն և ընդ առնուլ :

Եւ յիսկ իսկ ասացի զի բառք ինչ առինչունակք են , և այնպէս յերկրեալք՝ մինչև չմարթէ նշանակութեան նոցա համօրէն յանձինս և եթ սահմանել : Եւ զբայր եմ , բայց այլոյ . զի ոչ որ իցէ ինքն ինքեան եղբայր : Հաւասար եմ , յայտ է թէ այլում . զի ո՞ր հաւասար ասիցի ինքեան : Որ ինչ համեմատին՝ հարկ է թէ ընդ այլում համեմատեսցի . և որ կցորդին՝ կցորդեսցի ընդ այլում : Ունայէս և որ տայն՝ հարկ է զի այլում տացէ , ապա և որ բարերարէն՝ հարկ է զի այլում բարերարեսցէ : Եւ յիսկ իսկ ձայնէն է յայտնի , զի բարերարել ասէ , զոր առ այլս է իմանալ : Օր ոչ որ անձին իւրում իցէ բարերար , որպէս և ոչ օգնական և կամ կուսակից : Շոխազոյն ևս մարթ է յայտնաբանել զայս և բազմապատիկ օրինակօք ցուցանել զի և բարերարութիւնն յայնց համարի է որք առանց այլոց ոչ վաճարեսցին : Եւ և այլ ինչ իրք , թէպէտ և համեստք յոյժ և գեղեցիկք և մեծի առաքինութեան գործք , բայց թէ չիցէ որ այլ՝ 'ի միոյ միայնոյ ոչ վաճարեսցին : Հաւատարմութիւն գովեալ և պաշտի 'ի կարգս մեծագոյն առաքինութեանց ազգի մարդկութեանս , այլ ո՞րաւ երբէք հաւատարիմ լեալ ուրուք առ անձն իւր :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՄԱՏԻՑՈՒՔ արդ յերկրորդ մասն առաջարկու
 թեանդ : Որ երախտահատոյցն լինի՝ հարկ է զի ծա-
 խեսցէ ինչ յանձնէ , որպէս և որ զփոխն հատուցա-
 նէ . բայց որ անձին իւրում լինի երախտահատոյց՝
 չծախէ ինչ , որպէս և ոչ շահի ինչ որ յանձնէ իւրմէ
 ընդունի երախտիս : Բարերարութիւնն և երախտա-
 գիտութիւն 'ի միոյ առ այլ փոխանակաւ պարտին
 անցանել , իսկ 'ի միում անձին այս փոխանակութիւն
 ոչ է : Եւ որ երախտահատոյցն լինի , փոխարէն
 օգտէ այնմ՝ յորմէ շահեցաւ ինչ . իսկ որ անձին հա-
 տուցանէ զերախտիս , ո՞ւմ օգտիցէ՝ բայց անձին : Եւ
 ո՞ր ոչ համարեսցի այլուր զերախտիս և այլուր զե-
 րախտեացն հատուցումն լեալ : Որ առ ինքն երախ-
 տագէտ լինի՝ անձին իւրում օգտէ . և ո՞ր յապերախ-
 տից չկամիցի առնել զայդ , մանաւանդ ո՞ր ոչ գտաւ ա-
 պերախտ՝ առ 'ի առնել զայդ : Եւ ասիցես . Ի՞նչ
 օրէն իցէ շնորհս ունել անձանց , օրէն իցէ և երախ-
 տահատոյց լինել : Եւ ասեմք . Շնորհ ունիմ անձին
 զի ոչ հաճեցայ առնուլ զնա ինձ՝ 'ի կնութիւն . զի
 ընդ այնմ չեղի ինչ դաշն ընկերութեան : — Եւ
 'ի գովութիւն ասեմք անձանց . և հաճեալ ընդ գործս
 մեր՝ շնորհակալեաց իմն վարիմք բանիւք պիտակաբար :
 Բարերարութիւն այն է՝ զոր արարեալ՝ մարթ է թէ
 չընդունիցիմք զփոխարէնն . իսկ որ անձին բարերարէ ,
 չկարէ չընդունել զփոխարէնն , ապա ուրեմն ոչ է բա-
 րերարութիւն : Եւ ասից ասել զի ոչ 'ի նմին ժամու յո-
 րում ընդունի որ զբարերարութիւն՝ և զփոխարէնն
 հատուցանիցէ : Որ բարերարէն՝ այսմ առաւելապէս
 պարտի զգուշանալ , զի առ 'ի օգտել այլում՝ մոռացի
 զանձին օգուտ . և զոր այլում տայ , նուազեսցի այն
 յիւրմէ . այլ որ անձին իւրում բարերարէ՝ վերջացեալ
 է յայդցանէ : Բարերարութիւնն զօր իմն է ընկերա-
 կան , զոմն սիրելի ընծայեցուցանէ և զայլ ոմն պարտա-
 կան . իսկ բարերարելն անձին անմասն է յայսցանէ .
 ոչ զոր առնէ սիրելի և ոչ զոր պարտական և ոչ ումք

տայ յոյս ասելոյ . Պաշտելի է այրն , բարերարեաց դմա՝
բարերարեսցէ և ինձ : Լաբերարութիւն է զոր ոչ
վասն իւր ինչ առնէ որ , այլ վասն այնորիկ որում բա-
րերարէ . իսկ որ բարերարէ անձին՝ բարերարէ վասն
իւր , ապա ոչ է բարերարութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ աստանօր թուեցայց քեզ արդեօք իբրև ոչ
կացեալ 'ի բանին իմում զոր 'ի սկզբանէ խոստացայ ,
և կարծիցես զիս զարտուղի անկեալ 'ի կարևորացն և
յօգտակարաց և մնավաստակ լեալ պարզմոտութեամբ .
Ե՛ւլ կաց մնա և ստուգագոյնս ասացես զայդ՝ յոր-
ժամ 'ի բուն իսկ 'ի խորն առեալ մուծից զքեզ , յո-
րոց թէ ճողոպրեսցիս՝ ոչ ինչ այլ շահ իցէ քո բայց
զի գերծար 'ի դժուարութեանց անտի՝ յորս մարթ իսկ
էր չլինել բնաւ միջամուխ : Օ՛ ի զինչ օգուտ իցէ ար-
դարև կնձիւն 'ի կնձիւն յաւելու , առ 'ի լուծանելոյ
զայն ապա : Ե՛ւլ զոր օրինակ առ 'ի զօսանա և 'ի խաղ
գործին երբեմն հանգոյցք ճարտարք՝ անհմատ եղելոցն
դժուարալուծանելիք , այլ որ գործեացն զայնոսիկ՝
հեշտեալ և անաշխատ լուծանէ՝ գիտելով զոլորսն մա-
նուածոյս , որք և այնու զուարճալիք են զի սրեն ըզ-
հանձար և յաւելուն զճարտարութիւն մտաց , նոյն
պէս և այսպիսի նենգուպատիր և խորամանկեալ բանք
զարթուցանեն զմիտս և զանհոգութիւն և զթմբու-
թիւն հոգւոյն 'ի բաց փարատեն , որում մերթ դաշտ
դիւրագնալի պարտ է բանալ առաջի , և մերթ ափա-
փայս դժուարինս , ընդ որս սողոսկեալ հորդեսցէ իւր
շաւիղ զգուշութեամբ :

Ե՛ւրդ որք ասենն թէ չիք որ ապերախտ , զայս օրի-
նակ պատճառաբանեն . բարերարութիւնն օգտակար
ինչ է . իսկ առն չարի , որպէս ասեն Ստոյիկեանք , օգ-
տել ոչ է մարթ , ապա չընդունի զբարերարութիւն .
նմին իրի և ոչ ապերախտ իցէ : Վարձեալ՝ բարերա-
րութիւնն բարի ինչ է և գովելի . իսկ այր չար , քանզի
բարւոյ և գովելոյ ընդունակ ոչ է՝ ապա և ոչ բարե-

րարութեան . և եթէ չէ ընդունակ բարերարութեան , ապա և ոչ պարտական հատուցանելոյ . նմին իրի և ոչ ապերախտ : Վարձեալ , որպէս ասէքդ , այր բարի զաւմենայն ինչ ուղղութեամբ գործէ . և որ զաւմենայն գործէ ուղղութեամբ , չկարէ լինել ապերախտ : Բարին ճանաչէ զիր բարիս , իսկ չարն ընդունի բնաւ բարիս . ապա՝ ոչ բարին երբէք ապերախտ գտանի , և ոչ չարն . և լինի ապերախտութիւնն անուն լոկ զիրկ յարդեանց :

Ղդարեւ միակ բարի առ մեզ առաքինութիւնն է զոր այր չար ոչ կարէ ընդունել . զի թէ ընդունակ էր առաքինութեան՝ ոչ ևս էր չար : Իսկ ցորչափ չար է , անընդունակ է բարերարութեան . վասն զի բարին և չարն դիմամարտք են և չէ մարթ միաբանել նոցա՝ ի միում . վասն որոյ ոչ որ կարող է օգտել չարին . զի որ զինչ և առ նա հասանիցէ՝ ապականէ , չարաչար վարեալ նովալ : () որ օրինակ ստամոք ախտացեալ և խանգարեալ մաղձայոյզ , զաւմենայն կերակուր զոր առնու ի մնունդ՝ յեղափոխէ ի հիւթ ախտարծարծ , սոյնպէս և անճն խաւարեալ ախտիւք զոր ինչ և ընկալցի՝ եղիցի նմա այն ի բեւն փնասակար և ի պատճառս թշուառութեանց : Վմին իրի բարեբաստիցն և ճոխից մեծապէս հասանէ տագնապ , և որչափ յաւելուն խորամուխ լինել ի մեծութիւնս յորս որպէս ի ծովու արեկոծին , նոյնչափ նուազեալս գտանեն զանձինս : Ղիք ինչ ապա զոր ընկալեալ առն չարի և օգտեսցի՝ մանաւանդ թէ ոչ փնասեսցի նովալ : () ի զաւմենայն ինչ որ և պատահեսցէ նոցա , յիւրեանց բնութիւն յեղաշրջեն . և գեղեցկագոյնք յիրաց՝ որք լաւագունից տուեալք օգտակարք լինէին՝ մահաբերք են նոցա . նմին իրի բարերարել ևս ոչ կարեն այլոյ . զի զոր ոչն ունի որ զիսորդ տալ կարասցէ . ոյր վասն իսկ պակասեն ի նմա և կամք բարերարելոյ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ թէպէտ այսօրիկ այսպէս՝ սակայն մարթ է չարին ընդունել պարզեւս իմն համանմանա երախտեաց . որոց ոչ արարեալ փոխարէնս , ապերախտ գտանի : Ի բարեաց են որ հոգւոյ են , են որ մարմնոյ և են որ բախտի : Ի բարեաց հոգւոյ անմասն են ամենեւին յիմարքն և չարք . և հաղորդին այլոցն զորս ընդունել կարեն , և ընդ որոց պարտին երախտահատոյց լինել . և որ չլինի , ապերախտ է : Եւ այս ոչ մեր և եթ Վարդապետութիւն է , այլ և Ղեմականք ինքնին որք ընդարձակեալ լայնեն զսահմանս մարդկայնոյ երջանկութեան , ասեն զչարս ընդունակ զոլ մանունց երախտեաց , որոց որ ոչն լինի երախտահատոյց՝ ապերախտ է :

Եւ թէպէտ և ոչ թուիցի մեզ բարերարութիւն որ ինչ ոչ ՚ի լաւութիւն օժանդակէ հոգւոյն , սակայն և ոչ ժխտեմք թէ առաւելութիւնք իմն են ցանկալիք . զոր օրինակ ինչք , հանդերձք , բարձ և պատիւ . և կեանք՝ զորս մարթէ առն չարի տալ բարւոյն և առնուլ ՚ի նմանէ , որոց եթէ չլինիցի երախտահատոյց , զապերախտի ընկալցի զանուն : Բայց , ասիցէ որ արդեօք , զիարդ համարեսցի որ ապերախտ ՚ի հատուցանել նորա զայն ինչ զոր ուրանաս զոլ բարերարութիւն : — Եւ ինչ ինչ որք թէպէտ չիցեն իսկապէս բարերարութիւնք , բայց վասն նմանութեանն նովին կոչմամբ յորժորջին : Բստ այսմ տուփ՝ կոչեմք և զարծաթին և զտկեղէնն . և անուսումն՝ ոչ զտխմարն ամենեւին , այլ զվերջացեալն ՚ի բարձրագոյն դպրութեանց . որպէս և որ զաղքատն տեսանիցէ պատառատուն զգետուք , մերկ զոմն ասէ տեսեալ : Եւ յայնպէս իմա և զայնոցիկ որք թէպէտ չեն իսկապէս բարերարութիւնք , բայց ունին զկերպարանս բարերարութեան : Իսկ եթէ ասիցէ որք՝ թէ որպէս երախտիքն զկերպարանս

1 Լատինն ունի աստ pyxis իբրի որ յառկաբար նշանակէ քրտի կամ քիլի քօսալի առեալ ՚ի յունէն πυξίς որ քօսալի ՚ի մերս լի :

և եթ ունին զբարերարութեան , նոյնպէս և ապերախտն կերպարանօք և եթ լինի ապերախտ և ոչ խեղապէս , խաբի . վասն զի որ տայն և որ ընդունի՝ բարերարութիւնս կոչէ զայնոսիկ . ապա և որ կերպարանեալ երախտեացն նենգիցէ՝ այնպէս ապերախտ համարի՝ որպէս դեղատուն որ զթմբադէղն իբրև մահադէղ խառնեալ մատուակեսցէ :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

ՍԻՃԻՆԱԳՈՅՆ ևս խօսի Նղէանթէս . յիւս և չիցէ , ասէ , բարերարութիւն զոր ընկալան , բայց ինքն ապերախտ է . զի թէ և խեղապէս զերախտիսն ընդունէր , չէր լինելոց երախտահատոյց : Բայտ այսմ և աւագակ մինչ չև շաղախեալ զձեռս իւր՝ յարիւն՝ աւագակ է . զի մահացու զինուք զինեալ պատրաստ կայ ՚ի կողոպտել և ՚ի սպանանել : Բնօրէնութիւն ՚ի գործեկեալ՝ ոչ եթէ սկսանի , այլ կատարի և ՚ի յայտ գայ : Ընդ բարերարութիւն զոր էառն , բայց կոչէր : Բարիչոքն սեղանակապուտք վրէժս լուծանեն , թէպէտ և ոչ ուրուք ՚ի նոցանէ ձեռն մինչ ՚ի դիս անդր հասանիցէ : Իսկ զիմորդ , ասես , ապերախտ լինիցի որ առ չարս , եթէ չէ նոցա մարթ բարերարել ումեք : Բնու զի ընդունի ՚ի նմանէ ինչ մի յայնպիսեաց որք առ տխմարս ՚ի բարերարութեանց են համարի . զորս թէ առ բարիս ունին չարք , ինքն ևս այնպիսի ինչ իրօք պարտի լինել երախտահատոյց . և որպիսի ինչ և իցեն այնոքիկ , հատուցանել որպէս բարիս՝ զորս ընկալան որպէս բարիս : Եթորինակ պարտապան համարեսցի որք այլում , թէպէտ դրամս ոսկիս առնուցու ՚ի փոխ , թէպէտ և կաշեայս , որք զգրոյմն բերելով զպետութեան , որպէս առ Լակեդեմոնացիսն էր , իբրև զդրամս յարգէին : Որպիսեօք եղեր պարտապան , նովիմք և հատուցես :

ԳԼՈՒԽ ԶՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

ԻՍԿ թէ զինչ իսկապէս բարերարութիւնն իցէ , կամ թէ արժան իցէ զայդ անուն մեծ և փառաւոր նուաստացուցանել՝ յայդպիսիս պատշաճեցուցանելով յանարգս և ՚ի ցածունս , ոչ է ձեզ քննել . այլոց թող ջիւր խնդրել զայդ ճշմարտութիւն , և դուք շատաձիւր զորոց զճշմարտութեան կերպարանսն բերիցեն երթալ զհետ , և զոր առաքինութեան անուամբ յորջորջէք , որ զինչ և իցէ այն , զնա պաշտեսջիւր : Եւ իցես . Որպէս չիք որ ապերախտ ըստ ձեզ , նոյնպէս և ՚ի հակառակէն ամենեքեան են ապերախտք . զի որպէս ասէքդ՝ ամենայն անմիտք չար են , և թէ՛ որ միով իւրիւր արտանայ՝ համբոյն ամենայն արտք բովանդակին ՚ի նմա . և զի ամենեքեան անմիտք են և չարք , ապա և ապերախտք : — Եւ զինչ . միթէ չիցեն . ոչ ահա պարսաւի յամենուստ ազգ մարդկան . ոչ հասարակաց է տրտունջ ՚ի բերանս ամենեցուն զի ՚ի կորուստ գնան բարերարութիւնք , և զի սակաւ յոյժ են որ ոչ չարահատոյց լինցին բարերարացն իւրեանց : Եւ մի համարիցիս թէ մեր միայնոյ բողոքքս իցեն , որ զի չարս համարիմք զամենեսեան և վատթարս՝ որք արտաքս քան զկանոնն երանեն ուղղութեան : Եւ հաւաստիկ ձայն իմն , չգիտեմ յոր , ոչ յիմաստասիրացն տաճարէ հնչեցեալ , այլ յամբոխէ բազմութեան՝ ՚ի դատապարտութիւն բերի ազգաց և ժողովրդոց .

... Ըն հիւրն յիւրմէ հիւրնկալուէն անկասկած Եւ ոչ աներ ՚ի փեսայէն . սէր յեղբօրէ նուազեաց , Եւր ամուսնոյն իւր դարանի , և առնըն կին ՚ի կորուստ :

Ստոյն ատթարագոյն ևս ժամանակս է . բարերարութիւնք ՚ի չարագործութիւնս փոխեցան , և ոչ խնայի յարին այնոցիկ , որ վասն պարտ էր հեղուլ զարին : Ի սուր և ՚ի թոյն հետամուտ լինիմք բարերարութեանց . և

իշխանութիւն մեծ համարեալ է և փառք՝ ձեռս համ բառնալ ընդդէմ հայրենեաց, և գաւազանօք՝ նորա զնա հարկանել առ 'ի մահ: Որ ոչ գեր 'ի վերոյ գլխա հար կայ հասարակապետութեան՝ յետնեալ համարի զանձն և նուաստացեալ: Օգոստոս 'ի նմանէ առեալ ընդդէմ նորա մղէ 'ի մարտ. և այս առ զօրսն քաջալերք են սպարապետի. Սարտերուք ընդդէմ կանանց և ընդդէմ որդւոց ձերոց. զէն 'ի ձեռին յարձակեցարուք և հարէք զտունս ձեր զբազինս և զթերափս: Սինչ երբեմն և եկելոցն իսկ 'ի յաղթանակել՝ չէր մարթառանց հրամանի ծերակուտին 'ի քաղաքն մտանել, և որոց յաղթական բանակաւն դարձեալ գային՝ արտաքոյ պարսպացն էր տեղի և ատեան, արդ 'ի կոտարած քաղաքացւոցն մոյեալ և ընտանի արեամբ շողախեալ՝ դրօշուք պարզելովք 'ի քաղաքն մտանէք. թող 'ի տեսիլ մարտացու զինուցն և նշանաց լռեալ հեծեսցէ ազատութիւն, և յաղթականն և խաղաղարար ազգաց ժողովուրդ՝ ձիգ 'ի բաց վանեալ յիւրմէ զպատերազմունս և փարատեալ զամենայն երկիւղ, յիւր պարիսպսն նստիցի պաշարեալ և յիւրոց արծուեացն երկիցէ ահաբեկ:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԲԳԵՐԱՆՑ է Վորիոլան, որ անագան ուրեմն ստրկացեալ ընդ չարիս իւր և զգօնացեալ 'ի բարեպաշտութիւն, 'ի բաց եղ զգէնան, այլ 'ի խռան կոտորածի համազգեաց: Բպերախտ է Վատիլինա, որում դոյզն յոյժ թուի նուաճել զհայրենիս, զի տապալել ևս ինդրէ զայն և ասպատակաւորս 'ի վերայ նորա յարուցանել զփաղանգս Բլորբորդաց, և յայնմ կողմանէ Բլպեան լերանց հրաւիրել զթշնամիս զի եկեալ յազեցուսցն զհնացեալ և զընդաբոյս ոխութիւնս իւրեանց, և զգորավարս Հռովմայեցիս զենուլ 'ի սպանդ՝ ցանկացեալ 'ի վաղուց՝ 'ի վերայ գերեզմանացն Վաղ-

1 Ի հիւպատոսական և յիշխանական գաւազանսն տկնարկէ բանն:

ղիացւոց : Ըպերախտ է Վ . Սարիոս , որ 'ի սինքոր զինուորութենէ ամբարձեալ 'ի հիւպատոսութիւն , եթէ ոչ զգիականս Հռովմայեցւոց հաւասարէր կոտորելոյն Վիմբրացւոց , եթէ ոչ ինքնին տայր նշան , մանաւանդ եթէ ոչ ինքնին լինէր 'ի նշան քաղաքական սպանդիցն և կոտորածի , չհամարէր փոխեալ զբախտ իւր և յառաջինն անդրէն հաստատեալ մեծութիւն : Ըպերախտ է Սիդղա , որ ծանունս քան զլտանգան մատոյց գեղս յաղէտս հայրենեաց , որ յԱրենեստեան ամրոցէն մինչև ցոլուն Սյոլինեան ճապաղեօք մարդկերէն արեան հորդեալ ճանապարհ , այլ իմն մարտ և այլ կոտորած արար 'ի քաղաքին , լեգէոնս կրկին յետ յաղթութեանն , որ անագորոյն մտաց է , և ընդդէմ դաշանցն և երդման՝ որ ամբարշտութեան է , յանկեան ուրեք փողոտեալ , և հնարեցաւ զտարագրութիւն . ոյլ անմահ աստուածք , զայր Հռովմայեցի որ դը սպանանէր՝ վարձս առնոյր արծաթոյ և ազատութիւն 'ի պատժոց , գուցէ արդեօք և զպսակ քաղաքական : Ըպերախտ է Վն . Պոմպէոս , որ ընդ երկցս հիւպատոսութեանն , և ընդ երկցս յաղթանակին , և ընդ բազմապատիկ իշխանութեանցն զորս յանտիական հասակին մեծաւ մասամբ կալեալ էր , զայս փոխարէն հատոյց հասարակապետութեան՝ զի և զայս իշխանակից իւր առեալ եմոյժ 'ի ժառանգութիւն նորին . որպէս եթէ նուազ ինչ ատելի լինէր իշխանութիւն իւր անիրաւ՝ եթէ բազումք մտանէին յիրաւունս այնորիկ որ ոչ ումեք անկն էր : Տարօրէն իշխանութեանց զակատեալ զհետ , բաշխս արարեալ գաւառաց՝ զի զոր կամէրն յայնցանէ պահեսցէ անձին , և յեռապետս զհասարակապետութիւնն բաժանեալ , այնպէս զի զկրկին մաւսունսն յինքն կալցի , յայն տեղի հատոյց գժողովուրդն Հռովմական՝ զի ծառայութեամբ և եթ նապրել կարացէ :

Ըպերախտ է և ոսոխն յաղթական Պոմպէի որ 'ի Վաղդիոյ և 'ի Վերմանիոյ ած ձգեաց զպատերազմն մինչ 'ի վերայ քաղաքին Հռովմայ , և փաղաքուն այն կուսակից ժողովուրդեան 'ի Փլաւինեան կրկիսին եհար բանակ մծտագոյն ևս քան զՊորսենայն : Ոչ արդարև զեղծաւ յաղթութեամբն , և ոչ յանչափս անգլթա-

ցաւ . այլ զոր ասէրն ստէպ՝ ելից և արդեամբք՝ ոչ զոք սպանեալ բայց զդիմակացս զինուք : Եւ զինչ այն իցէ , թէպէտ յորդադոյն արեանց ճապաղեօք արբուցին այլք զսուսերս իւրեանց , բայց յազեալք ուր ուրեմն՝ ՚ի բաց ընկեցին . իսկ սորա վաղադոյն ամփոփեալ զսուրն՝ այլ ոչ երբէք ՚ի բաց եդ : Եւ Երախտ է և Դատոնիոս առ իշխանապետ իւր , զոր որպէս իրաւամբք եցոյց սպանեալ , և զսպանողս նորա կացոյց ՚ի վերայ զաւառաց և իշխանութեանց . և զհայրենիս զհիգացեալն տարազրուութեամբք , ասպատակութեամբք և ընտանի կռուովք , ՚ի լրումն չարեաց նորա՝ ընդ օտարազգւոյ արկ ընդ իշխանութեամբ . զի որ Երայեցւոց , Հռոդացւոց և այլոց ևս մեծապայծառ քաղաքաց չնորհեալ էր զիւրաքանչիւր իրաւունս ազատս և ապահարկս զնոսա կացուցեալ , ինքն ներքինեաց եկաց հարկատու :

ԳԼՈՒԻ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Եւ ի՞նչ ոչ բաւեցեն ՚ի թուել զապերախտս աւմենայն մինչ ՚ի սպառապուռ կործանումն հայրենեաց : Եւ որպէս յանչափս բերիցիմ եթէ առնուռ ցուցանել թէ և Հասարակապետութիւնն ինքնին որպէս և որչափ անիրաւեալ է ապերախտութեամբ առ լաւ որեարն և ջերմ պաշտօնատարս իւր , ոչ ընդհատ ինչ քան զայլս ինքն յանցուցեալ ապերախտութեամբ : Տարազրեաց զԼամիլոս , մերժեաց զԿիպիոն , արտասահման արար զԿիկերոն յետ մահուն Լատիլինեայ , կործանեաց զտունն և յաւար մատնեաց զինչս նորա . և զոր ինչ գործելոց էր Լատիլինա թէ յաղթէր՝ գործեաց ինքնին : Հռուսիդիոս զվարձս անմեղութեան իւրոյ՝ ընկալաւ ՚ի խորշ ինչ Եսիոյ . Լատովնի ժողովուրդն Հռովմայ չեա զդատաւորութիւն , և զհիւպատոսութիւն զլացաւ ՚ի սպառ : Եւ Երախտք եմք առ հասարակ : Եւ իւրաքանչիւր յանձն իւր լիցի խորամուռ . չիք ոք որ ոչ գանգառ կալցի զապերախտելոյ ուրուք : Իսկ արդ անմարթ էր գանգատել ամենեցուն՝ եթէ ոչ ամենեքեան արժանի գանգատանաց էին . ապա

ուրեմն ամենեքին են ապերախտք : Լ, Ե միթէ ապերախտք և և Ե . այլ և ցանկասէրք առ հասարակ , չարամիտք և վատասիրտք , նա այնոքիկ առաւել որք քաջասիրտքն թուին : Յաւել թէ և փառասէրք առ հասարակ և ամբարիշտք ամենեքեան : Լ, Ե մի լիցի քեզ զայրանալ . ներեալիւր բոլորեցուն զի յիմարեալ են առ հասարակ : Չկամիմ յանստոյգա զքեզ վարանեցուցանել եթէ ասացից . Տես քանի ապերախտ է պատանեկութիւն : Ը որ այնպէս առաքինի՝ զի ոչ ցանկասցի օրհասի հօր իւրոյ . այնչափ բարեւալ՝ որ ոչ այնմ սպասիցէ . այնչափ բարեպաշտ՝ որ ոչ զայն զմտաւ ածիցէ : Ը որ ընդ ամենաբարոյ ամուսնոյն երկիցէ ընդ մահ , և ոչ զառ 'ի նմանէ շահն հաշուիցի . ո՞րք , աղէ ասա , պաշտպանեալ 'ի դատաստանի և ոչ ընդ ելաննէն յատենէ՝ զայնքանոյ բարերարութեանն մոռացի զյիշատակ . նա և այս վկայեալ է՝ թէ չիք որ մեռանիցի անտրտունջ . չիք որ համարձակեսցի ասել յաւուրն յետնում :

Լիցի զբաղդին լոցեալ սահման .

չիք որ որ անդիմադարձ և առանց յողւոց հանելոյ ելանէ 'ի կենաց : Լ, Ե որ և այդ ապերախտութիւն է ոչ շատանալ անցելոյն ժամանակաւ : Լ համար արկեալ զաւուրսդ՝ սակաւք թուեսցին քեզ միշտ . խորհեաց զի ծայրագոյն բարին ոչ ժամանակաւ է , այլ թէ բարւորք վարեսցիս նովաւ՝ որքան և իցէ : Լ յապաղելոյ աւուր մահուան չիք ինչ օգուտ առ երթանկութիւն , զի 'ի յամեն՝ ոչ երանագոյն այլ երկարագոյն լիցին կեանք : Ը չլաւ ևս է՝ շնորհակալութիւն սրտիւ ընդ ընկալեալ վայելս հէշտալիս , ոչ զայլոցն հաշուել զամն , այլ զիւրմն յարգել երախտագիտութեամբ , և շահեցուցանել զայնոսիկ : Լ յամ արժանի համարեցաւ զիս աստուած . շատ է և այս : Լ էլ ինչ կարէր շնորհել , բայց և այս իսկ բարերարութիւն է : Լ յրախտագէտք լիցուք աստուածոց և մարդկան և ամենեցուն՝ որ միանգամ շնորհեցինն ինչ մեզ . երախտագէտք և առ այնոսիկ՝ որք մերայնոցն ետուն ինչ :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ , ասիցես , պարտս իմն անսահմանն 'ի վերայ զնես յասելդ և մերայնոց . դիր ապա չափ և սահման : Որ բարերարէ , ասես , որդւոյն՝ բարերարէ և հօրն : Եթա զայն հարցից թէ ուստի սկսեալ , և ուր յանգիցի . երկրորդ և զայն յայտնաբանեսցես ինձ , զի նոյն բարերարութիւն որ առ հայրն բերի , բերիցի և առ եղբայրն և առ հօրեղբայր և առ հաւն և առ կին և առ աներ : Եւ ինձ . ուր զկայ առից , ցոյր վայր զարեւակցացն կարգ յառաջ ձգեցից : — Եթէ զանդաստան քո վարեցից , երախտիս քեզ առնեմ , և եթէ ըզտուն քո հրդեհեալ շիջուցից , կամ զդէմ կալայց՝ զի մի կործանեսցի , ոչ ապաքէն լիցիս ինձ երախտապարտ : Եթէ զծառայ քո ապրեցուցից , պարտական զքեզ կացուցանեմ . և եթէ զորդիդ քո ապրեցուցից , չիցէն ինձ երախտապարտ :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԵՆՀԱՆԳԻՏ են , ասես , օրինակքդ . զի որ վարէ զանդաստանն իմ , ոչ անդաստանին առնէ երախտիս՝ այլ ինձ , և որ հաստատէ զտունն իմ՝ զի մի անկցի , ինձ բարերարէ . զի ինքն տունն անդգայ է : Օ իս ինքն կալցի շնորհապարտ , զի զայլ ոք չկարէ ունել : Եւ զի և որ վարէ զանդա իմ , ոչ զանդան ցանկայ ունել շնորհակալուս , այլ զիս : Օ նոյն իմա և զծառայէն . զի իմ արծաթագին է , ինձ համարի պահպանութիւն նորա . վասն որոյ ես ինքն եմ պարտապան ընդ նորա : Եւ որդի իմ ինքնին ընդունակ է բարերարութեան , նմին իրի ինքն ընդունի . և ես ուրախ լինիմ ընդ բարերարութիւնն . կցորդ եմ երախտեացն և ոչ պարտապան : — Եւ այց որ ժխտեսդ գոլ շնորհապարտ տուր ինձ , աղէ , պատասխանի . քաջողջութիւն որդ

ւոյն, բարօրութիւնն և ժառանգութիւն պատշաճիցին
 հօրն թէ ոչ, լիցի արդեօք հայրն երջանկագոյն կեն-
 դանութեամբ որդւոյն, և թշուառագոյն՝ կորստեամբ
 նորա : Եւ ո՞ր երկբայեսցի երբէք . արդ որ ինևս լինի
 երջանկագոյն, և 'ի վտանգէ թշուառութեան զերծա-
 նի, չից՞ ինձ երախտապարտ : — Ոչ, ասիցես, զի որ
 ինչ առ այլ լինին երախտիք՝ թէպէտ և մինչև առ մեզ
 ժամանեսցեն, 'ի նմանէ որում տուանն պահանջեսցին .
 զոր օրինակ և արծաթ որում աւանդեցան 'ի փոխ՝
 պահանջի 'ի նմանէ, թէպէտ և իմ իսկ օգտեալ ինչ
 իցէ նովա : Չիք բարերարութիւն յորմէ ոչ օգտե-
 ցին և մերձաւորք, մերթ ևս կարի իսկ հեռաւորք :
 Ոչ այն իցէ խնդրելի թէ յուսմէ՞ առ ո՞ր բերիցին երախ-
 տիք, այլ թէ ո՞ւմ զառաջինն շնորհեցաւ . 'ի բուն իսկ
 'ի պարտապանէն որ գլուխ է բարերարելոցն՝ իցեն քոյդ
 պահանջք : — Եւ անսա աղաչեմ, ոչ ահա դու ինք-
 նին ասես, թէ զորդի իմ ինձ շնորհեցեր . և եթէ նա
 կորնչէր՝ և ինձ չէր մարթ մնալ կենդանի . և չիցէն
 երախտապարտ վասն կենաց նորա, զորոյ զկեանսն
 վերադասես քան զքոյդ : Եւրդ իսկ յապրեցուցանել
 իմում զորդիդ 'ի գուշս անկեալ գոհանայիր զգից՝ որ-
 պէս զանձինդ պահպանութենէ, և զայս բարբառ ար-
 ձակէիր . (Ի)՞պէտ զիս՝ թէպէտ զիմն ապրեցուցեր,
 հաւասար են ինձ շնորհքդ, և զիս և զնա փրկեցեր,
 մանաւանդ թէ զիս : Եւ առ իմէ՞ բանքդ իցեն, եթէ
 չհամարիս ընկալեալ ինչ երախտիս : — Օ՛հ և
 զպարտս որդւոյ իմոյ՝ եթէ փոխ առեալ իցէ ուս-
 տեք, հատուցանեմ փոխատուին, այլ ոչ որպէս թէ
 ես իցեմ պարտական . նա թէ և 'ի շնութեան ըմբռ-
 նեսցի որդի իմ, զամօթի հարկանիմ, այլ ոչ եթէ ես
 կոխիցիմ շուն : Եւ նորհապարտ զանձն իմ ընծայեցու-
 ցանեմ քեզ վասն որդւոյս, ոչ զի պարտապան եմ
 արդարեւ՝ այլ զի կամաւորապէս առնում զայն յանձն :
 Եւ թէպէտ խնդութիւն մեծ և օգուտ բազում եղեն
 ինձ յողջանդամ ազատութենէ որդւոյս, և զերծայ 'ի
 կարեւրէր հարուածոյ որդեկորոյս լինելոյ, բայց ոչ այդ
 խնդիր է մեր՝ թէ արդեօք օգտեցեր ինձ, այլ թէ բա-
 րերարեցեր և առ իս . քանզի օգտել օգտեն և անբանն
 և քար և խոտ, այլ ոչ բարերարեն . զի առ բարերա-

բարութիւն ինդրին կամք . իսկ դու ոչ հօրն կամիս զբարերարութիւնդ, այլ որդւոյն . է՛ զի և բնաւ իսկ չճանաչես զհայրն : Եւ լսին իրի զայդ ձեռնիդ, Եւ ի թէ չեզէ՛ բարերար առ հայրն զորդի նորա ապրեցուցեալ, ի հաւառակն փոխեալ ասասցես . Եւ ի թէ եղէ՛ բարերար և առ հայրն զոր ոչն ճանաչէի, և որ ՚ի միտս իմ ոչ անկաւ : Իսկ զի՛նչ ապա եթէ զատեւոյ քեզ հօրն զորդին ապրեցուցանիցես . համարիցին երախտաւոր այնմ զոր մահուցափ ատէիր ՚ի բարերարելոյ : Եւ զայլ քար բանից ՚ի բաց եղեալ, ըստ իրաւաբանից զայս տաց պատասխանի . Ի՛ բարերարողին կամմն պարտ է հայել : Որում և կամէն՝ այնմ բարերարեաց . զի եթէ ՚ի շնորհս հօրն արար, հայրն է ընդունող բարերարութեանն . իսկ եթէ ոչ, ընդ բարերարութեանն եղելոյ առ որդին չէ պարտական հայրն, թէպէտ և վայելեաց իսկ յայն : Եւ կայն ՚ի տալ պատեհին՝ թէ յօժարի և ինքն առնել ինչ փոխարէնս, ոչ որպէս ՚ի հարկէ պարտուցն փոխարինէ, այլ պատճառս իմն առնելով զայն ՚ի բարերարել : Եւ օրէն զտրիտուր երախտեացն պահանջէ ՚ի հօրէն . եթէ իւրովի արասցէ ինչ մարդասիրութեամբ, յարդարութիւն համարեցի նմա այն և ոչ յերախտագիտութիւն : Եւ թէ ոչ չիցէ վախճան իրացդ, զի թէ երախտապարտ իցէ հայրն՝ ապա և մայրն, ապա և հաւն և քեռին և զաւակքն, և ազգականք և բարեկամք և ծառայք և հայրենիք, և ուր զկայ առեալ դադարեցի բարերարութիւնն : Եւ ան զի շարաբերութիւնդ այդ անվախճան է և դժուարին յոյժ դնել նմա չափ և սահման . քանզի տակաւ յառաջէ սողալով մեղմաբար՝ և ՚ի սողելոյ երբէք ոչ դադարէ :

Եւ այց է ինչ այլ արժանի խնդրելոյ . Եւ զբարք երկու խումբ են ընդ միմեանս . եթէ զմի ՚ի նոցանէ ապրեցուցից, բարերարիցեմ և միւսումն որ դժկամակի ընդ փրկութիւն եղբօրն ատելոյ : — Եւ երկբայութիւն զի բարերարութիւն իցէ և օգտել որում ոչն կամի . որպէս և որ ակամայն օգտէ՝ չէ բարերար :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆՆԵՐՈՐԴ

Եւ զիմարդ, ասասցէ որ, բարերարութիւն կոչես
 դու զայն որով վշտագնի որ և նեղի : — Այ սակաւք
 'ի բարերարութեանց տխրատեսիլ են և դաժանագէտ,
 որպիսիք են կտրել և խարել առ 'ի բժշկութիւն և
 կապանօք կաշկանդել : Այ յայն հայել պարտ է թէ
 ցաւէ ումեք ընդ ընդունելութիւն երախտեացն, այլ
 թէ արժան էր նմա ուրախ լինել : (Ե) անպիտան դրամն
 զոր այր խուժ և անճանաչող արքունի կնքոյն՝ զընկենու
 'ի բաց : (Զ) Կէտ և ատեսցէ որ՝ սակայն և ընկալցի
 զերախտիս, միայն թէ օգտակար իրքն իցեն և յօգուտ
 նմին տուեալ . չէ ինչ փոյթ եթէ զբարին չարաչար ըն
 կալցի որ : (Է) Եկ աղէ և ընդ հակառակն շրջեա ըզ
 բանդ : (Ը) Եւ որ զեղբայր իւր, յորմէ օգուտ բազում
 է նմա . զնա սպանանեմ ես, այլ ոչ բարերարեմ եղ
 բօրն, թէպէտ և նա 'ի բարերարութիւն համարեալ
 խնդայցէ ընդ այն : (Թ) Եւ թեամբ յոյժ փնասէ որ և
 ընդ չարեացն զորս արար՝ ընդունի շնորհակալիս : —
 (Կ) Եւ ինչ իցէ . 'ի բարերարութիւն համարեացի այն
 որ օգտէն, իսկ որ փնասէ՝ ոչ ևս . այլ ես ահա շնոր
 հեմ ինչ ումեք, որոյ ոչ օգուտ իցէ և ոչ փնաս, և
 սակայն բարերարութիւն է : (Ն) Հայր նորա գտանեմ
 անհնչացեալ յանապատ տեղւոյ, բարձեալ թաղեմ
 զմարմինն . մեռելոյն օգտեցի ինչ ոչ, (զի զինչ օգուտ
 իցէ նմա թէ այսպէս կամ այնպէս ապականեսցի) . և
 ոչ որդւոյն, զի զինչ առաւելութիւն իցէ նմա անտի :
 — (Շ) Եւ իսկ զի զկարեւոր պարտս հանդիսապէս յու
 ղարկաւորութեանն ինկ. կատարեաց : (Ո) Եւ շնորհ
 արարի հօր նորա՝ զոր ցանկայր առնել ինքնին, և պար
 տական իսկ էր առնելոյ : (Թ) Եւ յերախտիս որդւոյն հա
 մարեացին իրքն՝ եթէ ոչ լոկ առ գթութեան և մար
 դասիրութեան՝ որպէս զամենայն իսկ դիակունս՝ թա
 ղեցից և զհօրն, այլ գիտելով չափ թէ ոյր մարմին է,
 կամք իցեն ինձ այնու սպաս ինչ ծառայութեան առնել
 որդւոյն : Իսկ եթէ որպէս անձանց թի մեռելոյ հող 'ի

վերայ ածից՝, ոչ ոք իցէ ինձ ընդ այնր պարտական . հասարակաց մարդկութեան բարերարեցի : Ես իցէ ոք ցիս . Օ՛ր այդչափ խնամով՝ի խնդիր լինիս թէ ո՞ւմ ումեք երախտաւոր եղեր , որպէս թէ զարիտուրն ունիցիս պահանջել երբէք : — Եւ եւն արդարեւ որք համարին թէ չիցէ օրէն երբէք պահանջել զփոխարէնն , և 'ի հաստատութիւն բանիցն յառաջ բերեն զայսոսիկ : Եւր ապերախտ թէ և պահանջեսցի՝ ոչ հատուցանէ . իսկ երախտագէտն իւրովի զփոխարէնսն առնէ : Եւ դարձեալ՝ եթէ առն բարւոյ բարերարեցեր՝ երկայնամիտ լեր մի արդեօք բողոքելովդ նախատինս զիցեսնման որպէս թէ չունէր հատուցանել իւրովի . իսկ եթէ չարի՝ համբեր լռիկ և մի գշնորհս երախտեացդ եղծաներ բանիւք՝ 'ի փոխատուութիւն դարձուցեալ զայն : () րէնք ինքնին ոչ հրամայեալ պահանջել զփոխարէն երախտեաց՝ նովին իսկ արդելուն զայն : — Եւ յո՛ւ այդպէս է . ցորչափ չիցեմ՝ բռնադատեալ 'ի հարկէն՝ ցորչափ չստիպէ զիս բախտն , չնորհս մանաւանդ խնդրեցիք քան թէ յետս զերախտինս պահանջել . ապա թէ առ 'ի մահ կան որդիք , եթէ 'ի վտանգի է ամուսինն , եթէ 'ի փրկութիւն հայրենեաց կամ ազատութեան առաքիմ երթալ ուր ոչն կամիմ , բուռն արարից պատկառանացս և եղից վկայութիւն զի զամենայն հնարս հնարեցայ առ 'ի չլինելոյ կարօտ առն ապերախտի . հուսկ ապա հարկն և կարօտութիւն ընդունելոյ զերախտիս՝ յաղթեսցէ ամօթոյ պահանջելոյ զփոխարէն : Թողից ասել զի 'ի բարերարեւն առն բարւոյ՝ բարերարեմ՝ այնպէս զի ոչ երբէք պահանջեցից զփոխարէնն բայց 'ի ստիպել հարկին :

1 Եւ յս սովորութիւն էր և սպաս կրօնից առ հինսն , զի և յանապատ տեղուղ պատահեալ մեռելոյ՝ հող արփով երիցս ածէին 'ի վերայ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ԸՅԼ ասիցես . () րէնքն ոչ թոյլ տուեալ պահանջել զփոխարէն երախտեաց՝ նովին իսկ արգելուն : — Բազում ինչ իրք ոչ յօրինաց և ոչ ՚ի դատաստանաց հրամայեալք՝ ՚ի հասարակաց սովորութենէ մարդկան , որ հզօրագոյն քան զամենայն օրէնսն է , ընկալեալք են : Որ օրէնք հրամայեն չխօսել արտաքոյ զգաղտնիս բարեկամաց , չդրժել և թշնամեաց , հատուցանել զխոստմունս մեր . սակայն գանգատեմ զառնէ որ զգաղտնիս իմ հռչակէ , և զարմանամ ընդ նա որ խոստմանն իւրում դրժիցէ : Եւ զբարերարութիւնն ՚ի փոխատուութիւն փոխես , ասեն : — Բաւ լիցի . զի ոչ եթէ զտուեալն պահանջեմ , այլ ինդրեմ շնորհս . մանաւանդ թէ և ինդրեմ իսկ ոչ , այլ յիշեցուցանեմ և եթ : Օ ի և ՚ի ստիպող իսկ հարկին ոչ մատեայց երբէք առ նա՝ ընդ որում հարկ իցէ ինձ պայքարել յերկար : Որ այնչափ ապերախտն է մինչև չազդել ՚ի նա ազդարարութեանն , զանց առնեմ գնովաւ՝ ոչ ինչ արժանի համարեալ ստիպել զայնպիսին յերախտագիտութիւն : Օ որ օրինակ այր վաշխառու ոչ քարէ ՚ի դատաստան զայնոսիկ ՚ի պարտապանաց՝ զորոց գիտէ թէ կերան և հալեցին զարծաթն և չիք առ նոսա ամօթ երեսաց թէ ընդ կորուստն ամաչեսցեն , նոյնպէս և ես զմանա յապերախտից՝ զյայտնիսն և զյանդգունս անտես արարեալ , յայնպիսեաց և եթ պահանջեցից զփոխարէնս երախտեաց՝ յորոց ոչ խել հարկ իցէ այլ ընդունել :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

Եւ իսկ բազումք որք ոչ ժխտել գիտեն զոր ընկալանն , և ոչ հատուցանել փոխարէն , զի ոչ որպէս զերախտագէտս լաւք են և ոչ վատթարք որպէս զապերախտս : այլ հեղգասիրտք և դանդաղկոտք , վատք և ոչ վատթարք : Օ այնպիսին ոչ յատեան կոչեցից ,

այլ խրատեցից և եթ և զբազմազբաղ միտս նոցա ածից 'ի յիշատակ պարտուցն իւրեանց : Որք և զայս առ ժա մայն տացեն ինձ պատասխանի . “ (Թող ինձ , ոչ զի տէի արդարև թէ 'ի կարօտութեան իցես . ապա թէ ոչ՝ մտադիւր հասանէի քեզ 'ի թիկունս . մի աղաչեմ համարեացիս զիս ապերախտ . յիշեմ զոր արարերն ընդ իս , , : () Երբայիտն ոչ ինչ երկբայիմ և ինձ և ան ձանց լաւս և օգտակարս յարդարել : () Երբ որ և կա ընմս , արգելից 'ի մեղանչելոյ , ևս առաւել զարեկամն զի մի մեղանչիցէ , և մի առ իս մանաւանդ մեղանչիցէ : () Երբ ինչ առնեմ նմա երախտիս՝ եթէ չթողից զնա լինել ապերախտ . և ոչ խստիւ յանդիմանեցից նմա զերախտիսն իմ զոր արարի , այլ մեղմազոյս որպէս մարթն է , առ 'ի յորդորելոյ զնա յերախտազիտութիւն . զարթուցից 'ի միտս նոցա զյիշատակ բարեացն և հայցեցից 'ի նմանէ չարհս , և նա ինքին լիցի խեղճութեամբ թէ փոխարէնս խնդրեմ : () Երթ իսկ խստագունիւք վարեցոյց բանիւք ընդ այնմ՝ յորմէ գուցէ ինչ ակնկալութիւն ուղղութեան . իսկ ուստի չիք յոյս՝ ոչ զրդուցից զնա , զի մի զապերախտն՝ թշու մի ևս ինձ կացուցից : () Ի եթէ և զապերախտութեանն խթան 'ի բաց զնեմք , զանդադագոյնք ևս լիցին ապերախտք 'ի հասուցումն ընկալեալ երախտեացն : () Եթէ մի թէ արժան ինչ իցէ առանց անդեղութեան խրատուց թողուլ կողնել և զայնախի՝ որոց է յոյս ողջանալոյ և զապոյ յուղղութիւն դոյզն կծանող բանիւք : () Եթէ և հայրն այնտ երբեմն յուղղութիւն ած զորդին , և կին զայր իւր ժողովեալ զարձոյց 'ի զգաստութիւն , և բարեկամ հաստատեաց զԵրեացեալ սէր բարեկամին :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Ի զարթուցանել զոմանս՝ ոչ հագուածոց են պէտք , այլ միշտ և եթ . ըստ նմին պրինապի և 'ի սիրտ ոմանց երախտագիտութիւն ոչ է մեռեալ՝ այլ նիքհէ , զոր զարթուցանել և եթ պարտ է : () Ի ընդի քեզ զպարզ ևս քո յանկրաւութիւն յեղաշրջել . և իցէ անկրա

ուլթիւն՝ եթէ չխնդրիցես զփոխարէնն զի ապերախտ գտայց : Եւ զի՞նչ, եթէ չգիտիցեմ թէ իմ իմիջ կարօտիցիս, կամ պատաղեալ ՚ի գործ և յայլ ինչ զբաղեալ՝ չգտանեմ պատեհ փոխարինելոյ . ցոյց ինձ զոր կամիս և յոր ինչ կարող իցեմ : Եւ ինչչեւ զփորձ առեալ զի յուսահատիս, հիմ ճեպիս փութաս և զերախտիսդ և զբարեկամ միանգամայն կորուսանել : Օ խնորհ գիտիցես, թէ չկամիցիմ արդեօք եթէ չգիտիցեմ, յօժարուլթիւն պակասէ յիս եթէ կարողուլթիւն, փորձ տես ինձ : Եւ ուրեմն արարից՝ ոչ դառնուլթեամբ, ոչ հրապարակաւ և ոչ թշնամանօք, այլ այնպէս՝ զի ինքնին իւրովի և ոչ որպէս յինչն համարեսցի յուշ ածեալ զերախտիսն իմ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՉՈՐՐՈՐԴ

ՊԱՏ վարէր երբեմն առաջի դիւցազինն ի յուլիոսի ոմն ՚ի հինաւորց զօրականէն, ամբաստանեալ ՚ի բրուտուլթիւն առ դրացիսն . և իբրեւ դատն տկարանայր, ասէ ցեղայսն . ի՞նչեւ ով ինքնակալ, զի ՚ի Սպանիա մօտ ՚ի Սուլորն՝ կոճ ոտիցդ ոլորեալ շրջեցաւ . յասել Լիեսարու, ի՞նչեմ այո, ասէ դարձեալ . ի՞նչեւ և զայն զի ՚ի տօթակէզ արեւու մինչ ցանկայիր նստել ընդ դոյզն հովանեաւ թփատեսակ ծառոյն որ միայն երեւէր յապառաժօւտ վայրին ՚ի սայրասուր վիմաց վերաբուսեալ, ոմն ՚ի զինուորակցաց զամղան իւր քեզ ՚ի ներքոյ տարածեաց : Պատասխանի ետ Լիեսար . Եւ զիմորդ ոչ . և զայն իսկ յիշեմ զի պապեալ էի ՚ի ծարաւոյ և ոչ կարացեալ ցաւագնեալ ոտամբ ընթանալ առ աղբիւրն մտակայ, իբրեւ յափաթեմս սողայի ընդ երկիր, մի ոմն ՚ի զինուորակցաց քաջ և արի՝ սաղաւարտիւն իւրով բերեալ արքոյց ինձ ջուր : Եւ զօրականն, Եւ ճանաչիցեմ, ով ինքնակալ, զայրն կամ զսաղաւարտ . ասէ Լիեսար . Օ սաղաւարտն ոչ, բայց զայրն քաջ իսկ կարող եմ ճանաչել : Եւ ցատուցեալ արդեօք ընդ այն՝ զի արտաքոյ յառաջակայ խնդրոյն զվաղնջուց վէպն ՚ի մէջ ածէր, յառել և ասէ . Եւ այց դու արդարեւ ոչ

այն զօրականն իցես : (Իրաւի է քեզ , առէ այլն , չճառաչել զիս , ով Կեօար , զի ողջանդամ էի յայնժամ և ապա 'ի Ս' ունդայ պատերազմին կորուսի զակն իմ և ոսկերք զխոյս քաղեցան : Եւ ոչ զսաղաւարտն զայն տեսեալ՝ ճանաչէիր , զի սպանիացի սուսերաւ հարեալ ճեղքեցաւ : (Եյսմանէ արգել Կեսար մի ևս նեղել զզօրականն զայն , և զանդսն զորոց վէճքն էին և կռիւք , պարգեւեաց նմա :

ԳԼՈՒԽ ԲՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶԻՆԳԵՐՈՐԴ

Եւ Դ' չէր նմա արժան խնդրել զտրիտուր երախտեացն 'ի կայսերէ , որ 'ի բազմապատիկ հոգս զբաղեալ չլիէր զանցեալսն , որ մեծազօր բախտիւ բազմամբոխ զօրաց կացեալ առաջնորդ , ոչ ժամանէր միոյ միոյ 'ի նոցանէ խնամ ունել : Ոչ այդ յետս պահանջել իցէ զերախտիս , այլ զաւանդեալն 'ի պահեստի յանքոյթ տեղւոյ՝ առնուլ վերստին . սակայն և առ 'ի առնուլ հարկ է ձեռն կարկառել : Պահանջել պահանջեցից ապա թէպէտ առ հարկի , թէպէտ յօգուտ այնորիկ յորմէ պահանջեմ : Տիբերիոս կայսր 'ի սկզբան անդ ինքնակալութեանն՝ իբրև մատուցեալ ոք առ նա ասէր . (Իշէս ոչ թոյլ ետ նմա յառաջ վարել զբանսն՝ և 'ի մէջ բերել զբազմապատիկ ցոյցս վաղնջուց ընտանութեանն , այլ 'ի վերայ էած . Ոչ , չլիէմ ամենեւին զինչ լեալ իցէ ինձ : Եւ բնաւ իսկ պարտ էր յուշածել այնպիսումն զընկալեալ երախտիս , և ոչ մանաւանդ ցանկալի էր թէ 'ի մոռացօնս լինէին նմա : Իտրչէր , մերժէր 'ի տեսութենէ բարեկամացն և հասակակցաց , և ախորժէր հայել միայն յառաջիկայ բախտ իւր , յայն և եթ խորհել և զայնմանէ խօսել , և իբրև դատաւոր խիստ թուէր նմա բարեկամն վաղնջուց :

Վրան 'ի խնդիր երախտեաց՝ 'ի պահանջել զփոխաբէնսն պարտ է դէտակն ունել զփպողազոյն ժամուն . և զգուշաւոր դոյլ և ճարտար 'ի բանս զի և ապերախտիցն իսկ չիցէ մարթ զդէմ ունել այնոցիկ : Եւ թէ յիմաստնոց միջի քաղաքավարեաք՝ ապաքէն լռել պարտ

էր և երկայնամտել, թէպէտ և նոցա իսկ լաւ էր առաջի դնել զկարիս մեր և զհանգամանս անձանց : 'Ի՞նչ իսկ , որոց ամենայն ինչ յայտնի է և ակներև , արկանեմք աղերս , և ուխտք մեր և պաղատանք իբր ոչ եթէ բռնադատեն զնոսա , այլ յորդորեն : 'Երբին իսկ դիցն , ասեն , հոմերականն այն քուրմ ' առաջի արկանէ գըրմուլթեանն իւր պաշտօն և զնուիրական գործս բազնաց նոցա՝ զի հեշտալուրք աղաչանացն լիցին և կամակատարք : 'Որ ընդունի զխրատ և առնէ զայն՝ երկրորդ յետ յառաջընթացիցն է յառաքինութեան . զայնպիսւոյն զսիրտ՝ դոյզն ցնցմամբ սանձիցն յայսկոյս և յայն ուղղել պարտ է . սակաւուց է անձամբ անձանց լինել ուղղեակ : 'Օհետ նոցա քան որք խրատուք բերին յուղղութիւն , և այնպիսեացն առաջնորդի պէտք են : 'Եւք փակելովք՝ կորով տեսութեանն ողջ կայ , այլ անգործ ամենեւին , մինչև լոյս երկնառաք 'ի գործ պաշտամանն զնոսա շարժեսցէ : 'Եւգործ դադարեն գործիք եթէ ոչ ձեռն ճարտարին վարեսցէ զնոսա 'ի գործ : 'Նուրեք զի և հոգի՝ առ 'ի բարին յօժար 'ի բնէ , զրգանօք և յուլութեամբ և կամ պարտուցն իւրոց անգիտութեամբ նիրհէ թմբեալ : 'Օայնպիսին օգտակար առնել պարտ է և պիտանի և ոչ առ դժկամակութեան թողուլ լքանել յիւրում թերութեանն , այլ հանգոյն իմն վարժապետացն մանկանց աշակերտեալեաց յուսումն՝ երկայնամտել մոռացութեան մտաց նոցա , որք որպէս 'ի յիշատակ միոյ կամ երկուց բառիցն զարթնուն յաճախ 'ի տալ զհամար բովանդակութեան բանիցն , նոյնպէս զարթուցանել պարտ է և զայնպիսին 'ի հատուցումն երախտագիտութեան :

¹ Զխրիսեայ քրմին են բանքն , զորմէ հոմերոս յառաջին գիրս Իդիականին :

ԳՒՐԲ ՎՆՅՆՐՈՐԴ

ՅԵՂԵԳՍ ԲԵՐՆԵՐՈՒԹԵՆՑ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Եւ ինչ 'ի խնդրոց , քաջդ Լիբերալէ , որը 'ի կիրթ հանճարոյ յուզեալք և առ 'ի պէտս կենաց անպիտանք են . և են դարձեալ որք զուարճացուցիչք են և կարևորք 'ի պէտս : Յերկոցունցն իսկ յաճախութեամբ ածից քեզ 'ի մէջ , և դու որպէս և զխորհրդ հաճոյ քեզ թուեսցի՝ հետադատել հրամայեսցես , և կամ որպէս 'ի խաղս թատերաց՝ 'ի հանդիսի և եթանցուցանել : Եւ և այնորիկ իսկ ընդ որս չհաճիցիս , ոչ 'ի սպառ անօգուտք իցեն . զի որոց ուսումն աւելորդ է , գիտութիւնն օգտեսցէ : Եւրդ ակնարկութեան քում հպատակեցից , որպէս և զխարդ տեսիլ դիմացդ ազդեսցէ ինձ , զմանց յերկարել զճառս և զայլոցն 'ի բաց յապարել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Եւ ԴԻՐ է , արդեօք մարթ իցէ կորնչել բարերարութեանն : Իմանք ոչ հաւանին , իբրև զի ոչ 'ի նիւթա կան իրան է բարերարութիւն՝ այլ 'ի տուչութեանն , որպէս և պարզեն այլ է և պարզեատուութիւնն այլ . այլ նաւորդն և այլ նաւարկութիւն : Եւ թէպէտ ախտացեալ առանց ախտի ոչ է , բայց ոչ այնու ախտն և

ախտացեալ նոյն իցեն , տոյնպէս ևս այլ է բարերարութիւնն յինքեան , և այլ որ նովաւն մեզ շնորհի : Բաշինն անմարմին է և անեղծանելի . իսկ որ նովաւն շնորհի , յայլմէ յայլ տարութեալ փափոխի : Սին իրի թէպէտ յետս 'ի բաց առնուցուս , բայց բնութիւնն ինքնին չկարէ զոր արարն յետս դարձուցանել . կարճէ զպարգևան , այլ ոչ թէ 'ի բաց ջնջէ : (Թէպէտ և մեռանիցի որ՝ այլ եկեաց . թէպէտ կուրասցի՝ այլ ետես : Օ որս ընկալեալ վայելեմք զբարիսն՝ խափանել մարթէ , այլ ընդ չեղեալսն առնել՝ անհնարին : Բորդ կարեւորագոյն մասն բարերարութեան և ստուգագոյն այն իսկ է՝ որ եղեն : Եւ ուրեք զի խափանեմք յերկար վայելից երախտեաց , այլ կայ մնայ բարերարութիւնն և ոչ ջնջի . թէպէտ և զամենայն ճիգն իւր յայն թափեցէ բնութիւնն , զեղեալ բարերարութիւնն յետս դարձուցանել ոչ կարասցէ : Բարձցին յինէն և տուն և արծաթ և ստրուկ և այլն ամենայն յորս բարերարութեանն է անուն , այլ ինքն բարերարութիւն կայ մնայ հաստատուն և անշարժ : Չիք զօրութիւն որ կարող իցէ առնել զի ոչ մին տուեալ և ոչ միւսն առեալ իցէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԲՈՐԴ

ՊԱՆԾԱԼԻ ինձ թուի զոր Հաբերիոս քերթող տայ բարբառել () . Ետոնինոսի , որոյ տեսեալ զյաշողութիւն իւրոյ բախտի անցեալ յայլ , և զի չմնայր ինչ իւր իշխանութիւն բայց 'ի մեռանել , և այն թէ ամապարէր 'ի նոյն , գոչէ . “ Չիք իմ այլ , բայց զոր ետու . ” : (Ի վորչափ ինչ թէ կամէր , մարթ էր ունել յայրդիսեաց : Եւ յորքիկ են արդարեւ յամենայն դէպս ունայնութեան մարդկայնոյ հենցաղոյս իսկապէս մեծութիւնք , որք և մթերեալք անկորուստ իրչափ և յաւերացուն , այնչափ զերծք են 'ի նախանձուէ : Օ քի իբր 'ի քոյդ խնայես . տնտես ես : Եւ յամենայն որ վերացուցանենն զձեզ , և 'ի վեր քան զմարդկեղէն բնութիւնս ամբարձեալ 'ի մուացօն ածեն զձեր տէրութիւն , զորս երկիւթի դրամք և զինուք զլուշացեալ

պահէք, զորս այլոց արեամբն ստացեալ և ձերովդ պաշտպանէք, որոց վասն նաւատորմն խաղաղուցանէք արեամբ ներկանել զծով, որոց վասն գբաղաքս քանդէք, ոչ ինչ զմտաւ ածեալ՝ թէ քանի քանի նետք և պաշարողացդ ձեզ պատրաստեալ կան՝ ի բախտէն, որոց վասն արեանառու ազգականութեանն, բարեկամութեան և ընկերութեան խղեալ կապք և դաշինք և ոսոխ ընդ ոսոխի մնարտուցեալ՝ դըրդեցան տիեզերք, ոչ ձեր ինչ են, այլ յաւանդի եղեալք առ ձեզ: Հուպ ընդ հուպ տացին այլոց, և այր թշնամի, և կամ որ ոչ ինչ ընդհատ ի թշնամոյ է՝ ժառանգն գրաւեսցէ զայնտսիկ: Վամիցիս քո առնել զդոսա, տուր ի պարգև: Հապա ինայեա յինչա քո, և ստացիր զնոսա ի ժառանգութիւն աներկեան և անկապտելի. որով ոչ համեստազոյնք միայն, այլ և ապահովագոյնք իցեն: Այն ամենայն յորս պշուցեալ է քո, և որով ճոխ և հզօր գբեզ վարկանիս՝ ցորչափ առ քեզ կան՝ անարգ անուամբ յորջորջին տուն, ծառայ, արծաթ. իսկ ի տալդ՝ փոխեալ կոչին բարերարութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

Երբեք խոստովանիս, ասեն, և դու՝ զի չեմք երբեմն պարտականք երախտապարտ լինելոյ այնմ՝ յումմէ գերախտին ընկալաք, ապա կորուսեալ է բարերարութիւն: — Եւ ազում պատճառք են դադարելոյ մեզ ի պարտուց երախտագիտութեան, ոչ զի կորուսեալ է բարերարութիւնն, այլ եղծեալ: Վաշտպանեաց ինձ որ ի դատաստանի, նոյն ինքն և զկինն իմ բռնաբարեաց, ոչ ի բաց եբարձ գերախտին՝ այլ զուգահաւասար անիրաւութեամբ ազատ կոսոյց զիս ի պարտուց. իսկ եթէ առաւել քան զոր օգտեացն յաւելուցու վնասել՝ ոչ միայն եղծանի բարերարութիւն նորա, այլ և վրիժուց և գանգատանաց շնորհի ինձ ազատութիւն յորժամ առ համեմատութեամբ երախտեացն ծանրակշիռ գտանիցի անիրաւութիւնն, և այսպէս ոչ եթէ կորնչի բարերարութիւն՝ այլ չարեան յաղթի: Եւ

զինչ . միթէ չիցէն 'ի հարս այնպէս խստասիրտը ոմանք
 և անօրէնք որոց ոչ ինչ անիրաւին որդիք եթէ զերեսս
 'ի բաց դարձուցեալ և ուրաստ լիցին 'ի նոցանէ :
 Օ ինչ , միթէ կորեան երախտիք նոցա զոր արարին .
 քաւ լիցի , այլ առաջնոց երախտեաց նոցա զփութիւնը
 յետագայ ամբարշտութեամբն եղծան : Այ եթէ բա-
 րերարութիւնն կորնչի , այլ բարերարութեանն չնորհ .
 և բառնի յինէն՝ ոչ զոր ընկալայն , այլ երախտագի-
 տութեանն պարտք : Իբր այն թէ դրամն փութեալ ու-
 րուք ինձ 'ի փոխ և զտունն իմ այրեսցէ . փոխարինե-
 ցաւ փոխն տուժիւքն . չարարի նմա հատուցումն , և
 չեմ իսկ պարտապան : Երբնպէս իմա և աստ . մարդա-
 սիրեաց որ առ իս կամ առատաձեռնեաց . այլ յետոյ
 բազում ինչ ևս ամբարտաւանութեամբ՝ թշնամանօք
 և անազորոյն մտօք անիրաւեալ առ իս , ազատ կացոյց
 զիս 'ի պարտուց որպէս թէ բնաւ իսկ չէր իմ ինչ ըն-
 կալեալ 'ի նմանէ . զզօրութիւն երախտեացն իւրոց
 եղծ : Ար 'ի վարձու զանդաստանսն տուեալ և առա-
 թուր զոճն կոխիցէ և զծառատունկն կոտորիցէ , չի
 ցեն նորա պահանջք 'ի վարձկանէն , ոչ զի զսակ ար-
 կեալ վարձսն ընկալաւ , այլ զի զարգասիս անդոցն
 եբարձ 'ի նմանէ : Բստ այսմ՝ բազում այն է զի և փո-
 խատուն փոխառուին իւրում մնայ պարտական՝ յոր-
 ժամ այլով իմն օրինակաւ առաւել քան զոր պահան-
 ջէն բարձցէ 'ի նմանէ : Այ ընդ փոխատուն և եթ և
 ընդ փոխառուն կարգեալ կայ դատաւոր իրաւարար
 ասել . Ի՞ծաթ ետուր դմա 'ի փոխ , այլ զխաշինա դո-
 րա յափշտակեցեր , զստրուկն սպաներ և զագարակ
 դորա առանց գնոց զբաւեցեր . արդ զին հատեալ ամե-
 նայնի՝ ելցես պարտապան որ եկիրդ որպէս պարտա-
 տէր : Երբն օրէնք են դատելոյ և ընդ բարերարութիւնս
 և ընդ անիրաւութիւնս : Բազում այն է՝ զի կայ մնայ
 բարերարութիւն , այլ չէ որ այնմ պարտապան՝ եթէ որ
 բարերարեացն զղջացաւ ընդ տուրնն , եթէ աւաղեաց
 զանձն զի ետ , եթէ հառաչելով ետ և զգէմն կնձռեաց
 տոյժս իմն զպարգևսն համարելով . եթէ վասն իւր
 ետ , կամ թէ չետ ստուգիւ վասն իմ . եթէ յաւել
 նախատել , խորխտալ , պարծիլ ընդ ամենայն ուրեք և
 դառնացուցանել զչնորհս իւր : Ի՞պա կայ մնայ բարե-

րարութիւնն՝ թէպէտ և չիցէ որ պարտական այնմ . զոր օրինակ և զարծաթն զայն տուեալ 'ի փոխ՝ յորոյ վերայ չիցեն իրաւունք փոխատուին՝ թէպէտ և պարտի փոխառուն , այլ չմարթէ պահանջել զայն 'ի նմանէ :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԻԱՐԵՐԱՐԵՑԵՐ ինձ և յետոյ անիրաւեցար . բարերարութեան փոխարէնք խնդրին և անիրաւութեան վրէժ . ոչ ես չնորհապարտ գտանիմ , և ոչ դու վիժ ժապարտ . բարերարութիւն և անիրաւութիւն յիւրեանս արարին զհատուցումն : Յորժամ երախտահատոյց լինել ասեմք , ոչ իմանամք զնոյն իսկ զընկալեալ երախտիսն դարձուցանել , այլ այլ ինչ փոխանակ . զի և տրիտուր այն է՝ տուրս ընդ տրոց հատուցանել : Եւ կարի իսկ քաջ . զի ահա և ամենայն հատուցումն ոչ նովիմք լինի , այլ նոյնքանեալ : Իպարէն հատուցեալ ասեմք և զարծաթ , թէպէտ և փոխանակ արծաթոյ ոսկի թուեալ իցէ մեր , թէպէտ և առանց իսկ դրամոյ՝ փոխանցմամբ և բանիւք պարեալ զհատուցումն :

(Դուի ինձ զի ասես . Օրջան աշխատութիւն . զի փայթ է ինձ գիտել եթէ արդեօք փացցէն մնասցեն , որ ինչ ոչ ևս են պարտք : Իրաւաբանից են այդ շաղփաղփ նրբաբանութիւնք , որք ոչ ընդունին՝ թէ ըզժառանգութիւնն մարթ իցէ ստանալ , այլ զժառանգեալ իրան . որպէս թէ այլ ինչ ժառանգութիւնն իցէ , և այլ իրքն ժառանգեալք : Դու զայն ինչ ինձ զանազանեա որ 'ի դէպ զայ առաջարկութեանս մեռում , զայն զի յորժամ նոյն ինքն որ բարերարեացն ինձ յաւելուցու ապա և անիրաւել , պարտ իցէ արդեօք փոխարէնս ընդ երախտեացն հատուցանել նմ , և զվրէժս ևս անիրաւութեանն պահանջել , որպէս եթէ երկոցուն ևս տուչութեանցն ուրոյն ուրոյն առնելով զհատուցումն . եթէ զմին միւսումն համարեալ փոխարէն , և ոչ ինչ հոգալ այնուհետեւ , իբր զի երախտիքն բարձան զրկանօք և զրկանքն երախտեօք : Օպս այսպէս տեսանեմ լեալ յատեանս դատաստանաց , իսկ

Թէ զինչ ձերոց դպրոցացդ իցեն իրաւունք՝ ձեզ անկ է գիտել : Որոշեալ զանազանին դատքն՝ և որով դատախազեմքս նովին և դատախազիմք : Սէկն ևս և անշփոթ իցեն խնդիրքն , եթէ դրամս յաւանդ եղեալ ուրուք առ իս՝ գողասցի զայն ապա . ես դատախազեմ զնմանէ վասն գողութեանն և նա զինէն վասն աւանդին տուելոյ :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

() ԻՐԵՆԱԿԳԴ ԵՐԵՒԱՆԸ , իմն ի բերալէ , ընդ հաստատուն և ընդ անստոյգիս անկանին օրինօք , զորոց հարկ է զհետ երթալ , և օրինաց ընդ օրէնս խառնել չէ հնար . իւրաքանչիւր այլ և այլ ճանապարհք են , աւանդից այլ օրէնք են դատի , և գողութեանն այլ : Բարերարութիւնն չէ ընդ օրինօք անկեալ , անձամբ անձին նստի դատաւօր և իրաւարար . ինձ պարտ է 'ի կշիռ դնել զոր ինչ ընկալեալ իցէ իմ յումեքէ զօգուտսն և զվնաս , և ըստ այնմ տալ վճիռ՝ նա՛ արդեօք պարտական իցէ ինձ եթէ ես նմա : Ճառալարեալ օրինակաց չիք ինչ որ ընդ մերովս իցէ իշխանութեամբ . յի և վարիմք՝ զնալ պարտ է . 'ի բարերարութեան՝ իշխանութիւն յիմում ձեռին կայ . նմին իրի ես ինքն դատիմ զայնցանէ . ոչ զատանեմ և ոչ որոշեմ , այլ որպէս զզրկանան՝ նոյնպէս և զերախտիս առ նոյն դատաւօր առաքեմ : Ապա Թէ ոչ հարկ իցէ ինձ ատել և սիրել միանգամայն , գանգատել և շտրհս ունել , որում ոչ հանդուրժէ բնութիւնս : Աւագոյն յոյժ է զերախտիս ընդ զրկանան համեմատեալ , տեսանել մի՛ արդեօք առաւելագոյն իցեն իմ պահանջք :

() Որ օրինակ եթէ որ 'ի վերայ գրեցելոցն առ 'ի մէնջ յաւելուցու դրոշմել զայլ ինչ տողս , ոչ բառնայ զառաջին գրեալսն՝ այլ ծածկէ , սոյնպէս և անիրաւութիւն 'ի վերայ եկեալ ծածկեացէ զերախտիս :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՅԵՐՈՐԴ

ԼՅԼ. քո ահա խոժոռին դէմք զոր 'ի կանոն ինձ ընկալայ, և կնձիուն 'ի ճակատ քո ծնանի, որպէս թէ զարտուղի անկեալ ընթանայցեմ. և թուիմ լսել զձայն քո զի ասէ

ԼՅՐ խոտորիս այդքան դու յաջ հակամէտ

Ա՛րեա այսրէն, անց դու զեզերբք ժայռիդ կից՝

կարճեցից ապա զբանս, որ զի շատ թուին քեզ ասացեալքս զինդրոյդ. և զայն առից 'ի մէջ թէ պարտիցիմք ինչ արդեօք այնմ որ յակամայս օգտեաց մեզ: Ա՛րեկն ևս մարթ էր առնել զառաջարկութիւն խընդրոյս, բայց խառն 'ի խուռն ասացի լայնաբար, զի կրկին ևս խնդիրը զանազանեալք իմնացին ընդ նովաւ, այնք թէ՛ պարտիցիմք ինչ այնմ որ օգտէ մեզ դժկաւ մակութեամբ. և այնմ դարձեալ՝ որ օգտէ յանգէտս: Խա՛կ զի չպարտիմք ինչ այնմ որ բարերարէ 'ի բռնադատութենէ՝ այնպէս յայտնի իրք են, զի և խօսել իսկ զայնմանէ՝ ընդունայն է:

Բայց խնդիրս մեր այս, որպէս և որք սմին նմանքն են, չիցեն դժուարալոյծք՝ եթէ անմոռաց կայցուք 'ի մտի զայն թէ բարերարութեան հարկ է լինել նախ կամաւ և խորհրդով. և երկրորդ խորհրդով բարեաց և օգտի որում բարերարին: Ա՛մին իրի իսկ ոչ ինչ չնորհս մատուցանեմք գետոց զի 'ի բերս առատութեանց ուղխաջուր ընթացիւքն անդուլ նաւս մեծամեծս 'ի մկաւունս իւրեանց բարձեալ բերեն, զի ձկնաւէտ զուարճալի ալեօքն՝ ծաւալեալ մատուռակեն պարարտութիւն անդաստանաց: Ա՛յ դք երախտագիտութեան արժանի համարի զԱ՛եղոս, և ոչ դարձեալ ատելութեան, թէ առաւելութեամբ յորդեալ և անազան տեղի տացէ: Չէ բարերար և հողմն թէ քաղցր և

յաջողակ չնչեսցէ . և ոչ կերակուր՝ թէպէտ և օգտակար և առողջարար : Օ ի որ բարերարէն ինձ՝ ոչ օգտել ևեթ պարտի՝ այլ և կամօք բերիլ ՚ի նոյն : Վ անորոյ և ոչ անբանիցն անասնոց գտանիմք երախտապարտք , թէպէտ և բազումք յոյժ իցեն ապրեալք ՚ի վտանգէ երազութեամբ երիվարաց . և ոչ վարսաւոր ծառոց՝ թէպէտ և ընդ հովանեաւ նոցա զովանան բազումք ՚ի տօթաժամու : Վ անգի ոչ ինչ ընդհատ յիրերաց են՝ զի որ բարերարէն ինձ չգիտիցէ զոր առնէ կամ թէ գիտել տկարանայցէ , որ զի և յերկոսին իսկ պակասն կամք : Եւ զոր օրինակ թէ ասէր զիս որ նաւու՝ կառաց և զեղարդեան երախտապարտ գոլ , նոյնպէս իցէ ամենւին պարտապան գոլ այնմ՝ յորում ոչ ինչ աւելի քան զանշունչն զայնոսիկ էին կամք բարերարելոյ , և բարերարեաց ըստ դիպաց :

ԳԼՈՒԻ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Օ ԲԱՐԵՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ընդունել մարթ է յանգէտս , այլ ոչ և տալ . բազում ինչ բազմաց առողջարարք եղեն ըստ դիպաց , այլ ոչ այնու ՚ի դեղ համարին : Գետա վէժ իսկ լինել յաւուրս սառնամանեաց՝ պատճառք բժշկութեան եղեն ոմանց , և ոմանց գանահար լեալ՝ փարատեցաւ տենդ քառօրեայ . և յեղակարծ երկիւղիւ զրաւեալ միտք ՚ի նոր հոգա՝ յանգգաստից անցին ժամք բազմավտանգք , և ո՞ր յայդցանէ համարեացի առողջարար զի ՚ի բժշկութիւն եղև . ըստ այսմ օրինակի մարթ իցէ ոմանց օգտել մեղ առանց կամելոյ , մանաւանդ թէ վասն ոչ կամելոյն . սակայն չեմք ինչ նոցա երախտապարտք , զի զմիասակար խորհուրդս նոցա դէպք ՚ի լաւն փոխեցին : Վ ի թէ երախտապարտ իցեմ այնմ՝ որոյ ՚ի հարկանեմ զիս սխալեալ ձեռքն եհար զթշնամին իմ , և թէ չէր վրիպեալ ինձ հասանէր հարուածն : Բազում այն է զի վկայ սուտ երդուեալ համարձակ՝ և զճմարիտ վկայսն անհաւատաւրիմս կացոյց և զլանցաւորն որպէս զրպարտեալ՝ գթուութեան եցոյց արժանի : Բազումք նովին զօրութեամբ

յորմէ տագնապէինն՝ ապրեցան , և զորս արդար դա տաստանաւ դատապարտել պարտ էր դատաւորաց՝ առ շնորհուկս անպարտ արձակեցին : Արդ իցե՞ն սոքա բարերարք՝ զի օգտեցին . ոչ . զի ոչ եթէ զոր եհարնեան , այլ թէ առ ո՞ր ուղղեալն էր խնդրի . սոյնպէս և բարերարութիւն ոչ ըստ դիպաց՝ այլ ըստ կամաց որով յանիրաւութենէ : Ստինն իմ անձամբ անձին հակառակաբանեալ և գողողաբար զայրացուցեալ զգատաւորն , և ՚ի մի ևեթ վկայ յուսացեալ յանդգնութեամբ , զդատն իմ յոտին կացոյց : Աորա կամբ էին փնասել ինձ , և զի՛նչ փոյթ է թէ յօգուտ իմ սխալեաց :

ԳԼՈՒԻ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Որ ԳԳԻՍ որ բարերարէն՝ կամաւ պարտի բարերարել , նոյնպէս պարտ է և ինձ կամաւորաբար լինել երախտագէտ : Ա՛յնչ առաւել անիրաւ քան զայն եթէ ատիցէ ոք զայր որ ՚ի խռան ամբոխին կոխեաց զոտս իւր և տիղմն զիւր և ցայտեցոյց և կամ ուր ոչն կամէր մղեալ ձգեցաւ ՚ի նմանէ : Այլ զի յայտ իսկ նախատինք էն իրեդ՝ իւր այլ անբասիր լիցի որ արարն , բայց այնու զի զոր գործէրն ոչ գիտէր : Այլ ինն ապա և ոչ առ գտցի բարերար , և ոչ նա անիրաւ . զի զբարեկամն և զթշնամի ՚ի կամացն է ընտրելի : Այնիք ամանք ակտիւ բմբռնեալք ազատ եղեն ՚ի զինուորութենէ . ամանք յոտ խէն իւրեանց արգելեալք յատենի՝ ՚ի կործանմանէ տանց իւրեանց ապրեցան , և այլք նաւաբեկ լեալ զերծան ՚ի հինից : Այլ յայս ամենայն դէպս չեմք ումք երախտապարտք . զի դէպք առանց գիտութեան գործեն . նա և ոչ ոսոխին այնմիկ ոյր դատախազութեալն ապրեցաք , զի նորա կամք էին արգելուլ զմեզ և ամալել : Բարերարութիւն որ ոչ գիտութեամբ ինի և ոչ ՚ի բարութենէ կամաց՝ չէ բարերարութիւն : () գտեաց ինձ ոք յանգէտս՝ չեմ նմա երախտապարտ . օգտեաց ՚ի փնասելն՝ նմին և ես եղէց նմանող :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ արդ Կլիսաւորեսցուք զբանս : Իճաջնումն՝ որ չարար ինձ և ոչ ինչ առ ՚ի լինել երախտաւոր , կամիս զի արարից ես ինչ առ ՚ի լինելայ երախտազէտ : Յերկրորդն անցցուք . կամիս զի շնորհապարտ եղէց և մտադիւր հատուցից կամաւ այնմ՝ որ ակամայ ետ ինձ ինչ : Իսկ զինչ վասն երրորդին ասացից որ յանկրաւենն՝ ՚ի բարերարութիւն սպրդեալ անկաւ : Օ ի եղէց քեզ երախտապարտ , չէ բաւական կամելդ և եթ բարերարել . իսկ զի չեղէց պարտական՝ շատ է և չկամելդ : Իճդ զոր օրինակ չէ բարերարութիւն եթէ բարւոյ և ամենայօժար կամաց ոչ օժանդակեսցէ բախտըն , նոյնպէս չիցէ բարերարութիւն եթէ ոչ քան ըզբախտն յառաջեսցեն կամք : Օ ի ոչ եթէ վասն այնր իցեմ քեզ պարտապան զի օգտեցեր ինձ , այլ զի կամաւորաբար օգտեցեր :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՂԷԱՆԹԷՍ զայսպիսի իմն ՚ի մէջ առնու օրինակ . Ի՛անկունս երկու առաքեցի , ասէ , ՚ի ճեմարմնն առ Պղատոն ինդրել զնա և կոչել առ իս : Ի՛նոյն յաժեալ ընդ սրահն ողջոյն և ընդ այլ ամենայն վայրս՝ յորս յուսայր գտանել զնա , դարձաւ ՚ի տուն խոնջ և ունայն . իսկ միւսն առ մերձակայ առասպելարկու շաղակրատին նստեալ՝ կամ թափառական այսր անդր մինչ ընդ գաւառակիցսն խաղայր ընդ ծառայո՝ եզիտ զոր ոչն ինդրէր զՊղատոն , յանցանել նորա ընդ այն : Իճդ գովեմք , ասէ , զառաջինն ՚ի մանկանց որ որչափ ՚ի կարի իւրում էր արար զհրամայեալն . իսկ զպղերզն բարեբախտ՝ պատուհասակոծ առնեմք : Ի՛յամբն է միայն կանոն և ուղղեակ պարտուց . արդ տես զի զինչ պայմանքն իցեն՝ զի եղէց պարտական : Ըէ բաւական կա-

մեն և եթ՝ թէ ոչ և օգտեսցէ որ . և ոչ օգտելն և եթ՝
 թէ ոչ և կամեսցի : Համարեաց թէ կամեցաւ որ ինձ
 շնորհս առնել , և չարար : Ինկալայ զյօժարու թիւն
 սրտի նորա , այլ ոչ և զբարերարութիւն՝ որ կամօքն վը-
 ճարի և արդեամբք : () որ օրինակ չեմ պարտապան
 այնմ՝ որոյ կամեցեալ արդարեւ տալ ինձ արծաթ՝ ի
 փոխ՝ բայց չետ , նոյնպէս և այնմ՝ որոյ կամեցեալ առ-
 նել ինձ բարիս , այլ ոչ կարաց . եղէց արդարեւ բարե-
 կամ այլ ոչ պարտապան : Կամել կամեցայց և ես առ-
 նել ինչ նմա , քանզի և նա կամեցաւ . այլ սակայն եթէ
 բարեբախտագոյն գտայց ես շնորհել ինչ նմա , բարե-
 րար եղէց և ոչ երախտահատոյց . նա լիցի ինձ երախ-
 տապարտ և յինէն լիցի սկիզբն բարերարութեան :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ արդ մինչ չեւ քօ խօսեցեալ ինչ՝ ի դէմնդ ակն
 արկեալ ի միտ առնում զոր ինչ խնդրեան յինէն .
 զայն՝ թէ իցեմք արդեօք երախտապարտք այնմ որ
 յիւր սակս օգտէ մեզ . զի լեմ՝ ի քէն զանդատել
 ստէպ զայնպիսեաց որք անձանց իւրեանց բարերա-
 րեալ և այլոց համարին զայն յերախտիս : Ի՞նչ այդ մինչ
 չեւ տուեալ պատասխանի , իմն Լ իբերալէ , հարկ է
 զանազանել զառաջարկութիւն խնդրոյդ և ընտրել
 զիրաւն յանիրաւէ : Ի՞նչ զի և խտիր մեծ է թէ բա-
 րերարէ մեզ որ վասն իւր և ոչ վասն մեր , և կամ
 թէ վասն իւր և վասն մեր միանգամայն : Եր զան
 ձինն և եթ խնդրէ և վասն իւրոյ օգտի՝ որում քանզի
 չմարթէր յաջողել այլազգ՝ օգտէ մեզ , թուի ինձ նմա-
 նեալ այնմ՝ որ յամարան և ի ձմերան ճարակ պատրաս-
 տէ իւրոցն խաշանց , որ զիւր գերիւնն սնուցանէ ի շա-
 հավաճաւ , որ զյոյր զեզիննն դարմանեալ պարարէ , և
 որ սուսերամարտից գոյով վարժապետ՝ մարդէ զիւրսն
 և զինու զարդու հանդերձէ : Իարերարութիւն՝ որպէս
 ասէ Լիլանթէս , հեռի է յոյժ ի վաճառաշահու-
 թենէ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՍԱԿԱՅՆ չեմ և այնչափ անիրաւ՝ մինչև Համարել իւրք զանձն իմ պարտապան որում յօգտելն ինձ օգտեսցի և ինքն : Ապահանջեմ երբեք զի առանց զանձինն խորհելո՞ղ զիմ և եթ չոգտացի օգուտ . նա մանաւանդ ցանկալի է ինձ զի բարերարութեամբն որ առ իս՝ մեծապէս օգտեսցի և բարերարն , միայն զի այն կամք իցեն նորա 'ի բարերարելն՝ օգտել և երկոցունցս և բաժանել ընդ իս զբարերարութիւնն : (Ի)տղ իւր իցէ բաժինն մեծագոյն , շատ է զի բաժանորդ բարեացն ընկալաւ և զիս , և երկոցունցս եղ 'ի մտի օգտել : (Ո) անիրաւ միայն այլ և ապաշնորհ գտայց եթէ ոչ ուրախ եղէ՞ց՝ զի յօգտելն ինձ օգտեցաւ և ինքն : (Ս) չզգամութիւն մեծ է՝ զայն և եթ Համարել բարերարութիւն որ ծանրանայ իւրք բարերարին : Իսկ այնպիսուամբ որ վասն իւր միայնոյ բարերարե՞լ զայս տաց պատասխանի . Եւ ընդէր բնաւ Համարիցիս դու ինձ բարերար և ոչ ես քեզ մանաւանդ :

Բայց ասիցես . Համարեաց թէ չկարիցեմ այլազգ Հասանել յաւագութիւն եթէ ոչ 'ի բազմութիւ գերելոյն քաղաքացեաց՝ տասանց ոմանց եղէց գերելթափ . արդ չիցեն ինձ երախտապարտ եթէ քքեզ ազատեցից 'ի գերութենէ և 'ի կապանաց , թէպէտ և վասն իմ առնեմ զոր առնեմ : — (Բ) այդ տաց պատասխանի . Ինչ 'ի բանիդ զոր քո վասն առնես և է զոր վասն իմ . զի փրկանաւորես՝ այն վասն քո է , իսկ ընտրութիւնդ յիմ . զի յօգուտ անձինդ շատ իցէ փրկանաւորել զոք և իցէ . և ես երախտապարտ իցեմ քեզ ոչ վասն փրկանաւորելոյդ՝ այլ վասն ընտրութեանդ , զի մարթ էր քեզ զայլ ոք փրկել և զնոյն գործ վճարել : Օգուտ բարերարութեանդ բաժանես ընդ իս , մասնակից ընդ ունելով զիս այնմ որ երկուց ոմանց բերի յօգուտ : Երախտապարտ քան զայլս արարեալ զիս՝ զայն և եթ արարեր ինձ չնորհս : Բայց թէ տասանց գերեաց փրկկանաւորութեամբ հարկ էր քեզ ամբառնալ յաւա-

գութիւն և գերեացս թիւ չառաւելոյր քան զտանն , ոչ որ 'ի մէջ երախտապարտ քեզ լինէր , զի 'ի քո օգուտ արարեր զամենայն և չիք ումք անտի մասն : (2) Եւ յաչաղկոտ նախանձախնդիր բարերարութեան , ոչ ցանկամ միայնակ վայելել յայն՝ այլ և քեզ ընդ իս :

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԸՄԻՑԵՍ . Խակ զհնչ . եթէ վիճակաւ հրանայեալ հանել զանուանս ձեր , և քոյդ ընդ ժրկանաւորեանն ելանէր , միթէ չլինէիր ինձ երախտապարտ : — (3) Եւ յոյժ : Խակ թէ ընդէր , լուր . է ինչ արդարեւ յոյժ՝ զոր առնես առ իս՝ ընկալեալ զիս 'ի թիւ համարոյ ան կերպն ընդ վիճակաւ ազատութեան , յորմէ թէ իմ անուն ել՝ բախտին է շնորհ . իսկ քոյդ՝ զի ելանել կարաց : (4) Եկիզեն բարերարութեան 'ի քէն ընկալայ , իսկ զմեծադոյն նորա մասն 'ի բախտէն , բայց զի շնորհաց բախտի մարթացայ գոլ բաժանորդ , քոյդ շնորհ է այն : Եւ եւ 'ի սպառ զնոցանէ որք վաճառականք են շնորհաց բարերարութեան՝ ոչ յայն հայեցեալ թէ որում տան՝ այլ թէ որքանոյ , զանձանցն և եթ ինզրեւ լով յամենայնի : Եւ աճառէ ինձ որ ցորեան . և հարկ է ինձ գնել զայն 'ի պահպանութիւն կենացս , բայց զի գնոց առնում՝ չեղէց նմա երախտապարտ վասն կենացս : Եւ ոչ 'ի կարեւորութիւն հայիմ իրացն առանց որոց չմարթէր ինձ կեալ , այլ թէ որպէս և զհարդ ստացայ զայնս . զի թէ չէր իմ գնոց առեալ՝ բնաւ իսկ չունէի : Եւ անզի և վաճառականն 'ի բերել անդ զցորեանն՝ ոչ զայն խորհեցաւ թէ որչափ ինչ օգուտ իցէ ինձ անտի , այլ թէ որչափ ինչ ինքն շահեցի : Եւ պարտիմ զայն զոր գնեցի :

ԳԼՈՒԽ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԻՆՅՅ ասիցես . Իստ այդմ, և ի բժշկին համարիցիս ունել ինչ պարտս բայց զգոյժն վարձս նորա . և ոչ ուսուցչի , զի հատուցեր ինչ նմա . և սակայն պատուականք յոյժ համարեալ են նոքա առ 'ի մէջ և սիրեցեալք որպէս բարերարք : — Իստ այդ տաց պատասխանի թէ իրաց ինչ ոչ ըստ պատուականութեանն սահմանեալ են գինք : Ի բժշկէն գնես դու զկեանս և զառողջութիւն որոց գինք ոչ են , և յուսուցչաց լաւագոնիցն արհեստից՝ զազատական գիտութիւնս և ըզհրահանգս հոգւոյ : Եւ ամս որոյ ոչ ըստ արժանեաց իրացն հատուցանին նոցա գինք , այլ տրիտուր իմն ընդ վաստակոցն զոր վաստակեցին առ մեզ՝ թողոյժ զիրաքանչիւր սեփական գործս . վարձս ընդունին ոչ ընդ արդեանոցն , այլ ընդ աշխատութեանն : Եւ այլ ինչ ճգրտագոյն պատասխանի զոր և յառաջ ածից ընդ հուպ , այլ ցուցեալ նախ և հերքեալ զառաջակայս : Իսիցես . Եւ իրք ինչ , որք առաւել յոյժ արժէն քան զգինան . նմին իրի և աւելի ինչ քան զոր հատուցանեն պարտիս : — Իայց զի փոյթ է նախ թէ որքանոյ արժիցեն , երբ որ գնէն և որ վաճառէն միաբանիցին 'ի գինան : Երկրորդ , ոչ զիրացն հատուցի ես զգինս՝ այլ զոր դու քեզէն եդեր : Իայց առաւելագոյն արժէր , ասես , քան զոր հատուցեր . — Սակայն չէր մարթ թանկագնոյ ըստ արժէիցն վաճառել , և գինք իրաց իւրաքանչիւր փոփոխին ըստ ժամանակին : Իսկ պէտ և իւրաքանչիւր պանծացուցես դու զվաճառող , սակայն այնքանոյ իցեն որքանոյ մարթին վաճառիլ , թող զի չիցէ դե պարտական վաճառողին զի դիւրագնոյ գնեաց ինչ : Իարձեալ թէ և առաւելագոյն յոյժ իրքն արժիցեն , սակայն ոչ ըստ մեծութեան նոցին և ըստ կարևորութեան գինք հատանին , այլ որչափ ինչ հասարակաց սովորութիւնն սահմանէ : Իմանոյ , աղէ , համարիցիս դու զվաստակս այնորիկ որ հատանէ անցանէ ընդ ծով , և 'ի խորս անդնդոց աներևոյթ զա-

փռնա թողեալ՝ կոհակակոծ հորդէ շաւիղ ընդ ալիս ,
 և 'ի խաղաղութեան՝ մօտալուտ միրկին կանխատես՝
 ամբողջել զառաքաստմն հրամայէ , և կազմա կալ ա-
 մենայնիւ և պատրաստ վերահաս փոթորկին բուռն և
 յեղակարծ յարձակման , և սակայն այնքանեաց վաս-
 տակոցն զինք են դոյզն վարձք նաւուն : () Ինչ մեծ և
 ցանկալի կայցէ որպէս զպատրաստ օթեվանս յամայ-
 ւոյ , և զյարկ ծածկութի 'ի տեղալ տարափոյ և որ-
 պէս զհուր և զբաղանիս 'ի սարսուռ ձմերայնոյ , սա-
 կայն գիտեմ քաջ քանոյ լիցի ինձ այն ամենայն 'ի
 պանդուկի : () Ինչ շնորհ մեծ քան զայն եթէ դժ հաս-
 տատեալ այնդեսցէ զտուն մեր 'ի մօտալուտ կործան-
 մանէ , և զարմանագործ ճարտարութեամբ արուես-
 տին առ 'ի կախ ընդ օդս զվերնայարկն կալեալ՝ 'ի ներ-
 քոյ զխրամաստն կարկատեսցէ , բայց դոյզն գնովսահ-
 մանեալ փեթեկն գործի : () Եւ պարհսպք պատսպա-
 րեալ պահեն զմեզ յերեսաց թնամեաց և 'ի յեղա-
 կարծ յարձակմանէ աւազակաց , այլ որ զպատուարն
 զայնտիկ և զմարտկոցս յամբութիւն և յապահովու-
 թիւն հասարակաց կանգնեն գործաւորք՝ գիտեմք քաջ
 թէ զինչ յաւուրն շահիցին :

ԴԼՈՒԻ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

() ԱՆՉԱՓՍ բերիցին բանքս եթէ ճոխագոյն ևս
 օրինակօք կամեցայց ցուցանել թէ որպէս փոքումբք
 փոխարինին մեծամեծք : Իսկ ընդէր ապա բժշկին և
 ուսուցչին համարեցին բաւական վարձքն և աւելի
 ինչ պարտիցիմ նոցա : — () Եւ ան զի 'ի բժշկութենէ
 և 'ի վարժապետութենէ անցանեն 'ի բարեկամու-
 թիւն . և երախտապարտս զմեզ կացուցանեն՝ ոչ ար-
 հեստիւն զոր գնոց տան , այլ բարեյօժար և սիրայոր
 դոր կամօքն : () Եւ իրի իսկ և բժշկին որ 'ի զին և եթ-
 երակաց մատուցեալ առ իս և համարիցի զիս ընդ այ-
 նտիկ առ որս հարեանցի շրջի այցելութեամբ , ոչ ինչ
 առաւել խնամ ածեալ 'ի պատուիրել կարեկցաբար
 զոր առնեն պարտ իցէ և յորմէ զգուշանալ , ոչ ինչ

աւելի քան զվարձան պարտիմ և ես . վասն զի ոչ որպէս բարեկամ եկն տեսանել զիս , այլ որպէս հրամանատու առ հիւանդ : Եւ և ոչ առ ուսուցիչն առաւելագոյն մեծարանաց մնամ պարտական եթէ որպէս զմի յամբոխէ աշակերտացն համարեցաւ և զիս , եթէ ոչ առաւելագոյն փութոյ և առանձին խնամոց զրեաց զիս արժանի , եթէ ոչ երբէք խորհեցաւ զինէն , և յորմէ ոչ եթէ ուսայ ինչ , այլ զընկեցեալն 'ի լուր հասարակաց ամփոփեալ շտեմարանեցի յիս : Եւ առ ինչ ապա առաւելուցուն պարտք մեր առ նոսա : — Եւ յայն սակս զի աւելի քան զոր հատուցաքս արժէ վաճառ նոցա , այլ զի առաւելագոյն ինչ առանձինն մեզ արարին : Եւ ինչ յաւել առնել այնչափ ինչ զոր չէր օրէն պահանջել 'ի բժշկէ , և քան զհամբաւոյ ճարտարութեան արհեստին զինէն հոգ կալաւ և ինամ , ոչ շատ համարեցաւ զդեղնս ցուցանել , այլ և ած մատոյց ինձ զայնոսիկ . իբրև իննամոտ հոգաբարձու մերձ նստաւ առ իս , 'ի բազմավտանգ ժամուն գտաւ առնութիւն , և զամենայն սպաս ծառայութեանն առանց զգուշելոյ մատոյց յօժարութեամբ : Եւ լուր հեծութեանցն իմոց մորմոքեցաւ , 'ի բազմաց յոյժ կոչեցեալ 'ինձ զերիցագոյն իննամոտ մատոյց , և ըստ ներելոյ նմա հիւանդութեանս ժամ առեալ պարապեցաւ 'ի դարման այլոց : Եւ զայսպիսոսեմ երախտապարտ եմ ես ոչ որպէս բժիշկի , այլ որպէս բարեկամի : Եւ և միւսն յուսուցանել անդ իւրում՝ զամենայն աշխատութիւն և զհամբերութիւն յանձին կալաւ . բաց յորոց աւանդինն հասարակաբար նորոստումն աշակերտելոց՝ յաւել և զայլ ինչ հրահանգս յուսումն ինձ առանձինն . ազգեցութեամբ բանից ուղղեաց և արծարծեաց զենատուրն ինձ կար զօրութեան . մերթ խրախուսեաց գովութեամբ և մերթ խրատուք փարատեաց յինէն զծուլութիւն , և բուռն իմն հարեալ արտաբերեաց 'ի լոյս զթագուցեալն յիս հանձար վեհերոտ , ոչ զոր գիտէին յաչաղելով և ճգնելով մատակարարեաց ինձ զի յերկար ժամանակաւ վարժապետեսցէ , այլ ցանկացաւ , եթէ մարթ ինչ էր , զամենայն միանգամայն հեղուլ յիս : Եւ պերախտ եմ , եթէ ոչ սիրեմ զնա որպէս զմի 'ի բազմերախտ և 'ի կարևոր բարեկամաց :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՅԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԻԱԶՈՒՄ այն է զի և ճարտարաց իսկ անարգ արհեստից՝ աւելի ինչ քան զսակն առատաձեռնեմք՝ եթէ ժրջան վաստակօքն հաճոյք մեզ գտանիցին . և ղէկավարին իսկ և յետին գործաւորի և առօրեայ վարձկանի յաւելումք ինչ ձեռաձիրս : Իսկ պարապելոցն՝ ի լաւագոյնս յարհեստից , որք ՚ի պահպանութիւն կամ ՚ի հրահանգս կենաց կարգեալ են , եթէ ոչ ինչ աւելի քան զսակարկեալն համարեսցի որ զոլ պարտապան՝ ապերախտ է : Եւ աւել, զի այդպիսի ուսմանց տուչութիւն ոգեխառնէ զբարեկամս . և ՚ի լինել այսմ՝ այսպէս՝ վարձք վաստակոցն հատուցանին առ բժիշկն և՝ ուսուցիչ , այլ սրտից նոցա մնամք պարտապան :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ.

ՊՂԱՏՈՆ անցեալ նաւակաւ ընդ գետ , իբրեւ ոչ ինչ պահանջեաց ՚ի նմանէ նաւավարն՝ ՚ի շնորհս իւր կարծելով արարեալ՝ ասէ . Շնորհապարտ քեզ կալար ըզՊղատոն : Իայց տեսեալ ապա զի և զայլ որ և զայլ նոյնպէս ձրի անցուցանէր , ասէ . Ոչ ևս շնորհապարտ է քեզ Պղատոն : () ի առ ՚ի շնորհապարտ կացուցանելոյ զիս ընդ տուելոցն առ ՚ի քէն բարեաց՝ չիցէ բաւական շնորհել և եթ զայնոսիկ , այլ և շնորհել որպէս ինձ : Ոչ զորք կալցիս քեզ պարտապանս վասն որոյ ուրեցեւորդ յամբոխին : Եւ զիսորդ , չիցէ որ քեզ ընդ այնր երախտապարտ . — Ոչ որ առանձնաբար . զի զոր ընդ այլս ընկալայ ՚ի հասարակի , ընդ այլս և հատուցից հասարակաբար :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Եւ միթէ ժխտիցէս, ասէ, և համարիցիս չընկալեալ բնաւ երախտիս՝ յորմէ ձրի անցոյցն զքեզ ընդ Սաղոս : — Եւստեմ այո՛, բարիս արար, այլ ոչ ինձ բարերարեաց զի վասն իւր արար, կամ թէ ոչ վասն իմ անշուշտ : Եւ զի համայն ասացից՝ նա և ինքն իսկ Համարի աւրարեալ ինչ առ իս բարերարութիւն, այլ կամ 'ի շնորհս հասարակապետութեան, կամ դրակցութեան աղագաւ և կամ առ անապարժութեան . որք վասն իսկ՝ այլ ինչ ամենեւին քան զոր 'ի միոյ միոյ՝ փոխարինացակն ունի : Իսկ զինչ, ասիցես, եթէ համապատիւս քաղաքացւոց գրեացէ թագաւորն զՎաղդիացիս համօրէն և ապահարկս զԱպանիացիսն արասցէ, միթէ չիցէն մէն մի 'ի նոցանէ երախտապարտք ընդ շնորհին : — Եւցեն այո՛, ոչ առանձնաբար որպէս ընդ շնորհի եղելոյ առ իւրաքանչիւր որ, այլ հասարակաբար իբրեւ բաղկացուք բոլորին : Բայց ասիցես թէ զինէն նա ինչ ոչ խորհէր . և 'ի շնորհել անդ ամենեցուն հասարակաբար զպատիւ քաղաքակցութեանն՝ ոչ եթէ ինձ առանձինն շնորհեաց և ոչ ես ինչ անկայ 'ի միտս նորա . և ընդհը իցէ ինձ ապա երախտապարտ գոլ առ նա որ ոչ վասն իմ արար զոր արարն : — Եւստի նախ 'ի կամել անդ նորա բարերարել Վաղդիացւոց առ հասարակ՝ զնոյն և ինձ կամեցաւ, զի և ես ինքն Վաղդիացի էի, և ընդ նովին աւուամբ նկատեալ 'ի նմանէ, թէպէտ և ոչ ուրոյն և առանձնաբար : Երկրորդ նաեւ ես ինքն ոչ առանձինն այլ իբրեւ զմի 'ի բազմութեանն ընդ հասարակաց շնորհին լինիմ նմա պարտապան . և ոչ որպէս յանձնէ հատուցանեմ, այլ որպէս 'ի հաշիւ հայրենեաց :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եթէ որ արծաթ 'ի փոխ տացէ հայրենեայս իւրոց , ոչ եթէ ես ինչ իցեմ՝ նմա պարտապան , և ոչ յանձին կալայց երբէք զայն պարտս թէպէտ և 'ի սպիտակազգեցից որ իցեմ՝ թէպէտ և 'ի պարտաւորաց , սակայն 'ի հատուցումն նոցին տաց որ ինչ ինձ անկանի : Իստ այսմ օրինակի հասարակաց եղելոյ շնորհին չհամարիմ զանձն իմ պարտական . զի թէպէտ շնորհեաց և ինձ , այլ ոչ վասն իմ . ինձ իսկ շնորհեաց որ շնորհեացն , այլ յանգէտս թէ տայր և ինձ . սակայն պարտ է և ինձ բաժանորդ գոլ իւրիք հատուցմանն , զի և առ իս հասանէ շնորհն երկար շրջանաւ : Որ ինչ ոչ վասն իմ լինի՝ չեմ ընդ այնր պարտապան : Եթէ այսպէս է , ասիցես , ապա և ոչ լուսնի և արեգական իցես երախտապարտ , զի ոչ վասն քո պարբերին : — Եւ համբռն 'ի պահպանութիւն տիեզերացս պարբերեալք , վասն իմ ևս պարբերին . զի և ես մասն եմ տիեզերաց : Յաւել և զայն զի ընդ մեզ և ընդ լուսաւորսդ բազում է խտիր : Որ որ օգտէ ինձ , զի ինչ օգտեսցի ինքն , ոչ ինչ բարերարէ . զի իւրումն օգտի կալաւ զիս գործի . իսկ արեգակն և լուսին եթէ օգտեն մեզ , ոչ վասն այսորիկ է՝ զի օգտեսցին մեօք . քանզի զինչ կարիցեմք մեք օգտել նոցա :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ԵՍԻՑԵՍ Թերևս . Եւ զիարդ հաւատացից թէ արեգակն և լուսին օգտել մեզ կամիցին , երբ չկամել ոչ կարեն և ոչ անշարժ կալ . աղէ՛՛ զկայ առցեն՝ թէ կարեն և կասեսցին յընթանալոյ : — Եւ բազմապատիկ է առ այդ պատասխանի : Ոչ եթէ նուազիցի որ 'ի կամաց այնու՝ զի չկամել ոչ կարէ . նա մանաւանդ ցոյց մեծ հաստատութեան կամաց է թէ փոխել իսկ

ոչ կարիցէ : Ի՞նչ բարւոյ չէ մարթ չառնել զոր առնէ . զի չէր բարի եթէ չառնէր , ապա և այր բարի չբարեւարէ ուժեք . զի զոր պարտէրն առնել զայն արար՝ և չէ մարթ նմա չառնել զոր ինչ առնէն պարտ էր : Դարձեալ՝ բազում ինչ խտիր է ընդ այս թէ Ոչ կարէ չառնել զայդ , զի հարկաւորեալ է , և ընդ այն թէ Ոչ կարէ չկամիլ : Ո՞ր թէ հարկ 'ի վերայ կայ նորա առնել , ոչ նմա երախտապարտ եմ վասն բարերարութեանն , այլ որում գնա հարկաւորէն : Եւ եթէ հարկաւորի որ առնել ինչ առ 'ի չգոյէ այլոյ լաւագունի զոր կամեացի , անձամբ զանձն հարկաւորէ . և ես որ ոչն էի պարտապան որում բարերարէրն 'ի հարկէ , եղէց պարտապան որում անձամբ զանձն հարկաւորեաց 'ի նոյն : Ի՞նչ կասեցին , ասես , լուսաւորեղ 'ի կամելոյ . բայց ո՞րք այնպէս անմիտ որ ոչ կամա համարեցի զայն որ անթուլանալին է և անփոփոխ 'ի հակառակն : Եւ մնաւանդ ո՞չ ապաքէն որ արդարապէս ընտրութեամբ կամի ինչ , հարկ է կամաց նորա հաստատուն գոլ , անդրդուելի և յաւիտենական : Եւ թէ կամա ընծայեմք այնմ որ 'ի կամին ինչ կարէ նոյնժամայն և չկամել , զիսորդ ժխտիցեմք զայն այնմ՝ որոյ բնութեամբ անփոփոխ են կամք :

ԳԼՈՒԽ ԲՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ աղէ , ասես , թէ կարող ինչ են՝ կասեցին յընթացից . որպէս թէ ասել . Ի՞նչ այդ ամենայն աստեղք անհուն խորոցաւ վայրաց տարակացք և 'ի պահպանութիւն կարգեալք տիեզերաց՝ թողցեն զլուրաքանչիւր կայանս և յեղակարծ իմն սասանութեամբ բնութեան՝ աստեղք ընդ աստեղս ընդհարցին , և զիմամարտեալ էիցս առ հասարակ ընդ իրեարս՝ աստուածաստեղծքն տապալեացին կերտուածք , և երազընթացքն 'ի բնէ՝ 'ի կիսոյ բազմադարեան սահմանեալ իւրեանց մշտահոլով ճանապարհին ընկրկեալ կասեցին , և որք երթեկենն արդ փոխանակաւ զուգակշիռ և գեղեցիկ բարեխառնելով զաշխարհ , բոցակի-

զեալ հրդեհեցին յանկարծ և բազմակերպ գեղ վայելելութեան նոցա 'ի մի լուծցի տարր : Հուր զտիեզերս ճարակեցի և խաւար մշտագիշեր զնա յաջորդեցեց , և վիհք անդնդոց կլցեն զդիս : Եւ այս ամենայն լիցին զի դու յաղթահարեալ հաւանեացիս եթէ քո աղաքաւ շրջաբերին դոքա և քո իսկ չկամելովդ օգտեն քեզ . թէպէտ և է նոցա մեծագոյն ևս և առաջին պատճառ :

ԳԼՈՒԽ ԲՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

ՅԱՒԵԼ արդ և զայն զի ոչ ուստեք արտաբուստ բանագատին դիք , այլ կամք յաւիտենական օրէնք են նոցա . սահման եղին և ոչ փոփոխեն : Եւ այնպէս թուեցի ապա թէ ակամայ առնիցեն ինչ , այլ զի հաստատութեամբ հանապազորդել կամեցան յոր սկսանն , այնր աղաքաւ թողուլ լքանել զայն ոչ կարեն . և ոչ ընդ նախկին խորհուրդս իւրեանց ստորջանալ : Եւ դարեւ չէ մարթ նոցա զկայ առնուլ և կամ յետս ընդ կրունին դառնալ . իւրեանց զօրութեամբն հարկաւորեալք պինդ կան յառաջադրութեանն իւրեանց . ոչ առ տկարութեան ինչ , այլ զի չէ արժան 'ի բաց կալ 'ի լաւագունէն՝ ընդ որ անդարձութեամբ վաճեալ է ընթանալ : Եւ սկզբանէ անտի հաստատութեան և տեսչութեան տիեզերացս համընդ նկատեցին և զմեզ և զմարդկան իսկ խորհեցան զօգուտ : Եւ ամս որոյ չէ մարթ առել թէ իւրեանց վասն միայն ընթանայցեն և զիւրեանց գործ կատարեցեն . զի է և մեր մասն յիրիդ : Եւս ուրեմն երախտապարտ եմք և արեւու և լուսնի և այլոց ևս երկնայնոց . զի թէպէտ և վեհագունից վասն քան զմեզ պարբերեալ ծագիցեն , սակայն օժանդակեն և մեզ առ բարձրագունիցն 'ի վերելա : Եւս եւ զայն զի և յառաջատես խորհրդով օգտեն մեզ . վասն որոյ և երախտապարտք գտանիմք բարերարեալքս 'ի նոցանէ ոչ իբրեւ յանգէտ եղելոց , այլ յորոց գիտէինն թէ վայելելոց եմք յոր վայելեմքս արդ 'ի նոցա բարիս : Եւ թէպէտ մեծ ևս ուշ նպատակի կայցէ նոցա առաջի , և

քան զմահականացուացս պահպանութիւն մեծ ևս ար-
գասիք իցեն գործոց նոցա, սակայն 'ի սկզբանէ էիցս
Հաստատութեան և զօգուտ մեր կանխատեսեալ դից'
զայս կարգ Հաստատեցին աշխարհի, զի յայտնի լինիցի
թէ ոչ դոյզն խնամ կալան և զմէնջ: Արախտապարտը
ծնողացս եմբ, թէպէտ և ոչ ամենեքեան վասն զաւա-
կագործութեան եկին 'ի զուգաւորութիւն: Այլ է
մարթ կարծել զդից թէ չգիտէին զոր ինչ առնելոցն
էին, որ զի և զիւրաքանչիւր սնունդ և զպէտս կարևորս
միանգամայն պատրաստեցին. և ոչ վայրապար և ա-
ւանց խորհրդոյ ծնան զայնոսիկ, որոց վասն և այնչափ
ինչ ստեղծին յաճախութեամբ: Բնութեանն մինչ
չե ստեղծագործեալ զմեզ' նկատեաց կանխատեսու-
թեամբ. չեմբ ստեղծուածք այնչափ դոյզն և անարգ'
մինչ վայրապար 'ի ձեռաց նորա անկանել: Տես որչափ
ինչ շնորհեալ է մեզ. մարդոյ իշխանութիւն ոչ 'ի
մարդիկ և եթ սահմանի: Տես ցորվայր յաճեալ բե-
րիմբ մարմնավբս. ոչ 'ի ցանաքի և եթ կացեալք սահ-
մանափակ, այլ և ընդ ամենայն մատունս աշխարհի
գնամբ Համարձակ: Տես ցորվայր վերաբերիմբ հո-
գում մեր միայն բաւականք 'ի ճանաչել և 'ի խնդրել
զգիս և վերամբարձ մեծք աստուածայնոցն զոչ զու-
գապար. խելամուտ լեր ապա զի ոչ խառն 'ի խուռն և
անխորհուրդ դիպաց գործ է մարդս: Ամենայն հրաւ-
շակերտս տիեզերաց չիք ազնուագոյն ինչ յոր պար-
ծեսցի բնութիւնն կամ առ որ պարծեսցի անշուշտ:
Արախի մոլեգնութիւն իցէ յերկբայս արկեալ ժխտել
զգիցն բարերարութիւնս: () Խորդ երախտագէտ լիցի
որ առ մարդիկ, առ որս չէ մարթ ունայնաձեռն լինել
շնորհակալու, երբ ժխտէ և Համարի ընկալեալ ինչ
'ի նոցանէ, որք մեծամեծս պարգևեալ և պարգևեսցեն
միշտ, ոչ ինչ խնդրելով փոխարէն: Արախի խօթա-
մտութիւն է ՀՀամարել զանձն երախտաւորեալ վասն
այն' զի և ապերախտութեամբն հանգերձ երախտա-
ւորի, և ՀՀամապագորդեան երախտեացն անշուշտ
թիւն առնուլ 'ի ցոյց հարկաւ բարեբարեցոյ տուողին,
և առել: Անն ինձ պէտք, թող անձին կալցի. և ո՞
խնդրէ զայն 'ի նմանէ, և սք այլ ևս սոցին տակի են
ամբարշտութեան բանք: Այլ եթէ նուազ ինչ բարեաւ

ցապարտ իցէ քո , որոյ առատապարգև չնորհք 'ի ժխտելոյ իսկ զայնոսիկ՝ յաճախեն առ քեզ , և որոյ մեծագոյնն 'ի բարերարութեանց այն իսկ է զի և յարհամարհել քո զնա բարերարէ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԶՈՐՈՐԴ

||² տեսանես զխաբոյ և ծնողք զմատաղ մանկու-
թիւն որդւոց իւրեանց բռւոն արարեալ մարզեն 'ի չա-
րակութիւն տոկալ օգտակարաց . և թէպէտ ճրջի-
ցեն՝ թէպէտ ընդդէմ դառնայցեն , դարմանեն խնա-
մով զմարմինս նոցա . և զի մի տարածամ ազատու-
թեամբ խեղաթիւրեցին անդամքն , զսպեն և կաշ-
կանդեն զի բարեյարմար և ըստ պատշաճի աճեսցին ,
և վաղվաղակի տան զնոսա յուսումն՝ զդժկամակու-
թիւն նոցա նուաճեալ ահիւ : Հուսկ ապա զխեռու-
թիւն պատանեկութեանն , եթէ չիցէ հպատակ պար-
կեշտութեան և վարուց բարեաց , սաստիւ բռնադա-
տեն 'ի նոյնս : Այս և զարգացեալքն իսկ և հասեալք
յարբունս՝ թէ առ ահին կամ առ նողկանաց դժկամա-
կիցին առնուլ դեղս , բռնութեամբ և ուժգին ածեն
'ի հպատակութիւն : Այսպէս մեծագոյնքն 'ի բարե-
րարութիւնս ծնողաց առ մեզ այնոքիկ են զորս յան-
գէտս և դժկամակելով ընդունիմք :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

||³ ՅԱԳԻՍԵԱՑ ապաշնորհաց , որք մերժենն զերախ-
տին՝ ոչ զի չկամին , այլ զի մի պարտապան գտանիցին՝
նման են 'ի հակառակէն առաւելազանց երախտագէտք՝
որք թշուառութիւնս բարերարացն իւրեանց մաղթեն
և ձախողակս զի պատեհ լիցի նոցա զերախտագիտու-
թիւն իւրեանց յայտ առնելոյ : Այդպիսիքդ նմա-
նեալ թուին ինձ մոլեգնելոցն 'ի սէր անարժան , որք
աքսորելոյ սիրուհւոյն իւրեանց ցանկան զի վտարանդի

եղելումն և փախստէին երթիցեն զհետ . զաղբա-
տութիւն մաղթեն նմա , զի 'ի կարօտութեանն ցանկա-
լի պարգևք իւրեանց լինիցին . մաղթեն զխօթութիւն
զի 'ի սպասու կացցեն առ նմա . և զոր ինչ ցանկայ այր
թշնամի՝ զնոյն և սիրահարք սիրուհեացն մաղթեն
ուխտիւք , որով ատելութեան և մոլեկան սիրոյն գող-
ցես նոյն իղձք են :

Սոյնպէս իմա ինձ և զայնոսիկ որք թշուառութեան
բարեկամացն ցանկան զի օգնեսցեն նոցա , և անիրա-
ւութեամբ հարդեն իւրեանց ճանապարհ 'ի բարերա-
րել . մինչ լաւ ևս էր բնաւ իսկ չբարեբարել քան անօ-
րէնութեամբ խնդրել պատեհ 'ի նոյն : — () Իսրդ
թուէր քեզ եթէ միրիկս ահագինս և փոթորիկս
խնդրէր 'ի դից նաւուղիդ՝ զի քաջ ևս 'ի վտանգի ճար-
տարութիւն իւր երևեսցի . զիսրդ , եթէ մաղթէր և
սպարապետ , զի ամբոխ մեծ թշնամեաց յեղակարծ
զեղեալ զբանակաւ զխորափոսան ընդուն՝ զցցապատ-
նէշն խլեսցեն յահ և յերկիւղ զօրուն , և առ դուրս
բանակին զթշնամի դրօշն կանգնեսցեն , որպէս զի 'ի
մեծի տագնապին վատթարելոյ իրացն և կործանման՝
զործ մեծ յառաւելագոյն 'ի փառս իւր վճարեսցէ :
Սրբա առհասարակ ընդ գարշ և զաղիր ճանապարհ բզ-
բարեբարութիւնն ածեն . որոց օգնեն կամին , ընդ-
դէմ՝ նոցա և 'ի փնաս կարդան զդիս , զի նախ զգետնեալ
և ապա թէ ձեռն աուեալ կանգնեսցեն գնոսա : Խը-
ժական և խեղածիւր երախտագիտութիւն է չարիս
մաղթել այնմ՝ որում բարեբարելն պարտք են :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԲԱՅՑ , ասիցես , ոչ ինչ անիրաւիմ առ նա ցանկու-
թեամբս իմով . զի ընդ վտանգին և զելն ցանկամ
նմա : — Ս կայես ուրեմն թէ մեղանչես . թէպէտ և
թեթեւագոյն քան թէ առանց ելիցն՝ ընդ վտանգն
և եթ կամէիր : Ենզգամութիւն է ջրասող առնել զքե ,
զի ապա 'ի վեր հանցես . տապալել՝ զի կանգնեսցես ,
բանտարգել առնել զի արձակեսցես : Ս բարեբարու-

Թիւն ինչ է վախճան առնել անիրաւութեան , և ոչ ումեք յարդիւնս համարեսցի խել զփուշն զոր ինքն միտեաց : չճանկամ մանաւանդ զի բնաւ իսկ ոչ հարցես զիս՝ քան թէ հարեալ և բժշկեսցես : Շնորհապարտ քեզ իցեմ թէ զվերս իմ բժշկեսցես , այլ ոչ թէ վերս ինձ տացես զի բժշկութեան եղէց կարօտ : Սպի՛ վիրացն զհետ իցէ հաճոյական . ընդ կարկատել վիրին խընդամբ , այլ ցանկալի ևս էր թէ բնաւ իսկ չէին լեալ վերք : Սկսէտ և այլում ումեք , յորմէ չէր քո ընկալեալ երախտիս՝ մաղթէիր զայդ , խժական և տմարդի մաղթանքդ էին , իսկ որչափ առաւել այնմ որում երախտապարտ ես :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ

ԻՆՑՑ ընդ չարեացն և զնպաստան , ասես , մաղթեմ նմա միանգամայն : Ի՞յլ նախ՝ թէ 'ի կէս մաղթանացդ հասից քեզ 'ի վերայ , ոչ ապաքէն ապերախտ զքեզ գտանիցեմ . մինչ չև լուեալ ինչ 'ի բարեաց զոր առնել նմա կամիցիս , զիտեմ զոր չարիս ցանկաս կրել նմա : Հոգս վշտալիցս և տաքնապ երկիւղի և զայլ ինչ մեծագոյն մաղթես նմա չարիս : Ի՛ մնաս նորա ցանկաս զի կարօտ օգնականութեան իցէ . և յօգուտ քեզ՝ զի քոյին օգնականութեանդ լիցի կարօտ : Ի՛չ եթէ ձեռն տալ նմա կամիս այլ զպարտսդ հատուցանել . սակայն որ այդպէսն փութայ՝ ոչ եթէ երախտահատոյց լինել ցանկայ , այլ 'ի պարտուց զերծանել : Ի՛չ այսպէս այնու իսկ որով և եթ մարթ էր արդարանալ ըզձիցդ՝ պարսաւելի գտանի և ապերախտութեան արգասիք , զի չկամիս գոլ պարտական : չճանկաս ոչ զի քեզ լիցի պատեհ երախտահատոյց լինելոյ , այլ զի նա կարիս ունիցի խնդրելոյ զնոյն : Ի՛ երագոյն լինել կամիս , և որ չար ևսն է՝ զայր բարեացապարտ քեզ՝ յոտս քո խոնարհեցուցանել : Ի՛նեթևագոյն մեղքդ էին եթէ զընկալեալ երախտիսդ ժխտէիր , որով զտուեարն և եթ յիւրմէ կորուսանէր բարերարն . այլ դու ցանկաս զի կորստեամբ ընչից նկուն լեալ խոնարհեսցի ընդ քե , և

վատթարելով բախտին ներգեւեալ վայրագոյն քան զերախտիս իւր գտցի, և ես երախտագէտ զքեզ համարեցայց. զայդ դու երթ մաղթեա, թէ կարես, լու 'ի լու այնորիկ' որում օգտե՞ն կամիս: Իշխա բարեաց համարիս դու զմաղթանսդ որ և թշնամոյ և երախտագիտի պատշաճին անխտիր. և որ թշնամոյ և հակառակորդի անշուշտ թուէին քեզ իղձք՝ եթէ զաւարտն չսէիր: Եպաքէն և թշնամիք ցանկացան երբեմն նուաճել քաղաքս 'ի պահպանել զայնոսիկ. և յաղթել հակառակորդաց առ 'ի ներել նոցա. սակայն միթէ ոչ թշնամութեան էին իղձքն, յորս անգը թութեանց զհետ զայր գթութիւն: Համայն ասել՝ որպիսի ինչ թութեացին քեզ իղձքդ, որոց կատարումն ոչ ումեք այնպէս անհաճոյ է, որպէս որում ըղձամասն: Ենիրաւի մեծապէս առ բարերարն, որում զի դու օգնեսցես՝ ցանկաս զի դիքն փնասեսցեն. անօրինիս և առ դիս՝ 'ի նոսա զանգթութեան զգժպհի մասնն թողլով և քեզ զգթութեանն, որպէս զի դու բարերարեսցես՝ և չարարար լիցին դիք: Եթէ չարախօս զոք ամբաստան զբարերարէն կացուցեալ և ապա 'ի բաց մերժէիր, եթէ 'ի փութիչ դատաստանի մատնեալ զնա և ապա առեալ զերծուցանէիր, ոչ դք ընդ ապիրատութիւն քո յերկուանայր, իսկ արդ զինչ խտիր է թէ խաբանօք կամ թէ ըղձիւք իրքն վճարեսցին, բայց այն զի ըղձիւքդ հզօրագոյն ևս մաղթես նմա թշնամիս: Եւ մի ասացես թէ զինչ անիրաւիմ. զի կամ ընդունայն են իղձք քո և կամ անիրաւ. մանաւանդ թէ անիրաւ միշտ՝ թէպէտ և իցեն ընդունայն: Եւ վերպին իղձքդ՝ դից շնորհք են այն, իսկ քո անիրաւութիւն այն՝ զի իղձ եղեր, և այդ իսկ շատ է: Եյնպիսում արժանի գոս ցասման որպէս թէ իսկապէս արաւեալ էիր:

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Եթե իղձքն իմ, ասես, արդիւնք լինիցին՝ և ան-
փնաս պահպանութիւն անձինդ ապահովեսցի : —
Բայց նախ ստոյգ է վտանգն զոր մաղթես և օգնու-
թիւնն անստոյգ : Երկրորդ՝ Թէպէտ և երկաքանդուր
խակ ստոյգ իցեն, բայց յառաջէ միշտ փնասն . և հոսկ
ապա՝ պայմանք ըղձիցդ քեզ գոն ծանօթք, իսկ զիս
կալաւ միրիկ և զոյգ նմին խէթ կասկածանաց Թէ ուր
կամ ուստի օգնութիւնն իցէ և նաւահանգիստ : Եթե
դոյզն ինչ Թուեսցի քեզ կարօտութեանն տաք-
նապ, Թէպէտ և զօգնութիւնն գտից . կամ ահ սըր-
տատրոսի երկիւղին, Թէպէտ և ապրեցայց, և կամ ընդ
դատատանան անկանել՝ Թէպէտ և անպարտ արձա-
կեցայց : Չիք երկիւղ որոյ կատարածն առաւել հա-
ճոյական իցէ և ցանկալի քան զաներկեան և զանա-
սան ապահովութիւն : Ինչորեա զի 'ի լինել հարկին
կարասցես առնել ինձ բարիս, այլ մի ինչորեք զի 'ի վե-
րայ իմ ծանրացի հարկ : Եթէ կատարուան ըղձիցդ
'ի քեզ էր Թողեալ, ինքնին զոր կամիսդ առնէիր :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԽՆՆԵՐՈՐԴ

ՈՐԶԱՓ համեստագոյն իղձք իցեն ասել . Յանկամ
լինել նմա միշտ այնպիսի՝ զի անկարօտ ինքն՝ այլոց բաշ-
խեսցէ բարիս . կացցեն նմա և յաւելցին ճոխութիւնքն
որովք այնպէս մարդասիրաբարն վարի յօգուտ այլոց
առատաձեռնելով . մի լիցի նմա չքաւորել երբէք առ 'ի
տալ և ոչ ընդ տուրսն ստրջանալ : Ինքնայօժար 'ի բնէ
յողորմածութիւն, 'ի գթութիւն և 'ի մարդասիրու-
թիւն, յորդորեսցի և ևս 'ի նոյն յերախտագիտացն
բազմութենէ, որք չնորհակալուք իցեն նմա, իսկ ինքն
և ոչ ումեք : Իչ ումեք անողորելի լեալ ինքն և ոչ ու-
մեք մատիցէ ողորաւոր . անյեղ լի հաստատեալ 'ի բա-

րեքախտութեան՝ ոչ որ կարասցէ լինել նմա այլ ազգ երախտագէտ բայց սրտիւ և եւթ : Տեսանէս որչափ արդարագոյն իղձք են այսոքիկ , առ որս ոչ ժամանակք ինդրին և ոչ պատեհ . այլ իսկ և իսկ մարթ է լինել նորօք երախտագէտ : Օ ի զմէն արգելու զմեզ երախտագէտ լինել և յաջողելոցն ՚ի բարեբախտութեան . ոչ ապաքէն և կարի յոյժ երջանկացելոցն՝ բազմօրինակ մարթ է մեզ հատուցանել զպարտս երախտագիտութեան , լեալ նոցա խորհրդական առաքինի , սերտ մոեւրիմ , կենակից քաղցր և հաճոյական առանց մարդելուզելոյ , ինսամուտ ունկնդիր հարցուածոց և հաւատարիմ խորհրդապահ գաղտնեաց և սեղանակից ընտանի : Ըիցէ որ ցայն վայր յաջողեալ ՚ի բարեբախտութեան որում ըստ աննիսազ լիութեան ամենայնի չպակասիցին բարեկամք հաւատարիմք :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՍԵՐՈՐԴ

ԻՍԿ պատեհն այն զոր դուդ ինդրես՝ դժպատեհ է և դժպէհ և նոյվիւք չափ մերժելի . զի դու երախտագէտ իցես՝ զիցն պէտք իցեն ցասման : Եւ ոչ անտի իսկ ՚ի միտ առնուս զմեղանսդ զի բարեբախտագոյն յապերախտութեանդ քում իցէ՝ որում ցանկաս լինել երախտահատոյց : Ինչ ած կացո քեզ զառաջեալ զբանտ , զկապանս , զթշուառութիւնս , զծառայութիւն , զպատերազմ և զկարօտութիւն , և ահաւասիկ պատեհքն որոց ցանկաս . և որ զօդիւ բարերարութեան կապեալն է ընդ քեզ՝ նոքիմք զարձակուողն ընկալցի : Եւ ընդէր մանաւանդ չկամիս զի որում այնչափ երախտապարտն ես՝ մեծահարուստ իցէ և երանելի : Օ ինչ արգելուցու զքեզ , որպէս կանխեցի ասել , և պերճացելոցն իսկ մեծաբաստ երջանկութեամբ լինել երախտահատոյց , առ որ բազմօրինակ առաջի կան քեզ պատեհք : Եւթէ չգիտիցեն զի և ճոխիցն փարթամաց հատուցանեմք զպարտս : Ընեն ինձ կամք բուռն առնել քեզ ՚ի հատուցումն երախտեաց . եւթէ փարթամ ճոխութիւն բառնայ ՚ի քէն զհնարս իրին , ցուցից թէ

իւ իւր նուազեալ իցէ բարեբաստիկն պերճուծիւն , և որք լիացեալքն են ամենայնիւ զինչ պակասիցէ նոցա : Պակասէ այր որ խօսիցի զճմարտութիւն , և որ զանգգայեալն 'ի խումս սուտակասպաս ամբոխին զօտարացեալն 'ի ճմարտութեան և զընտելացեալն 'ի շողումս մարդելուզաց որպէս 'ի լուր բանից ուղղութեան , դարձուցէ 'ի բաց յախորժ հաճութեան հրապուրող ստուծեանց : Նոտեանեն յոր անդունդս բերին գահավէժ 'ի լռել առ նոսա ազատախօս ճմարտութեան և 'ի զիջանել նուաստանալ հաւատարիմ բարեկամութեանն 'ի սպաս մարդահաճութեան : Այդ ըստ սրտի իւրում խրատտու կայ նոցա և ազդարար , այլ ամենեքեան ելլեելս զմիմեամբ միոյն 'ի փաղաքել . և բարեկամաց ամենեցուն մի փոյլ է և մի ճիգն հասարակաց 'ի պատրել զնոսա քաղցրաբանութեամբ : Այսպէս անգէտք չափոյ զօրութեանն իւրեանց և մեծ իմն ըստ ասացելոցն բերելով զանձանց կարծիս՝ տարապարտ ձեռն երէցք գտան 'ի պատերազմունս օրհասաբերս պետութեանն , և զկարևորն և զօգտակար վրդովեցին զխաղաղութիւն , և ըստ սաղրելոյ ցառման բարկութեանն իւրեանց , զոր չէր որ ցածուցանէր , զբազմաց հեղին զարին՝ հուսկ ապա և զիւրեանցն 'ի նոսա խառնելով , և 'ի խնդրել զվրէժ կարծեցեալ անիրաւութեանց որպէս զհաւաստեաց , զներողամիտ զիջումնն չար քան զպարտութիւն վարկուցեալ և յաւերժական զմեծազօր իշխանութիւն իւրեանց , որ 'ի ծայր բարձրութեանն հասեալ զիւրակործան ևս է , տապալեցին զահագին պետութիւնս 'ի վերայ իւրեանց և որոց զիւրեամբքն էին , և ոչ 'ի միտ առին զի 'ի շքեղափայլ տեսարանիս վաղանցուկ և ընդունայն փառաց և մեծութեանց՝ յայնմ օրէ յորմէ ճմարտութիւն անմատոյց մերժեցաւ 'ի նոցանէ՝ ամենայն չարիք և թշուառութիւնք 'ի վերայ կային նոցա :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴԻ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ՎՍԵՐՔՍԷՍ յորժամ փքացեալ ամբարտաւանու-
 թեամբ և 'ի ջախջախ զօրութիւն իւր ապաստան՝
 յառնէր պատերազմաւ ընդդէմ ՝ Յունաց աշխարհին՝
 ամենեքեան 'ի նոյն զնա գրգռէին : Վր որ ասէր թէ և
 համբաւոյ պատերազմին ոչ հանդարտեալ թշնամեաց՝
 'ի լուր և եթ արշաւանիդ լիցին թիկնադարձոյցք . այլ
 դե՛ թէ առաջի այդքանոյ ծանր ամբոխիդ անշուշտ ոչ
 պարտեսցի միայն ՝ Յունաստան , այլ և յաւեր լեալ և 'ի
 կործանումն , խիթամ մանաւանդ զի անմարդի ա-
 մայսացին քաղաքք և փախստեամբ թշնամեաց անա-
 պատ մեծ եղիցի աշխարհն , ուր չլցէ իսկ մեզ ընդ որում
 մարտնչել և զայնքանոյ ամբոխին ցուցանել զզօրու-
 թիւն . և այլ դե՛ թէ և արարածոցս բնութիւն հազիւ
 տանել բաւեսցէ զզօրութիւնդ մեծ . բազմախումբ
 նաւատորմիդ անձկանան ծովք , ամբոխի զօրացդ բա-
 նակետդ , յընդունելութիւն այրուծիոյդ դաշտորայք
 և համախուռն նետաձգութեանց այիլք : Վ յաճա-
 խել այսպէս ամենեցուն մեծապանծ բանիւք գրգռել և
 ևս զխօյական վստահութիւն յանձնապաստան ար-
 քային՝ միայն ՝ Վեմարատ ՝ ակեղեմոնացի համարձակե-
 ցաւ և ասէ . Վրդ ամբոխ ծանր բազմութեան յոր դուդ
 յուսացեալ ես՝ առաջնորդիդ մանաւանդ իցեն խիթա-
 լի . առաւելուն թուով՝ այլ ոչ զօրութեամբ . և զան-
 բաւութիւն խուժանին չէ մարթ ունել 'ի կարգի , և
 ամբոխ խառնիխուռն տոկալ ոչ ունի : Վ ակոնացիք նախ՝
 իսկ և իսկ առ լերամբն ելեալ քեզ առարկու՝ հանդէս
 արասցեն զօրութեան իւրեանց : Վ քք երեք հարիւր
 զդէմ կայցին բիւրաւորաց ազգաց և ազանց , և ան-
 խիւրտք 'ի կայից իւրեանց՝ կայցին զկիրճին տուեալս նո-
 ցա 'ի պահ , և մարմնովք իւրեանց արգելեալ խնուցուն
 զանցսն . Վ քիա ողջոյն ոչ բաւեսցէ դրդուեցուցանել
 զնոսա 'ի տեղւոջն , և զայսչափ սպառնալիս մարտի և
 զհամախուռն յարձակումն համօրէն գողցես ազգի
 մարդկութեան ժուժկալեալ տարցի գունդ սակաւա-

ձեռն : Եւ 'ի յեղափոխել օրինաց բնութեան և տալ քեզ անցս յայն կոյս՝ զկայ առեալ յուղեոյ զհանդերձեալ տոյժսն առցես կշռել յորոց 'ի լիերմապիւեայ կիրձնն քեզ պատահեցին , և լիցիս խելամուտ զի որ գիտացն արգելուլ՝ գիտացել և 'ի փախուստ դարձուցանել : Առաջինն տալով տացեն քեզ տեղի հանդոյն իմն յուղխաջուր հեղեղաց փախուցեալ որ նախկին թափովն դիմեալ գայցէ ահագինս , այլ ապա աստի և անտի համախումբ անկեալք 'ի վերայ՝ քոյովքդ գրեզ ընկճեսցեն զօրութեամբք : Այնպէս զամբարտութեամբ է ասացեալն թէ մեծ են յոյժ հանդերձանք պատերազմիդ որում չիցէ բաւական տանել աշխարհն յոր դիմեալ երթաս 'ի նուաճել , բայց և այդ ևս չգնէ զմեր կողմն . նոյն իսկ յաղթեսցէ քեզ : Յունաստան՝ զի չբաւէ տանել գրեզ և ոչ կարացես համայն զօրութեամբդ մարտն չել : Եւ դարձեալ որ մեծն է և կարևորագոյն 'ի փրկուածիւն՝ ոչ ժամանեսցես իսկ և իսկ զառաջս առնուլ ամենայնի , ոչ պարտելոցն հասուցանել զօրավիգն և ոչ զտկարացեալսն պնդել և հաստատել . վաղագոյն յոյժ մինչ չե տկարութեանդ զգացեալ՝ յաղթեսցիս : Եւ մի լիցի քեզ անպարտելի զզօրութիւնս քո համարել այնու զի և քեզ զօրավարիդ անգիտելի է թիւ համարոյ նոցա . չիք ինչ այնպէս մեծ որում չիցէ մարթ կորնել . զի թէ ոչ այլուստ՝ սակայն մեծութեամբն իսկ իւրով կորիցէ : Եւ ցան Ղեմարատայ գուշակութիւնքն , և որ զաստուածայինս համայն և զմարդկայինս յակն եղեալ՝ զղրդել վանել կարծէր զդիմակացս ամենայն , յերից հարիւրոցն արգելեալ կասեցաւ , և ընդ ամենայն գողցես ընդ : Յունաստան ցիր տապաստ անկեալ զօրուն՝ յայնժամ ապա գիտաց Քսերքսէս զինչ խտիր իցէ ընդ ամբոխն և ընդ զօր : Եւ քան 'ի փնասուց տուժիցն՝ ամօթով նկուն եղեալ , շնորհս կալաւ Ղեմարատայ զի միայն խօսեցաւ զձեմարտութիւն . և ասաց նմա խրնդրել զօր ինչ և կամիցի , և նա խնդրեաց զի 'ի Սարգէս քաղաք մեծ Միդի մտցէ կառօք խոյր ուղղորդ 'ի գլուխըն ունելով , որ թագաւորաց սեպհականն էր : Եւ արդարեւ արժանաւոր շնորհին մինչ չե խնդրեալ էր զայն : Եւ աւանդ ազգին յորում չգտաւ որ որ խօսէր զձեմարտութիւն առ թագաւորն՝ բայց յայնմանէ որ չասէր զայն անձին :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԵՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՊԻՒՅԼՁՆՆ () գոստոս զգուստը իւր՝ զանամութա-
ցիաւն անդր քան զնզովս անամութութեան՝ տարագիր
արար . և զարքունեացն զխայտառականս նշաւակեաց՝
ցուցեալ հրապարակաւ զհոմանեաց նորա զամբոխ, զորս
ընդունէին խմբովին, զդեգերանսն ՚ի քաղաքին ՚ի գի-
շերական շուսյտութիւնս, զատեան հրապարակին և
զբեմն՝ ուր հօրն օրէնս ընդդէմ շնացելոց սահմանեալ,
դստերն էր տեղի պատշաճական ՚ի գործ պղծութեան,
զհանապազորդեան համախմբութիւնսն առ անդրեաւն
Սարսիայ՝ այն ինչ ՚ի շնութենէ անցեալ ՚ի բողութիւն
և ընդ անծանօթից լեալ հոմանեաց՝ կապէնս ընդ
լիտութեանցն պահանջէր : () այս ամենայն զորոց ըզ-
վրէժ խնդրել պարտ էր թագաւորի՝ բայց և ծածկել
՚ի լուծեան, (զի ամօթ նախատանաց չարեացն է
ուրեք զի և առ վրէժխնդիր անդր ՚ի վեր ելանէ), առ-
ջութալոյ բարկութեանն հրապարակապոյժ արար
() գոստոս : Եւ յապա ժամանակ ՚ի վերայ անցեալ իբրեւ
զբարկութիւնն փոխանակեաց ամօթ՝ հառաչէր ստեպ
զի ոչ թագոյց լուծեամբ զնախատինսն, զորս անգի-
տանայր յերկար՝ ցորչափ ամօթ համարէր առնուլ զայնս
՚ի բերան, և ասէր . Եթէ Սքրիպպաս և կամ Սե-
կենաս կենդանի էին, և ոչ մի ինչ յայսցանէ ընդ իս
ոչ անցանէր : Եւ յսչափ ահա դժուարին եղև զերկուց
ոմանց փոխանակել զկորուստ՝ որում բիւրաւորք մարդ-
կան կային ընդ ձեռամբ : Հարան կոտորեցան ըզգէմք,
բայց այլ ընդ նոցա փոխանակեցին առժամայն . խոր-
տակեցաւ կորեաւ նաւատորմ՝ բայց ՚ի սակաւ աւուրս
տորմիղ նոր էջ ՚ի ջուր . հուր ճարակեցաւ զշինուածս
հրապարակականս, այլ փառաւորագոյնք յոյժ կան-
գնեցան փոխանակ, բայց Սքրիպպայ և Սեկենայ ոչ որ

1 Սարսիայ անգրի ՚ի հրապարակին կանգնեալ և առ նովաւ կար
տաճար առնելն, և յաղթականք ՚ի դատս սովոր էին զանգրին պա-
կել, որում և Յուլիա դուստրն Օգոստեայ՝ զպղծութեանց պատկսն
նուկրէր :

գտաւ փոխանակ յամենայն 'ի կեանս () գոստեայ : Եթէ պակասեցին արդարեւ որք զնոցա ունէին զտեղի , թէ () գոստոս ինքնին թերացաւ տրտնջել կամեցեալ մանաւանդ քան արժանաւորաց լինել 'ի խնդիր , ասել ոչ ունիմ : Եւ ոչ զայն մարթ իցէ ասել խոտուութեամբ զի Սեկենաս և Քրիպպաս հաստատութեամբ բնաւորեալ էին ասել նմա զճմարտութիւն . և թէ կային կենդանի՝ ոչ և նոքա ընդ այլն կեղծաւորէին : Եւս բարբ են և սովորութիւն թաղաւորաց 'ի նախատինս կենդանեայ գովել զվախճանեալս և որպէս ճմարտախօսս ընծայեցուցանել զնոսա յորոց չիք վտանգ լսելոյ զայն :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Եւ զի դարձցուք անդրէն 'ի կարգ բանիս , տեսանեն որչափ դիւրին իցէ երախտահատոց լինել և ճոխիցն երջանկացելոց , և որոց 'ի ծայր հասեալ իցեն մարդկայնոցն մեծութեանց : Եւսեաց նոցա ոչ զոր լսելն կամին , այլ զոր ցանկացին անշուշտ թէ լուեալ էին : Բնդ լսելիս լցեալս մարդելուգութեամբք մոցէ երբէք և ճմարտութեանն ձայն . տուր նոցա խրատս պիտանիս : Հարցանես թէ զինչ երջանկացելումն կարիցես առնել չնորհս . ասա զի մի յերջանկութիւն իւր յուսացի , զի գիտացէ թէ 'ի պահպանութիւն նորին յորովից պէտք են նմա հաւատարիմ բազկաց : Ս'ի թէ դոյզն ինչ համարիցիս առնել նմա երախտիս եթէ բարձցես մերժեսցես 'ի նմանէ զանմիտ վտահութիւնն և գիտացէ զի ոչ մշտնջեան է նմա իշխանութիւն իւր , զի անկայուն են չնորհք բախտին և երագունք 'ի խուսել քան 'ի գալ , և զի ոչ նովին ոտամբ որով վերամբառնայ որ , բերցի 'ի խոնարհ . բազում այն է զի ընդ ծայրագոյն բարեբախտութիւն և ընդ յետին չարաբախտութիւն՝ ոչ ինչ է խտիր : Եւ գիտանաս որչափ մեծ և պատուական իցէ բարեկամութիւն եթէ դոյզն ինչ համարիս պարգեւել ումեք՝ պարգեւեալ զբարեկամ , զգթուարագիւտն ոչ 'ի տունս և եթ այլ և ընդ աշխարհ համօրէն , և անդ առաւել ուր թուինս

յաճախեալ : Եւ զի՛նչ , միթէ բարեկամանց համարիցիս դու ցուցակ զյիշատակաց գիրսն զայնոսիկ զորս հազիւ բաւեն տանել յուշարարացն միտք և ձեռք : Ոչ այն բարեկամաց է ամբոխ որ գունդագունդ գան բախել զդուրս և առաջնոյ կամ երկրորդի ընդունելութեանն անցանել 'ի կարգ : Եւ աղնջուց սովորութիւն է այդ [Թագաւորաց և Թագաւորակերպ պերճացելոց՝ ամբոխ մեծ արձանագրել բարեկամաց : Եւ քարտաւանու [Թեան իրք են մեծագնոյ համարել զմուտս ապարանիցն , և զսեմոցն իսկ կոխել , և որպէս պատիւ չնոր հել զի մերձաւորագոյն մտիցն կացեալ՝ նախկին դիցես զտոսդ 'ի ներքս ապարանիցն ուր բազում այլ ևս դրունք են , որ և զմտեալսն արգելուն արտաքոյ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՉՈՐՐՈՐԴ

Եւ մեզ՝ Եւ Գրաւորս և յետ նորա Եւ իւրոս Գրուսոս սահմանեցին նախ ջոկել զեկաւորացն ամբոխ , զմանա յառանձնաբար ընդունելութիւն՝ զկէսս ընդ բազմաց և զայլսն միահամուռ : Եւ քին նոցա արդարեւ բարեկամք առաջինք և երկրորդք՝ բայց չձմարիտք և ոչ մի : Եւ բնաւ իսկ բարեկամ կոչիցես դու զնա զոր խտրեսդ ողջունել յառաջ կամ յետոյ , կամ իցեն վստահ 'ի հաւատարմութիւն այնորիկ որ ոչ եթէ մտանէ՝ այլ ընդ կիսաբաց դրունսն սարդեալ սողոսկի 'ի ներքս : Եւ քին զիսդ ազատախօսել կարիցէ նա որ և զհասարակաց սովորութեան ողջոյնն զոր ամենեցուն անխտիր ծանօթից և անծանօթից օրէն է տալ՝ ըստ բերելոյ կարգին հարկաւորի մատուցանել : Եւ քին 'ի հանդիպել քո հում և է յայդպիսեաց՝ յորոց յողջոյն մեծարանաց դրդի քաղաքն համայն , և մեծի ամբոխին բազմութեան թէպէտ և անձկացեալ տեսցես ըզփողոց գաւթին , թէպէտ 'ի գունդագունդ բազմութեանէ խուռնընթաց երթեալ իսկին խցեալ գրաւեալ զանցսն , սակայն գիտաւջիր զի հասեալ կաս 'ի տեղի լեւալ 'ի մարդկանէ՝ այլ ամայի 'ի բարեկամաց : Եւ բարեկամ 'ի ներքս 'ի սրտի խնդրել պարտ է և ոչ 'ի վայրագաւթի . անդր տալ նմա մուտս , անդ ունել զնա և պահել

սիրողաբար : Օյս ուսո՛ւ և ահա եղեր երախտագէտ :
 Ա՛յ ինչ բարիորդ բերես զքէն կարծիս եթէ թշուառացեւոյն և եթ պիտանացու զանձնդ համարեալ և 'ի յաջողութեան անպիտան իցես : Օ որ օրինակ յամենայնի եթէ 'ի կեղակարծս , եթէ 'ի ձախողակս և եթէ 'ի յաջողութեան իմաստութեամբ զանձնդ տնօրինես , խոհեմութեամբ 'ի կեղակարծան վարեալ , արիութեամբ 'ի ձախողակս և չափաւորութեամբ 'ի յաջողութեան , նոյնպէս մարթ իցէ քեզ և յամենայնի օգտակար զանձնդ ընծայեցուցանել բարեկամին :
 Ա՛յ անտեսներ զնա 'ի թշուառութեանն , բայց և ոչ այնմ ցանկացեալ և առանց իսկ քոյոյ իզձ լինելոյդ լիցի քեզ տակաւին 'ի բազմադէմ պատահարս կենցաղոյս պատեհ հանդէս առնելոյ հաւատարիմ երախտագիտութեանդ : Օ որ օրինակ եթէ մեծութիւնս ցանկասցի որ ումեք զի՛ւ և ինքեան ելցէ մասն յայնցանէ՝ թէպէտ և զայլոյ օգուտ թուիցի խնդրել՝ զանձինն խնդրէ , նոյնպէս և որ ընդ թշուառութիւն կամի բարեկամին զի իւրով ձեռնտուութեամբն հանցէ զնա անտի , զանձն իւր վերադասէ քան զնա , որ ապերախտութեան գործ է արդարեւ . և ոչ ինչ համարի և հոգայ ընդ թշուառութիւն նորա զի ինքն երախտագէտ իցէ . և այնու իսկ ապերախտ է՝ զի թեթեւեալ խնդրէ և բեռն իմն ծանր յանձնէ 'ի բաց ընկենու : Վ՛անդի և խտիր մեծ է թէ երախտահատոյց լիցի որ առ 'ի բարերարել և կամ առ 'ի զերծանել 'ի պարտուց : Ար երախտահատոյցն լինել կամի բարերարին՝ բարւոյնորա և օգտի յարմարէ զանձն , և ակնկալեալ ծնայ հասանելոյ պատեհին . իսկ որ զանձին և եթ խորհի զաղաւտութիւն՝ որ և է օրինակաւ խնդրէ հասանել 'ի նոյն , որ չարակամութեան է գործ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԻ ԶԻՆԳԵՐՈՐԻ

ԻՅԴ շտապումն, ասեմ, ապերախտութեան է նշանակ. զոր ոչ է ինձ մարթ յայտնաբանել այլ ազգ՝ բայց զնախկի ասացեալն երկրորդելով թէ ոչ երախտահատոյց ինել կամք են քեզ՝ այլ ՚ի պարտուցդ ճողպարիլ ասելով իմն. Եւրբ իցէ ինձ զերծանել ՚ի պարտուց աստի, հարկ է ինձ ջանալ և որ և է օրինակաւ ճողպարել զանձն : Եւթէ յիւրոց անտի ցանկայիր հատուցանել բարերարին զտրիտուր երախտեացն, ոչ ապա քէն հեռի յոյժ գտանէիր յերախտագիտութենէ. այլ այդ որում ցանկաս՝ վատթարագոյն ևս է : Եւզով կարդաս նմա, և զգլուին նուիրական քեզ՝ ընուս դառն անիծադրութեամբ : Եւ որ, որպէս կարծեմ, երկուանայր ընդ անգթութիւն անագորոյն սրտիդ եթէ յայտնապէս մանգթէիր նմա չարիս զաղքատութեան, զգերութեան, զսովու և զերկիւլի, և զհնչ խտիր իցէ ընդ բարբառ բերանոյդ և ընդ ցանկութիւն սրտիդ : Օ մի ինչ ՚ի չարեացդ՝ թէ կարես առողջ մտօք՝ մանգթեա անձին քում, և ապա թէ արժանի երախտագիտութեան համարեցիս գործ՝ զոր և այր ապաշնորհ ժրխտող երախտեաց արասցէ ոչ չեւ ՚ի թշնամութիւն բերեալ ընդ բարերարին :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԻ ՎԵՑԵՐՈՐԻ

Եւ որ բարեպաշտ ասէր զԵսէաս եթէ ցանկացեալ էր նորա առման հայրենեաց զի զհայր իւր ապրեցուցէ ՚ի գերութենէ, կամ ո՞ զԵրկիրիացիսն զերիտասարդս՝ եթէ առ ՚ի տալ որդւոց օրինակ բարեաց ըղձանային հրացայտ բորբոքելոյ Եւտնայ լերինն անառկոր ուժգնութեամբ՝ զի տացի ինքեանց պատեհ բարեպաշտելոյ առ ծնողս իւրեանց կորզելով զնոսա ՚ի հրկիզութենէ անտի. նա և ոչ հռովմ երախտապարտ է Եւրբ :

պիոնի եթէ ցանկացեալ իցէ նորա յերկարաձգելոյ Պոնտիկեան պատերազմին մինչև կարող լիցի ինքնին վճարել զայն . որպէս և ոչ Վեկեանց, որք ետուն զան ձինս 'ի մահ 'ի վերայ հայրենեաց, եթէ կանխաւ իղձ լեալ էր նոցա մեծի վտանգին այնմիկ 'ի վերայ հասանելոյ 'ի ցոյց հանդիսի արիական եռանդեան իւրեանց : Ս'եծապէս չարահամբաւի թփռչ որ ցանկայ զի մի պակասեցին իւր գործք : Եղեն իսկ բազումք որոց զախտս ցաւոց գրգռեալ և զայրացուցեալ զի մեծ ևս փառօք բուժեացեն ապա, չեղեն բաւականք 'ի փարատել զայնս, և կամ մեծաւ չարակրուժեամբ անտակրացն հիգացելոց ուր ուրեմն կարացին նուաճել :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ԵՒԱՆԴԵՆ զԵրեստրատոսէ, որպէս պատմէ իսկ Հեկատոն, զի իբրև երթայր նա յաքսորս յոր ընդ այլոց բազմաց դատապարտեաց զնա քաղաքն խռվայոյզ և տարօրէն ազատութեամբն զեղծեալ, 'ի մաղթել ուրումն զի մեծաւ վտանգաւ ստիպեալ լ'թե նացիք դարձուցեն զաքսորեալն, նզովելով նզովեաց զայնպիսի դարձ : Բաջագոյն ևս ետ պատասխանի մերս Հռոտիլիոս զոր 'ի միւիթարել ուրուք յաքսորանս իւր՝ զի մարտ քաղաքական մծալուտ 'ի վերայ հասեալ 'ի Հռովմ հուպ ընդ հուպ դարձցին ամենայն աքսորեալք, ասէ . Օ ինչ չար արարեալ է իմ քեզ՝ զի չարագոյն քան զէյս իմ մաղթես ինձ դարձ 'ի Հռովմ : Յանկամ մանաւանդ զի ընդ արտասահմանութիւնս իմ ամաչեացեն հայրենիք՝ քան թէ ընդ դարձն իմ տիրեսցին : Եւ բնաւ իսկ արտասահմանութիւն իցէ ընդ որ առաւել յոյժ քան զդատապարտեալն անաչեն այլք : Օ որ օրինակ նոքա զբարեք քաղաքացւոյ գործեցին գործ ոչ կամելով հասարակաց փնտսոք դառնալ 'ի տունս և առ թերափս իւրեանց, լաւագոյն հաւարեալ զի երկուք ոմանք կրեսցեն տարապարտ քան ամենեքեան առ հասարակ, նոյնպէս ոչ զերախտագիտի առն բերէ զիղձս որ ցանկայ չարեաց և թշուառու :

Թեան բարերարին՝ զի ինքն լիցի նմա ձեռնտու . զի Թէպէտ և բարեաց խորհրդովք՝ բայց չարիս նմա մաղթէ : Բայց արդարացի երբեք՝ Թող Թէ փառաւորեսցի՝ որ զարկեալն յիւրմէ շիջուցանէ զհուր :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Ի քաղաքս ուրեք իղձք անարժանք ընդ ամբարշտու Թիւնս համարէին : Ի Եմադէս յԵթէնս՝ զնա որ վաճառականն էր կարեորաց յուղարկաւորութիւն Թաղման՝ դատապարտ արար : Ի վերայ հասեալ զի առաւելագունի ցանկայ շահավաճառութեան որում առանց մեռանելոյ բազմաց չմարթէր յաջողիլ : Եւ ինչորեւ արժան է՝ իրաւանք արդեօք դատապարտեցաւ . գուցէ ոչ այն ցանկութիւն էր նորա բազմաց վաճառել, այլ Թանկագնոյ : Եւ զի երկոքումք վճարի վաճառաշահութիւն՝ գնելով և վաճառելով ընդէր իցէ քեզ՝ Ի մին և եթ զցանկութիւն նորա սահմանել, մինչ և երկուստեք իսկ յաջողէ նմա շահ : Եւ աւել ևս զի և ամենեքեան ուրեմն որք պարսպեն ի վաճառաշահութիւն՝ դատապարտութեան իցեն արժանի, որ զի զնոյն խնդրեն ամենեքեան և նոյն ցանկութիւն է ի սիրտս նոցա : Բրով և մեծ կէս մասն մարդկան ընդ նովին անկանին դատաստանաւ . զի ոյր ուրուք շահ ոչ այլոցն տուժիւք յաջողեսցի : Օտրական ցանկացող փառաց՝ իղձ լինի պատերազմի . երկրագործին բարեբախտութիւն ի մեծագնութեան պարենիցն կայ : Նարտարախօսին շահ ի յաճախեղոց դատիցն է . տարւոյն ֆնասակարութիւն զբժշկացն յաճախէ զօգուտ . և որոց զգեղնութեան և զգրգանաց զպատան վաճառիցեն՝ ի գեղծանելոյ բարուց երիտասարդութեան յորդէ ճոխութիւն . և հիւսնութեան ի սպառ անկեալ չքաւայ արուեստ եթէ ոչ հուր և կամ փութորիկ զյարկան վտանգեսցեն : Բայ ի միումն դատապարտին իղձք՝ նոյնք հասարակաց են ամենեցուն : Եթէ հաւարիցին դու զի Եւնուտիոս միայն և Երեմիոս՝ և ոչ նոքա ամենեքեան

որոյ գործ է հետամուտ լինել կտակագիր՝ ժառանգու-
թեան , զնոյն իղձս և զցանկութիւն ունիցին որ ինչ
յարդարիչքն հանդիսից յուղարկաւորութեան և դիւ-
զարդիկք . այն զի սոքա չգիտեն իսկ թէ՛ ի՞նչ մահուանն
ցանկանայցեն , իսկ նոքա ցանկան մահուան կարեւոր
բարեկամաց և ծանօթից , յորոյ՝ վասն բարեկամու-
թեանն առաւելագոյն յոյս է շահու : Վրբա տուժե-
ցին ինչ ոչ՝ թէ յերկարեսցէ որ՝ ի կեանս , իսկ սոքա
մերկասցին յամենայնէ . նմին իրի իսկ ցանկան ոչ միայն
զբռամբ ածել զոր վատ ծառայութեամբն հայթայ-
թեցին անձանց , այլ և ի ծանր տրոց զերծանել : Վսպ
չիք երկբայութիւն բռնագոյն յոյժ լինելոյ ի սոսա
ցանկութեանն այնորիկ՝ որ վասն մին այն դատապար-
տեցաւ . զի որ մահուամբն օգտելցն են , կենդանու-
թեամբն փնասեսցին : Վսպէս ահա թէպէտ յայտ
նի և անպատրուակ է ցանկութիւն սոցա , սակայն և
անպատուհաս : { } Ետ ամենայնի այսոցիկ դարձցի իւրա-
քանչիւր որ և յանձն իւր , և իջեալ ի խորութիւն
սրտի իւրոյ հետազօտեսցէ զծածուկ ցանկութիւնն
տեսանել թէ՛ որչափ իղձք իցեն ի նմա զորս ամաչեսցէ
խոստովան լինել և որչափ սակաւք զորս լու ի լու ալլոց
յայտնել համարձակեսցի :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄԵՐՈՐԴԻ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԹՅՆ ոչ ամենայն որ ստգտանելին է՝ և ընդ դա-
տակնբաւ անկանիցի . զոր օրինակ և այս ահա՝ զորմէ
բանս է՝ իղձ բարեկամի , որ բարութեամբ սրտին զեզ-
ծեալ՝ յորմէ խուսափէն՝ ի նոյն անկանի վրիպակ . զի
փութացեալ լինել երախտագէտ՝ գտանի ապերախտ ,
և որպէս թէ ասիցէ . Վս ինքն խոնարհեսցի ընդ ինե ,
իմուան կարօտասցի շնորհի և առանց իմ ոչ կեանք նո-
րա և ոչ պատիւ իցեն յակաստանի . այնպէս թշուա-

1 Ազգ ինչ մարդկան էր առ Հռովմայեցիս որք ճոխեցն և անգա-
ւակ ծերոց ընդելացեալ և յաճախեալ առ նոսա ի մեծարանս . ի
սպաս ծառայութեան և ի պարգևս , հարեին որսալ զնոսա և ժա-
ռանդորդ լինել ճոխութեանց նոցա կտակաւ :

ռասցի՝ մինչ և զտրիտուն զոր ընդունի գրեացէ յե-
րախտիս : Եւտնին լարեսցի նմա որոգայթ զոր ինձ
միայնոյ մարթ իցէ լուծանել . թշնամի բուռն և ահա-
ւոր յարիցէ՝ ի վերայ նորա և խումբ սպառազէն հալա-
ծեսցէ զնա . քննեսցէ փոխատու զինչս նորա և դատաւ
խաղ ՚ի նեղ արկցէ զնա : () այսոսիկ դու ՚ի լուր դիցն :

ԳԼՈՒԽ ԲԱՌԱՍՆԵՐՈՐԴ

Եւ այս ահա արդարութիւն քո . զի թէ չէր նորա
բարերարեալ առ քեզ՝ և ոչ մի ինչ յայդցանէ ոչ մաղ-
թէիր նմա : Իտողից զայն ամենայն որովք ծանունս
յանցանես՝ չարիս մեծամեծս ընդ մեծաց բարեաց փո-
խարինելով, բայց և սովին անշուշտ յանցաւոր ես՝ զի
զիրաց իւրաքանչիւր չինդրես զդէպ ժամանակն և բզ-
պատեհ, զորով որպէս որ զանցն առնիցէ, նոյնպէս և
որ կանխէն քան զայն՝ հաւասար մեղանչէ : () ի որ-
պէս լարերարելոյ ժամ է և ժամանակ, նոյնպէս և
փոխարինացն . և եթէ առանց իմոյ կարօտութեանս
երախտահատոյց լեալ առ իս՝ ապերախտ գտանիս, քա-
նիժն առաւել եթէ ստիպես զիս ՚ի կարօտութիւն .
Եւս մնա, էր չկամիս զի ազանիցին առ քեզ պար-
գեքս իմ . հիմ դժկամակիս լինել պարտական . առ
ինչ որպէս անգութ վաշխառուի հատուցանել փու-
թաս զկշիռն . էր յուզես գրգռես ինձ վիշտս, զի գու-
մարես ՚ի վերայ իմ զդիս : Եթէ այդպէս խիստ ես ՚ի
հատուցանել՝ զիմրդ պահանջէիր արդեօք :

ԳԼՈՒԽ ԲԱՌԱՍՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Եւս յառաջ քան զամենայն զայս դիցուք ՚ի մտի,
ով ի բերալէս, անդորրութեամբ սրտի կալ մնալ
երախտապարտ և զժամն և զպատեհ երախտահա-
տոյց լինելոյ ինդրել և ոչ բռնազօսել : () Եւ լիցի
մեզ զի որ փութայ տարաժամ զերծանել ՚ի պարտուց
ապերախտ է, զի ոչ ոք մտադիւր հատուցանէ զոր դժ-
կամակութեամբն պարտի, և զոր ինչ չկամի ոք ունել

առ իւր՝ բեռն համարի զայն անձին և ոչ՝ ի պարզէ : Վճանիօն լաւ իցէ և արգար ՚ի պատրաստի ունել զչնորհս բարեկամին և ընծայել նմա զայն և ոչ յերեսն ընկենուլ և համարել զանձն զերծեալ ՚ի պարտուց : Բարերարութիւն զօդ է հասարակաց՝ կցողդել զերկուս ընդ իրեարս : Եւս . Յանկամ զբոյսդ քեզ վեր ընծայել, բայց կամիմ զի ՚ի հաճոյս քեզ ընկալցիս . եթէ արկածք ՚ի վերայ հասեալ միում՝ ՚ի մէնջ և այն պէս հարկն բերիցէ կամ՝ քեզ զփոխարէն երախտեացդ ընդունել և կամ ինձ զերախտիս այլ, ընտրեմ մանաւանդ զի որ սովորեցաւն տալ՝ տացէ դարձեալ : Եւս դիւր պատրաստ կամ, չիք յապաղումն ՚ի Տունոս . ՚ի տալ պատեհին ցուցից զհաւաստիս յօժարութեան սրտիս , ՚ի ժամուս դէք կայցեն վկայք :

ԿԼՈՒԻ ՔԱՌԱՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

() ԱՅՍ կիրս երկիւղի և զխուճապումն նշմարեմ ՚ի քեզ յաճախ , իմն | իբերալէ , և որպէս թէ ակներև տեսանեմ զի զանգիտես չլինել յամբ և զանդաղ ՚ի փոյթ երախտագիտութեան : Երախտադէտ սրտի ոչ ՚ի գէպ , ոչ արժան այդ խուճապ տալնապի , այլ ընդ հակառակն աներկեան վստահութիւն յանձն իւր և յանկեղծ սէր մտերմութեան առ բարերարն որ անընդունակն է ամենայն անձկութեանց : Եւս ստգտա ների է չհատուցանել զոր պարտիսն , նոյնպէս և փութալն ՚ի նոյն և կանխել քան զոր պարտն է : Եւս յառաջեաց ՚ի բարերարել՝ նորա իրաւունք են ընտրելոյ և զժամանակ փոխարինացն ընդունելութեան : Եւս խիթամ ասես , զի մի այլ ընդ այլոյ ինչ խօսիցին զինէն մարդիկ : Եւս է համբաւոյ ծառայանալ և ոչ մտացն խղճի : Եւս առաւորք երկու աւրնութիւն կան քեզ ՚ի դոյն . ինքնդ՝ զոր խաբել ոչ կարես , և համբաւն որ խաբի : Եւս զինչ , ասես , եթէ ոչ տացի ինձ և ոչ մի պատեհ . կացից մնացից պարտապան : — Եւս սոցես այդ , այլ պարզերես , այլ մտադիւր , այլ խնդագին զաւանդն առ քեզ պահելով : Եւս ջանցեալ է ընդ ընդունելութիւն բարերարութեանն որ ընդ յապաղումն հատուցման

փոխարինացն տագնապի : Օ՞ր է զի զոր արժան համարեցար ընդունել 'ի նմանէ, անարժան համարիս լինել նմա պարտական :

ԳԼՈՒԽ ԲԱՌԱՍՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

ԽԱՐԻՆ մեծապէս որք մեծանձնութիւն վարկանին պարգեւել բաշխել և զգոգս ամենեցուն և զտուն ընդ մեծութեամբ, զի այդ ամենայն ոչ մեծանձնութեան՝ այլ յաճախ ևս բախտի են արգասիք : Ազիտեն այնպիսիքն թէ զիարդ դժուարին իցէ երբեմն ընդունել քան տալ 'ի դուրս : Եւ ամն զի, առանց նուաստացուցանելոյ և ոչ զմի կողմն՝ որ զի և երկաքանչիւր առաքինաբար լեալ հաւասարք իրերաց են, ոչ ինչ ընդհատ մեծանձնութիւն է պարտական գոյ երախտեաց քան զբարերարել . այնու և եթ առաւելեալ միումն քան զմիւս՝ զի առաւելագոյն զգուշութեան և ինամոց պէտք են 'ի պահպանութիւն առեւոյն քան թէ 'ի տալ : Այլ պարտ ապա տագնապիկ և շտապել 'ի հատուցումն . զի որ 'ի դէպ ժամուն դանդաղել հատուցանել և որ փութայ տարածամ՝ միօրինակ յանցանեն : Երբայն առ իս կայ 'ի պահեստի . ոչ յանձնէ ինչ և ոչ վասն նորա զանգիտեմ . քաջ պահպանութիւն է ամենայնի . չիք վտանգ կորնչելոյ բարերարութեան նորա բայց եթէ ընդ իս, նա մանաւանդ և ոչ ընդ իս : Եւ նորհա կալայ նմա, և այն իսկ փոխարէնք են : Եւ 'ի հատուցումն երախտեաց խորհի յաճախ՝ կարծէ զի և որ բարերարեացն՝ զընդունելութենէ փոխարինացն խորհիցի միշտ : Եւ ատորաստս առ երկաքանչիւրն կաջուք զանձինս . եթէ հաճոյ իցէ բարերարին ընդունել զփոխարէնն, զուարթամիտ հատուցուք նմա . իսկ եթէ կամք իցեն զի կացցէ առ մեզ 'ի պահեստի, հիմ 'ի բաց հանցուք զգանձ նորա, ընդէր զլասցուք նմա զպահպանութիւնն . որպէս և կամիցի՝ արժանի է շնորհին : Եւ զմարդկան կարծիս և զհամբաւ մի ցայնվայր մեծարեացուք զի առաջնորդեսցէ մեզ, այլ զհետ մեր եկեսցէ :

ԳԻՐՎ ԵՐԹՆԵՐՈՐԴ

ՅԵՂԵԳՍ ԲԵՐԵՐԸ ԲՈՒԹԵԱՆՑ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՔԱՋԱԼԵՐԵԱՑ Խմն I իբերալէ

Երկիր առ ձեռն՝ առ ծովամիամբք .
Ոչ ես ըզբեզ աստանօր երգապաշոյճ առասպելօք
Ոչ 'ի հիւս մանուածապատ յերկար նուագօք կալայց
առ դուրս ' :

Օ կաց մնաց ճառիցս բովանդակեն գիրքս այս . և 'ի սպառել իրացն՝ ոչ յայն դէտակն ունիմ՝ զոր ասել ինձ պարտ է , այլ թէ զինչ չիցէ իմ ասացեալ : Եւ թէպէտ վարկաբարձի մնացուածքս թուեսցին , 'ի հաշոյս քեզ ընկալցիս : Եւ թէ զանձն իմ ընծայեցուցանել կամք էին 'ի բանիս , պարտ էր գամ՝ քան զգամ 'ի կարեորան յառաջել և 'ի վերջ կոյս ճառիցս պահել զկարեորագոյնն որ և զյագերոյն անձանց բաւական էր գրգռել զքաղց : Իսկ ես զկարեորագոյնն անդէն 'ի սկզբանն համախուռն միայարեալ՝ և արդ զմնացեալն առ յինէն հասկաքաղ առնեմ : Եւ թէ և ինձ հարցանիցես՝ ոչ ինչ կարեոր համարիմ յետ ճառեղ ըզկարեորաց որք յուղղութիւն են վարուց , դեգերիլ 'ի հետազօտութիւն այնոցիկ ամենայնի՝ որք ոչ յօգուտ

ինչ հոգւոյ՝ այլ ՚ի մարզս և եթ հանձարոյ հնարեցան : Քանզի որպէս գեղեցիկ յոյժ ասէ Վեմետրիոս Վիւնիկեան՝ այրն մեծ , որպէս եսս համարիմ , և քան ըզմեծագոյնս ոչ ինչ խոնարհագոյն , աւ ևս է , ասէ , սակաւս ուսանել խրատս իմաստութեան կարեւորս և առ ՚ի պէտս կենաց պատշաճեալս , քան թէ զբազումս ուսանել և ոչ բնաւ վարիլ նոքօք : Եւ յաւելու . Օ որ օրինակ ըմբիշ քաջամարտիկ է ոչ որ զթիւ համարոյ շարժմանց գիտիցէ և զմանուածապատ ոլորս , որք դուն ուրեք ՚ի պէտս գան ընդդէմ ախոյենին , այլ որ ՚ի մին կամ յերկունս քաջավարժ և լըմտութեամբ դէտակն կալի պատեհին յօգուտ ՚ի վար արկանելոյ զայնս : Օ ինչ օգուտ է բազմայոյով գիտութիւն . շատ գիտէ որ զյայթեն գիտիցէ : Այնպէս և ՚ի կրթանս իմաստասիրութեան բազում ինչ առ ՚ի զուարճութիւն են՝ այլ ոչ յայթութեան սատարք : Օ ինչ իցէ , աղէ , թէ չգիտիցես իւ յորդեալ զեղու Սկիան և պակասեալ տեղի տայ . ընդէր յիւրաքանչիւր եօթներեակս ամաց հասակի նշանաւոր իմն յեղափոխութիւն լինի ՚ի մարդ . հիմ կացելոյն ՚ի հեռաւոր ծայր երկայնաձիգ սրահի՝ անհաւասար թուի լայնութիւն նորա զի երթայ տակաւ և անձկանայ ՚ի ծայրին մինչև վերջնոց սեանցն անանջրպետ մօտել իրերաց . իւ երկուորեակքն զատաբար յղացեալք և ծնանին միանգամայն . միով արդեօք եթէ այլ և այլ սաղմնառութեամբ իցեն յղացեալք . առիմէ՞ համաժինք իրերաց և աննմանք են բախտիւ . և անանջրպետքն յիրերաց ՚ի ծննդեան ընդէր այնչափ զանազանեալք իցեն կենօք : Այ մեծ ինչ եղիցի քեզ քնաս եթէ չխնդրես զորս ոչ անկ են քեզ գիտել և ոչ օգուտ : Նշմարտութիւն պարուրեալ ծածկի ՚ի խորս , և չկարեմք որպէս յաչաղկոտ բամբասել զբնութիւն , որ զայն և եթ արար մեզ դժուարագիւտ՝ յորմէ ոչ ինչ այլ օգուտ իցէ մեզ բաց ՚ի գիւտոյն : Ար ինչ ՚ի լաւութիւն մեր և յերջանկութիւն արբանեկեն՝ ակններև մեզ և կամ մերձաւորագոյնս եղ : Ար արհամարհեաց հոգւով զարկածս բախտի և գեր ՚ի վերոյ ամբարձաւ երկիւղի , որ ոչ զանբաւից պնդեցաւ զհետ անյագ ցանկութեամբ՝ այլ յանձին իւրում ինդրել ուսաւ զիսկապէս մեծութիւն , որ զաստուածոց և ըզ-

մարդկան ահ յանձնէ 'ի բաց փարատեաց , գիտելով զի ոչ բազում ինչ երկիւղալի է մեզ 'ի մարդկանէ , իսկ յաստուածոց ' և ոչ ինչ . որ անարգեալ զամենայն , որք 'ի զուարճութիւն կենաց համարեալք և 'ի տանջանս են մարդկան , յայն հասանիցէ՝ մինչև ոչ ինչ չարեաց պատճառ դնել զմահ՝ այլ բազմաց իսկ վախճան . որ բոլորանուէր յառաքինութիւն՝ ընդ որ և կոչեցի՝ գնայ որպէս ընդ հարթ և ընդ դիւր . որ իբրև կենդանի ընկերական 'ի պէտս հասարակաց համարի ծնեալ զանձն , և զաշխարհս որպէս տուն մեծ բոլորից . որոյ խիղճ՝ մտացն մերկապարանոց կայ առաջի աստուածոց և որպէս ականերև ամենեցուն միշտ քաղաքավարի . որ յանձնէ առաւել քան յայլոց ական ածէ , այնպիսին 'ի մրկածին օգոց վերամբարձ՝ 'ի պարզի և 'ի հաստատութեան կացոյց զոտս իւր . ուսաւ և կատարեաց զկարևորացն և զօգտակարաց զգիտութիւնս , և այն ամենայն 'ի զբօսանս իցեն պարապոյ : Օ ի և յանքոյթն յայն հասեալ հոգւոյն յաներկեւանութիւն , օրէն իցէ նմա այնուհետև պարապել և յայնոսիկ որք ոչ 'ի կորով այլ 'ի մարզս են հանճարոյ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Օ ԱՅՍՈՍԻԿ ահա զփրկաութիւն վարդապետութիւնս պատուիրէ մերս 'ի մետրիոս զհետ եղելունն իմաստասիրութեան կրկին ձեռամբք պինդ ունել , և ոչ երբէք լքանել , այլ մանաւանդ սերտիւ սեւեռել յանձին և միաւորել իմն ընդ ինքեան և հանապազորդ խոկմամբ այնպէս ընդելանալ 'ի նոսին , մինչ զի ինքնամաւորոյցք ելցեն մեզ ընդ առաջ և ամենայն ուրեք և յաւենայն ժամանակի ընդ ցանկալն՝ գտցին պատրաստաւ կանք , որով լիցի նմա ընտրել առ ժամայն ընդ համեստն և ընդ անհամեստ , և 'ի միտ առնուլ զի չիք ինչ չար բաց յախտից , և ոչ բարի ինչ բաց յառաքինութենէ :

1 Ստոյիկեանց է այս վարդապետութիւն , որք ժխտեն պատուհասեւ Աստուծոյ և վրէժինգիր լինել :

Եւ այս լիցի նմա կանոն կենաց յընտրութիւն ամենայնի, և այնու վարեսցի օրինօք 'ի գործել զամենայն և 'ի դատել զայլոցն : Հէգս և ամենաթշուառս 'ի մարդկանէ համարեսցի զնոսա՝ որք թէպէտ և բարգաւաճք յոյժ ձոխութեամբք, այլ պորտոյ և ցանկութեանց ծառայք՝ վատք և անգործք թմբրեալք կան հոգւով : Եւ ասիցէ յանձն իւր . Սուղ և պատիր է հեշտութիւն և դիւրատաղաուկ յամենայնէ . որչափ ագահագոյնս բերիցի որ 'ի նոյն՝ այնչափ վաղաքոյն 'ի ցաւս փոխեսցի նմա այն, և զեղջ և կամ ամթ հուպ ընդ հուպ փոխանակեսցեն ընդ նորա : շիբ ինչ մեծաւ վայելուչ 'ի նմա և ոչ աստուածամերձ բնութեան մարդկան պատշաճական . վայելք ամթապարտ՝ զազիր և անարգ անդամոցն սպասաւորութեամբ հայթայթեալ, որոց և կատարածն արհամարհ է : Հեշտութիւն արժանի մարդոյ, արժանի վեհ անձին ոչ այն է՝ ընդ պարարել զորովայն իւր և զրգուել զցանկութիւնս, յորոց փախուցեալ մանաւանդ՝ իցէ յապահովի, այլ խոյս տալ 'ի վրդովմանց կենցաղոյս, զորս յուզէ ամբարհաւաճութիւն մարդկան զրգուելոցն ընդ միմեանս 'ի կռիւ, և որ դժնդակագոյն ևս է և անդուստ 'ի վերուստ պատճառեալ՝ երբ դիւրահաւան գտանիմք համբաւոյն որ զդիցն՝ յորոց կրեմքս 'ի նոյն և զնոսա կարծելով : Յայս հեշտութիւն անյեղի, աներկեան և անտաղտուկ վայելէ նա՝ զորոյ զգերապանծ նկարագիր կարգեմք աստանօր, և որ՝ որպէս բանիս կարգ է ասել՝ իւրոցն որ առ Մստուած և առ մարդիկ պարտուց քաջահմուտ՝ առաջիկայիւքն բերկրի և ոչ յապագայն լինի ակնկառոյց . զի որ յանստոյգան բերի՝ ուրեք երբէք չունի հաստատութիւն : Եւսու օրինակաւ ազատացեալ 'ի ծանր և յոգեսպառ հոգոց և ինքն իւրեւ բաւականացեալ, ոչ ցանկութեամբ, ոչ յուսով և ոչ անստոյգ տանջի կասկածանօք : Եւ մի կարծիցես զնա իբրեւ սակաւութեւ բաւականացեալ . նորա է ամենայն, ոչ որպէս էինն Մեքսանդրի, որոյ մինչև յափն Սարմիր ծովու հասեալ աշխարհակալութեամբ՝ բազում ինչ քան զորս ունէին պակասէր նմա . նա մանաւանդ և ոչ այնք որոց յաղթեալ և ընդ իւրեւ նուաճեալ էր՝ իւր էին, մինչ ահա Սենսիկրիտոս նախարար նորա

նաւատորմաւ շուրջ յածեալ ընդ Սկիւիան՝ ՚ի ծովս անծանօթս յուզէր պատերազմ։ Սիւթէ ոչ շատ իսկ ցոյցք իցեն աղքատութեան նորա այն՝ զի անդր քան զսահմանս կարգեալս ՚ի բնութենէ՝ զէն ածէր, և զաւացու անյագութեամբ տայր զանձն յանդունդս անսահմանս անծանօթ խորոց։ Օ ինչ փոյթ է թէ քանի թագաւորութիւնս նուաճեաց կալաւ, քանիս պարգեւեաց և որչափ ազգս կալաւ իւր հարկատուս. ապա քէն այնչափ ինչ պակասէ նմա որքանոյ և ցանկայ։

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԻ

Եւ ոչ եթէ Ղեքսանդրի միայնոյ եղև մոլեգնութիւնս այս, որ յաջողութեամբն յանդգնեալ խաղաց ընդ հետս Բաքոսի և Հերակլի, այլ ամենեցուն նոցա զորս զրգուեաց բախտն առատապարգև։ Եւ ՚ի համար ինձ արկ զԼիւրոս և զԼամբիւս, և բովանդակ իսկ զկարգ թագաւորայն Պարսից. և ցոյց ինձ զոք ՚ի նոցանէ որ իւրով տէրութեամբն բաւականացեալ և ոչ ՚ի խորհուրդս այլոց ևս աշխարհակալութեանց վճարեալ իցէ զկեանս իւր։ Եւ ոչ ինչ էն զարմանք. զի որ ինչ միանգամ զբռամբ ածէ ցանկութիւն, ծախէ առ ժամայն և սպառէ. յանօթ անյատակ լից որչափ ինչ և կամիցիս, այլ օգտէ ինչ ոչ։ Լմաստունն միայն ունի զամենայն և անաշխատ պահպանէ։ Եւ ինչ նմա պէտք տեղակալս իւր յայնկոյս առաքել ծովուց, և ոչ ՚ի գետեգերս թշնամեաց հարկանել բանակ. ոչ գունդս պահակապան ՚ի դիպան յամուրս զետեղել, ոչ լեզէոնաց և ոչ այրուծիոյ փաղանգս կազմել։ Սոր օրինակ դիքն անմահք անզէն վարեն զթագաւորութիւն և յանդորու պաշտպանեն ՚ի բարձանց զժառանգութիւն իւրեանց, նոյնպէս և իմաստունն զպարտս պատշաճիցն՝ որչափ և բազումք իցեն, անշփոթ կատարէ. և որպէս հզօրագոյն և պատուականագոյն յամենայն ազգս մարդկան՝ ստորև քան զինքն տեսանէ զնոսա։ Եւ որով թուեացին քեզ թերևս՝ բայց մեծի հոգոյ իրք են՝ յելլին արևու մինչև ՚ի մուտս ընթանալ և ոք, որում

չիք ինչ անթափանց և անմատոյց մենացեալ յամայ-
ուութեան, և տեսեալ զայնչափ կենդանեաց հոյս, զայն
չափ առատութիւն իրաց ամենայնի զորս ճոխաբար զե-
ղու բնութիւն, արձակել զայս բարբառ աստուածե-
ղէն . Իսկ ամենայն իմ են : Եւ իմ իմիք այնուհետեւ
ցանկասցի այնպիսին . քանզի և արտաքոյ ամենայնին
չմնայ ինչ այլ :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

Օ ԱՅԴ ահա, ասիցես արդեօք, կամէի և ես : Պինդ
կալայց զքեզ աստէն՝ տեսանել թէ՛ որպէս ճողոպրել
կարասցես յորոգայթէ աստի յոր քեզէն ըմբռնեցար :
Իսկ ինձ ապա, զիմորդ կարէ որ պարգեւել ինչ իմաստ-
նոյ, եթէ ամենայն ինչ նորա իցէ . վասն զի և զոր
պարգեւէն՝ նորա իսկ է : Ինչնար ուրեմն է երախտիս
առնել իմաստնոյ . որում զի՞նչ և տացես՝ յիւրոցն տաս .
և սակայն ասէք թէ մարթ է տալ պարգևս իմաստնոյ :
Օ Նոյն իմա ինձ հարցուած և զբարեկամաց, առ որ
ամենայն ինչ հասարակաց է ասէք . ապա ուրեմն չկարէ
որ պարգեւել ինչ բարեկամին, զի զհասարակացն պար-
գեւէ : — Եւ զի՞նչ արգելու, զի որ իմաստնոյն է՝ նոյն
և նորա իցէ որ սեպհականեալ ունի զայն : Իստ քա-
ղաքական իրաւանց ամենայն ինչ թագաւորին է, և
սակայն այն ամենայն որոց առ հասարակ տիրէ թա-
գաւորն՝ յինքնուրոյն տեսարս են բաժանեալ, և միոյ
միոյ յայնցանէ սեպհական տեսարք են . և այսպէս կա-
րողք եմք տալ թագաւորի և տունս և ծառայս և դրամս .
և ոչ համարիմք յիւրոցն ինչ տուեալ նմա : Օ ի ա-
մենայնի տիրէ թագաւորն, և իւրաքանչիւր որ զիրն
ունի սեպհական : Ի թենացւոց կամ Վամպանիա-
ցւոց կողին սահմանքն, զորս մասնաւորեալ բաժանեն
ապա յիւրեանս դրակիցք ուրոյն սահմանաւ . և թէ-
պէտ միոյ միոյ անդաստանք՝ համօրէն հասարակապե-
տութեանն են, բայց և մասանց իւրաքանչիւր ինքնու-
րոյն տեսարք են . վասն որոյ մարթ է մեզ զագարակս
մեր ընծայել հասարակապետութեան, թէպէտ և

նորա համարեցին գոլ . վասն զի այլազգ նորա են և այլազգ իմ : Ո՞ր երկբայեսցի երբեք զի որ սորուկն է՝ պախրէիւն հանդերձ պատշաճի տեառն իւրում , բայց տայ նմա ընծայս : Օ՞ր ոչ եթէ անինչ իցէ սորուկն , իբր զի առանց հաճութեան տեառն չկարէ ունել ինչ . և ոչ եթէ տուեալն ինչ ինքնակամ չհամարիցի տուեալ 'ի պարզե , իբր զի և յակամայս մարթ էր բառնալ զայն 'ի նմանէ : Եւ արդ քանզի միաբան եմք յայսմ թէ ամենայն ինչ իմաստնոյն է , ժամ է ցուցանել զոր խնդրեմքս թէ որով իւրք մարթ իցէ առատաձեռնել պարզեւս իմաստնոյն որոյ ասացաք լինել զամենայն : Եւ մենայն ինչ որդուոց՝ հօրն իւրեանց է . այլ ո՞ր ոչ զիտէ թէ մարթ է որդւոյ ընծայաբեր լինել հօրն իւրում : Եւ մենայն ինչ դիցն են . բայց և դից պատարագս մաւ տուցանեմք և տուրս 'ի գանձանակս նոցա արկանեմք : Ոչ եթէ չիցէ իմ զոր ունիմս , զի և քոյզ է . քանզի մարթ է նոցին իսկ իրաց լինել և իմ և քո միանգամայն : Եւսեա . Որոյ իցեն կանայք պոռնիկք ընդ ձեռամբ՝ կաւատ է . և եթէ ամենայն ինչ իմաստնոյն են , և պոռնիկք բովանդակին յամենայնս , ապա ուրեմն և նոքա իմաստնոյն են . որով և նա ինքն իմաստունն լինի կաւատ : Եւ յապիտի բանիւք և զգնելն արգելուն նմա . ասեն . Ոչ որ է որ գնէ զիւրսն . իսկ արդ ամենայն ինչ իմաստնոյն է , ապա չկարէ գնել ինչ իմաստունն : Եւ որն պէս անընդունակ համարին զնա և փոխառութեան , զի ոչ որ տայ տոկոսիս վասն իւրոցն ընչից : Եւ ազում ինչ ևս այլ անհամարս իմաստակելով մեզ 'ի դէմս ածեն , թէպէտ և քաջ իմանան զասացեալսն առ 'ի մէնջ :

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Եւսեա զամենայն ինչ ասեմ լինել իմաստնոյ այն պէս՝ զի և առն իւրաքանչիւր իցէ իշխանութիւն յիւրսն . զոր օրինակ և թագաւոր բարի թէպէտ իշխանութեամբն ունի զամենայն , բայց և իւրաքանչիւր որ իւրումն տիրէ . զայս մեք յիւրում տեղւոյն ցուցուք . իսկ յայժմուս յառաջարկեալս մեր խնդիր շատ է և

այն՝ զի կարող եմ պարզեւել իմաստնոյ զայն ինչ՝ որ ըստ այլ և այլ տեսութեան և իմ է և նորա : Եւ զի ընդ այն զարմանաս թէ որում զամենայն ինչ ունի՝ պարզեւել ինչ մարթիցի . 'ի վարձու կալայ զտուն քո , և ահա երկաքանչիւր այլ և այլ տեսութեամբ տեսարք եմք նմին . տանն տէր դու ես , իսկ վայելիցն ես : 'Եւ 'ի պտուղս անդոց քոց չիցէ քեզ օրէն հպել թէ չթողուցու քեզ որ զանդսդ վարձեաց : Եւ եթէ նուազութիւն իսկ իցէ արմտեաց և կամ սով ,

Ի շեղջ օտար բարդեալ 'ի դէզ
Ո՛հ , վայրապար զաչս արձակես .

Թէպէտ քոյոց կալուածոցդ իցեն բերք՝ թէպէտ 'ի քում անդի շեղջեալ՝ և որ 'ի քոյդ ամբարեւոյց եին 'ի շտեմարան : Եւ ոչ մտցես 'ի տունն զոր ես վարձեցի , թէպէտ և քո իցէ . և ոչ զստրուկ քո զվարձկանեայն ինձ՝ առնուլ կարիցես 'ի բաց . նա թէ և զկառս քո 'ի վարձու կալեալ և տաց քեզ բազմել 'ի նմա՝ 'ի շնորհս համարեսցի քեզ այն : Տեսեր արդ եթէ որպէս զիւրն առեալ որ և համարի առնուլ 'ի պարզեւի մասին :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՅԱՅԴ ամենայն զոր առ օրինակէ 'ի մէջ մատուցի , նոյն ինչ իրք երկուց ոմանց պատշաճէին , միոյն՝ որպէս տեառն ստացուածոց , և միւսոյն՝ վայելիցն : Երկերոնի են գիրքս ասեմք , և ահա 'Եւթրոս գրավաճառ՝ իւր համարի գնոյն . և երկաքանչիւր իսկ իրաւունք են , զի մին իբրեւ մատենագիր , և միւսն որպէս ստացող մատենին՝ իւրեանց ասեն լինել զայն . և արդարեւ երկաքանչիւր նոցա իսկ են , այլ ոչ նովին օրինակաւ . այսպէս և Տիտոսի Եւթրոսի մարթ իցէ առնուլ 'ի պարզեւ : Կամ գնել զգիրս իւր 'ի 'Եւթրոսէ : Եւ մարթ է և ինձ 'ի սեփական ընչիցն իմոց պարզեւել ինչ իմաստնոյ , թէ և նորա իցէ ամենայն : Ո՛ր թէպէտ և զօրէն Թագաւորի հատարակաբար տէր իցէ

ամենայնի, բայց զի և իրաց իւրաքանչիւր գոյ և սեփական տէր, նմին իրի և պարգևս առնուլ կարող է, և պարտապան լինել, և գնել և ՚ի վարձու ունել: Ինչպէս կալն տէր է ամենայնի. այլ գանձք արքունի՝ նորա միայնոյ են սեփական. ամենայն ինչ նորա են ըստ իշխանութեանն, այլ իւրքն՝ և ըստ ժառանգութեանն: Ի՞նչպէս ստնանելոյ ինչ ինքնակալ տէրութեանն՝ իւրն զրել մարթ է՝ զինչ նորա իցէ և զինչ ոչ: Օ ի և այն ինչ որ ոչ նորա համարի՝ այլով տեսութեամբ նորա է: Իստ այսմ օրինակի և իմաստունն տէր է ամենայնի հոգւով այլ արդեամբք և իրաւամբք իւրոցն և եթ:

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ի՛նչ է զի զամենայն մարդ ցուցանէ պատճառաբանութեամբք սեղանակապուտս գոլ, և է զի և ոչ զոր: Ի՛նչ է կամք իցեն նմա զամենեսին ՚ի հարպեան ժայռէն առնել գահավէժ, ասէ. Ո՞ր դք զաստուածոցն եբարձ և վատնեաց, և յիւր պէտս ՚ի գործ էարկ՝ սեղանակապուտ է. իսկ արդ. ամենայն ինչ է աստուածոց, ուրեմն զինչ և առնուցու դք՝ սեղանակապուտ է: Իսկ յորժամ քակել զմեհեանս հրամայէ և անպատուհաս կապտել զՎապիտոլիոն, ասէ. Ո՞չ ինչ սեղանակապուտութիւն է յիբսդ, զի բարձեալ ինչ ՚ի տեղւոյն անտի որ աստուածոցն էր, փոխադրի յայն՝ որ դարձեալ աստուածոցն է: Ի՞նչ որ ՚ի դէպ է ասել. Ի՞նչ դարեւ ամենայն ինչ իրք աստուածոցն են, այլ ոչ ամենայն ինչ ձօնեալ աստուածոց, և սեղանակապուտութիւն ահա յայնոսիկ է՝ զորս միանգամ կրօնն նուիրեաց Իստուծոյ: Սոյնպէս և աշխարհս համբէն՝ տաճար է անմահիցն աստուածոց՝ զարմանադործ մեծութեամբն՝ նոցա և եթ արժանի. այլ սակայն խորի է ընդ սրբեալն և ընդ անսուրբ, և ոչ զոր ինչ օրէն է առնել ընդ երկնաւ և յանդիման լուսաւորաց, զնոյն օրէն իցէ առնել ՚ի տեղւոյ յորոյ վերայ կոչեցեալ է անուն մեհենի: Ի՞նչ սեղանակապուտ ամբարշտութեամբն ոչ ինչ ստնանէ Իստուծոյ՝ որ բնութեամբն

գեր 'ի վերոյ է ամենայն ֆնասակարաց , բայց որպէս զ]ստուած [Թնամանեալ՝ կրէ պատուհաս . ըստ մերոց և ըստ իւրոց իսկ կարծեաց պատժապարտ է : [Նորդ զոր օրինակ սեղանակապուտ համարի որ բառնայ ինչ 'ի նուիրականաց , [Թէ և 'ի սահմանս աշխարհիս իցէ տեղին ուր և զգողօնն փոխադրէ , սոյնպէս և յիմաստնոյ մարթ է բառնալ ինչ գողութեամբ . բառնալով ոչ ինչ մի յայնցանէ զորս ունի հասարակաբար , այլ յիրաց անտի՝ որ նորա են սեփական և յառանձին պէտս նորա սահմանեալք . [Թէպէտ իմաստունն ըստ առաջնումն տեսութեան խնդրէ ունել զամենայն և ոչ ըստ երկրորդին՝ [Թէ և կարիցէ , և արձակէ զբարբառ հռովմայեցւոյ սպարապետին , որում յորժամ 'ի փոխարէն արութեան քաջութեանն և բարւոք վարելոյ զհասարակապետութիւնն՝ վճռեցին տալ անդաստան օրավար գետնոյ . () ինչ պէտք իցեն ձեզ , ասե , այնպիսի քաղաքացւոյ՝ որում աւելի ինչ պէտք են քան զմիոյ քաղաքացւոյ : [Ն առաւելագունի յոյժ մեծանձնութեան [Թուեսցի քեզ հրաժեշտ նորա՝ի պարգեւէն , քան զարժանին լինել այնմ . զի բազումք արդարեւ չափ և սահման եղին այլոց , այլ անձին և ոչ ոք :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

[ՅՍԳԻՍ ուրեմն նկատեալ իմաստունն ըստ հռուցն՝ որով տէր է ամենայնի և յամենայն ուրեք հասանէ անարգել՝ ունել ունի զամենայն . իսկ [Թէ ըստ հասարակաց մերոց իրաւանցս կշռել զնա հարկ լիցի՝ որ ինչ անձին առանձինն է , այն և եթ նորա գրեսցի : [Բազում ինչ խտիր է եթէ ըստ մեծանձնութեան նորա կամ [Թէ ըստ բախտին մեծօրութեան հաշուեսցին ստացուածք նորա . իսկ զամենայն ունել այնպէս որպէս դուդ ասես , զգուշի է նմա : [Ոչ ըզ[Սոկրատ ածեմ քեզ առ այս յօրինակ , ոչ զ[Խրիստիպետս և ոչ զ() ենոն այլովքն հանդերձ զարս մեծամեծս արդարեւ , բայց գուցէ հնութեամբքն առաւելապէս մեծարեալ , որ զի հնոցն գովութեանց ոչ հակառա-

կին մախանք . խուն ինչ վերագոյն զ՝ Վեմետրեայ բանք եղեն , զոր՝ որպէս ինձ թուի՝ յաւուրս ժամանակաց մերոց ընծայեցոյց ընուծիւնն 'ի ցուցանել թէ որպէս չիցէ հնար նման մեզք վատթարանալ և մեզ նովաւ դալ յուղղութիւն : Եւր գերակատար իմաստութեամբ , թէպէտ և ժխտեսցէ զայն ինքն , և անյողդողդ 'ի խոր հուրդս իւր , և պերճախօսութիւն նորա ոչ պաճու ճեալ և ոչ յերկրեալ՝ այլ ճառեցելոցն քաջադէպ վեհ և հզօր ինքնօրէն ըստ բերելոյ իրացն ուժ . զնուծեան առեալ թափ : Եւ ինչ երկբայիմ նախա ինամուծեանն տուեալ նման զայդ կեանս և զայդպիսի պերճախօսութիւն յօրինակ բարեաց և 'ի կշտամբութիւն մերուն դարու :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՒԴ

Եւր թէ 'ի դից ոք յօժարէր տալ ՝ Վեմետրի զնախութիւնս մեր 'ի ստացուած ժառանգութեան պայմանաւ չնորհելոյ ումեք զայնոսիկ , հաստատեալ եմ զի 'ի բաց հրաժարէր ասելով . Եւ ընդէր իցէ ինձ ստանձնել զայդ բեռն ծանր և դժոխքներ և զթեթեւաբեռն ազատութիւն անձինս արկանել 'ի խորս տղմոյ . զի ածես թափես 'ի վերայ իմ զաղէտս չարեաց ազգաց և ազանց , զորս պայմանաւ իսկ չնորհելոյ այլոց չառնուի յանձն . զի բազում ինչ իրք են զորս ոչ 'ի դէպ անձին համարիմ պարգևել այլոց : Իայց կամիմ տեսանել դամ մի որ ինչ զաղգաց և զթագաւորաց զայն զօրտեն . զգինս արեան և զհողոց ձերոց կամիմ տեսանել : () 'ն ապա այսր մատո ինձ նախ 'ի հանդէս զապասս զեղիութեան կարգ ըստ կարգէ՝ թէ այնպէս հաճոյ իցէ քեզ , կամ որ լաւ և ան է՝ միահաղոյն կուտեալ զամենայն : Տեսանեմ ահա զիրայս արուեստագործեալ ճարտար նրբութեամբ և զյամբ և զտիւեղծ կենդանեացն զխեցիս վաճառեալս թանկագնոց , և գունակ գունակ երանգոցն երևոյթ՝ որով պատուականադոյքն են , պէսպէս դեղոյ առ 'ի ներքոյ

յարմարութեամբ 'ի նմանութիւն ածեալ ճշմարտին' : Տեսանեմ սեղանս յաջնիւ փայտէ՝ որ 'ի կշիռ գայ գանձուց մեծի իշխանի , և որ այնչափ յաւելու 'ի գին որչափ առ խեղաթիւր ոլորից ծառոյն 'ի բազմատեան հատցի 'ի բնոյ : Տեսանեմ և անօթս բիւրեղեայս որք դիւրաբեկութեամբն առաւելուն 'ի գին , զի վտանգաւ կորստեանն ցանկալի ևս լինին տգիտաց իրքն , յորոց խորշել մանաւանդ պարտ էր : Տեսանեմ բաժակս մեծագինս որպէս եթէ ոչ ըստ արժան բաւականին մոլիցի զեղիսութիւն՝ եթէ ոչ ականակուռ նուազօք պաշտեսցէ շուրջանակի զոր ժայթքելոցն են բնդ հուպ : Տեսանեմ մարգարիտս ոչ մէն մի յիւրաքանչիւր աւկանջս յարմարեալ , որ զի վաղ իսկ սովորեալ են աւկանջք տանել ծանրութեան բեռինն , այլ կցեալս իրեւրաց 'ի զոյգ՝ և այլա 'ի վերայ զուգելոցն յաւելեալ , որպէս եթէ կանանցն մոլեգնութիւն ոչ ըստ բաւականին գերեալ էր զարս՝ եթէ ոչ ժառանգութիւնք կրկին և երեքկին զերկաքանչիւր անանջաց նոցա կախէին : Տեսանեմ հանդերձս մետաքսեայս , եթէ հանդերձս կոչել մարթ իցէ զորս ոչ մարմնոյն և ոչ ամօթոյ են 'ի պատսպարանս . և կին որ զգենու զայնոսիկ , չկարէ երգնուլ ճշմարտութեամբ եթէ ոչ մերկ իցէ : Օայսոսիկ յանժանօթից 'ի վաճառաշահութեան իսկ յազգաց՝ ծանրագնոյ առեալ բերեմք , զի տիկնայք մեր չունիցին ինչ աւելի ցուցանելոյ սեղեխացն իւրեանց յառանձնութեան , քան զոր հրապարակաւ ցուցանեն ամենեցուն :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

Օ՛ր՝ գործես , ով ագահութիւն , որչափ ինչ իրք են ահա որոց թանկագնութեամբն նկուն եղև և պարտեցաւ ոսկիդ . զի այն ամենայն զորս 'ի մէջ մատուցի՝ պատուականագոյն համարեալք են և մեծագինք : Եւդկամք են ինձ և ճոխութեանցդ քոց կալ 'ի զնին և

1 Այն ինքն է 'ի նմանութիւն ազնիւ փայտից :

զերկին հանքացն որք զցանկութիւնս մեր գրգռեն՝ տեսանել զթիթղունսդ : Բաբէ , երկիր որ զամենայն կարեւորն մեզ և զօգտակարս ակներե եդ , խորագոյնս 'ի ծոց իւր ծածկեաց զհանքսդ , և որպէս փաստակարաց՝ որոց գիւտք աղիտաբերք իցեն ազգաց և ժողովրդոց՝ զգուշացաւ պահել պնդագոյնս : Ի նոցին իսկ 'ի խաւարամած խորոց՝ ուստի ոսկին է և արծաթն՝ տեսանեմ՝ վերաբերեալ և զերկաթ զի 'ի սպանութիւն իրերաց ոչ զէնք պակասեցին և ոչ զինք : Բայց տակաւին գոյ ինչ իսկութիւն 'ի նոսա , և է ինչ նոցա որ զօշոտէ զայս և շլացուցանէ զմիտս , իսկ զինչ այն յետկարքն իցեն զորս տեսանեմ , զինչ մուրհակքն և ձեռագիրք ապահովութեան , բայց սին ուրուականք ճոխութեանց և ստուերք իմն զորս հնարի ագահութիւն 'ի պատրանա խնդամտելոցն սնոտի յուսով :

() Ի զինչ այլ իցեն այդոքիկ , զինչ վաշխն , զինչ տումարն կաղանդագիր՝ , և զինչ տոկոսիքն , եթէ ոչ մարդկայնոյ ցանկութեանն արտաքոյ բնութեան աւտուանատեղծութիւնք : Եւ ընդ այն բողբոքեմ ես առ բնութիւնն , զի ոչ խորագոյն ևս թաղեաց զոսկին և զարծաթ , և ոչ յաւել զնել 'ի վերայ նոցա ծանրութիւն անբառնալի : () Ինչ այդ տախտակք , զինչ հաշուեգիրք , զինչ արդ վաճառաշահութիւն ժամանակի՝ , և արիւնարբու հարիւրեակք՝ : Եւ արիւնարբու առ 'ի մէջ հնարեալք , ագահութեան սին և ցնորական երեւոյթք , յորս չիք ինչ ոչ ական տեսանելի և ոչ ձեռին շօշափելի : Եւ հէգ և թշուառական այր որ խընդայցէ ընդ ստուարութիւն հաշուեգրոց ժառանգութեան իւրոյ , և ընդ կալուածոցն ընդարձակութիւն զոր գործեն կալանաւորք , և ընդ բազմութիւն անթիւ հօտից խաշանց որք ճարակին ընդ գաւառս և ընդ թաղաւորութիւն , և ընդ խումբ մեծ ծառայիցն բազմութեան քան զազգաց պատերազմողաց , և ընդ լայնահիստ շինուած սեփական բնակութեան իւրոյ առաւել-

1 Վաշխիցն մատեան յորում ըստ աւուրց և ըստ կաղանդաց նշանակեալ էին տոկոսիք :

2 Զի ըստ աւուրց և ըստ ժամամակաց պահանջին վարձք և տոկոսիք :

3 Ծանրագոյնն 'ի վաշխս որք յամիսս հարիւր հաւասարէին գլխոյն , նմին իրի և արիւնարբու՝ զի զարիւն տնանկացն ծծէին այնու :

լեալ մեծութեամբ քան զընդարձակ քաղաքաց : Յետ ականարկելոյ 'ի սոսին որովք բարգաւաճեալ հաստատի մեծութիւն իւր , և որովք մեծամտեալ ամբարտաւանէ , եթէ զոր ունին դիցէ 'ի կշիռ ընդ որոց ցանկանայ , աղքատ է : Ուայլ տուր ինձ կալ մնալ 'ի մեծութիւնս իմ . իմ թագաւորութիւն մեծ է և անդորր , թագաւորութիւն իմաստութեան . ամենայն ինչ իմ է այնպէս՝ զի իցէ և այլոց ամենեցուն :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՍՈՐԻՆ վասն 'ի պարգևել նմա Վայիտի Վեսարու զերկերիւր սեստերտան՝ 'ի բաց մերժեաց ծիծաղելով , դոյզն՝ ինչ զգումարն համարեալ և ոչ ինչ պարծանաց արժանի զարհամարհութիւն նորին : Ով անմահ աստուածք , որպիսի փոքրոգի մտաց էր կամել զայր այնպիսի մեծարել , և կամ զեղծուցանել : Հարկ է ինձ տալ վկայութիւն առնն պանծալոյ , և խոստովան լինել զի բարձրագոյնս յոյժ լուայ բանս 'ի նմանէ . քանզի զարմացեալ նորա ընդ անմոռութիւն Վայիտի , որ համարեցաւ այնչափ դիւրագնոյ որսալ զնա , ասէ . Եթէ փորձել զիս կամէր՝ զինքնակալութիւնն բովանդակ պարտէր մատուցանել ինձ 'ի փորձ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՅԱՅՏ ուրեմն է ապա , զի մարթ է պարգևել ինչ և իմաստնոյ , թէ և նորա իցէ ամենայն ինչ . և թէ՛ պէտ զամենայն ինչ հասարակաց ասիցեմք զոյ առ բարեկամն , սակայն ոչ ինչ արգելուցու այն՝ պարգևել ինչ և բարեկամին : Օ ի ոչ եթէ այնպէս հասարակաց է ամենայն ինչ ընդ իս և ընդ բարեկամն , որպէս առ բաժանորդս ընկերութեան՝ միոյ բաժնին իմ գողով տէր և միւսոյն նորա , այլ որպէս հասարակաց են որդիք հօրն և մօր , որոց եթէ իցեն որդիք երկու , ոչ եթէ մէն

մի զմին ունիցին , այլ երկոքին իսկ զերկոսեանն : Եւ ի
քան զամենայն այսմ իմնամ կալայց , զի որ հրաւիրէն
զիս յընկերութիւն , ո՞րք և՛ իցէ , գիտակ լինիցի՝ զի
չիք ինչ մեր հասարակաց . և ընդէր . զի այդ բաժա-
նորդութիւն միայն յիմաստունս է յորս զոյ բարեկա-
մութիւն . իսկ այլքն ոչ բարեկամք այլ բաժանորդք
են ընկերութեան : Եւ դարձեալ , բազմօրինակ տեսու-
թեամբ հասարակաց լինին իրք : Եւ ասպետական կար-
գին՝ բազմականք՝ հասարակաց են ասպետացն ամենե-
ցուն հռովմայեցոց , բայց զոր գրաւեալ ունիմ՝ ի կար-
գին՝ իմ տեղի է սեպհական , զոր թէ այլում չնորհե-
ցից՝ թէպէտ և զհասարակացն չնորհիցեմ , սակայն չը-
նորհեմ ինչ : Եւ ինչ և ինչ պայմանաւ սահմանեալք
հասարակաց . է իմ տեղի ի կարգս ասպետաց , այլ
ոչ եթէ ի վաճառել կամ տալ զայն ի վարձու , և
կամ առ ի բնականալ ի նմա . այլ զի հանդիսատես
միայն կացից անդ : Եւ ասն որոյ ոչ ստեցից յասելս
թէ է իմ տեղի յասպետական կարգին . այլ յորժամ
ի տեսարան անդր երթեալ և գրաւեալս տեսից զբազ-
մականսն ողջոյն , թէպէտ և իցէ իմ անդր տեղի ըստ
իրաւանց՝ զի օրէն է և ինձ բազմել ի կարգին , բայց
պակասէ ինձ տեղի՝ զի հաւասարակիցք ինձ յիրաւունս
տեղւոյն գրաւեալ ունին զայնս : Հանգոյն իմն համա-
րեաց զայս և առ բարեկամս զոյ . որ ինչ և է բարե-
կամին՝ հասարակաց է ընդ իս , այլ նորա է սեպհական
զոր ունին ի ձեռին . և իմ առանց նորա կամացն հա-
ճութեան չմարթէ վարել նոքօք : Եւ յաղը թուիցին
քեզ բանքս և ասիցես . եթէ որ ինչ բարեկամին է
իմ իցէ , օրէն է ինձ ապա վաճառել զայնս : Եւ այդ-
պէս , զի և ոչ զասպետանիստ տեղիսն օրէն է վաճա-
ռել թէպէտ և և հասարակաց են ընդ քեզ և ընդ այլ
ասպետս : Եւ ոչ այնու՝ զի չկարես վաճառել ինչ կամ
ծախել , և կամ փոխել ի լաւն կամ ի վատութար , ցու-
ցանի թէ չիցէ քո , զի թէպէտ և պայմանաւ և օրի-
նօք , այլ քո է : Եւ թէպէտ և բարձցի ի քէն , բայց
ստուգապէս քո իցէ տակաւին :

1 Ի թատրոս կարգն շորեքտասաներորդ ասպետաց սահմանեալ
էր ի նիստ :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

'Այլ զի մի յերկարագոյն ևս նուազօք դեգերեցուցից զքեզ, բարերարութեանն մեծագոյն ոչ է. այլ իրացն ևեթ որովք բարերարութիւնն գործի, մարթ է առաւելուլ մեծութեամբ կամ յոլովութեամբ ըստ առատագեղ յորդեղոյ ըղձից բարեգթութեանն. հանգոյն իմն տարփաւորացն խիտ առ խիտ համբուրից և անձուկ գրկախառնութեանց, որովք ոչ եթէ առաւելեալ աճէ սէր, այլ 'ի դուրս բերի: Այլ որ ասացելոցս այսոցիկ զհետ գայ խնդիր՝ վաղ իսկ լուծեալ է մեր և սպառեալ 'ի նախնութաց դիրսն, վասն որոյ սուղ բանիւք գլխաւորեմք աստ. քանզի և որ զայլոց ասացանք բանք՝ պատշաճին և 'ի սոյն:

Այդ խնդիր է թէ որ զամենայն փոյթ 'ի գործ եղեալ առ 'ի հատուցանել զփոխարէն երախտեացն և ոչ կարաց, համարեսցի արդեօք հատուցեալ: Այլ աստի գիտասջիր, ասէ, թէ չհատոյց՝ զի գուն գործէր 'ի հատուցանել. և զի ոչ որպէս կամէին յաջողեցանաւ այն, յայտ ուրեմն է ապա թէ չէ հատուցեալ: () որ օրինակ և ոչ որ պարտապանն է՝ համարեսցի հատուցեալ զարծնթն, որում ամենայն ուրեք խնդիր արարեալ և ոչ եգիտ որով հատուցանիցէ: — Այն ինչ իրք այնպիսի որոց կատարումն պահանջի արդեամբք. և են դարձեալ որք ջանիւքն ևեթ համարին կատարեալք: Ի՞ժպին զամենայն հնարս արուեստին 'ի վարարեալ 'ի բժշկութիւն՝ զպարտս իւր կատարեաց. և փաստաբան զամենայն ճարտարութիւն պերճախօսութեանն 'ի գործ արկեալ՝ 'ի դատապարտել իսկ ամբաստանելոյն ինքն զատենախօսութեան զպարտն ելիցանութեռի. գովելի է և սպարապետ զօրու՝ թէ և յաղթեսցի՝ եթէ խոհական խորհրդով, հնարիմաց ճարտարութեամբ և արութեամբ քաջութեամբ զգործ

1 Աստ 'ի տեղւոյն ընդհատութիւն թուի լեալ, զի յայլմէ յայլ անցանէ խնդիր՝ առանց պատշաճապէս կցորդելոյ բանին:

պաշտամունն ելից : Եւ այսպէս և նորա զամենայն փոյթ և զհնարս 'ի վար արկեալ լինել երախտահատոյց , այլ բարեբաստութիւնք քո խափան գտան 'ի նոյն , և 'ի փորձ հանդիսի ճշմարիտ բարեկամութեանն նորա ոչ ինչ 'ի դժնդակաց պատահեաց քեզ : Նոյն էր և ան կարօտ ամենայնիւ զի ընծայաբեր քեզ լինէր . քաջաւորջ՝ զի 'ի հիւանդութեանդ աւրնութեք կայր քեզ 'ի սպասու , յաւերժացեալ 'ի բարօրութեան՝ զի ձեռն տու լինէր քեզ իւրք , հատոյց քեզ շնորհս ընդ երախտեացդ՝ [Թէպէտ և դու ընկալար ոչ :] Եւ որք ասել զի յայս և 'ի սոյն հսկելով նորա միշտ 'ի խնդրել պատեհ առաւել յոյժ աշխատ եղև հոգովք և ձգամբք քան զայն որում յաջողեցաւ փութապէս լինել երախտահատոյց :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

Եւ այս ոչ 'ի դէպ գայ յառաջբերեալդ օրինակ պարտապանին , որում չէ բաւական 'ի խնդիր և եթ ելանել արծաթոյ , այլ և հատուցանել զայն : Բանդի նորա փոխատու սաստկապահանջ 'ի վերայ կայ գլխոյն՝ և ոչ զօր մի թողացուցէ նմա ձրի . իսկ աստ՝ բարեւար քաղցր և մարդասէր . որոյ տեսեալ զքեզ 'ի հոգս և 'ի խուճապ տագնապի՝ ասէ . Եւ բաց արա յանձնեզ զայդ հոգ և մի տագնապիցիս վայրապար . իմ առեալ և ընկալեալ է 'ի քէն զամենայն . անիրաւիս [Թէ աւելի ինչ կարծիցես պահանջել ինձ՝ի քէն . բողբոջութեք ընկալայ ես զսիրտ քո :] Եւ ասիցէ որ դարձեալ . աղէ ասա ինձ , ոչ ապաքէն երախտահատոյց կոչես դու և զնա որ զտրիտուր երախտեացն հատուցանէ արդեամբք . ապա որ հատուցանէն և որ ոչն հատուցանէ՝ ընդ մի համար գրեցցին քեզ : — Եւ այդ և ես զհակառակն հարցանեմ . եթէ որ անյուշ ընկալեալ երախտեացն և խորհեցի իսկ ոչ 'ի հատուցումն նոցին՝ ոչ ապաքէն անշնորհակալու ասիցես և զնա հաւասար այնմ որ ըզցայդ և զցերեկ աշխատ լեալ և զամենայն ինչ զիր թողեալ՝ այնմ միայնոյ փոյթ կալաւ և ինամ՝ զի մի անց .

ցէ զիւրև ժամն և պատե՛հ երախտահատոյց լինելոյ .
 ընդ մի համար գրեցին քեզ ապա նա՝ որ անփոյթն
 եղև ամենեւին, և սա՝ որ ոչ թուլացաւ երբէք ՚ի փու-
 թոյ երախտահատոյցն լինելոյ : Ընիրաւիս մեծապէս
 եթէ յետ տեսանելոյ զաննիւզ յօժարութիւն սրտիս՝
 զարդիւնսն ևս յինէն պահանջիցես : Ըլ զի համայն
 ասացից՝ համարեաց թէ գերեալ քո ՚ի հինից ելուզա-
 կաց և ես զամենայն զոր ունէի եղեալ ՚ի գրաւի՝ հայ-
 թայթեցի դրամս ՚ի փոխ, և ՚ի դառնաշունչ ձմերանի
 նաւեցի ընդ ծովափնեայս աւազակուտս, և դիմագրա-
 ւեալ բերաւոր վտանգաց բնաւորելոյ ՚ի ծովու և ՚ի
 խաղաղաւէտ իսկ պահու, և անցեալ ընդ անհուն
 ամալիս ՚ի խնդիր հինիցն ելուզակաց յորոց ամենայն
 ոք խուսափէ, և հասեալ ուրեմն առ նոսա՝ գիտացի զի
 այլոյ ուրուք փրկանաւորեալ էր զքեզ . արդ ժխտիցեն
 թէ երախտահատոյց քեզ գտայ : Իսկ զինչ թէ և ՚ի
 նաւարկել անդ վասն քո՝ նաւաբեկ ևս լեալ կորուսից
 զգինս փրկանացդ . զինչ թէ և ՚ի նոյն ՚ի կապանս՝ յո-
 րոց յազատել զքեզ գայի՝ ես ինքն մատնեցայց, ժխ-
 տիցեն դարձեալ թէ չնորհահատոյց քեզ իցեմ : Ոչ
 ահա Ըրմողիոս և Ըրիստոգիտոն՝ գողողասպանք
 յԹեմնացւոյն կոչեցան . ոչ և Սուկիոսի ձեռնն ՚ի
 բազին թշնամոյն տոչորեալ՝ որպէս սպանող Պորսե-
 նայ պատուեցաւ, և առաքինութիւն դիմամարտ ձա-
 խողակաց՝ թէպէտ և վերջացեալ ՚ի յաջողութենէ՝ ոչ
 ապաքէն մեծապայծառ փայլեաց միշտ փառօք : Որ
 փախստեայ պատեհին լեալ միշտ հետամուտ և զբազ-
 մաց ինչ իրաց եհար բռնն առ ՚ի կարող լինելոյ գոյ
 երախտահատոյց՝ շատ ինչ արար քան զայն որում
 առանց ինչ իւրոց քրտանց և աշխատութեան դէպ եղև
 պատեհ զտրիտուր երախտեացն հատուցանելոյ :

1 Արմողիոս և Արիստոգիտոն զՀիպպիաս զբռնաւորն սպանանել
 ոչ կարացեալ՝ զեղբայր նորա սպանին զՀիպպարքոս և համարեցան
 բռնաւորին սպանողք :

ԳԼՈՒԽ ԶՆԴԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԼՍԻՑԵՍ . () Երկուս չնորհեաց նա քեզ, զկամս բարեաց և զգործ, ապա և դու պարտիս նմա երկուս : — () այդ քեզ իրաւամբք իցէ ասել այնմ որ զան զործունեայ յօժարութիւն կամացն լոկ ընծայեցուցանէ . իսկ նմա որ ընդ կամացն և զամենայն ջան և ըզփոյթ 'ի վար արկանէ՝ ասել ոչ է մարթ : () 'ի իւրով սանն հատուցանէ և զերկաքանչիւրն : Եւ դարձեալ, ոչ միշտ և ըստ թուոյ զուգակշռել պարտ իցէ զամենայն : Եւ ուրեք զի մի ինչ երկուց զոյ համազօր . աստ զարդիւնս գործոյն փոխանակեն ամենապատրաստ կամք հետամուտ և ցանկացող 'ի հատուցումն : Իսկ եթէ յօժարութիւն առանց արդեանց ոչ համարեացի բաւական լինել յերախտագիտութիւն, ապա չմարթէ զոյ երախտագէտ և ոչ առ գիտ, որոց զկամս և զյօժարութիւն և եթ ընծայաբերեմք : Լսես . Վնաղի պատուածոց չմարթէ ընծայել ինչ այլ : — Եւ զհնչ թէ և ոչ նմա, որում պարտ է ինձ լինել երախտահատոց : Էկարկցեմ ընծայել ինչ այլ . և ընդհը իցէ ինձ չլինել երախտագէտ առ մարդիկ այնու որով առ աստուածան լինիմ՝ ոչ ինչ աւելի ընծայեալ և նոցա :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԼՆՑԸ Թէ ինձ անալ կամիցիս՝ ասացից քեզ ահա զձգործն : Եւ համարեացի զփոխարէն երախտեացն ընկալեալ և նա չև ևս լեալ երախտահատոց . սա արձակեացէ զնա 'ի պարտուց, իսկ նա անձամբ զանձն պարաւանդեալ կապեացէ . սա ասացէ՝ Ինկալայ, և նա տացէ պատասխանի՝ Պարտիմ : Զամենայն 'ի խընդիրս հասարակաց բարւոյն ուշ ունել մեզ պարտ է և մի տալ պատճառս ապաշնորհաց և տեղի փախստի, յորս ապաւինեալ և նոքօք զապերախտութիւն իւրեանց ծածկեցեն : Լրարի, ասէ, զամենայն : Լրա դար-

ձեայ : Ս'իթէ այնչափ անմիտս համարեսցիս դու ըզնախնին մեր մինչև ոչ ինչ անիրաւութիւն համարեալ և ընդ մի համար դասել նոցա որ զփոխառեալ զրաման յանառակութիւնս վատնեսցէ և 'ի խաղս , և որ ընդ իւրոցն ընչից և զօտարինն կորուսցէ հրոյ տուեալ զայն ճարակ կամ գողոց և կամ այլոց ինչ ցաւալի արկածից : Եւ զի չառին յանձն տալ տեղի չքմեղանաց զի փոյթ կալցին ամենեքեան հաւատարիմք գոլ 'ի հատուցումն պարտուց : Եւ արդարև լաւ ևս էր զսակաւուց ոմանց և զարդար չքմեղանսն չընդունել , քան տալ համարձակութիւն ամենեցուն բաղայս բաղբաղելոյ : Այս ամենայն փոյթ 'ի գործ արկեր զի հատուցես բարերաւ ըրին . քաջ է , այդ շատ իցէ նմա . իսկ քեզ սակաւ : Այս որպէս նա՝ եթէ զանդու և զժրաջան փութովդ անտես արարեալ համարեսցի և ոչ ինչ , անարժան իցէ փոխարինացն հատուցման , նոյնպէս և դու ապաշնորհ ես՝ եթէ ոչ մտադիւր ևս համարեսցիս զանձն պարտաւ պան այնմ որ զյօժարութիւն սրտիդ որպէս զհատուցումն ընկալեալ և զպարտսդ եթող : Ս'ի լիցի քեզ բռնազբօս առնուլ թողութիւն և ածել զայն 'ի վկայութիւն . այլ ինդրեսջիր տակաւին պատեհ երախտահատոյց լինելոյ : Հատո ալում զի պահանջէ , սմա՝ զի թողու քեզ . նմա՝ զի չար է , սմա՝ զի ոչ չարանայ . վասն որոյ իսկ մի առ քեզ համարիցիս պատշաճեալ և զհետագայս ինդիր՝ թէ արդեօք զերախտիս զոր ընկալաւ որք յիմաստնոյ պարտիցի՞ հատուցանել նմա՝ եթէ վերջացեալ նորա յիմաստութենէ տացէ զանձն 'ի չարիս : — Ապաքէն դարձուցանել դարձուցանէիր զաւանդն ընկալեալ յիմաստնոյ , և չարին իսկ հատուցանես զարծաթն առեալ 'ի փոխ . հիմ ոչ ապս և զերախտիս : Ս'իթէ նորա փոխելովն փոխիցիս և դու : Եւ զիսորդ լինէր այն եթէ զոր յառողջութեանն ընկալար՝ խօթացելումն ոչ հատուցանէիր : Ոչ ապաքէն տկարացելումն բարեկամի առաւել յոյժ պարտապան գտանիմք . և սա հիւանդ է հոգւով . զիջանել պարտ է տկարութեանն և ձեռն տալ . զի և անմտութիւն ախտ իմն է հոգւոյ : Եւ զի յայտնագոյն ևս յարդարեցից զբանս՝ հարկ համարիմ զայսպիսի իմն առնել զանաւանութիւն :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԻԱՐԵՐԱՐՈՒԹԵԱՆՑ կրկին ազգք են . մին՝ զոր իմաստնոյն միայնոյ է առնել առ իմաստուն , և այն ինքն է տիրապէս և իսկապէս բարերարութիւն . և միւս՝ նուաստ և գռեհիկ զոր տխմարքս առնեմք իրերաց . և զվերջնոյս զայսորիկ զփոխարէնն չիք երկբայութիւն զի հատուցանել սլարտ է բարերարին որպիսի որ և իցէ՝ եթէ մարդասպան , եթէ գող և եթէ շուն : Սարա գործաց վասն օրէնք սահմանեալ կան . լաւ ևս պատու հասեցէ զնոսա դատաւորն քան այր ապերախտ . ոչ ուրուք չարութեամբն լիցի և քեզ լինել չար : Սարկին յերեսս ընկենում զիւր բարերարութիւն . բարւոյն հատուցանեմ փոխարէն , սմա՝ զի պարտական եմ , նմա՝ զի մի գտայց պարտական :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԻԱՅՑ վասն տիրապէսն անուանեալ բարերարութեան յիրաւի իցէ երկբայել . զի թէ չմարթէր ինձ ընդունել զայն բայց որպէս իմաստուն , ապա և իմաստնոյ և եթ հատուցանել զայն պարտ է : Եւ թէպէտ հատուցից իսկ ես անմտին՝ բայց նա չկարէ ընդունել , զի վերջացեալ ՚ի գիտութենէն վարելոյ նովաւ՝ անընդունակ գոյ այնմ , և որպէս թէ որ առ փեցին ձեռօք զգնտալն ընկենուցու՝ այնպէս է : Եւմտութիւն է տալ ինչ ումք զոր ընդունել ոչ կարէ : — Եւ զի անտի՝ ուր զկայ առեր՝ սկսայց տալ զպատասխանին , յետաց նմա զոր առնուլ ոչ կարէ . բայց հատուցից թէ և ընդունել չկարիցէ : Երախտաւորել ոչ կարեմ՝ զի առնուլ ոչ գիտէ . բայց զպարտս իմ ընում հատուցանելով : Սակայն ոչ կարէ նա վարիլ տուեցելովք . — Եւքն գիտասցէ . թող իւր իցեն մեղքն և ոչ իմ :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ԼՍԻՑԵՍ . Հատուցանելն է տալ որում առնուին կարիցէ : Օ՛ր զինչ, աղէ, եթէ պարտական գորով քուռեք գինի և նա հրաման տայր հեղուլ զայն յուռկան կամ 'ի մաղ, համարիցին հատուցեալ կամ ընաւ իսկ կամիցին հատուցանել զայն՝ որ անդէն 'ի տալն և երկաքանչիւրոցդ իսկ կորիցէ : Հատուցանել է՝ տալ խնդրողին զիւրն զոր պարտիս նմա . և այս են ահա իմ պարտք . իսկ զի զտուեալն յինէն ընկալցի որում տամ՝ ոչ ինձ անկ է հոգալ : Այլ ինսամակալութիւն այլ հաւատարմութիւն յինէն պահանջի . և լուսագոյն իցէ յոյժ նմա չառնուլ քան թէ ինձ հատուցանել : Այլ և փոխատուին հատուցանեմ զարծաթ իւր թէ պէտ և ընդ առնուին զայն ածցէ 'ի պանդոկի . նա և նմին իսկ կնոջն պողնկի թէ հրամայեսցէ ինձ տալ զարծաթն՝ տաց . և թէ զգրամնն ընկալեալ արկանիցէ 'ի ծոց իւր զօտելոյծ, սակայն և՛ այնպէս տաց . զի ինձ հատուցանել զարծաթն պարտք են և ոչ զհատուցելուսն ինսամ ունել և պահպանել : Այրախտեացն զոր ընկալայ՝ ինձ անկ է պահպանութիւն մինչև հատուցից, զի ցորչափ առ իս կայ՝ ողջիկ մնասցէ . բայց 'ի խնդրել զայն տուողին, հարկ է հատուցանել թէ և հոսեացի այն 'ի ձեռաց նորա : Ի՞նչ բարւոյ հատուցից 'ի դէպ ժամու, չարին՝ երբ և պահանջեսցէ :

Բայց, ասիցես, ոչ որպէս ընկալարն հատուցես զերախտիս նորա . զի յինաստնոյ առեալ՝ անմտին տաս : — Եւ կարի իսկ քաջ . հատուցանեմ նմա՝ որպէս և զհարդ ընդունել նմա մարթ իցէ . և թէ նուազեն ինչ պարգեքս իմ՝ ոչ յինէն է այն այլ յիւրմէ . ես զոր ընկալայ՝ զայն հատուցանեմ . և թէ դարձցի անդրէն 'ի զգաստութիւն՝ հատուցից և որպէս ընկալայն, այլ ցորչափ 'ի չարիսն կայ՝ հատուցանեմ որպէս և զհարդ ինքեան ընդունել մարթ իցէ :

Եսիցես . Իսկ զինչ եթէ ոչ խօթամիտ միայն՝ այլ և մոլեգնեալ իցէ և կատաղի, որպէս զԼ՝պողոորոս

կամ զվաղարիս . հատուցեն և այնպիսուն զընկալեալ երախտիսդ : — Տայդ վայր փոփոխումն իմաստնոյ հակառակ է բնութեան . զի 'ի լաւէն որչափ և 'ի վատթարն փոխեսցի , հարկ է զի և 'ի վատթարութեան անդ՝ հետք ինչ առաջնոյ լաւութեանն մնացեն 'ի նման : Եւ երբէք այնպէս չիջանի առաքինութիւն մինչև չթողուլ 'ի հոգւոյ զհետս անջնջելիս յամենայն արկածից փոփոխմանց : Կազանք վայրի ընդելակրութեալք առ մեզ թէ յարձակեսցին անդրէն յանտառս , ոչ 'ի սպառ կորուսանեն զնախկի ընտանութիւնն . այլ որչափ յընտանեգունիցն ընդհատք իցեն 'ի կենդանեաց , նոովին չսփով ընդելագոյնք գտանին քան ըզբնիկն վայրենիս , որոց չիցէ բնաւ զմարդկայնոյ ձեռինն առեալ զփորձ : Եւ մարթ է կրթելոյն գամ մի յիմաստութիւն՝ յանդունդս չարեաց զլորել ջլատակ . խորագոյն տարրացեալն 'ի նման գոյն՝ ոչ 'ի սպառ ջնջեսցի և ոչ յայլ գոյն յեղափոխեսցի :

Կարձեալ հարցանեմ . Եւ որեքնութիւն նորա յանձին և եթ բերի 'ի փնաս եթէ և հասարակաց . քանզի զԿորոզորոս ինձ 'ի դէմն ածեր և զվաղարիս բռնաւոր , որոց թէ համանման իցէ չարութեամբ՝ ընդէր իցէ ինձ չհատուցանել զփոխարէն երախտեաց նորա զի չիցէ ինչ ընդ իս և ընդ նա : Իսկ եթէ ոչ արինաւ հեղ միայն՝ այլ և արիւնրուշտ է , և զամենայն հասակ տանջեալ անխնայ և ոչ յագենայ , որ ոչ առ բարկութեան ինչ այլ ցանկութեամբ խժդժութեան մոլեգնի , որ հանդէպ աչաց ծնողաց զորդինս խողխողէ , որ ոչ մահուամբ լոկով շատացեալ դառն տանջանք լիկէ , որ ոչ բնկենու և եթ զբռնամահն 'ի հուր այլ և յամր և յուշիկ խորովէ , և որոյ բազին 'ի ջերմաջերմ արեանց ճապաղիս թանայ հանապազ , այնպիսուն թեթեւ ինչ է գերախտիան հատուցանել : Օմարդկայնոյ ընկերութեան զիրաւանցն խզեալ զկապ՝ հատ կտրեաց զամենայն և որովք ընդ իսն կցորդէր : Եւ թէ շնորհս ինչ արարեալ առ իս և ապա գէն ընդդէմ հայրենեացս վերացոյց , կորուսանելով կորոյս զարդիւնս երախտեացն , և այնպիսուն երախտագէտ գո՛ւ յեղեռն ինձ համարեսցի : Եւ թէ իմոց հայրենեացս անփնաս՝ բայց իւրոյն է դժոխքմբեր , և թէ

պէտ զբաղաբակիցան իմ [Թողուցու յանդորրու՝ բայց զիւրան տառապեցուցանէ, դարձեալ այնու չարութեամբ վատթարելոյ սրտին տարամերժեալ է յինէն. զի [Թէ և չիցէ ինձ [Զնամի՝ բայց ատենի իմ է. զի քան զմիայ ուրուք՝ ի մարդկանէ՝ նախապատիւ և հզօրագոյն են առ իս համօրէն մարդկութեանն իրաւունք :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

Եւ ի [Թէպէտ այսօրիկ այսպէս, և ես՝ յայնմ օրէ յորմէ [Թիւրեալ նորա և առ ոտն հարեալ զամենայն իրաւունս՝ յայտ արար զի ոչ ինչ՝ ի չարեաց եղելոց առ ինքն գրեսցի յանիրաւութիւն, [Թէպէտ ազատ ի պարտուցս իցեմ, սակայն այսու արժան համարիմ վարիլ կանոնիւ. իբր զի եթէ երախտեօքս իմովք չյաւելում ինչ նմա զօրութիւն ի կորուստ հասարակաց և ոչ յիւրումն զնա պնդեալ հաստատեմ, այլ առանց իրիք փնասու հասարակաց մարթ է ինձ փոխարինել երախտեաց նորա՝ փոխարինեցից : Եւ պրեցուցից զորգի նորա զմանկահասակ. զի զի՛նչ փնաս իցէ ի բարերարութենէ աստի իմմէ որոց տանջինն և գիշատին ի խժոժութենէ նորա, բայց դրամս ի [Թողակ և ի ռոճիկ արբանեկաց նորա ոչ ընձեռեցից նմա : Եւ [Թէ կճեայց և հանդերձից ունիցի պէտս՝ ոչ ինչ ստնանէ ումեք [Թէ լիասցի ինե զեղիութիւն նորա. բայց զէնս և զինուոր ոչ տաց նմա : Եւ [Թէ գուսանս կատակերգուս, հարձն և որ ինչ այլ զխժոժութիւն բարուց նորա կարեն մեղկել խնդրեսցէ յինէն ի պարգև, մատուցից մտադիւր : Եւ յաթիւ և ցոկանաւս նմա ոչ յղեցից, բայց յղեցից նաւակս զբօսանաց հովանոցեալս, և որ ինչ ի ծովաճեմ զբօսանս զօւարձութեան [Թաղաւորացն իցեն ի ճահ : Իսկ եթէ անյոյս ամենեւին ի բժշկութենէ իցէ, ի մի հարուած ձեռին բոլորից բարերարեալ, և նմա զերախտիսն հատուցից. զի այնպիսեացն բնաւորելոց դեղ՝ զրաւել ի կենացն է. և որում չիք յոյս զգաստանալոյ՝ լաւագոյն մեռանելն է : Եւ անդգամութիւն այնպիսի ուր ուրեմն երեւեալ և ընդ հրէշս համարեսցի

և ընդ երևոյթս անսովորս . որպէս երկրի պատառել և 'ի խորոց ծովու հրաբուխ ցոլացութիւնք : Ասան որոյ զայնպիսին 'ի բաց թողեալ , խօսեսցուք զնոցանէ՝ յորոց խորշիմք առանց արհաւրաց : Այնպիսունմն վատթարի , որ յամենայն հրապարակս գտանի , և որ սակաւուց ոմանց է ահնկէց , հատուցից զերախտիսն զոր ընկալայ : Այլ 'ի դէպ , ոչ արժան , զի չարութեամբ նորա օգտեցայց ես . որ ինչ ոչ է իմ՝ դարձցի առ տէր իւր եթէ բարի իցէ և եթէ չար : Օայդ ես զգուշագոյնս քննէի ինամով թէ բարերարել ումեք առաջի կայր և ոչ երախտեացն առնել հատուցումն : Առաջիկայս օրինակ յայտնաբանեսցէ զասացեալքս :

ԿՂՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

Այս ոմն Պիւթագորեան գնեաց 'ի կարուակէ կօշիկս հելլենացիս՝ ոչ առժամայն հատուցեալ զգինան , որպէս դոյզն ինչ : () Ետ աւուրց ինչ գայ 'ի կրպակ անդր առ 'ի հատուցանել : Այլ գտեալ զայն փակ՝ բախեր յերկար : Այլ ոմն ցնա . () Ի ընդ վայր բախես . կարուակդ այդ զոր խնդրես մեռաւ և յաճիւն լուծաւ : Այլ արդարեւ դառն են աղէտքդ զի յաւերժաբար համարիմք կորուսեալ զմերսն , բայց ոչ նոյնպէս և քեզ որ վերկենցաղելոյ՝ բարեկամիդ ակն ունիս : () Այս նա զծաղու գալով ընդ այրն Պիւթագորեան . իսկ իմաստասէրն մեր՝ յօժար սրտիւ՝ ցնցելով ստեպ զերիս կամ զէորս փողսն 'ի ձեռին դարձաւ 'ի տուն : Անդ ամաչեցեալ յանձն իւր վասն ծածուկ հաճութեան սրտի իւրոյ ընդ շահն ընդ այն որով զերծանէր 'ի հատուցանելոյ , դառնայ 'ի կրպակ անդր և ասէ . Սակեհա՛նի կայ քեզ , հատումա զոր պարտիսդ : Այլ ընդ ծերպս դրացն 'ի կրպակ անդր զէորս փողսն ընկեցեալ՝ անձամբ զանձն պատուհասեաց վասն անյադ արծաթախրութեանն , զի մի ուսցի յօտարին ինչս վայելել :

1 Ըստ Պիւթագորեանցն մարմնափոխիկ աղանդոյն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

Օր պարտիսդ , խնդրեա որում հատուցանելն պարտ է . և եթէ չիցէ որ որ պահանջիցէ , անձամբ անձին կացցես գատախազ : Թէ չար իցէ կամ բարի՝ որում պարտիսդ , չիք ինչ քեզ անտի : Հատու և ամբաստան լեր , անմոռաց կարեալ 'ի մտի որ ինչ իւրաքանչիւրոցդ եղան պարտք , նմա մոռանալ , և քեզ յիշել միշտ : Բայց զի մոռանալ ասեմք բարերարին զերախտիսն , սխալէ՝ որ կարծէն թէ կամիցիմք այնու ջնջել 'ի սպառ 'ի մտաց նորա զյիշատակ մեծի առաքինական գործոյն : Եւ ժգինս և առաւելազանցութեամբ պատուիրեմք ինչ ուրեք զի 'ի ճգրիտ և 'ի պատշաճ չափուն կացցեն : Երբ չար չիշել ասեմք , զայս կամք են մեզ ազդել , չպարծել յայն՝ ոչ ճոխանալ և ոչ հռչակ հարկանել , զի են ոմանք որ յամենայն ակումբս հրապարակաց՝ երախտեացն իւրեանց լինին քարոզք . զնոյն խօսին 'ի զգաստութեան , զնոյն յեղյեղեն և յարեցութեան , զայն յայտ առնեն անծանօթից , զայն աւանդեն և բարեկամաց : Եւ ահա առ 'ի լռեցուցանել զայսպիսի դժպատեհ և զլանդիմանողական իմն յիշատակութիւն՝ պատուիրեցաք բարերարողին մոռանալ զերախտիսն , և առաւելազանց օրինադրութեամբն՝ որոյ անհնարին էր պահպանութիւն՝ ազդեցաք զլուծութիւն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Ի հրամայել ինչ ումեք յոր չիցես վստահ՝ առաւելութեամբ պահանջել պարտ է զի ըստ արժան բաւականին ընկալցիս : Ի սոյն բերի և առաւելազանցականն ձև իւրովքն կուտական ճոռումութեամբք , զի առաւելազանց բանիւք 'ի ճշմարտութիւն անոր եկեացէ : Եւ ասն որոյ որ ասացն՝

Որք քան ըզձին իսկ առաւել ըսպիտակք
 Եւ քան ըզհողմն էին թեթեք և երազք՝ :

անկարելեօքն զիրացն յայտ արար զսատկուծիւն որ
 չափ և մարթ իցէ . նոյնպէս և որ ասացն :

Վնան զայդոսիկ ըզժայռադ անշարժ և ուժգնա-
 գոյն քան ըզգետ .

ոչ կամեցաւ հաւատարիմ առնել զի լինիցի ոք երբէք
 անշարժ քան զժայռ : Ոչ որչափ համարձակի ասել
 առաւելազանցուծիւն նոյնչափ և յուսայ , այլ անհա-
 լատալեօքն առ հաւատալիս հորդէ իւր ճանապարհ :
 'Եւ մին իրի մինչ մոռանալ ասեմք բարերարին զոր ինչ
 և արարն , ասել կամիմք՝ երևել որպէս մոռացեալ , ոչ
 յիշատակել զայն և ոչ հռչակ հարկանել : Եւ յասելն ,
 թէ չի պարտ զտրիտուր երախտեացն պահանջել , ոչ
 'ի սպառ արգելում չպահանջել զգարձ փոխարինին ,
 վասն զի բազում այն է՝ զի 'ի չարաց պահանջել հարկ
 է և բարեացն յուշ առնել : Եւ զինչ . ոչ ազգեցից
 անգիտացելումն զպատեհն . ոչ ցուցից նմա զիմ կարիս
 զի մի ձեւացի չգիտել և կամ ընդ տգիտանալն ցաւեա-
 ցի : Եւ ուրեք զի յուշ առնել պարտ է , բայց պատեհ-
 ումնօք , զի մի պահանջել երևեսցի , և կամ 'ի դատ
 կուշել :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՉՈՐՐՈՐԴ

ՍՈԿՐԱՏ լու 'ի լու բարեկամացն ասաց . Եթէ էին
 իմ դրամք՝ գնէի ինձ մեկնոց : Ոչ խնդրեալ յուժեք՝
 բողբոջոն ազդ արար , և այր այր ցանկայր լինել նմա
 պարզեատու : Եւ զիմորդ ոչ , քանզի թէպէտ դոյզն
 ինչ էր զոր առնոյրն Սոկրատ , բայց մեծ այն էր՝ զոր
 բարեկամն այն բարեբաղդ յուժմէ Սոկրատ առնուցու :
 Չմարթէր մեղմագոյն ևս յանդիմանել զնոսա .

Վնէի , ասէ , զմեկնոց , թէ էին իմ դրամք : Այնտեղ ապա իւրաքանչիւր աճապարէ 'ի տալ , այլ անա-
գան մինչ պակասեալ էր Սոկրատայ : Ի սակս սաստ-
կապահանջին արգելումք զպահանջելն , ոչ զի մի
խնդրեսցի երբէք՝ այլ զի զգուշութեամբ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԻՐԻՍՏԻԳԳՈՍ զուարճացեալ երբեմն 'ի հոտ իւղոց
անուշից , Լնիծեալ լիցին , ասէ , կնամարդիքն , որք
զայսպիսի ինչ զազնիւ և զգեղեցիկ չարահամբաւ արա-
րին : () Նոյն և մեզ ասելի է . Լնիծեալ լիցին վատքն
և դժպհի պահանջողք երախտեացն իւրեանց տոկո-
սեօք , որ բարձին 'ի բարեկամաց զգեղեցիկ համարձա-
կութիւն ազգելոյ զկարիս իւրեանց : Լյլ իմ իրա-
ւամբք բարեկամութեանն վարեալ՝ անտի զփոխարէն
երախտեացս խնդրեցից՝ յորմէ և զերախտիս իսկ
խնդրէի . և որ երկրորդ իմն գրեսցէ անձին երախտիս
թէ առաջնումն փոխարինել կարասցէ . ոչ գանգատ
կալայց երբէք և ոչ ասացից .

Հիւրընկալայ զվարեալն յեզերս այսր 'ի մեր
Լյա կացոցի զկարօտն անմիտս ինձ ընկեր ' :

Ոչ ազգեցութիւն է այդ՝ ոչ , այլ թշնամանք , այլ ատե-
րի առնել զբարերարութիւն , և զապերախտութիւնն
կամ օրինաւոր և կամ հաճոյական : () ատ իսկ է և
աւելի քան զատ՝ մեղմ և ընտանի բանիւք յիշեցու-
ցանել ասելով .

Լյա բարերար եթէ իւիք քեզ գլտայ ,
Լյամ թէ երբէք զլտաւ ինչ յիս քեզ հաճոյ .

Լյա որ լեն՝ 'ի վերայ ածցէ . Լյա զիարդ ոչ համարե-
ցայց զքեզ երախտաւոր , զի զընկեցիկս 'ի ծովափնն՝
զկարօտեալ անձն իմ՝ ընկալար մարդասիրապէս :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԻՅԼ ասիցես . Ի՞ցոքեցուծիւնք իսկ ինչ ոչ օգնեն , չգիտել ձեանայ 'ի մոռացոնս արկեալ զամենայն . և զինչ ինձ պարտ իցէ առնել : — () մեծ ինչ և զկարեւոր 'ի վախճան ճառիցս խնդրեն արդարեւ թէ որով օրինակաւ պարտ իցէ տանել ապերախտին : — Հոգւով հեզուծեան , հանդարտութեան և մեծանձնութեան : Որչափ և տմարդի որ իցէ և երախտամուռաց և ապաշնորհ՝ մի երբէք դառնացուցէ զքեզ այնչափ , մինչև գողանալ 'ի քէն և զհեշտութիւն բարերարութեանդ : Ինքրաւութիւն կամ զայրոյթ մի երբէք տացեն քեզ ասել . Եղիւ թէ չէր իմ բարերարեալ : Երբեք քեզ իցէ բարերարութիւնդ նա և 'ի ձախողելն անդ . և եթէ չստըջացիս դու երբէք , նա ինքն ստըջացի միշտ : Եթէ որպէս ընդ նոր ինչ և ընդ յեղակարծ զայրասցիս . առաւելագոյն զարմանաց իրք էին թէ չդիպէր քեզ այդ : () ոմն կասեցուցանէ աշխատութիւն , զոմն ծախք , զոմն վտանգ , զոմն ամօթ դժպատեհ , զի մի 'ի հատուցանելն՝ զառնուին լիցի խոստովան , զայլ ոմն անգիտութիւն պարտուցն իւրոց , զայլ որ պղերգութիւն և զայլ ոմն զբաղանք : Հայեաց և տես զցանկութիւնս մարդկան , զիւրդ անյագ են և առաւելագունին միշտ 'ի խնդիր . և մի զարմացիս թէ չհատուցանէ որ , երբ չիք որ ար առեցելովքն շատացի : Եթէ որ այնպէս ողջամիտ 'ի նոսա և անյողղող մտօք , որում մարթասցիս աներկեան վստահութեամբ յաւանդի տալ զերախտիս քո : Եթէ մոլի անառակութեամբ , այլ որ պօրտոյ և որովայնի է ծառայ , ոմն ցանկացող շահուց՝ յաճախել զայնս խնդրէ և ոչ զայլ ինչ , այլ որ մախանօք տանջի , և այլ որ դարձեալ զաչացու փառասիրութեամբ՝ սրոյ և արեան լեալ դիմադրաւ : Եւրեւ յայստիկ և զապշութիւն մտաց զառամեալ հասակին , և զնորին հակառակն՝ զանանդորր յուզելոց սրտից զտագնապ և զճուփս մշտատատան : Եւրեւ և զամբարտաւանութիւն ինքնահաւան և զխօշական

փբացումն ընդ այնոսիկ՝ յորոց ամաչելն մանաւանդ պարտ էր և նկուն լինել : Ստորից ասել զյամանուեալն 'ի չարիս և զյեղոյեղական մտօք յարափոփոխս յայլ մէ յայլ, թողից և զյանդգնութիւն գահալէժ և զերկչոտութիւն խորհրդակորոյս, և զայլ ևս բիւրապատիկ չարիս յորոց պաշարեալ կամք, զվատասրտացն խիզախել, զընտանեացն ընդ միմեանս խռով, և որ հասարակաց են աղէտք, յանհաւաստիս լինել ապաստան, տաղտկալ յառձեռն բարիս՝ զորս անակնկալ ածաբ զըռամբ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ի խռան այսքանեաց մշտատատան կրից՝ զանսրդուելն քան զամենայն խնդրես զհաւատարմութիւն : Եթէ զմարդկայնոց կենացս ճշգրտատիպ պատկեր տեսանելի զառաջեալ՝ հանգոյն իմն թուէր քեզ այն՝ կերպարանաց մեծի քաղաքի այն ինչ առելոյ 'ի թշնամեաց, ուր ոչ ամօթ և ոչ ուղղութիւն ազդեն ինչ, այլ այր իւրաքանչիւր ըստ ուժելոյ զօրութեանն մոլի, որպէս 'ի ձայն նշանին տուելոյ, յապականութիւն դնել զամենայն : Հուր և սուր ճարակին անդ անխնայ, ապիրատութիւնք անարգելք յօրինաց, և սրբութիւն կրօնից՝ որ և 'ի խռան մոլելոյ ռիւերիմ՝ զինուոյ պատըս պարան կայ աղաչաւորաց, զձեռս աւարառուացն ոչ արգելու բնաւ . ոմն զառանձնաւորացն յաւարի առնու զտունս և ոմն զհասարակացն, ոմն 'ի նուիրականն ձեռն արկանէ և այլ որ յանուէրս . յարձակին, հարկանեն, խորտակեն, և առ անձկութեան մոլոյն տապալեն զգիմակացս ամենայն և ընդ աւերակս հորդեն իւրեանց ճանապարհ առ 'ի շահ : Եւ որ առանց հեղման արեան կողոպտէ և է որ արիւնշաղախ ձեռօք զաւարսն բարձեալ բերէ . և չիք որ որոյ չիցէ բարձեալ զայլոյ ինչ : Եւ յաչափ է ահա և այսպիսի անյագութիւն մարդկան ազգի . և քո 'ի մոռացոնս արկեալ զհասարակաց զաղէտն 'ի խռան այնքանեաց յափշտակողաց՝ ընծայաբերս խնդրես և երախտահա-

տոյցս : Եթէ ընդ ապերախտս զայրանաս , զայրացիր , աղէ , և ընդ պղծագործս , և ընդ արծաթասէրս , և ընդ անամօթս . զայրացիր և ընդ հիւանդս ծիւրեալս և վատթարեալս , և ընդ ծերս գունատեալս : Եպերախ տուծիւն արդարև ախտ ծանր է և դժնդակ , որ ըզմարդկայնոյ ընկերութեան խզէ զկապ , և հերձեալ պատառէ զմիաբանութիւն զմիակ ապաւէնն և զնեցուկ տկարութեանս մերում . բայց և այնպէս յաճախեալ է առ ամենեւին՝ զի և որ բողոքէն զայնմանէ՝ չէ և ինքն ազատ յախտէն :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՎՆՆԵԱ , աղէ , զանձն քո և տես զի որոց միանգամ գտար երախտապարտ՝ հատուցէր նոցա զշնորհսն . եթէ չկայցեն առ քեզ երախտիք ուրուք առանց փոխարինաց . եթէ զամենեցուն երախտեացն զյիշատակ ունիցին անմոռաց ՚ի մտի : Եւ տեսցես զի զորս ՚ի մանկութեան ընկալար զերախտիս՝ մոռացեալ է քո յառաջ քան զպատանեկութիւն , և զորս ՚ի պատանեկութեան՝ յառաջ քան զծերութիւն : Եւ զոր կորուսաք , և է զոր ՚ի բաց ընկեցաք . կէսք սա սակաւ սակաւ անհետացան յաչաց մերոց , և յայլոց զաչս ՚ի բաց դարձուցաք : Եւ զի մի կարի մեղադիր եղէց քեզ՝ գիտեմ զտկարութիւն բնութեանս . նախ քան զամենայն դիւրաստահ է յիշողութիւն և անբաւական իրացն յորովութեան . որչափ ինչ և ընդունիցի՝ նովին չափով և կորուսանէ , զառաջինսն վերջնովքն հեղձուցեալ : Եւ յոր աղազաւ յոչինչ զգայեակդ համարիս՝ զի ամք ՚ի վերայ անցեալ ՚ի բաց տարան ՚ի քէն զերախտիս նորա . այս աղազաւ նուազեցին ՚ի քեզ պատիւ և մեծարանք վարդապետիդ . այս աղազաւ և ՚ի ցանկութիւն հիւպատոսութեան զբաղեալ և քրմութեանց հետամուտ՝ մոռացար զորս յընդունելութիւն զանձնապետութեան գտան քեզ սատարք : Եթէ քաջիկ հետազօտեսցես զանձն քո՝ գուցէ զորմէ զանգատիսն՝ ՚ի ծոցի քում գտցի ախտն : Եւ իրաւիս թէ ընդ հասա-

բակաց ամենեցուն զայրանաս ընդ յանցանս, յիմար ես եթէ ընդ քոյդ : Վերեա զի արձակեսցիս : Այրկայնա միտ համբերութեամբ թերեւ ածցես զնա 'ի զգաստութիւն, իսկ թշնամանեալ՝ 'ի չար անդր մղեսցես անշուշտ : () Ի բռնադատես զնա պնդացուցանել ըզդէմնն . թող զի թէ հետք ինչ ամօթոյ իցեն մնացեալ 'ի նմա, պահեսցին : Բազում այն է զի զդեղեւեալն ամօթխածութիւն բառնայ 'ի սպառ յանդիմանութիւն յայտնաբարբառ : Այդ զանգիտեսցէ լինել այնպիսի՝ որպիսի և յանդիմանեցան . ամօթ կշտամբեալ զնայ 'ի կորուստ :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԻՆԵՐՈՐԴ

ԲԱՐԵՐԱՐՈՒԹԻՒՆ Իմ, ասես, եղև 'ի կորուստ . բայց զոր ինչ սրբեալ նուիրեցեր՝ համարիցին լեալ 'ի կորուստ : Ինչ սրբազանեալսն 'ի նուէր համարի և բարերարութիւն . բարւոք իցէ միշտ և գեղեցիկ թէ պէտ և ձախողակի փոխարէնքն լինիցին . թէ ոչ որպէս կարծէաքն գտաւ նա, մեք լիցուք որպիսի էաքս աննմանք նմա : Երբայտիս ամօթ և առ բարերարն հասանէ . և որ ընդ կորուստ երախտեացն գանգատի, յայտ առնէ զի ոչ գիտաց առնել զայն պատշաճապէս : Արչափ 'ի մեզս է՝ անբասիր արասցուք զապերախտութիւն նորա այնու՝ զի անկարող էր թերեւ, կամ թէ ոչ գիտաց և կամ թէ հատուցէ իսկ դեռ ևս : Փոխաւոր զգծն և խոհական երկայնամտեալ՝ անարատ պահէ զհամբաւ պարտապանին . զնոյն արասցուք և մեք, և զտկարացեալն 'ի հաւատարմութեան հաստատեալ պնդեսցուք :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՅԵՐՈՐԳ

ԻԱՐԵՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆ Իմ, ասես, եղև 'ի կորուստ :
 ԼՂՈ՛ 'ի քումմէ անմտութենէդ զի ոչ ծանեար զկորըս-
 տեանն ժամանակ . կորեալ՝ այլ 'ի բարերարելդ, և արդ
 տուժիցդ 'ի վերայ կաս : Իայց և 'ի դէպս իսկ անյու-
 սութեան մեծապէս օգտէ անվրդով չափաւորութիւն :
 Որպէս զմարմնոյ՝ նոյնպէս և զհոգւոց ախտս մեղմով
 դարմանել պարտ է . բազում այն է՝ զի որ երկայնամիտ
 վաստակովք լուծեալ պարզի, խուճապաւ ձգեալ՝ խը-
 զեսցի : Օ՛խնչ պէտք իցեն անիծից, տրտնջելոյ և թըշ-
 նամանաց, որովք արձակեալ զնա՝ ի պարտուցն և ազատ
 առնես . զի թէ ապերախտ է՝ ապա չպարտի ինչ քեզ :
 Օ՛խ դառնացուցանես զնա՝ որում այնքան մեծամեծս
 շնորհեցեր, և զկեղակարծ բարեկամն ընդէր ստիպես
 լինել քեզ ստուգապէս թշնամի, և թշնամանօք քովք
 հայթայթել իւր պաշտպանս և ջատագովս . զի իցէ
 որ ասասցէ . Օ՛խնչ պատճառք իցեն չգիտեմ, զի որ
 այնչափ երախտապարտն էր՝ հանդուրժել նմա ոչ կա-
 րաց . ոչ վայրապար իրքդ իցեն : Չիք որ որոյ տրտունջ
 չիցէ բաւական՝ թէ ոչ յաղարտել՝ այլ յարատել զհամ-
 բաւ վերնագունին . և որ ծանունս ստելով հնարի լինել
 արժանահաւատ, փոքումբքն և թեթեւագոյն ստու-
 թեամբք ոչ շատասցի :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՅԵՐՈՐԳ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԳ

ՔԱՆԻՕՆ իմաստութեամբ գործէ՝ որ պահէն ըզ-
 կերպարանս բարեկամութեան, և զբարեկամութիւն
 իսկ՝ թէ զգաստասցի : Բարութիւն տոկուն և անդբը-
 դունի յաղթանակէ չարութեան . չիք որ այնպէս խըս-
 տասիրտ և ատեցող բարեաց՝ որում ոչ լիցի սիրելի ա-
 ռաքինութիւն յաղթական անիրաւութեանց, և որ այ-
 նու ևս տեսանէ զինքն լեալ նմա պարտական՝ զի ազատ-

օրէն և անպատուհաս ապերախտեցաւ : Այս հայեաց
ինձ ապա . Չընկալայ , աօես , զփոխարէն երախ-
տեացն , և զինչ արարից . — Օ այն՝ զոր և աստուածք
առնեն տուիչքն ամենայն բարեաց . որոց յանգէտս
մեզ բարերարել սկսեալ՝ ապաշնորհացս ապա զնոյն
հանապազորդեն :] Ի որ ստգտանէ զնոսա իբրև ան-
փոյթս զմէնջ , և է որ իբրև անիրաւս : [Ին արտաքսէ
զնոսա յիւրեանցակերտ աշխարհէս , և որպէս անգործս
և պարսպորդս անլոյս սահմանաւ պարփակէ . և այլ ոմն
զարեգակն՝ որում երախտապարտս եմք՝ և որով հան-
գըստեանս մերոյ և վաստակոց սահմանին ժամանակք ,
որով զերծեալք 'ի մշտագիշեր խառնակութենէ ելա-
նեմք 'ի լոյս , որ կենսաձիր ընթացիւքն բարեկարգէ
զտարին , բուծանէ զմարմինս , կենդանագործէ զտունկս
և հասուցանէ զպտուղս , քար ապառաժ զնա անուանէ
կամ գունտ իմն հրկիզութեանց դիպաց արգասիք և
կամ այլ ինչ՝ զոր և կամիցիս՝ բաց յաստուծոյ : [Ե-
կայն և այնպէս՝ նոքա հանգոյն իմն բարեգործով
ծնողաց որք ընդ թշնամանս տղայոցն իւրեանց ժպտի-
ցին , ոչ դադարեն 'ի բարերարելոյ թերացելոցն իսկ և
ապաշնորհաց առ պարգևատուս . նա մանաւանդ ան-
խտիր առատացուցանեն զպարգևսն յազգս և յազինս
ամենայն , յայն և եթ զզօրութիւն իւրեանց 'ի վար ար-
կեալ զի օգտեսցեն :] Ետարափս անձրեաց ոռոգանեն
զերկիր ըստ ժամանակին , 'ի թևս հողմոց տատանեն
զծով , յընթացս լուսաւորաց սահմանեն զժամանակս .
զամառն և զձմեռն քաղցրասիւք հողմոց փշմամբ բա-
րեխառնեալ մեղմեն և անվրդով հեղութեամբ ներո-
ղամիտ լինին թերութեանց դիւրագայթ բնութեանս :
[Եղին և մեք լիցուք նմանողք . մի դադարեսցուք 'ի
տալոյ , թէպէտ 'ի դերև պարգևքս մեր ելանիցեն յա-
ճախ : [Բարերարեսցուք այլոց , և նոցա իսկ բարերարե-
ցուք առ որս սուգան երախտիքս մեր : [Ե որ յաւերակս
կործանելոյ տանն կասեցաւ կառուցանել վերստին .
նա՝ ընդ ծախել զայն հրոյն մինչդեռ ջերմ ևս աւե-
րակքն իցեն՝ հիմունս անդէն արկանեմք . և զքաղաքս
երկրասոյգ կորուսեալս յաճախ՝ 'ի նմին տեղոյ կանգ-
նեմք աներկիւղ : [Ետարափ աննկունք բարեացն 'ի յոյս
խիզախեմք : [Եթէ զանկեալսն և զկործանեալս յար-

կածից վտանգաց կանգնել վերստին և յարուցանել
չէր օրէն , մարդկայինքն համայն ընդ ծով և ընդ ցա-
մաք զկայ առեալ դադարէին :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԻՅԵՐԱՒՑ է , անձին դնէ նախատինս և ոչ ինձ :
Եւ զվայելս երախտեացն իմոց անդէն 'ի բարերարեւն
ընկալեալ է , նմին իրի ոչ հեղգացայց , այլ մտադիւրա-
գոյն ևս բարերարեցից , և զոր 'ի նմա կորուսի՝ ընկա-
լայց յայլում : Եւ նմա իսկ բարերարեցից վերստին .
և որպէս երկրագործ բարի՝ ջանիւ դարմանոյ և մշա-
կութեամբ յաղթեցից անպտղութեան երկրին : Եւ
մեծանձնութիւն իցէ առնել երախտիս և կորուսանել ,
այլ մեծանձնութիւն այն է՝ կորուսանել և դարձեալ
բարերարել :

Յ Ը Ն Կ Գ Ր Ո Յ Ս

Յաղագս Բարեութեան առ Նովատոս

Գիրք Առաջին	1
Գիրք Երկրորդ	28
Գիրք Երրորդ	69
Յաղագս Միեմարութեան առ մայր իւր Հելլենա	119
Յաղագս Միեմարութեան առ Մարկիա տիկին 'ի մահ որ գւոյ նորա Մեափղոսի	181
Յաղագս Միեմարութեան առ Պողոբիոս բարեկամ իւր 'ի մահ եղբոր նորա	182
Յաղագս Նախախնամութեան թէ ընդէր չարիք պատահեն ցեն բարեաց երբ գուցէ վերին տեսչութիւն	223
Յաղագս Անգորրութեան ոգւոյ առ Սերենոս	245
Յաղագս Անաստանութեան իմաստնոյ , թէ չստանան իմաստնոյ ոչ թշնամանք ինչ և ոչ անիրաւութիւն	282
Յաղագս Գթութեան առ Ներոն կայսր	
Գիրք Առաջին	311
Գիրք Երկրորդ	347
Յաղագս Կարճութեան կենաց առ Պաւղինոս	357
Յաղագս Երջանիկ կենաց առ Գաղիոն եղբայր իւր	389
Յաղագս Առանձնութեան իմաստնոյ	427
Յաղագս Բարերարութեանց առ Եբուկիոս Լիբերալիս	
Գիրք Առաջին	437
Գիրք Երկրորդ	458
Գիրք Երրորդ	492
Գիրք Չորրորդ	528
Գիրք Հինգերորդ	569
Գիրք Վեցերորդ	602
Գիրք Եօթներորդ	644

ՎՐԻՊԸԿՔ ՏՊԸԳՐԻՆ

Էջ	ՏՈՂ	ՎՐԻՊԸԿ	ՈՒՂՂԵԱԼՔ
132 .	24 .	զի ոչ ինչ պակասե- ցին ինձ	զի ոչ ինչք պակասե- ցին ինձ
217 .	29 .	յայնչափ հասակին	յայն չափ հասակին
246 .	31 - 32 .	անանպակասելի	անպակասելի
285 .	25 .	միանդամայն . շիջան	միանդամայն շիջան
324 .	24 .	խորհուրդ կանացի .	խորհուրդ կանացի՝
325 .	2 .	համաձակ	համարձակ
331 .	3 .	խաղաղա սէր	խաղաղասէր
427 .		ՔՍԱՆԵՐԴՐՈ	ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ
447 .	1 .	ԶԻՆՉ	ԶԻՆՉ
484 .	7 .	հոռոտելոք	հոռոտելոք
490 .	4 .	հաճութեմբ	հաճութեամբ
580 .	22 .	այսոցիկ	այսոցիկ
593 - 594 .	40 . 1 .	բարերարարութիւն	բարերարութիւն
656 .	ի ծանօթ .	ժամանակաց	ժամանակաց
658 .	31 .	թէպէտ և և	թէպէտ և

Vertical text on the left margin, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly illegible due to the high contrast and noise of the scan.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z160704700

Fr. Hoffmeister
k. k. Hof-Buchbinder
in
WIEN
Alservorstadt, am Glacis
Nº 191 in rother Hause

